

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
ΘΕΟΛΟΓΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ: ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ

π. ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ (VLAD) BENEΑ

**Το πνεύμα των Αγίων Πατέρων
στις φυλακές της Ρουμανίας
1941-1989**

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ
που υποβλήθηκε
στο Τμήμα Ποιμαντικής και Κοινωνικής Θεολογίας
της Θεολογικής Σχολής του ΑΠΘ

ΣΥΜΒΟΥΛΟΣ: Πρωτοπρ. Καθηγητής Θεόδωρος Ζήσης
ΜΕΛΗ: Καθηγητής Μιχαήλ Τρίτος
Επ. Καθηγήτρια Σουλτάνα Λάμπρου

Θεσσαλονίκη 2013

Περιεχόμενο

Περιεχόμενο.....	3
Συντμήσεις.....	11
Εισαγωγή	13
Ιδεολογικο-ιστορικό πλαίσιο.....	19
Ο κομμουνισμός – μεταφυσικό κακό.....	19
1.1 Η παθολογία του «πεπτωκότος» ανθρώπου.....	19
1.2 Το μυστήριο της ανομίας στην ιστορία.....	20
1.3 Ο μηδενισμός – Εξέγερση κατά του ουρανού	22
1.4 Η Γαλλική Επανάσταση.....	27
1.4.1 Οι πρόδρομοι της Επανάστασης	28
1.4.2 Η κυριαρχία της τρομοκρατίας	28
1.5 Η εκκοσμίκευση του χριστιανισμού.....	31
1.6 Ο Μαρξ και η εποχή του. Η κομμουνιστική ιδεολογία	34
1.7 Ο σοβιετικός κομμουνιστικός δαιμονισμός.....	45
1.7.1 Η άρρωστη Αυτοκρατορία	46
1.7.2 Οι προφητείες του Ντοστογιέφσκι	51
1.7.3 Ο Μηδενισμός και ο «Νέος Άνθρωπος»	53
1.7.4 Από τον ναροντικισμό στην τρομοκρατία.....	58
1.7.5 Ο μαρξισμός στη Ρωσία	60
1.7.6 Κήρυκας στην έρημο.....	61
1.7.7 Ο κόκκινος Αντίχριστος.....	63
1.7.8 Ο κολοσσός με τα πήλινα πόδια	67
1.7.9 Η συνεχής τρομοκρατία.....	68
1.7.10 Ο πόλεμος εναντίον της θρησκείας	73
1.7.11 Η διαστρέβλωση του πνεύματος.....	81

Ο κομμουνισμός στη Ρουμανία	89
2.1 Η συνάντηση της Ρουμανίας με τους σύγχρονους καιρούς	91
2.2 Οι προϋποθέσεις της εγκατάστασης του κομμουνισμού	97
2.3 Ο Ντεζ και ο Τσαουσέσκου	100
2.4 Η μπολσεβικοποίηση της χώρας.....	102
2.5 Χρονικό της τρομοκρατίας.....	104
2.6 Η «αναμόρφωση» μέσω παιδείας	108
2.6.1 Ο πολιτισμός στα χέρια των κομμουνιστών	108
2.6.2 Ο νέος άνθρωπος.....	110
2.7 Η αντίσταση από τα βουνά.....	113
2.8 Η Ασφάλεια – θεσμός του Κακού	117
2.9 Το ρουμανικό σύστημα συγκέντρωσης	121
2.9.1 Η «Διώρυγα του θανάτου»	121
2.9.2 Το ρουμανικό Γκουλάγκ	123
2.9.3 Οι τόποι κράτησης.....	124
2.10 Η «αναμόρφωση» μέσω βασανιστηρίων.....	126
2.10.1 Η κόλαση στη γη.....	130
2.11 Οι δούλοι του κράτους	138
2.12 Πόλεμος εναντίον της αγροτικής τάξης	141
2.13 Ο αγώνας για τις ψυχές	145
2.13.1 Ο υπ' αριθμόν ένα εχθρός	147
2.13.2 Η Ορθόδοξη Εκκλησία, «ο κοιμισμένος γίγαντας»	149
2.13.3 Η πολιτική των «βρώμικων χεριών»	153
2.13.4 Το κουράγιο της ομολογίας.....	156
2.13.5 Η αντιμοναχική καταστολή.....	159
2.13.6 Ο Δαβίδ εναντίον του Γολιάθ	165
2.13.7 Μεταξύ Χριστού και Βελίαρ	167
2.14 «Τσαουσίμα».....	170
2.15 Η «Πιτεστικοποίηση» της Ρουμανίας	174
«Τῶν Ἀποστόλων τὸ κήρυγμα, καὶ τῶν Πατέρων τὰ δόγματα»	
στις πολιτικές φυλακές της Ρουμανίας. 1941-1989	177
3.1 Εισαγωγικό σημείωμα.....	177

3.2	Η γνώση των Πατέρων στη Ρουμανία προ του κομμουνιστικού καθεστώτος.....	179
3.3	Η Αγία Γραφή και η πνευματική ζωή στις φυλακές – γενικές εκτιμήσεις.....	183
3.3.1	Η Αγία Γραφή.....	184
3.3.2	Η πνευματική ζωή.....	187
3.4	Η παρουσία των Αγίων Πατέρων στις ρουμανικές φυλακές. 1941-1964.....	189
3.4.1	Η ομάδα των «μυστικιστών» του Αϊούντ	189
3.4.1.1	Γενική παρουσίαση.....	189
3.4.1.2	Οι «μυστικιστές» του Αϊούντ – Βιογραφικές προσωπογραφίες	191
3.4.1.3	Η περίοδος της εν Χριστώ διαμόρφωσης των «μυστικιστών» του Αϊούντ (1941-1948). Η συνάντησή τους με τους Αγίους Πατέρες .	203
3.4.1.4	Η ανάληψη της εξουσίας από τους κομμουνιστές και η επιδείνωση του θρησκευτικού διωγμού.....	213
3.4.1.5	Ο διασκορπισμός των «μυστικιστών» του Αϊούντ σε διάφορες φυλακές και η σημασία του.....	215
3.4.1.6	Χαρακτηριστικά της πατερικής γνώσης στις φυλακές. Η διατυπωμένη και η υπαινισσόμενη παρουσία των Πατέρων	217
3.4.1.7	Ο ρόλος των «μυστικιστών» του Αϊούντ στην εν πνεύματι μεταμόρφωση του αντικομμουνιστικού αγώνα	221
3.4.1.8	Ο ρόλος των «μυστικιστών» του Αϊούντ στην μετάδοση του πατερικού πνεύματος στις φυλακές.....	226
3.4.1.9	Τελική εκτίμηση	234
3.4.2	Η Φλεγόμενη Βάτος	235
3.4.2.1	Ο Σάντου Τούντορ προ της ιδρύσεως της Φλεγόμενης Βάτου	235
3.4.2.2	Η ίδρυση του κινήματος της Φλεγόμενης Βάτου. Ο πατήρ Ιωάννης Κουλύγκιν.....	236
3.4.2.3	Τα πιο σημαντικά μέλη του Κινήματος	238
3.4.2.4	Η Φλεγόμενη Βάτος ως κίνημα πνευματικής αντικομμουνιστικής αντίστασης	240
3.4.2.5	Η κατάργηση και η «φυλάκιση» του κινήματος. Το έργο του στις φυλακές	241

3.4.3	Άνθρωποι του Θεού ως φορείς του πατερικού πνεύματος στις φυλακές.....	244
3.4.3.1	Ο πατήρ Δημήτριος Στανιλοάε και άλλοι θεολόγοι καθηγητές	244
3.4.3.2	Γέροντες, πνευματικοί πατέρες και μοναχοί.....	247
3.4.3.3	Έγγαμοι ιερείς	249
3.4.3.4	Διανοούμενοι και πνευματικές προσωπικότητες	250
3.4.3.5	Απλοί πιστοί.....	251
3.4.4	Συμπερασματικές εκτιμήσεις.....	253
3.5	Θαύματα της Αγίας Γραφής στις φυλακές.....	254
3.6	Συμπεράσματα	262

Γολγοθάς και Ανάσταση – η χαρά του πόνου στις κομμουνιστικές φυλακές της Ρουμανίας 265

Μορφές κακουχιών στις φυλακές..... 265

4.1	Εισαγωγικό σημείωμα.....	265
4.2	Ο πόνος στις κομμουνιστικές φυλακές	266
4.3	Ευλοδαρμοί και βασανιστήρια	270
4.3.1	Η κόλαση των ανακρίσεων	270
4.3.2	Ευλοδαρμοί και βασανιστήρια κατά τη διάρκεια της φυλάκισης	277
4.3	Η πείνα και η δίψα	284
4.4	Το κρύο.....	287
4.5	Υβρεις και εξευτελισμοί	290
4.6	Η απομόνωση και η μοναξιά	293
4.7	Το βασανιστήριο με το χρόνο	300
4.8	Ο συνωστισμός και η κόλαση της συγκατοίκησης	301
4.9	Το βασανιστήριο με την εργασία.....	305
4.10	Η αρρώστια στη φυλακή. Η έλλειψη υγιεινής και ιατρικής περίθαλψης.....	310
4.11	Η «αναμόρφωση» και οι ψυχολογικές πιέσεις.....	312
4.12	Συμπεράσματα	313

Η χριστιανική αποδοχή και μεταμόρφωση του πόνου στις κομμουνιστικές φυλακές 315

5.1	Εισαγωγικό σημείωμα.....	315
5.2	Η σπουδαιότητα του πόνου.....	316
5.3	Οι καρποί του πόνου.....	320
5.3.1	Η αυτογνωσία.....	324
5.3.2	Η ταπείνωση.....	326
5.3.3	Η παράδοση στην αγκαλιά του Θεού.....	329
5.3.4	Η προσευχή.....	333
5.3.5	Η κάθαρση των αμαρτιών.....	335
5.3.6	Συνθήκες απόκτησης της απάθειας.....	339
5.3.7	Η ενίσχυση της κοινωνίας.....	341
5.3.8	Προετοιμασία για την ποιμαντική διακονία των ψυχών.....	342
5.3.9	Η ενίσχυση της υπομονής.....	343
5.3.10	Η διάπλαση του χαρακτήρα.....	348
5.4	Η αποδοχή και η μεταμόρφωση του πόνου.....	349
5.4.1	Η αποδοχή του θελήματος του Θεού.....	351
5.4.2	Ο πόνος – ένδειξη θείας εκλογής.....	351
5.4.3	Ο πόνος – ευκαιρία απόκτησης της αγιότητας.....	353
5.4.4	Η εγκατάλειψη των έξωθεν ελπίδων.....	354
5.4.5	Ο πόνος ως μαρτυρική θυσία.....	355
5.4.6	Η μαρτυρική θυσία ως συμμετοχή στη θυσία του Χριστού.....	357
5.4.7	Ο Χριστός μέσα στον πόνο.....	359
5.5	Ο «νεκρός» πόνος.....	363
5.6	Ευχαριστία και ευτυχία μέσα στον πόνο.....	367
5.6.1	Η ευχαριστία μέσα στον πόνο.....	368
5.6.2	Η ευτυχία στον πόνο.....	369
5.7	Συμπέρασμα – «Η νοσταλγία της φυλακής».....	373
	«Χαρίζοντας θα αποκτήσεις» – η χαρά της αγάπης στις κομμουνιστικές φυλακές της Ρουμανίας.....	377
6.1	Εισαγωγικό σημείωμα.....	377
6.2	Η αλληλεγγύη και η κοινωνία στις φυλακές.....	380
6.2.1	Η ανθρωπίνη αλληλεγγύη.....	380
6.2.2	Η κοινωνία στις φυλακές.....	382
6.2.3	Ο ρόλος των αγίων ανθρώπων στην ενίσχυση της κοινωνίας..	385

6.2.4	Η κοινωνία – παράγοντας πνευματικής και σωματικής επιβίωσης	389
6.2.5	Ο αγώνας των κομμουνιστών ενάντια στην αλληλεγγύη. Η καλλιέργεια της δυσπιστίας	391
6.2.6	Ο διωγμός των κομμουνιστών – ευκαιρία για την ενίσχυση της κοινωνίας	394
6.2.7	«Η νοσταλγία της φυλακής» ως καρπός της μοναδικής κοινωνίας της κράτησης	395
6.3	Η ελεημοσύνη και η αυτοθυσία στις φυλακές.....	396
6.3.1	Η ελεημοσύνη ως αυτοθυσία.....	397
6.3.2	Η δύναμη της αυτοθυσίας – κριτήριο ηθικού κύρους στις φυλακές	400
6.3.3	Συγκεκριμένα παραδείγματα και πτυχές της ελεημοσύνης στις φυλακές.....	401
6.3.4	Ο αγώνας των κομμουνιστών ενάντια στην ελεημοσύνη και την μεταξύ των κρατουμένων αλληλοβοήθεια.....	406
6.3.5	Η ανοχή προς τον άλλον ως μορφή αυτοθυσίας	407
6.3.6	Η ευτυχία και η θεία χάρη – καρποί της αυτοθυσίας.....	409
6.3.7	Άλλες μορφές αυτοθυσίας στις φυλακές. Η υπέρτατη θυσία ...	411
6.3.8	Οι ανάργυροι γιατροί.....	414
6.4	Η συγχώρεση και η αγάπη για τους εχθρούς στις φυλακές.....	418
6.4.1	Να τιμωρήσεις για να ξεριζώσεις το κακό ή να συγχωρήσεις στο όνομα του Χριστού;.....	420
6.4.2	Η συγχώρεση και η βοήθεια στους πρώην δικαστές	424
6.4.3	Η ευγνωμοσύνη προς τους διώκτες.....	427
6.4.4	Η αγάπη για τους εχθρούς – καρπός και πηγή χάριτος	430
6.4.5	Η προσευχή για τους εχθρούς φέρνει αγάπη και είναι καρπός της	433
6.4.6	Η «κατά Πιτέστι» συγχώρεση των εχθρών	437
6.5	Συμπέρασμα.....	449
Συμπεράσματα		451
Βιβλιογραφία		463
	Πηγές.....	463
	Πατερικά.....	463

Περί κομμουνισμού και φυλακής (απομνημονεύματα, συνεντεύξεις, συνομιλίες, αρχεία κ.τ.λ.)	465
Βοηθήματα.....	476
Θεολογικά	476
Περί κομμουνισμού και φυλακής	481

Συντμήσεις

AB	Altarul Banatului [Το θυσιαστήριο του Μπανάτ], Τιμισοάρα
AFDPR	Asociația Foștilor Deținuți Politici din România [Σύλλογος πρώην Πολιτικών Κρατουμένων Ρουμανίας]
ANIC	Arhivele Naționale Istorice Centrale [Κεντρικά Ιστορικά Εθνικά Αρχεία]
ASRI	Arhiva Serviciului Român de Informații [Αρχείο Ρουμανικής Υπηρεσίας Πληροφοριών]
CNSAS	Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității [Εθνικό Συμβούλιο Μελέτης Αρχείων Μυστικής Αστυνομίας]
IBMBOR	Institutul Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române [Βιβλικό και Ιεραποστολικό Ινστιτούτο της Ορθόδοξης Εκκλησίας της Ρουμανίας]
INST	Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului [Εθνικό Ινστιτούτο για τη Μελέτη του Ολοκληρωτισμού]
MEGA	<i>Marx-Engels-Archiv. Zeitschrift des Marx-Engels Instituts in Moskau</i> , 2 τόμοι, εκδότης David Rjazanov, εκδ. Marx-Engels-Archiv Verlagsgesellschaft, Φρανκφούρτη 1925, 1927
Memoria	<i>Memoria – revista gândirii arestate</i> [Η Μνήμη – το περιοδικό της συλληφθείσης σκέψευς]
M. Sighet	Memoria închisorii Sighet [Η μνήμη της Φυλακής Σίγκετ]
PG	<i>Patrologiae cursus completus, series graeca</i> , τόμοι 161, εκδ. J. P. Migne, Paris 1857-1866
PSB	Συλλογή «Părinți și Scriitori Bisericești» [«Πατέρες και Εκκλησιαστικοί Συγγραφείς»]
Rost	Rost. Revistă de cultură creștină și politică [Έννοια. Περιοδικό χριστιανικής και πολιτικής κουλτούρας]
RT	Revista Teologică [Το Θεολογικό Περιοδικό]
SC	Sources Chrétiennes, Paris 1940 εε.
ΑΔΕΕ	Αποστολική Διακονία της Έκκλησίας της Ελλάδος
ΑΔκΜΙ	Ο Άγιος Δημήτριος και τό μοναχικόν ιδεῶδες, Κέντρο Αγιολογικών Μελετών, Θεσσαλονίκη 1982
AMZE	Ο άγιος και ό μάρτυς στή ζωή τής Έκκλησίας, Εισηγήσεις ΙΒ΄ Συνεδρίου Πατερικής Θεολογίας, Αποστολική Διακονία τής Έκκλησίας τής Ελλάδος, Αθήνα 1994
ΕΠΕ	Έλληνες Πατέρες τής Έκκλησίας, εκδοτικός οίκος Ελευθερίου Μερετάκη «Το Βυζάντιον» (πατερικάί εκδόσεις «Γρηγόριος ο Παλαμάς»), Θεσσαλονίκη 1972 εε.
ΕΠΕ-Φ	Έλληνες Πατέρες τής Έκκλησίας, Φιλοκαλία των Νηπτικών και

Ασκητικών, εκδοτικός οίκος Ελευθερίου Μερετάκη «Το Βυζάντιον» (πατερικά εκδόσεις «Γρηγόριος ο Παλαμάς»), Θεσσαλονίκη 1978 εε.

ΠΘΣΤΜΝ Πρακτικά θεολογικοῦ συνεδρίου εἰς τιμὴν καὶ μνήμην τῶν νεομαρτύρων (17-19 Νοεμβρίου 1986), Ἱερά Μητρόπολη Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1988

Εισαγωγή

Το μαρτύριο είναι η ζωοποιός πνοή της Εκκλησίας. Το αίμα των μαρτύρων είναι το αίμα του σώματος της Εκκλησίας, το οποίο ρέει στις φλέβες της, την τρέφει και της δίνει ζωή και δύναμη. Η Εκκλησία θεμελιώνεται στο μαρτύριο, του Σωτήρα Χριστού πρώτα, και όλων των μαρτύρων έπειτα. Τόσο αναγκαίο και απαραίτητο είναι το μαρτύριο για τη ζωή της Εκκλησίας, ώστε όταν η περίοδος των ρωμαϊκών διωγμών τελείωσε, οι χριστιανοί ένοιωθαν την ανάγκη να αναζητήσουν άλλη μορφή μαρτυρίου – το μαρτύριο της συνείδησης, τη μοναχική ζωή, την αποκήρυξη του κόσμου – για να διατηρήσουν ζωντανό το θυσιαστικό και ασκητικό πνεύμα του Ευαγγελίου.

Αλλά οι σύγχρονοι καιροί αποδείχθηκαν ακόμη περισσότερο εποχή μαρτυρίου από την περίοδο των ρωμαϊκών διωγμών. Η αντίχριστη ιδεολογία του κομμουνισμού προκάλεσε, στην ορθόδοξη Ανατολή, πολύ περισσότερα θύματα απ' ό,τι οι τρεις αιώνες ρωμαϊκών διωγμών μαζί. Όμως ακριβώς αυτό το μαρτύριο αποδείχθηκε δύναμη της Εκκλησίας, δόξα, στεφάνι, σημάδι εκλογής από το Θεό. Αν στη Ρωσία οι μάρτυρες αρίθμησαν εκατομμύρια και τα πράγματα ήταν αρκετά ξεκάθαρα, διότι οι χριστιανοί θανατώθηκαν απλά για το ότι πίστευαν στο Θεό ή υπηρετούσαν την Εκκλησία, στη Ρουμανία η κατάσταση δεν ήταν τόσο απλή, επειδή επίσημα η θρησκεία δεν ενοχοποιήθηκε αυτή καθεαυτή, εφόσον η ελευθερία της προβλέπονταν από το νόμο. Αυτό δεν σημαίνει όμως ότι δεν υπήρξε διωγμός – αφού η θρησκεία είναι εξ ορισμού ένας από τους κύριους εχθρούς του κομμουνισμού – αλλά ότι αυτός διεξήχθη με πολιτικό προσωπείο. Στη Ρουμανία δεν υπήρξαν – εκτός από μερικές περιθωριακές αιρέσεις – άνθρωποι καταδικασμένοι ξεκάθαρα για την πίστη τους. Ωστόσο, στη Ρουμανία υπήρξαν μάρτυρες, στη Ρουμανία οι άνθρωποι υπέφεραν και θανατώθηκαν για την πίστη τους στον Ιησού Χριστό. Αυτή όμως η συγκάλυψη του θρησκευτικού διωγμού με πολιτικές προφάσεις και κατηγορίες κάνει πολύ πιο δυσδιάκριτα τα γεγονότα. Αυτό το ζήτημα – με τις πολλαπλές επιπτώσεις του σε όλα τα επίπεδα – είναι εξαιρετικά λεπτό και προκαλεί πολλές αντιπαραθέσεις. Περισσότερο ή λιγότερο, το θέμα αποτελεί ταμπού στη Ρουμανία, και είτε δεν μπορεί να συζητηθεί, είτε προκαλεί έντονη πόλωση. Ωστόσο, η ανάγκη να γίνει αυτή η διάκριση και να κατανοηθεί αυτή η εμπειρία είναι μεγάλη: η Εκκλησία έχει ανάγκη – ειδικά σε τέτοιους καιρούς αποχριστιανοποίησης και εκκοσμίκευσης – να

αναγνωρίσει και να τιμήσει τους μάρτυρές της, η Εκκλησία έχει ανάγκη να τρέφεται ελεύθερα και ανεμπόδιστα από την πλούσια προσφορά θυσίας και πόνου αυτών των νέων μαρτύρων, η Εκκλησία έχει επιτακτική ανάγκη από το αίμα τους, για να ανανεώσει και να αναζωογονήσει το εξαντλημένο σώμα της, το αποδυναμωμένο από τις επιθέσεις τόσων εχθρών, εσωτερικών και εξωτερικών. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι αυτό είναι ζήτημα ζωής και θανάτου, πολύ δε περισσότερο αφού η θυσία των μαρτύρων αποτελεί θησαυρό πνευματικού πλούτου που, αν και ενεργός και διαθέσιμος, παραμένει δυστυχώς παραμελημένος και ανεκμετάλλευτος.

Ακριβώς αυτό προσπαθεί να κάνει η διατριβή μας: να προσφέρει έστω και μια μικρή συνεισφορά στην αποσαφήνιση αυτού του ζητήματος, του τόσο δύσκολου και λεπτού, να παράσχει ορισμένα κλειδιά και κριτήρια για μια πιο αυθεντική και αληθινή κατανόηση της θυσίας των φυλακών, να καταθέσει επιχειρήματα υπέρ του γεγονότος ότι οι φυλακισμένοι ανέλαβαν χριστιανικά – μαρτυρικά, ακόμη και πατερικά – την εμπειρία της κράτησης. Προσπαθήσαμε να αναλύσουμε όσο πιο έντιμα και αντικειμενικά μπορούσαμε το θέμα αυτό, χωρίς όμως να κρύψουμε το θαυμασμό και την αγάπη μας προς τους ανθρώπους αυτούς που υπέφεραν χρόνια ολόκληρα για την πίστη και τα ιδανικά τους, στις πιο απάνθρωπες και απίστευτες συνθήκες.

Για να μπορέσουμε όμως να αντιληφθούμε πραγματικά το θέμα, θεωρήσαμε απαραίτητο να κάνουμε πρώτα μια γενική παρουσίαση όλου του ιστορικο-ιδεολογικού πλαισίου, δηλαδή μια παρουσίαση του δόγματος και της ιστορίας του κομμουνισμού. Για να κατανοήσουμε το πνεύμα των Αγίων Πατέρων στις φυλακές, έπρεπε πρώτα να κατανοήσουμε το πνεύμα με το οποίο ήρθαν αντιμέτωποι οι κρατούμενοι. Από αυτή την άποψη, είδαμε τον κομμουνισμό ως μια συνέχεια και κορύφωση του μηδενιστικού ρεύματος στην ανθρώπινη ιστορία – ρεύματος που έχει τη μεταφυσική πηγή του στην αρχική εξέγερση του πεπτωκότος αγγέλου, αλλά που αρχίζει να εκδηλώνεται φανερά στην ιστορία με τη Δυτική Αναγέννηση. Οι προσπάθειές μας επικεντρώθηκαν λοιπόν στο να προβάλλουμε την πνευματική συνιστώσα – αρνητικά πνευματική – του κομμουνιστικού δόγματος, το οποίο συνήθως παραμελείται ή επισκιάζεται από τις πολιτικές, κοινωνικές, οικονομικές, ιστορικές, ψυχολογικές κ.ά. αναλύσεις. Τα επιχειρήματα αποδείχθηκαν πειστικότητα και μας δικαιολόγησαν να μιλήσουμε περί ενός πραγματικού δαιμονισμού του κομμουνισμού, που εκδηλώθηκε με δυο κύριες μορφές. Πρώτον, πρόκειται για τον επιθετικό και

μαχητικό αθεϊσμό του κομμουνισμού, ο οποίος έβλεπε στη θρησκεία έναν από τους κύριους εχθρούς του και εναντιωνόταν σθεναρά σε κάθε ιδέα περί Θεού. Αυτό όμως δεν σημαίνει καθόλου ότι η κομμουνιστική ιδεολογία ήταν άθρησκη, αλλά ότι ο αθεϊσμός αποτελούσε κρατική θρησκεία. Στην πραγματικότητα, ολόκληρη η αφοσίωση στο «κόμμα» – το οποίο απαιτούσε τυφλή υπακοή και θεωρούνταν ως παντοδύναμη και αλάθητη οντότητα – είχε αναμφισβήτητη θρησκευτική υπόσταση. Γι' αυτό εξάλλου ο κομμουνισμός ονομάστηκε και «πολιτική θρησκεία»¹. Η δεύτερη μορφή του κομμουνιστικού δαιμονισμού ήταν η υπονόμευση – με εξαναγκασμό, χειραγώγηση, βία – όλης της χριστιανικής παραδοσιακής τάξης της κοινωνίας και η αναδιαμόρφωσή της κατά το κομμουνιστικό πρότυπο. Αυτή επεδίωξε να αντικαταστήσει τη χριστιανική κοσμοθεωρία με ένα αθεϊστικό όραμα, βασισμένο στο μίσος και την ταξική πάλη, στις ψεύτικες και ουτοπικές προσδοκίες του κομμουνιστικού μεσσιανισμού. Θεωρούμε ουσιαστική αυτή την εισαγωγή στο ιδεολογικο-ιστορικό πλαίσιο και την προβολή της πνευματικής πλευράς του κομμουνισμού, επειδή πολλοί από εκείνους που του αντιστάθηκαν – κυρίως όσοι κατηγορήθηκαν για λεγεωναρισμό – το έκαναν από πνευματικές πεποιθήσεις και πολέμησαν ακριβώς ενάντια στην αντίχρηστη πτυχή της κομμουνιστικής ιδεολογίας. Έτσι ο αγώνας τους ανυψώθηκε από πολιτικό επίπεδο σε πνευματικό· η μετέπειτα ζωή τους στις φυλακές και ο τρόπος με τον οποίον αποδέχθηκαν και μεταμόρφωσαν τις δοκιμασίες τους, οδήγησε αυτή την ανύψωση μέχρι τις κορυφές της τελειότητας και της αγιότητας.

Μετά από αυτή την αναγκαία εισήγηση, περάσαμε στο καθαυτό θέμα της εργασίας μας, την παρουσία των Αγίων Πατέρων στις φυλακές. (Πρέπει να τονίσουμε εδώ ότι όσες φορές μιλήσαμε για τους Αγίους Πατέρες, αναφερθήκαμε ταυτόχρονα και στην παρουσία της Αγίας Γραφής στις φυλακές, διότι επρόκειτο πάντα για μια «περιχώρηση» και συνεργασία). Ένα ολόκληρο κεφάλαιο της διατριβής μας ασχολείται με την παρουσία της διδασκαλίας των Αγίων Πατέρων στις πολιτικές φυλακές της Ρουμανίας, με τις διάφορες πηγές πατερικής γνώσης, με τους τρόπους διάδοσης και το ρόλο της στις φυλακές. Στις σκληρές συνθήκες κράτησης και άγριου διωγμού, ακόμη και η απλή παρουσία της πατερικής διδασκαλίας στις φυλακές και το ότι οι κρατούμενοι μπόρεσαν να γνωρίσουν και να

---

¹ Βλ. V. TISMĂNEANU, *Diavolul în istorie. Comunism, fascism și câteva lecții ale secolului XX* [Ο διάβολος στην ιστορία. Κομμουνισμός, φασισμός και μερικά διδάγματα του 20^{ου} αιώνα], εκδ. Humanitas, Βουκουρέστι 2013, σ. 33.

χρησιμοποιήσουν τον πλούσιο θησαυρό της σοφίας των Πατέρων για να ωφεληθούν και να αντέξουν πνευματικά, αποτελεί ένα θαύμα της πρόνοιας του Θεού.

Αλλά εκτός από αυτή την παρουσία των Αγίων Πατέρων, την οποία ονομάσαμε «διατυπωμένη», υπήρξε και μια άλλη, πολύ πιο μυστική και δύσκολο να περιγραφεί με λόγια, μια «υπαινισσόμενη» παρουσία, αυτό που εμείς ονομάσαμε «το πνεύμα των Αγίων Πατέρων». Πρόκειται για το γεγονός ότι αυτοί οι κρατούμενοι – νεαροί οι περισσότεροι – έφθασαν, με το φωτισμό της χάρις του Αγίου Πνεύματος, στα ίδια συμπεράσματα που έφθασαν οι Άγιοι Πατέρες στα βιώματα και τις εμπειρίες τους. Αυτό το Άγιο Πνεύμα που φώτισε τους Πατέρες, φώτισε και εκείνους τους νέους – τους πρώτους με ασκητικό τρόπο, τους δεύτερους με μαρτυρικό. Αυτή η αλήθεια γίνεται «αισθητή» στα συγγράμματα ορισμένων πρώην κρατουμένων, τη «διαισθανόμαστε» και τη «νιώθουμε» μάλλον, αλλά δύσκολα την εξηγούμε και την αναλύουμε λογικά. Θεωρούμε ότι ακριβώς εδώ, σ' αυτή την πνευματική ταύτιση μεταξύ της εμπειρίας των Πατέρων και της εμπειρίας των φυλακισμένων, μπορούμε να εντοπίσουμε την καλύτερη απόδειξη του βαθιά χριστιανικού, πνευματικού, πατερικού χαρακτήρα της θυσίας των νέων μαρτύρων. Αυτό το πνεύμα, αυτή την «υπαινισσόμενη» παρουσία των Πατέρων, προσπαθήσαμε να αναδείξουμε στο κύριο μέρος της εργασίας μας, επιδιώκοντας από τη μια πλευρά να απεικονίσουμε τις «διδασκαλίες» των φυλακισμένων, και από την άλλη να τις συγκρίνουμε με τη διδασκαλία των Αγίων Πατέρων, ανιχνεύοντας σχετικές αντιστοιχίες και παραλληλισμούς.

Για να το πετύχουμε αυτό, χρησιμοποιήσαμε όλες τις πηγές που είχαμε στη διάθεσή μας. Εκτός από τα πατερικά συγγράμματα και τα θεολογικά βοηθήματα, όλη σχεδόν η βιβλιογραφία όσον αφορά την πνευματική ζωή στις φυλακές ήταν στη ρουμανική γλώσσα². Πρώτον, επρόκειτο για τα διάφορα απομνημονεύματα των πρώην κρατουμένων. Παρόλο που ο αριθμός των σχετικών βιβλίων είναι εντυπωσιακός³, ελάχιστα απ' αυτά προσφέρουν μια πνευματική προσέγγιση στο θέμα της κράτησης. Εξάλλου, αυτά τα ελάχιστα απομνημονεύματα τα οποία χρησιμοποιήσαμε επανειλημμένως ήταν και οι κύριες πηγές της διατριβής

---

² Το σχετικό ελληνικό υλικό είναι σχεδόν ανύπαρκτο, με μοναδική εξαίρεση το πολύ σπουδαίο βιβλίο του Ιωάννη Ιανολίδη, «Η Επιστροφή στον Χριστό» (με ελληνικό τίτλο: *Συνταρακτικά περιστατικά φυλακισμένων ρουμάνων ομολογητών και μαρτύρων του 20^{ου} Αιώνα*). Γι' αυτό το βιβλίο, βλ. παρακάτω, υποσ. 6, σ. 90, και σ. 200.

³ Βλ. τη Βιβλιογραφία, σσ. 463-474.

μας. Άλλο σπουδαίο υλικό για την εργασία μας αποτέλεσαν οι ζωντανές μαρτυρίες όσων επιβίωσαν από τη φυλακή. Για τη συγκέντρωση αυτού του υλικού, γνωρίσαμε και συναντήσαμε πολλούς πρώην κρατουμένους, με τους οποίους είχαμε συζητήσεις και από τους οποίους πήραμε συνεντεύξεις σχετικά με το θέμα μας. Χρησιμοποιήσαμε επίσης και άλλες μαγνητοσκοπήσεις ή ηχογραφήσεις, που βρήκαμε σε διάφορα μέρη ή τις οποίες πήραν γνωστοί ή φίλοι μας. Πρόκειται εδώ για μια προφορική ιστορία, πολλές φορές πιο πολύτιμη, πιο αληθινή και πιο γνήσια από την επίσημη. Μια άλλη λιγότερο αξιόπιστη πηγή ήταν τα διάφορα αρχεία της κομμουνιστικής περιόδου, ιδιαίτερος τα αρχεία της πρώην Μυστικής Αστυνομίας, της Ασφάλειας δηλαδή, αρχεία που βρίσκονται στο CNSAS. Όπως έλεγε κάποιος, εκεί πρόκειται για ένα αληθινό «αρχείο του Σατανά», προορισμένο να καταγράψει το ψέμα, την ανυποληψία, τις παραπλανητικές πληροφορίες. Μελετήσαμε και αυτά τα αρχεία, ή τα πήραμε από άλλες πηγές, με ιδιαίτερη επιφύλαξη όμως, ψάχνοντας περισσότερο να ανακαλύψουμε διάφορα κατασχεμένα έγγραφα των κρατουμένων που διασώθηκαν εκεί. Εκτός απ' αυτό, και τα αρχεία της Ασφάλειας μπορούν να προσφέρουν μια διασαφήνιση, όταν τα χρησιμοποιεί κανείς με διάκριση, ελέγχοντας και παραλληλίζοντάς τα με τις μαρτυρίες των κρατουμένων. Τέλος, ως βοηθήματα χρησιμοποιήσαμε και διάφορες μελέτες που αφορούσαν την κράτηση. Παρότι έγιναν μερικές προσπάθειες – σχετικά λίγες και σε στοιχειώδες επίπεδο – για να παρουσιάζουν την πνευματική ζωή στις φυλακές, δεν υπάρχει ακόμη μια συστηματική και εξονυχιστική μελέτη πάνω στο θέμα αυτό, και ειδικά τίποτε που να παρουσιάζει τις διδασκαλίες των φυλακισμένων από τη σκοπιά των διδασκαλιών των Αγίων Πατέρων, που να σχετίζουν την εμπειρία της ρουμανικής κράτησης με την πατερική παράδοση της Εκκλησίας. Υπ' αυτή την έννοια, μπορούμε να ισχυρισθούμε ότι η διατριβή μας αποτελεί ένα βήμα μπροστά στην έρευνα, παρόλο που δεν εξαντλεί καθόλου το τεράστιο αυτό θέμα, αλλά μόνο επιδιώκει να ανοίξει το δρόμο για τη μελέτη του.

Από το πλήθος των θεμάτων που μπορούσαν να εξετασθούν, εμείς διαλέξαμε μόνο δυο που θεωρήσαμε ουσιαστικά. Το πρώτο αναφέρεται στον πόνο, τον ακρογωνιαίο λίθο όλης της εμπειρίας της κράτησης. Προσπαθήσαμε πρώτα να κάνουμε μια ανασκόπηση των διαφόρων τρόπων βασανισμού στις φυλακές – προκειμένου να μην παραμείνουμε μόνο στο θεωρητικό επίπεδο, αλλά να δείξουμε το μέγεθος του πόνου των κρατουμένων. Το δεύτερο μέρος αυτού του κεφαλαίου αφιερώθηκε στο

πολύ σημαντικό θέμα της χριστιανικής αντίληψης του πόνου, της πορείας από την αποδοχή του και την παράδοση στο θέλημα του Θεού, μέχρι τη μετατροπή του σε δύναμη κάθαρσης των αμαρτιών και εξαγιασμού του ανθρώπου, με αποκορύφωμα την ευχαριστία μέσα στον πόνο, την ευτυχία και την απόκτηση της θείας χάριτος. Εδώ θεωρούμε ότι βρίσκεται το κατεξοχήν «δίδαγμα» των ρουμανικών φυλακών, δίδαγμα για όλη τη σύγχρονη ανθρωπότητα: ότι εν Χριστώ, μπορούμε όχι μόνο να αποδεχθούμε και να υπομείνουμε τον πόνο, αλλά και να τον ξεπεράσουμε, μεταποιώντας τον σε ευκαιρία πνευματικής ανύψωσης. Δεν πρόκειται για θεωρία, εκείνοι που πέρασαν από τις φυλακές αποτελούν ζωντανά παραδείγματα αυτής της μεταμόρφωσης. Μ' αυτή την έννοια, όσοι επεβίωσαν, θεραπεύθηκαν, αγιάστηκαν και έζησαν μέχρι τις ημέρες μας είναι ίσως πιο σημαντικοί από όσους πέθαναν στις φυλακές και έλαβαν το στεφάνι του μαρτυρίου.

Το δεύτερο κύριο θέμα με το οποίο ασχοληθήκαμε ήταν η αγάπη, ο βασικός πυλώνας αντοχής στις φυλακές, που προσδιόρισε το χριστιανικό χαρακτήρα της κράτησης. Εδώ δεν χρειάστηκε πολλή θεωρία, διότι τα έμπρακτα παραδείγματα ήταν τα πιο ενδεικτικά και αποκαλυπτικά. Το πρώτο μέρος αναφέρθηκε στη χριστιανική αλληλεγγύη και ενότητα, το δεύτερο στις διάφορες μορφές ελεημοσύνης και αυτοθυσίας – με αποκορύφωμα την υπέρτατη θυσία – ενώ το τρίτο στη συγχώρεση των εχθρών.

Το πνευματικό όφελος των θεμάτων που αναπτύξαμε δεν μπορεί καθόλου να υποτιμηθεί. Άλλωστε, για μας η εμπειρία των φυλακών είναι ένα από τα πιο πολύτιμα μαθήματα ζωής των καιρών μας, χρήσιμο για όλους – ως παράδειγμα, ενθάρρυνση, παρηγοριά, οδός αποδοχής και νίκης – στις δοκιμασίες και τις θλίψεις που βιώνει ο καθένας μας. Και δεν είναι μόνο αυτός ο ρόλος των νέων μαρτύρων. Υπάρχει ακόμη ένας, ίσως πιο σημαντικός: για μας, αυτοί είναι ζωντανοί στον ουρανό, και γι' αυτό η σχέση μας μαζί τους δεν περιορίζεται σε γνώσεις και πληροφορίες, χρήσιμες μεν, αλλά που αφορούν το παρελθόν. Η σχέση μας μαζί τους επεκτείνεται μέχρι το παρόν, σε μια ζωντανή και αληθινή κοινωνία, στην οποία εμείς μιλάμε και προσευχόμαστε σ' αυτούς, ενώ αυτοί μας εισακούν, μας απαντούν και μας βοηθούν.

Ιδεολογικο-ιστορικό πλαίσιο

Ο κομμουνισμός – μεταφυσικό κακό

Από τη σκοπιά της ορθόδοξης διδασκαλίας, ο κομμουνισμός είναι μια ασθένεια του ανθρώπινου πνεύματος, μια από τις πιο παθολογικές μορφές που εκδηλώθηκε, στη διάρκεια της ιστορίας, στη ζωή του ανθρώπου, όταν αποξενώθηκε και απομακρύνθηκε από τον Θεό.

Ο κομμουνισμός μπορεί να θεωρηθεί, ουσιαστικά, μια επανάληψη – στα δεδομένα του «πεπτωκός» κόσμου – του πειρασμού και της εξαπάτησης του εωσφόρου από την Εδέμ, όταν ο Αδάμ και η Εύα ξεγελάστηκαν από την υπόσχεση του φιδιού ότι θα γίνουν θεοί με τις δικές τους δυνάμεις, καταλήγοντας να εξορισθούν από τον Παράδεισο.

1.1 Η παθολογία του «πεπτωκός» ανθρώπου

Είναι γνωστό ότι η ορθόδοξη παράδοση αναφέρει πως η φυσική ζωή του ανθρώπου είναι η εν Χριστώ ζωή. Όταν αποξενώνεται από τον Θεό, ο άνθρωπος πέφτει σε μια υπάνθρωπη κατάσταση, διότι ο ίδιος μπορεί μόνο εν Θεώ να είναι πραγματικά άνθρωπος, όντας θεάνθρωπος στο Πνεύμα, όπως ο Χριστός.

Γι' αυτό, όταν στερείται ο άνθρωπος της θείας χάριτος, η ζωή και η γνώση του είναι ασθενείς. Οι Άγιοι Πατέρες φθάνουν να συγκρίνουν την κατάσταση του «πεπτωκός» ανθρώπου με εκείνη των ζώων.

«Ο άνθρωπος παρά τὸν λόγον ἑξαμαρτῶν εἰκότως ἄλογος νομισθεὶς εἰκάζεται κτήνεσιν»¹, λέει ο Κλήμης ο Αλεξανδρεὺς.

Εξαιτίας της λήθης του Θεού, η ζωή του ανθρώπου παραδίδεται ἐξ ολοκλήρου στα πάθη, ο νους του σκοτεινιάζει και γίνεται τυφλός, ανίκανος για δίκαιη κρίση και αληθινή γνώση.

«Ὅταν ὁ Θεὸς ἐγκαταλίπη,» συμπεραίνει ο ιερὸς Χρυσόστομος, «πάντα ἄνω καὶ κάτω γίνεται.»²

---

¹ ΚΛΗΜΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΥΣ, *Ὁ Παιδαγωγός* 1, 13, PG 8, 373 [ΕΠΕ 112, 420].

² ΙΩΑΝΝΗΣ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ, *Εἰς τὴν πρὸς Ῥωμαίους, Ὁμιλία* 4, 1, PG 60, 417 [ΕΠΕ (Ομ. 5) 16B (71), 408].

Ο νους του ανθρώπου που διαχωρίζεται από τον Θεό στρέφεται προς τα έξω και, έτσι, αυτό απομακρύνει τον άνθρωπο όχι μόνον από το Θεό, αλλά και από τον εαυτό του. Είναι αυτό που οι Πατέρες ονομάζουν χωρισμός του νου από την καρδιά, όταν ο «πεπτωκός» άνθρωπος καταλήγει να πιστέψει ότι το έργο του νου είναι αποκλειστικά ορθολογικό, και να θεωρήσει την ορθολογική γνώση ως τον μοναδικό τρόπο γνώσης. Χωρίς το φως της θείας χάρης, η αυτόνομη λογική θεωρεί ότι τα κτίσματα είναι ανεξάρτητα από τον Δημιουργό τους και νομίζει ότι το σύμπαν υπάρχει από μόνο του. Θεωρεί την φαινομενικότητα ως πλήρη πραγματικότητα, ενώ εκείνο που είναι αληθινά πραγματικό, το θεωρεί σαν να μην υπάρχει καθόλου.

Όμως το να θεωρείς ότι υπάρχει ο κόσμος εκτός Θεού, σημαίνει ότι δεν τον γνωρίζεις πραγματικά, αλλά τον γνωρίζεις όπως δεν είναι. Ο «πεπτωκός» άνθρωπος ζει έτσι σε έναν παραπονημένο, εξωπραγματικό κόσμο, που ο ίδιος δημιούργησε· αυτή η διαστρεβλωμένη γνώση μεγαλοποιείται με το έργο του Πονηρού, ο οποίος

«άνθρωποκτόνος ἦν ἀπ’ ἀρχῆς, καὶ ἐν τῇ ἀληθείᾳ οὐχ ἔστηκεν, ὅτι οὐκ ἔστιν ἀλήθεια ἐν αὐτῷ. [...] Ὅτι ψεύστης ἔστιν καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ»³.

Ὡς εκ τούτου, το σατανικό στοιχείο υποδουλώνει τον άνθρωπο, οδηγώντας τον στο ψέμα, στο μίσος και στον αγώνα εναντίον του καλού, του πλησίον του και του Θεού.

Θα ξαναβρούμε άφθονα όλα αυτά τα παθολογικά χαρακτηριστικά του «πεπτωκός» ανθρώπου στην κομμουνιστική διδασκαλία και στον τρόπο που εφαρμόστηκε αυτή από τους κήρυκές της.

1.2 Το μυστήριο της ανομίας στην ιστορία

Όπως δείξαμε παραπάνω, η τραγική κατάσταση του ανθρώπου που στερείται τη θεία χάρη δεν μπορεί να κατανοηθεί πλήρως αν δεν λάβουμε υπόψη την κακή δράση του επαναστατημένου αγγέλου, εκείνου που προκάλεσε την πτώση και τη δίωξη του προπάτορα Αδάμ από τον Παράδεισο. Το καταστροφικό έργο του Σατανά, απόλυτα αρνούμενου πνεύματος, δεν τελείωσε τότε. Ο διάβολος προσπάθησε και θα προσπαθεί πάντα, στην μετά Χριστόν ιστορία, να χλευάζει τη Σωτηρία και να την καθιστά χωρίς νόημα. Επιπλέον, επιθυμεί να τραβήξει όλη την ιστορική

---

³ Ιω. 8, 44.

πορεία στο χώρο της άρνησής του. Μη μπορώντας να δημιουργήσει, επειδή αυτό είναι έργο μόνο του Θεού, ο άγγελος του κακού πιθηκίζει το απόλυτο, παραμορφώνοντας και καταστρέφοντας τη δημιουργία.

Επομένως, η ιστορία περιλαμβάνει, εκτός από το έργο του Θεού μέσω των ανθρώπων, και το έργο του πονηρού μέσω των ανθρώπων. Η ιστορία είναι λοιπόν, όχι μόνο μια διάδοση του Σώματος του Χριστού στο χρόνο και στο χώρο, αλλά ταυτόχρονα και μια εκδήλωση της σατανικής εξέγερσης, με την οικοδόμηση μιας *civitas diaboli* στη γη, μιας ανθρωπότητας που σχηματίζεται κατ' εικόνα και ομοίωση του δαίμονα. Απομιμούμενος τον Χριστό, ο διάβολος διαλέγει αποστόλους δικούς του, τους εμπνέει και τους στέλνει να σπείρουν ζιζάνια στο χωράφι του Θεού⁴.

Σε πολλές περιπτώσεις, η θείκη αποκάλυψη της Καινής Διαθήκης απεικονίζει το Χριστό και το Σατανά, την Εκκλησία και την κόλαση, σε μια συνεχή μάχη για τις ψυχές των ανθρώπων, μέχρι το τέλος της ιστορίας. Η Αγία Γραφή ονομάζει το υποχθόνιο σχέδιο του πολέμου με την Εκκλησία «το μυστήριο της ανομίας»⁵, που δρα στη διάρκεια των αιώνων και θα τελειώσει με την παρουσία του Αντιχρίστου⁶, αποτέλεσμα της αποστασίας και της απάρνησης του Θεού από τους ανθρώπους. Ο Σατανάς προσπαθεί με όλα τα δυνατά μέσα να εισχωρήσει και να σβήσει τον θεάνθρωπο Χριστό από τη συνείδηση της ανθρωπότητας. Κατά συνέπεια, οι προσπάθειες του αντίχριστου πνεύματος αποβλέπουν στην αποστασία και στην εκκοσμίκευση της ιστορίας, αποκλείοντας το Χριστό από την πορεία της, αρνούμενο ότι Αυτός είναι η αρχή, το κέντρο και η τελειότητά της.

Σ' αυτή την καθολική μάχη, ο άνθρωπος δεν είναι παθητικό αντικείμενο ή απλός παρατηρητής. Αυτός μπορεί να επιλέξει ανάμεσα σε δυο οδούς: τη θετική – την αποδοχή του Θεού και του Χριστού, και την αρνητική – την απόρριψη του Θεού και του Χριστού. Η συσχέτιση με τον Χριστό αποκαλύπτει τόσο το πνεύμα ενός προσώπου ξεχωριστά, όσο και το πνεύμα μιας ολόκληρης ιστορικής περιόδου. Όποιος γνωρίζει και μαρτυρεί τον Χριστό ως Θεό και άνθρωπο είναι από τον Θεό. Όποιος δεν το κάνει, είναι αντίχριστος⁷. Ο Εωσφόρος αρνήθηκε να σεβαστεί τον θείο Λόγο και να Τον υπηρετήσει: κάθε ιστορική άρνηση του Υιού του Θεού από τον άνθρωπο δεν είναι παρά μια συνέχιση και εξέλιξη εκείνης της πρωτογενούς άρνησης που συνέβη στον ουρανό.

---

⁴ Ματθ. 13, 25.

⁵ Β' Θεσ. 2, 7.

⁶ Β' Θεσ. 2, 8.

⁷ Α' Ιω. 2, 22.

Σ' αυτή την περίπτωση, οι συνέπειες είναι καταστροφικές: ο άνθρωπος γίνεται – περισσότερο ή λιγότερο συνειδητά – μιμητής και υπηρέτης του δαίμονα.

«Το αντίχριστο πνεύμα αποτελεί μια πρωτότυπη ιερατική διακονία του διαβόλου. Οι αντίχριστοι που δρουν στην άμπελο του Χριστού δεν είναι καημένοι άνθρωποι που σκοντάφτουν και αμαρτάνουν. Είναι εκείνοι που ο διάβολος έχρισε αγγελιοφόρους και αποστόλους του, που έλαβαν το πνεύμα και τα δώρα του.»⁸

Όπως ο διάβολος είναι απόλυτα φίλαυτος, δεν αγαπάει ούτε το Θεό, ούτε τον άνθρωπο, ούτε τη δημιουργία, έτσι και ο φίλαυτος άνθρωπος απομακρύνεται από τον Δημιουργό και την κτίση Του, με μίσος προς το Θεό και επιθυμία να εξουθενώσει και να καταστρέψει τον κόσμο.

Η Αγία Γραφή προειδοποιεί ότι στο τέλος της ιστορίας – πριν από τη Δευτέρα Παρουσία του Χριστού – οι δαιμονικές δυνάμεις θα εκδηλωθούν έντονα και αυτή η γενική αρνητική κατεύθυνση θα ενσαρκωθεί σε ένα άτομο, τον Αντίχριστο. Ο Αντίχριστος θα είναι ο κατ' εξοχήν Απατεώνας, εκείνος που θα μιμείται τόσο καλά τον Μεσσία, ώστε θα γίνει πιστευτό πως είναι ο Χριστός και θα σφετερισθεί τη θέση του Θεού στις καρδιές των ανθρώπων. Τα κύρια χαρακτηριστικά του θα είναι η νόθευση του καλού, η απάτη, το φαίνεσθαι αντί του είναι. Η «ευεργεσία» του Αντιχρίστου θα σημαίνει στην πράξη την υποδούλωση του πλησίον, τη δύναμη να τροποποιήσει ή να καταστρέψει την πραγματικότητα.

Όλη αυτή η τεράστια έκρηξη του κακού στο τέλος των αιώνων δεν σημαίνει πως ο Αντίχριστος είναι μόνο ένα απομονωμένο φαινόμενο της ιστορίας. Το πνεύμα του – πνεύμα του Σατανά – εκδηλώνεται και είναι παρόν παντού όπου ο Χριστός είναι έστω και λίγο παραποιημένος.

1.3 Ο μηδενισμός – Εξέγερση κατά του ουρανού

«Στην εποχή μας δεν είναι το Άγιο Πνεύμα που επιφέρεται επάνω του ύδατος⁹, αλλά ο μηδενισμός.»¹⁰

Η περιεκτική και εκρηκτική αυτή φράση συνοψίζει την ουσία των ολοκληρωτικών καταστροφών που έπληξαν τον 20^ο αιώνα. Η άνοδος του

---

⁸ A. MATSEINA, *Taina fărădelegii* [Το μυστήριο της ανομίας], 3^{ος} τόμος, εκδ. Mintis, Βίλνιους 1990, εν ***, *Antihristul* [Ο Αντίχριστος], εκδ. Polirom, Ιάσιο 2000, σ. 138.

⁹ Πρβλ. Γεν. 1, 2.

¹⁰ G. BENN, *Lo smalto del nulla*, εκδ. Adelphi, Milano 1992, σ. 155.

κομμουνισμού και του ναζισμού απέδειξε ένα πνευματικό κενό που από πολύ καιρό είχε γεννηθεί στην καρδιά του σύγχρονου πολιτισμού και – ακριβέστερα – στην καρδιά του χριστιανικού πολιτισμού, κυρίως του δυτικού. Πρόκειται για μια διαδικασία εκκοσμίκευσης που επεκτάθηκε στη διάρκεια πολλών αιώνων, της οποίας η ουσία συνίστατο στη σταδιακή έκλειψη της ιδέας ότι ο άνθρωπος είναι «κατ’ εικόνα» Θεού, καλούμενος να γίνει θεός κατά χάριν, και στην αντικατάσταση αυτής της ιδέας με την αντίληψη ότι ο άνθρωπος είναι μια αυτόνομη ύπαρξη, χωρισμένη από τον Θεό¹¹. Στον κόλπο του χριστιανικού κόσμου αναπαράχθηκε έτσι το προπατορικό αμάρτημα – η θέληση του ανθρώπου να ορίζει τη ζωή του με βάση τις δικές του δυνάμεις και προσπάθειες, ακολουθώντας μόνο τη λογική του. Κατά συνέπεια, ο άνθρωπος χωρίς Θεό ή ο «άνθρωπος-θεός» διεκδίκησε το δικαίωμα να τροποποιήσει και να αναδημιουργήσει τη φύση, την κοινωνία και τον εαυτό του, βασιζόμενος αποκλειστικά στις δικές του δυνάμεις. Αυτή η σταδιακή απανθρωποποίηση του ανθρώπου οδήγησε τελικά στις ακραίες μορφές βαρβαρότητας και σκληρότητας από τον κομμουνισμό και το ναζισμό, οι οποίοι αποκήρυξαν τη μοναδική και απόλυτη αξία του ανθρώπινου προσώπου.

Η ολοκληρωτική εμπειρία του 20^{ου} αιώνα μπορεί να θεωρηθεί ως το αποτέλεσμα μιας ιστορικής διαδικασίας που άρχισε στη Δυτική Ευρώπη την εποχή της Αναγέννησης. Από αποστροφή προς τη μεσαιωνική σχολαστική θεολογία¹², η οποία ήταν ανίκανη να επικοινωνήσει τον άνθρωπο με το Θεό, ο κόσμος της Αναγέννησης επέστρεψε στην παγανιστική παιδεία, τη θεμελιωμένη πάνω στη μελέτη των αρχαίων ρητόρων, ποιητών και

---

¹¹ «Ο δυτικός χριστιανισμός διατήρησε μόνο έναν απομακρυσμένο Χριστό, ο οποίος ικανοποίησε δια σταυρού την θεία τιμή, ένα Χριστό του ορθού λόγου, ένα Χριστό ως παρουσία και έργο χωριστό από την ανθρώπινη ζωή και τον κόσμο. Η Δύση κυριαρχείται από ένα απόμακρο πνεύμα ως προς τον Χριστό. Αυτό εξηγεί και το γεγονός ότι στη Δύση γεννήθηκαν οι περισσότερες αθεϊστικές φιλοσοφίες. Ένας απομακρυσμένος Θεός, τί νόημα έχει!» ΠΡΕΣΒ. D. STANILOAE, *Viața și învătățurile Sfintului Grigorie Palama [Ο βίος και οι διδασκαλίες του Αγίου Γρηγορίου του Παλαμά]*, πρόλογος 2^η έκδοση, εκδ. Scripta, Βουκουρέστι 1993, σ. 4.

¹² «Η Ρωμαιοκαθολική Έκκλησία απομακρύνθηκε από την αλήθεια μόνο επειδή επιθύμησε να εισαγάγει στην πίστη νέα δόγματα, άγνωστα στην παράδοση της Έκκλησίας, που γεννήθηκαν από τα τυχαία πορίσματα της δυτικής λογικής. Από αυτό αναπτύχθηκε ή σχολαστική φιλοσοφία στο πλαίσιο της πίστης, έπειτα ένας ανασχηματισμός της πίστης, και τελικώς μία φιλοσοφία έξω από την πίστη. Οι πρώτοι όρθολογιστές ήταν οι σχολαστικοί: μπορεί να υποστηρίξει κανείς ότι ο δέκατος ένατος αιώνας στην Ευρώπη ολοκλήρωσε τον κύκλο της ανάπτυξης του που είχε αρχίσει τον ένατο.» (Ιβάν Κιρέιεβσκι εμμέσως από ΙΕΡΟΜ. ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ, Π. Σεραφεΐμ Ρούουζ. *Η ζωή και τα έργα του*, τόμος Γ', εκδ. Μυριόβιβλος, Αθήνα 2008, σ. 398).

φιλοσόφων. Ποτισμένος από τις πηγές αυτής της παιδείας, ο λεγόμενος αναγεννησιακός ανθρωπισμός ισχυρίστηκε ότι ο άνθρωπος και η λογική είναι «το μέτρο όλων των πραγμάτων» – άποψη που ενσαρκώθηκε και αναπτύχθηκε από την επιστήμη του 17^{ου} αιώνα, από τον διαφωτιστικό «Ορθολογισμό» του 18^{ου} αιώνα και από τον αθεϊστικό θετικισμό και υλισμό του 19^{ου} αιώνα. Το πνεύμα που ενέπνευσε αυτή τη συνεχή αποξένωση από τη χριστιανική παράδοση θα εκδηλωθεί δυναμικά στα τέλη του 19^{ου} αιώνα και θα κορυφωθεί αργότερα με την τελική κρίση του 20^{ου} αιώνα, που δίκαια ονομάστηκε και «Αιώνας του Θανάτου».

Πρόκειται για το πνεύμα του Μηδενισμού, αληθινή αρνητική μεταφυσική, η οποία θεωρεί ότι δεν υπάρχει απόλυτη Αλήθεια, ότι όλες οι αλήθειες είναι σχετικές. Ο πυρήνας αυτής της φιλοσοφίας – η θεοκτονία, και ακριβέστερα η δολοφονία του χριστιανικού Θεού – εκφράστηκε καθαρότατα από τον Γερμανό φιλόσοφο Φρίντριχ Νίτσε (1844-1900) στο έργο του «Η χαρούμενη επιστήμη»:

«Ο Θεός είναι νεκρός. Εμείς [οι άνθρωποι] τον σκοτώσαμε»¹³.

Τη σημασία και τις τελικές συνέπειες αυτής της εξέγερσης κατά του ουρανού παρατήρησε με προφητικό πνεύμα ο Ρώσος συγγραφέας Ντοστογιέφσκι, ο οποίος τοποθέτησε στο στόμα των πρωταγωνιστών του – Ιβάν Καραμάζοφ, Κυρίλλοφ ή Σταυρόγκιν – το εξής συνταρακτικό συμπέρασμα:

«Ο Θεός πέθανε, επομένως ο άνθρωπος γίνεται θεός και όλα επιτρέπονται».¹⁴

Έστω και σε μια σύντομη εξέταση του μηδενιστικού προγράμματος, μάς εκπλήττει το γεγονός ότι δεν υπάρχει αρχή χριστιανικής ζωής την οποία να μην αρνείται ή να μην αντανακλά με τρόπο ανταγωνιστικό η μηδενιστική σκέψη. Στον αγώνα κατά του Θεού, ο πόλεμος διεξάγεται σε όλα τα μέτωπα, από αυτό της χριστιανικής διδασκαλίας μέχρι εκείνο του χριστιανικού τρόπου ζωής. Η υπερηφάνεια αντιτίθεται στην ταπείνωση, ο εγωισμός στον αλτρουισμό, το μίσος και η βία στην αγάπη, η εξέγερση στην

---

¹³ F. NIETZSCHE, *The Gay Science*, 125, εκδ. Cambridge University Press, Cambridge 2008, σσ. 119-120.

¹⁴ «Αφού δεν υπάρχει Θεός και ζωή χωρίς θάνατο, ο καινούριος άνθρωπος μπορεί να γίνει άνθρωπος-θεός, αφού δεν υπάρχει άλλος σαν αυτόν σε όλη τη γη. Φυσικά, όταν θα φθάσει σ' αυτό το μέτρο, ο άνθρωπος θα μπορέσει, αν χρειαστεί, να ξεπεράσει εύκολα όλες τις απαγορεύσεις που υπήρχαν πριν στον άνθρωπο-δούλο. Για τη θεότητα δεν υπάρχουν νόμοι!»... «Όλα επιτρέπονται, τέλος!» F. M. DOSTOIEVSKI, *Frații Karamazov* [Αδελφοί Καραμάζοφ], 3^{ος} τόμος, εκδ. Rao Clasic, Βουκουρέστι 1997, σ. 498. [Για την ελληνική μετάφραση, βλ. Φ. ΝΤΟΣΤΟΓΙΕΦΣΚΙ, *Αδελφοί Καραμάζοφ*, εκδ. Ίνδικτος, Αθήνα 2011.]

υπομονή, η εκδίκηση στη συγχώρηση, ο πόλεμος στην ειρήνη, η βλασφημία στην προσευχή, η κατάρα στην ευλογία, η απάτη στην αξία, η νόθευση στην αυθεντικότητα, η λατρεία του σώματος και η πορνεία στην πνευματική διαβίωση και την εγκράτεια, η πράξη στη θεωρία. Γίνεται έτσι σαφές ότι ο μηδενισμός, στο επίπεδο της θεωρητικής σκέψης ή του τρόπου ζωής που προωθεί, δεν είναι κάτι άλλο από την άρνηση του χριστιανισμού.

Όπως παρατήρησε ο Αμερικανικός συγγραφέας Ευγένιος Ρόουζ, «μια λεπτή διάνοια βρίσκεται πίσω από αυτά τα φαινόμενα του μηδενισμού [...]: πρόκειται για τό έργο του Διαβόλου. [...] Θά φανούμε άπροετοίμαστοι να κατανοήσουμε τη φύση ή τήν έπιτυχία του Μηδενισμού, ή τήν ύπαρξη συστηματικων αντιπροσώπων του όπως ο Λένιν και ο Χίτλερ, εάν δεν αναζητήσουμε τήν πηγή του στην πρώιμη διαβολική έπιθυμία άρνησης και επανάστασης.»¹⁵

Πραγματικά, τα συγγράμματα όλων των μεγάλων προφητών και αποστόλων του μηδενισμού του 19^{ου} αιώνα εκφράζονται ανοιχτά εναντίον του χριστιανισμού, του Χριστού, και της ίδιας της φυσικής τάξης του κόσμου, όπως δημιουργήθηκε από τον Θεό. Το όραμά τους είναι το όραμα της βασιλείας του Αντιχρίστου και η ανατροπή της Βασιλείας του Θεού. Μια σύντομη επισκόπηση των απόψεων των κορυφαίων του μηδενισμού είναι αποκαλυπτική. Έτσι, για τον Νίτσε, ο μηδενισμός εμφανίζεται σε τρία ουσιαστικά στάδια: 1) Η απελευθέρωση από τον χριστιανισμό: ο Αντίχριστος. 2) Η απελευθέρωση από την ηθική: ο Ανήθικος. 3) Η απελευθέρωση από την αλήθεια: το ελεύθερο πνεύμα. Αυτές οι κατευθύνσεις έχουν ως συνακόλουθο τη γέννηση του Υπεράνθρωπου.¹⁶

Στον Ρώσο αναρχικό Μιχαήλ Μπακούνιν (1814-1876), η μηδενιστική στάση είναι συνώνυμη με

«το αίσθημα της εξέγερσης, τη σατανική υπερηφάνεια, που αρνείται με περιφρόνηση την υπακοή σε οποιοδήποτε είδος αυθεντίας, είτε θεϊκής προέλευσης, είτε ανθρώπινης»¹⁷.

«Αν ο Θεός υπάρχει αληθινά», πίστευε ο Μπακούνιν, «θα ήταν απαραίτητο να Τον καταργήσουμε»¹⁸.

¹⁵ Ε. (Π. ΣΕΡΑΦΕΙΜ) ΡΟΟΥΖ, *Μηδενισμός. Η αρχή τής αποστασίας στη σύγχρονη εποχή*, εκδ. Μυριόβιβλος, Αθήνα 2007, σσ. 112, 98.

¹⁶ Πρβλ. V. POSSENTI, *Filosofia după nihilism [Η φιλοσοφία κατά το μηδενισμό]*, εκδ. Galaxia Gutenberg, Târgu-Lăpuș 2006, p. 81.

¹⁷ Βλ. G. P. MAXIMOFF, *The Political Philosophy of Bakunin*, εκδ. The Free Press, Glencoe, Illinois 1953, σ. 380.

Η πεποίθηση του Γάλλου αναρχικού Πιέρ-Ζοσέφ Προυντόν (1809-1865) δεν είναι λιγότερο ριζοσπαστική:

«Το πρώτο καθήκον του ανθρώπου, καθώς γίνεται έξυπνος και ελεύθερος, είναι να διώξει οριστικά το Θεό από το μυαλό και τη συνείδησή του. Διότι ο Θεός, αν υπάρχει, είναι ουσιαστικά εχθρικός προς τη φύση μας. (...) Κάθε βήμα μπροστά είναι μια νίκη με την οποία εκμηδενίζουμε τη θεότητα»¹⁹.

Η ανθρωπότητα πρέπει να πεισθεί ότι «ο Θεός, αν υπάρχει Θεός, είναι εχθρός της»²⁰. Ο Προυντόν επικαλείται ανοιχτά τον εμπνευστή της εξέγερσης:

«Έλα σε μένα, Εωσφόρε, Σατανά, όποιος και να είσαι! Διάβoλε, που η πίστη των γονιών μου σε έβαλε αντίθετο με τον Θεό και την Εκκλησία. Εσένα θα σε υπηρετήσω σαν εκπρόσωπός σου και δεν θα σου ζητήσω τίποτα σε αντάλλαγμα.»²¹

Σε μια τέτοια λογική του μίσους και της καταστροφής, η μετάβαση από τα λόγια στις πράξεις θα γίνει αναπόφευκτα με βλασφημία και αποστασία. Οι προφήτες της επανάστασης την υποστηρίζουν και την προσδοκούν με λυσσαλέα καταστροφική δίψα. Ο απώτερος στόχος είναι η εκμηδένιση του Θεού:

«Η επανάσταση δεν είναι άθρη με την αυστηρή έννοια του όρου. (...) Δεν αρνείται το απόλυτο, αλλά το εξαλείφει».²²

Ο Καρλ Μαρξ, ο ιδρυτής του κομμουνιστικού δόγματος, του συστήματος που εφάρμοσε με μέγιστη αποτελεσματικότητα την ιδεολογία του μηδενισμού, είναι εξίσου κάθετος:

«Για μια πραγματική ευτυχία των μαζών, είναι απαραίτητος ο αφανισμός της θρησκείας ως απατηλούς ευτυχίας του ανθρώπου»²³.

Τίποτα δεν πρέπει να γλιτώσει από τον «οδοστρωτήρα» της επανάστασης:

---

¹⁸ M. BAKUNIN, *God and the State*, εκδ. Dover Publications, Νέα Υόρκη 1970, σ. 15.

¹⁹ P.-J. PROUDHON, *System of Economical Contradictions: or, The Philosophy of Misery*, 1^{ος} τόμος, Βοστώνη 1888, σ. 448, εμμέσως από Ε. (Π. ΣΕΡΑΦΕΙΜ) ΡΟΥΖ, *ένθ' ανωτ.*, σ. 95.

²⁰ *Αυτόθι*, σ. 468, εμμέσως από *αυτόθι*.

²¹ Εμμέσως από H. DE LUBAC, *The Un-Marxian Socialist: A Study of Proudhon*, εκδ. Sheed and Ward, Νέα Υόρκη 1948, σ. 173.

²² Εμμέσως από *αυτόθι*, σ. 270.

²³ K. MARX / F. ENGELS, *Zur Kritik der Hegelschen Rechtsphilosophie*, Introduction I, 1, MEGA, 1^{ος} τόμος, σσ. 607-608.

«Εμείς κάνουμε πόλεμο με όλες τις εξέχουσες ιδέες της θρησκείας, του κράτους, της χώρας, του πατριωτισμού. Η ιδέα του Θεού είναι θεμέλιο για ένα διεστραμμένο πολιτισμό. Αυτή πρέπει να καταστραφεί.»²⁴

Όλη αυτή η επαναστατική ορμή καταλήγει σε μια καταστροφική μανία, στην οποία γίνεται σχεδόν ψηλαφητή η αύρα της κόλασης:

«Τό ἔργο μας εἶναι ἡ φρικτή, ὀλοκληρωτική, διαρκῆς καὶ καθολικὴ καταστροφή.»²⁵

«Ἀς ἔχουμε ἐμπιστοσύνη στο αἰώνιο πνεῦμα που καταστρέφει και εκμηδενίζει, επειδή αυτή είναι η αιώνια πηγή οποιασδήποτε μορφῆς ζωῆς. Το πάθος της καταστροφῆς εἶναι και αυτό ένα δημιουργικό πάθος!»²⁶

1.4 Η Γαλλική Επανάσταση

Οι μηδενιστικές ιδέες βρήκαν μια πρώτη έμπρακτη έκφραση στην Γαλλική Επανάσταση του τέλους του 18^{ου} αιώνα, η οποία προηγήθηκε και προετοίμασε τα ολοκληρωτικά καθεστάτα του 20^{ου} αιώνα – το μπολσεβικισμό, το φασισμό και το ναζισμό. Αυτή άνοιξε τη σειρά επαναστάσεων που αποσκοπούσαν να καταστρέψουν τη λεγόμενη από τους μηδενιστές «Παλαιά Τάξη», προσπαθώντας να δημιουργήσουν έναν καινούριο κόσμο, χωρίς Χριστό, και να ιδρύσουν στη θέση της Βασιλείας του Θεού τη δική τους επίγεια ουτοπία. Στα μάτια των αποστόλων της Επανάστασης, οι μοναρχίες της εποχής εκπροσώπευαν έναν κόσμο με παραδόσεις θεμελιωμένες πάνω στη χριστιανική αλήθεια, στον οποίο οι νόμοι και οι θεσμοί είχαν ως σκοπό να κηρύττουν αυτή την Αλήθεια και να είναι ένα ορατό σημείο της χριστιανικής Τάξης πάνω στη γη. Κατά συνέπεια, ένας πόλεμος εναντίον του Θεού και της Αλήθειάς Του απαιτούσε την καταστροφή οποιουδήποτε στοιχείου της Παλαιάς Τάξης. Για τον αφανισμό της χρησιμοποιήθηκαν όλα τα χαρακτηριστικά όπλα του δαιμονικού μηδενισμού, από το μίσος, τη βία και την τρομοκρατία, μέχρι τη βλασφημία και την απάτη. Για να αποδείξουμε αυτή την αλήθεια, θα κάνουμε ένα σύντομο ιστορικό ταξίδι.

---

²⁴ Εμμέσως από R. WURMBRAND, *Marx și Satan [Ο Μαρξ και ο Σατανάς]*, εκδ. Stephanus, Βουκουρέστι 1994, σ. 56.

²⁵ Εμμέσως από Ε. (Π. ΣΕΡΑΦΕΙΜ) ΡΟΥΖ, *ένθ' ανωτ.*, σσ. 86-87.

²⁶ Μ. ΒΑΚΟΥΝΙΝ, *The Reaction in Germany*, 1842, εμμέσως από S. DOLGOFF, *Bakunin on Anarchy*, εκδ. Vintage Books, Νέα Υόρκη 1971, σ. 132.

1.4.1 Οι πρόδρομοι της Επανάστασης

Την πρώτη οργανωμένη επίθεση εναντίον της θρησκείας γενικά, και της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας ειδικά, ξεκίνησαν οι Γάλλοι διαφωτιστές φιλόσοφοι, με επικεφαλής τους Ντιντερό, Βολταίρο και Ρουσσώ, στα μέσα του 18^{ου} αιώνα. Στο έργο του, «Ο χριστιανισμός ξεσκεπασμένος» (1767), ο Χόλμπαχ ισχυρίζεται ότι η θρησκεία «ιδρύθηκε πάνω στην απάτη, την άγνοια και την ευπιστία»²⁷. Στο «Σύστημα της φύσης» (1770), ο ίδιος γράφει ότι ο άνθρωπος είναι μέρος της φύσης, η αθανασία της ψυχής μια πλάνη, η ύπαρξη του Θεού «ούτε καν πιθανή» και ότι ο όρος «υπερφυσικός» περιγράφει ό,τι δεν μπορούμε να καταλάβουμε²⁸.

«Οι άνθρωποι πρέπει να αναγκασθούν να είναι ελεύθεροι», είναι το πιστεύω του Ζαν-Ζακ Ρουσσώ (1712-1778), ο οποίος στο «Λόγο περί καταγωγής της ανισότητας» απορρίπτει την κοινωνική ιεραρχία του Παλαιού Καθεστώτος και διακηρύττει το ποθούμενο της ισότητας²⁹. Για τον Ρουσσώ, η κοινωνία είναι η ρίζα του κακού και χρειάζεται μεταμόρφωση. Ο άνθρωπος θα αναγεννηθεί μέσα από κοινωνικές μεταρρυθμίσεις και αλλαγές. Οι ιδέες του Ρουσσώ θα εμπνεύσουν το πρόγραμμα των Γάλλων επαναστατών του 18^{ου} και του 19^{ου} αιώνα.

1.4.2 Η κυριαρχία της τρομοκρατίας

Η Γαλλική Επανάσταση του 1789, που οδήγησε στην κατάργηση της ισχυρότερης μοναρχίας της εποχής, ήταν μια πρώτη πρακτική απεικόνιση των μηδενιστικών ιδεών στη σύγχρονη ιστορία. Παρά την πολιτική της εμφάνιση, η Επανάσταση λειτούργησε πραγματικά ως θρησκευτική. Αυτή υιοθέτησε και υπεξείρεσε τη θρησκευτική γλώσσα, τις τελετές και τις παραστάσεις του χριστιανισμού, και υποσχέθηκε να εγκαινιάσει μια νέα εποχή κοσμικής ευτυχίας. Η πολιτική κατέσχεσε το σωτηριολογικό ρόλο της θρησκείας και άρχισε να θεωρείται ως οδός καθολικής σωτηρίας.

Η γαλλική επαναστατική εκδοχή του μηδενισμού παρέμεινε στην ιστορία ως «Η κυριαρχία της τρομοκρατίας», εξαιτίας της αγριότητας των δικτατορικών κυβερνήσεων και του πλήθους των δημόσιων εκτελέσεων που

---

²⁷ Εμμέσως από ***, *Religion and Secularization*, εκδ. Cambridge University Press 2008, σ. 302.

²⁸ Βλ. *αυτόθι*.

²⁹ Βλ. L. ΚΟΛΑΚΩΣΚΙ, *Modernitatea sub un neobosit colimator* [Οι σύγχρονοι καιροί κάτω από ένα ακούραστο στόχαστρο], εκδ. Curtea Veche, Βουκουρέστι 2007, σ. 232.

έγιναν στη διάρκεια λίγων μόλις ετών. Το πιο βίαιο επεισόδιο συνέβη μεταξύ Ιουνίου 1793 και Ιουλίου 1794, όταν η Συμβατική Συνέλευση ενέκρινε επίσημα την τρομοκρατία ως εθνική πολιτική. Οι ηγέτες της Επανάστασης, με επικεφαλής τον Μαξιμιλιανό Ροβεσπιέρο (1758-1794)³⁰, ιδεολόγο της Επανάστασης, και τον Λουί ντε Σαιν-Ζυστ (1767-1794), ονομαζόμενο ως Αρχάγγελο της Τρομοκρατίας³¹, επέβαλαν ένα δικτατορικό καθεστώς υπεύθυνο για αμέτρητα εγκλήματα. Συνολικά, ο αριθμός των νεκρών υπερέβη τις 250 χιλιάδες. Σ' όλη τη διάρκεια της Επανάστασης, η Γαλλία έζησε μια εφιαλτική ατμόσφαιρα καχυποψίας και παράνοιας.

Ο αντίχριστος χαρακτήρας της Γαλλικής Επανάστασης φαίνεται αποκαλυπτικότερα στη μεταχείριση της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας, εναντίον της οποίας ξεκίνησε έναν άνευ προηγουμένου χείμαρρο εγκλημάτων, ιεροσυλιών και βλασφημιών. Με τη βοήθεια των στρατιωτών, οι επαναστάτες όρμησαν μέσα στις εκκλησίες και σταμάτησαν λειτουργίες, βεβήλωσαν και λεηλάτησαν ναούς, σκότωσαν ιερείς και μοναχούς ή τους ανάγκασαν βίαια να παντρευτούν. Ακόμη και το όνομα «άγιος» αφαιρέθηκε από την ονομασία των οδών. Ο βίαιος αποχριστιανισμός προωθήθηκε και νομοθετικά. Το μονοπώλιο της Εκκλησίας στην εκπαίδευση καταργήθηκε, ενώ τα μοναστήρια και τα περισσότερα θρησκευτικά τάγματα ακυρώθηκαν.

Η χριστιανική λατρεία αντικαταστάθηκε με τη Λατρεία της Λογικής και της Δημοκρατίας, ένα είδος εκκοσμικευμένης θρησκείας, εστιαζόμενη σε μια κοινωνική ιδεολογία δικαιοσύνης και αδελφοσύνης,

---

³⁰ Ο Maximilien Robespierre, συμβολικό πρόσωπο της Γαλλικής Επανάστασης, δικαιολόγησε την τρομοκρατία μέχρι να την συσχετίσει με την αρετή: «Η τρομοκρατία δεν είναι άλλο παρά δικαιοσύνη – άμεση, αυστηρή, άκαμπτη. Επομένως είναι μια απόρροια της αρετής. [...] Αν σε καιρούς ειρήνης ο στόχος μιας λαϊκής κυβέρνησης είναι η αρετή, τότε ο στόχος μιας λαϊκής κυβέρνησης σε καιρό Επανάστασης είναι η αρετή και η τρομοκρατία, μαζί και ταυτόχρονα: η αρετή χωρίς τρομοκρατία είναι καταστρεπτική, ενώ η τρομοκρατία χωρίς αρετή είναι ανίσχυρη». M. ROBESPIERRE, *Discours et rapports a la convention*, Παρίσι 1965, εμμέσως από S. HAUSE / W. MALTBY, *Western Civilisation. A history of European society*, 2^η έκδοση, εκδ. Wadsworth Publishing, Λονδίνο 2004, σ. 404.

³¹ Για να κατανοήσουμε καλύτερα την άρρωστη ατμόσφαιρα της εποχής, αξίζει να αναφέρουμε μερικές δηλώσεις των ηγετών της Επανάστασης, πραγματικά δείγματα αιμοδιψούς φρενιτίδας. Ο διάσημος ρήτορας George-Jacques Danton (1759-1794) κάλεσε τους συμπατριώτες του «να πίνουν το αίμα των εχθρών της ανθρωπότητας». Ο Luis de Saint-Just ζητούσε την «τιμωρία όχι μόνο των προδοτών, αλλά ακόμη και των αδιάφορων», ενώ ο Jean Baptiste Carrier, διάσημος επειδή έπνιξε τον Ιανουάριο του 1794 πάνω από 2000 επαναστάτες της Βαντέ (Vendée) στο ποτάμι Λίγηρα, διακήρυττε: «Καθαρίζω τη γη της ελευθερίας από αυτά τα τέρατα, κινούμενος από μια ανθρωπιστική αρχή. Καλύτερα να μετατρέψουμε τη Γαλλία σε ένα νεκροταφείο, παρά να αποτύχουμε την αναγέννησή της». Βλ. *αυτόθι*, σ. 405.

πραγματοποιημένες στη γη βάσει των ιδεών των διαφωτιστικών φιλοσόφων του 18^{ου} αιώνα. Η νέα πίστη υποκατέστησε την παλιά, τροποποιώντας την σε όλα τα επίπεδα. Η λατρεία της Λογικής και της Δημοκρατίας είχε το δικό της πιστεύω – τη Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου· έναν κλήρο – τους νομοθέτες της Σύμβασης· δικές της ωδές, πομπές και γιορτές, αφιερωμένες στη λατρεία της Δημοκρατίας, της Λογικής και της Φύσης.

Μεταξύ Σεπτεμβρίου 1794 και 1795, η Σύμβαση καθιέρωσε με μια σειρά διαταγμάτων τον πλήρη διαχωρισμό Εκκλησίας και Κράτους. Το κράτος απέσυρε κάθε υποστήριξη προς τη Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία και οι ναοί διατέθηκαν στις ιδιωτικές οργανώσεις πολιτών για τη δημόσια λατρεία τους. Το κύμα αποστασίας κορυφώθηκε με την επίσημη επιβολή, την άνοιξη του 1794, της λατρείας του Υπέρτατου Όντος, η οποία ανακηρύχθηκε κρατική θρησκεία. Η νέα θεότητα ρόλο είχε να προστατέψει τη Γαλλία και να βοηθήσει την Επανάσταση να θριαμβεύσει πάνω στους εχθρούς της. Αν και άντεξε μόνο μερικούς μήνες, επειδή δεν είχε τη λαϊκή υποστήριξη, η νέα θρησκεία αποκάλυψε το τελικό κίνητρο της επιβολής της επαναστατικής Τρομοκρατίας – το ξερίζωμα του χριστιανισμού από τα μυαλά και τις ψυχές των ανθρώπων.

Η Γαλλική Επανάσταση – που παρουσιάστηκε υποκριτικά υπό τη μορφή «ελευθερίας», «ισότητας» και «αδελφότητας», ενώ στην πράξη ήταν αντίχριστη, εγκληματική και τυραννική – εγκαινίασε την εφαρμογή των ορθολογιστικών ιδεών πάνω στην κοινωνία και τον άνθρωπο. Αυτή αποτέλεσε την πρώτη μεγάλη αποκαλυπτική επίθεση της σύγχρονης ιστορίας, η αρχή του τέλους της Παλαιάς Τάξης – μιας εποχής σταθερότητας, στην οποία οι ανθρώπινοι θεσμοί, η τέχνη και η παιδεία θεμελιωνόνταν πάνω σε ένα υπόλειμμα χριστιανισμού και χριστιανικών συναισθημάτων. Η διαδικασία εκκοσμίκευσης, υποκατάστασης και άρνησης του χριστιανικού κόσμου συνεχίστηκε και αυξήθηκε τους επόμενους αιώνες, με τη σταδιακή εξασθένηση της πίστης στο Θεό και την αιώνια ζωή.

Έτσι, η Γαλλική Επανάσταση ήταν ένας πρόγονος των ευρωπαϊκών επαναστάσεων του 19^{ου} αιώνα και κυρίως της Μπολσεβίκικης Επανάστασης του 20^{ου} αιώνα, στην οποία η ιδεολογία του μηδενισμού εφαρμόστηκε με μέγιστη αποτελεσματικότητα. Οι κρυφές Ιακωβίνικες εταιρίες ήταν το έμβρο του μελλοντικού Κομμουνιστικού Κόμματος της Ρωσίας, η Ιακωβίνικη τρομοκρατία ενέπνευσε την μπολσεβίκικη, ενώ ο Ροβεσπιέρος, ο

τύπος του ασκητικού, απρόσωπου ιδεολόγου, προεικόνισε τον Λένιν, τον Σοβιετικό δήμιο-ιδεολόγο. Στο τέλος, και τα δυο κινήματα είχαν κοινό στόχο την καταστροφή της Παλαιάς Τάξης και την κατάργηση της απόλυτης αλήθειας, τη ριζική και ολική μεταρρύθμιση της κοινωνίας και την εγκαθίδρυση της επίγειας ευημερίας μέσω του ανθρώπου.

1.5 Η εκκοσμίκευση του χριστιανισμού

Ο 19^{ος} αιώνας ήταν μάρτυρας μιας αθρόας εκκοσμίκευσης της Δύσης. Η αποκοπή από την εσχατολογική διάσταση της θρησκείας εκδηλώνεται τόσο στην εκκοσμικευμένη κοινωνία, όσο και στις χριστιανικές ομολογίες, οι οποίες είτε ξεχνούν, είτε παραβλέπουν ή ακόμη και αρνούνται τον υπερφυσικό χαρακτήρα του χριστιανισμού. Όλο και περισσότερο, ο χριστιανισμός περιορίζεται σε έναν ηθικό κώδικα χωρίς κανένα μεταφυσικό υπόβαθρο. Η σωστή συμπεριφορά γίνεται θρησκεία. Η μέθοδος του βιβλικού κριτικισμού που αναπτύχθηκε στα πανεπιστήμια στις αρχές του 19^{ου} αιώνα εξετάζει την Αγία Γραφή ως ιστορικό έγγραφο, που συντάχθηκε αποκλειστικά από ανθρώπους. Μια αληθινή βόμβα σκάει το 1835, όταν ο προτεστάντης θεολόγος Δαβίδ Φρίντριχ Στράους (David Friedrich Strauss) δημοσιεύει τον «Βίο του Ιησού», όπου ισχυρίζεται ότι ο Ιησούς ήταν απλός άνθρωπος και τα Ευαγγέλια προπαγανδιστικός μύθος.

Η Βιομηχανική Επανάσταση, η αύξηση της υλικής άνεσης και η ορμή της τεχνολογίας ξεριζώνουν τις παραδοσιακές κοινότητες και δίνουν έναν άλλον ρυθμό στον κόσμο, ρυθμό στον οποίο οι χριστιανικές εκκλησίες δεν μπορούν να αντισταθούν. Λόγω της αποτυχίας των ενοριών να παρέχουν ένα υπερβατικό νόημα στη ζωή των αποξενωμένων πληθυσμών των μεγάλων πόλεων, η σφαίρα των ενδιαφερόντων τους στρέφεται σε λαϊκές μορφές κοινωνικοποίησης. Η ζωή ξετυλίγεται όλο και περισσότερο στον κόσμο τούτο, η γη μετατρέπεται σε μόνιμη και τελευταία πατρίδα, και όλες οι ενέργειες επικεντρώνονται γύρω της. Ο σύγχρονος άνθρωπος κατεβάζει το βλέμμα του από «τα ουράνια» προς «τα επίγεια» και πιστεύει ότι πιο σίγουρο είναι να κτίσει μια ιδανική κοινωνία πάνω στη γη παρά να ελπίζει σε μια αόριστη ουράνια Βασιλεία.

Επίσης, οι χριστιανοί τοποθετούνται στην υπηρεσία «της προόδου του κόσμου» και «της επίγειας ευημερίας», ιδέες που φαινομενικά παρακινούνται από τη χριστιανική αγάπη, αλλά στην πραγματικότητα είναι ξένες προς τον αληθινό χριστιανισμό. Ο χριστιανικός μεσσιανισμός –

«Η Μέλλουσα Βασιλεία», η οποία δεν είναι εκ του κόσμου τούτου – διαστρεβλώνεται σε μια έλευση της Βασιλείας σ' αυτόν τον κόσμο, ιδέα που σχεδόν όλοι πιστεύουν. Ο χριστιανισμός οφείλει να εξασφαλίζει ευτυχία από αυτόν τον κόσμο ακόμη: την εκπαίδευση του ανθρώπου και της κοινωνίας, την οργάνωση των κοινωνικών σχέσεων, την πραγματοποίηση της δημοκρατίας, την ευημερία, την υγεία, την επιτυχία στο επάγγελμα κ.λπ. Η πίστη στην επιστήμη, στην ανθρωπότητα ή στην πρόοδο αντικαθιστούν την πίστη στο Θεό.

Λαμβάνει χώρα μια έκρηξη λαϊκών υποκατάστατων της θρησκείας, τα οποία υιοθετούν και προσαρμόζουν με εκκοσμικευμένη έννοια τη θρησκευτική εικονολογία, γλώσσα και τελετουργία. Μια από τις εκκοσμικευμένες εκδοχές του χριστιανισμού είναι ο σοσιαλισμός, ο οποίος παρουσιάζεται πιο αποτελεσματικός και πιο ειλικρινής, πιο αφιερωμένος στη διακονία των ταπεινών και καταπιεσμένων. Ο σοσιαλισμός δεν ντρέπεται να δανεισθεί άφθονα έννοιες του χριστιανισμού. Οι οπαδοί του πρόωρου σοσιαλισμού υιοθετούν ιδέες όπως την ισότητα, την αδελφότητα, τη φιλανθρωπία, τη συμπόνια, θεωρώντας όμως ότι κατέχουν ανώτερα μέσα για να τις πραγματοποιήσουν. Η προοπτική για την αποστολή τους στον κόσμο εμπνέεται από τη χριστιανική τυπολογία: ο σοσιαλιστικός μαχητής είναι απόστολος και κήρυκας, ή ακόμη και μάρτυρας. Στην καλύτερη περίπτωση, η θρησκεία αξιοποιείται υπό το πρίσμα της πιθανής κοινωνικής χρησιμότητάς της, χωρίς σχέση με την υπερβατική πραγματικότητα και το δόγμα. Φυσικά, η επίσημη Εκκλησία περιφρονείται και η ιεραρχία θεωρείται ως συνένοχη των αρχόντων. Η έμφαση δίνεται στο μήνυμα της ισότητας που κηρύττει ο χριστιανισμός, στο πνεύμα της δικαιοσύνης και στην περιφρόνηση του πλούτου. Σ' αυτό το πλαίσιο, ακόμη και ο Χριστός παίζει έναν συγκεκριμένο ρόλο – εκείνον του παραδειγματικού-υποδειγματικού ανθρώπου, μεταποιημένου σε κοσμικό μεταρρυθμιστή ή επαναστατικό ηγέτη.

Όλοι οι κορυφαίοι πρωτοπόροι του κοινωνικού ουτοπισμού, του ανθρωπισμού ή του «χριστιανικού» σοσιαλισμού των αρχών του 19^{ου} αιώνα θεωρητικολογούν – και μερικοί ιδρύουν – ειδικές κοινότητες στις οποίες προσπαθούν να υλοποιούν την τέλεια κοινωνία, τον επίγειο παράδεισο.³²

---

³² Το πιο εντυπωσιακό σοσιαλιστικό όραμα του πρώτου μισού του 19^{ου} αιώνα ανήκε στον Etienne Cabet. Παρουσιάζοντας τον Ιησού ως πρώτο κομμουνιστή, υπερασπιστή των δικαιωμάτων των εκμεταλλεομένων εργατών, ο Cabet ανέπτυξε στο έργο του, «Ταξίδι προς την Ικαρία» (1840), το σχέδιο μιας ιδανικής κοινωνίας, στην οποία κάθε πτυχή της ζωής σχεδιάζεται μέχρι την παραμικρή λεπτομέρεια. Στο παραδεισένιο έδαφος της Ικαρίας,

Έτσι, ο Ανρί ντε Σαιν-Σιμόν (Henri Saint-Simon) κηρύττει την καθολική ιθαγένεια και αγάπη, υπό το όνομα «Νέος Χριστιανισμός». Στην κοινωνία που επιδιώκει αυτός, το «νέο ιερατείο» – οι επιστήμονες – κατέχουν τη θέση των θρησκευτικών αρχών. Στην Γερμανία, ο Καρλ Σολ (Carl Scholl) ιδρύει μια «Εκκλησία της ανθρωπότητας», ενώ στη Μεγάλη Βρετανία εμφανίζεται το 1840 το Εκκοσμικευμένο Κίνημα.

Η εξάπλωση του κοσμικού πνεύματος πιστοποιείται εκείνη την εποχή και από την επιτυχία των υλιστικών-εξελικτικών ιδεών. Αφού ο Ιησούς Χριστός υποβαθμίζεται στο επίπεδο απλού ανθρώπου, η φύση – ως τότε θεϊκή δημιουργία – καταντά αυτοκινούμενη ύλη, ενώ ο άνθρωπος, εικόνα Θεού, υποβιβάζεται σε μαϊμού. Οι προφήτες της νέας κοσμοθεωρίας είναι ο Κάρολος Λάιελ (Charles Lyell, 1797-1875) και ο Κάρολος Δαρβίνος (1809-1882). Στο έργο «Αρχές της Γεωλογίας» (1830-1833), ο πρώτος ισχυρίζεται ότι η Γη έχει ηλικία εκατομμυρίων χρόνων και ότι δεν μπορούμε να πάρουμε στα σοβαρά τις βιβλικές αναφορές για τη δημιουργία του κόσμου, ενώ ο Δαρβίνος υποστηρίζει στο έργο του «Η Καταγωγή των Ειδών» (1859) την εξελικτική θεωρία, κατά την οποία η ύλη αυτό-οργανώνεται και αναπτύσσεται σταδιακά από τις πιο απλές μορφές στις πιο σύνθετες, με βάση τη διαδικασία της φυσικής επιλογής.

Ο ισχυρότερος παράγων που υπονόμωσε την πίστη στην ύπαρξη του Θεού στους σύγχρονους χρόνους ήταν η άθρη θεωρία του Δαρβίνου, η οποία αποτελεί μια πλήρη άρνηση της χριστιανικής διδασκαλίας, μια επεξήγηση του κόσμου έξω από τη θεία αποκάλυψη. Έτσι, με μια μονοκονδυλιά εξαλείφονται όλες οι αρχές του χριστιανικού δόγματος: η θεϊκή καταγωγή του ανθρώπου, η αθάνατη ψυχή του, η διαφθορά της ανθρώπινης φύσης από την αμαρτία, ο θάνατος ως συνέπεια αυτής, η σωτηρία, η τελειοποίηση και η θεοποίηση του ανθρώπου μέσω του θεανθρώπου Χριστού. Επομένως, ο εξελικτισμός ταιριάζει σαν γάντι στην κομμουνιστική κοσμοθεωρία. Ο «επιστημονικός σοσιαλισμός» θα ασπασθεί και θα ενσωματώσει τη δαρβινική θεωρία, η οποία παρείχε στους Μαρξ και Ένγκελς το θεωρητικό

η ιδιοκτησία ανήκει στο κοινό, η εκπαίδευση είναι καθολική, η θρησκεία είναι ένα απλό ηθικό σύστημα χωρίς καμμία τελετή. Δεν υπάρχουν χρήματα, οι κάτοικοι ντύνονται και τρώνε το ίδιο και κατοικούν σε ίδια σπίτια. Το σύνθημα της κοινωνίας είναι πασίγνωστο σ' όσους θα ζήσουν αργότερα στον κομμουνισμό: «Από τον καθένα κατά τις δυνατότητές του, στον καθένα κατά τις ανάγκες του». Ο Cabet θα προσπαθήσει να δημιουργήσει στις Ηνωμένες Πολιτείες την ουτοπική του κοινότητα, αλλά θα καταλήξει να αποκλειστεί απ' αυτή εξαιτίας της δικτατορικής του στάσης. Βλ. G. CLAEYS (εκδότης), *Encyclopedia of Nineteenth-Century Thought*, εκδ. Routledge, Νέα Υόρκη 2006, σ. 98.

θεμέλιο για το μοντέλο της ανάπτυξης της κοινωνίας και για τη θεώρηση της ταξικής πάλης ως κινητήρα της σοσιαλιστικής και ιστορικής προόδου.

1.6 Ο Μαρξ και η εποχή του. Η κομμουνιστική ιδεολογία

Θα μπορούσαμε να πούμε, χωρίς το φόβο να κάνουμε λάθος, ότι στη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα το πνεύμα της εξέγερσης και της άρνησης βρήκε την πιο «εμπνευσμένη» του φωνή στην υποχθόνια τριάδα Δαρβίνου-Μαρξ-Νίτσε. Αν ο Δαρβίνος υποβάθμισε τον άνθρωπο σε ζώο και ο Νίτσε προαηγγελε τον μηδενιστικό «υπεράνθρωπο», ο Καρλ Μαρξ (1818-1883) τοποθέτησε στα χέρια του ανθρώπου-μαϊμού τα απαραίτητα εργαλεία για την οικοδόμηση της επίγειας βασιλείας του υπεράνθρωπου, πέρα από το Καλό και το Κακό. Ο Γερμανός φιλόσοφος έβαλε τα θεωρητικά θεμέλια του κομμουνισμού, ένα αληθινό «Ευαγγέλιο της ανυπαρξίας του Θεού, μια τέλεια κατήχηση του σκότους»³³, μια άνευ προηγουμένου έκρηξη της μοχθηρίας στην ιστορία.

Λίγες μόλις δεκαετίες μετά το θάνατο του προφήτη του επίγειου παράδεισου, ο κομμουνισμός θα γίνει ο φοβερότερος αντίπαλος και εχθρός του χριστιανισμού σ' όλη την ιστορία του, καταφέροντας να καταλάβει το ένα τρίτο της επιφάνειας και του πληθυσμού της γης.

Η εμφάνιση του Μαρξ δεν ήταν ένα ατύχημα ή μια σύμπτωση. Ο Γερμανός φιλόσοφος δεν έκανε τίποτε άλλο από το να εκφράσει το όλο και πιο αντιχριστιανικό πνεύμα της εποχής του και να αρθρώσει τις πρακτικές του συνέπειες. Απ' αυτήν την άποψη, ο κομμουνισμός άθροισε τη σειρά των απαντών αποστασιών του ευρωπαϊκού πολιτισμού και κορύφωσε όλους τους ανθρωπισμούς που, με τον ένα ή τον άλλον τρόπο, αρνήθηκαν το Θεό στο όνομα του ανθρώπου. Αυτός δεν ήταν μόνο μια υποκατάστατη θρησκεία, αλλά και το πιο προχωρημένο σημείο μιας παλαιάς αθεϊστικής και αντίχριστης τάσης. Ο κομμουνισμός αποτέλεσε ένα όραμα που προσπάθησε να συγκεντρώσει και να εφαρμόσει όσο το δυνατόν πιο συστηματικά και αποτελεσματικά όλες τις θέσεις, τις αξίες και τις δυνάμεις του κόσμου, για να εκπληρώσει τελικά το διαχρονικό όνειρο του «πεπτωκότος» ανθρώπου: τη θεοποίηση χωρίς Θεό. Όλα τα συστατικά της κομμουνιστικής συνταγής, από τον αθεϊσμό, την υπερηφάνεια, τη βία και τη βλασφημία, μέχρι την απάτη, την τρομοκρατία και την παρερμηνεία,

---

³³ A. SCRIMA, *Ortodoxia și încercarea comunismului* [Η Ορθοδοξία και η δοκιμασία του κομμουνισμού], εκδ. Humanitas, Βουκουρέστι 2008, σ. 158.

μαρτυρούν την απώτερη καταγωγή των ιδεών του Μαρξ – το πνεύμα του κακού, που δεν είναι μια ιδέα, αλλά μια ύπαρξη, ένα ον, «ο Πρίγκιπας του κόσμου τούτου».³⁴

Ενδεικτική γι' αυτό είναι η ίδια η πορεία της ζωής του Μαρξ, η οποία επιβεβαιώνει εκείνο που η ιστορία απέδειξε τόσες φορές: οι σκληρότεροι αντίπαλοι του χριστιανισμού προέρχονται από τους αποστάτες του. Όπως ο Έγκελς, ο Λένιν και ο Στάλιν στα νιάτα τους, ο Μαρξ είχε στην εφηβεία του χριστιανικές πεποιθήσεις³⁵. Γεννήθηκε το 1818 στην Τρηρ, σε μια οικογένεια

---

³⁴ «Στην προσωπικότητα του Καρλ Μαρξ υπήρξε απείρως περισσότερη προσκόλληση προς την αρχή του κακού, απείρως περισσότερη αγάπη για τον εξωθεϊκό και αντιθεϊκό κόσμο από όση είχαν ο Μπάιρον, ο Νίτσε, ο Ιβάν Καραμάζοφ και άλλοι που εξεγέρθηκαν εναντίον του Θεού. Ο Μαρξ πίστευε μόνο στη δημιουργική δύναμη του κακού· γι' αυτόν, το καλό γεννιόταν από το κακό και, με έναν «κακόβουλο» τρόπο, ήθελε να τακτοποιήσει ο ίδιος την επίγεια ανθρωπότητα και να την κάνει ευτυχισμένη, στερώντας την από την ελευθερία της επιλογής, από τη θρησκευτική ελευθερία της συνείδησης... Αυτός ήθελε να σώσει την ανθρωπότητα με τη βία, να δημιουργήσει την αναγκαστική ευτυχία, αρνούμενος τα ελεύθερα δώρα του Αγίου Πνεύματος. Όλο το πάθος του Μαρξ συνίστατο στο να σπρώξει βίαια την ανθρωπότητα προς την ευτυχία, να δημιουργήσει μια ευεργετική αρμονία μέσω του κακόβουλου ανταγωνισμού, της εχθρότητας, του μίσους και της διάσπασης της ανθρωπότητας. [...] Στην προσωπικότητά του και στο πνεύμα των συγγραμμάτων του φανερώνονται ξεκάθαρα τα χαρακτηριστικά ενός σκοτεινού δαιμονισμού, που προκύπτει από την μεταφυσική βούλησή του, από την επιθυμία του να καταστήσει αυτή την ύπαρξη ισχυρή, να τη θεοποιήσει. Ο Μαρξ είχε μέσα του έχθρα προς την αιωνιότητα... Ο αθεϊσμός ενέπνεε τον Μαρξ και αποτέλεσε τον πυρήνα του συστήματος της επίγειας τάξης της ανθρωπότητας. Ο αθεϊσμός του Μαρξ δεν είναι πόνος και νοσταλγία, αλλά κακόψυχη χαρά του ότι δεν υπάρχει Θεός, του ότι ο κόσμος ξεφορτώθηκε τον Θεό και υπάρχει, επιτέλους, κάποιος ικανός να φροντίσει για πρώτη φορά για την ανθρώπινη ευτυχία.» N. BERDIAEV, *Noua conștiință religioasă și societatea* [Η καινούρια θρησκευτική συνείδηση και η κοινωνία], Αγία Πετρούπολη, 1907 (το κεφάλαιο Ο μεγάλος Ιεροεξεταστής), εν ***; Marele Inchizitor. Dostoievski – lecturi teologice [Ο μεγάλος Ιεροεξεταστής. Ο Ντοστογιέφσκι – θεολογικά αναγνώσματα], εκδ. Polirom, Ιάσιο 1997, σσ. 216-217.

³⁵ Στο βιβλίο του, «Ο Μαρξ και ο Σατανάς», ο Ρίτσαρντ Βούρμπραντ (Richard Wurmbrand) ισχυρίζεται ότι ο σοβιετικός δικτάτορας Στάλιν έγινε επαναστάτης όταν ήταν φοιτητής στο ορθόδοξο σεμινάριο της Τιφλίδας, αφού διάβασε τον Δαρβίνο. Όσον αφορά τον Έγκελς, ο Βούρμπραντ υποστηρίζει ότι η τραγωδία της ζωής του ήταν ακόμη πιο συγκλονιστική από εκείνη του Μαρξ. Σύμφωνα με τον Βούρμπραντ, ο Έγκελς – στα νιάτα του συγγραφέας χριστιανικών συγγραμμάτων – άρχισε να αμφιβάλλει για την πίστη του αφού διάβασε ένα έργο του ελευθερόφρονος θεολόγου Μπρούνο Μπάουερ (Bruno Bauer). Στην καρδιά του δόθηκε μια μεγάλη μάχη: «Από τότε που άρχισα να αμφιβάλλω, προσεύχομαι καθημερινά για την αλήθεια, σχεδόν όλη την ημέρα. Ωστόσο, για μένα δεν υπάρχει πλέον δρόμος επιστροφής. Τα δάκρυα κυλούν στο πρόσωπό μου όσο γράφω αυτά.» (F. MEHRING, *Karl Marx – Geschichte seines Lebens*, εκδ. Dietz-Verlag, Βερολίνο 1964, σ. 97). Επιπλέον, ο Έγκελς είχε πλήρη επίγνωση του κινδύνου του σατανισμού. Στο βιβλίο του, «Ο Σέλιγκ και η Αποκάλυψη», έκανε το εξής σχόλιο, αντάξιο της πέννας ενός χριστιανού απολογητή: «Από τη Γαλλική Επανάσταση και μετά, ένα εντελώς νέο διαβολικό πνεύμα εισχώρησε σε μεγάλο μέρος της ανθρωπότητας και η απιστία σηκώνει το περήφανο κεφάλι της τόσο

Εβραίων. Στην ηλικία των 6 ετών έλαβε το προτεσταντικό βάπτισμα. Τα πρώτα του συγγράμματα – όπως, για παράδειγμα, το άρθρο «*Η ένωση του πιστού με τον Χριστό*» – δείχνουν ότι στην αρχή της νιότης του είχε βάλει στόχο να είναι καλός χριστιανός.

Σύμφωνα με τον Ρίτσαρντ Βούρμπραντ,

«λίγο μετά την αποφοίτησή του από το λύκειο, κάτι μυστηριώδες συνέβη στη ζωή του: έγινε σφοδρά αντιθρησκευτικός άνθρωπος. Ένας εντελώς διαφορετικός Μαρξ άρχισε να διαμορφώνεται, και η αλλαγή έγινε ήδη ορατή στις φοιτητικές του λογοτεχνικές προσπάθειες.»³⁶

Έτσι, στο ποίημα «*Η κραυγή ενός απελπισμένου*», ο νεαρός Μαρξ γράφει τους εξής στίχους:

«...ένας Θεός μου τα άρπαξε όλα/ στην κατάρα και το βασανιστήριο της μοίρας./ Όλοι οι κόσμοι Του έφυγαν χωρίς επιστροφή!/ Δεν έχω τίποτε άλλο παρά την εκδίκηση./ Θα κτίσω το θρόνο μου στα υψηλά του ουρανού,/ η κορυφή του θα είναι κρούα και τρομακτική.../ Θέλω να εκδικηθώ Εκείνον που βασιλεύει πάνω από όλους...»³⁷.

Στο ποίημα «*Η ανθρώπινη υπερηφάνεια*», το επαναστατικό του πνεύμα και η επιθυμία για καταστροφή φθάνει το μέτρο της εξέγερσης του δαίμονα:

«Με περιφρόνηση θα ρίξω το γάντι μου/ Κατευθείαν στο πρόσωπο του κόσμου,/ για να δω το γκρέμισμα αυτού του πυγμαίου γίγαντα./ Αλλά η πτώση του δεν θα μου καταπνίξει τη ζέση./ Μετά θα περιπλανηθώ σαν ένας νικηφόρος Θεός/ Ανάμεσα στα ερείπια του κόσμου./ Θα δίνω στα λόγια μου μια ενεργή δύναμη/ και θα νιώθω όμοιος με το Δημιουργό.»³⁸

Αν και δεν γνωρίζουμε ακριβώς τι προξένησε την αλλαγή του Μαρξ, το σίγουρο είναι ότι η αντιθρησκευτική καμπή στη ζωή του συμπίπτει με τα φοιτητικά του χρόνια, όταν συνδέθηκε με την ομάδα των λεγομένων «αριστεριζόντων χεγκελιανών» ή «νεαρών χεγκελιανών» – πλειάδα θεολόγων και φιλοσόφων που ερμήνευσαν αθεϊστικά τη φιλοσοφία του

τολμηρά και ύπουλα, ώστε μπορείς να πιστέψεις πως οι προφητείες της Γραφής εκπληρώνονται μόλις τώρα». F.ENGELS, *Schelling und die Offenbarung*, MEGA, 1^{ος} τόμος, σσ. 247-249.

³⁶ R. WURMBRAND, *ένθ' ανωτ.*, σ. 13.

³⁷ K. MARX, *Des Verzweifelnden Gebet*, MEGA, 1^{ος} τόμος, σσ. 30-31.

³⁸ K. MARX, *Menschenstolz*, MEGA, 2^{ος} τόμος, σ. 50.

Χέγκελ και εξαπέλυσαν ολέθριες επιθέσεις εναντίον του χριστιανισμού. Αυτοί είχαν μια καθοριστική επιρροή στην ανάπτυξη του άθεου υλισμού του Μαρξ και στην απόρριψη εκ μέρους του της χριστιανικής μεταφυσικής. Ακόμη μεγαλύτερη επιρροή πάνω του είχε ο Μπρούνο Μπάουερ. Βιβλικός θεολόγος, ο νεαρός Μπάουερ ήταν πιστός άνθρωπος. Η ανάγνωση του βιβλίου «Βίος του Ιησού» του Δαβίδ Στράους³⁹ θα αλλάξει εντελώς τις πεποιθήσεις του, μετατρέποντάς τον σε ριζοσπαστικό άθεο και μηδενιστή. Ο αποστάτης θεολόγος κατείχε το 1839 έδρα καθηγητού στο Πανεπιστήμιο της Βόννης και άρχισε να διδάσκει ότι ο Θεός είναι μόνο ένα πλάσμα της συνείδησης και ότι, στην πραγματικότητα, ο άνθρωπος είναι Θεός.⁴⁰

Το 1848, επαναστατικό έτος που αποτέλεσε για την Ευρώπη ό,τι αποτέλεσε το 1789 για τη Γαλλία, ο Καρλ Μαρξ ρίχνει το γάντι του στο πρόσωπο του κόσμου, όπως είχε υποσχεθεί στο εφηβικό του ποίημα. Σε συνεργασία με τον Φρίντριχ Έγκελς (1820-1895), ο Μαρξ δημοσιεύει το αποκαλυπτικό του Κομμουνιστικό Μανιφέστο, στο οποίο προφητεύει το τέλος της Παλαιάς Τάξης και την αυγή μιας εποχής καθολικής ευτυχίας και ευημερίας, που θα πραγματοποιηθεί διότι

«ένα φάντασμα στοιχειώνει την Ευρώπη – ο κομμουνισμός»⁴¹.

Εξαρχής, οι φιλοδοξίες του Μανιφέστου είναι απόλυτες. Το κομμουνιστικό πρόγραμμα αποσκοπεί στην έκρηξη της παγκόσμιας επανάστασης και επιδιώκει μια ταχεία, ωμή και ριζική μεταβολή της κοινωνίας, της παιδείας, της ίδιας της ανθρώπινης φύσης. Σύμφωνα με το Μανιφέστο,

«οι κομμουνιστές σιχαίνονται να κρύψουν τις απόψεις και τις προθέσεις τους. Αυτοί αναγγέλλουν ανοιχτά ότι οι στόχοι τους

---

³⁹ Κανένα έργο του 19^{ου} αιώνα – ούτε καν η «Καταγωγή των ειδών» του Κάρολου Δαρβίνου – δεν προκάλεσε τόσες κρίσεις πίστης και αποστασίες στη Δύση όπως το βιβλίο του Στράους.

⁴⁰ Ενδεικτικά για τη στάση του Μπάουερ είναι αυτά που έγραψε σε ένα γράμμα του στον Αρνολντ Ρούγκε, στενό φίλο του Μαρξ και του Έγκελς: «Κάνω διαλέξεις εδώ στο Πανεπιστήμιο, μπροστά σε μεγάλο ακροατήριο. Δεν αναγνωρίζω τον εαυτό μου όταν προφέρω βλασφημίες από τον άμβωνα. Είναι τόσο μεγάλες, ώστε τα αθώα παιδιά ανατριχιάζουν. Όταν βλασφημώ, θυμάμαι πως εργαζόμουν στο σπίτι με ευλάβεια σε μια απολογία της Αγίας Γραφής και της Αποκάλυψης. Ούτως ή άλλως, ένας φοβερός δαίμονας με κυριεύει όσες φορές ανεβαίνω στον άμβωνα και είμαι τόσο αδύναμος, ώστε αναγκάζομαι να παραδοθώ σ' αυτόν... Η επιθυμία μου για βλασφημία θα ικανοποιηθεί μόνο αν μου επιτρέψουν ως καθηγητή να κηρύξω επίσημα τον αθεϊσμό.» Βλ. MEGA, 2^{ος} τόμος, σ. 263.

⁴¹ K. MARX/ F. ENGELS, *Manifestul Partidului Comunist* [Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος], έκδ. Politică, Βουκουρέστι 1962, σ. 3. [Για ελληνική έκδοση, βλ. Κ. ΜΑΡΞ/ Φ. ΕΓΚΕΛΣ, *Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος*, εκδ. Ερατώ, Αθήνα 1998.]

μπορούν να επιτευχθούν μόνο με το βίαιο γκρέμισμα όλου του υπάρχοντος κοινωνικού κατεστημένου. Ας τρέμουν οι άρχουσες τάξεις μπροστά σε μια Κομμουνιστική Επανάσταση. Οι προλετάριοι δεν έχουν τίποτα να χάσουν παρά τις αλυσίδες. Και έχουν έναν κόσμο να κερδίσουν. Προλετάριοι όλων των χωρών, ενωθείτε!»⁴²

Όπως στη Γαλλική Επανάσταση επί Ροβεσπιέρου, οι απόστολοι του νέου κόσμου δικαιολογούν και δοξάζουν την ακραία βία και βαρβαρότητα:

«Υπάρχει μόνο μια μέθοδος για να συντομεύσουμε τα βάσανα της αγωνίας της παλαιάς κοινωνίας και τους πόνους της γέννας της καινούριας: η επαναστατική τρομοκρατία.»⁴³

Τα καθορισμένα βήματα για την εξάλειψη των κοινωνικών και οικονομικών ανισοτήτων είναι τα εξής: «η απελευθέρωση του κράτους από τον χριστιανισμό, από τη θρησκεία γενικά»⁴⁴, η κατάργηση και η εκμηδένισή της, η διάλυση της ιδιωτικής ιδιοκτησίας, ο έλεγχος των τιμών, η δήμευση των ιδιοκτησιών, η χρήση της γκιλοτίνας.

Η νέα θρησκεία στο όνομα της οποίας θα χυθούν ποτάμια αίματος είναι ο επιστημονικός σοσιαλισμός, η πρακτική φιλοσοφία του διαλεκτικού και ιστορικού υλισμού. Οι Μαρξ και Έγκελς τη θεωρούν υπέρτατη μορφή γνώσης, επειδή τοποθετείται στους πυλώνες της λογικής και της βεβαιότητας που προσφέρουν οι σύγχρονες επιστήμες. Αυτή υπόσχεται να λύσει το «αίνιγμα της ιστορίας» και να πετύχει το άλμα από το βασίλειο της καταπίεσης και των στερήσεων στο βασίλειο της ελευθερίας και της αφθονίας.

Παρ' όλες τις επιστημονικές φιλοδοξίες του, ο μαρξισμός δεν είναι τίποτε άλλο παρά ένα εγκόσμιο υποκατάστατο του χριστιανισμού, ένα ανάποδο όραμα της Βασιλείας του Θεού. Σε κάθε επίπεδο αυτής της άθειας ιδεολογίας, οι χριστιανικές αξίες νοθεύονται και παρερμηνεύονται. Στη μαρξιστική κοσμοθεωρία συνδέονται η αμφισβήτηση της θείκης και φυσικής τάξης και η επιθυμία αυτό-θεοποίησης του ανθρώπου. Ο Μαρξ αναλαμβάνει τον ρόλο του δημιουργού και σφετερίζεται τη θέση του Θεού. Σαν άλλος Προμηθέας, προσφέρει στην ανθρωπότητα – απελευθερωμένη πλέον από τη θεία κηδεμονία – το κλειδί της υπέρτατης γνώσης και τη συνταγή της καθολικής ευτυχίας, υπό την μορφή του ιστορικού υλισμού. Ο

---

⁴² *Αυτόθι*, σ. 40.

⁴³ K. MARX / F. ENGELS, *Werke*, 5^{ος} τόμος, εκδ. Dietz Verlag, Βερολίνο 1959, σ. 455.

⁴⁴ E. KENNEDY, *Secularism and its opponents from Augustine to Solzhenitsyn*, εκδ. Palgrave Macmillan, Νέα Υόρκη 2006, σ. 174.

ακρογωνιαίος λίθος της νέας γνώσης είναι ο αθεϊσμός, η άρνηση της ύπαρξης της θεότητας και οποιασδήποτε υπερφυσικής πραγματικότητας, και η θεοποίηση του ανθρώπου:

«Δεδομένου ότι για τους σοσιαλιστές, όλα όσα έχουν σχέση με την ιστορία του κόσμου δεν είναι τίποτε άλλο από ανθρώπινη δημιουργία, τίποτε άλλο από την ανάπτυξη της φύσης προς όφελος του ανθρώπου, έτσι αυτός έχει την αδιαμφισβήτητη απόδειξη ότι γεννήθηκε από μόνος του... Η κριτική της θρησκείας καταλήγει με τη διδασκαλία ότι ο άνθρωπος είναι το υπέρτατο ον για τον άνθρωπο»⁴⁵.

Εξίσου ριζοσπαστικός, ο Έγκελς βγάζει το συμπέρασμα:

«Θέλουμε να σαρώσουμε οτιδήποτε ισχυρίζεται ότι είναι υπερφυσικό, υπερανθρώπινο... Γι' αυτό κηρύξαμε μια για πάντα πόλεμο στη θρησκεία και στις θρησκευτικές ιδέες, και ούτε καν μας νοιάζει αν μας αποκαλούν άθεους ή οτιδήποτε άλλο.»⁴⁶

Αφού εξαλείφθηκε κάθε ίχνος θείας παρουσίας, υψώνεται το καινούριο είδωλο, η ανθρώπινη λογική, που οικοδομεί τη θεωρητική βάση του λεγόμενου επιστημονικού σοσιαλισμού, δηλαδή την ιδεολογία του διαλεκτικού και ιστορικού υλισμού. Το μαρξιστικό ιδεολογικό «καζάνι» περιέχει έναν βλάσφημο και απατηλό συρφετό, αποτελούμενο από εκκοσμηκευμένες χριστιανικές έννοιες, μανιχαϊκά και γνωστικά θέματα, συνάμα με τη λατρεία της επιστήμης, της τεχνολογίας και της προόδου. Η νέα πίστη, που δεν δέχεται καμμία αμφισβήτηση, ισχυρίζεται ότι προσφέρει την πλήρη κατανόηση της πραγματικότητας, καθώς και την ικανότητα να δρα πάνω της και να τη μεταποιεί ριζικά.⁴⁷

Παρεμβαίνει εδώ μια άλλη αρνητική πτυχή των εμπνευστών της κομμουνιστικής ιδεολογίας – η αμέτρητη αλαζονεία της λογικής. Βάσει της (ψευδο-)γνώσης που ο επιστημονικός σοσιαλισμός χορηγεί, οι δημιουργοί του είναι πεπεισμένοι ότι δεν πρόκειται να κάνουν ποτέ λάθος. Μόνο αυτοί γνωρίζουν και ελέγχουν τους νόμους της ιστορίας.

Ο πίνακας του κόσμου που σχεδίασε ο Μαρξ είναι παραμορφωτικά υπεραπλουστευμένος, άτεχνα εκλαϊκευτικός. Σύμφωνα με το μαρξισμό,

---

⁴⁵ R. WURMBRAND, *ένθ' ανωτ.*, σ. 22.

⁴⁶ F. ENGELS, «Die Lage Englands», *Deutsch-Französische Jahrbucher*, 1844, εμμέσως από D. PERIS, *Storming the heavens. The Soviet League of the Militant Godless*, εκδ. Cornell University Press, Ιθάκη, Νέα Υόρκη 1998, σ. 47.

⁴⁷ Βλ. K. MARX/F. ENGELS, *Opere alese în două volume* [Εκλεκτά έργα σε δυο τόμους], *ένθ' ανωτ.*, σ. 29.

υπάρχει μόνο η ύλη. Εφόσον η ευημερία και η ευτυχία μπορούν να επιτευχθούν μόνο πάνω στη Γη, τα πρωταρχικά συμφέροντα του ανθρώπου είναι αποκλειστικά υλικής φύσης. Κατά το διαλεκτικό και ιστορικό υλισμό, η ανθρωπότητα γνώρισε κάποτε μια χρυσή εποχή, κάτι αντίστοιχο του χριστιανικού παραδείσου – «το πρωτόγονο κοινόβιο», στο οποίο οι άνθρωποι ζούσαν σε φυλές και είχαν κοινή την ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής. «Η πτώση» από τον αρχέγονο παράδεισο συνέβη με την εμφάνιση της ιδιωτικής ιδιοκτησίας – το κακό που έσπρωξε την ανθρωπότητα στην «αμαρτία» της διαίρεσης της κοινωνίας σε εκμεταλλευτές και «αποξενωμένους» εκμεταλλευομένους. Αυτή η βασική διαίρεση διαιωνίστηκε με διάφορες μορφές, όλο και πιο περίπλοκες στη διάρκεια της ιστορίας, από την δουλοκτησία μέχρι την φεουδαρχία και τον καπιταλισμό. Όλη αυτή την περίοδο, η κοινωνία αποτέλεσε σκηνικό μιας σκληρής και συνεχούς μάχης μεταξύ εκμεταλλευτών και εκμεταλλευόμενων – της λεγόμενης «ταξικής πάλης». Οι πρώτοι είχαν πάντα ως σύμμαχό τους τη θρησκεία. Για το λόγο αυτό, ο Μαρξ θεωρούσε τη θρησκεία «όπιο του λαού», που χρησιμοποιείται για να αποσπά την προσοχή των μαζών από την πολιτική και κοινωνικό-οικονομική αδικία, στο όνομα ενός χιμαιρικού ευτυχισμένου μέλλοντος στην αιώνια ζωή. Εφόσον η οικονομική εκμετάλλευση και η θρησκευτική απάτη πηγαίνουν μαζί, και οι δυο πρέπει να καταπολεμηθούν. Η εξάλειψη της θρησκείας συνεπάγεται την κατάργηση της εκμετάλλευσης, και μ' αυτό τον τρόπο οι αποξενωμένες μάζες θα σωθούν.

Μέχρι την επίτευξη αυτού του στόχου υπολείπεται ένα ακόμη βήμα: το γκρέμισμα του καπιταλισμού, στον οποίον ο κεντρικός άξονας της κοινωνικής μάχης είναι ο ανταγωνισμός μεταξύ της καπιταλιστικής τάξης – της μπουρζουαζίας – και της εργατικής – του προλεταριάτου. Σύμφωνα με τις «επιστημονικές» προφητείες του Μαρξ, η αντιπαλότητα μεταξύ των δυο τάξεων θα οξυνθεί ώσπου μια παγκόσμια προλεταριακή επανάσταση θα καταστρέψει τον καπιταλισμό και θα εγκαταστήσει στη θέση του τον σοσιαλισμό, σύστημα στο οποίο η κοινή ιδιοκτησία θα αντικαταστήσει την ιδιωτική. Σε πρώτη φάση, αν και η ιδιοκτησία θα είναι κοινή, η εργασία θα συνεχίσει να αξιολογείται και να πληρώνεται διαφορετικά, ενώ η διανομή των αγαθών και του πλούτου θα είναι άνιση. Μετά από μια μεταβατική περίοδο δικτατορίας του προλεταριάτου, ο σοσιαλισμός θα φθάσει στη δεύτερη φάση – τον κομμουνισμό – όπου η οικονομία θα γνωρίσει μια τεράστια ανάπτυξη χάρη στην τεχνολογική και επιστημονική πρόοδο και

θα παράγει υπεραφθονία αγαθών. Η τεράστια παραγωγικότητα θα επιτρέψει σε κάθε έναν να έχει ό,τι επιθυμεί. Ωστόσο, οι ατομικές ανάγκες θα είναι λίγες και λογικές, διότι η κοινωνία θα γεννήσει, μέσω της εκπαίδευσης και του προσωπικού παραδείγματος, έναν άνθρωπο νέου τύπου, σοσιαλιστικού. Αυτός ο άνθρωπος θα επιθυμεί μόνο όσα είναι πραγματικά αναγκαία για τη διατήρηση της ζωής, αποφεύγοντας την επίδειξη και τη σπατάλη, και θα συμμετέχει αλτρουιστικά στην ευημερία της κοινωνίας. Μ' αυτόν τον τρόπο, ο κομμουνισμός θα βάλει τέρμα στις κάθε είδους στερήσεις και ανισότητες, δημιουργώντας μια κοινωνία χωρίς τάξεις, που θα προσφέρει δικαιοσύνη, ισότητα και ελευθερία σε όλους. Αυτή η κοινωνία θα αποτελέσει το υψηλότερο επίπεδο ανθρώπινης ανάπτυξης, το τελικό στάδιο της ιστορίας. Δεν θα υπάρχει κράτος που να καταπιέζει το άτομο, ούτε πόλεμοι, ούτε επαναστάσεις, μόνο μια παγκόσμια αδελφσύνη.

Σε όλο αυτό το ουτοπικό όραμα δεν είναι δύσκολο να παρατηρήσει κανείς τον ψευδαισθητικό τρόπο με τον οποίο ο χριστιανισμός γίνεται αντικείμενο μίμησης και ταυτόχρονα χλευασμού, ως έκφραση του αντίχριστου πνεύματος που εμψυχώνει τον κομμουνισμό. Το «Ευαγγέλιο» του Μαρξ διακηρύττει τη σωτηρία στον κόσμο τούτο, τη γη χωρίς ουρανό, μια ανθρωπότητα χωρίς Θεό, όλα αποκτημένα όχι μέσα από χάρη και αγάπη, αλλά από μίσος και βία. Τα μεγάλα θέματα της χριστιανικής θρησκείας – ο αρχέγονος παράδεισος, η πτώση, ο Μεσσίας, η λύτρωση, η αποκάλυψη, η αιώνια ευτυχία – παραποιούνται και γελοιογραφούνται στον εσχατολογικό-ιστορικό μύθο του μαρξισμού.⁴⁸

Όπως παρατηρεί ο Γάλλος ιστορικός Αλέν Μπεςανσόν (Alain Besançon), ο κομμουνισμός υπόσχεται μια καθολική σωτηρία για όλους τους ανθρώπους και τους λαούς⁴⁹. Ο σκοπός του είναι να ξεπεράσει τη φύση και τον άνθρωπο, να φθάσει σε μια εποχή όπου οι καταπιέσεις και οι αποστερήσεις της ιδιοκτησίας, του δικαίου, του γάμου, της οικογένειας να

---

⁴⁸ «Ο μαρξισμός είναι μια χριστιανική αίρεση. Ως σύγχρονη μορφή χιλιασμού, τοποθετεί τη Βασιλεία του Θεού πάνω στη γη, στο τέλος της αποκαλυπτικής επανάστασης που θα καταπιεί τον Παλαιό Κόσμο. Οι αντιφάσεις των καπιταλιστικών κοινωνιών θα προκαλέσουν αναπόφευκτα αυτή την κερδοφόρα καταστροφή. Τα σημερινά θύματα θα γίνουν οι αυριανοί νικητές. Η σωτηρία θα έρθει μέσω του προλεταριάτου, αυτού του μάρτυρα της παρούσας βαρβαρότητας. Το προλεταριάτο είναι εκείνο που, σε μια στιγμή που θα εξαρτηθεί από την εξέλιξη των δυνάμεων παραγωγής και από το θάρρος των αγωνιστών, θα μεταμορφωθεί σε μια επαναστατική τάξη και θα αναλάβει τη μοίρα της ανθρωπότητας.» R. ARON, *The Dawn of Universal History: Selected Essays from a Witness to the Twentieth Century*, εκδ. Basic Books, Νέα Υόρκη 2002, σ. 203.

⁴⁹ A. BESANÇON, *Nenorocirea secolului* [Η συμφωρά του αιώνα], εκδ. Humanitas, Βουκουρέστι 1998, σ. 37.

εξαλειφθούν. Ο κομμουνισμός έχει έναν καθολικό χαρακτήρα επειδή, υπό την βασιλεία του, δεν υπάρχει ούτε Ιουδαίος, ούτε Έλληνας, ούτε δούλος, ούτε ελεύθερος, ούτε άνδρας, ούτε γυναίκα, όπως υποσχέθηκε ο απόστολος Παύλος⁵⁰. Ο κομμουνιστικός παράδεισος καταργεί τους εθνικούς φραγμούς, φέρνει την ειρήνη και τη δικαιοσύνη του μεσσιανικού βασιλείου.

Δεύτερον, ο μαρξισμός έχει και μια σωτηριολογική συνιστώσα. Αυτός προτείνει έναν σωτήρα, το προλεταριάτο, που ο Μαρξ ορίζει ως «την τάξη-Μεσσία της ιστορίας». Αυτή εξελίσσεται με την πάροδο του χρόνου, φθάνοντας σε μια προχωρημένη μορφή συνειδητοποίησης της «αποστολής» της να ακυρώσει – στην πραγματικότητα να καταστρέψει – όχι μόνο την ιδιωτική ιδιοκτησία, αλλά και την ίδια την ανθρώπινη καταπίεση. Στο τέλος, «το Προλεταριάτο», «ο εκμεταλλεζόμενος», εκείνος που δεν κατέχει τίποτα, θα ανοίξει στον κόσμο την πόρτα της ελευθερίας του. Απέναντι στις άλλες τάξεις, το προλεταριάτο αποτελεί αυτό που είναι το Ισραήλ για τα άλλα έθνη, ο Χριστός για την ανθρωπότητα. Γί αυτόν τον λόγο, ο κομμουνισμός είναι εξίσου γοητευτικός για τον Εβραίο και τον χριστιανό, στους οποίους φαίνεται ότι αναγνωρίζουν στο Κομμουνιστικό Μανιφέστο τον ευαγγελισμό που κηρύχθηκε στους φτωχούς και τους ασήμαντους του κόσμου.

Για τους άπιστους, η κομμουνιστική γοητεία συνίσταται στο ότι, αντίθετα προς το χριστιανισμό, η σωτηρία τοποθετείται αποκλειστικά στα χέρια των ανθρώπων. Η απόκτησή της γίνεται με πολιτικά μέσα και με τη δύναμη του ανθρώπινου νου, με τη λογική ανακάλυψη ενός έμφυτου μηχανισμού που κινεί όλο το είναι και τον οποίον το κομμουνιστικό δόγμα επωφελείται.

Ο απατηλός τρόπος με τον οποίο η μαρξιστική ιδεολογία παρουσιάζεται ως σημαιοφόρος του καθολικού Καλού μεγεθύνει το θέλημα του κομμουνιστικού παραδείσου. Ο κομμουνισμός προτείνει μια ηθική επανάσταση, αλλά για να περιγράψει τη νέα ηθική καταφεύγει σε όρους της παλαιάς: δικαιοσύνη, ισότητα, ελευθερία, ανθρωπιά κλπ. Αυτοί οι όροι, που ο κοινός άνθρωπος κατανοεί με την κανονική τους έννοια, γίνονται αντιληπτοί από τους κομμουνιστές ως συνώνυμοι του κομμουνισμού και των στόχων του. Έτσι, ενώ πιστεύουν ότι αγωνίζονται για την κοινωνική δικαιοσύνη, την ειρήνη, την ελευθερία, στην πραγματικότητα οι άνθρωποι ωθούνται προς τη βία και χρησιμοποιούνται ως όργανα για την καταστροφή των δομών της κοινωνίας, των τάξεων, των

---

⁵⁰ Γαλ. 3, 28.

θρησκείων, των φιλοσοφιών, της οικογένειας, ό,τι αποτελεί τον παλιό και «διεφθαρμένο» κόσμο.

Σε τελευταία ανάλυση, ο στόχος της κομμουνιστικής ιδεολογίας είναι να εξαφανίσει την παραδοσιακή διάκριση ανάμεσα στο Καλό και το Κακό, να διαστρεβλώσει την ίδια την έννοια της αλήθειας. Η αλήθεια δεν ταυτίζεται πλέον με το Θεό και τις εντολές Του, αλλά μόνο με ό,τι εξυπηρετεί τα συμφέροντα του «προλεταριάτου»⁵¹. Οι ηθικές αναζητήσεις περιορίζονται σε ζητήματα σχετικά με την ταξική πάλη, στην οποία όλα επιτρέπονται – να ψεύδεσαι, να κλέβεις, να σκοτώνεις – ώστε να υπερνικηθεί η παλαιά τάξη και να εγκατασταθεί η νέα. Διότι εφόσον αρνείται κανείς την ύπαρξη του Δημιουργού, δεν υπάρχει πλέον κανείς να δώσει εντολές και νόμους, κανείς για να λογοδοτείς. Τα πάντα είναι καλά και δικαιολογημένα στο βαθμό που ενισχύουν την κομμουνιστική εξουσία.

Ο κομμουνισμός ήξερε όχι μόνο να είναι ένα κοσμικό αντίγραφο του χριστιανισμού, αλλά και να εκμεταλλεύεται όλα τα ρεύματα που συνέβαλλαν στη διάλυση την παλιάς πνευματικής και κοινωνικής τάξης. Η επίθεση έγινε ταυτόχρονα εναντίον του Θεού και της δημιουργίας Του: του ανθρώπου και της φύσης.

Έτσι, ο μαρξισμός επικαλείται για τη στήριξη της νομιμότητάς του την αυθεντία και τις ιδέες της σύγχρονης επιστήμης, που υποβίβαζε την αντίληψη του ανθρώπου περί αληθινής γνώσης, περιορίζοντάς την στην ύλη. Η αθεϊστική αντίληψη για το σύμπαν και τον άνθρωπο ως απρόσωποι μηχανισμοί υιοθετείται και χρησιμοποιείται στο κομμουνιστικό πρόγραμμα αναμόρφωσης της ανθρωπότητας και δημιουργίας του νέου ανθρώπου. Η επιστήμη γίνεται απαραίτητο εργαλείο για την εκθρόνιση του Θεού. Αυτός δεν πρέπει μόνο να απομακρυνθεί, αλλά και να αποβληθεί για πάντα από το μυαλό του ανθρώπου. Ο τελικός στόχος είναι να γίνει ο άνθρωπος παντοδύναμος, απόλυτος κυρίαρχος της ύλης και της φύσης.

---

⁵¹ Στο «Κομμουνιστικό Μανιφέστο», ο Μαρξ και ο Έγκελς υποστηρίζουν ότι «ο προλετάριος βλέπει στο νόμο, στην ηθική και στη θρησκεία αστικές προκαταλήψεις πίσω από τις οποίες κρύβονται αστικά συμφέροντα.» Βλ. *ενθ' ανωτ.*, σ. 24. Το ίδιο θα ισχυρισθεί και ο Λένιν: «Με ποιά έννοια εμείς αρνούμαστε την ηθική; Με την έννοια που την κήρυττε η μπουρζουαζία, η οποία συμπεραίνει αυτή την ηθική από τις εντολές του Κυρίου. Απ' αυτή την άποψη εμείς λέμε, φυσικά, ότι δεν πιστεύουμε στο Θεό και γνωρίζουμε πολύ καλά ότι στο όνομα του Θεού μιλούσαν οι κληρικοί, οι γαιοκτήμονες, οι μπουρζουάδες για να πετύχουν τα συμφέροντά τους ως εκμεταλλευτές.» V. I. LENIN, *Sarcinile uniunilor tineretului* [Τα καθήκοντα των συλλόγων νεολαίας], εν *Opere alese* [Εκλεκτά έργα], έκδ. Politică, Βουκουρέστι 1970, σ. 682.

Ένας σύμμαχος του μαρξισμού ήταν ο εξελικτισμός⁵². Και οι δυο προωθούν τη νατουραλιστική εξήγηση της καταγωγής της ζωής.⁵³ Για τον μαρξισμό, η ιστορία της ανθρωπότητας είναι η συνέχιση της ιστορίας της φύσης. Η επιστήμη της φύσης επεκτείνεται στην κοινωνική επιστήμη. Τα κοινωνικά συστήματα («η δουλοκτησία», «η φεουδαρχία», «ο καπιταλισμός») διαδέχονται η μία την άλλη, όπως και τα είδη του ζωικού βασιλείου.

Επίσης, το κομμουνιστικό δόγμα της ταξικής πάλης υιοθετεί την αρχή του σκληρού αγώνα για επιβίωση από το δαρβινισμό και το κηρύττει κινητήρια δύναμη της ιστορικής προόδου. Ο βασικός λόγος για τον οποίο η εξελικτική άποψη ταιριάζει απόλυτα στις ουτοπικές-ολοκληρωτικές φιλοδοξίες του κομμουνισμού είναι το γεγονός ότι ο δαρβινισμός υποστηρίζει ότι δεν υπάρχει μια σταθερή «ανθρώπινη φύση»: ο άνθρωπος έχει την ίδια φύση με τα ζώα, και αυτή η φύση εξελίσσεται συνέχεια. Εφόσον ο άνθρωπος δεν είναι παρά ένα ζώο, αυτός υποβάλλεται όπως τα ζώα στους ορισμούς του περιβάλλοντος. Ο κομμουνισμός δανείζεται αυτή την ιδέα και υποστηρίζει ότι, εφόσον η ανθρώπινη φύση είναι εύπλαστη, οι ηγέτες-γνώστες μπορούν να την αλλάζουν κατά το θέλημά τους. Μια νέα καλύτερη ανθρώπινη φύση, ακόμη και τέλεια, μπορεί να διαπλαστεί με την αναδιάταξη των κοινωνικών θεσμών. Μια τέτοια άποψη περιέχει όμως στον πυρήνα της τον ολοκληρωτισμό, διότι μπορεί να δικαιολογήσει κάθε μέσο – ακόμη και τη βία – για να καταπιέσει την «εξέλιξη» εκείνων που αντιστέκονται.

Ως εκ τούτου, ο διαλεκτικός και ιστορικός υλισμός προσπαθεί να διαφθείρει και, αν είναι δυνατόν, να καταστρέψει την εικόνα του Θεού από τον άνθρωπο. Ο άνθρωπος περιορίζεται στην οριζόντια διάσταση της

---

⁵² Ο Καρλ Μαρξ ήταν ένας αφοσιωμένος δαρβινιστής. Στο έργο του «Κεφάλαιο» χαρακτήρισε την εξελικτική θεωρία ως «ιδρύτρια μιας εποχής». Ο Μαρξ νόμιζε ότι μπορούμε να συμπεράνουμε τις υλιστικές θεωρίες της εξέλιξης της κοινωνίας από τις ιδέες του Δαρβίνου. Άλλωστε, στον επικήδειο λόγο του Μαρξ, ο στενός του συνεργάτης, Φρίντριχ Έγκελς, τόνισε τη στενή σχέση μεταξύ του εξελικτισμού και του κομμουνισμού: «Όπως ο Δαρβίνος ανακάλυψε τον νόμο της εξέλιξης στη βιολογική φύση, έτσι και ο Μαρξ ανακάλυψε το νόμο της εξέλιξης στην ιστορία της ανθρωπότητας.» Βλ. IEPOM. SERAPHIM ROSE, *Genesis, Creation, and Early Man*, εκδ. St. Herman of Alaska Brotherhood, Platina 2011, σ. 558.

⁵³ «Ο σύγχρονος κομμουνισμός είναι μια άρνηση του περσοναλισμού. Οι μαρξιστές πήραν διάφορα στοιχεία από τη διδασκαλία του Χριστού και παρέλειψαν άλλα πιο σημαντικά, εξευτελίζοντας απίστευτα την περί ανθρώπου αντίληψη. Η ανθρωπολογία τους είναι πολύ κοντά στη ζωολογία.» ΑΡΧΙΜ. ΣΩΦΡΟΝΙΟΣ ΣΑΚΧΑΡΩΦ, *Nașterea întru Împărăția cea neclătită [Η γέννηση στην Ασάλευτη Βασιλεία]*, εκδ. Reîntregirea, Αλμπα-Ιούλια 2003, σ. 130.

ύπαρξης, καλύπτεται από την προσωρινότητα, στριμώχνεται και κλείνεται στα ασφυκτικά όρια της ιστορίας. Κάθε έννοια υπερβατικότητας πρέπει να εξαλειφθεί, όπως και κάθε ανεξάρτητος πυρήνας σκέψης και δράσης.

Στη μαρξιστική φιλοσοφία, η υποκειμενικότητα αγνοείται παντελώς, το πρόσωπο εξαφανίζεται ολοκληρωτικά: υπάρχει μόνο η δύναμη της εργασίας, μπροστά στην οποία το πρόσωπο είναι ένα άχρηστο, μηχανικό εξάρτημα⁵⁴. Οι άνθρωποι απανθρωποποιούνται, τυποποιούνται, αντιμετωπίζονται σαν αναλώσιμα εξαρτήματα του κρατικού μηχανισμού, που μπορούν να χρησιμοποιηθούν, να αλλαχθούν ή να καταστραφούν σύμφωνα με τις ανάγκες του συστήματος.

1.7 Ο σοβιετικός κομμουνιστικός δαιμονισμός

Εντελώς απροσδόκητα, η ορθόδοξη τσαρική Ρωσία θα υψώσει το κόκκινο πυρσό του μαρξισμού⁵⁵. Ο θεωρητικός μηχανισμός του επιστημονικού σοσιαλισμού θα εκραγεί καταστροφικά στην καρδιά της τελευταίας χριστιανικής αυτοκρατορίας της ιστορίας.

Εκείνο που συνέβη στην κομμουνιστική Ρωσία, από τη Μπολσεβίκικη Επανάσταση του 1917 και μέχρι τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης, δεν μπορεί να ορισθεί παρά ως η πιο απτή έκφραση της παρουσίας του διαβόλου στην ιστορία. Για περισσότερο από επτά δεκαετίες, στο όνομα της οικοδόμησης του παραδείσου πάνω στη γη, δεκάδες λαοί υπέστησαν μια άνευ προηγουμένου πνευματική, σωματική και πολιτισμική γενοκτονία. Οι άνθρωποι στριμώχτηκαν βίαια σε ένα τεράστιο κρεβάτι του Προκρούστη, παραμορφώθηκαν, διαμορφώθηκαν και αναμορφώθηκαν για να χωρέσουν στο ζουρλομανδύα της υλιστικής-αθεϊστικής ιδεολογίας. Ο τελικός στόχος – η δημιουργία του Νέου Ανθρώπου, ενός ατόμου χωρίς ρίζες και

---

⁵⁴ «Η περιφρόνηση του Μαρξ για τους ανθρώπους, για την ανθρώπινη προσωπικότητα, δεν έχει όρια· γι' αυτόν ο άνθρωπος με τον εσωτερικό του κόσμο δεν υπάρχει, η προσωπικότητα δεν έχει καμμία αξία, αν και το καλό και η ευτυχία της ανθρωπότητας (του προλεταριάτου που έγινε ανθρωπότητα) (...) ήταν το όνειρό του.» N. BERDIAEV, *ένθ' ανωτ.*, σ. 217.

⁵⁵ Αν και η μαρξιστική θεωρία προέβλεπε ότι οι επαναστάσεις του προλεταριάτου θα θριαμβεύσουν στις πιο προχωρημένες οικονομικά καπιταλιστικές χώρες, ο κομμουνισμός εγκαταστάθηκε σε κυρίως αγροτικές χώρες, όπου η εκβιομηχάνιση βρισκόταν σε πρώιμο στάδιο και η μεσαία τάξη δεν ήταν πολυάριθμη, όπως στη Ρωσία ή την Κίνα. Ο Μαρξ νόμιζε ότι δεν υπάρχει καπιταλισμός στη Ρωσία και έγραψε μαζί με τον Έγκελς ένα βιβλίο με ενδεικτικό τίτλο: «*Η ρωσική απειλή για την Ευρώπη.*» Βλ. K. MARX/ F. ENGELS, *The Russian Menace to Europe*, εκδ. The Free Press, Glencoe 1952.

αποκομμένου από τον ουρανό, μεταποιημένου σε κτήνος, από τον οποίο αφαιρέθηκε ακόμη και η μνήμη της εικόνας του Θεού.

Για την οικοδόμηση του κομμουνιστικού παραδείσου δεν παραλείφθηκε κανένα εγκληματικό μέσο, κανένα ωμό εργαλείο – η βλασφημία και η τρομοκρατία, το μίσος και ο εξευτελισμός, η βεβήλωση και η απάτη, το ψέμα και η πονηρία. Η μπολσεβίκικη επανάσταση εξαπέλυσε μια αληθινή φρενίτιδα βίας και δολοφονίας, της οποίας θύματα ήταν όλοι οι πραγματικοί ή υποτιθέμενοι αντίπαλοι του νέου καθεστώτος. Οι διωγμοί ξεπέρασαν τα όσα είχαν ζήσει οι χριστιανοί τους πρώτους αιώνες της Εκκλησίας και είχαν περισσότερα θύματα από όλες τις προηγούμενες ιστορικές εποχές.

1.7.1 Η άρρωση Αυτοκρατορία

Πώς εξηγείται ότι σε μια χώρα όπου έλαμψε η Ορθοδοξία συνέβη η πιο ριζική εκκοσμίκευση της ανθρωπότητας; Ποιές είναι οι αιτίες του κακού που εξαπέλυσε τον μπολσεβίκικο όλεθρο και άλλαξε το πνευματικό και πολιτικό τοπίο της Ρωσίας με μια πρωτοφανή στην ιστορία ένταση και ταχύτητα;

Σύμφωνα με τον διάσημο σοβιετικό αντικαθεστωτικό Αλεξάντρο Σολζενίτσιν (1918-2008),

«πριν μισό αιώνα, όταν ήμουν ακόμη παιδί, θυμάμαι πως μερικοί γέροι εξηγούσαν τις καταστροφές που είχαν χτυπήσει τη Ρωσία ως εξής: οι άνθρωποι ξέχασαν το Θεό. (...) Αν μου ζητούσε κανείς τώρα να δείξω όσο το δυνατόν πιο περιεκτικά την αιτία εκείνης της καταστροφικής Επανάστασης που καταβρόχθισε 60 εκατομμύρια ανθρώπους, δεν θα μπορούσα να πω κάτι άλλο από το να επαναλάβω: οι άνθρωποι ξέχασαν το Θεό, και γι' αυτό συνέβηκαν όλα αυτά... Τη στιγμή της Επανάστασης, η πίστη είχε πρακτικά εξαφανισθεί από την τάξη των μορφωμένων, ενώ στους λιγότερο μορφωμένους η ισχύς της πίστης κινδύνευε σοβαρά.»⁵⁶

Στην εξασθένηση της ορθόδοξης πίστης του ρωσικού λαού συνέβαλαν η ενδημική αδυναμία της ελίτ της Τσαρικής Αυτοκρατορίας, που ήταν πάντα ανίκανη να συμβαδίσει με τις προκλήσεις της εποχής, να τις προβλέψει και να ανταποκριθεί κατάλληλα, καθώς και η πνευματική κρίση

---

⁵⁶ A. SOLJENITIN, *Godlessness, the first step to the Gulag*, στο *Ἰντερνετ*: <http://opiniontimes.com/alexandr-solzhenitsyn-godlessness-the-first-step-to-the-gulag/> (ως εκ 12.06.2013).

των Ρώσων διανοουμένων, η άνοδος του μηδενισμού, του ουτοπισμού και της επαναστατικής, αναρχικής και βίαιης ιδεολογίας.

Για πολλούς ρώσους, η αρχή του κακού ήταν η βασιλεία του αυτοκράτορα Πέτρου του Μεγάλου (1682-1725)⁵⁷, ο οποίος θεωρείται ότι υπονόμωσε την εθνική παράδοση, επέτρεψε στις δυτικές ιδέες να εισχωρήσουν στη Ρωσία και ανάγκασε τη χώρα να πληρώσει ένα μεγάλο κόστος – την ηθική διαφθορά – για να γίνει μια σημαντική ευρωπαϊκή δύναμη. Η σχετική αναφορά του Σολζενίτσιν είναι εύγλωττη:

«Το 18^ο αιώνα η χώρα ταρακουνήθηκε από τις αλλαγές που επέβαλε ο Πέτρος Α΄, οι οποίες ευνόησαν την οικονομία, το κράτος και το στρατό εις βάρος της πίστης και του εθνικού χαρακτήρα. Ταυτόχρονα μ΄ αυτή την ανισόροπη «διαφώτιση» του Πέτρου, στη Ρωσία έγιναν αντιληπτές οι πρώτες κινήσεις εκκοσμίκευσης. Το πικρό της δηλητήριο διείσδυσε στις πιο μορφωμένες κοινωνικές τάξεις στη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα και άνοιξε την οδό του μαρξισμού.»⁵⁸

Πράγματι, ο Πέτρος ο Μέγας επεδίωξε να εξανδραποδίσει την Εκκλησία, το μοναδικό θεσμό που είχε μείνει εν μέρει εκτός αυτοκρατορικού ελέγχου, αφού οι αγρότες είχαν γίνει δουλοπάροικοι, ενώ οι μπογιάροι και οι ευγενείς είχαν σφαγιασθεί ή υποταχθεί. Η οδός που επέλεξε για να φέρει τον κλήρο στα χέρια του κράτους ήταν η βίαια «προτεσταντικοποίηση» στο πνεύμα του λουθηρανισμού, κατά τον οποίο η Εκκλησία είναι άορατη και η ελευθερία του χριστιανού εντελώς εσωτερική. Επομένως, το Πατριαρχείο της Μόσχας καταργήθηκε το 1721 και αντικαταστάθηκε με την Ιερά Σύνοδο, απομίμηση της λουθηρανικής συνόδου – ένα σώμα εκκλησιαστικών και δημοσίων υπαλλήλων, διορισμένων από τον αυτοκράτορα για να διαχειρίζονται τις υποθέσεις της Εκκλησίας. Ο κλήρος μετατράπηκε σε μια τάξη κρατικών υπαλλήλων και η αυθεντία της Εκκλησίας περιορίστηκε σε ζητήματα σχετικά με την οικογένεια και την ηθική. Επομένως, μέχρι το τέλος του 18^{ου} αιώνα η

---

⁵⁷ Ο Ρώσος ιστορικός Νικολάι Πογκόντιν έγραφε το 1846: «Η σημερινή Ρωσία, πιο συγκεκριμένα η Ευρωπαϊκή Ρωσία, από διπλωματική, πολιτική, στρατιωτική, εμπορική, βιομηχανική, ακαδημαϊκή και λογοτεχνική άποψη, είναι η δημιουργία του Πέτρου του Μεγάλου.» Βλ. J. R. MILLAR (εκδότης), *Encyclopedia of Russian History*, εκδ. Macmillan Reference, Νέα Υόρκη 2004, σ. 1168. Ένας άλλος ιστορικός, ο Εβγκένι Ανισίμοφ, θεωρεί τον Πέτρο τον Μεγάλο ως «το δημιουργό του διοικητικού συστήματος ελέγχου και αληθινό πρόγονο του Στάλιν.» Ε. ANISIMOV, *Progress through Coercion: The Reforms of Peter the Great*, εκδ. M. E. Sharpe, Νέα Υόρκη 1993, σ. 89.

⁵⁸ A. SOLZHENITSYN, *ένθ' ανωτ.*

Ορθόδοξη Εκκλησία υπέστη βαριά απώλεια κύρους, τόσο ανάμεσα στο λαό, όσο και ανάμεσα στους ευγενείς.

Οι διάδοχοι του Πέτρου του Μεγάλου συνέχισαν την ίδια γραμμή, επιδιώκοντας επιπλέον να επιβάλλουν την αυθεντία του κράτους και πάνω στο μοναχισμό. Η επίθεση αποκορυφώθηκε με τη δήμευση των μοναστικών ιδιοκτησιών, μέτρο που έλαβε η τσαρίνα Αικατερίνη Β΄ το 1764. Αυτό οδήγησε στο κλείσιμο της πλειοψηφίας των μοναστηριών (από 954 σε 387) και σε μια δραστική μείωση του αριθμού των ιερομονάχων.

Στις αρχές του 19^{ου} αιώνα, οι σχέσεις μεταξύ Κράτους και Εκκλησίας είχαν παραμείνει ίδιες. Αν και η επίσημη ιδεολογία ήταν θεμελιωμένη πάνω στις αρχές της «Αυτοκρατορίας, Ορθοδοξίας και Εθνικότητας», οι τελευταίες δυο ήταν στην πραγματικότητα υποδεέστερες στον τσαρικό απολυταρχισμό. Σ' αυτό το απολυταρχικό όραμα, το ρωσικό γένος ήταν υποχρεωμένο να υποτάσσεται στον τσάρο σύμφωνα με τις διδασκαλίες της Εκκλησίας, ενώ η Εκκλησία βρισκόταν σε μια κατάσταση «βαβυλώνιας αιχμαλωσίας» έναντι του κράτους. Το κράτος όχι μόνο απαιτούσε υποταγή από την Εκκλησία, αλλά επεδίωκε να την ελέγχει, ακόμη και να την αφομοιώνει, αρνούμενο τα δικαιώματα και την ανεξαρτησία της.⁵⁹

Η διαμάχη μεταξύ της αυταρχικής εξουσίας και των μορφωμένων τάξεων της κοινωνίας οξυνόταν συνεχώς. Οι μορφωμένοι επιθυμούσαν ευρείες κοινωνικές και οικονομικές αλλαγές, ελευθερίες και πολιτικά δικαιώματα, αφού το κοινό καταπνιγόταν από την πανταχού παρουσία της λογοκρισίας και της μυστικής αστυνομίας, από τον έλεγχο του κράτους πάνω στα πανεπιστήμια και από την συνεχή δίωξη των διανοουμένων. Σχεδόν όλοι οι σημαντικοί συγγραφείς και στοχαστές της εποχής υπέστησαν επίσημες διώξεις και πολλοί επέλεξαν να εγκαταλείψουν τη Ρωσία και να μεταναστεύσουν στο εξωτερικό. Το ίδιο επιβαρυνμένη ήταν και η κατάσταση των σχεδόν 120 εθνικών μειονοτήτων, καταπιεσμένων από την αυτοκρατορική τσαρική πολιτική. Η κατάσταση της τσαρικής Ρωσίας προσέφερε στο μεγάλο Ρώσο συγγραφέα Αλεξάντρ Πούσκιν (1799-1837) την ευκαιρία να κάνει τα εξής σχόλια:

---

⁵⁹ Βασικά, από το 16^ο μέχρι το 19^ο αιώνα, όταν έλαβε χώρα μια επιστροφή στην πνευματικότητα των Αγίων Πατέρων, η Ρωσική Ορθόδοξη Εκκλησία έζησε αυτό που ο πατήρ Γεώργιος Φλορόφσκι ονόμασε στο βιβλίο του «Οι δρόμοι της ρωσικής θεολογίας» ως «ψευδομόρφωση» της Ορθοδοξίας – μια αποξένωση της αυθεντικής πνευματικής ζωής, υπό την επιρροή του δυτικού σχολαστικισμού, του ντεϊσμού, της θρησκοληψίας και του δυτικού φιλοσοφικού ιδεαλισμού. Βλ. G. FLOROVSKI, *Ways of Russian Theology*, 2 τόμοι, εκδ. Nordland Publishing Company, Belmont, Massachusetts, 1979, 1987.

«Πρέπει να ομολογήσουμε έντονα ότι η κοινωνική μας ύπαρξη είναι θλιβερό πράγμα. Ότι αυτή η απουσία της κοινής γνώμης, αυτή η αδιαφορία προς ό,τι σημαίνει καθήκον, δικαιοσύνη και αλήθεια, αυτή η κυνική περιφρόνηση για τη σκέψη και την αξιοπρέπεια του ανθρώπου, είναι πράγμα όντως οικτρό.»⁶⁰

Στα μέσα του 19^{ου} αιώνα, η Ρωσία βρισκόταν σε μια θυελλώδη διαμάχη⁶¹ μεταξύ των σλαβόφιλων και των φιλοδυτικών όσον αφορά το μέλλον της χώρας. Στην ουσία, η αντίρρηση εστιαζόταν στη χρησιμότητα της φιλοευρωπαϊκής γραμμής που άρχισε ο Πέτρος Α΄ και συνέχισε η Αικατερίνη Β΄.⁶² Θεωρώντας τον εαυτό τους συνεχιστές της αληθινής ρώσικης θρησκευτικής παράδοσης, οι σλαβόφιλοι διακήρυσσαν την αναγκαιότητα μιας ειδικής ρωσικής οδού για πολιτισμική και πολιτική ανάπτυξη. Η κορυφαίοι εκπρόσωποι του κινήματος⁶³ απέρριπταν το δυτικό πολιτισμό και έβλεπαν στη Ρωσική Ορθόδοξη Εκκλησία και στο ρωσικό λαό τις μοναδικές δυνάμεις ικανές να ξαναγεννήσουν πνευματικά όχι μόνο τη χώρα τους, αλλά και την υλιστική και αθεϊστική Ευρώπη. Οι σλαβόφιλοι ονειρεύονταν έναν κόσμο που να μην έχει πλέον ανάγκη το δίκαιο, την ιδιοκτησία και τα χρήματα, διότι θα κυβερνάται εξολοκλήρου από αγάπη, την κατεξοχήν αρετή του Ρώσου μουζίκου.

Με τη σειρά τους, οι φιλοδυτικοί επιθυμούσαν τον εκσυγχρονισμό της χώρας σύμφωνα με τα ευρωπαϊκά διανοητικά και πολιτισμικά πρότυπα και

---

⁶⁰ Απόσπασμα από την επιστολή του Πούσκιν στον Πιότρ Τσααντάεφ, 19 Οκτωβρίου 1836. Βλ. C. NICOLESCU, *Credința, nădejdea și iubirea în viața și opera lui Andrei Tarkovski* [Πίστη, ελπίδα και αγάπη στη ζωή και το έργο του Αντρέι Ταρκόφσκι], εκδ. Lumea Credinței, Βουκουρέστι 2013, σ. 241.

⁶¹ Το ξεκίνημα της διαμάχης ήταν η περίφημη «Φιλοσοφική επιστολή» που ο μοσχοβίτης φιλόσοφος Πιότρ Τσααντάεφ (1795-1856) δημοσίευσε το 1836. Η επιστολή περιέχει μια αυστηρή κριτική των θεσμών της δουλοπαροικίας και της απολυταρχίας, ισχυριζόμενη ότι η Ρωσία δεν έχει ένα σημαντικό παρελθόν ή παρόν, ότι δεν ανήκει ούτε στην Ανατολή, ούτε στη Δύση, ότι το ρωσικό κράτος είναι μόνο μια κενή μορφή και ο ρωσικός πολιτισμός ανύπαρκτος. Μετά τη δημοσίευση της επιστολής, ο Τσααντάεφ τέθηκε σε κατ' οίκον περιορισμό για ένα χρόνο και του απαγορεύθηκε να ξαναδημοσιεύσει.

⁶² Την εποχή της τσαρίνας Αικατερίνης Β΄, η ρωσική αριστοκρατία υιοθέτησε τα γαλλικά ως κοινή γλώσσα ομιλίας και ανέθεσε τη φροντίδα των παιδιών της σε Γάλλους παιδαγωγούς. Η επιρροή της Γαλλίας ήταν εξίσου σημαντική στον τομέα των κοινωνικών και πολιτικών ιδεών. Το ενδιαφέρον της τσαρίνας για τα έργα των διαφωτιστών φιλοσόφων συνέβαλε στην εξάπλωση του διαφωτισμού στη Ρωσία του 18^{ου} αιώνα.

⁶³ Οι Ιβάν Κιρέιεφσκι, Αλεξέι Χομιακόφ, Κωνσταντίν Αξάκωφ, Γιούρι Σαμάριν κ.ά. ήταν επικριτικοί απέναντι στο ρωμαιοκαθολικισμό και τον προτεσταντισμό, στον ευρωπαϊκό ατομικισμό και στην ορθολογιστική παιδεία του Διαφωτισμού. Αυτοί θεωρούσαν ότι ο ρωσικός πολιτισμός είναι μοναδικός και ανώτερος του δυτικού, επειδή βασίζεται σε οργανικά αναπτυγμένους θεσμούς και κοινότητες.

αγωνίζονταν για ριζικές κοινωνικές και πολιτικές μετατροπές. Αυτοί⁶⁴ θεωρούσαν το όραμα των σλαβόφιλων μη ρεαλιστικό, τονίζοντας ότι είναι αφύσικο η συντριπτική πλειοψηφία του πληθυσμού να υποβαθμισθεί σε δούλους, ενώ η υπόλοιπη κοινωνία να στερηθεί ακόμη και τις στοιχειώδεις νομικές εγγυήσεις. Οι λύσεις που πρότειναν οι φιλοδυτικοί ήταν η εγκαθίδρυση ενός κράτους δικαίου, η σωστή εφαρμογή των νόμων και η κατάργηση της δουλοπαροικίας και της σωματικής τιμωρίας. Η λογομαχία μεταξύ σλαβόφιλων και φιλοδυτικών, καθώς και οι εντάσεις στη ρωσική κοινωνία, αυξήθηκαν μετά την καταστροφική ήττα της Ρωσίας στον Κριμαϊκό Πόλεμο (1853-1856). Η στρατιωτική αποτυχία υπονόμωσε βαθιά τη νομιμότητα του απολυταρχικού συστήματος και αποτέλεσε καμπή στη μοίρα της Ρωσίας.

Όλα αυτά οδήγησαν στη ριζοσπαστικοποίηση των φωνών που ζητούσαν ευρείες πολιτικές και κοινωνικές αλλαγές. Στο δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα, περισσότερα κύματα επαναστατικής δράσης έπληξαν τη ρωσική κοινωνία, σε διάφορες εκδοχές φιλοσοφικού και πολιτικού εξτρεμισμού: ο μηδενισμός, ο αναρχισμός, ο λαϊκισμός/ναροντνικισμός⁶⁵ και, τελικά, ο μαρξισμός.⁶⁶

Ούτε καν η αναγέννηση του ησυχασμού και η άνθηση του μοναχισμού, κυρίως του φαινομένου των στάρετς της Όπτινα⁶⁷, δεν κατάφεραν να σταματήσουν την κατάρρευση της Ορθόδοξης Ρωσίας. Επανειλημμένα, οι Ρώσοι άγιοι και στάρετς προειδοποίησαν τους συμπατριώτες τους για τον όλεθρο που θα πέσει στη Ρωσία λόγω της εγκατάλειψης των ορθόδοξων θεμελίων της.⁶⁸

---

⁶⁴ Οι ηγέτες του φιλοδυτικού ρεύματος ήταν ο συγγραφέας Πιότρ Τσααντάεφ, ο δημοσιογράφος Αλεξάντρ Χέρτσεν και ο φιλόσοφος Βησσαρίων Μπελίνσκι.

⁶⁵ Στη ρωσική γλώσσα, *narodnichestvo*, όρος που προέρχεται από τη λέξη *narod* – «λαός».

⁶⁶ Σημαντικό ρόλο στην εμφάνιση και την εξάπλωση αυτών των ρευμάτων έπαιξε η ιντελιγκέντσια – μια νέα τάξη της ρωσικής κοινωνίας, αποτελούμενη κυρίως από νεαρούς διανοούμενους, ευγενείς, αλλά και υιούς ιερέων, μικρούς υπαλλήλους, εμπόρους, ακόμη και αγρότες.

⁶⁷ Η μονή της Όπτινα ήταν ένα από τα πιο διάσημα μοναστήρια της Ρωσίας του 19^{ου} αιώνα. Η αγία ζωή και η φήμη των στάρετς της, όπως των Αγίων Λεωνίδα ή Αμβροσίου, προσέλκυσε δεκάδες χιλιάδες πιστούς, αλλά και σημαντικούς διανοούμενους της εποχής (Ιβάν Κιρίεφσκι, Νικολάι Γκόγκολ, Φιόντορ Ντοστογιέφσκι, Λέοντα Τολστόι).

⁶⁸ Ο Άγιος Θεοφάνης ο Έγκλειστος (1815-1894), σημαντική πνευματική προσωπικότητα της Ρωσίας του 19^{ου} αιώνα, επισήμανε ότι «αυτές τις μέρες, πολλοί μηδενιστές, νατουραλιστές, δαρβινιστές, πνευματιστές και, γενικά, φιλοδυτικοί πολλαπλασιάστηκαν ανάμεσά μας». ΑΓ. ΘΕΟΦΑΝΗΣ ΈΓΚΛΕΙΣΤΟΣ, *Sozertsaniye i razmyshleniye*, (1998), σ. 146, εμμέσως από ΙΕΡΟΜ. SERAPHIM ROSE, *ένθ' ανωτ.*, σ. 790. Ο ίδιος προφητεύει ότι η απιστία, η αθεϊστική σκέψη, η ανηθικότητα και η βλασφημία των συμπατριωτών του θα ισοπεδώσουν το δρόμο της

1.7.2 Οι προφητείες του Ντοστογιέφσκι

Τη βαθιά ασθένεια της ρωσικής κοινωνίας, καθώς και το σκοτεινό μέλλον της, θα διαγνώσει και θα προφητεύσει συνταρακτικά ο μεγάλος συγγραφέας Φιόντορ Μιχάιλοβιτς Ντοστογιέφσκι (1821-1881), ο οποίος ασπάστηκε και ο ίδιος τον αθεϊσμό και τον μηδενισμό τη δεκαετία του 1840. Το 1846, ο Ντοστογιέφσκι έγινε μέλος της μυστικής εταιρείας του Μιχαήλ Πετρασέφσκι, αποτελούμενης από νεαρούς διανοούμενους επαναστάτες, επηρεασμένους από τις ιδέες του ουτοπικού σοσιαλισμού. Τον Απρίλιο του 1848 ο Ντοστογιέφσκι συνελήφθη και στάλθηκε σε καταναγκαστικά έργα στη Σιβηρία. Μια δεκαετία αργότερα, ο Ντοστογιέφσκι επιστρέφει στην Πετρούπολη εντελώς μεταμορφωμένος, θεραπευμένος από τις ουτοπικές του πεποιθήσεις.

Κατά τη διάρκεια της κράτησής του, αντιμετωπίζοντας τη σκληρή εμπειρία της φυλακής και έχοντας χρόνο να αναπολήσει τις σκοτεινές γωνίες της ψυχής του, ο Ντοστογιέφσκι κατενόησε τη δαιμονική φύση του κακού που εισχωρούσε στη ρωσική κοινωνία – η εκκοσμίκευση και η περιφρόνηση του χριστιανισμού, που πήγαζαν από την αποστασία⁶⁹ και την αντιθρησκευτική σκέψη της Δύσης. Ο Ρώσος συγγραφέας αντιλήφθηκε ότι στη θέση της λατρείας ενός υπερβατικού όντος, στη Δύση είχε γεννηθεί η λατρεία του ανθρώπου, και ότι ο σοσιαλισμός – το κορυφαίο σημείο του δυτικού υλισμού – είναι πραγματικά μια νέα θρησκεία, επειδή υποκαθιστά τη λατρεία στο Χριστό με την αφοσίωση στην ανθρωπότητα.

Ο Ντοστογιέφσκι διαισθάνθηκε ότι στη Ρωσία η σταδιακή εξαφάνιση της θρησκείας από τη δημόσια ζωή και από τις ψυχές των ανθρώπων θα αφήσει ένα κενό που δεν θα μπορέσουν να γεμίσουν επαρκώς τα διάφορα μεταχριστιανικά υποκατάστατα που εισάγονταν από την Ευρώπη. Ο Ντοστογιέφσκι συνειδητοποίησε ότι το ρωσικό πνεύμα διψάει τόσο πολύ

ανατροπής της χριστιανικής-ορθόδοξης ηγεσίας της Ρωσίας: «Η πηγή της απιστίας είναι η διάδοση της διδασκαλίας ότι ο κόσμος δημιουργήθηκε από μόνος του, και επομένως δεν χρειάζεται Θεός, ενώ η ψυχή δεν υπάρχει – όλα περιορίζονται σε άτομα και χημεία, τίποτε άλλο. Αυτό διαλαλείται στα αμφιθέατρα των πανεπιστημίων και στη λογοτεχνία... Η απιστία θα αυξηθεί όλο και περισσότερο και, μαζί της, η καταστροφή της σημερινής κυβέρνησης. Έτσι έγινε και με τη Γαλλική Επανάσταση.» ΑΓ. ΘΕΟΦΑΝΗΣ ΈΓΚΛΕΙΣΤΟΣ, *Sobraniye pisem*, 7^{ος} τόμος (1994), σσ. 144-145, εμμέσως από ΙΕΡΟΜ. SERAPHIM ROSE, *ένθ' ανωτ.*, σ. 792.

⁶⁹ Ο Ντοστογιέφσκι πίστευε ότι η Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία «πρόδωσε πολύ πριν τον Χριστό, σε αντάλλαγμα της επίγειας κυριαρχίας... και έτσι γέννησε το σοσιαλισμό». Εμμέσως από Ε. KENNEDY, *ένθ' ανωτ.*, σ. 185.

για το απόλυτο και είναι ταυτόχρονα τόσο διατεθειμένο προς την υπερβολή, ώστε δεν θα ικανοποιηθεί ποτέ με υποκατάστατα θρησκειών. Γι' αυτό, προέβλεψε ο Ντοστογιέφσκι, πολλοί ρώσοι θα υιοθετήσουν τον αθεϊσμό και την ιδεολογία του μηδενισμού, της ολικής καταστροφής⁷⁰. Καθόλου τυχαία, ο Ντοστογιέφσκι θα αναλύσει και θα εξηγήσει το αποκαλυπτικό πνεύμα της εποχής του και την καταστρεπτική νοοτροπία του ρώσου επαναστάτη αναφερόμενος στο θέμα του δαιμονισμού, στο προφητικό μυθιστόρημα «Οι δαίμονες» (1872).

Σχεδόν μισό αιώνα πριν τη Μπολσεβίκικη Επανάσταση, ο Ντοστογιέφσκι προέβλεψε, μέσω του Σιγκαλέφ, πρωταγωνιστή του έργου «Οι δαίμονες», τον κομμουνιστικό «παράδεισο»:

«Δεν προτείνω ατιμία, αλλά τον παράδεισο, τον επίγειο παράδεισο κανένας άλλος παράδεισος στη γη δεν μπορεί να υπάρχει».

Ο συγγραφέας δείχνει και τα μέσα για την υλοποίησή του:

«... η διαίρεση της ανθρωπότητας σε δυο άνισα μέρη. Το ένα δέκατο αποκτά προσωπική ελευθερία και απόλυτο δικαίωμα πάνω στα άλλα εννέα δέκατα της ανθρωπότητας. Αυτά τα εννέα δέκατα πρέπει να χάσουν την προσωπικότητά τους και να μετατραπούν σε ένα είδος κοπαδιού και, με μια απεριόριστη υποταγή, να φθάσουν σε μια κατάσταση πρωτόγονης αθωότητας, ένα είδος πρωτόγονου παραδείσου, αν και θα χρειασθεί να εργάζονται.»⁷¹

---

⁷⁰ «Σε τέτοιες περιπτώσεις, η φλογερή μας ιδιοσυγκρασία, η ιδιοσυγκρασία των Ρώσων, εκπλήττει όχι μόνο εμάς, αλλά ολόκληρη την Ευρώπη! Αν ένας από μας μεταστραφεί σε ρωμαιοκαθολικό, γίνεται κατευθείαν Ιησούιτης και προσχωρεί οπωσδήποτε στα πιο υπόγεια μέρη αυτής της αίρεσης. Αν γίνει άθεος, θέλει οπωσδήποτε να ξεριζώσει βίβια την πίστη στο Θεό, δηλαδή – με άλλα λόγια – με το σπαθί! Γιατί; Από πού προέρχεται αυτή η ξαφνική φαντασία; Μπορεί να μην ξέρετε; Επειδή βρήκε την πατρίδα που δεν είδε εδώ, και είναι ευτυχημένος. Βρήκε την ακτή, τη γη, και γονάτισε να τη φιλήσει. Δεν πρόκειται μόνο για ματαιοδοξία, για μικρόψυχα συναισθήματα υπερηφάνειας και κενοδοξίας στην καρδιά των Ρώσων άθεων και Ιησουιτών. Όχι! Πρόκειται για έναν ηθικό πόνο, για μια πνευματική δίψα, για την επιτακτική ανάγκη προς μια ανώτερη απασχόληση, για την ανάγκη να νιώθουν κάτω από τα πόδια τους ένα στέρεο έδαφος, μια πατρίδα στην οποία έπαψαν να πιστεύουν, γιατί δεν την γνώρισαν ποτέ! **Είναι τόσο εύκολο για έναν Ρώσο να γίνει άθεος, πιο εύκολο από οποιονδήποτε κάτοικο του πλανήτη!** Και οι δικοί μας δεν γίνονται απλά άθεοι, αλλά αρχίζουν να πιστεύουν στον αθεϊσμό όπως σε μια νέα θρησκεία, χωρίς να καταλαβαίνουν ότι τώρα δεν πιστεύουν πλέον σε τίποτα, ότι η πίστη τους ανάγεται στο μηδέν. Έτσι είναι οι δίψες μας.» F. M. DOSTOIEVSKI, *Idiotul* [Ο ηλίθιος], Βουκουρέστι 1969, σ. 614. [Για την ελληνική μετάφραση, βλ. Φ. ΝΤΟΣΤΟΓΙΕΦΣΚΙ, *Ο ηλίθιος*, εκδ. Ίνδικτος, Αθήνα 2008]

⁷¹ F. M. DOSTOIEVSKI, *Demonii* [Οι δαίμονες], εκδ. Cartea Românească, Βουκουρέστι 1981, σσ. 423-424. [Για την ελληνική μετάφραση, βλ. Φ. ΝΤΟΣΤΟΓΙΕΦΣΚΙ, *Οι δαιμονισμένοι*, εκδ. Ίνδικτος, Αθήνα 2008]

Το σχέδιο του Σιγκαλέφ δεν έχει να κάνει με τη φαντασία του συγγραφέα. Οι επαναστάτες έχουν ήδη σάρκα και οστά. Έχουν ονόματα, σχέδιο δράσης και είναι έτοιμοι να εξολοθρεύσουν τον κόσμο.

1.7.3 Ο Μηδενισμός και ο «Νέος Άνθρωπος»

Ο μηδενισμός ήταν η τροφή όλων των ριζοσπαστικών κινήσεων και ρευμάτων που ανατάραξαν τη ρωσική κοινωνία στα μέσα του 19^{ου} αιώνα. Ο όρος «μηδενισμός» εμφανίζεται για πρώτη φορά στο διάσημο μυθιστόρημα του Ιβάν Τουργκένιεφ, «Πατέρες και παιδιά» (1862), στο οποίο ο συγγραφέας παρουσιάζει το συνταρακτικό πορτρέτο του Μπαζάρωφ, του πρότυπου της εξεγερμένης και αντισυμβατικής νεολαίας που είχε εμφανισθεί στη Ρωσία εκείνη την εποχή. Ο Μπαζάρωφ απορρίπτει την πίστη στο Θεό, τις παραδοσιακές ηθικές αξίες και υποστηρίζει ότι «δέν υπάρχει θεσμός της κοινωνίας μας που δέν μπορεί νά καταστραφεί»⁷². Πιστεύει στη λογική, στον υλισμό, στον ωφελιμισμό, και έχει μια επιστημονική άποψη για την κοινωνία. Η γενιά του, αποκομμένη από τις κοινωνικές ρίζες και από την Εκκλησία, αρνείται την οικογένεια, την ιδιοκτησία, τη θρησκεία, την τέχνη και επιθυμεί επαναστατικές αλλαγές, τη ριζική μεταποίηση των παραδοσιακών θεσμών.

«Είναι αξιοθαύμαστοι αυτοί οι φανατικοί νέοι, πιστοί χωρίς θεούς και χωρίς φλυαρίες»⁷³,

έτσι θα χαρακτηρίσει τους μηδενιστές ο Μιχαήλ Μπακούνιν (1814-1876), ο θεωρητικός της τρομοκρατίας και του σύγχρονου αναρχισμού⁷⁴. Στον Μπακούνιν, μέντορα της νεαρής μηδενιστικής γενιάς, απεικονίζονται τα χαρακτηριστικά του πολιτικού-επαναστατικού δαιμονισμού· όλα τα συγγράμματά του διαπερνώνται από το πνεύμα της εξέγερσης. Έτσι, στο έργο του «Θεός και κράτος», ο Μπακούνιν ισχυρίζεται ότι αν υπάρχει Θεός, τότε οι άνθρωποι είναι δούλοι, και εφόσον οι άνθρωποι πρέπει να είναι

---

⁷² Εμμέσως από Ε. (Π. ΣΕΡΑΦΕΙΜ) ΡΟΥΖ, *ένθ' ανωτ.*, σ. 85.

⁷³ Εμμέσως από Μ. CONFINO, *Violence dans la violence, le débat Bakounin-Neceaeov*, εκδ. F. Maspero, Παρίσι 1973, σ. 13.

⁷⁴ Ακούραστος πολιτικός ακτιβιστής, ο Μιχαήλ Μπακούνιν (1814-1876) συμμετείχε στα ευρωπαϊκά επαναστατικά κινήματα του 1848-1849, συμβάλλοντας στην ανάπτυξη του δημοκρατικού σοσιαλιστικού δόγματος στη Ρωσία. Φανατικός εραστής της ελευθερίας, όπως αυτοαποκαλούνταν, ο Μπακούνιν διακήρυξε το δικαίωμα του ατόμου να εξεγερθεί εναντίον όλων των μορφών εξουσίας – πολιτικής, πολιτισμικής, θρησκευτικής και διανοητικής.

ελεύθεροι, ο Θεός δεν μπορεί να υπάρχει. Επομένως, η ανθρωπότητα πρέπει να επιλέξει μεταξύ ελευθερίας και Θεού⁷⁵.

Αμφισβητείται σφοδρά κάθε εξουσία – είτε πνευματική, είτε κοσμική – με επικεφαλής την Εκκλησία και το κράτος, τους κύριους θεσμούς που καταδυναστεύουν τους ανθρώπους. Όλος ο κοινωνικός μηχανισμός που καταπιέζει τις μάζες – λέει ο Μπακούνιν – βασίζεται στην κυνική εκμετάλλευση της πίστης στο Θεό. Αυτή λειτουργεί ως μια δικλείδα ασφαλείας που επιτρέπει στους ηγέτες να αποσπάσουν την προσοχή των υποδουλωμένων από την άθλιά τους κατάσταση, με δυο τρόπους: με την εμφύτευση της πεποίθησης ότι ο Θεός εγκαθίδρυσε την υπάρχουσα κοινωνική ιεραρχία και με την υπόσχεση της μετά θάνατον ανταμοιβής που προσφέρει η Εκκλησία («ένα ουράνιο ποτοπωλείο όπου οι άνθρωποι προσπαθούν να ξεχάσουν την καθημερινή τους καταπίεση»⁷⁶).

Στην περίπτωση της Ρωσίας, η επαναστατική συνταγή είναι ριζική: ο Μπακούνιν είναι πεπεισμένος ότι καμμία ενέργεια εκτός από την τρομοκρατία δεν μπορεί να καθαρίσει τη ρωσική γη από την παλιά κατάσταση πραγμάτων. Το κράτος και η Εκκλησία πρέπει να μηδενιστούν στη διαδικασία της δημιουργίας μιας ελεύθερης κοινωνίας, αλλά ο επαναστατικός αγώνας

«δεν συνιστάται μόνο στην αντίσταση προς τις καθιερωμένες εξουσίες, αλλά σε μια πλήρη αναστάτωση ολόκληρης της δομής του κόσμου, διακηρύττοντας μια εντελώς νέα ζωή, η οποία δεν πραγματοποιήθηκε ποτέ πριν στην ιστορία.»⁷⁷

Το στοίχημα είναι το ίδιο το τέλος αυτού του κόσμου και η εσχατολογική γέννηση μιας επίγειας Ιερουσαλήμ.

Όπως παρατήρησε ο ιστορικός Αλέν Μπεςανσόν, το εργαλείο που δημιουργεί το νέο κόσμο είναι το κόμμα, σχεδιασμένο στο πρότυπο ενός είδους εκκλησίας. Το κόμμα είναι χώρος και όργανο της σωτηρίας, παρών πυρήνας της μελλοντικής πραγματικότητας. Ως εκ τούτου, το κόμμα απαιτεί απόλυτη αφοσίωση. Η μετα-επαναστατική κατάσταση

«είναι μια θρησκεία· (το κόμμα) θα γίνει θρησκευτικό. Δηλαδή όχι μόνο θα διαχέεται από την αρχή της θρησκευτικής σκέψης, αλλά επίσης θα αφοσιώνεται σ' αυτήν ακόμη και στις μικρότερες

---

⁷⁵ Βλ. Μ. ΒΑΚΟΥΝΙΝ, *God and the State*, εκδ. Dover Publications, Νέα Υόρκη 1970, σ. 167.

⁷⁶ Εμμέσως από J. R. MILLAR (εκδότης), *ένθ' ανωτ.*, σ. 114.

⁷⁷ Επιστολή του Μπακούνιν προς τον Τιμοφεί Γκρανόφσκι (29 Σεπτεμβρίου 1836), εν Α. ΚΟΥΥΡΕ, *Études sur l'histoire de la pensée philosophique en Russie*, εκδ. Vrin, Παρίσι 1971, σ. 139.

εκδηλώσεις της ζωής του – τότε μόνο το κόμμα θα νικήσει τον κόσμο!»⁷⁸

Αφού καθορίστηκε το κόμμα, παραμένει ακόμη να οριοθετηθούν και να βρεθούν οι κατάλληλοι άνθρωποι που θα το προωθήσουν προς την επιτυχία. Παραδόξως, ένας υιός ιερέα – ο Νικολάι Τσερνισέφσκι (1828-1889) – θα σκιαγραφήσει τον τύπο του επαναστάτη μαχητή. Το μυθιστόρημά του, «*Τί να κάνουμε;*», περιγράφει τη μαγιά του αυριανού κόσμου – «τους ανθρώπους του μέλλοντος», άτομα υποκινούμενα από «ορθολογικό εγωισμό», που βρήκαν τη συνταγή για την οικοδόμηση μιας αρμονικής, σοσιαλιστικής κοινωνίας. Το έργο θα προκαλέσει έντονες ιδεολογικές διαμάχες και θα χρησιμεύσει ως εγχειρίδιο μύησης, άσκησης και τελειοποίησης για τρεις γενιές επαναστατών, αποτελώντας υπαρκτικό πρότυπο του Πλεχάνοφ, του Λένιν και των μπολσεβίκων. Στο πρόσωπο του πρωταγωνιστή Ραχμέτοφ, ο Τσερνισέφσκι παρουσιάζει το πρότυπο του Νέου Ανθρώπου, που έχει εκπαιδευθεί στην ηθική των επαναστατικών μέσων και σκοπών και μπορεί να αποκολληθεί εντελώς από την κοινή ηθική, και ιδιαίτερα από τη χριστιανική.

Έχοντας ως σημείο αναφοράς την «επιστημονική βεβαιότητα», ο Ραχμέτοφ εξασκείται σε μια πολύ αυστηρή άσκηση (δεν πίνει κρασί, δεν αγγίζει γυναίκες) για να σκληραίνει το σώμα και τη θέλησή του. Την ίδια σημασία έχει και η νοητική εξάσκηση, απαραίτητη για την αφομοίωση της υλιστικής επιστήμης που κατέχει την απάντηση σε όλα τα σπουδαία προβλήματα της ανθρώπινης ύπαρξης. Όλα υπάγονται στην απόλυτη αφοσίωση στο στόχο – την Επανάσταση – και το φορτίο που βαραίνει τους ώμους του νέου ανθρώπου, δηλαδή η σωτηρία του κόσμου. Ο Ραχμέτοφ και οι όμοιοί του, ασκητές και μυστικιστές χωρίς υπερβατικότητα, αυτοαποκαλούνται πρωτοπόροι, «διότι η κοινωνία πρέπει να αναμορφώνεται. [...] Και όποιος αναμορφώθηκε, αναμορφώνει τους άλλους»⁷⁹ στο πνεύμα της νέας επιστήμης. Ο Τσερνισέφσκι συγκρίνει τους κήρυκες του νέου κόσμου με τους αποστόλους του Χριστού:

«Αυτοί είναι ανάμεσα στους άλλους σαν την καφεΐνη στο τσάι και σαν το άρωμα στο μεστό κρασί. Αυτοί δίνουν στους άλλους τη δύναμη και το νέκταρ, αυτοί είναι ο ανθός των εκλεγμένων, είναι ο

---

⁷⁸ *Αυτόθι*, σ. 140.

⁷⁹ Ν. CERNIȘEVSKI, *Ce-i de făcut?*, εκδ. EPLU, Βουκουρέστι 1963, σ. 352. [Για την ελληνική μετάφραση βλ. Ν. ΤΣΕΡΝΙΣΕΦΣΚΙ, *Τί να κάνουμε;*, εκδ. Τόπος, Αθήνα 2013.]

κινητήρας όλων των κινητήρων και το αλάτι του αλατιού της γης.»⁸⁰

Ο μηδενιστής τρομοκράτης Σεργκεί Νετσάγιεφ (1847-1882), αγαπημένος μαθητής του Μπακούνιν, θα αναλάβει το καθήκον της μετάβασης του επαναστατικού ήθους στην πραγματική ζωή. Φανατικός, αδίστακτος και ανελέητος, ο Νετσάγιεφ προσχώρησε μόλις 19 ετών στους ριζοσπαστικούς κύκλους που συνωμοτούσαν στη δολοφονία του τσάρου Αλεξάνδρου Β'. Αφού αποκαλύφθηκε, ο Νετσάγιεφ έφυγε το 1869 στην Ελβετία, όπου γνώρισε τον Μπακούνιν και έγινε στενός του φίλος. Η κακόβουλη φήμη του Νετσάγιεφ οφείλεται στην κοινή συγγραφή με τον Μπακούνιν του περίφημου έργου «Κατήχηση του Επαναστάτη» (1869), που ενέπνευσε τις επόμενες γενιές τρομοκρατικών επαναστατών.

Από την Ελβετία, ο Νετσάγιεφ εξαπολύει πλήθος εμπρηστικών διακηρύξεων στους συμπατριώτες του. Σε μία απ' αυτές ισχυρίζεται προφητικά:

«Σύντομα θα έρθει η μέρα που θα υψώσουμε τη μεγάλη σημαία του μέλλοντος, την Κόκκινη Σημαία, και θα ορμήσουμε βίαια στο αυτοκρατορικό παλάτι... Θα φωνάξουμε: «Αρπάξτε τα τσεκούρια!» και μετά θα σκοτώσουμε τους ανθρώπους του αυτοκράτορα. Χωρίς έλεος!... Μην ξεχάσετε ότι όσοι διαφωνήσουν μαζί σας, θα είναι εναντίον σας. Όποιος είναι εναντίον σας, είναι εχθρός σας και πρέπει να καταστρέψουμε με κάθε τρόπο αυτούς τους εχθρούς.»⁸¹

Βεβαίως, η καταστρεπτική μανία του μηδενισμού στρέφεται, πρώτα απ' όλα, στην Εκκλησία:

«Η χριστιανική θρησκεία πρέπει να εξαλειφθεί εντελώς, ώστε ο καθένας να μπορεί να αρχίσει μια νέα ζωή... χωρίς κανένα Θεό.»⁸²

Το κείμενο της *Κατήχησης* δεν είναι λιγότερο εκρηκτικό. Συνοψίζοντας το περιεχόμενό του, ο Μπακούνιν περιέγραφε τον τελικό του στόχο ως «την ολική καταστροφή του νόμιμου-κρατικού κόσμου και όλου του δήθεν αστικού πολιτισμού, μέσω μιας αυθόρμητης λαϊκής επανάστασης, κατευθυνόμενης από μια ομαδική, ανεπαίσθητη και ανώνυμη δικτατορία των οπαδών της πλήρους απελευθέρωσης του λαού από κάθε καταπίεση. Αυτοί θα είναι στενά συνδεδεμένοι με

---

⁸⁰ *Αυτόθι*, σ. 356.

⁸¹ Εμμέσως από R. WURMBRAND, *ένθ' ανωτ.*, σ. 31.

⁸² Εμμέσως από E. KENNEDY, *ένθ' ανωτ.*, σ. 190.

μια μυστική εταιρεία και θα ενεργούν παντού και πάντα προς τον ίδιο σκοπό και σύμφωνα με το ίδιο πρόγραμμα.»⁸³

Ο τρόπος ζωής και δράσης των συνωμοτών φαντάζει υπαγορευμένος από την κόλαση. Η Κατήχηση απομιμείται το περιεχόμενο της χριστιανικής μοναχικής ζωής και άσκησης. Όπως ο μοναχός εγκαταλείπει τα πάντα, ακόμη και το όνομά του, για να αφιερωθεί αποκλειστικά στο Θεό, έτσι και ο επαναστάτης αφιερώνεται ψυχή τε και σώματι στο Στόχο. Η είσοδος στο μυστικό κύκλο συνωμοτών είναι συνέπεια ενός συνολικού αναπροσανατολισμού της ζωής, μιας ανίερης μετάνοιας. Για τον έλεγχο της αυθεντικότητας και της ειλικρίνειας της μεταστροφής, απαιτείται το ξεγύμνωμα της ψυχής, η διαφάνεια μπροστά στον ηγέτη-«γέροντα»:

«Η πλήρης ειλικρίνεια των μελών του κύκλου προς τον οργανωτή είναι η προϋπόθεση της επιτυχίας της δράσης»⁸⁴.

Η αρνητικότητα του μηδενιστή αντιτίθεται στη θεϊκή θετικότητα. Σε αντίθεση με τη χριστιανική ηθική, η μηδενιστική απαγορεύει την αγάπη και τη φιλία. Ο επαναστάτης εγκαταλείπει πατέρα και μητέρα, κόβει όλες τις ρίζες του παρελθόντος:

«Στο βάθος της ψυχής του, έκοψε όχι μόνο στα λόγια, αλλά και στις πράξεις, κάθε σχέση με τη δημόσια τάξη και τον πολιτισμένο κόσμο, με όλους τους νόμους και κανόνες της ηθικής, με όλες τις κοινωνικές παροχές και συνήθειες αυτού του κόσμου. Ο επαναστάτης είναι αδυσώπητος εχθρός τους... Δεν είναι επαναστάτης αν έχει συμπόνια για κάτι από αυτόν τον κόσμο. Πρέπει να έχει τη δύναμη να καταστρέψει τις καταστάσεις, τις σχέσεις ή τα πρόσωπα που ανήκουν σ' αυτόν τον κόσμο: όλα και όλοι πρέπει να είναι γι' αυτόν εξίσου μισητοί.»

Απ' άκρη σ' άκρη, το περιεχόμενο, το ύφος και το λεξιλόγιο του κειμένου ταιριάζουν με έναν αρνητικό, παραμορφωμένο, διαβολικό μυστικισμό, με μια αληθινή σχολή δολοφονικής παραφροσύνης.⁸⁵

---

⁸³ Εμμέσως από Μ. CONFINO, *ένθ' ανωτ.*, σ. 109.

⁸⁴ Το κείμενο της Κατήχησης βρίσκεται στο Μ. CONFINO, *ένθ' ανωτ.*, σσ. 97-105.

⁸⁵ Αναφέρουμε μερικά ενδεικτικά αποσπάσματα από την «Κατήχηση»: «1. Ο επαναστάτης είναι ένας άνθρωπος χαμένος εκ των προτέρων. Αυτός δεν έχει προσωπικά συμφέροντα, ούτε δικό του στόχο, ούτε συναισθήματα, ούτε συνήθειες, ούτε προσωπικές σχέσεις: δεν έχει ούτε καν όνομα. Όλα μέσα του απορροφούνται από ένα μόνο συμφέρον, που αποκλείει όλα τα άλλα, από μία μόνο σκέψη, από ένα μόνο πάθος – την επανάσταση. (...) 4. Αυτός περιφρονεί την κοινή γνώμη: περιφρονεί και μισεί την κοινωνική ηθική. Γι' αυτόν, οτιδήποτε επιτρέπει το θρίαμβο την επανάστασης είναι ηθικό και οτιδήποτε τον εμποδίζει είναι ανήθικο. (...) 5. Ανελέητος με το κράτος και γενικά με τον προνομιούχο και

Ο άνθρωπος που περιγράφει η *Κατήχηση* θα σφετεριστεί, όπως προέβλεψε ο Ντοστογιέφσκι, το μέλλον της Ρωσίας. Τις επόμενες δεκαετίες, η επαναστατική ζωή θα γίνει μια μίμηση του Ραχμέτοφ και του Νετσάγιεφ, «ήρωες» για τους οποίους ο σκοπός αγιάζει κάθε μέσο, για τους οποίους «είναι ηθικό ο,τιδήποτε συμβάλλει στο θρίαμβο της επανάστασης, και ανήθικο και εγκληματικό ο,τιδήποτε την εμποδίζει.»

1.7.4 Από τον ναροντικισμό στην τρομοκρατία

Τη σκυτάλη της Επανάστασης θα αναλάβει ο ναροντικισμός (λαϊκισμός), ο οποίος θα γίνει η ιδεολογία ενός σημαντικού τμήματος της ρωσικής ιντελιγκέντσιας του 1870-1880, διψασμένης για κοινωνική δικαιοσύνη και ισότητα. Η θεωρητική μήτρα του ναροντικισμού ήταν ο δυτικός σοσιαλισμός, προσαρμοσμένος στις ειδικές συνθήκες της Ρωσίας. Η πλειοψηφία των ηγετών του κινήματος, με επικεφαλής τον Αλεξάντρ Χέρτσεν⁸⁶, συμεριζόταν με τους σλαβόφιλους τη συμπάθεια προς τους αγρότες, καθώς και την πίστη στη μοναδικότητα της ρωσικής αγροτικής κοινότητας. Σε αντίθεση όμως προς τους σλαβόφιλους, που έβλεπαν στους μουζίκους το θεμέλιο της θρησκευτικής αναγέννησης της Ρωσίας, οι

μορφωμένο κόσμο, ο επαναστάτης δεν πρέπει να περιμένει έλεος. Πρέπει κάθε μέρα να είναι έτοιμος να πεθάνει. Πρέπει να είναι έτοιμος να υποστεί βασανιστήρια. (...) 6. Σκληρός με τον εαυτό του, πρέπει να είναι σκληρός και με όλους τους άλλους. Όλα τα τρυφερά συναισθήματα της οικογενειακής ζωής, της φιλίας, της αγάπης, της ευγνωμοσύνης ή ακόμη και της τιμής πρέπει να καταστέλλονται μέσα του χάριν του μόνου διαγού πάθους στον επαναστατικό στόχο. Γι' αυτόν υπάρχει μόνο μια απόλαυση, μια παρηγοριά, μια ανταμοιβή, μια ικανοποίηση – ο θρίαμβος της επανάστασης. Αυτός πρέπει να έχει μέρα νύχτα μια σκέψη, έναν σκοπό μόνο: την ανελέητη καταστροφή. Με αυτόν τον σκοπό στο μυαλό, ακούραστος και ψύχραιμος, αυτός πρέπει να είναι πάντα έτοιμος να πεθάνει και να σκοτώνει με τα χέρια του οποιοδήποτε εμποδίζει την επιτυχία του. (...) 7. Η φύση του αληθινού επαναστάτη δεν αφήνει χώρο για ρομαντισμό, για συναισθηματισμό, για ενθουσιασμό ή για γοητεία. Και ούτε για προσωπικό μίσος και προσωπική εκδίκηση. Αυτό το επαναστατικό πάθος που γίνεται μέσα του ένα καθημερινό, ωριαίο πάθος, πρέπει να συνοδεύεται από τον πιο ψυχρό υπολογισμό. Πάντα και παντού, αυτός πρέπει να είναι όχι ό,τι του υπαγορεύουν οι δικές του τάσεις, αλλά μόνο ό,τι απαιτεί το γενικό συμφέρον της επανάστασης.» Βλ. *αυτόθι*. Επίσης, βλ. V. TISMÁNEANU, *ένθ' ανωτ.*, σσ. 114-115.

⁸⁶ Ο Αλεξάντρ Χέρτσεν (1812-1870), γώσος στοχαστής, συγγραφέας και πολιτικός αντικαθεστωτικός, επηρεασμένος από τον ουτοπικό σοσιαλισμό και το φιλελεύθερο αναρχισμό. Ο Χέρτσεν εκτιμούσε ότι οι αρχές του δυτικού σοσιαλισμού πρέπει να προσαρμοσθούν στις ιστορικές και τοπικές συνθήκες της Ρωσίας. Παρότι ήταν υποστηρικτής των κοινωνικών μεταρρυθμίσεων, ο Χέρτσεν εναντιώθηκε σθεναρά στη χρήση της βίας και της τρομοκρατίας, σε αντίθεση με τους περισσότερους σοσιαλιστές της εποχής του. Το 1847 εξορίστηκε στη Δυτική Ευρώπη, από όπου επηρέαζε έντονα τα κοινωνικά και φιλοσοφικά κινήματα της Ρωσίας και της Ευρώπης.

ναροντικηστές θεωρούσαν ότι η αγροτική κοινότητα θα είναι ο πυρήνας της μελλοντικής σοσιαλιστικής κοινωνίας.

Κατά την άποψη των λαϊκιστικών, η βιομηχανική καθυστέρηση της Ρωσίας και η έλλειψη του προλεταριάτου δεν ήταν μειονέκτημα, αλλά αναγκαία προϋπόθεση για την πραγματοποίηση του σοσιαλισμού μέσω μιας αγροτικής επανάστασης, στην επιτυχία της οποίας θα συνέβαλε και η προοδευτική ελίτ. Έτσι, πολλοί νέοι διανοούμενοι εγκατέλειψαν τα πανεπιστήμια και πήραν το δρόμο προς τα χωριά, για να εκλαϊκεύσουν τις ιδέες τους και να βοηθήσουν τους αγρότες να απελευθερωθούν από την αδικία. Αντιμέτωποι όμως με τη σκληρή επιτόπια πραγματικότητα, οι ακτιβιστές καταλαβαίνουν γρήγορα ότι είχαν εξιδανικεύσει τους αγρότες και είχαν υπερεκτιμήσει τον πόθο τους για εξέγερση. Σε πολλά μέρη οι αγρότες αποδεικνύονται ακόμα και εχθρικοί προς τους διανοούμενους, και έτσι οι ναροντικηστές θα επανεξετάσουν και θα ριζοσπαστικοποιήσουν τη στρατηγία και τις δράσεις τους.

Αυτό είχε ως αποτέλεσμα το κόμμα που ο Νετσάγιεφ σχημάτισε στην «Κατήχησή» του και που μέχρι τότε είχε μείνει μόνο σχέδιο, να πραγματοποιηθεί με τη δημιουργία – το 1876 – της οργάνωσης των επαναστατών ναροντικηστών, «Ζέμλια η Βόλια» (Γη και ελευθερία). Το πρόγραμμα του κόμματος προέβλεψε την κατάργηση της ιδιωτικής ιδιοκτησίας, την κατανομή της γης στους αγρότες, τη διάλυση της Τσαρικής Αυτοκρατορίας, την αυτοκυβέρνηση των αγροτικών κοινοτήτων – στόχους που θα πραγματοποιηθούν μετά από μια βίαιη επανάσταση, μέσω της «αναταραχής» (οργανωμένης προπαγάνδας) και της αποδιοργάνωσης του κράτους (τρομοκρατίας).

Οι επαναστάτες περνούν αμέσως στην πράξη και εξαπολύουν έναν καταιγισμό τρομοκρατικών επιθέσεων εναντίον των γαιοκτημόνων, των αξιωματούχων και της αστυνομίας. Η τρομοκρατική εκστρατεία θα κορυφωθεί με τη δολοφονία του τσάρου Αλεξάνδρου Β΄, το Μάρτιο του 1881, που δεν προκάλεσε όμως την πολυπόθητη επανάσταση, αλλά τη δημόσια αισχύνη και τη σκληρή καταστολή όλων των επαναστατικών ομάδων. Η πλειοψηφία των μελών συνελήφθη. Μερικοί μόνο ηγέτες κατάφεραν να φύγουν στην Ελβετία, όπου εγκατέλειψαν το ναροντικισμό για το μαρξιστικό σοσιαλισμό. Απομονωμένοι, ανήμποροι να αναπτύξουν την επαναστατική συνείδηση ανάμεσα στους εργαζομένους, οι εξόριστοι θα

παίξουν ωστόσο σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση του Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος των Ρώσων Εργαζομένων⁸⁷.

Η Τσαρική Αυτοκρατορία θα δει, όμως, και άλλο αίμα να χυθεί στο όνομα της επαναστατικής τρομοκρατίας. Ένα νέο κύμα βιαιοπραγιών ξεσπά επί τελευταίου τσάρου της Ρωσίας, Νικολάου Β' (1894-1917), με δράστες μέλη των νέων οργανώσεων της ακραίας αριστεράς. Η τρομοκρατία γίνεται καθημερινό φαινόμενο, επηρεάζοντας όχι μόνο τη δημόσια ελίτ και το στρατιωτικό προσωπικό, αλλά και κάθε κοινωνική τάξη. Κάθε αξιωματούχος αποτελεί πιθανό στόχο. 17.000 δολοφονίες λαμβάνουν μέρος μόνο μεταξύ του 1905 και του 1914. Το αγαπημένο όπλο των τρομοκρατών είναι η αυτοσχέδια βόμβα. Μέχρι το 1917, η τρομοκρατία θα συνεχίσει να είναι ένα φοβερό όπλο στα χέρια εκείνων που επεδίωκαν την κατεδάφιση του τσαρικού καθεστώτος.

1.7.5 Ο μαρξισμός στη Ρωσία

Η συνάντηση της Ρωσίας με το μαρξισμό έγινε νωρίς, κατά τη ριζοσπαστικοποίηση του ναροντικισμού. Το «Κεφάλαιο», το θεμελιώδες έργο του Καρλ Μαρξ, μεταφράστηκε στα ρωσικά το 1872, πέντε μόλις χρόνια μετά τη δημοσίευσή του στη Γερμανία. Για τους Ρώσους επαναστάτες, ο μαρξισμός αποδείχθηκε αληθινό μάννα εξ ουρανού. Το μαρξιστικό δόγμα τούς πρόσφερε το απαραίτητο επιστημονικό-ορθολογικό εργαλείο για τη μάχη τους.

Δεν είναι καθόλου τυχαίο ότι για πρώτη φορά αναφέρει το όνομα του Μαρξ στον ρωσικό τύπο ο Πιότρ Τκατσόφ (1844-1886), που θεωρείται ως «ο πρώτος μπολσεβίκος» και «πρόδρομος του Λένιν». Ριζοσπαστικός λαϊκιστικός ιδεολόγος και πρώην συνεργάτης του Νετσάγιεφ, ο Τκατσόφ μπορεί δίκαια να θεωρηθεί ως ο συνδετικός κρίκος μεταξύ του Μαρξ – του οποίου ήταν μαθητής – και του Λένιν. Ο Λένιν θεωρούσε τα συγγράμματά του υποχρεωτικό ανάγνωσμα για τους μπολσεβίκους ακτιβιστές. Μέσα τους, ο Τκατσόφ συνηγορούσε υπέρ της επαναστατικής κατάληψης της εξουσίας από μια «διαφωτισμένη» μειονότητα, η οποία θα δρα στο όνομα του λαού. Η μειονότητα αυτή επρόκειτο να εγκαθιδρύσει μια δικτατορία του προλεταριάτου, που θα αναμορφώνει και θα καθαρίζει τις μάζες από τη μικροαστική νοοτροπία. Την εκκαθάριση των παλιών συνηθειών έπρεπε να

---

⁸⁷ Το 1903, από το ΣΔΚΡΕ θα αποχωρήσει η μπολσεβίκικη παράταξη, με επικεφαλής τον Βλαντίμιρ Ιλίτς Λένιν.

επιτελέσει ο λεγόμενος ΚΟΒ, η Επιτροπή Δημόσιας Ασφάλειας, το πρωτότυπο του μετέπειτα διάσημου CHEKA και της σοβιετικής ΚGB.

Το 1874, ο Τκατσόφ ζήτησε την επείγουσα έναρξη της προλεταριακής επανάστασης. Αναλύοντας τα χαρακτηριστικά της κατάστασης της Ρωσίας, ο λαϊκιστής ιδεολόγος έλεγε ότι το τσαρικό καθεστώς κρεμόταν από μια τρίχα:

«Ίδού γιατί δεν μπορούμε να περιμένουμε, ιδού γιατί ισχυριζόμαστε ότι η επανάσταση στη Ρωσία είναι όντως απαραίτητη αυτή τη στιγμή. Δεν θα δεχθούμε καμμία ανάπαυλα, καμμία καθυστέρηση. Ή τώρα ή ποτέ.»⁸⁸

Αφού θα επιτευχθεί η ανατροπή του τσαρισμού, ο δρόμος για την πραγματοποίηση του κομμουνισμού θα είναι ανοιχτός.

Η ριζοσπαστική ναροντικιστική ιδεολογία επηρέασε σημαντικά τη ρωσική εκδοχή του μαρξισμού, που θα γίνει δημοφιλής στη Ρωσία του 1890, με την ανάπτυξη της βιομηχανίας και την αύξηση του αριθμού των βιομηχανικών εργατών. Οι πρώτες μαρξιστικές ομάδες αποτελούνται σχεδόν εξολοκλήρου από διανοούμενους, οι οποίοι αναλαμβάνουν την αποστολή της διάδοσης των σοσιαλιστικών ιδεών στους προλετάριους. Όπως και οι ριζοσπαστικοί προκάτοχοί τους του '60-'70, τα μέλη της επαναστατικής инτελιγκέντσιας εμπυχώνονται από τις ίδιες φιλοδοξίες – την κοινωνική δικαιοσύνη και ισότητα. Αντίθετα όμως από τις προηγούμενες εποχές, η νέα γενιά διανοουμένων οργανώνεται σε ισχυρά πολιτικά κόμματα, με άριστα καθορισμένα προγράμματα μάχης εναντίον της κυβέρνησης. Οι σοσιαλδημοκράτες, που διαιρέθηκαν το 1903 σε μπολσεβίκους και μενσεβίκους, οι επαναστατικοί σοσιαλιστές και διάφορες άλλες αναρχικές ομάδες δεν θα διστάσουν να προσφύγουν στην πολιτική αναταραχή και προπαγάνδα, στις απεργίες, ακόμη και στην τρομοκρατία, στην προσπάθειά τους να ανατρέψουν τον τσαρισμό.

1.7.6 Κήρυκας στην έρημο

Στη γενική κατάρρευση και διολίσθηση της Ρωσίας στο βάλτο του κομμουνισμού, η τελευταία και πιο διαυγής προφητική φωνή του τέλους του 19^{ου} αιώνα ήταν εκείνη του συγγραφέα και φιλόσοφου Κωνσταντίν

---

⁸⁸ P. N. ΤΚΑΤΣΕΒ, *Izbrannîe socinenia na sořialno politiceskie temî v cetîreh tomah*, Μόσχα 1932, 3^{ος} τόμος, σσ. 69-70, εμμέσως από A. BESANÇON, *Originile intelectuale ale leninismului* [Οι διανοητικές πηγές του λενινισμού], εκδ. Humanitas, Βουκουρέστι 2007, σ. 193.

Λεόντιεφ (1831-1891)⁸⁹. Σχολαστικός παρατηρητής της ρωσικής πραγματικότητας, ο Λεόντιεφ κατάλαβε ότι ούτε ο φιλελευθερισμός, ούτε η σλαβοφιλία έχουν μέλλον στη χώρα του. Και αυτό, επειδή από τη μία πλευρά η Ρωσία δεν είχε αποκτήσει μια ενσυνείδητη αστική τάξη, και από την άλλη διότι η σλαβόφιλη εξιδανίκευση του μουζικού και της ρωσικής απολυταρχίας (με την έννοια μιας κοινωνικής, ισόνομης μοναρχίας, πάνω από τις τάξεις και κοντά στο λαό) είχε ελάχιστη σχέση με την ιστορική πραγματικότητα.

Καταλήγοντας στο συμπέρασμα ότι στη χώρα του όλα φαίνονται να αντιστέκονται σε μια φιλελεύθερη και αστική ανάπτυξη και ότι τα ιδανικά της Αυτοκρατορίας και της Ορθοδοξίας είχαν τελείως ατονήσει, ο Λεόντιεφ προέβλεψε ότι η Ρωσία θα κατευθυνθεί προς τον άθεο και ολοκληρωτικό σοσιαλισμό:

«Θα εμφανιστεί ίσως μια *sui generis* δουλεία, μια δουλεία νέας μορφής, πιθανόν σαν μια πολύ σκληρή υποταγή των μικρών και μεγάλων κοινοτήτων στο κράτος... εν πάση περιπτώσει, αυτός ο νέος πολιτισμός θα είναι για πολλούς εξαιρετικά καταπιεστικός, και οι άνθρωποι του 20^{ου} αιώνα σίγουρα δεν θα τον ποτίσουν με το ροδόνερο και τη ζάχαρη της ελευθερίας και του ανθρωπισμού, αλλά με κάτι διαφορετικό, τρομερό μάλιστα για όσους δεν θα είναι έτοιμοι.»⁹⁰

Προς το τέλος της ζωής του, οι ελπίδες του Λεόντιεφ για την οικοδόμηση ενός νέου σλάβο-ανατολικού συστήματος, αντιθέτου προς τη φιλελεύθερη και πνευματικά ετοιμοθάνατη Δύση, καθώς και οι ελπίδες ότι ένας νέος πολιτισμός θα μπορούσε να οικοδομηθεί πάνω σε θρησκευτικές και αριστοκρατικές αξίες εξαφανίστηκαν εντελώς και αντικαταστάθηκαν από αγχωτικά και προφητικά προαισθήματα για τη μοίρα της Ρωσίας και ολόκληρης της ανθρωπότητας:

«Βαρέθηκα να είμαι πια κήρυκας στην έρημο. Κι αν η Ρωσία είναι καταδικασμένη, μετά από μια σύντομη και αδύναμη αντίδραση, να πάρει το δρόμο της αυτοκαταστροφής, τί μπορεί να κάνει ένας

---

⁸⁹ Συγγραφέας του θεμελιώδους έργου «Ο Βυζαντινισμός και ο σλαβικός κόσμος», ο Λεόντιεφ πέρασε τα τελευταία χρόνια της ζωής του κοντά στη μονή της Όπτινα, υπό την καθοδήγηση του διάσημου στάρετς Αμβροσίου. Το 1891 ο Λεόντιεφ έγινε μοναχός στη μονή της Αγίας Τριάδος, κοντά στη Μόσχα, και έλαβε το όνομα Κλήμης.

⁹⁰ K. N. LEONTIEV, *Voskresenije Rossia i Slavjanstvo*, 2^{ος} τόμος, σ. 133, εμμέσως από A. FERRARI, *A treia Romă. Renașterea naționalismului rus [Η τρίτη Ρώμη. Η αναγέννηση του ρώσικου εθνικισμού]*, εκδ. Anastasia, Βουκουρέστι 1999, σ. 25.

απομονωμένος προφήτης; [...] Η μόνη πια δυνατή [πορεία] φαίνεται να είναι η ένωση του σοσιαλισμού («η μελλοντική δουλεία») με τη ρωσική απολυταρχία και τη φλογερή θρησκευτικότητα των Ρώσων (την οποία η φιλοσοφία θα υπηρετήσει σαν σκύλος), αλλά πολλοί θα τρομοκρατηθούν.»⁹¹

Υπάρχει και άλλο σημείο στο οποίο η ιστορία θα διαψεύσει τόσο το μεσσιανισμό του Ντοστογιέφσκι και των σλαβόφιλων, όσο και τον προοδευτικό ανθρωπισμό της ιντελιγκέντσιας, και θα δικαιώσει τον Λεόντιεφ:

«Ποιός ξέρει αν εμείς – όπως οι Εβραίοι που δεν περίμεναν από τα σπλάχνα τους να γεννηθεί ο Διδάσκαλος μιας νέας θρησκείας – δεν θα γεννήσουμε, με έναν εντελώς απροσδόκητο τρόπο, από τα κρατικά μας σπλάχνα, στερούμενα πρώτα τις τάξεις και μετά την εκκλησία, τον Αντίχριστο;»⁹²

1.7.7 Ο κόκκινος Αντίχριστος

Ο προφητευμένος από τον Λεόντιεφ Αντίχριστος δεν είναι άλλος από τον Βλαντίμιρ Ιλίτς Ουλιάνοφ, άλλως λεγόμενο Λένιν⁹³ (1870-1924), ο οποίος θα σφραγίσει αποφασιστικά τον 20^ο αιώνα. Ποιός είναι ο άνθρωπος που γκρέμισε την τελευταία χριστιανική αυτοκρατορία της ιστορίας και ίδρυσε την Σοβιετική Ένωση, την πρώτη άθρη βασιλεία του κόσμου; Δεν κάνουμε λάθος αν πούμε ότι ο Λένιν συνέθεσε την ευρωπαϊκή και ρωσική επαναστατική παράδοση, αρχίζοντας από τους Γάλλους Ιακωβίνους, με

---

⁹¹ Απόσπασμα από επιστολή του Λεόντιεφ προς τον Βασίλι Ροζάνοφ (13 Ιουνίου 1891), βλ. ****, Marele Inchizitor. Dostoievski – lecturi teologice [Ο μεγάλος Ιεροεξεταστής. Ο Ντοστογιέφσκι – θεολογικά αναγνώσματα]*, εκδ. Polirom, Ιάσιο 1997, σ. 171.

⁹² K. N. Leontiev, *Sobranie socinenii*, 7^{ος} τόμος, Μόσχα 1911, σ. 425, εμμέσως από A. FERRARI, *ένθ' ανωτ.*, σσ. 25-26.

⁹³ Ο Λένιν γεννήθηκε σε μια οικογένεια διανοούμενων. Η ζωή του κύλησε κανονικά μέχρι τα 16 του χρόνια, όταν συνέβησαν δυο συνταρακτικά γεγονότα: ο πρόωρος θάνατος του πατέρα του και η εκτέλεση του μεγαλύτερου αδελφού του για πράξεις τρομοκρατίας. Αναστατωμένος από τα δυο αυτά γεγονότα, ο νεαρός Βλαντίμιρ αντιδρά ριζικά: εγκαταλείπει την οικογένειά του, σταματά οποιαδήποτε σχέση με την Εκκλησία, και γίνεται πεπεισμένος άθεος. Στην αρχή ο Λένιν προσελκύνθηκε από το λαϊκισμό, αλλά μετά γοητεύθηκε από το μαρξισμό και αναμείχθηκε σε παράνομες πολιτικές δραστηριότητες ανάμεσα σε εργάτες και διανοούμενους. Μετά από μια πρώτη επίσκεψη στη Δύση, συλλαμβάνεται το Δεκέμβριο του 1896 και εξορίζεται στη Σιβηρία μέχρι το 1900. Κατόπιν φεύγει στη Δύση, όπου θα μείνει μέχρι την πτώση του τσαρισμού (το Φεβρουάριο του 1917), αφιερώνοντας όλη την ενέργεια και τη δημοσιογραφική του ικανότητα στην προετοιμασία και την οργάνωση της μπολσεβίκικης Επανάστασης.

επικεφαλής τον Ροβεσπιέρο, από τους αριστερούς χεγκελιανούς και τον Μαρξ, περνώντας από τον Χέρτσεν και τον Τσερνισέφσκι, μέχρι τα κόμματα των Νετσάγιεφ και Τκατσόφ, το ναροντικιστικό κίνημα, την σοσιαλδημοκρατία και το μαρξισμό του Πλεχάνοφ. Μια τέτοια προοπτική παραλείπει όμως το γεγονός ότι

«η μόνη σωστή προσέγγιση του Λένιν είναι η μεταφυσική, διότι υπό ένα ορισμένο πρίσμα, αυτός ο αδιαφανής, σκωπτικός, οργισμένος άνθρωπος αποκαλύπτει κάτω από την επίπεδη επιφάνειά του τον αγχωτικό βυθό του Μηδενός.»⁹⁴

Η απέραντη υπερηφάνεια, το μίσος, η βία, το ψέμα, η επιθετικότητα, η ανηθικότητα και η τεράστια δίψα του για εξουσία είναι τα συστατικά που προσδιορίζουν τον Λένιν· θεός του είναι η ύλη, και είδωλό του – η Επανάσταση.

Η αλαζονεία του Αποστόλου της κομμουνιστικής Επανάστασης προκύπτει από τον τρόπο με τον οποίο μεταφέρει το ουτοπικό, εσχατολογικό όραμα του μαρξιστικού δόγματος σε ένα επαναστατικό πρόγραμμα δράσης. Η αλλαγή που επέφερε ο Λένιν είναι η έμφαση στο πρωτοποριακό κόμμα, το οποίο περιβάλλεται με δημιουργικά χαρακτηριστικά και αντικαθιστά την επαναστατική εργατική τάξη. Αυτό γίνεται μια ελίτ, την οποία η ιστορία προικίζει με την αποστολή να σώσει την ανθρωπότητα μέσω της επανάστασης. Ο κομμουνιστής προφήτης διακηρύττει ότι βρήκε την οδό της απελευθέρωσης των ανθρώπων. Η σωτήρια γνώση είναι ο μαρξισμός-λενινισμός, που επιτρέπει την αποκρυπτογράφηση των μυστικών και του νοήματος της ύλης. Αφού προσανατολίζεται προς την κατεύθυνση της ύλης, ο άνθρωπος μπορεί να σώσει τον εαυτό του στον κόσμο τούτο. Όπως παλιά οι χριστιανοί απόστολοι, οι κομμουνιστές ακτιβιστές είναι το προζύμι που φουσκώνει τη ζύμη του νέου κόσμου. Οι επαγγελματίες επαναστάτες είναι «άνθρωποι των θαυμάτων», οι οποίοι υλοποιούν «εκείνα που θεωρούνται αδύνατα, απραγματοποίητα και απαράδεκτα.»⁹⁵

Στο λενινισμό, η καθολική σωτηρία επιτυγχάνεται στο πολιτικό έδαφος, το οποίο χτίζεται δυαρχικά: «ή εκείνοι, ή εμείς». Τα πάντα περιορίζονται στην πολιτική και η πολιτική περιορίζεται στην κατάληψη της εξουσίας. Επομένως, η θεμελιώδης σχέση που συνδέει τους ανθρώπους

---

⁹⁴ A. BESANÇON, *ένθ' ανωτ.*, σ. 244.

⁹⁵ Η έκφραση ανήκει στον Γιούρι Πιατάκοφ (1890-1937), κύριο μπολσεβίκο ηγέτη. Βλ. V. TISMĂNEANU, *ένθ' ανωτ.*, σ. 138.

είναι το μίσος, η ανελέητη μάχη. Όσοι αρνούνται να υπακούσουν στις προτροπές των «γνωστικών», να υποταχθούν στην παιδαγωγική δικτατορία των αυτοαποκαλούμενων κατόχων της αρετής⁹⁶ και να εμπιστευθούν τις οδηγίες τους, αναθεματίζονται ως αδιόρθωτοι «εχθροί». Στον αγώνα για την οικοδόμηση της νέας τάξης

«ο καθένας πρέπει να τοποθετηθεί είτε με το μέρος μας, είτε με τους άλλους. Το να μην είμαστε ούτε στη μια πλευρά, ούτε στην άλλη, οδηγεί σε αδυναμία και καταστροφή».⁹⁷

Βεβαίως, στη μάχη εναντίον των πραγματικών ή των φανταστικών εχθρών, ο κύριος στόχος είναι ο Θεός και η πίστη σ' Αυτόν.

«Μεταξύ άλλων σκοπών,» λέει ο Λένιν, «το κόμμα μας δημιουργήθηκε ειδικά για να καταπολεμήσει κάθε θρησκευτική παραπλάνηση του λαού»⁹⁸.

Στο βωμό του Στόχου, οι κομμουνιστές θυσιάζουν επίσης και την παραδοσιακή ηθική. Σε προσωπικό επίπεδο, ο Λένιν διακρίνεται από μια αμείλικτη στάση απέναντι στους άλλους. Η συμπεριφορά του υπόκειται σε ένα μόνο μέλημα – τον θρίαμβο της Επανάστασης.⁹⁹ Όλες οι σχέσεις του κρίνονται και βιώνονται μόνο υπό αυτό το πρίσμα. Η χριστιανική ηθική αντικαθίσταται από την κομμουνιστική. Για τον Λένιν, καλό είναι ό,τι υπηρετεί την Επανάσταση και κακό ό,τι την βλάπτει.

Στην πορεία για την κατάληψη της εξουσίας, στους κομμουνιστές επιτρέπονται τα πάντα:

«Πρέπει να χρησιμοποιήσουμε κάθε είδος τεχνάσματος, πονηρίας, παράνομων διαδικασιών, παρασιώπησης, απόκρυψης της αλήθειας, για να εισχωρήσουμε στα συνδικάτα, να μείνουμε και να διεξάγουμε με κάθε κόστος μια κομμουνιστική δράση εκεί.»¹⁰⁰

---

⁹⁶ «Με ασκητική αυστηρότητα προς τον εαυτό του και τους άλλους, με φανατικό μίσος για τους εχθρούς και τους αιρετικούς, με μισαλλόδοξη θρησκοληψία και άπειρο δεσποτισμό, τρεφόμενο από την συνείδηση του προσωπικού αλάθητου, αυτή η «μοναστική» τάξη αγωνίζεται να «σβήσει» τις εγκόσμιες, πολύ ανθρώπινες ανησυχίες.» Semyon Frank στο περιοδικό *Vekhi* [Αναφορές], εμμέσως από αυτόθι, σ. 71.

⁹⁷ V. I. LENIN, *Cuvântare la Consfătuirea pe țară a comitetelor pentru educație politică* [Ομιλία στην Εθνική Σύσκεψη των επιτροπών για πολιτική εκπαίδευση], εν *Opere complete* [Απαντα τα έργα], 41^{ος} τόμος, έκδ. Politică, Βουκουρέστι 1966, σ. 401. (εις το εξής LENIN, *Opere...*)

⁹⁸ Εμμέσως από R. WURMBRAND, *ένθ' ανωτ.*, σ. 74.

⁹⁹ «Ο Λένιν (πού θαύμαζε τόν Νετσάγιεφ), συνήγαγε άνελέητη δύναμη και ξεκίνησε τό πρώτο έπιτυχημένο πείραμα στην Εύρώπη άκολουθώντας έντελώς άναρχη πολιτική.» E. (Π. ΣΕΡΑΦΕΙΜ) ΡΟΥΖ, *ένθ' ανωτ.*, σ. 87.

¹⁰⁰ Του ιδίου, *Sarcinile social-democraților ruși* [Τα καθήκοντα των ρώσων σοσιαλδημοκρατών], εν LENIN, *Opere...*, 2^{ος} τόμος, 1960, σ. 441.

Μόλις εγκατασταθεί, το μπολσεβίκικο καθεστώς μπορεί να προσφεύγει σ' όλα τα μέσα, ακόμη και σε μαζική τρομοκρατία, για να «σχηματίσει μια κυβέρνηση την οποία κανείς να μην μπορεί να ανατρέψει»¹⁰¹.

Οι φονικοί σκοποί διακηρύττονται χωρίς δισταγμό:

«Αν η επανάσταση τελειώσει με μια αποφασιστική νίκη, τότε θα εκδικηθούμε τον τσαρισμό με ιακωβίνικο τρόπο [...], αφανίζοντας ανελέητα τους εχθρούς της ελευθερίας, χωρίς καμμία παραχώρηση.»¹⁰²

Υποβιβασμένοι σε κατσαρίδες, «οι εχθροί» του κομμουνισμού θα γίνουν το αντικείμενο μιας παιδαγωγικής «εντομοκτονίας». Η αποστολή των εντομοκτόνων-ακτιβιστών είναι

«να καθαρίσουν τη ρώσικη γη από όλα τα επιβλαβή παράσιτα, από τους απατεώνες-ψύλλους, από τους πλούσιους-κοριούς κλπ. Εδώ θα φυλακισθούν καμμία δεκαριά πλούσιοι, πέντε-έξι εργάτες που αποφεύγουν τη δουλειά. Εκεί θα τους αναγκάσουμε να καθαρίσουν τις τουαλέτες. Σε άλλο μέρος θα λάβουν, αφού εκτίσουν την ποινή τους, κίτρινα δελτία, ώστε ο λαός να τους παρακολουθεί σαν επιβλαβή στοιχεία μέχρι τη διόρθωσή τους. Σε άλλο μέρος θα πυροβοληθεί επί τόπου ένα στα δέκα άτομα, ένοχο για νωθρότητα.»¹⁰³

Ο προεικονισμένος κόσμος κατοικείται από δούλους που υπέστησαν πλύση εγκεφάλου σύμφωνα με τις ιδεολογικές συνταγές του παντογνώστη και παντοδύναμου Κόμματος. Σε πρώτη φάση,

«οι μάζες αγροτών και εργαζομένων πρέπει να νικήσουν τις παλιές συνήθειες των διανοομένων και να αναμορφωθούν εν όψει της οικοδόμησης του κομμουνισμού».¹⁰⁴

Στην επόμενη φάση, οι τεχνίτες του τεράστιου πειράματος της κοινωνικής μηχανικής αναλαμβάνουν ένα ηράκλειο έργο:

«την οργάνωση της καταγραφής, τον έλεγχο των μεγάλων εργοστασίων, τη μετατροπή όλου του κρατικού οικονομικού

---

¹⁰¹ Εμμέσως από V. TISMĂNEANU, *ένθ' ανωτ.*, σ. 194.

¹⁰² V. I. LENIN, *Două tactici ale social-democrației* [Δυο τακτικές της σοσιαλδημοκρατίας], εν LENIN, *Opere...*, 11^{ος} τόμος, 1962, σσ. 44-45.

¹⁰³ Του ιδίου, *Cum trebuie organizată întrecerea* [Πώς πρέπει να οργανώσουμε το διαγωνισμό], εν LENIN, *Opere...*, 35^{ος} τόμος, 1965, σ. 214.

¹⁰⁴ Του ιδίου, *Cuântare la consfătuirea pe fară a comitetelor pentru educație politică* [Ομιλία στην Εθνική Σύσκεψη των επιτροπών για πολιτική εκπαίδευση], εν LENIN, *Opere...*, 41^{ος} τόμος, 1966, σ. 402.

μηχανισμού σε μια τεράστια μοναδική μηχανή, σε έναν οικονομικό οργανισμό που να λειτουργήσει έτσι ώστε εκατοντάδες εκατομμύρια άνθρωποι να καθοδηγηθούν από ένα ενιαίο σχέδιο.»¹⁰⁵

Στο τέλος, όλοι οι πολίτες γίνονται σκλάβοι του κράτους και υποκείμενα της προγραμματισμένης ευτυχίας, εφόσον

«όλη η κοινωνία θα γίνει ένα μοναδικό γραφείο και ένα μοναδικό εργαστήριο με ίση εργασία και ίδιο μισθό».¹⁰⁶

1.7.8 Ο κολοσσός με τα πήλινα πόδια

Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, ο Λένιν έχει κάθε λόγο να χαρεί. Τα γεγονότα στη Ρωσία επισπεύδονται προς την κατεύθυνση που επιθυμεί ο προφήτης της εκκοσμικευμένης βασιλείας του ανθρώπου· η ιστορία πλησιάζει με γοργά βήματα προς τη στιγμή της Επανάστασης. Μετά την συντριπτική ήττα στον ρωσικό-ιαπωνικό πόλεμο (1904-1905) και την αιματηρή Επανάσταση του 1905, η Τσαρική Αυτοκρατορία βρίσκεται σε βαθιά κρίση. Η πλειοψηφία των αγροτών παραδέρνει στην έσχατη εξαθλίωση, η εργατική τάξη γίνεται όλο και πιο ριζοσπαστική στα γκέετα των μεγάλων πόλεων, ενώ η μεσαία τάξη διεκδικεί ατομικά δικαιώματα και μια διακυβέρνηση δυτικού τύπου. Επιπλέον, οι μειονότητες της Αυτοκρατορίας επιθυμούν να ξεφύγουν από τον όλο και πιο ασφυκτικό ζυγό του καθεστώτος.

Στα παραπάνω προστέθηκε το γεγονός ότι ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος αποδείχθηκε καταστροφικός για την Ρωσία. Ελάχιστοι εκπαιδευμένοι και εξοπλισμένοι, οι Ρώσοι στρατιώτες υπέστησαν ολέθριες ήττες. Το ηθικό του στρατού κατέρρευσε, ενώ στη χώρα το κόστος της ζωής αυξήθηκε δραματικά. Επιπλέον, σκάνδαλα και διαφθορά αμαύρωσαν την τσαρική κυβέρνηση. Ουσιαστικά, η Τσαρική Αυτοκρατορία ήταν ένα σάπιο φρούτο, έτοιμο να πέσει στα χέρια των μπολσεβίκων. Και πράγματι, μια πρώτη επανάσταση το Φεβρουάριο του 1917 θα βάλει τέλος στη μοναρχία των Ρομάνωφ, ενώ μια δεύτερη – που ξέσπασε μερικούς μήνες αργότερα, τον Οκτώβριο του 1917 – έφερε στην εξουσία τον Λένιν και τους μπολσεβίκους. Ο εμφύλιος πόλεμος που ακολούθησε τελείωσε με τη νίκη των

---

¹⁰⁵ Του ιδίου, *Congresul al șaptelea extraordinar al P.C. (b) din Rusia* [Εβδομο έκτακτο Συνέδριο του ΚΚ Ρωσίας], εν LENIN, *Opere...*, 36^{ος} τόμος, 1965, σ. 7.

¹⁰⁶ Του ιδίου, *Statul și Revoluția* [Το κράτος και η επανάσταση], εν LENIN, *Opere...*, 33^{ος} τόμος, 1964, σ. 101.

κομμουνιστών και τη δημιουργία της Σοβιετικής Ένωσης, το 1922. Το καλοκαίρι του 1918 οι κομμουνιστές εκτέλεσαν τον τσάρο Νικόλαο Β΄ και την οικογένειά του¹⁰⁷. Την ίδια χρονιά εγκαθιδρύθηκε η εξουσία του μοναδικού κόμματος και «η δικτατορία του προλεταριάτου», και ιδρύθηκε το «ένοπλο χέρι» της εργατικής τάξης, η CHEKA, η σοβιετική μυστική αστυνομία.¹⁰⁸

1.7.9 Η συνεχής τρομοκρατία

Η βία είναι έμφυτη στον κομμουνισμό και η τρομοκρατία αναπόφευκτη, αφού η μαρξιστική-λενινιστική ιδεολογία θεωρεί ότι οι ανθρώπινες ζωές αποτελούν απλά αναλώσιμα υλικά στην πορεία της οικοδόμησης της σοσιαλιστικής κοινωνίας. Η χρήση της βίας δείχνει ταυτόχρονα και το μεταφυσικό χαρακτήρα του κομμουνισμού: όπου λαμβάνει χώρα η εκμηδένιση των ανθρώπων, όπου ο αδελφός μισεί τον αδελφό του, όπου τα παιδιά προδίδουν τους γονείς τους, όπου ο άνθρωπος είναι εχθρός του συνανθρώπου του, εκεί βασιλεύει ο διάβολος, ο οποίος «άνθρωποκτόνος ἦν ἀπ' ἀρχῆς»¹⁰⁹.

Ο Καρλ Μαρξ είχε προειδοποιήσει ακόμη από τα μέσα του 20^{ου} αιώνα ότι

«η παρούσα γενιά μοιάζει με τους Εβραίους που ο Μωυσής οδήγησε μέσα στην έρημο. Αυτή πρέπει όχι μόνο να κατακτήσει ένα νέο κόσμο, αλλά και να πεθάνει, για να κάνει χώρο σ' όσους θα ταιριάζουν στο νέο κόσμο.»¹¹⁰

Πιστός σ' αυτό, ο Λένιν κάλεσε στο τέλος του 1917 σε έναν

«πόλεμο μέχρι θανάτου κατά των πλουσίων, κατά των αστών διανοουμένων· πόλεμο κατά των απατεώνων, των κηφήνων και των χούλιγκαν!»¹¹¹

---

¹⁰⁷ «Αυτός ο φόνος είναι σαν ένα σύμβολο ολόκληρης της πτώσης της Ρωσίας από τον Χριστό και την Ορθοδοξία – μια διαδικασία που κατέλαβε το μεγαλύτερο μέρος του 19^{ου} και 20^{ου} αιώνα.» (ΙΕΡΟΜ. SERAPHIM ROSE, «The Future of Russia and the End of the World», *The Orthodox Word*, 100-101 (1981), 213).

¹⁰⁸ Η σοβιετική μυστική αστυνομία έγινε ένας από τους φοβερότερους θεσμούς καταπίεσης σ' όλον τον κόσμο. Είχε περισσότερες ονομασίες: CHEKA (από το 1918), OGPU (από το 1922), NKVD (από το 1926) και KGB (από το 1954).

¹⁰⁹ *Ιω.* 8, 44.

¹¹⁰ K. MARX, *The Class Struggles in France*, 1850, εμμέσως από R. PIPES, *Communism: A History*, εκδ. Random House Publishing, Νέα Υόρκη 2001, σ. 39.

¹¹¹ V. I. LENIN, *Cum trebuie organizată întrecerea* [Πώς πρέπει να οργανώσουμε τον διαγωνισμό], εν LENIN, *Opere...*, 35^{ος} τόμος, 1965, σ. 210.

Η εκστρατεία μαζικής καταστολής ξεκινάει στα μέσα του 1918. Με ένα τηλεγράφημα, ο Λένιν ζήτησε την εφαρμογή της τρομοκρατίας ως απάντηση στις διαμαρτυρίες των αγροτών της περιοχής Πένζα¹¹². Η πρώτη επίσημη ανακοίνωση της Ερυθράς Τρομοκρατίας κάλεσε τους εργάτες

«να συντριψουν τη Λερναία Ύδρα της αντεπανάστασης με πρωτόγνωρη τρομοκρατία. Οποιοσδήποτε τολμά να διαδώσει έστω και την παραμικρή φήμη εναντίον του σοβιετικού καθεστώτος θα συλληφθεί αμέσως και θα σταλεί σε στρατόπεδο συγκέντρωσης.»¹¹³

Το κάλεσμα συνοδεύθηκε από τη διαταγή της CHEKA για «την Ερυθρά Τρομοκρατία»¹¹⁴.

Σε δυο μόνο μήνες, τα αποσπάσματα CHEKA εκτέλεσαν 10 με 15 χιλιάδες ανθρώπους. Ακόμη και μετά την επίσημη διακοπή της Ερυθράς Τρομοκρατίας, οι πράξεις βίας συνέχισαν να αυξάνονται σε ένταση, μη εξαιρώντας και πρώην συντρόφους των μπολσεβίκων. Μεταξύ 1919-1920, τα στρατεύματα CHEKA συνέλαβαν εκατοντάδες χιλιάδες λιποτάκτες του Κόκκινου Στρατού. Χιλιάδες απ' αυτούς σκοτώθηκαν και οι οικογένειές τους πιάστηκαν όμηροι. Κατά τη διάρκεια της καταστολής των αγροτικών εξεγέρσεων της περιοχής Ταμπόφ, σχεδόν 100 χιλιάδες αγρότες συνελήφθησαν και 15 χιλιάδες εκτελέστηκαν. Η εκστρατεία καταστολής εγκαινίασε την εποχή του Γκουλάγκ: 70 χιλιάδες αγρότες φυλακίστηκαν σε στρατόπεδα ως το Σεπτέμβριο του 1921.

Επίσης, οι μεγάλης κλίμακας απεργίες των εργαζομένων των πόλεων Τούλα, Οριόλ, Τβερ και Άστραχαν καταστάληκαν σφοδρά. Λόγω της

---

¹¹² «Σύντροφοι! Η εξέγερση των κουλάκων των πέντε επαρχιών σας πρέπει να συντριβεί χωρίς έλεος... Πρέπει να δώσετε ένα παράδειγμα με αυτούς τους ανθρώπους. 1) Κρεμάστε (δημόσια, ώστε οι άνθρωποι να δουν) τουλάχιστον 100 κουλάκους, πλούσια καθάρματα και ονομαστές βδέλλες. 2) Δημοσιεύστε τα ονόματά τους. 3) Κατασχέστε όλα τα σιτηρά τους. Κάμετε όλα αυτά ώστε βλέποντάς τα από μακριά οι άνθρωποι, να τρέμουν από φόβο και να καταλάβουν ότι εμείς σκοτώνουμε τους αιμοδιψείς κουλάκους και θα συνεχίσουμε να το κάνουμε... Ο δικός σας, Λένιν. Υ.Γ. Βρείτε παρωμένους άνδρες.» S. COURTOIS (εκδότης), *Cartea Neagră a comunismului* [Το Μαύρο Βιβλίο του κομμουνισμού], εκδ. Humanitas, Βουκουρέστι 1998, σ. 167.

¹¹³ *Αυτόθι*, σ. 132.

¹¹⁴ Σε μια συνέντευξη το 1918, ο ηγέτης της CHEKA της Ουκρανίας, ο Μάρτιν Λάτσις, εξήγησε τι σημαίνει Ερυθρά Τρομοκρατία: «Εμείς δεν κάνουμε πόλεμο με τα άτομα. Εμείς εξοντώνουμε τη μπουρζουαζία ως τάξη. Στη διάρκεια της ανάκρισης δεν ψάχνουμε αποδείξεις ότι ο κατηγορούμενος ενέργησε με έργο ή λόγο εναντίον της σοβιετικής εξουσίας. Οι πρώτες ερωτήσεις που πρέπει να βάλεις είναι οι εξής: σε ποια τάξη ανήκεις; Τί καταγωγή έχεις; Τί μόρφωση και επάγγελμα; Και ακριβώς αυτά τα ερωτήματα πρέπει να καθορίσουν τη μοίρα του κατηγορουμένου.» Εμμέσως από V. TISMĂNEANU, *ένθ' ανωτ.*, σ. 14.

τεταμένης κατάστασης στα Ουράλια, ο Λένιν έστειλε στην τοπική κυβέρνηση ένα τηλεγράφημα-προειδοποίηση:

«Εκπλήσσομαι από το ότι παίρνετε τόσο εύκολα τα πράγματα και δεν προβαίνετε στην άμεση εκτέλεση ενός μεγάλου αριθμού απεργών για εγκλήματα δολιοφθοράς»¹¹⁵.

Κατά τον εμφύλιο πόλεμο, η CHEKA άδειασε ολόκληρες φυλακές αφανίζοντας μαζικά τους κρατούμενους, όταν οι «κόκκινοι» αναγκαζόταν να αποχωρήσουν από μια πόλη, μπροστά στους «λευκούς». Σε κάποιες πόλεις, η CHEKA διοργάνωσε «μέρες της Ερυθράς Τρομοκρατίας», στις οποίες οι άνθρωποι εκτελούνταν βάσει ποσοστών ανά γειτονιά. Πολλά από τα εγκλήματα του CHEKA διαπράττονταν με φρικαλέο σαδισμό.

Ενισχύοντας την εξουσία του, το κομμουνιστικό καθεστώς ξεκίνησε έναν πόλεμο εναντίον ολόκληρης της κοινωνίας. Το πρώτο μέτρο των μπολσεβίκων ήταν η δήμευση των περιουσιών, που δικαιολογήθηκε με την πρόφαση ότι σύμφωνα με το κομμουνιστικό δόγμα, το κοινωνικό κακό έχει πηγή στην ιδιωτική ιδιοκτησία. Οι άνθρωποι μπόρεσαν να κρατήσουν μόνο τα ρούχα τους και μερικά έπιπλα.

Υπό το γενικό τίτλο «εχθρός του σοσιαλισμού ή του λαού» μπήκαν στο στόχαστρο των αρχών όλοι οι θεσμικοί αντίπαλοι: πλούσιοι, αριστοκράτες, μπουρζουάδες, καπιταλιστές, εύποροι αγρότες κ.ά. Άλλος στόχος ήταν «τα ύποπτα στοιχεία», δηλαδή όλοι όσοι θα μπορούσαν να τρέφουν εχθρικά, ασυμβίβαστα με τη γραμμή του κόμματος συναισθήματα, ή απλά αδιάφορα. Επειδή δεν είχαν φανερά χαρακτηριστικά, οι εχθροί μπορούσαν να εντοπισθούν παντού: ανάμεσα στο «προλεταριάτο», στη «μεσαία» αγροτική τάξη, στην «προοδευτική» ιντελιγκέντσια, αλλά και στο κόμμα, το στρατό ή την αστυνομία. Και επειδή η αποκάλυψη και η εξάλειψη των εχθρών ήταν μόνιμο καθήκον, ο κατασταλτικός μηχανισμός επεκτάθηκε όλο και περισσότερο, και η KGB έφθασε να αριθμήσει σχεδόν 500 χιλιάδες υπαλλήλους και εκατομμύρια πληροφοριοδότες. Η δράση της μυστικής αστυνομίας δεν είχε ούτε μια στιγμή ανάπαυλας. Από το 1917 και μέχρι την τελευταία μέρα της Σοβιετικής Ένωσης, αυτή έπρεπε να παρακολουθεί και να εποπτεύει όλον τον πληθυσμό.¹¹⁶

Μια από τις πιο φοβερές μεθόδους τρομοκρατίας ήταν η απέλαση των κρατούμενων σε στρατόπεδα καταναγκαστικής εργασίας, πρακτική που το

---

¹¹⁵ S. COURTOIS (εκδότης), *ένθ. ανωτ.*, σ. 105.

¹¹⁶ Στην ερώτηση «πόσοι κρατούμενοι υπάρχουν στη Σοβιετική Ένωση», ο αντικαθεστωτικός Βλαντιμίρ Μπουκόφσκι απάντησε: «270 εκατομμύρια». Βλ. A. BESANÇON, *Nenorocirea secolului [Η συμφορά του αιώνα]*, *ένθ' ανωτ.*, σ. 28.

σοβιετικό καθεστώς εφηύρε και συστηματοποίησε. Τα πρώτα στρατόπεδα άνοιξαν στη Ρωσία τον Ιούνιο του 1918. Αυτά έγιναν προορισμός δεκάδων μειονοτήτων απ' όλη τη Σοβιετική Ένωση, που εκτοπίστηκαν από τις γενέτειρές τους. Πολλές φορές, οι απελαθέντες ούτε καν προλάβαιναν να φθάσουν στα στρατόπεδα, εξαιτίας των απάνθρωπων συνθηκών μεταφοράς. Κάποιες φορές, τους εγκατέλειπαν σε κάποια στέπα της Κεντρικής Ασίας, σε μια τάιγκα ή τούντρα της Σιβηρίας, χωρίς ζεστά ρούχα, χωρίς αγροτικά εργαλεία, χωρίς σπόρους· το ποσοστό θνησιμότητας ξεπερνούσε το 50%.

Το 1921 ιδρύθηκαν στρατόπεδα συγκέντρωσης στη Σιβηρία για τους πολιτικούς κρατουμένους, και από το 1923 εμφανίσθηκαν τα στρατόπεδα για καταναγκαστική εργασία, τα διάσημα γκουλάγκ. Επί Στάλιν (1879-1953) το Γκουλάγκ θα γίνει ένα τεράστιο δίκτυο στρατοπέδων, στα οποία κατέληξαν πάνω από δέκα εκατομμύρια άνθρωποι. Η πείνα, οι ξυλοδαρμοί, τα βασανιστήρια, οι εκτελέσεις, η γενικευμένη κλοπή, η σωματική εξάντληση και η ηθική εξαθλίωση ανέβασαν τη θνησιμότητα σ' αυτά τα στρατόπεδα μέχρι το 30-40% ετησίως. Εκατομμύρια άλλων κρατουμένων χρησιμοποιήθηκαν γύρω από το Γκουλάγκ, στα μεγάλα εργοτάξια, στην κατασκευή φραγμάτων, διωρύγων και μυστικών στρατιωτικών οπλοστασίων. Το στρατόπεδο υπήρξε σ' όλη τη διάρκεια της κομμουνιστικής περιόδου, αποτελώντας εγγύηση ότι όσοι ήταν έγκλειστοι θα τιθασεύονταν και θα μεταποιούνταν σύμφωνα με το θέλημα της εξουσίας, ενώ οι έξω απ' αυτό θα τρομοκρατούνταν και θα υποτάσσονταν στο καθεστώς.

Υπό τη δικτατορία του Στάλιν, η κομμουνιστική εξουσία συνέχισε τον πόλεμο εναντίον των αγροτών. Το 1928, ο Στάλιν ξεκίνησε την κολεκτιβοποίηση της γης, θεωρώντας απαραίδεκτο να μπορούν οι αγρότες να οργανώνονται μόνοι τους, μακριά από τον έλεγχο του Κόμματος. Οι κουλάκοι εναντιώθηκαν στην κολεκτιβοποίηση, καίγοντας τα χωράφια, καταστρέφοντας τα εργαλεία και σφάζοντας τα ζώα τους. Η απάντηση του Στάλιν ήταν μια βίαιη καταστολή, με στόχο «την εξόντωση της τάξης των κουλάκων». Έως έξι εκατομμύρια αγρότες, οι περισσότεροι στην Ουκρανία και τον Καύκασο, εκτελέσθηκαν ή πέθαναν στα γκουλάγκ. Άλλα τέσσερα εκατομμύρια πέθαναν στη λιμοκτονία του 1932-1933, άμεση συνέπεια της κολεκτιβοποίησης. Άλλωστε, η λιμοκτονία ήταν η πιο φονική μέθοδος του κομμουνιστικού αφανισμού των ανθρώπων. Αυτή προκάλεσε το θάνατο

του μισού των θυμάτων του κομμουνισμού στην ΕΣΣΔ και περίπου των τριών τετάρτων στην Κίνα.

Ένας τυπικός μπολσεβίκικος τρόπος για την αποστόμωση των αντιπάλων ήταν η δικαστική εκτέλεση, μέσω της οποίας οι αρχές προσπαθούσαν να ντύσουν με επιφανειακή νομιμότητα τα εγκλήματά τους. Οι σκηνοθετημένες δίκες-παραστάσεις είχαν και το ρόλο να πείσουν το «λαό» να αναγνωρίσει και να καταδικάσει τον δεδηλωμένο ή κρυφό εχθρό. Αποσπούσαν την ομολογία των κατηγορουμένων με βίαιο τρόπο και τις περισσότερες φορές με βασανιστήρια. Μετά, η ομολογία τους γινόταν το κύριο επιχείρημα που επέβαλλε την καταδίκη τους σε θάνατο.¹¹⁷

Η πλειοψηφία των συλληφθέντων ήταν εντελώς αθώα όσον αφορά τις κατηγορίες: οι κατηγορούμενοι είτε ήταν ανίκανοι να αντισταθούν με κάποιον τρόπο στο καθεστώς, είτε ήταν ειλικρινά αφοσιωμένοι στον κομμουνισμό και έτρεφαν για τον Στάλιν όλη την απαιτούμενη αγάπη και λατρεία. Το αδιάκοπο κύμα εκκαθαρίσεων είχε ως αποτέλεσμα την τρομοκρατία όλου του λαού. Κάθε πολίτης μπορούσε να γίνει στόχος των ποινών. Βασανιζόμενοι από το φόβο, από το εφιαλτικό συναίσθημα και την τρέλλα, επειδή δεν κατάφεραν να αντιληφθούν το νόημα όλου του μηχανισμού συντριβής και θανάτωσης, οι άνθρωποι περίμεναν τη σύλληψή τους ανά πάσα στιγμή.¹¹⁸

---

¹¹⁷ Για να καταλάβουμε καλύτερα την ατμόσφαιρα των δικών-παραστάσεων που έλαβαν χώρα στη Μόσχα τη δεκαετία του '30, παραθέτουμε ένα απόσπασμα από το δημόσιο κατηγορητήριο του αγαπημένου εισαγγελέα του Στάλιν, Αντρέι Βισίνσκι: «Πυροβολήστε τα λυσσαλέα σκυλιά! Θανατώστε αυτή τη συμμορία που κρύβει από το λαό τα θηριώδη σκυλόδοντά της, τα αρπακτικά της δόντια! Ας πάει στο διάολο ο αετός-Τρότσκι, γεμάτος από το δηλητήριο με το οποίο γέμισε τις μεγάλες ιδέες του μαρξισμού-λενινισμού! Ας στερηθούν από τη δυνατότητα να κάνουν κακό οι θεατρικοί και άθλιοι πυγμαίοι, οι λεχρίτες, τα κουτάβια που επιτίθενται σε έναν ελέφαντα. [...] Ναι, κάτω αυτό το κτηνώδες βδέλυγμα! Ας τελειώσουν πια αυτά τα αηδιαστικά υβρίδια αλεπούδων και γουρουνιών, αυτά τα βρομερά πτώματα. Ας μην ακούγονται τα χοιρινά γρυλίσματά τους! Ας εξαλειφθούν τα άγρια σκυλιά του καπιταλισμού που θέλουν να κομματιάσουν τους καλύτερους ανθρώπους της σοβιετικής μας χώρας! Ας χωθεί στο λαιμό τους το κτηνώδες τους μίσος εναντίον των ηγετών του Κόμματός μας!» S. COURTOIS (εκδότης), *ένθ. ανωτ.*, σ. 717.

¹¹⁸ «Για δεκαετίες, οι πολιτικές συλλήψεις στη χώρα μας χαρακτηρίστηκαν από το ότι οι συλληφθέντες δεν ήταν ένοχοι για τίποτα, οπότε ούτε ήταν έτοιμοι να φέρουν καμμία αντίσταση. Υπήρχε ένα γενικό αίσθημα ότι είσαι προορισμένος για καταστροφή, ότι δεν μπορείς να ξεφύγεις πουθενά... Οι άνθρωποι που πήγαιναν στη δουλειά αποχαιρετούσαν τις οικογένειές τους κάθε μέρα, επειδή δεν ήταν σίγουροι ότι θα επιστρέψουν το βράδυ στο σπίτι... Γενικά, η αστυνομία δεν είχε βάσιμες αιτίες να διαλέξει ποιον θα συλλάβει και ποιον όχι. Είχε μόνο γενικά καθήκοντα, ποσοστά για έναν ορισμένο αριθμό συλλήψεων.» Α. ΣΟΛΖΕΝΙΤΣΙΝ, *Αρχιπέλαγος Γκουλάγκ*, 1^{ος} τόμος, εκδ. Παπύρος, Αθήνα 2009, σ. 173.

Τελικά, όπως στη Γαλλική Επανάσταση, η κομμουνιστική δικτατορία άρχισε να καταβροχθίζει τους δικούς της τεχνίτες. Το 1936, ο Στάλιν¹¹⁹ ξεκίνησε μια νέα σειρά εκκαθαρίσεων, που έγινε γνωστή ως η Μεγάλη Τρομοκρατία (1936-1939). Στην 20^η επέτειο της Μπολσεβίκικης Επανάστασης, ο Στάλιν είχε προειδοποιήσει ότι

«οποιοσδήποτε επιχειρήσει να καταστρέψει την ενότητα του σοσιαλιστικού κράτους είναι θανάσιμος εχθρός των λαών της ΕΣΣΔ. Και εμείς θα καταστρέψουμε κάθε τέτοιο εχθρό, ακόμη και αν ήταν παλιός μπολσεβίκος. Θα καταστρέψουμε όλους τους συγγενείς του, την οικογένειά του. Θα καταστρέψουμε ανελέητα οποιονδήποτε που, με τις πράξεις ή τις σκέψεις του – ναι, τις σκέψεις του! – απειλεί την ενότητα του σοσιαλιστικού κράτους. Υπέρ της πλήρους εκμηδένισης όλων των εχθρών και των συγγενών τους!»¹²⁰

Τα αντίποινα έπληξαν εκατομμύρια μέλη του Κομμουνιστικού Κόμματος, συμπεριλαμβανομένων όλων σχεδόν των ηγετών της Μπολσεβίκικης Επανάστασης του 1917. Στις δίκες-παραστάσεις του 1936-1938 καταδικάστηκαν σε θάνατο σημαντικοί ηγέτες του ΚΚΣΕ, πρώην σύντροφοι του Στάλιν, μεταξύ των οποίων οι Λεβ Κάμενεφ, Γκριγκόρι Ζινόβιεφ, Γιούρι Πιατάκοφ, Νικολάι Μπουχάριν, Αλεξέι Ρίχοφ, Γκένριχ Γιαγκοντα (αρχηγός του NKVD μέχρι το 1936). Όταν έλαβε τέλος η Μεγάλη Τρομοκρατία, περίπου ένα εκατομμύριο άνθρωποι είχαν σκοτωθεί και άλλα οκτώ έως δέκα εκατομμύρια είχαν σταλεί στα γκουλάγκ.

1.7.10 Ο πόλεμος εναντίον της θρησκείας

Ένα ξεχωριστό κεφάλαιο των ωμοτήτων του μπολσεβίκικου καθεστώτος ήταν εκείνο των διωγμών και των εγκλημάτων εναντίον της θρησκείας γενικά, και της Ορθόδοξης Εκκλησίας ειδικά. Με το προφητικό του χάρισμα, ο Ντοστογιέφσκι είχε προβλέψει ακόμη από το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα τι θα σήμαινε για τη χώρα του ο θρίαμβος των

---

¹¹⁹ Η εξόντωση των συνανθρώπων του ήταν για τον Στάλιν το θεμέλιο και η σταθερά της ζωής του. Η εγκληματική όρεξη του μακροβιότερου σοβιετικού δικτάτορα ήταν μια αναπόφευκτη συνέπεια της παθολογικής φιλαντίας που οδήγησε τον Στάλιν στην αδιάλειπτη εκμηδένιση των πραγματικών ή φανταστικών εχθρών του. Μια τέτοια δαιμονισμένη προσωπικότητα εξαλείφει όλους όσους δεν τον λατρεύουν και δεν τον αναγνωρίζουν ως δεσπότη τους.

¹²⁰ Σημείωμα του Βούλγαρου κομμουνιστή ηγέτη G. DIMITROV, *The Diary of Georgi Dimitrov, 1943-1949*, εκδ. Ivo Banac, Yale University Press, New Haven, Connecticut, 2003, σ. 65.

σοσιαλιστικών ιδεών, που τις θεωρούσε έκφραση μιας σύγχρονης ανθρωπολατρείας¹²¹. Ο ίδιος ισχυριζόταν:

«Πιστεύω ότι ο σοσιαλισμός και ο χριστιανισμός είναι αντιθέσεις»¹²².

Πράγματι, ο σοσιαλισμός δεν αποτελεί τόσο πολιτικό, κοινωνικό και οικονομικό κίνημα, όσο μεταφυσικό. Ακριβέστερα, αποτελεί μια αρνητική μεταφυσική, επειδή αρνείται κάθε υπερβατική διάσταση και προβάλλεται ως οριστική αντίθεση απέναντι στο χριστιανισμό, ως λαϊκή θρησκεία της προόδου και της ευημερίας.¹²³ Η υπέρτατη φιλοδοξία του κομμουνισμού είναι να πραγματοποιήσει, με τη ριζική μεταποίηση της πραγματικότητας, την τέλεια κοινωνία πάνω στη γη. Η κοινωνία αυτή θα περιστρέφεται γύρω από το κεντρικό πρόσωπο – το Νέο παντοδύναμο Άνθρωπο, εικόνα αυτοθεοποίησης της ανθρωπότητας.

Η μαρξιστική-λενινιστική ιδεολογία, σφοδρότατα αντιχριστιανική, καθοδήγησε τη σοβιετική πολιτική απέναντι στη θρησκεία και κατέστησε τον αθεϊσμό επίσημο δόγμα της ΕΣΣΔ. Ο Λένιν θεώρησε τόσο σπουδαίο τον μαχητικό αθεϊσμό, ώστε ίδρυσε ένα θεσμό επαγγελματιών άθεων προπαγανδιστών, που μετά το 1917 σκορπίστηκαν σε όλη την χώρα, με αποστολή να ξεριζώσουν τη θρησκεία από την κοινωνία και τη συνείδηση.

Για περισσότερο από 70 χρόνια, ο μαρξισμός-λενινισμός αγωνίστηκε συνεχώς για τον έλεγχο, την καταστολή και την εξάλειψη της θρησκείας,

---

¹²¹ «Τη στιγμή που η ανθρωπότητα θα εγκαταλείψει την πίστη στο Θεό..., η κοσμοθεωρία που ακόμη ευσταθεί σήμερα θα καταρρεύσει από μόνη της, οι σημερινές ηθικές έννοιες θα εξαφανισθούν επίσης, και θα αρχίσει μια νέα εποχή. Οι άνθρωποι θα προσπαθήσουν με ενωμένες δυνάμεις να αρπάξουν από τη ζωή όλα όσα μπορεί αυτή να τους προσφέρει, αγωνιζόμενοι στο όνομα της ευτυχίας και των απολαύσεων προοριζόμενων αποκλειστικά γι' αυτόν τον κόσμο. Μια τιτάνια, θεοποιημένη υπερηφάνεια θα υψώσει το ανθρώπινο πνεύμα, και πάνω στη γη θα εμφανισθεί ο άνθρωπος-θεός. Παντοδύναμος, εξοπλισμένος με τη θέληση και την επιστήμη του, αυτός θα νικήσει σταδιακά τη φύση, οριστικά αυτή τη φορά. Η χαρά που θα τον καταλάβει τότε θα είναι τόσο ανείπωτη, ώστε θα αντικαταστήσει επαρκέστατα τις προηγούμενες ελπίδες για μετά θάνατον ζωή και μελλοντική ευτυχία.» F. M. DOSTOIEVSKI, *Frații Karamazov* [Αδελφοί Καραμάζοφ], 2^{ος} τόμος, εκδ. Rao Clasic, Βουκουρέστι 1997, σ. 497. [Για την ελληνική μετάφραση, βλ. *ένθ' ανωτ.*]

¹²² Του ίδιου, *Pisma*, 4^{ος} τόμος, σ. 298, εμμέσως από F. M. DOSTOIEVSKI, *Demonii* [Οι δαίμονες], *ένθ' ανωτ.*, σημείωση σε τέλος έκδοσης του Ioan Ianoși, σ. 746.

¹²³ «Ο Κομμουνισμός δέν είναι μόνο ένα πολιτικό σύστημα έξαλλης δύναμης, αλλά ένα ιδεολογικο-θρησκευτικό σύστημα που στοχεύει στην εξάρθρωση και ύποκατάσταση όλων τών λοιπών συστημάτων, και κατεξοχήν του Χριστιανισμού. Ο Κομμουνισμός είναι μία πολύ δυνατή *αίρεση* τής όποιας ή κεντρική θέση είναι ό χιλιασμός ή ό χιλιετισμός. Η ιστορία πρόκειται νά μεσουρανήσει σε μία άτελείωτη κατάσταση γήινης συγχώρησης, έναν τελειοποιημένο ανθρώπινο τρόπο ζωής σέ απόλυτη ειρήνη και άρμονία.» ΙΕΡΟΜ. ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ, *ένθ' ανωτ.*, τόμος Β', 2009, σ. 66.

κατέστρεψε εκκλησίες, ναούς και τζαμιά, χλεύασε, παρενόχλησε και σκότωσε θρησκευτικούς ηγέτες και απλούς πιστούς, προωθώντας τον επιστημονικό αθεϊσμό ως μοναδική αλήθεια. Από το 1905 ακόμη, ο Λένιν είχε ισχυρισθεί ότι η κομμουνιστική προπαγάνδα περιέχει αναγκαστικά τον αθεϊσμό και ότι η θρησκεία είναι

«ένα είδος πνευματικού αλκοόλ στο οποίο οι σκλάβοι του κεφαλαίου αρνούνται την ανθρώπινη εικόνα τους»¹²⁴.

Η έναρξη των επαναστατικών αλλαγών βρήκε την Ορθόδοξη Εκκλησία σε βαθιά εσωτερική κρίση. Περισσότερο και από τις δυτικές εκκοσμικευτικές επιρροές, στην παρακμή της είχαν συμβάλει οι δικές της εσωτερικές αδυναμίες. Σύμφωνα με το θεολόγο Γεώργιο Φλορόφσκι¹²⁵, το πατερικό φρόνημα είχε εξαφανισθεί από τη ζωή της Εκκλησίας. Πέρα από την εξωτερική ευσέβεια, που έμεινε αναλλοίωτη, εμφανίσθηκε ένα όλο και μεγαλύτερο χάσμα μεταξύ της θεολογικής διδασκαλίας και του γνήσιου πνεύματος της χριστιανικής ζωής. Τα πατερικά έργα έγιναν νεκρά ιστορικά έγγραφα, καθόσον ο μετά Πέτρον τσαρισμός υπέταξε και γραφειοκρατικοποίησε την Εκκλησία, διευθύνοντας την Ιερά Σύνοδο με σιδερένια πυγμή μέσω ενός γενικού εισαγγελέα.

Εξωτερικά, όμως, η Ορθόδοξη Εκκλησία κατείχε εντυπωσιακή δύναμη: αριθμούσε το 70% των 125 εκατομμυρίων ψυχών της Ρωσίας· 147 επισκόπους σε 74 επισκοπές· 120.000 κληρικούς· περίπου 80.000 εκκλησίες και παρεκκλήσια· 1025 μονές, σκήτες και ησυχαστήρια· 95.000 μοναχούς· 25.500 επαρχιακά σχολεία· 57 σεμινάρια και θρησκευτικές σχολές και 4

---

¹²⁴ V. I. LENIN, *Novaya Zhizn*, 28 (3 Δεκεμβρίου 1905), στο Ίντερνετ: <http://www.marxists.org/archive/lenin/works/1905/dec/03.htm> (ως εκ 12.06.2013). Στο έργο του «Περί της στάσης του κόμματος των εργαζομένων απέναντι στη θρησκεία», ο Λένιν έγραφε: «Η θρησκεία είναι το όπιο του λαού: αυτή η δήλωση του Μαρξ είναι ο ακρογωνιαίος λίθος όλης της μαρξιστικής ιδεολογίας όσον αφορά τη θρησκεία. Όλες οι σύγχρονες θρησκείες και εκκλησίες, όλες οι μορφές θρησκευτικών οργανώσεων θεωρούνται από τον μαρξισμό ως όργανα αστικής αντίδρασης, που χρησιμοποιούνται για την υπεράσπιση της εκμετάλλευσης και την εξαπάτηση της εργατικής τάξης.» V. I. LENIN, *About the attitude of the working party towards the religion*, εν V. I. LENIN, *Collected works*, 17^{ος} τόμος, σ. 41, στο Ίντερνετ: <http://www.psylib.ukrweb.net/books/maen101/txt17> (ως εκ 09.09.2006).

¹²⁵ Στο έργο «Οι δρόμοι της ρωσικής θεολογίας», ο Φλορόφσκι τονίζει την τραγική και ταυτόχρονα παράλογη κατάσταση της Ρωσικής Ορθόδοξης Εκκλησίας στα τέλη του 19^{ου} αιώνα. Αν και αναγνώριζαν ότι πολλές πτυχές της εκκλησιαστικής ζωής χρειάζονται βελτίωση, οι αυτοκρατορικοί αξιωματούχοι υποστήριζαν ταυτόχρονα πως τέτοιες ριζικές μεταρρυθμίσεις δεν θα μπορούσαν να πραγματοποιηθούν ποτέ. Τα λόγια του μητροπολίτη Φιλάρτου Ντροζντόφ (1782-1867) συνοψίζουν την απελπιστική κατάσταση της εποχής: «Η συμφορά της εποχής μας είναι ότι το μέγεθος των λαθών και των παραμορφώσεων είναι πέρα από τη δύναμη και τα μέσα διόρθωσης.» Βλ. G. FLOROVSKI, *ένθ' ανωτ.*, 2^{ος} τόμος, σ. 107.

θρησκευτικές ακαδημίες. Ο κλήρος κατείχε πελώριες εκτάσεις γης και το ετήσιο εισόδημα των επισκόπων και των ιερέων ήταν τεράστιο σε σύγκριση με το εισόδημα ενός απλού Ρώσου.

Το Νοέμβριο του 1917, ως συνέπεια της πτώσης της τσαρικής κυβέρνησης, ένα συμβούλιο της Ρωσικής Ορθόδοξης Εκκλησίας αποκατέστησε τον πατριαρχικό θεσμό και εξέλεξε πατριάρχη τον μητροπολίτη Τύχωνα. Αντιμέτωπος με τη φανερή αντίσταση και τις αναρίθμητες παραβιάσεις της νέας σοβιετικής εξουσίας, ο Πατριάρχης Τύχων αφόρισε στις 6/19 Ιανουαρίου 1918 τις κομμουνιστικές αρχές.

Η απάντηση του Λένιν ήταν άκρως βίαιη. Ο μπολσεβίκος ηγέτης υπέγραψε στις 10/23 Ιανουαρίου του 1918 το διάταγμα διαχωρισμού Εκκλησίας και Κράτους, βάσει του οποίου κάθε ανάμειξη των εκκλησιαστικών αρχών στην εξέλιξη των πολιτικών γεγονότων και των δημοσίων υποθέσεων ήταν παράνομη. Η Εκκλησία στερήθηκε της ιδιότητας νομικού προσώπου, του δικαιώματος ιδιοκτησίας και της δυνατότητας να διδάσκει τη θρησκεία στα κρατικά και ιδιωτικά σχολεία. Επίσης, όλα τα ιδρύματα θρησκευτικής εκπαίδευσης κρατικοποιήθηκαν. Ακολούθησε, για μακρά περίοδο, μια ευρεία διαδικασία αφανισμού της Εκκλησίας και των χριστιανών, διαδικασία που εκτυλίχθηκε σε διαφορετικές φάσεις ανάλογα με την εξέλιξη της εσωτερικής και της διεθνούς κατάστασης. Παράλληλα με τη δήμευση των εκκλησιαστικών ιδιοκτησιών ξεκίνησαν και οι διωγμοί. Το 1918 μόνο, θανατώθηκαν 1 μητροπολίτης, 18 επίσκοποι και περίπου 3000 ιερείς και μοναχοί. Πολλοί απ' αυτούς σταυρώθηκαν, ρίχθηκαν σε καζάνια με καυτή πίσσα, στραγγαλίσθηκαν, πνίγηκαν ή αναγκάστηκαν να κοινωνήσουν λιωμένο μόλυβδο.

Το 1919 δημοσιεύθηκε το διάταγμα για την κατάργηση της λατρείας των θρησκευτικών λειψάνων, που είχε σαν συνέπεια τη βεβήλωση πολλών μονών και εκκλησιών. Το φθινόπωρο του 1920 ολοκληρώθηκε η εθνικοποίηση των εκκλησιαστικών περιουσιών. Επίσης, μέχρι το τέλος της χρονιάς, 537 μοναστήρια είχαν κλείσει. Κατά τα πρώτα πέντε χρόνια της σοβιετικής εξουσίας, οι μπολσεβίκοι εκτέλεσαν 28 ορθόδοξους επισκόπους και 8.100 κληρικούς, ενώ πολλοί άλλοι φυλακίσθηκαν ή εξορίστηκαν.

Για να αποδυναμώσει ακόμη περισσότερο την Ορθόδοξη Εκκλησία, η εξουσία κατέφυγε και σε άλλο είδος διωγμού. Χρησιμοποίησε ένα τμήμα των ιεραρχών, υποστηρίζοντας τη δημιουργία ενός «ανακαινιστικού» σχίσματος, της λεγόμενης «Ζώσας Εκκλησίας», που αναγνωρίστηκε νόμιμα το 1922. Οι ανακαινιστές ίδρυσαν τη δική τους Ιερά Σύνοδο και δήλωσαν την

πλήρη υποστήριξή τους στη σοβιετική εξουσία, αυξάνοντας έτσι τη διαφωνία και τη σύγχυση μέσα στους κληρικούς και τους πιστούς. Το 1922 έφερε, εκτός από τη σύλληψη του Πατριάρχη Τύχωνος, την έναρξη μιας έντονης εκστρατείας επίταξης των λατρευτικών αντικειμένων της Εκκλησίας. Σε ένα μυστικό γράμμα προς τα μέλη του Πολιτικού Γραφείου, ο Λένιν έγραψε:

«Η επίταξη των πολύτιμων αντικειμένων, κυρίως εκείνων από τις πλουσιότερες λαύρες, μονές και εκκλησίες, να πραγματοποιηθεί με ακλόνητη αποφασιστικότητα, χωρίς να σταματήσουμε μπροστά σε κανένα εμπόδιο, και όσο το δυνατόν γρηγορότερα. Όσο περισσότερους εκπροσώπους της μπουρζουαζίας και του αντιδραστικού κλήρου καταφέρουμε να πυροβολήσουμε, τόσο καλύτερα.»¹²⁶

Στην αντίσταση των πιστών, οι αρχές απάντησαν με μια σκληρή καταστολή. Ανάμεσα στους νεκρούς υπήρξε και ο μητροπολίτης Πετρούπολης, Βενιαμίν Καζάνσκι.

Καθ' όλη τη διάρκεια των ετών 1922-1923, χιλιάδες εκκλησίες έκλεισαν ή μετατράπηκαν σε κινηματογράφους, κλαμπ και κέντρα διασκέδασης. Πολλές άλλες κατεδαφίσθηκαν για να κάνουν χώρο στις πολυκατοικίες και τα εργοστάσια, ενώ πολλά μοναστήρια έγιναν φυλακές, στρατόπεδα εργασίας¹²⁷ ή κλαμπ. Ούτε το εσωτερικό των ναών δεν ξέφυγε από την καταστρεπτική οργή. Εκτός των αμέτρητων καμπάνων που κατασχέθηκαν και λιώθηκαν, πυρπολήθηκαν εικόνες, βιβλία λατρείας, χειρόγραφα και ολόκληρες βιβλιοθήκες μονών.

Αναπόφευκτα, οι αντιθρησκευτικοί διωγμοί έλαβαν και μορφή βλασφημίας και ιεροσυλίας. Στις δημόσιες παρελάσεις που διοργάνωσαν η Κομσομόλ (Οργάνωση Κομμουνιστικής Νεολαίας) και ο Συνασπισμός Άθρων Μαχητών, διακωμωδήθηκαν βλάσφημα το Πάσχα και τα Χριστούγεννα. Χιλιάδες νέοι έβγαιναν στο δρόμο ντυμένοι με ψεύτικα εκκλησιαστικά άμφια, φορώντας πινακίδες με κοροϊδευτικά συνθήματα και κρατώντας αλλόκοτες κούκλες και εικόνες που χλεύαζαν τις εικόνες του Χριστού και της Παναγίας. Η κομμουνιστική προπαγάνδα κυκλοφόρησε πλήθος εφημερίδων, φυλλαδίων, θεατρικών έργων και ταινιών με

---

¹²⁶ Εμμέσως από Α. RICCARDI, *Ils sont morts pour leur foi. La persécution des chrétiens au XXe siècle*, εκδ. Plon, Mame, 2002, σ. 21.

¹²⁷ Ένα τέτοιο παράδειγμα ήταν η μονή Σολοβέτσκι, την οποία οι μπολσεβίκοι κατέλαβαν το 1918 και μετέτρεψαν σε στρατόπεδο καταναγκαστικής εργασίας για πολιτικούς κρατούμενους. Το 1929, ο αριθμός των εκεί φυλακισμένων είχε φθάσει τις 20.000.

αθεϊστικό μήνυμα. Το 1923, στα εγκαίνια του πρώτου τεύχους του περιοδικού Μπεζμποζνικ (ο Άθεος), ο Νικολάι Μπουχάριν¹²⁸ κάλεσε τους πάντες σε «πόλεμο εναντίον των θεών.» Ένα προπαγανδιστικό υλικό τυπωμένο το ίδιο έτος προσδιόρισε ως κύριο στόχο

«την αποφασιστική μάχη κατά του ιερέως, είτε αυτός ονομάζεται πάστορας, αββάς, ραβίνος, πατριάρχης, ιμάμης ή πάπας. Αυτή η μάχη πρέπει να επεκταθεί με έναν επίσης ακλόνητο τρόπο εναντίον του Θεού, είτε αυτός ονομάζεται Ιεχωβάς, Ιησούς, Βούδας ή Αλλάχ»¹²⁹.

Ως εκ τούτου, η αντιθρησκευτική σταυροφορία κατευθύνθηκε όχι μόνο εναντίον των ορθόδοξων κληρικών, αλλά και των ρωμαιοκαθολικών, λουθηρανών, βαπτιστών, μουσουλμάνων και βουδιστών.

Το 1927, οι κομμουνιστικές αρχές έδωσαν ένα νέο κτύπημα στην Εκκλησία, καταφέροντας να την μετατρέψουν σε πολιτικό εργαλείο της αθεϊστικής κυβέρνησης. Υπό την πίεση του εκβιασμού, ο μητροπολίτης Σέργιος Στραγκορόντσκι εξέδωσε μια Διακήρυξη στην οποία αποδέχθηκε ως νόμιμη τη σοβιετική εξουσία. Δεσμεύθηκε επίσης να συνεργάζεται με την κυβέρνηση και καταδίκασε κάθε αντιπολίτευση μέσα στην Εκκλησία. Πολλοί ιεράρχες και κληρικοί που διαμαρτυρήθηκαν και αρνήθηκαν να ακολουθήσουν την πολιτική του μητροπολίτη Σεργίου απελάθηκαν σε στρατόπεδα, όπου εκτελέστηκαν ή πέθαναν εξαιτίας της σωματικής εξάντλησης και των στερήσεων.

Παρά τις παραχωρήσεις αυτές, το Ανώτατο Σοβιέτ θέσπισε το 1929 έναν νέο αντιθρησκευτικό νόμο, που απαγόρευσε στην Εκκλησία κάθε φιλανθρωπική, εκπαιδευτική ή άλλου είδους δραστηριότητα, εκτός από τη λατρεία εντός του ναού. Η επίταση του διωγμού δεν εμπόδισε τον Μητροπολίτη Σέργιο να ισχυρισθεί ότι

---

¹²⁸ Κορυφαίος θεωρητικός των μπολσεβίκων, ο Νικολάι Μπουχάριν έγραψε το «Αλφαβητάριο του κομμουνισμού», όπου ισχυριζόταν ότι «η θρησκεία και ο κομμουνισμός είναι ασυμβίβαστες, τόσο στη θεωρία, όσο και στην πράξη. [...] Ένας κομμουνιστής που απορρίπτει τα διδάγματα της θρησκείας και ενεργεί σύμφωνα με τις ντιρεκτίβες του κόμματος, παύει να είναι ένας πιστός. Από την άλλη πλευρά, ένας που αποκαλείται κομμουνιστής, αλλά συνεχίζει να κρατά τη θρησκευτική του πίστη, παύει να είναι κομμουνιστής.» Βλ. Ν. BUKHARIN/ E. PREOBRAZHENSKY, *The ABC of communism*, εκδ. Penguin Books, Harmondsworth 1969, σ. 146. Ο Μπουχάριν δήλωσε πεπεισμένος ότι η μετάβαση από το σοσιαλισμό στον κομμουνισμό θα φέρει το φυσικό θάνατο όλων των θρησκειών και δεισιδαιμονιών.

¹²⁹ Βλ. I. I. STEPANOFF, *Les Problèmes et les méthodes de la propagande antireligieuse*, Moscou, 1932, εμμέσως από Α. RICCARDI, *ένθ' ανωτ.*, σ. 32.

«δεν υπήρξε ποτέ, και δεν υπάρχει και τώρα, θρησκευτικός διωγμός στην ΕΣΣΔ»,
και ότι
«υπάρχει πλήρης ελευθερία για την ομολογία οποιασδήποτε θρησκείας.»¹³⁰

Τα χρόνια του 1930 μπορούν να ορισθούν ως η δεκαετία «της τελικής λύσης» για όλες τις θρησκείες, μια περίοδος αποκορυφώματος της γενικής τρομοκρατίας και καταστολής. Στις 5 Δεκεμβρίου 1931, με διαταγή του Στάλιν, ο Καθηδρικός Ναός του Σωτήρα Χριστού στη Μόσχα δυναμιτίστηκε, για να σηματοδοτήσει συμβολικά την πρόθεση της οριστικής εξάλειψης της χριστιανικής παρουσίας στην ΕΣΣΔ. Το 1932, ο Συνασπισμός Άθεων Μαχητών, με επικεφαλής τον Εμελιάν Γιαροσλάβσκι, εξαπέλυσε το πρώτο πενταετές αντιθρησκευτικό του σχέδιο. Στο πρώτο έτος, το σχέδιο προέβλεπε το κλείσιμο όλων των θρησκευτικών σχολών (λειτουργούσαν μόνο τα ινστιτούτα των ανακαινιστών). Στο δεύτερο έτος – το μαζικό σφράγισμα των εκκλησιών, την απαγόρευση δημοσίευσης θρησκευτικού υλικού και κατασκευής εκκλησιαστικών προϊόντων. Στο τρίτο – την εξορία των υπόλοιπων ορθοδόξων κληρικών στη Σιβηρία. Στο τέταρτο – το κλείσιμο των ναών των αιρετικών. Στο πέμπτο – την ολοκλήρωση της εκστρατείας και την πραγμάτωση του συνθήματός της: «Το όνομα του Θεού θα ξεχαστεί στο έδαφος της ΕΣΣΔ». Σύντομα, ο στόχος της Ένωσης άρχισε να υλοποιείται¹³¹, έτσι ώστε στις 18 Μαΐου 1935, το κομμουνιστικό καθεστώς διέταξε τη διάλυση της Ιεράς Συνόδου της Ρωσικής Ορθόδοξης Εκκλησίας. Η μόνη επισκοπή που λειτουργούσε το καλοκαίρι του 1935 ήταν εκείνη του μητροπολίτη Σεργίου.

Ακόμη και στο πλαίσιο της σχεδόν ανύπαρκτης παρουσίας της Εκκλησίας, η πλήρης αποσύνθεσή της δεν έπαψε να είναι προτεραιότητα για τη σοβιετική εξουσία. Η πρόθεση του μπολσεβίκικου καθεστώτος να καταστρέψει την πνευματική ζωή έγινε ακόμη πιο ξεκάθαρη το 1937, όταν ο

---

¹³⁰ Βλ. D. H. SHUBIN, *A History of Russian Christianity*, 4^{ος} τόμος, εκδ. Algora Publishing, Νέα Υόρκη 2006, σ. 136.

¹³¹ Αν το 1917 υπήρχαν στη Μόσχα 500 εκκλησίες, το 1932 είχαν παραμείνει μόνο 87, ενώ το 1939 η σοβιετική πρωτεύουσα είχε μόνο 15 εκκλησίες ανοιχτές. Το 1937 μόνο, περίπου 8000 εκκλησίες της ΡΟΕ έκλεισαν. Το 1939, στο Λένινγκραντ λειτουργούσαν μόνο 5 εκκλησίες, ενώ σε όλη την επισκοπή της Οδησσού υπήρχε μόνο μια, και αυτή χωρίς ιερέα. Στην Άπω Ανατολή και τις ανατολικές περιοχές της Σιβηρίας δεν λειτουργούσε πλέον καμμία εκκλησία. Στην επαρχία του Κιέβου, όπου πριν την Επανάσταση υπήρχαν 1710 εκκλησίες, 1435 ιερείς και 277 διάκονοι, το καλοκαίρι του 1939 είχαν μείνει μόνο δυο εκκλησίες και τρεις ιερείς, ένας διάκονος και τρεις αναγνώστες.

Στάλιν διέταξε την εκτέλεση όλων των θρησκευτικών κρατουμένων στις φυλακές και τα στρατόπεδα. Αν και δεν αποτελούσαν πλέον πολιτική απειλή για τις αρχές, αυτοί έπρεπε να εξαλειφθούν επειδή συνέχιζαν να είναι σύμβολα της πίστης. Εκτιμάται ότι στη διάρκεια των μεγάλων εκκαθαρίσεων του 1937-1938, συνελήφθησαν περίπου 168.000 ορθόδοξοι κληρικοί και μοναχοί¹³². Απ' αυτούς, πάνω από 100.000 πυροβολήθηκαν, οι περισσότεροι σε μαζικές εκτελέσεις σε σκοπευτήρια, όπως εκείνο του Μπούτοβο κοντά στη Μόσχα.

Το 1939, το σοβιετικό κράτος εκπλήρωσε, πρακτικά, το στόχο του να εξαλείψει τη Ρωσική Ορθόδοξη Εκκλησία ως θεσμό. Οι επισκοπές έπαψαν πλέον να υπάρχουν, το ίδιο και τα σεμινάρια και οι θρησκευτικές ακαδημίες. Επίσης, όλα τα μοναστήρια έκλεισαν και οι μοναχοί εκδιώχθηκαν. Τον Αύγουστο του 1939, μόνο 4 επίσκοποι ήταν ακόμη ελεύθεροι. Σε όλη την ΕΣΣΔ λειτουργούσαν πλέον περί τις 500 εκκλησίες, από τις οποίες μόνο 100 στη Ρωσική Ομοσπονδία.

Πολλές εκκλησίες είχαν παραμείνει ανοιχτές μόνο για προπαγανδιστικούς λόγους, για να αποδείξουν δηλαδή στο δυτικό κόσμο ότι η θρησκεία είναι ελεύθερη στην ΕΣΣΔ. Οι παραχωρήσεις που έγιναν ως προς τη θρησκευτική ελευθερία ήταν μόνο συγκυριακές και οφείλονταν στον πολιτικό καιροσκοπισμό, χωρίς να αντικατοπτρίζουν την πραγματική πολιτική του κομμουνιστικού καθεστώτος ή την αναγνώριση των πνευματικών αναγκών του πληθυσμού της Σοβιετικής Ένωσης.

Αυτό έγινε και κατά τη ναζιστική εισβολή του 1941, όταν αντιμέτωπο με την προοπτική μιας καταστροφικής ήττας, το σοβιετικό καθεστώς στράφηκε στην Ορθόδοξη Εκκλησία για να κινητοποιήσει το λαό στον αγώνα κατά των επιδρομέων. Ως αντάλλαγμα, το καθεστώς προέβη σε μια σειρά σημαντικών παραχωρήσεων στην Εκκλησία, μεταξύ των οποίων την αναστολή της δράσης του Συνασπισμού Άθρων Μαχητών το 1942, την αποκατάσταση του πατριαρχικού θεσμού το 1943, την επανίδρυση της Ιεράς Συνόδου και το άνοιγμα μοναστηριών, θρησκευτικών σχολών και σεμιναρίων. Το 1945, η Ορθόδοξη Εκκλησία μετρούσε ήδη 101 μοναστήρια, στην πλειοψηφία τους όμως εκτός Ρωσίας.

Μόλις απομακρύνθηκε ο κίνδυνος της κατάρρευσης της σοβιετικής εξουσίας, η καταπίεση ξανάρχισε. Ο βαθμός στον οποίο το μίσος εναντίον της θρησκείας είναι ριζωμένο στον κομμουνισμό μπορεί να εκτιμηθεί από τη στάση του διαδόχου του Στάλιν, Νικήτα Χρουστσόφ. Παρότι έκανε

---

¹³² A. RICCARDI, *ένθ' ανωτ.*, σ. 29.

σημαντικά βήματα προς την φιλελευθεροποίηση του καθεστώτος και κατεδάφισε τον μύθο γύρω από τον Στάλιν, ο Χρουστσόφ ξεκίνησε πάλι την εκστρατεία της εκμηδένισης της θρησκείας, της φυλάκισης και του εξορισμού ιεραρχών, κληρικών και πιστών. Επί Χρουστσόφ, ο οποίος υποσχέθηκε ότι θα δείξει στην τηλεόραση τον τελευταίο ιερέα της ΕΣΣΔ, ο αριθμός των μοναστηριών μειώθηκε απότομα. Από τα 57 που υπήρχαν το 1956, έμειναν μόνο 18 το 1964. Επιπλέον, το 1962 η σοβιετική κυβέρνηση κήρυξε το Πάσχα ημέρα υποχρεωτικής εργασίας.

Μια από τις δολιότερες μεθόδους διωγμού των χριστιανών ήταν ο εγκλεισμός τους σε ψυχιατρικά νοσοκομεία, με το σκεπτικό ότι η θρησκευτική πίστη είναι σημάδι ψυχικής ανωμαλίας. Πολλοί ορθόδοξοι υποβλήθηκαν σε ψυχολογικά βασανιστήρια και πειράματα ελέγχου του νου, για να τους αναγκάσουν να αλλάξουν τις πεποιθήσεις τους. Οι εγκλεισμοί έλαβαν χώρα σε ειδικά ψυχιατρικά νοσοκομεία, που ανήκαν στο σωφρονιστικό σύστημα. Ορισμένοι χριστιανοί υπόκειντο αυτό το είδος εγκλεισμού για πολλά χρόνια, αναγκαζόμενοι να παίρνουν δυνατά φάρμακα, πολλές φορές με αρνητικές και μη αναστρέψιμες συνέπειες. Οι κομμουνιστές θα χρησιμοποιήσουν την εμπειρία των σοβιετικών ψυχιατρικών νοσοκομείων στα δαιμονικά πειράματα αναμόρφωσης της κομμουνιστικής Ρουμανίας τη δεκαετία του '50, κυρίως στη «διάσημη» αναμόρφωση του Πιτέστι.

Η πολιτική της αντιθρησκευτικής καταστολής συνεχίστηκε, με μεγαλύτερη ή λιγότερη σφοδρότητα, ως τη διάλυση της ΕΣΣΔ. Ο συνολικός αριθμός των χριστιανών που σκοτώθηκαν ως αποτέλεσμα της σοβιετικής αθεϊστικής πολιτικής υπολογίζεται σε πάνω από 20 εκατομμύρια.

1.7.11 Η διαστρέβλωση του πνεύματος

Ίσως περισσότερο καταστρεπτική από τη σωματική γενοκτονία ήταν η συστηματική εκμηδένιση, διαστρέβλωση και αποξένωση των ψυχών και των μυαλών των ανθρώπων, τόσο σε ατομικό, όσο και σε μαζικό επίπεδο. Για πολλά χρόνια, ο μαρξιστικός-λενινιστικός αθεϊσμός καλλιέργησε τον πνευματικό και κοινωνικό θάνατο, μετατρέποντας την κοινωνία σε μια τεράστια φυλακή και τις συνειδήσεις σε τηλεκατευθυνόμενα ρομπότ.

Η δικτατορία στο νου εφαρμόστηκε με την κομμουνιστική ιδεολογία, που αυτοανακηρύχθηκε το κλειδί της αποκρυπτογράφησης της καθολικής ιστορίας και της ανθρώπινης μοίρας. Προσφέροντας ένα ομοίωμα πίστης

στο σύγχρονο αποχριστιανοποιημένο άνθρωπο, η ιδεολογία παρίστανε πως ήταν το υπέρτατο κριτήριο της αλήθειας, η ύψιστη αρχή, η αλάνθαστη μέθοδος ερμηνείας και γνώσης της πραγματικότητας. Αυτή ήταν ο βασικός πυλώνας του συστήματος, που νομιμοποίησε τη μπολσεβίκικη ελίτ, την κατάληψη της εξουσίας από το Κόμμα, τη διαίωση της πολιτικής εξουσίας, τον εξαναγκασμό, την τρομοκρατία και τη βία από το κράτος. Η Νέα Πίστη απαίτησε απόλυτη αφοσίωση από τους οπαδούς της, εκούσια αναστολή της λογικής και λατρεία στη γραμμή του κόμματος. Το να διαφωνήσει κανείς με την πλειοψηφία θεωρούνταν θανάσιμη αμαρτία, η αντιπολίτευση ισοδυναμούσε με έγκλημα, και οι αντίπαλοι αποδοκιμάστηκαν ως αιρετικοί και άξιοι εκτέλεσης.

Στο πρώτο στάδιο, οι επαναστατικοί «ασκητές» και οι ακτιβιστές ζηλωτές ασπάσθηκαν φλογερά το μαρξισμό-λενινισμό. Η δίψα τους για το ιερό σβήσθηκε από μια μυστικιστικού τύπου αφοσίωση προς το Κόμμα, που μεταμφιέσθηκε σε ψεύτικο ανθρωπισμό και θεωρήθηκε αποθήκη υπέρτατης σοφίας, κάτοχος της «μαγικής» φόρμουλας για την εξήγηση της ιστορίας, της φύσης, του ίδιου του σύμπαντος. Ο Γιούρι Πιατάκοφ, ένας συναγωνιστής του Λένιν, δεν δίστασε να πει ότι

«για να γίνει ένα μ' αυτό το μεγαλειώδες Κόμμα, ο ίδιος είναι έτοιμος να συγχωνευθεί μ' αυτό, να εγκαταλείψει την προσωπικότητά του, έτσι ώστε να μην παραμείνει ούτε κύτταρο μέσα του που να μην είναι ένα με το Κόμμα, που να μην του ανήκει».¹³³

Όπως τα μέλη του ρωμαιοκαθολικού τάγματος των Ιησουιτών¹³⁴, ο Πιατάκοφ και οι όμοιοί του υπέταξαν εντελώς την κρίση τους στην αφοσίωση στο Κόμμα:

«Ναι, θα πιστεύω ότι είναι μαύρο κάτι που ένοιωθα και θεωρούσα άσπρο όταν δεν ήμουν μέσα στο κόμμα! Εκτός της εναρμόνισής μου με αυτό δεν υπάρχει ζωή για μένα.»¹³⁵

Ο πυρήνας της ιδεολογίας ήταν μια δαιμονική παραχάραξη της ιδέας της Αλήθειας¹³⁶ και του Καλού, μια παραποίηση που κατάφερε να

---

¹³³ Εμμέσως από M. BURLEIGH, *Sacred Causes: The Clash of Religion and Politics from the Great War to the War on Terror*, εκδ. Harper Collins, Νέα Υόρκη 2007, σ. 82.

¹³⁴ Ο ιδρυτής της Εταιρείας του Ιησού, ο Ιγνάτιος Λογιόλα, έγινε γνωστός για τον εξής ισχυρισμό: «Θα πιστέψω ότι το άσπρο που βλέπω είναι μαύρο, αν η ιεραρχία της [Ρωμαιοκαθολικής] Εκκλησίας το καθορίσει έτσι». IGNATIUS LOYOLA, *The spiritual exercise*, εκδ. Doubleday, Νέα Υόρκη 1964, σσ. 140-141.

¹³⁵ Εμμέσως από A. Walicki, *Marxism and the Leap to the Kingdom of Freedom: The Rise and Fall of the Communist Utopia*, εκδ. Stanford University Press, Stanford 1995, σ. 461.

μεταμφιέσει τον κομμουνισμό σε λαϊκή πίστη, τελείως προσαρμοσμένη στις αμβλείες θρησκευτικές ευαισθησίες του σύγχρονου ανθρώπου. Αυτή σαγήνευσε τους αποστάτες χριστιανούς με την υπόσχεση μιας εγκόσμιας σωτηρίας, της διάπλασης ενός κόσμου όπου τη θέση του Θεού πήρε μια διαφωτισμένη μειονότητα, πρόθυμη και ικανή να ευτυχήσει την ανθρωπότητα με κάθε κόστος. Ο μεγαλειώδης προορισμός – η δημιουργία του επίγειου παράδεισου – χλωροφόρμισε τις συνειδήσεις, αναισθητοποίησε κάθε ηθικό φραγμό και δικαιολόγησε τις φοβερότερες βαρβαρότητες, όπως δείχνει και η μαρτυρία του Λεβ Κοπέλεφ (1912-1997), ενός μετανοημένου μπολσεβίκου:

«Πίστευα μαζί με όλη μου τη γενιά ότι ο σκοπός αγιάζει τα μέσα. Ο μεγάλος μας στόχος ήταν ο καθολικός θρίαμβος του κομμουνισμού και, για χάρη αυτού του στόχου, όλα επιτρέπονταν – να κλέβεις, να λες ψέματα, να καταστρέφεις εκατοντάδες χιλιάδες – ακόμη και εκατομμύρια – ανθρώπους, όλους όσους μας δυσκόλευαν το έργο ή μπορούσαν να μας παρακωλύουν, όλον τον κόσμο που στεκόταν εμπόδιο στο δρόμο μας. Και το να διστάζεις ή να αμφιβάλλεις για όλα αυτά σήμαινε να παραδίδεσαι μπροστά σε διανοητικές ιδιοτροπίες ή στον ηλίθιο φιλελευθερισμό».¹³⁷

Αν και αυτοθεωρήθηκε στεφάνωμα του ιστορικού υλισμού, η κομμουνιστική ιδεολογία είχε στην πραγματικότητα μια θεολογική και πνευματική βάση¹³⁸. Ο ιστορικός υλισμός ήταν μια αντίστροφη μεταφυσική,

---

¹³⁶ Ξεκινώντας από τη διαπίστωση των μεσαιωνικών θεολόγων ότι ο διάβολος είναι *simia dei*, ένα «μαϊμούδισμα» του Θεού, ο Πολωνός φιλόσοφος Λέζεκ Κολακόφσκι ισχυρίζεται ότι ο μπολσεβικισμός και ο φασισμός αποτέλεσαν δυο ενσαρκώσεις της δυσοίωνης παρουσίας του διαβόλου στην ιστορία, μέσω των οποίων αυτός οικοδόμησε γελοίες απομιμήσεις της θεοκρατίας: «Ο διάβολος εφηύρε ιδεολογικά κράτη, δηλαδή κράτη των οποίων η νομιμότητα βασίζεται στο ότι οι κυβερνήτες τους είναι ταυτόχρονα και οι κάτοχοι της αλήθειας. Όποιος εναντιώνεται σε ένα τέτοιο κράτος ή στο σύστημά του είναι εχθρός της αλήθειας.» L. KOŁAKOWSKI, *ένθ' ανωτ.*, σ. 271.

¹³⁷ S. LUKES, «On the Moral Blindness of Communism», *Human Rights Review*, 2^{ος} τόμος, 2 (Ιανουάριος-Μάρτιος 2001), 121. Σημαντική είναι και η εξής θέση του περιοδικού της ΣΗΕΚΑ, *Krasnyi Metch*, του 1919: «Σ' εμάς επιτρέπεται οτιδήποτε, διότι είμαστε οι πρώτοι στον κόσμο που φορούν το σπαθί όχι για να καταπιέζουμε και να υποδουλώνουμε, αλλά για να απελευθερώσουμε την ανθρωπότητα από τις αλυσίδες της... Αίμα; Ας τρέξει αίμα!» Βλ. E. A. REES, *Political Thought from Machiavelli to Stalin Revolutionary Machiavellism*, εκδ. Palgrave MacMillan, Νέα Υόρκη 2004, σ. 132

¹³⁸ Ο κομμουνισμός μπορεί να αναγνωρισθεί σε κάθε έναν από τους εξής χαρακτηρισμούς: κοσμικό υποκατάστατο του χριστιανισμού, της παραδοσιακής θρησκείας· ενδοκοσμικός χλιασμός· πολιτική θρησκεία· εξολοθρευτική κοινωνική μηχανική· γενοκτονική ουτοπία· αποκαλυπτικό όνειρο της καθολικής απελευθέρωσης της ανθρωπότητας· λαϊκή επαναστατική εσχολογία.

που κήρυττε τη λατρεία της εφημερίας και την περιφρόνηση του αιωνίου. Υπό το προσωπείο του επιστημονικού αθεϊσμού, του προοδευτισμού και του ανθρωπισμού, στην πραγματικότητα κρύφθηκε μια ανάποδη επίτευξη της Βασιλείας του Θεού. Αυτό αποδεικνύεται από τον απίστευτο τρόπο με τον οποίο ο κομμουνισμός μιμήθηκε και χλεύασε το χριστιανισμό και την Εκκλησία: αυτός είχε μια δική του τριάδα – τον Μαρξ, τον Έγκελς και τον Λένιν· την εκκλησία του – το Κόμμα· το δόγμα του – το μαρξισμό-Λενινισμό· το βιβλικό του κανόνα – τα έργα των ιδεολόγων· τον πατριάρχη του – το Γενικό Γραμματέα· την Ιερά Σύνοδο – την Κεντρική Επιτροπή· τις δικές του Συνόδους – τα Συνέδρια του Κόμματος· τους ιερείς του – τους ακτιβιστές· ομαδικές εξομολογήσεις – τα συνέδρια του Κόμματος με την απαραίτητη αυτοκριτική· τη χιλιετή του υπόσχεση – τη Χρυσή Εποχή· τους αιρετικούς του – τους παρεκκλίνοντες από την ιδεολογία.

Οι κομμουνιστές ηγέτες παρίσταναν τους «ιερείς» της προσωρινότητας, τους απόστολους μιας γνώσης με σωτήριες φιλοδοξίες, τους σταυροφόρους χωρίς Θεό, παρελαύνοντας σταθερά προς την κοσμική Σιών. Αυτοί έκαναν είδωλο τη Λογική και αντικατέστησαν την πίστη με μια πολιτική θρησκεία της λύτρωσης πάνω στη γη. Φιλοδοξώντας να οικοδομήσουν στον κόσμο τούτο ό,τι ανήκει στην υπερβατικότητα, η Νέα Πίστη αποτέλεσε μια κοσμική ειδωλολατρία, επειδή – κατά τον Άγιο Ιουστίνo Πόποβιτς –

«ο αθεϊσμός έγινε κρατική θρησκεία, που επιβλήθηκε από την κομμουνιστική δικτατορία με όλα τα μέσα. [...] Εφευρέθηκε ένας νέος υπέρτατος θεός, ένα νέο υπέρτατο είδωλο – το (κομμουνιστικό) κράτος. Και η αθεϊστική δικτατορία ζητάει να θυσιασθούν τα πάντα σ' αυτό το είδωλο: η συνείδηση, η πίστη, η μνήμη, το σώμα, τα ορατά και τα αόρατα.»¹³⁹

Βασισμένος στη βία και το ψέμα, ο κομμουνισμός ήταν ταυτόχρονα η Αυτοκρατορία του Κακού και η Αυτοκρατορία της Πλάνης. Κατά την εμπνευσμένη διατύπωση του Λέζεκ Κολακόφσκι, ο κομμουνισμός ήταν ουσιαστικά «η κυριαρχία του Ψέματος», ενώ η ιδεολογία του –

«μια παραπλανητική αντίληψη του κόσμου. Προσφέρει στους ανθρώπους την ψευδαίσθηση της ταυτότητας, της αξιοπρέπειας

---

¹³⁹ ΑΡΧΙΜ. ΙΟΥΣΤΙΝ ΠΟΠΟΒΙΤΣ, *Biserica și Statul. Adevărul despre Biserica Sârbă în Iugoslavia comunistă* [Η Εκκλησία και το κράτος. Η αλήθεια για τη Σέρβικη Εκκλησία στην κομμουνιστική Γιουγκοσλαβία], εκδ. Schitul Sfântul Serafim de Sarov, Γαλάτσι 1999, σ. 22.

και της ηθικής, ενώ στην πραγματικότητα διευκολύνει την απομάκρυνσή τους από αυτές.»¹⁴⁰

Η απάτη υπήρχε εξαρχής στην καρδιά του μαρξιστικού-λενινιστικού σχεδίου, υπό την μορφή της άρνησης και της παραμόρφωσης της πραγματικότητας, της αντικατάστασης και της στρέβλωσής της από μια ψευδο-πραγματικότητα. Το ψέμα μεγάλωνε γοργά, καθόσον το χάσμα μεταξύ θεωρίας και πράξης βάραινε όλο και περισσότερο.

Εφόσον η υποσχόμενη ευτυχία αρνούταν να υλοποιηθεί και η αξιοπιστία του μαρξισμού-λενινισμού κινδύνευε σοβαρά λόγω της εμφανούς διαφοράς εμπειρίας-δόγματος, για τη διάσωση του ικριώματος κτίστηκε ένας κόσμος ανεξάντλητων νοθεύσεων. Οι διαυγέστεροι διερμηνείς της κομμουνιστικής παρωδίας αποκρυπτογράφησαν με χειρουργική ακρίβεια το χάρτη του ιδεολογικού ψέματος:

«Το ολοκληρωτικό σύστημα χτυπά τους ανθρώπους σε κάθε βήμα, αλλά με ιδεολογικά γάντια. Γι' αυτό είναι τόσο βαθιά διαποτισμένη από υποκρισία και ψέματα η ζωή μέσα σ' αυτό: η διακυβέρνηση της γραφειοκρατίας ονομάζεται λαϊκή διακυβέρνηση· η εργατική τάξη υποδουλώνεται στο όνομα της εργατικής τάξης· ο πλήρης εξευτελισμός του ανθρώπου παρουσιάζεται ως απόλυτη απελευθέρωσή του· κρύβονται πληροφορίες από τους ανθρώπους, αλλά υποστηρίζεται ακριβώς το αντίθετο· η δολοπλοκία και η αυθαίρετη χρήση της εξουσίας ονομάζεται δημόσιος έλεγχος· η καταστολή της παιδείας ονομάζεται ανάπτυξή της· η επέκταση της κατακτητικής δύναμης παρουσιάζεται ως υποστήριξη των δυστυχημένων· η απουσία της ελεύθερης έκφρασης γίνεται ύψιστη μορφή ελευθερίας· οι ψεύτικες εκλογές γίνονται υπέρτατη μορφή δημοκρατίας· η απαγόρευση της ανεξάρτητης σκέψης γίνεται η πιο επιστημονική κοσμοθεωρία· η στρατιωτική κατοχή γίνεται αδελφική βοήθεια.»¹⁴¹

Παρά την προσπάθεια συγκάλυψης του χάσματος μεταξύ πράξης και φαντασίας με τη δυάδα βία-ιδεολογία, σύντομα έγινε σαφές ότι ο μπολσεβίκικος παράδεισος

«είναι η χώρα του ψέματος, του απόλυτου, του ολοκληρωτικού ψέματος. Ο Στάλιν και οι ακόλουθοί του ψεύδονται όλη την ώρα,

---

¹⁴⁰ Βάτσλαβ Χάβελ αναφερόμενος εις V. TISMĂNEANU, *ένθ' ανωτ.*, σ. 198.

¹⁴¹ V. HAVEL, *Open Letters: Selected writings, 1965-1990*, εκδ. Vintage Books, Νέα Υόρκη, 1992, σ. 136.

κάθε στιγμή, σε κάθε περίπτωση, και από το τόσο πολύ ψέμα ούτε που γνωρίζουν πια ότι ψεύδονται. [...] Και εκεί που όλοι ψεύδονται, κανείς δεν ψεύδεται. Η ΕΣΣΔ είναι ένα ψέμα από τη βάση μέχρι την κορυφή της. Στις τέσσερις λέξεις που εκπροσωπούν τα αρχικά, υπάρχουν τέσσερα ψέματα. Το σύνταγμα περιέχει ψέματα σε κάθε άρθρο. Το ψέμα είναι το φυσικό στοιχείο της ψευδοσοβιετικής κοινωνίας. Ο Στάλιν, κατά το θεμελιώδη νόμο, δεν υπάρχει: ψέμα. Το Πολίτμπρο που παρακολουθεί τα επίσημα έγγραφα δεν υπάρχει: ψέμα. Το κόμμα είναι η ελίτ του λαού: ψέμα. Τα δικαιώματα του ανθρώπου, η δημοκρατία, οι ελευθερίες: ψέματα. Τα πενταετή σχέδια, οι στατιστικές, τα αποτελέσματα, τα επιτεύγματα: ψέματα. Οι συνελύσεις, τα συνέδρια: θέατρο και σκηνοθεσία. Η δικτατορία του προλεταριάτου: μια τεράστια απάτη. Ο αυθορμητισμός των μαζών: επιμελημένη διοργάνωση. Δεξιά, αριστερά, ψέμα και πάλι ψέμα. Η ευτυχισμένη ζωή: μια λυπητερή φάρσα. Ο νέος άνθρωπος: ένας γορίλας αμνημονεύτων καιρών.»¹⁴²

Παντού όπου ο κομμουνισμός καταφέρνει να εγκατασταθεί, η απάτη και η φαντασία γίνονται καθημερινό βίωμα. Ο κοινωνικός και πολιτικός χώρος διαστρεβλώνεται, παραμορφώνεται και νοθεύεται. Η μαρξιστική-λενινιστική ιδεολογία καταχράται ακόμη και τη γλώσσα. Η διάσημη «ξύλινη μαρξιστική γλώσσα» δεν υπηρετεί την επικοινωνία, αλλά την απόκρυψη της διαφοράς των κομμουνιστικών υποσχέσεων από την πραγματικότητα. Ο κοινός άνθρωπος πρέπει να πεισθεί ότι το σάπιο φρούτο του κομμουνισμού είναι ευχάριστο σε εμφάνιση και γεύση. Όπου δεν συμβαίνει αυτό εθελοντικά, επεμβαίνει ο εξαναγκασμός. Ο πολίτης αναγκάζεται να συμορφωθεί στην ιδεολογική γλώσσα, να τη χρησιμοποιήσει. Κάθε απόκλιση από τη γλωσσολογική συμμόρφωση ερμηνεύεται ως σημάδι εξέγερσης και επομένως τιμωρείται αμέσως.¹⁴³

Εδώ, η διαστρόφη του κομμουνισμού εκδηλώνεται σε μέγιστο βαθμό, επειδή με την αποδοχή του ιδεολογικού ψέματος και τη συμμετοχή στο

---

¹⁴² B. SUVARIN, εμμέσως από A. BESANÇON, *Eseuri despre lumea de azi* [Δοκίμια περί του σημερινού κόσμου], εκδ. Humanitas, Βουκουρέστι 2007, σ. 251.

¹⁴³ Ως απόδειξη της σημασίας που είχε ο έλεγχος του νου των ανθρώπων, οι μπολσεβίκοι κήρυξαν το διάταγμα για τον τύπο μόλις τρεις μέρες μετά την Οκτωβριανή Επανάσταση. Αυτοί θεωρούσαν τον έλεγχο του λόγου, του τύπου και της εκπαίδευσης πιο σημαντικό από τον έλεγχο των πόλεων. Με το χρόνο, ο θεσμός του μονοπωλίου της πληροφορίας αποδείχθηκε το πιο αποτελεσματικό εργαλείο της σοβιετικής εξουσίας.

σύστημα των φαντασμάτων του αθεϊστικού καθεστώτος, ο άνθρωπος πληρώνει ένα τεράστιο κόστος. Δεν προσβάλλεται πλέον η εξωτερική πλευρά της ζωής του, αλλά διαφθείρεται η ίδια η εσωτερική ουσία του προσώπου, η εσωτερική του ακεραιότητα:

«Ο κομμουνισμός είναι ο εχθρός της εσωτερικήκευσης, του εσωτερικού ανθρώπου. [...] Η ουσία του σταλινισμού είναι η δηλητηρίαση του ανθρώπου εσωτερικά. [...] Ο εσωτερικός άνθρωπος πρέπει να πεθάνει για να μπορέσει ο κομμουνιστικός δεκάλογος να εγκατασταθεί στην ψυχή.»¹⁴⁴

Όσοι πέρασαν την κομμουνιστική κόλαση συμφωνούν ομόφωνα ότι η υποχρέωση να υιοθετήσουν την επιβαλλόμενη από το κόμμα μυθοπλασία αποτελούσε το πιο αφόρητο μέρος της καταστολής: όλα τα υπόλοιπα – η απουσία της ελευθερίας, η αστυνομική παρακολούθηση, η καταπίεση, ο ίδιος ο φόβος – δεν ήταν τίποτε σε σύγκριση με αυτή την καταστρεπτική παιδαγωγία, που τρέλλαινε τον άνθρωπο επειδή ερχόταν σε αντίθεση με το ολοφάνερο των αισθήσεων και της κατανόησης. Με τον καιρό, η νόθευση της συνείδησης και η διάσπαση του νου μεταμορφώνει τους πολίτες των σοσιαλιστικών χωρών σε τέλειους τεχνίτες διπλής γλώσσας και διπλού νου. Έτσι αποκτάται το αποτέλεσμα το οποίο ποθεί ο Πρίγκιπας του Σκότους, ο σκιώδης άρχοντας της Αυτοκρατορίας του Ψεύδους: τη διαστρέβλωση των ψυχών και την παραμόρφωση της εικόνας του Θεού από τον άνθρωπο, γιατί το μυαλό αλλοιώνεται, η ψυχή καταστρέφεται και ο άνθρωπος ερημώνεται πνευματικά όταν σκέφτεται, πιστεύει ή κηρύττει ψεύτικα πράγματα.

Μόνο όποιος αντιλήφθηκε ότι η Αλήθεια σε κάνει ελεύθερο μπορεί να καταλάβει την φρικτή επίδραση του ψέματος, πόσο δηλαδή η κομμουνιστική ιδεολογία αποβλακώνει και υποδουλώνει τους ανθρώπους:

«Αυτό το γενικό, επιβαλλόμενο, υποχρεωτικό ψέμα είναι η πιο τρομακτική πλευρά της ζωής των ανθρώπων της χώρας μας. Είναι χειρότερο απ' όλες τις υλικές στέρησεις, χειρότερο και από την απουσία οποιασδήποτε πολιτικής ελευθερίας. Και όλη αυτή η συλλογή ψεμάτων [...] είναι ο φόρος στην ιδεολογία: ότι συμβαίνει πρέπει να σχετίζεται με αυτή τη νεκρή ιδεολογία που ακόμη γαντζώνεται από τη ζωή. Αλλά ακριβώς επειδή το κράτος μας, από αδράνεια, κρέμεται σ' αυτή, σ' αυτό το ψεύτικο δόγμα, στα πολλαπλά της σφάλματα, η ιδεολογία έχει ανάγκη, για την επιβίωσή της, να φυλακίσει όσους τολμούν να σκέπτονται

---

¹⁴⁴ A. WAT, *My Century*, εκδ. New York Review of Books, Νέα Υόρκη 1988, σ. 92.

διαφορετικά. Πετάξτε αυτό το βρώμικο πανί, το ποτισμένο με ιδρώτα και αίμα, που δεν επιτρέπει στο ζωντανό σώμα του γένους μας να αναπνεύσει! Αυτή είναι υπεύθυνη για όλο αυτό το αίμα που χύθηκε, για το αίμα εξήντα έξι εκατομμυρίων ανθρώπων.»¹⁴⁵

Από τη Μόσχα μέχρι την Αβάνα, από το Βερολίνο μέχρι το Πεκίνο, από την Πράγα μέχρι την Πιονγκγιάνγκ, τη Βουδαπέστη, τη Βαρσοβία ή το Βουκουρέστι, το γενοκτονικό σενάριο του κομμουνισμού επαναλήφθηκε και διαιωνίσθηκε μέχρι την παραμικρή λεπτομέρεια, παραποιώντας και συντρίβοντας κάτω από το Σιδηρούν Παραπέτασμα τις ζωές και τις μοίρες εκατοντάδων εκατομμυρίων ανθρώπων. Στην Ανατολική Ευρώπη – όπου ο κομμουνισμός διήρκεσε, ανάλογα με τη χώρα, από 50 μέχρι 70 χρόνια – η κοινωνία των πολιτών εκμηδενίσθηκε και η διανοητική ελίτ καταστράφηκε, αντικαταστάθηκε, αναμορφώθηκε. Σχεδόν όλοι, από τον πρώτο μέχρι τον τελευταίο, έκλεψαν, διέφθειραν, εξαπάτησαν, πρόδωσαν, εξευτελίσθηκαν ηθικά. Εξίσου σοβαρή, αν όχι και περισσότερο, ήταν και παραμένει μέχρι σήμερα η κληρονομιά του κομμουνισμού – η δηλητηρίαση με μίσος των ψυχών των ανθρώπων, ο ηθικός αποπροσανατολισμός, η ατροφία της διάκρισης...

---

¹⁴⁵ A. SOLJENITĪN, *Lettre aux dirigeants de l' Union soviétique*, εκδ. Seuil, Παρίσι 1974, σ. 39.

Ο κομμουνισμός στη Ρουμανία

Μία από τις δεκάδες χώρες που υπέφεραν από τον κομμουνιστικό ολοκληρωτισμό ήταν και η Ρουμανία, χώρα κοντά στη Σοβιετική Ένωση. Για περισσότερο από τέσσερις δεκαετίες, όσο βρισκόταν υπό το ζυγό της δικτατορίας, η Ρουμανία ήταν η σκηνή ενός τρομερού και αδίστακτου πνευματικού πολέμου, στον οποίον οι κομμουνιστικές δυνάμεις προσπάθησαν, κάτω από τη σημαία της ιδεολογίας του αθεϊστικού υλισμού, να σβήσουν κάθε ίχνος του Θεού από τις ζωές των ανθρώπων, κάθε ορατό σημάδι της θείας παρουσίας. Ολόκληρο το σύστημα αξιών αντιστράφηκε, όλοι οι ιεροί και παραδοσιακοί θεσμοί υπονομεύτηκαν και οδηγήθηκαν προς την καταστροφή, στο πλαίσιο του κομμουνιστικού σχεδίου για απόλυτη κυριαρχία και μετασχηματισμό του ανθρώπου, της κοινωνίας, της οικονομίας και της φύσης. Οι Ρουμάνοι γνώρισαν μια σκληρή τυραννία, με πολυάριθμους νεκρούς και κρατουμένους, υπέφεραν μια άγρια και ριζική κολεκτιβοποίηση και γνώρισαν το τρομερότερο πείραμα υποβάθμισης και ταπείνωσης του ανθρώπου στην ιστορία – το δαιμονικό φαινόμενο της «αναμόρφωσης», που σκοπό είχε να καταστρέψει την εικόνα του Θεού από τον άνθρωπο.¹

Αναλαμβάνοντας την εξουσία, οι κομμουνιστές καταδίωξαν και απέκρουσαν την αλήθεια, ενθρόνισαν το ψέμα και το καθιέρωσαν ως κανόνα ζωής, καλλιέργησαν τα χειρότερα πάθη (φθόνο, προδοσία, υποκρισία, δειλία), άρχισαν να καταστρέφουν τις αξίες και την παιδεία, να εξαντλούν την ελίτ, τους δημοκρατικούς θεσμούς και την ιδιωτική ιδιοκτησία. Για 45 χρόνια, όσοι κυριαρχήθηκαν από τον μπολσεβικισμό βίωσαν μια τρομερή αλήθεια:

«Ο κομμουνισμός είναι η παρουσία του Σατανά πάνω στη γη. Οι κομμουνιστές έκαναν την ιδεολογία τους θρησκεία, η οποία – σε αντίθεση με τον χριστιανισμό – είναι η θρησκεία του μίσους, του ψεύδους και του εγκλήματος, τα οποία εξύψωσαν σε επίπεδο «αξιών». Ο κομμουνισμός εξαπλώνεται μόνο με το ψέμα, την απιστία, την τρομοκρατία και το φόβο. Σε πνευματικό επίπεδο, σκοπός του είναι η απανθρωποποίηση του ανθρώπου, ενώ σε

---

¹ «Ο μεγάλος αριθμός κρατουμένων, καθώς και η τυραννική τρομοκρατία των φυλακών, ήταν η απόδειξη μέχρι ποιου σημείου απανθρωπιάς και κακίας μπορεί να φθάσει ο άνθρωπος που εγκατέλειψε το Θεό και έγινε υλιστής και άθεος.» ΠΡΕΣΒ. Ν. GREBENEA, *Amintiri din întinerie* [Αναμνήσεις από το σκοτάδι], εκδ. Scara, Βουκουρέστι 2000, σ. 550.

υλικό επίπεδο: η μιζέρια, η πείνα και οι στερήσεις. Πώς αλλιώς θα εξηγούνταν τόσο μίσος, τέτοια κτηνωδία, τόσοσ κυνισμός και σαδιστική απόλαυση με το να βασανίζεις τον πλησίον σου και να τον σκοτώνεις;»²

Βήμα-βήμα, η Ρουμανία μετατράπηκε σε μια επίγεια κόλαση, όπου ασκήθηκε ένας μεθοδικός και ασφυκτικός έλεγχος πάνω στους ανθρώπους. Όλος ο πληθυσμός κατέληξε σε κατάσταση δουλείας· η εκμετάλλευση έγινε στο όνομα της οικοδόμησης μιας ουτοπικής κοινωνίας ισότητας και ελευθερίας. Το τελικό αποτέλεσμα ήταν η σωματική καταστροφή και ο πνευματικός ακρωτηριασμός πολλών γενεών³, η αποξένωση του ατόμου και της κοινωνίας, ο σχετικισμός και το ξερίζωμα όλων των ηθικών αξιών.

Τελικά, το αθεϊστικό καθεστώς της Ρουμανίας ήταν ένα αποκαλυπτικό κοσκίνισμα των συνειδήσεων, μια νέα κάμιнос της Βαβυλώνας όπου

«εκείνοι που αντιστάθηκαν πραγματικά στον κομμουνισμό και τον ξεπέρασαν ήταν μόνο εκείνοι που ξεπέρασαν τους εαυτούς τους και βγήκαν από τα σύνορα της παλιάς τους ύπαρξης. Οι άλλοι είτε υπέκυψαν, είτε διαίωνισαν τη σύγχυση και την ηθική μετριότητα, στην αναμονή της επιστροφής στην παλιά κατάσταση.»⁴

Μοιάζοντας με τους χριστιανούς των πρώτων αιώνων, τότε που οι πιστοί υπέμεναν όλα τα βασανιστήρια στο όνομα του Χριστού, οι ομολογητές και οι μάρτυρες των έσχατων καιρών ήταν ζωντανά σημεία της εργασίας του Θεού στη ζωή του γένους και του κόσμου, απόδειξη ότι

«δεν υπάρχει τέτοιος τόπος, τέτοιο καθεστώς ή τέτοια περίσταση όπου να μην μπορεί κανείς να τηρήσει τις εντολές του Χριστού.»⁵

Στα φοβερά υπόγεια της κομμουνιστικής κόλασης, στις φυλακές δηλαδή, «όπου έλαβε χώρα η μέγιστη αντιπαράθεση μεταξύ Θεού και

---

² D. BORDEIANU, *Mărturisiri din mlaștina disperării* [Εξομολογήσεις από το βάλτο της απελπισίας], εκδ. Scara, Βουκουρέστι 2001, σ. 5.

³ «Σε τελική ανάλυση, ο κομμουνισμός έχει γίνει δολοφόνος με τον εξευτελισμό του ανθρώπου, στερώντας τον από την ψυχή του και τιθασεύοντάς τον σε πειθήνιο όργανο. Ο κομμουνισμός ήταν δολοφόνος επειδή ανέδειξε το μίσος σε δόγμα, εκεί όπου έπρεπε να βασιλεύει η κατανόηση και η αγάπη.» I. GAVRILĂ-OGORANU, *Brazii se frâng, dar nu se îndoiesc* [Τα έλατα σπάζουν, αλλά δεν κάμπτονται], 3^{ος} τόμος, εκδ. Marineasa, Τιμισοάρα 1999, σ. 307.

⁴ A. SCRIMA, *ένθ. ανωτ.*, σ. 185.

⁵ APXIM. SOFRONIE SAHAROV, *Taina vieții creștine* [Το μυστήριο της χριστιανικής ζωής], εκδ. Accent Print, Σουτσάβα 2013, σ. 165. [Για την ελληνική έκδοση, βλ. APXIM. ΣΩΦΡΟΝΙΟΣ ΣΑΧΑΡΩΦ, *Το Μυστήριο της Χριστιανικής Ζωής*, Ίερα Σταυροπηγιακή Μονή Τιμίου Προδρόμου, Έσσεξ Αγγλίας 2010.]

Σατανά»⁶, ήρωες της πίστης όπως οι Βαλέριος Γκαφένκου, Νικόλαος Στάινχαρντ, Ιωάννης Ιανολίδε, Μίρτσεα Βουλκανέσκου, Γεώργιος Κάλτσιου και πολλοί άλλοι έφθασαν στα μέτρα των Αγίων Πατέρων, «αποκάλυψαν τη δύναμη του χριστιανισμού, η οποία είναι ικανή να νικήσει αυτόν τον αιώνα»⁷ και απέκτησαν μια μοναδική εμπειρία, από την οποία ο κόσμος μπορεί – και πρέπει – να μάθει, για το καλό και τη σωτηρία του.

Δεν είναι λιγότερο αλήθεια ότι, όπως και στη Ρωσία, ο κομμουνισμός στη Ρουμανία αποδείχθηκε

«μια αμείλικτη κρίση του προηγούμενου κοινωνικού κατεστημένου⁸. Αξίες που θεωρήθηκαν ιερές, ασπαζόμενες από όλον τον κόσμο, αποδείχθηκαν ψευδείς, και κανείς δεν το υποψιάστηκε. Πολιτικοί ηγέτες, επικεφαλείς θεσμών, διαμορφωτές της κοινής γνώμης φάνηκαν ανίκανοι, απατεώνες, συνειδητά ή ασυνείδητα. Η ζωή ήταν, λοιπόν, μολυσμένη από μια ανυποψίαστη φθορά, την οποία ο κομμουνισμός δεν την θεράπευσε, βεβαίως, αλλά την αποκάλυψε. Με λίγα λόγια, ο κομμουνισμός αποκάλυψε την αδικία μιας κοινωνίας, αδικία η οποία δεν σήμαινε την καταπάτηση της έννομης τάξης, αλλά, κάτι ακόμη χειρότερο, την παραίτηση μιας ανθρώπινης και χριστιανικής στάσης.»⁹

2.1 Η συνάντηση της Ρουμανίας με τους σύγχρονους καιρούς

Πριν από το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, η Ρουμανία βρισκόταν στο απόγειο μιας περιόδου μεγάλου και γρήγορου πολιτικού-θεσμικού, κοινωνικού, οικονομικού και πολιτισμικού μετασχηματισμού, ο οποίος είχε ξεκινήσει τον προηγούμενο αιώνα. Ασπαζόμενη τις ιδέες του δυτικού

---

⁶ I. IANOLIDE, *Întoarcearea la Hristos. Document pentru o lume nouă [Η Επιστροφή στον Χριστό. Έγγραφο για έναν νέο κόσμο]*, επιμέλεια: Ιερά Μονή Ντιακονέστι, πρόλογος: πατήρ Γεώργιος Κάλτσιου-Ντουμιτρεάσα, εκδ. Christiana, Βουκουρέστι 2006, σ. 476. [Ελληνική μετάφραση: I. ΙΑΝΟΛΙΔΕ, *Συνταρακτικά περιστατικά φυλακισμένων ρουμάνων ομολογητών και μαρτύρων του 20^{ου} Αιώνα*, εκδ. «Ορθόδοξος Κυψέλη», Θεσσαλονίκη 2009. Εμείς χρησιμοποιήσαμε μόνο συμβουλευτικά την ελληνική έκδοση, λόγω αρκετών λαθών και παραλείψεων. Όπου υπήρχε, δίναμε μέσα σε παρενθέσεις και την παραπομπή στο ελληνικό κείμενο.]

⁷ *Αυτόθι*.

⁸ «Η κοινωνία πριν το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο βρισκόταν σε αποσύνθεση εξαιτίας των κακοποιήσεων, δολοφονιών, ακολασιών και απληστίας». I. IANOLIDE, *Dejînutul profet [Ο κρατούμενος-προφήτης]*, εκδ. Bonifaciu, Μπακάου 2009, σ. 118.

⁹ A. SCRIMA, *ένθ' ανωτ.*, σσ. 184-185.

φιλελευθερισμού, η διαδικασία εκσυγχρονισμού επέτρεψε την επίτευξη ορισμένων ιστορικών στόχων για τους οποίους είχαν αγωνισθεί πολλές γενιές Ρουμάνων: η Ένωση των Πριγκιπάτων (1859), η ανακήρυξη της ανεξαρτησίας του Ρουμανικού Βασιλείου (1877) και κυρίως η εθνική ολοκλήρωση, που πραγματοποιήθηκε το 1918, με την επιστροφή της Τρανσυλβανίας και της Βεσσαραβίας εντός των εσωτερικών συνόρων.

Στα μέσα του 19^{ου} αιώνα, μεγάλο μέρος των ρουμάνων διανοούμενων, το οποίο ελκύστηκε από τις αξίες του δυτικού Διαφωτισμού, από τα ιδανικά της Γαλλικής Επανάστασης και από την ευημερία του δυτικού πολιτισμού, προσπάθησε να μιμηθεί τους θεσμούς και τον τρόπο λειτουργίας του. Το ρουμανικό κράτος οργανώθηκε έτσι ώστε να συμμορφωθεί στους ευρωπαϊκούς κοινωνικούς και πολιτικούς κανόνες, γεγονός που δυσaráεστησε τους παραδοσιακούς διανοούμενους, οι οποίοι θεωρούσαν ότι παραβλέπονται η εθνική πραγματικότητα, η παράδοση, η οικονομική δομή και το ρουμανικό κοινωνικό περιβάλλον, το τόσο διαφορετικό από τη δυτική κοινωνία. Διάσημη εκείνη την εποχή, η έκφραση «μορφές χωρίς περιεχόμενο» περιέγραφε ένα πολιτικό σύστημα νόθο στην ουσία του:

«Σήμερα έχουμε τους πιο προχωρημένους φιλελεύθερους θεσμούς. Έλεγχο, ελευθερία του λαού, γαλλικούς κωδικούς, νομικά και δημοτικά συμβούλια. Είμαστε καλύτερα με όλα αυτά; Όχι, δέκα φορές χειρότερα, διότι οι νέοι θεσμοί δεν ταίριαζαν με την κατάσταση του πολιτισμού μας, με το σύνολο του εργατικού δυναμικού που διαθέταμε, με την ποιότητα της δουλειάς μας, ώστε πρέπει να θυσιασθούμε σ' αυτά για να συντηρήσουμε το δαπανηρό και ασύμφορο μηχανισμό του σύγχρονου κράτους.»¹⁰

Προσαρμοσμένη στο καλούπι της ριζικο-διαφωτιστικής ιδεολογίας της γενιάς του '48, η πολιτική δομή του δεύτερου μισού του 19^{ου} αιώνα δεν μπορούσε να μην επηρεάσει και την πνευματική ατμόσφαιρα της εποχής.

«Παντού οι παλιές πεποιθήσεις πεθαίνουν, ένας άγριος υλισμός τις αντικαθιστά, ο πολιτισμός της εποχής, χέρι-χέρι με την φτώχεια των εργατικών τάξεων, απειλεί το μεγαλειώδες οικοδόμημα του χριστιανικού πολιτισμού.»¹¹

---

¹⁰ M. EMINESCU, «Paralele economice» [Οικονομικά παράλληλα], *Timput* [Ο χρόνος], 13 Δεκεμβρίου 1877, εις *Opere* [Έργα], 10^{ος} τόμος, έκδ. Academiei Române, Βουκουρέστι 1980, σ. 20.

¹¹ Του ιδίου, «Alaltăieri, luni dimineața» [Προχθές, Δευτέρα το πρωί], *Timput* [Ο χρόνος], 5 Απριλίου 1879, εις *ένθ' ανωτ.*, σ. 214.

Το εκκοσμικευμένο πνεύμα της εποχής απείλησε άμεσα την Ορθόδοξη Εκκλησία, την Εκκλησία του γένους, τη βαθιά δεμένη με την ύπαρξη και τη ζωή των Ρουμάνων. Υπό το πρόσχημα του εκσυγχρονισμού των Ενωμένων Πριγκιπάτων, ο ηγεμόνας Αλέξανδρος Ιωάννης Κούζα (1859-1866) υιοθέτησε μια σειρά νόμων που σκοπό είχαν να αποκόψουν την Εκκλησία από την χιλιετή παράδοσή της. Έτσι, ο μοναχισμός δέχθηκε βαρύ πλήγμα με την υιοθέτηση του Νόμου περί μοναχισμού της 30^{ης} Νοεμβρίου 1864, ο οποίος απαγόρευε να μονάσουν άνδρες κάτω των 60 ετών και γυναίκες κάτω των 50. Στη Μολδαβία, δεκάδες μοναστήρια και σκήτες καταργήθηκαν, και οι ναοί των μοναστηριών μετατράπηκαν σε ενοριακούς ναούς, ενώ στη Βλαχία πολλά μοναστήρια έγιναν φυλακές και άσυλα.

Προηγούμενος, με το νόμο περί εκκοσμίκευσης της 13^{ης} Δεκεμβρίου 1863 δηλώθηκαν ως περιουσίες του κράτους όλες οι περιουσίες των μοναστηριών της Ρουμανίας. Το μέτρο αυτό αδυνάτισε την οικονομική αυτονομία των μοναστηριών, με απώτερο σκοπό την αποδυνάμωση της Ορθοδοξίας. Το αντιεκκλησιαστικό νομικό πακέτο επηρέασε ακόμη και την ψαλτική χορωδία βυζαντινής παράδοσης, διότι αποφασίσθηκε η εισαγωγή στη λατρεία «των αρμονικών-θρησκευτικών χορωδιών», προϊόν δυτικής έμπνευσης. Η χιονοστιβάδα νόμων εκκοσμικευμένου χαρακτήρα προκάλεσε σοβαρές ζημιές στη λειτουργία της Εκκλησίας, καθιστώντας την όλο και πιο εξαρτημένη από την κρατική χρηματοδότηση για την επιβίωσή της.

«Ο σχηματισμός του σύγχρονου ρουμανικού κράτους άλλαξε και τη σχέση του με την Ορθόδοξη Εκκλησία, και η συμφωνία της συνεργασίας έγινε – με την εξαφάνιση του κρατικού-εκκλησιαστικού συστήματος – ένας συνεταιρισμός που δε συνέφερε πάντα την Εκκλησία. Σε αντάλλαγμα για την εξύψωσή της (από την λαϊκή εξουσία) στο αξίωμα Αυτοκέφαλης Εκκλησίας και την απόκτηση Ιεράς Συνόδου, η Ορθόδοξη Εκκλησία της Ρουμανίας δέχτηκε να λειτουργήσει σύμφωνα με μια νομοθεσία που καθιέρωσε μια ισχυρή παρέμβαση του λαϊκού κράτους στην οργάνωση και τη λήψη αποφάσεων, εγκαταλείποντας πολιτικά δικαιώματα που, στην προ-μοντέρνα εποχή, τα δικαιούταν»¹².

Εάν στο επίπεδο της πνευματικής ζωής, η συνάντηση με τους σύγχρονους καιρούς σήμαινε μια τόνωση της εκκοσμίκευσης, σε υλικό

---

¹² Η. Ρ. ΠΑΤΑΡΙΕVICI, «Biserica Ortodoxă Română și modernitatea» [*Η Ορθόδοξη Εκκλησία της Ρουμανίας και οι σύγχρονοι καιροί*], *Dilema* [*Το δίλλημα*], 332 (18-24 Ιούνιο 1999), 27.

επίπεδο ο δυτικός φιλελευθερισμός προκάλεσε σημαντική αύξηση της ευημερίας, αν και δεν ωφελήθηκαν όλοι.

Η ένωση του Παλαιού Βασιλείου με τις νέες επαρχίες δημιούργησε ευνοϊκές συνθήκες ανάπτυξης της εθνικής οικονομίας: αυξημένες παραγωγικές ικανότητες, περισσότερες πρώτες ύλες, εξειδικευμένο εργατικό δυναμικό, αναπτυγμένα βιομηχανικά κέντρα, μια εσωτερική αγορά με πάνω από 19 εκατομμύρια καταναλωτές. Η εκβιομηχάνιση σημείωσε σημαντικές προόδους και η παραγωγή σε ορισμένους τομείς παρουσίασε εντυπωσιακή αύξηση. Πιο ενδεικτική ήταν η βιομηχανία πετρελαίου: η Ρουμανία έφθασε στην 6^η θέση στην ιεραρχία της παγκόσμιας παραγωγής.¹³ Επίσης, το 1937 η Ρουμανία κατείχε τη δεύτερη θέση στην Ευρώπη σε παραγωγή φυσικού αερίου, μετά την ΕΣΣΔ. Η Ρουμανία του 1939 ήταν ικανή να κατασκευάσει πάνω από το 80% των εγχώριων βιομηχανικών προϊόντων.¹⁴ Ωστόσο, το ποσοστό των εργαζομένων ήταν μικρό, διότι το περισσότερο μέρος του πληθυσμού ασχολούνταν με τη γεωργία. Τη δεκαετία του 1930 η ρουμανική γεωργία παρήγαγε 11,5 εκατομμύρια τόνους σιτηρών, το 10% περίπου της ευρωπαϊκής παραγωγής.¹⁵

Στο πλαίσιο της οικονομικής ανάπτυξης, ο δημογραφικός δείκτης γνώρισε επίσης θετική εξέλιξη. Με μια πληθυσμιακή αύξηση των 35 ανά 1000 κατοίκους, η Ρουμανία βρισκόταν στην πρώτη θέση στην Ευρώπη. Στις δύο πρώτες δεκαετίες της μεσοπολεμικής περιόδου, η Ρουμανία είχε αύξηση 4,4 εκατομμυρίων ατόμων, φθάνοντας το 1939 σε 20.000.000 κατοίκους¹⁶.

Εντυπωσιακά αποτελέσματα καταγράφηκαν και στον τομέα της εκπαίδευσης. Μετά το 1918 η ρουμανική κυβέρνηση ξεκίνησε μια σειρά εκπαιδευτικών προγραμμάτων, μειώνοντας έτσι σημαντικά το ποσοστό του αναλφάβητου πληθυσμού. Το 1930 το ποσοστό μόρφωσης άγγιζε το 57%, ενώ το 1939 το ποσοστό εγγράμματων ξεπέρασε το 80%, ποσοστό πολύ ανώτερο άλλων ευρωπαϊκών χωρών, όπως η Πορτογαλία με 34,8%, η Σοβιετική Ένωση με 51,3% ή η Ισπανία με 57%¹⁷.

---

¹³ K. HITCHINS, *România. 1866-1947* [*Ρουμανία. 1866-1947*], εκδ. Humanitas, Βουκουρέστι 2013, σ. 356.

¹⁴ ***, *A history of Romania*, εκδότης: Kurt W. Treptow, The Center for Romanian Studies, Ιάσιο 1996, σ. 406.

¹⁵ ***, *Istoria Românilor, vol. VIII, România Întregită 1918-1940* [*Η Ιστορία των Ρουμάνων. 8^{ος} τόμος. Η ολοκληρωμένη Ρουμανία 1918-1940*], συντονιστής: Ioan Scurtu, εκδ. Enciclopedică, Βουκουρέστι 2003, σ.122.

¹⁶ *Αυτόθι*, σσ. 34-35.

¹⁷ ***, *A history of Romania*, ένθ' ανωτ., σσ. 440-442.

Το 1926 το Πανεπιστήμιο του Βουκουρεστίου κατείχε την 4^η παγκόσμια θέση όσον αφορά τον αριθμό εγγεγραμμένων φοιτητών¹⁸, δικαιολογώντας τις ελπίδες στην ανάπτυξη μιας γενιάς με πολιτιστική μοίρα:

«Τώρα αναδεικνύεται μια γενιά που δεν είναι πλέον ιστορικά καθορισμένη, όπως οι γενιές του 1848 και του 1918, γενιές καθορισμένες για την εκπλήρωση των εθνικών ιδανικών. Τώρα ζητάει τα δικαιώματά της μια πολιτιστική γενιά, όπως την ονόμασε ένας ηγέτης της, ο Μίρτσεα Ελιάδε.¹⁹ [...] Η νέα πνευματική διάσταση γίνεται αισθητή σε όλους τους τομείς του πολιτισμού. Προϊόν της παλαιάς Ρουμανίας και της πνευματικής εμπειρίας των νέων επαρχιών, η μεσοπολεμική ρουμανική παιδεία βρίσκεται στα υψηλότερα επίπεδα.»²⁰

Στις συνθήκες έλλειψης ιδανικών που εκδηλώθηκε αμέσως μετά την ολοκλήρωση του μακροχρόνιου ονείρου του γένους, με τη Μεγάλη Ένωση το 1918, οι Ρουμάνοι διανοούμενοι διαφορετικών ιδεολογικών πεποιθήσεων ενεπλάκησαν σε μια σφοδρή αντίθεση σχετικά με την πορεία που έπρεπε να ακολουθήσει η ανάπτυξη της χώρας. Αφήνοντας πίσω τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο και τον αγώνα για την πολιτική ενοποίηση και έχοντας άμεσα μπροστά τους το έργο οργάνωσης της νέας Ρουμανίας, αυτοί αναγκάστηκαν να αναθεωρήσουν τις παλιές αξίες και να βρουν νέους ορισμούς της εθνικής ταυτότητας:

«Παρά τα διαφορετικά προβλήματα που προέκυψαν, μπορούσε κανείς να διαπιστώσει δυο κύριες ομάδες διανοουμένων – τους ευρωπαϊστές και τους παραδοσιακούς. Οι πρώτοι θεωρούσαν τη Ρουμανία τμήμα της Ευρώπης και επέμεναν ότι αυτή δεν έχει άλλη

---

¹⁸ ***, *Istoria României în texte* [Η ιστορία της Ρουμανίας σε κείμενα], συντονιστής Bogdan Murgescu, εκδ. Corint, Βουκουρέστι 2001, σ. 315.

¹⁹ «Σε αντίθεση με τους περισσότερους νέους, δεν πίστευα ότι η γενιά μου θα έχει πολιτικό στόχο, όπως είχε η γενιά του πολέμου και όπως έλπιζα να έχουν οι μεταγενέστερες γενιές. Ο στόχος μας ήταν αποκλειστικά πολιτισμικός. Έπρεπε να απαντήσουμε μόνο σε μια ερώτηση: είμαστε ή δεν είμαστε ικανοί για έναν σημαντικό πολιτισμό; Ή είμαστε καταδικασμένοι να παράγουμε, όπως μέχρι το 1916, έναν πολιτισμό επαρχιακού τύπου, που γέννησε μετεωρικά μοναδικές ιδιοφυίες όπως τους Εμινέσκου, Χασντέου, Ιώργα; Η εμφάνιση των Βασιλείου Πιρβάν, Λουκιανού Μπλάγκα, Ιωάννη Μπάρμπου, Νάε Ιωνέσκου και άλλων με επιβεβαίωσαν για τις δημιουργικές δυνατότητες του ρουμανικού έθνους. Αλλά στην ερώτηση που τέθηκε στη γενιά μας έπρεπε να απαντήσουμε γρήγορα. Όπως όλοι επαναλάμβαναν ακόμη από το 1916, έπρεπε να απαντήσουμε όσο είχαμε χρόνο». Μ. ELIADE, *Memorii 1907-1960* [Απομνημονεύματα 1907-1960], εκδ. Humanitas, Βουκουρέστι 1997, σ. 344.

²⁰ I. BULEI, *O istorie a românilor* [Μια ιστορία των ρουμάνων], εκδ. Meronia, Βουκουρέστι 2004, σσ. 143-145.

επιλογή παρά να ακολουθήσει την οδό οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης της αστικοποιημένης και βιομηχανοποιημένης Δύσης. Οι παραδοσιακοί, από την άλλη πλευρά, πρόβαλλαν τον αγροτικό χαρακτήρα της Ρουμανίας και επιζητούσαν πρότυπα ανάπτυξης που να βασίζονται στη δική της μοναδική κοινωνική και πολιτισμική κληρονομιά.»²¹

Πέρα από τη συζήτηση σχετικά με το σωστό τρόπο ενδυνάμωσης του ρουμανικού κράτους, υπήρξε μια έντονη αίσθηση ανασφάλειας λόγω της απειλητικής ανόδου των αριστερών και των δεξιών ολοκληρωτισμών (του σοβιετικού κομμουνισμού και του γερμανικού ναζισμού) στην ευρωπαϊκή ήπειρο. Ταυτόχρονα, η νέα γενιά θεωρούσε ότι, πριν από όλα, χρειάζεται μια ριζική ανανέωση της κοινωνίας, η οποία να μην περιορίζεται μόνο στην εξάλειψη των εξωτερικών ατελειών (των πολιτικών σκοπιμοτήτων, της ενδημικής διαφθοράς, της επικράτησης ξένων στοιχείων στη δημόσια ζωή, των καταχρήσεων του βασιλιά ή της κρίσης της Εκκλησίας²²). Κατά την άποψη αυτή, η ανάρρωση της ρουμανικής κοινωνίας εξαρτιόταν από μια διαδικασία αληθινής εσωτερικής μεταμόρφωσης, από μια σταθερή θέση σε ηθικές, ηρωικές και χριστιανικές αρχές, οι οποίες θα επέτρεπαν τη γέννηση μιας ακέραιης άρχουσας ελίτ. Μόνο αυτό θα μπορούσε να εξασφαλίσει μια άνθιση τόσο σε πνευματικό επίπεδο (παιδεία), όσο και σε υλικό (πολιτισμό). Στη μεσοπολεμική περίοδο, το κόμμα που ανέλαβε αυτό το στόχο, χωρίς όμως να καταφέρει να τον επιτύχει, ήταν το Κίνημα των Λεγεωνάριων. Η οργάνωση νεολαίας αυτού του κινήματος, η Αδελφότητα του Σταυρού, θα αναδείξει πολλούς από τους μάρτυρες και τους ομολογητές που διώχθηκαν και σκοτώθηκαν στις κομμουνιστικές φυλακές.

---

²¹ K. HITCHINS, *ένθ' ανωτ.*, σσ. 315, 358.

²² «Η κρίση της εκκλησιαστικής ζωής στη Ρουμανία δεν είναι μυστικό για κανέναν. [...] Αυτή φαίνεται παντού: από τη δήμευση των περιουσιών μέχρι την αλλαγή του ημερολογίου [...], από τη μετατροπή της Εκκλησίας του Χριστού σε παράρτημα Ταξιαρχίας Ηθών του κράτους μέχρι τη δήθεν εκκλησιαστική αυτονομία [...], από την καταστροφή του μοναχισμού μέχρι την πολιτικοποίηση των έγγαμων κληρικών, από το κούρεμα των ιερέων και το φράγκικο ντύσιμό τους μέχρι τη διείσδυση της σιμωνίας στις επισκοπικές και ιερατικές συνήθειες, από το άδειασμα των εκκλησιών μέχρι τις προσπάθειες προσέλκυσης του λαού με τον εκσυγχρονισμό της λατρείας, με καλλιτεχνικά προγράμματα ή λαϊκή φιλανθρωπική δραστηριότητα, στην ταχεία ανάπτυξη των αιρέσεων, που κατακτούν τους πιο ένθερμους πιστούς [...], στην εγκατάλειψη της Εκκλησίας από τους διανοούμενους, που προσπαθούν να βρουν αλλού ισορροπία [...], στην προτεσταντική νοοτροπία που φώλιασε στο μυαλό των περισσότερων εκκλησιαστικών λογίων, στις λατινίζουσες πράξεις μερικών επισκόπων που ονειρεύονται να γίνουν *πρίγκιπες* της Εκκλησίας, όπως οι καρδινάλιοι.» M. VULCĂNESCU, *Bunul Dumnezeu cotidian. Scrieri religioase* [Ο καθημερινός Καλός Θεός. Θρησκευτικά συγγράμματα], εκδ. Humanitas, Βουκουρέστι 2004, σ. 46.

2.2 Οι προϋποθέσεις της εγκατάστασης του κομμουνισμού

Στη Ρουμανία, το κομμουνιστικό καθεστώς εγκαταστάθηκε και εδραιώθηκε μέσω ξένης κατοχής, και όχι μέσω εσωτερικής επανάστασης όπως έγινε στην περίπτωση της Ρωσίας. Η επιβολή του κομμουνισμού θα ήταν αδιανόητη χωρίς τη γεωπολιτική κατάσταση στο τέλος του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, που άφησε τη Ρουμανία σε μια ευάλωτη θέση μπροστά στο σοβιετικό κολοσσό, ο οποίος αναδείχθηκε μια από τις σημαντικότερες δυνάμεις της διεθνούς πολιτικής σκηνής.

Τα μαύρα σύννεφα είχαν μαζευτεί πάνω από τη Ρουμανία από την αρχή ακόμη του Παγκοσμίου Πολέμου. Το 1940, χωρίς να ρίξει καμμία σφαίρα, η Ρουμανία αναγκάστηκε να παραχωρήσει περισσότερο από το ένα τρίτο του εδάφους της: οι ιστορικές επαρχίες της Βεσσαραβίας, της Βόρειας Μπουκοβίνας και της Χέρτσας προσαρτήθηκαν στην ΕΣΣΔ, η Βόρεια Τρανσυλβανία διεκδικήθηκε από την Ουγγαρία, ενώ η Νότια Ντομπρότζεα έγινε βουλγαρικό έδαφος.

Το διεθνές πλαίσιο της εποχής και η επιθυμία να ανακτήσει τα ανατολικά της εδάφη έπεισαν τη Ρουμανία να υιοθετήσει μια φιλογερμανική πολιτική. Αρχίζοντας από το καλοκαίρι του 1941, ο ρουμανικός στρατός συμμετείχε μαζί με τη Βέρμαχτ στον αντισοβιετικό πόλεμο. Η καμπή του πολέμου με τις αποτυχίες των γερμανικών στρατευμάτων και με τη σοβιετική αντεπίθεση στο ανατολικό μέτωπο οδήγησε τον Κόκκινο Στρατό στα σύνορα της Ρουμανίας. Καθόσον γινόταν ολοένα και σαφέστερο ότι η Γερμανία και οι σύμμαχοί της όδευαν προς την ήττα, οι δυνάμεις της χώρας προσπάθησαν να αναπροσανατολίσουν την πολιτική της Ρουμανίας και οργάνωσαν στις 23 Αυγούστου 1944 ένα πραξικόπημα όπου ο Βασιλιάς Μιχαήλ Α΄ ανέτρεψε από την εξουσία τον ηγέτη του κράτους, στρατάρχη Ιών Αντωνέσκου.

Μεταξύ των υποστηρικτών αυτής της δράσης υπήρξε και ένας από τους κομμουνιστές ηγέτες της Ρουμανίας, ο Λουκρέτσιου Πατρασκάνου, αν και το κόμμα που εκπροσωπούσε ήταν σχεδόν ανύπαρκτο στην πολιτική σκηνή. Η άνοδος του ΚΚΡ²³ στο προσκήνιο της εσωτερικής πολιτικής

---

²³ Το Κομμουνιστικό Κόμμα της Ρουμανίας ιδρύθηκε το 1921 και προσχώρησε σχεδόν αμέσως στην Κομμουνιστική Διεθνή, λειτουργώντας στην πραγματικότητα ως παρακλάδι που επεδίωκε τα συμφέροντά της, ακόμη και όταν αυτά ήταν εκ διαμέτρου αντίθετα με

κατέστη δυνατή μόνο εξαιτίας της πίεσης των σοβιετικών στρατευμάτων που εισέβαλαν στη χώρα και της αυξανόμενης επιρροής της ΕΣΣΔ στην Ανατολική Ευρώπη²⁴.

Ενώ στις περισσότερες χώρες της Ανατολικής Ευρώπης υπήρξαν κομμουνιστικά κινήματα αρκετά σημαντικά, με τη βοήθεια των οποίων η Μόσχα μπόρεσε να επιβάλει ευνοϊκά πολιτικά καθεστώτα, το Σεπτέμβριο του 1944, όταν ο Κόκκινος Στρατός κατέλαβε τη Ρουμανία²⁵, το ΚΚΡ αριθμούσε μόνο 700-800 μέλη. Επειδή ήταν ταυτισμένος με την ξένη κατοχή και την ιδέα της τρομοκρατίας, ο κομμουνισμός δεν είχε καταφέρει να προσελκύσει εθνικούς υποστηρικτές. Στη μεσοπολεμική περίοδο,

«η ελίτ του ΚΚΡ αποτελείτο κυρίως από ξένα στοιχεία (Βούλγαρους, Ούγγρους, Εβραίους ή Ουκρανούς), με μια περιορισμένη κατανόηση των εθνικών αξιών της χώρας και των προσδοκιών του λαού.»²⁶

εκείνα του ρουμανικού κράτους. Μια σειρά θέσεων του ΚΚΡ στη δεκαετία του '20 (όπως η υποστήριξη της ΕΣΣΔ στην σύγκρουσή της με τη Ρουμανία για τη Βεσσαραβία, η συμμετοχή του σε ορισμένες εξεγέρσεις και επιθέσεις) το οδήγησε στο να τεθεί εκτός νόμου, το 1924, και στην αφάνεια μέχρι το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Στην περίοδο αυτή, ο αριθμός των μελών του κυμάνθηκε μεταξύ 300 και 1600, τόσο εξαιτίας της δυσκολίας της παράνομης ύπαρξης, όσο και της αντιρουμανικής φύσης των ενεργειών που υποστήριζε και επεδίωκε. Αρκεί να αναφέρουμε ότι, καθ' υπόδειξη της Κομιντέρν, το ΚΚΡ εισήγαγε στο πρόγραμμά του ένα άρθρο που χαρακτήριζε τη Ρουμανία ως «πολυεθνική ιμπεριαλιστική χώρα» και συνηγορούσε στη διάλυση του ρουμανικού κράτους-έθνους. Βλ. D. DELETANT, *Teroarea comunistă în România. Gheorghe Gheorghiu-Dej și statul polițienesc, 1948-1955* [Η κομμουνιστική τρομοκρατία στη Ρουμανία. Ο Γεώργιος Γκεοργκίου-Ντεζ και το αστυνομικό κράτος, 1948-1955], εκδ. Polirom, Ιάσιο 2001, σ. 21.

²⁴ Ο Στάλιν εκφώνησε την ουσία του δόγματος της σοβιετοποίησης σε μια συνάντησή του με τον ηγέτη του Κομμουνιστικού Κόμματος της Γιουγκοσλαβίας, Γιόσιπ Τίτο, τον Απρίλιο του 1945: «Σ' αυτόν τον πόλεμο δεν είναι όπως στον προηγούμενο· όποιος καταλαμβάνει μια περιοχή επιβάλλει και το δικό του κοινωνικό σύστημα. Ο καθένας επιβάλλει το δικό του σύστημα εκεί που φθάνει ο στρατός του. Δεν μπορεί να γίνει διαφορετικά!» Μ. DJILAS, *Întâlniri cu Stalin* [Συναντήσεις με τον Στάλιν], εκδ. Europa, Κραϊόβα χ.χ., σσ. 74-75.

²⁵ Αντιμετωπίζοντας την Ρουμανία σαν μια εχθρική χώρα, τα σοβιετικά στρατεύματα αιχμαλώτισαν περισσότερους από 150.000 Ρουμάνους στρατιώτες (που αργότερα έστειλαν στη Ρωσία), και μετά κατέστρεψαν, λήστεψαν, βίασαν και δολοφόνησαν, δημιουργώντας στη χώρα ένα χάος, ώστε έπειτα να μπορούν να διεκδικήσουν την αποκατάσταση της τάξης. Αυτό το αρχικό στίγμα τρομοκρατίας και αυθαιρεσίας, που έπληξε τόσο το στρατό, όσο και το πολιτικό περιβάλλον και τον άμαχο πληθυσμό, ήταν ο πρόλογος των 45 χρόνων στα οποία ο κομμουνισμός επιβλήθηκε, διαιωνίσθηκε και επέζησε ως τρομοκρατικό και εγκληματικό καθεστώς.

²⁶ Comisia Prezidențială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România [Προεδρική Επιτροπή Ανάλυσης της Κομμουνιστικής Δικτατορίας στη Ρουμανία], *Raport final* [Τελικός απολογισμός], εκδ. Humanitas, Βουκουρέστι 2007, σ. 31 [εις το εξής ως *Raport*]. «Οι κομμουνιστές της Ρουμανίας ήταν ελάχιστοι. Ο προλεταριακός τους διεθνισμός τούς έκανε εχθρούς της χώρας, του γένους, της Εκκλησίας, της οικογένειας, της ιδιοκτησίας, των

Αυτό δεν οφείλεται μόνο στο ότι η μαρξιστική-λενινιστική ιδεολογία δεν βρήκε στη Ρουμανία κανένα όμοιο πολιτικό κίνημα, αλλά και στο ότι η συντριπτική πλειοψηφία των Ρουμάνων γνώριζε τι θα τους περίμενε αν ο κομμουνισμός επιβαλλόταν από τις σοβιετικές ξιφολόγχες.²⁷ Πολύ πριν φθάσει ο Κόκκινος Στρατός, πολλές φωνές είχαν προειδοποιήσει για τις καταστροφικές συνέπειες μιας εισβολής της μηδενιστικής και αθεϊστικής σοβιετικής εξουσίας. Η πιο ισχυρή ίσως φωνή ήταν εκείνη του ηγέτη του Κινήματος των Λεγεωναριών, του Κορνηλίου Ζέλεα Κοντρεάνου:

«Αν εισχωρήσουν στη χώρα τα σοβιετικά στρατεύματα και νικήσουν στο όνομα του διαβόλου, ποιός μπορεί να πιστέψει, πού είναι ο νους που θα υποστηρίξει ότι αυτά θα φύγουν από μας πριν μας δαιμονίσουν, δηλαδή μας κάνουν μπολσεβίκους; Οι συνέπειες; Περισσότερο να τις συζητήσουμε.»²⁸

Η ψυχική δομή των Ρουμάνων ήταν εντελώς ανθεκτική στον κομμουνισμό, περισσότερο από όλες τις χώρες που κατέκτησε η ΕΣΣΔ. Αυτό οφειλόταν και στο ότι η Ρουμανία ήταν κράτος κατεχοχίν αγροτικό, είχε μια αδύναμη εργατική τάξη, με σχεδόν ανύπαρκτα συνδικαλιστικά κινήματα, ενώ τα χριστιανικά και εθνικά συναισθήματα ήταν ευρέως διαδεδομένα όχι μόνο στο λαό, αλλά και στην πολιτική τάξη. Για όλους

αγροτών, των διανοουμένων. Ηγούμενοι από ξένα στοιχεία – Ούγγρους και Εβραίους – που έπαιρναν εντολές από τη Μόσχα, δεν φοβόταν να δηλώσουν ότι θα διαλύσουν χώρες και έθνη. Γι' αυτό ο λαός, οι τίμιοι πολιτικοί και οι αληθινά μορφωμένοι ήταν στην πλειοψηφία τους αντικομμουνιστές.» I. IANOLIDE, *Întoarcerea la Hristos* [Η Επιστροφή στον Χριστό], ένθ' ανωτ., σ. 402.

²⁷ «Όταν έμαθα για την πολιτική και στρατιωτική καμπί στις 23 Αυγούστου 1944, είδα το σκοτεινό πνεύμα να πέφτει επάνω στον κόσμο. Ήταν βαρύ και ατελείωτο. Στέναξα στο βάρος του. Έκλαψα με λυγμούς. Ο θάνατος είχε καταπιεί τα πάντα. Δεν σκεφτόμουν, αλλά αισθανόμουν ότι βουτήξαμε στο μεγαλύτερο κακό, επ' αόριστον. Δεν έβλεπα ούτε ελπίδα, ούτε τέλος για την εποχή του κόκκινου σκοταδιού στο οποίο μπαίναμε. Ήξερα ότι όλα θα αλλάξουν οδυνηρά και ριζικά, και αυτή η προοπτική που δεν μπορούσα να αποφύγω με σημάδευε και την βίωσα στην ψυχή μου με στην πλήρη και τερατώδη γύμνια της. Σε κομμάτια σκέψεων εμφανιζόταν ο κόσμος, αναποδογυρισμένος από όλες τις αξίες του. Κάθε φορά θα προτιμούσα να πεθάνω παρά να παρακολουθώ αυτή την καταστροφή. Εκκλησία, ψυχή, αιωνιότητα, ιδανικά, οικογένεια, έθνος, ελευθερία, άνθρωπος, νόμος, αγάπη, αρετή, ηθική, χαρά, καθαρότητα, ιδιοκτησία, βούληση, δύναμη, πολιτισμός, χώρα, αλήθεια, δικαιοσύνη – όλα αυτά και πολλά άλλα τα έβλεπα παραποιημένα σε ψέμα και μίσος, σε βασανιστήρια και δυστυχία, σε ένα φρικτό γκρέμισμα του κόσμου στο σκοτάδι. Είχα μείνει χωρίς καμμία ελπίδα. Όταν άκουγα θόρυβο, αναπηδούσα. Άραγε θα με πυροβολήσουν; Άραγε θα με πάνε Σιβηρία;» I. IANOLIDE, ένθ' ανωτ., σσ. 385-386.

²⁸ Απόσπασμα από την επιστολή-προειδοποίηση την οποία ο Κορνήλιος Ζέλεα Κοντρεάνου έστειλε στο βασιλιά Κάρολο Β' την άνοιξη του 1936, κατά τις διαπραγματεύσεις για την υπογραφή της Συνθήκης φιλίας με την ΕΣΣΔ. Βλ. C. ZELEA CODREANU, *Pentru legionari* [Για τους λεγεωναριούς], 1^{ος} τόμος, εκδ. Scara, Βουκουρέστι 1999, σ. 2.

αυτούς τους λόγους, η επιβολή ενός κομμουνιστικού καθεστώτος στο τιμόνι της χώρας δεν ήταν δυνατή χωρίς τη φανερή στήριξη της Μόσχας και, πιο πολύ, χωρίς την παραμονή των σοβιετικών στρατευμάτων στο έδαφος της Ρουμανίας.²⁹

2.3 Ο Ντεζ και ο Γσαουσέσκου

Η Ρουμανία βρέθηκε στη μέγγενη του κομμουνιστικού ολοκληρωτισμού για μισό σχεδόν αιώνα, από το 1948 μέχρι το 1989.

Την περίοδο 1948-1958, το κομμουνιστικό καθεστώς ήταν κάτω από πλήρη σοβιετική κηδεμονία. Η οργάνωση, το πολιτικό μήνυμα και ο τρόπος δράσης του ήταν εμπνευσμένα από τις πρακτικές που υπαγόρευε η Μόσχα. Αυτή μετέδωσε αυτούσια, υπό την ηγεσία του Γεωργίου Γκεοργκίου-Ντεζ³⁰, τα χαρακτηριστικά του υπερσυγκεντρωτικού, αδιάλλακτου και άκρως αυταρχικού μπολσεβίκικου συστήματος: τον μονοπωλιακό ρόλο του κόμματος, την πανταχού παντοδύναμη παρουσία της μυστικής αστυνομίας, την απαγόρευση της αντιπολίτευσης, την υπεροχή της ιδεολογίας, τη βασισμένη στην καχυποψία και τρομοκρατία πολιτική, την αναγκαστική και υπερβολική εκβιομηχάνιση, την αναγκαστική κολεκτιβοποίηση της γεωργίας, την πλήρη στράτευση της παιδείας. Έτσι, οι πρώτες δυο δεκαετίες μετά την εγκατάσταση του κομμουνισμού σημαδεύτηκαν από τη βίαιη καταστολή κάθε αντίστασης, μέσω μιας πολιτικής κοινωνικής εξολόθρευσης (δολοφονία, εξορία, φυλάκιση, καταναγκαστική εργασία) ορισμένων κοινωνικών κατηγοριών – της αστικής τάξης, των γαιοκτημόνων, των αγροτών, των διανοούμενων, των φοιτητών κλπ.

---

²⁹ Βλ. Ι. ΙΑΝΟΛΙΔΕ, *ένθ' ανωτ.*, σ. 403.

³⁰ Γεώργιος Γκεοργκίου-Ντεζ (1901-1965). Σιδηροδρομικός που συνελήφθηκε μετά από τις απεργίες του 1933 και καταδικάστηκε σε δέκα χρόνια φυλάκιση. Ηγέτης των «φυλακισμένων κομμουνιστών», δραπέτευσε από το στρατόπεδο του Τίγκου-Ζιου τον Αύγουστο του 1944 και ανέλαβε τον έλεγχο του κόμματος μαζί με την ομάδα Άννα Πάουκερ-Βασίλειος Λούκα, όταν αυτοί επέστρεψαν από τη Σοβιετική Ένωση το Σεπτέμβριο του 1944. Εκλέχθηκε γενικός γραμματέας του ΚΕΡ τον Οκτώβριο του 1945, διοίκησε το κόμμα μαζί με την Πάουκερ, τον Λούκα και τον Θεοχάρη Τζορτζέσκου, καταφέροντας τελικά να εξοντώσει και τους τρεις. Μετά το 1953 προσποιήθηκε μια «νέα πολιτική πορεία». Αλλά το 1956, φοβούμενος τις μεταδοτικές επιπτώσεις της Ουγγρικής Επανάστασης, σταμάτησε όλες τις μεταρρυθμίσεις και ενορχήστρωσε ένα νέο κύμα αποκλεισμών, συλλήψεων και διώξεων. Για να αποκτήσει και να ασκήσει την απόλυτη εξουσία, βασίστηκε κυρίως στην Ασφάλεια, η οποία διοικούνταν αρχικά από τους σοβιετικούς πράκτορες Πιντιλίε Μποτναρένκο και Αλεξάντρου Νικόλσκι. Ήταν ο πρώτος γραμματέας της Κεντρικής Επιτροπής και πρόεδρος του Κρατικού Συμβουλίου μέχρι τον θάνατό του, το Μάρτιο του 1965. Βλ. *Raport*, σ. 654.

Με την αναχώρηση των σοβιετικών στρατευμάτων το 1958, το Ρουμανικό Εργατικό Κόμμα επεδίωξε μια νέα κατεύθυνση, βασισμένη σε μια σταδιακή προώθηση του εθνικού κομμουνισμού, απελευθερωμένου από την επιρροή της ΕΣΣΔ. Η ανεξαρτητοποίηση του ΚΚΡ από τη Μόσχα δεν σήμαινε όμως την εγκατάλειψη του σταλινικού προτύπου κυβέρνησης, του βασισμένου στην καταπίεση και την παραβίαση των βασικών ανθρωπινων δικαιωμάτων.

Το 1965, μετά τον θάνατο του Ντεζ, την ηγεσία του κόμματος ανέλαβε ο Νικόλαος Τσαουσέσκου³¹, ενώ το όνομα του κόμματος άλλαξε σε Κομμουνιστικό Κόμμα Ρουμανίας. Υιοθετώντας τη συνταγή του αντισοβιετικού σταλινισμού, ο Τσαουσέσκου συνέχισε και τόνισε την εθνική-κομμουνιστική γραμμή, καταδίκασε τις καταχρηστικές πρακτικές της εποχής του προκατόχου του και την περίοδο 1965-1971 εισήγαγε μια σειρά μεταρρυθμίσεων, που οδήγησαν σε μια οικονομική, κοινωνική και πολιτισμική φιλελευθεροποίηση. Οι μεταρρυθμίσεις όμως δεν αφορούσαν το ρόλο του ΚΚΡ στην κοινωνία, το οποίο παρέμεινε η μόνη πολιτική δύναμη της χώρας.

Η φιλελευθεροποίηση σταμάτησε στις αρχές της δεκαετίας του '70, όταν άρχισε να ενθαρρύνεται η λατρεία της προσωπικότητας του Τσαουσέσκου, να μονοπωλείται η εξουσία από τη νομενκλατούρα και να ενισχύεται η δύναμη της κρατικής ασφάλειας. Στη θέση της τρομοκρατίας της δεκαετίας του '50 προωθήθηκαν πιο ύπουλες μέθοδοι ελέγχου, βασισμένες στην επιτήρηση, τον εκφοβισμό, την κατήχηση και τη χειραγώγηση όλου του πληθυσμού και, γενικά, σε μια κοινωνική μηχανική και εκπαίδευση η οποία είχε ως στόχο τη δημιουργία του «νέου ανθρώπου». Στα πλαίσια των επαναστατικών αλλαγών της Ανατολικής Ευρώπης στα

---

³¹ Νικόλαος Τσαουσέσκου (1918-1989). Αγωνιστής στην Ένωση Κομμουνιστικής Νεολαίας μέχρι την στιγμή που καταδικάσθηκε και φυλακίσθηκε. Φανατικός, φιλόδοξος, ο Τσαουσέσκου πλησίασε τον Γκεοργκίου-Ντεζ τον καιρό που ήταν φυλακισμένος στο Τίργκου-Ζίου και έγινε ένας από τους στενούς συνεργάτες του. Μετά το 1944 διοίκησε την ΕΚΝ και έπειτα αναρριχήθηκε σε σημαντικές θέσεις στο στρατό και τη γεωργία. Ο Τσαουσέσκου αποδείχτηκε αδιάλλακτος, αμείλικτος και χωρίς καμμία αίσθηση αυτοκριτικής. Εκμεταλλευόμενος την εξάλειψη της ομάδας Πάουκερ-Λούκα, έγινε μέλος του Πολιτικού Γραφείου μετά το 1953-1954. Στη μάχη για την διαδοχή του Γκεοργκίου-Ντεζ νίκησε όλους τους αντιπάλους του. Την περίοδο 1965-1989, ως ηγέτης του ΚΚΡ και, μετά το 1967, ως αρχηγός του κράτους, ο Τσαουσέσκου έπαιξε ενεργό ρόλο όχι μόνο στη σχετική φιλελευθεροποίηση της περιόδου 1965-1971, αλλά και στην επανασταλινοποίηση του κόμματος και την εγκαθίδρυση μιας δικέφαλης δικτατορίας τα τελευταία χρόνια, μαζί με την σύζυγό του, Ελένη. Ο Τσαουσέσκου ήταν ο μόνος κομμουνιστής ηγέτης στην Ανατολική Ευρώπη που εκτελέστηκε στη διάρκεια των επαναστατικών αλλαγών του 1989. Βλ. *αυτόθι*, σ. 649.

τέλη της δεκαετίας του '80, το κομμουνιστικό καθεστώς της Ρουμανίας κατέρρευσε σε μια νύχτα, υπό το βάρος της δικής του ηθικής και υλικής χρεοκοπίας.

2.4 Η μπολσεβικοποίηση της χώρας

Ο κομμουνισμός στις χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης χρησιμοποίησε την εμπειρία τριών δεκαετιών τρομοκρατίας στη γενέτειρά του, την Σοβιετική Ένωση, και έτσι τα κράτη δορυφόροι βίωσαν μια ώριμη, οργανωμένη, αυστηρή, επιστημονική και αμείλικτη καταστολή.

Η εδραίωση του κομμουνισμού ακολούθησε και στη Ρουμανία, σε γενικές γραμμές, το μαρξιστικό-λενινιστικό μοντέλο της Μπολσεβίκικης Επανάστασης της Ρωσίας.³²

«Η κομμουνιστική ηγεσία της Ρουμανίας είχε την ίδια συνωμοτική, υπερσυγκεντρωτική και αυταρχική δομή, που χαρακτήρισε τη σοβιετική διακυβέρνηση και στις άλλες κομμουνιστικές χώρες. Ο γενικός γραμματέας (Γκεοργκίου-Ντεζ³³) είχε την ίδια επιθυμία να μιμηθεί τον Στάλιν. Για να πραγματοποιηθεί η ιδεολογική στράτευση, έλαβε χώρα η ίδια ρωσικοποίηση του εθνικού πολιτισμού.³⁴ Οι ηγέτες χρησιμοποιούσαν τους σοβιετικούς πράκτορες για να επιτηρούν τους συντρόφους τους και να καταδίδουν τη συμπεριφορά τους στους σοβιετικούς «προστάτες». Υπήρξε η ίδια εφαρμογή του αστυνομικού κράτους και η ίδια

---

³² Την περίοδο 1944-1963, η μεγάλη παρουσία στη Ρουμανία των σοβιετικών συμβούλων έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην εγκατάσταση και τη λειτουργία των νέων κομμουνιστικών θεσμών. Οι σοβιετικοί σύμβουλοι υπήρχαν παντού, σ' όλους τους θεσμούς του κράτους και του κόμματος.

³³ «Το Ρουμανικό Εργατικό Κόμμα θα δώσει μια αδυσώπητη μάχη [...] και θα εκπαιδεύσει τα μέλη του και όλους τους ανθρώπους στο πνεύμα του προλεταριακού διεθνισμού, στο πνεύμα της απέραντης αφοσίωσης στη Σοβιετική Ένωση, στο Μπολσεβίκικο Κόμμα και στον ιδιοφυή δάσκαλο των εργαζομένων, το σύντροφο Στάλιν.» GH. GHEORGHIU-DEJ/ A. PAUKER, URSS - forța conducătoare a lășărului democrației și socialismului. *Uniunea Sovietică – Eliberatoarea popoarelor* [ΕΣΣΔ – η καθοδηγητική δύναμη του στρατοπέδου της δημοκρατίας και του σοσιαλισμού. Η Σοβιετική Ένωση – η απελευθερώτρια των λαών], εκδ. Politică, Βουκουρέστι 1948, σ. 47.

³⁴ «Για το Ρουμανικό Εργατικό Κόμμα, καθώς και για όλα τα κομμουνιστικά και εργατικά κόμματα, το Κομμουνιστικό Κόμμα της Σοβιετικής Ένωσης είναι το μοντέλο του μαρξιστικού-λενινιστικού επαναστατικού κόμματος της εργατικής τάξης, η αφρόκρεμα του διεθνούς κομμουνιστικού κινήματος. [...] Η αύξηση της δύναμης του ΚΚΣΕ είναι μια πηγή επαναστατικής ενέργειας για το ΚΚΡ και για τους εργαζόμενους της ΛΔΡ, που βλέπουν στο μεγαλείο της οικοδόμησης του κομμουνισμού στη Σοβιετική Ένωση τη μελλοντική λαμπρή πορεία της χώρας μας.» GH. GHEORGHIU-DEJ, *Articole și cuvântări* [Άρθρα και ομιλίες], εκδ. pentru Literatură Politică, Βουκουρέστι 1953, σ. 94.

κινητοποίηση των μαζών, η βασισμένη στη λατρεία της Σοβιετικής Ένωσης και του Στάλιν.»³⁵

Σε πρώτη φάση επιδιώχθηκε η πλήρης κατάκτηση της εξουσίας, καθώς και όλα τα μέσα επιρροής και ελέγχου της ανθρώπινης ζωής, με σκοπό να καταστραφούν όλα όσα εκπροσωπούσε η παλιά παραδοσιακή, χριστιανική κοινωνία. Για να επιτύχουν το στόχο της απόλυτης κυριαρχίας, οι κομμουνιστές ποδοπάτησαν τις βασικότερες ανθρώπινες αρχές και χρησιμοποίησαν τη δύναμη όλων των κρατικών μηχανισμών. Η μηχανή της τρομοκρατίας λειτουργούσε μέρα και νύχτα, ασταμάτητα, απειλώντας, φοβίζοντας, βασανίζοντας και σκοτώνοντας.

Με ακλόνητη συνέπεια και ακρίβεια χτύπησαν και συνέτριψαν τους πολιτικούς τους αντιπάλους – τα όργανα της πρώην κυβέρνησης, της παλαιάς διοίκησης, τα κόμματα. Επίσης τις εν ενεργεία ή δυνητικές μορφές κοινωνικής αντίστασης – το στρατό, τα συνδικάτα, τους συνεταιρισμούς, τους πολιτιστικούς οργανισμούς, τα πανεπιστήμια, τα σχολεία, την Ακαδημία, την Εκκλησία, τους εκδοτικούς οίκους, τον τύπο, το χωριό, την οικογένεια, τα απομεινάρια της αστικής εκπαίδευσης, τη ρουμανική γλώσσα κ.ά.

Μετά την ενδυνάμωση του κομμουνιστικού καθεστώτος ακολούθησε η φάση της απολυταρχικής κυβέρνησης, κατά την οποία η ιδεολογία του αθεϊστικού υλισμού επιβλήθηκε ωμά και βάνανσα, στην προσπάθεια να δημιουργηθεί ένας νέου τύπου κόσμος και άνθρωπος, στον αντίποδα του χριστιανικού προτύπου.³⁶ Και στα δυο στάδια εκδηλώθηκαν σφοδρά τα κύρια χαρακτηριστικά του κομμουνισμού: η βία, το ψέμα, η παραποίηση, η τρομοκρατία, η καθιέρωση του μίσους σε τρόπο ζωής και της σύγκρουσης σε μηχανισμό προόδου. Οι τρεις βασικές φοβίες της ιδεολογίας ήταν: η «αξιοφοβία» – εχθρότητα στις αξίες· η «μνημοφοβία» – απέχθεια στη μνήμη και την παράδοση· η «νοοφοβία» – η περιφρόνηση κάθε πνευματικής αξίας και η σκληρή μάχη για την εξόντωσή της.

Η κατάληψη της κρατικής εξουσίας έγινε με ένα προκαθορισμένο σχέδιο, συντονισμένο βήμα προς βήμα από το κέντρο εξουσίας της Μόσχας.

---

³⁵ *Raport*, σ. 66.

³⁶ «Στον κομμουνισμό, ο άνθρωπος δεν έχει την ιδιότητα προσώπου. Το πρόσωπο είναι προικισμένο με αυτοεπίγνωση, ελεύθερη βούληση, αυτονομία σκέψης και λήψης αποφάσεων. Στον κομμουνισμό, ο άνθρωπος απογυμνώνεται συστηματικά, με τιθάσευση και εξαναγκασμό, από όλα αυτά τα χαρακτηριστικά. Ο ίδιος γίνεται ρομπότ, για το οποίο σκέφτονται και αποφασίζουν άλλοι.» ΠΡΕΣΒ. L. BRÂNZAȘ, *Raza din catacombă* [Η ακτίνα από την κατακόμβη], εκδ. Scara, Βουκουρέστι 2001, σ. 149.

Παρά το γεγονός ότι οι πρώτες κυβερνήσεις συνασπισμού μετά τις 23 Αυγούστου 1944 έλαβαν σειρά ευνοϊκών μέτρων για τους Σοβιετικούς, η Μόσχα συνέχισε τις πιέσεις για να επιβάλει μια μονόχρωμη κομμουνιστική κυβέρνηση³⁷. Το σχέδιο αυτό επετεύχθη στις 6 Μαρτίου 1945, όταν, μετά από αιματηρές διαδηλώσεις και τη βίαιη παρέμβαση του αναπληρωτή επιτρόπου Εξωτερικών Υποθέσεων της ΕΣΣΔ, ο Πέτρου Γκρόζα ανέλαβε πρωθυπουργός της χώρας. Τη δεύτερη μέρα μετά την εγκατάσταση της κυβέρνησης του Πέτρου Γκρόζα, μια σοβιετική επιτροπή παρουσίασε σε μια αντιπροσωπεία τεσσάρων κομμουνιστών ακτιβιστών, με επικεφαλής την Άννα Πάουκερ, ένα σχέδιο τριών ετών για την κομμουνιστικοποίηση της Ρουμανίας.³⁸ Δυο από τα δέκα σημεία του σχεδίου προέβλεπαν την εκκαθάριση των ιστορικών κομμάτων με τη σύλληψη, δολοφονία και απαγωγή των μελών τους και τη δημιουργία μιας αστυνομικής οργάνωσης, βασισμένης σε μια «λαϊκή πολιτοφυλακή» τύπου NKVD.

2.5 Χρονικό της τρομοκρατίας

Η σωματική εξόντωση των πολιτικών αντιπάλων των κομμουνιστών έγινε σε πολλά στάδια, αρχίζοντας από βίαιες εκστρατείες τύπου στις φιλικά προσκείμενες εφημερίδες της εξουσίας. Παράλληλα, η κυβέρνηση του Γκρόζα ξεκίνησε μια συνεχή εκστρατεία επιτήρησης και εκμηδένισης όλων των συγγενικών δομών (ελεύθερα συνδικάτα, εταιρίες, ιδρύματα κλπ.), προκειμένου να καταστρέψει όλες τις θεσμικές μορφές τις αντιμέτωπες με το μονοπώλιο του ολοκληρωτικού κράτους.³⁹ Ταυτόχρονα ξεκίνησε μια σειρά από συνταρακτικές δίκες εναντίον «των εγκληματιών πολέμου και των ενόχων για την καταστροφή της χώρας».

Παράλληλα, η Κινητή Ταξιαρχία⁴⁰ (η οποία ιδρύθηκε από το NKVD το φθινόπωρο του 1944) έκανε – συναγωνιζόμενη την κομμουνιστικοποιημένη

---

³⁷ Για μια πλήρη περιγραφή των γεγονότων της περιόδου 1944-1947 και των στρατιωτικών και διπλωματικών πιέσεων που ασκούσε η ΕΣΣΔ για την σταδιακή επιβολή του ΚΚΡ στην εξουσία, βλ. D. C. GIURESCU (συντονιστής), *Istoria românilor. Vol. IX: România în anii 1940-1947* [Η ιστορία των ρουμάνων. 9^ο τόμος: Η Ρουμανία τα έτη 1940-1947], έκδ. Enciclopedică, Βουκουρέστι 2008.

³⁸ ***, *România. Viața politică în documente. 1945* [Ρουμανία. Η πολιτική ζωή σε έγγραφα. 1945], συντονιστής: Ioan Scurtu, έκδ. *Arhivele Statului*, Βουκουρέστι 1994, σσ. 189-192.

³⁹ Συχνά, οι κομμουνιστές αντικατέστησαν αυτές τις οργανώσεις με καινούριες, οι οποίες ελέγχονταν από την εξουσία και υποτάσσονταν σ' αυτήν.

⁴⁰ Εργαλείο καταστολής που αντικαθιστούσε την Αστυνομία και βρισκόταν υπό τον έλεγχο των πρακτόρων του NKVD.

χωροφυλακή και αστυνομία – μαζικές συλλήψεις μελών των ιστορικών κομμάτων, στρατιωτών και αξιωματούχων, κατηγορούμενων για φασισμό. Η νέα δικαιοσύνη⁴¹ επέκτεινε τα κατασταλτικά μέτρα και στα άτομα που ανήκαν σε αντικομμουνιστικές οργανώσεις, δημιουργημένες ως αντίδραση στη φιλοσοβιετική εξουσία: Μαύρα Πανωφόρια, Φωνή του Αίματος, Εθνικό Κίνημα Αντίστασης κ.ά.

Το καλοκαίρι του 1946 έλαβε χώρα ένα νέο κύμα συλλήψεων μελών της αντιπολίτευσης, για να εμποδίσουν τα μέλη του Εθνικού Αγροτικού Κόμματος, του Εθνικού Φιλελεύθερου Κόμματος και τους ανεξάρτητους σοσιαλδημοκράτες να συμμετάσχουν στην εκλογική εκστρατεία του Νοεμβρίου 1946. Οι κομμουνιστές χρησιμοποίησαν τις εκλογές, που έλαβαν χώρα μετά από διεθνή πίεση, για να νομιμοποιήσουν δημόσια την εξουσία τους. Η ψηφοφορία νοθεύτηκε, σύμφωνα με ένα λεπτομερές σχέδιο που εκπονήθηκε στη Μόσχα λίγους μήνες νωρίτερα και το οποίο προέβλεπε ακόμη και τα ποσοστά που έπρεπε να συγκεντρώσει κάθε κόμμα⁴².

Η νέα πολιτική ηγεσία δεν ικανοποιήθηκε με την ήττα των αντιπάλων στα χαρτιά, αλλά διέλυσε ολοκληρωτικά τα κόμματα της αντιπολίτευσης. Μετά από μια σκηνοθετημένη επιχείρηση στις 14 Ιουλίου 1947, ηγέτες του πιο ισχυρού αντιπάλου του καθεστώτος, του Αγροτικού Εθνικού Κόμματος, συνελήφθησαν στο Ταμαντάου⁴³ και κατηγορήθηκαν για κατασκοπεία, για

---

⁴¹ Η μονοπώληση της εξουσίας από το Κόμμα επέφερε και την υποταγή της Δικαιοσύνης στα κομμουνιστικά συμφέροντα. Αυτή μετατράπηκε σε όπλο εναντίον όσων αντιδρούσαν στο καθεστώς. Το νομικό σύστημα αναδιαμορφώθηκε έτσι ώστε να στερήσει τον άνθρωπο από κάθε αίσθημα προστασίας ή υποστήριξης. Διορίστηκαν νέοι δικαστές και όλο το νομικό σύστημα έγινε εργαλείο του καθεστώτος. Από το 1948, πολλές διατάξεις του Ποινικού Κώδικα τροποποιήθηκαν, επιτρέποντας έτσι την αύξηση των ποινών και του αριθμού των καταδικασθέντων, και διευκολύνοντας τις ανακρίσεις, τις συλλήψεις και τις καταδίκες. Επίσης, καταργήθηκε η μη αναδρομικότητα των νόμων και ορίστηκε ότι οι νόμοι που προέβλεπαν μέτρα ασφαλείας θα εφαρμόζονται και σε αδικήματα που διαπράχθηκαν πριν την έναρξη της ισχύος τους. Η άσκηση της δικηγορίας από ιδιώτες απαγορεύθηκε την άνοιξη του 1948. Όλοι οι δικηγόροι εκδιώχθηκαν από το δικηγορικό σύλλογο και επιτράπηκε να επιστρέψουν μόνο όσοι εγκρίθηκαν από τους κομμουνιστές.

⁴² Πρβλ. τα στενόγραφα των συζητήσεων μεταξύ της ηγεσίας του ΚΚΣΕ και του ΚΚΡ τον Απρίλιο 1946, εν ***, *Istoria comunismului din România. Documente perioada Gheorghe Gheorghiu-Dej (1945-1965)* [Η ιστορία του κομμουνισμού στη Ρουμανία. Έγγραφα της περιόδου Γεώργιος Γκεοργκίου-Ντεζ (1945-1965)], εκδότες: Mihnea Berindei, Dorin Dobrinicu, Armand Goșu, εκδ. Humanitas, Βουκουρέστι 2009, σσ. 47-59. Παρά τα μέτρα εναντίον της αντιπολίτευσης (λογοκρισία του τύπου, απαγόρευση των διαδηλώσεων, εκφοβισμός των ηγετών) και της εκλογικής στρατηγικής συμμαχιών με παρατάξεις προερχόμενες από τα κόμματα, οι κομμουνιστές χρειάστηκαν τη μαζική νόθευση του αποτελέσματος για να επικρατήσουν.

⁴³ Βλ. G. ONIȘORU, *Operațiunea Tămădău: Desființarea Partidului Național Țărănesc (1947)* [Η επιχείρηση Tămădău: Η κατάργηση του Εθνικού Αγροτικού Κόμματος (1947)], INST, Βουκουρέστι 2008.

οργάνωση κυβέρνησης στην εξορία και για την εγκαθίδρυση της δικτατορίας του Ιών Αντωνέσκου. Στα τέλη του μηνός το ΑΕΚ κρίθηκε παράνομο, ενώ το Εθνικό Φιλελεύθερο Κόμμα και το Ανεξάρτητο Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα (τα άλλα μεγάλα κόμματα της πολιτικής σκηνής) διαλύθηκαν από μόνα τους. Σύντομα οι ηγέτες όλων αυτών των κομμάτων συνελήφθησαν και καταδικάσθηκαν σε πολλά χρόνια φυλάκισης, και πολλοί πέθαναν στις κομμουνιστικές φυλακές.

Στο τέλος του 1947, τελευταίο μεγάλο εμπόδιο για την πλήρη κατάληψη της εξουσίας από τους κομμουνιστές είχε απομείνει ο βασιλιάς Μιχαήλ. Ο λαός είχε μεγάλη εμπιστοσύνη και συμπάθεια στο Βασιλικό Οίκο και έτσι, υπό την πίεση των Σοβιετικών, ο βασιλιάς Μιχαήλ αναγκάσθηκε να παραιτηθεί στις 30 Δεκεμβρίου και οι κομμουνιστές ανακήρυξαν τη Λαϊκή Δημοκρατία της Ρουμανίας. Τέσσερις μέρες αργότερα, ο βασιλιάς εγκατέλειψε τη χώρα, ενώ τον Απρίλιο του 1948 τέθηκε σε ισχύ το πρώτο Σύνταγμα του ρουμανικού κομμουνιστικού κράτους.

Η τρομοκρατία συνεχίσθηκε με ακόμη μεγαλύτερη αγριότητα στη διάρκεια του 1948. Στις 15 Μαΐου συνελήφθησαν από την Ασφάλεια πάνω από 10.000 λεγεωνάριοι και μέλη της «Αδελφότητας του Σταυρού», της εθνικιστικής οργάνωσης νεολαίας του Κινήματος των Λεγεωναρίων.

«Οι συλλήψεις έγιναν ταυτόχρονα και ήταν τόσες πολλές, ώστε σήμερα, κοιτάζοντας τα πράγματα αναδρομικά, φαίνονται απίθανες. Σε μια μόνο νύχτα έγιναν δεκάδες χιλιάδες συλλήψεις και ανακρίσεις, χιλιάδες πράκτορες έμειναν στα σπίτια των κρατουμένων, αλλάζοντας βάρδιες τρεις φορές το 24ωρο, δεκάδες χιλιάδες ανακριτές, δεσμοφύλακες, χιλιάδες βασανιστές, ειδικοί στην κακομεταχείριση των κρατουμένων με φοβερές και βάνανουσες μεθόδους, χιλιάδες σπίτια *συνωμοσίας*, άπειροι μυστικοί πράκτορες και πληροφοριοδότες. Καταπληκτικά! Φαίνεται ότι τότε το ένα τέταρτο του ενήλικου πληθυσμού της χώρας ήταν μέρος της Ασφάλειας! Ένας τεράστιος στρατός και μία κατανάλωση φαιάς ουσίας, βιαιότητας και σαδισμού που ίσως μόνο ο πόλεμος ή η επανάσταση μπορεί να προκαλέσει!»⁴⁴

Ταυτόχρονα άρχισαν και οι οικονομικές δίκες, στις οποίες πολλοί επιχειρηματίες κατηγορήθηκαν για δολιοφθορά. Στα τέλη Ιουλίου του 1948

---

⁴⁴ ***, *Viața părintelui Gheorghe Calciu* [Η ζωή του πατρός Γεωργίου Κάλτσιου], εκδ. Christiana, Βουκουρέστι 2007, σ. 145 [εις το εξής ως *Ζωή Κάλτσιου*].

συνελήφθησαν πρώην αστυνομικοί, ως προοίμιο για τη δημιουργία της Ασφάλειας ένα μήνα αργότερα. Οι συλλήψεις συνεχίστηκαν το καλοκαίρι του 1948 και τους επόμενους μήνες με τη φυλάκιση ενός μεγάλου αριθμού ουνιτών ιερέων και επισκόπων που αντιστάθηκαν στην κατάργηση της Ουνιτικής Εκκλησίας και στην ένταξή της στην Ορθόδοξη. Ταυτόχρονα, συνελήφθη μεγάλος αριθμός ρωμαιοκαθολικών ιερέων, που κατηγορήθηκαν για κατασκοπεία υπέρ του Βατικανού.

Την περίοδο 1948-1952 έγιναν δεκάδες χιλιάδες συλλήψεις μαχητών της δεύτερης γραμμής των ιστορικών κομμάτων, καθώς και νεαρών μελών αυτών των κομμάτων, που ενεργούσαν παράνομα. Επίσης, υπήρξαν αναρίθμητες συλλήψεις μαθητών, φοιτητών, εργαζομένων και αγροτών που ανήκαν σε αντικομμουνιστικές οργανώσεις. Ο φρικτότερος διωγμός υπήρξε η «αναμόρφωση με βασανιστήρια», η οποία ξεκίνησε το 1949 στη φυλακή Σουτσάβα και συνεχίστηκε αργότερα στο Πιτέστι, έπειτα στη Γκέρλα και στο Τίργκου-Οκνα. Χιλιάδες νέοι, φοιτητές κυρίως, χλευάστηκαν, αναγκάστηκαν να αρνηθούν τις πεποιθήσεις, την οικογένεια, την πίστη τους, να αλληλοβασανισθούν, εκμηδενίζοντας ουσιαστικά την προσωπικότητά τους.

Ένας άλλος μεγάλος αριθμός φοιτητών συνελήφθη επειδή είχε εκδηλώσει την αλληλεγγύη του στην Ουγγρική Επανάσταση του 1956. Η αποκορύφωση αυτού του νέου κύματος τρομοκρατίας έγινε μετά την αποχώρηση των σοβιετικών στρατευμάτων, τον Ιούλιο του 1958. Οι Ρουμάνοι κομμουνιστές έλαβαν τότε μια σειρά μέτρων που σκόπευαν από τη μία πλευρά να εκφοβίσουν τον πληθυσμό και να αποτρέψουν ενδεχόμενες προσπάθειες εξέγερσης, και από την άλλη να αποδείξουν στη Μόσχα ότι το κομμουνιστικό καθεστώς της Ρουμανίας είναι σταθερό και μπορεί να χειρισθεί μόνο του «τις εσωτερικές αντιδράσεις». Ο αριθμός των συλληφθέντων διανοουμένων, φοιτητών, ιερέων, καθηγητών της περιόδου 1958-1961 μπορεί να συγκριθεί με εκείνον της περιόδου 1948-1952. Ανάλογα με την περίπτωση οι κατηγορίες ήταν: «σαμποτάζ», «ανατρεπτικά έγγραφα», «εχθρικές συζητήσεις», «συνωμοσία ενάντια στην κρατική τάξη», «μυστικισμός», «καταπολέμηση διαλεκτικού και ιστορικού υλισμού». Αυτή η τελευταία κατηγορία αφορούσε τους ιερείς. Ξανάρχισαν και τις δίκες των μελών των ιστορικών κομμάτων, που κατηγορήθηκαν για «παράνομη δραστηριότητα» ή για προσπάθειες ανασύνθεσης του κόμματος. Η απλή συνάντηση σε μια κηδεία ή σε μια ονομαστική εορτή

ήταν ευκαιρία για εκ νέου σύλληψη, ανάκριση και καταδίκη κάποιων πρώην κρατουμένων.

2.6 Η «αναμόρφωση» μέσω παιδείας

2.6.1 Ο πολιτισμός στα χέρια των κομμουνιστών

Η επίθεση του κομμουνιστικού ολοκληρωτισμού εναντίον της κοινωνίας δεν είχε μόνο την μορφή σωματικής βίας. Τουλάχιστον εξίσου σοβαρή όσον αφορά τις προθέσεις και τις συνέπειες ήταν η πολιτική συλλογικής ψυχικής αναμόρφωσης του πληθυσμού.

Το βασικό μέλημα του κόμματος ήταν η ριζική αλλαγή της νοοτροπίας και η δημιουργία ενός «νέου ανθρώπου», ενός νέου λαού, χωρίς ιστορική και πολιτισμική μνήμη, χωρισμένου από το παρελθόν του και έτοιμου να γίνει μέρος της μεγάλης οικογένειας των σοβιετικών λαών. Η αναδιαμόρφωση των συνειδήσεων έγινε μέσω της στράτευσης της πνευματικής ζωής και του πολιτισμού.

Το έργο «ανανέωσης και πλήρους ομογενοποίησης του λαού» – ευφημισμός για τη διαδικασία πλύσης εγκεφάλου – βασίστηκε σε ένα τεράστιο οπλοστάσιο στρατηγικών και τακτικών, εμπνευσμένων από το NKVD. Κατά την άποψη του κομμουνιστικού κόμματος, η λογοτεχνία, καθώς και ο πολιτισμός γενικά, ανήκαν στην κατηγορία των πιο αποτελεσματικών εργαλείων κατάκτησης και ισχυροποίησης της εξουσίας. Επομένως, όλη η καλλιτεχνική παραγωγή έπρεπε να ελεγχθεί έτσι ώστε να επιτραπεί μόνο ένα είδος καλλιτεχνίας: εκείνο που υπηρετούσε τον κομμουνιστικό στόχο. Στην αρχή η μάχη κρίθηκε στο επίπεδο της προπαγάνδας και της ιδεολογίας:

«Κανείς δεν ήξερε να κάνει καλύτερη προπαγάνδα από τους κομμουνιστές, και με πόση φασαρία και έπαινο! Είχαν φθάσει σε μια παθολογική ψυχολογία: μια σχεδόν απόλυτη άρνηση του παρελθόντος, μια κριτική των πάντων, μια διόγκωση του εαυτού τους μέχρι τρέλλας. Ό,τι υπήρχε πριν ήταν κακό, η κοινωνική οργάνωση, η εκκλησία, το σχολείο, η φιλοσοφία, η δικαιοσύνη, τα πάντα. Όλα όσα υπήρξαν έπρεπε να γκρεμισθούν. Διακήρυτταν το «νέο» και την κατάργηση του «παλιού» – χωρίς έλεγχο και χωρίς εξέταση. Όλα, απολύτως όλα, έπρεπε να απορριφθούν. Σαν ο κόσμος να ξεκινούσε τώρα. Με πάθος και έναν φλογερό και

απίθανο δυναμισμό γκρέμιζαν και έκαιγαν τα ίχνη του παρελθόντος. Μια νέα βαρβαρότητα εγκαταστάθηκε στη Ρουμανία, στο όνομα της επιστήμης που επιβεβαιώνει, όπως έλεγαν, τον σοσιαλισμό ως το μόνο κοινωνικό δόγμα, που δικαιολογούνταν στο όνομα μιας υποτιθέμενης μελλοντικής ευτυχίας. Τα πάντα έπρεπε να θυσιαστούν στο όνομα του σοσιαλισμού και της "οικοδόμησης της πολύπλευρα αναπτυγμένης σοσιαλιστικής κοινωνίας". Ο κομμουνισμός ήταν το αποκορύφωμα, η χρυσή εποχή της ανθρωπότητας.»⁴⁵

Επειδή η νέα σοσιαλιστική κουλτούρα δεν μπορούσε να οικοδομηθεί παρά με την κατάργηση της αστικής, ό,τι προερχόταν από το «σάπιο» παρελθόν ή την ιμπεριαλιστική Δύση και απειλούσε να επηρεάσει την λογοτεχνία, τις καλές τέχνες, τον κινηματογράφο, τη μουσική, τον τρόπο ζωής, τη γλώσσα, την ενδυμασία, χαρακτηριζόταν ως «παρακμασμένο», «απαρχαιωμένο», «φθαρμένο», ως παραπλάνηση οργανωμένη από τους εχθρούς του σοσιαλιστικού στρατοπέδου.

Με το πρόσχημα της εκκαθάρισης του φασισμού, οι πράξεις καταπίεσης επεκτάθηκαν και στον τύπο. Οι κομμουνιστές τυπογράφοι επέβαλαν μια επιθετική, παράνομη λογοκρισία, κατάσχοντας τις εφημερίδες που πήγαιναν στην επαρχία και καταστρέφοντάς τις στο όνομα του «εργαζομένου λαού». Το επόμενο βήμα ήταν η εκκαθάριση της Ρουμανικής Ραδιοφωνικής Εταιρίας, κατά την οποία κήκαν ή καταστράφηκαν χιλιάδες παρτιτούρες και δίσκοι με λαϊκή ή θρησκευτική μουσική. Τον Οκτώβριο του 1947, το Συνέδριο της Ένωσης Συνδικάτων Καλλιτεχνών, Συγγραφέων και Δημοσιογράφων καταδίκασε όλες τις μορφές δυτικού πολιτισμού και υιοθέτησε το σοσιαλιστικό ρεαλισμό ως μοναδική «μέθοδο» στην καλλιτεχνική δημιουργία και στη δημοσιογραφία.

Στο πλαίσιο της προσπάθειας δημιουργίας της νέας κομμουνιστικής κουλτούρας, ιδρύθηκε επίσης ένα Ανώτερο Συμβούλιο Δραματικής Λογοτεχνίας και Μουσικής Δημιουργίας, όργανο που λογόκρινε ό,τι θεωρούνταν αντιδραστικό. Σε κάθε θεσμικό επίπεδο ιδρύθηκαν «επιτροπές ανάγνωσης» που έλεγχαν τις «αποκλίσεις» και, με πολιτικές υποδείξεις, διάλεγαν και πρότειναν προς έγκριση τα έργα που έπρεπε να μπουν στο επίσημο ρεπερτόριο. Με αυτό το μέτρο κατεστάλη κάθε ίχνος ελευθερίας καλλιτεχνικής και πολιτισμικής έκφρασης, και το 1948 μπορεί να θεωρηθεί

---

⁴⁵ ΠΡΕΣΒ. Ν. GREBENEA, *ένθ' ανωτ.*, σ. 384.

δικαίως το έτος που διακόπηκε κάθε σχέση με το δυτικό πολιτισμό και μπολσεβικοποιήθηκε όλη η πολιτισμική ζωή.⁴⁶

2.6.2 Ο νέος άνθρωπος

Μια σημαντική συνιστώσα της «πολιτισμικής επανάστασης» και της επιβολής της κομμουνιστικής ιδεολογίας ήταν η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση, που ξεκίνησε το 1948. Οι δημιουργοί της αντέγραψαν, χωρίς να λάβουν υπόψη τους τις ρουμανικές παιδαγωγικές παραδόσεις, το μοντέλο που εφαρμόστηκε στην ΕΣΣΔ.⁴⁷ Σε πρώτη φάση, η ιδεολογική ανανέωση των διδακτικών προγραμμάτων σήμαινε την απομάκρυνση όλων των σχολικών εγχειριδίων που υπήρχαν πριν από το 1947. Το νέο σύστημα εκπαίδευσης έπρεπε να υπηρετεί την ιδεολογική κατάρτιση, να προετοιμάζει τα παιδιά και τους νέους σύμφωνα με τα πρότυπα του «νέου ανθρώπου».

Ήδη από το 1945 οι κομμουνιστές ηγέτες είχαν τονίσει την αποφασιστική σημασία της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης:

«Το Υπουργείο Παιδείας [...] είναι πιο σπουδαίο από το Υπουργείο Ασφάλειας διότι εκεί πρόκειται για την καταπολέμηση του εχθρού σε επίπεδο παιδείας, για την εκπαίδευση των μελλοντικών στελεχών, για τη μόρφωση της εργατικής τάξης.»⁴⁸

Στις 10 Ιουλίου 1945, ο Γεώργιος Απόστολ τόνιζε ότι

«οι δάσκαλοι αποτελούν σημαντικό μέρος της διανοήσης της Ρουμανίας, η οποία πρέπει να αναμορφωθεί πλήρως»⁴⁹,

---

⁴⁶ Κατά τις εργασίες του Συνεδρίου του ΚΚΡ στις 21-23 Φεβρουαρίου 1948 εξαπολύεται η πάλη σε «ιδεολογικό μέτωπο» εναντίον των ξένων επιρροών «που βρίσκουν εύκολα καταφύγιο στην ιδεολογία, τη λογοτεχνία, την τέχνη, την επιστήμη», πάλι εναντίον «της στάσης θαυμασμού στο σάπιο πολιτισμό των καπιταλιστικών χωρών».

⁴⁷ Για τη διευκόλυνση της προσέγγισης της μεγάλης δύναμης της Ανατολής, το καθεστώς Πέτρου Γκρότσα επέβαλε την εκμάθηση της ρωσικής γλώσσας και λογοτεχνίας από το 1945 ακόμη, καθώς και τη μελέτη της γεωγραφίας της ΕΣΣΔ αντί της γεωγραφίας της Ρουμανίας.

⁴⁸ Δήλωση του Γεωργίου Γκεοργκίου-Ντεζ, βλ. ***, *Stenogrammele zedințelor Biroului Politic al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român*, vol. II, 1949 [Τα στενόγραφα των συνεδριάσεων του Πολιτικού Γραφείου του Εργατικού Κόμματος της Ρουμανίας. 2^{ος} τόμος. 1949], εκδότες: Camelia Moraru, Laura Neagu, Constantin Moraru, Constantin Neagu, Claudiu Dincă, George Mocanu, εκδ. Arhivele Naționale ale României, Βουκουρέστι 2002, σ. 39.

⁴⁹ ANIC, αρχείο Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΡ [Κομμουνιστικού Κόμματος Ρουμανίας] - Καγκελαρία, φάκελος 60/1945, φ. 21.

ενώ το 1948 ο Αναπληρωτής Υπουργός Παιδείας προειδοποίησε τους σχολικούς επιθεωρητές των νομών:

«Πρέπει να δώσετε μια ανελέητη μάχη με τους εαυτούς σας. Οι καθηγητές, οι δάσκαλοι, διαθέτουν μια παλαιά μόρφωση, έχουν σκουριάσει, έχουν τη μόρφωση του παλαιού σχολείου, έζησαν στην παλαιά κοινωνία και διατήρησαν πολλά απομεινάρια της μικροαστικής ζωής, μεταφυσικά και μυστικιστικά απομεινάρια, με τα οποία ερμηνεύουν τα διάφορα θέματα. Πρέπει να δίνετε μια συνεχή μάχη για την εξαφάνιση όλων αυτών.»⁵⁰

Επομένως, ο νόμος της εκπαίδευσης της 3^{ης} Αυγούστου 1948 έθεσε ως στόχους τη διαμόρφωση των νέων σύμφωνα με το κομμουνιστικό πνεύμα, τον αυστηρό έλεγχο των δημοτικών, μεσαίων και ανώτερων σχολείων, την καταστολή της πανεπιστημιακής αυτονομίας, καθώς και την εξασφάλιση των στελεχών για το σχέδιο εκβιομηχάνισης, με την επέκταση της μεσαίας και ανώτερης τεχνικής εκπαίδευσης. Το σχολείο αποτελούσε, κατά την άποψη των νέων ηγετών, τον πρώτο κρίκο του συστήματος μόρφωσης των απαραίτητων για την οικοδόμηση του σοσιαλισμού στελεχών. Έτσι, η νεολαία έπρεπε να εκπαιδευθεί στο πνεύμα του σοσιαλιστικού πατριωτισμού και του προλεταριακού διεθνισμού, κατά το μοντέλο που είχε ανακοινωθεί ήδη από το 1918, όταν οι μπολσεβίκοι αποφάσισαν ότι

«πρέπει να κάνουμε από την νέα γενιά μια γενιά κομμουνιστών. Πρέπει να μετατρέψουμε τα παιδιά σε πραγματικούς κομμουνιστές. Πρέπει να τα μάθουμε να επηρεάζουν σημαντικά την οικογένεια. Πρέπει να τα πάρουμε υπό τον έλεγχό μας και, ας το πούμε καθαρά, να τα κρατικοποιήσουμε. Ήδη από τις πρώτες ημέρες τους θα είναι υπό την επιρροή των κομμουνιστικών νηπιαγωγείων και σχολείων.»⁵¹

Κατά τα έτη 1944-1949 η πανεπιστημιακή αυτονομία καταργήθηκε σύμφωνα με το σοβιετικό μοντέλο και απομακρύνθηκαν οι καθηγητές που είχαν διαδώσει ή διδάξει «αντιεπισημονικές και αντιδημοκρατικές θεωρίες», ενώ η Ρουμανική Ακαδημία αναδομήθηκε με την απόλυση ορισμένων από τα πιο εξέχοντα μέλη της. Από το 1948 εξαλείφθηκε η ουδέτερη από πολιτική και ιδεολογική άποψη εκπαίδευση: όλοι οι θεσμοί εκπαίδευσης και πολιτισμού έγιναν ένα παράρτημα της κρατικής διοίκησης.

---

⁵⁰ *Αυτόθι*, φάκελος 58/1948, φφ. 105-106.

⁵¹ Εμμέσως από M. HELLER, *La machine et les rouages. La formation de l'homme soviétique*, εκδ. Calmann-Levy, Παρίσι 1985, σ. 180.

Το φθινόπωρο του 1949, το Υπουργείο Παιδείας περιόρισε τις εγγραφές στα σχολεία δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και κράτησε τις θέσεις της ανώτερης εκπαίδευσης για τις κατηγορίες μαθητών που θεωρήθηκαν ότι έχουν «υγιή καταγωγή».

«Χιλιάδες παιδιά διώχθηκαν από τα σχολεία και τα πανεπιστήμια, υπέστησαν δημόσιες ταπεινώσεις και χλευάστηκαν από τους καθηγητές και τους συμμαθητές τους επειδή πίστευαν στο Θεό ή επειδή ήταν παιδιά πολιτικών κρατουμένων.»⁵²

Αποφασιστικό ρόλο στην ιδεολογικοποίηση της εκπαίδευσης είχε η εισαγωγή στα πανεπιστήμια του μαρξισμού-λενινισμού, με την αιτιολογία ότι ο διαλεκτικός και ιστορικός υλισμός

«έχει τεράστια σημασία για όλες τις άλλες επιστήμες, οι οποίες δεν μπορούν να σχηματίσουν μια συνολική κοσμοθεωρία.»⁵³

Στο πεδίο της διανόησης, ο σκοπός του κόμματος ήταν να υποτάξει ιδεολογικά τη λογοτεχνία, την ιστορία, τη φιλοσοφία, την κοινωνιολογία και όλες τις άλλες κοινωνικές επιστήμες. Η πολιτισμική παράδοση μεθερμηνεύτηκε σύμφωνα με τα νέα δόγματα: οι κύριες προσωπικότητες του ρουμανικού πολιτισμού απομακρύνθηκαν από τις επίσημες εκδόσεις, η λογοκρισία εφαρμόστηκε αυστηρά για να αφανίσει ό,τι θύμιζε «εθνικισμό», «κοσμοπολιτισμό», «αντικειμενισμό» ή άλλες μορφές «αστικής παρακμής».

Το 1953 η παιδεία ήταν υπό τον πλήρη έλεγχο της κομμουνιστικής εξουσίας: υπήρχε μόνο τύπος του κόμματος, στρατευμένη τέχνη και μια κουλτούρα που υπηρετούσε αυστηρά τα συμφέροντα του κόμματος, ως εκπρόσωπος της εργατικής τάξης. Η πεζογραφία, η ποίηση, το θέατρο, η κριτική, η ιστορία της λογοτεχνίας, οι επιστήμες, υπήρχαν μόνο εφόσον δέχονταν να υιοθετήσουν το όραμα του διαλεκτικού και ιστορικού υλισμού. Η αξία ενός έργου συνίστατο στη συμβολή του για την οικοδόμηση του σοσιαλισμού στη Ρουμανία. Κάθε έργο, κάθε πολιτιστικό γεγονός, το σύνολο των νέων εκδόσεων, η λογοτεχνική ή η καλλιτεχνική εκπαίδευση υποτάσσονταν στις επιταγές της προπαγάνδας, στη «ρεαλιστική-σοσιαλιστική» μέθοδο δημιουργίας, που τελικό στόχο είχαν τη διαμόρφωση των συνειδήσεων έτσι ώστε να ανταποκρίνονται στο ιδεολογικό προφίλ του «νέου ανθρώπου».

Με εξαίρεση σύντομες περιόδους χαλάρωσης, αυτή η τάση διατηρήθηκε μέχρι την πτώση του κομμουνισμού: οι εφημερίδες, οι

---

⁵² I. IANOLIDE, *ένθ' ανωτ.*, σ. 334.

⁵³ *Raport*, σ. 477.

εκδόσεις, τα θέατρα, οι κινηματογράφοι, οι δισκογραφικές εταιρίες, οι φιλαρμονικές και οι όπερες λειτουργούσαν κάτω από αυστηρό πολιτικό έλεγχο.

Σε μακροπρόθεσμο επίπεδο, η καθορισμένη ιδεολογικά πολιτισμική πολιτική είχε εξαιρετικά βλαβερές συνέπειες. Εκτός από το γεγονός ότι ήταν ένα μέσο ελέγχου των συνειδήσεων, ανέτρεψε τις αξίες, διαστρέβλωσε τις πραγματικές ανάγκες και επιθυμίες των ανθρώπων, παραμόρφωσε τις ψυχές και προκάλεσε αμέτρητες ηθικές συμφορές, καταλήγοντας στην οικοδόμηση του

«νέου ανθρώπου που έβγαλε στο φως ο εμβρυολόγος του κομμουνιστικού ολοκληρωτισμού.»⁵⁴

2.7 Η αντίσταση από τα βουνά

Εγκαταλειμμένη από τη Δύση, κατακτημένη από τον αήττητο Κόκκινο Στρατό και με ένα απεχθές κατασταλτικό καθεστώς στην εξουσία, η Ρουμανία βρήκε ωστόσο τη δύναμη να οργανώσει τη μεγαλύτερη και πιο δραστήρια αντικομμουνιστική ένοπλη αντίσταση από όλες τις ανατολικές ευρωπαϊκές χώρες που είχαν κυριευθεί από τους Μπολσεβίκους. Την περίοδο 1945-1960, χιλιάδες ένοπλοι αντάρτες πολέμησαν εναντίον της σοβιετοποίησης του κράτους και της κοινωνίας.⁵⁵ Οι περισσότεροι έχασαν τη ζωή τους στη διάρκεια των συγκρούσεων, στην προσπάθεια να προκαλέσουν μια εθνική εξέγερση εναντίον του παράνομου καθεστώτος και της ατελείωτης σειράς αδικιών.

Εξίσου σημαντική με τη στρατιωτική διάσταση του αγώνα εναντίον του κομμουνισμού ήταν και η πνευματική του διάσταση. Χωρίς να έχουν ενιαία διοίκηση, ενιαία τακτική και στρατηγικό στόχο, οι μαχητές της αντίστασης εναντιώθηκαν στην κομμουνιστική φρόκη βασιζόμενοι κυρίως

---

⁵⁴ M. LOVINESCU, *Jurnal inedit* [Ανέκδοτο ημερολόγιο], εκδ. Humanitas, Βουκουρέστι 2014, σ. 33.

⁵⁵ «Γνωρίζαμε ότι οι δυνάμεις μας ήταν ελάχιστες για να μπορέσουν να ανατρέψουν το καθεστώς που εγκατέστησαν οι Σοβιετικοί. Εις βάρος μας υπήρχε τεράστια δυσαναλογία δυνάμεων. Ο σκοπός μας ήταν να διατηρήσουμε ζωντανή τη φλόγα της ελπίδας στην αγροτική τάξη, την οποία εκμεταλλεύονταν και χλεύαζαν οι κομμουνιστές, να κρατήσουμε την ελπίδα για τη σωτηρία της Ρουμανίας με την έλευση των Αμερικανών, τους οποίους περιμέναμε ως απελευθερωτές. Το ξέσπασμα του πολέμου μεταξύ Αμερικανών και Σοβιετικών ήταν η κατάλληλη στιγμή για να περάσουμε πραγματικά στη δράση.» Μαρτυρία του αντάρτη Γαβριήλ Βαταμανιούκ, βλ. *Arhivele Totalitarismului* [Τα αρχεία του ολοκληρωτισμού], INST, έτος VI, 3 (1995), σ. 39.

στην πίστη τους στο Θεό, στην αλήθεια και την τιμή. Η πνευματική αναγέννηση του λαού ήταν ο απώτερος στόχος τους:

«Εμείς είχαμε τη συνείδηση ότι υπερασπισθήκαμε εκεί όχι μόνο την ύπαρξη και την αξιοπρέπεια του έθνους, αλλά και την πίστη στον Ιησού Χριστό... Δεν ήμασταν μόνο οπλισμένα χέρια· μπορώ να πω κιόλας ότι ήμασταν αυτό μόνο κατ' ανάγκη. Είχαμε μυαλό με το οποίο σκεφτόμασταν, καρδιά γεμάτη αισθήματα και ιδανικά, θέληση και σχέδια, τα οποία, αν μας βοηθούσε ο Θεός να βγούμε ζωντανοί από τη δίνη στην οποία είχαμε μπει, ελπίζαμε να τα εφαρμόσουμε. Όχι για μας, αλλά για το γένος μας. Στις μακρές νύχτες του χειμώνα, δίπλα στη φωτιά, αναλογισθήκαμε πολύ αυτά τα πνευματικά αγαθά, επιστρέφοντας ξανά και ξανά σ' αυτά. Από όλες αυτές τις σκέψεις μας μπορώ να πω ότι συγκροτήσαμε ένα πολιτικό, πολιτισμικό, οικονομικό, κοινωνικό και στρατιωτικό, μα πάνω από όλα θρησκευτικό όραμα για το πώς θα βλέπαμε εμείς τον Χριστό παρόντα στη ζωή του έθνους μας. Χωρίς έμοῦ οὐ δύνασθε ποιεῖν οὐδέν, είπε ο Ιησούς. Και ο Ιησούς είναι ο Θεός. Επομένως όχι μόνο σε πνευματικό επίπεδο δεν μπορούμε να κάνουμε τίποτα χωρίς Αυτόν, αλλά ούτε σε πολιτικό, οικονομικό, πολιτισμικό, κοινωνικό κλπ. Το πρώτο βήμα της Ρουμανίας αφού ξέφευγε από το κομμουνιστικό καθεστώς θα έπρεπε να είναι, πιστεύαμε, ο εκχριστιανισμός ολόκληρης της εθνικής μας ζωής, αρχίζοντας από την Εκκλησία, η οποία έπρεπε να ανανεωθεί και να απομακρύνει κάθε κηλίδα κομμουνισμού. Μετά έπρεπε να στρέψουμε το βλέμμα προς τον εαυτό μας, να κρίνουμε πρώτα αυτόν.»⁵⁶

Η αντικομμουνιστική ένοπλη αντίσταση της Ρουμανίας εκδηλώθηκε ήδη από την άνοιξη του 1944, με την είσοδο των σοβιετικών στρατευμάτων στα βορειοανατολικά της χώρας. Με την εγκαθίδρυση της κυβέρνησης-μαριονέτας του Πέτρου Γκρόζα, στις 6 Μαρτίου 1945, εμφανίσθηκαν πολλές ανατρεπτικές ομάδες, έτοιμες να καταφύγουν στα όπλα σε περίπτωση που θα ξέσπαγε πόλεμος μεταξύ Αγγλο-Αμερικανών και Σοβιετικών. Καθόσον οι κομμουνιστές προσπαθούσαν να επιβάλλουν όλο και πιο φανερά τον έλεγχό τους στους θεσμούς του κράτους, εμφανίσθηκαν πιο ριζοσπαστικές αντικυβερνητικές οργανώσεις, όπως το «Εθνικό Κίνημα Αντίστασης» και η

---

⁵⁶ I. GAVRILĂ-OGORANU, *ένθ' ανωτ.*, σσ. 281-282.

«Ένοπλη ομάδα της Σινάια». Η εξάλειψή τους (το 1945-1947) σηματοδότησε το τέλος του πρώτου σταδίου αντικομμουνιστικής αντίστασης στη Ρουμανία.

Η δεύτερη φάση, που άρχισε το 1948 και διήρκεσε περισσότερο από μια δεκαετία, σηματοδεύθηκε από ένοπλες συγκρούσεις και βίαιη καταστολή και έληξε με την εκκαθάριση των αντάρτικων ομάδων. Η αντίσταση αυτής της περιόδου έλαβε χώρα κυρίως σε ορεινές και δασώδεις περιοχές. Υπήρξαν 14 βασικές περιοχές συγκρούσεων, όπου αγωνίσθηκαν διάφορες αντικομμουνιστικές ομάδες: «Ιών Παράτζινα», «Βλαντ Τσέπες Β΄», «Λευκή Φρουρά», «Θεόδωρος Σούσμαν», «Γκλίγκορ Καντεμίρ», «Σπύρου Μπλανάρου», «Ιών Γαβρίλα-Ογκαράνου» κ.ά.

Συνολικά, στη διάρκεια των χρόνων του αγώνα, στην αντικομμουνιστική ένοπλη αντίσταση της Ρουμανίας δραστηριοποιήθηκαν πάνω από 100 ένοπλες ομάδες. Οι ομάδες των παρτιζάνων ήταν μικρές σε αριθμό, από δύο-τρία άτομα μέχρι μερικές δεκάδες, ενώ οι πόροι τους ήταν περιορισμένοι. Είχαν μόνο ελαφρό οπλισμό, που σχεδόν όλος τους είχε απομείνει από την εποχή του πολέμου. Τροφή και φάρμακα τους προσέφεραν οι υποστηρικτές τους, που ζούσαν στα χωριά και σε πόλεις κοντά στα βουνά. Ο συνολικός αριθμός των μαχητών έφθασε μερικές χιλιάδες, ενώ οι αντάρτες που σκοτώθηκαν στη μάχη ή εκτελέστηκαν χωρίς δίκη ή από τις ομάδες βολής ήταν εκατοντάδες. Η κορυφαία στιγμή της ένοπλης αντίστασης καταγράφηκε στα τέλη της δεκαετίας του 1940 και στις αρχές της δεκαετίας του 1950⁵⁷. Οι τελευταίες ομάδες εξαλείφθηκαν το 1957-1958, ενώ οι τελευταίοι ένοπλοι απομονωμένοι αντάρτες-φυγάδες εξοντώθηκαν στις αρχές της δεκαετίας του 1960.

Οι ηγέτες των παρτιζάνων ήταν συνήθως άνθρωποι με κύρος, που είχαν πλούσια δημόσια εμπειρία, στρατιώτες ή απλοί πολίτες. Αν και υπερίσχυαν οι αγρότες, η κοινωνική σύνθεση των ομάδων αντίστασης ήταν ποικίλη, όπως ποικίλος ήταν και ο πολιτικός προσανατολισμός των μελών: οπαδοί του Αγροτικού Κόμματος, φιλελεύθεροι, λεγεωνάριοι, βασιλόφρονες κ.λπ. Αλλά όλους τους ένωναν οι ίδιες αξίες:

«Κάθε άλλο παρά εγκληματίες, όπως τους περιέγραφαν οι κομμουνιστές, οι μαχητές των βουνών ήταν ήρωες γεμάτοι πίστη, ανθρωπιά, ηθική και εθνική συνείδηση, οι οποίοι δεν μπορούσαν να παραχωρήσουν το ορεινό έδαφος της Ρουμανίας στους

---

⁵⁷ Βλ. D. DOBRINCU, «Rezistența armată anticomunistă la începutul „republicii populare”» [Η ένοπλη αντίσταση στην αρχή της «λαϊκής δημοκρατίας»], *Analele Sighet [Τα χρονικά του Σίγκετ]*, 6^{ος} τόμος, Βουκουρέστι 1998, 233-235.

κομμουνιστές και τους Ρώσους χωρίς να το υπερασπισθούν. Το να μην το υπερασπισθούν τους φαινόταν προδοσία. [...] Και πόσα δεινά δεν υπέστησαν γι' αυτό! Διακινδύνευσαν τα πάντα και κάποιιοι έχασαν τη ζωή τους. Αλλά τι ευγενικές ψυχές! Συνέβαινε να έρθει μια στρατιωτική μονάδα να τους ψάξει και, θεωρώντας ότι είναι μακριά, περνούσε από κοντά τους. Κρυμμένοι, με τα όπλα δίπλα τους, θα μπορούσαν να τους πυροβολήσουν όλους τους στρατιώτες. Όμως δεν το έκαναν, τους άφηναν να περάσουν. Επειδή δεν ήθελαν να τους σκοτώσουν, επειδή τους λυπόntonουσαν. Ήταν και εκείνοι Ρουμάνοι και δεν ήθελαν να απομείνουν οι γονείς τους χωρίς παιδιά, οι γυναίκες τους χωρίς συζύγους, τα αδέρφια και οι αδελφές τους χωρίς αδέρφια. Πόσες φορές είχαν στη διάθεσή τους εκείνους που τους αναζητούσαν, αλλά τους άφηναν να περάσουν! Μόνο όταν τους ανακάλυπταν, επιτίθεντο σε αυτούς και πάλευαν, αναγκαζόμενοι να υπερασπισθούν τη ζωή τους. Τότε ήταν γενναίοι, ανδρείοι, ήρωες.»⁵⁸

Οι αντικομμουνιστές μαχητές που έπεσαν στα χέρια των οργάνων καταστολής βασανίσθηκαν όμως χωρίς έλεος. Μέρος των ανταρτών δικάσθηκε, μαζί με όσους τους βοήθησαν, και τους επιβλήθηκαν πολύ βαριές ποινές – θάνατος ή ισόβια καταναγκαστική εργασία. Εκτός από τις εκτελέσεις στις φυλακές, υπήρξαν και πολλές συνοπτικές εκτελέσεις σε διάφορα μέρη της Ρουμανίας. Οι αντάρτες και οι υποστηρικτές τους που επιβίωσαν και καταδικάσθηκαν σε μακροχρόνια φυλάκιση κλείσθηκαν στο ρουμανικό Γκουλάγκ, ενώ οι οικογένειές τους εκτοπίσθηκαν κυρίως στο Μπαραγκάν ή στη Ντομπρότζεα, τα δε σπίτια τους κατασχέθηκαν και δόθηκαν για κατοικία στους καταδότες τους.

Αν και τελικά ηττήθηκε σωματικά, η ένοπλη αντίσταση στα βουνά της Ρουμανίας αποδείχθηκε, μακροπρόθεσμα, νίκη από πνευματικής και όχι μόνο άποψης. Αυτή συγκέντρωσε στις κορυφές των βουνών τους δυνατούς ανθρώπους, ένωσε εκείνους που έβαλαν τη μοίρα της χώρας πάνω από τη ζωή τους, κινητοποίησε όσους λόγω των χριστιανικών και πατριωτικών τους αρχών και αισθημάτων δεν μπορούσαν να ζήσουν με συμβιβασμούς και παραίτηση, παρακίνησε εκείνους που πίστευαν ότι η ζωή έχει αξία μόνο αν καθοδηγείται από υψηλότερα ιδανικά.

«Σε γενικές γραμμές, η ένοπλη αντικομμουνιστική αντίσταση στη Ρουμανία είχε τρία χαρακτηριστικά: Πρώτον, ήταν εθνικο-

---

⁵⁸ N. GREBENEA, *ένθ' ανωτ.*, σ. 348.

πατριωτική. Ο στόχος της μάχης δεν ανήκε σε κάποιο κόμμα ή κίνημα, αλλά σε ολόκληρο το έθνος. Είχαμε πάντα συνείδηση ότι εμείς εκπροσωπούσαμε τότε το αληθινό ρουμανικό κράτος [...] Στο όνομα αυτής της συνείδησης ενεργήσαμε. [...] Συνειδητοποιούσαμε ότι είμαστε στρατιώτες του Χριστού και του έθνους μας. [...] Προσπαθήσαμε να πλαισιώσουμε τις ενέργειές μας με τη στρατιωτική τιμή και τη χριστιανική ηθική τόσο απέναντι στους φίλους, όσο και απέναντι στους εχθρούς. Δεν θα βρεθεί πουθενά στον αγώνα μας μια πράξη για την οποία να ντρεπόμαστε ή που να λερώνει ηθικά τον αγώνα μας. Δεύτερον, ήταν χριστιανική. Τρίτον ήταν μοναρχική. [...] Τελικά τι θέλαμε εμείς να είμαστε; Μία σταγόνα αξιοπρέπειας για την ιστορία, μερικά δάκρυα αίματος, με τα οποία να πλύνουμε το πρόσωπο της μητέρας μας Ρουμανίας, που λερώθηκε από τη δειλία και τις προδοσίες. Προκειμένου οι νέοι του σήμερα και του αύριο να μην ντρέπονται να ονομάζονται Ρουμάνοι!»⁵⁹

Οι αξίες στις οποίες πίστεψαν και για τις οποίες πολέμησαν οι αντάρτες – ελευθερία, έθνος, πίστη και αλήθεια – θριάμβευσαν στο τέλος, ενώ οι επιζώντες των μαχών στα δάση της Ρουμανίας (της μόνης χώρας στην Ανατολική Ευρώπη που είχε μια δεκάχρονη ένοπλη αντικομμουνιστική αντίσταση) ήταν μάρτυρες της πτώσης του κομμουνισμού όχι μόνο στην χώρα τους, αλλά σε όλο το κομμουνιστικό μπλοκ και στη Σοβιετική Ένωση.

2.8 Η Ασφάλεια – θεσμός του Κακού

Καθοριστικό ρόλο στην επιβολή και την εδραίωση του κομμουνιστικού καθεστώτος έπαιξε και η εγκαθίδρυση και η διατήρηση ενός συστήματος τρομοκρατίας και απομόνωσης, προορισμένου για όλους τους αντιπάλους – πραγματικούς, ενδεχομένους ή φανταστικούς. Επικεφαλής του πολέμου που το σοβιετικό-κομμουνιστικό καθεστώς εξαπέλυσε με αγριότητα εναντίον των Ρουμάνων ήταν η διάσημη Ασφάλεια, η οποία δημιουργήθηκε και ήταν υπό την άμεση καθοδήγηση και επίβλεψη των Ρώσων συμβούλων. Η σωματική εξόντωση, ο εκτοπισμός, η «αναμόρφωση» και η απομόνωση στις φυλακές ήταν οι κύριες μέθοδοι με τις οποίες οι «εχθροί του λαού» αποκλείστηκαν από την κοινωνία τη δεκαετία του '50.

---

⁵⁹ I. GAVRILĂ-OGORANU, *ένθ' ανωτ.*, σσ. 347-348.

Η γέννηση της Ασφάλειας ήταν αποτέλεσμα μιας διαδικασίας που ξεκίνησε το 1945 και τελείωσε στις 10 Ιουλίου 1948, όταν η μυστική αστυνομία του Κράτους αναδιοργανώθηκε με νέο όνομα. Ακολουθώντας το ιδιότυπο μοντέλο του, το CEKA, και τους διαδόχους του, OGPU, NKVD, KGB, η Ασφάλεια ανέλαβε την αποστολή να εφαρμόσει τη λενινιστική διδασκαλία, σύμφωνα με την οποία η δικτατορία του προλεταριάτου σημαίνει «εξουσία που δεν περιορίζεται από κανένα νόμο ή κανονισμό και βασίζεται άμεσα στη χρήση βίας». Σημαίνει επίσης ότι ο επαναστατημένος λαός «δημιουργεί το δικό του δικαστήριο και επιβάλλει τη βία, δημιουργεί ένα νέο επαναστατικό νόμο», ο οποίος πρέπει να νομιμοποιήσει την τρομοκρατία «με σαφείς όρους, χωρίς δισταγμό»⁶⁰.

Έχοντας δικό της καταστατικό λειτουργίας και μυστικό προϋπολογισμό, η Ασφάλεια υπάκουε μόνο στην ανώτατη ηγεσία του κόμματος και τα περισσότερα από τα κορυφαία στελέχη της μυστικής αστυνομίας ήταν ακτιβιστές του κόμματος. Το Κομμουνιστικό Κόμμα διακήρυττε, μέσω των ηγετών του, τη «γραμμή» που έπρεπε να ακολουθηθεί, και η Ασφάλεια ήταν εκείνη που την επέβαλλε και την υπερασπιζόταν, ακόμη και καταπατώντας τα δικαιώματα και τις ελευθερίες που προέβλεπε το κομμουνιστικό Σύνταγμα.

Στα 41 χρόνια που έδρασε, η πολιτική αστυνομία επέβαλε με φρικτό επαγγελματισμό την κρατική τρομοκρατία. Ξεκίνησε με τη βίαιη καταστολή (συλλήψεις, ανακρίσεις, βασανιστήρια, ποινές, απελάσεις), συνέχισε με την ψυχολογική τρομοκρατία (την οργάνωση ενός τεράστιου δικτύου πληροφοριοδοτών, την ανάπτυξη ενός κακόβουλου συστήματος παραπλάνησης και παραπληροφόρησης των μαζών, απειλές, εκβιασμούς), και τελείωσε με πιέσεις που ασκήθηκαν σ' όλο το κρατικό μηχανισμό, οικονομικό και διοικητικό.

Στις δυο πρώτες δεκαετίες λειτουργίας της, η Ασφάλεια ακολούθησε πιστά την αρχή του σοβιετικού διατάγματος *Περί κόκκινης τρομοκρατίας*, που όριζε την απομόνωση του «ταξικού εχθρού» σε στρατόπεδα συγκέντρωσης και την εκτέλεση των «συνωμοτών». Η τρομοκρατία στράφηκε εναντίον όλων των κοινωνικών τάξεων και όλων των κατηγοριών πολιτικών αντιπάλων, καταλήγοντας στο τέλος να πλήττει ακόμη και τους θεωρητικούς συμμάχους και «συνοδοιπόρους» του Κομμουνιστικού Κόμματος, καθώς και τους κομματικούς ηγέτες. Βήμα-

---

⁶⁰ D. VOLKOGONOV, *Lenin. O nouā biografie* [Λένιν. Μια καινούρια βιογραφία], εκδ. Orizonturi, Βουκουρέστι 1994, σσ. 269-270.

βήμα, όλη η κοινωνία μετατράπηκε σε μια απέραντη φυλακή, στην οποία ο ταξικός εχθρός εξαλείφθηκε και καταστράφηκε χωρίς έλεος. Η εφαρμογή των κατασταλτικών μέτρων οδήγησε στο «κλείσιμο του εργάτη στο εργαστήριο, του αγρότη στο χωράφι του και του κρατουμένου σε ένα στρατόπεδο εξόντωσης»⁶¹, με ένα σύστημα αυστηρά οργανωμένο, ελεγχόμενο και κυριαρχούμενο από φόβο. Ο τεράστιος αριθμός συλλήψεων έκανε τον κόσμο να πιστέψει ότι η κράτηση δεν ήταν πια εξαίρεση, αλλά φυσική κατάσταση, έμφυτη στην ίδια την ουσία του κομμουνισμού:

«Ο σοσιαλιστικός κόσμος είναι ο ίδιος μια μεγάλη φυλακή που περιστρέφεται γύρω από τα σημεία υψηλής τάσης του (δηλαδή από τις ίδιες τις φυλακές). Η διαδικασία που ξετυλίγεται έντονα στις φυλακές εξαπλώνεται σε μικρότερο βαθμό στο λαό, αλλά με συνέπειες εξίσου καταστροφικές, διότι στις φυλακές βασανίζονται ολοκληρωμένες, ισχυρές προσωπικότητες, ανθεκτικές στην προσπάθεια σύνθλιψής τους, ενώ οι λαϊκές μάζες εύκολα εντυπωσιάζονται από την παντοδύναμη προπαγάνδα και τις καθημερινές απειλές (που αφορούν την οικογένεια, την εργασία, την κατοικία, το μισθό και ενδεχομένως την ελευθερία, εφόσον τα πάντα μονοπωλούνται από το κόμμα). Υπάρχει μόνο η δυνατότητα να υποτάσσεσαι στο κόμμα, να εργάζεσαι γι' αυτό, να διαστρέφεις κατά τη διάθεσή του, επειδή εξαρτάσαι ολοκληρωτικά από αυτό. Πήραν τις περιουσίες μας με το πρόσχημα ότι εκμεταλλευόμαστε τους άλλους, αλλά στην ουσία το έκαναν για να εκμεταλλεύονται αυτοί εμάς. Μας αφαίρεσαν κάθε εξουσία όχι για να μην τυραννήσουμε τους άλλους, αλλά για να μπορούν αυτοί να μας τυραννήσουν. Επομένως, ο λαός είναι η διακριτική ιδιοκτησία της μπολσεβίκικης εξουσίας. Οι λαοί μπορούν μόνο να υποτάσσονται, να εργάζονται, να ψεύδονται, να πολεμούν και να διαστρέφονται σταδιακά, σύμφωνα με το σοσιαλιστικό μαρξιστικό-λενινιστικό καθεστώς.»⁶²

---

⁶¹ Εμμέσως από A. GLUCKSMANN, *Bucătăreasa și Mâncătorul de oameni. Eseu despre raporturile dintre stat, marxism și lagărele de concentrare* [Η μαγειρίσσα και ο Ανθρώποφάγος. Δοκίμιο για τις σχέσεις μεταξύ κράτους, μαρξισμού και στρατοπέδων συγκέντρωσης], εκδ. Humanitas, Βουκουρέστι 1991, σ. 137.

⁶² I. IANOLIDE, *ένθ' ανωτ.*, σσ. 275-276.

Στα μέσα της δεκαετίας του '50 η Ασφάλεια, «το ένοπλο χέρι» του Κόμματος, «η κόψη του σπαθιού» στην ταξική πάλη, είχε καταφέρει να γίνει ένα πραγματικό εθνικό φόβητρο,

«δημιουργώντας ένα γενικό πλαίσιο καχυποψίας, πανικού και τρόμου. Πάνω από όλους πλανάται μια αναπόφευκτη απειλή, ότι μπορεί να συλληφθείς τα μεσάνυχτα, να χάσεις την κοινωνική σου θέση, την ηθική και βιολογική σου ύπαρξη. Η ζωή αιωρείται, διακόπτεται, κατακερματίζεται σε μια σειρά διακεκομμένων στιγμών που δεν εξαρτώνται πια από εσένα, αλλά που οι ηγεμόνες του κόσμου μπορούν να σταματήσουν όποτε θέλουν. Έτσι, εμφανίζεται η ιδέα της παντοδυναμίας του κακού και της φυσικότητας της φρίκης. Οι άνθρωποι αντιδρούν: εξεγείρονται από καιρό σε καιρό, όταν τα όρια της σωματικής αντοχής ξεπερνιούνται, αλλά είναι κοντά στο να θεωρούν αναπόφευκτα και φυσιολογικά τη σύλληψη, τα βασανιστήρια, την καταδίκη, το θάνατο. Επιδιώκεται η κόπωση της ουσίας του ανθρώπου, η αποσύνθεση της πίστης και της ελπίδας.»⁶³

Το 1964 απελευθερώθηκαν όλοι οι πολιτικοί κρατούμενοι. Αυτό όμως δεν αποτέλεσε το τέλος της φανεράς τρομοκρατίας της Ασφάλειας, δεδομένου ότι, μετά από σχεδόν δυο δεκαετίες από την ανάληψη της εξουσίας από το Κόμμα, η αντικομμουνιστική πολιτική, οικονομική και διανοητική ελίτ είχε εξοντωθεί στα στρατόπεδα καταναγκαστικής εργασίας και στις φυλακές, ενώ η δύναμη του λαού για εξέγερση είχε εξαντληθεί. Παρά το γεγονός ότι το κομμουνιστικό καθεστώς δεν χρειαζόταν υποστήριξη για να παραμείνει στο τιμόνι της χώρας, η πανταχού παρουσία και η παντοδυναμία της Ασφάλειας στη ρουμανική κοινωνία συνεχίστηκαν.

Την περίοδο 1970-1980, ο φαύλος θεσμός έπρεπε μόνο να διατηρήσει και να καλλιεργήσει τη γενική ατμόσφαιρα τρομοκρατίας που εγκαταστάθηκε στις συνειδήσεις την περίοδο που εκτελούσε ανεμπόδιστα τις κτηνωδίες του. Ο επιτήδειος χειρισμός του φόβου αποδείχθηκε τόσο αποτελεσματικός, ώστε δημιούργησε την αίσθηση μίας υπερφυσικά κακής δύναμης της Ασφάλειας. Η απλή ύπαρξη της μυστικής Αστυνομίας, και η αναφορά ακόμη του ονόματός της, ήταν σε πολλές περιπτώσεις αρκετή για να αποθαρρύνει μια σοβαρή αντιπολίτευση.

---

⁶³ A. SCRIMA, *ένθ' ανωτ.*, σ. 164.

Γι' αυτόν τον λόγο, την εποχή του Τσαουσέσκου η Ασφάλεια έδρασε κυρίως προληπτικά, για να εμποδίσει τη μετατροπή της γενικευμένης δυσαρέσκειας σε συλλογική διαμαρτυρία. Προκειμένου να επιτύχει το βασικό της στόχο – τον απόλυτο έλεγχο του πληθυσμού και τη διασφάλιση της σταθερότητας του κομμουνιστικού καθεστώτος – η Ασφάλεια δημιούργησε ένα τεράστιο δίκτυο πληροφοριοδοτών, που διείσδυσαν στους κρατικούς θεσμούς, στα εργοστάσια, τα νοσοκομεία, τα σχολεία και αλλού με σκοπό να ανακαλύψουν και να εξουδετερώσουν έγκαιρα κάθε διαμαρτυρία και αντίδραση.

Χωρίς να εξισώνονται με τις βίαιες πρακτικές της περιόδου Ντεζ, οι κατασταλτικές δράσεις της Ασφάλειας συνεχίστηκαν και την περίοδο 1965-1989, με πιο επιλεκτικές και ύπουλες μορφές: «την εξαφάνιση», «το ατύχημα», τον ύποπτο θάνατο ή τον εγκλεισμό σε ψυχιατρικά ιδρύματα. Επίσης, η άρνηση έκδοσης διαβατηρίου για την έξοδο από τη χώρα, ο επαγγελματικός υποβιβασμός, η απαγόρευση δημοσίευσης, ο εκβιασμός, ο κατ' οίκον περιορισμός ήταν μέσα εξουδετέρωσης των αντιπάλων.

Μέχρι την κατάργηση του κομμουνιστικού ολοκληρωτισμού, το 1989, η Ασφάλεια άσκησε με μεγάλο επαγγελματισμό τη λειτουργία του οργάνου κρατικής τρομοκρατίας και έλαβε επάξια το χαρακτηρισμό:

«απρόσωπος δαίμονας, πιστός, σταθερός και εν ανάγκη βάνουσος υπηρέτης του καθεστώτος.»⁶⁴

2.9 Το ρουμανικό σύστημα συγκέντρωσης

2.9.1 Η «Διώρυγα του θανάτου»

Ένα μοναδικό κεφάλαιο στην απογραφή των φρικαλεοτήτων των σοσιαλιστικών καθεστώτων της Ανατολικής Ευρώπης καταλαμβάνει η Διώρυγα Δούναβη-Μαύρης Θάλασσας. Έχοντας πάρει από τους τοπικούς κομμουνιστές ηγέτες το παρατσούκλι ο «τάφος της Ρουμανικής μπουρζουαζίας», το φαραωνικό έργο παρέμεινε στη μνήμη του λαού με το όνομα η «Διώρυγα του θανάτου», εξαιτίας των δεκάδων χιλιάδων ζώων που καταστράφηκαν εκεί. Το αγαπημένο σύνθημα των κομμουνιστών – «η εργασία δημιούργησε τον άνθρωπο» – βρήκε την πιο κυνική διάψευση στη Διώρυγα, όπου η εργασία χρησιμοποιήθηκε στην πραγματικότητα για να σκοτώσει τον άνθρωπο.

---

⁶⁴ *Raport*, σ. 175.

Η ιδέα οικοδόμησης μίας Διώρυγας που να συνδέει το Δούναβη με τη Μαύρη Θάλασσα είχε προταθεί στους Ρουμάνους κομμουνιστές από τον ηγέτη της ΕΣΣΔ, Ιωσήφ Στάλιν, κατά τη διάρκεια μιας επίσκεψης στη Μόσχα το 1948⁶⁵. Όλη αυτή η ενέργεια περιγράφηκε ως μέρος του «προγράμματος οικονομικής ανοικοδόμησης της χώρας και οικοδόμησης του σοσιαλισμού». Ο σκοπός της δημιουργίας του τεράστιου εργοταξίου ήταν στην ουσία πολιτικός, καθώς επεδίωκε την εξόντωση της αντιπολίτευσης και την ιδεολογική της αναμόρφωση στα στρατόπεδα καταναγκαστικής εργασίας. Εξάλλου, η Άννα Πάουκερ αναφέρθηκε στη Διώρυγα λέγοντας ότι θα κατασκευασθεί «χωρίς την αστική τάξη και μάλιστα εναντίον της»⁶⁶.

Οι εργασίες ξεκίνησαν το καλοκαίρι του 1949, και το εργατικό δυναμικό εξασφαλίστηκε σε μεγάλο βαθμό από πολιτικούς κρατούμενους. Χαρακτηριζόμενοι στα χαρτιά ως «δύναμη εργασίας για τη συμπλήρωση του αριθμού των εργαζομένων»⁶⁷, αυτοί επρόκειτο να είναι η ανθρώπινη κατηγορία που θα έκανε τις πιο σκληρές δουλειές, στο πλαίσιο ενός γενικού καθεστώτος εξόντωσης.

Εκτός από τη μακροχρόνια πείνα και την εξαντλητική εργασία, οι κρατούμενοι της Διώρυγας υπέστησαν πολλούς ξυλοδαρμούς και βασανιστήρια από τους δεσμοφύλακες. Η ανεπαρκής τροφή και η απουσία ιατρικής περίθαλψης, η εξουθενωτική δουλειά, οι ακατάλληλες συνθήκες και οι αδιάκοπες καταχρήσεις της διοίκησης κατέληξαν στο να μετατραπεί η Διώρυγα Δούναβη-Μαύρης Θάλασσας σε νεκροταφείο της ρουμανικής ελίτ⁶⁸. Εκτιμάται ότι ο αριθμός των πολιτικών κρατουμένων που πέθαναν στη Διώρυγα είναι τουλάχιστον μερικές χιλιάδες.

---

⁶⁵ L. BETEĂ/ P. SFETCU, «Stalin decide: construiți Canalul» [Ο Στάλιν αποφασίζει: κτίστε τη Διώρυγα], *Magazin istoric* [Ιστορικό περιοδικό], έτος XXXI, 12 (369), Δεκέμβριος 1997, 13-14.

⁶⁶ Βλ. D. JELA, *Cazul Nichita Dumitru. Încercare de reconstituire a unui proces comunist (29 aug.–1 sept. 1952)* [Το περιστατικό Nichita Dumitru. Δοκιμή αναπαράστασης μίας κομμουνιστικής δίκης (29 Αυγούστου – 1 Σεπτεμβρίου 1952)], εκδ. Humanitas, Βουκουρέστι 1995, σ. 32.

⁶⁷ Η διαδικασία απόκτησης του εργατικού δυναμικού είχε αντιγραφεί από το μοντέλο της NKVD. Χρησιμοποιήθηκαν οι διοικητικές καταδίκες που έγιναν άμεσα από το Υπουργείο Εσωτερικών, χωρίς νομική δίκη, με βάση μόνο μια απόφαση για τη σύλληψη όσων «θέτουν σε κίνδυνο ή προσπαθούν να θέσουν σε κίνδυνο το καθεστώς της λαϊκής δημοκρατίας και την οικοδόμηση του σοσιαλισμού ή όσων δυσφημίζουν την εξουσία του κράτους και τα όργανά του, αν οι πράξεις τους δεν αποτελούν παράβαση» (δηλαδή αν δεν υπάρχουν αποδείξεις για μια δίκη). Αρχεία CNSAS, D, φάκελος 54, 3^{ος} τόμος, φφ. 60-61.

⁶⁸ Για τις απάνθρωπες συνθήκες της Διώρυγας, βλ. παρακάτω, σσ. 307-308. Βλ. και M. COJOC, *Istoria Dobrogei în secolul XX. Canalul Dunăre-Marea Neagră (1949-1953)* [Η ιστορία της Ντομπρότζας στον 20^ο αιώνα. Η Διώρυγα Δούναβη – Μαύρης Θάλασσας (1949-1953)], εκδ. Mica Valahie, Βουκουρέστι 2001, σ. 91.

Ο Γολγοθάς της Διώρυγας τελείωσε τον Ιούλιο του 1953, όταν οι δραστηριότητες του εργοταξίου διακόπηκαν. Για να δικαιολογήσουν την αποτυχία του έργου, οι αρχές δήλωσαν ότι έγινε σαμποτάζ, και η τεχνική διοίκηση της Διώρυγας συνελήφθη και καταδικάστηκε μετά από δίκες-παρωδία, σχεδιασμένες κατά το σοβιετικό πρότυπο. Όμως η λανθασμένη σχεδίαση του έργου, οι τεχνικές και οργανωτικές ατέλειες και η έλλειψη ενδιαφέροντος για την αντιμετώπισή τους εκ μέρους των αρχών οφείλονταν στο γεγονός ότι ο κύριος σκοπός της Διώρυγας δεν ήταν οικονομικός, αλλά εγκληματικός – ο αποδεκατισμός της αντιπολίτευσης, με τον πιο σταλινικό τρόπο. Αυτό το αποδεικνύει και η παύση των εργασιών αμέσως μετά το θάνατο του Στάλιν, του υπό σκιάν σκηνοθέτη και μακάβριου εμπνευστή της «Διώρυγας του Θανάτου».⁶⁹

2.9.2 Το ρουμανικό Γκουλάγκ

Την περίοδο της εδραίωσης του, το κομμουνιστικό καθεστώς δημιούργησε και διατήρησε σε λειτουργία ένα τεράστιο αριθμό στρατοπέδων συγκέντρωσης, που μαρτυρεί ότι τα κατασταλτικά μέτρα της εξουσίας είχαν τον χαρακτήρα ενός πολέμου εναντίον ολόκληρου του ρουμανικού λαού. Τα καθοριστικά χαρακτηριστικά του Γκουλάγκ που εξήγαγαν οι σοβιετικοί μπολσεβίκοι στη Ρουμανία ήταν η δολοφονία, η σκληρότητα, τα βασανιστήρια, οι κτηνωδίες, που σκοπό είχαν να εξοντώσουν σωματικά και ηθικά τους κρατούμενους. Ο τελικός στόχος στον οποίο απέβλεπαν ήταν ο πλήρης έλεγχος του ανθρώπου, με την εξάλειψη όχι μόνο της εξωτερικής ελευθερίας, αλλά και κάθε μορφής ιδιωτικής ζωής:

«Στον κομμουνισμό, είτε το θέλεις, είτε όχι, πρέπει να λες και να κάνεις μόνο αυτά που σε διατάζουν. Πρέπει να μην σκέφτεσαι, να μην κρίνεις, η βούληση και η ελευθερία δεν υπάρχουν πια. Και αν δεν υπακούς, για τη συμμόρφωση στην εξουσία υπάρχουν οι φυλακές, τα γκουλάγκ, τα στρατόπεδα συγκέντρωσης, οι διώρυγες, οι εξορίες, οι κατ' οίκον περιορισμοί, η υποβάθμιση, ο εκβιασμός της συνείδησης, η απώλεια της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, η μετατροπή σε ρομπότ και η καθοδήγηση κάθε πράξης. Έτσι έγινε θεός ο κομμουνισμός.»⁷⁰

---

⁶⁹ Η κατασκευή της Διώρυγας θα ξεκινήσει εκ νέου το 1970 και θα ολοκληρωθεί το 1984 από τον Τσαουσέσκου. Η ολοκλήρωσή της χρησιμοποιήθηκε πλήρως για την οικοδόμηση της λατρείας της προσωπικότητας του πιο σταλινικού δικτάτορα της Ανατολικής Ευρώπης.

⁷⁰ D. BORDEIANU, *ένθ' ανωτ.*, σ. 6.

Σύμφωνα με τους υπολογισμούς του AFDPR, από τις φυλακές, τα στρατόπεδα και τους άλλους χώρους κράτησης και εξορίας πέρασαν δυο εκατομμύρια άνθρωποι, δηλαδή πάνω από το 10% του πληθυσμού της χώρας. Σχεδόν όλοι αυτοί φυλακίσθηκαν την περίοδο 1948-1964. Εκτός από την πολιτισμική, θρησκευτική, στρατιωτική και πολιτική ελίτ, ένας εντυπωσιακός αριθμός κρατουμένων προήλθε από τις τάξεις των απλών ανθρώπων, πράγμα που αποδεικνύει ότι η λεγόμενη συμμαχία μεταξύ της εργατικής και της αγροτικής τάξης ήταν απλά ένα υποκριτικό σύνθημα:

«Υπήρξαν δέκα φορές περισσότεροι εργαζόμενοι στις φυλακές από ό,τι στο κομμουνιστικό κόμμα – και αυτό σε ένα καθεστώς που λεγόταν εργατικό.»⁷¹

Εξαιτίας της πολιτικής των αρχών να εξαφανίσουν κάθε ίχνους των εγκλημάτων τους, είναι δύσκολο να εκτιμηθεί ο αριθμός των ανθρώπων που πέθαναν σε συνθήκες κράτησης. Εξίσου δύσκολο είναι να γνωρίσουμε τον αριθμό των φονευθέντων στην αντίσταση στα βουνά, όπως επίσης όσων θανατώθηκαν χωρίς δίκη ή χωρίς να φυλακισθούν⁷².

Οι περισσότεροι από τους επιζήσαντες πολιτικούς κρατουμένους απελευθερώθηκαν την περίοδο 1962-1964 (περίπου 15.000), όμως η δίωξή τους δεν τελείωσε με την απελευθέρωσή τους, αλλά συνεχίσθηκε στη «μεγάλη φυλακή» του υλικού-αθεϊστικού καθεστώτος. Στιγματισμένοι από τις αρχές στα μάτια της κοινής γνώμης, χωρίς τη δυνατότητα να υπερασπισθούν τον εαυτό τους, αυτοί παρακολουθούνταν συνεχώς, εκφοβίζονταν, ανακρίνονταν, χλευάζονταν, τρομοκρατούνταν για να γίνουν καταδότες. Ορισμένοι ήταν θύματα κατασκευασμένων ατυχημάτων, άλλοι υποβλήθηκαν σε ψυχιατρικές θεραπείες ή κατέληξαν εξόριστοι. Οι πιο «τυχεροί» στάλθηκαν σε κατώτερες εργασίες από εκείνες που είχαν πριν τη σύλληψη και συνήθως σε άλλα μέρη από τις γενέτειρές τους.

2.9.3 Οι τόποι κράτησης

Αντιγράφοντας το σοβιετικό μοντέλο του Γκουλάγκ, οι Ρουμάνοι κομμουνιστές ηγέτες μεταρρύθμισαν θεσμικά και διαδικαστικά ολόκληρο το σύστημα των φυλακών που κληρονόμησαν. Η εμφάνιση των πολιτικών αξιωματικών (οι οποίοι επιλέχθηκαν από τους ακτιβιστές του κόμματος),

---

⁷¹ I. IANOLIDE, *ένθ' ανωτ.*, σ. 277.

⁷² *Raport*, σ. 161.

καθώς και η πολιτική ανανέωση του σώματος των φρουρών οδήγησαν στην επιβολή μιας πραγματικής τρομοκρατίας για τους κρατούμενους.

Συνολικά, επί Γκεοργκίου-Ντεζ υπήρξαν στη Ρουμανία περίπου 150 μονάδες κράτησης, οργανωμένες σύμφωνα με τον αριθμό και την ειδικότητα των κρατουμένων: φυλακές μεταφοράς και διαλογής (Ζιλάβα, Ράχοβα), φυλακές προορισμένες για την εξόντωση της ελίτ της χώρας (Σίγκετ), για καταδίκους σε πολυετή ή ισόβια φυλάκιση (Γκέρλα, Αϊούντ), για πρώην μέλη δημοσίων υπηρεσιών (Φαγκαράς), γυναικείες φυλακές (Ντουμπραβένι, Μαρτζινένι, Μιέρκουρεα-Τσιουκ, Μίσιλεα), φυλακές για φοιτητές (Πιτέστι), για ανηλίκους (Τιργκσόρ, Μαρτζινένι, Κλουζ), φυλακές-νοσοκομεία (Τίργκου-Οκνα, Βακαρέστι) κλπ.

Άλλες μορφές κράτησης, που θεσπίστηκαν με μια σειρά αποφάσεων και μυστικών διαταγμάτων⁷³, ήταν: οι μονάδες εργασίας, για άτομα που, αν και δεν καταδικάσθηκαν από δικαστήρια, θεωρούνταν επικίνδυνα από τις κομμουνιστικές αρχές, καθώς και για πρώην πολιτικούς κρατούμενους που θεωρούνταν ακόμη «μη-αναμορφωμένοι»: οι αγροτικές φυλακές, όπου οι κρατήσεις γίνονταν για διάστημα 6 μηνών έως και 5 ετών· η απέλαση, μέτρο με το οποίο εκτοπίζονταν βίαια ορισμένες κατηγορίες πληθυσμού θεωρούμενες εχθρικές στο κομμουνιστικό καθεστώς, που δεν είχαν καταδικασθεί νόμιμα και στις οποίες επεβλήθη ο κατ' οίκον περιορισμός για περίοδο 6 μηνών έως 5 ετών.

Στον αστερισμό του γκουλάγκ, η πολιτική φυλακή καταλάμβανε την κεντρική θέση, αποτελώντας μεταφορικά τη διαμορφώτρια (μήτρα) και τη μικρογραφία του κομμουνιστικού κόσμου.

«Το κελλί της φυλακής είναι το πρωτότυπο του ολοκληρωτικού κόσμου των Μπολσεβίκων. Μια κομμουνιστική χώρα είναι σαν ένα κελλί που έχει στα παράθυρα κάγκελα και παντζούρια και στις πόρτες μάνδαλο. Μπορείς να βγεις μόνο αν σου ανοίξει ο δεσμοφύλακας. Το κράτος είναι ο μεγάλος και πανταχού παρών δεσμοφύλακας. Από μέσα δεν μπορείς να δεις τίποτα και δεν μπορείς να επικοινωνήσεις με κανέναν. Εμείς, που μας είδαν να μιλάμε με τους γείτονες, ήμασταν στην κατάσταση των γενναίων που πυροβολήθηκαν στα σύνορα των κομμουνιστικών χωρών· αυτά τα σύνορα αποτελούν το τεράστιο τείχος της φυλακής που είναι το μπολσεβίκικο κράτος.»⁷⁴

⁷³ Βλ. ASRI, αρχείο «D», φάκελος 10090, φφ. 80-90.

⁷⁴ L. BRÂNZAȘ, *ένθ' ανωτ.*, σ. 150.

Το πολιτικό Γκουλάγκ ήταν ο τόπος όπου έγινε η εξάλειψη, η αναμόρφωση, οι βασανισμοί, η επιτήρηση, η σωματική και ψυχική εξόντωση όλων όσων αντιστέκονταν ή δεν μπορούσαν να δεχθούν την νέα πολιτικο-οικονομικο-κοινωνική τάξη των κομμουνιστικών αρχών. Οι μέθοδοι του σωματικού και ψυχικού βασανισμού στους αντιπάλους του μπολσεβικισμού κάνουν να ωχριούν – σε σύγκριση, ποικιλία και ένταση – τα μαρτύρια της κόλασης του Δάντη. Για τον λόγο αυτό,

«οι φυλακές ήταν ένα είδος διαδοχικών κόσκινων από τις οποίες πέρασαν χιλιάδες άνθρωποι. Λίγοι, ελάχιστοι ήταν εκείνοι που άντεξαν όλα τα βασανιστήρια. Αυτή η διαδικασία αυστηρής επιλογής πρέπει να κατανοηθεί σωστά, αλλιώς οι άγιοι και οι ήρωες δεν μπορούν πλέον να είναι αξιόπιστοι.»⁷⁵

Ταυτόχρονα,

«πουθενά δεν εκδηλώθηκε τόσο η δύναμη του πνεύματος όπως στις κομμουνιστικές φυλακές. Αυτή ήταν τεράστια και ξεπέρασε ό,τι ήταν γνωστό μέχρι τότε. Με ένα γεύμα 600 θερμίδων ζούσαν χιλιάδες άνθρωποι στο Αϊούντ. [...] Η δύναμη του πνεύματος κράτησε το σώμα να μην πεθάνει σε τόσο δύσκολες συνθήκες, πράγμα που κανείς δεν πίστευε ότι είναι δυνατό να συμβεί. Και στην έλλειψη τροφής προστίθεται η έλλειψη ζέστης, η έλλειψη ηλιόλουστου αέρα (επειδή υπήρχαν παντζούρια στα παράθυρα), η έλλειψη περπατήματος, οι ποινές (πολλές φορές χωρίς λόγο), ο ξυλοδαρμός (ενίοτε απλά για εκφοβισμό), οι προσβολές, οι απειλές, η ψυχική πίεση και μερικές φορές η τρομοκρατία.»⁷⁶

2.10 Η «αναμόρφωση» μέσω βασανιστηρίων

Η «αναμόρφωση» που έγινε την περίοδο 1949-1951 σε κάποιες φυλακές του ρουμανικού γκουλάγκ αποτελεί μοναδικό κεφάλαιο στην ιστορία της ανθρωπότητας. Οι επιζήσαντες μαρτυρούν ομόφωνα ότι

«ούτε την κόλαση δεν είχαμε φαντασθεί τόσο κτηνώδη και σκληρή όπως ήταν η αναμόρφωση του Πιτέστι. Η παγκόσμια λογοτεχνία πρέπει να λάβει γνώση για μια νέα σελίδα στα χρονικά της ανθρώπινης αλλοτρίωσης.»⁷⁷

---

⁷⁵ I. IANOLIDE, *ένθ' ανωτ.*, σ. 212.

⁷⁶ N. GREBENEA, *ένθ' ανωτ.*, σ. 550.

⁷⁷ I. IANOLIDE, *ένθ' ανωτ.*, σ. 118. (ελλ. 117)

Η Σουτσεάβα, το Πιτέστι, η Γκέρλα κ.ά. ήταν τα μέρη όπου ο κομμουνισμός αποκάλυψε πλήρως το σκαιό του πρόσωπο, εφαρμόζοντας πιστά τις λενινιστικές θεωρίες και αρχές για την καταστροφή των εχθρών του προλεταριάτου. Στο τερατώδες πείραμα μετασχηματισμού της ανθρώπινης φύσης έγιναν σαφή η ουσία και ο τελικός σκοπός της μαρξιστικής-λενινιστικής ιδεολογίας και του αθεϊστικού υλισμού – η ολοκληρωτική υποδούλωση του ανθρώπου – καθώς και η πηγή προέλευσής τους – το σατανικό πνεύμα.

Εξετάζοντας τη λογική του προοδευτικού-εξελικτικού υλισμού, μπορεί κανείς να διαπιστώσει ότι η «αναμόρφωση» είναι γραμμένη στο γενετικό κώδικα του κομμουνισμού, ως τελικό σημείο της υλοποίησης του δόγματος:

«Από ιστορικής άποψης, το φαινόμενο της αναμόρφωσης βρίσκεται στο απόγειο του ορθολογισμού, της αυτοθεοποίησης, του υλισμού και του αθεϊσμού. Ξεκινώντας από την Αναγέννηση και τον Ανθρωπισμό, περνώντας από τη Γαλλική Επανάσταση, αυτό το ρεύμα κατέληξε αναπόφευκτα στον επιστημονισμό και τον ιστορικό υλισμό, και από εκεί στην αναμόρφωση. Η αναμόρφωση δεν θα ήταν δυνατή αν δεν υπήρχε αυτός ο προσανατολισμός και αυτή η ιστορική εξέλιξη.»⁷⁸

Το κεντρικό δόγμα του κομμουνισμού – σύμφωνα με το οποίο η φύση, η ζωή, η ιστορία και η κοινωνία υποτάσσονται στους νόμους του ιστορικού υλισμού – εφαρμόστηκε και πάνω στον άνθρωπο, επιδιώκοντας τον καθορισμό της συνείδησής του, η οποία θεωρούνταν «ένα σύμπλεγμα εξαρτημένων αντανεκλαστικών», εύκολο να μετατραπεί με βάση μια δήθεν λογική-επιστημονική παιδαγωγία. Οι τεχνίτες της αναμόρφωσης προσπάθησαν να αποδείξουν πειραματικά ότι η λογική, η σκέψη, η συνείδηση και όλες οι ψυχικές ικανότητες είναι μόνο προϊόντα της ύλης και ότι, ενεργώντας πάνω στο σώμα, μέσω του περιβάλλοντος και της κοινότητας, μπορούν να μετατρέψουν τη συνείδηση, το βαθύ εγώ του ανθρώπου και την προσωπική του εικόνα.

Δεδομένου ότι για τον αθεϊστικό υλισμό οι μεγαλύτεροι εχθροί είναι η πίστη στο Θεό και η χριστιανική κοσμοθεωρία, και αφού αυτές ενοικούν στην ανθρώπινη ψυχή, ο στόχος της παιδαγωγίας της αναμόρφωσης ήταν «να εξουσιάζει την ψυχή του ανθρώπου. Η ψυχή πρέπει να εξολοθρευθεί, διότι δεν μπορεί να υποδουλωθεί. Η θρησκεία, η τέχνη, η επιστήμη, οι ιδέες, τα ιδανικά, τα συναισθήματα, όλα

---

⁷⁸ Αυτόθι, σσ. 83-84.

πρέπει να εξολοθρευθούν και να αντικατασταθούν με τις ιδέες, τους νόμους και την επιστήμη του ιστορικού υλισμού. [...] Επομένως, η εκπαίδευση στο πνεύμα του ιστορικού υλισμού – δηλαδή η *αναμόρφωση* – είναι η μεταποίηση του ανθρώπου σε διάβολο, ο ακρωτηριασμός της ψυχής, η θανάτωση του Θεού, η μηχανοποίηση της συνείδησης, η κατάργηση της προσωπικότητας, η εξαφάνιση της ελευθερίας, η απόλυτη σκλαβιά, η ψυχική τηλεκατεύθυνση, ο διανοητικός καθορισμός με βάση τα αντανακλαστικά.»⁷⁹

Όπως θα διαπίστωναν εκείνοι που μπήκαν στο μοχθηρό χορό της αναμόρφωσης, ο μηχανισμός απανθρωποποίησης είχε, πέρα από την εξωτερική του εμφάνιση – την ιδεολογική-πολιτική – και τη σφραγίδα του καθαρού σατανισμού. Οι φυλακισμένοι δεν είχαν να κάνουν με ανθρώπους,

«αλλά με δαιμονισμένους ανθρώπους, που ήταν υπό την εξουσία του Σατανά και που έπεσαν πάνω μας με όλο το μίσος, τον κυνισμό και την κτηνωδία. Το φαινόμενο Πιτέστι-Γκέρλα δεν είναι μόνο ασυνήθιστο αλλά, κατά τη γνώμη μου, είναι ένα φαινόμενο μυστήριο, διότι εκεί η μάχη έγινε μεταξύ όσων υπηρετούσαν τον Θεό και εκείνων που κατέχονταν από το πνεύμα του Σατανά.»⁸⁰

Η μετάνοια – η αλλαγή του νου και του τρόπου ζωής του πεπτωκότος ανθρώπου, του παραμορφωμένου από την αμαρτία, με τη μεταμόρφωση που επιφέρει το Άγιο Πνεύμα – χλευάστηκε και ανατράπηκε μέσα στην αρνητική και διαβολική πράξη της αναμόρφωσης. Αυτή επεδίωκε όχι τόσο τη σωματική καταστροφή (τα θύματα ούτε καν επιτρεπόταν να πεθάνουν και η αυτοκτονία ήταν ένα σοβαρό αδίκημα), όσο το βιασμό, την αλλοίωση και την υποβάθμιση της ανθρώπινης ψυχής, τη στρέβλωση του νου, την αποκτήνωση, τη διαστροφή και τη δαιμονοποίηση:

«Οι μέθοδοι της ποινικής ανάκρισης, βασισμένης στην ιδέα ότι η δικαιοσύνη είναι μορφή της ταξικής πάλης, και οι δίκες με πλήρεις εξομολογήσεις προϋπέθεταν τον άνθρωπο να αυτο-διασύρεται, να φθάνει στο σημείο να απεχθάνεται τον εαυτό του και να τον μισεί θανάσιμα (ώστε η ζωή του, που έσωσε με προδοσία, να μην αξίζει τίποτα), να συνειδητοποιεί ότι κατέβηκε μέχρι το τελευταίο σκαλί και δεν μπορεί να αντέξει πλέον τον εαυτό του, ούτε να βγει απ' αυτόν και να σηκώσει τον σταυρό του, επειδή έκοψε και έκαψε όλες

---

⁷⁹ *Αυτόθι*, σ. 83. (ελλ. 79-80)

⁸⁰ D. BORDEIANU, *ένθ' ανωτ.*, σ. 6.

τις γέφυρες με το φαινομενικό κόσμο. Δεν αποτελούν άραγε όλα αυτά το ζωντανό και ολοκληρωμένο παράδειγμα της μυστηριώδους αμαρτίας, της μόνης για την οποία ο Ιησούς λέει καθαρά ότι δεν μπορεί να υπάρξει συγχώρεση; [...] Ο εξευτελισμός του συνανθρώπου είναι αμαρτία εναντίον του Αγίου Πνεύματος, διότι σημαίνει αποπροσωποποίηση. Με το να αναγκάζουν τον κατηγορούμενο να παραδέχεται τα πάντα, να καταγγέλλει τους φίλους του, να ζητάει την τιμωρία του, να ρυπαίνεται και να εκτίθεται ανεπανόρθωτα, του παίρνουν την ψυχή.»⁸¹

Ειδικά στο Πιτέστι και τη Γκέρλα, τα κελλιά των φυλακών έγιναν τρύπες της κόλασης⁸², πλημμυρισμένες από βλασφημίες και κοπροφάγες εμμονές. Η πίστη, τα ιδανικά, το έθνος, η οικογένεια, η αρετή, η τιμή, ο ηρωισμός, η ανθρωπιά διασύρθηκαν τελείως. Οι δράστες συναγωνίσθηκαν σε αμέτρητες ωμότητες, εφευρίσκοντας και την πιο καταχθόνια από όλες – τη μεταμόρφωση των θυμάτων σε δήμιους των συναδέλφων τους:

«Η τρομοκρατία ήταν τόσο μεγάλη επειδή εξασκήθηκε πάνω μας και μέσα από μας. Όταν έρχεται ο εχθρός σου, τον παλεύεις κατά τις δυνάμεις σου. Εδώ όμως όχι, διότι εσύ, ο αδελφός μου, έρχεσαι σ' εμένα και με δέρνεις. Οι χριστιανοί μάρτυρες ήταν εκείνοι μπροστά στους εχθρούς τους – δεν βασανίζονταν από τους χριστιανούς. Στην περίπτωση μας δεν ήταν μόνο το ζήτημα να απαρνηθείς την πίστη σου, αλλά κυρίως το ότι ο αδελφός σου σηκώθηκε εναντίον σου. Δηλαδή τώρα μιλάω μαζί σου και εσύ

---

⁸¹ N. STEINHARDT, *Jurnalul fericii* [Το Ημερολόγιο της ευτυχίας], εκδ. Dacia, Κλουζ-Ναπόκα 1991, σσ. 240-243.

⁸² «Στο Πιτέστι, όλες οι δυνάμεις του κακού ενσωματώθηκαν σε ανθρώπους και οδήγησαν σε τραγικά γεγονότα. Πέρα από τις κτηνώδεις ενέργειες στη φυλακή πρέπει να δούμε το διαβολικό πνεύμα που οδήγησε στην "αναμόρφωση". Τα ατελείωτα και απόλυτα βασανιστήρια που υπέστησαν οι κρατούμενοι ήταν η ορατή πλευρά αυτού του πνεύματος. Το σατανικό πνεύμα φαινόταν και στα πρόσωπα των ανθρώπων. Όλη η ατμόσφαιρα ήταν φορτισμένη με σατανικές δυνάμεις, οι οποίες πήγαζαν από πράξεις, χειρονομίες ή λέξεις, και εκδηλώνονταν ως μια ψυχρή, τρομακτική, κακή, γεμάτη μίσος και σκοτάδι έκφραση. Εκεί οι άνθρωποι συμπεριφέρθηκαν σαν δαίμονες, σαν τρελλοί, σαν να είχαν παραισθήσεις. Εκεί ο Θεός βγήκε από τον άνθρωπο και αντικαταστάθηκε από το Σατανά, εκεί η ίδια η ανθρώπινη φύση ακρωτηριάστηκε και ανατράπηκε. Το μυαλό των ανθρώπων εκείνων ήταν στην αρχή διαταραγμένο, μετά τρομοκρατημένο από τα βασανιστήρια και αναποδογυρισμένο από απόγνωση – διότι εκεί δεν υπήρχε καμμία έξοδος και κανένα τέλος. Τα πάντα κυριαρχούνταν από το θρίαμβο του διεθνούς προλεταριάτου. Εκεί οι ψυχικοί πόνοι γινόταν υλικοί, το νοητικό σκοτάδι ψηλαφίζονταν, η φρίκη ήταν απεριόριστη. Σ' αυτές τις συνθήκες δίνονταν οι διαταγές για τον έλεγχο των συνειδήσεων.» I. IANOLIDE, *ένθ' ανωτ.*, σ. 362.

αύριο σκοτώνεις εμένα, που ήμουν έτοιμος να δώσω τη ζωή μου για σένα. Αυτή ήταν η μεταφυσική πτυχή του προβλήματος. Αυτή ήταν η μεγάλη δοκιμασία. Μέσα σ' εκείνους, που για μια στιγμή αποπροσανατολίσθηκαν, μπήκε ο Σατανάς.»⁸³

Τα αδιάκοπα βασανιστήρια, η γεμάτη μίσος και βία ατμόσφαιρα, η καχυποψία, οι καταγγελίες, κατέληξαν να ακρωτηριάσουν τις ψυχές των βασανισμένων. Άνθρωποι ακέραιου χαρακτήρα και εσωτερικής ομορφιάς έφθασαν σε θέση να μην εμπιστεύονται κανένα πλέον, έχασαν κάθε ίχνος αυτοσεβασμού, μισούσαν τους εαυτούς τους, μετάνιωσαν που γεννήθηκαν και που δεν μπορούσαν να αυτοκτονήσουν. Με κουρελιασμένη θέληση, «πεπεισμένοι» ότι δεν υπάρχουν πια ούτε ήρωες, ούτε άγιοι, ότι όσα πίστεψαν είναι εσφαλμένα, τα αναμορφωμένα θύματα καταναγκάστηκαν να περιφρονούν και να μισούν τους συνανθρώπους τους, να ενεργούν αυτόματα σε κάθε υπόδειξη, να χτυπούν σαν ρομπότ όσους βρίσκονταν μπροστά τους.

Και όμως... αν και κανένας διωγμός της ιστορίας δεν άγγιξε τις τερατώδεις διαστάσεις, την ένταση του μίσους και του τρόμου της αναμόρφωσης της Ρουμανίας, αν και η κόλαση καθρεφτίσθηκε στις αντιχριστιανικές φυλακές του Πιτέστι και της Γκέρλα, τον τελευταίο λόγο στη σύγκρουση μεταξύ Καλού και Κακού δεν τον είχαν τα πνεύματα του σκότους⁸⁴. Υπήρξαν άνθρωποι που άντεξαν μέχρι τέλους το μαρτύριο και έμειναν αλώβητοι. Αρκετές ψυχές που συντρίφθηκαν στο μύλο της αναδόμησης επανήλθαν και αναγεννήθηκαν με την ενέργεια της χάρης του Αγίου Πνεύματος, αγγίζοντας αρετές αγίων, μαρτύρων και ηρώων, όπως έγινε και με τον πατέρα Γεώργιο Κάλτσιου,

«τον μεγαλύτερο και πιο ενδιαφέροντα μάρτυρα του σύγχρονου χριστιανισμού»⁸⁵.

2.10.1 Η κόλαση στη γη

Το πείραμα αναμόρφωσης μέσω σωματικών και ψυχικών βασανιστηρίων, έχοντας σκοπό την καταστροφή της προσωπικότητας του

---

⁸³ D. BORDEIANU, *ένθ' ανωτ.*, σ. 12.

⁸⁴ Πρόσφατα, ο θάλαμος 4 Νοσοκομείου του Πιτέστι – το μέρος όπου έγιναν τα πιο φρικτά βασανιστήρια – εγκαινιάσθηκε σε παρεκκλήσιο. Μια ομάδα ιερέων τέλεσε εκεί, με την παρουσία πολλών επιζώντων της αναμόρφωσης του Πιτέστι, το μυστήριο της Θείας Λειτουργίας.

⁸⁵ I. IANOLIDE, *ένθ' ανωτ.*, σ. 375.

ατόμου⁸⁶, ξεκίνησε το καλοκαίρι του 1948, στην φυλακή της Σουτσάβα. Η Ασφάλεια και η διοίκηση της φυλακής οργάνωσαν εκεί μια «ειρηνική αναμόρφωση» των πολιτικών κρατουμένων, οι περισσότεροι φοιτητές καταδικασμένοι για «λεγεωναρική δραστηριότητα». Ο άνθρωπος-όργανο που διάλεξαν οι κομμουνιστές για να επιβλέψει την αναμόρφωση ήταν ο Αλεξάνδρου Μπογκντάνοβιτς, πρώην ηγέτης των λεγεωνάριων φοιτητών του Ιασίου. Υπό την καθοδήγησή του, οι κρατούμενοι είχαν την υποχρέωση να διαβάσουν καν να υιοθετήσουν τη μαρξιστική-λενινιστική διδασκαλία, να συζητήσουν πάνω στην προπαγανδιστική ύλη και να επικρίνουν το μπουρζουαζικό, φασιστικό, λεγεωναρικό και θρησκευτικό παρελθόν τους. Το Φεβρουάριο του 1949, ο Μπογκντάνοβιτς απέκτησε ως βοηθό τον Ευγένιο Τσουρκάνου⁸⁷, άτομο ασυνείδητο, περήφανο, ενεργητικό, πανέξυπνο και σκληρό.

Ελκυσόμενος από την υπόσχεση απελευθέρωσης και απόκτησης μιας σημαντικής θέσης στη διοίκηση του κράτους, ο Τσουρκάνου έγινε σύντομα ο πρωταγωνιστής της αναμόρφωσης, αφού εν τω μεταξύ έγινε φανερό ότι δεν μπορούσαν να πείσουν θεωρητικά τους κρατουμένους. Υπό αυτές τις συνθήκες, ο Τσουρκάνου⁸⁸, δυσαρεστημένος από τη μέθοδο του Μπογκντάνοβιτς, ανέλαβε την αποστολή να εφαρμόσει μια νέα τακτική –

---

⁸⁶ Βλ. Ν. ΙΟΝΙΤĂ, «Teroarea-psihoфизиologie și psihopatologie» [Η τρομοκρατία – ψυχοφυσιολογία και ψυχοπαθολογία], *Analele Sighet. vol. 7. Anii 1949-1953. Mecanismele terorii* [Τα χρονικά του Σίγκετ. 7^{ος} τόμος. Τα χρόνια 1949-1953. Οι μηχανισμοί της τρομοκρατίας], εκδότης: Romulus Rusan, εκδ. Fundația Academia Civică, Βουκουρέστι 1999, σ. 29.

⁸⁷ Ο Ευγένιος Τσουρκάνου γεννήθηκε στις 8 Ιουλίου 1925 στο Παλτινίς, Σουτσάβα. Εισχώρησε πρώτα στην Αδελφότητα του Σταυρού, αλλά κατόπιν έγινε μέλος του κομμουνιστικού κόμματος. Καταγγέλθηκε για το λεγεωναρικό του παρελθόν και συνελήφθηκε στις 25 Ιουνίου 1948. Από τη φυλακή της Σουτσάβα μετατοπίστηκε στο Πιτέστι και έπειτα στη Γκέρλα, όπου καθοδήγησε το έργο της «αναμόρφωσης» των φοιτητών με αφάνταστη σκληρότητα και πρωτοφανή ωμότητα. Την περίοδο 1949-1951, ο Τσουρκάνου βασάνισε, σύμφωνα με τις δικές του δηλώσεις, πάνω από 300 κρατούμενους.

⁸⁸ «Ήταν ένας όμορφος άντρας, ασυνήθιστος, με μεγάλο κεφάλι, λεπτά χαρακτηριστικά, φαρδύ μέτωπο, αισθησιακά χείλη, καστανά, κυματιστά μαλλιά και μύτη κλασική ελληνική. Με μεγάλα μάτια, υπερβολικά μεγάλα, μπλε, πολύ εκφραστικά. Όταν συνοφρυωνόταν, σε τρόμαζε. Το πηγούνι, χαρακτηριστικό αποφασιστικού ανθρώπου. Γελούσε σπάνια και το γέλιο του ήταν ευχάριστο, ελκυστικό. Το σώμα – καλλίγραμμα, σαν σπουδαίου αθλητή. Όταν σου έδινε μια γροθιά ή μια σφαλιάρα, έπεφτες κάτω. Όταν νευρίαζε ήταν τόσο σκληρός, ώστε κατέστρεφε ό,τι έβρισκε μπροστά του, σαν άγιος δολοφόνος. Είχε μια ασυνήθιστη ευφυΐα και μια καταπληκτική μνήμη. Θυμόταν όλα όσα δήλωνε κάθε φοιτητής στο Πιτέστι και στη Γκέρλα. Ήταν τόσο δαιμονισμένος ώστε δεν ήξερες τι να πιστέψεις γι' αυτόν. Τον παρομοίασα με πεσμένο άγγελο. Η επιθυμία του να αποκτήσει εξουσία με κάθε μέσο τον έφερε σε παραφροσύνη. Είχε γίνει ένα ξεπεσμένο και δαιμονισμένο κτήνος. Απ' όπου πέρασε, έσπειρε γύρω του τόσο τρόμο και φόβο, ώστε κάθε ζωντανή ύπαρξη μαρμάρωνε.» D. BORDEIANU, *ένθ' ανωτ.*, σ. 146.

τα βασανιστήρια – σύμφωνα με τις οδηγίες που έλαβε από τον στρατηγό Αλεξάνδρου Νικόλσκι⁸⁹, αναπληρωτή του υπουργού Εσωτερικών. Τον Απρίλιο του 1949, ο Τσουρκάνου και ο Μπογκντάνοβιτς μεταφέρθηκαν στη φυλακή του Πιτέστι, επειδή αυτή ήταν μέγιστης ασφάλειας, βρισκόταν έξω από την πόλη και ήταν ιδανική για την εφαρμογή των τεχνικών βασανισμού. Το φθινόπωρο του 1949 σ' αυτό το κρατητήριο ήταν φυλακισμένοι σχεδόν 1000 φοιτητές, από τους οποίους οι περισσότεροι ανήκαν στις Αδελφότητες του Σταυρού. Επάνω τους θα επικεντρωθεί η «αναμόρφωση», η οποία ξεκίνησε το Δεκέμβριο του 1949 υπό την προστασία του διευθυντή και των τριών πολιτικών υπαλλήλων της φυλακής.

Στην αρχή όμως, η σωματική και ψυχική αντοχή των κρατουμένων αποδυναμώθηκε με διάφορες μεθόδους: την πείνα, τη διακοπή κάθε επαφής με τις οικογένειές τους και τον έξω κόσμο, τον υπερπληθυσμό, την παύση της ιατρικής περίθαλψης κλπ. Η αναμόρφωση με βία ξεκίνησε τη μοιραία μέρα της 10^{ης} Δεκεμβρίου 1949, στο θάλαμο 4 Νοσοκομείο, που θα είναι για δυο χρόνια το επίκεντρο άνευ προηγουμένου στην ιστορία ανομιών. Εδώ, ο Τσουρκάνου και οι σύντροφοί του, που μέχρι τότε παρίσταναν τους φίλους των κρατουμένων, θα ζητήσουν από μια πρώτη ομάδα 30 φοιτητών να αρνηθούν το παρελθόν τους, να περάσουν στην πλευρά του κομμουνιστικού καθεστώτος και να αποδείξουν την αφοσίωσή τους σ' αυτό όχι μόνο με λόγια, αλλά και με έργα. Αντιμέτωποι με μια γενική άρνηση, ο Τσουρκάνου και η ομάδα των αναμορφωμένων, μαζί με τους δεσμοφύλακες, θα ξυλοκοπήσουν άγρια τους νέους, που κλονίσθηκαν για το ότι χτυπιούνται από τους συναδέλφους τους.

Αρχίζοντας από το Δεκέμβριο 1949, ο Τσουρκάνου ανέλαβε πλήρως τη διεύθυνση της φυλακής. Η διοίκηση εξαφανίσθηκε από τη σκηνή, ενώ οι δεσμοφύλακες έγιναν απλοί βοηθοί των κρατουμένων που είχαν μεταμορφωθεί σε δήμιοι. Κατά σειρά, σε ομάδες 15-20 θυμάτων, οι φοιτητές θα μεταβούν στο θάλαμο 4 Νοσοκομείο και θα υποβληθούν σε αδιάκοπα βασανιστήρια:

«Εφαρμόσθηκαν όλα τα συστήματα βασανισμού. Ο συνηθισμένος ξυλοδαρμός γινόταν με μπουνιές και ρόπαλα. Οι τραμπούκοι είχαν γίνει μαέστροι σε χτυπήματα στα πιο ευάλωτα μέρη του σώματος. Το αίμα που έτρεχε τους αγρίευε ακόμη περισσότερο. Έσπαζαν πλευρά, κόκαλα, σπονδυλικές στήλες. Έσπαζαν κεφάλια,

---

⁸⁹ Ο στρατηγός Αλεξάνδρου Νικόλσκι, με πραγματικό όνομα Μπόρις Γκρούνεμπεργκ (1915-1992), θεωρείται ο σκαιός καθοδηγητής του έργου της «αναμόρφωσης».

τρυπούσαν τύμπανα, έβγαζαν μάτια. Έναν νεαρό τον σταύρωσαν με σκοινιά, κρεμώντας τον από δυο καρφιά που ήταν στον τοίχο και τον κλωτσούσαν στο σικώτι μέχρι που πέθανε. Σε άλλον έδωσαν να πιει αλμυρό νερό με αποτέλεσμα να πεθάνει από τρομερούς πόνους. Από πολλούς έβγαζαν τα νύχια. Πολλές φορές χρησιμοποιήθηκε η κινέζικη σταγόνα, που έσταζε στο κεφάλι των θυμάτων μέρα νύχτα, μέχρι που τρελλαίνονταν.

Ο ξυλοδαρμός εφαρμόστηκε αυθόρμητα ή συστηματικά. [...] Όσο σημαντικότερο ήταν το άτομο, τόσο μεγάλωνε η ένταση των βασανιστηρίων του. Άλλη μέθοδος ήταν η “στοίβα”. Δημιουργούσαν μια στοίβα ανθρώπων, όπως οι στοίβες από ξύλα, και στη συνέχεια οι δήμιοι ανέβαιναν πάνω της, όπου χόρευαν και χτυπούσαν μέχρι τα θύματα να ουρλιάζουν από πόνο. Αλλά δεν επιτρεπόταν να φωνάξεις. Εκείνοι που φώναζαν τιμωρούνταν περισσότερο και τους γέμιζαν τα στόματα με βρώμικα κουρέλια, από αυτά που καθάριζαν τις τουαλέτες.

Ο Τσουρκάνου χρησιμοποιούσε “τη μέθοδο του λιονταριού”: ξάπλωνε κάτω ένα θύμα, καθόταν πάνω του και άρχιζε σταδιακά να το στραγγαλίζει. Έφθασε να γνωρίζει τόσο καλά τις αντιδράσεις των ανθρώπων, ώστε προκαλούσε την ασφυξία σε δόσεις, μέχρι που ο άνθρωπος έχανε τις αισθήσεις του. Μεταξύ των πρώτων θυμάτων ήταν ο Μπογκντάνοβιτς, τον οποίο θεωρούσε προσωπικό αντίπαλο.

Κάποιος παρατήρησε ότι σε γιορτές ή σε ημέρες νηστείας (κυρίως την Παρασκευή), οι αναμορφωμένοι ήταν ακόμη πιο δαιμονισμένοι. Στην πραγματικότητα δεν υπήρχε καμμία στιγμή χαλάρωσης. Αν δεν βασανιζόσουν, ήσουν θεατής στα βασανιστήρια άλλων. Πολλοί ξυλοκοπήθηκαν με λεπτά ξύλα στους όρχεις και ορισμένοι πέθαναν. Άλλους τους ξεμάλλιαζαν. Τα δόντια πετάγονταν από το στόμα σαν φασόλια. Άλλοι κρεμάσθηκαν ανάποδα και βασανίσθηκαν. [...] Άλλους έπιαναν τέσσερα άτομα από τα χέρια και τα πόδια, τους έκαναν κούνια, τους πετούσαν μακριά και μετά τους ποδοπατούσαν⁹⁰.

---

⁹⁰ Ανάμεσα στις αμέτρητους μεθόδους βασανιστηρίων που χρησιμοποιήθηκαν στη διάρκεια της «αναμόρφωσης» περιλαμβάνονται και αυτές: ξυλοδαρμός με βούνετρο, ζώνες, σχοινιά, πόδια κρεβατιού, σκουπόξυλα, κράτηση των κρατουμένων σε επώδυνες στάσεις για μεγάλο χρονικό διάστημα κοιτάζοντας τη λάμπα, σε ένα πόδι, με αποσκευές μέχρι 20 κιλά στην πλάτη, το ξεμάλλιασμα, το σπάσιμο των δαχτύλων των χεριών και των ποδιών, ο

Οι καλύτεροι φίλοι αναγκάζονταν να χτυπήσουν ο ένας τον άλλο. Αν κάποιος χτυπούσε “με έλεος”, τον ξυλοκοπούσαν μέχρι που θεραπευόταν από αυτή την “αστική νόσο”». ⁹¹

Τρομαγμένοι από την ένταση των βασανιστηρίων, που φαίνονταν να μην έχουν τελειωμό, τρομοκρατημένοι από τη σκέψη ότι θα χάσουν τα μυαλά τους, σαστισμένοι από το γεγονός ότι το σημερινό θύμα γινόταν ο αυριανός δήμιος, πολλοί κρατούμενοι προσπάθησαν να αυτοκτονήσουν. Μερικοί απελπισμένοι νέοι πήδηξαν από τα παράθυρα ή στο κενό, αλλά δεν κατάφεραν να βάλουν τέλος στη ζωή τους. Το δικαίωμα στο θάνατο απαγορευόταν, επειδή επιδιωκόταν ο ψυχικός θάνατος, δηλαδή η μαρξιστική-λενινιστική «αναδόμηση». ⁹² Γι’ αυτό, αφού θεραπεύονταν από τις πληγές τους, οι κρατούμενοι έμπαιναν πάλι στο θάλαμο των βασανιστηρίων.

«Οι φλόγες εκείνης της κόλασης ήταν τόσο ανυπόφορες, ώστε πολλοί θα ήθελαν να ξεφύγουν απ’ αυτές αυτοκτονώντας. Αλλά οι δαίμονες που βασάνιζαν ήταν πολύ προσεκτικοί, ώστε κανείς να μην μπορεί να ξεφύγει από το καζάνι των βασανιστηρίων. Έτσι οι προσπάθειες να ξεφύγουν μ’ αυτόν τον τρόπο δεν ήταν επιτυχείς, εκτός από μια ή δυο εξαιρέσεις. Ο απόλυτος δαιμονικός χαρακτήρας αυτής της ενέργειας πιστοποιείται ακριβώς από αυτό το γεγονός: ο θάνατος δεν ήταν ο τελικός στόχος, αλλά το συνεχές μαρτύριο, η διαιώνιση της κόλασης. [...] Στη διάρκεια της ιστορίας

εξαναγκασμός των κρατουμένων να φάνε σε άβολες θέσεις, χωρίς να χρησιμοποιήσουν τα χέρια, να φάνε καυτό φαγητό, απευθείας, χωρίς να το μασούν, καίγοντας την γλώσσα και τον οισοφάγο, ο εξαναγκασμός να φάνε κόπρανα, είτε δικά τους, είτε των άλλων, να πιούν ούρα, ο εξαναγκασμός να χτυπιούνται κεφάλι με κεφάλι μέχρι λιποθυμίας, το αναποδογύρισμα των κρατουμένων με το κεφάλι στη λεκάνη της τουαλέτας.

⁹¹ I. IANOLIDE, *ένθ’ ανωτ.*, σσ. 93-95.

⁹² «Η λέξη “αναμόρφωση” είχε για μένα τόσο απαίσιο περιεχόμενο, που δεν κατάφερα να εξηγήσω. Δηλαδή πώς να αναμορφωθεί; Και τι να αναμορφώσω μέσα μου; Να αλλάξω τον τρόπο ζωής, να εγκαταλείψω τη σκέψη μου, να εγκαταλείψω την πίστη μου, την αντίληψή μου περί κόσμου και ζωής, να εγκαταλείψω τα όνειρά μου, τον αγώνα μου; Τι να διώξω από μέσα μου; Την πίστη στο Θεό και την αγάπη μου για Εκείνον; Να αντικαταστήσω το Ευαγγέλιό Του με την προλεταριακή ιδεολογία, την αγάπη για τον πλησίον με το μίσος και την ταξική πάλη, την αλήθεια με το ψέμα, την ειλικρίνεια με την υποκρισία, την αρμονία με τον τρόμο, τον έλεος με τη βία; Να διώξω το Θεό από την ψυχή μου και στη θέση Του να εγκαταστήσω το κόμμα; Να μισώ και να καταγγέλλω την οικογένεια και τους φίλους μου, να ζω την κατάσταση τρόμου, φόβου, δυσπιστίας, καχυποψίας και ανασφάλειας; Με μια λέξη, να εγκαταλείψω τον εαυτό μου, να αντικαταστήσω τα πάντα με την κυριαρχία του Σατανά, να προσκυνήσω και να εξυπηρετήσω αυτόν, λατρεύοντας το κόμμα σαν ένα νέο θεό, να υιοθετήσω τη θρησκεία του κομμουνισμού, τη θρησκεία του κακού;» D. Bordeianu, *ένθ’ ανωτ.*, σ. 86.

δολοφονήθηκαν εκατομμύρια άνθρωποι. Σ' εκείνους θανάτωναν το σώμα. Στο Πιτέστι θανάτωναν την ψυχή. Το πάθος και η αγριότητα με τα οποία συνέβησαν όλα αυτά αποδεικνύει ότι πίσω απ' αυτήν τη δράση κρυβόταν η σατανική έμπνευση και θέληση.»⁹³

Και πράγματι, με τα αδιάκοπα και αφόρητα βασανιστήρια, κατάφεραν να γονατίσουν σχεδόν τους πάντες. Μερικοί άντεξαν μια μέρα, άλλοι μια εβδομάδα, άλλοι ένα μήνα ή και περισσότερο, ανάλογα με την προσωπική, σωματική και ψυχική, δύναμη του καθενός. Μετά μπήκαν στη δαιμονική τροχιά της αναμόρφωσης. Το πρώτο βήμα μετά την κατάρρευση – αποκαλούμενο «επαναστατικό σοκ» στο λεξιλόγιο της αναμόρφωσης – ήταν «το ξεσκέπασμα», με το οποίο ο κρατούμενος έπρεπε να αποκαλύψει ό,τι έκρυψε στις ανακρίσεις της Ασφάλειας⁹⁴.

Το επόμενο βήμα στόχευε στην καταστροφή της προσωπικότητας και του ηθικού των κρατουμένων. Έπρεπε τώρα να αποδείξουν ότι έκοψαν κάθε σχέση με το σάπιο παρελθόν τους. Εκείνοι που έφθαναν σ' αυτή τη φάση αναγκάζονταν να κάνουν το «δημόσιο ξεσκέπασμά» τους, μπροστά στους άλλους κρατουμένους του θαλάμου, υπό την επιτήρηση της επιτροπής «αναμόρφωσης».⁹⁵ Η ομολογία που απαιτούσαν οι δήμιοι ήταν στην πραγματικότητα μια κοροϊδία του μυστηρίου της εξομολόγησης. Αυτή επέφερε όχι την ελάφρυνση της ψυχής, αλλά την επιβάρυνση και τη μόλυνσή της, την αίσθηση αναξιότητας, και μάλιστα μπροστά σε όλους. Για να γίνει αρεστό, το «εσωτερικό ξεσκέπασμα» έπρεπε να είναι πολύ αρνητικό και συκοφαντικό απέναντι στα πιο πολύτιμα πράγματα του κρατουμένου: την οικογένεια, τους φίλους, την πίστη και τον εαυτό του. Οι οικογενειακές σχέσεις έπρεπε να παρουσιασθούν όσο το δυνατόν πιο παράλογες, δείχνοντας σχέσεις αιμομιξίας και σεξουαλικές διαστρεφές⁹⁶.

---

⁹³ L. BRÂNZAȘ, *ένθ' ανωτ.*, σσ. 155-156.

⁹⁴ Στη φυλακή του Πιτέστι ο Τσουρκάνου είχε ένα ειδικό δωμάτιο, όπου υπήρχε χαρτί, μελάνι και πέννα, και εκεί έφερναν τους κρατουμένους για να γράψουν τα ξεσκεπάσματά τους. Βλ. Αρχεία CNSAS, «D», φάκελος 19, 6^{ος} τόμος, φ. 182.

⁹⁵ «Η δημόσια δήλωση έπρεπε να περιλαμβάνει δυο πράγματα. Πρώτον, ότι δεν είσαι πια λεγεωνάριος, ούτε θέλεις να ακούσεις ή να ξέρεις κάτι για το λεγεωναρικό κίνημα. Η δήλωση έπρεπε να ολοκληρωθεί με τη δυσφήμιση του κινήματος και τη συκοφαντία των αρχηγών και των συντρόφων σου. Δεύτερον, έπρεπε να αρνηθείς την πίστη στο Θεό, τη χριστιανική κοσμοθεωρία και ηθική, και έπρεπε να βλασφημήσεις την Εκκλησία.» D. BORDEIANU, *ένθ' ανωτ.*, σ. 127.

⁹⁶ «Ο καθένας μας βασανίστηκε για να συνειδητοποιήσει ότι δεν έχει καμμία δυνατότητα να αποφύγει αυτή την ηθική "πορνεία". Ορισμένοι από εμάς επινοούσαν ή υπερέβαλλαν σε πράξεις που δεν ήταν δυνατό να τις πιστέψει ούτε το πιο άρρωστο μυαλό, μόνο και μόνο για να γίνουν πιστευτοί και να αποφύγουν τα βασανιστήρια. Σε ρωτούσαν αν εκτός από

Επίσης, η πλειοψηφία των φοιτητών του Πιτέστι, ένθερμοι χριστιανοί, αναγκάστηκαν να αρνηθούν την πίστη τους και να συμμετάσχουν σε βλάσφημες σκηνές σχεδιασμένες με δαιμονική έμπνευση από τον Τσουρκάνου. Από κει και πέρα, ο «αναμορφωμένος» κρατούμενος μπορούσε να μπει στην τελική φάση του πειράματος, όπου θα γινόταν ακτιβιστής της αναμόρφωσης, με την αποστολή να καταστρέψει με κάθε μέσο όλους όσους αρνήθηκαν να «αναδομηθούν». Η τελική απόδειξη της επιτυχίας της αναμόρφωσης φαινόταν με το βασανισμό του καλύτερου φίλου τους.⁹⁷ Αυτή η δαιμονική πράξη οδηγούσε σχεδόν αναπόφευκτα στην ψυχική κατάρρευση των κρατουμένων, είτε δήμιων, είτε θυμάτων. Αν οι «παιδαγωγοί» εκτιμούσαν ότι ο πρώην «κερατάς» ήταν ήπιος στον ξυλοδαρμό των άλλων, θεωρούσαν ότι η διαδικασία απέτυχε και τον υπέβαλλαν σε «αναμόρφωση» εκ νέου.

Το καλοκαίρι του 1950, το πείραμα επεκτάθηκε και στη φυλακή της Γκέρλα⁹⁸, όπου κρατούνταν πάνω από 1000 αγρότες και εργάτες. Εκεί η «αναμόρφωση» άρχισε το Σεπτέμβριο του 1950, υπό την επιτήρηση του Πόπα Τσάνου και κατόπιν του Τσουρκάνου, και διήρκεσε μέχρι το Δεκέμβριο του 1951, με ακόμη πιο άγριες ωμότητες. Εκτός από τους φοβερούς ξυλοδαρμούς κατά τη διάρκεια των ξεσκεπασμάτων, οργανώθηκαν σατανικές τελετουργίες για την ηθική καταστροφή των θυμάτων. Την περίοδο αυτή πολλοί νέοι κατέρρευσαν ψυχικά και πήγαν με

την κλοπή, το ψέμα, την εξαπάτηση, τα οποία έπρεπε να ομολογήσεις δημοσίως, διέπραξες και σεξουαλικές διαστροφές. Η πορνεία της συνείδησης αναφερόταν κυρίως σε σεξουαλικές διαστροφές και σχέσεις. Αν απαντούσες αρνητικά, βασανιζόσουν γιατί δεν το είχες κάνει. Ενώ αν δήλωνες το αντίθετο, βασανιζόσουν γιατί το είχες κάνει. Σε κάθε περίπτωση βασανιζόσουν. Σ' εκείνη την τρέλλα της απελπισίας, μετά από τα συνεχιζόμενα φρικτά βασανιστήρια, πολλοί έφθασαν στο συμπέρασμα ότι "λένε και κάνουν τα πάντα". Μερικοί από εμάς άρχισαν να διηγούνται, χωρίς κανένα δισταγμό, κάθε είδους πράξεις, τις οποίες δε συναντάς ούτε στην παθολογία. Οι καημένοι, δεν είχαν πλέον ούτε διάκριση, ούτε θέληση. Ήταν πραγματικά τρελλοί. Γι' αυτό δήλωναν ότι έκαναν όλες τις σεξουαλικές διαστροφές, ότι ενώθηκαν σωματικά και με τα κατοικίδια, με τις μητέρες, τις αδελφές, τους συγγενείς και τους πιο στενά γνώριμους τους. Ήταν σαν τα Σόδομα και τα Γόμορρα να είχαν μετακινηθεί στη φυλακή του Πιτέστι.» *Αυτόθι*, σ. 187.

⁹⁷«Ξέρω ότι χτύπησα, αλλά όχι επειδή απειλήθηκε, αλλά εξαιτίας της σύγχυσης που με κυριαρχούσε, όντας ανίκανος να σκέφτομαι και να συλλογίζομαι. Το αν χτύπησα δυνατά ή όχι, δεν έχει πια καμμία σημασία, αυτό που έχει σημασία είναι ότι χτύπησα τον άνθρωπο που αγάπησα πιο πολύ και από τον οποίο έμαθα τόσα πολλά. Χτύπησα τον άνθρωπο για τον οποίο θα ήμουν ικανός να πεθάνω. Με τη θέλησή μου ή όχι, απαλά ή δυνατά, δεν έχει πια σημασία, το ότι χτύπησα έχει σημασία, και από εδώ άρχισε η πτώση.» *Αυτόθι*, σ. 90.

⁹⁸ V. M. STĂNESCU, *Organismele politice românești 1948-1965. Documente privind instituțiile și practicile* [Ρουμανικοί πολιτικοί οργανισμοί. 1948-1965. Εγγραφα που αφορούν τους θεσμούς και τις πρακτικές], εκδ. Vremea, Βουκουρέστι 2003, σσ. 302-304.

το μέρος των βασανιστών. Το πείραμα του Πιτέστι προσπάθησαν να το μεταφέρουν και σε άλλες φυλακές, όπως του Τίργκου-Όκνα, των Όκνελε-Μάρι, του Τιργκσόρ, της Μπάϊα-Σπρίε και στα στρατόπεδα καταναγκαστικής εργασίας της Διώρυγας.

Παραδόξως, η διαδικασία αναμόρφωσης με τη βία έπεσε θύμα της τερατώδους της «επιτυχίας» και οι αρχές σταμάτησαν όλη τη δράση το Δεκέμβριο του 1951. Από τη μια πλευρά, η διάδοση της αναμόρφωσης στις άλλες φυλακές συνέβαλε στο να αποκαλυφθεί το μυστικό της δράσης στη Δύση. Ένας άλλος παράγοντας που οδήγησε στην παύση της αναμόρφωσης ήταν η «μπούμερανγκ» επίδρασή της. Τελικά, οι ίδιοι οι κομμουνιστές ηγέτες κατηγορήθηκαν ότι συμμετείχαν στις φαντασμαγορικές συνομωσίες «ξεσκεπασμένες» από τον Τσουρκάνου. Ως συνέπεια, την άνοιξη του 1952, η Ασφάλεια αναγκάστηκε να ξεκινήσει έρευνα για τις φρικαλεότητες που έγιναν στις φυλακές και τα στρατόπεδα εργασίας.

Λόγω του ξεσκεπάσματος της «αναμόρφωσης» και του σπιλώματος του ονόματος των κομμουνιστών ηγετών, οι αρχές αποφάσισαν να «νίψουν τας χείρας» τους και να βρουν αποδιοπομπαίους τράγους για το φρικαλέο πείραμα. Το έργο «αναμόρφωσης» διακόπηκε και ο αρχηγός της ομάδας των βασανιστών, Ευγένιος Τσουρκάνου, μεταφέρθηκε στη Ζιλάβα. Προσπαθώντας να απαλλαγούν από το στίγμα της «αναμόρφωσης», οι ανώτεροι θεσμοί του κόμματος αποφάσισαν να την παρουσιάσουν ως μια εγκληματική συνωμοσία προορισμένη να δυσφημίσει το ΚΚΡ. Για το σκοπό αυτό, σκηνοθετήθηκε μια δίκη στην οποία η ενοχή των αρχών αναγνωρίστηκε μέχρι ένα σημείο, αλλά ολόκληρο το έργο της αναμόρφωσης αποδόθηκε στην ομάδα του Ευγένιου Τσουρκάνου. Οι κομμουνιστές παρουσίασαν το πείραμα ως πρωτοβουλία των λεγεωναρίων κρατουμένων, οι οποίοι, υπό τις διαταγές του Χόρια Σίμα, του εξόριστου ηγέτη του Κινήματος των Λεγεωναρίων, διοργάνωσαν και εκτέλεσαν τις ωμότητες του Πιτέστι για να εκτεθεί το κομμουνιστικό καθεστώς.⁹⁹ Στις 10 Νοεμβρίου 1954, το Στρατιωτικό Δικαστήριο καταδίκασε σε θάνατο μια ομάδα 22 ατόμων που συμμετείχαν στην αναμόρφωση, με επικεφαλής τον Ευγένιο Τσουρκάνου, ο οποίος εκτελέστηκε την ίδια χρονιά στη Ζιλάβα. Η συμμετοχή των αρχών στην «αναμόρφωση» κρίθηκε ότι περιορίστηκε σε

---

⁹⁹ «Η σκηνοθεσία αυτής της δίκης-παρωδίας ήταν το αποκορύφωμα της κομμουνιστικής υποκρισίας, του ψέματος και της παρεκτροπής, που κατάργησε την ιδέα της δικαιοσύνης με το να ρίξει την ενοχή για τα εγκλήματα πάνω στα θύματα. Τόση αυθάδεια, σαδισμό και ξεδιαντροπιά, μόνο ένα τερατούργημα όπως ο κομμουνισμός θα μπορούσε να κατασκευάσει.» D. BORDEIANU, *ένθ' ανωτ.*, σ. 291.

μερικά άτομα κατώτερων θέσεων του Υπουργείου Εσωτερικών, τα οποία καταδικάσθηκαν συμβολικά και απελευθερώθηκαν σχεδόν αμέσως.

Αργότερα, έρευνες της Επιτροπής του Κόμματος που έγιναν στα μέσα της δεκαετίας του 1960 θα αποδείξουν ότι η αναμόρφωση με τη βία πραγματοποιήθηκε από την «πρώην διοίκηση του Υπουργείου Εσωτερικών και κυρίως από τους Πιντιλίε Γεώργιο και Νικόλσκι Αλέξανδρο, οι οποίοι χρηματοδότησαν και καθοδήγησαν αυτή την δράση»¹⁰⁰. Και αφού αυτοί οι δυο ήταν πράκτορες των σοβιετικών μυστικών υπηρεσιών, δεν είναι δύσκολο να συμπεράνουμε ότι ο τελευταίος κρίκος της δαιμονικής αλυσίδας της αναμόρφωσης ήταν η Μόσχα.

Αν και οι κομμουνιστές σταμάτησαν και καταδίκασαν την αναμόρφωση μέσω βασανιστηρίων, οι βασικές αρχές του πειράματος δεν απορρίφθηκαν ποτέ. Η αναμόρφωση συνεχίστηκε με άλλες μορφές, όπως για παράδειγμα στο Αϊούντ, όπου φυλακίζονταν οι πιο επικίνδυνοι αντίπαλοι του κομμουνιστικού καθεστώτος. Υπό την ηγεσία του συνταγματάρχη Κρατσιούν, εκεί πραγματοποιήθηκε μια μη βίαιη αναμόρφωση (1962-1964), μέσω ψυχολογικών και ηθικών βασανιστηρίων και ειδικά μέσω κοινωνικής πίεσης (σύμφωνα με τη μαρξιστική θεωρία της καθοριστικής επιρροής του περιβάλλοντος στο άτομο).

Ο σκοπός αυτής της ενέργειας ήταν η δυσφήμιση και ο στιγματισμός των πολιτικών κρατούμενων πριν την απελευθέρωσή τους, έτσι ώστε να μην αποτελούν πλέον κίνδυνο για το καθεστώς. Μετά από πολλά χρόνια σκληρής φυλάκισης, στα οποία είχαν αρνηθεί κάθε συμβιβασμό με την εξουσία, πολλοί κρατούμενοι – περισσότεροι από ό,τι στις άλλες περιόδους – θα υποχωρήσουν στα ύπουλα τεχνάσματα της διοίκησης της φυλακής. Ελκυόμενοι από την υπόσχεση της πρόωρης απελευθέρωσης, από τις «πολιτισμικές δραστηριότητες» στο κλαμπ της φυλακής, από την προπαγάνδα και τις βόλτες στη χώρα, στις οποίες τους παρουσίαζαν «το θαύμα της οικοδόμησης του σοσιαλισμού στη Ρουμανία», οι κρατούμενοι αποδέχθηκαν την «αναμόρφωση». Έπεσαν έτσι θύματα της κλασικής μεθόδου της απάτης του Σατανά – την εξαπάτηση την τελευταία στιγμή.

2.11 Οι δούλοι του κράτους

Στη διαδικασία της πλήρους κυριαρχίας στην κοινωνία, της μετατροπής των πολιτών σε απόλυτους δούλους, η οικονομία ήταν ένα από

---

¹⁰⁰ Αρχεία CNSAS, «D», φάκελος 19, 1^{ος} τόμος, φ. 128.

τα δυνατότερα όπλα των κομμουνιστών. Το ευρέως διαδεδομένο σύνθημα εκείνης της εποχής – «η κατάργηση της εκμετάλλευσης του ανθρώπου από τον άνθρωπο» – ήταν στην πραγματικότητα το δόλωμα που χρησιμοποίησε το καθεστώς για να δικαιολογήσει και να νομιμοποιήσει την κατάργηση της ιδιωτικής ιδιοκτησίας και την επιβολή του τέλειου εργαλείου υποδούλωσης, δηλαδή της λεγόμενης σοσιαλιστικής ιδιοκτησίας των μέσων παραγωγής.

Ο βασικός τρόπος με τον οποίο οι πολίτες της κομμουνιστικοποιημένης Ρουμανίας έγιναν ιδιοκτήτες στα χαρτιά, αλλά δούλοι στην πραγματική ζωή, ήταν η κρατικοποίηση. Αποκαλούμενη στα έγγραφα της νέας πολιτικής εξουσίας «θεμελιώδης πράξη για τον επαναστατικό μετασχηματισμό της ρουμανικής κοινωνίας», η κρατικοποίηση ήταν μια ευρεία, συστηματική και λεπτομερώς προετοιμασμένη διαδικασία. Η δημιουργία ενός παντοδύναμου κόμματος-κράτους προσέφερε στην κομμουνιστική εξουσία την ευκαιρία να εξαπλώσει τα πλοκάμια της σε όλα τα επίπεδα του δημόσιου και ιδιωτικού βίου, για να

«καταστρέψει όλες της μορφές της κοινωνικής ζωής μη επιβαλλόμενες από το κράτος και μη ελεγχόμενες προσεκτικά απ' αυτό, έτσι ώστε οι άνθρωποι να είναι απομονωμένοι ο ένας από τον άλλον και να γίνονται εργαλεία στα χέρια του κράτους. Ο πολίτης ανήκει στο κράτος και δεν πρέπει να είναι πιστός σε τίποτε άλλο.»¹⁰¹

Με μια αστραπιαία επιχείρηση, η κρατικοποίηση των εργοστασίων ολοκληρώθηκε σε δυο μόνο ημέρες, στις 10 και 11 Ιουνίου 1948. Στην ιδιοκτησία του κράτους πέρασαν σχεδόν 9000 εργοστάσια – ολόκληρες οι βιομηχανίες πετρελαίου, χάλυβα, εξόρυξης, τα μεταφορικά μέσα και οι μεγαλύτερες τραπεζικές και ασφαλιστικές εταιρίες, καθώς και το 80% από τις άλλες βιομηχανικές επιχειρήσεις. Την πραγματικότητα όμως την είδαν και οι «δικαιούχοι» εξίσου γρήγορα.

«Στους εργαζόμενους είπαν ότι θα γίνουν ιδιοκτήτες, πείθοντάς τους έτσι να εισχωρήσουν στη διοίκηση των εργοστασίων. Οι ιδιοκτήτες έφυγαν, συνελήφθησαν ή κρύφθηκαν. Επειδή αυτοί αποτελούσαν μειονότητα και δεν ήταν πολύ συμπαθείς στο λαό, εξαφανίσθηκαν χωρίς αυτό να αποτελέσει εθνικό θέμα. Το δράμα όμως θα εμφανισθεί με τις καταστροφικές συνθήκες της

---

¹⁰¹ L. KOŁAKOWSKI, *Main Currents of Marxism*, 2^{ος} τόμος, εκδ. The Golden Age, Oxford 1978, σ. 85, εμμέσως από V. TISMĂNEANU, *ένθ' ανωτ.*, σ. 106.

κοινωνικοποίησης. Το θράσος των εργαζομένων, που είχαν ονειρευθεί να γίνουν ιδιοκτήτες, πήγε χαμένο λόγω της γραφειοκρατικής οργάνωσης των εργοστασίων, όπου την πραγματική εξουσία κατείχε το κόμμα. Οι εργαζόμενοι έχασαν κάθε ηγετικό και καθοριστικό ρόλο και έγιναν αντικείμενο εκμετάλλευσης σε πολιτικό, διοικητικό και οικονομικό επίπεδο. Η οικονομία μπήκε σε σύστημα κεντρικού σχεδιασμού και έγινε ένας κολοσσός που στερούνταν μια ζωνρή και δυναμική ηγεσία, υποβαλλόμενος σε ένα άκαμπτο, φανταστικό και αντιπαραγωγικό σχέδιο. Οι οικονομικές απώλειες αντισταθμίσθηκαν όμως με τον απόλυτο έλεγχο της πολιτικής εξουσίας.»¹⁰²

Μετά την κρατικοποίηση των κύριων μέσων παραγωγής, η καταστροφή των μηχανισμών της αγοράς πέρασε στη φάση της διάλυσης των μικρών εργοστασίων, που αποτελούσαν τη σπονδυλική στήλη της ρουμανικής οικονομίας:

«Όλοι οι μικροί τεχνίτες της χώρας αναγκάστηκαν να μπουν σε κοοπερατίβες. Αν και ήταν πολλοί, ήταν διασκορπισμένοι και δεν μπορούσαν να αντιδράσουν. Ενώ η κρατικοποίηση επηρέασε ένα μικρό μέρος του πληθυσμού, με τις κοοπερατίβες το δράμα έγινε έντονα αισθητό στην κοινωνία. [...] Κατά τη διάρκεια του συνεταιρισμού, εκατοντάδες χιλιάδες οικογένειες συνηθισμένες σε μια στρωμένη ζωή, με τίμια δουλειά στα εργαστήριά τους, βρέθηκαν να στερούνται τα αγαθά τους, εγκλωβίσθηκαν σε μια κοοπερατίβα, προλεταριοποιήθηκαν, καθοδηγούμενες από την ηγεσία ανίκανων και τεμπέληδων κομματικών υπαλλήλων. Ταραχή, σκάνδαλο, αρρώστια, εξέγερση, απόγνωση και, τελικά, ήττα και παραίτηση. Τα εργαλεία τους δημεύτηκαν και δόθηκαν στην κοοπερατίβα, ενώ οι εργαζόμενοι έχασαν την ανεξαρτησία, την πρωτοβουλία και το ζήλο τους. Άρχισε η καταναγκαστική εργασία. [...] Παρά το ότι όλα τα μειονεκτήματα του συνεταιρισμού ήταν γνωστά, αυτά αγνοήθηκαν επειδή η διαδικασία αυτή εξασφάλιζε την καταγραφή και την καταναγκαστική εργασία μιας μεγάλης τάξης εργαζομένων.»¹⁰³

---

¹⁰² I. IANOLIDE, *ένθ' ανωτ.*, σσ. 407-408.

¹⁰³ *Αυτόθι.*

2.12 Πόλεμος εναντίον της αγροτικής τάξης

Στη Ρουμανία, ο εγκληματικός χαρακτήρας της διαδικασίας διάλυσης του παλαιού συστήματος και η αντικατάστασή του με τις νέες δομές σταλινικού τύπου ήταν ιδιαίτερα εμφανής στη μεταχείριση της αγροτικής τάξης. Αυτή συντρίφθηκε από το ρόπαλο της εξουσίας, επειδή το κομμουνιστικό πρόγραμμα πολιτικών, κοινωνικών, οικονομικών και πολιτισμικών αλλαγών που επιδίωκε «την πλήρη ανανέωση του λαού» έκρινε απαραίτητη την εξάλειψη όλων των παραδοσιακών θεσμών χριστιανικής φύσης. Επειδή η αγροτική τάξη ήταν ο κατ' εξοχήν θεματοφύλακας της παράδοσης, η διαδικασία κολεκτιβοποίησης απαιτούσε όχι μόνο την αλλαγή της μορφής ιδιοκτησίας, αλλά και μια αρνητική πνευματική επανάσταση, η οποία κατέστρεψε τη χριστιανική ύπαρξη του χωριού. Επιπλέον, η κολεκτιβοποίηση ήταν μια επίθεση εναντίον όλου του ρουμανικού λαού, αφού αυτός αποτελούνταν κυρίως από αγρότες, άρρηκτα συνδεδεμένους με την Εκκλησία.

Η διαδικασία κολεκτιβοποίησης υλοποιήθηκε στη Ρουμανία κατά το σταλινικό μοντέλο¹⁰⁴. Η Μόσχα όχι μόνο την ξεκίνησε, αλλά και την παρακολούθησε στενά, στο πλαίσιο του γενικού προγράμματος σοβιετοποίησης της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης. Η κολεκτιβοποίηση έλαβε χώρα σε δυο κύριες φάσεις, η πρώτη το 1949-1953 και η δεύτερη το 1957-1962. Λόγω της ισχυρής αντίστασης της αγροτικής τάξης, ήταν η μακρύτερη, δυσκολότερη και πιο εγκληματική εκστρατεία κοινωνικής μηχανικής που εφαρμόστηκε στην κομμουνιστική Ρουμανία. Για να ολοκληρωθεί, οι κομμουνιστές χρησιμοποίησαν όλα τα παράνομα όπλα τους, αρχίζοντας από το ψέμα και τελειώνοντας στη σωματική και ψυχολογική τρομοκρατία.

Όπως συνηθίζεται, η εξουσία προσπάθησε πρώτα να πάρει με το μέρος της την αγροτική τάξη, την οποία η επίσημη προπαγάνδα παρουσίασε ως αδελφή τάξη της εργατιάς. (Στην πραγματικότητα, σύμφωνα με τη μαρξιστική-λενινιστική ιδεολογία, η οποία υποστήριζε ότι

---

¹⁰⁴ Το 1929, ο Στάλιν ξεκίνησε μια λυσσαλέα εκστρατεία «αποκουλακοποίησης» και κολεκτιβοποίησης της σοβιετικής γεωργίας. Αυτή σκοπό είχε την οικονομική χρεοκοπία και τον αφανισμό των εύπορων αγροτών (των ονομαζόμενων κουλάκων) ή όσων πρόβαλλαν αντίσταση, με τη θανάτωση ή την εξορία τους σε κέντρα καταναγκαστικής εργασίας, πραγματικά στρατόπεδα εξόντωσης, που βρίσκονταν κυρίως στη Σιβηρία. Η κολεκτιβοποίηση της γεωργίας σήμαινε την κατάργηση της ατομικής ιδιοκτησίας στα χωριά με την κρατικοποίηση της γης και την εγγραφή των αγροτών στις κοοπερατίβες, ως ημερομίσθιους εργάτες.

«η μικρή ιδιοκτησία παράγει καπιταλισμό κάθε μέρα, κάθε ώρα, αυθόρμητα και μαζικά», η αγροτική τάξη ήταν στην ουσία μια αντιδραστική τάξη, εξαιτίας της ισχυρής προσήλωσης της στην ατομική ιδιοκτησία. Για το λόγο αυτό, η αναμόρφωσή της σε μια σοσιαλιστική κοινότητα θεωρείτο απαραίτητη.)

Το επόμενο βήμα της εξουσίας ήταν η προσπάθεια να εισαγάγει την «ταξική πάλη» στα χωριά, με την οποία επεδίωξε να διαιρέσει την αγροτική τάξη, ξεσηκώνοντας τους φτωχούς αγρότες εναντίον των πλουσίων και των ιδιοκτητών. Χρησιμοποιώντας την ίδια σοβιετική συνταγή, οι Ρουμάνοι κομμουνιστές ηγέτες εντόπισαν ένα ρουμανικό ισοδύναμο των κουλάκων της ΕΣΣΔ στο πρόσωπο των «κιαμπούρνων», δηλαδή των εύπορων αγροτών. Υιοθετώντας όχι μόνο τις ιδέες, αλλά ακόμη και τις σταλινικές εκφράσεις, ο Γεώργιος Γκεωργκιού-Ντεζ εξέθεσε ως εξής την πολιτική του κόμματος απέναντι στον αγροτικό πληθυσμό:

«Στηριζόμαστε στους φτωχούς αγρότες, δυναμώνουμε τη συμμαχία με τη μέση αγροτιά και δίνουμε μια συνεχή μάχη εναντίον των εύπορων αγροτών.»¹⁰⁵

Έτσι, το 1949 δημεύτηκαν τα μεγαλύτερα των 50 στρεμμάτων κτήματα, και κατόπιν ακολούθησε η «αποκιαμπουροποίηση»¹⁰⁶, δηλαδή η αποστέρηση της περιουσίας από όσους είχαν περισσότερα από 10 στρέμματα καλλιεργήσιμης γης, καζάνι για ρακί, ή άλλα σημαντικά αγαθά στα χωριά.

Οι ενέργειες του Κόμματος δεν είχαν τα αναμενόμενα αποτελέσματα, επειδή οι αγρότες εκδήλωσαν την αλληλεγγύη τους στους γαιοκτήμονες και τους εύπορους αγρότες, χωρίζοντας συμβολικά τον κόσμο του χωριού σε «εμάς» – την παραδοσιακή κοινότητα – και σε «αυτούς» – δηλαδή τις κομμουνιστικές αρχές και τους συνεργάτες τους, οι οποίοι στιγματίστηκαν ως «κηφήνες» και «προδότες». Σε ορισμένες περιοχές, οι αγρότες εναντιώθηκαν στην απέλαση των εύπορων χωρικών, στηρίζοντάς τους με υλικά αγαθά και προσφέροντάς τους εργασία για να μπορούν να πληρώνουν τους μεγάλους φόρους που τους επιβλήθηκαν.

¹⁰⁵ GH. GHEORGHIU-DEJ, *ένθ' ανωτ.*, σ. 261.

¹⁰⁶ «Η αποκιαμπουροποίηση δεν έγινε νόμιμα, αλλά παρέμεινε στη διάθεση του κόμματος. Συντάχθηκε μια λίστα με εύπορους χωρικούς. Καταχρηστικά τους επέβαλαν φόρους επί φόρων, ώστε οι άνθρωποι πούλησαν ό,τι είχαν για να τους πληρώσουν. Οι κομμουνιστές έμπαιναν στα σπίτια των εύπορων χωρικών και τα έκαναν άνω-κάτω χωρίς να λογοδοτούν, αποκτώντας το μεγαλύτερο μέρος των αγαθών τους. Πολλοί άνθρωποι φυλακίστηκαν και βασανίστηκαν τότε, ενώ άλλοι έφυγαν.» I. IANOLIDE, *ένθ' ανωτ.*, σσ. 408-409.

Αντιμέτωπες με μια σθεναρή αντίσταση, οι κομμουνιστικές αρχές έβγαλαν την καλοσυνάτη μάσκα τους και κατέφυγαν σε δρακόντεια μέτρα, στα οποία εμπλέκονταν ο κομματικός μηχανισμός, η κρατική διοίκηση, η αστυνομία, η Ασφάλεια, ο στρατός, οι συνοριοφύλακες και οι παραστρατιωτικές ομάδες πίεσης. Υπό τη σημαία του εκσυγχρονισμού της ρουμανικής γεωργίας και της εισαγωγής των σοσιαλιστικών δομών στα χωριά, εκατοντάδες χιλιάδες αγρότες λεηλατήθηκαν, ταπεινώθηκαν, βασανίστηκαν, φυλακίστηκαν, εξορίστηκαν και σκοτώθηκαν κατά τη διάρκεια της εκστρατείας κολεκτιβοποίησης. Μόνο την περίοδο 1949-1952, συνελήφθησαν και δικάστηκαν περίπου 100.000 αγρότες, οι περισσότεροι των οποίων ήταν φτωχοί ή μικρομεσαίοι.

Αν και ανοργάνωτοι, χωρίς ηγεσία, υποστήριξη και όπλα, οι αγρότες προσπάθησαν να αντισταθούν. Μεγάλες εξεγέρσεις αγροτών πραγματοποιήθηκαν τα έτη 1949-1950. Ένας πληροφοριοδότης της Ασφάλειας περιέγραφε ως εξής τη διάθεση των αγροτών:

«Οι αγρότες βράζουν σαν ένα καζάνι του Σατανά: οι φόροι τούς σκοτώνουν. Βρίζουν συνέχεια το καθεστώς. Θα αρκούσε να εμφανισθούν μόνο μερικά αμερικανικά αεροπλάνα για να πάρουν οι αγρότες τα τσεκούρια και να μη μείνει εδώ κανένας κομμουνιστής.»¹⁰⁷

Τρομαγμένες από την κλίμακα των κινημάτων αντίστασης, αλλά και από τη δυνατότητα επέκτασής τους, οι κομμουνιστικές αρχές παρενέβαιναν με κτηνωδία. Οι ασφαλίτες, ο στρατός και οι συνοριοφύλακες άνοιξαν πυρ εναντίον των εξεγερμένων αγροτών, σκοτώνοντας πολλούς, και προχώρησαν σε συνοπτικές εκτελέσεις. Πολλές απ' αυτές υπήρξαν παραδειγματικές, αφήνοντας τα θύματα στο κέντρο του χωριού, για να εκφοβίσουν τους υπόλοιπους. Επίσης, εκατοντάδες άτομα συνελήφθησαν, δικάστηκαν και καταδικάστηκαν σε βαριές ποινές. Οι αρχές προχώρησαν και στην εξορία των οικογενειών των εκτελεσθέντων ή φυλακισθέντων, με κύριους τόπους προσορισμού την πεδιάδα του Μπαραγκάν και τη Ντομπρότζεα.

Μετά από ένα διάλειμμα μερικών ετών λόγω του θανάτου του Στάλιν και των επαναστατικών γεγονότων της Ουγγαρίας, η κολεκτιβοποίηση ξανάρχισε δυναμικά το 1957. Προηγήθηκαν όμως μαζικές συλλήψεις, ώστε

---

¹⁰⁷ C. PĂIUȘAN/ R. CIUCEANU, *Biserica Ortodoxă Română sub regimul comunist 1945-1958, vol. 1* [Η Ορθόδοξη Εκκλησία της Ρουμανίας κάτω από το κομμουνιστικό καθεστώς. 1945-1958. 1^{ος} τόμος], INST, Βουκουρέστι 2001, σ. 202.

να εξαλειφθεί κάθε ενδεχόμενη αντίσταση. Παρόλα αυτά, σε πολλά μέρη της Ρουμανίας έγιναν εξεγέρσεις, αλλά δεν μπορούσε να οργανωθεί ένα γενικό κίνημα. Δεκάδες χιλιάδες ακόμα αγροτών συνελήφθησαν και καταδικάστηκαν, με αποτέλεσμα την επίτευξη της κολεκτιβοποίησης. Με την ολοκλήρωσή της,

«το Κομμουνιστικό Κόμμα έμεινε μοναδικός και απόλυτος άρχοντας. Έτσι τελειοποιήθηκε στη Ρουμανία ο μαρξιστικός ιστορικός υλισμός: ο κόσμος – φάρμα, ο κόσμος – φυλακή, ο κόσμος – εξίσωση, ο κόσμος – ισολογισμός, ο κόσμος – μηχανή. Το αποτέλεσμα; Μια κοινωνία δαμασμένων, ελεγχόμενων ανθρώπων, καθορισμένων τόσο στην ικανότητα, όσο και στις ανάγκες τους, δηλαδή ένας αφόρητος, αφύσικος και κτηνώδης κόσμος.»¹⁰⁸

Στις 27 και 28 Απριλίου 1962, ο Γκεοργκίου-Ντεζ ανακήρυξε την ολοκλήρωση του «σοσιαλιστικού μετασχηματισμού της γεωργίας». Μαζί με την ΕΣΣΔ και την Αλβανία, η Ρουμανία μπορούσε να «καυχηθεί» ότι εφάρμοσε την πιο ριζοσπαστική εκστρατεία κολεκτιβοποίησης του σοσιαλιστικού μπλοκ και οργάνωσε την πιο κρατικά οργανωμένη και κατευθυνόμενη γεωργία. Οι σοσιαλιστικές μορφές ιδιοκτησίας κατείχαν το 96% του καλλιεργήσιμου εδάφους της χώρας και το 93% του γεωργικού. Με εξαίρεση κάποιες ορεινές περιοχές όπου η ύπαρξη των κολεκτίβων ήταν πρακτικά αδύνατη, η ατομική ιδιοκτησία καταργήθηκε εντελώς. Μη έχοντας εναλλακτικές λύσεις, οι αγρότες αναγκάστηκαν με διάφορα τεχνάσματα να δουλέψουν στις κοοπερατίβες του κράτους, για ελάχιστα οφέλη, με πολύ κατώτερη αμοιβή από αυτή του βιομηχανικού τομέα, πράγμα που οδήγησε στη πτώχευση του αγροτικού πληθυσμού.

Εξετάζοντας κανείς τον τρόπο εφαρμογής, τις συνέπειες και τις τραγικές της επιπτώσεις, μπορεί να ισχυρισθεί ότι η κολεκτιβοποίηση αποτέλεσε έναν πραγματικό πόλεμο εναντίον της αγροτικής τάξης, με τον οποίο το κράτος-κόμμα προσπάθησε να μετατρέψει εκ θεμελίων την κοινωνική δομή του αγροτικού κόσμου και να την υποτάξει στα σχέδια της κοινωνικής μηχανικής του.

Αν στο επίπεδο της επίσημης προπαγάνδας η κολεκτιβοποίηση δικαιολογήθηκε ως η μοναδική λύση που μπορούσε να αναπτύξει μια σύγχρονη, αποδοτική γεωργία, ικανή να υποστηρίξει τη σοσιαλιστική αστικοποίηση και εκβιομηχάνιση, στην πραγματικότητα ο κύριος λόγος της

---

¹⁰⁸ I. IANOLIDE, *ένθ' ανωτ.*, σ. 409.

ήταν πολιτικό-ιδεολογικός. Η ύπαρξη μιας ελεύθερης αγροτικής τάξης, που να μην περικλείεται στο σοσιαλιστικό οικονομικό σύστημα και να βρίσκεται έξω από το πεδίο κυριαρχίας του κόμματος-κράτους, ήταν αδιανόητο για τις αρχές. Η εξάλειψη της ατομικής ιδιοκτησίας όσον αφορά τη γη και η δημιουργία των κολχόζ ήταν απολύτως ουσιαστικές για να αποκτήσουν τον πλήρη έλεγχο της θεμελιώδους κοινωνικής τάξης της ρουμανικής κοινωνίας. Αφοπλισμένος λόγω της καταστροφής του παραδοσιακού τρόπου ζωής του, μένοντας ανυπεράσπιστος μπροστά στο ολοκληρωτικό «μολώχ», ο απομονωμένος αγρότης μπορούσε να χειραγωγηθεί ή να σκοτωθεί ανάλογα με τα συμφέροντα του Κόμματος, ή να οδηγηθεί σε ένα περιβάλλον ευνοϊκό για την μαζικοποίηση και την αναμόρφωσή του σύμφωνα με τους ιδεολογικούς κανόνες. Επομένως, στην προσπάθειά του για τη δημιουργία του «νέου ανθρώπου», το Κόμμα-κράτος διατάραξε τη ζωή των αγροτικών κοινοτήτων, κατάσχοντας τα μέσα παραγωγής και επιβάλλοντας στους αγρότες ένα νέο τρόπο και ρυθμό ζωής, ξένους προς τις τοπικές παραδόσεις και υποταγμένους στην πολιτική εξουσία.

Αφού η αγροτική τάξη αποτελούσε την πλειοψηφία του λαού, την κύρια κοινωνική τάξη της χώρας και το συντηρητή ενός παραδοσιακού τρόπου ζωής, η κολεκτιβοποίηση μπορεί να θεωρηθεί και ως ένας πόλεμος εναντίον του ρουμανικού έθνους, που σκοπό είχε να μετατρέψει τους ελεύθερους αγρότες σε προλετάριους, εργαζομένους για την επίτευξη της απατηλής ουτοπίας του καθεστώτος. Ο απώτερος στόχος αυτής της επιχείρησης ήταν η πραγματοποίηση της ολοκληρωτικής ουτοπίας του «νέου ανθρώπου», με την άνευ όρων υποταγή κάθε προσώπου, την αποκοπή από το παρελθόν του, τη διαγραφή της πνευματικής του ταυτότητας και την απόλυτη ηθική εξολόθρευσή του.

2.13 Ο αγώνας για τις ψυχές

Τη στιγμή της εγκατάστασης του κομμουνιστικού καθεστώτος στη Ρουμανία, ήταν προφανές ότι ο θεσμός που θα υποστεί την πιο λυσσαλέα επίθεση από τους μπολσεβίκους θα είναι η Ορθόδοξη Εκκλησία. Διεκδικώντας το ίδιο όπως η Εκκλησία, δηλαδή να προσφέρει στην ανθρωπότητα την απόλυτη αλήθεια, το Κομμουνιστικό Κόμμα, με την υλιστική-αθεϊστική του ιδεολογία, την επιβαλλόμενη ως ιδανικό και εκκοσμικευμένη σωτήρια λύση, δεν μπορούσε να ανεχθεί ανταγωνιστές. Στον αγώνα για τον έλεγχο της ψυχής και του νου των ανθρώπων, ο

χριστιανισμός – υπ’ αριθμόν ένα εχθρός κάθε ανθρωποκεντρικής ουτοπίας, υποστηρικτής της μοναδικής αιώνιας αξίας του ανθρώπου, ο μόνος ικανός να εκθέσει την κομμουνιστική απάτη – έπρεπε να δυσφημισθεί, να διωχθεί και στο τέλος να καταργηθεί, αφήνοντας χώρο στη σοσιαλιστική κοινωνία και στο νέο άνθρωπο, τους ξαναχτισμένους σύμφωνα με τα μοντέλα του επιστημονικού υλισμού και της μαρξιστικής-λενινιστικής ιδεολογίας¹⁰⁹.

Απέναντι στη θρησκεία, γενικά, και την Ορθόδοξη Εκκλησία (που είχε την πλειοψηφία στη Ρουμανία) ειδικά, οι ηγέτες του κομμουνιστικού κόμματος-κράτους είχαν στη διάθεσή τους δυο επιλογές: η πρώτη, η ριζοσπαστική, ήταν εκείνη της απαγόρευσης της θρησκείας, της διάλυσης των ναών και της κατάργησης των θρησκευτικών θεσμών. Η δεύτερη, η «μετριοπαθής», συνίστατο στην υπονόμηση και την παρεμβολή στα θρησκευόμενα, διαδικασία που θα οδηγούσε σε μια σταδιακή μείωση της επιρροής τους στην κοινωνία, καθόσον αυτή αναμορφωνόταν σύμφωνα με τις υλιστικές-αθεϊστικές αρχές.

Λαμβάνοντας υπόψη τη σοβιετική εμπειρία, οι κομμουνιστές εγκατέλειψαν εξαρχής τη ριζοσπαστική λύση, εξαιτίας της μαζικής αντίστασης που θα δημιουργούνταν ανάμεσα στους πιστούς. Οι ηγέτες του ΚΚΡ συνειδητοποίησαν ότι είναι πιο εύκολο να αντιμετωπίσουν πειθήνιους πιστούς παρά ενεργούς αντιπάλους. Γι’ αυτό επέλεξαν τον πονηρό οπορτουνισμό, συνδυάζοντας την κτηνώδη καταστολή (δολοφονίες, φυλακίσεις κληρικών και πιστών, απαγόρευση ορισμένων θρησκευμάτων, κλείσιμο ή κατεδάφιση ναών) με την ανοχή της ύπαρξης της θρησκείας, τους έμμεσους διωγμούς (αθεϊστική προπαγάνδα, πιέσεις κληρικών, εισβολή ασφαλιτών πρακτόρων στον κλήρο), χωρίς όμως να ξεχνούν ποτέ τον τελικό τους στόχο: την εξάλειψη της πίστης.¹¹⁰

---

¹⁰⁹ «Παίρνοντας μερικά βασικά στοιχεία από τη διδασκαλία του Χριστού, οι κομμουνιστές περιόρισαν την αντίληψη περί ανθρώπου. Αυτοί ανέτρεψαν το νόημα του Ευαγγελίου: για αυτούς το γενικό είναι πάνω απ’ όλα. Το πρόσωπο θυσιάζεται σ’ αυτό το γενικό. [...] Απορρίπτοντας την ιδέα της ανάστασης, με ευκολία σκοτώνουν όλους όσους δεν σκέφτονται παρόμοια. Διώκουν την Εκκλησία, την οποία βλέπουν ως μια δύναμη που τους αντιτίθεται. [...] Έτσι, οι κομμουνιστές μάχονται με τους ορθόδοξους χριστιανούς όχι επειδή οι χριστιανοί είναι εχθροί τους σε πολιτικό επίπεδο, αλλά επειδή θεωρούν την πίστη στην ανάσταση ως εξαπάτηση του λαού. Η Εκκλησία είναι κάτι ψεύτικο στα μάτια τους και πρέπει να διαγραφεί από τη σύγχρονη, επιστημονική κοινωνία.» ΑΡΧΙΜ. ΣΟΦΡΟΝΙΕ ΣΑΧΑΡΟΦ, *ένθ’ ανωτ.*, σσ. 104-105. [Για ελληνικά, βλ. ΑΡΧΙΜ. ΣΩΦΡΟΝΙΟΣ ΣΑΧΑΡΩΦ, *ένθ’ ανωτ.*]

¹¹⁰ «Η ουσία του προβλήματος είναι να μην ενισχύσουν το χριστιανισμό με απερίσκεπτες πράξεις. Μια τέτοια απερίσκεπτη πράξη θα ήταν, για παράδειγμα, το αιφνίδιο κλείσιμο των εκκλησιών και η απαγόρευση των θρησκευτικών τελετών. Θα έπρεπε μάλλον να ενεργήσουν για τη διαίρεση της Εκκλησίας ως εξής: το ένα μέρος του κλήρου θα έπρεπε να

2.13.1 Ο υπ' αριθμόν ένα εχθρός

Στην κομμουνιστική Ρουμανία, η πολιτική των αθεϊστικών αρχών απέναντι στη θρησκεία έλαβε υπόψη διάφορους παράγοντες: το μέγεθος της θρησκευτικής οργάνωσης, τη διάθεσή της να υποταχθεί στην πολιτική εξουσία, τη δυνατότητα να παρέμβει κάποιος σ' αυτήν και να την ελέγξει μέσω της Ασφάλειας, την εξάρτησή της από μια ξένη αρχή, την εθνική σύνθεση της περιοχής κλπ. Σ' αυτό οφειλόταν και η διαφορετική στάση του καθεστώτος απέναντι στις διάφορες Εκκλησίες και θρησκείες. Τη σκληρότερη συμπεριφορά επέδειξαν στους ουνίτες και τους ρωμαιοκαθολικούς, επειδή το κομμουνιστικό καθεστώς θεώρησε απαράδεκτη την υποταγή τους στο Βατικανό, μια αρχή έξω από το σοσιαλιστικό στρατόπεδο και καθαρά αντικομμουνιστική.

Η Ουνιτική Εκκλησία, η οποία θεωρούταν ο υπ' αριθμόν ένα εχθρός τόσο από το κόμμα, όσο και από την Ορθόδοξη Εκκλησία¹¹¹, πλήγηκε δυνατά και ήταν η μοναδική Εκκλησία που καταργήθηκε εξολοκλήρου από τις αρχές. Σε ένα έγγραφο της Ασφάλειας του 1948 δηλώνεται ότι

«από πολιτικής άποψης, η Ουνιτική Εκκλησία μπορεί να θεωρηθεί ένα από τα οχυρά της αντίστασης. Από την εγκαθίδρυση ακόμη του δημοκρατικού καθεστώτος στη Ρουμανία, οι εκπρόσωποι αυτής της Εκκλησίας είχαν μια έντονα αντιδραστική στάση έναντι της κυβέρνησης, υπονομεύοντας τις ενέργειές της με πρόκληση σε φυλετικό μίσος, με αντισοβιετικές διεγέρσεις, με παρότρυνση για αντίσταση και ανυπακοή σε ορισμένα οικονομικά και κοινωνικά μέτρα της κυβέρνησης.»¹¹²

δυσφημισθεί, κάτι που στην πραγματική κατάσταση των ιερών δεν θα ήταν πολύ δύσκολο. Το άλλο μέρος θα έπρεπε να το συνδέσουν πάρα πολύ με το κράτος, έτσι ώστε η Εκκλησία να γίνει χρήσιμο εργαλείο στα χέρια του, όπως συμβαίνει στην Ρωσία. Ο απόλυτα υπάκουος κλήρος – σε ορισμένες περιπτώσεις συνεργάτης της Ασφάλειας – θα χάσει το κύρος του στους πιστούς. Μια τέτοια Εκκλησία θα μπορεί να διατηρηθεί για δεκαετίες, μέχρι να πεθάνει φυσιολογικά, λόγω έλλειψης οπαδών.» (C. MILOSZ, *Gândirea captivă* [Η αιχμάλωτη σκέψη], εκδ. Humanitas, Βουκουρέστι 1998, σ. 98.)

¹¹¹ Η έχθρα της Ρουμανικής Ορθόδοξης Εκκλησίας οφειλόταν στο γεγονός ότι η Ουνιτική Εκκλησία (η ενωμένη με τη Ρώμη) εμφανίστηκε στο τέλος του 17^{ου} αιώνα στην Τρανσυλβανία με τον χωρισμό μέρους του κλήρου και των πιστών της Ορθόδοξης Εκκλησίας, ως αποτέλεσμα των πιέσεων και της βίας της Αυτοκρατορίας των Αψβούργων και των τεχνασμάτων του Τάγματος των Ιησουιτών και του Βατικανού.

¹¹² C. VASILE, *Istoria Bisericii Greco-Catolice sub regimul comunist* [Η ιστορία της Ουνιτικής Εκκλησίας υπό το κομμουνιστικό καθεστώς], εκδ. Curtea Veche, Βουκουρέστι 2003.

Το φθινόπωρο του 1948, εναντίον των ουνιτών ιερέων ασκήθηκαν τεράστιες σωματικές και ψυχολογικές πιέσεις για να μεταστραφούν στην Ορθοδοξία, σύμφωνα με το μοντέλο που είχαν εφαρμόσει οι σοβιετικοί δυο χρόνια νωρίτερα στην Ουκρανία. Ένας σημαντικός αριθμός από αυτούς προσκολλήθηκαν στη Ρουμανική Ορθόδοξη Εκκλησία, αλλά ο αριθμός των κληρικών που αντιστάθηκαν ήταν μεγάλος. Μετά την κατ' επίφαση σύνοδο του Κλουζ την 1^η Οκτωβρίου 1948¹¹³, η οποία κήρυξε την ένωση της Ρουμάνικης Ουνιτικής Εκκλησίας με την Ορθόδοξη υπό την αυστηρή επίβλεψη των κομμουνιστικών αξιωματούχων, όλοι οι ουνίτες επίσκοποι, έξι τον αριθμό, συνελήφθησαν και μεταφέρθηκαν στην πατριαρχική κατοικία του Ντραγκοσλάβελε, στην μονή Καλνταρουσάνι και κατόπιν στη φυλακή Σίγκετ.¹¹⁴ Την 1η Δεκεμβρίου 1948, η Ουνιτική Εκκλησία καταργήθηκε και οι ναοί της περιήλθαν στην ιδιοκτησία της Ορθόδοξης Εκκλησίας, ενώ τις υπόλοιπες ιδιοκτησίες ανέλαβε το κράτος. Περίπου 300 ουνίτες ιερείς φυλακίσθηκαν.

Στις αρχές της δεκαετίας του 1950 η κατάσταση της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας ήταν εξαιρετικά δύσκολη. Οι σχέσεις της με το Βατικανό διακόπηκαν τον Ιούλιο του 1948 και η Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία λειτουργούσε στα όρια της νομιμότητας, χωρίς αναγνωρισμένο από τις αρχές καθεστώς. Η κατάσταση της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας επιδεινώθηκε μετά τη σύλληψη, στις 21 Ιουνίου 1949, του επισκόπου της Άλμπα-Ιούλια, Μάρτον Άρον, και την καταδίκη του σε ισόβια καταναγκαστική εργασία. Πολλοί επίσης ρωμαιοκαθολικοί κληρικοί, ιεράρχες και μοναχοί δικάσθηκαν στις λεγόμενες «δίκες των νουντσίων» με τις κατηγορίες της έσχατης προδοσίας και κατασκοπείας. Συνολικά, την περίοδο 1948-1964 σχεδόν 150 ρωμαιοκαθολικοί κληρικοί φυλακίσθηκαν, τιμωρήθηκαν διοικητικά και καταδικάσθηκαν σε κατ' οίκον περιορισμό. Τα θρησκευτικά τάγματα καταργήθηκαν με διάταγμα, ενώ τα ρωμαιοκαθολικά μοναστήρια κατασχέθηκαν και οι μοναχοί διώχθηκαν.

---

¹¹³ Βλ. I.-M. BUCUR, *Din istoria Bisericii Greco-Catolice Române (1918-1953)* [Από την ιστορία της Ουνιτικής Εκκλησίας της Ρουμανίας (1918-1953)], εκδ. Accent, Κλουζ-Ναπόκα 2003, σ. 206.

¹¹⁴ Ο πρώτος επίσκοπος που δολοφονήθηκε στις κομμουνιστικές φυλακές, κατά τη διάρκεια της ανάκρισης το Μάιο του 1950, ήταν ο Βασίλειος Αφτένιε (επίσκοπος Άλμπα-Ιούλια και Φαγκαράς). Ακολούθησαν οι Βαλέριος Τραιανός Φρέντσιου (επίσκοπος Οράντεα, πέθανε στο Σίγκετ στις 11 Ιουλίου 1952), Ιωάννης Σούτσιου (Σίγκετ, 27 Ιουνίου 1953), Τίτος Λίβου Κινέζου (Σίγκετ, 15 Ιανουαρίου 1955), Αλέξανδρος Ρούσου (επίσκοπος Μαραμούρες, πέθανε στη Γκέρλα το Μάιο του 1963). Ο Ιωάννης Μπαλάν, επίσκοπος Λούγοζ, θα πεθάνει σε ένα νοσοκομείο του Βουκουρεστίου στις 4 Αυγούστου 1959, ενώ ο Ιούλιου Χόσσου, επίσκοπος Κλουζ-Γκέρλα, θα πεθάνει σε κατ' οίκον περιορισμό στη μονή Καλνταρουσάνι το Μάιο του 1970.

Το κομμουνιστικό καθεστώς έδρασε με σκληρότητα και εναντίον των προτεσταντών κληρικών και νεοπροτεσταντών ηγετών, την περίοδο 1940-1960, με συλλήψεις, φυλακίσεις, «διοικητικές τιμωρίες» κλπ.¹¹⁵ Από την άλλη πλευρά, στην προσπάθειά του να ελέγξει τον αριθμό των νεοπροτεσταντών πιστών, αλλά και για να προκαλέσει διαμάχες, το κομμουνιστικό κράτος αναγνώρισε τέσσερα νεοπροτεσταντικά θρησκευόμενα (την Εκκλησία των Χιλιαστών, την Εκκλησία των Βαπτιστών, την «κατά το Ευαγγέλιο» Εκκλησία και την Αποστολική-Πεντηκοστιανή Εκκλησία), εξασφαλίζοντας έτσι ένα μόνιμο στοιχείο εκβιασμού στις παραδοσιακές Εκκλησίες.

2.13.2 Η Ορθόδοξη Εκκλησία, «ο κοιμισμένος γίγαντας»

Ίσως ο πιο κατάλληλος χαρακτηρισμός της συμπεριφοράς των Ορθόδοξων Εκκλησιών κατά την περίοδο της κομμουνιστικής δικτατορίας ανήκει στον πατέρα Γεώργιο Κάλτσιου. Παρομοιάζοντας την Εκκλησία με έναν «κοιμισμένο γίγαντα», με έναν Γκιούλιβερ δεμένο από ηθικά και διανοητικά «νάνους» με χιλιάδες λεπτά νήματα και οδηγούμενο στο παλάτι της εξουσίας, ο πατήρ θεωρεί ότι

«το ένα μέρος της Ορθόδοξης Εκκλησίας στις κομμουνιστικές χώρες κοιμήθηκε τον αιώνιο ύπνο του μαρτυρίου, ενώ το άλλο μέρος κοιμήθηκε τον ύπνο της συνείδησης.»¹¹⁶

Ενώ η Ορθόδοξη Εκκλησία ενεπλάκη σε κάποιο βαθμό στην υποστήριξη των κομμουνιστικών καθεστώτων,

«ένα μέρος της Εκκλησίας πέθαινε μαρτυρικά, ομολογώντας στον ουρανό και στη γη την Οδό, την Αλήθεια και τη Ζωή».¹¹⁷

Ούτε η Ορθόδοξη Εκκλησία της Ρουμανίας αποτέλεσε εξαίρεση σε αυτή την συμπεριφορά. Η συνεργασία της με το Κομμουνιστικό Κόμμα μπορεί να δικαιολογήσει απόψεις που φθάνουν μέχρι τον εξής ισχυρισμό:

«Στη Ρουμανία δεν υπήρχε μόνο ένα Κόμμα που δώκε και οι διωκόμενοι. Υπήρχε και ένα μέρος της Εκκλησίας που δώκε και, από την άλλη πλευρά, οι διωκόμενοι: λαϊκοί, ιερείς και μοναχοί. Περί ενός τέτοιου διωγμού στη Ρουμανία επικρατεί σιωπή.»¹¹⁸

¹¹⁵ Μεταξύ των πιο γνωστών προτεσταντών ή νεοπροτεσταντών πιστών που διώχτηκαν από τις αρχές ήταν οι Ρίτσαρντ Βουρμπράντ, Φέρεντς Βίσκη, Βασίλε Μωυσέσκου, κ.ά.

¹¹⁶ ΠΡΕΣΒ. G. CALCIU, «Uriaşul adormit» [Ο κοιμισμένος γίγαντας], *Atitudini* [Στάσεις], έτος V (Δεκέμβριος 2013), 3.

¹¹⁷ *Αυτόθι*.

¹¹⁸ *Αυτόθι*, σ. 12.

Κατά την περίοδο της εγκατάστασης του κομμουνιστικού καθεστώτος, η Ρουμανική Ορθόδοξη Εκκλησία παρουσίαζε μια σειρά αρετών, αλλά και ελαττωμάτων. Εξαιτίας του ότι στη Ρουμανία η εθνική ιστορία και η Ορθοδοξία ήταν άρρηκτα συνδεδεμένες,

«το θρησκευτικό συναίσθημα του ρουμανικού λαού ήταν τόσο εμφανές και ισχυρό ώστε μια φανερή εκστρατεία εναντίον της Εκκλησίας κινδύνευε να προκαλέσει μαζικές διαδηλώσεις».¹¹⁹

Επιπλέον, υπήρχε μια εθνική χριστιανική διανοητική ελίτ πρόθυμη να γνωρίσει, να ζήσει και να ομολογήσει περίτρανα την εν Πνεύματι ζωή.

Από την άλλη πλευρά,

«η Ρουμανική Ορθόδοξη Εκκλησία δεν ήταν πεντακάθαρη και χωρίς ατέλειες. Μεταξύ των δυο παγκοσμίων πολέμων, αυτή υπέστη μια διαδικασία αστικοποίησης, συμβιβασμού με την κοσμική εξουσία και παρακμής.»¹²⁰

«Η Εκκλησία είχε κληρονομήσει μια μακρά και θλιβερή παράδοση δουλοπρέπειας, ακόμη και υποχώρησης απέναντι στο κράτος.»¹²¹

Σε όλα αυτά προσθέτονταν

«η έλλειψη κατήχησης και ποιμαντικής δραστηριότητας, η οποία θα έκανε τη θρησκευτική ζωή πιο συνειδητή και τη λατρεία βαθύτερη»¹²².

Έλλειπε επίσης

«η αξιοπρέπεια ή μάλλον το ιερατικό ύφος σε μεγάλο μέρος του κατώτερου ή ανώτερου κλήρου, που ασκούσε το καθήκον του επαγγελματικά και όχι από κλίση.»¹²³

Στον πόλεμο που ξεκίνησε εναντίον της Ρουμανικής Ορθόδοξης Εκκλησίας, το κομμουνιστικό καθεστώς έλαβε υπόψη τα δυνατά σημεία της Εκκλησίας, εκμεταλλευόμενο ταυτόχρονα με δόλια επιδεξιότητα τις αδυναμίες της. Στην αρχή, οι ηγέτες του ΚΚΡ εφάρμοσαν την τακτική των μικρών βημάτων.

---

¹¹⁹ A. SCRIMA, *ένθ' ανωτ.*, σ. 169.

¹²⁰ *Αυτόθι*, σ. 173.

¹²¹ *Αυτόθι*, σ. 187.

¹²² *Αυτόθι*.

¹²³ *Αυτόθι*. «Ακριβώς αυτό το χάσμα μεταξύ της πνευματικής κλίσης των μελών της Εκκλησίας (και πρώτα απ' όλα του κλήρου) και της ανάξιας ανταπόκρισής τους ήταν και είναι ακόμη το σοβαρότερο πρόβλημα της Ορθόδοξης Εκκλησίας. Δεν μπορεί να υπάρξει πιο επικίνδυνος διωγμός εναντίον της Εκκλησίας από την αναξιοσύνη των δικών της υπηρετών.» *Αυτόθι*, σ. 174.

Ήδη από το φθινόπωρο του 1944, με το πρόσχημα της εκκαθάρισης των φασιστών, ιδρύθηκαν επιτροπές ελέγχου των εκκλησιαστικών θεσμών, οι οποίες απέλυσαν ιερείς και θεολόγους, που κατηγορήσαν για πολιτική ή παραστρατιωτική δράση σε οργανώσεις λεγεωναρικού, φασιστικού ή ναζιστικού τύπου. Μετά την κατάληψη της εξουσίας από τους κομμουνιστές, δεκάδες κληρικοί κλείσθηκαν σε ειδικά στρατόπεδα, όπως εκείνο του Καράκαλ¹²⁴. Από την άλλη πλευρά, μερικοί από όσους κινδύνευαν να διωχθούν έγιναν πληροφοριοδότες των μυστικών υπηρεσιών. Επίσης, πολλοί κληρικοί με «βεβαρημένο» παρελθόν και ευάλωτοι σε εκβιασμό εντάχθηκαν πειθήνια στο νέο καθεστώς.

Το Υπουργείο Θρησκευμάτων, που δημιουργήθηκε το Μάιο του 1945, ανέλαβε την αποστολή να ελέγχει τη δραστηριότητα όλων των θρησκευτικών οργανώσεων. Επίσης, οι αρχές ίδρυσαν την Ένωση Δημοκρατικών Ιερέων, μια συνδικαλιστική οργάνωση που σκοπό είχε να ομαδοποιήσει τους ιερείς με «δημοκρατικές» απόψεις, ώστε να αντισταθμίσει την εξουσία του Πατριάρχη και της Ιεράς Συνόδου.

Ταυτόχρονα, η Εκκλησία παραμερίστηκε εντελώς από το δημόσιο χώρο και απομονώθηκε εντός των τειχών των ναών. Η θρησκευτική εκπαίδευση απαλείφθηκε από τα σχολεία και καταργήθηκαν πολλά θεολογικά σεμινάρια, πανεπιστήμια και Ακαδημίες. Οι θρησκευτικές οργανώσεις νεολαίας διαλύθηκαν, οι περιουσίες των θρησκευτικών σχολείων κατασχέθηκαν, ενώ στην Ορθόδοξη Εκκλησία απαγορεύθηκε το δικαίωμα να πραγματοποιεί φιλανθρωπικές δραστηριότητες. Στην προσπάθειά του να περιορίσει όσο το δυνατόν περισσότερο την επιρροή της θρησκείας, ο Πέτρος Γκρότσα σημείωνε ότι

«πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη προσοχή στις εκκλησίες. Η πολιτισμική-εκπαιδευτική δραστηριότητα πρέπει να διεξάγεται έτσι ώστε να προκύπτει μια γενική αντιπάθεια εναντίον τους. Πρέπει να παρακολουθήσουμε τα εκκλησιαστικά τυπογραφία, τα αρχεία, το περιεχόμενο των κηρυγμάτων, των ψαλμωδιών, της θρησκευτικής εκπαίδευσης, αλλά και των νεκρόσιμων τελετών.»¹²⁵

Το κομμουνιστικό καθεστώς απέκλεισε την πίστη από τους κόλπους των δικών του θεσμών – το κόμμα, την εκπαίδευση, τη δημόσια διοίκηση –

---

¹²⁴ Ο Ονησιφόρος Γκίμπου, ο ίδιος φυλακισμένος στο Καράκαλ, εντόπισε εκεί 57 ορθόδοξους ιερείς. Βλ. Ο. GHIBU, *Ziar de lagăr. Caracal 1945* [Εφημερίδα Στρατοπέδου. Καράκαλ 1945], εκδ. Albatros, Βουκουρέστι 1991.

¹²⁵ C. ΙΟΝΙΤΟΙΟΥ, *Viața politică și procesul lui Iuliu Maniu* [Η πολιτική ζωή και η δίκη του Ιούλιου Μανίου], 2^{ος} τόμος, εκδ. Libra Vox, Βουκουρέστι 2003, σ. 34.

και με διάταγμα καθιέρωσε το διαλεκτικό και ιστορικό υλισμό ως επίσημη φιλοσοφία, σύμφωνα με την οποία έπρεπε τα μέλη του κόμματος να απαρηθθούν εντελώς τη χριστιανική πίστη, απαγορεύοντάς τους υπό την απειλή τιμωριών κάθε επαφή με την Εκκλησία.

Στις 4 Αυγούστου τέθηκε σε ισχύ ο νέος Νόμος των Θρησκευμάτων, εμπνευσμένος από τη σοβιετική νομοθεσία, που ξεκινούσε με την προϋπόθεση ενοχής όλων των θρησκευμάτων:

«Οι θρησκείες είναι ελεύθερες να οργανωθούν και μπορούν να λειτουργήσουν ελεύθερα αν οι πρακτικές και η λατρεία τους δεν είναι αντίθετες προς το Σύνταγμα, την ασφάλεια ή τη δημόσια τάξη και τα χρηστά ήθη.»¹²⁶

Με το νέο νόμο, το κράτος αναλάμβανε πλήρως τη διαχείριση των εκκλησιαστικών υποθέσεων, απαγόρευσε κάθε επαφή με το εξωτερικό, καθώς και την κοινωνικό-πολιτισμική και εκπαιδευτική δραστηριότητα της Εκκλησίας. Καθιερώθηκε ένας αυστηρός, μόνιμος και άμεσος έλεγχος σε όλους τους εκκλησιαστικούς θεσμούς, δηλαδή σε ενορίες, επισκοπές, θεολογικές σχολές, επαρχιακά κέντρα, μοναστήρια. Σκοπός του ήταν να καταστέλλει κάθε δράση που θεωρούνταν αντίθετη στα συμφέροντα του κομμουνιστικού και αθεϊστικού κράτους. Οι ιερείς και οι ψάλτες που παρουσίαζαν «αντιδημοκρατική» συμπεριφορά είτε παραμερίζονταν, είτε απολύονταν.

Επίσης, τον Αύγουστο του 1948 το Υπουργείο Θρησκευμάτων μετατράπηκε σε φορέα παρακολούθησης και ελέγχου, έχοντας το δικαίωμα να έχει ειδικούς απεσταλμένους¹²⁷ στα θρησκευτικά ιδρύματα, καθώς και να αναστέλλει ή να ακυρώνει κάθε απόφαση ή μέτρο διοικητικής πολιτισμικής και εκπαιδευτικής φύσης της Εκκλησίας. Η γραμμή του Κόμματος απέναντι στην Ορθόδοξη Εκκλησία καθορίστηκε από τον Γεώργιο Γκεοργκίου-Ντεζ το 1948:

---

¹²⁶ Βλ. *Raport*, σ. 449.

¹²⁷ Ο ειδικός απεσταλμένος επί των θρησκευμάτων, πρόσωπο-θεσμός που αντιγράφηκε από το σοβιετικό μοντέλο, είχε εξαιρετική επιρροή στη ζωή της Ορθόδοξης Εκκλησίας και των θρησκευμάτων της Ρουμανίας. Όταν ο συνδυαστικός κρίκος μεταξύ του κομμουνιστικού κράτους και των θρησκευτικών οργανώσεων, ο απεσταλμένος συνέλεγε πληροφορίες για το κόμμα, μεσολαβούσε στις μεταξύ των θρησκευμάτων αντιπαραθέσεις, τιμωρούσε, αντάμειβε και επέβαλε, βίαια τις περισσότερες φορές, τις «άνωθεν» απαιτήσεις. Επίσης, η πολιτική των εκπροσώπων των θρησκευμάτων, οι διορισμοί, οι μεταθέσεις, οι προαγωγές, επιβάλλονταν σχεδόν εξ ολοκλήρου από τους υπαλλήλους του Υπουργείου Θρησκευτικών Υποθέσεων. Η δραστηριότητα αυτών των υπαλλήλων κατευθυνόταν πολλές φορές από την Ασφάλεια, στην οποία ανήκε μεγάλο μέρος των ειδικών απεσταλμένων.

«Σε κάθε νομό θα υπάρχει κάποιος που θα γνωρίζει τι συμβαίνει στους ναούς, ώστε να ενημερώνει το κόμμα.»¹²⁸

2.13.3 Η πολιτική των «βρώμικων χεριών»

Ένας άλλος τρόπος υποταγής της Εκκλησίας ήταν η επιλογή έμπιστων αρχιερέων, οι οποίοι θα άλλαζαν την «αντιδραστική» σύνθεση της Συνόδου υπέρ των ιεραρχών με «δημοκρατικές» απόψεις, καθώς και η εισβολή ορισμένων υποστηρικτών της κομμουνιστικής κυβέρνησης στις επαρχιακές Συνελεύσεις και στο Εκκλησιαστικό Εθνικό Συνέδριο.

Η διαδικασία υποδούλωσης της Εκκλησίας συνοδεύθηκε, στις 30 Μαΐου 1947, από ένα ολόκληρο νομικό πακέτο που εξυπηρετούσε τα συμφέροντα της ηγεσίας του ΚΚΡ στις μεταξύ κράτους και θρησκειών σχέσεις. Το καθεστώς επέβαλε νόμους συνταξιοδότησης και αποχώρησης των μελών του ανώτερου κλήρου, τροποποιώντας την οργάνωση της Ορθόδοξης Εκκλησίας¹²⁹. Ο πρώτος νόμος στόχο είχε ειδικά τον μητροπολίτη Μολδαβίας, Ειρηναίο Μιχαλτσέτσκου και δημοσιεύθηκε στο πλαίσιο της ταχείας ανόδου του αναπληρωτή του, Ιουστινιανού (πρώην εφημέριου ιερέα Ιωάννη Μαρίνα), στην υψηλότερη εκκλησιαστική θέση. Έχοντας την υποστήριξη της κυβέρνησης, αυτός ανακηρύσσεται πατριάρχης στις 24 Μαΐου 1948, μετά τον ύποπτο θάνατο του πατριάρχη Νικοδήμου Μουντεάνου, ο οποίος αρνήθηκε να γίνει υποχείριο των κομμουνιστών, και του πιθανού διαδόχου του, Ειρηναίου Μιχαλτσέτσκου.

Ο πατριάρχης Ιουστινιανός όφειλε την προαγωγή του στην υψηλότερη ιεραρχική θέση της Ορθόδοξης Εκκλησίας στη συνεργασία και τους

---

¹²⁸ ***, *Stenogrammele ședințelor Biroului Politic al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român*, vol. I, 1948 [Τα στενόγραφα των συνεδριάσεων του Πολιτικού Γραφείου του Εργατικού Κόμματος της Ρουμανίας. 1^{ος} τόμος. 1948], ένθ' ανωτ., σ. 386.

¹²⁹ Μεταξύ των ιεραρχών που αναγκάστηκαν να αποχωρήσουν το 1947-1948 ήταν οι Αιμιλιανός Ανταλ, βοηθός αρχιερέας της αρχιεπισκοπής Βουκουρεστίου, Αθανάσιος Αλέξανδρος Ντίνκα, βοηθός πατριαρχικός αρχιερέας, Πολύκαρπος Μορούσκα, επίσκοπος για τους Ρουμάνους της Αμερικής, Βενιαμίν Νίστορ, επίσκοπος Καρανσέμπες, Κοσμάς Πέτροβιτς, επίσκοπος Κάτω Δούναβη, Βασίλειος Ποτσιτάν, βοηθός αρχιερέας Βουκουρεστίου, Θεόδωρος Σκορομπέτς, βοηθός αρχιερέας της Αρχιεπισκοπής Σιμπίου, Παύλος Σέρπε, βοηθός αρχιερέας Βουκουρεστίου, Λουκιανός Τριτεάνουλ, επίσκοπος Ρώμαν, Τίτος Σιμέντρεα, μητροπολίτης Μπουκοβίνας, Νήφων Κριβεάνου, μητροπολίτης Ολτένιας. Στις 21 Φεβρουαρίου 1946 ο Βηρσαριών Πούιου, μητροπολίτης Μπουκοβίνας και μετέπειτα Τρανσυλβανίας καταδικάστηκε σε θάνατο ερήμην. Υπό την πίεση των κομμουνιστικών αρχών, η Ιερά Σύνοδος τον καθαίρεσε στις 28 Φεβρουαρίου 1950. Ο Γρηγόριος Λέου, επίσκοπος Χούσι «αποσύρθηκε» την 1 Μαρτίου 1949 και πέθανε σχεδόν ένα μήνα μετά.

πολιτικούς συμβιβασμούς του με τις κομμουνιστικές αρχές, καθώς και στη βοήθεια που παρείχε στον ηγέτη της ΚΚΡ, Γεώργιο Γκεοργκίου-Ντεζ, κρύβοντάς τον στο σπίτι του μετά την απόδραση του Ντεζ από το στρατόπεδο του Τίργκου-Ζίου, το 1944.¹³⁰ Η στάση του στη διάρκεια των τριών δεκαετιών στο τιμόνι της Εκκλησίας επαινέθηκε και επικρίθηκε ταυτόχρονα. Ορισμένοι τον θεωρούσαν σωτήρα της Ορθοδοξίας και μεγάλη προσωπικότητα της εποχής του¹³¹, ενώ άλλοι τον χαρακτήρισαν ως «κόκκινο Πατριάρχη» και «άνθρωπο του Γκεοργκίου-Ντεζ», έτοιμο για κάθε συμβιβασμό προκειμένου να κρατήσει τη θέση του. Για τους πρώτους, ο πατριάρχης Ιουστινιανός αποδείχθηκε ο κατάλληλος άνθρωπος στην κατάλληλη θέση, εκείνος που κατάφερε με μεγάλη δεξιότητα και επιμονή, σε μια εξαιρετικά δύσκολη περίοδο, να διασώσει, ακόμη και να αναπτύξει την εκκλησιαστική ζωή και το μοναχισμό. Οι επικριτές του τον κατηγορήσαν για σεργιανισμό¹³², δηλαδή για το ότι διατήρησε μόνο τις εξωτερικές μορφές λατρείας, με κόστος την υποταγή της Εκκλησίας στους κομμουνιστές. Διαφύλαξε όμως έτσι έναν τυπικό, τελετουργικό χριστιανισμό, αποδυναμώνοντας την αυθεντική πνευματική ζωή.

Από τα πρώτα ακόμη χρόνια της πατριαρχίας του, ο επικεφαλής της Ρουμανικής Ορθόδοξης Εκκλησίας θεωρήθηκε άνθρωπος που

«παίζει σε δυο ταμπλό. Παριστάνει τον άνθρωπο του καθεστώτος, αλλά παράλληλα δεν χάνει την επαφή με τους ανθρώπους του χθες και του αύριο».¹³³

Το βέβαιο είναι ότι ο Πατριάρχης Ιουστινιανός υποστήριζε τους φυλακισμένους ορθόδοξους κληρικούς¹³⁴ και προστάτευε πολλούς από τους

---

¹³⁰ L. BETEĂ, «Evadarea lui Dej» [Η δραπέτευση του Ντεζ], *Jurnalul Național* [Εθνικό Περιοδικό], 21 Σεπτεμβρίου 2005.

¹³¹ «Στις δυσκολίες που υποβλήθηκε η Εκκλησία, ο πατριάρχης Ιουστινιανός αποδείχθηκε ένας επιδέξιος διπλωμάτης, ο οποίος προσπάθησε να αντέξει, όσο μπορούσε, στις επιθέσεις εναντίον του οίκου του Κυρίου. Κράτησε αδιάσπαστο τον κλήρο, υποστήριξε τους πρώην πολιτικούς κρατούμενους ιερείς και μοναχούς που είχαν απελευθερωθεί και ανακαίνισε πολλούς ναούς και μοναστήρια, αντιμετωπίζοντας τις κυρώσεις, τις απειλές και ακόμη και τον κατ' οίκον περιορισμό τον οποίο υπέστη για λίγο καιρό.» M. URZICĂ, *Biserica și viertmii cei neadormiți sau cum lucrează în lume „taina fărădelegii”* [Η Εκκλησία και τα ακοιμητα σκουλήκια, ή πώς λειτουργεί το «μυστήριο της ανομίας» στον κόσμο], εκδ. Anastasia, Βουκουρέστι 1998, σ. 110.

¹³² «Η καρδιά του Σεργιανισμού είναι συνδεδεμένη με τό κοινό πρόβλημα όλων τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν σήμερα – τήν ἀπώλεια τῆς γεύσης τῆς Ὁρθοδοξίας, τή θεώρηση τῆς Εκκλησίας ὡς δεδομένης, τήν ἀντίληψη τῆς ὀργάνωσης ὡς Σώματος Χριστοῦ, τήν ἐμπιστοσύνη ὅτι ἡ Χάρις καί τὰ μυστήρια εἶναι τρόπον τινά ἀυτόματα». Πρβλ. ΙΕΡΟΜ. ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ, *ἐνθ' ανωτ.*, τόμος Β', σ. 70.

¹³³ C. ΡΑΪΥΣΑΝ/R. CIUCEANU, *ἐνθ' ανωτ.*, σ. 184.

απελευθερωθέντες, βοηθώντας τους να βρουν ενορίες και να επανενταχθούν στον κλήρο. Για το σκοπό αυτό, ο Πατριάρχης χρησιμοποίησε συχνά διάφορα τεχνάσματα για να παρακάμψει την προσοχή της Ασφάλειας, προκαλώντας όχι σπάνια την οργή της. Επίσης, μια άλλη επίτευξή του ήταν η αγιοκατάταξη των πρώτων ρουμάνων ορθόδοξων αγίων.¹³⁵

Ταυτόχρονα όμως, ο Πατριάρχης δικαιολόγησε πολλές ενέργειες του Κομμουνιστικού Κόμματος, όπως την εισαγωγή του νέου Συντάγματος, την κολεκτιβοποίηση κ.ά., ως μέτρα προς όφελος του λαού. Έφθασε ακόμη και να εξισώσει το χριστιανικό δόγμα με την κομμουνιστική ιδεολογία:

«Ορισμένοι θεωρούν τον υλισμό ως εχθρό του χριστιανισμού. Ωστόσο, εμείς κρίνουμε τους ανθρώπους από τις πράξεις και τα επιτεύγματά τους. Κρίνουμε το δόγμα ανάλογα με την κοινωνική τάξη που παράγει. Μπορούμε άραγε να μη δούμε ότι στην σημερινή κοινωνική τάξη εφαρμόζονται οι πιο ιερές αρχές του Ευαγγελίου; Δεν είναι καλύτερο το μοίρασμα των αγαθών, το να τα παίρνουν από τους εκμεταλλευτές; [...] Για αυτό, ας είμαστε ειλικρινείς και ας παραδεχθούμε ότι η σημερινή ηγεσία του κράτους έφερε ειρήνη στους ανθρώπους, επειδή τους εξασφάλισε τα προς το ζην, επιτρέποντάς τους να απολαμβάνουν τους καρπούς της τίμιας εργασίας τους.»¹³⁶

Εξίσου άτυχη ήταν η εμπλοκή του Πατριάρχη ως φερέφωνος της υποκριτικής εκστρατείας του καθεστώτος για ειρήνη. Ο επικεφαλής της Ορθόδοξης Εκκλησίας δεν δίστασε να ονομάσει τον κακό καλό, το ψέμα αλήθεια και τους εργάτες του σκότους υιούς Φωτός:

---

¹³⁴ Στην αίτηση των οικογενειών των κρατουμένων, στις 12 Δεκεμβρίου 1948 ο πατριάρχης Ιουστινιανός ζήτησε από τις ορθόδοξες επισκοπές λίστες των φυλακισμένων κληρικών. Μόλις συστάθηκε, ο κατάλογος στάλθηκε στο Υπουργείο Εσωτερικών για να ελεγχθεί αν οι συλλήψεις ήταν δίκαιες. Στάλθηκε επίσης και στην Ασφάλεια, η οποία σε λίγο καιρό επεσήμανε: «Ενημερωθήκαμε τις τελευταίες μέρες για τα σχόλια που έγιναν σε όλη τη χώρα σχετικά με το τηλεγράφημα του πατριάρχη Ιουστινιανού, το οποίο ερμηνεύτηκε ως πολιτική νίκη της Ορθόδοξης Εκκλησίας, που έτσι διεκδίκησε το δικαίωμα ανάμιξης στην ομαλή λειτουργία των υποθέσεων του κράτους». ANIC, αρχείο της Γενικής Γραμμής της Αστυνομίας, φάκελος 35/1943, φ. 213.

¹³⁵ Τον Οκτώβριο του 1955 αγιοποιήθηκαν οι Άγιοι Καλλίνικος από Τσερνίκα, Ηλίας Ιορέστ και Σάββας Μπράνκοβιτς, Ιωσήφ ο Νέος από Πάρτος, Βησσαρίων Σαράι, Σωφρόνιος από Τσιοάρα και Νικόλαος Όπρεα.

¹³⁶ J. MARINA, *Apostolat Social [Κοινωνική ιεραποστολή]*, 3^{ος} τόμος, IBMBOR, Βουκουρέστι 1949, σ. 171.

«Η Ορθόδοξη Εκκλησία δεν σταμάτησε να ευλογεί τον αγώνα όσων εργάζονται για την ειρήνη και τη δικαιοσύνη ανάμεσα στους ανθρώπους και τους λαούς [...]. Επίσης, η Αγία Εκκλησία μας δεν έπαψε να καταδικάζει τους εχθρούς της ειρήνης, τους υποστηρικτές του πολέμου, τους εχθρούς της ελευθερίας των τίμιων και εργατικών ανθρώπων, τους εχθρούς της καλής συνεργασίας μεταξύ των λαών, όσους με τις πράξεις τους βάζουν σε κίνδυνο το σωτήριο έργο των θυσιαστηρίων του Χριστού. Πρέπει να εκφωνήσουμε σήμερα τον ξεκάθαρο λόγο της Εκκλησίας μας, διότι αυτές τις ημέρες η ανθρωπότητα χωρίστηκε σε δυο στρατόπεδα: από τη μια πλευρά οι υπηρέτες του διαβόλου, οι υποστηρικτές του πολέμου, οι κατακτητές των λαών και των ξένων εδαφών, οι ιμπεριαλιστές της Δύσης [...], ενώ από την άλλη πλευρά το μεγαλειώδες στρατόπεδο της ειρήνης, που διοικείται από την ανίκητη Σοβιετική Ένωση, τη μεγάλη φίλη του λαού μας, υπό την σημαία της οποίας μαζεύτηκαν όλοι οι λαοί και όλοι οι ειρηνόφιλοι του κόσμου, αποφασισμένοι να παλέψουν για την ειρήνη και να συντρίψουν τους εχθρούς την ανθρωπότητας.»¹³⁷

2.13.4 Το κουράγιο της ομολογίας

Απ' όλους τους ιεράρχες της Εκκλησίας, ο μόνος που είχε το κουράγιο να διαλέξει την οδό της ανοιχτής αντίρρησης ήταν ο Νικόλαος Πόποβιτς, επίσκοπος Οράντεα. Αμέσως μετά τον πόλεμο, αυτός ήταν ο υποψήφιος με τη μεγαλύτερη υποστήριξη στην Ιερά Σύνοδο να γίνει Πατριάρχης της Ρουμανικής Ορθόδοξης Εκκλησίας, αλλά η απόλυτη αντίθεση των σοβιετικών δυνάμεων και των ρουμάνων κομμουνιστών εμπόδισε την άνοδό του στην ανώτερη εκκλησιαστική θέση.

Αν και απειλούνταν απροκάλυπτα, ο επίσκοπος της Οράντεα πολέμησε τον αθεϊσμό και εναντιώθηκε στην καταστροφή της χώρας και του λαού του από το νέο καθεστώς. Παρότι προειδοποιήθηκε ότι το καθεστώς επιδιώκει να τον απομακρύνει από την ιεραρχία και συμβουλευθηκε από «φίλους» να εγκαταλείψει τη γραμμή αντίστασης έναντι των αρχών, ο επίσκοπος απάντησε ότι η Εκκλησία δεν μπορεί να

---

¹³⁷ Απόσπασμα από την ομιλία του πατριάρχη Ιουστινιανού Μαρίνα με την ευκαιρία της έναρξης της συνεδρίασης της Ιεράς Συνόδου, 25 Φεβρουαρίου 1950, ASRI, αρχείο «D», φάκελος 2488, 1^{ος} τόμος, φφ. 223-228, εμμέσως από C. PĂIUȘAN/ R. CIUCEANU, *ένθ' ανωτ.*, σ. 182.

ταπεινωθεί μπροστά σε κανένα πολιτικό καθεστώς, επειδή είναι ανώτερη από οποιαδήποτε προσωρινή κυβέρνηση. Πεισμένος ότι το κομμουνιστικό κράτος δεν θα ικανοποιηθεί από την απλή υποταγή της Εκκλησίας, αλλά θα επιδιώξει την καταστροφή της, ο επίσκοπος Νικόλαος Πόποβιτς προσπάθησε με όλα τα μέσα να υπερασπίσει τη χώρα και την Εκκλησία από την επιρροή των μπολσεβίκων. Υπέβαλλε δηλώσεις στο Υπουργείο Θρησκευμάτων, στις οποίες υποστήριζε το κυρίαρχο δικαίωμα του επισκόπου να διορίζει τους πρωτοπρεσβύτερους. Ζήτησε επίσης να μην συλλαμβάνονται οι ιερείς χωρίς να ειδοποιείται ο επίσκοπος και αυτός να μπορεί να παρεμβαίνει στην υπεράσπιση των συλληφθέντων. Αντιτάχθηκε στην ένωση της Ουνιτικής Εκκλησίας με την Ορθόδοξη, θεωρώντας πως ό,τι γίνεται βίαια δεν έχει νομιμότητα και διάρκεια. Επίσης επεδίωξε να περιορίσει την επιρροή του συνδικάτου της επισκοπής, του δούρειου ίππου των κομμουνιστών στη ζωή της Εκκλησίας.

Στα φλογερά κηρύγματά του¹³⁸, ο επίσκοπος Νικόλαος Πόποβιτς απέρριψε τις υποδείξεις του Υπουργείου Θρησκευμάτων, δηλώνοντας ότι δεν μπορεί να πει ψέματα στην Εκκλησία. Έτσι, αρνήθηκε να μιλήσει για τα οφέλη της κολεκτιβοποίησης, για τον αγώνα υπέρ της ειρήνης και για άλλα θέματα που οι κομμουνιστές ήθελαν να προωθούνται από τους ιερείς. Τόσο στα κηρύγματα, όσο και στα διοικητικά θέματα και τις εκκλησιαστικές εκλογές, ο ιεράρχης ομολόγησε την ορθόδοξη πίστη και την αντίθεσή του στον αθεϊσμό, στην ιδέα του μίσους και της ταξικής πάλης, στη δίωξη των ανθρώπων για θρησκευτικούς και κοινωνικούς λόγους κλπ. Αποκάλυψε επανειλημμένα τις παρανομίες των μπολσεβίκων, υποστηρίζοντας ότι ένα σύστημα που βασίζεται στην αδικία, τη βία και το μίσος δεν μπορεί να αντέξει¹³⁹ και προφήτευσε την πτώση του κομμουνισμού όχι μόνο στη Ρουμανία, αλλά και στον κόσμο ολόκληρο.

Στο κήρυγμα που εκφώνησε το Πάσχα του 1950, ο επίσκοπος ανέφερε στους πιστούς ότι

---

¹³⁸ Μετά από ένα κήρυγμα στο Θεολογικό Ινστιτούτο του Βουκουρεστίου, στο οποίο μίλησε για τη χριστιανική τόλμη, ένας από τους συμμετέχοντες δήλωσε ότι ο επίσκοπος της Οράντσα «μίλησε σαν τον Χριστό. Οι ιερείς ήθελαν να πάνε να τον αγκαλιάσουν. Με τέτοιους επισκόπους οι κομμουνιστές δεν θα καταφέρουν να καταστρέψουν την Εκκλησία.» Αρχείο CNSAS, αρχείο πληροφοριών, φάκελος 2669, 1^{ος} τόμος, φ. 52.

¹³⁹ «Σήμερα οι ηγέτες δεν είναι με το Θεό, ούτε πιστεύουν σ' αυτόν. Αυτοί οι άνθρωποι δεν θα πετύχουν τα σχέδιά τους, διότι χωρίς Θεό δεν μπορεί να γίνει τίποτα...» Απόσπασμα από ένα κήρυγμα που εκφωνήθηκε στη μονή Izbus, Μάιος 1950 - *Αυτόθι*, φάκελος 2669, 1^{ος} τόμος, φ. 130.

«για τη δικαιοσύνη και την πίστη, οι μαθητές του Χριστού βασανίσθηκαν, χλευάσθηκαν, υπέφεραν διωγμούς και περιορισμούς, που επιβάλλονταν από τους νόμους εκείνων των καιρών. Μερικοί έχασαν ακόμη και τη ζωή τους. Όπως στο παρελθόν η Εκκλησία βγήκε νικήτρια, όπως ο Ιησούς νίκησε όλους τους εχθρούς Του, έτσι και η Εκκλησία θα νικήσει όλους όσους την πολεμούν... Πολεμήστε για την υπεράσπιση της πίστης του Χριστού. Πολεμήστε για την υπεράσπιση της Εκκλησίας Του. Μη φοβάστε, μην είστε προδότες του Ιησού, αγαπήστε Τον. Όποιος αγαπάει τον Ιησού υποφέρει γι' Αυτόν και δεν φοβάται τίποτα.»¹⁴⁰

Για την Ασφάλεια, τέτοια κηρύγματα ήταν πραγματικές εξεγέρσεις εναντίον του καθεστώτος, επομένως ο επίσκοπος της Οράντεα έγινε ανεπιθύμητος στο καθεστώς, ένας στόχος που έπρεπε να εξαφανισθεί. Έτσι, αποφασίσθηκε η απόλυσή του, πράγμα που υλοποίησε η ηγεσία της Ορθόδοξης Εκκλησίας στις 4 Οκτωβρίου 1950, όταν

«για λόγους ανωτέρου εκκλησιαστικού συμφέροντος και λόγω ασθενείας, η Ιερά Σύνοδος απέσυρε τον θεοφιλέστατο επίσκοπο Νικόλαο Πόποβιτς από την επισκοπή της Οράντεα.»

Η απόφαση απομάκρυνσης του επισκόπου της Οράντεα ήταν ακόμη πιο αξιοθρήνητη επειδή τα μέλη της Ιεράς Συνόδου γνώριζαν τον πραγματικό λόγο της απόλυσής του. Αμέσως μετά την ψηφοφορία, ο επίσκοπος του Κλουζ Νικόλαος Κολάν ομολόγησε ότι

«η δίκη του Πόποβιτς ήταν η δίκη του καθενός μας, η καταδίκη του Πόποβιτς περιέχει στην ουσία την καταδίκη του καθενός μας. Αν ήμασταν ό,τι έπρεπε να είμαστε, θα καταθέταμε όλοι τις ράβδους μας, αντί να αποκεφαλίσουμε τον Πόποβιτς.»¹⁴¹

Φοβούμενοι την οποιαδήποτε προσέγγιση της αντικομμουνιστικής Αντίστασης με τον πρώην επίσκοπο της Οράντεα, οι κομμουνιστές θα επιβάλλουν τον εγκλεισμό του στη μονή Κέϊα, η οποία βρισκόταν σε μια περιοχή που ελεγχόταν από τα σοβιετικά στρατεύματα. Μετά από δέκα χρόνια διωγμών, με κατ' οίκον περιορισμό, δυο απόπειρες δηλητηρίασης και πολλά άλλα δεινά, ο επίσκοπος Νικόλαος Πόποβιτς θα κοιμηθεί στις 20 Οκτωβρίου 1960, σε ηλικία μόλις 57 ετών.

---

¹⁴⁰ Αρχείο CNSAS, αρχείο πληροφοριών, φάκελος 2669, 2^{ος} τόμος, φ. 21.

¹⁴¹ Δήλωση που βρέθηκε σε ένα σημείωμα της Ασφάλειας στις 9 Οκτωβρίου 1950 σχετικά με τις ενέργειες του πατριάρχη και των ορθόδοξων επισκόπων. ASRI, αρχείο «D», φάκελος 2488, 1^{ος} τόμος, φφ. 116-125, εμμέσως από C. PĂIUȘAN/R. CIUCEANU, *ένθ' ανωτ.*, σ. 224..

2.13.5 Η αντιμοναχική καταστολή

Αμέσως μετά την ίδρυση της Ασφάλειας, τα κατασταλτικά όργανα αύξησαν τις δραστηριότητες επιτήρησης όλων των θρησκευμάτων. Ο στόχος ήταν να εισχωρήσουν στις Εκκλησίες οι πληροφοριοδότες, και τότε με πολιτικό πρόσχημα, τότε για θρησκευτικούς λόγους, ξεκίνησαν οι συλλήψεις κληρικών διαφόρων θρησκευμάτων. Την περίοδο 1948-1953 πολλοί κληρικοί, μοναχοί και ορθόδοξοι θεολόγοι με στάση εχθρική προς το καθεστώς, με λεγεωναρικό παρελθόν ή ύποπτοι γι' αυτό, ανακρίθηκαν, συνελήφθησαν και καταδικάσθηκαν σε πολλά χρόνια φυλάκισης.¹⁴²

Υπέστησαν την κομμουνιστική τρομοκρατία στον ίδιο βαθμό και οι ιερείς των αγροτικών περιοχών. Συμπεριλαμβανόμενοι στην τάξη των εύπορων χωρικών, πολλοί ξυλοκοπήθηκαν και συνελήφθησαν στην διάρκεια των διαδοχικών εκστρατειών κολεκτιβοποίησης, υπέστησαν ποικίλες κακομεταχειρήσεις, ενώ οι ναοί και οι ενοριακοί οίκοι τους κατασχέθηκαν, μαζί με τις εικόνες και τα ιερά αντικείμενα.

Με το δεύτερο κύμα συλλήψεων, που ξεκίνησε μετά το 1958, ο συνολικός αριθμός των ορθόδοξων κληρικών και μοναχών που φυλακίσθηκαν από τους κομμουνιστές την περίοδο 1948-1964 έφθασε σχεδόν τις 2000. Το κίνημα πνευματικής ανανέωσης Φλεγόμενη Βάτος, καταδικασμένη ως «μυστικιστική-λεγεωναρική εταιρία», καταργήθηκε, ενώ οι ηγέτες της, καθώς και ορισμένα μέλη, κατέληξαν στις φυλακές.

Η παρέμβαση του κράτους στη ζωή της Εκκλησίας εκδηλώθηκε με τον πιο βίαιο τρόπο όσον αφορά τον μοναχισμό. Η Ασφάλεια παρακολούθησε ήδη τον μοναχισμό από τον 1948, αφού αυτός αποτελούσε πραγματικό αγκάθι στα πλευρά του καθεστώτος, για δυο τουλάχιστον αιτίες. Η πρώτη ήταν η πολιτική, επειδή τα μοναστήρια υποστήριζαν την αντικομμουνιστική αντίσταση, υπέθαλπαν πρόσωπα εχθρικά προς την εξουσία και καλλιεργούσαν το εθνικό συναίσθημα. Η δεύτερη ήταν η πνευματική, αφού ο μοναχισμός ήταν φορέας διατήρησης και διάδοσης της γνήσιας πίστης, πράγμα που το αθεϊστικό πολιτικό καθεστώς δεν μπορούσε να αποδεχθεί.

---

¹⁴² Οι περισσότερες καταδίκες βασίσθηκαν σε κατηγορίες όπως «συνωμοσία κατά της ΕΣΣΔ και αντιδημοκρατική στάση», «συνωμοσία κατά της κοινωνικής τάξης», «λεγεωναρική δραστηριότητα», «συμμετοχή σε ανατρεπτική οργάνωση», «κατοχή βιβλίων με ανατρεπτικό περιεχόμενο», «πολλαπλασιασμός απαγορευμένων εκδόσεων», «παράλειψη καταγγελίας», «αντιεπαναστατική δημόσια πρόκληση», «δημόσια αναταραχή», «σαμποτάζ», «διάδοση ψευδών ειδήσεων», «εχθρικές δηλώσεις εναντίον του καθεστώτος».

Επομένως «ο μαύρος στρατός των καλογέρων και των καλογραιών», όπως αποκαλούνταν στα έγγραφα της Ασφάλειας, έπρεπε να πολεμηθεί με όλα τα μέσα. Ένα από αυτά ήταν η «αναμόρφωση» των μοναχών με την τροποποίηση της μοναχικής ζωής, τη μετάβαση της προσοχής από την προσευχή στην εργασία, και αυτό υπό τη συναίνεση του Πατριάρχη της Ρουμανικής Ορθόδοξης Εκκλησίας:

«Σ' αυτούς τους καιρούς ριζικών κοινωνικών αλλαγών που βιώνει και η Εκκλησία μας, χρειάζεται να προσαρμόσουμε το έργο, τη σκέψη και το σύστημα οργάνωσής της, για να βρίσκεται σε αρμονία με την εποχή... εμείς ετοιμάζουμε νέους μοναχούς, με άλλο πνεύμα και άλλη κατεύθυνση για δουλειά.»¹⁴³

Σύμφωνα με το αγαπημένο σύνθημα του κομμουνισμού – η εργασία είναι η υπέρτατη αξία – τα μοναστήρια «κολεκτιβοποιήθηκαν». Μέσα σ' αυτά ιδρύθηκαν εργαστήρια, και έτσι οι μονές εντάχθηκαν στο σοσιαλιστικό σύστημα οργανωμένης εργασίας. Επιπλέον, η μοναστική κλίση αποθαρρύνθηκε, και ο ίδιος ο Πατριάρχης Ιουστινιανός έδωσε αυτήν την κατεύθυνση:

«Στα δικά μας μοναστήρια, κατά την τάξη της Ιεράς Συνόδου, δεν θα γίνεται κανείς μοναχός, αν δεν γνωρίζει ένα επάγγελμα, αν δεν έχει αποφοιτήσει από ένα σχολείο και αν δεν έχει την απόδειξη ότι γνωρίζει ένα επάγγελμα.»¹⁴⁴

Επιδιώκοντας να ενισχύσουν τον έλεγχο των μοναστικών ιδρυμάτων, οι αρχές προσπάθησαν να περιορίσουν την κυκλοφορία των μοναχών στη χώρα, συγκεντρώνοντάς τους στα μοναστήρια προσιτών και εύκολα παρακολουθήσιμων περιοχών. Ένα κυνικό μέτρο που πήρε το καθεστώς ήταν η μετατροπή μερικών μοναστηριών σε τόπους εξορίας για τους διωκόμενους επισκόπους. Για τη μοναστική απομόνωση των απολυμένων ορθόδοξων ιεραρχών χρησιμοποιήθηκαν 13 μοναστήρια και 3 σκήτες, που αποτελούσαν μέρος του ρουμανικού στρατοπέδου συγκέντρωσης και βρισκόνταν υπό την αυστηρή επίβλεψη της Ασφάλειας.¹⁴⁵

Επειδή πολλά ορθόδοξα μοναστήρια συνέχισαν να είναι, κατά την άποψη των κομμουνιστικών αρχών, «φωλιές αντεπαναστατικής

---

¹⁴³ J. MARINA, *ένθ' ανωτ.*, σσ. 167, 169.

¹⁴⁴ *Αυτόθι*, σ. 170.

¹⁴⁵ I. DURĂ, «Ierarhi ai Bisericii Ortodoxe Române îndepărtați din scaun și trimiși în reclusiune monastică de către autoritățile comuniste în anii 1944-1981» [Ιεράρχες της Ορθόδοξου Εκκλησίας της Ρουμανίας, εκθρονισμένοι και εξόριστοι σε μοναστήρια από τις κομμουνιστικές αρχές τα έτη 1944-1981], *AB XIII* (2002), αρ. 10-12, 55.

δραστηριότητας, υπό το προσωπείο του μοναχισμού», «κέντρα αντίστασης και απόκρυψης των λεγεωναρίων», «εστίες ανατροπής», η Ασφάλεια πρότεινε το 1955 τρεις εναλλακτικές λύσεις για το πρόβλημα αυτό: την κατάργηση όλων των μοναστικών ιδρυμάτων¹⁴⁶, τη συγκέντρωση των μοναχών σε μεγάλα μοναστήρια, καθώς και την αποκοπή των πιστών από την επιρροή των μοναστηριών, περιορίζοντας έτσι τη δυνατότητα στρατολόγησης άλλων μοναχών. Αν και η ηγεσία της Ασφάλειας προτιμούσε την τελευταία λύση, θεωρώντας την πιο ρεαλιστική, οι πιέσεις κατά του μοναχισμού εντάθηκαν μετά την Ουγγρική Επανάσταση του 1956, όταν θεωρήθηκε ότι μεγάλος αριθμός «εχθρικών στοιχείων» κατέφυγε σε μοναστήρια.

Έτσι, στο τέλος του 1958, το Υπουργείο Θρησκευμάτων συνέταξε νέο κανονισμό για τα μοναστήρια, στον οποίον απαγορευόταν η υποδοχή στα μοναστήρια των ανηλίκων, των νέων που δεν είχαν τελειώσει επτά χρόνια σπουδών, των πρώην κρατουμένων, όσων είχαν παραβιάσει μοναστικούς κανόνες, καθώς και όσων είχαν «εχθρική στάση» προς το κομμουνιστικό καθεστώς. Με τη «βοήθεια» της Ασφάλειας, μέχρι την 1^η Νοεμβρίου 1959, 1200 μοναχοί εγκατέλειψαν τα μοναστήρια τους.

Επειδή θεωρήθηκε ότι ο αριθμός των μοναστηριών και των μοναχών εξακολουθούσε να είναι μεγάλος, στις 28 Οκτωβρίου 1956 εκδόθηκε το Διάταγμα 410¹⁴⁷, που προέβλεπε τον αποκλεισμό από τα μοναστήρια όλων των μοναχών κάτω των 55 ετών και όλων των μοναζουσών κάτω των 50 ετών. Επιπλέον, όσοι ήθελαν να γίνουν μοναχοί έπρεπε να είναι άγαμοι και να παραιτηθούν τόσο από το μισθό, όσο και από τη σύνταξη.

Οι αρχές επέβαλαν αυστηρά τις αποφάσεις του διατάγματος, χρησιμοποιώντας συχνά τις δυνάμεις της Ασφάλειας και της Αστυνομίας. Πολλοί από τους διωχθέντες μοναχούς συνελήφθησαν, καταδικάσθηκαν σε καταναγκαστική εργασία ή αναγκάσθηκαν να ζήσουν σε κατ' οίκον περιορισμό. Διώχθηκαν ακόμη και ηλικιωμένοι, «αγράμματοι» μοναχοί, που αντιμετώπισαν κατόπιν μεγάλες δυσκολίες στην κοσμική ζωή. Η εφαρμογή των κατασταλτικών μέτρων συγκλόνισε το ρουμανικό μοναχισμό: ως συνέπεια της εφαρμογής του διατάγματος 410, 92 μοναστήρια διαλύθηκαν, κλείσθηκαν ή μετατράπηκαν σε αγροκτήματα, γηροκομεία κλπ. Ενώ τον

---

¹⁴⁶ C. PĂIUȘAN/R. CIUCEANU, *ένθ' ανωτ.*, σσ. 302-305.

¹⁴⁷ Το διάταγμα 410 αντέγραφε σχεδόν εξ ολοκλήρου το οργανικό διάταγμα για τη ρύθμιση του μοναστικού σχήματος, το οποίο εκδόθηκε από τον ηγεμόνα Αλέξανδρο Ιωάννη Κούζα έναν αιώνα πριν, στις 6 Δεκεμβρίου 1864, και είχε τον ίδιο σκοπό – την εξασθένηση, έως και τη διάλυση, του ορθόδοξου μοναχισμού.

Ιανουάριο του 1959 λειτουργούσαν 224 ορθόδοξα μοναστήρια, τον Οκτώβριο του ίδιου έτους έμειναν μόνο 194, ενώ το Μάρτιο του 1960, μόνο 132. Εκδιώχθηκαν περίπου 4700 μοναχοί και μοναχές, δηλαδή πάνω από τα τρία τέταρτα του συνόλου.¹⁴⁸

Αντιμέτωπος με την αποτυχία της συμβιβαστικής του πολιτικής, ο Πατριάρχης Ιουστινιανός προσπάθησε να περιορίσει την έκταση της καταστροφής, προς δυσαρέσκεια των κομμουνιστικών αρχών. Σε μια έκθεση της Ασφάλειας του 1960, τονίσθηκε το γεγονός ότι ο Πατριάρχης

«εξέφρασε την αντίθεσή του κατά τη διάρκεια της Συνεδρίασης της Συνόδου, και μετά έλαβε μια σειρά μέτρων που σκοπό είχαν να υπονομεύσουν το διάταγμα, δηλαδή: δήλωσε ανοιχτά την πρόθεσή του να μην αναγνωρίσει την απόφαση της Συνόδου ενώπιον άλλων εκκλησιαστικών ηγετών, χαρακτηρίζοντάς την ως κυβερνητικό και όχι ως εκκλησιαστικό μέτρο, που παραβιάζει τους κανονικούς νόμους. Ζήτησε από κάποιους μοναχούς που επρόκειτο να διωχθούν να κάνουν αιτήσεις για να παραμείνουν στα μοναστήρια, και ο ίδιος τις ενέκρινε. Με το πρόσχημα δημιουργίας εργαστηρίων σε μοναστήρια, προσπάθησε να συγκεντρώσει μια ομάδα καλογραιών που επρόκειτο να εγκαταλείψουν τη μοναχική ζωή.»¹⁴⁹

Ωστόσο, παρά την αντίθεσή του στο διάταγμα 410/1959, ο Πατριάρχης της Ρουμανικής Ορθόδοξης Εκκλησίας δεν καταδίκασε δημόσια τα καταχρηστικά μέτρα του καθεστώτος, αρνούμενος ακόμη και την ύπαρξη διωγμού κατά του μοναχισμού.

Όσον αφορά τους διωχθέντες μοναχούς, ο Γολγοθάς τους δεν σταμάτησε μετά την έξοδό τους από τα μοναστήρια. Φθάνοντας στον κόσμο, οι μοναχοί αναγκάστηκαν να συμπεριφέρονται ως λαϊκοί. Τους απαγόρευσαν τόσο το ράσο, όσο και τις μοναχικές συνήθειες. Οι ανήλικοι αναγκάστηκαν να επιστρέψουν στις οικογένειές τους, ενώ οι ενήλικες πιέστηκαν να παντρευτούν και να εργασθούν σε εργοστάσια, για «την ευημερία της χώρας».

Τα μοναστήρια που έμειναν ανοιχτά έγιναν στόχος μιας συνεχούς προσπάθειας εισβολής καταδοτών, που αποστολή είχαν να διαστρέψουν

---

¹⁴⁸ Ενώ το Μάιο του 1959 τα μοναστήρια είχαν πάνω από 6000 μοναχούς, μετά την εφαρμογή των κατασταλτικών μέτρων έμειναν περίπου μόνο 1300.

¹⁴⁹ M. PELIN (συντονιστής), *Cartea Albă a Securității* [Το Λευκό Βιβλίο της Ασφάλειας], 3^{ος} τόμος, εκδ. SRI, Βουκουρέστι 1994, σ. 230.

και να ακυρώσουν το ρόλο του μοναχισμού ως φορέα πνευματικότητας και πολιτισμού:

«Οι ηγεσίες των μοναστηριών, υποταγμένες στο κράτος, εξαρτώνται απ' αυτό. Σε κάθε μοναστήρι υπάρχουν εξαπλωμένα δίκτυα πληροφοριοδοτών. Η ζωή στο μοναστήρι ελέγχεται από το Κόμμα, την Ασφάλεια και την Αστυνομία, αλλά ο πιο αυστηρός έλεγχος ασκείται από το κράτος μέσω της εκκλησιαστικής ιεραρχίας.»¹⁵⁰

Επιπλέον, η «αναμόρφωση» μέσω εργασίας, που ξεκίνησε στα τέλη της δεκαετίας του '40, απέδωσε καρπούς στις δεκαετίες που ακολούθησαν:

«Στα μοναστήρια ελαχιστοποιήσαν ακόμη και το τυπικό και τον κανόνα. Εργάζονται πολύ, σκληρά, κουραστικά, ώστε δεν υπάρχει χώρος για πνευματική ζωή. Ενώ παλιά έρχονταν στο μοναστήρι άνθρωποι για να σωθούν, τώρα πρέπει να έρχονται αγιασμένοι άνθρωποι, ώστε να σώσουν κάτι από την προηγούμενη πνευματική ισχύ των μοναστηριών.»¹⁵¹

Εκτός από τις τραγικές συνέπειες της καταστολής του μοναχισμού¹⁵², εξίσου άσχημη ήταν και η απογύμνωση της Εκκλησίας από τον κοινωνικό έργο της. Στην πράξη, η Εκκλησία απομακρύνθηκε από τα σχολεία, τα νοσοκομεία, τα φιλανθρωπικά ιδρύματα, το στρατό και τις φυλακές· οι κομμουνιστές δεν ανέχονταν ούτε την κοινοτική οργάνωση των ενοριών:

«Τηρείται μόνο το τυπικό, αλλά εφαρμόζεται η πολιτική του κράτους. [...] Διατηρείται ο θείος λόγος και η Αγία Θυσία, αλλά η

---

¹⁵⁰ I. IANOLIDE, *Definitul profet* [Ο κρατούμενος-προφήτης], ένθ' ανωτ., σ. 35.

¹⁵¹ *Αυτόθι*, σ. 35.

¹⁵² Οι θανάσιμες συνέπειες του διωγμού κατά του μοναχισμού παρατείνονται μέχρι σήμερα, σχεδόν 30 χρόνια μετά την πτώση του κομμουνισμού στην Ρουμανία: «Στο σημερινό πλαίσιο, ο μοναχισμός έχει πολλές ελλείψεις από πνευματικής άποψης. Η αιτία είναι η απομάκρυνση από την αυθεντική ησυχαστική παράδοση, πράγμα που αντανακλάται και πάνω στο διακονικό και κοινωνικό-φιλανθρωπικό έργο του μοναχισμού. Αυτές οι ελλείψεις αποτελούν μια φυσική συνέπεια της κατάστασης που περνάει ο σύγχρονος εκκοσμικευμένος μοναχισμός, ο οποίος κάποιες φορές χαρακτηρίζεται από έναν χονδροειδή υλισμό, στερείται βιωμάτων, ώριμης σκέψης και έμπειρων καθοδηγητών. Η σημερινή κατάσταση, την οποία θα μπορούσαμε να ονομάσουμε κρίση, φαίνεται να οφείλεται στις συνέπειες του διατάγματος 410 του 1959 και στην λυπηρή κληρονομιά των 45 χρόνων "προλεταριακής δικτατορίας", η οποία συνεχίστηκε με άλλα χρόνια καταστροφικής "μετάβασης". Η απλή εξαφάνιση του κομμουνισμού ως καθεστώτος (στην πραγματικότητα αυτό διαιωνίστηκε στη νοοτροπία!) δεν ακυρώνει τις καταστροφικές συνέπειές του, διότι ό,τι έσπειραν τότε, καρποφορεί δυστυχώς με το πέρασμα του χρόνου.» IEROM. C. GIOSANU, *Duhovnicii Sihăstriei sub cenzura comunistă* [Οι γέροντες της Μονής Σιχαστρία υπό την κομμουνιστική λογοκρισία], εκδ. Eikon, Κλουζ-Ναπόκα 2013, σσ. 127-128.

ελευθερία οργάνωσης ελέγχεται αυστηρά από το κράτος: κάθε πρωτοβουλία πρέπει να εγκριθεί από το κράτος, κάθε λόγος πρέπει να λογοκριθεί από το κράτος, κάθε κέρμα πρέπει να το γνωρίσει το κράτος. Ο χριστιανισμός είναι αποκλεισμένος ανάμεσα στους τοίχους των εκκλησιών και οι ιερείς μέσα στο θυσιαστήριο. Δεν επιτρέπεται καμμία πνευματική, εκπαιδευτική και κοινωνική δραστηριότητα, για να μην αναφέρουμε την οικονομική και πολιτική, που είναι αποκλειστικά έργα του Κομμουνιστικού Κόμματος. Δεν υπάρχουν πια ψυχωφελή κηρύγματα, αλλά κηρύγματα εκτός εποχής. Δεν γίνεται πια αισθητή η κοινωνία μεταξύ των χριστιανών, διότι αυτή θα τρώμαζε τους άθεους κυβερνώντες. Οι ιερείς που τολμούν να ασχοληθούν με την κατήχηση των παιδιών διατρέχουν κίνδυνο να διωχθούν από τους επισκόπους πρώτα και μετά από την Ασφάλεια.»¹⁵³

Στην προσπάθεια να ελαχιστοποιήσει το ρόλο της Εκκλησίας στην κοινωνία, να την χωρίσει από την πραγματικότητα και να την απομακρύνει από τους ανθρώπους, η φιλοδοξία του κομμουνιστικού καθεστώτος να δημιουργήσει μέσω της εκπαίδευσης και του ελέγχου τον «νέο άνθρωπο» και το «σοσιαλιστικό έθνος» οδήγησε σε μια ένταση των επιθέσεων εναντίον της θρησκείας. Οι αρχές ξεκίνησαν την περίοδο 1960-1980 δραστηριότητες «επιστημονικής εκπαίδευσης και καταπολέμησης του μυστικισμού και του σκοταδισμού από την συνείδηση των μαζών». Δημοσιεύθηκαν πολλά βιβλία επιστημονικού αθεϊσμού, ενώ στις σκηνές των θεάτρων και στις πρόχειρες σκηνές στα χωριά ή στα εργοστάσια ανεβάζονταν έργα αντιθρησκευτικού χαρακτήρα:

«Το καθεστώς προχωρούσε με μεγάλα βήματα προς την αθεϊστικοποίηση του ρουμανικού λαού. Οι λέξεις Θεός και Κύριος έπρεπε να αποφεύγονται, να αντικαθίστανται ή να μην χρησιμοποιούνται στις συζητήσεις. Περιοριζόταν η χρήση τους μόνο στους ναούς. Τα παιδιά δεν έπρεπε να τις γνωρίζουν. [...] Όλη η κοινωνία κλήθηκε να αφομοιώσει το νέο πνεύμα. Όλοι εκείνοι που δεν ταίριαζαν εδώ θεωρούνταν αναχρονιστικοί. Οι κομμουνιστές εργάζονταν πολύ δόλια. Προσπαθούσαν να παραπλανήσουν ακόμη και τους ιερείς, οι οποίοι έπρεπε κάποια μέρα να βρεθούν, χωρίς να το συνειδητοποιήσουν, σε άλλο πεδίο

---

¹⁵³ I. IANOLIDE, *Întoarcerea la Hristos* [Η Επιστροφή στον Χριστό], ένθ' ανωτ., σ. 368.

από αυτό της θεολογίας και της αγίας Εκκλησίας, εγκαταλείποντας το έδαφός τους.»¹⁵⁴

Μεταξύ των αντιθρησκευτικών μέτρων του καθεστώτος ήταν και η σημαντική μείωση του αριθμού των θεολόγων φοιτητών, η άρνηση της ανακαίνισης των εκκλησιών, το κλείσιμο ή η καταστροφή τους (μόνο στο Βουκουρέστι την περίοδο 1977-1987 σφραγίσθηκαν ή κατεδαφίσθηκαν περίπου τριάντα ορθόδοξοι ναοί).¹⁵⁵

Αναμφίβολα, η πιο ύπουλη μορφή παρέμβασης στις υποθέσεις της Ορθόδοξης Εκκλησίας και των άλλων θρησκευμάτων ήταν η «εσωτερική αναμόρφωση», συγκεκριμένα η στρατηγική εισαγωγής στην ηγεσία των Εκκλησιών προσώπων που σχετιζόνταν με το καθεστώς, τα οποία θα ασκούσαν από μέσα πιέσεις που η εξουσία δεν μπορούσε να ασκήσει από έξω. Έτσι, το καθεστώς χρησιμοποίησε τους επισκόπους για να εφαρμόσει στην Εκκλησία τις αθεϊστικές εντολές του Κομμουνιστικού Κόμματος.¹⁵⁶ Επίσης, οι ιεράρχες παρασύρθηκαν σε ενέργειες που δυσφήμισαν την Εκκλησία, δεχόμενοι να γίνουν φερέφωνα του καθεστώτος, με την κυκλοφορία ιδεών και συνθημάτων πολιτικού περιεχομένου.

2.13.6 Ο Δαβίδ εναντίον του Γολιάθ

Η συμβιβαστική στάση της ιεραρχίας¹⁵⁷ θα οδηγήσει σε λυπηρές ηθικές υποχωρήσεις τη δεκαετία του '80¹⁵⁸, όταν οι ιεράρχες αποδέχθηκαν πολλές

---

¹⁵⁴ ΠΡΕΣΒ. Ν. GREBENEA, *ένθ' ανωτ.*, σ. 468.

¹⁵⁵ ΒΛ. Α. Ν. PETCU, *Explicarea politiciii comuniste de demolare a lăcașurilor de cult în anii 1973-1989. Cronica unui sfârșit de sistem* [Εξήγηση της κομμουνιστικής πολιτικής για την κατεδάφιση των ναών τα έτη 1973-1989. Χρονικό του τέλους ενός συστήματος], εκδ. Fundația Academia Civică, Βουκουρέστι 2003, σσ. 509-516.

¹⁵⁶ «Η επίθεση του αθεϊσμού σ' εμάς βρισκόταν σε πλήρη εξέλιξη, άγρια και χωρίς συνείδηση των συνεπειών. [...] Η αγία μας Εκκλησία ήταν άτολμη, φοβισμένη και σε αμυντική στάση. [...] Αν και κάπως μπορούσε να ανασάνει και δεν ήταν πλέον στην κατάσταση της περιόδου 1945-1955 (του πιο αυστηρού κομμουνισμού σ' εμάς), η Εκκλησία μας παρέμεινε φοβισμένη και δουλοπρεπής. Και πολλοί, κατόπιν αιτήματος των αρχών, επαινούσαν τον καταπιεστή, άθεο εχθρό τους. Ήταν αδιανόητο. Αν δεν μπορείς να επιτεθείς σ' εκείνον που σε χτυπάει, τουλάχιστον μην τον επαινείς όταν το κάνει. Ήταν κάτι παράλογο. Αλλά και οι επίσκοποι και ο ανώτερος κληρικός δεν επιλέγονταν πια κανονικά, για τις ικανότητές τους, αλλά για τα ελαττώματά τους, για τη δυνατότητα συνεργασίας με το κράτος, για τη δυνατότητα των υποχωρήσεων και των συμβιβασμών.» ΠΡΕΣΒ. Ν. GREBENEA, *ένθ' ανωτ.*, σ. 427.

¹⁵⁷ «Σήμερα υπάρχει σοβαρό ρήγμα μεταξύ επισκόπων και λαού. Αυτοί ζουν σε έναν δικό τους κόσμο, αποφασίζουν στο όνομα του λαού, αλλά δεν τον συμβουλευονται, ούτε τον εκπροσωπούν. Η Ορθόδοξη Εκκλησία παρέμεινε μια απλή πρόσοψη, η οποία μπορεί να συντριβεί οποτεδήποτε από το κόμμα. Αυτοί οι ιερείς είναι τόσο άχαροι, ώστε όταν τους

κατεδαφίσεις ναών και συναίνεσαν στο διωγμό των προτεσταντών κληρικών. Το σπουδαιότερο παράδειγμα αυτής της κατάστασης ήταν η περίπτωση του π. Γεωργίου Κάλτσιου, μιας από τις ελάχιστες φωνές της Εκκλησίας που διαμαρτυρήθηκε εναντίον της αυθαιρεσίας της εξουσίας.

Τη Σαρακοστή του 1978, ο πατήρ Κάλτσιου, καθηγητής στο Θεολογικό Σεμινάριο του Βουκουρεστίου, εκφώνησε – με τίτλο «Ομιλίες στους νέους»¹⁵⁹ – επτά κηρύγματα στην μονή Ράντου Βόντα. Σ' αυτά τα κηρύγματα, ο πατήρ Κάλτσιου ζήτησε οι ιερείς να μην υποχρεούνται να κάνουν πολιτική προπαγάνδα από το Άγιο Βήμα, διαμαρτυρήθηκε για την κατεδάφιση των ναών και επιτέθηκε φανερά στον αθεϊστικό υλισμό:

«Δεν έδινα μία μάχη με ανθρώπους. Δεν μ' ενδιέφερε ούτε ο Γκεοργκίου-Ντεζ, ούτε ο Τσαουσέσκου. Εκείνοι δεν ήταν τίποτα, ήταν μόνο εργαλεία του Σατανά. Εμένα μ' ενδιέφερε ο σατανισμός της υλιστικής φιλοσοφίας, ο δαιμονισμός που το κομμουνιστικό δόγμα έφερε στον κόσμο. Ήταν όλο ένα τερατούργημα. Δεν είχε τίποτα ανθρώπινο μέσα του. Εγώ εναντιωνόμουν στο καθεστώς γενικά, όχι σε άτομα, επειδή αν δεν υπήρχαν αυτοί, θα υπήρχαν άλλοι. Με ενδιέφερε η αρχή που έπρεπε να υποστηρίξω και η αρχή που έπρεπε να καταπολεμήσω.»¹⁶⁰

Τα αντίποινα δεν καθυστέρησαν, και ήταν τόσο από την πλευρά των λειτουργών του Θεού¹⁶¹, όσο και από τους καθεστωτικούς: ο θαρραλέος

διατάξει το κόμμα, οι ίδιοι ζητούν την κατεδάφιση των ναών και μια μέρα θα ζητήσουν ακόμη και την κατάργηση της Εκκλησίας. Μέχρι εκείνη τη στιγμή, ο κλήρος εξυπηρετεί με το ένα χέρι το λαό και με το άλλο το κόμμα. Το κόμμα έχει το παραδοσιακό δικαίωμα να αναμειχθεί στις υποθέσεις της Εκκλησίας, επειδή ο κλήρος μας, στερημένος αξιοπρέπειας, δεν διακρίνει τη διαφορά μεταξύ άθεου και χριστιανικού κράτους ή μεταξύ άθεων και πιστών κυβερνητών.» I. IANOLIDE, *ένθ' ανωτ.*, σ. 371.

¹⁵⁸ «Στα 50 χρόνια κομμουνισμού δημιουργήθηκε ένας φαύλος κύκλος συμβιβασμών που περιόρισαν όλο και περισσότερο την αντίσταση της Εκκλησίας. Αυτό που μας φαίνεται ρεαλιστική στάση στις άθλιες συνθήκες της δεκαετίας του '50, φθάνει πλέον προβληματικό για τη δεκαετία του '80, όταν όλο το κομμουνιστικό σύστημα εξασθενούσε και έτριζαν τα κόκαλά του.» G. ENACHE, A. N. PETCU, «Biserica Ortodoxă Română și Securitatea. Note de lectură» [Η Ορθόδοξη Εκκλησία Ρουμανίας και η Ασφάλεια. Σχόλια], *Totalitarism și rezistență, teroare și represiune în România comunistă* [Ολοκληρωτισμός και αντίσταση, τρομοκρατία και καταστολή στην κομμουνιστική Ρουμανία], CNSAS, Βουκουρέστι 2001, σ. 136.

¹⁵⁹ ΠΡΕΣΒ. G. CALCIU-DUMITREASA, *Război întru Cuvânt. Cuvintele către tineri și alte mărturii* [Πόλεμος εν τω λόγω. Οι ομιλίες προς νέους και άλλες μαρτυρίες], εκδ. Nemira, Βουκουρέστι 2001, σ. 84.

¹⁶⁰ Ζωή Κάλτσιου, σ. 93.

¹⁶¹ «Ο ιερέας Κάλτσιου τόλμησε να συγκεντρώσει τη νεολαία γύρω από τον Χριστό και γι' αυτό συνελήφθη. Η σύλληψή του ενοχοποιεί πρώτα τον κλήρο και μετά το Κομμουνιστικό Κόμμα. Πρώτοι αντέδρασαν εναντίον του οι ιερείς και, από φόβο και δειλία, τον

ιερέας εκδιώχθηκε από το Θεολογικό Σεμινάριο και τελικά καθαιρέθηκε, ενώ η Ασφάλεια πίεσε πολύ αυτόν και την οικογένειά του, προκειμένου να τον πείσει να εγκαταλείψει τη στάση του. Επιπλέον, η Ασφάλεια έθεσε υπό παρακολούθηση όσους μαθητές και φοιτητές ήταν αλληλέγγυοι στον πατέρα Κάλτσιου. Τελικά, ο πατήρ συνελήφθη στις 10 Μαρτίου 1979 και καταδικάστηκε σε 10 χρόνια φυλάκιση.¹⁶²

Ο πατριάρχης Ιουστίνος Μοϊσέσκου δεν έκανε τίποτα για να εμποδίσει την τιμωρία του πατρός Κάλτσιου, καθώς και την κατεδάφιση των ναών του Βουκουρεστίου. Τόσο αυτός, όσο και ο διάδοχός του, Θεόκτιστος Αραπάσου, δεν είχαν καμία αντίρρηση στην προπαγάνδα του καθεστώτος, δηλώνοντας μάλιστα ότι η κυβέρνηση της Ρουμανίας επιτρέπει πλήρη θρησκευτική ελευθερία, αρνούμενοι τους ισχυρισμούς περί διωγμών εναντίον της πίστης και επαινώντας την ηγεσία του κόμματος και του κράτους. Σε λιγότερο από μισό χρόνο πριν την κατάρρευση του καθεστώτος του Τσαουσέσκου, όταν η καταπίεση και η δυστυχία είχαν φθάσει στα άκρα, ο πατριάρχης Θεόκτιστος δήλωσε στο πλαίσιο ενός διαθρησκευτικού συνεδρίου στο Βουκουρέστι ότι

«όλα τα θρησκευόμενα στη Ρουμανία τα τελευταία 45 χρόνια απολάμβαναν θρησκευτικής ελευθερίας στο πλαίσιο της οποίας μπορούσαν να πραγματοποιήσουν ανεμπόδιστα τις δραστηριότητές τους.»

2.13.7 Μεταξύ Χριστού και Βελίαρ

Η δουλοπρεπής στάση, η υποταγή στους κομμουνιστές, η σιωπηρή συμφωνία της ηγεσίας της Ορθόδοξης Εκκλησίας με την κόκκινη δικτατορία δικαιολογήθηκε μετά την πτώση του καθεστώτος ως το

εγκατέλειψαν στα χέρια του Κόμματος. Μπροστά στην απόλυτη αθεϊστική προπαγάνδα του κράτους ξεσηκώθηκε ο ιερέας Κάλτσιου να δηλώσει την πίστη στο Θεό – και για το θάρρος του καταδικάστηκε. Ο ιερέας έκανε το ιερατικό του καθήκον με τον πιο αυθεντικό τρόπο και δε μπορεί να του αποδοθεί κανένα θεολογικό ή εκκλησιαστικό λάθος – και παρά ταύτα καταδικάστηκε. Άμεσα εμπλεκόμενοι στην καταδίκη του είναι οι αδελφοί του, ορθόδοξοι ιερείς και επίσκοποι, οι οποίοι είναι δούλοι της κρατικής εξουσίας και εγκρίνουν τη θανάτωση της πίστης και της ρουμανικής ψυχής.» I. IANOLIDE, *ένθ' ανωτ.*, σσ. 371, 373.

¹⁶² Η παράνομη φυλάκιση του πατρός Κάλτσιου ξεσήκωσε διεθνώς κύμα διαμαρτυριών. Λόγω των έντονων εξωτερικών πιέσεων, ο πατήρ απελευθερώθηκε πέντε χρόνια πριν τη λήξη της ποινής του, στις 20 Αυγούστου 1984. Εξαιτίας της συνεχούς παρακολούθησης, υποχώρησε στις παρακλήσεις της οικογένειάς του να καταφύγει στις ΗΠΑ. Εγκατέλειψε τη χώρα το 1985 και έγινε διάσημος ομιλητής στους ραδιοφωνικούς σταθμούς «Φωνή της Αμερικής» και «Ελευθέρη Ευρώπη».

μοναδικό μέσο για την επιβίωση της Εκκλησίας, για να σωθούν όσα μπορούσαν να σωθούν από την καταστροφική οργή της εξουσίας.

Αναμφίβολα, από υλικής άποψης – κτιρίων και ναών – στα τέλη του 1989 η κατάσταση της Ρουμανίας ήταν καλύτερη από εκείνη της Σοβιετικής Ένωσης ή της Αλβανίας. Στη χώρα υπήρχαν 17 καθεδρικοί ναοί, πάνω από 12 χιλιάδες εκκλησίες, εκατοντάδες παρεκκλήσια, 132 μοναστήρια, 8465 ιερείς, 740 μοναχοί και 1771 μοναχές. Επίσης, στα 45 χρόνια κομμουνισμού οι εκκλησίες ήταν σχεδόν πάντα γεμάτες από πιστούς.

Δυστυχώς, η σχετική εξωτερική ευημερία της Εκκλησίας δεν συνοδεύθηκε και από ένα ανάλογο πνευματικό κέρδος. Το σχέδιο του Κομμουνιστικού Κόμματος να καταργήσει οριστικά την Ορθοδοξία ως ιστορικό θεσμό του ρουμανικού λαού, ή τουλάχιστον να την μετατρέψει σε πειθήνιο παράρτημα του ολοκληρωτικού καθεστώτος, επέφερε όχι λίγους δηλητηριασμένους καρπούς. Για ολόκληρες δεκαετίες απαγορεύθηκε στην Εκκλησία κάθε παρουσία στα καθημερινά ζητήματα της χώρας και της δόθηκε ένας αποκλειστικά τελετουργικός ρόλος, που δεν είχε σχέση με την πραγματικότητα και τα προβλήματα του λαού. Προέκυψε έτσι ένας αδύναμος, πλαστός χριστιανισμός, βολικός για τον υλιστικό-διαλεκτικό δεσποτισμό, που παρείχε στη Ρουμανική Ορθόδοξη Εκκλησία τον ρόλο του οργάνου προπαγάνδας του Κόμματος.

Ο αφύσικος «γάμος» μεταξύ της ηγεσίας της Ρουμανικής Ορθόδοξης Εκκλησίας και των αθεϊστικών αρχών αύξησε τη γενική σύγχυση και μείωσε τη διάκριση των πιστών. Αυτοί έγιναν έτσι ανάκανοι να αντιληφθούν ότι αντιλήφθηκαν οι ομολογητές των μπολσεβίκικων φυλακών, οι έμπειροι στον αγώνα με τα πονηρά πνεύματα: ότι ο κομμουνισμός και ο χριστιανισμός είναι ριζικά ασυμβίβαστοι, αφού η κομμουνιστική ιδεολογία έχει στην πραγματικότητα ένα θεολογικό και πνευματικό θεμέλιο, αντίστροφο, σατανικό: ότι το δόγμα του διαλεκτικού υλισμού επιδιώκει να εξαλείψει τις προσδοκίες του ανθρώπου προς μια υψηλότερη πνευματική πραγματικότητα: ότι το κακό του κομμουνισμού μπορεί να αντιμετωπισθεί μόνο από μια προσωπική και συνειδητή πίστη, βασισμένη πάνω σε μια έντονη πνευματική άσκηση: ότι η χριστιανική πνευματικότητα σημαίνει θεοποίηση, βίωμα εν πνεύματι και αληθεία: ότι η χριστιανική διακονία δεν μπορεί να περιορισθεί μόνο σε τυπικά και τελετές, αλλά είναι ζωή, εργασία, υλοποίηση μίας πλήρους αντίληψης περί ύπαρξης, κόσμου και φύσης: ότι η Εκκλησία είναι τόπος συνάντησης όλων όσων δέχονται τον χριστιανισμό όχι ως μια παράδοση ή ως έναν τρόπο

ζωής, αλλά ως την ίδια τη ζωή: ότι η αποστολή της Εκκλησίας είναι να προσφέρει στον κόσμο την εμπειρία και την πρόγευση της Βασιλείας των Ουρανών, και όχι να μειώσει τη Βασιλεία στο μέτρο αυτού του κόσμου¹⁶³, ότι

«η αληθινή απάντηση στην κομμουνιστική προσπάθεια να κάνει τον άνθρωπο να αρνηθεί τον Θεό είναι μόνο το υπέρτατο μήνυμα του μαρτυρίου. Όχι μόνο το μαρτύριο του αίματος, αλλά και η ασταμάτητη εφαρμογή των μαρτυρικών αρετών: η μέχρι τέλους αγάπη και υπομονή στο όνομα του Θεού, που καταφέρνει να σε εξυψώνει πάνω από τον κομμουνισμό και από όλα τα κακά του κόσμου τούτου.»¹⁶⁴

Με μια λέξη, επειδή η Εκκλησία είναι η θεάνθρωπη αιωνιότητα ενσαρκωμένη σε χρόνο και χώρο,

«δε μπορεί σε καμία περίπτωση να κάνει παραχωρήσεις σε κανένα πολιτικό καθεστώς, δεν μπορεί να κάνει κανένα συμβιβασμό – ούτε με τους ανθρώπους, ούτε με τους δαίμονες, ούτε με τους διώκτες της. [...] Όταν οι άνθρωποι ξεσηκώνονται εναντίον του Θεού και των θεϊκών εντολών, η Εκκλησία πρέπει να αντιστέκεται και να εναντιώνεται. Αν δεν κάνει έτσι, τί Εκκλησία είναι αυτή; Και οι εκπρόσωποι της Εκκλησίας, αν δεν το κάνουν αυτό, είναι άραγε πλέον αποστολικοί εκπρόσωποί της; Το να δικαιολογηθεί κανείς με τη δήθεν εκκλησιαστική οικονομία σημαίνει ότι προδίδει κρυφά το Θεό και την Εκκλησία Του. Μια τέτοια οικονομία είναι απλά μια προδοσία της Εκκλησίας του Χριστού.»¹⁶⁵

---

¹⁶³ «Η Εκκλησία πρέπει να εξασφαλίσει, με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, την οικοδόμηση της Βασιλείας του Θεού στον κόσμο. Αυτή δεν μπορεί να ευλογεί αδιακρίτως οποιοδήποτε κοινωνικό σύστημα, νόμο, δόγμα, ιδανικό, ανθρώπους, αλλά μόνο ό,τι απαρτίζεται στο ευαγγελικό μήνυμα, και από το οποίο ωφελούνται οι άνθρωποι της συγκεκριμένης εποχής. [...] Η Εκκλησία πρέπει να παραμένει ελεύθερη, ανεξάρτητη και αυτόνομη απέναντι στο κράτος, ακριβώς για να μπορεί να εκχριστιανίσει τα κράτη. Για να μπορεί να υπηρετήσει τον κόσμο, η Εκκλησία πρέπει να είναι δυνατή, αλλιώς θα αναγκασθεί να προσαρμοσθεί η ίδια σε μη χριστιανικές καταστάσεις, αντί η ίδια να εκχριστιανίσει τον κόσμο.»

¹⁶⁴ A. SCRIMA, *ένθ' ανωτ.*, σ. 164-165.

¹⁶⁵ ΑΡΧΙΜ. ΙΟΥΣΤΙΝ ΡΟΡΟΒΙΤΣΙ, *ένθ' ανωτ.*, σσ. 8-9. Σ' αυτό το έργο του, γραμμένο το 1960, ο μεγάλος Σέρβος θεολόγος και ομολογητής οριοθετεί τη σωστή θέση της Εκκλησίας απέναντι στο κράτος και περιγράφει την κατάσταση της Εκκλησίας υπό τον κομμουνισμό, συμπεραίνοντας ότι, ως μάρτυρες της θεάνθρωπης αλήθειας, οι χριστιανοί πρέπει να υπακούουν το Θεό περισσότερο από τους ανθρώπους και να εναντιώνονται στις παράνομες και άπιστες εντολές των ηγεμόνων αυτού του κόσμου, όπου και αν βρίσκονται και όποιοι και αν είναι αυτοί: «Η πιο στοιχειώδης λογική αποκαλύπτει και αποδεικνύει το εξής: η συνεργασία μεταξύ των δηλωμένων άθεων, καταραμένων πολέμιων του Χριστού, και της Ορθόδοξης Εκκλησίας Του είναι εντελώς άλογη και παράλογη. Εκείνον που επιμένει να αναζητάει μια τέτοια συνεργασία, ή συνεργάζεται ήδη, ή – είναι φοβερό και να

Δυστυχώς, όπως και στη Σερβία, τη Βουλγαρία ή την ΕΣΣΔ, και στη Ρουμανία η ιεραρχία ξέχασε πολύ εύκολα ότι η Εκκλησία είναι πριν από όλα θεάνθρωπος οργανισμός και ότι πίσω από το κομμουνιστικό καθεστώς βρίσκονται «οί κοσμοκράτορες του σκότους του αιώνας τούτου, τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας ἐν τοῖς ἐπουρανίοις»¹⁶⁶, εναντίον των οποίων πρέπει να πολεμήσουμε χωρίς δισταγμό. Έτσι, η υπακοή του ανώτερου κλήρου¹⁶⁷ στο κομμουνιστικό καθεστώς μετέτρεψε την Εκκλησία σε εργαλείο στην υπηρεσία των συμφερόντων του κράτους και οδήγησε στην εγκατάλειψη των πιστών στα δίκτυα ενός τρόπου ζωής ξένου προς το Θεό.

2.14 «Τσαουσίμα»

Με μια Εκκλησία που κατέληξε να έχει ένα σχεδόν διακοσμητικό ρόλο, μια δεκαετία πριν από την κατάρρευση του κομμουνιστικού καθεστώτος η ρουμανική κοινωνία παρουσίαζε τα συμπτώματα ενός τεράστιου ολέθρου, τόσο πνευματικού και ηθικού, όσο και υλικού και κοινωνικού. Η Ρουμανία υπό το καθεστώς του Τσαουσέσκου αναφερόταν στο διεθνή τύπο της εποχής σαν πραγματική «Τσαουσίμα», σαν έδαφος ενός ιδεολογικού Ολοκαυτώματος. Μέσα στη χώρα, οι επιζήσαντες των πολιτικών φυλακών, οι καταλληλότεροι να αποκαλύψουν το μέγεθος της καταστροφής, διαπίστωναν με απέραντη πίκρα ότι

«ένα εσωτερικό κενό πνέει στον κοινωνικοποιημένο λαό. Τίποτα δεν είναι πια ιερό μέσα μας, κανένα ιδανικό δεν μας εμψυχώνει,

---

το αναφέρουμε! – αναγκάζει τους άλλους να κάνουν κάτι τέτοιο, τον ρωτάμε με τα λόγια του Αποστόλου: *τίς γάρ μετοχή δικαιοσύνη και ἀνομία; τίς δὲ κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος; τίς δὲ συμφώνησις Χριστῶ πρὸς Βελίαλ;*» (Β' Κορ. 6, 14-15).

¹⁶⁶ Εφ. 6, 11.

¹⁶⁷ «Όλοι οι ιεράρχες είναι υποχρεωμένοι να αναφέρουν τη δραστηριότητά τους. Οι ιεράρχες εκλέγονται από το αθεϊστικό κράτος και όχι από τον πιστό λαό. Οι ιεράρχες συνεργάζονται με το αθεϊστικό κράτος. Η μέριμνά τους είναι να σώσουν το θεσμό της Εκκλησίας, αλλά όχι να κηρύττουν τον Χριστό. Αυτοί ισχυρίζονται ότι ασχολούνται με τις ψυχές των ανθρώπων, αλλά εγκατέλειψαν τον κόσμο στα χέρια των πολιτικών καθεστώτων. Η πίστη περιορίστηκε μόνο σε λειτουργίες και τελετές.» I. IANOLIDE, *ένθ' ανωτ.*, σ. 35. «Αν και πιστεύουμε στη χάρη που έχουν, δεν πιστεύουμε αυτούς ως ανθρώπους. Ο λόγος τους δεν αγγίζει πια τις ψυχές μας, διότι έχει πολιτική γεύση. Αυτοί ισχυρίζονται ότι θα αποκτήσουν μ' αυτόν τον τρόπο την ελευθερία της πίστης, αλλά εμείς θεωρούμε ότι κύριο έργο τους είναι να δικαιολογήσουν την αθεϊστική κυβέρνηση. Με ή χωρίς αυτούς, η πίστη θα επιβίωνε. Ακόμη και διωκόμενη, η πίστη έζησε, και την απόδειξη παρέχουν οι Άγιοι και οι μάρτυρες των φυλακών. Αυτοί όμως δεν αντιλαμβάνονται την πίστη ως θυσία, αλλά ως δουλοπρέπεια. Αυτή η συνήθεια είναι παλιά σ' εμάς, διότι ο ανώτερος κλήρος πολιτικοποιήθηκε πολύ καιρό πριν, από κυβερνήτες όλων των ειδών.» I. IANOLIDE, *Întoarcerea la Hristos [Η Επιστροφή στον Χριστό]*, *ένθ' ανωτ.*, σσ. 409-410.

κανένα όριο δεν περιορίζει πια τις συνειδήσεις μας. Συντρίφθηκαν όλες οι μεταξύ των ανθρώπων πνευματικές σχέσεις. Ένας άγριος, αδιάφορος, σαδιστικός εγωισμός μας κυρίεψε. [...] Η ηθική καταστροφή είναι τεράστια. Αν πέσει η αυλαία της σοσιαλιστικής κοινωνίας και των συνειδήσεών μας, θα εμφανισθεί μια τεράστια, απελπιστική, θανατηφόρα, απέραντη έρημος. [...] Είναι φοβερή η ομοιότητα της σημερινής κοινωνίας με εκείνη της φυλακής του Πιτέστι!»¹⁶⁸

Στα μέσα της δεκαετίας του '80, ο «νέος άνθρωπος», που δοξαζόταν από την προπαγάνδα του καθεστώτος ως το αποκορύφωμα των σοσιαλιστικών ιδανικών, υπήρχε μόνο στις οθόνες της τηλεόρασης. Στην καθημερινή ζωή, το μοντέλο του κομμουνιστικού ηρώα ήταν στην πραγματικότητα ένα πρόσωπο διεστραμμένο, χωρίς αίσθημα ευθύνης, ασπόνδυλο και βαθιά ανήθικο. Ο αλκοολισμός είχε γίνει εθνική μάστιγα, η διαφθορά ήταν πρακτική του κράτους, ενώ η κλοπή αποτελούσε δόγμα ζωής:

«Το ψέμα θεωρείται εξυπνάδα, διότι όλοι ψεύδονται, και το κάνουν τόσο συχνά, που στην πραγματικότητα η αλήθεια έχει εκλείψει. Η κλοπή γενικεύθηκε, οι βρόμικες επιχειρήσεις αφθονούν σε όλα τα επίπεδα.»¹⁶⁹

«Από νομικά και ηθικά καταδικαστέα πράξη, η κλοπή έγινε ανάγκη, θρησκεία, άθλημα και ναρκωτικό ταυτόχρονα. Δεν μπορούμε να ζήσουμε αν δεν κλέβουμε. Αν μια μέρα δεν κλέψουμε κάτι, τη νύχτα έχουμε αϋπνίες. Γι' αυτό το θέμα δεν έχουμε τύψεις.»¹⁷⁰

Ένα άλλο ιερό θέμα της κομμουνιστικής προπαγάνδας, η «φροντίδα για την οικογένεια και τα παιδιά», διαψεύσθηκε σκληρά από την πραγματικότητα. Το κράτος ανέλαβε σε μεγάλο βαθμό την ανατροφή των παιδιών, χρηματοδοτώντας νηπιαγωγεία στα οποία μπορούσαν να πηγαίνουν νήπια από τριών μόλις μηνών. Πέρα από την επίσημη δικαιολογία, της υποστήριξης της ανατροφής των παιδιών, οι πραγματικοί λόγοι της μεγαλοψυχίας του κράτους ήταν εντελώς διαφορετικοί: ήταν καλύτερα οι γονείς να είναι απασχολημένοι, για να αφήνουν την εκπαίδευση των παιδιών από νωρίς στην επιρροή του κράτους.

---

¹⁶⁸ *Αυτόθι*, σσ. 292-294.

¹⁶⁹ *Αυτόθι*, σ. 337.

¹⁷⁰ N. CĂLINESCU, *Preambul pentru camera de tortură* [Προετοιμασία για το θάλαμο βασανιστηρίων], εκδ. Marineasa, Τιμισοάρα 1994, σ. 275.

Λόγω του συνεχούς ελέγχου του κράτους, τα όρια μεταξύ δημόσιας και ιδιωτικής ζωής γίνονταν όλο και πιο ανύπαρκτα. Οι πολίτες του σοσιαλιστικού παραδείσου είχαν στριμωχθεί σε διαμερίσματα πολυκατοικιών, με σκοπό να παρακολουθείται λεπτομερώς η ζωή τους σε όλα τα επίπεδά της, ακόμα και σε οικογενειακό. Εκπαιδευμένοι από μικρά παιδιά στο πνεύμα της «ταξικής πάλης», οι Ρουμάνοι είχαν φθάσει να θεωρούν τη γενικευμένη καχυποψία φυσιολογική. Ο καθένας υποπτευόταν μόνιμα τους συνάδελφους, τους γείτονες, τους συγγενείς του. Φοβόταν ότι μπορεί να τον επιτηρούν, παρακρατώντας τα γράμματά του και παρακολουθώντας τις τηλεφωνικές του συνομιλίες. Η ανώνυμη καταγγελία είχε γίνει δεύτερη φύση για πολλούς, και υπήρχε τεράστιος αριθμός μόνιμων ή περιστασιακών πληροφοριοδοτών της Ασφάλειας¹⁷¹.

Η φανερή επιτήρηση, η συνεχής παρέμβαση στην ιδιωτική ζωή και το καθεστώς τρόμου που προκαλούσε η Ασφάλεια είχαν σαν συνέπεια οι περισσότεροι Ρουμάνοι να ζουν μια διπλή, σχιζοφρενική ζωή. Η διχοτόμηση ανάμεσα στις σκέψεις και τα λόγια και η διπροσωπία εκδηλώνονταν σε όλες τις δραστηριότητες, δημόσιες και ιδιωτικές. Το αποπνικτικό συναίσθημα της επίγνωσης ότι κάθε βήμα τους παρακολουθείται, ανάγκασε τους ανθρώπους να αυτολογοκρίνονται, να ελέγχουν κάθε χειρονομία, λέξη, ακόμη και τις πιο προσωπικές σκέψεις τους, για να μη τους βρει απροετοίμαστους η κατασκοπεία της πολιτικής αστυνομίας. Αναπόφευκτα, η ζωή σ' αυτό το οργουελλικό περιβάλλον είχε ως συνέπεια την παραμόρφωση της εσωτερικής ελευθερίας, τον ακρωτηριασμό της ψυχικής τους ταυτότητας και την ατροφία της διάκρισης και της ελεύθερης σκέψης. Μετά από μερικές δεκαετίες εντατικής πλύσης εγκεφάλου, έγινε προφανές ότι

«η Ρουμανία δεν έχει πλέον εκπροσώπους εθνικής συνείδησης. Όλοι, ή οι περισσότεροι, διαστρεβλώθηκαν, δηλητηριάστηκαν από την προπαγάνδα. Η δύναμη της κρίσης έχει αντικατασταθεί από τον αυτοματισμό. Διαχειρίζονται συγκεχυμένες έννοιες. Οι άνθρωποι δεν είναι πια ικανοί να αναλύσουν μια πληροφορία, να διακρίνουν το ψεύτικο. [...] Παντού παίζεται μια κωμικοτραγωδία.

---

¹⁷¹ «Οι σημερινοί ηγέτες, οι οποίοι πιστεύουν ότι θα κληρονομήσουν τη γη, θέλουν να γνωρίσουν τα πάντα. Έκαναν την συνωμοσία τρόπο ζωής και βλέπουν γύρω τους μόνο συνωμοσίες. Και όταν δεν έχουν εχθρούς, τους εφευρίσκουν. Για να νοιώθουν ασφαλείς, οργανώνουν στρατιές πληροφοριοδοτών. Σ' αυτή τη χώρα, αν τα πράγματα συνεχίσουν έτσι, στα τρία άτομα ο ένας θα είναι πρώην πληροφοριοδότης, ο άλλος τωρινός και ο τρίτος μελλοντικός.» *Αυτόθι*, σ. 220.

Εγώ ψεύδομαι, εσύ ψεύδεσαι, αυτός ψεύδεται. Ο καθένας μας γνωρίζει ότι ο άλλος ψεύδεται. Αν κάποιος προσπαθεί να πει την αλήθεια με δυνατή φωνή, όλοι οι άλλοι τον ξυλοκοπούν, κατηγορώντας τον για τις αμαρτίες τους.»¹⁷²

Σ' αυτή τη διαδικασία πνευματικής διαστροφής προστέθηκε και η υλική παρακμή, συνέπεια τόσο της χρεοκοπημένης οικονομίας, όσο και μιας εσκεμμένης πολιτικής των κομμουνιστικών αρχών να χρησιμοποιήσουν την αθλιότητα ως όπλο κοινωνικού ελέγχου:

«Ένας καλλιεργημένος, πλούσιος λαός, που συνειδητοποιεί τα δικαιώματά του είναι επικίνδυνος. Ένας άνθρωπος με πίστη, με ιδέες, με ιδανικά, είναι κατεξοχήν εχθρός. Το ιδανικό τους είναι ένας άμορφος και σκυμμένος λαός, που να μη σκέφτεται και – Θεός φυλάξει! – να μην φθάνει ποτέ στη δράση. Ο νόμος της κοινωνίας είναι η εξάρτηση, διότι λαός που περιμένει με απλωμένο χέρι την ελεημοσύνη του αφεντικού μπορεί εύκολα να υποταχθεί.»¹⁷³

Ειδικά την τελευταία δεκαετία της ύπαρξής του, το καθεστώς του Τσαουσέσκου χρησιμοποίησε όλα τα μέσα που διέθετε για να αποκτηνώσει το λαό και να περιορίσει τον ορίζοντά του μόνο στον αγώνα για καθημερινή επιβίωση. Αυτό έγινε με τη στέρηση της τροφής, την επιβολή παράλογων κανόνων σχετικά με τη «λογική διατροφή», τη διακοπή θέρμανσης, νερού και ηλεκτρικού ρεύματος, την έλλειψη φαρμάκων, τον περιορισμό της βενζίνης και της κυκλοφορίας των αυτοκινήτων, το στοίβαγμα του πληθυσμού σε ομοιόμορφες πολυκατοικίες κλπ. Το τραγελαφικό αυτής της ζωής αποκορυφωνόταν με την επίσημη προπαγάνδα, που δεν σταματούσε να διακηρύσσει τις επιτυχίες του καθεστώτος, να επαινεί την ευημερία των κατοίκων και να εκθειάζει την ιδιοφύια του «αγαπημένου ηγέτη». Βασικά, στη δεκαετία του '80, η συντριπτική πλειοψηφία των Ρουμάνων ζούσε υπό το καθεστώς πείνας, κρύου, φόβου, βασανιστικής φροντίδας για το αύριο. Η απασχόληση στην εξασφάλιση των βασικότερων αναγκών, καθώς και η συμμετοχή στις συνεδριάσεις του κόμματος και στα ατελείωτα συλλαλητήρια, έκλεβαν όλο τον ελεύθερο χρόνο και όλη την ενέργειά τους. Ο καθημερινός αγώνας που ο καθένας διεξήγε για την προσωπική του επιβίωση και της οικογένειάς του, ανταγωνιζόμενος τους άλλους, συνέβαλε στην αποξένωσή του και στην εξατομίκευση της κοινωνίας. Αυτό άφηνε

---

¹⁷² *Αυτόθι*, σσ. 123-124.

¹⁷³ Ι. ΙΑΝΟΛΙΔΕ, *ένθ' ανωτ.*, σ. 337.

πολύ λίγο χώρο για άλλες επιδιώξεις και έκανε αδύνατη την οργάνωση μιας αντίστασης από κοινού:

«Οι άνθρωποι είναι εξαντλημένοι ψυχικά και σωματικά. Οι υλικές ελλείψεις είναι όλο και μεγαλύτερες. Ζώντας εξαρτώμενος από το κόμμα, ο λαός περιμένει σε ατελείωτες σειρές είτε ψωμί, είτε οτιδήποτε χρειάζεται. Η σοσιαλιστική οικονομία είναι καταστροφική και ο λαός πληρώνει τα σπασμένα μιας μυωπικής ιδεολογίας και ενός ανίκανου κόμματος. Και αφού είσαι υποχρεωμένος να φας βρωμιά, πρέπει να πεις ότι είναι και νόστιμη. [...] Δεν ελέγχουμε πια τίποτε, ούτε την ικανότητά μας, ούτε τις ανάγκες μας, διότι αυτές καθορίζονται και αποφασίζονται από το κόμμα – δήθεν από τον λαό, αλλά τον λαό ούτε καν τον ρωτούν.»¹⁷⁴

2.15 Η «Πιτεστικοποίηση» της Ρουμανίας

Στα τέλη της δεκαετίας του '80, η απόλυτη αποτυχία του σταλινισμού του Τσαουσέσκου ήταν φανερή σε όλα τα επίπεδα. Παρόλα αυτά, χρειάστηκε η δυναμική των επαναστατικών μετατροπών που καθαίρεσαν από την εξουσία, κατά σειρά, τις μαρξιστικές τυραννίες στην Ανατολική Ευρώπη, για να πραγματοποιηθεί και στη Ρουμανία η αλλαγή του καθεστώτος. Σε αντίθεση με όλα τα άλλα κράτη-δορυφόρους της Μόσχας, η κατάρρευση του καθεστώτος στο Βουκουρέστι ήταν αιματηρή, διότι ο Τσαουσέσκου διέταξε τη χρήση βίας ενάντια στους ειρηνικούς διαδηλωτές. Τελικά η Ρουμανία ήταν η μόνη χώρα της Ανατολικής Ευρώπης η οποία, στα επαναστατικά γεγονότα του φθινόπωρου-χειμώνα 1989, μέτρησε νεκρούς και τραυματίες¹⁷⁵, πράγμα που απέδειξε τόσο τον ακραίο βαθμό καταστολής και ελέγχου, όσο και την αποτελεσματικότητα της κομμουνιστικής πολιτικής για αποδόμηση, ομογενοποίηση και αναδιαμόρφωση της κοινωνίας στη διάρκεια των 45 χρόνων κομμουνισμού.

Δυστυχώς, η επίσημη πτώση του κομμουνισμού, στις 22 Δεκεμβρίου 1989, δεν οδήγησε στην άμεση διαγραφή των παράλογων συνεπειών της κοινωνικής-ουτοπικής μηχανικής που εφαρμόστηκε για μισό αιώνα στον

---

¹⁷⁴ *Αυτόθι*, σσ. 293-294.

¹⁷⁵ Ο απολογισμός της επανάστασης ήταν 1104 νεκροί και μερικές χιλιάδες τραυματίες. Στις 22 Δεκεμβρίου 1989, το ζεύγος Τσαουσέσκου συνελήφθη, και στις 25 Δεκεμβρίου δικάστηκε σε μια δίκη-παρωδία και εκτελέστηκε στο στρατόπεδο του Τιργκόβιστε.

ρουμανικό λαό. Η τάση τροποποίησης της ανθρώπινης φύσης μέσα από την ιδεολογική κατήχηση άφησε βαθιές πληγές σε επίπεδο συμπεριφοράς, νοοτροπίας, ανθρωπίνων σχέσεων, στάσεων και ενεργειών. Το πιο τραγικό, επιβλαβές και μόνιμο αποτέλεσμα ήταν η αλλοίωση της ηθικής υπόστασης του γένους και της πνευματικής του ταυτότητας:

«Το μεγαλύτερο κακό, το μεγαλύτερο τερατούργημα είναι η αποξένωση, το πνευματικό κενό, η ηθική καταστροφή, ο θάνατος των ονείρων, των ιδανικών και της πίστης, η δολοφονία του Θεού από τις ψυχές των ανθρώπων.»¹⁷⁶

Η συστηματική πλύση εγκεφάλου οδήγησε στην εμφάνιση του «νέου ανθρώπου», που από καιρό ονειρευόταν και σχεδίαζε ο κομμουνισμός: ο αποκομμένος από τη θεϊκή μήτρα άνθρωπος και αποκλειστικά περιορισμένος στα επίγεια· ο ισοπεδωμένος άνθρωπος, προσκολλημένος στο επιδερμικό επίπεδο ύπαρξης, που έχασε κάθε λαχτάρα πνευματικής υπέρβασης· ο άνθρωπος ο πρόθυμος να καθρεφτίζεται στον πεσμένο κόσμο και όχι στο θεϊκό του πρότυπο· ο άνθρωπος που προτιμά την κηδεμονία του σύγχρονου ειδώλου, της κρατικής πρόνοιας, εις βάρος της ουράνιας προστασίας· ο άνθρωπος που καθοδηγείται από τον εαυτό του, και είναι έτοιμος να δώσει στον Καίσαρα όχι μόνο τα του Καίσαρος, αλλά και τα του Θεού.

«Ανησυχητική είναι επίσης η ομοιότητα της σημερινής κοινωνίας με εκείνη της φυλακής του Πιτέστι!»,

σημείωνε με απόγνωση, τα Χριστούγεννα του 1981, ο χριστιανός ομολογητής Ιωάννης Ιανολίδη, βετεράνος του ρουμανικού Γκουλάγκ.

«Το πείραμα του Πιτέστι επετεύχθη: ο ρουμανικός λαός αναμορφώθηκε,»¹⁷⁷

συμπεραίνει μια δεκαετία αργότερα η Μόνικα Λοβινέσκου, η σημαντικότερη γυναικεία φωνή της ρουμανικής εξορίας, επιστρέφοντας στην πατρίδα μετά από μια ζωή αντικομμουνιστικού αγώνα στο μικρόφωνο του ραδιοφωνικού σταθμού «Ελεύθερη Ευρώπη».

---

¹⁷⁶ *Αυτόθι*, σ. 337.

¹⁷⁷ M. LOVINESCU, *Jurnal inedit* [Ανέκδοτο ημερολόγιο], εκδ. Humanitas, Βουκουρέστι 2013, σ. 186. Αυτή την άποψη είχε και ένα μέλος της Προεδρικής Επιτροπής για την Ανάλυση της Κομμουνιστικής Δικτατορίας στη Ρουμανία, ο Χ. Ρ. Παταπιέβιτς: «Το φαινόμενο Πιτέστι δεν σταμάτησε το 1952, αλλά συνεχίστηκε όχι με τα σαδιστικά μέσα της φυλακής, αλλά με κοινωνικά, μέχρι το 1989. Αυτό που σήμερα ονομάζουμε "ρουμανικό λαό" είναι το αποτέλεσμα του πειράματος Πιτέστι που εφαρμόστηκε σε όλη τη Ρουμανία μετά το 1946. Αυτό το πείραμα κοινωνικής μηχανικής δυστυχώς πέτυχε.» H.-R. ΡΑΤΑΡΕΒΙΤΣ, *Politice* [Πολιτικά], εκδ. Humanitas, Βουκουρέστι 1996, σ. 52.

Σε έναν τέτοιο διεστραμμένο κόσμο¹⁷⁸, πώς να εκπλαγεί κανείς για το ότι υπάρχουν τόσοι άνθρωποι που, αν και οι ίδιοι ένοιωσαν «τις ευεργεσίες» του κομμουνιστικού ολοκληρωτισμού,

«θυμούνται με λύπη, ακόμη και νοσταλγία, την κόλαση του παλαιού καθεστώτος, σαν χαμένο παράδεισο;»¹⁷⁹

Αυτή η ιστορική αμνησία, αυτή η γενική άρνηση να εξορκιστούν τα δαιμόνια του παρελθόντος, που πηγάζει από ένα συναίσθημα κοινής ενοχής¹⁸⁰, ευθύνεται για την απίστευτη και λυπηρή κατάσταση: μισό αιώνα μετά την εξάλειψη των κομμουνιστικών πολιτικών φυλακών και 25 χρόνια μετά την κατάρρευση του κομμουνισμού, στη Ρουμανία δεν έχουμε κανέναν αντικομμουνιστή χριστιανό μάρτυρα που η Ορθόδοξη Εκκλησία να τιμά ως έπρεπε (στη Ρωσία αγιοποιήθηκαν 2000 μάρτυρες, ενώ στον ρωμαιοκαθολικό κόσμο αγιοποιήθηκαν όσοι ομολόγησαν την πίστη τους στην διάρκεια του εμφυλίου Πολέμου της Ισπανίας).

Άραγε να έχουν δίκαιο εκείνοι που πιστεύουν ότι, για την ανανέωση της ρουμανικής κοινωνίας και την μετεγκατάστασή της στο φυσιολογικό

«θα πρέπει ίσως, όπως στην περίπτωση της επιστροφής από την Αίγυπτο, να εξαφανιστεί η γενιά που γνώρισε την ψυχική δουλεία; Πόσο ζήτησε ο Θεός από τον Μωυσή να μείνει στην έρημο; Δεν ήταν σαράντα χρόνια;»¹⁸¹

---

¹⁷⁸ «Πόσο τραυματισμένοι είναι οι άνθρωποι; Και όχι μόνο σ' εμάς, αλλά και στην Πολωνία, που ψηφίζουν τους κομμουνιστές μετά από 10 χρόνια Solidarnost και τρία χρόνια ελευθερίας. Για να μην αναφερθούμε στη Ρωσία όπου, στις διαδηλώσεις, το πορτρέτο του Τσάρου είναι δίπλα σ' αυτό του Στάλιν. Όσον καιρό δεν θα γίνεται μία δίκη της Νυρεμβέργης για τον κομμουνισμό, θα εξακολουθεί ο κίνδυνος επανόδου του.» M. LOVINESCU, *Jurnal esențial* [Ουσιαστικό ημερολόγιο], εκδ. Humanitas, Βουκουρέστι 2010, σ. 348. «Λόγω της απουσίας μίας "δίκης του κομμουνισμού", η μετάβαση προς τη δημοκρατία απέτυχε. Χωρίς τη συνειδητοποίηση του κακού και την ηθική καταδίκη των ενόχων τίποτα καινούριο δεν μπορεί να οικοδομηθεί και είναι μέσα στη λογική των πραγμάτων ότι στις ανατολικές χώρες θα επανέλθουν στην κυβέρνηση οι κομμουνιστές-μαφιόζοι, ενώ η Ρωσία θα κυβερνάται από την KGB.» M. LOVINESCU, *Jurnal inedit* [Ανέκδοτο ημερολόγιο], ένθ' ανωτ., σ. 291.

¹⁷⁹ P. CREȚIA, *Luminile și umbrele sufletului* [Τα φώτα και οι σκιές της ψυχής], εκδ. Humanitas, Βουκουρέστι 2011, σ. 27.

¹⁸⁰ «Όλοι προσπαθήσαμε να ρίξουμε, εκούσια ή ακούσια, συνειδητά ή ασυνείδητα, μία φτυαριά χώμα στον τάφο της αλήθειας. Κάποιοι με τη σιωπή, άλλοι με το λόγο. Όλος ο κόσμος των πολιτικών, των δασκάλων, των ιερέων, των ακαδημαϊκών, των συγγραφέων ή των ποιητών, οργανωμένοι σε μια συνωμοσία ψέματος, πολλοί χωρίς να το ξέρουν, χωρίς να συνειδητοποιούν τι κάνουν.» N. CĂLINESCU, ένθ' ανωτ., σσ. 44-45.

¹⁸¹ M. LOVINESCU, *Jurnal esențial* [Ουσιαστικό ημερολόγιο], ένθ. ανωτ., σ. 339.

«Τῶν Ἀποστόλων τὸ κήρυγμα, καὶ τῶν Πατέρων τὰ δόγματα» στις πολιτικές φυλακές της Ρουμανίας. 1941-1989

3.1 Εισαγωγικό σημείωμα

Αν επιτρεπόταν μια αλλαγή στο Σύμβολο της πίστεως της Εκκλησίας¹, μια σωστή και δεκτή πρόσθεση θα μπορούσε να είναι η εξής: «(Πιστεύω) εις μίαν, αγίαν, καθολικὴν, αποστολικὴν καὶ πατερικὴν Ἐκκλησίαν»². Θα φαινόταν ἔτσι η σπουδαία θέση της διδασκαλίας των Ἁγίων Πατέρων στην Ἐκκλησία, ὅτι η διδασκαλία τους ταυτίζεται με τη διδασκαλία της Ἐκκλησίας και ὅτι αυτές οι δυο δεν μπορούν να υπάρχουν ξεχωριστά. Συγχρόνως θα καταδεικνυόταν ὅτι μεταξύ της διδασκαλίας των Ἀποστόλων και εκείνης των Ἁγίων Πατέρων υπάρχει μια εσωτερικὴ σχέση, μια ἀδιάκοπη συνέχεια και ἀπόλυτη ταύτιση. Αυτό το δηλώνει, πολύ εμπνευσμένα, και ἕνας ἀρχαῖος ὕμνος της Ἐκκλησίας (που ἀνήκει μάλλον στον Ἅγιο Ρωμανὸ τον Μελωδὸ):

«Τῶν Ἀποστόλων τὸ κήρυγμα, καὶ τῶν Πατέρων τὰ δόγματα, τῇ Ἐκκλησίᾳ μίαν τὴν πίστην ἐκράτουνεν· ἢ καὶ χιτῶνα φοροῦσα τῆς ἀληθείας, τὸν ὕφαντὸν ἐκ τῆς ἄνω θεολογίας, ὀρθοτομεῖ καὶ δοξάζει, τῆς εὐσεβείας τὸ μέγα μυστήριον.»³

«Τῶν Ἀποστόλων τὸ κήρυγμα, καὶ τῶν Πατέρων τὰ δόγματα»· αυτοὶ εἶναι οἱ δυο στύλοι της πίστεως μας, χωρὶς τοὺς οποίους αὐτὴ δεν μπορεῖ να υπάρξει. Αὐτὴ τὴν πίστη ὁμολόγησε ὁ Πέτρος– «Σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος»⁴ – τὴν ὁποία δεν του τὴν ἀποκάλυψε «σὰρξ καὶ αἷμα», ἀλλὰ ὁ Ἴδιος ὁ Οὐράνιος Πατέρας. Αὐτὴ ἡ πίστη εἶναι ἐκεῖνη πάνω στην ὁποία ὁ Κύριος εἶπε ὅτι θα θεμελιώσῃ τὴν Ἐκκλησία, τὴν ὁποία οἱ πύλες του

---

¹ Το Σύμβολο της πίστεως συντάχθηκε στις δυο πρώτες Οικουμενικές Συνόδους της Νικαίας (325) και Κωνσταντινουπόλεως (381). Στην Ἐφεσο, κατὰ τὴν τρίτη Οικουμενικὴ Σύνοδο (431), αποφασίστηκε να μὴ γίνῃ καμία περαιτέρω ἐπέμβαση στο Πιστεύω. Ἐτσι, οὔτε καν προστέθηκε στο Σύμβολο της πίστεως ὁ ὅρος Θεοτόκος, ἀν καὶ αὐτὸ ἀποτελοῦσε τὴν αἰτία τῆς σύγκλησης τῆς ἐν λόγῳ Συνόδου.

² Βλ. ΠΡΩΤΟΠΡ. Θ. ΖΗΣΗΣ, *Ἐπόμενοι τοῖς θεοῖσι πατράσι*, ἐκδ. Βρυέννιος, Θεσσαλονίκη 1996, σ. 27.

³ Κοντάκιο τῶν Πατέρων τῆς Πρώτης ἐν Νικαίᾳ Οικουμενικῆς Συνόδου, βλ. ***, *Πεντηκοστάριον*, ἐκδ. Φως, Αθήναι 1991, σ. 196.

⁴ *Ματθ.* 16, 16.

Αδου δεν θα μπορέσουν να νικήσουν. Αυτή την πίστη διέδωσαν οι Απόστολοι στους μαθητές τους, και εκείνοι στην συνέχεια στους δικούς τους μαθητές, και ούτω καθ' εξής. Αυτή η πίστη είναι εκείνη την οποία αυτοί οι μαθητές – οι Άγιοι Πατέρες – διατήρησαν απαράλλαχτη και ακέραιη, διαφυλάσσοντάς την «ως κόρη οφθαλμού», με αντίτιμο πολλές θυσίες και θλίψεις. Αυτή την πίστη παραλάβαμε κι εμείς, την οποία η Εκκλησία μας ομολογεί μέχρι και σήμερα, ενδεδυμένη «τον χιτώνα τῆς ἀληθείας». Αυτή η πίστη είναι η Ορθοδοξία⁵.

Ενώ οι στύλοι πάνω στους οποίους στηρίζεται η Εκκλησία είναι «τῶν Ἀποστόλων τὸ κήρυγμα, καὶ τῶν Πατέρων τὰ δόγματα», από μόνος του κανένας δεν είναι αρκετός για την ύπαρξη της ορθῆς πίστεως. Μεταξύ των δύο αυτών στοιχείων υπάρχει μια στενή σχέση αλληλεξάρτησης. Το κήρυγμα των Αποστόλων χωρίς τα δόγματα των Πατέρων αποτελεί προτεσταντισμό. Οι Γραφές δεν είναι δυνατόν να κατανοηθούν ακραιφνώς παρά μόνο υπό το πρίσμα των διδασκαλιών και των ερμηνειών αυτών των πνευματοφόρων ανθρώπων, των Ἁγίων Πατέρων⁶. Οι Πατέρες είναι εκείνοι οι οποίοι, με τα συγγράμματά τους και τις αποφάσεις των Οικουμενικών Συνόδων, καθόρισαν και εξέφρασαν την διδασκαλία και τα δόγματα της Εκκλησίας. Επίσης είναι εκείνοι που δημιούργησαν την ὅλη λατρεία της Εκκλησίας. Το κύρος τους τούς το παρέχει κυρίως το προσωπικό τους βίωμα, το ότι οι ίδιοι – σε αντίθεση με άλλους παλαιότερους ή σύγχρονους θεολόγους – ζούσαν ὅλα ὅσα ἔγραψαν, και ο λόγος τους ἦταν καρπός της ἁγίας ζωῆς τους. Με ὅλα αυτά, οι Ἅγιοι Πατέρες διαφυλάσσουν και δείχνουν στον κόσμο την αληθινή εικόνα του ανθρώπου, ὅπως δημιουργήθηκε ἀπὸ τον Θεό, καθαρῆ και ἐλεύθερη ἀπὸ πάθη και κακίες⁷.

Ὡστόσο υπάρχει και ο ἄλλος πειρασμός, ἀντίθετος τῆς, προτεσταντικού τύπου, ἀρνήσεως των Πατέρων· ἡ ἀπολυτοποίηση των συγγραμμάτων τους, παραμελώντας ἢ υποτιμώντας τον ρόλο των Γραφῶν και τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας. Σ' αὐτή την περίπτωση, ἡ Ορθοδοξία πέφτει σε ὀρθοδοξισμό, ὅπου το «sola Patrum» ἀντικαθιστᾶ το προτεσταντικό «sola Scriptura»⁸. Ἡ ἀναφορὰ μας στους Πατέρες και ἡ χρησιμοποίηση των συγγραμμάτων τους θα πρέπει πάντα να

---

⁵ Βλ. ΙΕΡΟΜ. ΡΑΦΑΗΛ ΝΟΪΚΑ, *Ἡ Ορθοδοξία σήμερα. Ομιλίες με τον π. Ραφαήλ Νόικα και π. Συμεών*, εκδ. Σπηλιώτη, Αθήνα χ.χ., σσ. 68 εε.

⁶ Βλ. *Β' Πέτρ.* 1, 21.

⁷ Πρβλ. ΠΡΩΤΟΠΡ. Θ. ΖΗΣΗΣ, *ἐνθ' ανωτ.*, σσ. 23-25.

⁸ Για ανθρώπους που υπόκεινται σ' αυτόν τον πειρασμό – συνήθως «ζηλωτές» ἢ «υπερ-ορθόδοξοι» – ο π. Σεραφεὶμ Ρόουζ ἔλεγε· «Ορθόδοξοι σίγουρα εἶναι· εἶναι ὁμως Χριστιανοί»

αντισταθμίζεται και να εξισορροπείται από τη χρήση της Αγίας Γραφής, η οποία αποτελούσε την κατεξοχήν πηγή ανεξαιρέτως όλων των συγγραμμάτων των Αγίων Πατέρων. Οι Πατέρες γνώριζαν απταίστως τις Γραφές, οι οποίες τους είχαν γίνει καθημερινή ανάσα, πράγμα που φαίνεται ξεκάθαρα και πληθωρικά σε κάθε πατερικό έργο. Γι' αυτό νομίζω πως, πέρα από τις πατερικές μας ρίζες, θα έπρεπε να επανακαλύψουμε και τις ευαγγελικές μας ρίζες.

Ο συνδυασμός «του κηρύγματος των Αποστόλων» – δηλαδή του Ευαγγελίου – με «τα δόγματα των Πατέρων» φαίνεται καθαρά και στις ομολογίες εκείνων που υπέφεραν στις ρουμανικές κομμουνιστικές φυλακές.

«Είχαμε οδηγό μας τη Φιλοκαλία και την Αγία Γραφή»⁹,

αναφέρει κάπου ο Ιωάννης Ιανολίδε, περιγράφοντας την πνευματική του ζωή στην φυλακή. Βέβαια, παρ' ότι το θέμα της εργασίας μας είναι η «διδασκαλία των Πατέρων» στις φυλακές, όμως όπως είδαμε, δεν μπορούμε να το αναπτύξουμε ξέχωρα από την παρουσία και την δράση της Αγίας Γραφής στη φυλακή. Ακριβώς γι' αυτό θα προσπαθήσουμε να τις επεξεργαστούμε μαζί.

3.2 Η γνώση των Πατέρων στη Ρουμανία προ του κομμουνιστικού καθεστώτος

Προτού μιλήσουμε για την Γραφή ή τους Πατέρες στις φυλακές, θεωρούμε απαραίτητο να κάνουμε μια σύντομη αναφορά στην παρουσία την πατερικής γνώσης στη Ρουμανία εκείνης της εποχής. Αυτό θα μας βοηθήσει να εκτιμήσουμε ακόμα περισσότερο την μοναδική αξία της πνευματικής εμπειρίας των φυλακισμένων. Θα αρχίσουμε με μια σύντομη αναδρομή στην πνευματική ιστορία της χώρας.

Με την έλευση του Αγίου Παϊσίου Βελιτοκόφσκι και των μαθητών του στην Μολδαβία, κατά τον ΙΗ' αιώνα, οι Ρουμανικές Χώρες γνώρισαν μια πραγματική πατερική και φιλοκαλική αναγέννηση¹⁰. Ο Άγιος Παΐσιος – εκπρόσωπος της Κίνησης των Κολλυβάδων στον ρουμανικό και σλαβικό χώρο, η οποία είχε ανθήσει στον Άγιον Όρος – εισήγαγε στα μοναστήρια

---

⁹ Ι. ΙΑΝΟΛΙΔΕ, *ένθ' ανωτ.*, σ. 41.

¹⁰ Παρ' ότι υπήρξαν και προηγούμενες προσπάθειες μεταφράσεως των πατερικών κειμένων στα ρουμανικά, το έργο του Αγίου Παϊσίου και των μαθητών του ήταν η πρώτη που είχε επιμελημένο και συστηματικό χαρακτήρα.

του Νεάμτς και Σέκου (και στα άλλα μοναστήρια που βρίσκονταν υπό την καθοδήγησή του) ένα ευρύ πρόγραμμα μετάφρασης, ερμηνείας και διάδοσης των έργων των Αγίων Πατέρων, αξεπέραστο έως σήμερα. Υπό την καθοδήγηση του ιδίου και των μαθητών του μεταφράστηκαν στην ρουμανική γλώσσα (για πρώτη φορά σε μια σύγχρονη ζωντανή γλώσσα – αφού οι ρωσικές και οι νεοελληνικές μεταφράσεις θα ακολουθήσουν μερικές δεκαετίες αργότερα) οι πλέον ανεκτίμητοι θησαυροί της ορθόδοξης πνευματικότητας: πατερικά, φιλοκαλικά, δογματικά και λειτουργικά έργα, τα οποία ανήκαν σε ποικίλους εκκλησιαστικούς Πατέρες και συγγραφείς. Από το Νεάμτς και Σέκου, οι μαθητές του Αγίου Παϊσίου διασκορπίστηκαν παντού στις Ρουμανικές Χώρες, ενώ αργότερα εξαπλώθηκαν σε όλη την Ρωσία και όχι μόνο, μεταφέροντας παντού αυτό το σπέρμα της πνευματικής αναγέννησης και ανανέωσης. Χωρίς αμφιβολία, αυτή ήταν η κορυφαία στιγμή της ρουμανικής Ορθοδοξίας, στιγμή που βασίστηκε πάνω σε στερεά πατερικά και πνευματικά θεμέλια. Έτσι η ρουμανική Ορθοδοξία παρήγαγε μια αληθινή και σημαντική προσφορά όχι μόνο σε τοπικό επίπεδο, αλλά ευρύτερα, σε ολόκληρο τον ορθόδοξο κόσμο¹¹.

Αλλά μετά την κοίμηση του Αγίου Παϊσίου και την διάλυση των κοινοτήτων του, λόγω διαφόρων παραγόντων, το ευρύ πνευματικό και εκδοτικό του έργο περιθωριοποιείται και ξεχνιέται. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να μην επιτευχθεί τελικά η αναμενόμενη θετική επιρροή του πάνω στην κοινωνία και στη πολιτιστική ρουμανική διάνοηση (όπως, για παράδειγμα, συνέβη στην Ρωσία με τον θεσμό των στάρετς της Όπτινα). Ένας από τους πλέον σημαντικούς παράγοντες ήταν ο γαλλικός διαφωτισμός. Οι ρουμάνοι διανοούμενοι της εποχής της Επανάστασης του 1848, που σπούδασαν στα πολιτισμικά κέντρα της Δύσης, κυριαρχήθηκαν από τις ιδέες της Γαλλικής Επανάστασης και επηρεάστηκαν βαθιά από τις διάφορες εκκοσμικίζουσες – αντιχριστιανικές, αντιεκκλησιαστικές, αντιβυζαντινές – τάσεις οι οποίες επικρατούσαν στην Δύση. Επιστρέφοντας στη χώρα τους, αυτοί οι διανοούμενοι προσπάθησαν με μεγάλο ζήλο να μεταμορφώσουν και να αναδομήσουν την ρουμανική κοινωνία σύμφωνα με της εγκοσμιοκρατικές αρχές του γαλλικού διαφωτισμού¹². Έτσι, το

---

¹¹ Πρβλ. ΔΙΑΚ. Ι. ΙCA JR. – «Posteritatea românească a paisianismului și dilemele ei» [«Η ρουμανική μεταπαϊσιανική περίοδος και τα διλήμματά της»], εν PAISIE DE LA NEAMȚ, *Autobiografia și Viețile unui stareț* [Η αυτοβιογραφία και οι Βίοι ενός στάρετς], εκδ. Deisis, Σιμπίου 2002, σσ. 55 εε.

¹² Ήδη είναι κοινότοπο ότι οι διανοητές της εποχής αυτής στην πλειοψηφία τους ανήκαν σε διάφορες Μασονικές Στοές, με δηλωμένους διαφωτιστικούς και εκκοσμικευτικούς σκοπούς.

αντικλησιαστικό και αντιμοναχικό πνεύμα κατέκτησε ένα μεγάλο μέρος της τάξης των διανοουμένων, οι οποίοι δεν κατάφεραν να εννοήσουν την αξία και την πνευματική δυναμική της πατερικής Ορθοδοξίας, και συνεπώς ούτε και της κίνησης του Αγίου Παΐσιου¹³. Ως εκ τούτου, ο ρόλος της Εκκλησίας και του μοναχισμού περιοριζόταν – σύμφωνα με τα δυτικά πρότυπα – σε έναν απλό κοινωνικό και πολιτισμικό ακτιβισμό. Τελικά, αυτές οι αντιμοναχικές τάσεις (όπως και κάποιες παρεκτροπές εντός των μονών, αλλά και η γενικότερη πτώση της γνήσιας μοναχικής πολιτείας) οδήγησαν στην εκκλησιαστική μεταρρύθμιση του Αλεξάνδρου Ιωάννης Κούζα και στην εκκοσμίκευση των μοναστικών περιουσιών, σύμφωνα με καθαρά διαφωτιστικές και λαϊκίζουσες αρχές. Άλλωστε, ο αντιμοναχικός διωγμός του Κούζα θα δώσει στους κομμουνιστές το νόμιμο προηγούμενο και πρότυπο για το διαβόητο διάταγμα 910 του 1959, με το οποίο ο ρουμανικός μοναχισμός έλαβε ένα από τα φοβερότερα πλήγματα. Αυτή την εποχή και κάτω από την επιρροή των ίδιων διαφωτιστικών αρχών, δημιουργήθηκε και το θεωρητικό υπόβαθρο του εκκοσμιευμένου εθνικισμού, ο οποίος έγινε αιτία τόσων και τόσων πληγών και διχασμών στα επόμενα χρόνια μέχρι και σήμερα – δυστυχώς ακόμα και μεταξύ των ορθοδόξων λαών. Αυτοί είναι κάποιοι από τους λόγους που η πατερική παϊσιανή αναγέννηση δεν κατόρθωσε να καρποφορήσει στην ρουμανική κοινωνία¹⁴, και έτσι ή κατανοήθηκε λανθασμένα, ή παρέμεινε για πολύ χρόνο μέσα στην λήθη¹⁵.

---

¹³ Υπάρχει ένα αποκαλυπτικό περιστατικό γι' αυτή την έλλειψη κατανόησης των ρουμάνων διανοουμένων του 1848 απέναντι στη σημασία της πατερικής διδασκαλίας. Μετά από την αποτυχία της επανάστασης του 1848, μερικοί αρχηγοί των διανοουμένων της εξορίστηκαν σε διάφορα μοναστήρια. Έτσι, ο Μιχαήλ Κογκαλνιτσεάνου κατέληξε στη Ιερά Μονή Ρίσκα, ενώ ο Αλέκου Ρουσσώ εξορίστηκε στην Ιερά Μονή Σοβέζα. Υπάρχει γράμμα του Κογκαλνιτσεάνου προς τον Ρουσσώ, στο οποίο του ζητούσε να του στείλει κάποιες μεταφράσεις φθηνών γαλλικών ρομαντικών μυθιστορημάτων της εποχής, επειδή βαριόταν παρά πολύ εκεί στο μοναστήρι. «Υπάρχουν», έλεγε, «εδώ στο μοναστήρι πολλά βιβλία, αλλά είναι κάποιες πληκτικές χαζομάρες των Αγίων Πατέρων». Επρόκειτο βέβαια για παϊσιανές πατερικές μεταφράσεις του 18^{ου} αιώνα, πρώτη φορά μεταφρασμένες σε μια δημοτική γλώσσα, κείμενα που μόλις τώρα ανακαλύπτονται στη Δύση και μεταφράζονται σε επίσημες και επιστημονικές εκδόσεις και σειρές, όπως οι SC κ.λπ. Βλ. A. RUSSO, *Scrieri postume [Μεταθανάτια συγγράματα]*, εκδότης P. V. Haneş, Κραϊόβα χ.χ, σσ. 129-132.

¹⁴ Ο Ică δείχνει και έναν άλλο λόγο, το γεγονός ότι ελάχιστα από τις παϊσιανές μεταφράσεις κατέφεραν να δουν το φως του τύπου.

¹⁵ Παρόμοια παράγοντα εκάναν την πατερική αναγέννηση του Κινήματος των Κολλυβάδων να μην έχει επιτυχία στην ελληνική κοινωνία και πολιτεία την ίδια περίοδο. Βλ. ΠΡΩΤΟΠΡ.Θ. ΖΗΣΗΣ, *Κολλυβαδικά*, εκδ. Βρυέννιος, Θεσσαλονίκη 2004, σσ. 42 εε.

Την εποχή του Μεσοπολέμου, κατά την οποία ανδρώθηκαν οι περισσότεροι από τους μετέπειτα φυλακισμένους, η πατερική διδασκαλία ήταν ελάχιστα γνωστή. Στις θεολογικές σχολές διδασκόταν μια σχολαστική θεολογία, με σαφή δυτική και ρωμαιοκαθολική επιρροή, ενώ οι παιϊσιανές εκδόσεις έμεναν λησμονημένες στις βιβλιοθήκες των μοναστηριών, γραμμένες στο ακατανόητο πλέον κυριλλικό αλφάβητο και σε μια γλώσσα ήδη παρωχημένη. Οι περιορισμένες πατερικές μεταφράσεις εκδίδονταν – με ελάχιστες εξαιρέσεις – μόνο στα ειδικά περιοδικά, και η επιρροή τους περιοριζόταν κυρίως στον ακαδημαϊκό χώρο.

Μολαταύτα, τα σπέρματα μιας πατερικής αναγέννησης υπήρχαν ακόμη και σ' αυτές τις συνθήκες, και όσοι κατόπιν βρέθηκαν στις φυλακές κατάφεραν από αυτά να ωφεληθούν τα μέγιστα. Πρόκειται, πρώτον, για τα συγγράμματα και τις πατερικές μεταφράσεις του πατρός Δημητρίου Στανιλοάε, που στέφθηκαν με την έκδοση του πρώτου τόμου της «ρουμανικής Φιλοκαλίας». Ο πατήρ Στανιλοάε, διαπιστώνοντας την πλημμελή γνώση των πατερικών έργων στην Ρουμανία εκείνης της εποχής, ήδη στον πρώτο τόμο της Φιλοκαλίας σημειώνει:

«Τα τελευταία πενήντα χρόνια στο χώρο μας σπανίζουν οι πατερικές πηγές, οι οποίες θα ήταν ικανές να δώσουν ένα πιο ακριβές και ουσιαστικά ορθόδοξο περιεχόμενο στο χριστιανικό μας κήρυγμα και βίωμα. Μιλούμε για τον Θεό με πολύ συναίσθημα, γνωρίζουμε αρκετά καλά τα δόγματα της πίστης μας και λέμε πολλά ενδιαφέροντα πράγματα περί της Ορθοδοξίας μας, που παραμένουν γενικότητες. Όμως δεν γνωρίζουμε επαρκώς την μέθοδο, πώς όλα αυτά να τα μετασκευάσουμε σε πρακτικές αξίες, σε δυνάμεις που ημέρα με την ημέρα θα μπορούσαν να μας μεταμορφώσουν.»¹⁶

Έτσι, για τον πατέρα Στανιλοάε, οι πατερικές και φιλοκαλικές διδασκαλίες χρησιμεύουν στο να προσφέρουν στην διάθεση του ανθρώπου τον απαραίτητο εξοπλισμό για το έργο της κάθαρσης της ψυχής από τα

---

¹⁶ ***, *Filocalia* [Φιλοκαλία], μετάφραση και υποσημειώσεις του πατρός Δημητρίου Στανιλοάε, 1^{ος} τόμος, Σιμπίου, 21947, σ. VIII. Τελικά, ο πατήρ Δημήτριος κατάφερε να εκδόσει 12 τόμους φιλοκαλικών κειμένων, με περιεχόμενο πολύ πλουσιότερο από την ελληνική Φιλοκαλία του Αγίου Νικοδήμου του Αγιορείτου, ένα αληθινό αριστούργημα της ρουμανικής πνευματικής λογοτεχνίας. Εκτός από τη μετάφραση των κειμένων, ο πατήρ Δημήτριος συνακολούθησε τα κείμενα με πολύ σημαντικές, εκτενείς και αποκαλυπτικές υποσημειώσεις, που θα μπορούσαν από μόνες τους να αποτελέσουν ένα σπουδαίο πνευματικό βιβλίο. Ολόκληρο αυτό το μεταφραστικό και σχολιαστικό έργο ονομάζεται «ρουμανική Φιλοκαλία».

πάθη, για την επίτευξη της χριστιανικής τελειότητας. Οι νηπτικοί Πατέρες διδάσκουν στον χριστιανό την «της ψυχής επιστήμη» ή «τέχνη», η οποία θεωρείται και «επιστήμη των επιστημών» ή «τέχνη των τεχνών». Αφ' ενός μεν εκθέτουν τους ψυχικούς μηχανισμούς μέσω των οποίων η αμαρτία και τα πάθη καταφέρνουν να κατακτήσουν την ψυχή, αφ' ετέρου δε παρέχουν τα κατάλληλα πρακτικά μέσα ώστε η ψυχή να νικήσει τα πάθη και να επιτύχει την πνευματική της ελευθερία. Αυτή είναι η γνώση που σε μεγάλο βαθμό εκείνη την εποχή είχε ξεχαστεί όχι μόνο από τους λαϊκούς χριστιανούς, αλλά ακόμα και από τους μοναχούς.

«Η σπανιότητα των παλαιών μεταφράσεων των πατερικών έργων και η απουσία νεωτέρων», συνεχίζει ο πατήρ Στανιλοάε, «συνέβαλαν στο να ξεχασθούν πολλοί από τους κανόνες της πρακτικής χριστιανικής ζωής σύμφωνα με το πνεύμα της Ανατολής. Η όλο και πιο συχνή προσφυγή στην δυτική θεολογία δεν μπόρεσε να γεμίσει το κενό. Από την μια ο προτεσταντισμός δεν ασχολείται καθόλου με το θέμα του εξαγιασμού του ανθρώπου με την εσωτερική τελείωση, και από την άλλη ο ρωμαιο-καθολικισμός έχει κυρίως ως ιδανικό του τον σωστό ή επιδέξιο άνθρωπο ως προς τα εξωτερικά έργα. Αλλά και γενικότερα, η ουσία της πρακτικής του δυτικού τρόπου ζωής δεν ταιριάζει με τα πλαίσια του ανατολικού δόγματος και πνεύματος.»¹⁷

3.3 Η Αγία Γραφή και η πνευματική ζωή στις φυλακές – γενικές εκτιμήσεις

Η Φιλοκαλία του πατρός Στανιλοάε ήρθε έτσι να καλύψει ένα μεγάλο κενό της ρουμανικής πνευματικής λογοτεχνίας, οπότε η σημασία της δεν μπορεί καθόλου να υποτιμηθεί: όχι μόνο γι' αυτή καθαυτήν, αλλά και επειδή αυτή άνοιξε τον δρόμο μιας πραγματικής πατερικής και φιλοκαλικής αναγέννησης στην ρουμανική θεολογία, ακόμα και στις συνθήκες του κομμουνιστικού διωγμού. Μάλιστα, το θαυμαστό και παράδοξο είναι ότι οι κρατούμενοι των φυλακών ήταν από τους πρώτους που κατάφεραν να επωφεληθούν από το σπουδαίο αυτό έργο. Πριν καλά-καλά η Φιλοκαλία διαδοθεί ανάμεσα στους κύκλους των πιστών λαϊκών ή ακόμη και των μοναχών, είχε ήδη γίνει πραγματικά ένα πρακτικό

---

¹⁷ Αυτόθι, σ. XI.

εγχειρίδιο όσων προσπαθούσαν να ζήσουν πνευματικά στις φυλακές· ένας πρακτικός οδηγός που εφαρμόστηκε με όλη την ακρίβεια για μια ζωή εμπνευσμένη από το Άγιο Πνεύμα. Γι' αυτόν τον λόγο, η Φιλοκαλία επηρέασε βαθιά την πνευματική συγκρότηση ενός σημαντικού ποσοστού των κρατουμένων στις πολιτικές φυλακές της Ρουμανίας. Η παρουσία της μέσα στις φυλακές καθόρισε σε μεγάλο βαθμό το θέμα της διατριβής μας. Βεβαίως, εκτός από την Φιλοκαλία, οι φυλακισμένοι έβρισκαν τρόπο να ωφελούνται και από άλλα πατερικά ή φιλοκαλικά έργα που κυκλοφορούσαν εκείνη την εποχή στην ρουμανική κοινωνία.

3.3.1 Η Αγία Γραφή

Αλλά προτού αναφερθούμε στην παρουσία της πατερικής σκέψης στις φυλακές, χρειάζεται λίγο να μιλήσουμε για την θέση και τον ρόλο της Αγίας Γραφής. Θα πρέπει, πρωτίστως, να πούμε ότι εκτός από την Αγία Γραφή, κανένα άλλο βιβλίο δεν έπαιξε σημαντικότερο ρόλο, ούτε και είχε μεγαλύτερο αντίκτυπο στις ρουμανικές φυλακές. Και, αν και τις περισσότερες φορές ως γραπτό κείμενο δεν υπήρχε καν, τα λόγια της, όμως, ήταν γραμμένα στην μνήμη και στις καρδιές των φυλακισμένων. Η Γραφή δεν ήταν ενίσχυση και στήριξη και παρηγοριά μόνο για τους συνειδητούς χριστιανούς. Λόγω των ιδιαίτερων συνθηκών της φυλακής, πολλοί από τους απίστευτους ή ψυχρούς ως προς την πίστη επέστρεψαν ολόψυχα στον Θεό· γι' αυτούς η Γραφή ήταν συχνά η πρώτη τους επαφή με την πνευματική ζωή. Έτσι, Η Αγία Γραφή έκανε πραγματικά θαύματα στις κομμουνιστικές φυλακές της Ρουμανίας· θαύματα μετανοίας, πνευματικής αναγέννησης, διαρκούς στήριξης για όλους εκείνους που βρίσκονταν σε πόνους και θλίψεις¹⁸.

«Αυτό το ιερό Βιβλίο, το Βιβλίο των βιβλίων, Βιβλίο εμπνευσμένο και θεϊκό, ήταν η καλύτερη πνευματική τροφή των φυλακισμένων χριστιανών όλου του κόσμου και όλων των εποχών – γράφει ο πατήρ Νικόλαος Γκρεμπένεα. Η βοήθειά του μας ήταν τεράστια. Μέσω αυτού κάποιοι αναγεννιούνταν, άλλοι επανέβρισκαν τον εαυτό τους, κάποιοι άλλοι ξεκουράζονταν ψυχικά. Σε πολλούς έδινε γαλήνη. Άλλους έσωσε από την τρέλλα. Κάποιους άλλους

---

¹⁸ Για τα θαύματα της Αγίας Γραφής στις φυλακές, βλ. παρακάτω, σσ. 254 εε.

τους έκανε φρονιμότερους και πιο σοφούς· όλους τους βοήθησε πολύ.»¹⁹

Τελικά, μέσα στις φυλακές η Αγία Γραφή αποτελούσε τον σημαντικότερο δεσμό με την πίστη και την πνευματική ζωή. Επειδή τα βιβλία έλειπαν σχεδόν ολοκληρωτικά, για τους περισσότερους η μόνη προσιτή χριστιανική λογοτεχνία ήταν η Αγία Γραφή²⁰. Αλλά στις ακραίες συνθήκες διαβίωσης των κρατουμένων, τα λόγια της μπορούσαν να δράσουν πολύ πιο βαθιά και αποφασιστικά από ό, τι συνήθως συμβαίνει στην καθημερινή ζωή. Η ύπαρξή της, πολλές φορές, ήταν υπόθεση ζωής και θανάτου.

«Ποτέ άλλοτε [ιερό] κείμενο διαβάστηκε τόσο καλά, ποτέ άλλοτε λόγος κατανοήθηκε τόσο βαθιά.»²¹

Εκεί ήταν ο καταλληλότερος τόπος για να φανεί σε τέλειο βαθμό η αξία του λόγου του Θεού, η εσωτερική του δύναμη.

«Τι αποκαλύψεις μας προσφέρουν αυτά τα κείμενα!» αναφωνεί ο πατήρ Λίβνο Μπρίνζας. «Οι ευαγγελικές αλήθειες κατανοούνται διαφορετικά στη σκιά των τοίχων. Οι μεγάλες αποκαλύψεις δόθηκαν πάντα στην μοναξιά των σπηλαίων, των μοναχικών κελλιών ή των φυλακών.»²²

Δεν είναι εύκολο, πραγματικά, να εκτιμήσει κανείς τον τεράστιο ρόλο που έπαιξε η Αγία Γραφή στην πνευματική αντίσταση χιλιάδων φυλακισμένων, στα δύσκολα χρόνια του αφόρητου πόνου. Σ' εκείνες τις συνθήκες, τις περισσότερες φορές, η μόνη λύση ήταν να αναλάβει κανείς μέχρι τέλους τον ιερό λόγο, να τον εφαρμόσει πιστά. Οι συμβιβαστικές λύσεις, οι «χλιαρές», αποδείχθηκαν άκαρπες. Να, τι λέει ο πατήρ Ιουστίνος Πίρβου:

«Υπήρξαν κάποιοι που γνώριζαν το Ευαγγέλιο απ' έξω, τις Πράξεις των Αποστόλων, τις Επιστολές και την Αποκάλυψη. Γιατί μόνο έτσι μπορούσε να επιβιώσει κανείς σ' εκείνες τις πιέσεις, τις κακουχίες και τα βάσανα. Επίσης, [γνώριζαν] τους Ψαλμούς, ή τα

¹⁹ ΠΡΕΣΒ. Ν. GREBENEA, *ένθ' ανωτ.*, σ. 146.

²⁰ Όταν μιλάμε για Αγία Γραφή, εννοούμε κυρίως την Καινή Διαθήκη (και ειδικά τα Ευαγγέλια), η οποία διαβαζόταν περισσότερο και ήταν πιο γνωστή και διαδεδομένη από την Παλαιά Διαθήκη. Από την τελευταία, περισσότερο αγαπητοί και σε μεγαλύτερη χρήση ήταν οι Ψαλμοί του Δαβίδ, ενώ τα άλλα βιβλία ήταν λιγότερο γνωστά.

²¹ G. LUNGU CONSTANTINEANU, *Părintele Iustin Pârnu. Viața și învățăturile unui mărturisitor* [Ο Πατήρ Ιουστίνος Πίρβου. Ο βίος και η διδασκαλία ενός ομολογητού], χ.ε., Ιάσιο 2007, σ. 111.

²² ΠΡΕΣΒ. Λ. BRANZAȘ, *ένθ' ανωτ.*, σ. 194

ποιήματα του Ράντου Γκυρ²³, του Νικηφόρου Κράϊνικ²⁴ και του Βασιλείου Βοϊκουλέσκου²⁵. Όλα αυτά αποτελούσαν τις δυνάμεις επιβίωσης και μάλλον του αγιασμού χιλιάδων νέων, τα οστά των οποίων βρίσκονται τόσο καλοδιατηρημένα σ' αυτούς τους ιερούς τόπους: στις φυλακές του Αϊούντ, της Γκέρλα και στις υπόλοιπες.»²⁶

Όπως θα δούμε στη συνέχεια, η παρουσία των γραπτών και της διδασκαλίας των Αγίων Πατέρων στις φυλακές υπήρξε μια ειδική πρόνοια του Θεού, ένα πραγματικό θαύμα. Αυτή η γνώση, όμως, είχε αποδέκτη μόνο μια μικρή ομάδα φυλακισμένων που έφτασαν σε υψηλές πνευματικές κορυφές. Αντιθέτως, η Αγία Γραφή είχε πολύ μεγαλύτερη εξάπλωση, και η επίδρασή της ήταν σαφώς εντονότερη.

Θεωρήσαμε απαραίτητο να κάνουμε όλες αυτές τις εισαγωγικές εκτιμήσεις για να προσδιορισθεί ακριβέστερα η θέση και η δράση των Αγίων Πατέρων στις φυλακές, ώστε να καταλάβουμε ότι η Γραφή ήταν το ιδιαίτερο θεμέλιο πάνω στο οποίο οικοδόμησαν όλοι όσοι ήθελαν να αντιμετωπίσουν χριστιανικά την φυλάκιση – και ό, τι αυτή συνεπαγόταν – είτε γνώριζαν την πατερική διδασκαλία, είτε όχι.

---

²³ Radu Gyr (γ. Radu Demetrescu, 1905-1975), γνωστός ρουμάνος συγγραφέας και ποιητής, υπήρξε ο μεγαλύτερος και αντιπροσωπευτικότερος ποιητής των ρουμανικών φυλακών. Τα ποιήματά του ενέπνευσαν και στήριξαν ψυχικά χιλιάδες κρατουμένων. Φυλακίσθηκε για περισσότερο από 20 χρόνια. Το 1958 καταδικάσθηκε σε θάνατο για το ποίημά του *Ridică-te, Gheorghe, ridică-te, Ioane* [Σήκω, Γεώργιε, σήκω, Ιωάννη]. Η ποινή μεταβλήθηκε όμως τελικά σε 25 χρόνια σκληρής φυλάκισης. Βλ. ***, *Poezii din închisori* [Ποιήματα από τη φυλακή], συλλογή: Zahu Pană, εκδ. «Cuvântul Românesc» 1982, σσ. 3-181.

²⁴ Nichifor Crainic (γ. Ion Dobre, 1889-1972) – ρουμάνος θεολόγος, συγγραφέας, ποιητής, δημοσιογράφος, πολιτικός, εκδότης, δημιουργός του φιλοσοφικού ρεύματος *gândirism*. Παραδοσιακός συγγραφέας, υποστήριζε ότι η Ρουμανία πρέπει να μείνει πιστή στην ορθόδοξη πνευματική της κληρονομία. Φυλακίσθηκε από το 1947 έως το 1962. Υπήρξε ένας από τους πιο σπουδαίους ποιητές των φυλακών. Βλ. N. CRAINIC, *Memorii* [Απομνημονεύματα], 2 τόμοι, εκδ. Muzeul Literaturii Române, Βουκουρέστι (χ.χ.). Για ποιήματά του, βλ. N. CRAINIC, *Șoim peste prăpastie. Versuri inedite create în temnițele Aiudului* [Γεράκι πάνω από το φαράγγι. Ανέκδοτοι στίχοι από τη φυλακή του Αϊούντ], εκδ. Roza Vânturilor, Βουκουρέστι 1990.

²⁵ Vasile Voiculescu (1884-1963), γνωστός ρουμάνος ιατρός, ποιητής, πεζογράφος και δραματουργός. Το έργο του θίγει πολλά αξιόλογα θρησκευτικά θέματα. Βλ. S. MADUȚA, *Vasile Voiculescu, scriitorul martir și Rugul aprins* [Βασίλειος Βοϊκουλέσκου, ο μάρτυρας συγγραφέας και η Φλεγόμενη Βάτος], εκδ. Florile Dalbe, Βουκουρέστι 2001.

²⁶ G. LUNGU CONSTANTINEANU, *ένθ' ανωτ.*, σ. 118.

3.3.2 Η πνευματική ζωή

Ας εξετάσουμε τώρα μερικά χαρακτηριστικά στοιχεία της πνευματικής ζωής στις φυλακές. Το πνευματικό επίπεδο όσων έφθαναν στις φυλακές ήταν γενικά στοιχειώδες. Εκτός από τους κληρικούς και τους μοναχούς ή τους θεολόγους, οι οποίοι είχαν κάποια θεολογική κατάρτιση – αν και όχι απαραίτητα πνευματική – η πλειοψηφία των υπολοίπων φυλακισμένων ήταν χριστιανοί εκ παραδόσεως. Είχαν μεν κάποια σχέση με την Εκκλησία, όμως τις περισσότερες φορές όχι συνειδητή ή εκ προθέσεως, και τους έλειπε το ουσιαστικό πνευματικό βάθος. Άλλοτε πάλι, ορισμένοι από τους κρατούμενους δεν είχαν καν αυτή την σχέση, ενώ κάποιοι άλλοι ήταν απροκάλυπτα εχθροί της Εκκλησίας.

Εξαιτίας του ότι οι φυλακισμένοι προέρχονταν από διαφορετικά περιβάλλοντα, αλλά και από το γεγονός ότι ο καθένας αντιδρούσε με μοναδικό και προσωπικό τρόπο στις εντελώς απρόβλεπτες και ακραίες συνθήκες των φυλακών, είναι πολύ δύσκολο να μιλήσουμε από κοινού για την πνευματική ζωή όλων των κρατούμενων. Αν είναι αλήθεια ότι στην φυλακή υπήρξαν άνθρωποι που έφθασαν σε σχεδόν απίστευτα μέτρα αγιότητας – επωμιζόμενοι και μεταμορφώνοντας την κατάστασή τους – είναι και πάλι αλήθεια ότι η φυλακή είδε και πλήθος από πτώσεις (ορισμένες ανεπανόρθωτα τραγικές), αδυναμίες και αστοχίες, πονηρίες και βρωμίες. Υπήρξαν πολλοί που δεν κατάφεραν να ερμηνεύσουν πνευματικά τα βασανιστήριά τους και να τα μετατρέψουν σε ευκαιρίες εξαγιασμού ή προσέγγισης του Θεού. Σε αρκετούς, τα βασανιστήρια προκάλεσαν μόνο απόγνωση και αγανάκτηση, ψυχικά τραύματα και εσωτερικό σκοτάδι. Υπήρξαν άλλοι – ακόμη και αξιόλογοι άνθρωποι – των οποίων η αντιμετώπιση ήταν αποκλειστικά ανθρωπίνη, βάσει φυσικών ανθρωπινων αρετών όπως η τιμή, το θάρρος και η αξιοπρέπεια, και όχι βασισμένη στην πίστη. Άλλωστε, αν κάναμε μια στατιστική έρευνα στα απομνημονεύματα των κρατούμενων, θα βλέπαμε πως μόνο ένα μικρό ποσοστό από αυτά οικοδομείται μέσα σε σαφή και συνειδητά πνευματικά πλαίσια. Στα υπόλοιπα, αν και η πίστη δεν απουσιάζει, όμως παραμένει σε ένα στοιχειώδες επίπεδο, πράγμα που αποδεικνύει ότι είτε η πνευματική εμπειρία έλειπε στην φυλακή, είτε χάθηκε αργότερα. Γι' αυτό, μπορούμε να πούμε πως η φυλακή ήταν κατεξοχήν ένας τόπος «κοσκινίσματος».

«Είχα την τύχη να υποστώ φοβερές ταλαιπωρίες για την πίστη, αφού συγκρούστηκα με τις πλέον αντικρουόμενες ιδέες και

τάσεις», γράφει ο Ιωάννης Ιανολίδε, ο προφήτης των ρουμανικών φυλακών. «Συνάντησα ανθρώπους που πέτυχαν την ανθρώπινη τελείωση, την αγιότητα, το μαρτύριο – αλλά μετά από ένα κοσκίνισμα δεκάδων και εκατοντάδων χιλιάδων που απέτυχαν.»²⁷

Μια ειδική κατηγορία φυλακισμένων ήταν οι λεγόμενοι λεγεωνάριοι. Αν και η πνευματική κατάστασή τους δεν ήταν πολύ υψηλότερη από εκείνη των υπολοίπων, η γαλούχησή τους στο Λεγεωναρικό Κίνημα έδινε στον αγώνα τους μια πνευματική προοπτική. Όπως έχουμε δείξει, ο λεγεωναρισμός είχε κατ' ουσίαν μια πνευματική όψη, η οποία αν αγνοηθεί κάθε προσπάθεια κατανόησης της λεγεωναρικής ιδεολογίας κινδυνεύει να αποτύχει. Αυτή η πνευματική βάση – συχνά μη συνειδητοποιημένη από τους ίδιους, ή χωρίς ιδιαίτερη εμβάθυνση – θα δώσει στους λεγεωνάριους ένα σημείο εκκίνησης στην πνευματική τους ωρίμανση και μεταμόρφωση, γεγονός που τους έκανε ικανούς να κατανοήσουν πνευματικά την εμπειρία και τα βασανιστήρια του δεσμοτηρίου. Για κάποιους απ' αυτούς, η φυλακή μετατράπηκε σε μια πραγματική ευκαιρία εξαγιασμού, τους δημιούργησε κατάλληλες συνθήκες στο να ξεκαθαρίσουν και να εμβαθύνουν την πνευματική προοπτική τους και εντέλει να καρποφορήσουν τα πνευματικά σπέρματα που εν δυνάμει υπήρχαν στην λεγεωναρική τους προπαίδεια. Πρέπει επίσης να επισημανθεί ότι αυτή η πνευματική ωρίμανση οδήγησε και στην εξυγίανση – από ευαγγελικής απόψεως – των διαφόρων λαθών που υπήρχαν στη λεγεωναρική ιδεολογία: όχι τόσο με την έννοια της άρνησής της, αλλά μάλλον με τη διόρθωση και ολοκλήρωσή της. Επομένως, σχεδόν αναπόφευκτα, ένα σημαντικό μέρος της εργασίας μας θα εξετάσει αυτούς τους λεγεωνάριους που κατενόησαν και προσπάθησαν να επωμισθούν εν πνεύματι τον αγώνα, τους πόνους και τις θλίψεις.

Μετά απ' αυτές τις γενικές παρατηρήσεις θα προχωρήσουμε στην παρουσίαση των διαφόρων πηγών μέσω των οποίων προμηθεύονταν την πατερική και φιλοκαλική γνώση οι φυλακισμένοι. Θα παρουσιάσουμε ταυτόχρονα και τον καίριο ρόλο που έπαιξε η Αγία Γραφή, διότι η συνύπαρξή τους ήταν πάντοτε δεδομένη.

---

²⁷ I. IANOLIDE, *ένθ' ανωτ.*, σ. 464. (ελλ. 211) Γι' αυτόν τον λόγο, η στάση μας έναντι των φυλακισμένων δεν πρέπει να είναι ένας αδιάκριτος θαυμασμός, ούτε πάλι μια καταδικαστική κρίση για όσους έπεσαν σε διάφορες υποχωρήσεις ή αποπήματα. Είναι πολύ δύσκολο να φανταστεί η να προβλέψει ο καθένας από εμάς πως θα συμπεριφερόταν σε παρόμοιες συνθήκες. Πρωτίστως είναι απαραίτητη ή μείζων των αρετών: η διάκριση.

3.4 Η παρουσία των Αγίων Πατέρων στις ρουμανικές φυλακές. 1941-1964

3.4.1 Η ομάδα των «μυστικιστών» του Αϊούντ

3.4.1.1 Γενική παρουσίαση

Θεωρούμε πως η πιο σημαντική ομάδα πατερικής κατεύθυνσης στις φυλακές είναι η λεγόμενη «μυστικιστική ομάδα» του Αϊούντ. Η ιστορία της είναι πολύ ενδιαφέρουσα και συγκινητική. Θα προσπαθήσουμε στην συνέχεια να την σκιαγραφήσουμε.

Μετά από την λεγόμενη «εξέγερση των λεγεωναρίων» τον Ιανουάριο του 1941, το Λεγεωναρικό Κίνημα βγαίνει εκτός νόμου και ο Στρατάρχης Ιών Αντωνέσκου ξεκινάει ένα πραγματικό κυνήγι των λεγεωναρίων. Οι περισσότεροι από τους συλληφθέντες είναι νέοι, φοιτητές ή ακόμα και μαθητές, που ανήκουν στην «Αδελφότητα του Σταυρού» (οργάνωση νεολαίας του Λεγεωναρικού Κινήματος). Το πολιτικό τους «έγκλημα» ήταν ακριβώς ότι ανήκαν στην Αδελφότητα και ότι συνέχιζαν την δράση τους – αποκλειστικά εκπαιδευτική – μέσα σ' αυτήν και μετά την δίωξή της από το νόμο. Έπειτα από παρωδιακές δίκες, με παράλογες και υπερβολικές κατηγορίες, στους νεαρούς «αδελφούς του σταυρού» επιβάλλονται τεράστιες ποινές – 20-25 χρόνια σκληρής φυλάκισης – πολλές φορές περισσότερα και από την ηλικία τους. Κάποιοι απ' αυτούς εξέτισαν την ποινή τους μέχρι τέλους.

Έτσι φθάνουν, μαζί με πολλούς άλλους λεγεωναρίους, στην φυλακή του Αϊούντ. Σε σύντομο χρονικό διάστημα, μεταξύ των φυλακισμένων αρχίζουν να εμφανίζονται διαφορετικοί προσανατολισμοί όσον αφορά την στάση τους απέναντι στο καθεστώς κράτησης. Διαμορφώνονται έτσι δυο βασικές τάσεις, κάποιες φορές ακόμη και ανταγωνιστικές. Ένα μέρος των κρατουμένων ήταν υπέρμαχοι μιας δυναμικής και βίαιης αντίστασης έναντι της ηγεσίας των φυλακών, χωρίς κανένα συμβιβασμό. Η στάση τους – συχνά ερεθιστική και προκλητική – εκκινούσε κυρίως από ένα ισχυρό αίσθημα αξιοπρέπειας και τιμής, που περισσότερο βασιζόταν στην εσωτερική τους ηθική δύναμη ή στην προσωπική υπερηφάνεια, παρά στις χριστιανικές τους πεποιθήσεις. Ένα άλλο μέρος των κρατουμένων πρότεινε μια πνευματική αντιμετώπιση της κατάστασης: να κατευθύνουν όλες τις ψυχικές τους δυνάμεις στο να αντέχουν εσωτερικά τις διώξεις και τα

βασανιστήρια, ενεργώντας συνεπέστερα προς την πίστη και ζώντας βαθύτερα την εν Χριστώ ζωή. Οι υποστηρικτές αυτής της γραμμής συνιστούσαν την αποφυγή κάθε σύγκρουσης με τους φύλακες – τις οποίες συγκρούσεις θεωρούσαν ανώφελες – και την υποταγή σε όλους τους κανόνες που επιβάλλονταν από την διοίκηση, εφ' όσον αυτοί δεν άγγιζαν θέματα σωτηρίας και πίστεως. Μόνο σε μια τέτοια περίπτωση έκριναν απαραίτητη την βίαιη αντίσταση, ανεξάρτητα από τις συνέπειες. Για τον λόγο αυτό, συχνά κατηγορούνταν από όσους ανήκαν στην πρώτη ομάδα για ηττοπάθεια και εγκατάλειψη της αληθινής λεγεωναρικής γραμμής, και ονομάζονταν – από κάποιους χλευαστικά και από άλλους με θαυμασμό – «οι μυστικιστές του Αϊούντ». Αν και διαφορετικές και ανταγωνιστικές μεταξύ τους, και οι δυο τάσεις – τόσο η αγωνιστική, όσο και η πνευματική – υπήρχαν εν σπέρματι στη λεγεωναρική ιδεολογία. Πρέπει επίσης να επισημάνουμε ότι δεν υπήρχε μια σαφής οριοθέτηση μεταξύ των δυο ομάδων, εφ' όσον στις θέσεις των κρατούμενων υπήρχαν πολλές αποχρώσεις και διαφοροποιήσεις. Υπήρχαν όμως αυτές οι δυο κύριες τάσεις, όπως και υπήρχαν οι μεταξύ τους αναμφισβήτητες εντάσεις – μερικές φορές ακόμα και βίαιες. Γενικά, ο χρόνος θα δικαίωνε τους «μυστικιστές». Οι «αγωνιστικοί», με τις αντιδράσεις στις προκλήσεις της ηγεσίας των φυλακών, έχασαν τελικά τις ψυχικές τους δυνάμεις και έφθασαν σε σημείο ή να μην μπορούν να συνεχίσουν τον αγώνα, ή να δικαιώσουν τους «μυστικιστές» και να συνασπιστούν μαζί τους²⁸.

Οι «μυστικιστές» ξεκίνησαν αρχικά από μια μάλλον ασαφή και απροσδιόριστη πνευματική διαίσθηση. Με την πάροδο όμως του χρόνου όλο και προόδευαν σε πνευματική τελείωση, στην κάθαρση από αμαρτίες, στην απόκτηση της χάρις του Θεού. Η πορεία τους είναι πράγματι συναρπαστική. Έχοντας ως οδηγούς σ' αυτό το ριψοκίνδυνο πνευματικό ταξίδι τους Αγίους Πατέρες της Εκκλησίας και κυρίως τον φωτισμό του Αγίου Πνεύματος, εκμεταλλεύτηκαν τις απάνθρωπες συνθήκες της φυλακής ως ευκαιρίες πνευματικής ωρίμανσης, και έφθασαν σε κορυφές αγιότητας που προκαλούν έκπληξη.

«Στις φυλακές την περίοδο 1941-1944 η πίστη μας αναζητούσε την πνευματική της κοίτη», γράφει για παράδειγμα ο Ιωάννης

---

²⁸ Ο Βασίλειος Τουρτουρέανου μας δίνει μια θαυμάσια μαρτυρία για το πώς άλλαξε η στάση του από «αγωνιστική» σε «μυστική». Σ' αυτήν βλέπουμε επίσης πως η πρώτη στάση μπορούσε να είναι θεμελιωμένη πάνω σε γνήσιες χριστιανικές αρχές και – αν καθαριζόταν από την υπερηφάνεια – να φέρει πνευματικούς καρπούς. Βλ. ΜΟΝΑΧΟΣ ΜΟΙΣΕ, *Sfântul închisorilor* [Ο Άγιος των φυλακών], εκδ. Reîntregirea, Αλμπα-Ιούλια 2007, σσ. 55 εε.

Ιανολίδε. «Θεωρήσαμε εξ αρχής την φυλακή ως μια ευκαιρία μαρτυρίου, διότι, παρόλο που διωκόμασταν από μια χριστιανική κυβέρνηση, κατά κάποιον τρόπο αποκηρύτταμε την αυθεντικότητά της και προσπαθούσαμε εμείς να γίνουμε καλοί χριστιανοί. Ξεκινήσαμε από πίστη στο Θεό, αλλά δεν είχαμε την εμβριθή γνώση της. Αναγνωρίζαμε την αυθεντία της Εκκλησίας, αλλά ψάχναμε διακαώς το νέο. Ερευνήσαμε τα πλέον αξιόλογα συγγράμματα της Εκκλησίας και της Ιεράς Παράδοσης και εστιάσαμε κυρίως στην Αγία Γραφή, και ειδικά στην Καινή Διαθήκη. Η ανάγνωσή τους προκάλεσε ένα σκληρότερο διωγμό, ο οποίος έκανε το χριστιανικό μας βίωμα ακόμα βαθύτερο.»²⁹

Βεβαίως, η πνευματική τους ανάπτυξη δεν ήταν ενιαία και δεν έφθασαν όλοι στα ίδια μέτρα κατανόησης και βίωσης της πίστης. Πάντως, στους κύκλους τους σχηματίστηκε μια ζύμη πνευματικού βιώματος κάτω από το φως των Αγίων Πατέρων, η οποία κατόπιν διαδόθηκε και σε άλλες φυλακές που επηρέασε πολλούς, αποτελώντας το πρότυπο και το κλειδί για μια χριστιανική και φιλοκαλική αντίληψη της φρικτής εμπειρίας της φυλακής. Ακριβώς λόγω αυτής τους της σημασίας, θα προσπαθήσουμε να αναφερθούμε, δι' ολίγων, στις σημαντικότερες πνευματικές προσωπικότητες της εν λόγω ομάδας και να σχηματίσουμε τις βιογραφικές τους προσωπογραφίες.

3.4.1.2 Οι «μυστικιστές» του Αϊούντ – Βιογραφικές προσωπογραφίες

3.4.1.2.1 Ο Τραιϊανός Τριφάν

Ο μεγαλύτερος στην ηλικία της ομάδας των «μυστικιστών» ήταν ο δικηγόρος Τραιϊανός Τριφάν, πρώην νομάρχης του Μπρασώφ κατά το σύντομο διάστημα που οι λεγεωνάριοι ήταν Κυβέρνηση της χώρας. Ως άνθρωπος σπάνιας αξιοπρέπειας και σοφίας και ήδη ώριμος πνευματικά όταν μπήκε στην φυλακή, έγινε ο συνδετικός κρίκος των νέων που αναζητούσαν στην πίστη απαντήσεις για τις ανησυχίες και τις προσδοκίες τους. Όσοι τον γνώρισαν στις φυλακές τον περιγράφουν με τα θερμότερα λόγια, τονίζοντας τον ρόλο του ως πνευματικό σύμβουλο, ως μεσολαβητή στις συγκρούσεις, ως εκπαιδευτή χαρακτήρων· ένα πραγματικό φάρο φωτός

---

²⁹ I. IANOLIDE, *ένθ' ανωτ.*, σ. 443.

στην σκοτεινή ερημιά των ρουμανικών φυλακών. Ο Ιωάννης Ιανόλιδε μας λέει για αυτόν ότι

«έλαμψε μυστικά και ήταν εργάτης της νοεράς προσευχής, τα βάθη της οποίας πλησίασε με παλμό και φλόγα.»³⁰

Ο μπάρμπα-Τριφάν – όπως χαϊδευτικά τον αποκαλούσαν – με την αξιοπρεπή και ασυμβίβαστη στάση που τον διέκρινε, έγινε στην φυλακή ένα πραγματικό σημείο αναφοράς. Μια ωραία περιγραφή των πνευματικών του μέτρων μας δίνει ο Δημήτριος Μπορντεϊάνου, ο οποίος είχε την αγαθή τύχη να μείνουν μαζί στο ίδιο κελλί στη φυλακή της Γκέρλα, κατά την Μεγάλη Εβδομάδα του 1955. Ο τρόπος με τον οποίον ο μπάρμπα-Τριφάν ζούσε με μεγάλη ένταση τα πάθη του Χριστού – σαν να βρισκόταν και ο ίδιος στο Γολγοθά, κλαίγοντας συνεχώς «όπως έκλαιγαν τότε οι μυροφόρες και η Μητέρα Του» – άγγιξε βαθιά τον Μπορντεϊάνου.

«Ήταν ένας άνθρωπος προικισμένος με μια καλοσύνη και μια ψυχική ειρήνη που σπάνια συναντιόνται, ο οποίος έκανε 22 ολόκληρα χρόνια στη φυλακή. [...] Τον έζησα την Μεγάλη Εβδομάδα, από την Μεγάλη Δευτέρα έως και το Μεγάλο Σάββατο. Αυτά που είδα σ' αυτόν ήταν παραπάνω από εντυπωσιακά. Την Μεγάλη Δευτέρα το πρωί ήθελα να συζητήσουμε πώς πρέπει κανείς να βιώσει πνευματικά αυτή την αγία Εβδομάδα. Αλλά πλησιάζοντάς τον παρατήρησα, προς μεγάλη μου έκπληξη, ότι έκλαιγε με δάκρυα ποτάμι. Όσοι παραβρίσκονταν στο δωμάτιο, μετά από παράκλησή του, του παραχώρησαν μια μικρή γωνιά. Ντράπηκα που τον ενόχλησα και όλη την Μεγάλη Εβδομάδα δεν θέλησα να μιλήσω μαζί του. Αποσύρθηκε σ' εκείνη την μικρή γωνιά και έκλαιγε συνεχώς· έβλεπε με τα μάτια της ψυχής και αισθανόταν με την καρδιά τα πάθη του εσταυρωμένου Υιού του Θεού πάνω στον Γολγοθά. Μας εντυπωσίασε τόσο πολύ όλους, ώστε όλη η Μεγάλη Εβδομάδα ήταν μια εβδομάδα πένθους. [...] Στη διάρκεια εκείνου του Πάσχα είδα το φωτεινό πρόσωπο του μπάρμπα-Τριφάν να μοιάζει με τα πρόσωπα των μεγάλων Ρουμάνων μυστικιστών, όπως του πατρός Κλεόπα Ηλίου, του πατρός [Ιλαρίωνος] Αργκάτου, του πατρός Αρσενίου [Παπατσιόκ] κλπ.»³¹

---

³⁰ I. IANOLIDE, *ένθ' ανωτ.*, σ. 321.

³¹ D. BORDEIANU, *ένθ' ανωτ.*, σσ. 17, 392-393.

Με την φωτεινή και γεμάτη χάρη παρουσία του, ο Τραϊανός Τριφάν επηρέασε αποφασιστικά τον Μπορντεϊάνου – αλλά και πολλούς άλλους – στην ανακάλυψη και προσέγγιση των πνευματικών αξιών της Ορθοδοξίας.

3.4.1.2.2 Ο Τραϊανός Μαριάν

Συνομήλικος του Τραϊανού Τριφάν και ομόψυχος με αυτόν, επίσης δικηγόρος από το Μπρασόφ, ένας άλλος μέντορας της ομάδας των «μυστικιστών» ήταν και ο Τραϊανός Μαριάν, ηγετικό στέλεχος των Λεγεωναριών. Ο πατήρ Νικόλαος Γκρεμπένεα μας λέει:

«Ο Τραϊανός Μαριάν και ο απολύτως ομόψυχός του Τραϊανός Τριφάν ήταν πάντα αχώριστοι. Οι κοινές τους ιδέες οδήγησαν και τους δυο σε ίδιες θέσεις: ήταν άνθρωποι που είχαν κλίση περισσότερο προς την θεολογία παρά προς την πολιτική και τις δραστηριότητές της.»³²

Ο Βιργίλιος Μαξίμ επίσης μιλάει γι' αυτόν με λόγια γεμάτα θαυμασμό: «Ο Τραϊανός Μαριάν ήταν σαν ένα ποτάμι ήρεμο στην επιφάνειά του, που στο μυστικό του βάθος ξεπλενόταν από κάθε κοσμική λάσπη, για να χυθεί τελικά καθαρό στη θάλασσα της θεϊκής αγάπης.»³³

3.4.1.2.3 Ο πατήρ Βασίλειος Σέργιε

Τις λειτουργικές και μυστηριακές ανάγκες της ομάδας τις κάλυπτε ο πατήρ Βασίλειος Σέργιε. Λειτουργούσε ως πραγματικός πνευματικός πατέρας των «μυστικιστών», καθοδηγώντας τους με την ποιμαντική του εμπειρία και μυώνοντας τους στα μυστήρια της πρακτικής χριστιανικής ζωής. Ο Βιργίλιος Μαξίμ μας δίνει μια θερμή μαρτυρία για την πνευματική του προσωπικότητα:

«Ο πατήρ Βασίλειος Σέργιε, αριστούχος απόφοιτος της Θεολογικής Σχολής του Τσερναούτσι, ήταν και ένας ένθερμος τηρητής των αληθειών της χριστιανικής ζωής. Σε όλες του τις κινήσεις ήταν ιδιαίτερα συγκρατημένος. Η ζωή αποτελούσε γι' αυτόν εν Χριστώ

³² ΠΡΕΣΒ. Ν. GREBENEA, *ένθ' ανωτ.*, σσ. 118-120.

³³ V. MAXIM, *Imn pentru crucea purtată* [Υμνος εις τον φερόμενο σταυρό], 1^{ος} τόμος, εκδ. Gordian, Τιμισοάρα 1997, σ. 182.

χρόνο, και όχι ακολουθία τυχαίων γεγονότων χωρίς νόημα ή σκοπό.»³⁴

Για την πνευματική του καθοδήγηση, ο Μαξίμ λέει:

«Με την ευλογία του πατρός Σέργιε, ο καθένας καθόρισε τον προσωπικό του κανόνα προσευχής. Επίσης, με τακτικές κοινές συναντήσεις, ο πατήρ Σέργιε έλεγχε την πνευματική μας πρόοδο.»³⁵

Με την θεολογική του συγκρότηση, ο πατήρ Σέργιε έπαιξε σημαντικό ρόλο στην μετάδοση της πατερικής διδασκαλίας στους νέους της ομάδας. Αυτοί είχαν την ευλογία της ευεργετικής του παρουσίας μόνο μέχρι το 1944, έτος που αποφυλακίσθηκε. Υπήρχαν και άλλοι ιερείς στην φυλακή του Αϊούντ που είχαν πνευματικές σχέσεις με τους νεαρούς «ασκητές», όχι όμως τόσο στενές όσο ο πατήρ Σέργιε.

3.4.1.2.4 Ο Άγγελος (πατήρ Αρσένιος) Παπατσιόκ

Στην ομάδα των «μυστικιστών» ανήκε ο – αν και νεότερος στην ηλικία επίσης μέντορας – Άγγελος Παπατσιόκ, ο μετέπειτα ιερομόναχος Αρσένιος, που αναδείχθηκε ένας από τους μεγαλύτερους ρουμάνους Γέροντες και πνευματικούς. Ο νεαρός Άγγελος Παπατσιόκ, κληρονομώντας από τους Βλάχους προγόνους του την επιμονή και μια ευερέθιστη και ανδρεία φύση, είχε μια τεράστια επιρροή πάνω στην πνευματική ανάπτυξη των συγκρατουμένων του. Την απόφασή του να γίνει μοναχός την πήρε πολύ νωρίς στην φυλακή, και έτσι αφιερώθηκε στην εν Χριστώ ζωή χωρίς αμφιταλαντεύσεις. Ως εκ τούτου, εξέλαβε την φυλάκισή του ως μια ευπρόσδεκτη ευκαιρία ενίσχυσης και εμβάθυνσης του πόθου του για τον Θεό. Μαρτυρίες από την φυλακή μας τον παρουσιάζουν ως άνθρωπο βαθιού χριστιανικού βιώματος. Για παράδειγμα, ο Βιργίλιος Μαξίμ τον περιγράφει ως άνθρωπο που

«βάνιζε με σιγουριά, χωρίς καμία αμφιβολία στο λογισμό του, την πεπατημένη οδό που βάνισαν όσοι έφθασαν με σωματικές και ψυχικές ασκήσεις στην κάθαρση και το φωτισμό του νου.»³⁶

Αλλού, μιλώντας για τον ρόλο του μελλοντικού πατρός στην πνευματική τους συγκρότηση, προσθέτει:

---

³⁴ Αυτόθι, σ. 110.

³⁵ Αυτόθι, σ. 118.

³⁶ Αυτόθι, σ. 183.

«Ο Άγγελος Παπατσιόκ είχε ένα σπάνιο ζήλο στο να αποκτήσει τα υψηλά μέτρα της ενάρετης, αγνής, άγιας ζωής. Ένθερμος υποστηρικτής της νοεράς ευχής, μας ήταν φως και προτροπή για να ενσωματωθούμε στο Χριστό ως αγιασμένα μέλη.»³⁷

Κλείνουμε γι' αυτόν με μια μαρτυρία του Ιωάννη Ιανολίδη:

«Μικρόσωμος, αδύνατος, οξυδερκής και ζωηρός, μέγας πνευματικός, άνθρωπος δίχως συμβιβασμούς. Ο μέγας μικρός. Έγινε μοναχός εκ κλίσεως. Παρθένος στο σώμα και στην ψυχή, ακέραιος χαρακτήρας. Αδιάκοπη ενέργεια και τεράστια δύναμη αγάπης. Άνθρωπος αγώνος και θυσίας. Ιεραποστολική συνείδηση και ικανότητα. Έκανε προσήλυτους και πριν και αφού έγινε μοναχός. Αγωνίστηκε να δημιουργήσει χριστιανούς με αληθινή συνείδηση και το κατάφερε. Έμπειρος αγωνιστής ο ίδιος, έλεγε: *Εμείς πολεμάμε τους άθεους στο σπίτι τους. Είναι ένας φάρος του Χριστού.*»³⁸

3.4.1.2.5 Ο Βαλέριος Γκαφένκου – «ο άγιος των φυλακών»

Βεβαίως, ο σημαντικότερος εκπρόσωπος όσων αντιμετώπισαν χριστιανικά και φιλοκαλικά την ακραία εμπειρία της φυλακής ήταν ο Βαλέριος Γκαφένκου, γνωστός σε όλους ως ο – κατεξοχήν – *άγιος των φυλακών*. Στο πλούσιο υλικό απομνημονευμάτων της περιόδου των φυλακίσεων, η μορφή του δεσπόζει με μια μοναδική λαμπρότητα. Όσοι των γνώρισαν τον περιγράφουν με εκφράσεις μεγίστου θαυμασμού.

Γεννήθηκε στην Βεσσαραβία, στις 24 Ιανουαρίου 1921, από μια οικογένεια Ρουμάνων πατριωτών (ο πατέρας του ήταν μέλος του Συμβουλίου της Χώρας που ψήφησε την ένωση της Βεσσαραβίας με την Ρουμανία στις 27 Μαρτίου 1918). Ως μαθητής Λυκείου ασπάζεται τις χριστιανικές εκπαιδευτικές αρχές των Αδελφοτήτων του Σταυρού. Μετά την αποφοίτησή του από το Λύκειο, εγγράφεται στη Νομική Σχολή του Ιασίου και αναλαμβάνει τις Αδελφότητες του Σταυρού των Λυκείων της πόλης. Η επιλογή του να συνεχίσει την εκπαιδευτική του δραστηριότητα μέσα στις Αδελφότητες ακόμη και μετά την δια νόμου απαγόρευση του Κινήματος των Λεγεωνάριων, τον Ιανουάριο του 1941, έχει ως αποτέλεσμα

---

³⁷ *Αυτόθι*, σ. 110.

³⁸ I. IANOLIDE, *ένθ' ανωτ.*, σ. 328. Στα ελληνικά, βλ. το βιβλίο του ΑΡΧΙΜ. ΙΩΑΝΝΙΚΙΟΥ ΜΠΑΛΑΝ, *Ψυχωφελείς Διάλογοι με τό Γέροντα Άρσένιο*, εκδ. «Ορθόδοξος Κυψέλη», Θεσσαλονίκη 2001.

τη σύλληψή του το φθινόπωρο του ίδιου έτους και την απότομη διακοπή των σπουδών του. Με τον εγκλεισμό του στο Αϊούντ, προσχωρεί αμέσως στην ομάδα των κρατουμένων που ήταν συσπειρωμένοι γύρω από τον Τραϊανό Τριφάν και τον Τραϊανό Μαριάν και είχαν σκοπό να βιώνουν όσο το δυνατόν βαθύτερα και πιο πνευματικά την χριστιανική πίστη. Σύντομα, γίνεται ζωντανό παράδειγμα όλων.

Αφιερωμένος ολόκληρος στην εν Χριστώ ζωή, ο Βαλέριος Γκαφένκου έχει το καλοκαίρι του 1943 μια εμπειρία πνευματικής αφύπνισης: παρά την κρυστάλλινη καθαρότητά του, φθάνει στην συνειδητοποίηση της αμαρτίας, την οποία βλέπει ως πηγή τόσο του προσωπικού του πόνου, όσο και των άλλων:

«Μετά από πολλή αγωνία και πολύ πόνο, όταν το ποτήρι των θλίψεών μου είχε γεμίσει, ήρθε μια αγία ημέρα, τον Ιούνιο του 1943, που έπεσα με το πρόσωπο στο έδαφος, γονατισμένος με σκυμμένο κεφάλι, με καρδιά συντετριμμένη, κλαίγοντας γοερά. Παρακαλούσα τον Θεό να μου χαρίσει το φως. Εκείνον τον καιρό είχα χάσει όλη την εμπιστοσύνη μου στους ανθρώπους. Είχα την επίγνωση ότι βρισκόμουν στην αλήθεια· όμως γιατί υπέφερα; Στην ψυχή μου, κάποτε γεμάτη ενθουσιασμό, είχε παραμείνει μόνο η αγάπη. Κανείς δεν με καταλάβαινε. Μέσα στο παρατεταμένο μου κλάμα άρχισα να κάνω μετάνοιες. Και ξαφνικά – Ω, Θεέ μου! Πόσο μεγάλος είσαι, Κύριε! – είδα την ψυχή μου γεμάτη αμαρτίες, βρήκα μέσα μου την ρίζα όλων των ανθρώπινων αμαρτιών. Αλίμονο, τόσες αμαρτίες, και τα μάτια της ψυχής μου – πωρωμένης από την υπερηφάνεια – δεν τις έβλεπαν! Πόσο μεγάλος είναι ο Θεός!»³⁹

---

³⁹ I. IANOLIDE, *ένθ' ανωτ.*, σσ. 231-232. (ελλ. 224). «Τί συμβαίνει, όταν αρχίζω να συνειδητοποιώ ότι κάτι είναι αμαρτία; Αρχίζω να βλέπω το σκοτάδι, στο οποίο βρίσκομαι. Και αυτή η επίγνωση του σκοταδιού μου, δεν φανερώνει πως φάνηκε κάποιο φως στη ζωή μου; Με δυο λόγια, λοιπόν, η συνειδητοποίηση της αμαρτίας – και σας το λέω αυτό βάσει των φιλοκαλικών Πατέρων και του Γέροντά μου – είναι το άκτιστο φως, είναι ο ίδιος ο Θεός που φωτίζει τη συνείδηση. [...] Τώρα που βλέπω την άβυσσο και το σκοτάδι της αμαρτίας μου, μπορεί να απελπιστώ, αλλά για τον Θεό είμαι πιο πολύτιμος απ' ότι προηγουμένως, που ήμουν το ίδιο αμαρτωλός και δεν το είχα συνειδητοποιήσει. Και γιατί Του είμαι πιο πολύτιμος; Διότι βρήκε στο πρόσωπό μου κάποιον, με τον οποίο μπορεί να αρχίσει να μιλά. Μας έλεγε ο γέροντας Σωφρόνιος: *Η ζωή της μετανοίας δεν είναι τίποτε άλλο, παρά η επιστροφή του ανθρώπου από το σκοτάδι, το οποίο το φως του Θεού σήμερα μας αποκαλύπτει, προς αυτό ακριβώς το φως.*» ΙΕΡΟΜ. ΡΑΦΑΗΛ ΝΟΪΚΑ, *Η καλλιέργεια του Πνεύματος*, εκδ. «Το Περιβόλι της Παναγίας», Θεσσαλονίκη 2013, σ. 165.

Αυτός ο ψυχικός συγκλονισμός θα αποδειχτεί αποφασιστικός για όλη την υπόλοιπη ζωή του και για την περαιτέρω πνευματική του ανάπτυξη. Είναι η στιγμή κατά την οποία ο Βαλέριος περνάει από μια απλή ηθική κατανόηση του χριστιανισμού (που ήδη είχε βάσει της μόρφωσής του στην Αδελφότητα του Σταυρού) σε μια πνευματική κατανόηση της πίστης – ως ζωής εν Χριστώ και με τον Χριστό – που φθάνει να περιλαμβάνει όλα τα επίπεδα του ανθρωπίνου είναι. Αυτή η νέα πνευματική συνείδηση θα αποδειχτεί ουσιαστική για την ικανότητά του να δεχθεί – ως γη αγαθή – την φιλοκαλική διδασκαλία των Πατέρων. Απ’ αυτή την στιγμή, ο Βαλέριος ανεβαίνει σαν αστραπή τα σκαλοπάτια της πνευματικής ζωής, σηκώνοντας καρποφόρα τον σταυρό των βασανιστηρίων της φυλακής, και φθάνει σε μια πραγματική μεταμόρφωση όλης του της ύπαρξης – μεταμόρφωση που θα επηρεάσει όλους όσους τον γνώρισαν.

Για δυο χρόνια (1946-1948) έμεινε στην αγροτική φυλακή της Γκάλντα (κοντά στο Αϊούντ), μαζί με τους υπόλοιπους της ομάδας των νεαρών ασκητών. Έπειτα, ο Βαλέριος μεταφέρθηκε στη φυλακή του Πιτέστι, που προοριζόταν για φοιτητές. Εδώ το 1949 θα εγκαινιασθεί το μακάβριο – αλλά και διάσημο – πείραμα της «αναμόρφωσης»⁴⁰, που όμως ο Βαλέριος θα το προλάβει μόνο στα πρώτα του στάδια, επειδή τον Δεκέμβριο του ίδιου έτος θα μεταφερθεί – λόγω φυματίωσης – στη φυλακή-σανατόριο του Τίργκου-Οκνα. Θα πεθάνει εδώ, στις 5 Φεβρουαρίου 1952, περιβαλλόμενος από ουράνιο φως. Σε πολύ λίγο χρόνο η φήμη της αγιότητάς του θα διαδοθεί σε όλο το ρουμανικό Γκουλάγκ – και αργότερα όλο και πιο μακριά.

Μιλώντας γι’ αυτόν, ο Βιργίλιος Μαξίμ – ο οποίος με επιστολή του προς την Ιερά Σύνοδο της Εκκλησίας της Ρουμανίας ζήτησε την επίσημη διακήρυξή του ως αγίου – τον περιγράφει με υπέροχες εκφράσεις. Αναφέρουμε μόνο μερικές:

«Ο Θεός τον περιέλουσε με την χάρη της ομορφιάς. Σωματικά φαινόταν σαν ένας αρχάγγελος, που άλλοτε κρατούσε την πύρινη ρομφαία του θείου λόγου και άλλοτε τον κρίνο της καθαρότητας, γεμάτο από μυστικό άρωμα. Ηθικά, ήταν ακατηγόρητος, αφού η ταπεινοφροσύνη του συνδυαζόταν με την ρωμαλεότητα των αποφάσεων. Πνευματικά, βρισκόταν συνεχώς μέσα σε Θαβώριο φως, σχεδόν μόνιμα σε κατάσταση έκστασης. Δεν μπορούσες να καταλάβεις αν αυτά που έλεγε τα έβλεπε εν πνεύματι ή το Άγιο

---

⁴⁰ Βλ. σσ. 124 εε.

Πνεύμα μιλούσε μέσα απ' αυτόν. Η ζωή του ήταν μια πτήση προς τα ύψη, την οποία δύσκολα μπορούσες να παρακολουθήσεις.»⁴¹

Σε άλλο σημείο, ο ίδιος λέει:

«Ο Βαλέριος Γκαφένκου καιγόταν, το λέω και πάλι. Καιγόταν... ως θυσία ολοκαυτώματος, κυριολεκτικά, μπροστά στα βλέμματα όλων, σαν μια λαμπάδα φωτός από την οποία ο καθένας λάμβανε ψυχική και σωματική δύναμη. Τα λόγια του ήταν πνευματοφόρα. Οι χειρονομίες του ήταν ευλογίες και αγκαλιές. Οι πράξεις του – που οι άλλοι σπάνια ή μετά από καιρό τις αντιλαμβάνονταν ή τις ανακάλυπταν – ήταν δώρα ολάκερου του είναι του. Ο Βαλέριος δεν προσέφερε, προσφερόταν.»⁴²

Αλλά η πιο εκφραστική μαρτυρία της εξαιρετικής προσωπικότητας του Βαλερίου Γκαφένκου – μαρτυρία που δίνει, όσο είναι ανθρωπίνως δυνατόν, το βάθος και το ύψος της πνευματικής του εμπειρίας – είναι εκείνη του Ιωάννου Ιανολίδη, του πιο στενού μαθητή και φίλου του. Ολόκληρο το βιβλίο του Ιανολίδη – *Η επιστροφή στον Χριστό* – είναι ουσιαστικά ένας ύμνος αφιερωμένος στην αγιότητα του Βαλερίου. Από το πλήθος όσων αναφέρονται εκεί, επιλέγουμε το εξής:

«Έχω το σθένος να ομολογήσω ότι είμαι ένας ευτυχισμένος άνθρωπος, επειδή είδα έναν άνθρωπο στον οποίο ζούσε, σκεπτόταν, χαμογελούσε και νικούσε ο Χριστός: τον Βαλέριο Γκαφένκου. Μόλις βρήκε τον Κύριο, ο Βαλέριος εγκατέλειψε τα πάντα και αφιερώθηκε σ' Αυτόν ολοκληρωτικά και οριστικά. Ακολούθησε η μεγάλη μάχη: ο πόλεμος με τα πάθη, η φύλαξη του στόματος και όλων των αισθήσεων, η αυτοκυριαρχία, η κάθαρση των λογισμών και των πιο λεπτών εσωτερικών κινήσεων, έτσι ώστε το Άγιο Πνεύμα εισχώρησε σταδιακά στο σώμα, στην ψυχή, στον νου και σε όλη του την ζωή. Μέσα στην ταραγμένη ζωή της φυλακής, ο Βαλέριος ήταν ο ακλόνητος και ακέραιος βράχος της πίστης. Ο εσωτερικός του άνθρωπος είχε ήδη τελειοποιηθεί. Η ορμητικότητά του ήταν ήπια· όταν δώριζε φαινόταν σαν να ζητιανεύει τα ψυχικά του ύψη ήταν γεμάτα από ταπεινότητα. Ήταν αθώος όπως ένα παιδί και ταπεινός όπως ένας αμαρτωλός. Παρόλο που η γνώμη του ήταν σεβαστή σε όλους, αυτός υπάκουε ταπεινά τους πάντες· ενώ τον διακονούσαν στην αρρώστια,

---

⁴¹ V. MAXIM, *ένθ' ανωτ.*, σ. 180.

⁴² *Αυτόθι*, σ. 181.

αισθάνονταν όλοι ότι ο ίδιος τους διακονεί· αν και καταβεβλημένος από τα βάσανα, μυστικές δυνάμεις τον έκαναν ισχυρό. Η προσευχή του ήταν η ίδια η ζωή του, η ψυχή του ήταν γεμάτη από τη Χάρη, ο νους του ήταν φορτωμένος με ουράνια δώρα και φώτα. Το εγώ του ήταν νεκρό εν Χριστώ Ιησού και ο Ιησούς ήταν ζωντανός μέσα στον Βαλέριο. Είχε γίνει ένα σύμβολο και ένα παράδειγμα ζωής, όχι από δική του πρόθεση, αλλά λόγω της πολιτείας του. Όντας χριστοφόρος, ήταν ταπεινός, ευλαβής, νηφάλιος, πάντοτε ευχαριστημένος, πάντα δοξάζοντας τον Κύριό του. Στον Βαλέριο αισθανόταν κανείς την ένωση ζωής και αιωνιότητας, την ένωση νου και καρδιάς, την ένωση σώματος και ψυχής, την ένωση Θεού και ανθρώπου, την ένωση ανθρώπου και φύσης, την εν Χριστώ ένωση όλων των ανθρώπων, την ειρήνη, την αρμονία και την ενότητα του κόσμου.»⁴³

3.4.1.2.6 Ο Ιωάννης Ιανολίδε

Αξίζει να επιμείνουμε, δι' ολίγων, και στην αξιοσημείωτη προσωπικότητα του Ιωάννου Ιανολίδε. Αναγνωρισμένος απ' όλους τους φυλακισμένους ως ο εγγύτερος μαθητής του Βαλερίου Γκαφένκου, ο Ιανολίδε κυριολεκτικά «ανακαλύφθηκε» μόνο με την έκδοση – 20 χρόνια μετά τον θάνατό του – του βιβλίου με τα απομνημονεύματά του από τη φυλακή. Έχοντας ως επίκεντρο την απαστράπτουσα μορφή του Βαλερίου, το βιβλίο του αποδεικνύεται κατά πολύ το πιο βαθύ και το πιο πνευματικό απ' όλα τα απομνημονεύματα των φυλακισμένων· ένα πραγματικό κλειδί για να κατανοηθούν πνευματικά και φιλοκαλικά τα ακραία βιώματα της φυλακής. Ο Ιανολίδε συνελήφθη τον Οκτώβριο του 1941, σε ηλικία 20 ετών, και εντάχθηκε στην ομάδα των «μυστικιστών» σχετικά αργά, μόλις το 1945. Συνόδεψε τον Βαλέριο στις φυλακές του Πιτέστι και του Τίργκου-Όκνα, παραμένοντας αχώριστα μαζί του μέχρι το θάνατο του Βαλερίου. Ο Ιανολίδε αποφυλακίστηκε μαζί με όλους τους πολιτικούς κρατουμένους το 1964, ύστερα από 23 χρόνια φυλάκισης. Μιλώντας γι' αυτόν, ο πατήρ Κωνσταντίνος Βοϊτσέσκου λέει – δικαίως – ότι,

---

⁴³ I. IANOLIDE, *ένθ' ανωτ.*, σ. 221. (ελλ. 211-212)

«αν και σχετικά νέος, είχε αποκτήσει την φιλοκαλική σοφία ενός μεγάλου αββά.»⁴⁴

3.4.1.2.7 Ο Βιργίλιος Μαξίμ

Ένα άλλο σημαντικό μέλος της ομάδας των νεαρών ασκητών του Αϊούντ ήταν ο Βιργίλιος Μαξίμ, ο οποίος μας άφησε επίσης μια ανεκτίμητη μαρτυρία για τη ζωή στη φυλακή: το βιβλίο του «Ύμνος εις τον φερόμενο σταυρό», το οποίο είναι βαθιά ριζωμένο σε πνευματικές και πατερικές αρχές. Συνελήφθη το 1942, όταν ήταν μόλις 19 ετών, όμως παρά το νεαρό της ηλικίας του έγινε πολύ γρήγορα μια από τις πιο κεντρικές προσωπικότητες των «μυστικιστών». Το βιβλίο του με τις αναμνήσεις από τα χρόνια της φυλακής, αλλά και οι μαρτυρίες όσων τον γνώρισαν, μας τον παρουσιάζουν όχι μόνο ως έναν επίμονο και ανυποχώρητο ομολογητή της χριστιανικής πίστης έναντι του κομμουνιστικού αθεϊσμού, αλλά και ως έναν εξαιρετο γνώστη της διδασκαλίας της Εκκλησίας, στοιχισμένο στο πνεύμα των Αγίων Πατέρων. Επίσης, αποδεικνύεται ως ένας άνθρωπος με το χάρισμα της «διάκρισης των πνευμάτων» και με την ικανότητα να αναγνωρίζει τα πραγματικά γεγονότα που κρύβονται πίσω από τα συμβάντα της ζωής. Λόγω των αρετών του, και κυρίως του πνευματικού του βάθους, στα 22 χρόνια που ήταν κρατούμενος έγινε ηθικό πρότυπο και σημείο αναφοράς των φυλακισμένων, και απέκτησε τη φήμη ανθρώπου που εμφορείται από το πνεύμα του Θεού. Αναφερόμενος σ' αυτόν, ο πατήρ Λίβυο Μπρίνζας λέει:

«Όταν τον γνώρισα στην φυλακή της Γκέρλα, ο Βιργίλιος Μαξίμ είχε ήδη συμπληρώσει 13 χρόνια βαριάς φυλάκισης και είχε ακόμη πολλά άλλα βάσανα να υποφέρει. Ολόκληρη η νεότητά του ήταν ένας σταυρός και ένας Γολγοθάς που φαινόταν να μην έχει τέλος. Το κελλί της φυλακής γι' αυτόν ήταν ένα κελλί μοναστηριού, όπου η ψυχή του – ποθώντας τα ύψη – μεταμορφωνόταν στο πνεύμα του Χριστού. Λόγω των ιστορικών συνθηκών, αυτός ο άνθρωπος της δυνατής μυστικιστικής και θεολογικής κλίσης, παρέμεινε απλός λαϊκός. Σε άλλες συνθήκες θα γινόταν σίγουρα μεγαλόσημος κληρικός. Λίγοι άνθρωποι υπάρχουν σήμερα στη Ρουμανία που έχουν το ηθικό δικαίωμα να μιλήσουν στον ρουμανικό λαό – και

---

⁴⁴ ***, *Părintele Voicescu. Un duhovnic al cetății* [Ο Πατήρ Βοϊτσέσκου. Ένας πνευματικός πατήρ της πόλης], έκδ. Bizantină, Βουκουρέστι 2002, σ. 26 [εις το εξής ως Βοϊτσέσκου].

κυρίως στους νέους – όπως αυτός ο υπέρμαχος της ανάστασης του έθνους.»⁴⁵

3.4.1.2.8 Άλλοι νεαροί ασκητές

Υπήρξαν και άλλοι αξιόλογοι νέοι που ανήκαν στην ομάδα των «μυστικιστών» και έφθασαν σε μεγάλα πνευματικά μέτρα, ώστε να γίνουν ωραίες μορφές και ηθικά σημεία αναφοράς για τους κρατούμενους. Θα αναφερθούμε σ' αυτούς ακροθιγώς. Ο Μαρίνος Ναϊντίμ, που συνελήφθη και αυτός το 1941, ήταν ο πιο στενός φίλος του Βαλέριου Γκαφένκου την περίοδο του Αϊούντ, με τον όποιον είχαν τα ίδια ψυχικά χαρακτηριστικά:

«Ντροπαλός σαν κορίτσι, αγνός άνθρωπος, με μεγάλη ψυχική καθαρότητα, υπάκουος», όπως τον περιγράφει κάποιος⁴⁶.

Με ξεχωριστά λόγια μιλάει γι' αυτόν και ο Γαβριήλ Μπαλανέσκου, αργότερα σύντροφός του στην φυλακή:

«Ο Μαρίνος Ναϊντίμ επιβαλλόταν με την συμπεριφορά του, με τη μόρφωσή του – την οποία απέκτησε στη φυλακή! – και με τη μεγάλη δύναμη που διέθετε να αγαπά όλους όσους βρίσκονταν γύρω του. Στο δωμάτιο που διέμενε ο Ναϊντίμ υπήρχε μια ξεχωριστή ατμόσφαιρα από αυτή των άλλων δωματίων. Η ίδια ατμόσφαιρα υπήρχε και στις ομάδες όπου εργαζόταν. Οι συγκρούσεις στις φυλακές ήταν συχνή υπόθεση, αλλά να συγκρουστείς με τον Μαρίνο Ναϊντίμ ήταν αδύνατο. Τις ξεπερνούσε με την δεξιοτεχνία ενός διπλωμάτη. Σε αντίθεση με άλλους βαρυποινίτες αδελφούς του σταυρού, ο Ναϊντίμ εκδήλωνε ισορροπία και στο να κρατά την θρησκευτική του ζωή σε ένα μετριοπαθή, ταπεινό τόνο. Μόνο ένα πολύ προσεκτικό μάτι μπορούσε να παρατηρήσει τις στιγμές που ο Ναϊντίμ απουσίαζε για να κάνει προσευχή, ή τις ημέρες που τηρούσε νηστεία. Όλες οι πράξεις του γίνονταν εν τω κρυπτώ, και στις συζητήσεις του για την θρησκεία δεν επιδίωκε να επιβάλει τις απόψεις του. Την άποψή του την επέβαλλε όμως με τα έργα του, από τα οποία έλειπε η επίδειξη. [...] Σε όλους τους τομείς, στην φιλοσοφία, στην λογοτεχνία, στην θεολογία, στην τέχνη, ο Ναϊντίμ είχε ακριβείς

---

⁴⁵ ΠΡΕΣΒ. L. BRANZAȘ, *ένθ' ανωτ.*, σ. 146.

⁴⁶ ΜΟΝΑΧΟΣ ΜΟΙΣΕ, *ένθ' ανωτ.*, σ. 61.

γνώσεις, τις οποίες διατύπωνε με χαμηλή, ταπεινή φωνή, και ήταν έτοιμος να ακούσει μια αντίθετη άποψη χωρίς να παρεμβαίνει.»⁴⁷

Μαζί με αυτόν πρέπει να αναφέρουμε και τον Νίκο Μάζαρε,

«ο οποίος αναζητούσε με εκπληκτική επιμονή τις αρμονικές σχέσεις μεταξύ νέων και παλαιών αξιών που υπήρχαν μέσα του, για να προσθέσει ακόμα ένα μαργαριτάρι στο αόρατο στεφάνι του»,

τον Ντέλου Μπαλάν,

«ο οποίος φαινόταν μόνος, αλλά ήταν αδιάσπαστο μέλος της οικογένειας όλων όσων αγαπούσαν τον Θεό, και τα μάτια του ήταν γεμάτα φως»,

ή τον Ιωάννη Σκιάου,

«ο οποίος μπορούσε να πεθαίνει κάθε μέρα και κάθε μέρα να ανασταίνεται για τον Χριστό και το έθνος του.»⁴⁸

Μιλώντας για όλους αυτούς τους νέους της ομάδας των ασκητών του Αϊούντ, ο πατήρ Αρσένιος Παπατσιόκ έλεγε:

«Η εικόνα της φυλακής που έχω στο νου μου είναι αυτή η μικρή ομάδα μέσα στην οποία αισθανόμουν πολύ καλά. Μεταξύ μας υπήρχε μεγάλη ενότητα. Όλοι ήταν έτοιμοι να πεθάνουν. Αυτούς τους ανθρώπους, τον Γκαφένκου, τον Τριφάν, τον Μαριάν, όλους αυτούς, τον Μαξίμ, τον Πάσκου και τους άλλους, όλους θα τους αγιοποιούσα. Υπήρχε, άραγε, κάποιος καλύτερος από τους άλλους; Σημασία έχει ο τρόπος με τον οποίον δέχεσαι τον πόνο. Όλους θα τους αγιοποιούσα, διότι ήταν ειλικρινείς και δεν δίσταζαν να θυσιάσουν. Όλοι θυσιάστηκαν. Έφυγαν όλοι, ο ένας μετά τον άλλον. Στην προσκομιδή τους μνημονεύω όλους – με μια χαρά που δύσκολα εξηγείται – ως μεγάλους αγωνιστές.»⁴⁹

---

⁴⁷ G. BALANESCU, *Din împărăția morții – pagini din istoria Gârzii de Fier* [Από το βασίλειο του θανάτου – Σελίδες από την ιστορία της Σιδηράς Φρουράς], εκδ. Gordian, Τιμισοάρα 1994, σ. 165.

⁴⁸ V. MAXIM, *ένθ' ανωτ.*, σ. 183.

⁴⁹ MONAXOS MOISE, *ένθ' ανωτ.*, σσ. 45-46.

3.4.1.3 Η περίοδος της εν Χριστώ διαμόρφωσης των «μυστικιστών» του Αϊούντ (1941-1948). Η συνάντησή τους με τους Αγίους Πατέρες

Αν και οι νεαροί «μυστικιστές» ομολογούσαν την χριστιανική τους ιδιότητα και εκδηλώνονταν ως συνειδητοί πιστοί, οι περισσότεροι απ' αυτούς είχαν – τη στιγμή της συλλήψεώς τους – ένα μάλλον στοιχειώδες πνευματικό επίπεδο. Οι ελάχιστες γνώσεις τους περί την πίστη προέρχονταν, ως επί το πλείστον, από την χριστιανική τους παιδεία μέσα στο οικογενειακό τους περιβάλλον και από την μόρφωση που έλαβαν μέσα στις Αδελφότητες του Σταυρού. Η μεγάλη αξία αυτής της μόρφωσης συνίστατο στο ότι τους εφοδίασε – πέρα από την πολιτική – με μια πνευματική προοπτική για τον αγώνα τους. Αυτές οι ελάχιστες χριστιανικές γνώσεις περισσότερο αποτελούσαν μια πνευματική διαίσθηση, η οποία ακόμη απείχε πολύ από το να γίνει εσωτερικευμένη και συνειδητοποιημένη πραγματικότητα. Από 'δω ξεκίνησαν αυτοί οι νέοι που επέλεξαν να επωμισθούν τη ζωή τους στη φυλακή ως ευκαιρία κάθαρσης, εμβάθυνσης, εξαγιασμού και πνευματικής εξύψωσης προς τον Θεό. Αλλά στις άθλιες συνθήκες της φυλακής, ορμηνευμένοι από φωτισμένα πρόσωπα και καθοδηγημένοι απ' τα γραπτά των Πατέρων – κυρίως όμως από την πρόνοια του Θεού – έφθασαν στο να καρποφορήσουν αυτή την αρχική διαίσθηση σε βαθμό πνευματικής τελειότητας.

«Ξεκινήσαμε από την πίστη στο Θεό και φθάσαμε στην βίωση εν Θεώ», συνοψίζει ο Ιωάννης Ιανολίδε. «Η διαδικασία ήταν μακρά, περίπλοκη, δύσκολη, αλλά υπέροχη. Δεν υπήρχε βασανιστήριο που να μην συνοδεύεται από χαρά· γι' αυτό η στενή οδός είναι ωραία. Ξεκινήσαμε από την πίστη, παλέψαμε με τις αισθήσεις, με τα προβλήματα της γήινης και κοινωνικής ζωής, με τους ανθρώπους αυτούς καθ' εαυτούς και σταδιακά βάλαμε σε τάξη την ψυχή, τον νου, το πνεύμα, την σχέση μας με τον κόσμο και με το συμπάν. Στην ορμή μας για την σωτηρία είχαμε ανθρώπους που μας ορμήνευαν, λαξεύαμε και ο ένας τον άλλον, μελετούσαμε βιβλία, ακολουθούσαμε τις διδασκαλίες των Αγίων Πατέρων και τελικά φθάσαμε στο σημείο να μας καθοδηγεί το Ίδιο το Πνεύμα του Θεού.»⁵⁰

---

⁵⁰ I. IANOLIDE, *ένθ' ανωτ.*, σ. 466.

Άλλωστε, αυτή η πορεία από την θεωρητική γνώση των αληθειών της πίστης μέχρι την πρακτική και γόνιμη εφαρμογή τους στην καθημερινή πραγματικότητα θα επαναληφθεί συχνά στις κομμουνιστικές φυλακές, κυρίως λόγω των πιέσεων από τις ιδιαίτερες συνθήκες που υπήρχαν στα κρατητήρια. Σε μια άλλη συνάφεια, ο πατήρ Ρωμανός Μπράγκα μιλάει γι' αυτή την πορεία με εξίσου όμορφα λόγια:

Όταν μπήκα στην φυλακή γνώριζα την Ορθοδοξία από τα βιβλία, όταν βγήκα την είχα στην καρδιά.⁵¹

Πώς έφθασαν όμως αυτοί οι νέοι να ζουν – όχι να ζουν, αλλά απλώς και μόνο να γνωρίζουν – τη διδασκαλία των Αγίων Πατέρων στις φυλακές; Απ' όλους, μόνο ο πατήρ Βασίλειος Σέργιε είχε μια συστηματική θεολογική μόρφωση, ενώ οι γνώσεις των άλλων περιορίζονταν στην Αγία Γραφή – σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό – και ενδεχομένως στην – πολύ φτωχή – εκκλησιαστική γραμματεία που κυκλοφορούσε εκείνη την εποχή: βίοι αγίων και ορισμένα χριστιανικά συγγράμματα. Η πνευματική τους δίψα ήταν όμως τόσο μεγάλη, ώστε βρήκαν τρόπο να εκμεταλλεύονται κάθε δυνατότητα για να εμπλουτίζουν τις γνώσεις και να εμβαθύνουν την πίστη τους.

Θα πρέπει εξ αρχής να πούμε ότι προτού καταλάβουν πλήρως οι κομμουνιστές την εξουσία (δηλαδή την περίοδο μεταξύ των ετών 1941-1948), οι συνθήκες στις φυλακές ήταν πολύ πιο ελαφρές και χαλαρές σε σύγκριση με αυτές που επιβλήθηκαν επί κομμουνιστικού καθεστώτος. Η σημαντικότερη διαφορά βρίσκεται στο ότι, παρόλο που τα βιβλία πολιτικού περιεχομένου απαγορεύονταν, η πρόσβαση στην θρησκευτική λογοτεχνία ήταν ελεύθερη. Έτσι, στις φυλακές μπήκε ένας πλήθος θεολογικών και πνευματικών βιβλίων, ώστε όσοι ήθελαν, είχαν την δυνατότητα να αποκτήσουν μια πολύ συγκροτημένη πνευματική μόρφωση. Αυτή θα αποδειχτεί πραγματικά θεόσταλη στα χρόνια της σκληρής φυλάκισης και του θρησκευτικού διωγμού της κομμουνιστικής εποχής.

«Είχαμε πολλά θεολογικά έργα – εκτός από την Αγία Γραφή την οποία είχε ο καθένας – που αποτελούσαν την τροφή και την καθοδήγησή μας στην οδό που ο Κύριος και οι Πατέρες της Εκκλησίας όρισαν.»⁵²

---

⁵¹ D. CRUGA, *Trepte duhovnicești. Interviu cu Părintele Roman Braga* [Πνευματικά σκαλοπάτια. Συνέντευξη με τον πατέρα Ρωμανό Μπράγκα], εκδ. Ορθοδόξου Ρουμανικής Αρχιεπισκοπής της Alba-Iulia, 1998, σ. 53.

⁵² V. MAXIM, *ένθ' ανωτ.*, σ. 108.

Χρησιμοποιώντας λοιπόν τα βιβλία που είχαν στη διάθεσή τους και τις γνώσεις των πιο προοδευμένων πνευματικά, αλλά και τη μεταξύ τους συνεχή ανταλλαγή συμβουλών, οι νεαροί ασκητές του Αϊούνη άρχισαν μια ακούραστη πνευματική μελέτη. Γι' αυτήν την περίοδο της πνευματικής τους ανακάλυψης, της εκθαμβωτικής και γοητευτικής τους συνάντησης με τα πλούτη και τα βάθη της Ορθοδοξίας, μιλούν οι ίδιοι με τρυφερότητα και νοσταλγία.

«Το χειμώνα», γράφει ο Βιογίλιος Μαξίμ, «διάβαζα πάρα πολύ με τον Βαλέριο Γκαφένκου, υπό την επίβλεψη του πατρός Βασιλείου Σέργιε· μελετούσαμε συστηματικά τη Δογματική και την Απολογητική, τη Βιβλική Αρχαιολογία, τη Συμβολική, τη νηπτική και ασκητική γραμματεία... Ο Άγγελος Παπατσιόκ συνδύαζε το πρόγραμμα μελέτης με ώρες προσευχής, τον στοχασμό με συζητήσεις ερμηνευτικού περιεχομένου. Ποτέ άλλοτε δεν έχω νοιώσει τόσο πλήρης, όσο εκείνον τον καιρό.»⁵³

Αν και υπήρχε κάποιο ενδιαφέρον προς τη συστηματική, πανεπιστημιακού τύπου, θεολογία – αφού οι νεαροί προσπαθούσαν να αποκτήσουν μια όσο το δυνατόν βαθύτερη γνώση των δογμάτων και των διδασκαλιών της Εκκλησίας – το αληθινό πάθος αποδείχθηκε η ασκητική γραμματεία της Εκκλησίας, τα φιλοκαλικά και νηπτικά έργα. Εδώ έχουμε κάτι το πολύ ουσιαστικό όσον αφορά τη γνώση των Αγίων Πατέρων στις φυλακές: παρόλο που τα θεολογικά και δογματικά έργα διαβάστηκαν και μελετήθηκαν, το βάρος έπεσε περισσότερο επάνω στην πλούσια φιλοκαλική παράδοση της Εκκλησίας. Γι' αυτό, όταν μιλάμε για τους Αγίους Πατέρες στις φυλακές, αναφερόμαστε κυρίως στους νηπτικούς Πατέρες – στους φιλοκαλικούς και ασκητικούς. Ο λόγος γι' αυτή τη σχεδόν αποκλειστική ενασχόληση με την πρακτική και εμπειρική πτυχή της διδασκαλίας των Πατέρων είναι πολύ απλός: τα φιλοκαλικά κείμενα μεταφράζονταν σε έργα της καθημερινής ζωής των φυλακισμένων, προσφέροντάς τους ένα ουσιαστικό και αποφασιστικό κλειδί επιβίωσης και μεταμόρφωσης του πόνου και των δρακόντειων συνθηκών κράτησης. Μέσω της Φιλοκαλίας, αυτοί οι νέοι έμαθαν πώς να αντιμετωπίζουν πνευματικά όλα όσα ο Θεός επέτρεψε να υποφέρουν στη φυλακή – στερήσεις, ξυλοδαρμούς, βασανιστήρια, μοναξιά κλπ. – και να τα μετατρέπουν σε ευκαιρίες πνευματικής ανόδου και ψυχικής κάθαρσης. Είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι όπως οι Πατέρες στην έρημο παρότρυναν τους μαθητές τους

---

⁵³ *Αυτόθι*, σ. 110.

να μην ασχολούνται τόσο με θεολογικά συγγράμματα, αλλά μ' εκείνα που στόχευαν στην απελευθέρωση από τα πάθη, με τον ίδιο τρόπο αυτοί οι νέοι στις φυλακές ανακάλυψαν ότι δεν είναι τα θεολογικά έργα αυτά που δίνουν απαντήσεις στα οξέα – ζωής και θανάτου – προβλήματα που αντιμετώπιζαν, αλλά τα πρακτικά και ασκητικά.

Ωστόσο, όταν διαβάσει κανείς τις μαρτυρίες τους, τις οποίες έγραψαν σε ώριμη πια σωματική και πνευματική ηλικία, εκπλήσσεται από το προφανές θεολογικό – δογματικό και θεωρητικό – βάθος τους: δεν πρόκειται για μια απλή επανάληψη, αλλά για μια καινούργια και ταυτόχρονα παραδοσιακή προοπτική, για μια γνήσια ανανέωση και πρόσληψη της παράδοσης, καθαρά έργο του Αγίου Πνεύματος. Αυτό αποτελεί μια ακόμη απόδειξη ότι στην Ορθοδοξία η κάθαρση, η απελευθέρωση από τα πάθη, προηγείται του φωτισμού και της θεογνωσίας – που είναι αποκλειστικά καρπός της πρώτης, και όχι λογική διεργασία της διάνοιας. Ο Ιωάννης Ιανολίδε μιλάει με ενδεικτικά λόγια γι' αυτήν την πορεία, από το θεωρητικό πεδίο στο πνευματικό, από τη συστηματική θεολογία στην φιλοκαλική εμπειρία, και ύστερα στην οικειοποίηση αυτών των γνώσεων και την εφαρμογή τους στην πράξη.

«Αρχικά μελέτησε και ασχολήθηκε με πάρα πολλά», γράφει ο Ιανολίδε για τον Βαλέριο Γκαφένκου, «σύντομα όμως επικεντρώθηκε στο χριστιανισμό, ο οποίος του αποκαλύφθηκε στο αληθινό του φως, στην πνευματική του ουσία. Ο Βαλέριος αφιερώθηκε σε μια έντονη θεολογική μελέτη, κάνοντας μια προσεκτική έρευνα της ορθόδοξης πνευματικότητας. Μεταξύ των βιβλίων που διάβασε ήταν το *Γεροντικό*, η *Αμαρτωλών σωτηρία*, *Βίοι Αγίων*, η *Μίμησις Χριστού*. Διάβασε Ιωάννη Χρυσόστομο, Μέγα Βασίλειο, Γρηγόριο Παλαμά, Γρηγόριο Θεολόγο, Εφραίμ τον Σύρο, Ιωάννη τον Δαμασκηνό. Μελέτησε επίσης τον Πασκάλ, τον Μπουλγκάκοφ, τον Μπερδιάγιεφ, τον Παπίνι, όπως και όλα τα πανεπιστημιακά μαθήματα της Θεολογικής Σχολής. Κυρίως αφοσιωνόταν στην ανάγνωση της Αγίας Γραφής. Ταυτόχρονα προσευχόταν έντονα στην μοναξιά του κελλιού. Με την εξαιρετική του ευφυΐα και την καθαρή του ψυχή διέκρινε γρήγορα τα βάθη της ορθόδοξης πνευματικότητας. Αν μέχρι τώρα απλώς είχε πίστη, τώρα την βίωνε. Ο παραδοσιακός χριστιανισμός τον είχε εμπνεύσει, και τώρα πλέον εμβάθυνε στην γνήσια πνευματικότητα. Ο νεαρός ιδεαλιστής στρεφόταν με προσοχή και

ζήλο στον εαυτό του. Ανακάλυπτε τον εσωτερικό του κόσμο και άρχισε να τον βάζει σε τάξη. Εγκατέλειψε προς ώρας τις ιδέες που μέχρι πρότινος τον ενθουσίαζαν, για να μπορεί να αφιερώνεται στην πνευματική εργασία. Μόλις τώρα καταλάβαινε τι σημαίνει αναγέννηση.»⁵⁴

Αλλά και για την δική του μεταστροφή ο Ιανολίδε μιλάει με εξίσου θερμά και συγκινητικά λόγια, περιγράφοντας την επέμβαση του Αγίου Πνεύματος στην ζωή του μέσω των πατερικών έργων:

«Άρχισα να ανακαλύπτω τους πνευματικούς θησαυρούς της Ορθοδοξίας και αναπτερώθηκα. Γεννιόταν φως μέσα μου. Για μια περίοδο κλείστηκα μέσα μου, συγκεντρώθηκα στον εαυτό μου. Το εγώ μου πέθαινε καθ' εαυτό και ζωογονείτο εν Χριστώ. Μια μυστική πνευματική ατμόσφαιρα έπαιρνε υπόσταση μέσα μου. Μου ήταν εύκολο να αποβάλλω τις αμαρτίες, μια που το φως εισέβαλλε μέσα μου. Η αρετή δεν ήταν μια «ηθική αρχή», αλλά φως και ζωή, η ολοένα πληρέστερη μορφοποίηση του Χριστού μέσα μου. Είχα οδηγό μου τη Φιλοκαλία και την Αγία Γραφή. Ότι είναι ωραίο και καλό πλημμύριζε την ψυχή μου. Έμενα κατάπληκτος από την τόση ομορφιά. Ανακάλυπτα τον κόσμο σε μια νέα μορφή. Με κατέκλυζε εσωτερική χαρά. Ζούσα πραγματικά, σταδιακά και μυστικά την αναγέννηση.»⁵⁵

Αυτή η διαδικασία ανακάλυψης της Ορθοδοξίας και πνευματικής ωρίμανσης δεν ήταν ατομική υπόθεση του καθενός, αλλά γινόταν από κοινού, αν και ο καθένας την ζούσε με τον δικό του τρόπο. Οι νέοι της ομάδας των «μυστικιστών» μοιράζονταν μεταξύ τους τις νέες τους ανακαλύψεις και προσπαθούσαν – στις ειδικές συνθήκες της φυλακής – να αλληλοστηρίζονται και να συμβουλεύει ο ένας τον άλλο στην οδό της εσωτερικής τελειοποίησης. Έτσι αναπλήρωναν οι ίδιοι την απουσία ενός επίσημου πνευματικού πατέρα, δημιουργώντας μια άτυπη ημι-μοναχική αδελφότητα, μια πραγματική πνευματική οικογένεια – ελεύθερη, ζωντανή και πολύ γνήσια, έξω από καλούπια και τυπολατρίες. Μια ουσιαστική πτυχή της ζωής αυτής της αδελφότητας ήταν η τακτική εξαγόρευση των λογισμών του ενός στον άλλον (εφ' όσον δεν υπήρχε «πνευματικός») για να ελέγχουν και να ησυχάζουν τη συνείδησή τους. Αυτή η εξομολόγηση γινόταν κάτω από το φως των πνευματικών γνώσεων που απέκτησαν μέσω

---

⁵⁴ I. IANOLIDE, *ένθ' ανωτ.*, σ. 44. (ελλ. 45-46)

⁵⁵ *Αυτόθι*, σ. 41. (ελλ. 43)

των έργων των Αγίων Πατέρων, τα οποία λειτουργούσαν ως κριτήριο και πρακτικός οδηγός. Ο Βιργίλιος Μαξίμ γράφει:

«Από καιρού εις καιρόν, κάθε εβδομάδα ή κάθε μήνα, βρίσκοντας στους Αγίους Πατέρες ότι η αληθινή ταπείνωση είναι η αποκάλυψη των λογισμών – για να αποφευχθεί η αυτοδικαίωση – μαζευόμασταν στο κελλί του κυρίου Τριφάν ή στο δικό μας, μερικές φορές όλοι, άλλοτε πάλι μόνο κάποιοι από εμάς, καταθέταμε τις απορίες μας και συζητούσαμε διάφορα ερωτήματα που προβλημάτιζαν τη συνείδησή μας, κάτω από το πρίσμα των συγγραμμάτων των Αγίων Πατέρων και των κανόνων της Εκκλησίας. [...] Το *Γεροντικό*, βασικό βιβλίο, μας έκανε να διαισθανθούμε πώς εφαρμόζονται οι υπερφυσικές αλήθειες και ενεργοποίησε τις δυνάμεις μας για την απόκτηση των αρετών.»⁵⁶

Μια εντελώς ιδιαίτερη θέση στη ζωή αυτών των νέων κατείχε η νοερά προσευχή, την οποία γνώρισαν από τις νηπτικές και πατερικές τους αναγνώσεις, και κυρίως από το διάσημο έργο *Οι περιπέτειες ενός Προσκυνητού*:

«Σ' αυτές τις συνθήκες ξεκινήσαμε την άσκηση της ευχής του Ιησού. Το 1942 μπήκαν στην φυλακή δυο συνοπτικά κείμενα περί του ησυχασμού, συνταγμένα από έναν έγγαμο κληρικό, ο οποίος όμως γνώριζε για την ευχή μόνο θεωρητικά. Αργότερα έφθασαν σ' εμάς *Οι περιπέτειες ενός Προσκυνητού* – ένα βιβλιαράκι ενός ανώνυμου Ρώσου, απολαυστικό στην ανάγνωση, φαινομενικά απλοϊκό, που όμως είναι μια καλή εισαγωγή για την άσκηση της νοεράς προσευχής. Αυτό το βιβλίο θα αποτελέσει το πρώτο μας εγχειρίδιο.»⁵⁷

Οι συνθήκες μοναξιάς του κελλιού αποδείχθηκαν μια ευνοϊκή ευκαιρία για την εξάσκηση και κατεργασία της ευχής. Έτσι, οι νέοι – γοητευμένοι από την ουράνια χαρά που η προσευχή πλημμύριζε τις καρδιές τους – ξεκίνησαν με μεγάλο ενθουσιασμό να πορεύονται αυτή την καινούργια γι' αυτούς πνευματική οδό. Μια σαφή περιγραφή αυτής της οδού κάνει ο Ιωάννης Ιανολίδε, μιλώντας για μια περίοδο αυστηρής απομόνωσης που είχε υποστεί ο Βαλέριος Γκαφένκουτο¹⁹⁴³:

«Εδώ αφιερώθηκε ολόκληρος στην νοερά προσευχή, λέγοντας συνεχώς το *Κύριε Ιησού Χριστέ, Υιέ του Θεού, ελέησόν με τον*

⁵⁶ V. MAXIM, *ένθ' ανωτ.*, σ. 110.

⁵⁷ I. IANOLIDE, *ένθ' ανωτ.*, σ. 443.

αμαρτωλό! [...] Τα πρώτα χρόνια φυλακής ήταν χρόνια αναζήτησης, τα επόμενα ήταν χρόνια δακρύων και μετάνοιας, και τώρα ήταν χρόνια συνομιλίας με τον Θεό, ζωής με τον Θεό και ένωσης μ' Αυτόν δια της προσευχής. Ο οδηγός που είχε στη διάθεσή του ήταν εκείνο το βιβλιαράκι ανωνύμου συγγραφέως, *Οι περιπέτειες ενός Προσκυνητού*. Όλες οι άλλες απασχολήσεις εξαφανίστηκαν, για να υποκατασταθούν από την προσευχή. Αλλά η προσευχή έφερε – ταυτόχρονα με το εσωτερικό φως, την ψυχική ευταξία, τον θείο φωτισμό – και την απάντηση σε όλα τα προβλήματα που τον απασχολούσαν, όχι ως μια διανοητική διεργασία, αλλά ως μια δωρεά.»⁵⁸

Ο σκοπός μας εδώ δεν είναι να δώσουμε μια λεπτομερή ανάλυση των πνευματικών συμπερασμάτων στα οποία κατέληξαν οι νέοι με την ενασχόλησή τους στην προσευχή, αλλά να τονίσουμε ότι στον δρόμο τους είχαν ως καθοδηγητές και διδασκάλους τους Αγίους Πατέρες. Υπάρχουν άφθονες μαρτυρίες γι' αυτό. Αναφέρουμε, για παράδειγμα, τα λόγια του Βιργιλίου Μαξίμ:

«Στην προσπάθεια που κάναμε μέσα στα κελιά για να αποκτήσουμε την νοερά προσευχή, δυσκολευόμασταν στο να κατεβάσουμε τον νου στην καρδιά. Την τεχνική την γνωρίζαμε από την διδασκαλία του Αγίου Γρηγορίου του Παλαμά, του Θεόδωρου του Στουδίτου και από όσα είχε συλλέξει ο Άγγελος Παπατσιόκ από τους μοναχούς με τους οποίους είχε έρθει σε επαφή.»⁵⁹

Έτσι, κάτω από την συναισθηματική και πνευματική προστασία της πνευματικής τους οικογένειας, οι νέοι «μυστικιστές» έμειναν κάπως ανέγγιχτοι από όλα τα τραγικά γεγονότα που συγκλόνισαν την Ρουμανία εκείνη την εποχή: ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος, η μετέπειτα κατοχή της χώρας από τα σοβιετικά στρατεύματα, η σταδιακή επικράτηση του κομμουνισμού. Αυτή η περίοδος, από το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και μέχρι την πλήρη ανάληψη της εξουσίας από τους κομμουνιστές (1944-1948), επέφερε στην χώρα μια κατάσταση σύγχυσης και χάους, που είχε ως συνέπεια μια έκδηλη χαλάρωση και συνθήκες ημι-ελευθερίας στις φυλακές. Οι λεγεωνάριοι ήταν οι μόνοι πολιτικοί κρατούμενοι που παρέμειναν στις φυλακές, ενώ όλοι οι άλλοι αποφυλακίστηκαν. Την άνοιξη του 1946

---

⁵⁸ *Αυτόθι*, σ. 48.

⁵⁹ V. MAXIM, *ένθ' ανωτ.*, σ. 155.

δημιουργούνται πολλές αγροτικές φυλακές για τους κρατούμενους. Οι νεαροί ασκητές φθάνουν στις αγροτικές φυλακές της Κάτω Γκάλντα, όπου συνεχίζουν να ζουν σύμφωνα με τις χριστιανικές αρχές που γνώρισαν στη Γραφή και στους Πατέρες.

«Κατ' αρχάς ιδρύσαμε μια κοινότητα στην οποία ζούσαμε όπως τα πρώτα χριστιανικά χρόνια. Όλα τα είχαμε κοινά. Όχι κομμουνισμός, αλλά χριστιανικός κοινοτισμός.»⁶⁰

Η πνευματική τους ζωή θα πάρει μια νέα και δυνατή ώθηση από την γνωριμία τους με την Φιλοκαλία, η οποία προσφάτως είχε αρχίσει να μεταφράζεται από τον πατέρα Στανιλοάε. Αυτή η ευκαιρία τους δόθηκε μέσω του πατρός Αρσενίου Μπόκα⁶¹, ο οποίος γνωριζόταν με τους νέους ασκητές και τους έστειλε στην Γκάλντα τους τρεις πρώτους τόμους της Φιλοκαλίας,

«πνευματική τροφή που μας φώτιζε τις ψυχές με τις διδασκαλίες των Αγίων Πατέρων της Εκκλησίας.»⁶²

Η σχέση με τον πατέρα Αρσένιο θα ενισχυθεί ακόμη περισσότερο το καλοκαίρι του 1947, όταν – επωφελούμενοι από τις συνθήκες ημιελευθερίας των αγροτικών φυλακών – ο Βαλέριος Γκαφένκου, ο Ιωάννης Ιανολίδε και ο Μαρίνος Ναϊντίμ θα επισκεφθούν την Ιερά Μονή της Άνω Σήμπατα. Επέστρεψαν

«γεμάτοι χαρά, χορτασμένοι από τα ιερά λόγια του πατρός Αρσενίου Μπόκα.»

Τον ίδιο καιρό ο Βιργίλιος Μαξίμ και μερικοί άλλοι επισκεφθήκαν στην Ιερά Μονή του Ρημέτς τον πατέρα Ευλόγιο Ότσεα,

«ο οποίος σε ηλικία 13-14 χρονών είχε πάει στο Άγιον Όρος και είχε μεγαλώσει εκεί, ζώντας στο πνεύμα των μεγάλων αγιορειτών διδασκάλων.»⁶³

---

⁶⁰ Αυτόθι, σ. 133.

⁶¹ Στην εισαγωγή του πρώτου τόμου της Φιλοκαλίας, ο π. Στανιλοάε ονομάζει τον πατέρα Αρσένιο «κτήτορα της ρουμανικής Φιλοκαλίας». Ο π. Αρσένιος είχε μείνει για αρκετό καιρό στο Άγιον Όρος, όπου είχε βρει διάφορα φιλοκαλικά χειρόγραφα, τα οποία έφερε στη Ρουμανία και τα διέθεσε του πατρός Στανιλοάε για να τα μεταφράσει. Ο ίδιος ενθάρρυνε και στήριξε με κάθε τρόπο τον ρουμάνο θεολόγο, βοηθώντας τον να φέρει σε αίσιο τέλος το έργο της μετάφρασης της Φιλοκαλίας. Στα ελληνικά, βλ. ΓΕΡΟΝΤΑΣ ΑΡΣΕΝΙΟΣ ΜΠΟΚΑ, *Βίος, Λόγοι, Νουθεσίες*, εκδ. «Ορθόδοξος Κυψέλη», Θεσσαλονίκη 2004.

⁶² V. MAXIM, *ένθ' ανωτ.*, σ. 135.

⁶³ Αυτόθι, σ. 144.

Να, λοιπόν, οι καθαρές πηγές πνευματικότητας από τις οποίες είχαν την ευκαιρία να πίνουν αυτοί οι νέοι, ακόμη και στις συνθήκες κράτησης ή ημι-κράτησης εκείνης της εποχής.

Με την ανακάλυψη της Φιλοκαλίας, η πνευματική τους ζωή παίρνει μια νέα ορμή και έτσι εμπλουτίζεται και βαθαίνει ακόμη περισσότερο.

«Τον χειμώνα του 1947-1948», συνεχίζει την περιγραφή ο Βιογίλιος Μαξίμ, «έχοντας εξασφαλισμένα τα προς το ζην, η ζωή μας στις αγροτικές φυλακές χαρακτηριζόταν από έξαψη πνευματικής ενασχόλησης. Διάβασα πλήθος έργων των μεγάλων θεολόγων της Ορθοδοξίας, όπως και δυτικών θεολόγων, παλαιότερων ή νεοτέρων. Διαρκώς όμως μελετούσα την Φιλοκαλία και το Γεροντικό. Στο Αϊούντ, με τον πατέρα Σέργιε, είχαμε μελετήσει όλοι το έργο *Ο Ιησούς Χριστός ή η αποκατάσταση του ανθρώπου* του πατρός Στανιλοάε, την *Χρηστοθήθεια* του Αγίου Νικοδήμου του Αγιορείτου και πολλά άλλα. Τουλάχιστον μια φορά την εβδομάδα ο κύριος Τριφάν δεχόταν τους νεότερους και εντρυφούσαμε στον λόγο των Αγίων Πατέρων.»⁶⁴

Η μελέτη των πατερικών πηγών ολοκληρωνόταν από την προσπάθειά τους να εφαρμόζουν με τη μεγαλύτερη συνέπεια τις γνώσεις που απέκτησαν. Η θεωρία δεν αποτελούσε αυτοσκοπό, αλλά άξιζε μόνο αν έδινε χειροπιαστούς καρπούς με αντίκρισμα στην καθημερινή τους ζωή. Με την εφαρμογή της πατερικής διδασκαλίας, οι νέοι ασκητές όχι μόνο κατενόησαν θεωρητικά τις έννοιες που μελετούσαν, αλλά κατάφεραν να οικειωθούν αυτό τούτο το πνεύμα των Πατέρων, να προσλάβουν προσωπικά και ζωντανά την φιλοκαλική παράδοση της Εκκλησίας.

«(Ξανα)πραγματοποιήσαμε – συγχωρήστε μου το θράσος! – τους βίους των Αγίων όπως μας παρουσιάζονταν στο *Γεροντικό* ή στη *Φιλοκαλία*, ελέγξαμε όχι μονό νοητικά την δυνατότητα της εφαρμογής τους, αλλά κυρίως σε επίπεδο πραγματικού βιώματος. Το βασικό χαρακτηριστικό των *μυστικιστών* ήταν η ταπείνωση, και ο καθένας αισθανόταν την ιδιαιτερότητα του άλλου, το χάρισμα με το οποίο τον προίκισε ο Θεός και που λειτουργούσε για το συμφέρον και την εν Χριστώ προκοπή όλων.»⁶⁵

Όμως παρά την πρόοδό τους, αυτοί οι νέοι δεν ξέχασαν ποτέ τις βάσεις πάνω στις οποίες είχαν θεμελιώσει την πνευματική τους ζωή: την Αγία

---

⁶⁴ *Αυτόθι*, σ. 171.

⁶⁵ *Αυτόθι*, σ. 182.

Γραφή. Η Βίβλος ήταν η αρχή και το τέλος της πνευματικής τους εμπειρίας και οι ευαγγελικές διδασκαλίες παρέμειναν πάντοτε το θεμελιώδες κριτήριο για τη ρύθμιση όλης τους της ζωής. Άλλωστε και σ' αυτό αποδείχθηκαν πιστοί μιμητές των Πατέρων, για τους οποίους η Αγία Γραφή αποτελούσε την καθημερινή τους ανάσα. Τόσο μεγάλος ήταν ο ζήλος τους στο να αποκτήσουν όσο το δυνατόν πληρέστερα την διδασκαλία της Εκκλησίας, ώστε άρχισαν να αποστηθίζουν ολόκληρα αποσπάσματα – μερικές φορές εξαιρετικά μεγάλα – από το Ευαγγέλιο, τους Ψαλμούς ή από άλλα ιερά κείμενα.

«Άρχισαμε επίσης να μαθαίνουμε απ' έξω την Αγία Γραφή, ειδικά την Καινή Διαθήκη, και διαπιστώσαμε ότι έτσι οι έννοιες κατανοούνται στο βαθύτερό τους νόημα. Ο νους, με συνδυασμούς και παραλληλισμούς – ή ακόμα και μέσω φιλικών αντιπαραθέσεων – φωτίζει στην ψυχή την έννοια του λόγου του Θεού. Έτσι, δεν σου φαίνεται πλέον δύσκολο να συγκρατήσεις στη μνήμη τον θείο λόγο, αλλά αυτός γίνεται κτήμα της ψυχής που επεκτείνεται και δίνει νόημα και σε άλλες γνώσεις, αποτελώντας μόνιμη πνευματική τροφή της ψυχής και του νου.»⁶⁶

Μετά την πλήρη ανάληψη της εξουσίας από τους κομμουνιστές και τη μετατροπή του διωγμού από πολιτικό σε θρησκευτικό –που τα θρησκευτικά βιβλία απαγορευόταν αυστηρά – η αποστήθιση των ιερών κειμένων εκ μέρους των «μυστικιστών» – όχι μόνο των Γραφών, αλλά ακόμη και ορισμένων αποσπασμάτων της Φιλοκαλίας και των Πατέρων – θα αποδειχθεί όντως θεία πρόνοια⁶⁷.

---

⁶⁶ Αυτόθι, σ. 171.

⁶⁷ Νά πόσο όμορφα μιλάει και ο Τραϊανός Ντορζ για την σπουδαιότητα της αποστήθισης της Αγίας Γραφής: «Όταν βγω από τη φυλακή, θα παροτρύνω όλους – όσους θέλουν να με ακούσουν, και ιδιαιτέρως τους νέους – να τυπώνουν στο νου τους όσα περισσότερα χωρία της Αγίας Γραφής μπορούν. Επειδή κανένας από εμάς δεν μπορεί να ξέρει τι χρόνια μας έρχονται. Τον Λόγο του Θεού (ως κείμενο) σε καιρό διωγμού μπορεί ο οποιοσδήποτε και από οπουδήποτε να μας τον πάρει, αλλά από τον νουν δεν μπορεί – έκτος αν μας πάρει και το κεφάλι. Όταν όμως μας πάρουν το κεφάλι, δεν θα χρειαζόμαστε πλέον ούτε τον Λόγο. Αλλά μέχρι τότε – ναι! Ναι, και μια ακόμη πολύ ωφέλιμη διδασκαλία: Αγωνίζεσθε με όλες σας τις δυνάμεις, παιδιά και αδελφοί μου, να αποταμιεύετε στο νου και στην καρδιά σας τον άφθαρτο και απαραίτητο πλούτο της Αγίας Γραφής. Μαθαίνετε απ' έξω τα Ευαγγέλια, τις Επιστολές, τους Ψαλμούς, όλα... Επαναλαμβάνετε και συγκρατείτε τα πάντα, μέχρι να γεμίσετε από τον Λόγο του Θεού όπως ο βυθός από τα νερά που τον καλύπτουν. Αυτό δεν αποτελεί μόνο έναν ανυποψίαστο θησαυρό που κανείς δεν θα μπορέσει ποτέ να σας αφαιρέσει, αλλά ταυτόχρονα η σοφία του Αγίου Λόγου θα φωτίζει και θα κάνει οξυδερκή τον νου σας για όλα τα προβλήματα της ζωής.» V. T. DORZ, *Hristos – Mărturia mea* [Ο Χριστός – η μαρτυρία μου], εκδ. „Oastea Domnului”, Σιμπίου 2005, σ. 304.

3.4.1.4 Η ανάληψη της εξουσίας από τους κομμουνιστές και η επιδείνωση του θρησκευτικού διωγμού

Ήδη από το 1945 οι συνθήκες στις φυλακές – ως προς την θρησκευτική ελευθερία – αρχίζουν να γίνονται πιο σκληρές. Θα περάσει κάποιο χρονικό διάστημα μέχρι οι κομμουνιστές να επιβάλλουν πλήρως την γραμμή τους όσον αφορά την πίστη. Αλλά σιγά-σιγά – λιγότερο στην αρχή, κατόπιν περισσότερο – τα θρησκευτικά βιβλία κατάσχονται και αποβάλλονται από τη φυλακή.

«Από το τέλος του 1945,» λέει ο πατήρ Νικόλαος Γκρεμπένεα, περιγράφοντας την κατάσταση στο Αϊούντ, «η διοίκηση της φυλακής δεν έβλεπε πλέον την Αγία Γραφή με καλό μάτι. Επέτρεπαν μεν την είσοδό της στη φυλακή, δυσανασχετούσαν όμως στην ανάγνωσή της. [...] Από το 1946, αφού ο υποδιευθυντής Μάρεσ εγκαταστάθηκε στο Αϊούντ, άρχισε το κυνήγι των θρησκευτικών βιβλίων και κυρίως της Αγίας Γραφής. Εμείς, οι παλιοί κρατούμενοι, τους προτρέπαμε όλους πρώτα να τα διαβάσουν με προσοχή και, όσον είναι δυνατόν, μετά την ανάγνωση να τα κρύψουν. Τα κρύβαμε κυρίως στα αχυρένια στρώματα. Το πρώτο καιρό σου έπαιρναν τα βιβλία όταν σ' έπιαναν να διαβάζεις, αλλά αργότερα άρχισαν να ψάχνουν και το κελλί. Τα βιβλία που κατάσχονταν τα έκαιγαν στις σόμπες μαζί με τα ξύλα που ζέσταιναν τα κελλιά. [...] Κάναμε όπως οι πρώτοι χριστιανοί που έκρυβαν τα ιερά βιβλία και δεν τα παρέδιδαν στους ειδωλολάτρες διώκτες.»⁶⁸

Αυτός ο θρησκευτικός διωγμός και το κυνήγι των ιερών βιβλίων κορυφώνεται το 1948, όταν οι κομμουνιστές αναλαμβάνουν πλήρως την εξουσία και απαγορεύουν τελείως την ανάγνωση στις φυλακές – όχι μόνο βιβλίων θρησκευτικού περιεχομένου, αλλά και κάθε είδους. Έτσι, οι νέοι της ομάδας των «μυστικιστών» όταν το 1948 επιστρέφουν από τις αγροτικές φυλακές της Γκάλντα στο Αϊούντ, βρίσκουν τη φυλακή σε μια εντελώς διαφορετική κατάσταση από εκείνη που την είχαν αφήσει πριν δυο χρόνια:

«Βοήκαμε τα παρεκκλήσια βεβηλωμένα, τα έπιπλα κατεστραμμένα. [...] Σε λίγες μέρες έβαλαν κλειδαριές στην εκκλησία. Καταργήθηκε η θέση των εντεταλμένων ιερέων ως

⁶⁸ ΠΡΕΣΒ. Ν. GREBENEA, *ένθ' ανωτ.*, σσ. 146-148.

πνευματικών των φυλακισμένων και λογοκριτών της αλληλογραφίας, και οι ιερείς απομακρύνθηκαν από την φυλακή. Από τώρα ο σατανάς θα δείξει τη δύναμη και το δηλητήριο του μέσω των υπηρετών του. Μια μέρα μας έκαναν μία εξονυχιστική έρευνα. Μας πήραν όλα τα βιβλία, όλα τα φύλλα χαρτιού – γραμμένα ή όχι – όλα τα μολύβια. Κυρίως έψαχναν για την Αγία Γραφή και τα θρησκευτικά βιβλία.»⁶⁹

Άρχισε έτσι ένας πραγματικός πόλεμος μεταξύ φυλάκων και φυλακισμένων – όπως παίζει η γάτα με το ποντίκι – οι μεν για να αρπάξουν, οι δε για να φυλάξουν τα βιβλία, παντός είδους κείμενα ή ό,τι μπορούσε να υπάρξει για να διατηρηθεί και να μεταδοθεί γραπτό κείμενο – όχι μόνο πνευματικό, αλλά κάθε είδους. Αυτός ο πόλεμος θα συνεχισθεί καθ' όλη την διάρκεια της κράτησης: ό,τι είχε να κάνει με το «λόγο» και τη «γνώση» αποδείχθηκε από τα ισχυρότερα όπλα για την πνευματική επιβίωση στην φυλακή, γι' αυτό και οι φρουροί τα κυνηγούσαν με ασίγαστο μένος. Η εξυπνάδα και η εφευρετικότητα των κρατουμένων στο να βρίσκουν νέες μορφές διατήρησης και μετάδοσης του λόγου – κυρίως του ιερού λόγου – θα αποδειχθούν ανεξάντλητες, όπως ανεξάντλητος θα αποδειχθεί και ο ζήλος των φρουρών για να τον ανακαλύπτουν και να τον εξαφανίζουν. Σ' αυτόν τον πόλεμο οι κρατούμενοι είχαν με το μέρος τους και την πρόνοια του Θεού, ο Οποίος – όπως θα δούμε – επιτέλεσε αληθινά θαύματα για να προστατεύσει τα ιερά κείμενα, δεδομένου ότι η ύπαρξή τους ήταν πολλές φορές υπόθεση ζωής και θανάτου.

Όπως είδαμε και από την περιγραφή του πατρός Γκρεμπένεα, οι φυλακισμένοι κατά την πρώτη έρευνα κατάφεραν να διασώσουν ένα μέρος των βιβλίων. Νιώθοντας όμως ότι δεν θα τα έχουν ακόμη για πολύ καιρό στην διάθεσή τους, οι κρατούμενοι αρχίζουν πυρετωδώς να μαθαίνουν απ' έξω όσα περισσότερα μπορούσαν, για να τρέφονται απ' αυτά σε δύσκολους καιρούς. Περί αυτού μιλάει και ο Ιωάννης Ιανολίδε, δείχνοντας ταυτόχρονα και τον τρόπο με τον οποίο γινόταν η αποστήθιση εκ μέρους των κρατουμένων:

«Ο Βαλέριος είχε καταφέρει να σώσει από τις πρώτες έρευνες μια Αγία Γραφή. Την είχε διαλύσει σε πολλά φυλλάδια και με ριψοκίνδυνους τρόπους τα διαβίβασε και σε άλλα κελλιά. Τότε απομνημονεύθηκαν κομμάτια της Αγίας Γραφής, κυρίως το 13^ο κεφάλαιο της Α' προς Κορινθίους Επιστολής, η επί του Όρους

---

⁶⁹ V. ΜΑΧΙΜ, *ένθ' ανωτ.*, σσ. 174, 176.

Ομιλία από το κατά Ματθαίον Ευαγγέλιο, το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιο, ο 50^{ος} Ψαλμός, ο Εξάψαλμος κλπ. [...] Όταν κατασχέθηκαν όλα τα φυλλάδια ήταν ήδη αργά, διότι πολλά είχαν κιάλας απομνημονευθεί. Συνέχιζαν να διαδίδονται προφορικά ή μέσω ειδικών μεθόδων επικοινωνίας που χρησιμοποιούσαν οι φυλακισμένοι: γράψιμο στο σαπούνι με μια μύτη σύρματος ή μ' ένα αιχμηρό ξύλο· γραφή στους τοίχους των κελλιών (που βιάφονταν από τους φύλακες και μετά πάλι ξαναγράφονταν από τους φυλακισμένους)· αποστολή μηνυμάτων μέσω σημάτων Μορς. [...] Εκτός από τα ευαγγελικά κείμενα, διαδίδονταν με τον ίδιο τρόπο και προσευχές, χαιρετισμοί, ποιήματα, ρητά, περιστατικά από Βίους Αγίων ή σύντομοι ψυχωφέλιμοι λόγοι.»⁷⁰

3.4.1.5 Ο διασκορπισμός των «μυστικιστών» του Αϊούντ σε διάφορες φυλακές και η σημασία του

Η πλήρη ανάληψη της εξουσίας από τους κομμουνιστές θα σημάνει όχι μόνο ένα έντονο θρησκευτικό διωγμό στις φυλακές, αλλά και τη σύλληψη ενός τεράστιου αριθμού ανθρώπων, στη συντριπτική τους πλειονοψηφία με φανταστικές ή ασήμαντες κατηγορίες. Το 1948 όλες οι φυλακές της χώρας γέμισαν ασφυκτικά. Ένεκα τούτου οι κομμουνιστές έκαναν μια ανακατανομή των πολιτικών κρατουμένων, διότι οι υπάρχουσες φυλακές αποδείχθηκαν ανεπαρκείς. Έτσι, τους λεγεωναρίους του Αϊούντ τους διένειμαν ανάλογα με την ειδικότητά τους: τους εργάτες και τους αγρότες τους έστειλαν στην Γκέρλα, τους φοιτητές στο Πιτέστι, τους μαθητές στο Τιργκσόρ, ενώ τους διανοομένους τους άφησαν στο Αϊούντ. Με αυτή την ανακατανομή, η ομάδα των «μυστικιστών» διασπάσθηκε, και οι νέοι ασκητές διασκορπίστηκαν σε όλες τις φυλακές της χώρας. Αυτό τελικά θα αποδειχθεί πραγματικά έργο της πρόνοιας του Θεού για τους φυλακισμένους. Σ' αυτά τα επτά χρόνια, οι νέοι είχαν καταφέρει να θεμελιώσουν μια χριστιανική αντίληψη και αντιμετώπιση των σκληρών συνθηκών φυλάκισης, κάτω από το πρίσμα της διδασκαλίας της Αγίας Γραφής και των Αγίων Πατέρων. Αν και η περίοδος αυτή δεν ήταν εξαιρετικά μεγάλη, θα αποδειχθεί όμως αρκετή για να κάνει τους νέους μας αληθινούς πνευματικούς φάρους σε όλες τις φυλακές που θα φθάσουν, ειδικά τώρα, που οι ρουμανικές φυλακές γέμισαν με αμέτρητους

⁷⁰ I. IANOLIDE, *ένθ' ανωτ.*, σ. 77. (ελλ. 72-73)

κρατουμένους, κυρίως νέους. Ο Θεός τους είχε παραχωρήσει επτά χρόνια πιο χαλαρής κράτησης, ώστε να μπορέσουν να μορφωθούν και να τελειωθούν πνευματικά, εκμεταλλευόμενοι τις λίγες πνευματικές και πατερικές πηγές που υπήρχαν στη Ρουμανία εκείνη την εποχή. Έτσι, εξοπλίστηκαν και για να αντέξουν οι ίδιοι τα χρόνια της φοβερής κομμουνιστικής φυλάκισης, αλλά κυρίως και για να βοηθήσουν τους άλλους στο να αντιληφθούν και να μεταμορφώσουν πνευματικά τα βάσανα της φυλακής.

«Μεταξύ των ετών 1941-1947, ο Βαλέριος Γκαφένκου, μαζί με άλλες μεγάλες ψυχές – τους δικηγόρους Τραϊανό Τριφάν και Τραϊανό Μαριάν, τον Άγγελο Παπατσιόκ (τον μετέπειτα πατέρα Αρσένιο), τον ιερέα Βασίλειο Σέργιε, τον Ιωάννη Σκιάου, τον Κωνσταντίνο Πάσκου, τον Μίρτσεα Νικολάου και άλλους – χάραξαν μια γραμμή χριστιανικής και πατριωτικής στάσης για όλους τους πολιτικούς κρατουμένους, που είχε ισχύ όχι μόνο για την περίοδο της δικτατορίας του Αντωνέσκου, αλλά και για όλη τη ζωή των φυλακισμένων. Η στάση αυτή θα καταστεί πρότυπο συμπεριφοράς ανεξάρτητα από το είδος εξουσίας ή καταπίεσης και θα συνίσταται στην άρνηση οποιουδήποτε συμβιβασμού και στην ανοχή και αποδοχή οποιουδήποτε βασανιστηρίου χάριν της ομολογίας της Θεϊκής Αλήθειας.»⁷¹

Η σπουδαιότητα αυτών των πνευματικών νέων για όσους συνελήφθησαν το 1948 δεν μπορεί καθόλου να παραθεωρηθεί. Όπως εκείνοι που είχαν συλληφθεί το 1941, έτσι και οι νέοι που συνελήφθησαν το 1948 είχαν μάλλον ένα υποτυπώδες πνευματικό επίπεδο: ο χριστιανισμός τους ήταν περισσότερο επιφανειακός. Σε αντίθεση όμως με τους «παλιούς», εκείνοι του 1948 δεν είχαν πια στην διάθεσή τους την θρησκευτική ελευθερία των φυλακών επί Αντωνέσκου, δηλαδή συνθήκες που να τους επιτρέπουν να γνωρίσουν βαθύτερα την χριστιανική διδασκαλία και να ενισχυθούν πνευματικά ώστε να αντέξουν ένα διωγμό πολύ πιο άγριο από όσους είχαν δοκιμάσει έως τότε. Και ακριβώς σ' αυτό, η εμπειρία των «παλαιών» αποδείχθηκε καθοριστική. Οι σχετικές μαρτυρίες αφθονούν. Να, για παράδειγμα, τι λέει ο πατήρ Ιουστίνος Πίρβου, που συνελήφθη το 1948:

«Από το 1941 έως και το 1948 κυκλοφορούσαν βιβλία στη φυλακή, αλλά το 1948, όταν μπήκα κι εγώ, σταμάτησαν όλα, απαγορεύτηκε

---

⁷¹ V. MAXIM, *ένθ' ανωτ.*, σ. 180.

εντελώς και κάθε προσευχητάριο. Εκείνοι που ήταν στην φυλακή πριν από το 1948 είχαν μάθει προσευχές απ' έξω, ακόμη και τη Φιλοκαλία· υπήρχαν τρεις μεταφρασμένοι τόμοι Φιλοκαλίας που κυκλοφορούσαν ανάμεσα στους κρατούμενους. Αλλά, πόση ωφέλεια είχαμε απ' αυτά τα βιβλία και πόσο καλό έκαναν εκείνοι που τα απομνημόνευσαν! Ήταν εκπληκτικό: ίσως πουθενά, σ' όλον τον κόσμο, δεν είχαν τόση αξία και σημασία όσο είχαν εκεί, σ' εκείνες τις μεγάλες δυσκολίες!»⁷²

3.4.1.6 Χαρακτηριστικά της πατερικής γνώσης στις φυλακές. Η διατυπωμένη και η υπαινισσόμενη παρουσία των Πατέρων

Σ' αυτή του την αναφορά ο πατήρ Ιουστίνος τονίζει, εκτός από τον σπουδαίο ρόλο των «μυστικιστών» του Αϊούντ, και δυο άλλες βασικές ιδέες. Πρώτον, ότι εκτός από τις φυλακές δεν υπήρχε άλλο έδαφος πιο ευνοϊκό και κατάλληλο για την πρόσληψη και την εφαρμογή των διδασκαλιών των Πατέρων. Οι σκληρές συνθήκες των φυλακών πρόβαλλαν όλη την αξία του πνευματικού και φιλοκαλικού λόγου, που ήταν – κυριολεκτικά, όχι μεταφορικά – υπόθεση ζωής και θανάτου για τους φυλακισμένους. Εδώ φάνηκε καλύτερα από οπουδήποτε αλλού η βαθιά υπαρκτική αναγκαιότητα της πατερικής διδασκαλίας, έγκυρη και αποτελεσματική στις πιο ακραίες συνθήκες – ή μάλλον τόσο πιο αποτελεσματική, όσο πιο σκληρές οι συνθήκες. Σχετικά με αυτό, ο πατήρ Ρωμανός Μπράγκα – κλεισμένος για ένα χρόνο στην απομόνωση των φυλακών του Πιτέστι – μας δίνει μια εξαιρετική μαρτυρία, που δείχνει πόση ωφέλεια του προσπόρισαν στην φυλακή οι θεωρητικές πατερικές γνώσεις που είχε αποκτήσει ως φοιτητής της Θεολογικής Σχολής:

«Ξεκίνησα σιγά-σιγά να αναπαράγω στην μνήμη μου τα μαθήματα Θεολογίας, να θυμάμαι... Ξέρεις τι αναμνήσεις έρχονται στην φυλακή; Σου έρχονται όσα είχες διαβάσει και ξεχάσει από τους Αγίους Πατέρες· μου έρχονταν όλα. [...] Εκεί, όσα είχα αποθηκεύσει έξω, αποκτούσαν ένα πνευματικό περιεχόμενο, με νέο νόημα: ότι δεν ήταν όλα εκείνα για να τα κρατήσω παροπλισμένα στην μνήμη, αλλά για την ζωή. Εκεί κατάλαβα γιατί διάβασα τόσο πολύ έξω. Διότι όλα τους είχαν ζωτική αξία. Δεν είχα διαβάσει τον Άγιο Μάξιμο μόνο για να

⁷² G. LUNGU CONSTANTINEANU, *ένθ' ανωτ.*, σ. 108.

γνωρίζω ότι στο τάδε κεφάλαιο μιλάει γι' αυτό και γι' αυτό... Εκείνος τα έγραψε και για μένα, για να με ωφελήσουν στη ζωή. Ο σκοπός τους ήταν να με θρέψουν τώρα, μια που δεν ήξερα αν θα έβγαινα ποτέ από εκεί. Όταν δεν είσαι σίγουρος για το αν και πόσο θα ζήσεις ακόμη, πρέπει όλα να τα σχετίζεις με την ψυχή σου και με την αιωνιότητα. Αυτή υπήρξε η μεγάλη μου ανακάλυψη: η ανακάλυψη του εαυτού μου. Επειδή αφότου βγήκα από εκεί, πάλι τα έπαιρνα όλα τυπικά, για να το πω έτσι. Πάλι πληροφορίες, πάλι αχρείαστα πράγματα με ετικέτες πληροφοριών – διανοητική αντίληψη. Εκεί ήταν κάτι το ζωτικό. Κάθε θεολογική γνώση ήταν ζωή. Διότι ήταν για μένα. Ήμουν σχεδόν βέβαιος πως δεν θα βγω από την φυλακή. Αυτό ήταν το μεγάλο πλεονέκτημα.»⁷³

Δεύτερον, στην ίδια του αναφορά, ο πατήρ Ιουστίνος εντοπίζει ένα ουσιαστικό γνώρισμα της πατερικής διδασκαλίας στις ρουμανικές φυλακές: αν μέχρι το 1948 αυτή διαδιδόταν κυρίως μέσω του γραπτού λόγου, μετά την ανάληψη της εξουσίας από τους κομμουνιστές και έως το τέλος της πολιτικής κράτησης το 1964, οι διδασκαλίες της Γραφής και των Πατέρων θα κυκλοφορήσουν σχεδόν αποκλειστικά προφορικά. Αυτόν τον κατεξοχήν προφορικό χαρακτήρα της χριστιανικής και πατερικής γνώσης στις φυλακές τον θεωρούμε καθοριστικό και αποφασιστικό. Η πατερική διδασκαλία εκδηλώθηκε εκεί ως μια αληθινή παράδοση, που μεταλαμπαδεύεται με τα πιο ποικίλα μέσα⁷⁴, τις περισσότερες φορές όχι τόσο ως λεκτικό σχήμα – γραπτό ή προφορικό – αλλά μάλλον ως πνεύμα, ως πρακτική εμπειρία, ως τρόπος ζωής. Ακριβώς γι' αυτό, εκτός από το εισαγωγικό αυτό κεφάλαιο, αφιερωμένο στην διατυπωμένη παρουσία των Πατέρων στις φυλακές, η όλη εργασία μας θα επικεντρωθεί στην υπαινισσόμενη παρουσία των Πατέρων, σ' αυτό που ονομάσαμε «το πνεύμα των Αγίων Πατέρων στις φυλακές», το ότι εκεί βιώνονταν – ενίοτε συνειδητά, αλλά περισσότερο διαισθητικά και αυθόρμητα – οι διδασκαλίες των Πατέρων.

Θεωρούμε ότι αυτό αποτελεί απόδειξη της ενέργειας του Αγίου Πνεύματος στις ρουμανικές φυλακές, το οποίο φώτισε και ενέπνευσε τους συγκεκριμένους φυλακισμένους, όπως παλαιότερα φώτισε και τους Αγίους Πατέρες. Ο πατήρ Γεώργιος Κάλτσιου, επί παραδείγματι, σχολιάζοντας την

---

⁷³ D. CRUGA, *ένθ' ανωτ.*, σσ. 47-48.

⁷⁴ Συζητήσεις, νουθεσίες, μερικές φορές ακόμη και ομιλίες, πνευματικές διδαχές, θεολογικά μαθήματα, κείμενα που τα είχαν κρύψει ή αποστηθίσει, κ.λπ.

ανάλυση που κάνουν οι νέοι ασκητές πάνω στον άορατο πόλεμο με τους πονηρούς λογισμούς, σημειώνει:

«Στην πραγματικότητα, αυτή η ανάλυση ακολουθούσε μια πορεία για την οποία ούτε και οι ίδιοι ήξεραν που θα καταλήξει. Αλλά το Πνεύμα του Θεού, ένεκα της πίστης και της προσπάθειάς τους, τούς καθοδηγούσε – χωρίς οι ίδιοι να το γνωρίζουν – σε ένα μονοπάτι ήδη από χρόνων γνωστό στους μοναχούς της ερήμου, όπως – για παράδειγμα – στον Άγιο Ησύχιο τον Σιναΐτη.»

Παρακάτω, ο ίδιος προσθέτει:

«Δεν θα μπορούσαν αλλιώς αυτοί οι νέοι να κάνουν μια τέτοια ανάλυση παρά μόνο με την ενέργεια του Αγίου Πνεύματος, που τους συμπαραστεκόταν σε όλη την διάρκεια της ζωής τους στη φυλακή.»⁷⁵

Υπάρχει εδώ ένα ουσιαστικό σημείο της επιχειρηματολογίας μας. Ο Άγιος Σιλουανός ο Αθωνίτης λέει ότι αν χάνονταν όλα τα χριστιανικά συγγράμματα, όλα τα έργα των Αγίων Πατέρων, αυτό δεν θα σήμαινε μια ανεπανόρθωτη απώλεια, διότι το Άγιο Πνεύμα που φώτισε τους Πατέρες, θα φωτίσει νέα «σκεύη εκλογής» Του για να γράψουν ξανά τις ίδιες διδασκαλίες – βεβαίως, με διαφορετικές λέξεις, στην ουσία όμως εκφράζοντας την ίδια πνευματική πραγματικότητα⁷⁶. Έτσι, κάποιοι από τους κρατούμενους, που δεν είχαν την ευκαιρία να αποκτήσουν μια τόσο βαθιά πατερική γνώση όπως οι νέοι «μυστικιστές» του Αϊούντ, μπόρεσαν να κατανοήσουν τις εμπειρίες τους μόνο όταν – διαβάζοντας τους Αγίους Πατέρες μετά την αποφυλάκισή τους – τις βρήκαν ήδη καταγεγραμμένες. Να, επί παραδείγματι, τι γράφει ο Δημήτριος Μπορντεϊάνου, ο οποίος πέρασε από την κόλαση της φυλακής του Πιτέστι:

«Αφού ανέφερα το δράμα μου σε ένα μεγάλο ρουμάνο θεολόγο, μου έδωσε την λύση, λέγοντας: Πήγαινε και διάβασε τα έργα των Αγίων Πατέρων και τότε θα καταλάβεις. Διάβασα τους Αγίους Πατέρες και τότε κατάλαβα. [...] Οι «εξομολογήσεις» μου περιγράφουν ένα μεταφυσικό γεγονός. Όποιος δεν είναι μαλωμένος με την χριστιανική μεταφυσική και με τους Αγίους Πατέρες, θα εννοήσει και θα δεχθεί αυτές τις εξομολογήσεις.»⁷⁷

⁷⁵ I. IANOLIDE, *ένθ' ανωτ.*, εισαγωγή του π. Κάλτσιου, σσ. 7-8.

⁷⁶ Πρβλ. ΑΡΧΙΜ. ΣΩΦΡΟΝΙΟΣ ΣΑΚΧΑΡΩΦ, *Ο Άγιος Σιλουανός ο Αθωνίτης (1866-1938)*, Ίερά Σταυροπηγιακή Μονή Τιμίου Προδρόμου, Έσσεξ Αγγλίας 1995, σσ. 108-109.

⁷⁷ D. BORDEIANU, *ένθ' ανωτ.*, σ. 9.

Βεβαίως, ο Μπορντεϊάνου χρησιμοποιεί εδώ τους Αγίους Πατέρες ως κριτήριο για να κατανοήσει κυρίως τις αρνητικές του εμπειρίες, την μάχη με τα πονηρά πνεύματα μέχρι και την κατοχή από αυτά, τα μεταφυσικά βάραθρα της απελπισίας που έζησε. Είναι όμως εξίσου αλήθεια ότι με τα συγγράμματα των Αγίων Πατέρων μπόρεσε επίσης να κατανοήσει την ψυχική του αναγέννηση, την πνευματική του πορεία από τον δαιμονισμό του Πιτέστι μέχρι την ανάσταση και την θεραπεία της ψυχής του με την χάρη του Θεού. Άλλωστε, αναφορές στους Αγίους Πατέρες γίνονται σε πολλά απομνημονεύματα φυλακισμένων, τουλάχιστον σε όσα έχουν πνευματική προοπτική. Από εδώ φαίνεται ότι αυτοί οι άνθρωποι βρήκαν στη διδασκαλία των Αγίων Πατέρων ένα κλειδί για την ερμηνεία και την αποδοχή της οδύνης της φυλακής, αν και η ίδια η διδασκαλία τότε τους ήταν σε μεγάλο βαθμό άγνωστη. Δείγμα αυτού αποτελεί το βιβλίο του πατρός Λίβου Μπρίνζας, *Η ακτίνα από την κατακόμβη*, το οποίο είναι διάσπαρτο από ρητά των Αγίων Πατέρων.

Ούτως ή άλλως, αυτό το πασιφανές έργο του Αγίου Πνεύματος στις κομμουνιστικές φυλακές της Ρουμανίας – το Οποίον αφενός οικονομήσε κάποιοι να έλθουν σε επαφή με τα πατερικά συγγράμματα και κατόπιν να τα μεταδώσουν σε άλλους, και αφετέρου συμπλήρωσε με θεϊκή έμπνευση και άμεση βοήθεια τις όποιες ελλείψεις – οδήγησε σε μια γνήσια πρόσληψη της χριστιανικής πατερικής παράδοσης· πρόσληψη ζωντανή, πραγματική, προσωπική, μοναδική. Παρουσιάζοντας το βιβλίο του, ο Ιωάννης Ιανολίδε, για παράδειγμα, γράφει:

«Μπορεί να φαίνεται ότι έκανα μια θεωρητική έκθεση με αφηρημένες ιδέες, αλλά στην πραγματικότητα εμείς ομολογούμε τα αποτελέσματα της εντυπωσιακής εμπειρίας την οποία ζήσαμε. Δεν υπάρχει τίποτα θεωρητικό σ' αυτά που λέμε, αν και όλα βρίσκονται σε βιβλία· δεν είναι τίποτε παρμένο από άλλους ανθρώπους, αν και οι άνθρωποι μας καθοδήγησαν σε όλα. Στον κάθε άνθρωπο επαναλαμβάνεται η εμπειρία όλων των ανθρώπων, της ζωής και του Θεού – η επανάληψη όμως είναι πάντα καινούργια, όπως καινούργιος είναι και ο κάθε άνθρωπος. Λοιπόν εξ ιδίων μιλάμε τώρα, προσπαθώντας να ζωγραφίσουμε την ατμόσφαιρα της εξωτερικής και εσωτερικής πραγματικότητας μέσα στην οποία ζήσαμε.»⁷⁸

---

⁷⁸ I. IANOLIDE, *ένθ' ανωτ.*, σ. 466.

Ακριβώς γι' αυτό, παρά την προσπάθειά μας να βρούμε όλο και πιο συγκεκριμένα επιχειρήματα για την παρουσία των Αγίων Πατέρων στις φυλακές, η αλήθεια είναι ότι αυτή η παρουσία δύσκολα μπορεί να υποβληθεί σε μια αυστηρά επαγωγική ανάλυση, σε μια ορθολογιστική ανατομή. Πρόκειται περισσότερο για μια διαισθητική παρουσία, για ένα χαρακτηριστικό άρωμα, για μια συγκεκριμένη γεύση που μπορεί να αισθάνεται κανείς μέσα σε ορισμένα έργα και μαρτυρίες περί των φυλακών. Στο θεματικό μέρος της διατριβής μας θα προσπαθήσουμε να προσδιορίσουμε και να απεικονίσουμε αυτή την υπαινισσόμενη, διαισθητική παρουσία – εύκολα αντιληπτή από όσους έχουν την γεύση της γνήσιας Ορθοδοξίας, δύσκολα περιγραφική όμως με λόγια.

3.4.1.7 Ο ρόλος των «μυστικιστών» του Αϊούντ στην εν πνεύματι μεταμόρφωση του αντικομμουνιστικού αγώνα

Ύστερα απ' αυτή την ουσιαστική και απαραίτητη παρένθεση, ας επανέλθουμε στη δράση των νεαρών «μυστικιστών» μετά από το διασκορπισμό τους στις διάφορες φυλακές. Όπως είπαμε και πρωτύτερα, οι μαρτυρίες για την θετική και καθοριστική τους επιρροή αφθονούν. Από τις πολλές, εμείς θα διαλέξουμε μόνο κάποιες από τις πιο εκφραστικές, που δείχνουν ότι η ομάδα αυτών των νεαρών έπαιξε ουσιαστικό ρόλο στο να δοθεί πνευματική διάσταση στον αντικομμουνιστικό αγώνα και στο να αντιμετωπισθεί η οδύνη κάτω από το πρίσμα της Αγίας Γραφής και των Πατέρων. Για παράδειγμα, ο πατήρ Κάλτσιου (που συνελήφθη το 1948), όταν ρωτήθηκε ποια ήταν η επιρροή των φυλακισμένων του 1941 επάνω του, απάντησε:

«Απ' αυτούς διδαχθήκαμε εμείς. Όταν είχαν μπει στην φυλακή, είχαν μαζί τους αποσπάσματα από την Αγία Γραφή, τα οποία κρατούσαν κρυμμένα και τα έδωσαν και σ' εμάς. Διαβάζαμε το Ευαγγέλιο και το μαθαίναμε απ' έξω. Όταν παίρναμε ένα φύλλο με ένα απόσπασμα – ας πούμε – του κατά Ματθαίον Ευαγγελίου, μαζερόμασταν όλοι όσοι ήμασταν στο κελλί και το αποστηθίζαμε. Και όλον τον καιρό λαμβάναμε μηνύματα από τον Γκαφένκου και από τους άλλους: να προσεύχεστε, να προσεύχεστε, να προσεύχεστε! [...] Ήταν τόσο μεγάλες αυθεντίες και τέτοιος ο θαυμασμός μας γι' αυτούς, ώστε τους θεωρούσαμε κάτι σαν υπεράνθρωπους. [...] Φάνταζαν μπροστά μας εντελώς

ξεχωριστοί... Και κυρίως όταν έβλεπες την ηρεμία τους. Καταπληκτικό! Δεν στεναχωριούνταν, δεν θύμωναν... Εμείς κάποιες φορές μαλώναμε μεταξύ μας. Εκείνοι δεν ανακατεύονταν σε καμία διαμάχη, δεν τσακώνονταν. Επιπλέον, υπήρχε και αυτό το πρόβλημα με την πείνα: ερχόταν το ψωμί και έπρεπε να το μοιράζεις και λέγονταν κουβέντες, γιατί αυτός που το μοίραζε έπαιρνε το μεγαλύτερο κομμάτι. Εκείνους όμως δεν τους ενδιέφερε. Και κάποιες φορές κάπως κακιώναμε εναντίον τους γιατί εκείνοι δεν επηρεάζονταν από αυτά που εμείς καταστρεφόμασταν!»⁷⁹

Να μια ακόμη ενδεικτική απόδειξη ότι η μετάδοση της χριστιανικής και πατερικής διδασκαλίας στις φυλακές γινόταν κυρίως βιωματικά, ως ένα παράδειγμα εν Χριστώ ζωής, και όχι θεωρητικά. Και ο αντίκτυπος του παραδείγματός τους είχε ακόμη μεγαλύτερη δύναμη λόγω των συνθηκών διαβίωσης, που ήταν ένας διαρκής και αβάστακτος πόνος.

Το ίδιο εντυπωσιασμένος έμεινε και ο Δημήτριος Μπορντεϊάνου από την γνωριμία του με τους «μυστικιστές» το 1948. Παραθέτουμε τα λόγια του:

«Όταν μπήκα φυλακή, βρήκα μέσα τους φοιτητές που είχαν καταδικαστεί επί Αντωνέσκου και είχαν ήδη συμπληρώσει 8 χρόνια φυλάκισης. Τους βλέπαμε σαν αγίους... Αναφέρω μερικά ονόματα: Γκαφένκου, Ντραγκοντάν, Ιανολίδε, Κωσταντάκε, Δινέσκου κλπ. Από αυτούς πληροφορηθήκαμε για τη ζωή στις φυλακές και για τον τρόπο συμπεριφοράς μας με τους δεσμοφύλακες και την διοίκηση της φυλακής. Ένα βασικό χαρακτηριστικό του τρόπου των παιδιών αυτών ήταν η ειρήνη, η τάξη, η πειθαρχία που είχαν, για να αποφεύγουν κάθε σύγκρουση με την διοίκηση της φυλακής. Αυτήν την γραμμή την χάραξε εκείνος που – όσο κανένας άλλος – εντυπωσίασε με την ζωή, την στάση και το παράδειγμά του: ο Βαλέριος Γκαφένκου. Αυτός θα παραμείνει στη μνήμη των πολιτικών κρατούμενων της Ρουμανίας, και ειδικά των φυματικών κρατούμενων της φυλακής-σανατορίου του Τίργκου-Οκνα, ως ένας άγιος. Ακόμα και οι πιο σκληροί, μπροστά στον Γκαφένκου ξεχνούσαν ποιοι ήταν.»⁸⁰

---

⁷⁹ Ζωή Κάλτσιου, σσ. 42-43.

⁸⁰ D. BORDEIANU, *ένθ' ανωτ.*, σσ. 100-101.

Θα κάνουμε εδώ μια επισήμανση που την θεωρούμε σημαντική, αν και αποτελεί κάπως παρέκβαση από το θέμα μας. Ο Μπορντεϊάνου τονίζει στο παραπάνω απόσπασμα ένα χαρακτηριστικό γνώρισμα της ομάδας των «μυστικιστών», για το οποίο μιλήσαμε και στην αρχή: το ότι απέφευγαν κάθε άσκοπη σύγκρουση με τους δεσμοφύλακες και την διοίκηση της φυλακής, ούτως ώστε να μπορούν να επικεντρώνουν την προσοχή τους στην εσωτερική και ψυχική τους τελειοποίηση. Με τη συγκεκριμένη τους στάση διακρίνονταν από άλλους λεγεωναίους, των οποίων ο αγώνας εκτυλισσόταν κυρίως στο εξωτερικό επίπεδο, όπου και επιδείκνυαν μεγάλη μαχητικότητα. Αν και φαινομενικά επιφανειακή, πιστεύουμε ότι αυτή τους η διαφορά απεικονίζει μια θεμελιώδη εσωτερική πραγματικότητα. Οι νέοι της ομάδας των «μυστικιστών» είχαν αναλάβει τον αγώνα τους ως αγώνα κατεξοχήν πνευματικό, μεταμορφώνοντας μέχρι εξιδανικεύσεως τον πολιτικό χαρακτήρα του λεγεωναρικού κινήματος και καρποφορώντας πνευματικά – ακόμη και πατερικά – κάθε τι ευγενές που εν σπέρματι υπήρχε στην λεγεωναρική ιδεολογία.

«Με αυτή την γενιά των *μυστικιστών*», γράφει ο πατήρ Ιωάννης Νεγκρούτσιου για τους νέους ασκητές, «το Κίνημα των Λεγεωναρίων πλησίασε ή και άγγιξε το όριο της πνευματικής ζωής στο βαθμό που πρότειναν οι Άγιοι Πατέρες του χρυσού αιώνα της Εκκλησίας. Αλλά αυτή τη φορά, η έρημος πραγματοποιείται στην φυλακή, κάτω από το μαστίγιο.»⁸¹

Το σημαντικότερο είναι ότι οι «μυστικιστές» μετέδωσαν αυτή την πνευματική τους στάση και σε πολλούς από τους λεγεωναίους που συνελήφθησαν από το 1948 και έπειτα. Η επιρροή τους οφειλόταν στον υποδειγματικό τρόπο ζωής τους και στα λόγια τους, κυρίως όμως στο εξαιρετικό τους κύρος, ένεκα του οποίου επιβállονταν στους νεότερους φυλακισμένους. Έτσι, οι «μυστικοί» διόρθωσαν κάποια σφάλματα της λεγεωναρικής ιδεολογίας, μεταθέτοντας τον αγώνα των κρατουμένων από εθνικό, πατριωτικό επίπεδο, σε μαρτυρικό και ομολογητικό. Θα δώσουμε παρακάτω ένα πολύ ενδιαφέρον σημείωμα που βρίσκεται στους φακέλους των Αρχείων της Μυστικής Αστυνομίας, όπου ο Φλωρίκα Ντουμιτρέσκου – νεαρός που συνελήφθη το 1948 – μαρτυρεί πόσο καθοριστικά ο Βαλέριος Γκαφένκου επηρέασε την στάση που εντέλει κράτησε:

«Στην φυλακή έμεινα στο ίδιο κελλί με τον Γκαφένκου, με τον οποίο γίναμε φίλοι. Κατάφερε να με επηρεάσει, διότι εμείς (όσοι

---

⁸¹ V. MAXIM, *ένθ' ανωτ.*, σ. 7.

συλληφθήκαμε το 1948) ερχόμασταν ήδη με μια κάποια νοοτροπία, ενώ εκείνοι (οι «παλιός») είχαν μια άλλη νοοτροπία: μια διαφορετική προσέγγιση των πραγμάτων, σαν να μιλούσαμε άλλη γλώσσα, παρόλο που είχαμε αγάπη μεταξύ μας, που ήμασταν λεγεωνάριοι, που υπηρετούσαμε τα ίδια ιδανικά. [...] Αυτός έλεγε ότι σφάλαμε σε τρία σημεία και πρέπει αυτά τα σφάλματα να τα διορθώσουμε. Πρέπει να εγκαταλείψουμε οριστικά και αμετάκλητα τα περιστροφά, να αρνηθούμε την «θεοποίηση» και τη λατρεία του Καπετάνιου [Κορνήλιος Κοντρεάνου] και να αποκηρύξουμε τη βία. Ένεκα των τριών αυτών σφαλμάτων, ο Γκαφένκου έλεγε ότι εμείς δεν είμαστε χριστιανοί. Έγιναν έντονες διενέξεις που διήρκεσαν ολόκληρες νύχτες, και τελικά εγώ πήγα με το μέρος του. Ενέκρινα την άποψή του διότι, είναι αλήθεια, ότι ούτε και προηγουμένως συμφωνούσα με τις πράξεις βίας, και επειδή είχα νιώσει βία στις ανακρίσεις. Έκανα πολλές συζητήσεις με τον Γκαφένκου και μου είπε καθαρά: μην σκέφτεσαι πολιτικές λύσεις, μην περιμένεις πόλεμο. Εμείς, όταν μπήκαμε το 1941 στην φυλακή, κάθε μήνα περιμέναμε την απελευθέρωση. Ο Γκαφένκου μου είπε να τοποθετηθώ στην χριστιανική γραμμή, να λύσω το εσωτερικό μου πρόβλημα [...], να βρω την εσωτερική μου ισορροπία με το να δεχθώ την αυτοθυσία· αυτό αποτελεί το μοναδικό φάρμακο για να μπορέσω να αντέξω. [...] Λοιπόν, από εκείνη τη στιγμή, κράτησα αυτή τη στάση. Μετά, με έβαλαν στην απομόνωση για σχεδόν ένα χρόνο· αυτό με βοήθησε στο να μείνουν έντονα στο μυαλό μου οι συμβουλές του Γκαφένκου, ειδικά επειδή ήταν παλιός στην φυλακή και αξιοπρεπής. Υπήρχε και ο γιατρός Βόηνεα, ο οποίος υποστήριζε μια σκληρή στάση: ήταν υπέρ των εξεγέρσεων στη φυλακή, των απεργιών, των διαμαρτυριών, της διαμάχης με τον εχθρό. Έλεγε: να πεθάνουμε με το χέρι στο λαρύγγι του φρουρού, αυτή είναι η γραμμή των λεγεωναρίων. Ο Γκαφένκου του εναντιωνόταν, λέγοντας ότι αυτό είναι μεγάλο λάθος. Εμείς- έλεγε ο Γκαφένκου - πρέπει να πεθάνουμε όπως οι μάρτυρες, χωρίς να διαμαρτυρηθούμε. Ο τέλειος τρόπος είναι να υποφέρεις μέχρι την τελευταία ρανίδα του αίματός σου χωρίς να χτυπάς, χωρίς να προσβάλεις. Τι θα κερδίσεις και ποια

ικανοποίηση θα πάρεις άμα στραγγαλίσεις ένα φρουρό; Απ' αυτές τις δυο θέσεις, επέλεξα την γραμμή του Γκαφένκου.»⁸²

Ίσως ακόμη πιο σχετική είναι η μαρτυρία του Τραϊανού Ποπέσκου, ενός νέου που συνελήφθη κι αυτός το 1948 και συνδέθηκε με την ομάδα των νέων ασκητών. Όπως και όλοι οι άλλοι λεγεωνάριοι που συνελήφθηκαν στην δεύτερη φάση, ο Τραϊανός Ποπέσκου εντυπωσιάστηκε από την πνευματική ατμόσφαιρα των «μυστικιστών»,

«που τα συσχέτιζαν όλα, και την παραμικρή τους κίνηση, με την Καινή Διαθήκη και με τα λόγια του Κυρίου.»

Αν και οι νεο-συνληφθέντες είχαν μια «σχετική θρησκευτικότητα», γι' αυτούς η μάχη δινόταν κυρίως σε «πολιτικό επίπεδο». Προέκυψαν έτσι ορισμένες δυσκολίες στην προσαρμογή τους στην ατμόσφαιρα που είχαν δημιουργήσει οι νέοι ασκητές. Τις δυσκολίες κάποιοι τις ξεπέρασαν πιο εύκολα, άλλοι δυσκολότερα, ενώ κάποιοι άλλοι – λίγοι – δεν τις ξεπέρασαν καθόλου. Αυτή όμως η προσαρμογή θα αποδειχθεί ζωτικής σημασίας. Οι νεαροί «μυστικιστές» είχαν λύσει μερικά ουσιαστικά προβλήματα και όσοι κατάφεραν να μπουν στο πνεύμα τους και να υιοθετήσουν τις λύσεις τους, κατάφεραν να αντέξουν το φοβερό πείραμα της «αναμόρφωσης» που θα ξεκινούσε σύντομα. Για τους άλλους όμως, οι πτώσεις θα είναι πολύ πιο βαριές και με συνέπειες συχνά τραγικές. Έτσι, ένα από τα προβλήματα που έλυσαν οι «μυστικιστές» ήταν το ποια οφείλεται να είναι η αρμόζουσα στάση απέναντι στους δεσμοφύλακες και τις απαιτήσεις τους.

«Ο Γκαφένκου μάς έλεγε: οι υποχωρήσεις της συνείδησης είναι εκείνες που πρέπει να μας απασχολούν όλους, το να μην κάνει υποχωρήσεις η συνείδηση. Τα άλλα είναι θέματα υπερηφάνειας· ας μην συγχέουμε την αξιοπρέπεια με την υπερηφάνεια, διότι ενίοτε υπάρχει μεταξύ τους μια αλληλοπεριχώρηση που μπορεί να σου βλάψει την ψυχή. [...] Αν [οι δεσμοφύλακες] μας ρωτήσουν αν ακόμη πιστεύουμε στον Χριστό, εμείς θα τους απαντήσουμε: και πώς να μην πιστεύουμε, είμαστε έτοιμοι να πεθάνουμε γι' Αυτόν. Έτσι έλεγαν εκείνοι [οι μυστικιστές]. Εμείς ακόμη δεν είχαμε κατανοήσει – ή ίσως δεν είχαμε ενστερνιστεί – την έννοια να πεθάνουμε για τον Χριστό. Εμείς πεθαίναμε για εθνικά ιδανικά. [...] Πάρα πολλοί από τους νέους αναπαυθήκαμε πολύ με αυτήν την στάση, εμποτιστήκαμε εύκολα απ' αυτή την [πνευματική]

---

⁸² Βλ. το Φάκελο του πατρός Νικολάου Γκρεμπένεα, με το νούμερο I 235977, 2^{ος} τόμος, 40-49 φύλλα, στο CNSAS.

ατμόσφαιρα... Άλλοι όμως όχι, και δυστυχώς εκείνοι που τότε δεν έλυσαν αυτό το πρόβλημα, μπαίνοντας μετά από λίγο στην «αναμόρφωση», κατέρρευσαν άσχημα, μερικές φορές και ανεπανόρθωτα. Αυτοί που απέτυχαν παταγωδώς ήταν εκείνοι που δεν είχαν κατανοήσει αυτή την πνευματική γραμμή – ή, όχι δεν την κατανόησαν, αλλά δεν την ένιωσαν σε βάθος. Την κατανόησαν μεν διανοητικά– άλλωστε την γνωρίζαμε όλοι μας διανοητικά – αλλά όχι βιωματικά, και δεν κατάλαβαν μέχρι ποίου σημείου μπορούσαν να κάνουν υποχωρήσεις και συμβιβασμούς.»⁸³

3.4.1.8 Ο ρόλος των «μυστικιστών» του Αϊούντ στην μετάδοση του πατερικού πνεύματος στις φυλακές

Είδαμε λοιπόν ότι οι νέοι ασκητές του Αϊούντ έπαιξαν ένα ουσιαστικό ρόλο στην πνευματική αντιμετώπιση και αποδοχή των δοκιμασιών των φυλακών. Σε όλες τις φυλακές που διασκορπίστηκαν, μετέδωσαν τις ευαγγελικές και φιλοκαλικές τους γνώσεις, τις απαντήσεις και τις λύσεις που τους ενέπνευσε ο Θεός. Κυρίως όμως μετέδωσαν ένα πνεύμα πατερικής κατανόησης και βίωσης της φρικτής εμπειρίας των φυλακών. Η επιρροή τους δεν περιορίστηκε μόνο σε όσους συνελήφθησαν το 1948, αλλά σε όλους όσους γνώρισαν καθ' όλη την διάρκεια της πολιτικής κράτησης. Και πάλι έχουμε ένα πλήθος σχετικών μαρτυριών.

3.4.1.8.1 Ο Βαλέριος Γκαφένκου και ο Ιωάννης Ιανολίδε. Το κοινόβιο του Τίργκου-Όκνα

Μετά από μια σύντομη διαμονή στο Πιτέστι, ο Βαλέριος Γκαφένκου μαζί με τον Ιωάννη Ιανολίδε φθάνουν στην φυλακή-σανατόριο του Τίργκου-Όκνα, όπου θα σχηματίσουν μια νέα πνευματική κοινότητα με σκοπό την εφαρμογή των ευαγγελικών και φιλοκαλικών διδασκαλιών, με πνεύμα αυτοθυσίας για τους πονεμένους αδελφούς. Η χριστιανική αδελφότητα του Τίργκου-Όκνα θα αποτελέσει μια νέα κορυφή πνευματικής ζωής στις φυλακές. Οι νέοι που συγκεντρώθηκαν γύρω από τον Γκαφένκου και τον Ιανολίδε παραδόθηκαν σε μια ζωή αφιερωμένη ολοκληρωτικά στον Χριστό· ορισμένοι μάλιστα έφθασαν μέχρι και την υπέρτατη θυσία⁸⁴. Ο

⁸³ Προσωπική μαρτυρία του Τραϊάνου Ποπέσκου σε βίντεο-συνέντευξη, 26-32^ο λεπτό.

⁸⁴ Βοϊτσέσκου, σ. 28.

πατήρ Κωνσταντίνος Βοϊτσέσκου, περιγράφοντας την ατμόσφαιρα στη φυλακή-σανατόριο του Τίργκου-Όκνα, λέει:

«Περισσότερο από μια κοινότητα, σχηματίστηκε εκεί μια πραγματική πνευματική οικογένεια. Δημιουργήθηκαν σχέσεις, πιο ισχυρές ακόμη και από τη συγγένεια αίματος. [...] Ένοιωσα και έζησα εκεί άγιες και αληθινές χαρές. Γι' αυτό και καταλάβαινα τον φίλο μου, τον Σάμι, όταν μετά την αποφυλάκισή του το 1954, μου έλεγε: *Πόσο πολύ μου λείπει το Τίργκου-Όκνα!* Εκεί κατάλαβα τι σημαίνει εν Χριστώ ελευθερία. Εκείνη την χαρά και την ελευθερία κανείς δεν μπορούσε να μας τις πάρει.»⁸⁵

Από την καθαρά πνευματική ατμόσφαιρα του Τίργκου-Όκνα δεν έλειπε ή εκκλησιαστική γραμματεία: πρώτα απ' όλα τα Ευαγγέλια και μετά το Γεροντικό, η Φιλοκαλία, οι διδασκαλίες των Αγίων Πατέρων. Δεν επρόκειτο απλά για θεωρητικές γνώσεις, αλλά κυρίως για προσπάθεια πρακτικής βίωσης στην καθημερινή ζωή. Ο Βαλέριος Γκαφένκου, με όσα γνώριζε – και ειδικά με το χάρισμα που τον διέκρινε – θα αποτελέσει τον πνευματικό φάρο αυτής της εν Χριστώ οικογένειας, τρέφοντας τους νέους που είχαν συσπειρωθεί γύρω του με τον ευαγγελικό και πατερικό λόγο.

«Ο Βαλέριος τεκμηριώνει τα λόγια του με παραδείγματα από την Αγία Γραφή και τους Αγίους Πατέρες, τα οποία συχνά προσάρμοζε στην σύγχρονη πραγματικότητα», μαρτυρεί ο Ιωάννης Ιανολίδε.⁸⁶

Το πιο σημαντικό πνευματικό έργο ήταν η νοερά προσευχή, όπως την είχαν μάθει και την είχαν κατεργασθεί στο Αϊούντ, την οποία οι νεαροί «μυστικιστές» μετέδωσαν και στους καινούριους συγκρατούμενους τους. Η σημασία της προσευχής συνίστατο στο ότι εφοδίαζε τους φυλακισμένους με την χάρη του Θεού και την ψυχική ηρεμία, ώστε να αντέχουν το μαρτύριο της φυλάκισης και της ασθένειας.

«Το Τίργκου-Όκνα», ομολογεί ο πατήρ Μιχαήλ Λουντζεάνου «ξεχώριζε λόγω της πνευματικής του ατμόσφαιρας. Ήταν μια ατμόσφαιρα προσευχής. [...] Ζώντας κάθε μέρα κοντά στον Βαλέριο Γκαφένκου, συζητούσα μαζί του και έμαθα πάρα πολλά απ' αυτόν. Τελειοποίησα την τεχνική, για να το πω έτσι, της νοεράς προσευχής.»⁸⁷

---

⁸⁵ *Αυτόθι*, σσ. 28, 31.

⁸⁶ I. IANOLIDE, *ένθ' ανωτ.*, σ. 75.

⁸⁷ MONAXOS MOISE, *ένθ' ανωτ.*, σσ. 158-159.

Μεταξύ των φυλακισμένων του Τίργκου-Όκνα υπήρχαν και ορισμένοι ιερείς που συνέβαλαν στη πνευματική πρόοδο των μελλοθανάτων κρατουμένων, όπως για παράδειγμα ο πατήρ Συνέσιος Ιώζα ή ο πατήρ Γεράσιμος Ίσκου – και οι δυο πέθαναν εκεί ως μάρτυρες της φυλακής. Ο πρώτος, προικισμένος με μεγάλη απλότητα και πίστη, ήταν έγγαμος ιερέας και είχε αποκτήσει την νοερά προσευχή. Ο δεύτερος ήταν ηγούμενος της μονής Τισμάνα και άνθρωπος μεγάλου πνευματικού μεγέθους:

«Η παρουσία του στο σανατόριο ήταν έκδηλη, χάρη στην επιδεξιότητα που διέθετε να εισχωρεί στις ψυχές των ανθρώπων και να τους ενθαρρύνει. Ως πνευματικός ήταν περιζήτητος. [...] Έδινε και οδηγίες για ησυχαστική ζωή, όχι μόνο από τις θεωρητικές του γνώσεις, αλλά και από την πλούσια μυστικιστική του εμπειρία. Στο Τίργκου-Όκνα ο μυστικισμός αποκαταστάθηκε ως έννοια και ως πρακτική ζωή: η νηπτική ατμόσφαιρα εκεί ήταν ζωντανή, πυκνή, έντονη έως χειροπιαστή, διότι ο Θεός ήταν παρόν και σε κατακτούσε αμέσως, εισχωρώντας στην ψυχή και στο είναι σου σαν μια ευεργετική ευωδία.»⁸⁸

3.4.1.8.2 Ο Γεώργιος Ζιμπόϊου

Ένας από τους νέους του Τίργκου-Όκνα που επηρεαστήκαν πνευματικά από τον Βαλέριο Γκαφένκου αποδείχτηκε εξαιρετικά σπουδαίος. Πρόκειται για τον Γεώργιο Ζιμπόϊου, τον οποίον ο Δημήτριος Μπορντεϊάνου θεωρούσε «τον πιο λαμπρό μαθητή του Βαλέριου.»⁸⁹ Θα του αφιερώσουμε μερικά λόγια, διότι και αυτός ήταν ένας από τους αγίους της φυλακής, μέσω των οποίων το πνεύμα των Αγίων Πατέρων μεταδόθηκε στους κρατουμένους. Νέος μεγάλης καθαρότητας και ψυχικής αγνότητας, ο Ζιμπόϊου συνελήφθη το 1949 και – μετά από μια σύντομη παραμονή του στο Πιτέστι – κατέληξε στο Τίργκου-Όκνα. Θα ενταχθεί γρήγορα στην πνευματική οικογένεια του Βαλέριου, φθάνοντας σε λίγο διάστημα σε υψηλά μέτρα πνευματικής ζωής.

«Έμαθα από τον ίδιο», διηγείται ο πατήρ Μιχαήλ Λουντζεάνου, «ότι μετά από έξι μήνες καρτερικής ενασχόλησής του με την ευχή, την έκανε κτήμα του. Προσευχόταν συνέχεια. Τη νύχτα, αν ξυπνούσες, τον έβλεπες να κάθεται με το κεφάλι στο στήθος:

⁸⁸ I. IANOLIDE, *ένθ' ανωτ.*, σ. 283.

⁸⁹ D. BORDEIANU, *ένθ' ανωτ.*, σ. 346.

προσευχόταν. Είχε μια σπάνια καθαρότητα. Μου έλεγε γι' αυτά που ένιωθε όταν προσευχόταν. Έπειτα, από τα βιβλία που διάβασα, κατάλαβα ότι έφθασε να βιώνει τις καταστάσεις για τις οποίες μιλούσαν οι Άγιοι Πατέρες.»⁹⁰

Σε όλες τις φυλακές από όπου κι αν πέρασε – μέχρι τον θάνατό του στο Αϊούντ, το 1963 – ο Γεώργιος Ζιμπόϊου θα αποδειχθεί ένα μεγάλο φως για όλους τους κρατούμενους. Μια πολύ συγκινητική απόδειξη γι' αυτό βρισκουμε στα απομνημονεύματα του Δημητρίου Μπορντεϊάνου, ο οποίος μετά από την αναμόρφωση του Πιτέστι δαιμονίστηκε – κυριολεκτικά. Ο Μπορντεϊάνου γνωρίστηκε με τον Ζιμπόϊου το 1954 στην Γκέρλα, όταν και οι δυο φυλακίζονται μαζί στο ίδιο κελλί. Με την σοφία και τις γνώσεις του, με την ειρηνοποιό και ευεργετική του παρουσία, αλλά κυρίως με την χάρη που πήγαζε από την αδιάλειπτη προσευχή του, ο Γεώργιος Ζιμπόϊου θα συμβάλει αποφασιστικά στην ψυχική ανάσταση του Μπορντεϊάνου και στην απελευθέρωσή του από το ακάθαρτο πνεύμα που τον βασάνιζε επί τέσσερα χρόνια⁹¹. Τόσο μεγάλο αντίκτυπο είχε ο Ζιμπόϊου στη ζωή του Μπορντεϊάνου, ώστε αυτός θα σημειώσει περί εκείνου στις *Εξομολογήσεις* του:

«Γνώρισα στην ζωή μου διάφορους ανθρώπους – τόσο πριν, όσο και μετά από τη φυλακή – αλλά δεν συνάντησα άλλον, ανεξαρτήτως ηλικίας και κατάρτισης, να κατανοεί την Ορθοδοξία και να αγαπά τον Χριστό, όπως ο Ζιμπόϊου. Ένας νεαρός καθαρός στο σώμα και στην ψυχή, προικισμένος με μεγάλη πραότητα και καλοσύνη. Ήταν ο μοναδικός άνθρωπος που δεν άκουσα ποτέ να πει ότι υποφέρει από την πείνα. Αγαπούσε τους ανθρώπους, ανεξάρτητα αν ήταν φίλοι ή εχθροί, έως και αυτοθυσίας. Απέναντι στους εχθρούς του και σ' εκείνους που τον είχαν βασανίσει – και συνέχιζαν να τον βασανίζουν – είχε μια κατανόηση και μακροθυμία λογικά ανεξήγητη. Ήταν τόσο πεπεισμένος για την γήινη αποστολή του στο να κάνει το καλό, ώστε φαινόταν σαν να έρχεται από άλλον κόσμο. Αν δεν είχα γνωρίσει προσωπικά αυτόν τον νέο, θα αμφέβαλα για πολλά πράγματα ή δεν θα τα πίστευα. [...] Από την στιγμή που γνώρισα τον Ζιμπόϊου, δεν διάβασα πλέον

---

⁹⁰ ΜΟΝΑΧΟΣ ΜΟΙΣΕ, *ένθ' ανωτ.*, σσ. 204-205.

⁹¹ Η συγκλονιστική ψυχική ανάσταση του Δημητρίου Μπορντεϊάνου τη νύχτα του Πάσχα του 1954, θα μπορούσε κάλλιστα να γραφεί σε ένα *Γεροντικό* ή σε μια *Φιλοκαλία* των ρουμανικών φυλακών. Λόγω όμως του μάρκους της διήγησης δεν θα αναφερθούμε λεπτομερώς εδώ. Για περισσότερα, βλ. D. BORDEIANU, *ένθ' ανωτ.*, σσ. 381-384.

τους Βίους των Αγίων ως ένα απλό ανάγνωσμα. Γνωρίζοντάς τον, κάθε αμφιβολία, κάθε δυσπιστία για την ύπαρξη των αγίων στην γη διαλύθηκε για πάντα από την ψυχή μου. Αυτός ο μάρτυρας, με το παρουσιαστικό ενός βυζαντινού αγίου, ήταν για μένα το αξεπέραστο πρότυπο για το πώς πρέπει να είναι και τι πρέπει να κάνει ο άνθρωπος για την σωτηρία του. [...] Δεν βρίσκω λόγια να εκφράσω την εκτίμηση και τον θαυμασμό μου γι' αυτόν τον μάρτυρα. Οποιαδήποτε έκφραση και αν χρησιμοποιήσω για να δώσω στους άλλους να καταλάβουν ποιος ήταν αυτός ο νέος και τι σήμαινε για όσους τον γνώρισαν, θα ήταν ελλιπής. Όλα τα παραπάνω μπορούν να συνοψισθούν σε μια φράση: ήταν ένας άγγελος με ανθρώπινη μορφή.»⁹²

Τον ίδιο αντίκτυπο είχε ο Ζιμπόϊου και σε άλλους συγκρατούμενους του, επηρεάζοντας πολλές φορές αποφασιστικά τις ζωές και την πνευματική τους πορεία. Οι αναφορές γύρω από το πρόσωπό του είναι γεμάτες φως. Ο πατήρ Λίβυο Μπρίνζας, για παράδειγμα, νεαρός φοιτητής τη στιγμή της σύλληψής του, μας δείχνει όχι μόνο τα υψηλά μέτρα αγιότητας που έφθασε ο Ζιμπόϊου, αλλά και τον ρόλο του στην μετάδοση της διδασκαλίας των Αγίων Πατέρων.

«Ο Γεώργιος Ζιμπόϊου, μετά από 12 χρόνια φυλάκισης, είναι πλέον βαριά άρρωστος. Πάσχει από δυο σοβαρές ασθένειες, οι οποίες εδώ στη φυλακή οδηγούν αναπόφευκτα στο θάνατο. Έχει φυματίωση και κίρρωση του ήπατος. [...] Το μόνο που του επιτρέπεται είναι να μένει ξαπλωμένος. Είναι γερμένος στην άκρη του κρεβατιού, στηριγμένος στον τοίχο, και από αυτή την θέση παρακολουθεί τη ζωή του κελλιού. Παρεμβαίνει πολύ σπάνια στις συζητήσεις μας. Περισσότερο ακούει. Νομίζω ότι λέει συνεχώς την ευχή. Αυτή η εσωτερική του συγκέντρωση τού προσδίδει έναν αέρα ειρήνης και γαλήνης. Τίποτε δεν δείχνει ότι αυτός ο άνθρωπος γνωρίζει ότι θα πεθάνει. Κανένα σημείο άγχους δεν διακρίνεται στο πρόσωπό του. Κάποιοι άλλοι ίσως θα έπεφταν σε απόγνωση και θα χτυπούσαν την πόρτα για να τους πάνε στο νοσοκομείο. Αυτός χτυπάει μια άλλη πόρτα, με πίστη και ταπείνωση: την πόρτα του Ουρανού τον οποίο ποθεί. Στις σπάνιες κουβέντες του, διηγείται κάποιο γεγονός από το Γεροντικό. Με εντυπωσιάζει η οξυδέρκεια που διαθέτει και η ικανότητά του στο να επιλέγει. Από τον θησαυρό των Αγίων

---

⁹² Αυτόθι, σσ. 369-371.

Πατέρων, μάς προσφέρει τα πιο λαμπερά μαργαριτάρια. Τώρα κατάλαβα. Έχω βεβαιωθεί ότι αυτός ο άνθρωπος που βιώνει τόσο βαθειά τον Χριστό στάλθηκε από την θεία Πρόνοια για να δω πώς πλησιάζει τον θάνατο ένας άνθρωπος που πέρασε το κατώφλι της αγιότητας. Ταξιδεύει σε έναν χώρο όπου δεν τον ταράζουν πια η αμφιβολία ή τα πάθη. Κοιτάζοντας τον Ζιμπόϊου, αισθάνομαι πως – αν γνώριζε τις αμαρτίες μου – μπροστά του θα ένιωθα την μεγαλύτερη ντροπή. Όχι επειδή θα με έκρινε με αυστηρότητα – αφού ένιωθα ότι αυτός ο άνθρωπος βιώνει την αδελφική αγάπη με τον πιο καθαρό τρόπο – αλλά διότι ενώ αυτός πετάει προς τις ουράνιες σφαίρες, εγώ κείτομαι αδύναμος και άθλιος μέσα στα βράθρα.»⁹³

3.4.1.8.3 Ο Βιργίλιος Μαξίμ

Εκτός από τον Γκαφένκου και τον Ιανολίδη, και οι άλλοι νέοι της ομάδας των «μυστικιστών» έπαιξαν έναν πολύ σημαντικό ρόλο στην διάδοση των πατερικών διδασκαλιών ανάμεσα στους φυλακισμένους και στην χριστιανική και πνευματική αντιμετώπιση των αρνητικών συνθηκών της φυλακής. Ο Βιργίλιος Μαξίμ, για παράδειγμα, μεταφέρεται το 1948 από το Αϊούντ στις φυλακές ανηλίκων του Τίγκκορ (όταν συνελήφθη το 1941, ο Μαξίμ ήταν μαθητής). Εκεί, με την ψυχική και πνευματική του ωριμότητα, θα μορφώσει εν Χριστώ τους νεαρούς μαθητές, βάζοντας τα πρώτα θεμέλια που θα στηριχθεί η μετέπειτα ευαγγελική και πατερική τους παιδεία.

Και στις άλλες φυλακές όπου τον πήγαν, ο Βιργίλιος Μαξίμ θα αποδειχθεί ένας πνευματικός φάρος μεγάλης σημασίας. Ο μετέπειτα πατήρ Λίβυο Μπρίνζας θα τον συναντήσει στο Αϊούντ και ο Μαξίμ θα γίνει σύντομα βασικός στυλοβάτης στη πνευματική οικοδομή του νεαρού κρατουμένου. Να, πως περιέγραφε ο πατήρ Μπρίνζας την προσωπικότητα του Βιργιλίου Μαξίμ και την επιρροή του μεταξύ των φυλακισμένων:

«Ο Βιργίλιος Μαξίμ είναι ένας από τους πιο γνωστούς κρατουμένους των φυλακών. Ανήκει στην κατηγορία εκείνων, που μεταμόρφωσαν αυτή την ατελείωτη φυλάκιση σε τόπο εξύψωσης στις πιο υψηλές κορυφές χριστιανικού βιώματος. Οι Βαλέριος Γκαφένκου, Γεώργιος Ζιμπόϊου, Άγγελος Παπατσιόκ, Ιωάννης Ιανολίδη, Αλέξανδρος-Βιργίλιος Ιωαννίδ, Μαρίνος Ναϊντίμ,

⁹³ ΠΡΕΣΒ. L. BRANZAȘ, *ένθ' ανωτ.*, σσ. 225-226.

Βιργίλιος Μαξίμ και πολλοί άλλοι σαν αυτούς ζούσαν τόσο έντονα την μυστική ζωή, ώστε έδειχναν σαν μοναχοί. Αν ερχόταν τώρα αληθινή ελευθερία, αυτή η ελίτ των χριστιανών νέων θα κατέκλυζε πνευματικά όλη την χώρα και θα ξεκινούσε την ηθική αναγέννηση της ρουμανικής κοινωνίας. [...] Ο Βιργίλιος Μαξίμ έχει ένα πολύ εμπειριστατωμένο πνευματικό πρόγραμμα. Επιπλέον, φροντίζει να απαλλάσσει τους άλλους τροφίμους από τις δουλειές του κελλιού που θεωρούνται πιο δύσκολες ή πιο ατιμωτικές, και να τις αναλαμβάνει ο ίδιος. Από πνευματική άποψη, η φιλία μου με τον Βιργίλιο είναι πολύ ωφέλιμη. Την περίοδο φυλάκισής του επί Αντωνέσκου, απέκτησε μια ευρεία θεολογική παιδεία. Μέχρι τώρα, δεν έχω δει κανέναν άλλο που να γνωρίζει τόσο καλά την Αγία Γραφή. Ωρες ολόκληρες περπατάμε στον κεντρικό διάδρομο του κελλιού (ο επιμήκης χώρος μεταξύ των κρεβατιών, στην ευθεία πόρτας-παραθύρου) και εμβαθύνουμε στον αληθινό κόσμο του χριστιανικού πιστεύειν και πράττειν.»⁹⁴

Αλλά και ο ίδιος ο Βιργίλιος Μαξίμ θυμάται με την ίδια ζεστασιά την πνευματική δίψα του μετέπειτα πατρός Λίβου Μπρίνζας:

«Η επιθυμία μας να πλησιάσουμε όλο και πιο πολύ τον Χριστό, να Τον νοιώθουμε ζωντανό στην ύπαρξή μας, γινόταν η αιτία να κοινωνούμε ο ένας στον άλλον τις ψυχικές μας καταστάσεις και τον πόθο μας για τον Γολγοθά, τον οποίο θέλαμε να ανεβαίνουμε χωρίς γογγυσμό. Η όρεξη που [ο Λίβου Μπρίνζας] είχε για πνευματική γνώση μου έδινε το έναυσμα να βγάζω από το «σακιδιό» μου τα ιερά δώρα που το Γεροντικό, η Φιλοκαλία και όλα τα άλλα έργα των Αγίων Πατέρων το είχαν γεμίσει, και να τα βάζω στο τραπέζι της διψασμένης του ψυχής.»⁹⁵

3.4.1.8.4 Ο Τραϊανός Τριφάν

Ο Δημήτριος Μπορντεϊάνου μας μιλάει για την επιρροή που άσκησε στην πνευματική του συγκρότηση ένας άλλος κορυφαίος της ομάδας των «μυστικιστών» του Αϊούντ. Πρόκειται για τον Τραϊανό Τριφάν, τον

---

⁹⁴ Βλ. την εισαγωγή του πατρός Λίβου Μπρίνζας στο βιβλίο του V. MAXIM, *Nuntașul cerului. Poeme creștine cu teme isihaste* [Ο ερωτευμένος με τον ουρανό. Χριστιανικά ποιήματα με ησυχαστικά θέματα], εκδ. Sălajul, Ζαλάου 1992, σ. 5.

⁹⁵ Βλ. την μαρτυρία του Βιργιλίου Μαξίμ στο τέλος του βιβλίου του ΠΡΕΣΒ. L. BRANZAȘ, *ένθ' ανωτ.*, σ. 344.

πνευματικό μέντορα των νέων. Είδαμε ήδη παραπάνω πώς περιγράφει ο Μπορντεϊάνου την εντυπωσιακή εσωτερική κατάσταση του Τραϊανού Τριφάν κατά την Μεγάλη Εβδομάδα. Ας δούμε τώρα πώς αναφέρεται και για την πνευματική και πατερική του προσωπικότητα:

«Άκουσα στην φυλακή για την ομάδα του Τριφάν, που είχαν καταδικασθεί για πολλά χρόνια κάθειρξης ήδη από την εποχή του Αντωνέσκου. Μια άλλη ομάδα λεγεωνάριων που καταδικάστηκαν τότε είχε συσπειρωθεί γύρω από τον Μπίρις. Αυτές οι δυο ομάδες είχαν και δυο διαφορετικές στάσεις. Η μια ζούσε και ανέπνεε στο πνεύμα των ανατολικών Πατέρων, ενώ η άλλη ζούσε και σκεφτόταν στο πνεύμα των δυτικών. [...] Αυτό που θα ήθελα να τονίσω σ' αυτό το σημείο είναι – κυρίως – τον τρόπο σκέψης και ζωής των δυο αυτών κατευθύνσεων: ανατολικής και δυτικής. [...] Ο Ιωάννης Μουντεάνου, ένας από τους επιφανείς ουνίτες διανοουμένους, ήταν ο πιο παρατηρητικός σε ό,τι συνέβαινε στο δωμάτιο. Κορυφαίος διανοούμενος, μορφωμένος και ταλαντούχος, συγγραφέας, φιλόσοφος και ποιητής, κυριαρχούμενος από τον δυτικό ορθολογισμό, δεν διατηρούσε πλέον τίποτε ορθόδοξο. Στις συζητήσεις μας προσπαθούσε να με ελκύσει προς το μέρος του, να σκέφτομαι και να ζω όπως αυτός. Ο αντίποδάς του, με ορθόδοξο-χριστιανικό φρόνημα και βίωμα, ήταν ο Μπάρμπα-Τριφάν· πιο ζεστός ο ίδιος, ο λόγος του μου έμπαινε στην καρδιά, δεν απευθυνόταν στην λογική. Μέσα σ' αυτή την ατμόσφαιρα, ως άνθρωπος που ζούσα την Ορθοδοξία, επέλεξα ως οδηγό τον Μπάρμπα-Τριφάν. [...] Ο Τριφάν ζούσε με την καρδιά, ο Μουντεάνου με την λογική. Πείστηκα, για το υπόλοιπο της ζωής μου, να μιμηθώ τον Ζιμπόϊου και τον Μπάρμπα-Τριφάν, εφόσον τους ένιωθα αδελφούς, εγγύτερους στην ψυχή μου.»⁹⁶

---

⁹⁶ D. BORDEIANU, *ένθ' ανωτ.*, σσ. 389-393. Το παραπάνω κείμενο προβάλλει μία σπουδαία πλευρά της πνευματικής ζωής στις φυλακές, πλευρά που θα προσπαθήσουμε αμερόληπτα να αναπτύξουμε εδώ δι' ολίγων. Με την κατάργηση της Ουνιτικής Εκκλησίας της Ρουμανίας το 1948, πολλοί ουνίτες κληρικοί – μερικοί υψηλόβαθμοι, επίσκοποι ή ιερείς – καταλήγουν στη φυλακή. Οι σωζόμενες μαρτυρίες περί αυτών δείχνουν ότι, τις περισσότερες φορές, είχαν υποδειγματική και αξιοπρεπή ζωή, επωμιζόμενοι με ανδρεία τις θλίψεις έως και αυτόν τον θάνατο. Παρότι βίωσαν τον πόνο με ένα χαρακτηριστικό δυτικό πνεύμα, η αξιοπρεπής και ηθική τους στάση θα εξασκήσει μια, καθόλου ευκαταφρόνητη, επίδραση επάνω στους άλλους κρατούμενους, που οι περισσότεροι ήταν νέοι και χρειάζονταν πρότυπα. Αυτή η επίδρασή τους ήταν ακόμη ισχυρότερη, επειδή στη ρουμανική κοινωνία εκείνης της εποχής υπήρχαν – ειδικά ανάμεσα στους διανοουμένους – φανερές φίλο-καθολικές τάσεις. Η σπουδαιότητα της ομάδας των «μυστικών»

3.4.1.9 Τελική εκτίμηση

Συμπερασματικά θα λέγαμε πως η ομάδα των νεαρών «μυστικιστών» έπαιξε έναν καθοριστικό ρόλο στο προσδιορισμό της χριστιανικής ταυτότητας και συνείδησης στις φυλακές στο πνεύμα των φιλοκαλικών Αγίων Πατέρων. Η επιρροή τους εξασκείτο κυρίως – αλλά όχι αποκλειστικά – ανάμεσα στους φυλακισμένους λεγεωναρίους, για τους οποίους η ομάδα αποδείχθηκε καταλυτικός παράγοντας στην καρποφορία των πνευματικών δυνατοτήτων που βρίσκονταν εν σπέρματι στη λεγεωναρική ιδεολογία και στην μετατροπή του αγώνα τους από πολιτικό σε πνευματικό – αγώνα ψυχικής τελειοποίησης και νίκης σε πνευματικό επίπεδο. Την επιτυχία της επιρροής τους την φανερώνουν τα λόγια του πατρός Λίβου Μπρίνζας:

«Ο κάθε παρατηρητικός και καλοπροαίρετος κρατούμενος μπορούσε να διαπιστώσει ότι σε καμία άλλη κατηγορία φυλακισμένων δεν βρίσκονταν τόσο έντονα θρησκευτικά ενδιαφέροντα, σε γνήσια χριστιανικό πατερικό πνεύμα, όσο στους λεγεωναρίους. Εδώ, στο Αϊούντ, έχεις την εντύπωση ότι ένα μέρος

αποδεικνύεται έτσι ακόμη μεγαλύτερη, εφ' όσον απετέλεσαν ένα ορθόδοξο – πατερικό και φιλοκαλικό – πρότυπο αποδοχής και αντιμετώπισης του πόνου στις φυλακές, πρότυπο το οποίο πολλοί μιμήθηκαν. Η επίδρασή τους σήμανε έτσι όχι μόνο ένα φωτεινό φάρο στην πορεία της εσωτερικής τελειώσεως, αλλά και μια αναχαίτιση της δυτικής, ουνιτικής επίδρασης στις φυλακές. Αληθεύει όμως ότι ίχνη δυτικής επίδρασης υπήρχαν ακόμη και σ' τους νεαρούς μας «μυστικούς», ακριβώς λόγω της ατμόσφαιρας της εποχής – όχι όμως στο βίωμά τους, αλλά κάποιες φορές στην ορολογία που χρησιμοποιούν. Αυτό όμως δεν πρέπει να μας εκπλήττει – αφού πρόκειται για απαίδευτους νεαρούς εφήβους, για τους οποίους ακόμη και η δυνατότητα ορθόδοξων και πατερικών αναγνώσεων ανήκε μάλλον στο χώρο του θαύματος – ούτε και να μειώνει την εμπιστοσύνη μας στην πνευματική γνησιότητα και ακεραιότητα της εμπειρίας τους. Είναι φυσικό, σε περίπτωση διωγμού, η δογματική-θεολογική ακρίβεια διατύπωσης να μην έχει και τόση μεγάλη σημασία και να μην απαιτείται όπως θα γινόταν σε συνθήκες ελευθερίας, επειδή εξισορροπείται από την έως τέλους αποδοχή της θλίψεως και από αυτό τούτο το μαρτύριο. Αυτό παρατηρείται και στους παλαιούς μάρτυρες, όπως και στους επί κομμουνισμού ρώσους νεομάρτυρες. Κάτι τέτοιο συνέβη, για παράδειγμα, με τον πατέρα Δημήτριο Ντούτκο, φημισμένο ομολογητή των σοβιετικών στρατοπέδων. Όσοι – κυρίως ζηλωτές – τον διέσυραν εκ του ασφαλούς από τις ελεύθερες Χώρες, τον επέκριναν ότι δεν γράφει με αρκετή δογματική ακρίβεια και ότι στα συγγράμματά του – παρότι αυτά πήγαζαν από μία βαθιά οδύνη και ένα αξιοθαύμαστο ομολογητικό θάρρος – εντοπίζονται μη ορθόδοξες εκφράσεις. Ο π. Σεραφέιμ Ρόουζ, υπερασπιζόμενος τον πατέρα Δημήτριο, τον δικαίωσε ενώπιον όλων αυτών που τον κατηγορούσαν από την ασφάλεια της ελευθερίας και από την άνεση της καλοπέρασης. Βλ. ΙΕΡΟΜ. SERAPHIM ROSE, «In defense of Fr. Dimitry Dudko», *The Orthodox Word*, 92 (1980), 131 εε.

λεγεωναρίων ανήκει στην πιο αυστηρή μοναστηριακή αδελφότητα.»⁹⁷

3.4.2 Η Φλεγόμενη Βάτος

Όπως είδαμε, το επίπεδο γνώσεως της διδασκαλίας των Αγίων Πατέρων στην Ρουμανία περί την περίοδο του Β' Παγκοσμίου Πολέμου ήταν πολύ χαμηλό, αν και υπήρχαν σαφείς ενδείξεις και σπέρματα μιας πατερικής και φιλοκαλικής αναγέννησης. Ένα απ' αυτά τα σπέρματα καρποφόρησε στις φυλακές μέσω της ομάδας των νεαρών «μυστικιστών» του Αϊούντ. Ένα άλλο – με μια πορεία τουλάχιστον εξίσου θεαματική και της οποίας η τύχη σχετίστηκε τελικά επίσης με τις κομμουνιστικές φυλακές – ήταν το κίνημα της Φλεγόμενης Βάτου, που έδρευε στην Ιερά Μονή Ανθίμου του Βουκουρεστίου. Μέσω αυτής – και κυρίως με τη σύλληψη των μελών της – έχουμε μια ακόμη εξαιρετικής σημασίας πατερική φλέβα στις φυλακές.

3.4.2.1 Ο Σάντου Τούντορ προ της ιδρύσεως της Φλεγόμενης Βάτου

Ιδρυτής και ψυχή του κινήματος της Φλεγόμενης Βάτου ήταν ο πατήρ Δανιήλ Σάντου Τούντορ, του οποίου η ζωή είναι τόσο ενδιαφέρουσα, που αξίζει να αφιερώσουμε λίγα λόγια. Ο Αλέξανδρος Θεοδωρέσκου (όπως ονομαζόταν πραγματικά) γεννήθηκε στο Πλοϊέστι το 1896 και, από τη νεαρή του ηλικία ακόμη, αποδείχθηκε μια ορμητική και εκκεντρική φύση. Χάρη στη λαμπρή του ευφυΐα σπούδασε διάφορους τομείς, αποκτώντας μια ευρεία φιλοσοφική και θεολογική μόρφωση. Η ορμητική του φύση έγινε αιτία να περάσει πολλές περιπέτειες. Το 1929 συμβαίνει ένα καθοριστικό γεγονός στην ζωή του. Αποφασίζει, ως δημοσιογράφος, να επισκεφθεί το Άγιον Όρος. Ο λόγος της επίσκεψής του φαίνεται ότι δεν ήταν και τόσο η ευλάβεια: είχαν φθάσει στ' αυτιά ειδήσεις για σκάνδαλα στη ζωή των αγιορειτών πατέρων, γύρω από τα οποία ήθελε να γράψει κάποια άρθρα. Αν και ξεκίνησε με τέτοιες προθέσεις, η επίσκεψή του θα τον σημαδέψει βαθιά, παίζοντας γι' αυτόν τον ρόλο ενός πραγματικού προσηλυτισμού. Η καθημερινή του συναναστροφή με τους μοναχούς άνοιξε τα μάτια της ψυχής του στο να δει τον πλούτο της εν Χριστώ ζωής. Ειδικά, η επίσκεψη

---

⁹⁷ ΠΡΕΣΒ. L. BRÂNZAȘ, *ένθ' ανωτ.*, σ. 266.

στο Άγιον Όρος θα του αποκαλύψει τις χαρές της νοεράς προσευχής, την οποία διδάχθηκε από τους αγιορείτες πατέρες. Επιστρέφοντας στην Ρουμανία, αρχίζει να πορεύεται συνειδητά την οδό της πίστης, αν και η εκρηκτική φύση του θα συνεχίσει να τον δυσκολεύει σε όλη του τη ζωή. Η πνευματική δίψα με την οποία είχε επιστρέψει από το Άγιον Όρος τον κάνει να απορροφάται στην ανάγνωση έργων των Αγίων Πατέρων. Δημοσιεύει με μεγάλη επιμέλεια σχετικά άρθρα σε διάφορα περιοδικά, με το ψευδώνυμο Σάντου Τούντορ, ιδρύοντας ο ίδιος δυο εφημερίδες στις οποίες θα έχει ως συνεργάτες τους πιο σπουδαίους συγγραφείς και δημοσιογράφους εκείνης της εποχής. Στα αριστερίζοντα πολιτικά του άρθρα πολεμάει τους ακροδεξιούς λεγεωναίους, πράγμα που δεν θα εμποδίσει αργότερα τους κομμουνιστές να τον καταδικάσουν ως λεγεωνάριο. Μετά από τρεις αποτυχημένους γάμους αρχίζει όλο και περισσότερο να διαμορφώνεται μέσα του η μοναχική του κλίση. Το 1942, επί Αντωνέσκου, φυλακίζεται σε στρατόπεδο για ένα μικρό διάστημα. Μετά την απελευθέρωσή του διαμένει όλο και περισσότερο χρόνο στην Μονή Ανθίμου του Βουκουρεστίου.

3.4.2.2 *Η ίδρυση του κινήματος της Φλεγομένης Βάτου. Ο πατήρ Ιωάννης Κουλύγκιν*

Το έτος 1943, ο Σάντου Τούντορ ξεκινάει στη Μονή Ανθίμου μια σειρά πνευματικών και πολιτιστικών συνάξεων, στις οποίες προσελκύει διάσημους διανοούμενους της εποχής, που τους απασχολούσαν πνευματικά θέματα. Έτσι σχηματίζεται ο πυρήνας του Κινήματος της «Φλεγομένης Βάτου», που βασικό του στόχο αποτελούσε η μελέτη και η προβολή της πνευματικής και πατερικής παράδοσης, και μάλιστα η άσκηση της νοεράς προσευχής. Η ονομασία του κινήματος – η Φλεγομένη Βάτος – είναι πολύ υποβλητική και αναφέρεται στη φλεγόμενη και μη κατακαιομένη βάτο, που ο Μωυσής είδε στην έρημο και που από μέσα της μιλούσε ο Θεός. Οι Άγιοι Πατέρες είδαν στην φλεγόμενη βάτο μια απεικόνιση και προτύπωση της Παναγίας, η οποία βάσταξε μέσα της την θείκη φωτιά χωρίς να καεί⁹⁸. Πέρα

---

⁹⁸ Ο Σάντου Τούντορ έγραψε έναν υπέροχο Ακάθιστο Ύμνο της Υπεραγίας Θεοτόκου – Φλεγομένης Βάτου, ένα αληθινό μαργαριτάρι της ρουμανικής λατρευτικής υμνογραφίας. Βλ. IEPOM. DANIL SANDU TUDOR, *Acatiste: Imn-Acatist la Rugul Aprins al Maicii Domnului, Acatistul Sfântului Ioan Bogoslovul, Acatistul Preasfințitului Părintelui nostru Calinic Cernicanul* [Ακάθιστοι Ύμνοι: Ακάθιστος Ύμνος της Υπεραγίας Θεοτόκος – Φλεγομένης Βάτου,

απ' αυτόν τον συμβολισμό, ο Σάντου Τούντορ θα προσθέσει ακόμη έναν: η Φλεγόμενη Βάτος είναι μια εικόνα της αδιάλειπτου νοεράς προσευχής – σαν μια φλόγα που καίει ασταμάτητα.

Ήδη από την περίοδο διαμόρφωσης του κινήματος, ένα ξεχωριστό γεγονός θα σημαδεύσει καθοριστικά την πνευματική του πορεία. Πρόκειται για την γνωριμία τους με τον Ρώσο πατέρα Ιωάννη Κουλύγκιν (ή Ιωάννη τον Ξένο, όπως συχνά τον αποκαλούσαν) – άνθρωπο μεγάλης πνευματικής ολκής. Ένας από τους τελευταίους μαθητές των στάρετς της Όπτινα⁹⁹, ο πατήρ Ιωάννης Κουλύγκιν είχε περάσει πολλά και δύσκολα χρόνια στο σοβιετικό Γκουλάγκ. Τα ρουμανικά στρατεύματα που διέσχισαν τον ποταμό Δνείστερο και πέρασαν σε σοβιετικό έδαφος, καθ' οδόν απελευθέρωσαν και όλους τους πολιτικούς κρατούμενους. Μεταξύ εκείνων που απελευθερώθηκαν ήταν και ο πατήρ Ιωάννης Κουλύγκιν, μαζί με το πνευματικό του παιδί, τον μητροπολίτη Νικόλαο του Ροστόβ. Μετά την απελευθέρωσή τους, έρχονται στην Ρουμανία και εγκαθίστανται στην Ιερά Μονή Τσερνίκα. Εκεί, το 1945, ο Σάντου Τούντορ ανακαλύπτει τον πατέρα Ιωάννη και, αντιλαμβανόμενος την πνευματική του σπουδαιότητα, τον παρακαλεί να πάρει το νεοσύστατο κίνημα κάτω από τα φτερά της πνευματικής του καθοδήγησης. Εκείνον τον καιρό ο πατήρ Ιωάννης, 60 ετών πλέον, είχε φθάσει σε πλήρη πνευματική ωριμότητα. Τα φοβερά χρόνια που είχε περάσει στα σοβιετικά στρατόπεδα είχαν συμβάλλει αποφασιστικά στην εσωτερική του πρόοδο. Είχε αποκτήσει – όπως λέγεται – την ευχή.

«Φαινομενικά ένας συνηθισμένος άνθρωπος, ξανθός, γαλανομάτης, με κοντά και αραιά γένια, αυτός ο ιερέας ήταν ένας γνήσιος ευχέτης και εργάτης της καρδιακής προσευχής, όπως και πολύ καλός γνώστης των Αγίων Πατέρων», μαρτυρεί ο πατήρ Σοφιανός Μπογκίου, ο οποίος τον γνώρισε από κοντά. «Από πολλά χρόνια πριν, ή επίκληση του ονόματος του Κυρίου είχε κατέβει από τον νου στην καρδιά, και προσευχόταν και όταν μιλούσε και όταν διακονούσε, και όταν έτρωγε και όταν περπατούσε. Η προσευχή

Ακάθιστος Ύμνος του Αγίου Ιωάννου του Θεολόγου, Ακάθιστος Ύμνος του εν Αγίοις Πατρός ημών Καλλινίκου Τσερνίκας], εκδ. Anastasia, Βουκουρέστι 1997.

⁹⁹ Δεν είναι εδώ η κατάλληλη θέση να αναπτύξουμε την σπουδαιότητα της Ιεράς Μονής της Όπτινα και το τεράστιο ρόλο που οι άγιοί της Στάρετς έπαιξαν στην εκκλησιαστική – και όχι μόνο – ιστορία της Ρωσίας. Υπενθυμίζουμε μόνο ότι η παράδοση των Στάρετς-Γερόντων έχει τις ρίζες της στην πατερική και πνευματική αναγέννηση που ο Όσιος Παΐσιος Βελιτσκόφσκι εγκαινίασε στην Ιερά Μονή του Νεάμτς.

ήταν γι' αυτόν όπως η αναπνοή. Και στον ύπνο προσευχόταν. Το γνωρίζω από τον ίδιο, διότι κάθε φορά που ερχόταν στη Μονή Ανθίμου, τον φιλοξενούσα στο κελλί μου και μου έλεγε πολλά. Από αυτόν πήρα πολλές γνώσεις σχετικά με τον ησυχασμό στη Ρωσία, όπου εξασκείτο όχι μόνο στα μοναστήρια, αλλά και στον κόσμο από πολλούς απλούς πιστούς.»¹⁰⁰

Ο πατήρ Ιωάννης έφερε μαζί του και δυο βιβλία ουσιαστικά για την άσκηση της νοεράς προσευχής, οι *Περιπέτειες ενός προσκνητού* και ο *Ζμπόρνικ*¹⁰¹, τα οποία αργότερα θα γίνουν γνωστά σε όλη την χώρα. Έτσι, η συνάντηση μαζί του και η παρουσία του στις συνάξεις της ομάδας θα λειτουργήσουν ως εξαιρετικός πνευματικός καταλύτης για τη ζωή του νέου κινήματος. Με την καθοδήγησή του, η Φλεγόμενη Βάτος ανθίζει.

3.4.2.3 Τα πιο σημαντικά μέλη του Κινήματος

Οι συνάξεις της ομάδας γίνονταν εβδομαδιαία, Πέμπτη ή Κυριακή βράδυ, στην βιβλιοθήκη της Ιεράς Μονής Ανθίμου, και έπαιρναν την μορφή πραγματικών θεολογικών και πατερικών συνεδρίων. Ανάμεσα στους ομιλητές υπήρχαν μεγάλα ονόματα της ρουμανικής – θεολογικής και θύραθεν – διανόησης εκείνης της εποχής: πρώτα, φυσικά, ο Σάντου Τούντορ, έπειτα ο καθηγητής πατήρ Δημήτριος Στανιλοάε, οι αρχιμανδρίτες Βενέδικτος Γκιούς¹⁰², Βασίλειος Βασιλάκε¹⁰³, Σοφιανός Μπογκίου¹⁰⁴, Αδριανός Φατζετσεάνου¹⁰⁵, Αρσένιος Παπατσιόκ, οι καθηγητές

---

¹⁰⁰ ΑΡΧΙΜ.Σ. ΒΟΓΗΙΟΥ, «Rugul Aprins și temnița» [Η Φλεγόμενη Βάτος και η φυλακή] εν ΙΑΝCOVESCU, ΙΟΑΝΑ/ COSTEA, CONSTANȚA (επιμελητές) – *Părintele Sofian* [Ο πατήρ Σοφιανός], έκδ. Bizantină, Βουκουρέστι 2007, σσ. 29-30.

¹⁰¹ Συλλογή φιλοκαλικών κειμένων περί της Νοεράς Προσευχής, συνταγμένη από τον Γέροντα Χαρίτωνα, Ηγούμενο της Ιεράς Μονής Βαλαάμ της βόρειας Ρωσίας. Βλ. ***, *Sbornicul*, 2 τόμοι, εκδ. Reîntregirea, Άλμπα- Ιούλια 2000.

¹⁰² Benedict Ghiuș (1904-1990), γνωστός ρουμάνος θεολόγος και πνευματικός πατήρ, πέρασε τα τελευταία χρόνια της ζωής του στην Ιερά Μονή Τσερνίκας.

¹⁰³ Vasile Vasilache (1909-1993), ηγούμενος της Ιεράς Μονής Ανθίμου την περίοδο της Φλεγόμενης Βάτου. Φιλοξένησε τις συνάξεις του κινήματος στη μονή. Φυλακίστηκε μεταξύ των ετών 1958 και 1964. Πέρασε το τελευταίο διάστημα της ζωής ως ιεροκήρυκας στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής. Ο αδελφός του, αρχιμανδρίτης Χαράλαμπος Βασιλάκε, συγκρατούμενός του, κοιμήθηκε στη φυλακή της Γκέρλα.

¹⁰⁴ Sofian Boghiu (1912-2002), μέγας ρουμάνος πνευματικός πατήρ και αγιογράφος. Κοιμήθηκε στην Ιερά Μονή Ανθίμου.

¹⁰⁵ Adrian Făgășeanu (1912-2011), γνωστός ρουμάνος πνευματικός πατήρ.

Αλέξανδρος Μιρονέσκου¹⁰⁶ και Αλέξανδρος Ελιάν¹⁰⁷, ο χριστιανός στοχαστής Νικηφόρος Κράϊνικ, οι ποιητές Βασίλειος Βοϊκουλέσκου και Ιωάννης Μπάρμπου¹⁰⁸, οι συγγραφείς Ιωάννης Μαρίνος Σαντοβεάνου και Παύλος Στεριάν, ο συνθέτης Παύλος Κωνσταντινέσκου και πολλοί άλλοι. Μεταξύ των ακροατών που συμμετείχαν συμπληρωματικά στις συζητήσεις που επακολουθούσαν, υπήρχαν επίσης άνθρωποι μεγάλης διανοητικής και πνευματικής αξίας: ιατροί, καθηγητές, επιστήμονες, μαθηματικοί, αρχιτέκτονες, φοιτητές κλπ. Αναφέρουμε μόνο μερικούς: ο πατήρ Βαρθολομαίος Ανανία, μετέπειτα μητροπολίτης Κλουζ, ο Λεωνίδας (Αντώνιος) Πλαμαντεάλα, μετέπειτα μητροπολίτης Τρανσυλβανίας, οι μετέπειτα αρχιμανδρίτες Ρωμανός Μπράγκα και Ανδρέας Σκρίμα, ο φοιτητής Σερμπάν Μιρονέσκου (γιός του προαναφερθέντος Αλεξάνδρου Μιρονέσκου) και άλλοι.

«Οι συνάξεις είχαν χαρακτήρα καθαρά θεολογικό», περιγράφει ο πατήρ Σοφιανός Μπογκίου, «και γινόταν αναφορά στην προσευχή γενικά, στις σχέσεις του ανθρώπου με το Θεό από ιστορικής απόψεως, στην νοερά ευχή και στην πρακτική της. Εξεταζόταν επίσης και η ιστορική της πορεία, εξελικτικά: από την αποστολική εποχή, στους Πατέρες της ερήμου, στους φιλοκαλικούς Πατέρες, κατόπιν στον ρουμανικό ησυχασμό που άρχισε τον ΙΔ΄ αιώνα. Γίνονταν αναφορές στην ησυχαστική κίνηση επί Αγίου Νικοδήμου της Τισμάνα, ύστερα στον ηγούμενο Βασίλειο της Πογιάννα Μάρουλουι, στον Άγιο Παΐσιο Βελιτσκόφσκι και την παισιανή κίνηση, στον ηγούμενο Γεώργιο της Μονής Τσερνίκα. Υπεισέρχονταν επίσης στην κατεργασία της νοεράς ευχής στα μοναστήρια μας, όπως και στην εξάσκησή της στο κόσμο από τους λαϊκούς. Τις συνάξεις παρακολουθούσαν πολλοί πιστοί, από τους οποίους πολλοί ήταν φοιτητές διαφόρων σχολών. Μετά την εισήγηση, υπήρχε η συνήθεια να τίθενται ερωτήσεις από το ακροατήριο, σχετικά με το θέμα που είχε αναπτυχθεί. Απαντούσε είτε ο ομιλητής, είτε κάποιος από το ακροατήριο, ενήμεροι του

---

¹⁰⁶ Alexandru Mironescu (1903-1973), ρουμάνος επιστήμονας της εποχής του μεσοπολέμου, συγγραφέας, φιλόσοφος, καθηγητής και συλλέκτης έργων τέχνης.

¹⁰⁷ Alexandru Elian (1910-1998), ρουμάνος καθηγητής, ακαδημαϊκός και ιστορικός. Υπήρξε ένας από τους πιο γνωστούς ρουμάνους βυζαντινολόγους.

¹⁰⁸ Ion Barbu (γ. Dan Barbilian, 1895-1961), ένας από τους σημαντικότερους ρουμάνους ποιητές και μαθηματικούς.

θέματος. Με αυτόν τον τρόπο, το θέμα της σύναξης εντυπωνόταν ανεξίτηλα στον νου των ακροατών.»¹⁰⁹

Η θεολογική συγκρότηση και η υψηλή μόρφωση των ομιλητών και των μελών του κινήματος, πολλαπλασιαζόταν από την εξαιρετική και χαρισματική παρουσία του πατρός Ιωάννη Κουλύγκιν. Με την ευλογία και την καθοδήγησή του, το πρόγραμμα των συνάξεων ολοκληρωνόταν πάντοτε με την μονολόγιστη ευχή. Αυτό θεσπίσθηκε για να δοθεί μια πρακτική εφαρμογή στις θεωρητικές γνώσεις που είχαν αναπτυχθεί στις συνάξεις.

3.4.2.4 Η Φλεγόμενη Βάτος ως κίνημα πνευματικής αντικομμουνιστικής αντίστασης

Όπως εύκολα μπορεί να φανεί, οι συνάξεις του κινήματος της Φλεγόμενης Βάτους έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στη συνάντηση της ρουμανικής ιντελιγκέντσιας της εποχής με την διδασκαλία των Αγίων Πατέρων, σε ένα πνεύμα βαθιά φιλοκαλικό και γνήσια πνευματικό. Έτσι, η Φλεγόμενη Βάτος θα αποδειχθεί ένα κίνημα μεγάλου πνευματικού σθένους, μοναδικό στη Ρουμανία εκείνης της εποχής, θεόσταλτο στα πλαίσια της εγκατάστασης του υλιστικού κομμουνισμού και της βίαιης επιβολής του αθεϊσμού στη χώρα. Όντως, η Φλεγόμενη Βάτος αποτέλεσε μια πραγματική πνευματική αντίσταση στο υλιστικό σκοτάδι που σύντομα θα σκεπάσει τη χώρα, την απάντηση που ένα μέρος της ρουμανικής χριστιανικής διάνοησης έδωσε στην κομμουνιστική λαίλαπα. Ακριβώς γι' αυτό, το κίνημα μπήκε γρήγορα στο στόχαστρο της νεο-εγκαταστημένης εξουσίας, ολοκληρώνοντας τελικά με μαρτυρικό τρόπο την πορεία του μέσα στις κομμουνιστικές φυλακές. Θεωρούμε όμως σημαντικό να τονίσουμε ότι, αν στους λεγεωναρίους ή σε άλλους μπορούσε να επιρριφθεί η ύπαρξη μιας πολιτικής χροιάς στον αντικομμουνιστικό τους αγώνα, στην περίπτωση της Φλεγόμενης Βάτους η αντίσταση έγινε από θέσεις αποκλειστικά πνευματικές. Ο στόχος του κινήματος ήταν η εσωτερική τελείωση του ανθρώπου και η δια της προσευχής απόκτηση της θείας χάρις, της μόνης δύναμης για να πραγματοποιηθεί μια ουσιαστική αντίσταση στην επέλαση του κομμουνιστικού δαιμονισμού. Η έλλειψη πολιτικής σκοπιμότητας δεν εμπόδισε καθόλου τους κομμουνιστές να εντάξουν την Φλεγόμενη Βάτος στον κατάλογο των πολιτικών κινήματων που στόχευαν στην ανατροπή και

---

¹⁰⁹ ΑΡΧΙΜ. S. BOGHIU, *ένθ' ανωτ.*, σ. 28.

υπονόμευση της κρατικής τάξης. Έτσι, με ελαφρά τη καρδιά βάπτισαν το κίνημα – όπως και όλα τα άλλα ζωντανά και γνήσια θρησκευτικά κινήματα – με το όνομα του λεγεωναρισμού και, κατά συνέπεια, το έκλεισαν στη φυλακή¹¹⁰.

3.4.2.5 Η κατάργηση και η «φυλάκιση» του κινήματος. Το έργο του στις φυλακές

Πρώτο θύμα υπήρξε ο ίδιος ο πατήρ Ιωάννης Κουλύγκιν. Συνελήφθη από τα σοβιετικά στρατεύματα που εισέβαλλαν στη χώρα και απελάθηκε στη Σιβηρία, όπου τα ίχνη του χάθηκαν οριστικά. Είχε προλάβει όμως να αφήσει τον Σάντου Τούντορ ως πνευματικό του διάδοχο και κληρονόμο. Έτσι, τα λίγα χρόνια που ο πατήρ Ιωάννης έζησε στη Ρουμανία, ήταν αρκετά για να θρέψει και να προσανατολίσει πνευματικά ένα εκπληκτικό κίνημα φιλοκαλικής και πατερικής αναγέννησης, του οποίου οι καρποί είναι ορατοί μέχρι και σήμερα. Εδώ βλέπουμε μια αληθινή και θαυμαστή πρόνοια του Θεού, που ακριβώς την ίδια περίοδο δημιουργεί στις φυλακές μια παρόμοια «φυτεία» φιλοκαλικής αναγέννησης με τους νεαρούς «μυστικιστές» του Αϊούντ¹¹¹. Όλα αυτά δεν θα είναι τίποτε άλλο παρά αναγκαίες προμήθειες για τα «ατελείωτα» χρόνια κομμουνιστικού πνευματικού σκότους και ερημιάς.

Η Φλεγόμενη Βάτος θα τεθεί εκτός νόμου το 1948, και ο Σάντου Τούντορ (ο οποίος τον ίδιο χρόνο εκάρη μοναχός με το όνομα Αγάθων) θα συλληφθεί το 1949. Θα φυλακισθεί πρώτα στη Ζιλάβα, όπου τον συναντά ο

---

¹¹⁰ Για το θέμα του «λεγεωναρισμού» του κινήματος της Φλεγόμενης Βάτου, βλ. μία καλή ανάλυση στο F. STREJNICU, *Creștinismul Mișcării Legionare [Ο Χριστιανισμός του Κινήματος των Λεγεωναρίων]*, εκδ. Imago, Σιμπίου 2001, σσ. 54-56. Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, κατά την περίοδο του μεσοπολέμου ο Σάντου Τούντορ αντιμεχόταν τους λεγεωνάριους με τις αριστερές του θέσεις. Και παρόλο που η Φλεγόμενη Βάτος δεν είχε καθόλου λεγεωναρικό χαρακτήρα, και γενικώς ούτε πολιτικό, η κίνηση αναπόφευκτα προσήλκυε – με τον βαθύ και γνήσιο πνευματικό της χαρακτήρα – και προσωπικότητες που σχετίζονταν με το λεγεωναρισμό. Εξ άλλου, παρότι η θρησκεία ήταν ένας από τους κύριους εχθρούς του κομμουνισμού, το καθεστώς προσπαθούσε προς τα έξω να δίχνει το προσωπίο της ελευθερίας και του σεβασμού των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Έτσι, πάντα σύμφωνα με τις επίσημες δηλώσεις, στην κομμουνιστική Ρουμανία η θρησκεία ήταν ελεύθερη. Γι' αυτόν το λόγο, όλες οι επιθέσεις επι του θρησκευτικού έγιναν υπό το πρόσχημα του πολιτικού. Οποιοδήποτε θρησκευτικό κίνημα που με κάποιο τρόπο διακύβευε την απόλυτη κυριαρχία της αθεϊστικής κρατικής ιδεολογίας, έπρεπε να εντάσσεται από τους κομμουνιστές κάτω από πολιτική ομπρέλα.

¹¹¹ Βλ. ένα παραλληλισμό μεταξύ των δύο κινήματων στον *Επίλογο* που κάνει ο Răzvan Codrescu στο βιβλίο του I. IANOLIDE, *ένθ' ανωτ.*, σ. 533.

Βιργίλιος Μαξίμ. Την εποχή εκείνη, τους κρατούμενους της Ζιλάβα τους έβγαζαν κάθε μέρα στην αυλή της φυλακής για «γυμναστική»: επί δύο ώρες, οι τρόφιμοι έτρεχαν ασταμάτητα κάτω από τα χτυπήματα των μαστιγίων και τις βρισιές των δεσμοφυλάκων.

«Μια από εκείνες τις ημέρες τρόμου», διηγείται ο Μαξίμ, «ένιωσα δίπλα μου μια ανάσα εξαντλημένη. Κοίταξα τον άνθρωπο και κατάλαβα ότι από στιγμή σε στιγμή θα πέσει. Έπιασα το χέρι του και, κρατώντας τον, τρέχαμε και οι δύο κάτω από τις βάρβαρες κραυγές των αστυνόμων. Που και που κοιτούσα το πρόσωπο του ανθρώπου, για να δω σε τι κατάσταση βρίσκεται. Παρατηρούσα τη ρυθμική κίνηση των χειλιών, τα μάτια σχεδόν κλειστά, το κεφάλι γεμμένο προς τ' αριστερά. Η εικόνα – που μου ήταν πολύ γνωστή και αγαπημένη – μου έδωσε να καταλάβω ότι έχω δίπλα μου έναν ερωτευμένο του ουρανού· ένιωσα ότι μαζί φτερουγίζαμε στον Γολγοθά προς τον Θεό, χωρίς να αισθανόμαστε τα μαστιγώματα. [...] Κατά την διάρκεια αυτών των αγώνων δρόμου στον Γολγοθά, όταν ο πατήρ Αγάθων αισθανόταν καλύτερα, συζητούσαμε και ενισχύαμε την ελπίδα μας στην πρόνοια του Θεού. Σε κάθε ευκαιρία, μου ερμήνευε τις ιερές έννοιες των διδασκαλιών των Αγίων Πατέρων και των μαρτύρων. Κυρίως όμως μου μιλούσε για την νοερά προσευχή, την οποία ποθούσα να γνωρίσω καλύτερα, αφού ήταν σαν μέλι για την ψυχή μου. Κάποτε πότε ένιωθε την ανάγκη να ταπεινώνεται και μου εξομολογιόταν ότι δεν ήταν ούτε φρόνιμος νέος, ούτε τίμιος άνδρας, και μόνο ο Θεός τον έσωσε από τη δαιμονική απάτη. *Ό,τι κακό θα ακούσεις για μένα, να το πιστέψεις, γιατί υπήρξα μεγάλος αμαρτωλός.*»¹¹²

Μετά από τη Ζιλάβα, ο Σάντου Τούντορ μεταφέρεται στη Διώρυγα Δούναβη–Μαύρης Θάλασσας, όπου θα εκτελέσει τρία χρόνια καταναγκαστικών έργων. Αποφυλακίζεται το 1952 και τον ίδιο χρόνο χειροτονείται ιερέας. Μετά από μια σύντομη διαμονή στην Ιερά Μονή Κράσνα, αποσύρεται στην Ιερά Μονή Νεάμτς, όπου και κείρεται μεγάλοςχημος μοναχός με το όνομα Δανιήλ. Το 1955 – με πρωτοβουλία του πατρός Κλεόπα Ηλίο – διορίζεται ηγούμενος της σκήτης Ραράου. Η επιθυμία του ήταν να ιδρύσει ένα μοναστήρι για τους διανοούμενους, που να έχει ως κύριο στόχο την κατεργασία της ευχής. Την ίδια περίοδο έχει επαφές με πρώην μέλη της Φλεγομένης Βάτου, που – λιγότεροι αριθμητικά

¹¹² V. MAXIM, *ένθ' ανωτ.*, εκδ. Antim, Βουκουρέστι 2002, σσ. 257-258.

– εξακολουθούσαν να συναντιούνται σε διάφορους τόπους. Κάνει συχνές επισκέψεις στο Βουκουρέστι, ειδικά για να συμμετάσχει σε αυτές τις συνάξεις των μελών της ομάδας.

Τελικά, η Μυστική Αστυνομία – μη μπορώντας πλέον να ανεχθεί αυτές τις συναντήσεις – συλλαμβάνει όλη την ομάδα στο πλαίσιο των μαζικών συλλήψεων του 1958 και, μετά από μια παρωδιακή δίκη, τη ρίχνει στην φυλακή. Επικεφαλής της ομάδας ήταν ο πατήρ Δανιήλ Σάντου Τούντορ, στον οποίον επέβαλλαν 25 χρόνια σκληρής φυλάκισης, ενώ άλλα 15 σημαντικά μέλη του κινήματος καταδικάστηκαν μαζί του: ο πατήρ Δημήτριος Στανιλοάε, οι αρχιμανδριτές Σοφιανός Μπογκίου, Ρωμανός Μπράγκα, Βενέδικτος Γκιούς, Φήλιξ Ντουμπνεάκ, Αρσένιος Παπατσιόκ, ο ιερομόναχος Αδριανός Φατζετσεάνου, ο ιεροδιάκονος Βαρθολομαίος Ανανία, ο καθηγητής Αλέξανδρος Μιρονέσκου, ο ιατρός Γεώργιος Νταμπίζα, ο ποιητής Βασίλειος Βοϊκουλέσκου και άλλοι. Τα άλλα μέλη της ομάδας συνελήφθησαν και καταδικάστηκαν με παρόμοιες δίκες, αλλά εντάχθηκαν σε διαφορετικές ομάδες. Έτσι, όλο το κίνημα της Φλεγομένης Βάτου κατέληξε μέσα στις κομμουνιστικές φυλακές, κυρίως του Αϊούντ και της Γκέρλα.

Δεν θα παρακολουθήσουμε ξεχωριστά την τύχη κάθε μέλους του κινήματος· είναι όμως αυτονόητο ότι για τον κόσμο των φυλακών, η έλευσή τους εκεί ήταν πολύ σημαντική. Όλα όσα είχαν διδαχθεί στη Φλεγομένη Βάτο, με την απόκτηση του πατερικού πνεύματος και την άσκηση της νοεράς προσευχής, αξιοποιούνται τώρα στην ζωή της φυλακής –και για τους ίδιους, και για τους άλλους κρατούμενους. Προστίθεται λοιπόν μια ακόμη σπουδαία φλέβα πατερικής γνώσης στις φυλακές, που εμπλούτισε και ενίσχυσε το φιλοκαλικό ρεύμα που ήδη υπήρχε μέσω της ομάδας των «μυστικιστών» του Αϊούντ και όχι μόνο. Να, πώς μιλάει ο πατήρ Νικόλαος Γκρεμπένεα για τον ρόλο που έπαιξαν στις φυλακές τα μέλη της Φλεγομένης Βάτου:

«Υπήρξαν κορυφές της Εκκλησίας και της θεολογικής σκέψης. Αυτό ήταν και το μόνο τους έγκλημα, διότι το καθεστώς συνέχιζε να επιμένει στην αίρεση ότι η θρησκεία και οι λειτουργοί της αναπτύσσουν μια αντι-κοινωνική – αντιλαϊκή δραστηριότητα μέσα στο κράτος. Αυτές οι συλλήψεις γίνονταν για να μην εμποδίζεται η επιβολή της αθεΐας, που το κράτος υποστήριζε. Αλλά εάν ο έξω κόσμος στερήθηκε τον σοφό τους λόγο εξαιτίας της φυλάκισής τους, οι κρατούμενοι απόλαυσαν την παρουσία τους και δέχθηκαν

τις διδασκαλίες τους σαν μια πολυπόθητη τροφή. Ο Χριστός τους αξίωσε να υποφέρουν γι' Αυτόν, όπως Εκείνος υπέφερε γι' αυτούς και για όλους μας.»¹¹³

Πραγματικά, πρώτος απ' όλους τους που αξιώθηκε να σηκώσει τον σταυρό μέχρι τέλους ήταν ο ίδιος ο πατήρ Δανιήλ Σάντου Τούντορ, ο οποίος το 1962 πέθανε μαρτυρικά στη φυλακή του Αϊούντ και θάφτηκε χωρίς σταυρό σε ομαδικό τάφο στην άκρη της πόλης.

3.4.3 Άνθρωποι του Θεού ως φορείς του πατερικού πνεύματος στις φυλακές

Εκτός από αυτές τις δυο κεντρικές αρτηρίες πατερικής γνώσης, η διδασκαλία των Αγίων Πατέρων έφθασε, μεταδόθηκε και βιώθηκε στις φυλακές μέσω όλων των ανθρώπων του Θεού που ρίχθηκαν εκεί. Πνευματικοί πατέρες, κληρικοί, μοναχοί, διάφοροι διανοούμενοι ή ακόμη και απλοί άνθρωποι, ο καθένας με τον τρόπο του συνέβαλαν στην πνευματική ατμόσφαιρα της ζωής στην φυλακή.

3.4.3.1 Ο πατήρ Δημήτριος Στανιλοάε και άλλοι θεολόγοι καθηγητές

Αναφέρουμε πρώτα τον πατέρα Δημήτριο Στανιλοάε, ο οποίος λόγω της ξεχωριστής σημασίας του αξίζει μια ιδιαίτερη θέση στην παρουσίασή μας. Αν και καταδικάσθηκε ως μέλος της ομάδας της Φλεγόμενης Βάτου, ο ρόλος του όσον αφορά την πατερική και φιλοκαλική αναγέννηση της Ρουμανίας είναι πολύ πιο ευρύς¹¹⁴, και γι' αυτό αποφασίσαμε να αναφερθούμε περί αυτού ξεχωριστά. Οι μαρτυρίες για την παρουσία και την επιρροή του στην φυλακή είναι ενδεικτικές, ακριβώς για την μετάδοση της διδασκαλίας των Αγίων Πατέρων. Άλλωστε, δεν μπορούσε να συμβεί διαφορετικά για τον μεταφραστή της Φιλοκαλίας στα ρουμανικά. Ο πατήρ Λίβυο Μπρίνζας, νεαρός μαθητής τότε, είχε το προνόμιο να μείνει στο Αϊούντ μαζί με τον πατέρα Στανιλοάε για πέντε μήνες στο ίδιο κελλί. Μετά από αυτή την διαμονή μαζί του, αλλά και εξαιτίας της επιρροής που και άλλοι είχαν επάνω του (Βιργίλιος Μαξίμ, Γεώργιος Ζιμπόιου), ο πατήρ Μπρίνζας αποφασίζει να αφιερώσει τη ζωή του στο Θεό και να γίνει

---

¹¹³ ΠΡΕΣΒ. Ν. GREBENEA, *ένθ' ανωτ.*, σσ. 299-300.

¹¹⁴ Βλ. παραπάνω, σσ. 183-184.

διάκονος του θυσιαστηρίου¹¹⁵. Να, πώς ο ίδιος μας διηγείται την διαμόρφωση του πατερικού του οράματος μετά τη συνάντησή του με τον πατέρα Στανιλοάε:

«Πρέπει να αξιοποιήσω στο μέγιστο την παρουσία του πατρός Στανιλοάε. Προσφέρεται κάθε βράδυ να μου κάνει μάθημα θεολογίας. Συμμετέχουν και άλλοι νέοι. Γύρω από το κρεβάτι του πατρός Στανιλοάε, το κελλί παίρνει τη μορφή αμφιθέατρου. Όλοι καθόμαστε – κάποιοι πάνω, άλλοι κάτω¹¹⁶ – και ακούμε με προσοχή. Ο πατήρ Στανιλοάε δεν έχει την μέθοδο του πατρός Αγκαίου, ο οποίος μου δίδασκε την θεολογία με καθαρά διδακτικό στυλ, αλλά μας παρουσιάζει διάφορους θεολόγους, από τους μεγάλους Αγίους Πατέρες μέχρι τους Ρώσους θεολόγους. Μένουν έτσι στη μνήμη μου λιγότερες λεπτομέρειες, αλλά διευρύνω το θεολογικό μου όραμα. Βεβαίως, δεν λείπουν οι φιλοκαλικές στιγμές. Ο μεταφραστής της Φιλοκαλίας στην ρουμανική γλώσσα είναι, φυσικά, ο πιο αρμόδιος για να διδάσκει τον αγώνα προς την τελειότητα. Τώρα κατενόησα εκείνο που μέχρι αυτή τη στιγμή μόνο διαισθανόμουν, το ότι το φρόνημα και η αίσθηση των Αγίων Πατέρων είναι η γνήσια μορφή Χριστιανισμού. Όποιος θέλει να γνωρίσει τον Χριστό, πρέπει να διαβάσει το Άγιο Ευαγγέλιο. Όποιος θέλει να ακολουθήσει τον Χριστό, πρέπει οπωσδήποτε να διαβάσει τα συγγράμματα των Αγίων Πατέρων. Αυτοί, με την εμπειρία τους, σε μαθαίνουν πώς να αποκτήσεις την σωτηρία. Κανείς δεν μπορεί να είναι αληθινός χριστιανός αν δεν γνωρίζει τις διδασκαλίες των Αγίων Πατέρων. Αυτοί είναι οι εξερευνητές της διαδρομής για τον Χριστό. Αυτοί ερμήνευσαν σωστά τον ευαγγελικό χάρτη και άγγιξαν τον μαγνητικό πόλο της σωτηρίας. Το κλειδί της χριστιανικής αναγέννησης είναι να ακολουθείς τον Χριστό με πρότυπο τους Πατέρες. Το να προσπαθείς να είσαι χριστιανός παρακάμπτοντας τις διδασκαλίες των Αγίων Πατέρων σημαίνει να είσαι άσοφος, ματαιόδοξος και υπερήφανος. Ο προτεσταντικός κόσμος είναι τόσο φτωχός χωρίς τον πατερικό θησαυρό. [...] Αν δεν σε συγκλονίσουν τα συγγράμματα των Αγίων Πατέρων, αν δεν σου δώσουν το εσωτερικό έναυσμα προς

---

¹¹⁵ Με θέμα την επιλογή της ιερωσύνης μετά την αποφυλάκιση θα μπορούσε να γραφεί μια ολόκληρη πραγματεία. Βλ. σ' αυτό το θέμα F. STREJNICU, *ένθ' ανωτ.*, σσ. 157-179.

¹¹⁶ Εννοεί τα πολυώροφα κρεβάτια στους θαλάμους των φυλακών.

την αναγέννηση, σημαίνει ότι δεν έχεις καμία εσωτερική ταύτιση με την τελειότητα που εκείνοι πέτυχαν.»¹¹⁷

Ίσως και μόνο αυτή η μαρτυρία θα αρκούσε ως ενδεικτική του καθοριστικού ρόλου που έπαιξε ο πατήρ Στανιλοάε στην μετάδοση του πατερικού πνεύματος στις φυλακές. Θα προσθέσουμε όμως μια ακόμη, του πατρός Κάλτσιου, ο οποίος ήταν τότε νεαρός φοιτητής. Τα λόγια του δείχνουν πώς οι διδασκαλίες του πατρός Στανιλοάε δεν περιορίζονταν μόνο στο κελλί του, αλλά μεταδίδονταν σε ολόκληρη την φυλακή με όλα εκείνα τα μέσα που χρησιμοποιούσαν οι κρατούμενοι.

«Κάποτε, ο πατήρ Στανιλοάε έκανε μια διάλεξη περί εικόνας. Οι ακροατές σημείωναν σε σαπούνι. Κάποιοι σημείωναν κάτι, μερικοί κάτι άλλο, για να τα συναρμολογήσουν στο τέλος σε σύνολο. Μετά, κάποιος από το κελλί του πατρός Στανιλοάε τα μετέδωσε με σήματα Μορς και έτσι τα ακούσαμε όλοι. Πουθενά αργότερα, διαβάζοντας διάφορες θεολογικές μελέτες, δεν συνάντησα μια τόσο ευσύνοπτη και ουσιαστική ανάλυση.»¹¹⁸

Εκτός από τον πατέρα Στανιλοάε υπήρξαν και άλλοι διάσημοι θεολόγοι καθηγητές, οι οποίοι συνέβαλαν επίσης στη μετάδοση της χριστιανικής διδασκαλίας στις φυλακές. Αναφέρουμε, για παράδειγμα, τον πατέρα Ιλαρίωνα Φέλεα, κοσμήτορα της Θεολογικής Σχολής του Αράντ, ο οποίος το 1963 θα τελειώσει μαρτυρικά τη ζωή του στο Αϊούντ. Ένας άλλος θεολόγος ήταν και ο καθηγητής της Εκκλησιαστικής Ιστορίας Θεόδωρος Μ. Ποπέσκου, που συνελήφθη για τα δριμύτατα απολογητικά και αντικομμουνιστικά του άρθρα¹¹⁹.

---

¹¹⁷ ΠΡΕΣΒ. L. BRANZAȘ, *ένθ' ανωτ.*, σσ. 252-253.

¹¹⁸ *Ζωή Κάλτσιου*, σ. 66.

¹¹⁹ Βλ. ***, *Teodor M. Popescu. Un martir al Crucii* [Ο Θεόδωρος Μ. Ποπέσκου. Ένας μάρτυρας του Σταυρού], εκδ. Christiana, Βουκουρέστι 2006. Προσθέτουμε γι' αυτόν μία μαρτυρία από την φυλακή, που δίνει ο πατήρ Ρωμανός Μπράγκα: «Στο κελλί βρήκαμε τον Θεόδωρο Ποπέσκου, που είχε ήδη καταδικασθεί πριν από εμάς. Όταν μας είδε, λέει: Όπου ήρθαν οι μαθητές, εκεί έπρεπε να είναι και ο δάσκαλος... Στο κελλί, ο Θεόδωρος Ποπέσκου ήταν ο δάσκαλος. Ο Πέτρος Πάντρεα (ρουμάνος αριστερός συγγραφέας, ο οποίος εκάνε 10 χρόνια φυλακή επί κομμουνισμού) ήταν επίσης εκεί, και είχε ένα απεριόριστο σεβασμό προς τον Θεόδωρο Ποπέσκου: Παιδιά σωπάτε, μιλάει ο δάσκαλος!» Και στο τέλος της παραγράφου, ο πατήρ Μπράγκα επισημαίνει με πολλή ακρίβεια: «Μια ολόκληρη Θεολογική Σχολή ήταν παρούσα σ' αυτό το κελλί στη Ζιλάβα.» D. CRUGA, *ένθ' ανωτ.*, σ. 61.

3.4.3.2 Γέροντες, πνευματικοί πατέρες και μοναχοί

Το πατερικό πνεύμα στις φυλακές ενισχύθηκε ακόμη περισσότερο με την εκεί παρουσία των Γερόντων – κάποιων αναγνωρισμένων μοναχών – που κατέληξαν στη φυλακή. Με τις φιλοκαλικές τους γνώσεις, κυρίως όμως με την πρακτική τους εμπειρία και με το κύρος που είχαν επάνω στους φυλακισμένους, επέδρασαν ευεργετικά σε πολλούς από τους συγκρατούμενους τους. Αυτοί οι πνευματικοί των φυλακών αποδείχθηκαν πραγματικοί τηλαυγείς φάροι, μια αληθινή εστία πατερικής διδασκαλίας και ζωής στις φυλακές. Μνημονεύσαμε ήδη παραπάνω τους πατέρες που συνελήφθησαν ως μέλη της Φλεγομένης Βάτου· οι πατέρες Βενέδικτος Γκιούς, Σοφιανός Μπογκίου, Αδριανός Φατζετσεάνου, Αρσένιος Παπατσιόκ κλπ. Αν και η φήμη τους δεν είχε ακόμη ιδιαίτερα διαδοθεί (με εξαίρεση ίσως τον πατέρα Βενέδικτο Γκιούς), όλοι θα αναδειχθούν αργότερα πνευματικοί στύλοι της Ρουμανίας. Στην πνευματική τους πορεία, τα χρόνια της φυλακής αποδείχθηκαν καθοριστικά. Εκτός από αυτούς, υπήρξαν και πολλοί άλλοι Γέροντες στις φυλακές. Αναφέρουμε τον πατέρα Αρσένιο Μπόκα, για τον ρόλο του οποίου στην μετάφραση της ρουμανικής Φιλοκαλίας μιλήσαμε ήδη. Παραπάνω κάναμε λόγο και για τον μάρτυρα πατέρα Γεράσιμο Ίσκου, τον ηγούμενο της μονής Τισμάνα. Ένας άλλος περίφημος γέροντας των φυλακών ήταν ο πατήρ Ιωάννης Ιοβάν, πνευματικός της Μονής Βλαδιμιρέστι¹²⁰, για τον οποίο πολλοί κρατούμενοι διατήρησαν αναμνήσεις γεμάτες φως. Ο πατήρ Λίβυο Μπρίνζας είχε την τύχη να έχει συγκρατούμενο τον πατέρα Ιωάννη Ιοβάν μετά από την συμπαραμονή του με τον πατέρα Δημήτριο Στανιλοάε. Να, πώς αντιπαραβάλλει τις εμπειρίες του:

---

¹²⁰ Το Μοναστήρι του Βλαδιμιρέστι καταλαμβάνει μια ξεχωριστή θέση στην ιστορία του αντιθρησκευτικού κομμουνιστικού διωγμού. Το μοναστήρι ιδρύθηκε μετά από αρκετά αμφισβητήσιμα οράματα της Γερόντισσας Βερονίκης, αλλά σε μικρό χρονικό διάστημα προσέελκυσε εκατοντάδες μοναχές, που έφθασαν σε υψηλά πνευματικά μέτρα. Αυτό το γεγονός, καθώς και οι φλογερές ομιλίες του πατρός Ιωάννη Ιοβάν, ανέδειξαν το μοναστήρι σε μεγάλο προσκύνημα, όπου εβδομαδιαίως έρχονταν χιλιάδες προσκυνητών. Όλα αυτά δεν μπόρεσαν, βέβαια, να τα ανεχθούν οι κομμουνιστικές αρχές, και έτσι το 1955 έκλεισαν το μοναστήρι και οι μοναχές διώχθηκαν. Όσες δεν θέλησαν να αποβάλλουν το ράσο – η πλειοψηφία – τις έριξαν στη φυλακή. Ανάμεσά τους υπήρξαν σπουδαίες εκκλησιαστικές μορφές, όπως η Γερόντισσα Μιχαηλία, που υπέστη μαρτυρικό θάνατο στη φυλακή του Μιέρκουρεα-Τσουκ, καθώς και η Γερόντισσα Θεοδοσία Ζορικά Λάτσκου, γνωστή ρουμάνα χριστιανή ποιήτρια. Βλ. ΙΕΡΟΜ. ΙΟΑΝ ΙΟΒΑΝ, *A fost frumos la Gherla* [Ήταν ωραία στη Γκέρλα] εκδ. Patmos, Κλουζ-Ναπόκα 2009.

«Από την πρώτη στιγμή [στο κελλί], ένα όνομα προκαλεί μια πραγματική έκρηξη: ο πατήρ Ιωάννης Ιοβάν από το Βλαδιμιρέστι! Είχα ακούσει πολλά καταπληκτικά και όντως ενδιαφέροντα πράγματα για την μονή Βλαδιμιρέστι, και το γεγονός ότι τώρα βρίσκομαι στην συντροφιά του γέροντα μού δίνει μεγάλη χαρά. Καταλαβαίνω ότι η Πρόνοια μού χαμογέλασε για δεύτερη φορά. Από την σχολή του μεγάλου θεολόγου, που βρέθηκα τους τελευταίους πέντε μήνες, μπήκα στην σχολή του μεγάλου ασκητή από το φημισμένο μοναστήρι. Πιθανόν αυτό το δεύτερο θεολογικό μάθημα, της ασκητικής και μυστικής θεολογίας, δεν θα μπορούσε να ακουσθεί αλλού παρά μόνο στη φυλακή. Ούτε θα μπορούσε να φαντασθεί κανείς ένα ευνοϊκότερο περιβάλλον και ένα καταλληλότερο χώρο. [...] Εδώ στη φυλακή, κατά την διάρκεια της ημέρας, ο πατήρ Ιωάννης μάς χαρίζει στιγμές πνευματικής απόλαυσης. Έχει κάποιες ευαγγελικές περικοπές που ιδιαίτερος αγαπά. Τις διηγείται με τόση χάρη, ώστε νοιώθεις τη μυστική τους γοητεία να σε διαπερνά μέχρι τα βάθη της ψυχής. [...] Δεν λείπουν, φυσικά, διηγήσεις περιστατικών και διδαχών από τους Βίους των Αγίων. Τα πολύτιμα πετράδια του Γεροντικού μάς αποκαλύπτονται σε όλη τους τη λαμπρότητα.»¹²¹

Εκτός από αυτούς τους εξέχοντες πατέρες, υπήρξαν στις φυλακές και άλλοι λιγότερο γνωστοί γέροντες, των οποίων όμως η δράση ήταν συχνά εξίσου σημαντική. Ένα φωτεινό παράδειγμα αποτελεί ο πατήρ Ευγένιος Χούλεα, ηγούμενος της σκήτης Μουσουνοάιελε της Βράντσεα. Φυλακίσθηκε στη Διώρυγα Δούναβη-Μαύρης Θάλασσας, όπου συνάντησε τον πατέρα Ρωμανό Μπράγκα. Τόση μεγάλη ήταν η επιρροή του πράου και ταπεινού μοναχού πάνω στον νεαρό τότε φοιτητή (πατέρα Μπράγκα), ώστε εκείνος αποφάσισε να ακολουθήσει τη μοναχική ζωή.

«Και ο Θεός τα έφερε έτσι ώστε σε ένα συνεργείο να συναντώ τον πατέρα Ευγένιο Χούλεα, έναν απλό μοναχό, που γνώριζε απ' έξω την Κλίμακα του Αγίου Ιωάννου του Σιναΐτου. Δεν υπερβάλλω. Τόσο πολύ την είχε διαβάσει σε όλη του τη ζωή, από τότε που ήταν δόκιμος μοναχός, ώστε μαζεύονταν γύρω του ακόμη και παπικοί ιερείς, σαν να έρχονταν σε ένα θέαμα, για να ακούσουν και το επόμενο κεφάλαιο από την Κλίμακα του Αγίου. Παρότι οι παπικοί δεν ήξεραν ποιος είναι ο Ιωάννης της Κλίμακος, διότι είχαν χάσει

---

¹²¹ ΠΡΕΣΒ. L. BRANZAȘ, *ένθ' ανωτ.*, σσ. 277-278, 280, 281.

την παράδοση των Αγίων Πατέρων της Ανατολής, δεν μπορούσαν να ξεκολλήσουν από την ομορφιά της ομιλίας του πατρός Ευγενίου. Εκείνος ήταν ο Γέροντάς μου στην Διώρυγα. Σ' εκείνον οφείλω την οριστική μου απόφαση να γίνω μοναχός. Όταν αποφυλακίσθηκα, πήγα κατευθείαν στο μοναστήρι.»¹²²

3.4.3.3 Έγγαμοι ιερείς

Στις κομμουνιστικές φυλακές κλείσθηκαν περίπου 2000-3000 ορθόδοξοι ιερείς, αρκετοί με γνήσια πνευματική ζωή, καθώς και πολλοί θεολόγοι φοιτητές. Ο καθένας στο μέτρο των δυνατοτήτων του συνέβαλε στην μετάδοση του πνεύματος και της διδασκαλίας των Αγίων Πατέρων στους κρατούμενους. Εκτός από το μυστηριακό και ιερατικό τους έργο – που σ' εκείνες τις συνθήκες αποδείχθηκε όντως θεόσταλτο – οι φυλακισμένοι ιερείς έκαναν επίσης κατήχηση. Όπως είδαμε και στον πατέρα Στανιλοάε, στα κελιά εκφωνούνταν κηρύγματα¹²³, δίνονταν πνευματικές συμβουλές, αναφέρονταν περιστατικά από τους Βίους των Αγίων ή διδαχές από την πατερική γραμματεία. Ο πατήρ Λίβνο (τότε ακόμη μαθητής) μας δίνει ένα ενδεικτικό κείμενο σχετικά με τον ρόλο των ιερέων στις φυλακές:

«Σε όλες τις φυλακές, σε όποιο κελλί βρέθηκα, συνέπεσε να μένω μαζί με ιερείς. Στις κομμουνιστικές φυλακές, οι Ρουμάνοι αγωνιστές που αντιστέκονται στον άθεο κομμουνισμό έχουν την πεποίθηση ότι επαναλαμβάνουν στη σημερινή ιστορική εποχή τον αγώνα και το μαρτύριο των χριστιανών των πρώτων αιώνων. Σ' αυτές τις συνθήκες, ο ρόλος των ιερέων είναι τεράστιος. Διεσπαρμένοι στα κελιά των φυλακών, διακηρύσσουν την πίστη, ενθαρρύνουν τον χριστιανικό ηρωισμό και μεταδίδουν τα Ιερά Μυστήρια. [...] Γι' αυτό, είναι θεόσταλτο προνόμιο να μένεις στο κελλί μαζί με ιερέα.»¹²⁴

---

¹²² D. CRUGA, *ένθ' ανωτ.*, σ. 50.

¹²³ Παραδείγματος χάριν, ο αείμνηστος Μητροπολίτης Κλουζ, Βαρθολομαίος Ανανία, μου διηγήθηκε αυτοπροσώπως πως κάθε εβδομάδα «έκανε» ομιλίες στη φυλακή του Αϊούντ (ιεροδιάκονος ο ίδιος τότε), μετάδιδοντάς τες σε όλη τη φυλακή με σήματα Μορς χτυπώντας το καλοριφέρ (!).

¹²⁴ ΠΡΕΣΒ. L. BRANZAȘ, *ένθ' ανωτ.*, σ. 280

3.4.3.4 Διανοούμενοι και πνευματικές προσωπικότητες

Στις φυλακές υπήρξαν επίσης πολλοί χριστιανοί διανοούμενοι, που αν και δεν είχαν ακαδημαϊκή θεολογική μόρφωση, ήταν συχνά βαθείς γνώστες της διδασκαλίας των Πατέρων. Αναφέρουμε εδώ τον γνωστό χριστιανό στοχαστή και ρουμάνο ποιητή Νικηφόρο Κράϊνικ, δημιουργό του φιλοσοφικού ρεύματος του *gândirism*. Έχοντας μια πλούσια θεολογική παιδεία, ο Νικηφόρος Κράϊνικ δίδαξε στην Θεολογική Σχολή του Κισινάου και εισήγαγε – για πρώτη φορά σε Θεολογική Σχολή – το μάθημα της ορθόδοξης μυστικής θεολογίας, θεμελιωμένο πάνω σε φιλοκαλικές και πατερικές βάσεις. Αυτές τις γνώσεις θα τις διδάξει και στο «πανεπιστήμιο» του Αϊούντ, όπως και στις άλλες φυλακές από όπου πέρασε στα 17 χρόνια της μακράς του κράτησης (1947-1964). Ο πατήρ Γκρεμπένεα, που είχε την ευκαιρία να μείνει μαζί του στο κελλί, μας λέει:

«Για να περνά όμορφα η ώρα, τον παρακάλεσα να μας διδάσκει μερικά μαθήματα μυστικής θεολογίας. Έκανε υπέροχες διαλέξεις. Παρουσίασε τον Ντοστογιέφσκι, τον Μάιστερ Έκχαρτ και άλλους από την Ανατολή, αρχίζοντας με τον Άγιο Συμεών το Νέο Θεολόγο κλπ.»¹²⁵

Επιπλέον, τα ποιήματα του Νικηφόρου Κράϊνικ ήταν –μαζί με εκείνα του Ράντου Γκυρ – μια σημαντική αντηρίδα ψυχικής αντίστασης στις φυλακές.

Στην υπόθεση της πατερικής γνώσης στη φυλακή αναφέρουμε επίσης τον διάσημο ρουμάνο φυσικό επιστήμονα Γεώργιο Μάνου, για τον οποίον έχουμε μια ασυνήθιστη μαρτυρία από τον πατέρα Τερτυλλιανό Λάνγκα.

«Ήταν άραγε αυτός ο άνθρωπος ένας άχαρος, ανιαρός επιστήμονας;», αναρωτιέται ο πατήρ Τερτυλλιανός. «Ήταν άραγε ένας φυσικός που καθόταν σκυμμένος πάνω από το μικροσκόπιο ή χανόταν μέσα σε αριθμητικούς υπολογισμούς; Βεβαίως και ήταν. Αλλά επιπλέον ήταν κάτι που δεν υποψιαζόσουν: ένας πιστός. Ήταν ένας πιστός με ένθερμο ζήλο, που όμως δεν τον εκδήλωνε φανερά· δεν ήταν θρησκόληπτος. Ποτέ δεν μας διηγήθηκε πως είχε κάνει κάποιο προσκύνημα, ποτέ δεν μας ανέφερε ότι είχε κάποια πνευματική μόρφωση. Αλλά με την ερευνητική του φύση, πάντα διψασμένος για γνώσεις, έχω την πεποίθηση πως διέσχισε ολόκληρη την πατερική γραμματεία, διότι δεν ήταν λίγες οι φορές

¹²⁵ ΠΡΕΣΒ. Ν. GREBENEA, *ένθ' ανωτ.*, σ. 341.

που έκανε υπαινιγμούς ή αναφορές στους Αγίους Πατέρες της Εκκλησίας.»¹²⁶

Υπήρξαν στις φυλακές και άλλες εξέχουσες προσωπικότητες της ρουμανικής διανόησης, οι οποίες μπορεί να μη συνέβαλαν απαραίτητα στη διάδοση της πατερικής γνώσης, σίγουρα όμως συνέβαλαν στον καθορισμό και την ενίσχυση ενός γνησίου χριστιανικού βιώματος. Από αυτούς, δεν μπορούμε να μην μνημονεύσουμε τον Μίρτσεα Βουλκανέσκου, τον Πέτρο Τσούτσεα κλπ.

3.4.3.5 Απλοί πιστοί

Τέλος, υπήρξαν στις φυλακές και απλοί άνθρωποι που, χωρίς να έχουν ιδιαίτερη μόρφωση, βίωναν την χριστιανική διδασκαλία σύμφωνα με το πνεύμα των Αγίων Πατέρων. Μέσα απ' αυτούς, οι Πατέρες μπήκαν στις φυλακές όχι σε θεωρητικό-διανοητικό επίπεδο, αλλά ανεπίγνωστα, σε πρακτικό και εμπειρικό. Η επιρροή αυτών των απλών αλλά με μια αγία ζωή ανθρώπων, ήταν πολλές φορές πιο σημαντική και πιο δυνατή από την επιρροή κάποιων άλλων πολύ πιο μορφωμένων, που όμως δεν είχαν μια συμπεριφορά ισάξια των γνώσεών τους. Ο Βιργίλιος Μαξίμ, επί παραδείγματι, γράφει για έναν ηλικιωμένο συγκρατούμενό του στο Αϊούντ επί κυβερνήσεως Αντωνέσκου:

«Ο γέρο-Έπουρε, ηλικιωμένος και άρρωστος, έγραφε μέρα-νύχτα, με το φως ενός λυχναριού, βιβλιαράκια με πατερικό περιεχόμενο, τα οποία ο γιος του, ο Κωστάκης, τα διαμοίραζε στη φυλακή. Αυτός ο άνθρωπος έκανε ένα εξαιρετικό πνευματικό έργο. Σώζοντας τους άλλους, σωζόταν ο ίδιος. Με μια υπομονή εφάμιλλη εκείνης των μοναχών που αντέγραφαν στα κελλιά των μοναστηριών την Αγία Γραφή ή άλλα ιερά κείμενα, καλλιγραφούσε με λουλουδάτα πρωτογράμματα τον ιερό λόγο της πατερικής διδασκαλίας. Ο γέρο-Έπουρε, βυθισμένος στη μυστική έννοια του θείου λόγου, φαινόταν σαν ένας σαρκοφόρος άγγελος. Εκτός από το χαμόγελό του, που σε περιέλουζε σαν άγιο φως, η χειρονομία της προσφοράς των μικρών του βιβλίων είχε κάτι το ιερό. Είχε μια γαλήνη, μια πραότητα, ένα τόσο ήρεμο τρόπο κίνησης, που ένοιωθες ότι βρίσκεσαι μπροστά σε έναν άγιο που ο Θεός είχε ξεχάσει στη γη

---

¹²⁶ Απομαγνητοφωνημένη συνέντευξη του πατρός Τερτυλλιανού Λάνγκα με τον μοναχό Μωυσή της Ιεράς Μονής Οάσα.

για να σε ευλογήσει εξ ονόματός Του. Όσες φορές τον έβλεπα, δάκρυζα χωρίς να ξέρω το γιατί. [...] Ίσως γιατί ποτέ –μα ποτέ! – δεν τον είχα ακούσει να μιλάει. Μιλούσε μόνο με εκείνα τα γλυκά του και πράα μάτια και με την ιερή χειρονομία να σου προσφέρει το Λόγο που είχε κοπιάσει μέρες και νύχτες, ατέλειωτες βδομάδες και μήνες, να γράψει. [...] Άγιε γέροντα, είμαι περισσότερο από βέβαιος ότι ο Θεός σε έκανε φως μέσα στο Φως του αιωνίου Του Λόγου. Προσευχήσου για μένα, τον αμαρτωλό, και για όλο το γένος.»¹²⁷

Προσθέτουμε εδώ – λόγω της ομορφιάς που την διακρίνει – ακόμη μια περιγραφή ενός παρόμοιου απλού και καθαρού ανθρώπου, που βίωσε βαθιά την διδασκαλία των Αγίων Πατέρων και την κήρυξε με την ίδια του τη ζωή. Πρόκειται για τον «μπάρμπα»¹²⁸ Βασίλειο Ουνγουρεάνου, έναν από τους λίγους που πέρασαν από την κόλαση της φυλακής του Πιτέστι χωρίς να υποκύψει. Η περί αυτού μαρτυρία ανήκει στο Δημήτριο Μπορντεϊάνου:

«Ανδρωμένος μέσα στην ατμόσφαιρα των ιερών μονών της περιοχής του Νεάμτς, ήταν βαθιά χριστιανός, με μια βιωτή που μπορούσε να ληφθεί ως πρότυπο. [...] Επιβλήθηκε με την πραότητα και την καλοσύνη του, κυρίως όμως με την νηπτική του ζωή που τους εντυπωσίασε όλους στο θάλαμο. Ένεκα της ψυχικής ζεστασιάς με την οποία αγκάλιαζε τον καθένα, συνδέθηκα κι εγώ πολύ με τον μπάρμπα-Βασίλη, βλέποντας σ' αυτόν το παράδειγμα και την πολιτεία των Αγίων Πατέρων. [...] Ενώ ο ίδιος υπέφερε αγόγγυστα τα βασανιστήρια ως μάρτυρας, εντυπωσιαζόταν μέχρι δακρύων βλέποντας τα βασανιστήρια των άλλων νέων. Σε κάθε χτύπημα ροπάλου, τρανταζόταν σαν να χτυπιόταν ο ίδιος. [...] Ο μπάρμπα-Ουνγουρεάνου είχε το παρουσιαστικό ενός αγίου μιας βυζαντινής αγιογραφίας. Κάθε Τετάρτη και Παρασκευή έκανε πλήρη ασιτία, αφήνοντας το φαγητό του για τους άλλους. Εξαιτίας αυτού του τρόπου ζωής, ήταν ένας από τους λίγους ασκητικούς συγκρατούμενους – με εξαίρεση την ομάδα του Βαλέριου Γκαφένκου – που είδα με τα ίδια μου τα μάτια να μην μπορεί η πείνα να του χώσει τα δόντια. Γι' αυτόν, η επίγεια ζωή είχε μικρότερη σημασία διότι πετούσε σε άλλες σφαίρες. Πώς λοιπόν

---

¹²⁷ V. MAXIM, *ένθ' ανωτ.*, σ. 118.

¹²⁸ Ο Βασίλειος Ουνγουρεάνου – όπως και όλοι οι συγκρατούμενοί του – ήταν τότε νεαρός φοιτητής. Παρά το νεαρό της ηλικίας του, τον αποκαλούσαν «μπάρμπα» ένεκα της σύνεσής και της ωριμότητάς του.

να μην πιστέψω τους βίους των οσίων ασκητών και των μαρτύρων, αφού έβλεπα τους συντρόφους μου να βιώνουν μια ζωή σύμφωνα με τα πρότυπά τους;»¹²⁹

3.4.4 Συμπερασματικές εκτιμήσεις

Μετά απ' όλες αυτές τις μαρτυρίες, δικαιολογούμαστε να ισχυρισθούμε ότι οι κομμουνιστικές φυλακές ήταν ο καταλληλότερος τόπος για την εκμάθηση, την εμβάθυνση και την βίωση της διδασκαλίας των Αγίων Πατέρων. Η συγκέντρωση τόσων πολλών αγιοπνευματικών ανθρώπων και διανοουμένων στον ίδιο και τον αυτό χώρο, οι σκληρές συνθήκες ζωής της φυλακής, οι οποίες ευνόησαν ή ακόμη και απαίτησαν την εστίαση στον έσω άνθρωπο – όλα αυτά και πολλά άλλα αποτέλεσαν παράγοντες που κατέστησαν την πνευματική ζωή στις φυλακές πολύ πιο έντονη από την πνευματική ζωή σε συνθήκες ελευθερίας, ή ακόμη και στο χώρο των μοναστηριών. Η πλειοψηφία όλων αυτών που πέρασαν από τις φυλακές το προσυπογράφει. Ως εκ τούτου, αν πραγματικά επιθυμούσε κάποιος εκείνη την εποχή την ψυχική τελειοποίηση, το καλύτερο μέρος για να ζήσει ήταν η φυλακή. Ως επιβεβαίωση και φυσικό αποκορύφωμα όλων αυτών των μαρτυριών πατερικού βιώματος στις φυλακές έρχονται τα λόγια του πατρός Λίβου Μπρίνζας:

«Ο χριστιανισμός των φυλακισμένων ήταν ενάντιος της μετριότητας των χλιαρών που περισσότερο από κάθε άλλο ρημάζει την Εκκλησία. [...] Κορύφωση της θρησκευτικής ανόδου στις φυλακές αποτελεί η νηπτική ζωή μίας μερίδας των κρατουμένων. Το ιδανικό της σωτηρίας έγινε υπέρτατος στόχος. Οι σκληρές συνθήκες της κράτησης εξισώνονται με τις αυστηρότερες συνθήκες που απαιτεί η μοναχική ζωή. Η σκληρότητα της φυλακής υπερβαίνει σε ένταση και διάρκεια ακόμη και τη μοναχική ζωή. Η ζωή μέσα σε ένα μοναστήρι χτισμένο σε ένα μαγευτικό περιβάλλον μοιάζει με διακοπές, συγκρινόμενη με την σκληρή ζωή μέσα σ' αυτές τις σκοτεινές κατακόμβες. Εξ απόψεως περιεχομένου, οι πνευματικοί κόποι και αγώνες μέσα στη φυλακή γίνονται στο πιο γνήσιο χριστιανικό πνεύμα. Η πατερική πνευματικότητα είναι περισσότερο γνωστή στο Αϊούντ από οπουδήποτε αλλού. Εδώ δεν γίνονται πειραματικές δοκιμές, που

---

¹²⁹ D. BORDEIANU, *ένθ' ανωτ.*, σσ. 243-245.

δεν είναι επιβεβαιωμένες από το κύρος της Εκκλησίας, αλλά επιτελούνται πνευματικές τεχνικές και διανύονται ηθικές πορείες επικυρωμένες από την εμπειρία των μεγάλων Πατέρων και Γερόντων της Εκκλησίας.»¹³⁰

3.5 Θαύματα της Αγίας Γραφής στις φυλακές

Στο εισαγωγικό μέρος του κεφαλαίου αυτού τονίσαμε μερικά γενικά χαρακτηριστικά της παρουσίας της Αγίας Γραφής στις φυλακές. Συγχρόνως, όταν παρουσιάσαμε τις πηγές της πατερικής γνώσης στις φυλακές, συχνά αναφερθήκαμε στη χρήση και το ρόλο της Αγίας Γραφής, κάνοντας λόγο για μια συνεχή μεταξύ τους συνεργασία: Γραφή και Πατέρες αποτέλεσαν μια ενότητα και ολότητα. Όμως ο Λόγος του Θεού μέσα στις φυλακές είχε την ιδιαίτερη και μοναδική του θέση και δράση, εντελώς διαφορετική από οποιοδήποτε άλλο βιβλίο. Γι' αυτό, στη συνέχεια θα αναφερθούμε ειδικά στην Αγία Γραφή, παρουσιάζοντας κάποια καταπληκτικά θαύματα, μέσω των οποίων ο Θεός διαφύλαξε και καρποφόρησε τον Λόγο Του στις φυλακές. Αυτά τα θαύματα φανερώνουν περίσσια τη δύναμη της Αγίας Γραφής.

Όπως είδαμε, μια από τις βασικές «ασχολίες» στη φυλακή ήταν ο ασταμάτητος πόλεμος μεταξύ δεσμοφυλάκων και κρατουμένων για την κατάσχεση ή, αντιστοίχως, τη διατήρηση οποιασδήποτε πηγής μόρφωσης, οποιουδήποτε γραπτού κειμένου. Το «στοίχημα» ήταν όντως αποφασιστικής σημασίας, διότι ο λόγος, η γνώση, η μόρφωση ήταν οι κύριοι πνευματικοί στύλοι της αντίστασης των κρατουμένων μπροστά στο διαβολικό τρόπο που αντιμετώπιζαν κάθε μέρα, κάθε στιγμή. Βεβαίως, από όλα τα γνωστικά μέσα που τους βοηθούσαν να αντέξουν το διωγμό, τα ιερά κείμενα κατείχαν την πρώτη θέση. Συνειδητοποιώντας το αυτό, οι δεσμοφύλακες επεδείκνυαν έναν εξωπραγματικό ζήλο στο να ανακαλύπτουν κάθε μέσο μετάδοσης πληροφοριών και γνώσεων μεταξύ των κρατουμένων. Φυσικά, και η επινοητικότητα των φυλακισμένων ήταν ανεξάντλητη στο να εξουδετερώνουν το μίσος και τον ζήλο των δεσμοφυλάκων. Είδαμε παραπάνω τις αμέτρητες μεθόδους που χρησιμοποιούσαν για να γράφουν και να επικοινωνούν: το γράψιμο στο σαπούνι με την άκρη ενός σύρματος ή ξύλου, το γράψιμο στο κάτω μέρος της καραβάνας που είχε αλειφθεί με ασβέστη από τους τοίχους, το γράψιμο

---

¹³⁰ ΠΡΕΣΒ. L. BRANZAȘ, *ένθ' ανωτ.*, σσ. 301-302.

στις σόλες των υποδημάτων, το γράψιμο στους τοίχους, τα σήματα Μορς κ.λπ. Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο, μια κρυμμένη μύτη μολυβιού ή μερικές σελίδες ενός βιβλίου ήταν τεράστιας σημασίας για την πνευματική ζωή των φυλακισμένων, και όχι μόνο. Αλλά και οι κίνδυνοι ήταν ανάλογοι. Οι έρευνες έρχονταν η μία μετά την άλλη, ενώ η ανακάλυψη τέτοιων αυστηρώς απαγορευμένων αντικειμένων οδηγούσε σε σκληρές ποινές, ξυλοδαρμούς, απομονώσεις πέντε, δέκα ή ακόμα και περισσότερων ημερών. Τέτοιες ποινές απομόνωσης επιβάλλονταν κυρίως το χειμώνα και συχνά οδηγούσαν σε βαριές αρρώστιες, ακόμη και στο θάνατο. Ο πόλεμος, λοιπόν, ήταν εντελώς άνισος: τα πάντα φαίνονταν να είναι με το μέρος των δεσμοφυλάκων· οι κρατούμενοι ήταν στη απόλυτη διάθεσή τους. Ωστόσο, υπήρχε κάτι που δεν ήταν με το μέρος των δεσμοφυλάκων· ο Θεός! Σ' αυτόν τον άνισο πόλεμο, πολλές φορές Αυτός έβαλε το χέρι Του για να βοηθήσει και να στηρίξει εκείνους που υπέφεραν στο όνομά Του. Υπάρχουν πολλές περιπτώσεις που αποσπάσματα της Αγίας Γραφής – ή καμιά φορά και ολόκληρο το βιβλίο – έμεναν απαρατήρητα ακόμη και στις πιο αυστηρές και εξονυχιστικές έρευνες: είτε ο Θεός μαλάκωνε τις καρδιές των δεσμοφυλάκων για να παραβλέπουν, είτε απλά τύφλωνε τα μάτια τους για να μη βλέπουν.

Ένα καταπληκτικό παράδειγμα είναι εκείνο του Γεωργίου Μπρίντα. Βρισκόταν στη Διώρυγα και ένας εργάτης του έδωσε μια Καινή Διαθήκη. Ο φόβος της έρευνας τον έκανε να κρύψει το βιβλίο στο κρεβάτι του, όπου διάβαζε κάθε νύχτα κάτω από την κουβέρτα (κοιμόταν στο ψηλότερο μέρος του πολυώροφου κρεβατιού, κοντά στη μόνιμα αναμμένη λάμπα). Στην παράγκα που χρησιμοποιούσαν για κοιτώνα έμεναν μερικές δεκάδες, ίσως και εκατοντάδες, ανθρώπων. Μια νύχτα, ενώ κοιμόντουσαν, μια ομάδα από δεσμοφύλακες όρμησαν μέσα στην παράγκα και διέταξαν όλους να κατέβουν από τα κρεβάτια τους και να μείνουν εντελώς γυμνοί για έρευνα. Ο Γεώργιος Μπρίντα σκέφθηκε ότι, αν άφηνε την Αγία Γραφή πάνω στο κρεβάτι, οι δεσμοφύλακες θα την έβρισκαν και θα τιμωρούσαν όλους όσους ήταν δίπλα του. Παίρνει λοιπόν το βιβλίο και, έτσι όπως ήταν ολόγυμνος, το βάζει κάτω από τη μασχάλη του. Οι διπλανοί του κοιτούσαν άναυδοι. Ότι ακολούθησε δύσκολα περιγράφεται με λόγια. Δεκάδες ολόγυμνοι άνδρες έτοιμοι για πλήρη σωματική έρευνα, και ο Γεώργιος Μπρίντα με την Αγία Γραφή κάτω από τη μασχάλη του:

«Ήμουν ολόγυμνος, με την Αγία Γραφή κάτω από την μασχάλη μου. Δεν μπορούσα να σηκώσω το αριστερό μου χέρι γιατί είχα

από κάτω την Γραφή – θα μου έπεφτε! – και σήκωσα μόνο το δεξιό. Δεν το παρατήρησε κανείς. Και είχαν την εντολή να κάνουν σωματική έρευνα. Εμένα όμως δεν με άγγιξε κανείς.»

Ακόμη μεγαλύτερο θαύμα ήταν το ότι, εκτός από τους δεσμοφύλακες, μέσα στο θάλαμο βρίσκονταν και κάποιοι κρατούμενοι που ήταν πληροφοριοδότες, οι οποίοι δεν είπαν απολύτως τίποτε. Η ερεύνα διήρκησε περισσότερο από μια ώρα, τα στρώματα και όλα τα πράγματα μέσα στο θάλαμο αναποδογυρίστηκαν· την Αγία Γραφή όμως του Γεωργίου Μπρίντα δεν την είδε κανείς. Καθ' όλη τη διάρκεια της έρευνας, εκείνος «κραύγαζε» στο Θεό να τον φυλάξει, διότι η ποινή θα ήταν σκληρή, ίσως και θάνατος. Μετά από αυτό το περιστατικό, οι συγκρατούμενοί του για ένα διάστημα δεν του μιλούσαν, θεωρώντας τον τρελλό επειδή είχε βγει μπροστά στους δεσμοφύλακες ολόγυμνος με την Αγία Γραφή κάτω από τη μασχάλη. Οι ιερείς όμως που βρίσκονταν στην παράγκα, βλέποντας το καταπληκτικό θαύμα που του έκανε ο Θεός, τον συμβούλευσαν – αφού αποφυλακισθεί – να χειροτονηθεί ιερέας¹³¹.

Εκτός από τη διάσωση των ιερών βιβλίων από τις έρευνες των φυλάκων, ο Θεός εργάσθηκε και με άλλο τρόπο για να καρποφορήσει ο λόγος Του στις φυλακές: έκανε την Αγία Γραφή να φθάνει – με τους πιο απροσδόκητους τρόπους – στα χέρια των φυλακισμένων. Η Νικόλ Βαλερί Γκρόσσου μας διηγείται ένα σχετικό παράδειγμα. Όταν βρισκόταν στη γυναικεία φυλακή της Μίσλεα – πρώην μοναστήρι – την διέταξαν να μεταφέρει κάποια κουτιά από το παλιό καθολικό της μονής, που το είχαν μετατρέψει σε αποθήκη. Κάποια στιγμή, ενώ δούλευε, τα μάτια της έπεσαν σε μια παλιά Αγία Γραφή. Με μεγάλη δυσκολία κατάφερε να την κρύψει μέσα στο παλτό της για να τη φέρει στις συγκρατούμενές της στο κελλί. Αυτό που ακολούθησε στην ζωή του κελλιού ήταν ένας πραγματικός πνευματικός σεισμός.

«Για να μπορέσουμε να ωφεληθούμε όλες μας όσο το δυνατόν περισσότερο από την Άγια Γραφή, την κομματιάσαμε στα εξήντα έξι βιβλία της Παλιάς και Καινής Διαθήκης. Έπειτα, κάθε βιβλίο δέθηκε και ενισχύθηκε με πάνινα εξώφυλλα. [...] Τη μικρή μας ιερή βιβλιοθήκη τη φυλάγαμε σε ένα παλιό μεταλλικό κουτί από μπισκότα, που το κρύβαμε κάθε βράδυ. Όταν φοβόμασταν ότι θα γίνει έρευνα, το βάζαμε μέσα στη δεξαμενή νερού, που βρισκόταν

---

¹³¹ Βίντεο-συνέντευξη του Γεωργίου Μπρίντα με τον μοναχό Μωυσή από την Ιερά Μονή Οάσα, το 12.04.2010.

πολύ ψηλά πάνω από τις τουαλέτες του θαλάμου. Με τη χάρη του Θεού, για ολόκληρα χρόνια η πρόχειρη βιβλιοθήκη μας έκανε πραγματικά θαύματα. Εγώ η ίδια, μέσα στα δυο χρόνια που πέρασα σ' αυτή τη φυλακή, έγινα μάρτυρας συγκινητικών μεταστροφών ή κραυγών πόνου και χαράς, είδα βαθιές αλλοιώσεις του χαρακτήρα, ψυχικές νεκραναστάσεις και ανανεώσεις...»¹³²

Σε ένα άλλο κεφάλαιο, η Νικόλ Βαλερί μας διηγείται πώς διασώθηκε η Αγία Γραφή από μια εξονυχιστική έρευνα, κατά την οποία το κελλί έγινε άνω-κάτω. Να δούμε όμως τι επίδραση προκαλούσε η Αγία Γραφή στη ζωή και στις ψυχές των κρατουμένων γυναικών και πώς τη μελετούσαν και την εφάρμοζαν. Λόγω της ομορφιάς του κειμένου, θα το παραθέσουμε ολόκληρο.

«Από την ημέρα που η Αγία Γραφή άρχισε να κυκλοφορεί ανάμεσά μας, η ζωή μας άλλαξε εντελώς. Τα τευχίδια στα οποία είχαμε χωρίσει τη Βίβλο δεν ήταν αρκετά για να μπορεί η καθεμία να διαβάσει ατομικά, και επομένως δημιουργήθηκαν ομάδες ανάγνωσης. [...] Μετά από το πρωινό πρόγραμμα και το πρόγευμα, μια βαθιά ειρήνη απλωνόταν στο θάλαμο. Αντί να βλέπεις γυναίκες να στέκονται ώρες ολόκληρες με το βλέμμα καρφωμένο στο ταβάνι ή τους τοίχους, αντί για παρέες να ψιθυρίζουν και να κάνουν σχέδια για την ημέρα της αποφυλάκισης, αντί να βλέπεις κορμιά ξαπλωμένα στο βάθος του θαλάμου, έβλεπες τις κρατούμενες να μαζεύονται ομάδες-ομάδες και να διαβάζουν, γεμάτες πίστη, το θαυμάσιο βιβλίο που ήρθε και φυλαγόταν τόσο ριψοκίνδυνα. [...] Οι ημέρες περνούσαν ήρεμα, γρήγορα, πιο γρήγορα από πριν. Πάντα κάποιες από εμάς παραφύλαγαν πολύ προσεχτικά τις κινήσεις των δεσμοφυλάκων στο διάδρομο. Σχηματίζοντας μεγαλύτερες ομάδες, το πρωί κατ' αρχήν διαβάζαμε και σχολιάζαμε κάτι από την Καινή Διαθήκη, φροντίζοντας να μη μας ακούν απ' έξω. Ύστερα συνεχίζαμε με την ανάγνωση των διαφόρων αποσυνδεδεμένων τευχιδίων. Η μελέτη σε μεγαλύτερες ομάδες προξενούσε ποικίλους στοχασμούς. Η καθεμία έπρεπε να πει τι είχε καταλάβει, και αυτό οδηγούσε στην διασαφήνιση ολόκληρων σελίδων. Πολλές είχαν τη συνήθεια να αποστηθίζουν ολόκληρες σελίδες της Αγίας Γραφής. Μ' αυτόν τον

---

¹³² N.-V. GROSSU, *Binecuvântată fii, închisoare!* [Να είσαι ευλογημένη, φυλακή!], εκδ. Univers, Βουκουρέστι 1998, σ. 105.

τρόπο μαζεύαμε τροφή για τις δύσκολες μέρες. Μια μέρα τους πρότεινα την εξής ιδέα: Δεν νομίζετε ότι θα έπρεπε πρώτα να διαβάσαμε έναν ψαλμό, για να δώσουμε στην ανάγνωσή μας ένα πιο επίσημο ύφος; Θα μπορούσαμε να αρχίσουμε με τον πρώτο... Αυτό κάναμε για μια ολόκληρη εβδομάδα. Την επομένη Κυριακή [...] μια από τις γυναίκες έκανε την εξής πρόταση: Σήμερα είναι Κυριακή! Δεν θα ταίριαζε να αρχίζαμε την ανάγνωση με μια προσευχή; Ποια θέλει να κάνει προσευχή; Η Μαρκέλλα είπε το Πάτερ ημών, μετά η Λούκια εκφώνησε το Σύμβολο της πίστεως. Εκείνο το πρωινό ήταν πολύ εντυπωσιακό. Κατά τη διάρκεια των δυο προσευχών, πολλές γυναίκες αναστέναζαν, ενώ άλλες δάκρυζαν γαλήνια. Μετά ακολούθησε μια μακρά σιωπή. Στην συνέχεια, σαν να μας είχε αγγίξει ένα μαγικό ραβδάκι, αρχίσαμε να αγκαλιαζόμαστε. [...] Μείναμε έτσι μερικές στιγμές όρθιες, σαν απολιθωμένες. Μετά, αφού σκουπίσαμε τα δάκρυά μας, νοιώσαμε κάπως αμήχανες απ' αυτό το συναίσθημα. Δεν ξέραμε τι να πούμε. Άλλωστε, οποιαδήποτε λέξη θα χαλούσε τη μαγεία της στιγμής.»¹³³

Ούτε και εμείς θα προσθέσουμε κάποια λέξη.

Ένα παρόμοιο θαύμα μας αναφέρει και ο πατήρ Ζώσιμος Οάντσεα, ο οποίος μαζί με τους συγκρατούμενους του βρήκε, «κατά τύχη», σε μια κασετίνα κρυμμένη κάτω από το πάτωμα, μια Αγία Γραφή που, ποιος ξέρει από πότε, βρισκόταν εκεί. Όλοι γέμισαν ανέκφραστη χαρά:

«- Ω, Θεέ μας! – φωνάξαμε όλοι. Το θαύμα Σου, Κύριε! Η αγάπη Σου, Κύριε! Η Βίβλος – και ολόκληρη! Βάλε το καπάκι όπως ήταν! Αρκετά για σήμερα! Είδαμε Εκείνον! Μας μίλησε Εκείνος! Εί δὲ καὶ ἐπιλάθοιτο γυνή [τὸ παιδίον αὐτῆς], ἀλλ' Ἐγὼ οὐκ ἐπιλήσομαί σου.¹³⁴ Ἐλεγα τον Γραφικό στοίχο με δάκρυα στα μάτια, ενώ οι άλλοι σκούπιζαν τα δικά τους δάκρυα. Το υπόλοιπο πρόγραμμα της ημέρας πέρασε εντελώς μηχανικά· ήμασταν παρόντες μόνο με το σώμα, ενώ με την ψυχή, με την σκέψη βρισκόμασταν στο μεγάλο θαύμα.»¹³⁵

Στη συνέχεια, ο πατήρ Ζώσιμος μας αναφέρει κι αυτός, με λόγια σχεδόν όμοια με εκείνα της Βαλερί Γκρόσσου, το έργο της ψυχικής

---

¹³³ *Αυτόθι*, σσ. 108-109.

¹³⁴ *Ησ.* 49, 15.

¹³⁵ ΠΡΕΣΒ. Ζ. ΟΑΝΣΕΑ, *Închisorile unui preot ortodox* [Οι φυλακίσεις ενός ορθόδοξου ιερέως], εκδ. Christiana, Βουκουρέστι 2004, σ. 77.

αναγέννησης και αναζωογόνησης που η Αγία Γραφή έφερε στη ζωή εκείνων που υπέφεραν:

«Αγωνιζόμασταν και προσπαθούσαμε να πετύχουμε την εσωτερική μας ησυχία, καθώς και την μεταξύ μας ομόνοια μέσα στο κελλί. Όταν, ωστόσο, δημιουργείτο κανένας καυγάς, ο υπεύθυνος της κασετίνας σήκωνε διακριτικά τη σανίδα και έβγαζε τη Βίβλο. Μαζί της απλωνόταν η ειρήνη στο κελλί, και εγώ άρχιζα να ερμηνεύω.»¹³⁶

Κλείνουμε αυτό το κεφάλαιο με ένα τελευταίο θαύμα σχετικό με την παρουσία και το έργο της Αγίας Γραφής στη φυλακή. Από τη διήγηση, και πάλι της Νικόλ Βαλερί Γκρόσσου, φαίνεται ξεκάθαρα για μια ακόμη φορά ο μεγάλος ρόλος που έπαιξε η Γραφή στην ψυχική αντοχή των κρατουμένων· τα λόγια Της στην κυριολεξία υπήρξαν πολλές φορές υπόθεση ζωής και θανάτου. Η πρόνοια του Θεού αποδεικνύεται τόσο φανερή και το θαύμα είναι τόσο συγκλονιστικό, ώστε θα το εξιστορήσουμε λεπτομερώς. Μετά τη σύλληψή της, η Νικόλ Βαλερί Γκρόσσου υπέστη μια εξουθενωτική ανάκριση. Οι προσβολές, οι απειλές, οι ξυλοδαρμοί, η έλλειψη ξεκούρασης, οι διάφορες πιέσεις εξακολουθούσαν για ολόκληρες ημέρες και εβδομάδες. Τη νύχτα, η νεαρή γυναίκα ανακρινόταν βασανιστικά, ενώ την ημέρα αναγκαζόταν να περπατά ασταμάτητα στο κελλί, κάτω από τα γεμάτα μίσος βλέμματα των δεσμοφυλάκων. Σύντομα η Νικόλ εξαντλήθηκε, νοιώθοντας ότι χάνει τη δύναμη και το μυαλό της. Η πίστη της στο Θεό δοκιμαζόταν σοβαρά. Κάποια μέρα αισθάνθηκε ότι από στιγμή σε στιγμή θα καταρρεύσει και, με τα τελευταία αποθέματα δύναμης που διέθετε, ψιθύρισε:

«Κύριε, βεβαίωσε με ότι ακούς την προσευχή μου. Δείξε μου ότι με ακούς, ότι είσαι εδώ, κοντά μου.»

Έγειρε το κεφάλι της στον κρύο τοίχο και με τα θολά της μάτια μπόρεσε να διαβάσει:

«Κύριε, μόνο Εσύ μου δίνεις δύναμη. Μόνο Εσύ μπορείς να με βγάλεις από 'δω. Με δυναμωμένη την ψυχή συνέχισα την αναγκαστική μου βόλτα, δυσκίνητη αλλά εκστατική: είχα διαβάσει, για πρώτη φορά μετά τη σύλληψή μου, κάποια λόγια που έμοιαζαν με προσευχή.»¹³⁷

Κάποιος πρώην φυλακισμένος σ' εκείνο το κελλί είχε χαράξει στον τοίχο λόγια προσευχής. Αυτό αποτέλεσε αποφασιστική καμπή στην

---

¹³⁶ *Αυτόθι*, σσ. 82-83.

¹³⁷ N.-V. GROSSU, *ένθ' ανωτ.*, σσ. 52-53.

ανάκριση της νέας γυναίκας. Από τη μια πλευρά, εκείνη το ένοιωσε ως μια άμεση απάντηση στην προσευχή της. Από την άλλη, ο Θεός της έδωσε μ' αυτό και ένα «κλειδί» για να «δραπετεύσει» από την ανάκριση. Χρησιμοποιώντας μερικά κουκούτσια από δαμάσκηνα που κατάφερε να τα κρύψει, η Νικόλ άρχισε και η ίδια να χαράζει στους τοίχους στίχους της Αγίας Γραφής, κυρίως από τους ψαλμούς, διάφορες προσευχές και όσα ψυχωφελή ρητά θυμόταν. Σε κεντρική θέση έγραψε τον αγαπημένο της στίχο από τον 117^ο ψαλμό, που πάντα την ενίσχυε: «Ἐκ θλίψεως ἔπεκαλεσάμην τὸν Κύριον, καὶ ἐπήκουσέ μου εἰς πλατυσμόν. Κύριος ἔμοι βοηθός, οὐ φοβηθήσομαι τί ποιήσει μοι ἄνθρωπος.»¹³⁸ Το «γράψιμο» έπρεπε να γίνει με μεγάλη προσοχή, για να μην ανακαλυφθεί από τους δεσμοφύλακες. Έτσι, το ότι είχε μια απασχόληση – καθώς και η ελπίδα ότι το «έργο» της θα ωφελούσε και άλλους που θα βρίσκονταν στην ίδια θέση με αυτήν – της δημιούργησε μια σωτήρια εσωτερική έμπνευση, βγάζοντάς την ταυτόχρονα από τον φρικιαστικό κόσμο της ανάκρισης.

«Έγραφα στίχους και στίχους, ο ένας πιο όμορφος από τον άλλο, ύστερα αποσπάσματα από τους ψαλμούς, προσευχές, σκέψεις και συμβουλές για το θαυμάσιο πλησίασμα προς τον Ιησού. Τα έγραφα όλα με ζήλο και ειλικρίνεια· ευχόμουν να μπουν στο βάθος της ψυχής αυτών που θα τους έκλειναν αργότερα στο κελλί μου για να ζήσουν εδώ – όπως κι εγώ – τρομακτικές στιγμές, ίσως τις πιο τρομακτικές της ζωής, διότι το κακό δεν έχει όρια, κυρίως όταν αυτό προέρχεται από ακτιβιστές άθεους.»¹³⁹

Και πράγματι, το «έργο» της έφερε υπέροχους καρπούς. Μετά από πολλά χρόνια φυλάκισης, η Νικόλ έφθασε στις αγροτικές φυλακές της Γέντσεα. Κάποια στιγμή, ενώ έλεγε δυνατά τον 117^ο Ψαλμό, μια άλλη κρατούμενη την διέκοψε και συνέχισε η ίδια τον ψαλμό μέχρι τέλους. Επρόκειτο για την Εύα Χέρκτ, μια κομμουνίστρια Εβραία που οι συγκρατούμενες της την θεωρούσαν άθεη. Εκείνο που η Εύα ομολόγησε αργότερα ήταν εκπληκτικό. Ανήκε στην υψηλή κομμουνιστική κοινωνία και την είχαν συλλάβει διότι είχε αποκαλύψει τις αισχροτήτες που γίνονταν στα γλέντια των κομμουνιστών. Η ανάκρισή της είχε διαρκέσει περισσότερο από έναν χρόνο, πράγμα που την είχε φέρει κοντά στην τρέλλα. Σε αντίθεση με την Νικόλ, η Εύα ήταν άπιστη και δεν είχε Θεό να στηριχθεί επάνω Του.

---

¹³⁸ Ψαλμ. 117, 5-6.

¹³⁹ N.-V. GROSSU, *ένθ' ανωτ.*, σ. 56.

«Με τρέλλαιναν οι εκατοντάδες νύχτες ανάκρισης. Έβλεπα ότι ήμουν, μαζί με τους ανακριτές μου, παγιδευμένη σε μια δίνη από όπου θα έβγαινα, μια μέρα, τελειώς τρελλή. Ήταν σίγουρο. Κατάντησα ένα ανθρώπινο ράκος· ικέτευα τους ανακριτές να με αφήσουν ελεύθερη ή να με σκοτώσουν. – Και πώς κατάφερες να βγεις απ' αυτή την κατάσταση; ρώτησε μια γυναίκα. – Να «βγω» είναι πολλή μικρή λέξη, απάντησε η Εύα. Δεν «βγήκα» απ' αυτή την κατάσταση, έζησα ένα πραγματικό θαύμα...»

Τα μάτια της είχαν υποστεί βλάβες από το φως της λάμπας που για ατέλειωτες νύχτες έριχναν πάνω της. Μια μέρα, από το παραθυράκι του κελλιού μπήκε μια ηλιαχτίδα που την ανάγκασε να στρέψει το πρόσωπό της στον τοίχο. Στο φως του ηλίου, διέκρινε πάνω του κάποιες γρατσουνιές. Ήταν εκείνες που είχε κάνει η Νικόλ πολλά χρόνια πριν! Αποτέλεσμα αυτού ήταν ένας πνευματικός σεισμός:

«Διάβασα και άρχισα να καταλαβαίνω, στο βάθος της ψυχής μου, την πραγματική αιτία των βασανιστηρίων που υπέφερα πάνω από έναν χρόνο. Ήταν εντελώς διαφορετική από εκείνη που ήθελαν να μου περάσουν οι ανακριτές. Ξεπλήρωνα τις συνέπειες της άσωτης ζωής μου, των βαριών αμαρτιών που είχα διαπράξει. Δεν είχα κάνει ποτέ μου καμία προσευχή στο Θεό για να Του ζητήσω συγχώρηση ή βοήθεια. Τότε κατάλαβα ότι, για να μπορέσω να προσευχηθώ πραγματικά, έπρεπε να βρεθώ στην τραγική κατάσταση που με είχαν φέρει οι ανακριτές.»

Αυτή ήταν η αρχή της ανάστασης της Εύας. Παίρνοντας θάρρος από όσα βρήκε γραμμένα στους τοίχους, άφησε την καρδιά της να ξεχειλίσει σε βαθιά προσευχή προς τον Κύριο,

«βγάζοντας κι ό,τι σαπίλα υπήρχε μέσα της. Του ζήτησα να με συγχωρήσει, να με καθοδηγήσει και να με προστατεύσει. Τον παρακάλεσα να βγω από τα νύχια των ανακριτών και Του υποσχέθηκα ότι – όταν ελευθερωθώ – θα δώσω με τη βοήθειά Του άλλη πορεία στη ζωή μου. Αμέσως, η ψυχή μου γέμισε ειρήνη. Μου φάνηκε ότι ένα απαλό χέρι μου άγγιξε το μέτωπο να μου σβήσει τις ρυτίδες. Έστρεψα προς το παραθυράκι απ' όπου ερχόταν η ηλιαχτίδα. Δεν υπήρχε πια, αλλά η ψυχή μου είχε αλλάξει για πάντα.»

Την επόμενη φορά που στάθηκε μπροστά στους ανακριτές, η Εύα ήταν άλλος άνθρωπος: ήρεμη, ειρηνική, δυνατή και θαρραλέα μπροστά σε όλες

τις απειλές και τις πιέσεις. Είχε πλέον το Θεό δίπλα της. Οι ανακριτές ένοιωσαν την αλλαγή της και άρχισαν να την ρωτούν αν τυχόν ήρθε σε επαφή με κάποιον απ' έξω, αν μίλησε με κάποιον.

«Ναι», απάντησε. «Μίλησα με το Θεό.»¹⁴⁰

Αυτή η ριζική αλλαγή έκανε την ανάκριση να βαλτώσει και, τελικά, άφησαν την Εύα ήσυχη. Η συνάντηση της Εύας με τον χαραγμένο στον τοίχο λόγο της Αγίας Γραφής δεν έφερε μόνο την ανάσταση της ψυχής της, αλλά και την σωτηρία από βέβαιο θάνατο ή τρέλλα.

3.6 Συμπεράσματα

Στις πολιτικές φυλακές της Ρουμανίας βρέθηκαν – από πνευματικής απόψεως – άνθρωποι όλων των επιπέδων: από το στοιχειώδες (ή και ανύπαρκτο) μέχρι και το υψηλότερο, σε βαθμό αγιότητας και τελείωσης. Η πλειοψηφία των κρατουμένων ήταν πιστοί και αντιμετώπισαν τις θλίψεις ως συνειδητοί χριστιανοί. Αν για κάποιους η φυλακή έγινε αίτια πτώσης, σε άλλους έδωσε την ευκαιρία να εμβαθύνουν στην πίστη τους και να γίνουν πιο ουσιαστικοί χριστιανοί.

Κάποιοι πιστοί κρατούμενοι είχαν την ευκαιρία να γνωρίσουν την πατερική διδασκαλία μέσω των έργων που είχαν τυπωθεί εκείνη την εποχή, ιδιαιτέρως της «ρουμανικής Φιλοκαλίας» του πατρός Στανιλοάε. Ξεχωριστή θέση κατέχει η λεγομένη ομάδα των «μυστικιστών» του Αϊούντ, που διαμόρφωσε μια βαθιά χριστιανική πατερική γραμμή στη φυλακή, με την ανάληψη των παθημάτων ως δυνατότητα ψυχικής κάθαρσης και προσέγγισης προς το Θεό. Έτσι, συνέβαλαν αποφασιστικά στη μετατροπή του αντικομμουνιστικού αγώνα από αγώνα πολιτικό σε κατεξοχήν πνευματικό. Μέσω αυτών, καθώς και άλλων ανθρώπων του Θεού, η διδασκαλία της Αγίας Γραφής και των Αγίων Πατέρων διαδόθηκε και απέκτησε κύρος ανάμεσα στους κρατουμένους. Έχοντας υπ' όψη το επίπεδο της πατερικής γνώσης εκείνης της εποχής, κυρίως όμως γνωρίζοντας τις δρακόντειες συνθήκες των κρατητηρίων, η παρουσία των Αγίων Πατέρων στις φυλακές αποτελεί μάλλον ένα θαύμα ή μια ειδική πρόνοια του Θεού. Αναφερόμενοι σ' αυτήν, την έχουμε ονομάσει «διατυπωμένη παρουσία» των Αγίων Πατέρων στις φυλακές.

Ωστόσο, σε υψηλά πνευματικά μέτρα δεν έφθασαν μόνο εκείνοι που είχαν πρόσβαση στην πατερική διδασκαλία, αλλά και αυτοί που – χωρίς να

---

¹⁴⁰ *Αυτόθι*, σσ. 205-207.

έχουν αυτή τη δυνατότητα – επωμίστηκαν υπό χριστιανική έννοια τις ακραίες συνθήκες της φυλακής και το τεράστιο ποσό οδύνης. Διαβάζοντας ή ακούοντας κανείς τις μαρτυρίες όσων πέρασαν από τις φυλακές, παρατηρεί πως το Άγιο Πνεύμα τους φώτισε να επαναλάβουν τις πνευματικές εμπειρίες που περιγράφουν οι μεγάλοι ησυχαστές Πατέρες και να φθάσουν στα ίδια συμπεράσματα με αυτούς –διατυπωμένα βεβαίως με άλλες λέξεις και σε άλλο πλαίσιο, αλλά στο ίδιο και απαράλλακτο πνεύμα. Και αυτό – πάλι – αποτελεί ένα θαυμαστό και καταπληκτικό έργο της πρόνοιας του Θεού. Εμείς το έχουμε ονομάσει «υπαινισσόμενη παρουσία» των Πατέρων στις φυλακές.

Αυτό το κεφάλαιο προσπάθησε να παρακολουθήσει τις διάφορες πηγές πατερικής γνώσης στις κομμουνιστικές φυλακές, σε συνδυασμό με την – κατά πολύ εντονότερη – παρουσία και δράση της Αγίας Γραφής. Στη συνέχεια θα αναπτύξουμε μερικά σπουδαία θέματα της χριστιανικής διδασκαλίας όπως αυτά βιώθηκαν και διατυπώθηκαν από τους φυλακισμένους. Θα προσπαθήσουμε επίσης να εντοπίσουμε αντιστοιχίες και παραλληλισμούς με τη διδασκαλία των Αγίων Πατέρων. Με αυτό θέλουμε να διευκρινίσουμε τη λεγομένη «υπαινισσόμενη παρουσία» των Πατέρων στις φυλακές. Σκοπός μας είναι να δείξουμε ότι τα βιώματα των κρατουμένων έλαβαν χώρα με τη φώτιση και την έμπνευση του ίδιου Αγίου Πνεύματος που φώτισε και ενέπνευσε τους Πατέρες, και ότι το «μάθημα» των φυλακών μπορεί να έχει μεγάλη σημασία για μας σήμερα.

Γολγοθάς και Ανάσταση – η χαρά του πόνου στις κομμουνιστικές φυλακές της Ρουμανίας

Μορφές κακουχιών στις φυλακές

4.1 Εισαγωγικό σημείωμα

Ο πόνος είναι ένα βαθύ μυστήριο του ανθρώπινου είναι¹, ένα από τα βασικά του προβλήματα. Ο Μίρτσεα Ελιάδε – ο μεγάλος ρουμάνος ιστορικός των θρησκειών – έλεγε κάπου ότι κάθε θρησκεία είναι πραγματικά μία απάντηση απέναντι στον πόνο. Αλλά όσα και να πει κανείς για τον πόνο θεωρητικά, αυτός δεν παύει να αιφνιδιάζει τον ανθρώπινο νου, παραμένει πάντα καινός και μοναδικός για κάθε άνθρωπο που το βιώνει.

«Όλα μπορούμε να τα μάθουμε», γράφει ο πατήρ Νικόλαος Στάινχαρντ, «όλα μπορούμε να τα γνωρίσουμε. Τον πόνο– όχι. Νομίζουμε ότι ξέρουμε τι είναι ο πόνος, ότι δεν θα έχουμε πια εκπλήξεις, ότι έχουμε πάει μέχρι το τέρμα. Όχι! Ο πόνος είναι πάντοτε νέος, συνεχώς μεταβαλλόμενος, διαρκώς πρόσφατος.»²

Για τους χριστιανούς ο πόνος δεν παύει να είναι ένα μυστήριο. Αλλά στη διαδικασία της αποδοχής και της βιώσεώς του με χριστιανική έννοια λαμβάνει χώρα μία μυστηριώδης – αλλά πολύ πραγματική – μεταμόρφωση. Δια της πίστεως στον Ιησού Χριστό και της ενέργειας της θείας χάριτος, ο πόνος μεταμορφώνεται από μία δύναμη που καταστρέφει και σακατεύει την ψυχή, σε μία που την καθαρίζει και την εξαγιάσει, βοηθώντας την να προσεγγίσει στο Θεό. Ως εκ τούτου, η σπουδαιότητα του πόνου για την ζωή του χριστιανού δεν μπορεί καθόλου να υποτιμηθεί. Μολονότι δεν τον επιζητεί εκούσια – το να εμπλέκεται κανείς συνειδητά σε πειρασμούς θεωρείται αμαρτία ή πρόκληση στο Θεό – ο χριστιανός προσπαθεί να αποδέχεται με καρτερία και ευγνωμοσύνη τον πόνο – οποιασδήποτε φύσης – και να τον χρησιμοποιεί ως μία ευκαιρία ψυχικής εμβάθυνσης και προσέγγισης στο Θεό.

---

¹ Βλ. ΑΡΧΙΜ. ΣΥΜΕΩΝ ΚΡΑΠΙΟΠΟΥΛΟΣ, *Τό μυστήριο του πόνου*, Γυν. Ιερών Ησυχαστήριον «Το Γενέσιον της Θεοτόκου», Πανόραμα Θεσσαλονίκης ³2010.

² N. STEINHARDT, *Jurnalul fericiții [Το Ημερολόγιο της ευτυχίας]*, εκδ. Dacia, Κλουζ-Ναπόκα 1991, σ. 165.

Στο εξής θα προσπαθήσουμε να μιλήσουμε για τον τρόπο με τον οποίο έχει γίνει αυτή η μεταμόρφωση του πόνου σε μία ζωοποιό δύναμη στις κομμουνιστικές φυλακές της Ρουμανίας.

4.2 Ο πόνος στις κομμουνιστικές φυλακές

Ο πόνος ήταν – βεβαίως – ο γόρδιος δεσμός, το στοιχείο-κλειδί της ζωής στις κομμουνιστικές φυλακές. Γύρω του περιστρεφόταν συνεχώς η ζωή των κρατουμένων – εκούσια ή ακούσια, χωρίς δυνατότητα αποφυγής του, για χρόνια ολόκληρα. Απ' τον τρόπο με τον οποίο ήξεραν να τον αντιμετωπίζουν, να τον αποδέχονται, να το βιώνουν, να τον μετατρέπουν, εξαρτήθηκε η ίδια τους η επιβίωση σ' εκείνες τις δεινές συνθήκες – τόσο ή σωματική, αλλά κυρίως η ψυχική και πνευματική.

Στις κομμουνιστικές φυλακές ο πόνος βιώθηκε σ' όλα τα επίπεδα του ανθρώπινου είναι: με τη στέρηση των πιο βασικών ανθρώπινων αναγκών (με ασιτία, κρύο, ξαγρύπνια, νόσο, απομόνωση, απουσία των αγαπημένων κ.λπ.)· με ύβρεις, συκοφαντίες, ξυλοδαρμούς και παντός είδους βασανιστήρια (κάποιες φορές σε διεστραμμένες και ψυχικά ολέθριες μορφές, οι οποίες αποκορυφώθηκαν με τις εξωφρενικές φρικαλεότητες του Πιτέστι)· με όλο και πιο «λεπτές» μορφές ψυχικών και ψυχολογικών βασανιστηρίων (πολύ πιο δύσκολα υποφερτά απ' τα σωματικά)· με κάθε είδους πιέσεις· με φυσική, αλλά κυρίως με ψυχική απομόνωση, που καλλιεργείτο με την υποψία, τη δυσπιστία, τις κατηγορίες κ.λπ.· με τις σατανικές προσπάθειες «αναμόρφωσης» – στην πραγματικότητα πλήση εγκεφάλου – είτε με «σκληρή» μορφή στο Πιτέστι - Γκέρλα - Διώρουγα, είτε με «ήπια» μορφή στο Αϊούντ και τις υπόλοιπες φυλακές· τελικά, με την προσπάθεια έξωσης του Θεού και όλων των ευγενών και υψηλών συναισθημάτων από την καρδιά του ανθρώπου. Με όλους αυτούς τους τρόπους – και με οποιονδήποτε άλλον μπορεί κανείς να σκεφθεί ή να φαντασθεί – ο πόνος έδειξε τα δόντια του στις κομμουνιστικές φυλακές και δάγκωσε τα σώματα και τις ψυχές όσων «ήχθησαν εκεί ως πρόβατα επί σφαγήν». Ήταν, κατεξοχήν, το ποτήρι που συνεχώς προσφερόταν στους φυλακισμένους και από το οποίο όλοι αναγκάστηκαν – περισσότερο ή λιγότερο – να πιούν.

Οι απαντήσεις που οι φυλακισμένοι κατάφεραν να δώσουν σ' αυτά τα εξαιρετικά ακραία βιώματα, αποτελούν – πιστεύουμε εμείς – το σπουδαιότερο «μάθημα» των ρουμανικών φυλακών, ίσως το κατεξοχήν

«μάθημα». Εκτός από παράδειγμα παρηρησίας, ανδρείας, αυτοθυσίας, πίστης κ.λπ., ο τρόπος με τον οποίο ήξεραν να αποδέχονται τον πόνο αποτελεί για μας – οι οποίοι τις περισσότερες φορές τον αντιμετωπίζουμε σε πολύ μικρότερη κλίμακα – έναν ατελείωτο θησαυρό σοφίας και δύναμης, απ' τον οποίο μπορούμε να μάθουμε πώς να νικάμε τις δικές μας αδυναμίες και δοκιμασίες. Ακόμη, η εμπειρία των φυλακών – που έχει ως κεντρικό πυρήνα ακριβώς την αποδοχή και τη μετατροπή του πόνου – είναι η προίκα με την οποία ο ρουμανικός λαός έρχεται σήμερα ενώπιον των άλλων λαών και το «μάθημα» που προσφέρει στην ανθρωπότητα της τρίτης χιλιετίας. Ο πλούτος αυτής της προίκας είναι ακόμη ανυπολόγιστος, ενώ αυτή αποτελεί μία από τις πιο πολύτιμες πηγές της εθνικής μας αξιοπρέπειας. Γι' αυτό το λόγο δεν μπορούμε επαρκώς να τονίσουμε τη σημασία του πόνου στη ζωή των κρατουμένων στις κομμουνιστικές φυλακές και ιδιαίτερος τον τρόπο με τον οποίο ήξεραν να τον αποδέχονται χριστιανικά και να τον μετατρέπουν σε πηγή δύναμης, προσέγγισης στο Θεό και τέλος σε πηγή εξαγιασμού.

Θα προσπαθήσω στο εξής να παρουσιάσω γενικά τον τρόπο με τον οποίο οι φυλακισμένοι αντιμετώπισαν τον πόνο και το ρόλο που έπαιξε αυτός στη ζωή τους. Ταυτοχρόνως, θα προσπαθήσω να ολοκληρώσω αυτήν την παρουσίαση με την ευαγγελική και πατερική προοπτική περί πόνου, ώστε να καταδείξω ότι στις φυλακές γνώριζαν πώς να αποδέχονται χριστιανικά τον πόνο, πώς να το μετατρέπουν και να το χρησιμοποιούν ως μέσο εξαγιασμού. Φυσικά, δεν βίωσαν όλοι οι φυλακισμένοι τον πόνο πνευματικά. Η κλίμακα αποδοχής και αντιμετώπισης του ποίκιλε πάρα πολύ για κάθε περίπτωση, ανάλογα με τον άνθρωπο, τις προσωπικές του ικανότητες, τα βασανιστήρια που είχε υποφέρει, τη χριστιανική του συνείδηση, τις γνώσεις του, τα πρόσωπα με τα οποία είχε έρθει σε επαφή κ.λπ. Επιπλέον, κάποιοι φυλακισμένοι βίωσαν μεν πνευματικά τον πόνο κατά τη διάρκεια της φυλάκισής τους, έχασαν όμως αυτή την προοπτική μετά την αποφυλάκισή τους. Πολλοί ομολογούν ότι τους ήταν ευκολότερο να βιώνουν τη χριστιανική ζωή εντός της φυλακής παρά ελεύθεροι³. Γι'

---

³ ΠΡΕΣΒ. L. BRANZAȘ, *ένθ' ανωτ.*, σ. 342: «Ποτέ δεν θα μπορέσουμε να υψωθούμε στις κορυφές που έχουμε αγγίξει στη φυλακή, στην επιδίωξη μας προς το ανώτερο. [...] Ήταν μία πρόβλεψη της τύχης μας, ότι θα πέσουμε όταν κατεβούμε από τους ουραμούς (όπου ή ψυχή μας αιωρούνταν όταν βρισκόμασταν στη βασιλεία του πόνου) στους βάλτους της μέτριας ζωής έξω. Και με παίρνει ένας φόβος και μία θλίψη ότι πολλοί απ' τους ήρωες των φυλακών θα χαθούν στη δίνη της δήθεν ελεύθερης ζωής. Μόνο όποιος συνεχίσει να αποβλέπει στο ιδανικό, θα καταφέρει να κρατηθεί στις κορυφές.»

αυτό το λόγο, σε ορισμένες μαρτυρίες γραμμένες αργότερα, με απόσταση πολλών ετών από την αποφυλάκιση, τα εντός φυλακής χριστιανικά και πνευματικά βιώματα είχαν ατονήσει. Άλλοι, αντίθετα, κατάφεραν να προσλάβουν χριστιανικά τις θλίψεις που υπέστησαν στη φυλακή μόνο μετά την αποφυλάκισή τους. Πάντως, υπάρχουν στα απομνημονεύματα της περιόδου κράτησης αρκετά στοιχεία που μας επιτρέπουν να ισχυριστούμε ότι στις κομμουνιστικές φυλακές, οι κρατούμενοι βίωσαν και επωμίστηκαν τον πόνο χριστιανικά. Στα ακόλουθα, θα προσπαθήσουμε να εστιασθούμε στην ανάλυση αυτής της πτυχής.

Φυσικά, θα μπορούσαμε να γεμίσουμε αμέτρητες σελίδες με τις περιγραφές των ωμοτήτων που έγιναν στις κομμουνιστικές φυλακές της Ρουμανίας. Μεταξύ τους, την «πρώτη» θέση κατέχει το Πιτέστι, για το οποίο ο Αλέξανδρος Σολζενίτσιν έλεγε ότι ήταν «η πιο φρικτή ωμότητα του σύγχρονου κόσμου»⁴. Οι ωμότητες αυτές περιγράφονται εκτενώς στα απομνημονεύματα των κρατουμένων και στις μελέτες του καθεστώτος των φυλακών. Μερικές φορές τέτοιες περιγραφές αγγίζουν το φρικαλέο. Περιγράφοντάς τες συνοπτικά, ο πατήρ Γεώργιος Κάλτσιου έλεγε:

«Ήμασταν το υποκείμενο τόσο ακραίων καταστάσεων, ώστε αν η ανθρωπότητα δεν ήταν συνηθισμένη στην ωμότητα και τις βαρβαρότητες των δύο παγκοσμίων πολέμων, αν δεν ήταν μάρτυρας αγριότητων μπροστά στις οποίες ακόμη και η πιο προφητική φαντασία σιωπά, δεν θα μπορούσε να δεχθεί ότι αυτά που υπεστήκαμε εμείς, οι νέοι της εποχής 1948-1964, είναι πραγματικά.»⁵

Παρόλα αυτά, εμείς δεν θα επιμείνουμε στις σωματικές μορφές βίας και πόνου, επειδή έχουμε τη βαθιά πεποίθηση ότι η μακάβρια πτυχή – που συνήθως σοκάρει τον αναγνώστη και τραβάει περισσότερο την προσοχή του – δεν είναι η ουσιαστική. Πολύ μεγαλύτερη αξία είχε η πνευματική πτυχή, που κρυβόταν πίσω από κάθε μορφής πόνου και εφοδίαζε την χριστιανική αντοχή και αποδοχή του.

«Αυτό που θα διαβάσεις εδώ είναι μία τρομερή και οδυνηρή περιπέτεια», γράφει ο ίδιος ο πατήρ Κάλτσιου, «αλλά είναι μία περιπέτεια εν πνεύματι. Μη δώσεις μεγάλη σημασία στα αιματοκυλίσματα της σαρκός, ούτε στην προσωρινή ή μόνιμή μας τρέλλα, ούτε στην πείνα, στα βασανιστήρια, στο θάνατο. Η σάρκα

---

⁴ Α. ΣΟΛΖΕΝΙΤΣΙΝ, *Αρχιπέλαγος Γκουλάγκ*, 2^{ος} τόμος, εκδ. Παπύρος, Αθήνα, 2013, σ. 632.

⁵ Ζωή Κάλτσιου, σ. 142.

έχει ασθενή μνήμη. Η σάρκα πονά, αλλά μετά ξεχνά. Η ψυχή, όμως, όχι.»⁶

Πριν όμως προχωρήσουμε στην ανάλυση των ψυχικών μηχανισμών της χριστιανικής αντιμετώπισης του πόνου, θεωρώ αναγκαίο να κάνω μια γενική παρουσίαση των διαφορετικών μορφών σωματικών και ψυχικών κακουχιών που υπέστησαν οι κρατούμενοι των κομμουνιστικών φυλακών της Ρουμανίας. Και αυτό, για να πλαισιώσουμε σωστά τα πνευματικά θέματα και να αντιληφθούμε την πραγματικότητα και τη σφοδρότητα του πόνου που υπέφεραν για χρόνια ολόκληρα, χωρίς άλλη δυνατότητα προσφυγής παρά μόνο στο Θεό. Για κάθε είδος κακουχίας θα χρησιμοποιήσω ενδεικτικά ένα-δύο παραδείγματα, ενώ πολλά άλλα βρίσκονται στο περιεχόμενο της διατριβής μας. Όπως θα παρατηρήσουμε, οι θλίψεις στις κομμουνιστικές φυλακές δεν ήταν καθόλου μικρότερες από τα βασανιστήρια που υπέστησαν οι μάρτυρες στους διωγμούς των πρώτων χριστιανικών αιώνων. Αντίθετα, σε κάποιες περιπτώσεις, τα υπερέβησαν. Όπως έλεγε κάποιος, ενώ το μαρτύριο των πρώτων χριστιανών – παρ' ότι βίαιο – διαρκούσε λίγο, το μαρτύριο και τα βασανιστήρια των χριστιανών στις κομμουνιστικές φυλακές παρατάθηκαν για μεγαλύτερο διάστημα – χρόνια ολόκληρα. Αυτό το μαρτύριο συνεχίστηκε – σε πιο «λεπτή» μορφή – ακόμα και στην περίπτωση που αυτοί κατάφεραν να επιβιώσουν και να αποφυλακισθούν. Άλλωστε, πολλοί σύγχρονοι γέροντες και μελετητές επιβεβαιώνουν ότι ο κομμουνιστικός διωγμός εναντίον των χριστιανών ήταν ο πιο σκληρός διωγμός που υπέφερε η Εκκλησία από την αρχή της, πιο σκληρός ακόμη και από τους διωγμούς των ρωμαίων αυτοκρατόρων.

«Στη Ρωσία άρχισε ένας διωγμός φοβερότερος από όλους τους διωγμούς της ιστορίας του χριστιανικού κόσμου», γράφει για παράδειγμα ο πατήρ Σωφρόνιος Σακχάρωφ.⁷

Για να έχουμε ως μέσο σύγκρισης και μία πιο ευρέως γνωστή σήμερα κατάσταση κακουχίας, θα πούμε ότι τα βασανιστήρια στις κομμουνιστικές φυλακές ήταν τουλάχιστον ίδιας έντασης (αλλά πιο μακροχρόνια) μ' αυτά των ναζιστικών στρατοπέδων (με εξαίρεση τους θαλάμους αερίων). Ως εκ τούτου, οι φρικιαστικές εικόνες με υποσιτισμένους – κυριολεκτικά «ζωντανούς σκελετούς» – από τα ναζιστικά στρατόπεδα, μπορούν να παραβληθούν εξ ίσου και με τις κομμουνιστικές φυλακές. Για παράδειγμα, ο

---

⁶ *Αυτόθι*, σ. 143.

⁷ ΑΡΧΙΜ. ΣΩΦΡΟΝΙΟΣ ΣΑΧΑΡΩΦ, *Οικοδομώντας τον ναό του Θεού μέσα μας και στους αδελφούς μας*, τόμος Α', Ίερα Σταυροπηγιακή Μονή Τιμίου Προδρόμου, Έσσεξ Αγγλίας 2013, σ. 424.

Μάρκελλος Πετρισόρ, φυλακισμένος στη Ζιλάβα σε μία περίοδο ασυτίας, ζύγιζε γύρω στα 40 κιλά, έχοντας ύψος 1,85 μ. Ο ίδιος αφηγείται κι ένα ενδιαφέρον επεισόδιο, που αφορούσε κάποιους εβραίους οι οποίοι στα χρόνια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου είχαν φυλακισθεί στο Άουσβιτς και μετά έφθασαν στη φυλακή της Ζιλάβα. Δυσχερестημένοι από την ολέθρια κατάσταση στην οποία βρίσκονταν, έκαναν απεργία πείνας, ζητώντας να τους εξασφαλίσουν τουλάχιστον τις συνθήκες κράτησης του ναζιστικού στρατοπέδου⁸.

4.3 Ξυλοδαρμοί και βασανιστήρια

4.3.1 Η κόλαση των ανακρίσεων

Το πρώτο πράγμα που συνάντησαν οι κρατούμενοι με την έλευσή τους στη φυλακή –και που μετέπειτα τους συνόδευε συνεχώς – ήταν οι ξυλοδαρμοί. Ακόμη και η σύλληψή τους γινόταν τις περισσότερες φορές βίαια, τραυματίζοντας όχι μόνο τους συλληφθέντες, αλλά και όσοι ήταν παρόντες από την οικογένειά τους. Πολλές φορές ο συλληφθείς αρπαζόταν νύχτα από τους αγαπημένους του, οι οποίοι παρέμεναν χωρίς καμία είδησή του για χρόνια ολόκληρα, ίσως και μέχρι την αποφυλάκισή του. Μερικές φορές συνέβαινε να δεχθούν, μετά από 5-10-15 χρόνια, κάποια γραπτή σημείωση που τους ειδοποιούσε για το θάνατό του. Μετά τη σύλληψή του, οδηγούσαν τον κρατούμενο στα υπόγεια της Ασφάλειας (Μυστικής Αστυνομίας) και τον προετοίμαζαν για ανάκριση. Λόγω της βιαιότητας και της ωμότητάς της, η ανάκριση αξίζει ένα ξεχωριστό υποκεφάλαιο. Στην πραγματικότητα, οι ξυλοδαρμοί άρχιζαν πριν την ανάκριση, με σκοπό τον εκφοβισμό.

«[Το 1948, οι κομμουνιστές] άρχισαν κάθε είδους συλλήψεις: διανοουμένων, αγροτών, εργατών, φοιτητών, μαθητών, αγοριών και κοριτσιών. Όλοι συνελήφθησαν και ξυλοκοπήθηκαν με ιδιαίτερο θυμό. Οι ξυλοδαρμοί γίνονταν στην Ασφάλεια, στις πρωτεύουσες των νομών. Ήταν εξαιρετικά βίαιοι, πριν καν αρχίσει η ανάκριση. Η μέθοδός τους ήταν να σε υποβάλλουν σε σειρά

---

⁸ M. PETRIȘOR, *Trecute vieți de domni, de robi și de tovarăși* [Περασμένες ζωές κυρίων, δούλων και συντρόφων], εκδ. Vremea, Βουκουρέστι 2008, σ. 136.

ξυλοδαρμών μέχρι να τα χάσεις. Για να τους ζεσταίνουμε, έλεγαν οι ανακριτές, κι ύστερα φώναζαν: Λέγε!»⁹

Ανάλογα με τη θέση του κρατούμενου και το βαθμό συνεργασίας του με τα όργανα Ασφαλείας, οι ανακρίσεις κρατούσαν από μερικές μέρες μέχρι μερικούς μήνες. Οτιδήποτε μπορούσε να αποτελεί – πραγματικά ή μόνο στην φαντασία των ανακριτών – αντίθεση στο «σοσιαλιστικό-κομμουνιστικό καθεστώς» θεωρούταν υπονόμευση του κράτους και τιμωρούταν ανάλογα. Επεδίωκαν όχι μόνο να ομολογεί ο κρατούμενος την προσωπική του ενοχή, αλλά κυρίως να εξιχνιάζουν όλους τους πιθανούς αντικαθεστωτικούς και να τους εξοντώνουν. Η Ασφάλεια έπρεπε να υποδείξει έναν ορισμένο αριθμό καταδικών και «τρομοκρατικών ομάδων», και όταν αυτές δεν υπήρχαν, ή μόνη λύση ήταν να τις κατασκευάσουν. Ως εκ τούτου, για να τους εξαναγκάσουν να ομολογήσουν την ενοχή τους – συνήθως ψεύτικη ή υπερβολική – οι κρατούμενοι υποβάλλονταν σε φοβερές πιέσεις, τόσο σωματικές – ξυλοδαρμούς, βασανιστήρια, στέρηση βασικών αναγκών κ.λπ. – όσο και ψυχολογικές – απειλές, τύψεις συνειδήσεως και πολλών ειδών τεχνικές που τρέλλαιναν τον άνθρωπο. Οι περιγραφές αφθονούν. Επιλέγουμε μόνο μερικές, που θεωρούμε σημαντικότερες. Ο πατήρ Λίβνο Μπρίνζας περιγράφει ως εξής την άنيση αντιπαράθεση κάποιων θαρραλέων αλλά αφελών ιδεαλιστών νεαρών με τη Λερναία Ύδρα της κομμουνιστικής Ασφάλειας, ειδική στη λεηλασία των ψυχών:

«Εμείς, οι νεαροί αντικομμουνιστικοί αγωνιστές, ήμασταν όπως οι μαθητές που είχαν στείλει να πολεμήσουν στο δυτικό μέτωπο: κανείς ποτέ δεν μας είχε εκπαιδεύσει στο πώς να ανταποκριθούμε στη θηριώδη ανάκριση την οποία θα υποβαλλόμασταν. Ήμασταν σαν κακόμοιροι στρατιώτες, εξοπλισμένοι μόνο με μονόκαννα Μάνλιχερ του περασμένου αιώνα, ενώπιον μίας ομάδας δεινών σκοπευτών, εξοπλισμένων με καραμπίνες με διόπτρα. Ποιός μας έμαθε την τεχνική αντοχής σε ανακρίσεις, όταν ο καλός ανακριτής εναλλάσσεται με τον κακό, για να δοκιμάσουν τη μέθοδο με την οποία μπορούν να σε εκφοβίσουν ή να σε συντρίψουν ευκολότερα; ποιός μας δίδαξε ότι οι ψυχολογικές πιέσεις, συχνά οι πιο ύπουλες και αποτελεσματικές, εναλλάσσονται με τις σωματικές: τον ξυλοδαρμό, την απομόνωση κ.ά.; ποιός μας είπε ότι αυτοί έχουν χρόνο, έχουν απεριόριστο χρόνο, δεν βιάζονται και ελπίζουν ότι θα

---

⁹ ΠΡΕΣΒ. Ν. GREBENEA, *ένθ' ανωτ.*, σ. 183.

κουραστείς και, τελικά, θα δεχθείς να υπογράψεις όλο το σενάριο που αυτοί κατασκεύασαν και θα σκηνοθετήσουν στο δικαστήριο;»¹⁰

Πράγματι, μεταξύ ανακρινόμενων και ανακριτών διεξαγόταν ένας αληθινός πόλεμος, άγριος και ανελέητος, που είχε σκοπό να καταστρέψει – ψυχικά, ηθικά και σωματικά– όσους είχαν πέσει στα νύχια της Ασφάλειας. Όλες οι μορφές σωματικών και ψυχικών πιέσεων απέβλεπαν στο να φέρουν τον άνθρωπο σ' εκείνο το σημείο που η ψυχική του αντοχή καταρρέει, με συνέπεια την υποχώρησή του ενώπιον του βασανιστή¹¹. Η αντοχή στην ανάκριση εξαρτιόταν από πολλούς παράγοντες, αλλά συνήθως ήταν θέμα ποιότητας του χαρακτήρα του ανακρινόμενου:

«Ο καθένας άντεξε μέχρι το τέλος των σωματικών και ψυχικών του δυνάμεων. Ένας υποχώρησε όταν του έφεραν μπροστά του κάποιον παραμορφωμένο από ξυλοδαρμό, γεμάτο αίματα και πληγές σε όλο του το σώμα, και τον απείλησαν ότι θα πάθει το ίδιο αν δεν ομολογήσει τι ξέρει. Μπροστά σε τέτοιες καταστάσεις, όσοι είχαν χαμηλές αντοχές υποχώρησαν. Άλλος υποχώρησε μετά τον πρώτο ξυλοδαρμό, άλλος μετά από ένα μήνα, άλλος μετά από δύο, τρεις, τέσσερις μήνες, ομολογώντας τελικά μόνο όσα χρειαζόνταν ώστε να δικασθούν και να καταδικασθούν. [...] Παρόλο που οι ξυλοδαρμοί και οι βασανισμοί στις ανακρίσεις ήταν εξωφρενικοί, οι ανακρινόμενοι δεν ομολόγησαν ούτε το 10% των όσων γνώριζαν, γεγονός που επιβεβαιώθηκε μετά, στα ξεσκεπάσματα του Πιτέστι και της Γκέρλα.»¹²

Εκτός όμως από την ανθρώπινη υπόσταση των φυλακισμένων, που σίγουρα έπαιξε σημαντικό ρόλο, αυτό που τους βοήθησε στο να αντέχουν

¹⁰ ΠΡΕΣΒ. L. BRANZAS, *ένθ' ανωτ.*, σ. 15.

¹¹ Ο πατήρ Νικόλαος Στάινχαρντ έχει στο *Ημερολόγιο της ευτυχίας* πολύ λεπτές εκτιμήσεις και αναλύσεις για τη διαλεκτική της ανάκρισης. Δίνει επίσης χρήσιμες συμβουλές για τη στάση που πρέπει να έχει ένας ανακρινόμενος σε τέτοιες περιπτώσεις: «Γιατί καμμία φορά ο τρομοκρατούμενος δίνει περισσότερα από όσα του ζητούν; (Το ερώτημα αυτό με βασανίζει). Γιατί αποδίδει στον δήμιο ή στον ανακριτή πιο ύπουλες σκέψεις, μεγαλύτερες απαιτήσεις, μια δίψα αγριότητας τρομερότερων από τις πραγματικές; Διότι, έτσι που είναι τρομοκρατημένος, ο πανικός του είναι πιο εφευρετικός, η φαντασία του πιο οξυμένη, όλο το νευρικό του σύστημα πιο ερεθισμένο. Ο ανακριτής, επειδή δεν τελεί υπό το κράτος του τρόμου (ή τελεί λιγότερο και διαφορετικά) είναι κάπως πιο ήσυχος. Η αλήθεια είναι ότι ο τρομοκρατούμενος είναι χειρότερος και πιο επικίνδυνος από τον δυνάστη του.» (σ. 317) Ή, σε άλλο σημείο λέει: «– *Όχι, κύριε!* Η απόλαυση του να πεις *όχι, όχι κύριε!* στον ανακριτή που σου ζητά ονόματα, στον πολιτικό αξιωματικό που σου προτείνει να γίνεις καταδότης, στο διάβολο που σε πειράζει, στις πίκρες που κάνουν το παν να σε βγάλουν απ' τα ρούχα σου.» Βλ. N. STEINHARDT, *ένθ' ανωτ.*, σ. 330.

¹² D. BORDEIANU, *ένθ' ανωτ.*, σ. 33.

τις πιέσεις των ανακρίσεων και να βγαίνουν νικητές από έναν τέτοιο άνισο πόλεμο, χωρίς ηθικούς συμβιβασμούς ή χωρίς να φθάσουν να καταδώσουν ή να ενοχοποιήσουν φίλους και γνωστούς, ήταν η επέμβαση της χάρις και της πρόνοιας του Θεού, που σκοτείνιαζε συχνά τα μυαλά των ανακριτών και ενθάρρυνε τους βασανισμένους, φωτίζοντάς τους τι έπρεπε να πουν και με ποιον τρόπο να το κάνουν.

Ο κύριος στόχος των κομμουνιστών ήταν ο εντοπισμός και η ενοχοποίηση άλλων πιθανών εχθρών του καθεστώτος. Από την πλευρά όμως των ανακρινόμενων, αυτό σήμαινε να καταδώσουν γνωστούς, φίλους, ακόμη και αγαπημένους συγγενείς. Κι έτσι, παρόλο που πολλοί παραδέχθηκαν εύκολα τη δική τους «ενοχή» –θεωρώντας κάποιες φορές πράξη τιμής και υπερηφάνειας την αντίστασή τους στον κομμουνισμό – έδωσαν όμως μεγάλη μάχη για να μην γίνουν αιτία σύλληψης και οδύνης γι' άλλους.

«Στις ανακρίσεις που γίνονταν στην Ασφάλεια», λέει ο πατήρ Μπρίνζας, «οι μεγάλοι ένοχοι είναι πάντα οι πεθαμένοι, οι δραπέτες ή οι εξαφανισμένοι.»¹³

Από χριστιανικής άποψης, αυτή η μάχη να μην προδώσουν τους αγαπημένους τους και να μην γίνουν αιτία οδύνης άλλων – μερικές φορές υπομένοντας γι' αυτό το λόγο μεγάλα βασανιστήρια, ακόμη και θάνατο – αντιστοιχεί με πραγματικό μαρτύριο, μαρτύριο για την αγάπη στο συνάνθρωπο. Για μία τέτοια περίπτωση μας μιλάει ο Δημήτριος Μπορντεϊάνου:

«[Ο Γεώργιος Ζιμπόϊου] είναι ένας από τους λίγους νεαρούς λεγεωναρίους που γνώρισα να πιστεύει πως ήταν καλύτερα να πεθάνει ο ίδιος παρά να καταδώσει άλλον στην ανάκριση. Το αποτέλεσμα αυτής της πεποίθησής του ήταν να αρρωστήσει από φυματίωση και κίρρωση του ήπατος και, αργότερα, να πεθάνει.»¹⁴

Ας δούμε τώρα και πως εξελίσσονταν μια ανάκριση, τις πιέσεις, τους ξυλοδαρμούς και τα βασανιστήριά της. Την περιγράφει ο Δημήτριος Μπορντεϊάνου, παρουσιάζοντας αναλυτικά μια τυπική ανάκριση της εποχής εκείνης.

«Στη Σουτσεάβα, η ανάκριση δεν γινόταν την ημέρα, για να μην ακούγονται έξω οι κραυγές του πόνου. Γινόταν μόνο τη νύχτα,

---

¹³ ΠΡΕΣΒ. L. BRANZAȘ, *ένθ' ανωτ.*, σ. 64.

¹⁴ D. BORDEIANU, *ένθ' ανωτ.*, σ. 369.

μόλις σκοτείνιαζε μέχρι το πρωί. Στους πέντε μήνες που κράτησε η ανάκρισή μου, οι δύο βασανιστές μου βρομούσαν πάντα ποτό. Τα εργαλεία των βασανιστηρίων ήταν: το βούνευρο, το καμουτσίκι, το μαστίγιο και το ρόπαλο. Να πώς προετοιμάζαν τον κρατούμενο για τα βασανιστήρια. Τον τοποθετούσαν σ' ένα είδος τραμπάλας, αποτελούμενη από δύο σανίδες· τα χέρια και τα πόδια του δένονταν με σκοινί· ένα ρόπαλο έμπαινε κάτω απ' τα γόνατά του κι έτσι δεμένο τον έβαζαν πάνω σε δύο καρέκλες· το ρόπαλο που ακουμπούσε στις καρέκλες, αποτελούσε τον άξονα περιστροφής. Έτσι, εναλλάξ, μια οι πατούσες, μια τα οπίσθιά του έφθαναν επάνω, σε κατάλληλη θέση για να τον χτυπήσουν. Ο κρατούμενος δεν μπορούσε να κάνει καμμία κίνηση και ο δήμιος μπορούσε να τον χτυπήσει όπου ήθελε χωρίς καμία αντίδρασή του. Οι δύο τραμπούκοι ορμούσαν στο θύμα με δαιμονικό θυμό. Στο πρώτο στάδιο των ανακρίσεων ξυλοκοπούσαν τα οπίσθια και τη γυμνή πλάτη, αργότερα λόγω των πληγών κάλυπταν την πλάτη και τα οπίσθια του θύματος με μία βρεγμένη πετσέτα, για να μπορούν να το δέρνουν σε αρκετά μικρά χρονικά διαστήματα. Το ξύλο στις πατούσες κατέστρεφε τις σόλες των υποδημάτων ύστερα από λίγο καιρό. Γι' αυτό τους φορούσαν ξύλινα σαμπό, που ήταν ανθεκτικότερα στα χτυπήματα. Αυτό το σύστημα οι βασανιστές το ονόμαζαν ανεμόμυλο ή τραμπάλα διότι, με την περιστροφή ερχόσουν και στις δύο θέσεις: πατούσες ή οπίσθια. Το πιο δυσβάσταχτο ήταν το ξύλο στις πατούσες με το ρόπαλο, διότι ένιωθες τα χτυπήματα όχι στις πατούσες, αλλά στον αυχένα. Στα οπίσθια χτυπούσαν με το βούνευρο. Σε άλλο βασανιστήριο χρησιμοποιούσαν ένα είδος τραπεζιού, ονομαζόμενο κρεβάτι, με μήκος όσο ένας άνθρωπος, που είχε κρικούς στο κεφάλι και στα πόδια. Η πλάτη, από τον αυχένα μέχρι τις πατούσες, παρέμενε γυμνή, για να μπορούν να τη χτυπούν με το καμουτσίκι, το μαστίγιο ή το βούνευρο. Το κρεβάτι αυτό ήταν στερεωμένο με καρφιά σε δύο ξύλινα εφαλτήρια, που παρέμεναν ακίνητα όσο διαρκούσαν τα βασανιστήρια. Το πιο δυσβάσταχτο ήταν το φραγγέλιο με λεπτούς ιμάντες, σαν αλογοουρά· έλειπαν μόνο οι μολύβδινες γωνιώδες σφαίρες. Συνήθως, αυτό το βασανιστήριο ήταν τόσο άγριο ώστε ο ανακρινόμενος λιποθυμούσε. Για να συνέλθει, τον έβρεχαν με

νερό, έπειτα ντυνόταν και, στηριζόμενος σ' έναν δεσμοφύλακα, επέστρεφε στο κελλί.

Μετά από ένα τέτοιο βασανιστήριο, άφηναν το θύμα στο κελλί του μερικές μέρες, όπου οι συγκρατούμενοί του τον περιποιούνταν, πλένοντας τις πληγές του και βάζοντας επάνω τους κομπρέσες με ζεστό νερό. Τον ενθάρρυναν και του τόνωναν το ηθικό για να μπορέσει να αντέξει και τα επόμενα βασανιστήρια.

Μετά από λίγες μέρες σε έπαιρναν, πάλι τη νύχτα, και σε πήγαιναν σ' ένα κελλί της ίδιας πτέρυγας, όπου υπήρχαν τραπέζια, καρέκλες, μελάνι και χαρτί, για να γράψεις ό,τι ήξερες. Ο τραμπούκος είχε σημείωση από τον ανώτερό του για ό,τι έπρεπε να δηλώσεις¹⁵. [...] Έδιναν λοιπόν στο κρατούμενο ένα χαρτάκι, όπου ήταν γραμμένα αυτά που έπρεπε να δηλώσει. Τον άφηναν εκεί όλη τη νύχτα, δίνοντάς του αρκετό χρόνο να σκεφθεί και να αποφασίσει μόνος του τι μπορούσε να ομολογήσει απ' αυτά που του ζητούσαν. Συνήθως αυτή η μέθοδος τον μπέρδευε κι έπρεπε να είναι πολύ προσεκτικός. Πριν τα ξημερώματα τον ξαναέφερναν στο κελλί, χαρούμενο που είχε γλυτώσει τον ανεμόμυλο ή το κρεβάτι. Από την άλλη, άρχιζαν να τον προβληματίζει και να τον βασανίζει η συνείδησή του σχετικά με όσα είχε δηλώσει τη νύχτα. Μετά κάποιες μέρες, τον έφερναν πάλι στο κελλί-βασανιστήριο και επαναλαμβανόταν η ίδια διαδικασία. Του επέβαλλαν είτε τον ανεμόμυλο, είτε το κρεβάτι, σπανίως και τα δύο. Αυτό το πηγαινέλα από το κελλί του βασανιστηρίου στο κελλί των δηλώσεων επαναλαμβανόταν μέχρι το τέλος της ανάκρισης. Ο βασανισμός εκτελείτο από άτομα που δεν είχαν τίποτε κοινό με τη συνείδηση ή την πίστη στον Θεό. Η σκληρότητα του μαρτυρίου εξαρτιόταν από τη θέση που κατείχε ο κρατούμενος [...], απ' την ποσότητα και την

---

¹⁵ Πράγματι, όπως είχα κι εγώ την ευκαιρία να διαπιστώσω από τους φακέλους της Ασφαλείας στο CNSAS, πολλές από τις δηλώσεις που έκαναν διάφοροι μάρτυρες περιέχουν φράσεις, ακόμη και ολόκληρες παραγράφους, με τις ίδιες ακριβώς λέξεις και εκφράσεις. Αυτό αποτελεί αδιάψευστη απόδειξη ότι οι δηλώσεις ήταν κατασκευασμένες και υπαγορευμένες υπό πίεση. Εξάλλου, οι δηλώσεις ήταν γραμμένες με τυπικά κομμουνιστική ορολογία, στην οποία η απλούστερη πράξη αποκτούσε στους ανακριτές την πιο ανατρεπτική, συνομωτική ή εχθρική απόχρωση. Αυτή η τεχνική τους περιγράφεται επακριβώς στο N. STEINHARDT, *ένθ' ανωτ.*, σσ. 169-170.

ποιότητα των δηλώσεων, καθώς και από τις φυσικές του αντοχές.»¹⁶

Το ξύλο δινόταν με τέτοιον τρόπο ώστε να αφήνει όσο το δυνατόν λιγότερα ίχνη, ενώ τα χτυπήματα υπολογίζονταν έτσι ώστε να μην οδηγούν στο θάνατο του ανακρινομένου. Όμως το πιο δυσβάσταχτο ήταν η ψυχολογική πίεση και οι συνειδησιακοί προβληματισμοί σχετικά με ό,τι είχαν δηλώσει. Οι ανακρίσεις ήταν μία τόσο δύσκολη περίοδος ώστε τελικά πολλοί υπέγραφαν οτιδήποτε, μόνο και μόνο για να γλυτώσουν απ' αυτές. Αυτό φαίνεται κι από το ότι πολλοί ανακαλούσαν στο δικαστήριο τις δηλώσεις τους – φυσικά χωρίς όφελος. Το τέλος της ανάκρισης, το δικαστήριο και η λήψη μίας ποινής θεωρούνταν από πολλούς λύτρωση. Κι έτσι – προς κατάπληξη δικαστών και δεσμοφυλάκων – την επιβολή μίας ποινής 15-20 ετών φυλάκισης την αποδέχονταν με χαρά – όχι για την καταδίκη αυτή καθαυτή, αλλά επειδή έτσι γλύτωναν επί τέλους από την ανάκριση.

«Η φυλακή, μετά από την ανάκριση, φαντάζει λιμάνι, όαση, παράδεισος», γράφει ο πατήρ Νικόλαος Στάινχαρντ¹⁷.

Τελικά, πρέπει να επισημάνουμε ότι – παρά τα ιδιαίτερα μέτρα προφύλαξης των ανακριτών και την παρουσία ιατρών στις ανακρίσεις¹⁸ – αυτές έχουν καταλήξει και στο θάνατο πολλών κρατουμένων:

«Όλες οι δηλώσεις που αποσπάστηκαν από τους φυλακισμένους στη Σουτσεάβα, καθώς και σ' όλες τις φυλακές της χώρας, δόθηκαν μετά από φρικτά βασανιστήρια. Υπήρχαν συγκρατούμενοί μου οι οποίοι μετά τα βασανιστήρια είτε αυτοκτόνησαν, πηδώντας από το παράθυρο, είτε πέθαναν, και τους πήγαν μόνο ο Θεός ξέρει που.»¹⁹

---

¹⁶ D. BORDEIANU, *ένθ' ανωτ.*, σσ. 40 ε.

¹⁷ N. STEINHARDT, *ένθ' ανωτ.*, σ. 58.

¹⁸ Οι ανακριτές έφερναν ιατρούς στις ανακρίσεις όχι από έλεος ή ευσπλαχνία, αλλά επειδή δεν ήθελαν να κάνουν μάρτυρες ή να προκαλέσουν διεθνή σκάνδαλα. Είναι παράδοξο, αλλά σύνηθες, το γεγονός ότι οι κομμουνιστές – παρ' ό,τι βίαιοι και διαβολικοί – νοιάζονταν πάρα πολύ για την εικόνα που έβγαζαν προς τα έξω.

¹⁹ D. BORDEIANU, *ένθ' ανωτ.*, σ. 77.

4.3.2 Ξυλοδαρμοί και βασανιστήρια κατά τη διάρκεια της φυλάκισης

Αν οι ανακρίσεις αποτελούσαν ένα παροξυσμό κάθε είδους πιέσεων, βασανισμών και ξυλοδαρμών – με έντονο και προγραμματισμένο ρυθμό – αυτό δεν σημαίνει ότι οι βιαιότητες σταματούσαν με την έλευση των κρατουμένων στη φυλακή. Αντίθετα. Μαζί με την πείνα και το κρύο, το ξύλο ήταν μόνιμος σύντροφος των φυλακισμένων, με το οποίο αναγκάστηκαν να μαθαίνουν να συμβιώνουν. Όπως λέει ο Ραούλ Βολτσίνσκι, πρώην πολιτικός κρατούμενος, σε μία βίντεο-συνέντευξή του: «το ξύλο ήταν ρουτίνα»²⁰. Τα βασανιστήρια διέφεραν σε ένταση ανάλογα με τη φυλακή, τους δεσμοφύλακες ή την πολιτική κατάσταση της χώρας. Στη Ζάρκα²¹, για παράδειγμα, τα βασανιστήρια ήταν πάντα πιο άγρια και πιο συχνά από το υπόλοιπο της φυλακής. Δεν θα μιλήσουμε εδώ για τις ωμότητες στο Πιτέστι: το Πιτέστι αποτελεί από κάθε πλευρά κάτι μοναδικό και ιδιαίτρο, για το οποίο αναφερθήκαμε σε ιδιαίτερο κεφάλαιο της διατριβής²².

Πριν όμως πάμε παρακάτω, θεωρούμε ωφέλιμο να ριξουμε μία ματιά σ' εκείνους που επέβαλλαν τα βασανιστήρια, στην ανθρώπινη υπόσταση και τον τύπο των δεσμοφυλάκων. Γι' αυτούς και τις θηριωδίες τους υπάρχει πλήθος μαρτυριών, μερικές των οποίων αγγίζουν το φρικαλέο και το απίστευτο. Συχνά, τέτοιες μαρτυρίες θα ήταν και κωμικές – για τη μέγιστη ανοησία και τις περιορισμένες νοητικές δυνατότητες των περιγραφομένων – αν οι συνέπιες των πράξεών τους δεν ήταν τραγικές. Παρόλο που στις περισσότερες περιπτώσεις οι δεσμοφύλακες ήταν αυτοί που έδεχναν και βασάνιζαν, την τελική ενοχή για τα συμβάντα την έχουν εκείνοι που εφηύραν και οργάνωσαν ένα τέτοιο δαιμονικό σύστημα καταπίεσης. Αλλά, καθώς λέει ο Ραούλ Βολτσίνσκι,

«η ιδιότητα του συστήματος είναι ότι στρατολόγησε ανθρώπους κατάλληλους για το σύστημα. Ποτέ σ' ένα τετραγωνικό μέτρο δεν

²⁰ Βίντεο-συνέντευξη γραμμένη την 1^η Σεπτεμβρίου 1991, βλ. το 27^ο λεπτό.

²¹ Η Ζάρκα – ειδικά στις φυλακές της Τρανσυλβανίας – ήταν μια πτέρυγα της φυλακής όπου κρατούνταν οι πιο επικίνδυνοι και αντιδραστικοί φυλακισμένοι ή όπου εκτίονταν διάφορες διοικητικές ποινές. Οι συνθήκες κράτησης εκεί ήταν – από κάθε άποψη – πολύ πιο δυσμενείς από το υπόλοιπο της φυλακής. Η Ζάρκα θεωρούταν ως μία «φυλακή εν φυλακή». Πιο γνωστές είναι η Ζάρκα του Αϊούντ και της Γκέρλα. Βλ. A. MURARU (συντ.), *Dicționarul penitenciarelor din România comunistă (1945-1967)* [Το λεξικό των φυλακών της κομμουνιστικής Ρουμανίας (1945-1967)], εκδ. Polirom, Ιάσιο 2008, σ. 232.

²² Βλ. παραπάνω, σσ. 126 εε.

συνάντησα τόσους σαδιστές ανθρώπους όσους συνάντησα στις κομμουνιστικές φυλακές και «Ασφάλειες». Όσοι είχαν ίχνος ανθρώπινου συναισθήματος αποβάλλονταν, τους κατέδιδαν οι άλλοι.»²³

Όντως, το μόνο που έκαναν οι δεσμοφύλακες ήταν να εκτελούν τις διαταγές των ανωτέρων τους – αφού ολόκληρο το σύστημα ξυλοδαρμού και βασανισμού ήταν προκαταβολικά σχεδιασμένο και οργανωμένο –

«αρτύζοντας όμως τη διατεταγμένη σκληρότητα με το προσωπικό τους σαδισμό.»²⁴

Γι' αυτό – και γενικά για τον τύπο των δεσμοφυλάκων – μας αφηγείται εκτενώς και ο Ιωάννης Ιανολίδε:

«Οι δεσμοφύλακες στρατολογούνταν από το κατακάθι της κοινωνίας: άνθρωποι νοητικά περιορισμένοι, ψυχολογικά διαταραγμένοι, ποτισμένοι με δύο ναρκωτικά: Αφενός, με τη συνείδηση μίας υψηλής και ανώτερης αποστολής, που τους δόθηκε από το Κόμμα, το λαό και το προλεταριάτο, για να αφανίσουν όλους τους αντεπαναστάτες, τους αστούς, τους ιμπεριαλιστές, τους φασίστες και τους μυστικιστές. Αφετέρου, με το άσπονδο μίσος εναντίων όλων των εχθρών της επανάστασης, ούτως ώστε να μπορούν να τους σκοτώνουν με την αδιαφορία που σκοτώνει κανείς μύγες ή σκουλήκια. Ήταν λοιπόν φανατισμένοι ηλίθιοι, θηρία χωρίς νου. Τέτοιους ανθρώπους κρύβουν όλες οι κοινωνίες. Αυτοί είναι θηρία στο κλουβί, ανενεργοί παλιάνθρωποι, ενδεχόμενοι δολοφόνοι, που όταν κανείς ενεργοποιήσει ό,τι χειρότερο έχουν μέσα τους, εκρήγνυνται κτηνωδώς. Παρά ταύτα, αυτοί δεν θα κατέληγαν δολοφόνοι αν δεν τους το επέβαλλε κάποιος. Οι μεγάλοι ένοχοι είναι εκείνα τα δαιμονικά μυαλά που εφηύραν το σύστημα, αυτόν το μηχανισμό απανθρωπιάς. Αυτοί είναι οι μεγάλοι αριστοτέχνες της άρνησης, των φαύλων αξιών, των ανατροπών, του αποκεφαλισμού του ανθρώπινου είναι.»²⁵

Στην ανάλυσή του, ο Ιανολίδε διακρίνει ορισμένους τύπους δεσμοφυλάκων. Εκτός από τον τύπο του σχεδόν απόλυτου θηρίου, υπήρχαν και δεσμοφύλακες που είχαν έναν αρκετά υγιή ψυχισμό, διεφθάρησαν όμως από το σύστημα και μεταμορφώθηκαν σε θηρία:

---

²³ Βίντεο-συνέντευξη γραμμένη την 1^η Σεπτεμβρίου 1991, 11^ο -13^ο λεπτό.

²⁴ Αυτόθι, 15^ο λεπτό.

²⁵ Ι. ΙΑΝΟΛΙΔΕ, *ένθ' ανωτ.*, σ. 69. (ελλ. 64)

«[Ήταν] απλοί άνθρωποι, σχεδόν αγράμματοι. Στερήθηκαν ηθικής αγωγής, αλλά είχαν ένα ηθικό υπόβαθρο. [...] Ψυχικά δομημένοι ότι το κακό δεν είναι μεγαλύτερο απ' το καλό· επειδή όμως δεν καρποφόρησαν το καλό, το σύστημα εκμεταλλεύτηκε εύκολα την αρνητική τους πλευρά. Λοιπόν, αυτοί δεν είναι τόσο θύματα της φύσεώς τους, όσο του κοινωνικού περιβάλλοντος, που τους στέρησε την αγωγή.

Αυτός ο τύπος δεσμοφύλακα ήταν ο πιο διαδεδομένος. Τέτοιοι άνθρωποι, με το που γίνονταν δεσμοφύλακες, γρήγορα εκμαυλίζονταν, σακατεύονταν ψυχικά και μεταμορφώνονταν σε θηρία. Δεν συμπεριφέρθηκαν όλοι ίδια, αλλά ο καθένας σύμφωνα με τον χαρακτήρα του ή με την πίεση που άσκησαν πάνω του. Αυτοί αρχικά δεν είχαν τη στόφα του δολοφόνου, ούτε θα κατέληγαν έτσι αν δεν παραπλανούνταν να γίνουν δεσμοφύλακες. Το σχολείο των δεσμοφυλάκων και το περιβάλλον τους διέφθειραν αυτούς τους ανθρώπους, μετατρέποντάς τους σιγά-σιγά σε εγκληματίες. Εν τούτοις, αυτοί ήταν ακόμη άνθρωποι και τα θύματά τους μπορούσαν να χαίρονται από μια «ηθική» φραγή που ακόμη λειτουργούσε στο βάθος της ψυχής τους. Ζούσαν έναν εσωτερικό διχασμό, που τους έκανε να αμφιβάλλουν για τους εαυτούς τους.»²⁶

Τελικά, ο Ιωάννης Ιανολίδε διακρίνει κι έναν τρίτο τύπο δεσμοφυλάκων, πολύ σπάνιο, που παρά τις συνθήκες καταπίεσης και τη γενικευμένη δυσπιστία που υπήρχε στις φυλακές, κατάφεραν να διατηρήσουν την ανθρωπιά τους, αντιμετωπίζοντας μεγάλους κινδύνους και συχνά πληρώνοντας το θάρος τους με απόλυση από τη δουλειά, ή ακόμη και με φυλάκιση. Αυτοί δεν έκαναν φανερές πράξεις ηρωισμού, ήξεραν όμως να εφαρμόζουν χαλαρότερα τους απάνθρωπους κανόνες του καθεστώτος, έτσι ώστε οι κρατούμενοι να μπορούν να παίρνουν λίγες ανάσες και να έχουν έστω μία ελάχιστη διευκόλυνση και ξεκούραση που τους επέτρεπε να επιβιώνουν.

«Με τέτοιους ανθρώπους οι πρώην κρατούμενοι χαίρονται να συναντώνται. Μεταξύ τους στερεώθηκαν ασυνήθιστες και γερές ψυχικές γέφυρες.»²⁷

---

²⁶ *Αυτόθι*, σ. 70. (ελλ. 65-66)

²⁷ *Αυτόθι*, σ. 71. (ελλ. 66) Περί αυτού του τύπου δεσμοφυλάκων μιλάει με ωραία λόγια και ο πατήρ Νικόλαος Στάινχαρντ στο *Ημερολόγιό του, ένθ' ανωτ.*, σ. 227: «Δεν μας ανοίγουν τις

Ας επιστρέψουμε όμως στους ξυλοδαρμούς. Λέγαμε ότι αυτοί αποτελούσαν μέρος της καθημερινότητας των φυλακισμένων. Οι ξυλοδαρμοί γίνονταν για ποικίλους λόγους και με διαφορετικούς τρόπους. Για τα βασανιστήρια στη φυλακή χρησιμοποιούσαν τις ίδιες μεθόδους και τα ίδια εργαλεία μ' αυτά των ανακρίσεων. Τους έδερναν ως ποινή για διάφορες παραβάσεις του καταστατικού, μερικές απ' τις οποίες ήταν εντελώς ανόητες και ασήμαντες: η «συνομιλία» με σήματα Μορς στο καλοριφέρ, το ξάπλωμα στο κρεβάτι την ημέρα, η δυνατή ομιλία ή το τραγούδι κ.λπ. Μερικές φορές τέτοιες παραβάσεις αποτελούσαν απλά προσχήματα μόνο και μόνο για να τους ξυλοκοπήσουν. Ο πατήρ Γεώργιος Κάλτσιου έχει ξυλοκοπηθεί διότι τον είδαν να προσεύχεται:

«Μία μέρα ήμουν γονατισμένος και προσευχόμουν. Εκείνη τη στιγμή ήμουνα μόνος μου στο θάλαμο, δεν ήταν κανένας άλλος μαζί μου. Μπήκε μέσα ο δεσμοφύλακας και άρχισε να με βρίζει γιατί προσεύχομαι. Εγώ δεν του απάντησα. Τότε άρχισε να με δέρνει. Χτυπούσε τα χέρια μου με λαστιχένιο μπαστούνι, επειδή είχα τα χέρια μου ενωμένα ... Δυστυχώς, αυτός ο δεσμοφύλακας είναι ο μόνος που ακόμα θυμάμαι. Τους μεγάλους τους έχω ξεχάσει, αλλά αυτόν δεν μπορώ! Μου χτύπησε τα χέρια και αυτά πρήστηκαν. Έγιναν έτσι, μεγάλα...»²⁸

Οι ξυλοδαρμοί ήταν μέσο εκφοβισμού ή επιβολής ορισμένων πιέσεων, όπως, παραδείγματος χάριν, όταν ήθελαν να στρατολογήσουν κάποιον για πληροφοριοδότη.

«Ξέρω ότι ένας κορυφαίος λεγεωνάριος απ' το Αϊούντ», λέει ο πατήρ Νικόλαος Γκρεμπένεα, «βασανιζόταν κάθε εβδομάδα για να γίνει πληροφοριοδότης. Αυτό γινόταν για πολλούς μήνες, χωρίς όμως το επιθυμητό αποτέλεσμα.»²⁹

πόρτες και δεν κόβουν τα κάγκελα με τη λίμα για να δραπετεύσουμε. Δεν αθετούν τις διαταγές. Δεν παραβιάζουν τους νόμους. Αλλά ούτε έχουν υπερβάλλοντα ζήλο. Δεν προσβάλλουν. Ερευνούν αργά και χωρίς την αίσθηση ότι διακινδυνεύει η ασφάλεια του κράτους από μία συρμάτινη βελόνα. Βρίσκουν ευκαιρίες να χαμογελάσουν συγκαταβατικά, να ρίξουν ένα αποσιγάρο, να λύσουν ένα θέμα χωρίς να καταφύγουν σε πειθαρχικά μέτρα. Είναι μετρημένοι. Απόδειξη ότι ένας λίγο επιδέξιος και ήπιος άνθρωπος μπορεί να παρακάμψει τις εγκληματικές διαταγές χωρίς να προκαλεί την ηγεσία. Είναι κάτι που γίνεται. Υπάρχει ηρωισμός και αγιότητα. Υπάρχει όμως και μία σύνεση, αληθινά απέριττη, λιγότερο απαιτητική, η οποία όμως είναι και αυτή πολύτιμη. Πόσες φορές δεν ευλογούνται όσοι – πλαγίως – ξέρουν να εφαρμόζουν ανθρώπινα, χριστιανικά, ρουμανικά το άκαμπτο γράμμα του νόμου.»

²⁸ Ζωή Κάλτσιου, σ. 93.

²⁹ ΠΡΕΣΒ. Ν. GREBENEA, *ένθ' ανωτ.*, σ. 353.

Μερικές φορές, τους έδεσαν χωρίς αιτία, στα τυφλά, μόνο για να ικανοποιηθεί μία σαδιστική ορμή του δεσμοφύλακα, ή ούτε καν γι' αυτό.

«Η ζωή μας ήταν στα χέρια κάποιων άξεστων ανθρώπων, γεμάτων μίσος, χωρίς καμμία συνείδηση ή φόβο όταν έκαναν το κακό»³⁰, αφηγείται ο ίδιος.

Σκαμπίλια ή καρπαζιές, κλοτσιές στο στομάχι ή στον πισινό, χτυπήματα με ρόπαλα στην πλάτη, όλα αυτά έγιναν καθημερινό τυπικό στις συναντήσεις με τους δεσμοφύλακες. Οι ξυλοδαρμοί μπορούσαν όμως να είναι τόσο βάνασοι και άγριοι, ώστε σακάτευαν σωματικά – κάποτε διαβίου – τους κρατούμενους, μερικές φορές προκαλώντας ακόμη και το θάνατό τους. Να μία περίπτωση που διηγείται ο Ραούλ Βολτσίνσκι για τον συνταγματάρχη Πλεσνίλα, διακεκριμένο ήρωα του Β' Παγκοσμίου Πολέμου:

«Ένας ξυλοδαρμός ρουτίνας. Ανοίγει η πόρτα της Ζάρκας. Εμφανίζονται ο καπετάνιος Ιστράτε με τον [δεσμοφύλακα] Σόμλεα: *εσύ, εσύ, εσύ... βγείτε έξω. Ύστερα ακούστηκαν κραυγές: μάλλον τους χτυπούσαν στις πατούσες ή με το βούνευρο. Μετά από λίγα λεπτά φέρνουν μέσα τον Πλεσνίλα, επάνω σε μία κουβέρτα. Τέσσερις δεσμοφύλακες τον πέταξαν στη μέση του κελλιού σαν να ήταν ένας σάκος. Εκείνος βόγκηξε ακόμη μερικές φορές. Τον ρωτήσαμε: *τί έγινε, τί έχεις...; Δεν πρόλαβε να πει... Ύστερα ένας είπε: *Κάτσε ρε, αυτός είναι νεκρός! Τελείωσε. Αρχίσαμε να χτυπάμε την πόρτα – Να έρθει ο γιατρός! Τί να έρθει πια; Μόνο να τον πάνε στο νεκροτομείο.*»³¹**

Σε συνάφεια με τους ξυλοδαρμούς, άλλο βάσανο ήταν το να βλέπει ή να ακούει κανείς συγκρατούμενους του να ξυλοκοποούνται. Έτυχε πολλές φορές ο κρατούμενος να ακούει από άλλα κελλιά σπαρακτικά ουρλιαχτά πόνου. Αυτό όχι μόνο διέγειρε τη φαντασία σε πιο φρικαλέες σκέψεις και προανήγγελε μελλοντικά βασανιστήρια, αλλά – λόγω ευσπλαχνίας και ανθρωπίνης ευαισθησίας – έκανε τον ίδιο να βιώνει τον πόνο του βασανιζόμενου συνανθρώπου του. Και αφού η φαντασία πολλές φορές ξεπερνάει σε ένταση την ίδια την πραγματικότητα, πολλοί προτιμούσαν να ξυλοκοποούνται οι ίδιοι παρά να ακούν να βασανίζονται άλλοι. Οι ασφαλίτες γνώριζαν αυτό το βάσανο των κρατούμενων και το

---

³⁰ *Αυτόθι*, σ. 255.

³¹ Βλ. βίντεο-συνέντευξη γραμμένη την 1^η Σεπτεμβρίου 1991, 26-27^ο λεπτό.

χρησιμοποιούσαν ακριβώς για να μεγαλώνουν τον πόνο τους, να τους εκφοβίζουν και να τους τρομοκρατούν.

«Είναι πολύ δύσκολο να αντέξεις τη φυλακή όταν ακούς τους άλλους να βασανίζονται και να ουρλιάζουν. Περιμένεις με τρόμο πότε θα έρθει η σειρά σου. Κάθεσαι μόνος σου κι αρχίζεις τις προσευχές: *Κύριε, φύλαξέ με, φύλαξέ τους όλους!*»³²

Το ίδιο λέει και ο πατήρ Γεώργιος Κάλτσιου:

«Είναι ευκολότερο να δέχεσαι εσύ τρεις-τέσσερις κλωτσιές στην πλάτη, παρά ν' ακούς να δέρνουν κάποιον, να ουρλιάζει και να φαντάζεσαι ότι του κάνουν ποιός ξέρει τι.»

Ή σε άλλο σημείο αναφέρει:

«Και ξέρω ότι έχω δει ξυλοδαρμούς και ωμότητες, που υπέφεραν συγκρατούμενοί μου, που με πόνεσαν και μ' εξόντωσαν περισσότερο απ' το δικό μου πόνο.»³³

Αυτό το συναίσθημα το περιγράφει εκφραστικότερα ο Δημήτριος Μπορντεϊάνου:

«Όταν βλέπαμε άλλους βασανισμένους, οι περισσότεροι από μας ζούσαμε τον πόνο τους και, εκείνη τη στιγμή, θα προτιμούσαμε να είμαστε εμείς στη θέση εκείνων των κακόμοιρων. Ένας παράδοξος ισχυρισμός. Εκείνη την ψυχική κατάσταση τη βιώσαμε όλοι, και ένα συναίσθημα ευσπλαχνίας και λύπης γέμισε την ψυχή μας. Όταν βασανίζεσαι εσύ, δεν μπορείς να νιώθεις ευσπλαχνία και λύπη για τον εαυτό σου, διότι εκείνη τη στιγμή επικρατεί μέσα σου μόνο η δύναμη της υπομονής και της αντοχής στα βασανιστήρια. Όταν βλέπεις άλλον να βασανίζεται, βιώνεις τον πόνο του, διότι σχετίζεται με το δικό σου πόνο. Στη συνείδησή σου ξυπνά, με μέγιστη ένταση, η ευσπλαχνία για τον άλλον, που είναι ακόμη μεγαλύτερη επειδή πρόκειται για τον πονεμένο αδελφό σου. Είναι όμως πολύ δύσκολο για τους ανθρώπους να κατανοήσουν αυτή την κατάσταση, ιδίως όταν δεν έχουν καμμία σχετική εμπειρία.»³⁴

Εκτός των ξυλοδαρμών, υπήρχαν πολλοί άλλοι τρόποι βασανισμού. Ο κανονισμός της φυλακής περιείχε διεστραμμένα και δρακόντεια μέτρα, προορισμένα να κάνουν κόλαση τη ζωή των φυλακισμένων. Ο βαθμός τήρησης των κανονισμών εξαρτιόταν από την ακρίβεια ή το σαδισμό των

---

³² ΠΡΕΣΒ. Ν. GREBENEA, *ένθ' ανωτ.*, σ. 121.

³³ Ζωή Κάλτσιου, σ. 141.

³⁴ D. BORDEIANU, *ένθ' ανωτ.*, σ. 299.

δεσμοφυλάκων, καθώς και από την πολιτική κατάσταση της χώρας ή τα προβλεπόμενα σχέδια των αρχών. Για παράδειγμα, όταν οι κομμουνιστές ήθελαν να προετοιμάσουν τους φυλακισμένους για διάφορα διοικητικά μέτρα, όπως την αναμόρφωση, ή όταν ήθελαν να τους αμβλύνουν τις αντοχές, ο κανονισμός σκλήραινε μέχρι παραλογισμού και η τήρησή του επιβαλλόταν με ακρίβεια. Να μια εκφραστική περιγραφή του πατρός Νικολάου Στάινχαρντ:

«Αλλά στο δωματιάκι με το πέτρινο πάτωμα, βαμμένο σε δύο χρώματα (σκούρο καφέ και ξεπλυμένο πράσινο), τα βασανιστήρια δεν είναι μικρότερης έντασης απ' αυτά των υπογείων της Ιεράς Εξέτασης ή της Γκεστάπο ή των κατασκηνώσεων των Ερυθρόδεσμων. Χωρίς κανένα εργαλείο; Χωρίς. Χωρίς βρασμένο νερό, ρόδες, αλυσίδες, καμένα σίδερα, τρυπάνια; Χωρίς. Όποιος απορεί, ας δοκιμάσει να καθίσει 17 ώρες κάθε μέρα, για έναν ολόκληρο χρόνο – η διάρκεια είναι πειραματική – χωρίς να μπορεί να στηρίξει ούτε μία στιγμή την πλάτη του σ' έναν τοίχο ή σ' ένα κάθισμα (αυτή η κουβέρτα η όμορφα και «επιστημονικά» διπλωμένη και κολλημένη στον τοίχο προδίδει την παραμικρή παράβαση του κανονισμού: επιτρέπεται να καθίσεις μόνο στην άκρη του κρεβατιού· ο δεσμοφύλακας σε ελέγχει από το «μάτι» της πόρτας ανά 20 δευτερόλεπτα, ίσως και συχνότερα αν υποπτευθεί κάτι). Όποιος απορεί, ας προσπαθήσει να κοιμηθεί μόνο ανάσκελα, με τα μάτια ακάλυπτα, κάτω από μία λάμπα με χίλια φώτα. Αν ο κρατούμενος γυρίσει πλευρό στον ύπνο του, τον ξυπνούν· αν βάλει τα χέρια του κάτω απ' το πάπλωμα, τον ξυπνούν· αν ροχαλίσει, τον ξυπνούν. Όποιος απορεί, ας προσπαθήσει να σταθεί όρθιος για 24 ώρες ή να κάνει βόλτες κυκλικά μέχρι να πέσει· ή, απλά, να ζήσει ένα χρόνο σε λίγα τετραγωνικά, με δριμύ ψύχος ή αφόρητη ζέστη, με μοναδική εναλλακτική τη βόλτα με μαύρα γυαλιά σ' ένα μαντρί μικρό όσο μια παλάμη, μόνος του σε τέσσερις τιμεντένιους τοίχους και κάτω από την ίδια στενή παρακολούθηση. Όποιος απορεί, ας δοκιμάσει να σκεπάσει καλά τα μάτια του και να περπατήσει ψηλαφιστά. Αυτό είναι πιο εύκολο από το να περπατάει κανείς σε δαιδαλώδεις διαδρόμους, σερνόμενος από έναν βιαστικό και θυμωμένο δεσμοφύλακα.»³⁵

---

³⁵ N. STEINHARDT, *ένθ' ανωτ.*, σσ. 253-254.

4.3 Η πείνα και η δίψα

Οι στοιχειωδέστερες κακουχίες στις κομμουνιστικές φυλακές προφανώς ήταν η πείνα και η δίψα. Οι μαρτυρίες γι' αυτό το βάσανο αφθονούν σε όλα τα απομνημονεύματα και τις αναφορές των εγκλείστων. Γενικά, η σίτιση στις φυλακές ήταν πολύ κατώτερη και λιγότερη από τις φυσικές ανάγκες ενός ανθρώπου. Ειδικότερα, δεν ήταν μόνο η ποσότητα της τροφής που ήταν παντελώς ανεπαρκής, αλλά και η ποιότητά της ήταν έξω από κάθε κριτική, βασισμένη σε υπολείμματα και σκουπίδια από μανάβικα, τα οποία ήταν συχνά αλλοιωμένα. Έτσι, η αίσθηση της πείνας είχε γίνει ο καθημερινός σύντροφος των κρατουμένων και συνεπώς η φυσιολογική ζωή ενός φυλακισμένου.

«Μία άλλη δοκιμασία που κατέτρωγε κυριολεκτικά τη ζωή μας ήταν η πείνα [...] η χρόνια ανυπόφορη πείνα, η οποία εξευτέλισε, καταρράκωσε και οδήγησε σε αξιολύπητες καταστάσεις πολλούς από τους φυλακισμένους, που ήταν ανήμποροι να υπομείνουν κάτι που ξεπερνούσε τα όρια της αντοχής τους. Πώς ήταν δυνατόν επί 16 έτη να σε τρώει αυτό το ακοίμητο σκουλήκι, του να μην χορταίνεις ποτέ, ούτε καν να ξεγελάς έστω και λίγο την πείνα σου; Πόση θέληση, πόση υπομονή, πόση εγκράτεια χρειάστηκε να έχουν αυτοί οι φυλακισμένοι για να επιβιώσουν; Ω, Θεέ μου! Δεν ήταν απλά ένας-δύο μήνες ή ένα-δύο χρόνια, αλλά 16 ολόκληρα χρόνια!»³⁶

Η διατροφή στις φυλακές εξαρτιόταν από διάφορους παράγοντες, συνήθως όπως όριζε το κυβερνητικό πολιτικό πλαίσιο. Περίοδοι ελαφριάς βελτίωσης της τροφής εναλλάσσονταν με περιόδους μαζικής εξόντωσης δι' ασιτίας. Μία τέτοια κατάσταση δημιουργήθηκε για παράδειγμα μετά τις μαζικές συλλήψεις του 1948, με την ολοκληρωτική εγκατάσταση των κομμουνιστών στην ηγεσία της Ρουμανίας. Επίσης, η δαιμονική «αναμόρφωση» του Πιτέστι άρχισε με μία ανηλεή πείνα, προορισμένη να διαλύσει τις δυνάμεις των κρατουμένων εν όψει των όσων θα ακολουθήσουν. Την περίοδο που στο Πιτέστι γινόταν η «αναμόρφωση» των φοιτητών, στο Αϊούντ δημιουργήθηκε ένα σύστημα εξόντωσης των κρατουμένων με ασιτία.

«[Οι κομμουνιστές]αποφάσισαν: Οι ηλικιωμένοι δεν μπορούν να «αναμορφωθούν». Ας τους σκοτώσουμε με την πείνα! και εγκαινίασαν μία περίοδο τρομερής ασιτίας και καταπίεσης. [...]

³⁶ D. BORDEIANU, *ένθ' ανωτ.*, σ. 40.

Δημιούργησαν μια καταστροφική διατροφή: 600 θερμίδες την ημέρα. Η πείνα άρχισε να μας κατατρώνει. Ήταν κάτι τρομερό. Την νιώθαμε σε κάθε ίνα του κορμιού μας. Τη νιώθαμε όχι μόνο στο στομάχι, αλλά και στο μυαλό, σε όλο μας το είναι. Υπάρχουν πόνοι και πόνοι. Πόνοι που προέρχονται από αρρώστια ή από ψυχικά βάσανα, καθώς και από τον πόθο για κάτι ανεκπλήρωτο. [...]. Αλλά αυτοί, εκτός σπανίων εξαιρέσεων, ξεπερνιούνται. Αλλά υπάρχει και ο πόνος της πείνας. Είναι τρομερός. Κάθε μέρα που περνά αισθάνεσαι να λιώνεις. Οι δυνάμεις σου μειώνονται συνεχώς, σβήνεις αργά σαν το κερί που σιγοκαίει.»³⁷

Μία άλλη περίοδος ασιτίας ήταν επίσης και αυτή που επιβλήθηκε στους «απείθαρχους» που δεν αποδέχθηκαν την δεύτερη «αναμόρφωση» του Αϊούντ (1962-1964).

Ενώ το φαγητό ήταν ήδη ανεπαρκές κατά τη διάρκεια της «κανονικής» κράτησης, μειωνόταν στο ελάχιστο τις περιόδους ποινής, όταν οι φυλακισμένοι κλείνονταν σε ειδικά κελιά απομόνωσης για 7, 10 ή περισσότερες μέρες, με μία απίστευτη διατροφή: φαγητό ανά δύο ή τρεις μέρες, σκέτος ζεστός ζωμός και μία μπομπότα ή κάτι παρόμοιο.

Τέτοιες περιόδους ασιτίας έχουν προκαλέσει εφιαλτικές στιγμές στις κομμουνιστικές φυλακές, αγγίζοντας μερικές φορές το φρικαλέο: ετοιμοθάνατα πλάσματα, αληθινά φαντάσματα, σκιές του εαυτού τους, άνθρωποι που κυριολεκτικά λιμοκτονούσαν, καθόλου διαφορετικοί από τις εικόνες των ναζιστικών στρατοπέδων εκτέλεσης που ο καθένας από μας έχει στο νου του.

«Είχαμε φτάσει να ακουμπάμε σε κάθε τοίχο μόλις κάναμε μερικά βήματα, τόσο εξαντλημένοι ήμασταν. Μας έδιναν μόνο γογγύλια και λάχανο να φάμε. Αυτό γινόταν για τρεις μήνες από θαύμα επιβιώσαμε.»³⁸

Η πείνα είχε φθάσει να αποκτηνώσει τόσο πολύ τους ανθρώπους ώστε κάποιοι κατέληξαν να καταπατήσουν κάθε είδους ηθική αξία για ένα πιάτο πλιγούρι ή ένα κομμάτι μαμαλίγκα. Άνθρωποι που σε κανονικές συνθήκες ζωής ήταν άτομα ακέραια και αξιοπρεπή, μεγάλες προσωπικότητες και παραδείγματα για τους άλλους, κατέληξαν να προδώσουν τα πιστεύω και τα ιδανικά τους μόνο και μόνο επειδή δεν άντεξαν την πείνα.

---

³⁷ΠΡΕΣΒ. Ν. GREBENEA, *ένθ' ανωτ.*, σ. 192. Το σχέδιο των κομμουνιστών πέτυχε σε μεγάλο βαθμό: «Το αποτέλεσμα της ασιτίας του Αϊούντ: αφανισμός. Οι μισοί νεκροί, οι άλλοι μισοί εξαθλιωμένοι.»

³⁸G. LUNGUCONSTANTINEANU, *ένθ' ανωτ.*, σ. 80.

«Οι φυλακισμένοι ήταν στρατηγοί, συνταγματάρχες, πρώην υπουργοί, καθηγητές πανεπιστημίου, ιερείς κ.λπ. Τον κάδο [με το φαγητό] τον βάζαμε μπροστά στο κελλί. Οι χλωμοί κρατούμενοι έβγαιναν με την καραβάνα για να πάρουν την μερίδα τους. Αλλά μπροστά στον κάδο ήταν σαν υπνωτισμένοι. Εξασκούσε πάνω τους μία έντονη μαγεία, όλοι έτρεχαν να απλώσουν την καραβάνα τους κάτω από την κουτάλα του δεσμοφύλακα για να μην πάει καμμία σταγόνα χαμένη. Η πείνα τους τρέλλαινε. Ήταν κάτι τρομερό και εξευτελιστικό. Πόσο πολύ σε αλλάζει η πείνα! [...] Συγκλονισμένος και πονεμένος γύρισα στο κελλί μου. Η εικόνα που μόλις αντίκρισα δεν ήταν από την γη, αλλά από την κόλαση.»³⁹

Παρά τις απάνθρωπες συνθήκες με τις οποίες οι κομμουνιστές προσπαθούσαν να τσακίσουν την ψυχική δύναμη και την ανθρώπινη αξιοπρέπεια των φυλακισμένων,

«στην πλειονότητα των περιπτώσεων η φωνή της συνείδησης ήταν δυνατώτερη από την κραυγή του στομαχιού.»⁴⁰

Για τους μηχανισμούς και τις μεθόδους με τις οποίες οι φυλακισμένοι πολέμησαν το βασανιστήριο της πείνας και κατάφεραν να την νικήσουν – αλλά και να την μετατρέψουν σε μέσο κάθαρσης και πνευματικής ανάτασης – θα πω περισσότερα στο κεφάλαιο που είναι αφιερωμένο στην νηστεία και την εγκράτεια.

Θα προσθέσω εδώ μια μόνο μικρή παράγραφο που αναφέρεται στο βάσανο της δίψας, που επιβλήθηκε κυρίως στη διάρκεια των βασανιστηρίων του Πιτέστι και λιγότερο στην «κανονική» κράτηση. Νά, τι γράφει γι' αυτό ο Δημήτριος Μπορντεϊάνου στις *Εξομολογήσεις* του:

«Ενώ άλλα σωματικά βασανιστήρια, ακόμη και την πείνα, μπορούσες να τα αντέξεις, η δίψα γινόταν εμμονή. Τι διαβολικός νους εφηύρε αυτήν την μέθοδο και σε τι σκοπό απέβλεπε; [...] Ενώ μπορούσα να αντέξω την πείνα, το ξύλο και τον πόνο άλλων βασανιστηρίων, η δίψα ήταν πέρα από τον πόνο. [...] Μετά από τρεις-τέσσερις μέρες, όλοι είχαμε ξερά και ματωμένα χείλια, επειδή τα γλείφαμε μέχρι που ξεραίνονταν το δέρμα τους. Ακόμη και η γλώσσα ήταν ξερή, λόγω απουσίας σάλιου. [...] Οι υπόλοιπες μέθοδοι βασανιστηρίων προκαλούσαν αβάστακτους πόνους και

³⁹ ΠΡΕΣΒ. Ν. GREBENEA, *ένθ' ανωτ.*, σ. 195.

⁴⁰ ΠΡΕΣΒ. Λ. BRANZAS, *ένθ' ανωτ.*, σ. 284.

θλίψη, αλλά το βασανιστήριο της δίψας ήταν τόσο οδυνηρό που προτιμούσαμε χίλιες φορές να ξυλοκοπούμαστε, αρκεί να μας έδιναν νερό να πιούμε.»⁴¹

4.4 Το κρύο

Στην πείνα προστίθετο, το χειμώνα, και το κρύο – εξίσου βασανιστικό ή και χειρότερο.

«Το κρύο», γράφει ο πατήρ Νικόλαος Στάινχαρντ, «χειρότερο απ' την πείνα και τη δίψα (αλλά χειρότερη όλων είναι η αϋπνία), έχει μπει βαθιά μέσα μου.»⁴²

Όπως και η πείνα, το κρύο ήταν καθημερινός σύντροφος της ζωής στη φυλακή, αφού η θέρμανση έλειπε ή ήταν εντελώς ανεπαρκής. Στην καλύτερη περίπτωση, μοίραζαν καθημερινά στους κρατούμενους μερικά προσανάμματα, με τα οποία δύσκολα άναβαν φωτιά – σε παλιές και καπνισμένες σόμπες – ώστε να χλιάνουν την παγωμένη ατμόσφαιρα του κελλιού. Αν η θέρμανση γινόταν με καλοριφέρ, αυτά ήταν το πολύ χλιαρά, καθόλου επαρκή για να διασφαλίσουν μια ελάχιστη βιώσιμη θερμοκρασία. Συχνά, ιδιαιτέρως το χειμώνα, άφηναν επίτηδες τα παράθυρα με σπασμένα ή χωρίς καθόλου τζάμια, πράγμα που τους εξέθετε περισσότερο στην κακοκαιρία. Όχι σπάνια οι φυλακισμένοι ξυπνούσαν καλυμμένοι από χιόνι το οποίο ο αέρας έφερνε στο κελλί.⁴³ Νά πώς κυλούσε η ζωή σε τέτοιες συνθήκες, στην περιγραφή του πατρός Νικολάου Στάινχαρντ:

«Το μπουρί της σομπίτσας έχει πέσει, δεν μπορείς ν' ανάψεις ούτε την κακομοίρα φωτιά με τρία προσανάμματα που μας επιτρέπουν ν' ανάβουμε από 15 Δεκεμβρίου μέχρι 1 Μαρτίου. Η καπνιά σκεπάζει τα πάντα μ' ένα παχύ, λιπαρό, κολλώδες στρώμα μαυρίλας, που επεκτείνεται συνεχώς. Τρέμουμε απ' το κρύο, νιώθουμε υπερβολικά βρόμικοι – και πεινάμε. Λόγω του πυκνού χιονιού, ο ανεφοδιασμός έχει μάλλον διακοπεί. Μας μοιράζουν, μία φορά την ημέρα και σε άτακτες ώρες, μόνο ένα κομματάκι κρύας μπομπότας. Νερό δεν έχουμε πια. Ο κουβάς [για φυσικές ανάγκες] είναι κατάμεστος. Περίεργο: η παγωνιά, αντί να

⁴¹ D. BORDEIANU, *ένθ' ανωτ.*, σ. 197.

⁴² N. STEINHARDT, *ένθ' ανωτ.*, σ. 30.

⁴³ Βλ. P. C. BACIU, *Răstigniri ascunse [Κρυφές σταυρώσεις]*, 1^{ος} τόμος, εκδ. Fundației Culturale Bunavestire, Βουκουρέστι 2004, σ. 36: «Το πρωί, όταν ξυπνούσαμε, ήμασταν σκεπασμένοι με χιόνι.»

εξουδετερώνει τη μυρωδιά των κοπράνων, την αυξάνει. Καιροφυλακτούμε για την άφιξη της μπομπότας όπως τα έγκλειστα ζώα, των οποίων το φαγητό εξαρτάται απ' τη διάθεση ενός ξεχασιάρικου αφεντικού. Η μπομπότα είναι πάγος, φτιαγμένη από σκέτο ψημένο καλαμποκάλευρο.»⁴⁴

Πρέπει να πούμε ότι υπήρχαν διαβαθμίσεις όσον αφορά το κρύο που έπρεπε να αντιμετωπίζουν οι φυλακισμένοι. Γι' αυτό το θέμα μιλάει ο Δημήτριος Μπορντεϊάνου:

«Στη φυλακή, δεν ήταν το ίδιο πράγμα να είσαι στο υπόγειο, το ισόγειο ή σε όροφο, ανατολικό, δυτικό, νότιο ή βόρειο. Το χειμώνα, όσοι έμεναν σε κελλιά βορεινά η ανατολικά υπέφεραν περισσότερο απ' το κρύο, λόγω του ανέμου. Τα κελλιά απομόνωσης του ισογείου ήταν πολύ πιο δυσβάσταχτα απ' τα κελλιά των πάνω ορόφων. Ήταν άλλο πράγμα να ζεις στη Ζάρκα⁴⁵ και άλλο να ζεις στο κυρίως κτήριο της Γκέρλα ή του Αϊούντ, όπου υπήρχαν μόνο θάλαμοι και το καθεστώς ήταν πιο χαλαρό.»⁴⁶

Όσον αφορά το κρύο, ένα ξεχωριστό μέρος το καταλαμβάνουν τα κελλιά απομόνωσης, για τα οποία αναφερθήκαμε παραπάνω. Το χειμώνα, μια ποινή στην απομόνωση, αν διαρκούσε μεγαλύτερο διάστημα, μπορούσε να ισοδυναμεί με καταδίκη σε θάνατο. Οι συνθήκες ήταν όντως φρικαλέες. Βαρυχειμωνιάτικα, με θερμοκρασία κάτω των -20° Κελσίου, έβαζαν τον κρατούμενο σ' ένα άδειο δωμάτιο, στρωμένο με μπετόν, χωρίς άλλο έπιπλο εκτός από τον κουβά για τις φυσικές του ανάγκες. Η ένδυση ήταν μηδαμινή: ένα λεπτό πουκάμισο και μια βράκα. Τη νύχτα, στην καλύτερη περίπτωση, έδιναν στον κρατούμενο ένα στρωσίδι και μία σκισμένη κουβέρτα για να σκεπασθεί, πολλές φορές ούτε και αυτά. Σε τέτοιες συνθήκες, η μοναδική λύση για τον κρατούμενο ήταν να περπατάει στο δωμάτιο ώρες ολόκληρες και να κοιμάται όρθιος ή ακουμπισμένος στον τοίχο. Το να ξαπλώσει ή να κοιμηθεί κάτω στο κρύο μπετόν σήμαινε βέβαιο θάνατο. Έτσι, η επιβίωση σε μία τέτοια ποινή (που διαρκούσε μερικές φορές μέχρι και 30 ημέρες) αποτελούσε κυριολεκτικό θαύμα. Οι αφηγήσεις όσων υποβλήθηκαν σε τέτοιες δοκιμασίες αφθονούν από πραγματικά θαύματα, μέσω των οποίων μπόρεσαν να νιώσουν ολοφάνερα τη θεία πρόνοια. Το απλό γεγονός του να μπορέσει κανείς να κρατήσει στη διάρκεια της ποινής (και της κράτησης

---

⁴⁴ N. STEINHARDT, *ένθ' ανωτ.*, σ. 94.

⁴⁵ Βλ. υποσ. 21, σ. 275.

⁴⁶ D. BORDEIANU, *ένθ' ανωτ.*, σ. 37.

γενικότερα⁴⁷) ένα χοντρότερο ή ζεστότερο ρούχο αποτελούσε υπόθεση ζωής και θανάτου. Νά ένα παράδειγμα απ' τα απομνημονεύματα του πατρός Νικολάου Γκρεμπένεα, ο οποίος έζησε μία απομόνωση 20 ημερών στο Αϊούντ:

«Όταν φθάσαμε, ο δεσμοφύλακας μου έριξε μια ματιά και μετά απλά μου άνοιξε την πόρτα να μπω, χωρίς να ελέγξει αν τα ενδύματά μου ανταποκρινόταν στο καταστατικό. Ο Θεός είχε δώσει αυτόν τον καλό λογισμό στο δεσμοφύλακα, επειδή το έλεός Του ήταν μαζί μου. Θεώρησα αυτό το γεγονός ως θαύμα του Θεού, που μ' έσωσε από βέβαιο θάνατο. Με το λεπτό μόνο ένδυμα που μας επέβαλλαν, μέσα στο χειμώνα, δεν θα είχα αντέξει. Έκανε τόσο κρύο που το νερό που μας έδιναν ανά τρεις μέρες ήταν πάντα παγωμένο. Αλλά με την προσευχή άντεξα. Ο Θεός ευδόκησε να μου δώσει δύναμη ούτως ώστε, παρ' όλη την φοβερά ασθενική μου κατάσταση, κατάφερα να κινούμαι στο κελλί και δεν πάγωσα. Κάθε μέρα με επισκέπτονταν ο πολιτικός αξιωματικός της φυλακής, για να δει αν ζω ακόμα. [...] Όταν άνοιξε η πόρτα του θαλάμου, οι δεσμοφύλακες είπαν μόνο μία λέξη στους συγκρατούμενους μου: *Πάρτε τον!* και μ' εγκατέλειψαν. Οι συγκρατούμενοί έτρεξαν να με πάρουν αγκαλιά, με ξάπλωσαν στο κρεβάτι, με έγδυσαν κι άρχισαν να μου τρίβουν το σώμα για να ξεπαγώσω. Δεν ένιωσα ποτέ στη ζωή μου τέτοια φιλική ζεστασιά όπως εκείνη τη στιγμή, τέτοια ανέκφραστη αγάπη. Όταν έλειπα από το θάλαμο, αυτοί μου φυλούσαν τη φέτα του ψωμιού τους που έπαιρναν το πρωί στο τσάι. Τις μέρες με πολλή παγωνιά καθόμασταν πλάτη με πλάτη για να ζεσταθούμε λίγο ή, πιο σωστά, για να διατηρήσουμε αυτή που είχαμε. Συζητούσαμε χαμογελαστοί και αστειευόμασταν για την έλλειψη ξύλων και την κατάσταση μας.»⁴⁸

Ακόμη κι αν κατάφεραν να επιζήσουν από ένα τέτοιο καθεστώς, οι περισσότεροι φυλακισμένοι απέκτησαν βαριές αρρώστιες, που μερικές φορές τους βασάνισαν για την υπόλοιπη ζωή τους.

---

⁴⁷ Βλ., παραδείγματος χάριν, την ιστορία για ένα πανωφόρι που έσωσε τη ζωή του πατρός Λίβου Μπρίνζας, εν ΠΡΕΣΒ. L. BRANZAS, *ένθ' ανωτ.*, σ. 204.

⁴⁸ ΠΡΕΣΒ. N. GREBENEA, *ένθ' ανωτ.*, σ. 260.

4.5 Ύβρεις και εξευτελισμοί

Τα βασανιστήρια στις φυλακές στόχο είχαν να εξευτελίσουν με κάθε τρόπο τον άνθρωπο. Ο κύριος σκοπός δεν ήταν όμως η σωματική εξολόθρευση, αλλά η ψυχική, ούτως ώστε οι κρατούμενοι να μην μπορούν να αντιδρούν στην ψυχική εξόντωση που ασκούνταν από τις αρχές. Ένας από τους τρόπους εξευτελισμού ήταν οι προσβολές, οι ύβρεις και κάθε είδους κοροϊδία, τις οποίες οι δεσμοφύλακες μεταχειριζόνταν συνήθως για τους κρατουμένους. Οι δεσμοφύλακες – άνθρωποι περιορισμένης αντίληψης και κατώτερης κοινωνικής τάξης – χρησιμοποιούσαν την πιο χυδαία και ταπεινωτική γλώσσα, επιδεικνύοντας πολλές φορές μια καταπληκτική «εφευρετικότητα» στην αισχρολογία. Ήταν από τους καταλληλότερους τρόπους για να συντρίψουν την ψυχική αντοχή των κρατουμένων, να τους πληγώσουν και να τους προκαλέσουν. Για τους δεσμοφύλακες, οι κρατούμενοι – είτε ήταν καθηγητές πανεπιστημίου ή ιερείς ή ήρωες πολέμου – δεν ήταν τίποτε άλλο παρά «ληστές», που έπρεπε να εξευτελιστούν και να ταπεινωθούν όσο το δυνατόν περισσότερο. Γι' αυτό, κάθε φορά που απευθύνονταν στους κρατουμένους το έκαναν αποκλειστικά με προσβλητικό τρόπο: οι ύβρεις, οι κραυγές και οι προσβολές δεν απουσίαζαν ούτε από την πιο απλή πρόταση. Τα παραδείγματα είναι αμέτρητα:

«Ένας από τους δεσμοφύλακες είχε ιδιαίτερα αιχμηρή γλώσσα και ήξερε πάντα να βρίσκει την πιο πικρή ύβρη. Τίποτε δεν ήταν ιερό γι' αυτόν: ούτε οι γονείς, ούτε η σύζυγος, ούτε ο υιός μου, ούτε η ιεροσύνη μου, ούτε ο Θεός... τίποτε δεν υπολόγιζε. Αυτός με κλοτσούσε στην πλάτη όταν κουβαλούσα τον κουβά με τα κόπρανα. Πολλές φορές αυτός μου έπεφτε κάτω και με ανάγκαζε να μαζέψω την βρωμιά με τα χέρια. Και στην τουαλέτα με άφηνε μόνο ένα λεπτό για ν' αδειάσω το δοχείο, να το καθαρίσω και να πλυθώ κι εγώ... Αλλά σ' ένα λεπτό δεν προλάβαινα να τα κάνω όλα αυτά και πολλές φορές γύριζα στο κελλί με βρώμικα χέρια...»⁴⁹

Ο πατήρ Κάλτσιου όμως βλέπει στις κοροϊδίες και τις ύβρεις των δεσμοφυλάκων κάτι περισσότερο από απλό μίσος. Το ότι αυτοί – παρά την χαμηλή νοητική τους ικανότητα – κατάφεραν και έβρισκαν τις πιο επώδυνες προσβολές, εκμεταλλευόμενοι και χτυπώντας τα βαθύτερα και

---

⁴⁹ Ζωή Κάλτσιου, σσ. 96-97.

μυστικότερα ψυχικά τους τραύματα, ο πατήρ Κάλτσιου το θεωρεί ως μια δαιμονική ενέργεια που δρούσε μέσα τους και τους ενέπνεε στη θηριωδία.

«Μου έστειλαν έναν καινούργιο δεσμοφύλακα. Ήταν ένας πολύ κακός άνθρωπος. Δεν είδα ποτέ μου τόσο κακό άνθρωπο όπως αυτόν. Όντως, νομίζω ότι τον διακατείχε ο διάβολος, επειδή ήξερε ακριβώς που να με χτυπάει – εννοώ με λόγια, με τις βρισιές του. Ποτέ δεν ένιωσα τόσο εξευτελισμένος από κανέναν άνθρωπο όπως απ' αυτόν. Ήταν απλός άνθρωπος χωρίς καμμία μόρφωση αλλά ο διάβολος του έμαθε πώς να χτυπάει την ψυχή μου, την πίστη μου, την ευαισθησία μου. Κάθε μέρα μαζί του ήταν σαν μια μέρα στην κόλαση. Με δαιμονική επιμονή, με ενοχλούσε κάθε φορά που προσευχόμουν. Ήξερε ακριβώς πότε γινόταν αυτό, ακόμη κι όταν περπατούσα στο κελλί. Ήξερε ότι προσευχόμουν. Ο διάβολος ήξερε ότι ήμουν σε επαφή με το Θεό. Πάντα με ενοχλούσε.»⁵⁰

Από τα κυριότερα αντικείμενα των ύβρεων ήταν η πίστη, για την οποία οι δεσμοφύλακες ξεστομίζαν τις φοβερότερες βλασφημίες. Χρησιμοποιούσαν βωμολοχίες για τα ιερά ειδικά όταν ήξεραν ότι ο αποδέκτης τους ήταν πιστός άνθρωπος, παραδείγματος χάριν αν παρατηρούσαν ότι προσεύχεται. Οι ιερείς ήταν ο κύριος στόχος εμπαιγμών και εξευτελισμού, σε τέτοιο βαθμό που μερικοί προτιμούσαν να κρύβουν την ιδιότητά τους από τους δεσμοφύλακες⁵¹. Οι βλασφημίες στα θεία αποκορυφώνονταν στις μεγάλες χριστιανικές εορτές, όταν οι δεσμοφύλακες προσπαθούσαν με κάθε τρόπο να εντείνουν τον πόνο των κρατουμένων, εμποδίζοντάς τους να απολαμβάνουν με ψυχική ηρεμία τέτοιες ιερές στιγμές. Ένας άλλος θρησκευτικός εμπαιγμός γινόταν τη Μεγάλη Παρασκευή, ημέρα έντονης προσευχής και νηστείας για κάθε χριστιανό. Τότε, με δαιμονική κακία, οι αρχές έδιναν στους κρατουμένους

---

⁵⁰ ΠΡΕΣΒ. G. CALCIU, «Divine Light in the Devil's Lair», *The Orthodox Word*, 6 (1997), 274-275.

⁵¹ Βλ., για παράδειγμα, εν G. LUNGU CONSTANTINEANU, *ένθ' ανωτ.*, σ. 109: «Κάθε τόσο, οι αρχές ρωτούσαν τους κρατουμένους τι επάγγελμα έκαναν. Αν έλεγες ότι είσαι παπάς, σε μεταχειρίζονταν με μεγάλη αγριότητα. Σε κορόιδευαν και σε βασάνιζαν. Μπορούσες να πεις οτιδήποτε, αλλά όταν άκουγαν ότι είσαι παπάς, σου έστηναν πολλές παγίδες. Και φτάνει σ' εμένα και με ρωτάει: - Τι επάγγελμα έκανες; Εγώ τότε, από φόβο, ξέροντας τι με περιμένει και σκεφτόμενος ότι θα γλυτώσω τα βασανιστήρια, απαντώ: - Αγρότης. - Αγρότης; Θα σου δείξω εγώ! Και προς μεγάλη μου έκπληξη, με κοπανάει στον τοίχο, παιδί μου, κι ένιωσα σαν να βγήκαν τα πνευμόνια από μέσα μου, ξαφνιάστηκα. Γι' αυτή τη στιγμή δισταγμού μου μετάνιωνα πάντα. Και πέρασαν χρόνια πολλά κι εγώ έμεινα μ' αυτήν την τύψη ότι δεν είχα τότε το θάρρος να ομολογήσω, παρότι αργότερα εμφανίστηκαν ευκαιρίες αποκατάστασης, τις οποίες δεν απέφυγα.»

πλούσια φαγητά, με άφθονο κρέας, γνωρίζοντας ότι κυριολεκτικά λιμοκτονούσαν.

Τόσο συνηθισμένες είχαν γίνει οι βλασφημίες και οι εξευτελισμοί, ώστε κατέληξαν να επιφέρουν το αντίθετο απ' το αναμενόμενο αποτέλεσμα: αντί να τσακίσουν την ψυχική αντοχή των κρατουμένων, τους έκαναν άνοσους σε ύβρεις.

«Την πείνα την είχα συνηθίσει, τις ύβρεις τις δεχόμουν αγόγγυστα. Δεν αντιδρούσα πια. Στην αρχή με αναστάτωναν και αντιδρούσα, ειδικά όταν έβριζαν τη μητέρα μου. Δηλαδή τους μάλωνα: *Κύριε, δεν ντρέπεσαι; Η μαμά μου είναι νεκρή. Πως τη βρίζεις έτσι; Τι σου έκανε;! Ύστερα όμως δεν έδινα καμμία σημασία, δεν με συγκινούσε πια.*»⁵²

Όμως τέτοιες ύβρεις – ειδικά όσες αναφέρονταν στην πίστη ή σε αγαπημένα πρόσωπα – προκάλεσαν και πράξεις αληθινής ομολογίας, με μία έντονη και θαρραλέα αντίδραση από τους κρατουμένους. Το αποτέλεσμα τέτοιων αντιδράσεων ήταν πολύ αυστηρές ποινές⁵³.

Ο εξευτελισμός των κρατουμένων δεν γινόταν μόνο με ύβρεις, αλλά και με πολλούς άλλους τρόπους. Ένας απ' αυτούς ήταν και η σωματική έρευνα, που τις περισσότερες φορές γινόταν χυδαία, προσβάλλοντας

---

⁵² Ζωή Κάλτσιου, σσ. 112-113.

⁵³ Βλ., για παράδειγμα, εν ΠΡΕΣΒ. L. BRANZAS, *ένθ' ανωτ.*, σσ. 181 ε.: «Ένας δεσμοφύλακας βρίζει αισχρά τη μητέρα του Ιωάννη Γεράσιμου. Αυτός ο τρόπος προσβολής και εξευτελισμού είναι τόσο κοινός στις φυλακές, ώστε συνήθως οι κρατούμενοι υπομένουν και δεν απαντούν, ούτε αντιδρούν καθόλου. Αλλά τώρα βλέπουμε μία πολύ σπάνια περίπτωση. Ο κρατούμενος ορμάει στον δεσμοφύλακα και διαμαρτύρεται έντονα για την εξύβριση της μητέρας του, πιάνοντάς τον απ' το λαιμό. Μοναδική στιγμή: ο κρατούμενος Ιωάννης Γεράσιμος αντέχει οτιδήποτε, αλλά τη συγκεκριμένη ύβρη – όχι! Οι δύο έρχονται στα χέρια. Ο δεσμοφύλακας, σαστισμένος και τρομαγμένος γι' αυτή την αντίδραση, σημαίνει συναγεμώ. Έρχονται τρέχοντας κι άλλοι δεσμοφύλακες και προσπαθούν ν' απομακρύνουν τον αδελφό μας και να τον πάνε για ξυλοδαρμό. Εμείς, σιδηροδέσμιοι, προχωράμε προς αυτούς για να τον πάρουμε απ' τα χέρια τους. Μπροστά σ' αυτή την ατρόμητη αντίδραση αλληλεγγύης και αδελφοσύνης βλέπω τον Νικόλαο Τανασέσκου. Τον γνώριζα από πριν· τον αποκαλούσαν *το Λιοντάρι του Οτεσάνι*. Τώρα καταλαβαίνω ότι η φήμη του ανταποκρίνεται στην αλήθεια. Δεν θα ξεχάσω ποτέ πως όρμησε, παρά τις βαριές αλυσίδες που ήταν δεμένος, για να προφυλάξει το Γεράσιμο. Φώναζε απειλητικά, με τη βαριά και βροντερή φωνή του: - *Ουά, κακούργοι!* Αν μέχρι τώρα γνώρισα μητέρες έτοιμες να θυσιάσουν για τη ζωή των παιδιών τους, τώρα είδα ένα γιό έτοιμο να θυσιάσει για την τιμή της μητέρας του. Κάποιος ψιθυρίζει ότι μάλλον η μητέρα του υπέφερε φέροντάς τον στη ζωή, γι' αυτό νιώθει υποχρεωμένος να την υπερασπισθεί με κάθε κόστος.»

αισχροά την ανθρώπινη αξιοπρέπεια. Τέτοιες έρευνες γινόταν με τον ίδιο τρόπο και σε γυναίκες⁵⁴.

4.6 Η απομόνωση και η μοναξιά

Η φυλακή σήμαινε, πρώτα απ' όλα, αποχωρισμό απ' τα αγαπημένα πρόσωπα, από οικογένεια, φίλους, γνωστούς, απ' τη φυσιολογική ανθρώπινη ζωή και είσοδο σ' έναν εντελώς καινούριο, βάνασσο, βίαιο, ψυχρό και καταστρεπτικό κόσμο. Ο πόθος για τους αγαπημένους, η απουσία τους, συνόδευε τους κρατούμενους στα ατελείωτα χρόνια κράτησής τους. Τι θα μπορούσε να πει κανείς για το ότι πάνω από 20 χρόνια δεν έβλεπαν σύζυγο, παιδιά, γονείς; Για το ότι δεν υπήρχε δυνατότητα να μάθουν ειδήσεις τους ή να στείλουν ούτε μια πληροφορία για την κατάστασή τους;⁵⁵ Για το ότι γύρισαν σπίτι τους μετά από 15-20 χρόνια και βρήκαν τους γονείς τους πεθαμένους και δεν είχαν ούτε καν ευκαιρία να τους αποχαιρετήσουν; Ή βρήκαν τα παιδιά τους ενήλικα, χωρίς να τα δουν πως είχαν μεγαλώσει; Ή τις γυναίκες τους εξαπατημένες από τους κομμουνιστές ότι ήταν νεκροί, ή αναγκασμένες να χωρίσουν και να παντρευτούν άλλον άντρα; Ο βαθύς και αχόρταγος πόθος για τους δικούς τους – την αγαπημένη, τα παιδιά, τους γονείς – υμνήθηκε απ' τους ποιητές των φυλακών με συγκλονιστικούς στίχους. Η ανάμνηση των αγαπημένων εγκαρδιώνει κι ενθάρρυνε τους φυλακισμένους στις στιγμές, τις ώρες, τις μέρες, τις εβδομάδες, τους μήνες, τα χρόνια πόνου, απομόνωσης και στέρησης. Η ελπίδα να τους ξανασυναντήσουν τους έτρεφε και τους έδινε πολλές φορές δύναμη να αντέχουν τα βάσανα. Γνωρίζοντάς το αυτό, οι κομμουνιστές προσπαθούσαν να τους κλέβουν ακόμη κι αυτή την ελπίδα.

---

⁵⁴ Βλ., παραδείγματος χάριν, την περιγραφή μίας τέτοιας υποτιμητικής έρευνας εν Α. ΟΤΕΛ PETRESCU, *Strigat-am către Tine, Doamne* [Εκέκραξα προς Σε, Κύριε], εκδ. Fundației Buna Vestire, Βουκουρέστι 2000, σ. 307: «Τί πανάθλιο ήταν, τί ταπεινωτικό;! Αν και έχουν περάσει τόσα χρόνια, όταν το σκέφτομαι, ακόμη νιώθω να αγανακτεί όλο μου το είναι. Μόνο ένας διεστραμμένος θα μπορούσε να δώσει μία τέτοια προσταγή: όλη η φυλακή, εκατοντάδες γυναίκες, να υποβάλλονται σε τέτοιο εξευτελισμό. Ποιά βλαβερή βόμβα για τον κομμουνισμό θα μπορούσε να κρύβεται εκεί!»

⁵⁵ Οι επιστολές, τα πακέτα ή οι επισκέψεις ήταν σπάνιο θέαμα στις φυλακές, προνόμια που κρατούνταν ιδιαίτερα – αλλά όχι αποκλειστικά – για όσους είχαν πουλήσει την συνείδηση τους και είχαν γίνει πληροφοριοδότες. Ως εκ τούτου, πολλοί από τους κρατούμενους δεν κατάφεραν να έρθουν σε επαφή με τους συγγενείς τους σε όλη τη διάρκεια της φυλάκισής τους, ίσως μόνο μέσω συγκρατουμένων που αποφυλακίζονταν. Ειδήσεις για τους αγαπημένους τους έρχονταν μόνο μέσω γνωστών τους που είχαν φυλακισθεί μετά απ' αυτούς.

Οι γυναίκες των φυλακισμένων υποβάλλονταν σε έντονες πιέσεις για να χωρίσουν απ' τους συζύγους τους, απειλώντας τες με ανεργία ή με αποβολή των παιδιών τους από το σχολείο. Κάποιες απ' αυτές υποχωρούσαν, συνήθως από αγάπη για τα παιδιά τους. Άλλες υπέγραφαν τα χαρτιά διαζυγίου για να αποφύγουν την πίεση, αλλά περίμεναν πιστές το σύζυγο για πολλά χρόνια ή μετακόμιζαν στα πεθερικά τους σαν πράξη αφοσίωσης. Φυσικά, οι κομμουνιστές έκαναν χρήση των χαρτιών διαζυγίου για να καταρρακώσουν τους φυλακισμένους και να τους αποδείξουν ότι είχαν εγκαταλειφθεί ακόμη κι απ' τους αγαπημένους τους. Αυτό αντιστοιχούσε συχνά με μία πραγματική τραγωδία για τον κρατούμενο, ο οποίος δεν μπορούσε να ξέρει ότι η σύζυγος είχε υπογράψει το διαζύγιο για τη διασφάλιση των παιδιών τους, περιμένοντάς τον πιστή. Υπάρχουν περιπτώσεις όπου οι κομμουνιστές έδειξαν στους φυλακισμένους πλαστά χαρτιά διαζυγίου ή ψεύτικα πιστοποιητικά θανάτου των αγαπημένων τους, αποκλειστικά και μόνο για να καταρρεύσει η ψυχική τους αντοχή⁵⁶.

Μία άλλη μορφή απομόνωσης των κρατουμένων ήταν η απουσία οποιασδήποτε εξωτερικής πληροφόρησης και κάθε μορφής πολιτισμού. Άλλωστε, η παιδεία ήταν δηλωμένος εχθρός του κομμουνισμού, επειδή προϋπέθετε την καλλιέργεια της ελεύθερης και προσωπικής νόησης, την οποία ο κομμουνισμός αντιπαθούσε εξαρχής. Γι' αυτό, απαγόρευαν αυστηρά στους κρατουμένους την πρόσβαση σε κάθε μέσο ενημέρωσης, περιοδικά, εφημερίδες, βιβλία κ.λπ.: ακόμη και τα πιο βασικά εργαλεία γραφής, το μολύβι και το χαρτί, ήταν εντελώς ανεπίτρεπτα. Εξάλλου, οι επανειλημμένες έρευνες στόχευαν στην εύρεση αυτών ακριβώς των μέσων

---

⁵⁶ Ένα συγκλονιστικό παράδειγμα μου διηγήθηκε προσωπικά ο Ηλίας Τούντορ, πατέρας του γνωστού ρουμάνου τραγουδιστή Γεώργιου Τούντορ. Ο Ηλίας έκανε πολλά χρόνια φυλακή, και κάποια στιγμή ενώ ήταν μέσα, ο δεσμοφύλακας μπήκε στο κελί του και τού είπε: «Εσύ είσαι ο Ηλίας Τούντορ;» «Ναι!», απάντησε αυτός. «Υπόγραψε εδώ. Ο γιος σου πέθανε σε ατύχημα.» Όταν είδε το επίσημο έγγραφο, ο Ηλίας έπεσε να πεθάνει. Κατέρρευσε εντελώς ψυχολογικά. Όσο κι αν προσπάθησαν οι συγκρατούμενοί του να τον παρηγορήσουν, να του πουν ότι όλο αυτό μπορεί να ήταν ψέμα των κομμουνιστών, δεν πέτυχαν τίποτα. «Αφήστε με», τους έλεγε. «Εγώ είμαι κρατικός υπάλληλος και ξέρω τι θα πει επίσημο έγγραφο. Δεν μπορείς να τα νοθεύεις αυτά.» Ενώ ήταν έτσι πεσμένος και δεν ήθελε πλέον να φάει, ένα βράδυ βλέπει στον ύπνο τον γιό του, τον Γεώργιο, πίσω από το σπίτι τους να του λέει με πολύ έντονο τρόπο: «Μπαμπά, δεν πέθανα!» Και πάλι του έλεγε: «Μ' ακούς, δεν πέθανα!» Και τρίτη φορά: «Δεν πέθανα, μπαμπά!». Μετά απ' αυτό το παρηγορητικό όνειρο, ο Ηλίας άρχισε να συνέρχεται. Και όντως, όταν βγήκε απ' τη φυλακή, βρήκε τον γιο του ζωντανό. Και μάλιστα όταν του διηγήθηκε τι είχε συμβεί, ο Γεώργιος του αποκάλυψε ότι ακριβώς την ίδια νύχτα είχε κι αυτός ονειρευθεί τον πατέρα του πίσω από το σπίτι τους να του λέει τα ίδια λόγια. Βλ. και I. TUDOR, *Mlaștina deznădejzii* [Ο βάλτος της απελπισίας], εκδ. Fundația Scrisul Românesc, Βουκουρέστι 2008.

γραφήs – ή άλλων παρόμοιων που είχαν δημιουργηθεί απ' την εφευρετικότητα των κρατουμένων για να αναπληρώσουν την απουσία του μολυβιού και του χαρτιού. Η ανακάλυψη τέτοιων μέσων απ' τις αρχές αντιστοιχούσε σε βαριές ποινές των κρατουμένων. Βέβαια, παρ' όλους τους περιορισμούς, οι φυλακισμένοι κατάφεραν να βρίσκουν τρόπους για να σβήνουν τη δίψα τους για γνώση και παιδεία, ειδικά στην κατάσταση αδράνειας των ατελείωτων ημερών φυλάκισης. Όμως η απουσία βιβλίων, ειδήσεων και πληροφοριών αποτέλεσε για τους διανοούμενους (που ήταν η πλειονότητα των φυλακισμένων) μία πρόσθετη δοκιμασία, πολλές φορές δυσβάσταχτη. Μόνο στα τελευταία χρόνια πολιτικής φυλάκισης, για παράδειγμα κατά τη διάρκεια της «αναμόρφωσης» του Αϊούντ, υπήρξε διαθέσιμη λογοτεχνία, αποκλειστικά όμως ματεριαλιστική-μαρξιστική-κομμουνιστική.

Παρόλο που η φυλακή αυτή καθεαυτή αποτελούσε μια απομόνωση – από τους συγγενείς, τους γνωστούς, τον υπόλοιπο κόσμο – η ίδια περιέκλειε διάφορες βαθμίδες απομόνωσης και αποκλεισμού. Σε κάθε φυλακή υπήρχαν ειδικά κτίρια ή θάλαμοι τιμωρίας, κυριολεκτικές φυλακές εντός φυλακών, με πολύ αυστηρότερες συνθήκες κράτησης. Μιλήσαμε παραπάνω για τη Ζάρκα, καθώς και για τα ειδικά κρατητήρια ποινής, όπου οι φυλακισμένοι έπρεπε να κάθονται – σε απάνθρωπες συνθήκες πείνας και κρύου – για μέρες, ακόμα και για εβδομάδες ολόκληρες. Υπήρχαν επίσης και τμήματα που ονομάζονταν απομονωτικά, απ' τα οποία δεν έβγαζαν ποτέ τους φυλακισμένους για περπάτημα. Εδώ, η μερίδα τροφής ήταν μειωμένη στο μισό ή στο τέταρτο της κανονικής. Ένα άλλο περίφημο κρατητήριο ήταν η Μαύρη, που ονομαζόταν έτσι διότι είτε δεν είχε παράθυρα, είτε αυτά ήταν καλυμμένα, και ο κρατούμενος ζούσε στο απόλυτο σκοτάδι⁵⁷. Το αντίθετό του ήταν η Λευκή, κελλί που είχε παράθυρα με σπασμένα ή καθόλου τζάμια και χρησιμοποιούνταν ως κρατητήριο τιμωρίας το χειμώνα⁵⁸. Υπήρχαν και διάφοροι τύποι κρατητηρίων πολύ μικρών διαστάσεων, όπου ο φυλακισμένος μόλις που μπορούσε να κάνει μερικά βήματα ή να σταθεί όρθιος για να ξεμουδιάσει. Γενικά, στα κρατητήρια ποινής δεν υπήρχε κανενός είδους έπιπλο, και επομένως οι φυλακισμένοι αναγκάζονταν να στέκονται όρθιοι ή να περπατούν

---

⁵⁷ Βλ., παραδείγματος χάριν, P. C. BACIU, *ένθ' ανωτ.*, σ. 227.

⁵⁸ Βλ. την περιγραφή του πατρός Ζώσιμου Οάντσεα, εν ΠΡΕΣΒ. Ζ. ΟΑΝΣΕΑ, *ένθ' ανωτ.*, σσ. 98-99, ο οποίος φυλακίστηκε το χειμώνα σ' ένα τέτοιο κελλί για 30 μέρες.

συνέχεια η μοναδική τους ξεκούραση ήταν να ακουμπάνε στον τοίχο. Νά πώς περιγράφει ένα τέτοιο κρατητήριο η Ασπάζια Οτσέλ Πετρέσκου:

«Το κελλί της απομόνωσης βρισκόταν κάτω απ' τη σκάλα, επομένως το ταβάνι ήταν λοξό. Ήταν πολύ μικρό, τσίμα-τσίμα μπορούσες να κινηθείς: δύο βήματα απ' την πόρτα μέχρι τον απέναντι τοίχο, ο οποίος ήταν χαμηλός, χαμηλότερος απ' το ύψος μου. Ένωθες σαν θηρίο στο κλουβί. Έκανε και φοβερό κρύο. Η εξώπορτα ήταν πάντα ανοιχτή κι έτσι ο κρύος αέρας τρύπωνε κάτω απ' τη σκάλα· ήταν κάτι ανυπόφορο. Εκείνο το κελλί ποτέ δεν ζεστάθηκε, το κρύο ήταν αιώνιο... Απ' τις 5 το πρωί μέχρι τις 10 το βράδυ στριφογύριζες σαν τρελλός στο εντελώς άδειο κελλί, για να μην παγώσεις. Στις 10 το βράδυ σου έδιναν ένα αχυρένιο στρώμα που το έβαζες στο πάτωμα. Δεν είχες κανένα προφυλαγμένο μέρος, παντού ήταν εξίσου κρύα... Δεν μπορούσες να πλυθείς, ούτε σ' έβγαζαν για περπάτημα.»⁵⁹

Οι τιμωρίες στην απομόνωση – όπως και οι ξυλοδαρμοί – επιβάλλονταν για διάφορους λόγους, συνήθως ανόητους ή ανύπαρκτους⁶⁰. Οι δεσμοφύλακες τιμωρούσαν ιδιαίτερα όσους θεωρούνταν «απείθαρχοι» και εκδηλώνονταν με ανδρεία και αξιοπρέπεια μπροστά τους. Ο κύριος σκοπός των ποινών ήταν να μειώσουν και να συντρίψουν την ψυχική αντοχή τους. Μία απομόνωση μερικών ημερών δεν σήμαινε πολλά όσον αφορά τη μοναξιά – αντίθετα κάποιες φορές ήταν ευπρόσδεκτη (θα αναφερθούμε παρακάτω στο βάσανο της συγκατοίκησης)⁶¹. Όταν όμως η απομόνωση συνεχιζόταν για μήνες ολόκληρους και ο κρατούμενος δεν ήξερε ή δεν κατάφερε να στρέψει το βλέμμα του προς τα έσω για να ενεργοποιήσει τα εσωτερικά του προσόντα, αυτή γινόταν ακραία επώδυνη. Επί παραδείγματι, η Ασπάζια Οτσέλ Πετρέσκου μας αφηγείται για μία δημοσκόπηση που έγινε στη φυλακή της Μίσλεα, για το πιο ήταν η πιο δυσβάσταχτη κακουχία στη φυλακή:

---

⁵⁹A. OȚEL PETRESCU, *ένθ' ανωτ.*, σ. 308.

⁶⁰ Βλ., παραδείγματος χάριν, ΠΡΕΣΒ. Ν. GREBENEA, *ένθ' ανωτ.*, σσ. 309-310: «Αλλά υπήρχαν και περιπτώσεις να μην έχεις κάνει κάτι κακό κι όμως να τιμωρηθείς. Αυτό γινόταν για να μηδενίσουν την αντοχή του κρατουμένου, αφού το ζεστό γεύμα για τους τιμωρημένους είναι ανά δύο ημέρες. Και νά που βρίσκομαι πάλι τιμωρημένος χωρίς λόγο!»

⁶¹ «Μόλις μπήκα στο κελλί [απομόνωσης], νιώθω αμέσως μία έντονη χαρά. Αποτραβιέμαι στη κρυφή γωνία αριστερά απ' την πόρτα για να χαρώ ελεύθερα. Κύριε, τι δώρο! Ύστερα από ένα χρόνο συγκατοίκησης σ' ένα στριμωγμένο κελλί, χωρίς δυνατότητα καμμίας στιγμής ησυχίας και μοναξιάς, νά που βρίσκομαι στην πολυπόθητη όαση για περισυλλογή.» ΠΡΕΣΒ. L. BRANZAS, *ένθ' ανωτ.*, σ. 150.

«Τί είναι πιο δυσβάσταχτο: η πείνα, το κρύο, ο τρόμος, η βρόμα, ο συνωστισμός ή η μοναξιά; Εκπληκτικό: το πιο δυσβάσταχτο στη φυλακή ήταν η μοναξιά, και αυτό ήταν από μόνο του ισχυρή ένδειξη για την σημασία που είχε η κοινότητα για μας.»⁶²

Ο ίδιος ο πατήρ Γεώργιος Κάλτσιου, άνθρωπος μοναδικής ψυχικής αντοχής, ομολογεί ότι και γι' αυτόν η μεγαλύτερη δυσκολία της φυλακής ήταν η απομόνωση και η μοναξιά.

«Τι υποφέρατε δυσκολότερα σ' αυτή τη δεύτερη φυλάκισή σας; – Την απομόνωση. Αυτή ήταν. Την πείνα την είχα συνηθίσει, τις ύβρεις τις δεχόμουν αγόγγυστα. [...] Αλλά η απομόνωση ήταν πολύ δύσκολη. Απ' αυτήν την άποψη, η πρώτη περίοδος φυλάκισης ήταν καλύτερη, με την έννοια ότι ήμασταν όλοι μαζί οι κρατούμενοι... Προσευχόμασταν, κάποτε μαλώναμε, αλλά δεν ήμουν μόνος. Τώρα, σχεδόν όλη την περίοδο ήμουν μόνος. Ήμουν απομονωμένος σ' ένα κελλί και δεν μιλούσαμε κανέναν, έβλεπα μόνο τον δεσμοφύλακα, ο οποίος μου συμπεριφέρονταν πολύ άσχημα, αφού με είχεν στείλει εκεί μ' έναν ειδικό προορισμό: το θάνατο. Γι' αυτό, κάθε στήριξη που έπαιρνα απ' τους ανθρώπους ήταν για μένα πολύ σημαντική.»⁶³

Αλλά η μοναξιά δεν ήταν μόνο καταστρεπτική. Υπήρχαν – όπως έχουμε δει – άνθρωποι που ήξεραν πώς να τη χρησιμοποιήσουν για το πνευματικό τους όφελος, που ήταν ικανοί να την μετατρέπουν σε ευκαιρία πνευματικής εμβάθυνσης, εσωτερικής, ταξινόμησης του ψυχικού τους κόσμου, προσέγγισης στο Θεό με την προσευχή. Για τους μηχανισμούς μετατροπής της απομόνωσης και της μοναξιάς – που αποδεικνύονται και για μας πολύ ψυχοφελείς – θα μιλήσουμε στο κατάλληλο τμήμα της διατριβής μας. Εδώ θα υπενθυμίσουμε μόνο ότι αυτή η μετατροπή εξαρτήθηκε απ' την ψυχική δομή του καθενός, απ' τη δυνατότητά του να ενεργοποιήσει τα εσωτερικά του προσόντα, καθώς και απ' την πνευματική κατάσταση και εμπειρία του. Παραθέτουμε μια αναφορά:

«Εγώ πάντα προτιμούσα τα μειονεκτήματα της Ζάρκα απ' τον συνωστισμό ή απ' το να έχω μόνο έναν συγκρατούμενο στο κελλί μου. Σπάνια συμβαίνει δύο άνθρωποι να συμφωνούν τέλεια ή να νιώθουν καλά μαζί. Γι' αυτό, η μοναξιά για όσους ξέρουν να βρίσκουν – ή μάλλον να ανακαλούν – τα εσωτερικά τους χαρίσματα

---

⁶² Α. ΟΤΕΛ PETRESCU, *ένθ' ανωτ.*, σ. 207.

⁶³ Ζωή Κάλτσιου, σ. 113.

είναι προτιμότερη. Ένας άνθρωπος που δεν έχει περάσει από φυλακή δεν μπορεί να το καταλάβει αυτό. Αυτός, για παράδειγμα, σκέφτεται έναν καλό φίλο, με τον οποίο θα περνούσε πολύ καλύτερα απ' ότι μόνος του. Είναι αλήθεια, αλλά για περιορισμένο διάστημα· ακόμη και η καλύτερη φιλία δεν μπορεί να είναι τόσο ιδανική ώστε να μοιάζει τέλεια. Ξέρω περιπτώσεις όπου οι καλύτεροι φίλοι έτυχε να απομονωθούν μαζί και τελικά κατέληξαν να εκνευρίζει ο ένας τον άλλο και να επιθυμούν την αλλαγή! Αναμφίβολα, η απομόνωση είναι προτιμότερη μόνο για όσους έχουν την ικανότητα εσωτερικήκευσης, αλλιώς αυτή οδηγεί αρκετά γρήγορα σε σοβαρή νευρασθένεια, ακόμη και αλλοφροσύνη.»⁶⁴

Ανατρεπτικότερη της σωματικής απομόνωσης ήταν η ψυχική. Ουσιαστικά, όλοι αυτοί οι τρόποι απομόνωσης που χρησιμοποιούσαν οι κομμουνιστές στόχο είχαν τη διάλυση της ψυχικής επαφής και αλληλεγγύης μεταξύ ανθρώπων – το σημαντικότερο στοιχείο επιβίωσης και αντοχής⁶⁵. Οι αρχές επεδίωκαν με κάθε δυνατό μέσο την ψυχική απομόνωση του ανθρώπου. Πρώτα απ' όλα προσπαθούσαν να κόψουν με κάθε τρόπο και την πιο στοιχειώδη επαφή: η επικοινωνία με διάφορες μεθόδους – σημειώματα, σήματα Μορς, συνομιλία απ' τον τοίχο κ.λπ. – ήταν απολύτως απαγορευμένη, και οι κυρώσεις πολύ αυστηρές. Οι κρατούμενοι μεταφέρονταν απ' το ένα κελί στο άλλο με σκεπασμένα μάτια, για να μην μπορούν να βλέπονται μεταξύ τους. Ακόμη και τα χαμόγελα ή τα κρυφά βλέμματα αποτελούσαν λόγο ξυλοδαρμού ή ποινής. Επιπλέον, οι κομμουνιστές έσπερναν με δαιμονική επιμονή κι εφευρετικότητα τη δυσπιστία, την καχυποψία, την υπόνοια και το διχασμό μεταξύ των φυλακισμένων. Για το σκοπό αυτό χρησιμοποιούσαν κυρίως πληροφοριοδότες, οι οποίοι έπρεπε να διατηρούν μια συνεχή ατμόσφαιρα έντασης και δυσπιστίας μεταξύ των κρατουμένων, να σκορπίζουν ψεύτικες πληροφορίες, να δυσφημίζουν διάφορα άτομα ή να δημιουργούν συγκρούσεις και εχθρότητες. Φυσικά, το όπλο καταπολέμησης της ψυχικής μοναξιάς ήταν η ανθρώπινη αλληλεγγύη, η χριστιανική αγάπη και η απέραντη εμπιστοσύνη στην καλοσύνη της ανθρώπινης φύσης, παρ' όλες τις πτώσεις και την άβυσσο της ψυχής. Νά τι λέει γι' αυτό το θέμα ο πατήρ Γεώργιος Κάλτσιου:

---

⁶⁴ I. PANTAZI, *Am trecut prin iad* [Πέρασα από την κόλαση], εκδ. Constant, Σιμπίου 21992, σ. 108.

⁶⁵ Περί του σημαντικού ρόλου της αλληλεγγύης και της κοινωνίας στις φυλακές, βλ. παρακάτω, σσ. 378 εε.

«Ακόμη και στις πιο φρικτές στιγμές, όταν το συναίσθημα της μοναξιάς με πλημμύριζε, ο φωτεινός λογισμός της ψυχικής μας αλληλεγγύης μου έφερνε τη λυτρωτική παρηγοριά. Κατάλαβα ότι η πιο μεγάλη οδύνη είναι η απομόνωση, όχι η σωματική, η υλική, αλλά η πνευματική απομόνωση, η απώλεια της ψυχής στο μηδέν της μοναξιάς. Κι όπου υπάρχει αγάπη, υπάρχει και κοινωνία, παρά τους τοίχους, τα κάγκελα, τον τρόμο.»⁶⁶

Ο ίδιος πατήρ Γεώργιος Κάλτσιου διηγείται ένα πολύ συγκινητικό περιστατικό, που απεικονίζει με μεγάλη σαφήνεια τις δαιμονικές προσπάθειες των κομμουνιστών να καταστρέψουν τον άνθρωπο απομονώνοντάς τον σωματικά και ψυχικά, όπως και το θρίαμβο του πατρός Γεωργίου με θεϊκή παρέμβαση. Για την ομορφιά του, θα το αποδώσουμε ολόκληρο παρακάτω.

«Ήμουν στη δεύτερή μου φυλάκιση, βασανισμένος από πολύ καιρό πριν, σωματικά και ψυχικά. Δεν ήξερα τίποτα για την οικογένειά μου. Επανειλημμένα μου έλεγαν ότι η σύζυγός μου μ' εγκατέλειψε και με χώρισε. Ότι ο Ανδρέας, το παιδί μου, με μισεί και λέει ότι ντρέπεται μ' έναν τέτοιο πατέρα. Ότι οι μαθητές του Θεολογικού Λυκείου με καταριούνται γιατί κατέστρεψα το μέλλον τους. Όλοι σ' εγκατέλειψαν, δεν το κατάλαβες αυτό;, μου έλεγαν. Κάθε μέρα μου το επαναλάμβαναν. Και μου έφερναν αποδείξεις που έμοιαζαν αληθινές... Σ' ένα σημείο, το μυαλό μου δεν μπόρεσε ν' αντέξει άλλο και υπέκυψε. Κόντεψα να τρελαθώ. Ένιωθα εγκαταλελειμμένος απ' όλους. Μία νύχτα, με τις τελευταίες δυνάμεις μου, φώναξα τη μητέρα μου: *Μαμά, μαμά, ακόμα κι εσύ μ' εγκατέλειψες...!* Η μητέρα μου ήταν μία πολύ πιστή γυναίκα, σαν λαϊκή αγία. Κι εκείνη τη νύχτα εμφανίστηκε στ' όνειρό μου. Αλλά είχε ένα σκοτεινό και λυπημένο πρόσωπο, κάτι που ποτέ δεν είχα ξαναδεί σ' αυτήν. Αυτή ήταν πάντα φωτεινή. Και με μάλωσε: *Πώς μπόρεσες να πιστέψεις ότι σ' εγκατέλειψα; Ξύπνησα και κατάλαβα ότι η απόγνωση, η αμφιβολία μου ήταν αμαρτία. Την επόμενη μέρα – έτσι οικονόμησε ο Θεός – η σύζυγός μου ήρθε να με δει. Της είχαν δώσει άδεια να μ' επισκεφθεί. Και τότε έμαθα ότι όλος ο κόσμος με αγαπούσε, ήταν δίπλα μου· κι αυτή, και ο γιός μου, και οι μαθητές μου. Το κακό υπήρχε μόνο στο μυαλό μου. Έτσι είναι και γενικά: οι λογισμοί είναι ανακριτές που μας ψιθυρίζουν*

---

⁶⁶ Ζωή Κάλτσιου, σ. 237.

ψεύτικα. Αργότερα κατάλαβα ότι δεν είναι η ελπίδα στους ανθρώπους αμαρτία, όπως νόμιζα εγώ, αλλά η αμφιβολία. Ότι εν Χριστώ ζωή σημαίνει και ότι ο πλησίον είναι δίπλα μας, με τον μικρό ή μεγαλύτερο ψυχικό του πλούτο, ως άνθρωπος. Ότι οι λογισμοί εγκατάλειψης και αμφιβολίας ήταν ψεύτες ανακριτές. Και ιδιαίτερα ότι η ελπίδα είναι η δύναμη της αγάπης.»⁶⁷

4.7 Το βασανιστήριο με το χρόνο

Οι παράλογες προβλέψεις των κανονισμών, καθώς και η αυστηρή τήρησή τους, απέβλεπαν στο να εξοντώσουν κάθε ενδεχόμενη δράση των φυλακισμένων, σωματική ή νοητική. Αυτό τους έβαζε μπροστά σ' ένα από τα πιο επώδυνα βασανιστήρια, ακόμη σκληρότερο εφόσον ήταν αόρατο: το βασανιστήριο με το χρόνο. Αυτό εκδηλώνονταν κυρίως σε περιόδους απομόνωσης, αλλά βίωνονταν εξίσου και στη διάρκεια της κανονικής φυλάκισης, όταν τα κελιά παρακολουθούνταν ασταμάτητα απ' τους δεσμοφύλακες, σχεδόν ανά λεπτό.

Γι' αυτό το βασανιστήριο – και ειδικά για τα μέσα αντοχής του – έχουν γραφτεί αξιομνημόνευτες σελίδες. Αυτό το βασανιστήριο είχε τεράστια πνευματική σημασία, γιατί έβαλε τον άνθρωπο αντιμέτωπο με τον εαυτό του, να βιώνει το να είναι – όπως γράφει ο πατήρ Νικόλαος Στάινχαρντ. Αυτή η κατάσταση είναι παρόμοια με την αιωνιότητα (όπου δεν κάνεις, αλλά είσαι) και αναγκάζει τον άνθρωπο να βρει στον εσωτερικό του κόσμο και στο Θεό τα αναγκαία για την επιβίωσή του εφόδια. Όσοι κατάφεραν να το κάνουν αυτό – δυστυχώς όχι πάρα πολλοί – μπόρεσαν να κρατήσουν την ψυχική τους αντοχή, αυξάνοντάς την μάλιστα με την ανακάλυψη του εσωτερικού τους πλούτου.

«Στο κελλί», γράφει ο πατήρ Λίβυο Μπρίνζας, «οι τρεις μεγαλύτεροι εχθροί μας είναι: το κρύο, η πείνα και η αναγκαστική απραξία. Ενώ η καταναγκαστική εργασία τρομάζει έναν κρατούμενο, η αναγκαστική απραξία είναι εξίσου τρομερή. Μπροστά σε μια επιλογή μεταξύ των δύο, ένας παλιός κρατούμενος θα αμφέβαλε στιγμιαία τι πραγματικά να διαλέξει, αφού και τα δύο είναι εξίσου ανυπόφορα. Μετά από κάποιο καιρό, νίκησα και την απραξία μ' ένα καθημερινό πρόγραμμα εσωτερικής

---

⁶⁷ Αυτόθι, σσ. 294-295.

δράσης, που δεν μου άφηνε σχεδόν καμμία στιγμή ανεκμετάλλευτη.»⁶⁸

Ο πατήρ Νικόλαος Στάινχαρντ περιγράφει επίσης αυτόν τον αγώνα με το χρόνο:

«Το βασανιστήριο χωρίς όργανα βασανισμού, μόνο με την αντιμέτωπη τοποθέτηση – στο κενό – δύο υπάρξεων: του ανθρώπου και του καθαρού χρόνου. Το βασανιστήριο με το Χρόνο. Ο Άνθρωπος και ο Χρόνος, τίποτε άλλο: γέμισέ τον! Το βασανιστήριο με την ελπίδα του Viller de l'Isle Adam· ενώ εδώ, το βασανιστήριο με το χρόνο και το μυστήριο. Δεν ξέρεις τί υπάρχει γύρω σου όταν σε πάνε με μαύρα γυαλιά, δεν ξέρεις από πού προέρχονται οι οδυνηρές κραυγές (τις περισσότερες φορές, μαγνητοφωνημένα ουρλιαχτά σε δίσκους), δεν ξέρεις ποτέ τί ώρα είναι (τους αγρότες δεν τους νοιάζει). «Η κινεζική σταγόνα» του βλέμματος που κάθε είκοσι δευτερόλεπτα σε παρατηρεί. Ο χρόνος – αόρατο βασανιστικό όργανο, που δεν αφήνει ίχνη, αποτελεσματικότερο απ' το λαστιχένιο μπαστούνι. Ο χρόνος – το μεγαλύτερο δώρο· αλλά κι ο πιο ανελέητος εχθρός, όταν είναι αφηρημένος και άδειος, όταν γίνεται μια καμπάνα κενού στην οποία κατοικεί μόνο η ανησυχία, η ανασφάλεια, η ασυγκράτητη φαντασία. Το πρακτικό συμπέρασμα; Ένα μόνο ξέρω: να γεμίσει κάθε άνθρωπος τη μνήμη του με καλά έργα για να έχει με τι να παρηγορείται και να θεραπεύεται. Αυτά μόνο μπορούν να γλυκαίνουν το αργό και κρύο διάβα του καθαρού χρόνου.»⁶⁹

4.8 Ο συνωστισμός και η κόλαση της συγκατοίκησης

«Το αντίθετο του βασανιστηρίου με το χρόνο», συνεχίζει ο πατήρ Νικόλαος Στάινχαρντ, «είναι το βασανιστήριο της συγκατοίκησης με 100 άτομα σε μία αίθουσα 20 τμ. Το αληθινό όνομα γι' αυτό είναι τρελλοκομείο, αφού σε ακραία πιεστικές συνθήκες ο άνθρωπος τρελλαίνεται. Η φυλακή, για να το πούμε έτσι, είναι απλό πράγμα· το φοβερό είναι το τρελλοκομείο. Και οι υπεύθυνοι έκαναν τα πάντα για να μετατρέπουν τη φυλακή σε τρελλοκομείο. Το ξύλο, οι πιο άγριες ωμότητες, τα πιο μελετημένα σωματικά

---

⁶⁸ ΠΡΕΣΒ. L. BRANZAȘ, *ένθ' ανωτ.*, σ. 19.

⁶⁹ N. STEINHARDT, *ένθ' ανωτ.*, σσ. 253-254.

βασανιστήρια είναι παιγνιδάκι σε σύγκριση με το βασανιστήριο της τρέλλας.»⁷⁰

Πράγματι, στον αντίποδα της απομόνωσης βρισκόταν ο συνωστισμός. Την περίοδο της πολιτικής φυλάκισης, όλες οι φυλακές της Ρουμανίας ήταν κατάμεστες. Αφού ανέλαβαν την ηγεσία, οι κομμουνιστές άρχισαν σύντομα τη βάνουση καταστολή κάθε αντίστασης και, σε μικρό διάστημα, σημαντικό μέρος του πληθυσμού κατέληξε πίσω απ' τα κάγκελα. Ως εκ τούτου, οι παλιές φυλακές έγιναν ανεπαρκείς για το μεγάλο αριθμό κρατουμένων και η ανέγερση καινούριων φυλακών δεν μπορούσε να συμβαδίσει με τον μεγάλο αριθμό συλληψέων. Η φυλακή του Αϊούντ, χωρητικότητας 1000 κρατουμένων, είχε φθάσει να αριθμεί μέχρι 5000. Το ίδιο έγινε και σε όλες τις υπόλοιπες φυλακές της χώρας. Συνεπώς, οι κρατούμενοι στοιβάζονταν σε υπερπληρωμένα δωμάτια, με εντελώς ακατάλληλες συνθήκες διαβίωσης και υγιεινής. Μεγάλο μαρτύριο υπήρξαν οι κουβάδες με τα περιττώματα, οι οποίοι κρατούνταν μέσα στο δωμάτιο και άδειαζαν μόνο πρωί και βράδυ. Η ατμόσφαιρα γινόταν έτσι αποπνικτική, ενώ οι φυλακισμένοι βρισκόταν στην άβολη θέση να κάνουν της φυσικές τους ανάγκες ενώπιον των συγκρατούμενων τους⁷¹.

Έχουν σωθεί περιγραφές εφιαλτικών στιγμών από τη φυλακή της Ζιλάβα, υπόγεια φυλακή-πέρασμα με μεγάλα δωμάτια, όπου στριμώχτηκε ένας απίστευτος αριθμός ανθρώπων. Για παράδειγμα, ο Τραϊανός Ποπέσκου φυλακίστηκε στο θάλαμο «6 Ρεντουίτ» της Ζιλάβα απ' το 1950 μέχρι το 1951. Αυτό που μας αφηγείται αγγίζει το φρικαλέο. Στο θάλαμο που αριθμούσε το μάξιμουμ 100 θέσεις είχαν στοιβαχθεί πάνω από 600 κρατούμενοι. Ήταν καλοκαίρι και η ζέστη ήταν αβάστακτη. Ο θάλαμος είχε μόνο ένα παράθυρο, που ήταν σκεπασμένο. Κοιμούνταν από 2-3 άτομα σ' ένα κρεβάτι, σε πολυώροφες κουκέτες, καθώς και κάτω στο μπετόν. Οι προνομιούχες θέσεις ήταν οι εσοχές των παραθύρων. Επειδή οι κουβάδες ήταν εντελώς ανεπαρκείς για τόσους ανθρώπους, οι φυσικές ανάγκες γίνονταν στο πάτωμα. Ο αέρας στο θάλαμο δεν ήταν μόνο δύσοσμος, αλλά κι ανεπαρκής. Για ν' αποφύγουν την ασφυξία, οι κρατούμενοι ξάπλωναν με

---

⁷⁰ *Αυτόθι.*

⁷¹ Στην παρένθεση αναφέρω εδώ μία άλλη μορφή εξευτελισμού στις φυλακές: όταν οι κρατούμενοι δεν είχαν τους κουβάδες μέσα στο κελλί και τους έβγαζαν στην τουαλέτα, τους υποχρέωναν να κάνουν την ανάγκη τους μπροστά στα μάτια του δεσμοφύλακα. Ο μητροπολίτης Βαρθολομαίος Ανανία ομολογεί ότι, λόγω της σεμνότητάς του, ένα από τα μεγαλύτερα βάσανα της φυλακής ήταν γι' αυτόν η δυσκοιλιότητα: όταν ο δεσμοφύλακας τον έβγαζε για τουαλέτα και έμενε δίπλα του, αυτός μπλοκαριζόταν εντελώς. V. ANANIA – *Memorii [Απομνημονεύματα]*, εκδ. Polirom, Ιάσιο 2009, σ. 234.

τη σειρά στο κατώφλι της πόρτας, όπου έμπαινε λίγο εξωτερικός αέρας. Λόγω του συνωστισμού, τη νύχτα στο κρεβάτι οι άνθρωποι αναγκάζονταν να γυρίσουν πλευρό συγχρόνως, με προσταγή. Στις ήδη άθλιες συνθήκες, οι κομμουνιστές αποφάσισαν να μην βγάζουν τους κρατούμενους απ' τους θαλάμους τους ούτε για περπάτημα και να τους δίνουν φαγητό (μια φορά την ημέρα) στο κελλί. Ακολούθησε η κόλαση:

«Όλοι έμειναν μόνο με τα σώβρακα. [...] Ο ιδρώτας που έτρεχε ποτάμι μούσκευε τα στρώματα, που δεν προλάβαιναν να στεγνώσουν. Στην επάνω κουκέτα, δίπλα στην πόρτα, υπήρχαν 3-4 αχυροστρώματα, μουσκεμένα στον ιδρώτα. Απ' όλα αυτά, καθώς και απ' τα σώματά μας, εξέπεμπαν όλα τα είδη κακοσμίας, την οποία εμείς ούτε καν αντιλαμβανόμασταν πλέον.⁷² Το μπετόν είχε σκεπαστεί με ένα κολλώδη πηλό, στον οποίο μερικοί ξάπλωναν για να δροσισθούν. Επειδή ο ιδρώτας δε σταματούσε ποτέ, έπρεπε να βρούμε άλλον τρόπο να τον εξαλείψουμε: σκουπιζόμασταν με κομμάτια υφάσματος, τα οποία ύστερα στραγγίζαμε σε καραβάνες για να πλένουμε μ' αυτόν τον ιδρώτα τα ρούχα μας. [...] Ο αέρας δεν ήταν τίποτε άλλο παρά μία ξινή και δυσώδης μπόχα, που είχε αρχίσει να τρυπά τους πνεύμονες και τα μάτια μας. Αρχισαν να εμφανίζονται οι επιπεφυκίτιδες, η αλμύρα του ιδρώτα έβλαπτε τον ρινικό βλεννογόνο, ενώ στο στόμα βγάζαμε άφθες. [...] Αρχισαν οι πονοκέφαλοι, οι ζάλες και οι λιποθυμίες, ιδιαίτερα στους ηλικιωμένους. Αλλά αυτή η κόλαση δεν είχε φθάσει στο απόγειό της. [...] Σε λίγο εμφανίστηκε στο δωμάτιό μας μια άλλη συμφορά, η διάρροια. Αυτή έφθασε κάποιους στον παροξυσμό, κοντά στην τρέλλα, επειδή δεν μπορούσαν να φάνε και έκαναν συνέχεια εμετό λόγω της δυσσομίας του δωματίου.»

Τελικά, οι αρχές σταμάτησαν το βάσανο, επειδή εμφανίστηκε η χολέρα και πολλοί άρχισαν να πεθαίνουν.

«Η πόρτα άνοιξε και οι δεσμοφύλακες μας διέταξαν να βγούμε. Κοντεύαμε να πατήσουμε ο ένας τον άλλον: ο καθένας προσπαθούσε να φθάσει πρώτος στο λυτρωτικό αέρα. Αλλά κανένας δεν μπορούσε να κάνει τίποτε περισσότερο παρά να

---

⁷² Σε μία παρόμοια αφήγηση, ο Μάρκελλος Πετρισόρ λέει ότι ο αέρας ήταν τόσο βαρύνει σ' έναν τέτοιο θάλαμο, ώστε αν τύχαινε απ' τα παντζούρια του παραθύρου να μπει μια μύγα στο κελλί, έπεφτε αμέσως νεκρή. Μ. PETRIȘOR, *La capăt de drum* [Στο τέλος του δρόμου], εκδ. Institutul European, Ιάσιο 1997, σ. 145.

σέρνεται. Σηκωθήκαμε δύσκολα, ακουμπώντας ο ένας στον άλλον και βοηθώντας τους λιπόθυμους και τους εξαντλημένους. Δεν ήμασταν μία ομάδα ανθρώπων, αλλά μία μάζα σκελετών με γουρλωμένα μάτια, μέσα στα οποία δεν σπίθιζε ούτε μία σταλιά ζωής. Είχαμε χαμένο, παραιτημένο βλέμμα, περιμένοντας το τέλος. Σερνόμασταν υπό το βλέμμα των δεσμοφυλάκων, φοβισμένοι και οι ίδιοι από την ανθρώπινη καταστροφή που είχαν μπροστά τους. [...] Πάντως, για μας ο κίνδυνος είχε περάσει, τώρα ήμασταν πέρα από τα όρια της ανθρώπινης αντοχής. Ότι και να μας συνέβαινε πλέον δεν θα μπορούσε να ξεπεράσει τον εφιάλητη που είχαμε ζήσει εδώ και δύομιση μήνες. [...] Μόνο όταν έφθασα πάλι στο θάλαμο αντιλήφθηκα το μέγεθος της καταστροφής και της αθλιότητας στην οποία είχαμε ζήσει τόσο καιρό. Τα στρώματα ήταν ένας σωρός κοπριάς, γιατί είχαν ποτίσει ιδρώτα, ούρα και κόπρανα. Σέρναμε τα χαλάκια, που ήταν μούσκεμα στον ιδρώτα και είχαν γίνει σαν βούρκος. [...] Όλος ο θάλαμος ήταν ένας πελώριος βόθρος. Και να σκεφθείς ότι εκεί είχαν ζήσει εκατοντάδες ανθρώπων.»⁷³

Δεν ήταν μόνο ο συνωστισμός που προκάλεσε πόνο στους κρατούμενους. Η ίδια η συνύπαρξη, όταν οι άνθρωποι φυλακίζονται μαζί για μακρύ διάστημα, γίνεται μεγαλύτερο βάσανο από πολλές μορφές βασανισμού. Αυτό το μαρτυρούν όλοι όσοι πέρασαν απ' τις κομμουνιστικές φυλακές.

«Η κράτηση δύο ή περισσότερων ανθρώπων για μεγάλο διάστημα σε τέσσερεις τοίχους κάνει αδύνατη τη συμβίωσή τους», γράφει ο Δημοσθένης Αντρονέσκου.⁷⁴

Ο ίδιος περιγράφει την περίοδο που προηγήθηκε της «αναμόρφωσης του Αϊούντ», περίοδος που ονομάστηκε «το μεγάλο μαρμάρωμα» επειδή άφησαν τους κρατούμενους για δύο χρόνια χωρίς να τους αλλάξουν κελλιά. Αυτό δημιούργησε μία μεγάλη δυσφορία στους φυλακισμένους, τεράστια ένταση μεταξύ τους, παρότι τις περισσότερες φορές αυτοί ήταν αξιόλογα πρόσωπα, αδέρφια στον πόνο, κάποιοι μάλιστα και στενοί φίλοι. Τους ψυχικούς μηχανισμούς που καθιστούν την συνύπαρξη μία κόλαση – όταν

---

⁷³ Βλ. T. POPESCU, *File din procesul comunismului* [Φύλλα από τη δίκη του κομμουνισμού], εκδ. Scara, Βουκουρέστι 2004, σσ. 210-213.

⁷⁴ D. ANDRONESCU, *Reeducarea de la Aiud. Peisaj lăuntric. Memorii și versuri din închisoare* [Η αναμόρφωση του Αϊούντ. Εσωτερικό τοπίο. Αναμνήσεις και στίχοι από τη φυλακή], εκδ. Christiana, Βουκουρέστι 2009, σ. 45.

αυτή διαρκεί ένα αφύσικα μακρύ διάστημα, χωρίς κανένα περιθώριο για τον άνθρωπο έστω και ελάχιστης μοναξιάς ή αλλαγής περιβάλλοντος – περιγράφει με πολλή λεπτότητα ο Ιωάννης Ιανολίδε:

«Είχα σχεδόν ένα χρόνο που έμενα στην ίδια ομάδα τεσσάρων κρατουμένων στο κελλί, ώστε είχαμε φθάσει να ζούμε ασφυκτικά, να μην αντέχουμε ο ένας τον άλλο και να βρισκόμαστε σε μία παράλογη, μα αναπόφευκτη ένταση. Είχα κουραστεί απ' τις προσπάθειες να αποκαταστήσω την ειρήνη και την ομόνοια μεταξύ τεσσάρων ανθρώπων που δεν είχαν τίποτε να μοιράσουν, που ουσιαστικά βρίσκονταν στα ίδια οδοφράγματα και ήταν έτοιμοι για τον ίδιο θάνατο, αλλά είχαν ξεπεράσει τα όρια της αντοχής και της συνεννόησης. Είχαμε φθάσει μέχρι το σημείο που νιώθαμε και τις σκέψεις ο ένας του άλλου και αντιδρούσαμε σ' αυτές, υποψιαζόμενοι ακόμη και τις προθέσεις μας. Ο καθένας είχε έρθει εδώ με δική του ψυχική δομή, κληρονομιά, παιδεία και μόρφωση. Στην αρχή αυτή η ποικιλία μας γοήτευε, αφού μας προσέφερε μία φρεσκάδα αμοιβαίων πληροφοριών. Αλλά όταν έπεσαν οι ηθικοί φραγμοί, αναδείχθηκαν οι αδυναμίες του καθενός μας και οι μεταξύ μας διαφορές μετατράπηκαν σε ανυπόφορες διαμάχες, σ' ένα είδος επίθεσης του ανθρώπου στο συνάνθρωπό του. Σ' αυτές τις συνθήκες κατέφυγα στην προσευχή και το στοχασμό των ιερών, αλλά αυτό δεν σήμαινε ότι γλύτωσα απ' τις θλίψεις.»⁷⁵

4.9 Το βασανιστήριο με την εργασία

Όπως σ' όλο το κομμουνιστικό Γκουλάγκ, έτσι και στις φυλακές και τα στρατόπεδα της Ρουμανίας χρησιμοποιήθηκε η καταναγκαστική εργασία ως μέσο εξόντωσης όσων θεωρούνταν εχθροί «του νέου κοινωνικού κατεστημένου». Γι' αυτό το σκοπό ιδρύθηκαν σ' όλη τη χώρα αγροτικές φυλακές και στρατόπεδα εργασίας, εκτός απ' τα εργαστήρια και τα εργοστάσια μέσα στις φυλακές (για παράδειγμα στο Αϊούντ και στη Γκέρλα). Εδώ, οι κομμουνιστές έφεραν – για να την αφανίσουν – όλη την αφρόκρεμα της ρουμανικής κοινωνίας.

«Μήπως κάποιος χρειαζόταν, για ένα συγκεκριμένο σκοπό, αυτή την εργασία;», ρωτά ο πατήρ Ιωάννης Νεγκρούτσιου. «Ναι, πολύ!»,

---

⁷⁵ I. IANOLIDE, *ένθ' ανωτ.*, σ. 197

απαντά ο ίδιος. «Χρειαζόταν για να μας σκοτώσουν! Δεν ήταν στρατόπεδο εργασίας, αλλά στρατόπεδο εξόντωσης.»⁷⁶

Μ' αυτό τον τρόπο, τα εγκλήματα των κομμουνιστών γινόταν με μία ψεύτικη νομιμότητα, με το πρόσχημα της τίμιας εργασίας. Στην πραγματικότητα, οι συνθήκες εργασίας αποδείχθηκαν όντως φρικαλέες. Η εργασία γινόταν κάτω υπό τη μάστιγα και τις ύβρεις των δεσμοφυλάκων, που μεταχειρίζονταν τους κρατούμενους χειρότερα κι από ζώα. Δεν ήταν μόνο η έλλειψη των ελαχίστων προϋποθέσεων ασφαλείας στην εργασία, αλλά και η παράβλεψη ακόμη και των στοιχειωδών ανθρωπίνων αναγκών: της τροφής, της ενδυμασίας, της ξεκούρασης, της ιατρικής περίθαλψης κλπ.

«Δουλέψαμε πολύ, ίσως περισσότερο απ' τους σκλάβους», γράφει ο Δημήτριος Μπορντεϊάνου. «Δεν μας θεώρησαν ανθρώπους, αλλά αντικείμενα στη διάθεση των καταπιεστών, και γι' αυτό η τροφή που μας έδιναν δεν αρκούσε ούτε καν για να ξεγελάσει την πείνα μας. [...] Ακόμη και σήμερα θυμάμαι με τρόμο την εξάντληση στην οποία βρισκόμουν, μη μπορώντας να χειριστώ ένα ροκάνι και μη ξέροντας ούτε πώς να ακονίσω τις λάμες του. Πεινούσα τόσο πολύ και μου ερχόταν να ουρλιάξω σαν λυσσασμένος λύκος· καταριόμουν την ημέρα που γεννήθηκα και ζητούσα να πεθάνω.»⁷⁷

Χειρότερο όλων ήταν ότι η εργασία γινόταν με εξοντωτικούς ρυθμούς, καθορισμένη από απάνθρωπες νόρμες, εντελώς δυσανάλογες των δυνάμεων των ήδη αδύνατων κρατούμενων. Και όταν αυτοί δεν κατάφεραν ν' ανταποκριθούν, τιμωρούνταν με ποινές που εξασθένιζαν ακόμη περισσότερο την αντοχή τους.

«Θέλω να διευκρινίσω ότι όπου χρησιμοποίησαν πολιτικούς κρατούμενους για εργασία, επέβαλλαν νόρμες που ξεπερνούσαν ακόμη και τις δυνάμεις ενός υγιούς και δυνατού ανθρώπου, εργαζόμενου σε συνθήκες ελευθερίας. Αλλά για μας – που ήμασταν ανειδίκευτοι και σκελετωμένοι λόγω του ανεπαρκούς φαγητού – ήταν αδύνατο να εκπληρώσουμε μία τέτοια νόρμα.»⁷⁸

Για να επιδεινώσουν ακόμη περισσότερο τις συνθήκες εργασίας, οι αρχές χρησιμοποιούσαν τους λεγόμενους *νορμοσπάστες*, κρατούμενους-πληροφοριοδότες που από φόβο ή για διάφορα οφέλη υπερέβαλαν τις

---

⁷⁶ IEPOM. I. NEGRUȚIU, *Accesul la memorial [Η πρόσβαση στη μνήμη]*, εκδ. Sfântul Gheorghe-Vechi, Βουκουρέστι 1999, σ. 41.

⁷⁷ D. BORDEIANU, *ένθ' ανωτ.*, σ. 120.

⁷⁸ *Αυτόθι*.

επιβεβλημένες νόρμες – ούτως ή άλλως σκληρότατες – κι έτσι προσέφεραν στην ηγεσία αφορμή για να αυξάνουν τη νόρμα.

«Στη Διώρυγα, τη Λευκή Πόρτα, τη Σάλτσια και σ' όλες τις άλλες αγροτικές φυλακές, καθώς και στα εργαστήρια των φυλακών, τον έλεγχο της παραγωγής έκαναν οι κρατούμενοι. Γι' αυτή την κατηγορία ελέγχων διάλεξαν όσους είχαν περάσει απ' τις αναμορφώσεις ή ήταν εθελοντές καταδότες. Οι νορμοθέτες ήταν από τους πιο μισητούς και περιφρονημένους φυλακισμένους, επειδή ήταν με το μέρος του ασφαλίτη και της διοίκησης της φυλακής ή του στρατοπέδου. Σ' όλη μου τη ζωή δεν είδα πιο περιφρονημένους, διασυρμένους και δυσφημισμένους ανθρώπους απ' αυτούς τους νορμοθέτες. Και το άξιζαν απόλυτα.»⁷⁹

Αυτός ο δαιμονικός ρυθμός εργασίας αποσκοπούσε όχι μόνο στη σωματική εξόντωση των κρατουμένων, αλλά και στην αποκτήνωσή τους. Οι αρχές επεδίωκαν έτσι να εξαλείψουν απ' τους κρατούμενους – στην πλειοψηφία τους μορφωμένους ανθρώπους, καθηγητές, ιερείς κ.λπ. – κάθε ευκαιρία νοητικής ή πνευματικής ενασχόλησης, που αποτελούσε τον κύριο εχθρό του κομμουνισμού.

Θα αναφερθούμε τώρα στους συγκεκριμένους τόπους βασανισμού και εξόντωσης των πολιτικών κρατουμένων με την καταναγκαστική εργασία. Στην αρχή θα μνημονεύσουμε τη Διώρυγα Δούναβη – Μαύρης Θάλασσας, «τη Διώρυγα του Θανάτου» όπως ονομάστηκε, για την πραγματοποίηση της οποίας οι κομμουνιστές ίδρυσαν ένα συγκρότημα 11 στρατοπέδων εργασίας. Την περίοδο 1949-1953 έφεραν εδώ δεκάδες χιλιάδων πολιτικών κρατουμένων, που ανήκαν σ' όλες τις κοινωνικές και διανοητικές τάξεις, για να εργάζονται σαν δούλοι στις πιο ταπεινωτικές και θλιβερές συνθήκες. Ήταν τόσο μεγάλος ο αριθμός των θυμάτων που θυσιάσαν τη ζωή τους στη Διώρυγα – οι περισσότεροι θαμμένοι σε κοινούς τάφους, χωρίς καμμία τελετή ή σταυρό – ώστε ένας ποιητής κατέληξε να αναφωνήσει ότι ο Δούναβης «ρέει απ' τις τρεις εκβολές του νερό/κι απ' την τέταρτη αίμα!»⁸⁰

«Εδώ χιλιάδες άνθρωποι έκλεισαν τα μάτια τους», γράφει ο Ιωάννης Κίρζα, «σκοτωμένοι απ' τις σφαίρες των στρατιωτών ή καταπλακωμένοι απ' τις συχνές κατολισθήσεις των όχθων. Εδώ πέθαναν άνθρωποι από πείνα, από έλλειψη φροντίδας στις

---

⁷⁹ Αυτόθι, σ. 120.

⁸⁰ Βλ. το ποίημα *Canalul [Η Διώρυγα]* του Andrei Ciurunga, εν ***, *Poezi după gratii [Ποιητές πίσω από τα κάγκελα]*, εκδ. Elisavaras, Βουκουρέστι 2005, σ. 76.

αρρώστιες, από παγωνιά, από ξυλοδαρμό. Εδώ πολλοί νέοι και ηλικιωμένοι έχασαν τα μυαλά τους, εδώ μερικοί τυφλώθηκαν και άλλοι σακατεύτηκαν από πάμπολλα ατυχήματα. Εδώ έλαβε χώρα μία τραγωδία που ποτέ δεν θα κατανοηθεί εντελώς, σε όλο το μέγεθος του πόνου και της απελπισίας της.»⁸¹

Αναφερόμενος στις απάνθρωπες συνθήκες στις οποίες διεξαγόταν η εργασία, ο ίδιος συγγραφέας λέει:

«Το να αρχίσει κανείς την εκσκαφή μιας διώρυγας 65 χιλιομέτρων μόνο με την τσάπα και το φτυάρι ήταν κυριολεκτικά τρέλλα. Έφτιαξαν αυτή την τεράστια τάφρο σκάβοντας το χώμα με την αξίνα ή σκαλίζοντάς το με λοστούς, με υποζύγια στις άμαξες ανθρώπους, που φόρτωναν τις πέτρες με τα χέρια τους στα βαγόνια, κουβαλούσαν το χώμα εκατοντάδες μέτρα με τη χειράμαξα ή το φορείο, κι έσπαζαν τις πέτρες με μικρά σφυριά για να χτίσουν αναχώματα για δρόμους και σιδηροδρόμους.»⁸²

Στη Διώρυγα συγκροτήθηκε και μία ειδική ομάδα εργασίας αποτελούμενη από ιερείς, που έμεινε γνωστή για τις κοροϊδίες, τους εξευτελισμούς και τις ύβρεις στις οποίες υποβάλλονταν όσοι ανήκαν σ' αυτήν.⁸³

Επίσης στην Ντομπρότζεα ιδρύθηκαν και αγροτικές φυλακές, όπως αυτή της Περιπράβα στο Δέλτα του Δούναβη. Εδώ το καλοκαίρι κρατούσαν τους φυλακισμένους σε τεράστιες παράγκες, στριμωγμένους κατά εκατοντάδες· κάθε πρωί τους έβγαζαν για δουλειά (σε εργαστήρια, αγρούς, οικοδομές) και τους έφερναν πίσω μόνο αργά τη νύχτα. Η αποπνικτική ζέστη και η υγρασία του καλοκαιριού αντικαθιστούνταν το χειμώνα απ' το τσουχτερό κρύο και τον αέρα που μαστίγωνε το Δέλτα. Το χειμώνα οι κρατούμενοι έκοβαν καλάμια, πράγμα κυριολεκτικά εξουθενωτικό, επειδή αναγκαζόταν να περνούν όλη την ημέρα βυθισμένοι ως τα γόνατα ή ως τη μέση στα παγωμένα νερά του Δούναβη. Τις νύχτες κοιμούνταν στο υπόγειο ενός μεταλλικού εμπορικού πορθμείου, μέσα σε απόλυτο σκοτάδι, χωρίς να προλαβαίνουν ποτέ να στεγνώνουν ή να ζεσταίνονται μετά το κρύο της ημέρας. Φυσικά, όλες οι εργασίες γίνονταν συνοδεία χτυπημάτων και ύβρεων των δεσμοφυλάκων, και με ανεπαρκή τροφή και ένδυση.

---

⁸¹ I. CÂRJA, *Canalul morții [Η Διώρυγα του θανάτου]*, εκδ. Cartea Românească, Βουκουρέστι 1993, σ. 221.

⁸² *Αυτόθι*.

⁸³ Βλ. P. C. BACIU, *ένθ' ανωτ.*, σ. 356. Βλ. και I. CÂRJA, *ένθ' ανωτ.*, σ. 427.

«Κι έτσι κυλούσαν οι ημέρες, η μια μετά την άλλη, ώστε ούτε καν προσπαθούσαμε να μετράμε το πέρασμα του χρόνου. Δεν ξέραμε πλέον ούτε πια μέρα της εβδομάδας ήταν, δεν μας απασχολούσε ούτε η ημερομηνία, ούτε καν ο μήνας. Ενεργούσαμε μηχανικά, σαν ρομπότ. Ήμασταν σαν μία ορδή παραίσησης, που κατέκλυζε τον ατελείωτο καλαμιώνα, ενώ στην επιστροφή κατεβαίναμε στα βάθη του πορθμείου σαν αρουραίοι, προσπαθώντας να προλάβουμε έστω και λίγη ξεκούραση. Ήμασταν ένας σιωπηλός στρατός, και στις ελάχιστες στιγμές που ανταλλάσσαμε λίγα λόγια, το κάναμε με σβησμένη φωνή, σαν για να φυλαχθούμε από περίεργα αυτιά.»⁸⁴

Ένας άλλος τρόπος στον οποίο οι κομμουνιστές χρησιμοποίησαν την καταναγκαστική εργασία για να αφανίσουν τους αντιπάλους τους και να καταστρέψουν την ψυχική και σωματική τους αντοχή ήταν τα ορυχεία χαλκού και μολύβδου του Μαραμούρες, το Κάβνικ, η Μπάϊα-Σπρίε και το Νίστρου. Οι ίδιες απάνθρωπες και ατιμωτικές συνθήκες όπως και στα άλλα στρατόπεδα, η ίδια συμπεριφορά των δεσμοφυλάκων, οι ίδιες συνέπειες όσον αφορά τις αρρώστιες και το θάνατο των κρατουμένων... Από το πλήθος μαρτυριών για την εργασία μέσα στα ορυχεία, διαλέγουμε την σύντομη και περιεκτική περιγραφή του Τιβέριου Χέντσεα:

«Εξαντλημένους ανθρώπους, μερικούς άρρωστους και ηλικιωμένους, που ποτέ τους δεν είχαν πάρει στα χέρια τους ένα φτυάρι, τους έφεραν για να εξαγοράσουν το θυμό ενός κομμουνιστικού καθεστώτος στυγνής εκμετάλλευσης. Στο ντεκόρ των λαμπτήρων καρβιδίου που κρεμιούνταν στους τοίχους, γυμνοί άνθρωποι σκυμμένοι πάνω από σκάφες φόρτωναν το ορυκτό. Άλλοι έσπαγαν με μεγάλες βαριές τα αγκωνάρια, γειμίζονταν τα πόδια τους με ρινίσματα πετρώματος. Το τρυπάνι δημιουργούσε σκόνη με οσμή θειαφιού, που μας επιβάρυνε την αναπνοή. Μερικοί έσπρωχναν με δυσκολία τα φορτωμένα βαγονέτα. Παντού σκηνές κόλασης. Ποτάμια ιδρώτα έρρεαν από μας και, μαύροι από πάνω ως κάτω, ήμασταν οι καινούριοι δούλοι του εικοστού αιώνα.»⁸⁵

---

⁸⁴ C. ROPALA, *Periprava – memorial din gulagul românesc* [Περιπράβα – μνημείο από το ρουμανικό γκουλάγκ], εκδ. Majadahonda, Βουκουρέστι 1997, σ. 132.

⁸⁵ T. HENȚEA, *De la cotul Donului la Aiud* [Από τον κόμβο του Ντόν στο Αϊούντ], εκδ. Gordian, Τιμισοάρα 1996, σ. 148.

4.10 Η αρρώστια στη φυλακή. Η έλλειψη υγιεινής και ιατρικής περίθαλψης

Ένα άλλο είδος πόνου στις κομμουνιστικές φυλακές της Ρουμανίας ήταν οι αρρώστιες. Λόγω των εξοντωτικών συνθηκών που επικρατούσαν στις φυλακές και στα στρατόπεδα εργασίας, οι κρατούμενοι αρρώσταιναν συχνά και βαριά, και πολλές φορές πέθαιναν. Εξάλλου, αυτό ακριβώς επιδίωκαν και οι αρχές. Οι πιο εκτεθειμένοι ήταν οι ηλικιωμένοι και οι εκ φύσεως ασθενικοί, οι οποίοι ήταν οι πρώτοι που πλήρωσαν το μεγάλο κόστος της φυλάκισης. Γενικά, τα πάντα στη φυλακή ευνοούσαν την αρρώστια. Αναφερθήκαμε παραπάνω στην αιτία που επιβαλλόταν για χρόνια ολόκληρα στους κρατούμενους, καθώς και στο κρύο και την παγωνιά που αυτοί αναγκαζόταν να υποφέρουν το χειμώνα. Φυσικά, οι ξυλοδαρμοί και τα βασανιστήρια συνέβαλαν πολύ στη διάλυση της σωματικής και ψυχικής αντοχής των κρατουμένων. Η έλλειψη και της πιο ελάχιστης υγιεινής αποτέλεσε επίσης σημαντικό παράγοντα στις πρόκληση ασθενειών. Είδαμε παραπάνω ότι ο κουβάς για τις φυσιολογικές ανάγκες έμενε συνήθως στο κελλί. Και όταν η τουαλέτα ήταν εξωτερική, οι κρατούμενοι αναγκαζόταν να περιμένουν ώρες ολόκληρες, μερικές φορές και μέρες, το «έλεος» των δεσμοφυλάκων για τις φυσικές τους ανάγκες. Αυτό ήταν μια μεγάλη δοκιμασία ειδικά για τους ηλικιωμένους ή για όσους υπέφεραν από ουρικές ή πεπτικές παθήσεις. Σε τέτοιες συνθήκες, το χαρτί υγείας θεωρούταν σπάνια πολυτέλεια. Το νερό για πλύσιμο ήταν είτε ανύπαρκτο, είτε εντελώς ανεπαρκές. Πολλές φορές, οι κρατούμενοι χρησιμοποιούσαν την ίδια καραβάνα τόσο για να τρώνε, όσο και για να πλένονται ή να πλένουν τα ρούχα τους. Όταν τους πήγαιναν για ντους, αυτό γινόταν πάντα βιαστικά, κάτω από τα βλέμματα, τις ύβρεις και τους ξυλοδαρμούς των δεσμοφυλάκων. Η έλλειψη νερού ήταν ακόμη πιο έντονη στις γυναίκες, οι οποίες είχαν ειδικές ανάγκες υγιεινής.

Μένοντας για χρόνια κλεισμένοι σε τέσσερις τοίχους, οι φυλακισμένοι ήταν εντελώς αποκομμένοι από κάθε επαφή με τη φύση και τις ευεργετικές της επιδράσεις. Το καταστατικό των φυλακών προέβλεπε οι κρατούμενοι να βγαίνουν περιοδικά για περπάτημα· αυτό όμως σήμαινε ότι κάθε μέρα τους έβγαζαν σ' ένα ειδικό τσιμεντένιο μαντρί, όπου 15-20 λεπτά έκαναν κύκλους, συχνά φορώντας μαύρα γυαλιά. Μερικές φορές, οι δεσμοφύλακες «ξεχνούσαν» και αυτή τη σύντομη βόλτα, ακόμη και για μήνες ολόκληρους. Επίσης, στη Ζάρκα ή στα ειδικά τμήματα απομόνωσης, το περπάτημα

απαγορευόταν. Έτσι, όταν τύχαινε να βλέπουν οι κρατούμενοι τον ήλιο, ένα κομμάτι ουρανού ή ένα χορταράκι το θεωρούσαν απροσδόκητο δώρο και μεγάλη παρηγοριά.

Όλοι αυτοί οι παράγοντες δημιούργησαν μια νοσηρή κατάσταση: οι κρατούμενοι αρρώσταιναν ή και πέθαιναν μαζικά. Η ιατρική περίθαλψη στις φυλακές ήταν σαν να μην υπήρχε.

«Τα φάρμακα δίνονται μόνο στους νεκρούς», γράφει, μισοαστειευόμενος, μισοσοβαρολογώντας, ο πατήρ Ζώσιμος Οάντσεα. «Όταν πεθαίνει ο άνθρωπος, πρέπει να γράψεις στο επίσημο βιβλίο καταγραφής ότι τον νοσήλευσες με φάρμακα...»⁸⁶

Η παρουσία των ιατρών ήταν περισσότερο τυπική. Ο Μάρκελλος Πετρισόρ, βρισκόμενος στην Κασίμκα της Ζιλάβα, αρρώστησε βαριά από δυσεντερία. Για να καταδεχθεί η ηγεσία των φυλακών να στείλει έναν γιατρό να τον δει, χρειάστηκε ο πατήρ Γεώργιος Κάλτσιου – συγκρατούμενός του – να κάνει μερικές εβδομάδες απεργία πείνας.

Σε μία κανονική ιατρική εξέταση χορηγούνταν μόνο τα στοιχειώδη φάρμακα, καθόλου αποτελεσματικά για τη θεραπεία βαρέων παθήσεων. Για δυνατότερα φάρμακα, όπως τα αντιβιοτικά, ήταν απαραίτητη η έγκριση του πολιτικού αξιωματικού της φυλακής. Το κόστος αυτών των φαρμάκων ήταν η μετατροπή σε πληροφοριοδότη: ο ασθενής αναγκαζόταν να προδώσει τους συγκρατούμενους του με αντάλλαγμα τη ζωή του. Υπήρξαν μάλιστα στις κομμουνιστικές φυλακές περιπτώσεις πραγματικού μαρτυρίου, όταν άνθρωποι που υπέφεραν για παράδειγμα από φυματίωση αρνήθηκαν τη λυτρωτική στρεπτομυκίνη, για να μην φθάσουν στη θέση να προδώσουν τους αδελφούς τους, κι έτσι πέθαναν⁸⁷.

Υπήρξαν και φυλακές-σανατόρια, όπως το Βακαρέστι ή το Τίργκου-Όκνα, που σκοπό είχαν να διασφαλίσουν μία «ανθρωπιστική κατάληξη» των κρατουμένων. Παρότι στις φυλακές αυτές οι συνθήκες ήταν πιο ευνοϊκές για τους αρρώστους, η χορήγηση των φαρμάκων ήταν γενικά η ίδια όπως και στις υπόλοιπες φυλακές. Επομένως, η θεραπεία δεν μπορούσε συνήθως να εμποδίσει το θάνατο των κρατουμένων, αλλά μόνο απάλυνε σε κάποιο βαθμό τον πόνο τους. Υπενθυμίζουμε επίσης ότι κάποια ιατρική περίθαλψη χορήγησαν, ασφαλώς χωρίς φάρμακα ή κατάλληλη θεραπεία, όσοι απ' τους φυλακισμένους ήταν γιατροί στο επάγγελμα. Αυτό γινόταν

---

⁸⁶ ΠΡΕΣΒ. Ζ. ΟΑΝΣΕΑ, *ένθ' ανωτ.*, σ. 211.

⁸⁷ Βλ. ΠΡΕΣΒ. Ν. ΓΡΕΒΕΝΕΑ, *ένθ' ανωτ.*, σσ. 316-317. Ι. ΙΑΝΟΛΙΔΕ, *ένθ' ανωτ.*, σσ. 146-147.

κρυφά βέβαια απ' τους δεσμοφύλακες, που επέβαλλαν αυστηρές ποινές σε κάθε προσπάθεια αλληλοβοήθειας μεταξύ των κρατουμένων⁸⁸.

4.11 Η «αναμόρφωση» και οι ψυχολογικές πιέσεις

Ο πόλεμος των κομμουνιστών εναντίον εκείνων που θεωρούσαν εχθρούς τους εκτυλίχθηκε σ' όλα τα επίπεδα: σωματικό, ψυχολογικό, πνευματικό. Στην πραγματικότητα, όλη η πολιτική κράτηση της Ρουμανίας σκοπό είχε την εξόντωση κάθε μορφής αντίδραση στον κομμουνισμό. Αυτό πραγματοποιήθηκε με δύο τρόπους: είτε με τη φυσική εξολόθρευση των αντιπάλων, είτε με την «αναμόρφωσή» τους. Πράγματι, όλες οι πιέσεις που ασκήθηκαν στις φυλακές απέβλεπαν στο να τσακίσουν την αντοχή των κρατουμένων, μετατρέποντάς τους από εχθρούς του κομμουνισμού σε υπάκουους οπαδούς. Αυτή η προσπάθεια για «αναμόρφωση» εκδηλώθηκε στην πιο ακραία της μορφή με το φρικαλέο πείραμα του Πιτέστι, όπου οι κομμουνιστές κυριολεκτικά έκαναν πλύση εγκεφάλου σε χιλιάδες πιστούς και πατριώτες φοιτητές και, με ωμή βία, τους μετέτρεψαν σε θηρία και πειθήνια όργανα των ασφαλιτών. Εκδηλώθηκε επίσης και σε πιο ήπια, αλλά όχι λιγότερο αποτελεσματική, μορφή με την «αναμόρφωση» του Αϊούντ την περίοδο 1962-1964.

Στην ουσία, όμως, όλη η περίοδος της φυλάκισης δεν ήταν τίποτε άλλο παρά μία συνεχής διαδικασία «αναμόρφωσης» – κάποτε εντονότερη, άλλοτε χαλαρότερη – μία συνεχής πίεση και μάχη με την οποία οι αρχές προσπαθούσαν να ξεριζώσουν απ' τα μυαλά και τις καρδιές των φυλακισμένων οποιαδήποτε αντίθετη στον κομμουνισμό ιδέα και να τους φυτέψουν τη αθεϊστική υλιστική-μαρξιστική ιδεολογία. Η σχέση μεταξύ κρατουμένων και κομμουνιστών προϋπέθετε έναν ατελείωτο πόλεμο – σαν το παιχνίδι της γάτας με το ποντίκι – στον οποίο οι ασφαλίτες προσπαθούσαν να καταχραστούν κάθε ευκαιρία για να μετατρέψουν τους κρατουμένους σε πληροφοριοδότες και όργανά τους. Η αντίδραση σε τέτοιες πιέσεις και προσπάθειες στρατολόγησης συνεπαγόταν ανεξάρτητα καινούριες ποινές και θλίψεις. Γενικώς, όσοι αποδεικνύονταν ανυπάκουοι στο πρόγραμμα «αναμόρφωσης» θεωρούνταν «απείθαρχοι» και υποβάλλονταν σ' ένα πολύ σκληρότερο καθεστώς αφανισμού.

---

⁸⁸ *Αυτόθι*, σ. 202.

4.12 Συμπεράσματα

Όπως είδαμε, οι πολιτικοί κρατούμενοι της κομμουνιστικής Ρουμανίας προσέφεραν υπέρμετρα τον εαυτό τους στη θυσία. Οι κομμουνιστικές φυλακές γνώρισαν τον πόνο σε όλα τα επίπεδα του ανθρωπίνου είναι – σωματικό, ψυχικό, πνευματικό – αρχίζοντας με τη στέρηση των πιο στοιχειωδών ανθρωπίνων αναγκών (τροφής, ζέστης, ξεκούρασης, φαρμάκων), συνεχίζοντας με ποικίλους και άγριους ξυλοδαρμούς και βασανιστήρια, με την απομόνωση ή το συνωστισμό, και φθάνοντας μέχρι τις πιο ύπουλες ψυχολογικές πιέσεις, που αποσκοπούσαν στην ψυχική κατάρρευση του ανθρώπου. Οξυδερκής και σύνθετος στην έκφραση, ο Ιωάννης Ιανολίδε μιλά με περιεκτικότητα λόγια για το θέμα του πόνου στις φυλακές, με τα οποία κλείνουμε αυτό το κεφάλαιο:

«Κάποτε ήμασταν στοιβαγμένοι έως και 8 άτομα σ' ένα κελλί δύο τμ, ώστε κοιμόμασταν δύο, τρεις ή τέσσερις μαζί σ' ένα κρεβάτι και σκόνταφταν οι ψυχές και τα σώματά μας κάθε στιγμή. Η αθλιότητα, η αγριότητα των δεσμοφυλάκων, η πείνα, το κρύο και οι αρρώστιες μάς φαίνονταν εύκολα μπροστά στην αλληλοτρομοκρατία που δημιουργούταν μεταξύ διαφορετικών, απελπισμένων και πολλές φορές ξεπεσμένων ανθρώπων. Ήμουν πεινασμένος πάνω από 20 χρόνια, πολλές φορές σκελετωμένος λόγω του υποσιτισμού. Ένιωθα το σώμα μου παγωμένο όλα αυτά τα χρόνια της φυλάκισής μου. Ξυλοκοπήθηκα, βασανίσθηκα και τρομοκρατήθηκα χρόνια ολόκληρα, μέχρι να καταστραφεί η σωματική και ψυχική μου αντοχή. Γνώρισα τη φρικτή εμπειρία του να ζει κανείς πέρα απ' τα όρια της αντοχής του. Χρόνια ολόκληρα απειλήθηκα με θάνατο.»⁸⁹

---

⁸⁹ I. IANOLIDE, *ένθ' ανωτ.*, σ. 17. (ελλ. 19-20)

Η χριστιανική αποδοχή και μεταμόρφωση του πόνου στις κομμουνιστικές φυλακές

5.1 Εισαγωγικό σημείωμα

Ένα από τα γνωρίσματα που διακρίνουν ουσιαστικά – ουσιαστικά και πνευματικά, θα λέγαμε – την Ορθοδοξία από τις δυτικές εκδοχές του χριστιανισμού (ρωμαιοκαθολικισμό και προτεσταντισμό) είναι η αντίληψη της για το σωτηριολογικό έργο του Κυρίου, για τα Πάθη και την Ανάστασή Του. Επηρεασμένη από τον στοχασμό του Ιερού Αυγουστίνου, η δυτική σωτηριολογία έδωσε έμφαση στα Πάθη και τη Σταύρωση του Χριστού, τα οποία είδε ως πηγή της σωτηρίας του ανθρώπου. Για τον λόγο αυτό, ορισμένες τάσεις της δυτικής χριστιανικής θεολογίας – και κατ' επέκταση ευσέβειας – κατέληξαν στο να εκθειάζουν τον πόνο και να τον βλέπουν ως καθεαυτό σκοπό, μέσω του οποίου αποκτά κανείς κάθαρση από τις αμαρτίες και υπερπερισεύουσες αξιομισθίες για τη σωτηρία. Αυτή η θεώρηση οδήγησε σε πολλές υπερβολές ως προς τη χριστιανική άσκηση και τη γενική περί ζωής αντίληψη, υπερβολές που είχαν ως απόγειο το ρεύμα του «οδυνισμού» (*dolorism*). Η επικέντρωση στον πόνο και η αποθέωσή του επηρέασε βαθιά και αρνητικά τη δυτική κοινωνία: τέτοιες υπερβολές ευθύνονται σε μεγάλο βαθμό για την επανάσταση του μοντερνισμού εναντίον του χριστιανισμού, που τον αντιλήφθηκε ως μια επιβαρυντική θρησκεία, που καλλιεργεί νοσηρά τον πόνο· στον αντίποδα, όλο αυτό οδήγησε στο κυνήγι της ηδονής που επικρατεί στη σύγχρονη κοινωνία¹.

Στην Ορθοδοξία όμως, τα Πάθη και η Σταύρωση του Χριστού δεν νοούνται ποτέ ξεχωριστά, αλλά πάντοτε σε στενή κι άρρηκτη συνάρτηση με την Ανάστασή του. Η σωτηρία μας πραγματοποιήθηκε όχι αποκλειστικά μέσω των παθών και του θανάτου του Κυρίου, αλλά και μέσω της ανάστασης Του. Η ένταση ανάμεσα στις δυο πλευρές – το θάνατο πάνω στο Σταυρό και την εκ νεκρών Ανάσταση – καθορίζει το ίδιο το πνεύμα της Ορθοδοξίας, την ίδια της τη ζωή. Αυτή την ζωοδότρα ένταση την συναντάμε παντού στους εκκλησιαστικούς ύμνους της Μεγάλης Εβδομάδας, στους

---

¹ Βλ. J.-C. LARCHET, *Dumnezeu nu vrea suferința omului* [Ο Θεός δεν θέλει τον πόνο του ανθρώπου], εκδ. Sophia, Βουκουρέστι 2008, σσ. 5 εε.

οποίους η σταύρωση και ο θάνατος του Κυρίου γίνονται πάντοτε αντιληπτά υπό το φως και τη γεμάτη ελπίδα και χαρά προσδοκία της ανάστασης.

«Προσκυνοῦμέν σου τὰ Πάθη Χριστέ. Δειξον ἡμῖν καὶ τὴν ἔνδοξόν σου Ἀνάστασιν»²,

«Τὸν Σταυρόν σου προσκυνοῦμεν Δέσποτα, καὶ τὴν ἁγίαν σου Ἀνάστασιν δοξάζομεν»³.

Και τα παραδείγματα δεν έχουν τέλος.

Η ένταση αυτή θα έπρεπε να καθορίζει και τη ζωή κάθε γνήσιου χριστιανού, ο οποίος βιώνει ταυτόχρονα τόσο τα πάθη της προσωπικής του σταύρωσης, όσο και τη χαρά της ανάστασης. Ποτέ δεν μπορεί να υπάρξει το ένα χωρίς το άλλο. Χωρίς Γολγοθά δεν υπάρχει Ανάσταση· αλλά και τον Γολγοθά πρέπει να τον βιώνει κανείς με την προσδοκία και την ελπίδα της Ανάστασης. Κατ' αυτή την έννοια, ο πόνος και η θλίψη δεν κλείνεται στον εαυτό της, αλλά μετατρέπεται σε ευκαιρία εξομίωσης με το θλιμμένο Χριστό, σε ευκαιρία συμμετοχής στα πάθη Του και ακολούθως στην χαρά της ανάστασής Του.

5.2 Η σπουδαιότητα του πόνου

Υπό την ορθόδοξη αυτή θεώρηση, μπορεί κανείς να μιλήσει για τη σπουδαιότητα του πόνου, για τα δώρα που αποκομίζουμε όταν τον αποδεχόμαστε χριστιανικά, για το ότι αυτός γίνεται αναστάσιμη πύλη όταν τον βιώνουμε *εν και συν* Χριστώ. Αυτό ομολογεί ολόκληρη η παράδοση της Εκκλησίας, Αγία Γραφή και Άγιοι Πατέρες, παλαιοί και σύγχρονοι. Ο Ιερός Χρυσόστομος γράφει περιεκτικά:

«Πανταχοῦ γὰρ τοῖς πάθεσιν αἱ δόξαι καὶ αἱ εὐδοκίμησεις, καὶ οἱ στέφανοί εἰσι συγκεκληρωμένοι.»⁴

Ο ίδιος ισχυρίζεται ότι ο πόνος είναι εκείνος που, πάνω απ' όλα, επισφραγίζει τη γνησιότητα της πίστης του ανθρώπου. Η ισχύς της πίστης αποδεικνύεται στις δυσκολίες, στις στέρησεις, στις θλίψεις, κατά το παράδειγμα του Ιώβ.

---

² Δοξαστικόν Ἐνατης Ὡρας Μεγάλης Παρασκευῆς, ἐν ***, Τριώδιον, ΑΔΕΕ, Αθήνα 2001, σ. 450.

³ Κυριακή της Σταυροπροσκυνήσεως, Αντί Τρισαγίου Ὑμνου. Βλ. *αυτόθι*, σ. 241.

⁴ ΙΩΑΝΝΗΣ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ, Πρὸς τοὺς σκανδαλισθέντας 22, PG 52, 525 [ΕΠΕ 33 (78), 624].

«Ὁ Ἰῶβ ἦν καλὸς καὶ πρὸ τούτου· μετὰ δὲ ταῦτα βελτίων ἐφάνη. Οὐχ οὕτω καλὸς ἦν, ὅτε ἀσινῆς ἦν τὸ σῶμα, ὡς καλὸς ἦν ὅτε τῷ ἰχῶρι τῶν τραυμάτων ἐστεφανοῦτο.»⁵

Ακολουθώντας την πατερική παράδοση ο π. Σωφρόνιος Σακχάρωφ αναφέρει κάτι ουσιαστικό:

«Τὰ παθήματα τῶν σταυρωμένων ἐπάνω στὸν σταυρὸ γίνονται εὐλογία καὶ πηγὴ χαρισμάτων ποῦ εἶναι ἀπρόσιτα γιὰ ἄλλους ἀνθρώπους.»⁶

Αυτό είναι το πνεύμα με το οποίο αποδέχεται τις θλίψεις η Ορθοδοξία, ο τρόπος με τον οποίον αυτές μπορούν και μεταμορφώνονται σε ζωοδότρα δύναμη. Ένας άλλος σύγχρονος Άγιος Πατέρας, ο πατήρ Σεραφείμ Ρούτζ, προσαρμόζει αυτή τη διδασκαλία για την κατάσταση της Εκκλησίας στον κομμουνισμό και ισχυρίζεται ότι η Ορθοδοξία εκεί έχει εντελώς άλλη αξία από την «ελεύθερη» Ορθοδοξία, επειδή είναι μια παθούσα Ορθοδοξία, μια χειμαζόμενη Ορθοδοξία, όπως την ονομάζει ο Άγιος Γρηγόριος ο Θεολόγος⁷. Ο π. Σεραφείμ διηγείται για ένα νεαρό αμερικανό που αναζητούσε ειλικρινά την αλήθεια και ο οποίος, απογοητευμένος από το κήρυγμα και την υποκρισία των διάφορων προτεσταντικών θρησκειών, πήρε την απόφαση να προσεγγίσει την Ορθοδοξία επειδή έμαθε ότι στις ορθόδοξες χώρες οι χριστιανοί υποφέρουν για την πίστη τους.

«Ὅπου ὑπάρχει δοκιμασία, σκέφτηκε, θα ὑπάρχει πιθανῶς κάτι πραγματικό καὶ δὲν θα ὑπάρχει τέτοια ἐξαπάτηση, ὅπως ἔχουμε στὴν Ἀμερική. [...] Κάναμε μια μακρὰ συζήτηση γιὰ τὴ θρησκεία καὶ εἶδα ὅτι ἡ ἀντίληψή του σχετικά μὲ αὐτὴν ἦταν ἀρκετὰ ὑγιῆς, δηλαδή ὅτι ἡ δοκιμασία δημιουργεῖ κάτι γνήσιο, ἐνῶ ἡ χαλαρὴ ζωὴ μας δημιουργεῖ εὐκόλα κάτι ψεύτικο.»⁸

Εξάλλου, η πατερική παράδοση διδάσκει ομόφωνα ότι ο πόνος αποτελεί τη Λυδία λίθο κάθε γνήσιας αρετής, ότι μόνο μέσα στον πόνο ο άνθρωπος δοκιμάζει πραγματικά την αποφασιστικότητά του προς το καλό. Ο Άγιος Ισαάκ ο Σύρος παραπέμπει στον Όσιο Μάρκο τον Ασκητή ως εξής:

«Ἐκείνη δὲ φησι [ἀρετὴ] ψεκτὴ ἐστίν, ἡνίκα δεδέσμευται τῇ ἀνέσει. Εἶπεν ὁ μακάριος Μάρκος ὁ μοναχός· πᾶσα ἀρετὴ γινομένη σταυρός ὀνομάζεται, ὅταν τὴν ἐντολὴν τοῦ πνεύματος πληροῖ.»⁹

⁵ ΙΩΑΝΝΗΣ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ, *Εἰς τὴν ἐπίλυσιν τῆς Χαναναίας* 1, PG 52, 449 [EΠΕ 33 (78), 438-440].

⁶ ΑΡΧΙΜ. ΣΩΦΡΟΝΙΟΣ ΣΑΧΑΡΩΦ, *Οἰκοδομῶντας τὸν ναὸ τοῦ Θεοῦ, ἐνθ' ανωτ.*, σ. 426.

⁷ Πρβλ. ΙΕΡΟΜ. ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ, *ἐνθ' ανωτ.*, τόμος Γ', σ. 36.

⁸ *Αυτόθι*, σ. 382.

⁹ ΙΣΑΑΚ Ο ΣΥΡΟΣ, *Λόγοι Ἀσκητικοί*, 19, 16 [EΠΕ-Φ 8Α, 298-300].

Το ίδιο συμπεραίνει και ο Ιωάννης Ιανολίδε ως αποτέλεσμα μιας αντιπαραβολής την οποία κάνει μεταξύ της πνευματικής κατάστασης των χειμαζόμενων ορθοδόξων χωρών και της δυτικής χριστιανοσύνης. Λόγω των δοκιμασιών, η πρώτη υπερτερεί κατά πολύ έναντι της δεύτερης ως προς το βάθος της πίστης:

«Υπάρχουν και στη Δύση σπουδαίοι άνθρωποι, κληρικοί και λαϊκοί, αλλά αδυνατούν να πετύχουν την αγιότητα που υπάρχει εδώ. Εδώ η αγιότητα είναι υποχρεωτική, διαφορετικά καταρρέεις. [...] Στον εικοστό αιώνα, η ιστορία διασπάται ξανά σε όλα τα επίπεδα και σ' όλους τους τομείς της, επειδή η κρίση έφθασε στο απόγειο και οι άνθρωποι ξανασυναντήθηκαν με το Θεό. Στο πυρ της καταδίωξης ο κόσμος εξαγνίζεται και επιστρέφει στο Χριστό. Στον κομμουνισμό, η Εκκλησία φαίνεται εξουθενωμένη, αλλά στην πραγματικότητα είναι ένας γίγαντας όσον αφορά την ένταση του πνευματικού βιώματος: η δυτική χριστιανοσύνη εμφανίζεται εξωτερικά επιβλητική, στην ουσία όμως είναι τυπολατρική και χλιαρή. Ο πόνος είναι φοβερός, αλλά πέρα από την ορατή του όψη, επιτελεί ένα πνευματικό ρόλο: ανοίγει ξανά τις ψυχές των ανθρώπων προς την αγιότητα. Είμαστε σε μια πλήρη θρησκευτική αναγέννηση, την οποία βιώσαμε ζωντανά στις φυλακές που υποφέραμε. Χρειάστηκε να περάσουμε πολλά χρόνια ταλαιπωρίας για να γίνει ξεκάθαρη μέσα μας η εικόνα του Χριστού, του αληθινού Θεού και μοναδικού Σωτήρα του κόσμου.»¹⁰

Κατά τον Ιανολίδε, το δίδαγμα που οι κομμουνιστικές φυλακές προσφέρουν στο σύγχρονο κόσμο είναι το εξής: μέσα τους, έζησε κανείς στο έπακρο τις συνέπειες μιας σφοδρά αθεϊστικής ιδεολογίας, της οποίας κύριος στόχος ήταν η εκδίωξη του Θεού από την καρδιά του ανθρώπου. Παραδόξως όμως, η βίωση της εξοντωτικής αυτής κόλασης, αυτού του πόνου που συντάρασε όλα τα επίπεδα του ανθρώπινου είναι, κατέστησε την αναγκαιότητα της εν Θεώ ζωής ακόμη εντονότερη, ακόμη εμφανέστερη και οξύτερη, την έκανε να φαίνεται ως η μόνη βιώσιμη λύση¹¹.

---

¹⁰ I. IANOLIDE, *ένθ' ανωτ.*, σ. 414.

¹¹ Βλ. και τα λόγια του πατρός Σεραφείμ Ρόουζ για το γνωστό ρώσο ομολογητή επί κομμουνισμού, τον πατέρα Δημήτριο Ντούτκο: «Τό κεντρικό μέρος τοῦ μηνύματος τοῦ π. Δημητρίου – καί τῆς σύγχρονης Ρωσίας – σέ μᾶς εἶναι ὅτι ὅλα τὰ βάσανα πού ἐπιβάλλονται ἀπό τόν ἀθεϊσμό ἔχουν μιά σημασία – μπορούμε νά βρούμε τόν Χριστό σε αὐτά.» ΙΕΡΟΜ. ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ, *ένθ' ανωτ.*, τόμος Γ', σσ. 326-327.

Ο σύγχρονος κόσμος βιώνει μια βαθειά κρίση, που οφείλεται στο ότι οι άνθρωποι εγκατέλειψαν το Θεό. Το παράδοξο όμως έγκειται στο ότι η ίδια η κρίση της απουσίας του Θεού, που εκδηλώνεται ως φρικτός πόνος στη ζωή και την καρδιά της ανθρωπότητας, εμπειριέχει μέσα της το σπόρο της αναγέννησης. Όσο βαθύτερη είναι η κρίση, τόσο βαθύτερος και ο πόνος και τόσο πιο επιτακτική η ανάγκη του ανθρώπου να επιστρέψει στο Θεό και να δώσει νόημα στη ζωή του. Κατ' αυτό τον τρόπο, η ίδια η κρίση μεταμορφώνεται – αν ο άνθρωπος τη μεταστρέψει μέσω της μετάνοιας – σε απαραίτητη δύναμη που ωθεί τον άνθρωπο στην αγκαλιά της πίστης, και επομένως στην ανάστασή του. Αυτό αποδείχθηκε πλήρως στις θλίψεις των φυλακισμένων:

«Ο Θεός είναι η πραγματικότητα που πονά και γεμίζει ελπίδα τον άνθρωπο του 20^{ου} αιώνα. Δεν μπορούμε να ζούμε χωρίς Θεό, δεν μπορούμε να κυριεύσουμε τη γη χωρίς Θεό – χωρίς Θεό κινδυνεύει η ύπαρξή μας. Τη μαρτυρία αυτή τη δίνουμε όχι ως ένα διανοητικό στοχασμό ή μια επιστημονική διαπίστωση, αλλά ως αποτέλεσμα της εμπειρίας ολόκληρης της ζωής μας μέσα σε πόνους και βασανιστήρια στο όνομα του Χριστού. Το τελικό και περιεκτικό συμπέρασμα αυτής της εμπειρίας είναι το εξής: τα πάντα εν Χριστώ.»¹²

Οι δοκιμασίες δίνουν κύρος στα λόγια ενός ανθρώπου: όταν κανείς μιλάει ευρισκόμενος σε πόνο, δεν είναι εύκολο να τον παραβλέψουμε, έστω και μόνο γι' αυτό. Ο Ιανολίδε δείχνει ότι οι μαρτυρίες από τις κομμουνιστικές φυλακές έχουν αξία ακριβώς επειδή πηγάζουν από βαθιές θλίψεις, επειδή είναι λόγια ανθρώπων που, παρά την απλότητα ή τις ατέλειές τους, «θησαύρισαν» τεράστια ποσότητα πόνου. Αυτό προσδίδει στην πνευματική τους εμπειρία μια διαφορετική ποιότητα, ίσως πολυτιμότερη από την πνευματική εμπειρία που αποκτά κανείς μέσα από άλλα πλαίσια.

«Αυτή η προοπτική δεν είναι αποτέλεσμα κάποιων αναγνωσμάτων, ούτε μιας ησυχαστικής πολιτείας στην έρημο. Την αποκτήσαμε ως αποτέλεσμα μιας μαρτυρικής ζωής, στην οποία ζητήθηκαν από την ψυχή μας αληθινές και αναμφισβήτητες απαντήσεις, καθώς και μέγιστη προσπάθεια και δύναμη αυτοθυσίας. Εμείς μιλάμε από την κάμινο του πόνου, από την πύρινη δοκιμασία της πίστης, από το μεταίχιμο μεταξύ ζωής και

---

¹² I. IANOLIDE, *ένθ' ανωτ.*, σ. 509.

θανάτου. Η εμπειρία μας με τον άνθρωπο και το Θεό μάς έμαθε να προσευχόμαστε.»¹³

Σε άλλο μέρος, ο ίδιος συμπληρώνει:

«Μου φαίνεται ότι η πνευματική ζωή την οποία βιώσαμε μέσα στις φυλακές είναι εντονότερη από εκείνη που βιώνει κανείς στα σημερινά μοναστήρια. Η εμπειρία μας βρισκόταν στα σύνορα μεταξύ ζωής και θανάτου, μέσα σε φρικτές και μακρόχρονες θλίψεις, από τις οποίες μπορούσε να σωθεί κανείς μόνο με μια έντονη πνευματική καύση. Μέσα στις φυλακές πραγματοποιήθηκε η μέγιστη αντιπαράθεση ανάμεσα στο Θεό και στο σατανά. Εκεί τα πνεύματα ενεργούσαν φανερά, εκεί δεν επιτρεπόταν πλέον οι χλιαρότητες και τα ημίμετρα. Οι φυλακές ανέδειξαν τη δύναμη του χριστιανισμού, δύναμη ικανή να νικήσει τον αιώνα τούτο. Ο κόσμος οφείλει να διδαχθεί από τις εμπειρίες των φυλακών.»¹⁴

5.3 Οι καρποί του πόνου

Ο πόνος εμβαθύνει και διευρύνει την ψυχή του ανθρώπου. «Πηγή χαρισμάτων που είναι απρόσιτα για άλλους ανθρώπους», γράφει ο π. Σωφρόνιος. Η πλειοψηφία όσων πέρασαν από τις φυλακές μαρτυρούν ότι ο πόνος – και η εμπειρία της φυλακής στο σύνολό της – τους άνοιξε πύλες για πνευματικά βάθη που ούτε οι ίδιοι υποπτεύονταν.

«Ο Θεός», γράφει ο πατήρ Γεώργιος Κάλτσιου, «χαρίζει σε ορισμένους ανθρώπους εμπειρίες που εμπεριέχουν ό,τι βίωσε η ανθρωπότητα τμηματικά στο πέρασμα των αιώνων. Οι οριακές αυτές εμπειρίες δημιουργούν τους ήρωες. Και εννοώ εδώ όχι τον ήρωα με τα υπερανθρώπινα προσόντα, αλλά τον άνθρωπο που γίνεται το κέντρο, ο κινητήρας και ο μοχλός των ενεργειών που ο ίδιος κινεί.»¹⁵

Η βίωση του πόνου και όλων αυτών των οριακών δοκιμασιών είχε ως αποτέλεσμα να γνωρίσουν οι φυλακισμένοι την ανθρώπινη φύση στα πιο απύθμενα και αβυσσαλέα της βάθη, με μια πρακτική, άμεση, εμπειρική γνώση, που αδυνατεί να αποκτήσει κανείς σε κανονικές συνθήκες ζωής. Αυτή η γνώση προήλθε τόσο από την προσωπική τους εμπειρία, όσο και

---

¹³ *Αυτόθι*, σ. 442.

¹⁴ *Αυτόθι*, σ. 476.

¹⁵ *Ζωή Κάλτσιου*, σ. 143.

από την μακροχρόνια παρατήρηση – σε συνθήκες μέγιστης ψυχικής εγγύτητας – των θετικών ή αρνητικών συνεπειών που είχε ο πόνος πάνω στους συγκρατούμενους τους.

«Είχαμε την ευκαιρία να δοκιμασθούμε δραματικά για την πίστη, αντιπαρατιθέμενοι στις πιο αντίθετες ιδέες και τάσεις. Συναντήσαμε ανθρώπους που πέτυχαν την ανθρώπινη τελείωση, την αγιότητα, το μαρτύριο – αλλά μετά από ένα κοσκίνισμα δεκάδων και εκατοντάδων χιλιάδων άλλων που απέτυχαν. Δεν πιστεύουμε να υπάρχει μορφή αποξένωσης, αυτομόλησης, σύγχυσης και κατάπτωσης την οποία να μην έχουμε συναντήσει. Μαρτυρούμε ότι γνωρίσαμε ανθρώπους οι οποίοι διακατέχονταν απ' ό,τι πνεύμα μπορεί να φαντασθεί κανείς – από τη σκέτη μωρία μέχρι τη σατανική διαύγεια, από την άγνοια μέχρι την ενσυνείδητη άρνηση της προφανούς πραγματικότητας, από τη χαοτικότητα μέχρι την εξοντωτική επιστημονομανία, από τον μικροπρεπή εγωισμό μέχρι την υπέρτατη αλαζονεία.»¹⁶

Αυτή η γνώση οδήγησε τους φυλακισμένους στο να αποκτήσουν μια πιο διακριτή αντίληψη των πνευματικών καταστάσεων, οι οποίες αποτελούν τη βάση της ανθρώπινης ύπαρξης σ' όλες τις εκφάνσεις της:

«Δεν παραμορφώθηκαν ψυχικά εξαιτίας της δοκιμασίας που περάσαμε, αλλά αποκτήσαμε μια ευαισθησία που μας επέτρεψε να διαισθανόμαστε πιο καθαρά τα πνεύματα, τις ιδέες, τα ρεύματα, τις δυνάμεις που ενεργούν στον κόσμο – ενώ οι άνθρωποι του 20^{ου} αιώνα είναι πνευματικά ακρωτηριασμένοι και στερούνται ακριβώς αυτής της δυνατότητας.»¹⁷

Ο πόνος όμως δεν έφερε μόνο γνώση του βυθού της ανθρώπινης ψυχής, αλλά και μια διαπλάτυνση του εσωτερικού τους κόσμου, μια ώθηση της ψυχής ως τα όριά της και ακόμη παραπέρα, μια διάρρηξη των ψυχικών φραγμών. Ο Λεόν Μπλουά γράφει χαρακτηριστικά:

«Βρίσκονται στην ταλαιπωρημένη ανθρώπινη καρδιά τόποι ανύπαρκτοι, μέσα στους οποίους εισχωρεί ο πόνος για να τους φέρει επιτέλους στην ύπαρξη.»¹⁸

Πράγματι, αυτό το μυστηριώδες έργο, στο οποίο ο άνθρωπος υπερβαίνει τον εαυτό του, δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί παρά μόνο

---

¹⁶ I. IANOLIDE, *ένθ' ανωτ.*, σ. 465.

¹⁷ *Αυτόθι*, σ. 22. (ελλ. 24)

¹⁸ Εμμέσως από N. STEINHARDT, *ένθ' ανωτ.*, σ. 231.

«στην κόψη του ξυραφιού» του πόνου. Διαφορετικά, ο άνθρωπος δημιουργεί ένα φρούριο εγωισμού και αυτοσυντήρησης, μέσα στο οποίο κανείς και τίποτα δεν μπορεί να διεισδύσει¹⁹. Για να μπορέσει να βγει από τον εαυτό του, για να μπορέσει να αποδεχθεί τον αναγκαίο για την ψυχική του ανάσταση θάνατο, ο άνθρωπος χρειάζεται τον κλονισμό που φέρνει ο πόνος. Δικαιολογημένα αναφέρει ο π. Ραφαήλ Νόϊκα ότι, κάθε φορά που ο Θεός μάς σπρώχνει με τον πόνο πέρα από τα όρια της αντοχής μας, το κάνει για να διευρύνει αυτά τα όρια και για να μας εμπλουτίσει. Και ότι αυτό το σπρώξιμο αποτελεί επίσης μια απόδειξη της εμπιστοσύνης που μας δείχνει ο Θεός²⁰. Υπάρχουν πλείστες μαρτυρίες ότι τέτοιοι ψυχικοί θάνατοι και αναγεννήσεις βιώθηκαν αναρίθμητες φορές μέσα στις φυλακές. Μιλώντας για τους καρπούς της «αναμόρφωσης» του Πιτέστι – του σκληρότερου πειράματος δαιμονοποίησης του κομμουνιστικού Γκουλάγκ – ο πατήρ Γεώργιος Κάλτσιου ισχυρίζεται ήρεμα και χωρίς δισταγμό:

«Θεωρείτε λοιπόν ότι αυτή η εμπειρία σας βοήθησε; Αναμφισβήτητα. Ποιό είναι το τελικό του αποτέλεσμα; Με πλούτισε πνευματικά.»²¹

Όσο καιρό ο άνθρωπος βρίσκεται μέσα στις φλόγες της δοκιμασίας, δεν αντιλαμβάνεται όλο αυτό το έργο ψυχικής διεύρυνσης και εμπάθυνας, και βιώνει το θάνατό του παρά πολύ έντονα και πραγματικά. Η απόκρυψη αυτού του έργου που συντελείται στην ψυχή είναι αναγκαία, ώστε ο θάνατος να είναι όσο το δυνατόν πιο αυθεντικός και ωφέλιμος. Οι καρποί του αρχίζουν να φαίνονται μετά το πέρας της δοκιμασίας. Μόνο τότε ο άνθρωπος κατανοεί το μυστήριο που συντελέστηκε κρυφά μέσα του και γίνεται ευγνώμων γι' αυτό. Αυτή είναι και η διδασκαλία της φιλοκαλικής γραμματείας, όσον αφορά το έργο της θείας χάρης, μέσω της οποίας ο άνθρωπος αποκτά σωφροσύνη και καθοδηγείται στην οδό της αρετής²². Έτσι

---

¹⁹ ΑΡΧΙΜ. ΣΥΜΕΩΝ ΚΡΑΓΙΟΠΟΥΛΟΣ, *ένθ' ανωτ.*, σ. 25.

²⁰ «Μιλάτε γι' αυτές τις στιγμές που μας πάνε μέχρι τα όριά μας, μέχρι το τέρμα των δυνάμεών μας και... τολμώ να προσθέσω: *πέρα! Πέρα από τα όρια.* [...] Αλλά αυτό δείχνει και το μέτρο της εμπιστοσύνης που ο Θεός σου δείχνει, που έχει σ' εσένα, αδύνατη, αμαρτωλή ψυχή, που την πήγε μέχρι τα όριά του, πέρα από τα όρια! [...] Αλλά σ' αυτήν την πορεία στην οποία ο Θεός μάς πάει πέρα από τα όρια... τα όριά μας διευρύνονται. [...] Πέρασε αυτό το κατώφλι και θα δεις ότι τα όριά σου θα έχουν διευρυνθεί, μέχρι στο σημείο που γινόμαστε άπειροι, όπως ο Θεός. Αλλά η απώλεια των ορίων, η υπέρβασή τους, περνάει μερικές φορές από ακραίες στιγμές.» Ομιλία του πατρός Ραφαήλ Νόϊκα στην Άλμπα-Ιούλια το 2003, στο Ίντερνετ, σε: <http://www.razbointrucuvant.ro/2007/10/29/ce-sa-facem-atunci-cand-ne-simtim-incercati-la-maximum/> (ως εκ 12.06.2013).

²¹ Ζωή Κάλτσιου, σ. 57.

²² Βλ. ΙΣΑΑΚ Ο ΣΥΡΟΣ, *Λόγοι Ασκητικοί*, 46, 9-11 [ΕΠΕ-Φ 8B, 242-244].

έγινε και με την εμπειρία της φυλακής, το νόημα και την ωφέλεια της οποίας αντιλήφθηκαν οι κρατούμενοι κυρίως μετά την αποφυλάκισή τους. Ο πατήρ Κάλτσιου εκφράζει με συγκλονιστικά λόγια αυτή την αλήθεια, δείχνοντας ότι η βίωση του πόνου και των οριακών καταστάσεων έδωσε την ευκαιρία να εκδηλωθούν όλες οι κρυφές δυνατότητες της ανθρώπινης ψυχής, σκοτεινές και φωτεινές:

«Βρισκόμασταν στο βασίλειο των τυφλών γυαλιών, σε μια αυτοκρατορία φρίκης και τρομοκρατίας, στην οποία κουλουριάζονταν οι άγνωστες ερινύες του εσωτερικού του καθενός μας, ερινύες που θα διεκδικούσαν σύντομα το δικαίωμά τους για ζωή, επιβολή, ακόμη και κυριαρχία. Και ποτέ αυτά τα θηρία δεν είχαν ευνοϊκότερη δυνατότητα να γίνουν ορατά, λάμποντας στο γλιστερό πάχος τους σαν χορτάτα κτήνη, χαϊδεμένα και τρομακτικά, όσο στα ατελείωτα και ταπεινωτικά αυτά χρόνια. Εδώ μάθαμε να γαυγίζουμε και να νιαουρίζουμε, να σερνόμαστε στα τέσσερα, να ζητιανεύουμε το κάθε τι. Αλλά είδαμε εδώ και τη φωτεινή θυσία του ανθρώπου πάνω στον Γολγοθά, καθώς και το Θαβώριο φως που μας περιέλουζε, και έλαμπε μέσα μας, και το εκπέμπαμε, επειδή ο Θεός δεν μας εγκατέλειψε ούτε στιγμή και ο πύρινος άγγελος στάθηκε δεξιά μας, συμβουλευόντας και στηρίζοντάς μας. Και δεν έφευγε όταν τον διώχναμε· και επέστρεφε ταπεινωμένος και χαμογελαστός, πιστός σαν σκύλος, φιλώντας τα χέρια τα οποία τον είχαν χτυπήσει, ευτυχής που μπορούσε να επιστρέφει. Διότι εμείς, οι αμαρτωλοί και μάρτυρες, οι οποίοι μετατρέπαμε το μαρτύριό μας σε παλιοκούρελο και την παλιανθρωπιά μας σε φως, εμείς οι ανάξιοι και οι άγιοι, ήμασταν ο λόγος ύπαρξης του φύλακα αγγέλου. Εμείς όμως το αγνοούσαμε, μόνο εκείνος το ήξερε. Λόγω αυτής της άγνοιάς μας, δεν μπορούσαμε να επιστρέφουμε. Αισθανόμασταν ταπεινωμένοι, αφανισμένοι, καταβεβλημένοι και κομματιασμένοι. Κανένας δεν μας χρειαζόταν πλέον. Δεν ήμασταν παρά μόνο κουρέλια, τα οποία οι ανακριτές τα ξέσκιζαν ανάλογα με τη διάθεσή τους, για να μεγαλώσουν ακόμη περισσότερο την αχρειότητά μας στα μάτια μας. Σε ποιόν θα μπορούσαμε πλέον να φανούμε χρήσιμοι; Φύγε κι έλα! Αλλά ο άγγελος επέστρεφε σ' εμάς και δεν το γνωρίζαμε. Ω, να ξέραμε, έστω και ελάχιστα, πόσο υπέροχοι και όμορφοι ήμασταν, πώς αστράφταμε πνευματικά σαν πολύτιμοι λίθοι με

μύριες λαμπρές όψεις, θα χαμογελούσαμε στον άγγελό μας και θα του λέγαμε: *Μην ξαναφύγεις ποτέ από δω! Κι εκείνος θα έμενε. Και θα συγκατοικούσαμε ωραία. Απλά να τείναμε το χέρι μας και θα αποκτούσαμε τον ουρανό, θα άνοιγαν για μας οι πύλες του παραδείσου και θα κατακτούσαμε με βία τη Βασιλεία των ουρανών. Και δεν το ξέραμε.»*²³

5.3.1 Η αυτογνωσία

Πριν απ' όλα, ο πόνος αποτελεί για τον άνθρωπο μια εξαιρετική ευκαιρία αυτογνωσίας. Μέσα στην κάμινο της δοκιμασίας, ο άνθρωπος ανακαλύπτει όπως πουθενά αλλού την ποιότητα της ψυχικής του σύνθεσης, τις κρυφές του δυνατότητες – ανακαλύπτει είτε την ισχύ, είτε την αδυναμία του, ή πιο σωστά και τις δύο. Ο πατήρ Ιουστίνος Πίρβου μαρτυρεί για παράδειγμα ότι τα χρόνια της φυλάκισης

«ήταν μια περίοδος πνευματικής ενδυνάμωσης στην οδό του πόνου, χάρη στον οποίο κατάφερες να γνωρίζεις τον εαυτό σου. Η ενδυνάμωση αυτή άρχισε όταν καταφέραμε να διεισδύουμε μέσα μας. Η ανακάλυψη του εαυτού μας σ' εκείνες τις ώρες της δοκιμασίας έγινε απλά και ολοκληρωτικά: ήταν μια κλήση. [...] Γνωρίζοντας τον εαυτό σου, ανακάλυπτες το ανώτερο νόημα της ζωής, τον υψηλό της προορισμό, πολύ ανώτερο από το καθημερινό τίποτα: ανακάλυπτες την αυτοκυριαρχία σου στους πειρασμούς ή την αδυναμία σου: ανακάλυπτες τον εαυτό σου ισχυρό ή αδύναμο στην πίστη, έτσι όπως ποτέ δεν θα τον γνώριζες σε κανονικές συνθήκες ζωής.»²⁴

Ο πόνος δεν προσέφερε στον άνθρωπο μόνο μια βαθύτερη αυτογνωσία, αλλά και την απόκτηση μιας πολύτιμης πείρας στη πάλη με τον εαυτό του, με τις σκοτεινές πλευρές της ψυχής, με τα πάθη και τις αδυναμίες της. Η βαθιά γνώση της ψυχής τους μέσα σε οριακές συνθήκες ζωής εφοδίασε τους φυλακισμένους με άμεση κατανόηση των μηχανισμών λειτουργίας της ανθρώπινης ψυχής, τους άνοιξε την πόρτα σε εμπειρίες, τις οποίες οι ησυχαστές κι ερημίτες απέκτησαν ύστερα από μακρόχρονη άσκηση, εσωτερική καλλιέργεια και αγώνα ενάντια στα πάθη. Παρ' όλο που η απόκτηση αυτής της αυτογνωσίας ακολούθησε διαφορετικές οδούς –

---

²³ Ζωή Κάλτσιου, σ. 149.

²⁴ G. LUNGU CONSTANTINEANU, *ένθ' ανωτ.*, σ. 74.

μαρτυρική στις φυλακές και ασκητική στην έρημο – τα συμπεράσματα ήταν εκπληκτικά παρόμοια, ταυτόσημα εν πνεύματι, επειδή το ίδιο Άγιο Πνεύμα ενέπνευσε τόσο τους κρατούμενους, όσο και τους ασκητές. Σ' αυτό συγκλίνει και μια μαρτυρία του πατρός Κάλτσιου:

«Αναρωτιέμαι: Από που εμφανίστηκε αυτό το τεράστιο ψυχικό πεδίο, στο οποίο διεξάγεται ανοιχτά η μάχη μεταξύ καλού και κακού; Από που γνωρίζω αυτόν τον εσωτερικό μου κόσμο, τον οποίο δεν γνώριζα προηγουμένως; Διότι έγινα απόλυτα διαφανής στον εαυτό μου. Δεν είμαι πλέον όπως εκείνοι οι ήρωες του Ντοστογιέφσκι, που ανακαλύπτουν ξαφνικά έκπληκτοι τον εαυτό τους, ούτε όπως οι μισο-συνειδητοποιημένοι ήρωες του σύγχρονου μυθιστορήματος. Επειδή γνωρίζω τα δικά μου βάθη, και πάθη, και καταστροφές, και ενθουσιασμούς, με μια διαύγεια που καθιστά τις πράξεις μου αποτέλεσμα επιλογής. Έτσι όπως γνώριζαν τον εαυτό τους οι Άγιοι Πατέρες. Χωρίς όμως την αγνότητα και την αθωότητά τους.»²⁵

Την επιβεβαίωση αυτών των αληθειών μπορεί να τη συναντήσει κανείς σ' όλη τη φιλοκαλική παράδοση της Εκκλησίας. Παραδείγματος χάριν, αναφερόμενος για το νόημα της δοκιμασίας στη ζωή του χριστιανού, ο Άγιος Ισαάκ ο Σύρος γράφει:

«Διὰ τοῦτο ἀφήσιν ὁ Θεὸς τοὺς ἀγίους αὐτοῦ πειρασθῆναι ἐν πάσῃ λύπῃ, καὶ λαβεῖν πάλιν τὴν πειραν, καὶ τὴν δοκιμὴν τῆς ἀντιλήψεως αὐτοῦ, καὶ ὄσπην πρόνοιαν ἔχει περὶ αὐτῶν, ὅτι κτῶνται ἐκ τῶν πειρασμῶν σοφίαν. Ἴνα μὴ γενόμενοι ἰδιῶται, στερηθῶσι τῆς τῶν δύο γυμνασίας μερῶν· ἵνα κτήσωνται ἐκ τῆς δοκιμῆς τὴν γνῶσιν τῶν ἀπάντων, μήπως καταγελασθῶσιν ὑπὸ τῶν δαιμόνων. Ὅτι εἰ ἐν τοῖς ἀγαθοῖς ἐγύμναζον αὐτούς, ἦσαν τῆς γυμνασίας τῆς ἐτέρας λεπόμενοι, καὶ ἐγένοντο ἂν ἐν τοῖς πολέμοις γυμνοί. [...] Ὅτι οὐ γίνεται γεῦσις ἐν τῷ ἀγαθῷ τῷ ἀνθρώπῳ, εἴπερ μὴ πειρασθεῖ πρῶτον ἐν τῇ τῶν κακῶν δοκιμῇ.»²⁶

Ο πόνος οδήγησε τους φυλακισμένους όχι απλά στην κατανόηση της δικῆς τους ψυχῆς, ἀλλὰ και της ἀνθρώπινης ψυχῆς γενικά. Ἐτσι ἐγίναν ἀριστοὶ καθοδηγητῆς και καθηγητῆς στον ἀγῶνα κατὰ των παθῶν και των ἀνθρώπινων ἀδυναμιῶν. Ἐνα ἐνδεικτικὸ παράδειγμα αὐτοῦ του γεγονότος μάς δίνει ο Δημοσθένης Αντρωνέσκου στην ἀριστη ἀνάλυσή του για την

²⁵ Ζωή Κάλτσιου, σ. 143.

²⁶ ΙΣΑΑΚ Ο ΣΥΡΟΣ, *Λόγοι Ασκητικοί*, 48, 2-3 [ΕΠΕ-Φ 8B, 197-198].

«αναμόρφωση» της φυλακής του Αϊούντ²⁷. Αναφερόμενος στην προετοιμασία της «αναμόρφωσης», την ονομάζει «το μεγάλο μαρμάρωμα», επειδή για ένα διάστημα δυο περίπου χρόνων δεν έγινε καμμία αλλαγή κρατουμένων ανάμεσα στα κελιά. Η μακριά και συνεχής συνύπαρξη των ίδιων ανθρώπων σε τέσσερις τοίχους δημιούργησε – όπως ήταν φυσικό – εκρηκτικές και ανυπόφορες εντάσεις, που συχνά κατέληγαν σε περιττές και ψυχικά καταστρεπτικές συγκρούσεις. Επιτυχέστερα άντεξαν αυτή την περίοδο, εκτονώνοντας μάλιστα τις συγκρούσεις, όσοι είχαν υποστεί το σατανικό πείραμα της «αναμόρφωσης» του Πιτέστι, επειδή είχαν όπως κανείς άλλος την πείρα και την κατανόηση του ανθρώπου σε οριακές καταστάσεις.

5.3.2 Η ταπείνωση

Όλη η φιλοκαλική παράδοση διδάσκει ότι η αυτογνωσία είναι το πρώτο βήμα για την απόκτηση της ταπείνωσης. Ο Άγιος Νικήτας ο Σπηθάτος γράφει:

«Γνωθὶ σαυτὸν· καὶ τοῦτό ἐστιν ἡ ἀληθινὴ τῷ ὄντι ταπείνωσις, ἡ ταπεινοφρονεῖν ἐκδιδάσκουσα, ἡ συντρίβουσα τὴν καρδίαν.»²⁸

Αυτός είναι και ο λόγος για τον οποίο οι Πατέρες μάς προτρέπουν διαρκώς να στρέφουμε την προσοχή μας προς τα μέσα, για να γνωρίσουμε τα δικά μας αδύναμα και δυνατά σημεία και να μαθαίνουμε πώς να αγωνιζόμαστε επιτυχώς στον αόρατο πόλεμο. Όσο βαθύτερα γνωρίζει κανείς τον εαυτό του, τόσο εμβαθύνει στην ταπείνωση, επειδή φθάνει να βλέπει τον εαυτό του όπως είναι στην πραγματικότητα, με τις αδυναμίες και τις ατέλειές του, και όχι όπως τον φαντάζεται. Η αυτογνωσία, ιδιαίτερα όταν είναι αποτέλεσμα σκληρού πόνου, οδηγεί τον άνθρωπο στο να αισθανθεί μέχρι τέλους τη μηδαμινότητά του –και όπως ξέρουμε, από δω αρχίζει η σωτηρία του, η έλευση της θείας χάρης. Ενδεικτικά είναι τα λόγια του Αγίου Ισαάκ του Σύρου:

«Τότε γὰρ [οἱ ἄνθρωποι] γινώσκουσιν, ὅτε πρῶτον κωλύσας [ὁ Θεός] τὴν ἑαυτοῦ δύναμιν ἐξ αὐτῶν, αἰσθηθῆναι ποιήσει τὰς ἀσθενείας τῆς φύσεως, καὶ τῆς δυσχερείας τῶν πειρασμῶν, καὶ τῆς πονηρίας τοῦ ἔχθροῦ· καὶ πρὸς ποῖον παλαιστὴν ἔχουσι, καὶ ποῖαν

²⁷ Βλ. D. ANDRONESCU, *ἐνθ' ανωτ.*, σσ. 44 εε.

²⁸ ΝΙΚΗΤΑΣ ΣΠΗΘΑΤΟΣ, *Β' Ἐκατοντάς φυσικῶν κεφαλαίων περὶ τῆς τοῦ νοός καθάρσεως* 35, PG 120, 916 [ΕΠΕ-Φ 20, 98].

ἐνδεδυμένοι φύσιν εἰσί, καὶ πῶς εἰσι πεφυλαγμένοι ἐν τῇ δυνάμει τῇ θεϊκῇ· καὶ πόσον ἔδραμον, καὶ πόσον ὑψώθησαν ἐν αὐτῇ· καὶ ὅτι ὅτε μακρυνθείη ἡ θεϊκὴ δύναμις ἐξ αὐτῶν, πῶς ἀσθενοῦσι κατέναντι πάθους παντός, ἵνα καὶ ἐκ τούτων πάντων ταπεινώσιν κτήσωνται, καὶ τῷ Θεῷ προσπελάσωσι, καὶ τὴν ἀντίληψιν αὐτοῦ προσδοκήσωσι, καὶ εἰς τὴν προσευχὴν ὑπομένωσι. Καὶ ταῦτα πάντα πόθεν ἔλαβον, εἰ μὴ ὅτε πείραν ἐκτήσαντο τῶν πολλῶν κακῶν, ἐν οἷς παραχωρήσει Θεοῦ ἐνέπεσον;»²⁹

Ἡ ταπεινώση προϋποθέτει πρώτα ἀπ' ὅλα ἓναν βαθύ ρεαλισμό, μια ειλικρινὴ καὶ συνειδητὴ ἐπίγνωση τῶν ορίων καὶ τῶν περιορισμῶν τοῦ ἀνθρώπινου εἶναι. Αὐτόν το ρεαλισμό ἀπέκτησαν μέχρις υπερβολῆς οἱ κρατούμενοι, με τὴ ζωντανὴ ἐμπειρία τῶν διαφόρων πτώσεων, ἀποτυχιῶν ἢ διαστροφῶν τῆς ἀνθρώπινης φύσης – εἴτε δικῶν τους, εἴτε τῶν ἄλλων. Ὁ πατὴρ Νικόλαος Στάινχαρντ γράφει:

«Στο ἔργο του *Ἡ πείνα καὶ ἡ δίψα* (τρίτη πράξη), ὁ Ευγένιος Ιονέσκου ἔλυσε οριστικὰ τὸ πρόβλημα: ὕστερα ἀπὸ δυο εβδομάδες ασιτίας, μυρίζοντας τοὺς ατμούς τῆς σούπας μόνο, ὁ ἄθεος ἀπαγγέλλει γονατιστός τὸ *Πάτερ ἡμῶν*, ἐνῶ ὁ πιστός ἀρνείται τὸν Παντοκράτορα, δοξάζοντας τὸν Δαρβίνο. *Καὶ μὴ εἰσενέγκης ἡμᾶς εἰς πειρασμόν*. Τὸ δῶρο τῆς υπομονῆς τοῦ πόνου δὲν τὸ ἔχει οἰοσδήποτε. Με τὰ βασανιστήρια εἶναι ὅπως με τὴ δωροδοκία: τὸ παν εἶναι νὰ μὴν παύεις νὰ ἐπιμένεις, νὰ αὐξάνεις τὴν προσφορὰ ὡσπου νὰ φθάσεις στὴν ἐπιθυμητὴ τιμὴ. Ὁ Ὁργουελ: *Για τὸν καθένα ὑπάρχει ἓνα ἀκαταμάχητο βασανιστήριο.*»³⁰

Αὐτὴ ἡ σκληρὴ ἀλήθεια δὲν εἶναι τίποτα ἄλλο παρὰ ἡ βαθειὰ κατανόηση τῆς ἀδυναμίας τῆς ἀνθρώπινης φύσης, κατανόηση τὴν ὁποία ἀπέκτησαν καὶ οἱ Πατέρες τῆς ἐρήμου. Βρίσκονται στὴν πατερικὴ γραμματεία πολλὰ χωρία ποὺ προειδοποιοῦν τοὺς χριστιανούς γιὰ τὸν κίνδυνον νὰ ριχθοῦν ἐκούσια καὶ ἀπερίσκεπτα σὲ θλίψεις καὶ δοκιμασίες, λόγω μιᾶς υπερβολικῆς ἐμπιστοσύνης στὶς προσωπικὲς τοὺς ἀντοχές. Στους Βίους τῶν Ἀγίων ἱστοροῦνται περιπτώσεις ὅπου διάφοροι ὅσοι Πατέρες, προαισθανόμενοι τὴν ἐπιδρομὴ τῶν βαρβάρων, συμβούλευαν τοὺς μαθητὲς τοὺς καλύτερα νὰ κρυφθοῦν – ἅμα δὲν νιώθουν μέσα τους τὴ κλήση γιὰ μαρτύριο – παρὰ νὰ μείνουν καὶ νὰ βρεθοῦν στὴν κατάστασιν νὰ ἀρνηθοῦν

²⁹ ἸΣΑΑΚ Ο ΣΥΡΟΣ, *Λόγοι Ἀσκητικοί*, 48, 4 [ΕΠΕ-Φ 8B, 260].

³⁰ N. STEINHARDT, *ἐνθ' ἀνωτ.*, σ. 152.

το Χριστό³¹. Ο βαθύς ρεαλισμός, τον οποίο απέκτησαν οι φυλακισμένοι ύστερα από φρικτά βασανιστήρια, εκφράζεται περιεκτικά από το Μάρκελλο Πετρισόρ, ο οποίος υποστηρίζει ότι κάθε άνθρωπος έχει όρια στον πόνο και τη θλίψη, ότι κανείς δεν μπορεί να αντέξει επ' άπειρον:

«Ο κάθε άνθρωπος έχει ένα περιορισμένο πεδίο δυνατοτήτων.»³²

Αυτόν τον ισχυρισμό δοκίμασαν οξύτατα και σε καθημερινή βάση οι φυλακισμένοι.

Εξάλλου, ο ίδιος ο πόνος οδηγεί τον άνθρωπο στην ταπείνωση. Όσο δυνατός, σκληρός ή αμείλικτος κι αν είναι κανείς, στη κάμινο της δοκιμασίας γίνεται τρωτός.

«Η ασθένεια καὶ ἡ πενία ταπεινοῦν τὸν ἄνθρωπον ἕως τέλους»,
γράφει Ὁσίου Σιλουανός ο Αθωνίτης.³³

Τις περισσότερες φορές, ο πόνος είναι η μόνη ικανή δύναμη να σπάσει την θωράκιση που ο άνθρωπος κτίζει γύρω από την ψυχή του ως προστασία, η μόνη ικανή δύναμη να διαπεράσει και να γκρεμίσει το φρούριο του εγωισμού μέσα στο οποίο ο άνθρωπος κλείνεται συχνά χωρίς καν να το αντιλαμβάνεται. Και στα ερείπια του εγωισμού γεννιέται η ταπείνωση, η μόνη που μπορεί να προσελκύει τη θεία χάρη, η μόνη που μπορεί να μας φέρει λύτρωση από τη θλίψη. Ο Όσιος Σιλουανός ο Αθωνίτης γράφει ενδεικτικά:

«Ὁ Κύριος ἀγαπᾷ ἡμᾶς ἕως τέλους καὶ δίδει τὴν χάριν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Αὐτὸς παρηγορεῖ ἡμᾶς καὶ οὐδόλως θέλει νὰ εὐρίσκηται ἡ ψυχή ἐν ἀθυμῖα καὶ ἀπορία περὶ τῆς σωτηρίας αὐτῆς. Πίστευε ἀκραδάντως ὅτι πάσχομεν μόνον ἕως ὅτου ταπεινωθῶμεν. Μόλις ταπεινωθῶμεν, ἔρχεται τὸ τέλος τῶν θλίψεων, διότι τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ ἕνεκα τῆς ταπεινώσεως πληροφορεῖ τὴν ψυχὴν ὅτι ἐσώθη.»³⁴

---

³¹ Βλ., για παράδειγμα, εν ***, *Αποφθέγματα Γερόντων*, Αββά Μωϋσέως 10, PG 65, 285 [ΕΠΕ-Φ 1, 452]: «Καθημένων δέ ποτε τῶν ἀδελφῶν πρὸς αὐτόν, ἔλεγεν αὐτοῖς: Ἴδου βάρβαροι σήμερον εἰς Σκῆτιν ἔρχονται ἀλλὰ ἀνάστητε καὶ φύγετε.»

³² Μ. ΠΕΤΡΙΣΟΡ, *Fortul 13 Jilava. Convorbiri din detenție* [Το φρούριο 13 Ζιλάβα. Συνομιλίες από την κράτηση], εκδ. Meridiane, Βουκουρέστι 1991, σ. 143.

³³ ΑΡΧΙΜ. ΣΩΦΡΟΝΙΟΣ ΣΑΚΧΑΡΩΦ, *Ὁ Ἅγιος Σιλουανός ὁ Αθωνίτης*, ἐνθ' ανωτ., σ. 578.

³⁴ *Αυτόθι*, σ. 371.

5.3.3 Η παράδοση στην αγκαλιά του Θεού

Όταν ο άνθρωπος βρίσκεται στη δίνη της δοκιμασίας, όταν συνειδητοποιεί και αισθάνεται βαθειά τη μηδαμινότητα και το κομμάτιασμά του, η ψυχή του γίνεται ευπαθής και εύθραυστη, οδυνηρή σαν ανοιχτή πληγή³⁵, πολύ πιο τρωτή στην απελπισία και στο κάθε είδους έργο των πονηρών πνευμάτων. Αλλά αυτή ακριβώς η ακραία τρωτότητα, αυτή η εξολόθρευση του ανθρώπου μέχρι τέλους –τολμούμε να πούμε και πέρα από το τέλος – είναι το πλέον κατάλληλο μέρος στο οποίο μπορεί να συναντήσει τον Θεό, το πιο ευνοϊκό μέρος για το έργο της θείας χάρης μέσα του. Όσο μεγαλύτερη είναι ο πόνος, τόσο μεγαλύτερη είναι η συντριβή του εγωισμού: όσο συντρίβεται ο εγωισμός, τόσο πληρέστερη και βαθύτερη μπορεί να είναι η αναγέννηση, η ανανέωση του ανθρώπου. Ο στόχος είναι ο άνθρωπος να αφήσει τον εγωισμό του να πεθάνει, να λείει στο Θεό: «*Νίκησεσ!*», να παραδοθεί και να αφεθεί στο θέλημά Του³⁶. Τότε έρχεται η λύτρωση.

«Ποτέ δεν πρέπει να προσεύχομαι για να απαλλαγώ από τον πόνο, ακόμη κι από τη θανατική ποινή», γράφει η Νικόλ Βαλερί Γκρόσσου. «Όπως ένας κοσμηματοπώλης, για να μετατρέψει σε έργο τέχνης ένα κομμάτι ασήμι, το κρατάει πάνω στη φωτιά με μια πένσα και το τραβάει έξω μόνο όταν γίνει αρκετά εύπλαστο, ώστε να μπορέσει να του δώσει το επιθυμητό σχήμα, έτσι κι ο Ιησούς θα με κάνει να περάσω μέσα από τη φωτιά των βασάνων ώσπου να πλασθώ σύμφωνα με το θέλημά Του. Όπως ο κοσμηματοπώλης, ο Ιησούς θα με βγάλει από τη φωτιά των πόνων όταν θα με κρίνει κατάλληλη να μεταμορφωθώ ολοκληρωτικά κατά το θέλημά Του.»³⁷

Αυτός είναι και ο λόγος για τον οποίο ο Θεός επιτρέπει μερικές φορές να περάσει ο άνθρωπος από φρικτές θλίψεις: αν αυτός δεν αντιλαμβάνεται πλήρως την αδυναμία του, δε μπορεί να στραφεί ολόψυχα και ολοδύναμα

---

³⁵ Βλ. το υπέροχο ποίημα του Ράντου Γκρό, *Întoarcerea lui Ulise [Η επιστροφή του Οδυσσέα]*: «αλλά εγώ είμαι όλος μια ατέλειωτη πληγή, / και πληγές είναι τα σβησμένα, άδεια μου μάτια». ***, *Rozeii din închisori [Ποιήματα από τη φυλακή]*, ένθ' ανωτ., σ. 84. Βλ. επίσης και τη θαυμάσια ευχή του Οσίου Μαρτινιανού, από την *Ακολουθία εις ιερέα ένυπνιασθέντα*: «ιδού γάρ, Κύριε ό Θεός μου, ούκ έστι τόπος έν τή ψυχή μου καθαρός, άλλ' όλη λελέπρωται, τήν όλοσώματον έχουσα πληγήν». ***, *Εύχολόγιον τó Μέγα*, εκδ. Φοίνιξ, Βενετία 1891, σ. 601.

³⁶ Πρβλ. ΑΡΧΙΜ. ΣΥΜΕΩΝ ΚΡΑΓΙΟΠΟΥΛΟΣ, *Αδάμ, ποῦ εἶ;*, Γυν. Ιερών Ηουχαστήριον «Το Γενέσιον της Θεοτόκου», Πανόραμα Θεσσαλονίκης 1997, σ. 76.

³⁷ Ν.-V. GROSSU, ένθ' ανωτ., σ. 50

προς τον Κτίστη του, δεν μπορεί να ριχθεί στην αγκαλιά Του σαν τελευταία του ελπίδα και λύτρωση. Είναι σαν ένα μικρό παιδί, το οποίο η μάνα του αφήνει να κάνει τα πρώτα του βήματα και το οποίο, όταν αισθανθεί κίνδυνο, τρέχει με όλη του τη δύναμη στα χέρια της για να βρει καταφύγιο³⁸. Στη φυλακή, η παράδοση στην αγκαλιά του Θεού ήρθε ως επιτακτική ανάγκη, συχνά ως η μόνη λύση. Γράφει ο πατήρ Ιουστίνος Πίρβου:

«Αυτή είναι η σημαντικότερη εμπειρία που μπορεί να έχεις στη ζωή σου: να γνωρίζεις τον εαυτό σου στην πλήρη σου εξάρτηση από το Θεό. Τότε ανακαλύπτεις ότι δεν είσαι μόνος μπροστά στις δυσκολίες, ότι υπάρχει Θεός, ο Οποίος παρακολουθεί την ηθική σου εξέλιξη, ο Οποίος σε στηρίζει στη μάχη, αρκεί να έχεις καλή διάθεση και ελπίδα.»³⁹

Για μια πατερική επιβεβαίωση αυτής της πραγματικότητας θα ανατρέξουμε στον Άγιο Ισαάκ τον Σύρο:

«Διὰ τε τῶν παθῶν, καὶ τῶν λυπηρῶν ἐπλήθυνε τὴν μνήμην αὐτοῦ ἐν τῇ καρδίᾳ σου, καὶ τῷ φόβῳ τῶν ἐναντίων ἐξύπνισέ σε πρὸς τὴν τῆς εὐσπλαχνίας αὐτοῦ πύλην. Καὶ διὰ τῆς ἐκ τούτων ἀπολυτρώσεως, καὶ αἰτίας, τὴν πρὸς αὐτὸν ἀγάπην σοι ἐγκατέσπειρε. [...] Πόθεν γὰρ ἐγίνωσκες τὴν τοιαύτην αὐτοῦ πρόνοιαν, καὶ κηδεμονίαν, εἰ μὴ σοι τὰ ἐναντία συνέβαινον; Διότι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκ τούτων δυνατὸν πληθυνθῆναι τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ ψυχῇ σου, τουτέστιν ἐκ τῆς κατανοήσεως τῶν αὐτοῦ χαρισμάτων, καὶ τῆς μνήμης τοῦ πλήθους τῆς προνοίας αὐτοῦ.»⁴⁰

Η ιστορία του Γιούρι Μασκώφ, ενός νέου που πέρασε από τα σοβιετικά στρατόπεδα συγκέντρωσης, συλλαμβάνει την ουσία της διαδικασίας με την οποία ο Θεός αποκαλύπτεται στο θλιμμένο άνθρωπο. Ο πατήρ Σεραφεὶμ Ρόουζ μας την αναφέρει στη διάλεξή του *Η αποκάλυψη του Θεού στην ανθρώπινη καρδιά*. Ο Γιούρι Μασκώφ ήταν ένας συνηθισμένος σοβιετικός νεαρός, που είχε ανατραφεί στο μαρξισμό και στον κρατικό αθεϊσμό, τον οποίο πίστευε ακράδαντα. Κάποια στιγμή, η ζωή στο Σοβιετικό κόσμο τον πείθει για το λάθος του μαρξιστικού συστήματος. Λόγω των προσπαθειών του να μεταρρυθμίσει το καθεστώς, καταλήγει σε στρατόπεδο συγκέντρωσης, όπου γνωρίζει έντονο πόνο και συνειδητοποιεί ότι η

³⁸ Βλ. ΓΕΡΟΝΤΑΣ ΠΑΪΣΙΟΣ ΑΓΙΟΡΕΙΤΗΣ, *Λόγοι Β', Πνευματική αφύπνιση*, Ιερὸν Ησυχαστήριον Ευαγγελιστῆς Ἰωάννης ο Θεολόγος, Σουρωτῆ Θεσσαλονικῆς 1999, σσ. 216-218.

³⁹ G. LUNGU CONSTANTINEANU, *ἐνθ' ανωτ.*, σ. 74. Βλ. και J.-C. LARCHET, *ἐνθ' ανωτ.*, σ. 129.

⁴⁰ ΙΣΑΑΚ Ο ΣΥΡΟΣ, *Λόγοι Ασκητικοί*, 5, 25 [ΕΠΕ-Φ 8Α, 164].

ιδεολογία που πίστευε ακράδαντα ήταν στην πραγματικότητα ένα μεγάλο ψέμα. Αυτό τον οδηγεί σε μια βαθιά εσωτερική κρίση.

«Σ' αυτές τις συνθήκες πνευματικής κρίσης, χωρίς διέξοδο, ανακλύπτει αναπόφευκτα τό πρωτεῦον ἐρώτημα γιά μια κοσμοθεωρία: γιά ποιο λόγο ζῶ ἄν δέν ὑπάρχει διέξοδος; Καί ὅταν ἐρχεται αὐτή ἡ τρομερή στιγμή, ὁ καθένας ἀπό μᾶς νιώθει ὅτι ὁ θάνατος τόν ἔχει πιάσει ἀπό τό λαίμω: ἄν δέν ἐρθε κάποιο εἶδος πνευματικῆς ἀπάντησης, ἡ ζωὴ φτάνει σ' ἓνα τέλος, γιατί χωρίς Θεό ὄχι μόνο ὅλα ἐπιτρέπονται, ἀλλά ἡ ἴδια ἡ ζωὴ δέν ἔχει ἀξία καί νόημα. Εἶδα στό στρατόπεδο πῶς οἱ ἄνθρωποι τρελλαίνονταν ἢ ἔδιναν τέρμα στή ζωὴ τους αὐτοκτονώντας. Κι ἐγώ ὁ ἴδιος ἔνιωσα καθαρά ὅτι ἄν, σέ τελευταία ἀνάλυση, ἔφτανα στό ὀριστικό καί τελεσίδικο συμπέρασμα ὅτι δέν ὑπάρχει Θεός, θα ἤμουν ἀπλά ὑποχρεωμένος νά αὐτοκτονήσω, ἐφ' ὅσον εἶναι αἰσχρό καί ὑποτιμητικό γιά ἓνα λογικό πλάσμα νά παρατείνει μιά βασανιστική ζωὴ χωρίς νόημα. Ἔτσι, στό δεύτερο στάδιο τῆς πνευματικῆς ἀναγέννησης ἀνακαλύπτουμε ὅτι ὁ ἀθεϊσμός, ἄν μελετηθεῖ ὡς πρὸς τήν λογική του κατάληξη, μοιραῖα φέρνει ἓναν ἄνθρωπο στον ὄλεθρο, γιατί εἶναι μιά τέλεια διδασκαλία ἀνηθικότητας, κακοῦ καί θανάτου.

Ἐνα τραγικό τέλος (αὐτοκτονία ἢ τρέλλα) θα ἦταν καί τό δικό μου μερίδιο ἄν, γιά καλή μου τύχη, δέν συνέβαινε, τήν 1^η Σεπτεμβρίου τοῦ 1962, τό μεγαλύτερο θαῦμα στή ζωὴ μου. Ἐκείνη τή μέρα δέν συνέβη κανένα γεγονός, δέν ὑπῆρχαν ἐξωτερικές ἐπιρροές· συλλογιζόμουν σε ἀπομόνωση τό πρόβλημά μου: «Νά ζεῖ κανεῖς ἢ νά μή ζεῖ;» Ἐκεῖνον τόν καιρό ἤδη συνειδητοποιοῦσα ὅτι τό νά πιστεύσεις στό Θεό ἦταν σωτηριῶδες. Ἦθελα πολύ νά πιστέψω σ' Αὐτόν· ἀλλά δέν μποροῦσα νά κοροϊδέψω τόν ἑαυτό μου: δέν εἶχα πίστη.

Καί ξαφνικά ἦρθε ἓνα δευτερόλεπτο ὅταν μέ κάποιον τρόπο εἶδα γιά πρώτη φορά (σάν νά 'χε ἀνοίξει τό παράθυρο ἑνός σκοτεινοῦ δωματίου στόν ἡλιοφώτιστο δρόμο), καί τό ἐπόμενο δευτερόλεπτο ἤξερα ἤδη μέ βεβαιότητα ὅτι ὁ Θεός ὑπάρχει καί ὅτι ὁ Θεός εἶναι ὁ Ἰησοῦς Χριστός τῆς Ὁρθοδοξίας, καί ὄχι κάποιος ἄλλος θεός. Αποκαλῶ τή στιγμή αὐτή τό μεγαλύτερο θαῦμα, γιατί αὐτή ἡ ἀκριβῆς γνώση δέν ἦρθε σε μένα μέσω τῆς λογικῆς (αὐτό τό ξέρω σίγουρα), ἀλλά μέ κάποιον ἄλλο τρόπο, καί εἶμαι ἀνίκανος νά

ἐξηγήσω αὐτή τη στιγμή ὀρθολογιστικά... Κι ἔτσι ἀπό ἓνα τέτοιο θαῦμα ἄρχισε ἡ νέα πνευματική μου ζωή, ἡ ὁποία μέ βοήθησε νά ἀντέξω ἄλλα τριάντα χρόνια ζωῆς σε στρατόπεδα συγκέντρωσης καί φυλακές, μιά μετανάστευση μέ τό ζόρι, καί ἐλπίζω νά μέ βοηθήσει νά ἀντέξω ὅλες τῆς δυσκολίες τῆς ζωῆς ἑνός μετανάστη.»⁴¹

Στο βάθος της θλίψης, στο βυθό της γεννημένης ἀπό το πόνο κρίσης, ο ἄνθρωπος ἀνακαλύπτει το Θεό – ἢ μάλλον ο Θεός ἀποκαλύπτεται στον ἄνθρωπο – ὡς ἡ μόνη ἀνακούφιση, ἡ μόνη πραγματική καὶ ἀληθινή καταφυγή καὶ, συγκλονισμένος ἀπό τον πόνο του, αὐτός ρίχνεται στην ἀγκαλιά Του με ὅλο του το εἶναι. Αὐτό δεν σημαίνει, βέβαια, ὅτι ἀν βάλεις ἓναν ἄνθρωπο μέσα στις θλίψεις, θα ἀνακαλύψει αὐτόματα το Θεό. Ἡ πρωτοβουλία ἀνήκει στη θεία χάρη· ὅπως εἶδαμε παραπάνω, το δῶρο της υπομονῆς του πόνου δεν δίνεται σ' ὅλους, γι' αὐτό καὶ οἱ ἅγιοι μας προτρέπουν νὰ μὴ θέτουμε τον εαυτό μας σε ταλαιπωρίες. Δε σώζει ο πόνος αὐτός καθαυτός, ἀλλὰ ο τρόπος με τον ὁποῖο ο ἄνθρωπος τον ἀντιμετωπίζει. Ο πατήρ Σεραφεῖμ Ρόουζ παραθέτει καὶ το παράδειγμα ἐνός ἄλλου ρώσου φυλακισμένου, ὀνόματι Μαρτσένκο, ο ὁποῖος παρόλο που μακάριζε καὶ ζήλευε ὅσους εἶχαν τὴ δύναμη νὰ ἀποδέχονται τον πόνο στο ὄνομα τῆς πίστεως, ὁμολογούσε μ' ἐντιμότητα ὅτι ο ἴδιος δεν μπορούσε νὰ πιστέψει.

«Ἡ ὁμολογία του δείχνει ὅτι δὲν μπορούμε ἀπλά νά βάλουμε ἓναν ἄνθρωπο σέ στρατόπεδο συγκέντρωσης καί νά ποῦμε πῶς ἔτσι θά τὸν κάνουμε Χριστιανό. Κάποιοι γίνονται Χριστιανοί καί κάποιοι ἄλλοι ὄχι. Ὅταν ἡ μεταστροφή λαμβάνει χώρα, ἡ διαδικασία τῆς ἀποκάλυψης συμβαίνει πολὺ ἀπλά: ἓνα πρόσωπο εἶναι σέ ἀνάγκη, ὑποφέρει, καί μέ κάποιον τρόπο ἀνοίγει ὁ ἄλλος κόσμος. Ὅσο περισσότερο ταλαιπωρεῖσαι καί βασανίζεσαι, καί εἶσαι ἀπελπισμένος γιὰ τό Θεό, τόσο περισσότερο Ἐκεῖνος πρόκειται νά ἔρθει πρὸς βοήθειά σου, ἀποκαλύπτοντας Ποιος εἶναι, καί δείχνοντάς σου τὴ διέξοδο.»⁴²

---

⁴¹ ΙΕΡΟΜ. ΣΕΡΑΦΕΙΜ ΡΟΟΥΖ, *Ἡ ἀποκάλυψη τοῦ Θεοῦ στὴν ἀνθρώπινη καρδιά*, ἐκδ. Ἐγρήγορη, Ἀθήνα 1999, σσ. 39-40.

⁴² *Αὐτόθι*, σ. 42.

5.3.4 Η προσευχή

Η παράδοση στην αγκαλιά του Θεού σημαίνει κυρίως ότι ο άνθρωπος «χύνεται» σε μια βαθιά και συνταρακτική προσευχή προς τον Κύριο, θέτει την ψυχή του ενώπιον Αυτού με όλον τον πόνο, την αδυναμία, τις ανάγκες της, απογυμνώνεται πλήρως, μέχρι τέλους. Ο πόνος διδάσκει τον άνθρωπο να κραυγάζει προς το Θεό από τα βάθη της ύπαρξής του. Αυτή ακριβώς την προσευχή ακούει ο Θεός· ειδικά όταν Του απευθυνόμαστε κατ' αυτό τον τρόπο είμαστε πιο κοντά Του, πιο μέσα Του, μέσα στην αλήθεια. Και ο καλύτερος δάσκαλος αυτής της προσευχής είναι η θλίψη.

«Ο Θεός έγγύς έστι τής λυπηράς καρδιάς του έν θλίψει βοώντος προς αυτόν», γράφει ο Άγιος Ισαάκ ο Σύρος.⁴³

«Όσο μεγαλύτερη είναι η κρίση,» λέει και ο πατήρ Ραφαήλ Νόϊκα, «τόσο μεγαλύτερη είναι και η απάντηση του Θεού.»⁴⁴

Όταν πονά, ο άνθρωπος γίνεται ενιαίος σ' όλα τα επίπεδα της ύπαρξής του, στοιχείο ουσιαστικό για μια αυθεντική προσευχή. Για να απεικονίσουν τη φιλοκαλική έννοια της «ένωσης του νου με την καρδιά» προς την οποία τείνει η προσευχή, οι Πατέρες δίνουν ακριβώς το παράδειγμα ενός ανθρώπου ευρισκόμενου σε πόνο, του οποίου ολόκληρη η ύπαρξη (σώμα, ψυχή, πνεύμα) συγκεντρώνεται στην αιτία του πόνου και έτσι γίνεται ενιαία.

Το ίδιο και στη φυλακή, ο πόνος όχι απλά ώθησε τους ανθρώπους προς την προσευχή – μερικές φορές αναγκαίως – αλλά ήταν κι ένας μεγάλος δάσκαλος στην οδό της αληθινής προσευχής.

«Σ' αυτές τις φυλακές», λέει ο πατήρ Ιουστίνος Πίρβου, «έμαθα την αληθινή προσευχή, που γεννήθηκε από τον πόνο, τη θυσία και την αυταπάρνηση. Εκείνες οι ημέρες ήταν εξαιρετικές – ημέρες θυσίας, ημέρες μοναδικές.»⁴⁵

Η «επιούσια» τροφή των φυλακών ήταν τις περισσότερες φορές η προσευχή. Οι μοναδικές συνθήκες κράτησης οδήγησαν την προσευχή σε καταπληκτικά ύψη και βάθη, συγκρίσιμα με παρόμοιες εμπειρίες των Πατέρων της ερήμου. Και δικαίως. Ο πατήρ Σεραφείμ Ρόουζ έλεγε κάπου ότι η αιτία που σήμερα γίνονται τόσα λίγα θαύματα είναι ότι στη

⁴³ ΙΣΑΑΚ Ο ΣΥΡΟΣ, *Λόγοι Ασκητικοί*, 25, 1 [ΕΠΕ-Φ 8Α, σσ. 392-394].

⁴⁴ Ομιλία του πατρός Ραφαήλ Νόϊκα στην Άλμπα-Ιούλια το 2003, στο *Ίντερνετ* σε: <http://www.razbointrucuvant.ro/2007/10/29/ce-sa-facem-atunci-cand-ne-simtim-incercati-la-maximum/> (ως εκ 12.06.2013).

⁴⁵ G. LUNGU CONSTANTINEANU, *ένθ' ανωτ.*, σ. 137.

πλειοψηφία των χριστιανών λείπει ο πόνος της καρδιάς, στοιχείο αναγκαίο για κάθε αληθινή προσευχή. Και πώς θα μπορούσε ο Θεός να παραβλέψει και να μην καρποφορήσει εκατονταπλασίως την προσευχή που πήγαζε από τόσο τρομερές θλίψεις όπως εκείνες των φυλακών; Χαρακτηριστικά γράφει ο Άγιος Ισαάκ ο Σύρος:

«Πρὸ γὰρ τῶν πειρασμῶν, ὡσπερ τις ξένος ὁ ἄνθρωπος εὐχεται τῷ Θεῷ. Ἐπὰν δὲ εἰσέλθῃ εἰς πειρασμοὺς διὰ τὴν ἀγάπην αὐτοῦ, καὶ μὴ δέξηται ἀλλοιώσιν, τηρικαῦτα καθάπερ τις ὑπόχρεων ἔχων τὸν Θεόν, καὶ ὡς γνήσιος φίλος λογίζεται παρὰ τῷ Θεῷ.»⁴⁶

Η προσευχή δεν ήταν απλά καρπός του πόνου, αλλά και ισχυρό μέσο για την αντίσταση σ' αυτόν. Εξάλλου, η προσευχή ήταν από τους πιο σημαντικούς στύλους ψυχικής ενίσχυσης στα ατελείωτα χρόνια τρομερής και σκληρής φυλάκισης. Η προσευχή φέρνει ανακούφιση στην ψυχή· διαμέσου αυτής κατεβαίνει στην καρδιά του ανθρώπου η χάρη του Θεού, που του δίνει την απαραίτητη δύναμη και υπομονή ν' αντέξει τον πόνο.

«Ο καθένας που πάσχει, βρίσκει παρηγοριά στην προσευχή», γράφει η Νικόλ-Βαλερί Γκρόσσου, «είτε πρόκειται για ασθένεια, την απώλεια κάποιου αγαπημένου προσώπου ή οποιαδήποτε άλλη συμφορά.»⁴⁷

Από το πλήθος των παραδειγμάτων που το επιβεβαιώνουν, προσθέτουμε ένα μόνο, πολύ διδακτικό. Αναφερόμενος στους καρπούς της προσευχής, ο πατήρ Κάλτσιου λέει:

«Ο μεγαλύτερος καρπός ήταν ότι διαμέσου της προσευχής ηρεμούσα ψυχικά, δεν φοβόμουν πλέον, άντεχα σ' ό,τι μου συνέβαινε. Χωρίς την προσευχή δεν θα είχα επιβιώσει, σίγουρα θα τρελλαινόμουν. Είχα αποφασίσει να μην κάνω κανένα συμβιβασμό και επομένως έπρεπε να σκεφτώ – έτσι δεν είναι; – ότι είτε θα παραμείνω για πάντα στη φυλακή, είτε θα με σκοτώσουν. Σ' αυτήν την κατάσταση, χωρίς προσευχή θα έπρεπε να τρελαθώ, έτσι; Η προσευχή ήταν βάλσαμο στην καρδιά μου.»⁴⁸

⁴⁶ ΙΣΑΑΚ Ο ΣΥΡΟΣ, *Λόγοι Ασκητικοί*, 44, 14 [ΕΠΕ-Φ 8B, 226].

⁴⁷ N.-V. GROSSU, *ένθ' ανωτ.*, σ. 40.

⁴⁸ Ζωή Κάλτσιου, σ. 111.

5.3.5 Η κάθαρση των αμαρτιών

Εισερχόμενος στον κόσμο ως επακόλουθο της αμαρτίας, ο πόνος αποδεικνύεται ταυτόχρονα και μέσο απελευθέρωσης από την αμαρτία και κάθαρσης της ψυχής. Λέει ο Άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος:

«Ἐδόθη λύπη διὰ τὴν ἀμαρτίαν, καὶ διὰ λύπης λύεται ἀμαρτία. [...]

Ἀμαρτία λύπην ἐγέννησε· λύπη τὴν ἀμαρτίαν ἀνάλωσε.»⁴⁹

Παρόλο που ο πόνος δεν είναι απαραίτητα συνέπεια της αμαρτίας⁵⁰, δρα πάνω στην ψυχή – όταν τον αποδέχεται κανείς με ταπείνωση, υπομονή και εμπιστοσύνη στην πρόνοια του Θεού – ως καθαρτήριο πυρ, που καίει τη ρυπαρότητα και απελευθερώνει την ψυχή από το βάρος των αμαρτιών, προετοιμάζοντάς την για το ξεχείλισμα της θείας χάρης. Αυτό διδάσκει ομόφωνα η παράδοση της Εκκλησίας, με αρχή την Αγία Γραφή:

«Ὁ παθὼν ἐν σαρκὶ πέπαυται ἀμαρτίας», γράφει ο Απόστολος Πέτρος⁵¹.

Παρομοίως μιλούν και οι Πατέρες.

«Ὅσον ἀφῆ σε [ὁ Θεός] θλιβῆναι ἐν τῷ σώματι, τοσοῦτον κουφισμὸν ποιεῖ τῶν ἡμαρτημένων σοι.»⁵²

Επίσης:

«Ὡσπερ καθαίρουσι τὰ φάρμακα τὴν ἀκαθαρσίαν τῶν χυμῶν τῶν πονηρῶν ἐκ τοῦ σώματος, οὕτως ἡ σφοδρότης τῶν θλίψεων καθαίρει τὰ πονηρὰ ἐκ τῆς καρδίας.»⁵³

Η επίγνωση του γεγονότος ότι ο πόνος που υπομένουν χριστιανικά τους καθαρίζει από τις αμαρτίες και τους καθιστά θυσία καθαρή στο Θεό, ήταν για πολλούς κρατούμενους ένας από τους ισχυρότερους πυλώνες ψυχικής αντοχής στο μακροχρόνιο εγκλεισμό τους. Μπροστά στο μαρτύριο και τα βασανιστήρια, η σκέψη αυτή τους κρατούσε σταθερούς και ανυποχώρητους, δίνοντας ταυτόχρονα νόημα στις άδικες και φαινομενικά ατελείωτες δοκιμασίες. Είναι γνωστή η αποφασιστική στιγμή της ζωής του Βαλέριου Γκαφένκου, στην οποία φθάνει στην επίγνωση της αμαρτίας του, καθώς και στη κατανόηση και την παραδοχή του πόνου ως αποτέλεσμα αμαρτωλότητας:

⁴⁹ ΙΩΑΝΝΗΣ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ, *Ὁμιλίες περί μετανοίας* 7, 6, PG 49, 332 [ΕΠΕ 30(89), 266-268].

⁵⁰ Βλ. τον εκ γενετής τυφλό, *Ιωάν.* 9, 3.

⁵¹ *Α΄ Πέτρ.* 4, 1.

⁵² ΒΑΡΣΑΝΟΥΦΙΟΣ ΚΑΙ ΙΩΑΝΝΗΣ, *Ερωταποκρίσεις*, 168 [ΕΠΕ-Φ 10Α, 356]. Βλ. και J.-C. LARCHET, *ἐνθ' ανωτ.*, σ. 125.

⁵³ ΙΣΑΑΚ Ο ΣΥΡΟΣ, *Λόγοι Ασκητικοί*, 71, 5 [ΕΠΕ-Φ 8Γ, 88].

«Μετά από πολλή αγωνία και πολύ πόνο, όταν το ποτήρι των θλίψεών μου είχε γεμίσει, ήρθε μια αγία ημέρα, τον Ιούνιο του 1943, που έπεσα με το πρόσωπο στο έδαφος, γονατισμένος με σκυμμένο κεφάλι, με καρδιά συντετριμμένη, κλαίγοντας γοερά. Παρακαλούσα τον Θεό να μου χαρίσει το φως. [...] Είχα την επίγνωση ότι βρισκόμουν στην αλήθεια· γιατί όμως υπέφερα; Στην ψυχή μου, την κάποτε γεμάτη ενθουσιασμό, είχε παραμείνει μόνο η αγάπη. Κανείς δεν με καταλάβαινε. Μέσα στο παρατεταμένο μου κλάμα άρχισα να κάνω μετάνοιες. Και ξαφνικά – Ω, Θεέ μου! Πόσο μεγάλος είσαι, Κύριε! – είδα την ψυχή μου γεμάτη αμαρτίες, βρήκα μέσα μου τη ρίζα όλων των ανθρώπινων αμαρτιών. Αλίμονο, τόσες αμαρτίες, και τα μάτια της ψυχής μου – πωρωμένης από την υπερηφάνεια – δεν τις έβλεπαν! Πόσο μεγάλος είναι ο Θεός! Βλέποντας όλες τις αμαρτίες μου, αισθάνθηκα την ανάγκη να τις φωνάξω δυνατά, να τις αποβάλλω. Και τότε μια βαθιά ειρήνη, ένα βαθύ κύμα φωτός και αγάπης πλημμύρισε την καρδιά μου.»⁵⁴

Στις φυλακές, η συνείδηση ότι πάσχει κανείς για τις προσωπικές του αμαρτίες ήταν άρρηκτα συνυφασμένη με τη συνείδηση ότι πάσχει για τις αμαρτίες του έθνους του. Η συνείδηση αυτή εμφανίζεται πιο αναπτυγμένη και ισχυρή στους λεγεωναρούς, αλλά ενέπνευσε επίσης και μεγάλο μέρος των άλλων φυλακισμένων⁵⁵.

«Ευχαρίστως υποφέραμε αυτό το μαρτύριο, υπομείναμε κάθε αδικία», γράφει ο πατήρ Ιουστίνος Πίρβου, «ώστε με τη θυσία της υπομονής μας να εξιλεώσουμε τις αμαρτίες μας και του γένους.»⁵⁶

Δεδομένου ότι μια φλογερή αγάπη για το έθνος εμφύχωνε την πλειοψηφία των κρατουμένων, η σκέψη ότι μέσω των θλίψεων καθαρίζουν τις ψυχές τους και προσφέρουν τον εαυτό τους ως θυσία στο Θεό για τις

---

⁵⁴ Γράμμα του Βαλέριου Γκαφένκου στις 29 Ιανουαρίου 1946, εν Ι. IANOLIDE, *ένθ' ανωτ.*, σ. 231 (ελλ. 224). Βλ. επίσης και V. GAFENCU, *Calea spre fericire. Scrisori trimise din închisoare [Η οδός για την ευτυχία. Γράμματα από τη φυλακή]*, εκδ. Agaton, Φαγκαράς 2006, σ. 37.

⁵⁵ Έμεινε περιφνημη η ρήση που αναφώνησε ο Πέτρε Τσούτσεα (μεγάλου ρουμάνου χριστιανού φιλόσοφου και ομολογητού, που φυλακίσθηκε για 12 χρόνια) μπροστά στο διευθυντή της φυλακής του Αϊούντ και σε όλους τους συγκρατούμενους του: «Δεν κάνουμε εμείς, που ήμαστε εδώ δούλοι, τιμή στο ρουμανικό γένος με τον πόνο μας, αλλά το ρουμανικό γένος μάς κάνει την τιμή να υποφέρουμε γι' αυτό.» M. PETRIȘOR, *Trecute vieți de domni, de robi și de tovarăși [Περασμένες ζωές κυρίων, δούλων και συντρόφων]*, εκδ. Vremea, Βουκουρέστι 2008, σ. 164. Βλ. επίσης P. ΤΥΤΕΑ, *Între Dumnezeu și neamul meu [Μεταξύ του Θεού και του γένους μου]*, εκδ. Fundația Anastasia, Βουκουρέστι 1992.

⁵⁶ G. LUNGU CONSTANTINEANU, *ένθ' ανωτ.*, σ. 74.

αμαρτίες των συνανθρώπων τους, αποτέλεσε ισχυρό κίνητρο ψυχικής αντοχής. Εξάλλου, το κομμουνιστικό καθεστώς θεωρούνταν τιμωρία του Θεού για τις αμαρτίες του ρουμανικού λαού, τις οποίες μόνο οι θλίψεις και η μετάνοια μπορούσαν να εξαλείψουν⁵⁷. Έτσι, ο άδικος και χριστιανικά αντιμετωπιζόμενος πόνος γινόταν «ὄψωνια τῶν ἀμαρτιῶν»⁵⁸ του έθνους κι οδός απελευθέρωσης από τη κομμουνιστική δουλεία, ενώ οι κρατούμενοι γίνονταν καθαρές θυσίες που προσέλκυαν τη χάρη και τη συγχώρηση του Θεού, όχι μόνο για τους ίδιους, αλλά και για ολόκληρο το γένος. Αυτή είναι κοινή ιδέα στα απομνημονεύματα των φυλακισμένων. Αναφερόμενος σ' ένα από τα σημαντικότερα βιβλία μαρτυριών από τη φυλακή, τον *Ύμνο εις τον φερόμενο σταυρό του Βιργιλίου Μαξίμ, ο πατήρ Ιωάννης Νεγκρούτσιου* γράφει:

«Η ιδέα που διαποτίζει αυτό το έργο από την αρχή μέχρι το τέλος του είναι η ενσυνείδητη αποδοχή του πόνου ως μέσο εξαγνισμού και η προσφορά της εξαγνισμένης ύπαρξης στο Θεό, ως θυσία εξιλέωσης για τις αμαρτίες του έθνους.»⁵⁹

Παραθέτουμε και μερικές από τις μαρτυρίες του αναφερομένου έργου:

«Παραδιδόμασταν συνειδητά [στη δοκιμασία] για να μην λείπουμε από το βωμό της εξιλέωσης για τις αμαρτίες τις δικές μας και του έθνους μας.»⁶⁰

Επίσης ένα άλλο εξίσου όμορφο απόσπασμα:

«Και ο κάθε ένας απ' αυτούς που δεν μπορώ να απαριθμήσω τώρα βάσταζαν σιωπηλά, άγνωστοι στους ανθρώπους, αλλά γνωστοί στο Θεό, τις αμαρτίες αυτού του έθνους, για να τις κάψουν στο βωμό της εκούσιας εξιλέωσης.»⁶¹

Αυτή η ιδέα που προωθήθηκε έκδηλα και ρητά από τους λεγεωναρίους και ήταν φανερός καρπός της λεγεωναρικής τους μόρφωσης, μπορεί να τεκμηριωθεί θεολογικά – παρά την ενίοτε ακραία της χρήση λόγω της εξύψωσης του πατριωτισμού σε σχεδόν μυστικιστικό επίπεδο. Το μαρτύριο

---

⁵⁷ Ο Άγιος Ιωάννης ο Μαξίμοβιτς έλεγε συνεχώς ότι ο κομμουνισμός αποτελούσε τιμωρία του Θεού για τα αμαρτήματα του ρώσικου λαού (ιδιαίτερος για την αμαρτία της βασιλοκτονίας) και ότι η μοναδική λύση σωτηρίας ήταν η μετάνοια. Γι' αυτό, και για πλήθος άλλων σχετικών μαρτυριών ρώσων στάρετς, βλ. IEPOM. SERAPHIM ROSE, «The Future of Russia and the End of the World», *The Orthodox Word*, 100-101 (1981), 210 εε. Για ελληνικά, http://www.imdleio.gr/diaf/files/proph/2_epitomos_parts/5_mellon_Rwsias_epanemfanisi.pdf (ως εκ 12.06.2013).

⁵⁸ Ρωμ. 6, 23.

⁵⁹ V. MAXIM, *ένθ' ανωτ.*, σ. 7.

⁶⁰ *Αυτόθι*, σ. 73.

⁶¹ *Αυτόθι*, σ. 183.

ως θυσία για τους συνανθρώπους απαντάται στους βίους των μαρτύρων, η θυσία των οποίων νοείται ως συμμετοχή στη σταυρική θυσία του Κυρίου για τις αμαρτίες του ανθρώπινου γένους⁶². Την ίδια θεώρηση συναντά κανείς και σε μαρτυρίες ρώσων νεομαρτύρων του κομμουνιστικού ζυγού⁶³.

Φθάνουμε εδώ σ' ένα καίριο ζήτημα όσον αφορά το μαρτύριο στις κομμουνιστικές φυλακές: πώς μπορούμε να κάνουμε διάκριση ως προς τα κίνητρα που εμψύχωσαν τους κρατούμενους στην αντίστασή τους; Άραγε υπέφεραν τις θλίψεις περισσότερο από αγάπη για τον Χριστό ή μάλλον από αγάπη προς το έθνος (ή προς οποιαδήποτε άλλη ιδεολογία, κ.λπ.); Μπορούν άραγε αυτοί να θεωρηθούν μάρτυρες της χριστιανικής πίστης ή περισσότερο ήρωες του έθνους; Το ερώτημα δικαιολογείται και, βέβαια, η απάντηση διαφέρει από περίπτωση σε περίπτωση. Το να βρει κανείς μια λύση είναι ακόμη πιο δύσκολο – για να μην πω αδύνατο – διότι αυτό προϋποθέτει να διεισδύσει στα βάθη της συνείδησης του ανθρώπου – όπου κατ' εξοχήν μόνο ο Θεός κι ο ίδιος ο άνθρωπος έχουν πρόσβαση – και να εντοπίσει εκεί, εφόσον υπάρχει, μια διαχωριστική γραμμή που οι ίδιοι οι άνθρωποι δεν την συνειδητοποιούσαν ή την θεωρούσαν εντελώς αφύσικη. Η πραγματικότητα είναι ότι στους περισσότερους υπήρξε τόση περιχώρηση και τέτοιος σύνδεσμος ανάμεσα στην αγάπη προς το Θεό και στην αγάπη προς το έθνος, ώστε η προσπάθεια να τις χωρίσει κανείς αποτελεί παραμόρφωση της ψυχής τους. Επιπλέον, είναι αποκαλυπτικό για την ανέκφραστη αυτή περιχώρηση το ίδιο το γεγονός ότι κατέθεταν την αγάπη τους για το έθνος στα χέρια του Θεού, ότι θεωρούσαν το μαρτύριό τους ως θυσία για την κάθαρση των αμαρτιών που είχαν αποξενώσει το λαό από το Θεό. Ούτως ή άλλως, οι μαρτυρίες πρώην κρατουμένων – ορισμένες απίστευτα διορατικές – μας παρουσιάζουν ανθρώπους πλήρως ενωμένους με τον Χριστό, που άγγιξαν τις υψηλότερες κορυφές αγιότητας. Σε μια συνομιλία μου με τον πατέρα Ζαχαρία Ζαχάρου του Έσσεξ, τον ρώτησα πώς μπορούμε να ξέρουμε αν οι θλίψεις μας δεν πάνε χαμένες. Μου απάντησε ότι κάθε πόνος που χρησιμοποιούμε για να προσεγγίσουμε το Θεό – ανεξάρτητα από την αιτία ή τη φύση της – είναι για μας σωτήριο.

---

⁶² Βλ. ΑΡΧΙΜ. ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ ΜΠΙΛΛΗΣ, *Οί μάρτυρες τῆς Ορθοδοξίας. Τόμος Α', Ἡ θεολογία τοῦ μαρτυρίου*, εκδ. Ὁρθοδόξου Τύπου, Αθήνα 1973, σ. 250: «Τὸ μαρτύριον, κοινωνία τοῦ Δεσποτικοῦ πάθους, γίνεται δεκτὸν ὡς θυσία εὐσμος ἐνώπιον τοῦ θρόνου τοῦ Θεοῦ.»

⁶³ «Ἴσως για την σωτηρία της Ρωσίας χρειάζεται μια λυτρωτική θυσία. Εγώ θα είμαι αυτή η θυσία. Γεννητήτω το θέλημα του Κυρίου!», έγραφε στο ημερολόγιό του ο μάρτυρας Τσάρος Νικόλαος Β', λίγες μέρες πριν το θάνατό του. Βλ. ***, *Sfânta Elisabeta, Mare Ducesă a Rusiei. Viața și rătimirea [Ἡ Αγία Ελισάβετ, ἡ Μεγάλη Δούκισσα της Ρωσίας. Ὁ Βίος και το μαρτύριό της]*, επιμέλεια Ιερά Μονή Ντιακονέστι, εκδ. Bonifaciu, Βουκουρέστι 2010, σ. 63.

Ως εκ τούτου, έχουν πιθανώς λιγότερη σημασία οι αιτίες και τα κίνητρα που οδήγησαν τους κρατουμένους στη φυλακή και μεγαλύτερη σημασία ο τρόπος με τον οποίο αντιμετώπισαν και μεταμόρφωσαν την κατάστασή τους, χρησιμοποιώντας τη δοκιμασία ως ευκαιρία εξαγιασμού. Αφήνουμε λοιπόν ανοιχτό αυτό το θεμελιώδες ζήτημα, περιμένοντας τον καρδιογνώστη Θεό να δώσει την τελική απάντηση την κατάλληλη στιγμή.

5.3.6 Συνθήκες απόκτησης της απάθειας

Ο άνθρωπος που υποφέρει δεν καθαρίζεται μόνο από τις αμαρτίες του παρελθόντος, αλλά προστατεύεται και από τη διάπραξη νέων. Αυτό οφείλεται στο ότι ο πόνος δημιουργεί κατάλληλες προϋποθέσεις για την αποβολή των παθών, αποσπώντας τον άνθρωπο – πολλές φορές βίαια και ακούσια – από τις ηδονές και τις απολαύσεις του κόσμου.

«Όσο δύσκολη κι αν είναι η υπομονή του πόνου, δεν έχει άλλο νόημα παρά την κάθαρση της ψυχής που ποθεί τη σωτηρία», γράφει στη μητέρα και τις αδελφές του ο Βαλέριος Γκαφένκου.⁶⁴

Υπάρχει, βεβαίως, και η άλλη πλευρά του νομίσματος, να αναζητά ο άνθρωπος στην ηδονή τη λύτρωση από τον πόνο⁶⁵. Όταν όμως εννοήσει τον πόνο υπό το φως της πίστης και της αιώνιας ζωής, ο άνθρωπος αντιλαμβάνεται τη ματαιότητα της οποιασδήποτε γήινης απόλαυσης. Ο πατήρ Αρσένιος Μπόκα, μεγάλος ρουμάνος γέροντας που πέρασε κι αυτός από τις φυλακές, διευκρινίζει:

«Ο πνευματικός πόλεμος μοιάζει κατά κάποιο τρόπο με τον κοσμικό. Κι ο ένας κι ο άλλος σε αποδεσμεύουν απ' αυτή τη ζωή. Μόνο οι πειρασμοί, οι θλίψεις και οι ποικίλες δοκιμασίες μπορούν να αμβλύνουν πλήρως τη γεύση γι' αυτόν τον κόσμο και να μας οδηγήσουν σ' ένα είδος θανάτου ως προς αυτόν.»⁶⁶

Το ίδιο διδάσκουν και οι Πατέρες. Ο άγιος Μάξιμος ο Ομολογητής εξηγεί σαφέστερα αυτή τη διαδικασία, συμπεραίνοντας τα εξής:

---

⁶⁴ Γράμμα του Βαλέριου Γκαφένκου στις 10 Φεβρουαρίου 1945, εν Ι. ΙΑΝΟΛΙΔΕ, *ένθ' ανωτ.*, σ. 225. Βλ. επίσης και V. GAFENCU, *ένθ' ανωτ.*, σ. 29.

⁶⁵ Βλ. γι' αυτό την κλασσική ανάλυση της δυάδας ηδονή-οδύνη που κάνει ο Άγιος ΜΑΞΙΜΟΣ Ο ΟΜΟΛΟΓΗΤΗΣ, *Κεφάλαια θεολογικά και οικονομικά*, 1, 50 εε., PG 90, 1101 εε. [ΕΠΕ- Φ 15Δ, 41 εε.]

⁶⁶ ΙΕΡΟΜ. Α. ΒΟΚΑ, *Cărarea împărăției [Η οδός της βασιλείας]*, εκδ. Episcopiei Ortodoxe Române a Aradului 1995, σ. 172.

«Αἱ τῶν ἀκουσίων πειρασμῶν ἐπιφοραί, ἔσονται εἰς ὁδοὺς λείας, ὅταν μάλιστα χαίρων καὶ εὐφραϊνόμενος ὁ νοῦς ἐν ἀσθενείαις εὐδοκῆ καὶ θλίψεσι καὶ ἀνάγκαις, διὰ τῶν ἀκουσίων πόνων τὴν ὅλην τῶν ἐκουσίων παθῶν ἀφαιρούμενος δυναστείαν.»⁶⁷

Ομοίως γράφει καὶ ὁ Ἅγιος Ἰσαάκ ὁ Σύρος:

«Αἱ θλίψεις καὶ οἱ κίνδυνοι ἀποκτείνουσι τὴν ἡδυπάθειαν τῶν παθῶν, ἡ δὲ ἀνάπαυσις τρέφει καὶ αὖξει αὐτά. Λοιπὸν σαφῶς ἐγνώσθη, ὅτι ὁ Θεός, καὶ οἱ Ἄγγελοι αὐτοῦ ἐν ἀνάγκαις χαίρουσιν ὁ δὲ διάβολος, καὶ οἱ ἐργάται αὐτοῦ, ἐν ἀναπαύσει.»⁶⁸

Δεν ἦταν μόνο ὁ πόνος, ἀλλὰ ολόκληρη ἡ δοκιμασία τῆς φυλακῆς, που ἀποτελέσσε – γιὰ ὅσους ἤξεραν νὰ τὴν ἀξιολογήσουν – μιὰ ἐξαιρετικὴ ευκαιρία κάθαρσης ἀπὸ τὰ πάθη, λόγω τῶν ἐκεῖ μοναδικῶν συνθηκῶν.

«Με τὴ βοήθεια τῆς θείας χάριτος», γράφει ὁ πατὴρ Ἰουστίνος Πύρβου, «κατάλαβα ὅτι ἐκείνες οἱ ἀθλιεὶς καὶ ταπεινωτικὲς συνθήκες κράτησης ἦταν ἀληθινοὶ λόγοι κάθαρσης ἀπὸ τὰ πάθη. Αὐτὴ ἡ ἀντίληψη μᾶς οδήγησε σὲ μιὰ πραγματικὴ πνευματικὴ ἐνίσχυση.»⁶⁹

Ἔτσι γεννήθηκε ὁ παραλληλισμὸς ἀνάμεσα στὸ κελλί τῆς φυλακῆς καὶ τὸ κελλί τοῦ μοναστηρίου: πολλές φορές, τὸ πρῶτο ἀποδείχθηκε ευνοϊκότερο ἀπὸ τὸ δεύτερο ὡς πρὸς τὴν πνευματικὴν πρόοδο.

«Ἡ κατάστασις σωματικοῦ ἐγκλεισμοῦ κινούσε τὴ διαδικασία ψυχικῆς ἀπελευθέρωσης. Τὸ κελλί δὲν ἀποτελοῦσε πλέον θάλαμο τιμωρίας ἢ ἀπομόνωσης, τόπο γιὰ νὰ κλαίς ἐπειδὴ σου ἔλειπε ὁ κόσμος – αὐτὸς ὁ ἴδιος που σὲ εἶχε ἐκμαυλίσει καὶ σὲ εἶχε θρέψει με τὴν ψεύτικη λάμψη τῶν σωματικῶν ἀπολαύσεων, τοῦ ἐγωισμοῦ καὶ τῆς ἀλαζονείας, κάνοντάς σε νὰ σκάφτεσαι, μέσα στὴν μικροπρέπεια καὶ τὴν ἀγνοιά σου, ὅτι εἶσαι κάποιος. Τὸ κρατητήριον γινόταν πλέον κελλί ἀπελευθέρωσης, στὸ ὁποῖο ἐμπαινε γιὰ νὰ δεις τὸν εαυτό σου ἀπὸ μέσα, ἔτσι ὅπως ἦταν: γυμνός κι ἀθλιός, ἀνῆμπορος κι ἀδύναμος, διστακτικὸς κι ἀναποφάσιτος, ἀνάξιος ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, ἄξιός μόνο τοῦ ἐλέους Του.»⁷⁰

⁶⁷ ΜΑΞΙΜΟΣ Ο ΟΜΟΛΟΓΗΤΗΣ, *Πρὸς Θαλάσσιον*, 47, PG 90, 428 [ΕΠΕ-Φ 14B, 298-300]. Βλ. καὶ J.-C. LARCHET, *ἐνθ' ἀνωτ.*, σ. 126-127.

⁶⁸ ἸΣΑΑΚ Ο ΣΥΡΟΣ, *Λόγοι Ἀσκητικοί*, 27, 4-5 [ΕΠΕ-Φ 8B, 14].

⁶⁹ G. LUNGU CONSTANTINEANU, *ἐνθ' ἀνωτ.*, σ. 75.

⁷⁰ V. MAXIM, *ἐνθ' ἀνωτ.*, σ. 78.

5.3.7 Η ενίσχυση της κοινωνίας

Εκτός των πνευματικών καρπών που προαναφέραμε, οι δοκιμασίες μπορούσαν να προσφέρουν κι ένα άλλο σημαντικό δώρο: την ενίσχυση της αλληλεγγύης και της κοινωνίας μεταξύ των ανθρώπων. Βεβαίως, όταν ο πόνος δεν αντιμετωπίζεται πνευματικά, απομονώνει των άνθρωπο όσο τίποτε άλλο. Όταν όμως δυο ή περισσότεροι άνθρωποι υποφέρουν μαζί – ιδιαίτερα για κοινά ιδανικά – όταν αλληλοβοηθιούνται και αλληλοϋποστηρίζονται ψυχικά, η σχέση που αναπτύσσουν αποδεικνύεται βαθύτερη, αληθινότερη και στερεότερη από τις σχέσεις που υπάρχουν σε κανονικές συνθήκες ζωής. Ο πόνος προσδίδει στους δεσμούς μεταξύ των ανθρώπων μια μυστική, απερίγραπτη βαθύτητα. Η αγάπη όντως δοκιμάζεται, δυναμώνεται και επαληθεύεται στην κάμινο του πόνου.

Αυτό εξηγεί τον τεράστιο ρόλο που έπαιξε η αλληλεγγύη στις φυλακές, καθώς και την μεταξύ των κρατουμένων αγάπη και τους στερεούς δεσμούς που αναπτύχθηκαν ανάμεσά τους. Τις περισσότερες φορές, αυτοί οι δεσμοί διήρκησαν μέχρι το θάνατό τους, παρόλο που οι πρώην φυλακισμένοι διώκονταν συστηματικά από τη Μυστική Αστυνομία και κάθε μεταξύ τους φιλία θεωρούνταν απειλή για την ασφάλεια του κράτους. Αυτό εξηγεί γιατί μετά την αποφυλάκισή τους, οι περισσότεροι κρατούμενοι ένιωσαν μια πνευματική πτώση και έμειναν με μια διακαή λαχτάρα και νοσταλγία για τη φυλακή, για τη μοναδική αδελφοσύνη που είχε αναπτυχθεί εκεί μεταξύ ανθρώπων που υπέφεραν για ιερά ιδανικά, από αγάπη στο Θεό και το γένος. Μια περιγραφή της ψυχικής κατάστασης των αποφυλακισμένων μάς αναφέρει ο πατήρ Λίβυο Μπρίνζας:

«Αυτοί οι άνθρωποι θα αναχωρήσουν για τη μεγάλη αρένα της κοινωνίας, όπου σίγουρα θα αισθάνονται τόσο ξένοι και απομονωμένοι. Από τη μεγάλη αλληλεγγύη κι ενότητα της φυλακής θα βρεθούν μόνοι τους, σαν αετοί που έπεσαν από την κορυφή σ' ένα εχθρικό βαθύπεδο. Και κάποιες φορές θα αναρωτηθούν αν δεν ήταν ίσως καλύτερα να είχαν παραμείνει στη φυλακή, σ' εκείνο το χώρο του πόνου, όπου όμως ζούσαν εκείνη την αδελφοσύνη που δε συναντιέται πουθενά αλλού.»⁷¹

---

⁷¹ ΠΡΕΣΒ. L. BRANZAS, *ένθ' ανωτ.*, σ. 329.

5.3.8 Προετοιμασία για την ποιμαντική διακονία των ψυχών

Ο πόνος – και ολόκληρη η εμπειρία των φυλακών – αποτέλεσε επίσης μια εξαιρετική και μοναδική προετοιμασία για το έργο της ποιμαντικής διακονίας και της πνευματικής ίασης των ψυχών. Αυτό ίσχυσε τόσο για τους μετέπειτα ιερείς, όσο και για εκείνους που ήταν ήδη. Η ζωή σε ακραίες συνθήκες όχι απλά επέτρεψε στους κρατούμενους πρόσβαση σε άλλοτε απρόσιτα μέρη της ανθρώπινης ψυχής και τους δίδαξε πώς να τα χειρίζονται, αλλά ο προσωπικός τους πόνος τούς έκανε ανεκτικούς και επιεικείς προς τους άλλους. Όσο τίποτε άλλο, ο πόνος τούς καλλιέργησε και τούς αύξησε την ικανότητα να συμπονέσουν τους δοκιμασμένους συνανθρώπους τους, προϋπόθεση απαραίτητη για να μπορεί κανείς να παρηγορήσει και να θεραπεύσει τις ψυχές των ανθρώπων. Αυτή την εμπειρία που αποκτάται μέσα από τη δοκιμασία δεν μπορεί να την αποκτήσει κανείς ούτε με ανάγνωση, ούτε με μελέτη, ούτε με ακοή λόγων, ούτε με ο,τιδήποτε άλλο, παρά μόνο με τη βίωσή της. Θεωρώ σκόπιμο να τονίσω επίσης ότι αυτό το χάρισμα της ψυχικής ίασης δεν ήταν απαραίτητα συνδεδεμένο με την ιεροσύνη, παρ' όλο που ιδιαίτερα για τους ιερείς αποτέλεσε ουσιαστική εμπειρία για το έργο τους. Το επιβεβαιώνει ο μεγάλος ρουμάνος γέροντας, πατήρ Ιουστίνος Πίρβου:

«Αγάπησα αυτόν το λαό και τον πίστευα και τον πιστεύω στον πόνο που κουβαλά. Εγώ αν δεν είχα περάσει μέσα από τις θλίψεις, μέσα από την εμπειρία της φυλακής, δε θα στρεφόμουν τώρα προς τους ανθρώπους. Αν θα περνούσα έτσι, μια μποέμικη ζωή, τί θα με ένοιαζε τώρα ο πόνος και η θλίψη του άλλου;»⁷²

Και σε άλλο σημείο, ο ίδιος προσθέτει:

«Αυτή η ενέργεια που έχω [να δέχομαι τόσους ανθρώπους καθημερινά] προέρχεται από το ότι αγαπώ αυτό που κάνω, γιατί ένιωσα μέσα μου τον πόνο και την ταλαιπωρία. Κοπιάζω τόσο πολύ γι' αυτούς ακριβώς επειδή βρίσκω στη ζωή τους τον πόνο που υπέφερα κι εγώ ο ίδιος. Υπέφερα, και συνεπώς συναισθάνομαι τις ανάγκες και τις θλίψεις τους, κι έτσι κάθομαι και τους ακούω.»⁷³

Ο μεγάλος ποιητής των φυλακών, Ράντου Γκύρ, εκφράζει συνοπτικά και λυρικά την ίδια πραγματικότητα:

«Ξένες πληγές δεν θ' άλειφες με το δικό σου χέρι,

⁷² G. LUNGU CONSTANTINEANU, *ένθ' ανωτ.*, σ. 145.

⁷³ *Αυτόθι*, σ. 183.

αν δεν έδενες πρώτα τη δική σου πληγή.»⁷⁴

Πολλές φορές, ακόμη και τα πνευματικά τέκνα των πρώην φυλακισμένων ιερέων αντιλήφθηκαν ότι αυτό το χάρισμα αποκτήθηκε με αίμα. Αναφερόμενη στον πατέρα Λίβυο Μπρίνζας, μια μαθήτριά του γράφει:

«Όταν κοιτούσες το ιλαρό του πρόσωπο, δεν μπορούσες καν να πιστέψεις ότι αυτός ο άνθρωπος είχε περάσει όλα τα νιάτα του στη φυλακή. Εγώ πιστεύω πως η δοκιμασία της φυλακής έκανε τον Πατέρα μου τόσο αγαθό.»⁷⁵

Εξάλλου, και η Αγία Γραφή επιβεβαιώνει αυτή την αλήθεια. Απευθυνόμενος προς τους Κορινθίους, ο Απόστολος Παύλος γράφει:

«Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ πατὴρ τῶν οἰκτιρῶν καὶ Θεὸς πάσης παρακλήσεως, ὁ παρακαλῶν ἡμᾶς ἐν πάσῃ τῇ θλίψει ἡμῶν, εἰς τὸ δύνασθαι ἡμᾶς παρακαλεῖν τοὺς ἐν πάσῃ θλίψει διὰ τῆς παρακλήσεως ἧς παρακαλούμεθα αὐτοὶ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ.»⁷⁶

Στην εποχή μας, ο πατήρ Σεραφεΐμ Ρόουζ δίνει τις ακόλουθες συμβουλές σ' ένα νεαρό που ήθελε να προετοιμασθεί για την ιεροσύνη:

«Σχετικά μέ τήν ιεροσύνη: ἀποθησαύριζε πρὸς τὸ παρὸν τὴν ἰδέα στὴν καρδιά σου. Ὅσο μεγαλύτερη ἐμπειρία ἔχεις στὴ ζωὴ καὶ στις δοκιμασίες (γνωρίζω πὼς δέν σου ἀρέσει αὐτὴ ἡ λέξη, ἀλλὰ ἂν δέν βγαίνεις καὶ δέν ἐπιδιώκεις τὴ δοκιμασία, τουλάχιστον προετοιμάσου νὰ δέχεσαι ὅποια μικρὴ δοκιμασία ὁ Θεὸς ἐπιτρέπει γιὰ σένα καὶ δέξου τὴν πρόθυμα), τόσο καλύτερα θα εἶσαι προετοιμασμένος γιὰ τὴν ιεροσύνη.»⁷⁷

5.3.9 Η ενίσχυση της υπομονής

Σ' αυτό το μωσαϊκό όψων που σκιαγραφεί τις διαστάσεις που έλαβε ο πόνος στις κομμουνιστικές φυλακές της Ρουμανίας, ένα κύριο συστατικό ήταν η υπομονή. Αυτή δεν αποτέλεσε μόνο ουσιαστικό στοιχείο για την αντιμετώπιση του πόνου, αλλά υπήρξε και καρπός του. Πράγματι, ο πόνος γέννησε υπομονή, και η υπομονή του πόνου γέννησε όλους τους

⁷⁴ Βλ. το υπέροχο ποίημα *Antiteze* [Αντιθέσεις] του Ράντου Γκύρ, εν ***, *Poezii din închisori* [Ποιήματα από τη φυλακή], ενθ' ανωτ., σ. 10.

⁷⁵ ΠΡΕΣΒ. L. BRANZAȘ, ενθ' ανωτ., σ. 346.

⁷⁶ Β' Κορινθ. 3, 4.

⁷⁷ ΙΕΡΟΜ. ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ, ενθ' ανωτ., τόμος Γ', σ. 125.

πνευματικούς καρπούς που προανέφερα. Ολόκληρη η παράδοση της Εκκλησίας μάς μιλάει για την τεράστια σημασία που έχει η αρετή της υπομονής στη ζωή του ανθρώπου.

«Υπομένων υπέμεινα τὸν Κύριον, καὶ προσέσχε μοι καὶ εἰσήκουσε τῆς δεήσεώς μου», λέει ο ψαλμωδός⁷⁸.

Ο ίδιος ο Κύριος προέτρεψε επανειλημμένα τους μαθητές Του να επιμείνουν στην υπομονή, ειδικά όταν θα υποστούν δεινά και διωγμούς για το όνομά Του: «Ἐν τῇ ὑπομονῇ ὑμῶν κτήσασθε τὰς ψυχὰς ὑμῶν»⁷⁹ ή «Ὁ ὑπομείνας εἰς τέλος, οὗτος σωθήσεται»⁸⁰. «Τῇ θλίψει ὑπομένοντες»⁸¹, προτρέπει επίσης και ο απόστολος Παῦλος τους Ρωμαίους, προσθέτοντας ότι «ἡ θλίψις ὑπομονὴν κατεργάζεται, ἡ δὲ ὑπομονὴ δοκιμὴν, ἡ δὲ δοκιμὴ ἐλπίδα.»⁸² Ο απόστολος Ιάκωβος προβάλλει στους χριστιανούς ως υπόδειγμα υπομονής τον δίκαιο Ιώβ⁸³.

Εξάλλου, στην πατερική γραμματεία η υπομονή του Ιώβ αποτελεί ένα κλασσικό παράδειγμα χριστιανικής αποδοχής του πόνου, ενώ ο Ιώβ θεωρείται ως μια προεικόνιση του Χριστού, με τις θλίψεις που βάσταγε αγόγγυστα και χωρίς ενοχή⁸⁴. Παραμένουν περίφημες οι ομιλίες του ιερού Χρυσόστομου στο βιβλίο του Ιώβ, στις οποίες δεν φείδεται επαίνων για την υπερφυσική υπομονή που υπέδειξε ο δίκαιος ανήρ⁸⁵. Ο Χρυσόστομος υπογραμμίζει επανειλημμένα τη σπουδαιότητα της υπομονής⁸⁶, χωρίς την οποία η δοκιμασία δεν φέρνει όφελος. Λέει ο Άγιος Πατήρ:

«Μηδέποτε φοβηθῆς πειρασμόν, ἐὰν ψυχὴν παρασκευασμένην ἔχῃς. Οὐ βλάπτει ἡ θλίψις, ἀλλ' ὑπομονὴν κατεργάζεται. Ὡσπερ γὰρ τὸ χρυσίον οὐ βλάπτει ἡ κάμινος, οὕτως οὐδὲ τὸν γενναῖον διαφθείρει ἡ θλίψις. Τί ποιῆ ἡ κάμινος τῷ χρυσίῳ; Καθαρὸν ἀποτελεῖ. Τί ἐργάζεται ἡ θλίψις τῷ φέροντι; Τὴν ὑπομονήν. Ὑψηλότερον κατασκευάζει, ραθυμίαν περικόπτει, συνάγει τὴν ψυχὴν, σωφρονέστερον ποιῆ τὸν λογισμόν.»⁸⁷

---

⁷⁸ Ψαλμ. 39, 1.

⁷⁹ Λουκ. 21, 19.

⁸⁰ Ματθ. 10, 22.

⁸¹ Ρωμ. 12, 12.

⁸² Ρωμ. 5, 3-4.

⁸³ Βλ. Ιακώβ. 5, 11.

⁸⁴ Βλ. γι' αυτό το θέμα J.-C. LARCHET, *ἐνθ' ανωτ.*, σσ. 57 ε.

⁸⁵ ΙΩΑΝΝΗΣ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ, *Εἰς Ἰώβ*, PG 64, 503-656.

⁸⁶ J.-C. LARCHET, *ἐνθ' ανωτ.*, σ. 132.

⁸⁷ ΙΩΑΝΝΗΣ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ, *Εἰς τὴν ἐπίλυσιν τῆς Χαναναίας* 1, PG 52, 449 [ΕΠΕ 33 (78), 440]. Βλ. του ιδίου, *Εἰς τὴν πρὸς Ρωμαίους*, *Ὀμιλία* 9, 2, PG 60, 469 [ΕΠΕ (Ὀμ. 10) 16B (71), 624-626].

Η φιλοκαλική γραμματεία διακηρύττει με επιμονή τον ουσιαστικό ρόλο της υπομονής ανάμεσα στις χριστιανικές αρετές. Βέβαια, οι Φιλοκαλικοί Πατέρες αναφέρονται σ' αυτήν κυρίως στην ασκητική της έννοια, αλλά στην ουσία πρόκειται για την ίδια δύναμη ψυχής. Αξιομνημόνευτη έμενε και η απάντηση που έδωσε ο πατήρ Κλεόπας, ο περίφημος σύγχρονος ρουμάνος γέροντας, σ' ένα νεαρό μαθητή που τον ρώτησε ποια ήταν η σημαντικότερη αρετή που πρέπει να αποκτήσει:

«Υπομονή, υπομονή, υπομονή... Κι όταν σου φαίνεται ότι την έχεις τελειώσει, ξανά απ' την αρχή: υπομονή, υπομονή, υπομονή...»⁸⁸

Απαραίτητη στη ζωή κάθε χριστιανού και μπροστά σε κάθε δυσκολία, η υπομονή αποδείχθηκε πολύ πιο αναγκαία στις φυλακές, όπου ο πόνος υπερέβαινε συχνά σε ένταση και διάρκεια τα όρια αντοχής του ανθρώπου. Αν και οι φυλακισμένοι υπέφεραν περισσότερο ακούσια παρά εκούσια, με τον καιρό η υπομονή σμίλευσε στις ψυχές τους έναν ισχυρότατο χαρακτήρα και μια μοναδική δύναμη, βγάζοντάς τους νικητές και πνευματικά ενισχυμένους από τις φοβερές δοκιμασίες. Εξαιρώντας το τεράστιο πνευματικό όφελος που η υπομονή των θλίψεων έφερε στους πάσχοντες, ο πατήρ Ιουστίνος Πίρβου γράφει:

«Η υπομονή είναι ο άξονας στον οποίο κινούμαστε. Η υπομονή είναι μέρος της ταπείνωσης. Όσο περισσότερο ο άνθρωπος ευγνωμονεί και είναι ευχαριστημένος και ικανοποιημένος, όσο πιο πολύ συμφιλιώνεται με τον κόσμο, τόσο περισσότερο κτίζει τη ζωή του πάνω στην υπομονή. Μπορεί να είναι η υπομονή λιγότερο εκούσια· δεν πειράζει, ας είναι ακούσια.. Αλλά αυτή η εμπειρία της υπομονής σε κάνει όλο και πιο δυνατό, αυξάνει την αυτοπεποίθησή σου, διαμορφώνει την προσωπικότητά σου.»⁸⁹

Με μια βαθιά πνευματική διαίσθηση, ο πατήρ Ιουστίνος συνδέει εδώ την υπομονή με την ταπείνωση και την ευχαρίστηση, υπονοώντας ότι μέσω της ταπείνωσης ο άνθρωπος γίνεται ευχαριστημένος με τη «μοίρα» του, την αποδέχεται και παραδίδεται με εμπιστοσύνη στα χέρια και στη πρόνοια του Θεού⁹⁰. Ο Άγιος Ισαάκ ο Σύρος επίσης δείχνει ότι η υπομονή είναι ιδιαίτερο

---

⁸⁸ ΑΡΧΙΜ. ΙΟΑΝΙΧΙΕ ΒĂΛΑΝ, *Patericul romănesc*, Ιερά Μονή Sihăstria, Νεάμτς 2005, σ. 575. [Για ελληνική μετάφραση, βλ. ΙΕΡΟΜ. ΙΩΑΝΝΙΚΙΟΣ ΜΠΑΛΑΝ, *Ρουμανικό Γεροντικό*, εκδ. «Ορθόδοξος Κυψέλη», Θεσσαλονίκη 1985. Το βιβλίο δεν περιέχει όμως το υποκεφάλαιο για τον πατέρα Κλεόπα.]

⁸⁹ G. LUNGU CONSTANTINEANU, *ένθ' ανωτ.*, σσ. 159-160.

⁹⁰ «Όστις ποιεί τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ εἶναι ἠὺχαριστημένος ἐν πᾶσιν, ἔστω καὶ ἂν εἶναι πτωχὸς καὶ, ἴσως, ἀσθενὴς καὶ πάσχων, διότι εὐφραίνει αὐτὸν ἢ χάρις τοῦ Θεοῦ. Ὅστις ὅμως δὲν εἶναι ἰκανοποιημένος διὰ τὴν μοῖραν αὐτοῦ καὶ γογγύζει διὰ τὴν ἀρρωστίαν

δώρο του Θεού, που χαρίζεται στον άνθρωπο μόνο μέσω της ταπεινώσης. Περιγράφοντας τον τρόπο με τον οποίον οι θλίψεις και ο πόνος μεταμορφώνονται – με την υπομονή και τη θεία χάρη– σε πνευματική παρηγοριά και χαρά, ο Άγιος Ισαάκ γράφει:

«Πρὸς γὰρ τὸ μέτρον τῆς ταπεινοφροσύνης δίδοταί σοι καὶ ὑπομονὴ ἐν ταῖς συμφοραῖς σου. Καὶ κατὰ τὴν ὑπομονὴν σου, ἐλαφρύνεται τὸ βάρος τῶν θλίψεών σου, καὶ τῆς παρακλήσεως τεύξη. Κατὰ δὲ τὴν παράκλησίν σου, μεγαλύνεται ἡ πρὸς Θεὸν ἀγάπη σου. Καὶ κατὰ τὴν ἀγάπην σου, μεγαλύνεται ἡ χαρὰ σου ἐν τῷ πνεύματι τῷ ἁγίῳ. Τῶν δὲ ἐν ἀληθείᾳ υἰῶν ὄντων, ὁ οἰκτίρμων, ὅτε εὐδοκῆσει ἔκβασιν ποιήσασθαι τῶν πειρασμῶν αὐτῶν, οὐχὶ λήψει λαμβάνει τοὺς πειρασμοὺς ἐξ αὐτῶν, ἀλλ’ ὑπομονὴν παρέχει αὐτοῖς ἐν τοῖς πειρασμοῖς αὐτῶν. Καὶ ταῦτα πάντα τὰ ἀγαθὰ ἐν τῇ χειρὶ τῆς ὑπομονῆς αὐτῶν δέχονται, πρὸς τελειότητα τῶν ψυχῶν αὐτῶν.»⁹¹

Η εμπειρία της φυλακῆς οδήγησε στο ίδιο συμπέρασμα –ὅπως λέγαμε, ὄχι διὰ της ασκητικῆς οδοῦ, ἀλλὰ της μαρτυρικῆς – με τη φώτιση και την ἔμπνευση του ἰδίου Ἁγίου Πνεύματος:

«Ὅτι καλὸ γίνεται στον κόσμον εἶναι συνέπεια τῆς υπομονῆς», γράφει ἀλλοῦ ο πατὴρ Ιουστίνος, «ὅτι κακὸ γίνεται εἶναι συνέπεια τῆς ἔλλειψης τῆς υπομονῆς. [...] Μόνο τα πράγματα που ἀρχικὰ δεν σου ἀρέσουν εἶναι ἐκεῖνα που ἐνισχύουν τὴν ψυχὴ και τὴν υπομονὴ σου και σε προετοιμάζουν για τὴν ζωὴ ἐνός ἐκλεκτοῦ.»⁹²

Ὁ Ἅγιος Ισαάκ ο Σύρος μιλάει ἐπίσης για τὴν ψυχικὴ καταστροφή τὴν ὁποία προκαλεῖ ἡ ἔλλειψη υπομονῆς. Στὴν ἀνάλυσή του, ἡ υπομονὴ προϋποθέτει τὴν ἀποδοχὴ και τὴν ἀντοχὴ του πόνου με ἀνδρεία, και ὄχι δειλὴ παραίτηση ἢ ἀποφυγὴ του. Ὅταν ἀντιμετωπίζεται κατ’ αὐτὸν τὸν

αὐτοῦ, οὗτος ἄς γνωρίζῃ ὅτι κατέχεται ὑπὸ ὑπερηφάνου πνεύματος καὶ ἀπώλεσε τὴν εὐγνωμοσύνην πρὸς τὸν Θεόν. Ἀλλὰ καὶ ἐν τοιαύτῃ προσέτι περιπτώσει μὴ ἀθύμει, ἀλλ’ ἐπιμόνωσ ζῆται παρὰ τοῦ Κυρίου πνεῦμα ταπεινόν. Καὶ ὅταν ἔλθῃ ἐπὶ σὲ τὸ ἐκζητούμενον ταπεινὸν Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, τότε θὰ ἀγαπήσῃς Αὐτὸν καὶ θὰ εἶσαι ἀναπεπαυμένος παρὰ πάσας τὰς θλίψεις σου.» ΑΡΧΙΜ. ΣΩΦΡΟΝΙΟΣ ΣΑΚΧΑΡΩΦ, Ὁ Ἅγιος Σιλουανὸς ὁ Ἀθωνίτης, ἐνθ’ ἀνωτ., σ. 428.

⁹¹ ΙΣΑΑΚ Ο ΣΥΡΟΣ, *Λόγοι Ασκητικοί*, 46, 18-19 [ΕΠΕ-Φ 8B, 250-252].

⁹² G. LUNGU CONSTANTINEANU, ἐνθ’ ἀνωτ., σ. 254.

τρόπο, ο Θεός επεμβαίνει και στέλνει την παρηγοριά και τη βοήθειά Του. Η έλλειψη υπομονής δεν κάνει τίποτε άλλο παρά να διπλασιάζει τον πόνο⁹³.

«Πᾶσαι αἱ περιστάσεις, καὶ αἱ θλίψεις αἱ μὴ μετέχουσαι ὑπομονῆς, διπλῆ ἐστὶν ἢ βάσανος αὐτῶν. Ὑπομονὴ γὰρ ἀνθρώπου, αποβάλλει τὰς συμφορὰς αὐτοῦ. Μικροψυχία δέ, μήτηρ ἐστὶ τῆς κολάσεως. Ὑπομονὴ ἐστὶ μήτηρ τῆς παρακλήσεως, καὶ δύνამις τις, ἥτις ἐκ τῆς εὐρυχωρίας τῆς καρδίας ἀποτίκτεσθαι πέφυκεν. Ἦν τινα δύναμιν δυσχερὲς τὸν ἄνθρωπον εὐρεῖν ἐν ταῖς θλίψεσιν αὐτοῦ, ἐκτὸς τοῦ θείου χαρίσματος, τοῦ ἐκ τῆς καταδιώξεως τῆς εὐχῆς, καὶ τῆς ἐκχύσεως τῶν δακρῶν εὐρισκομένου.»⁹⁴

Ο Άγιος Ισαάκ συνδέει άρρηκτα την υπομονή με τη θεία χάρη. Πρόκειται λοιπόν για μια σύμπραξη που δύσκολα περιγράφεται με λόγια, για μια συνέργεια ανάμεσα στην προσπάθεια του ανθρώπου να υπομένει τις ταλαιπωρίες και στη βοήθεια του Θεού. Και όντως, η δύναμη των κρατουμένων ν' αντέχουν τις φρικαλέες θλίψεις των κομμουνιστικών φυλακών δεν μπορεί να ήταν παρά ενέργεια της θείας χάρης, που ήρθε να ευλογήσει τη σταθερότητα και τους αγώνες τους.

«Ο πόνος που αποδεχόμαστε με αγάπη για το Χριστό θα ευλογηθεί μυστικά με την παρηγοριά της χάρης», αναφέρει από την προσωπική του εμπειρία ο πατήρ Λίβυο Μπρίνζας⁹⁵.

Ο ίδιος μιλάει με όμορφα λόγια για την αρετή που γεννιέται όταν – μετά από μακροχρόνια ταλαιπωρία – η υπομονή του ανθρώπου εξαντλείται: την αρετή της μακροθυμίας.

«Σύννεφα αμφιβολίας εμφανίζονται στον ουρανό της ψυχής, τώρα που σκέφτομαι τη φοβερή αυτή μάχη με τον χρόνο που έχουμε να αντιμετωπίσουμε. Είναι άραγε δυνατόν να υποφέρει ο άνθρωπος έναν τόσο μακρόχρονο πόνο; Γι' αυτό μου φαίνεται ότι, μαζί με την πίστη και την ελπίδα, χρειαζόμαστε τώρα και τη μακροθυμία. Ω, μακροθυμία! – αρετή από την πληθώρα των χριστιανικών αρετών – πώς και δεν σε υπολόγισα μέχρι τώρα; Από δω και πέρα εσύ μόνο μπορείς να μας σώσεις!»⁹⁶

---

⁹³ Ένας αγιορείτης μοναχός (του οποίου το όνομα μου διαφεύγει) μου είπε κάποτε: «Γι' αυτόν που τρέχει μακριά από το σταυρό, αυτός διπλασιάζεται σε βάρος, ενώ γι' αυτόν που τον δέχεται με χαρά, γίνεται πηγή παρηγοριάς και χάριτος.»

⁹⁴ ΙΣΑΑΚ Ο ΣΥΡΟΣ, *Λόγοι Ασκητικοί*, 46, 16 [ΕΠΕ-Φ 8B, 248-250].

⁹⁵ ΠΡΕΣΒ. L. BRANZAS, *ένθ' ανωτ.*, σ. 31.

⁹⁶ *Αυτόθι*, σ. 151.

5.3.10 Η διάπλαση του χαρακτήρα

Όλοι οι πνευματικοί καρποί που προαναφέραμε συνέβαλαν αποφασιστικά στη διαμόρφωση του χαρακτήρα των κρατουμένων, στον καθορισμό της προσωπικότητάς τους. Η δοκιμασία των φυλακών απέκτησε τόση μεγάλη σημασία για τη ζωή και την πνευματική τους εξέλιξη, ώστε πολλοί έφθασαν στο σημείο να της αφιερώσουν αληθινούς ύμνους – μερικούς συνταρακτικά όμορφους – και να δείχνουν ευγνωμοσύνη για την φοβερή εμπειρία τους. Όπως όμως συμβαίνει συνήθως, αντιλήφθηκαν την αξία της μόνο με την πάροδο του χρόνου. Στην ερώτηση αν βοηθήθηκε καθόλου από τη δοκιμασία της φυλακής, ο πατήρ Γεώργιος Κάλτσιου δίνει την εξής ουσιαστική απάντηση:

«Όχι απλά με βοήθησε· εγώ ο ίδιος είμαι προϊόν εκείνης της δοκιμασίας. Αν κάνω τίποτε, αν είμαι τίποτε, αν βλέπετε τίποτε καλό σ' εμένα, να ξέρετε ότι οφείλεται στον πόνο. Χωρίς αυτόν τον πόνο, εγώ δεν έχω τίποτε.»⁹⁷

Αντί λοιπόν να έχει τον ψυχοφθόρο ρόλο που σχεδίασαν οι διώκτες, ο πόνος γέννησε στις ψυχές των βασανισμένων μια δύναμη και μια βαθύτητα, τους εμπλούτισε όσο τίποτε άλλο. Αυτό δεν σημαίνει όμως ότι, ακόμη και στους πιο δυνατούς, δεν έμειναν βαθιές ψυχικές πληγές. Αλλά οι πληγές όσων κατάφεραν και αντιμετώπισαν πνευματικά τις θλίψεις επουλώθηκαν και μεταμορφώθηκαν με τη χάρη του Θεού. Ο πατήρ Λίβυο Μπρίντζας περιγράφει με συγκινητικά λόγια το διαπλαστικό ρόλο που έπαιξε ο πόνος για το χαρακτήρα τους:

«Η πιο αντιπροσωπευτική επιγραφή που μπορεί να χαράξει κανείς στη μετώπη αυτής της κατακόμβης στην οποία κείτομαι είναι η εξής: Όπως κανείς δεν αποκτά βάθος εάν δεν περάσει πρώτα από τη Βασιλεία της σιωπής, έτσι κανείς δεν μπορεί να γίνει αληθινός άνθρωπος αν δεν περάσει πρώτα από τη Βασιλεία του πόνου. Αυτή είναι η εικόνα της παρούσας μου ζωής. Αυτή η φυλακή που δημιουργήθηκε για να μας ανατρέψει γίνεται, χωρίς τη θέληση των δημιών μας, ένα αποδοτικό σχολείο διαμόρφωσης της προσωπικότητας. Εδώ βρήκαμε τη Βασιλεία της σιωπής, που προσδίδει βάθος στον άνθρωπο, και τη Βασιλεία του πόνου, που κάνει τον άνθρωπο ισχυρό.»⁹⁸

⁹⁷ Βιντεογραφημένη ομιλία στο Ζαλάου το 27.09.2005, 15^ο λεπτό.

⁹⁸ ΠΡΕΣΒ. Λ. ΒΡΑΝΖΑΣ, *ένθ' ανωτ.*, σ. 33.

Ο πατήρ Ιουστίνος Πίρβου μιλάει με παρόμοια λόγια για το ρόλο του πόνου να δυναμώνει και να διαπλάθει το χαρακτήρα των κρατουμένων:

«Να ξέρετε ότι στη φυλακή πλάσθηκαν οι ισχυρότεροι άνθρωποι. Εάν μόνο το 10% από τους πρώην κρατουμένους αποφυλακιζόταν κι έκαναν από ένα μοναστήρι, ο λαός μας θα σωζόταν, θα ήταν ανίκητος σ' οποιαδήποτε εφήμερη εξουσία. Οι φυλακές δημιούργησαν χαρακτήρες και προσέφεραν ηθική στους ανθρώπους.»⁹⁹

5.4 Η αποδοχή και η μεταμόρφωση του πόνου

Η οδός του πόνου είναι δύσκολη και δαιδαλώδης. Κατά μήκος της, συχνά αντιμετωπίζει κανείς πτώσεις, πισωγυρίσματα, τελματώσεις, ακόμη και θανάτους. Οι στιγμές ανύψωσης και φώτισης εναλλάσσονται με στιγμές μαύρου σκοταδιού και ψυχικής κόλασης. Και το να μιλάει ή να γράφει κανείς για τον πόνο είναι εύκολο πράγμα, να τον βιώσει όμως είναι κάτι τελείως διαφορετικό. Όπως το ανθρώπινο πρόσωπο είναι μοναδικό, έτσι και ο πόνος είναι για τον καθένα μοναδικός, ανεπανάληπτος, προσωπικός. Και παρά ταύτα, η δύσκολη και δαιδαλώδης και ενίοτε φαινομενικά ατελείωτη οδός του πόνου έχει νόημα και προσορισμό, επιτελεί ένα έργο. Κατά μήκος της λάμπει – άλλοτε δυνατότερα, άλλοτε ασθενέστερα, άλλοτε σχεδόν καθόλου – ένα φως που δείχνει το στόχο, που δίνει ελπίδα, παρηγορεί και ενθαρρύνει. Κάτω από τις ζεστές ακτίνες αυτού του φωτός τελείται το ανείπωτο μυστήριο στο οποίο ο πόνος μεταβάλλεται σε δύναμη που εξυψώνει, εξαγνίζει, εμβαθύνει και εξαγιάζει τον άνθρωπο. Ο π. Λίβυο Μπρίνζας γράφει σχετικά:

«Ο πόνος ενεργεί παράξενα πάνω στην ψυχή. Είναι σαν ένα μυστηριώδες εργαστήριο που παράγει μέσα στον άνθρωπο μια απροσδόκητη πνευματική ενέργεια. Ανέκαθεν οι διώκτες βρέθηκαν αντιμέτωποι μ' ένα παράδοξο, γι' αυτούς ανεξήγητο. Χρησιμοποιούν τον πόνο για να καταστρέψουν τους αντιπάλους τους, αλλά προς κατάπληξη και απόγνωσή τους, τα αποτελέσματα φαίνονται – και είναι – αντίθετα. Η δοκιμασία δημιουργεί αγωνιστές και μάρτυρες. Οι νεκροί γίνονται σπόροι καρποφόροι, ενώ όσοι επιβιώνουν γίνονται αποφασιστικότεροι αγωνιστές.»¹⁰⁰

⁹⁹ G. LUNGU CONSTANTINEANU, *ένθ' ανωτ.*, σσ. 114-115.

¹⁰⁰ ΠΡΕΣΒ. L. BRÂNZAȘ, *ένθ' ανωτ.*, σσ. 69-70.

Σ' αυτή τη διαδικασία άφατης ψυχικής μεταμόρφωσης, κρίσιμο σημείο αποτελεί η στιγμή της αποδοχής του πόνου, όταν δηλαδή ο άνθρωπος τον δέχεται και παραδίδεται σ' αυτόν, εμπιστευόμενος την πρόνοια και το θέλημα του Θεού. Αυτό το σημείο δεν ταυτίζεται πάντα με μια ξαφνική αλλαγή, πολλές φορές αυτό προϋποθέτει μια μακρά πορεία ψυχικής ωρίμανσης. Εμείς όμως θεωρούμε αυτό το σημείο ως την καίρια στιγμή που ο πόνος μπορεί να γίνει μια δύναμη ευεργετική στη ζωή του ανθρώπου.

Αναφερθήκαμε παραπάνω στο πλήθος των πνευματικών δώρων που οι θλίψεις μπορούν να φέρουν. Αλλά όλα αυτά τα δώρα εξαρτώνται σε μέγιστο βαθμό από τον τρόπο με τον οποίο ο άνθρωπος ξέρει να αντιμετωπίζει τον πόνο. Ελλείπει πνευματικής αποδοχής και μεταμόρφωσης, ο πόνος παραμένει άκαρπος ή – ακόμη χειρότερα – ψυχοφθόρος.

«Τό πνευματικό ὄφελος της δοκιμασίας ἔρχεται μόνο ἔάν κάποιος οἰκειοθελῶς τήν ἀποδέχεται.»¹⁰¹

Ο π. Λίβυο Μπρίνζας πηγαίνει ακόμη παραπέρα και ισχυρίζεται ότι, για να μπορέσει κανείς να αντέξει τον πόνο, δεν πρέπει απλά να τον αποδέχεται παθητικά, αλλά με χαρά και ευγνωμοσύνη.

«Αντιλαμβάνομαι ότι το μυστικό της αντοχής εξαρτάται από την πνευματική κατάσταση. Για να μπορεί κανείς να προσπεράσει και να αξιοποιήσει δημιουργικά τον πόνο, δεν πρέπει μόνο να τον αποδεχθεί και να τον υποφέρει, αλλά ακόμη και να τον επιθυμήσει διακαώς. Μόνο έτσι θα βγούμε νικητές από τη καταιγίδα. Ο λογισμός που μας ψιθυρίζει ότι δεν είναι καλό να υποφέρουμε είναι η φωνή του Σατανά. Να του απαντήσουμε αποφασιστικά: Ὑπαγε ὀπίσω μου, Σατανᾶ!¹⁰²»

Και πιο πέρα ο ίδιος συμπληρώνει:

«Στο τέλος αυτού του διαλογισμού, σημειώνω το εξής συμπέρασμα στο Ημερολόγιό μου: Ο άνθρωπος θα πετύχει την ευτυχία στη ζωή του όταν θα αποδεχθεί με χαρά τις θλίψεις.»¹⁰³

Δεν πρόκειται εδώ για κάποιο νοσηρό «οδυνισμό», αλλά για μια ανδρεία και θαρραλέα στάση απέναντι στον πόνο, για μια γενναία περιφρόνησή του. Όταν ο πόνος έρχεται παρά τη θέλησή μας, πρέπει να τον αντιμετωπίζουμε ενεργά και αποφασιστικά.

---

¹⁰¹ ΓΕΡΟΜ. ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ, *ἐνθ' ανωτ.*, τόμος Γ', σ. 128.

¹⁰² *Ματθ.* 4, 10.

¹⁰³ ΠΡΕΣΒ. L. BRANZAS, *ἐνθ' ανωτ.*, σ. 31.

5.4.1 Η αποδοχή του θελήματος του Θεού

Στις φυλακές, η αποδοχή του πόνου ντύθηκε πολλές μορφές και άλλαξε πολλές όψεις. Για τους χριστιανούς, αυτή έγκειτο κυρίως στην παράδοση στα χέρια του Θεού, στην εμπιστοσύνη ότι όλα όσα γίνονται δεν είναι εκτός της θείας πρόνοιας και οικονομίας· στο ότι ο Θεός βλέπει και γνωρίζει· στο ότι δεν επιτρέπει ποτέ πειρασμούς που ο άνθρωπος δεν μπορεί τελικά να ξεπεράσει με τη βοήθειά Του. Το πρώτο βήμα προς την αποδοχή του πόνου, λοιπόν, ήταν η στιγμή που οι φυλακισμένοι κατάφεραν να πουν «Γενηθήτω το θέλημά Σου, Κύριε!», πεπεισμένοι ότι ο πόνος και όλη η δοκιμασία της φυλακής έχουν το νόημά τους και βρίσκονται στο σχέδιο του Θεού. Γράφει ο Βιργίλιος Μαξίμ:

«Ίσως έτσι οικονόμησε ο Θεός στο σχέδιό Του, ώστε να καταλάβουμε ότι σ' αυτόν τον αγώνα πρέπει να προετοιμασθούμε για πόνο και θλίψη όχι για ένα περιορισμένο χρονικό διάστημα, αλλά για όλη μας τη ζωή.»¹⁰⁴

Ο π. Νικόλαος Γκρεμπένεα επιβεβαιώνει επίσης αυτό το πιστεύω πολλών κρατουμένων.

«Ίσως αυτή ήταν η μοίρα που ορίστηκε για μας: ο πόνος, ο πόνος όπως μας επιβλήθηκε.»¹⁰⁵

5.4.2 Ο πόνος – ένδειξη θείας εκλογής

Οι Άγιοι Πατέρες δίνουν όμως ένα ακόμη βαθύτερο νόημα στον πόνο: όταν την υποφέρει κανείς χριστιανικά ή όταν γίνεται στο όνομα της πίστης, αυτή δεν είναι απλά μια παραχώρηση του Θεού, αλλά ένδειξη της εκλογής Του. Δεν παραχώρησε ο Θεός αυτοί οι άνθρωποι, νέοι στη πλειοψηφία τους, να αρπαχθούν βίαια και να υποστούν χρόνια ολόκληρα ακατανόητες και φοβερές δοκιμασίες, αλλά τους εξέλεξε γι' αυτό. Και αυτό, επειδή ήταν πιο άξιοι, πιο καθαροί, πιο καλοί. Πρόκειται για ένα μυστηριώδες έργο του Θεού, το οποίο αποκαλύπτει κι ο Απόστολος Παύλος:

«Ὑμῖν ἔχαρίσθη τὸ ὑπὲρ Χριστοῦ, οὐ μόνον τὸ εἰς αὐτὸν πιστεῦειν, ἀλλὰ καὶ τὸ ὑπὲρ αὐτοῦ πάσχειν.»¹⁰⁶

¹⁰⁴ V. MAXIM, *ἐνθ' ανωτ.*, σ. 105.

¹⁰⁵ ΠΡΕΣΒ.Ν. GREBENEA, *ἐνθ' ανωτ.*, σ. 280.

¹⁰⁶ Φιλιπ. 1, 29.

Επομένως, «ὕπὲρ αὐτοῦ πάσχειν» δεν είναι μια απλή οικονομία, αλλά ένα χάρισμα του Θεού, που εξυψώνει τον πάσχοντα σε δυσπρόσιτα για άλλους ύψη. Ο πατήρ Σωφρόνιος Σακχάρωφ μιλά με θαυμάσια λόγια γι' αυτό, αναφερόμενος στην κατάσταση της Εκκλησίας της Ρωσίας επί κομμουνισμού:

«Ἔτσι, τὸ γεγονὸς αὐτό – τὰ ἑβδομήντα ὀλόκληρα χρόνια τοῦ κομμουνιστικοῦ διωγμοῦ – ἦταν γιὰ μένα Πρόνοια Θεοῦ. Καὶ ἡ Ρωσία τῶν πολλῶν ἑκατομμυρίων μὲ τὸν βαθιὰ εὐλαβῆ λαὸ δέχθηκε τὸ προνόμοιο αὐτό. [...] Στὴ Ρωσία γνωρίσαμε τὴν πλήρη καταστροφή. Ὅλα ἐρημώθηκαν, κἀηκαν. Σαράντα ἑκατομμύρια χριστιανοὶ θανατώθηκαν, φονεύθηκαν μὲ βάρβαρο τρόπο. [...] Σὲ αὐτὸ ἔγκειται ἡ οὐσία τοῦ πράγματος, ὅτι στὴ χριστιανικὴ μας ζωὴ αὐτὸ πρέπει νὰ κατανοηθεῖ ὡς ἐκλογή ἀπὸ τὸν Θεό. [...] Ἐκεῖνο ποὺ σπάρθηκε μὲ ἀτιμία καὶ ἐξουδένωση θὰ μεταβληθεῖ σὲ αἰώνια δόξα.»¹⁰⁷

Αὐτὸ τὸ ὄραμα – ὅτι ὁ Θεὸς τοὺς ἐπέλεξε καὶ τοὺς χάρισε τὸ δῶρο νὰ υποφέρουν γιὰ τὴν πίστη καὶ τὸ γένος, γιὰ τὴν ἀλήθεια καὶ τὴ δικαιοσύνη – ἐμψύχωσε καὶ παρηγόρησε πολλοὺς πάσχοντες σὲ φυλακὲς. Ο πατήρ Ἰωάννης Νεγκρούτσιου, γιὰ παράδειγμα, μέμφεται με γεμάτα θράσος λόγια τοὺς ρουμάνους γέροντες ποὺ κατάφεραν νὰ ἀποφύγουν τὴ φυλακὴ:

«Ἐπρεπε νὰ εἶναι ἐκεῖ! Ἦταν κορυφές. Γιατί κρύφθηκαν; Δεν ἐπιτρεπόταν νὰ εἶναι παρὰ μόνο ἐκεῖ, στὴ δίνη. Μόνο ἐκεῖ! Ἀπ' αὐτοὺς ζητήθηκε περισσότερο ἀπ' ὁποιοδήποτε ἄλλο.»

Καὶ ὁ πατήρ δείχνει στὴ συνέχεια ὅτι ἡ ευκαιρία νὰ υποφέρει κανεὶς γιὰ τὴν πίστη καὶ τὴν ἀλήθεια εἶναι ἔνδειξη μεγάλης εὐνοίας ἐκ μέρους τοῦ Θεοῦ, τὴν ὁποία ὁ ἄνθρωπος πρέπει νὰ προσέχει πολὺ νὰ μὴ χάσει λόγω τοῦ φόβου ἢ τῆς ἀμέλειάς του:

«Κάθε ἄνθρωπος, κάθε ἔθνος, ἔχει στιγμὲς μεγάλης εὐνοίας ἐκ μέρους τοῦ Θεοῦ. Στὴ ζωὴ τους, στὴν ἱστορία τους, [αὐτὸ γίνεται] ὅταν οἱ δρόμοι τους διασταυρῶνονται μὲ τοὺς δρόμους τοῦ Θεοῦ. [...] Ο ἱερός Αὐγουστίνος ἔχει μὴ μνημειώδη φράση γι' αὐτό: *Timeo Deum transeuntem*. Τεράστια λόγια. Φοβάμαι μήπως περάσει ἀπὸ δίπλα ὁ Θεὸς καὶ ἐγὼ δεν το ἀντιληφθῶ. Ἀμα δεν ἀντιλήφθηκα τὴ στιγμὴ, πῆγε χαμένη.»¹⁰⁸

¹⁰⁷ ΑΡΧΙΜ. ΣΩΦΡΟΝΙΟΣ ΣΑΧΑΡΩΦ, *Οἰκοδομώντας τὸν ναὸ τοῦ Θεοῦ, ἐνθ' ἀνωτ.*, σσ. 425-426. *Α' Κορινθ.* 15, 43.

¹⁰⁸ ΙΕΡΟΜ.Ι. ΝΕΓΡΟΥΤΙΟΥ, *ἐνθ' ἀνωτ.*, σ. 61.

5.4.3 Ο πόνος – ευκαιρία απόκτησης της αγιότητας

Ένας άλλος δημιουργικός τρόπος για να αποδεχθεί κανείς πνευματικά τον πόνο ήταν, όπως είδαμε, να θεωρήσει ολόκληρη την εμπειρία της φυλακής ως μια εξαιρετική ευκαιρία ψυχικού εξαγνισμού, με την οποία ο Θεός δίδασκε τους κρατούμενους να καθαρισθούν από τα πάθη, να εξαγιασθούν και να Τον προσεγγίσουν. Ο Βιργίλιος Μαξίμ εκφράζει άριστα αυτόν τον τρόπο θεώρησης των θλίψεων:

«Η φυλακή δημιουργεί ξεχωριστές συνθήκες. Το κελλί της φυλακής γίνεται κελλί προσευχής· η έλλειψη τροφής – ευκαιρία εγκράτειας· η απομόνωση, η στέρηση των αγαθών και των απολαύσεων της ζωής – ευκαιρία ακτημοσύνης, αγνότητας και παρθενίας. Η αβεβαιότητα για το μέλλον – ευκαιρία παράδοσης στην πρόνοια και στο θέλημα του Θεού. Η υπακοή προϋποθέτει έναν γέροντα στον οποίο να υποταχθεί κανείς· ο Θεός μάς χάρισε κι αυτό το δώρο με την παρουσία των ιερέων ανάμεσά μας. Κάναμε υπακοή και στο πρόγραμμα που μας επιβαλλόταν από την κοσμική εξουσία, το οποίο θεωρούσαμε ενέργεια θείας παιδαγωγικής· έτσι, το θέλημά μας υποτασσόταν εκούσια στο θείο θέλημα. Δεν είναι άραγε αυτή η ιδιότητα του μοναχού; Δεν ήταν όλα αυτά αποταγή του κόσμου, ανάληψη του σταυρού και αποδοχή του θελήματος του Θεού; Δεν είσαι μοναχός κατά το τάγμα. Μπορείς όμως να χρησιμοποιήσεις αυτά τα δεδομένα για την πνευματική σου πρόοδο, αποδεχόμενος τον πόνο ως εξιλέωση των προσωπικών σου πταισμάτων, όπως έκανε ο ληστής πάνω στον Γολγοθά [...]. Επειδή ο Θεός μάς αγάπησε και είδε τη θέληση και την προσπάθειά μας να Τον υπηρετήσουμε, μας έθεσε σε συνθήκες που μας έδιναν τη δυνατότητα να του προσφέρουμε ολόκληρο το είναι μας ως θυσία καθαρή. Όποιος έζησε κατ' αυτόν τον τρόπο, κέρδισε πλούσια ψυχικά δώρα. Όποιος δεν κατανόησε την πρόθεση του Θεού κατέληξε ψυχικά ταραγμένος, βασανιζόμενος από τις συνθήκες της έγκλειστης ζωής, της πείνας και της καθημερινής τρομοκρατίας, πανικόβλητος για την κατάσταση της οικογένειάς του. Ορισμένοι διαμαρτυρόντουσαν, κάποτε τολμηρά, εκθέτοντας τον εαυτό τους σε ποινικές κυρώσεις, αρκετές φορές θανατηφόρες. Άλλοι δεν κατάφεραν να

ακουμπήσουν τον εαυτό του ολόκληρο στο Θεό, και γι' αυτό έπεσαν σε απελπισία και κατέρρευσαν ψυχικά, ενοχοποιώντας ακόμη και το Θεό για τη δυστυχία τους. Οι τολμηροί ρίχθηκαν απελπισμένοι κάτω από τον πέλεκυ του δημίου, και ο δήμιος τους παρέλαβε ήδη νεκρούς.»¹⁰⁹

5.4.4 Η εγκατάλειψη των έξωθεν ελπίδων

Στην πορεία ψυχικής εσωτερίκευσης, σημαντική στιγμή ήταν όταν οι κρατούμενοι έπαψαν πλέον να περιμένουν κάποια λύτρωση απ' έξω –π.χ., διάφορες πολιτικές αλλαγές ή μια στρατιωτική επέμβαση των αμερικανών ή άλλων ξένων δυνάμεων – κι άρχισαν να στρέφουν το βλέμμα τους προς τα έσω, για να βρουν εκεί εφόδια αντοχής και νίκης. Ο πατήρ Ιουστίνος Πίρβου περιγράφει αυτή τη πορεία. Κατά τη φυλάκισή τους, πολλοί νόμιζαν ότι η κράτηση θα είναι σύντομη κι ανέμεναν από στιγμή σε στιγμή την ποθούμενη απελευθέρωση. Όμως αυτή η αναμονή – σε συνδυασμό με τις διάφορες ψεύτικες ειδήσεις και προσδοκίες που διαδίδονταν με ταχύτητα μέσα στη φυλακή – δεν έκανε τίποτε άλλο παρά να αυξάνει τα ψυχικά τους βάσανα. Κάποιοι δεν κατάφεραν ποτέ να ξεπεράσουν αυτό το επίπεδο και μέχρι το τέλος έτρεφαν τον εαυτό τους με αυταπάτες. Άλλοι, όταν συνειδητοποίησαν ότι οι έξωθεν ελπίδες τους δεν είναι τίποτε άλλο παρά μια χίμαιρα, έπεσαν σε οικτρή απόγνωση. Για ορισμένους όμως, η ίδια αυτή η απόγνωση αποτέλεσε την αφετηρία για πραγματική ψυχική αντίσταση, στην οποία ο άνθρωπος κινητοποιείται πραγματικά – χωρίς ημίμετρα – προς τον αληθινό αγώνα ψυχικής επιβίωσης, τον εσωτερικό και πνευματικό. Λέει ο πατήρ Ιουστίνος:

«Όταν όλο αυτό το βασανιστήριο των ψεύτικων ελπίδων και αμφιβολιών τέλειωσε, η ζωή μου γνώρισε μια περίοδο ειρήνης.»¹¹⁰

Αυτή η διαδικασία γινόταν βαθύτερη, όσο μεγαλύτερη και βαρύτερη ήταν η ποινή. Για εκείνους που επρόκειτο να αποφυλακιστούν νωρίτερα, ο ελεύθερος κόσμος φαινόταν ακόμη προσιτός και γι' αυτό προσπαθούσαν να συμπεριφέρονται προσεκτικά, όντας πιο ευάλωτοι σε συμβιβασμούς. Για όσους όμως είχαν χάσει τα πάντα και δεν υπήρχε πια κίνητρο για να τους δελεάσουν, η στροφή προς τα έσω ήταν αποφασιστικότερη.

¹⁰⁹ V. MAXIM, *ένθ' ανωτ.*, σ. 110.

¹¹⁰ G. LUNGU CONSTANTINEANU, *ένθ' ανωτ.*, σ. 74

«Όσοι είχαν μικρότερες ποινές προφύλαγαν τον εαυτό τους. Όποιος όμως είχε μεγάλη ποινή, γιατί να προφυλαχθεί; Αυτοί μάθαιναν να ζουν υποδειγματικά, ταυτίζονταν ακόμη πιο πολύ με το ιδανικό για το οποίο είχαν φυλακισθεί.»¹¹¹

Μια μαρτυρία καταγεγραμμένη στα αρχεία της Μυστικής Αστυνομίας έρχεται να επιβεβαιώσει τα λεγόμενα. Ένας νεαρός, ονόματι Φλωρίκα Ντουμιτρέσκου, αναφέρει τη συμβουλή που του έδωσε ο Βαλέριος Γκαφένκου:

«Μου το είπε ξεκάθαρα: μη σκέφτεσαι πολιτικές λύσεις, μην περιμένεις τον πόλεμο. Εμείς όταν μπήκαμε στη φυλακή το 1941, περιμέναμε κάθε μήνα την αποφυλάκισή μας. Ο Γκαφένκου μού είπε να συγκεντρωθώ στη χριστιανική γραμμή, να λύσω το πρόβλημα του εσωτερικού μου κόσμου και να σκεφτώ ότι η αποφυλάκιση μπορεί να έρθει τώρα, σε 5, σε 10 ή ακόμη και σε 15 χρόνια. Μου είπε ότι το να βρίσκω την εσωτερική μου ισορροπία μέσα από την αυτοθυσία είναι η μόνη λύση για να αντέξω.»¹¹²

5.4.5 Ο πόνος ως μαρτυρική θυσία

Όπως είδαμε παραπάνω, η αποδοχή του πόνου ως θυσία για τις προσωπικές αμαρτίες, καθώς και για τις αμαρτίες του γένους, προσέφερε ένα δυνατό ψυχικό κίνητρο στους κρατούμενους. Όσοι κατανόησαν τις θλίψεις τους υπό χριστιανική έννοια, μπόρεσαν να αυτοθεωρηθούν – όπως και οι αρχαίοι μάρτυρες – ως μια ζωντανή θυσία προς το Θεό¹¹³. Έτσι, όλη οι άδικες θλίψεις, όλοι οι πόνοι, όλα τα βασανιστήρια μετατράπηκαν από ακούσιος πόνος σε εκούσια αυτοθυσία. Αυτή η μεταβολή παρείχε στον πόνο μια τεράστια δυναμική όσον αφορά την πνευματική ανάβαση και την κατέστησε όργανο εξαγιασμού. Επίσης, μ' αυτόν τον τρόπο μειώθηκε ο ίδιος ο πόνος, διότι όπως έλεγε ο πατήρ Νικόλαος Στάινχαρντ,

---

¹¹¹ *Αυτόθι*, σ. 254

¹¹² Βλ. τον Φάκελο του πατρός Νικολάου Γκρεμπένεα, *ένθ' ανωτ.*, φύλλα 40-49.

¹¹³ Βλ. για παράδειγμα την υπέροχη επιστολή του Αγίου Ιγνατίου του Θεοφόρου προς Ρωμαίους, τους οποίους παρότρυνε επίμονα να μην κινήσουν καμμία διαδικασία για την απελευθέρωσή του: «Πλέον μοι μη παράσχησθε τοῦ σπονδισθῆναι Θεῷ, ὡς ἔτι θυσιαστήριον ἔτοιμόν ἐστιν. [...] Ἄφετέ με θηρίων εἶναι βορᾶν, δι' ὧν ἔνεστιν Θεοῦ ἐπιτυχεῖν. Σίτός εἰμι Θεοῦ καὶ δι' ὀδόντων θηρίων ἀλήθομαι, ἵνα καθαρὸς ἄρτος εὔρεθῶ τοῦ Χριστοῦ. [...] Λιτανεύσατε τὸν Χριστὸν ὑπὲρ ἐμοῦ, ἵνα διὰ τῶν ὀργάνων τούτων Θεῷ θυσία εὔρεθῶ.» ΙΓΝΑΤΙΟΣ ΑΝΤΙΟΧΕΙΑΣ, *Προς Ρωμαίους*, II, 2; IV, 1-2, PG 5, 688-689 [ΕΠΕ 119, 114-116].

«ο πόνος, του οποίου το νόημα έγινε κατανοητό, παύει να είναι κυριολεκτικά πόνος.»¹¹⁴

Επιπλέον, οι κρατούμενοι ενθαρρύνθηκαν να αποδεχθούν τις θλίψεις με τη σκέψη ότι η θυσία τους είναι μια συνέχεια και μια συμμετοχή στη θυσία όλων των μαρτύρων της πίστης, ιδίως των πρώτων χριστιανών. Οι συγκρίσεις μεταξύ των δύο (όσον αφορά ομοιότητες, αλλά και διαφορές) είναι κοινός τόπος στα απομνημονεύματα των κρατουμένων, οι οποίοι είχαν τη συνείδηση ότι είναι διάδοχοι και συναγωνιστές των πρώτων μαρτύρων. Ένας σημαντικός πυλώνας ψυχικής αντοχής μέσα στις φυλακές ήταν επίσης η επίγνωση του ότι η αυτοθυσία είναι αναγκαία για την ενίσχυση και την ανακαίνιση της πίστης και της Εκκλησίας, ιδέα πανταχού παρούσα στην πατερική γραμματεία. Ο Τερτυλλιανός έγραφε ότι «το αίμα των μαρτύρων είναι σπόρος χριστιανών»¹¹⁵. Για όσους ήξεραν να αντιμετωπίζουν και να επωμίζονται χριστιανικά τη δοκιμασία τους, η συνείδηση ότι η θυσία τους συμβάλλει στην ενίσχυση της πίστης και συσσωρεύει – σε αόρατο επίπεδο – τις πνευματικές δυνάμεις αναγκαίες για την ανατροπή του σατανικού κομμουνιστικού καθεστώτος, ήταν όχι μόνο μια μεγάλη παρηγοριά, αλλά κι ένας ισχυρός παράγων ψυχικής ενθάρρυνσης. Από το πλήθος των σχετικών μαρτυριών επιλέγουμε εκείνη του πατρός Λίβου Μπρίνζας:

«Το να αποδέχεται ο άνθρωπος τον πόνο για την πραγμάτωση μιας πνευματικής αξίας είναι το πιο δύσκολο πράγμα. Παρά ταύτα, μόνο πάνω στη θυσία κτίζεται οποιοδήποτε έργο, από την πιο ασήμαντη ανθρώπινη πράξη μέχρι και τη Βασιλεία του Θεού. [...] Οι απόστολοι του αιώνα μας πρέπει να αναπτύξουν τη συνείδηση της αναγκαιότητας της θυσίας για τη χριστιανική αναγέννηση, τη συνείδηση ότι μόνο η θυσία των χριστιανών – η οποία μιμείται τη θυσία του Γολγοθά – διαιώνισε και οχύρωσε το χριστιανισμό. Πρέπει επίσης να κατανοήσουν ότι μόνο η θυσία παρέχει την αναγκαία ηθική δύναμη για να επιτευχθεί πραγματικά και παραδειγματικά αυτή η αναγέννηση. Η δημιουργικότητα της θυσίας, την οποία αποκαλύπτει η

---

¹¹⁴ Πρβλ. N. STEINHARDT, *ένθ' ανωτ.*, σ. 275.

¹¹⁵ Πρβλ. ΤΕΡΤΥΛΛΙΑΝΟΣ, *Απολογητικός*, 50, μετάφραση Άλκη Θεοδωράκη, εκδ. Κάκτος, Αθήνα 2004, σ. 168.

ευαγγελική παραβολή του σιταρόσπορου¹¹⁶, είναι η ύψιστη δύναμη του χριστιανισμού.»¹¹⁷

Την ιδέα αυτή υπογραμμίζει κι ένα όμορφο δίστιχο του Βαλέριου Γκαφένκου:

«Εδραιώστε τη χριστιανική Εκκλησία,
Με πέτρες ζωντανές στα θεμέλιά της.»¹¹⁸

Μερικοί κρατούμενοι έδωσαν τόσο μεγάλη σημασία στην ιδιότητα της δοκιμασίας τους ως ελεύθερη και εκούσια θυσία, ώστε δίστασαν ακόμη και να γράψουν τα απομνημονεύματά τους, για να μην κηλιδώσουν με τίποτε την κατάστασή τους και θεωρηθεί ότι έλαβαν με κάποιον τρόπον αμοιβή. Αυτή είναι και η περίπτωση του πατρός Ζώσιμου Οάντσεα, ο οποίος εξηγεί ως εξής τι σημαίνει *ιδιότητα θυσίας* γι' αυτόν:

«Είχα την αποφασιστικότητα και τη θέληση να διατηρήσω την *ιδιότητα θυσίας* για τα 15 χρόνια και τις 8 ημέρες πόνου στις κομμουνιστικές φυλακές του Σιμπίου, Αϊούντ, Μπαραγκάν, Νόουα Κούλμε και Περιπράβα. Με την *ιδιότητα θυσίας* εννοώ την απόφασή μου να μην έχω στην καρδιά ή στο νου μου κανένα συναίσθημα αγανάκτησης, καμμία σκέψη ενοχοποίησης του Θεού [...] και καμμία έχθρα ή εκδίκηση προς τους ανθρώπους που μου προκάλεσαν και μου επέβαλαν τις θλίψεις. Επίσης, την απόφαση να μην περιμένω και να μην απαιτώ από κανέναν καμμία ανταμοιβή, κανένα όφελος ή έπαινο, θεωρώντας ότι όλα αυτά θα ήταν μια βεβήλωση και μια πτώση από τη στάση θυσίας και υπομονής.»¹¹⁹

5.4.6 Η μαρτυρική θυσία ως συμμετοχή στη θυσία του Χριστού

Από θεολογική άποψη, ο μαρτυρικός θάνατος είναι συμμετοχή στα πάθη του Γολγοθά και στο ζωποιοί θάνατο του Κυρίου μας Ιησού Χριστού. Αυτή η συμμετοχή παρέχει στο μαρτύριο πνευματική και σωτηριολογική αξία· απ' αυτή πηγάζει η δύναμή του. Ο μαρτυρικός θάνατος χωρίς κοινωνία στα πάθη του Χριστού στερείται νοήματος και περιεχομένου. Αυτή η συνείδηση ήταν παρούσα, λίγο-πολύ ρητά, στην αντίληψη όλων όσων υπέφεραν για τον Χριστό, από την αρχαιότητα μέχρι και τις ημέρες

¹¹⁶ *Ιωάν.* 12, 24.

¹¹⁷ ΠΡΕΣΒ. L. BRANZAȘ, *ένθ' ανωτ.*, σσ. 210-211.

¹¹⁸ ΒΛ. το ποίημα *Imm* [Υμνος], εν I. IANOLIDE, *ένθ' ανωτ.*, σσ. 247-248.

¹¹⁹ ΠΡΕΣΒ. Z. OANCEA, *ένθ' ανωτ.*, σ. 17.

μας. Ο πατήρ Σπυρίδων Μπιλάλης αφιερώνει στο θέμα αυτό ένα υποκεφάλαιο του έργου του, *Μάρτυρες της Ορθοδοξίας*.¹²⁰ Σημειώνει εκεί:

«Πάντες οί θεοφόροι Μάρτυρες, καὶ αὐτοί οί εἰσπηδήσαντες εἰς τὴν μαρτυρικὴν Παλαιστραν, εἶδον τὸ μαρτύριον, τὸν ἀγῶνα τῆς καλοποιοῦ ἀθλήσεως, ὡς στρατολογίαν τοῦ οὐρανοῦ βασιλέως καὶ κλησιν εἰς τὴν κοινωνίαν τοῦ Δεσποτικοῦ πάθους».¹²¹

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο ἐζήσαν κι ἐνίωσαν πολλοί ἀπὸ ἐκείνους που υπέφεραν στὶς κομμουνιστικὲς φυλακὲς τῆς Ρουμανίας. Ἡ σκέψη ὅτι με τὴ θυσία καὶ τὸν πόνο τοὺς γίνονται συμμέτοχοι τοῦ σταυρικοῦ θανάτου τοῦ Κυρίου ἦταν ἓνα οὐσιαστικὸ κίνητρο στὴν ἀντίστασή τους. Οἱ σχετικὲς μαρτυρίες ἐκφράζουν πολὺ φυσικά αὐτὴ τὴ συνείδηση, χωρὶς ἴχνος «μαρτυρικῆς ἐπίδειξης» – γιὰ νὰ το πούμε ἔτσι – χωρὶς κανέναν ἐνδεχόμενον ναρκισσισμό γιὰ τὴν προσωπικὴ τους πόνο, χωρὶς καμμία «λατρεία τοῦ πάσχοντος ἐγώ»¹²². Οἱ κρατούμενοι βίωναν τὰ πράγματα πολὺ ἀπλά: ἦταν χριστιανοί, ἐπομένως ἦταν φυσικότατο νὰ ἔχουν παράδειγμα καὶ βοηθὸ στὶς θλίψεις τοὺς τὸν Κύριο Ἰησοῦ Χριστό, ὁ Ὁποῖος – ὅπως οἱ ἴδιοι – εἶχε υποφέρει καὶ θανατωθεῖ ἀδίκῃ, ἀγωνιζόμενος ἐναντίον τοῦ κακοῦ. Μέσα σ' αὐτὴ τὴν ἀπλὴ ἀλήθεια βρισκόταν ἡ πηγὴ τῆς ἀντοχῆς, τῆς δυνάμει καὶ τῆς ἐλπίδας ὅσων βίωναν χριστιανικά τὴ δοκιμασία στὶς φυλακὲς.

«Τὸ μυστήριον τοῦ πόνου», γράφει ἀπλά καὶ οὐσιαστικά ὁ πατήρ Λίβυο Μπρίνζας, «μπορεῖ νὰ το κατανοεῖ κανεὶς μόνο ὅταν ἀτενίζει τὸν Ἐσταυρωμένο.»¹²³

Ἡ στροφὴ τοῦ βλέμματος πρὸς τὸν ἐσταυρωμένο Χριστό εἶναι ἐξάλλου ἡ γενικὴ παρότρυνση τῶν Ἁγίων Πατέρων γιὰ ὅσους βρίσκονται σὲ πόνο.

«Ταῦτα Χριστὸς ἐτελείωσεν», λέει ὁ Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, «ὁ τοῦ γράμματος καταλυτῆς, ὁ τελειωτῆς τοῦ Πνεύματος, ὅς, οἷς ἔπαθε τὸ πάσχειν διδάσκων, οἷς ἐδοξάσθη τὸ συνδοξασθῆναι χαρίζεται.»¹²⁴

Ἡ συμμετοχὴ τῶν κρατουμένων στὴ σταυρικὴ θυσία τοῦ Χριστοῦ φαίνεται καὶ ἀπὸ ἓνα ὄνειρο που ὁ πατήρ Ἰωάννης Νεγκρούτσιου εἶδε λίγο πρὶν συλληφθεῖ. Φανερώθηκε στὸν ὕπνο του ὁ ἐσταυρωμένος Χριστός.

---

¹²⁰ Βλ. τὸ υποκεφάλαιο «Τὸ Μαρτύριον, κοινωνία τοῦ Δεσποτικοῦ Πάθους!», ΑΡΧΙΜ. ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ ΜΠΙΛΑΛΗΣ, ἐνθ' ἀνωτ., σσ. 239-250.

¹²¹ *Αὐτόθι*, σ. 242.

¹²² Ν. STEINHARDT, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 232.

¹²³ ΠΡΕΣΒ. Λ. ΒΡΑΝΖΑΣ, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 40.

¹²⁴ ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ὁ ΘΕΟΛΟΓΟΣ, *Εἰς τὸ Πάσχα*, Λόγος 45, 21, PG 36, 652 [ΕΠΕ 27, 198]. Βλ. καὶ J.-C. LARCHET, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 138.

Δεξιά και αριστερά του βρίσκονταν δυο άδειοι σταυροί. Ρώτησε τότε τον Σωτήρα σε ποιόν από τους δύο να ανέβει. Ο Κύριος απάντησε:

«Να ξέρεις ότι η δεξιά και η αριστερή πλευρά δεν έχουν πλέον την ίδια σημασία που είχαν στον Γολγοθά. Όσοι φθάνουν εδώ, σε Μένα, ανεξάρτητα σε ποιό σταυρό ανεβαίνουν, είτε στο δεξιό, είτε στον αριστερό, σώζονται όλοι.»

Έτσι, ο πατήρ Ιωάννης αποδέχθηκε τη φυλάκισή του ως σταυρικό πάθος δίπλα στο Χριστό. Και καταλήγει λέγοντας:

«Σ' ευχαριστώ, Κύριε, που μου έδωσες αυτό το σημάδι. Για μένα σήμερα αρχίζει ένας νέος Γολγοθάς.»¹²⁵

Με παρόμοια λόγια ενθάρρυνε κι ο Βιργίλιος Μαξίμ τους συγκρατούμενους του:

«Αδελφοί μου, σ' αυτές τις θλίψεις δεν είμαστε μόνοι. Ο Κύριος είναι μαζί μας. Ήρθε εδώ πριν από μας. Για να μας καλωσορίσει, να μας υποδεχθεί, να μας παρηγορήσει, ώστε να μην απελπισθούμε. Αυτός μας περιμένει εδώ μέσα κι εμείς δεν το ξέραμε. [...] Βρισκόμαστε τώρα πάνω στο Σταυρό. Για να εξιλεώσουμε τις αμαρτίες μας και, με τη βοήθειά Του, να οδηγήσουμε αυτό το γένος στη νίκη κατά του πονηρού. Για να αξιωθούμε μαζί Του της ίδιας δόξας! Η Μητέρα του ήρθε στο προσκέφαλό μας για να ξαγρυπνήσει πάνω στις θλίψεις και τους ψυχικούς μας πόνους, προσευχόμενη για μας προς τον Υιό της.»¹²⁶

5.4.7 Ο Χριστός μέσα στον πόνο

Φθάνουμε εδώ σ' ένα κρίσιμο σημείο – ή ίσως το κρίσιμο σημείο – στην πορεία της χριστιανικής αποδοχής και μεταμόρφωσης του πόνου. Θα προσπαθήσω να το αναπτύξω λεπτομερέστερα. «Ο Κύριος είναι εδώ μαζί μας», αναφωνεί κεραυνοβολημένος ο Βιργίλιος Μαξίμ, εκφράζοντας την πιο θεμελιώδη ίσως αλήθεια της δοκιμασίας των φυλακών. Το βλέμμα που οι κρατούμενοι έστρεφαν προς τον εσταυρωμένο Χριστό δεν ήταν απλά ένας «ιστορικός» συσχετισμός, δεν επρόκειτο μόνο για ένα υπόδειγμα και πρότυπο υπομονής, για μια ενθάρρυνση ή μια επιβεβαίωση του γεγονότος ότι ο πόνος τους δεν πάει χαμένος, χωρίς ανταμοιβή και καρπούς. Υπήρχε και κάτι περισσότερο, κάτι άλλο, βαθύτερο από όλα αυτά: μέσα στον πόνο

¹²⁵ ΙΕΡΟΜ. Ι. ΝΕΓΡΥΤΙΥ, *ένθ' ανωτ.*, σ. 21

¹²⁶ V. MAXIM, *ένθ' ανωτ.*, σ. 74.

κατεβαίνει ο Ίδιος ο Χριστός, έρχεται – μυστικά και ακατανόητα, αλλά πραγματικά και αληθινά – για να υποφέρει με τους πάσχοντες. Ή, μάλλον, μέσα τους. Το είπε ο Ίδιος όταν περιέγραψε την Ημέρα της Κρίσης και ταυτίστηκε μ' όλους τους θλιμμένους του κόσμου:

«Έπεινασα γάρ, και έδώκατέ μοι φαγεῖν, έδίψησα και έποτίσατέ με, ξένος ήμην και συνηγάγετέ με, γυμνός και περιεβάλετέ με, ήσθένησα και έπεσκεψασθέ με, έν φυλακή ήμην και ήλθατε πρός με...»¹²⁷

Την παρουσία του Χριστού μέσα τους βίωσαν όλοι οι μάρτυρες.

«Έν τῷ προσώπῳ πάντων τῶν Μαρτύρων δικάζεται και πάσχει αυτός ό Χριστός!», γράφει ενδεικτικά ο π. Σπυρίδων Μπιλάλης.¹²⁸

Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα μάς δίνει το μαρτύριο των Αγίων Περπέτουας και Φηλικιτάτης. Η Αγία Φηλικιτάτη ήταν έγκυος κατά τη σύλληψή της, και ήρθε η ώρα να γεννήσει ενώ βρισκόταν στη φυλακή. Ενώ υπέφερε τους πόνους της γέννας, κάποιος φύλακας την κορόιδεψε, ρωτώντας την πώς θα υποφέρει τα βασανιστήρια για το Χριστό τη στιγμή που με τόση δυσκολία υποφέρει τους πόνους μιας απλής γέννας. Η αγία του απάντησε αμέσως:

«Νῦν ἐγὼ πάσχω ὁ πάσχω· ἐκεῖ δὲ Ἄλλος ἐστὶν ὁ πάσχων ὑπὲρ ἐμοῦ· ἔσται ἐν ἐμοὶ ἵνα πάθῃ, διότι ἐγὼ πάσχω ὑπὲρ αὐτοῦ.»¹²⁹

Παρόμοιες καταστάσεις έζησαν και οι πάσχοντες υπέρ Χριστού στις ρουμανικές κομμουνιστικές φυλακές. Απ' όλες τις σχετικές μαρτυρίες, για μένα η πιο συγκλονιστική είναι αυτή του πατρός Γεωργίου Κάλτσιου, την οποία παραθέτουμε στη συνέχεια:

«Ίσως απ' όλες τις επίπονες δοκιμασίες που περνά ο άνθρωπος, η πιο δύσκολη να κατανοήσουμε είναι ο πόνος. Γιατί ο πόνος είναι αναγκαίος; Εγώ έζησα την εμπειρία του πόνου και εμπλουτίστηκα ψυχικά και πιστεύω ότι εκείνος ο πόνος ήταν για μένα αναγκαίος. Αλλά αυτό είναι πολύ δύσκολο να το αποδεχθεί κανείς. Όταν βρισκόμασταν στη φυλακή ρωτούσαμε ο ένας τον άλλον: Γιατί πόνος; Γιατί εμείς; Απ' όλα τα εκατομμύρια των ρουμάνων, γιατί διάλεξαν εμάς να υποφέρουμε; Ποιό είναι το νόημα; Ο Θεός δεν μας αποκαλύπτει τίποτε από τις προθέσεις Του. Κάθε μέρα κραυγάζουμε προς το Θεό να μας μειώνει τον

---

¹²⁷ Ματθ. 25, 35-36.

¹²⁸ ΑΡΧΙΜ. ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ ΜΠΙΛΑΛΗΣ, *ένθ' ανωτ.*, σ. 248.

¹²⁹ *Μαρτύριον Περπετούας* 15, ΕΠΕ 30, 284.

πόνο, και Αυτός μας φορτώνει με ακόμη περισσότερο. Ακόμη και μετά την αποφυλάκισή μου κουβαλούσα μέσα μου αυτό το ερωτηματικό, που είχε σημαδέψει ολόκληρη τη ζωή μου. Μετά την αποφυλάκιση και την εξορία μου στη Δύση, ταξίδεψα πολύ σ' όλες τις χώρες, στην Ευρώπη, την Αμερική, και μίλησα για όσα συνέβησαν στη Ρουμανία [...] Σ' αυτές τις περιπλανήσεις μου φιλοξενήθηκα κάποια μέρα σ' ένα ρωμαιοκαθολικό μοναστήρι όπου διανυκτέρευσα. Πάνω στο κομοδίνο του δωματίου μου βρισκόταν ένα βιβλιαράκι με τίτλο *Χριστιανικοί στοχασμοί*. Και το άνοιξα τυχαία σ' ένα χωρίο που περιείχε ένα ρητό του Παύλου Κλωντέλ: *Ο Θεός δεν ήρθε στον κόσμο για να εξαλείψει τον πόνο. Ο Θεός δεν ήρθε στον κόσμο ούτε καν να τον ερμηνεύσει. Ο Θεός ήρθε στον κόσμο για να πληρώσει τον ανθρώπινο πόνο με την παρουσία Του. Και τότε κατάλαβα ότι τις στιγμές που κλαίγαμε ή αγανακτούσαμε ή φωνάζαμε: Κύριε, τί μας κάνεις;, Εκείνος ήταν περισσότερο μέσα μας απ' ό,τι μέσα σ' όλους τους άλλους, παρά τις αμαρτίες και τις αδυναμίες μας. Εκείνος γέμιζε τον πόνο μας με την παρουσία Του. Και τότε κατάλαβα με ακρίβεια το βάθος του νοήματος αυτού του πόνου: ο Θεός είναι παρών μέσα μας.»¹³⁰*

Για τον πατέρα Κάλτσιου, αυτή η απάντηση δόθηκε μετά την αποφυλάκισή του, σαν μια αληθινή αποκάλυψη. Άλλοι όμως έζησαν – ή μάλλον διαισθάνθηκαν – αυτό το μυστήριο όσο ακόμη βρίσκονταν στις φλόγες της δοκιμασίας.

«Αρχίζω να προαισθάνομαι ότι ο Χριστός είναι παρών μέσα στη φυλακή», γράφει ο πατήρ Νικόλαος Στάινχαρντ. «Δεν μπορώ να πιστέψω ότι όλα μπορεί να είναι τόσο τέλεια, ότι όντως έχω τόσο καλή και ευλογημένη τύχη.»¹³¹

Μια σχετική μαρτυρία είναι και το περίφημο ποίημα του Ράντου Γκέρ, *Ο Ιησούς στο κρατητήριο*,

«που κυκλοφόρησε ευρέως και αποτέλεσε το μεγαλύτερο ψυχικό στήριγμα για τους ταλαιπωρημένους καταδίκους.»¹³²

Το ποίημα εκφράζει λυρικά αυτή τη βασική θεολογική αλήθεια, ότι ο Χριστός είναι παρών στον πόνο του ανθρώπου. Από τον πρώτο ακόμη

---

¹³⁰ Βιντεογραφημένη ομιλία στο Ζαλάου το 27.09.2005, 15^ο λεπτό.

¹³¹ N. STEINHARDT, *ένθ' ανωτ.*, σ. 58.

¹³² I. IANOLIDE, *ένθ' ανωτ.*, σσ. 300-301. (ελλ. 287-288)

στίχο, ο ποιητής βλέπει τον Κύριο να εισέρχεται στο κελλί του. Στη συνέχεια, ο Ιωάννης Ιανολίδε ερμηνεύει:

«Και ο Ιησούς συμμετέχει σε όλη την αθλιότητα της ζωής του κρατουμένου, σε όλα τα βάσανά του· γίνεται συμμετοχος όλων του των θλίψεων, με τρόπο φυσικό, σαν ένας φίλος, σαν ένας συνάνθρωπος, αλλά και σαν Θεός. Ο κρατούμενος Τον βλέπει, Τον ακολουθεί και ταυτίζεται απλά και φυσικά μαζί Του, επειδή και ο Χριστός φαινόταν να είχε φορέσει κάποτε αλυσίδες. Μετά νυστάζει και θαρρεί πως κοιμήθηκε χίλια χρόνια. Ξυπνά και Τον αναζητά εναγωνίως, αλλά ο Κύριος δεν είναι πουθενά. Η γοερή του κραυγή πίσω από τα κάγκελα παραμένει μάταιη, διότι ο Χριστός δεν επιστρέφει. Αλλά Αυτός παρέμεινε στο ίδιο το είναι του κρατουμένου, ο οποίος ομολογεί: *ψηλαφίστηκα κι επάνω στα χέρια μου βρήκα τους τύπους των ήλων Του.*»¹³³

Την ιδέα αυτή συνέλαβε και εικονογραφικά ο πατήρ Αρσένιος Μπόκα, σε μια θαυμάσια παράσταση της Παναγίας στην αψίδα του ναού του Αγίου Ελευθερίου του Βουκουρεστίου. Δύσκολο να διακριθεί από ένα ανίδεο μάτι, οι πτυχές του ενδύματος του θείου βρέφους αναδιπλώνονται στο σώμα Του σαν ριγέ στολή φυλακισμένου. Ο αγιογράφος ήθελε κατ' αυτόν τον τρόπο να υποδηλώσει εικονογραφικά – με μια λεπτή θεολογική διαίσθηση – ότι σε κάθε διωγμό, ο ίδιος ο Χριστός φυλακίζεται και διώκεται στο πρόσωπο όσων πάσχουν υπέρ Αυτού.

Δεν μπορώ να κλείσω αυτό το υποκεφάλαιο χωρίς να προσθέσω μια εξίσου συγκινητική μαρτυρία του Τραϊανού Ντορζ, η οποία θυμίζει κάπως την ακλόνητη και εμπνευσμένη απάντηση της Αγίας Φηλικιτάτης προς το χλευαστικό δεσμοφύλακα. Ο Ντορζ, λοιπόν, εξιστορεί την ταπεινωτική κατάσταση που υπέστη, όταν ο φύλακας τον ανάγκασε να φάει το λιγοστό του φαγητό από την παλάμη.

«Αλλά ποτέ ξανά μετά από ένα γεύμα δεν αισθάνθηκα μέσα στη καρδιά μου μια τόσο μεγάλη χαρά. Αισθανόμουν ότι ο Κύριος είναι δίπλα μου και υποφέρει κι Αυτός μαζί μου. Τα γράφω αυτά για να μη φοβούνται όσοι θα αναγκασθούν να ζήσουν στο μέλλον παρόμοιες καταστάσεις. Η παρουσία του Χριστού δίπλα τους θα τους προσφέρει τόση χαρά στην καρδιά τους, ώστε θα

---

¹³³ *Αυτόθι.*

μπορέσουν να τα υπομείνουν όλα κατά τον πιο αξιοπρεπή και όμορφο τρόπο.»¹³⁴

5.5 Ο «νεκρός» πόνος

Αναφερθήκαμε μέχρι τώρα στα δώρα που μπορεί να φέρει ο πόνος, διαβάσαμε αληθινούς ύμνους προς αυτήν. Αυτοί οι ύμνοι δεν γράφτηκαν αβάσιμα, σαν σχήμα λόγου, σαν μεταφορά, αλλά γράφτηκαν με τον πιο οδυνηρό και πικρό τρόπο, με αίμα και φωτιά. Και παρά ταύτα, ο πόνος μπορεί να παραμείνει άκαρπος, στείρος, νεκρός. Και μάλιστα, όταν ο άνθρωπος δεν διαθέτει τα κατάλληλα ψυχικά και κυρίως πνευματικά κλειδιά για να κατανοήσει τον πόνο, τις περισσότερες φορές αυτός παραμένει ανώφελος. Υπάρχει και πόνος που δεν μεταμορφώνει τον άνθρωπο, δεν τον εξυψώνει, αλλά αντίθετα, τον πνίγει, τον στραγγαλίζει, τον αχρηστεύει. Εξάλλου, οι Άγιοι Πατέρες δεν εξιδανικεύουν τον πόνο αυτός καθεαυτός. Δεν είναι αυτός ο οποίος σώζει, αλλά ο τρόπος με τον οποίον ο άνθρωπος ξέρει να τον αποδέχεται και να τον αντιμετωπίζει. Ο πόνος δεν θεωρείται από τους Πατέρες καθ' εαυτό αγαθό, αλλά κάτι που αφορά την κατάσταση του ανθρώπου μετά την πτώση του στην αμαρτία, ένα συστατικό της παθητικής του πλευράς. Η καλύτερη απόδοση της δυναμικής της δυάδας ηδονή-οδύνη ανήκει στον Άγιο Μάξιμο τον Ομολογητή, ο οποίος ισχυρίζεται ότι αυτή η δυάδα κυριαρχεί στη ζωή του πεπτωκότος ανθρώπου. Στην ασθενή του κατάσταση, ο άνθρωπος προσπαθεί να αποφύγει την οδύνη, ρίχνοντας τον εαυτό του στην αγκαλιά της ηδονής, την οποία βλέπει ως απελευθέρωση και διέξοδο. Η ηδονή όμως δεν κάνει τίποτε παρά να γεννάει άλλη οδύνη, δημιουργώντας έτσι τον φαύλο κύκλο της πτώσης στην αμαρτία. Υπ' αυτή τη προοπτική, οι Πατέρες βλέπουν τον πόνο ως μια δύναμη με την οποία ο διάβολος επιχειρεί να κυριεύσει τον άνθρωπο και να τον ωθήσει προς την αμαρτία. Για να σπάσει την πελώρια αυτή αλυσίδα που εξουσιάζει όλη την ανθρωπότητα, χρειάζεται τεράστια προσπάθεια εκ μέρους του ανθρώπου και είναι αδύνατον να πραγματοποιηθεί χωρίς τη συνέργεια της θείας χάριτος. Αυτό όμως δεν το πετυχαίνουν όλοι, και γι' αυτό συμβουλεύουν οι Πατέρες να μην αναζητά κανείς επίτηδες και εκούσια τον πόνο, αλλά αντίθετα, να τον αποφεύγει και να τον απομακρύνει κατά το δυνατόν. Όταν όμως αυτός έρχεται ανεξάρτητα από τη θέληση του ανθρώπου, τότε πρέπει να τον

---

¹³⁴ T. DORZ, *ένθ' ανωτ.*, σ. 201.

υπομένει με ανδρεία και ευχαρίστηση, προσπαθώντας να το μετατρέψει με τη βοήθεια του Θεού από μια καταστροφική δύναμη σε μια δύναμη ικανή να εξυψώσει και να εξαγιασεί τον άνθρωπο. Μόνο η έλευση του Κυρίου μας Ιησού Χριστού μάς χάρισε τη δυνατότητα αυτής της μεταμόρφωσης, με το γεγονός ότι υπέφερε τον πόνο, τα πάθη και το σταυρικό θάνατο.

Το ότι η χριστιανική κατανόηση και αποδοχή του πόνου δεν είναι αυτονόητη, το ότι δεν είναι πολλοί αυτοί που καταφέρνουν να νικήσουν στη σκληρή αυτή μάχη, αποδείχθηκε πλήρως και στις φυλακές. Επαναλαμβάνουμε τα λόγια του Ιωάννη Ιανολίδη:

«Συνάντησα ανθρώπους που πέτυχαν την ανθρώπινη τελείωση, την αγιότητα, το μαρτύριο – αλλά μετά από ένα κοσκίνισμα δεκάδων και εκατοντάδων χιλιάδων που απέτυχαν.»¹³⁵

Αυτή είναι η σκληρή πραγματικότητα των φυλακών. Λίγοι από τους κρατούμενους είχαν τις αναγκαίες πνευματικές ικανότητες για να καρποφορήσουν τις θλίψεις τους. Σχεδόν απαραίτητη προϋπόθεση γι' αυτό ήταν μια χριστιανική αντίληψη περί ζωής και μια αληθινά πνευματική αφοσίωση. Μερικοί ανακάλυψαν και ενίσχυσαν την πίστη και τις ψυχικές τους δυνατότητες μέσω ακριβώς αυτών των δοκιμασιών.

«Σ' αυτόν το δρόμο, όποιος δεν είχε μεγάλα ψυχικά αποθέματα, ηττήθηκε. Υπήρξαν όμως και κείνοι που εμπλουτίστηκαν ψυχικά ακριβώς λόγω του αγώνα ενάντια στο κακό.»¹³⁶

Στον δυσχερή και δαιδαλώδη δρόμο του πόνου, πολλοί σταμάτησαν σε διάφορα στάδια κατανόησης και αποδοχής. Πολύ σπουδαία ήταν η εσωτερική προδιάθεση και η αποφασιστικότητα του καθενός. Πάνω από όλα, όμως, ουσιαστική ήταν η χάρη του Θεού, που σκέπασε και πλήρωσε πολλές ανθρώπινες ασθένειες και αδυναμίες. Η ενέργεια της θείας χάρης στις καρδιές των κρατούμενων συνεχίστηκε και μετά την αποφυλάκισή τους, για όλη την υπόλοιπη ζωή τους, θεραπεύοντας, απαλύνοντας, παρηγορώντας και δίνοντάς τους τις απαραίτητες απαντήσεις και λύσεις.

Για τις αρνητικές – μερικές φορές ακόμη και τραγικές – επιδράσεις που είχε ο πόνος όταν δεν αντιμετωπίστηκε χριστιανικά, μάς μιλούν πολλοί κρατούμενοι στα απομνημονεύματά τους, προειδοποιώντας για το μεγάλο κίνδυνο του ψυχοφθόρου πόνου. Ο πατήρ Νικόλαος Στάινχαρντ γράφει:

«Ο πόνος δεν είναι σωτήριος αυτός καθεαυτός. Ο εξ ευωνύμων ληστής δεν υπέφερε λιγότερο από τον άλλον, αλλά παρά ταύτα

¹³⁵ Ι. ΙΑΝΟΛΙΔΕ, *ένθ' ανωτ.*, σ. 464. (ελλ. 211)

¹³⁶ *Αυτόθι*, σ. 34. (ελλ. 39)

δεν ωφελήθηκε. Η αρετή και ο πόνος, λοιπόν, υπόκεινται κι αυτές στη σχετικότητα των εγκοσμίων πραγμάτων: αποκτούν αξία μόνο από το νόημά τους. [...] Ο Ενρί ντε Μονθερλάντ γράφει στο έργο του *Πορτ-Ρουαγιάλ*: *Υπάρχει πόνος που δεν καρποφορεί, νεκρός πόνος, που σέρνει στο θάνατό του ό,τι η ψυχή συναντά γύρω της...»*¹³⁷

Σε άλλο σημείο, ο ίδιος εμβαθύνει ακόμη περισσότερο το νόημα και τις συνέπειες του άκαρπου πόνου, σε αντιπαράθεση με τους ευλογημένους καρπούς του πόνου που μεταμορφώνεται με τη θεία χάρη.

«Πιστεύω το εξής: εάν ύστερα από τόσες θλίψεις βγαίνει κανείς από τη φυλακή με τάσεις εκδίκησης και συναισθήματα πίκρας, η φυλακή και οι θλίψεις πήγαν χαράμι. Εάν όμως το αποτέλεσμα είναι ένας συνδυασμός γαλήνης και μακροθυμίας, καθώς και απέχθεια προς οποιαδήποτε βία και πονηριά, αυτό σημαίνει ότι οι θλίψεις και η φυλακή ήταν ωφέλιμες και ανάχθηκαν στις ανεξερεύνητες οδούς που αρέσει στο Θεό να βαδίζει.»¹³⁸

Αφθονούν και τα παραδείγματα στα οποία η δοκιμασία όχι μόνο δεν καρποφόρησε, αλλά ακρωτηρίασε και τραυμάτισε τις ανθρώπινες ψυχές, δημιουργώντας μνησικακία, μίσος και όλη την πλειάδα αρνητικών συναισθημάτων που συνοδεύουν τον πόνο. Ο Ιωάννης Ιανολίδε αναφέρεται για ένα πρώην υπουργό με τον οποίο είχε μοιρασθεί για πολύ καιρό το κρεβάτι του στη φυλακή:

«Ήταν γεμάτος μίσος και επιθυμία για εκδίκηση. Ο πόνος δεν τον είχε διδάξει τίποτα καλό.»¹³⁹

Το 2011 είχα την ευκαιρία να επισκεφθώ το ναζιστικό στρατόπεδο συγκέντρωσης του Μαουτχάουζεν της Αυστρίας, που σήμερα είναι ένα στρατόπεδο-μουσείο, άριστα οργανωμένο για να διαφυλάξει και να καλλιεργήσει τη μνήμη των ωμοτήτων που διαπράχθηκαν εκεί. Το συγκρότημα εξυπηρετείται από περίπου 60 ξεναγούς. Την παρουσίαση μάς έκανε ο αρχηγός των ξεναγών, άνθρωπος πολύ κατατοπισμένος και καλόγνωμος. Στο τέλος της ξενάγησής μας, τον ρώτησα: «Τί νόημα είχε όλος αυτός ο πόνος;» Σταμάτησε λίγο, με κοίταξε στα μάτια και μου απάντησε: «Κανένα.» Η απάντηση αυτή ήταν πιθανώς απλουστευμένη, αλλά κρύβει πάντως μια αλήθεια. Ο ξεναγός δεν είχε καταφέρει να δει

---

¹³⁷ N. STEINHARDT, *ένθ' ανωτ.*, σσ. 229-230.

¹³⁸ *Αυτόθι*, σ. 256.

¹³⁹ I. IANOLIDE, *ένθ' ανωτ.*, σ.215.

πέρα από τις ωμότητες και τις φρικαλεότητες· γι' αυτόν, η παρουσίαση δεν είχε άλλο σκοπό παρά να μεταφέρει κάποιες γνώσεις και να βοηθήσει στην κατανόηση των μηχανισμών που επέτρεψαν εκείνες τις θηριωδίες, ώστε να στηλιτευθούν και να αποτραπούν στο μέλλον. Η παρουσίαση των θλίψεων αποσκοπούσε αποκλειστικά στο να συγκλονίσει τις ψυχές των ανθρώπων με την ωμότητά της. Ο πόνος δεν ήταν τίποτε άλλο παρά ένας ακρωτηριασμός της ψυχής. Αλλά εδώ ακριβώς έγκειται η ουσιαστική και καθοριστική διαφοροποίηση του τι συνέβη στη Ρουμανία. Όσοι υπέφεραν χριστιανικά για χρόνια ολόκληρα στις κομμουνιστικές φυλακές είχαν τη δύναμη όχι μόνο να πουν ότι η δοκιμασία τους είχε νόημα, αλλά ότι είχε το μεγαλύτερο νόημα, ότι ήταν το πολυτιμότερο δώρο του Θεού στη ζωή τους, ότι τους εμπλούτισε πνευματικά όσο τίποτε άλλο. Εκείνοι, που μέσα τους νίκησε ο Χριστός, έγιναν με τη θυσία τους ήλιοι λαμπροί. Κι αυτό είναι το κατεξοχήν δίδαγμά τους: ότι εν Χριστώ, ο πόνος όχι απλά ξεπερνιέται και νικιέται από τον άνθρωπο, αλλά τον εξαγιάζει, τον φωτίζει και τον λαμπρύνει. Δεν είναι τυχαίο ότι το ημερολόγιο από τη φυλακή του πατρός Νικολάου Στάινχαρντ φέρνει τον τίτλο «Το ημερολόγιο της ευτυχίας». Δεν είναι τυχαίο ότι η Νικόλ Βαλερί Γκρόσσου επέλεξε για μόντο στα απομνημονεύματά της, με τίτλο *Να είσαι ευλογημένη, φυλακή!*, τα περίφημα λόγια του Αλέξανδρου Σολζενίτσιν:

«Όλοι οι συγγραφείς που έγραψαν για τη φυλακή χωρίς να την έχουν ζήσει, αισθάνθηκαν την υποχρέωση να δείξουν τη συμπάθειά τους προς τους κρατούμενους και να βλασφημήσουν τη φυλακή. Εγώ έμεινα εκεί μέσα για πολύ χρόνο· εκεί διαμόρφωσα την ψυχή μου και μπορώ να πω χωρίς δισταγμό: Να είσαι ευλογημένη, φυλακή! Ευλογημένος να είναι ο ρόλος που έπαιξες στην ύπαρξή μου!»¹⁴⁰

Αλλά πιο καλά φανερώνεται η ουσιαστική αντίθεση μεταξύ του πόνου που μεταμορφώθηκε με τη θεία χάρη και εκείνου που παρέμεινε σ' αποκλειστικά ανθρώπινο επίπεδο, στα εμπνευσμένα λόγια ενός νεαρού αμερικανού που έγινε Ορθόδοξος και είχε την ευκαιρία να συναντήσει τον πατέρα Κάλτσιου. Αυτός περιγράφει τη συνάντησή τους ως εξής:

«Άκουσα τότε τον πατέρα Κάλτσιου και έμεινα έκπληκτος από τη στάση του όσον αφορά την εμπειρία της φυλακής, εμπειρία που κατανάλωσε ένα τέταρτο της ζωής του και κατέστρεψε τόσες ψυχές. Μου ήρθε τότε στο μυαλό η χτυπητή αντίθεση μεταξύ του

---

¹⁴⁰ N.-V. GROSSU, *ένθ' ανωτ.*, αρχική σελίδα.

πατρός Κάλτσιου και του Έλι Γουίτζελ, ενός από τους γνωστότερους επιζώντες του Ολοκαυτώματος, συγγραφέα και νομπελίστα. Εκείνη τη στιγμή ούτε καν αντιλήφθηκα ότι ο Γουίτζελ είχε γεννηθεί επίσης στη Ρουμανία. Αν διαβάσεις το έργο *Νύχτα* του Γουίτζελ, παρατηρείς πως η πίστη του συγγραφέα στο Θεό κλονίστηκε βαθιά από την οδύνη της φυλακής. Καταλαμβάνεται από αισθήματα συμπάθειας και οίκτου για τον Γουίτζελ και για όλους τους συγκρατούμενους του, που δεν μπόρεσαν να βρουν κανένα νόημα στις θλίψεις. Αλλά ακούγοντας τα λόγια του πατρός Γεωργίου για την απαίσια και άγρια εμπειρία της φυλακής – εμπειρία που δεν ήταν καθόλου ελαφρύτερη από εκείνη του Γουίτζελ – έβλεπες κατάπληκτος πώς αυτός ο άνθρωπος, ο πατήρ Κάλτσιου, δεν κουβαλούσε τίποτε πλέον από τον τραυματισμό της. Αυτός δεν μιλούσε με την ανυπόμονη μνησικακία ενός βαθύ πόνου, δηλαδή με οργή, αλλά ούτε μηχανικά και με απάθεια. Μιλούσε απλά, με μια ξεχωριστή λαμπρότητα στα μάτια του και με ένα χαμόγελο μιας φυσικής και απλής θωριάς. Και δεν το έκανε αυτό για να γίνει ονομαστός ή για να αποσπάσει το σεβασμό των άλλων, απλώς μας κοινωνούσε ένα θαύμα της ανθρώπινης ψυχής που εμπνέεται από το Πνεύμα του Θεού. Μπροστά σ' αυτό το θαύμα οίκτηρες πλέον τον εαυτό σου, επειδή δεν διέθετες ούτε ένα μικρό κομματάκι της πίστης αυτού του ανθρώπου.»¹⁴¹

5.6 Ευχαριστία και ευτυχία μέσα στον πόνο

Φθάνουμε εδώ στο κορυφαίο σημείο αυτής της διαδικασίας μεταμόρφωσης του πόνου, αυτής της μυστηριώδους αλχημείας που συντελείται μέσα στην ψυχή του ανθρώπου που αντιμετωπίζει τη δοκιμασία πνευματικά: το σημείο που αυτός μετατρέπεται σε πηγή χαράς και ευτυχίας, σε πηγή φωτός και χάριτος. Δεν συντελεί ο ίδιος ο πόνος αυτή τη μετατροπή, επειδή δεν πρόκειται εδώ για μια μηχανική και απρόσωπη διαδικασία, αλλά η χάρις του Θεού ευλογεί, αγιάζει και συνεργεί με τις προσπάθειες του ανθρώπου. Η παρουσία του Χριστού μέσα στον πόνο είναι εκείνη που τον καθιστά – μ' έναν αόρατο και ακατάληπτο τρόπο – μια θετική και καρποφόρα εμπειρία για την ανθρώπινη ψυχή. Εδώ έχουμε το

---

¹⁴¹ Ζωή Κάλτσιου, σ. 250.

στεφάνωμα όλης της προσπάθειας του ανθρώπου, όλου του αγώνα του για να αποδεχθεί και να υπομείνει τον πόνο με καρτερία, θάρρος και εμπιστοσύνη στην πρόνοια του Θεού.

5.6.1 Η ευχαριστία μέσα στον πόνο

Σταδιακά, ο άνθρωπος αρχίζει να καταλαβαίνει – και κυρίως να αισθάνεται – ότι η εμπειρία του πόνου, παρότι δυσάρεστη, μετατρέπεται πραγματικά σε «πηγή χαρισμάτων που είναι άπρόσιτα για τους άλλους». Και τότε σαν μια μυστική πύλη να ανοίγεται μπροστά του και να του αποκαλύπτει την αόρατη όψη πίσω από τον πόνο – την φωτεινή και ευλογημένη. Στο σημείο αυτό, ο άνθρωπος αρχίζει να αντιλαμβάνεται διαφορετικά τον πόνο του. Βλέποντας τους αγαθούς καρπούς που γεννιούνται στην ψυχή του, φθάνει ακόμη και να ευχαριστεί το Θεό για όσα βιώνει. Και όσο περισσότερο ευχαριστεί, τόσο πληθαίνει στην καρδιά του η παρηγοριά και η ανακούφιση, και αυτό αυξάνει ακόμη περισσότερο την ευγνωμοσύνη του. Κι όλα αυτά φθάνουν και μετατρέπονται σε χάρη και αγαλλίαση. Εξάλλου, το να ευχαριστεί κανείς το Θεό όχι μόνο σε καιρούς ειρήνης και χαράς, αλλά και μέσα στη δοκιμασία, είναι βασική προτροπή για όλους τους χριστιανούς. «Ἐν παντί εὐχαριστεῖτε!»¹⁴², συμβουλεύει ο Απόστολος Παύλος τους Θεσσαλονικείς. Οι άγιοι συστήνουν την ευχαριστία προς τον Θεό όχι απλά ως μια αρετή, αλλά και ως ένα ισχυρό αντίδοτο στον πόνο και τις θλίψεις. Η ευχαριστία είναι συνάμα υποχρέωση και φάρμακο, μέσο θεραπείας και αποδοχής της θείας παρηγοριάς.

«Καλὰ συνέβη;», ρωτάει ο Άγιος Χρυσόστομος. «Εὐλόγησον τὸν Θεόν, καὶ μένει τὰ καλά. Κακὰ συνέβη; Εὐλόγησον τὸν Θεόν, καὶ λύεται τὰ κακά.»¹⁴³

Άλλωστε, στη μνήμη όλων μας αντηχούν τα περίφημα λόγια που ο ίδιος επαναλάμβανε αδιαλείπτως:

«Δόξα τῷ Θεῷ πάντων ἕνεκεν!»

Την ίδια οδό μεταμόρφωσης της δοκιμασίας που βάδισαν όλοι οι άγιοι της Εκκλησίας, ακολούθησαν και οι κρατούμενοι των κομμουνιστικών φυλακών. Όσοι απ' αυτούς έμαθαν να βιώνουν χριστιανικά την εμπειρία της φυλάκισης και να την υπομένουν καρτερικά, κατέληξαν με τον καιρό να ευχαριστούν το Θεό γι' αυτήν. Είναι αλήθεια ότι πολλές φορές αυτή την

---

¹⁴² Α' Θεσσαλον. 5, 18.

¹⁴³ ΙΩΑΝΝΗΣ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ, Ομιλία ότε ήλθεν από της εξορίας 1, PG 52, 439 [ΕΠΕ 33 (78), 412].

αντίληψη την απέκτησαν μόνον όταν η δοκιμασία είχε τελειώσει. Εξίσου αλήθεια είναι όμως ότι πολλοί κατάφεραν να ανακαλύψουν και μέσα στην κάμνο του πόνου τα απαραίτητα ψυχικά εφόδια για να ευχαριστήσουν το Θεό, συνειδητοποιώντας πόση χάρη λαμβάνουν μέσω του.

«Όταν αντιλαμβάνομαι ότι ήμουν καλύτερος άνθρωπος τότε που υπέφερα,» γράφει ενδεικτικά ο πατήρ Λίβιο Μπρίνζας, «αρχίζω να κατανοώ ότι στην πραγματικότητα ο πόνος είναι μια ευεργεσία. Ο πόνος επιφέρει ηθική ανάβαση, είναι σαν ένας καταλύτης για τις ευγενικές και ανώτερες εξάρσεις της ανθρώπινης ψυχής. Γι' αυτό θα έπρεπε να προσθέσουμε στην Κυριακή μας προσευχή το εξής: *Τον πόνο ημών τον επιούσιοδος ημίν, Κύριε, προς αναγέννηση και σωτηρία μας!*»¹⁴⁴

Ο Βιργίλιος Μαξίμ καταλήγει στο ίδιο συμπέρασμα μετά από μια ανάλυση της επίδρασης του πόνου στην ψυχή του ανθρώπου. Και ο ίδιος φθάνει στην ευχαριστία προς τον Θεό:

«Να είναι ευλογητός ο Θεός, που έδωσε στον άνθρωπο την ευκαιρία του πόνου πάνω στη γη. Δεν υπάρχει άλλο φάρμακο για να γιατρευθεί κανείς από τη νόσο της ασυνειδησίας, της αδιαφορίας και της ανοησίας, παρά μόνο ο πόνος.»¹⁴⁵

Ίσως ο Βαλέριος Γκαφένκου εκφράζει συνοπτικότερα και εντονότερα αυτή την σπάνια και πολύτιμη ψυχική κατάσταση που πρέπει να χαρακτηρίζει έναν αληθινό χριστιανό, την ευγνωμοσύνη προς τον Θεό ακόμη και μέσα στον πόνο:

«Ευχαριστώ με όλη μου την καρδιά τον αγαθό Θεό για τη δοκιμασία που μου έστειλε. Επειδή μέσω του πόνου μπόρεσα να φωτίσω την ψυχή μου και να βρω την οδό της ζωής.»¹⁴⁶

5.6.2 Η ευτυχία στον πόνο

Η ευχαριστία στις δοκιμασίες συνδέεται άρρηκτα με την ευτυχία, είναι σαν δυο όψεις του ίδιου νομίσματος. Όπως είπαμε, η ευχαριστία φέρνει παρηγοριά και ανακούφιση, οι οποίες με τη σειρά τους φέρνουν χαρά και ευτυχία, που πληθαίνουν ακόμη περισσότερο την ευχαριστία και την ευγνωμοσύνη προς το Θεό. Δημιουργείται έτσι ένας «ενάρετος κύκλος».

¹⁴⁴ ΠΡΕΣΒ. L. BRANZAS, *ένθ' ανωτ.*, σ. 40.

¹⁴⁵ V. MAXIM, *ένθ' ανωτ.*, σ. 78.

¹⁴⁶ Γράμμα του Βαλέριου Γκαφένκου στις 25 Μαΐου 1945, εν I. IANOLIDE, *ένθ' ανωτ.*, σ. 227. Βλ. επίσης και V. GAFENCU, *ένθ' ανωτ.*, σ. 33.

Όσοι πέρασαν από τις κομμουνιστικές φυλακές ομολογούν παράδοξα ότι – παρά τις απανωτές θλίψεις – βίωσαν εκεί χαρές και ευτυχία που δεν συνάντησαν ποτέ άλλοτε στη ζωή τους.

«Σ’ αυτό το σχεδόν εξωπραγματικά αποτρόπαιο μέρος μου δόθηκε η ευκαιρία να περάσω τις πιο ευτυχισμένες μέρες της ζωής μου», γράφει ο πατήρ Νικόλαος Στάινχαρντ. «Πόσο απόλυτα ευτυχισμένος μπόρεσα να είμαι στο κελλί 34!»¹⁴⁷

Εξάλλου, αυτός ήταν και ο λόγος για τον οποίο ο πατήρ τιτλοφόρησε τα απομνημονεύματά της φυλάκισής του «Το ημερολόγιο της ευτυχίας».

Δύσκολα καταλαβαίνει κανείς, και ακόμη πιο δύσκολα εξηγεί, πώς μπόρεσαν αυτοί οι άνθρωποι να γνωρίσουν και να ζήσουν την ευτυχία στις φρικτές συνθήκες της φυλακής. Κι αυτό όχι μεταφορικά ή αφηρημένα, αλλά κυριολεκτικά και αληθινά, σε μέγιστο βαθμό μάλιστα. Πρόκειται, βέβαια, πρώτα απ’ όλα για το έργο της χάρις του Θεού, ο Οποίος ευλογούσε και συμπλήρωνε με τα πλούσια δώρα Του τη θυσία αυτών των ανθρώπων, ο Οποίος τους ανταπέδιδε με άλλον τρόπο όσα είχαν στερηθεί τόσο βίαια. Σχολιάζοντας το ποίημα, *Ζω πεινασμένος, ζω τη χαρά, του φίλου του, Βαλέριου Γκαφένκου, ο Ιωάννης Ιανολίδε* γράφει:

«Η πρώτη στροφή δίνει μαρτυρία της βίωσης της χάρις – μια εσωτερική χαρά, σαν παραδεισένιο λουλούδι που ξεφυτρώνει και ανθίζει από δάκρυα και πόνο. Το Πνεύμα μεταλλάσσει τον πόνο σε σαρωτική, απόκοσμη χαρά. Όσο οι θλίψεις μεγαλώνουν σκαλί-σκαλί, τόσο σκαλί-σκαλί μεγαλώνει και η νίκη, η βεβαιότητα, η ειρήνη, η ευτυχία.»¹⁴⁸

Χαρά επίσης γέννησε και η υψηλή πνευματική ζωή την οποία πολλοί αγωνίζονταν να διάγουν, εκμεταλλευόμενοι τις σκληρές συνθήκες κράτησης ως μέσο ψυχικής κάθαρσης και ανάβασης. Η μεταξύ τους αλληλεγγύη, η αγάπη που δημιουργήθηκε και ενισχύθηκε στην κάμινο του πόνου, έφερε επίσης μια ανείπωτη παρηγοριά. Ο πατήρ Γεώργιος Κάλτσιου βρίσκει μια εξήγηση της πρωτοφανούς χαράς, που έζησε στη φυλακή, στις έντονες προσευχές που γινόταν έξω γι’ αυτούς. Όχι όμως μόνο αυτά, αλλά ό,τι ζούσαν και αντιμετώπιζαν πνευματικά στη φυλακή μπορούσε να αποτελέσει αφορμή χαράς. Θα παραθέσουμε παρακάτω ένα θαυμάσιο απόσπασμα όπου ο πατήρ Νικόλαος Στάινχαρντ περιγράφει την άρρητη

---

¹⁴⁷ N. STEINHARDT, *ένθ’ ανωτ.*, σ. 30.

¹⁴⁸ I. IANOLIDE, *ένθ’ ανωτ.*, σσ. 243-244.

αυτή περιχώρηση μεταξύ θλίψης και χαράς, την κατάσταση μεταμόρφωσης του πόνου σε ευτυχία με τη δύναμη του πνεύματος:

«Στο κελλί 34, η χαρά – που πηγάζει από ευγένεια, ποιήματα και περιφρόνηση – και ο πόνος (επειδή κυριαρχεί τσουχτερό κρύο, το φαγητό είναι λιγοστό, το νερό συνεχίζει να είναι σκουληκιασμένο, ο χώρος είναι καταπιεστικός σαν ταινία τρόμου, οι κατσάδες πάνε σύννεφο, η κάθε παρατήρηση των μπάτσων συνοδεύεται από αγκωνιές στα σαγόνια και γροθιές στο κεφάλι) αναμειγνύονται τόσο αλληλένδετα, ώστε τα πάντα, ακόμη και ο πόνος, μεταβάλλεται σε εκστατική ευτυχία και ανάταση. Όταν η αγελάδα βόσκει χορτάρι, το χορτάρι μεταβάλλεται σε αγελαδινό κρέας. Το ίδιο κι όταν η γάτα τρώει ψάρι, το ψάρι μεταβάλλεται σε γατίσιο κρέας. Ο πόνος που αφομοιώνουμε μέσα μας γίνεται ξαφνικά ευφορία.»¹⁴⁹

Πρέπει όμως να το αντιληφθούμε σωστά: όλα αυτά δεν διέλυαν καθόλου τον πόνο. Αυτός παρέμενε εκεί, οξύς, δριμύς, σουβλερός. Πίσω του όμως αντιμεταθέτονταν μια άλλη πραγματικότητα, μια άλλη δύναμη, που τον γέμιζε με χαρά, όχι σε σωματικό επίπεδο, αλλά σε ψυχικό και κυρίως σε πνευματικό. Αλλά η ένταση ανάμεσα στον πόνο και τη χαρά, στη θλίψη και την ευτυχία, παρέμενε πάντα οξεία και δυνατή. Μόνο κάποιες φορές – κυρίως σε στιγμές ουράνιας φώτισης και ευλογίας – η χαρά έφθανε στο σημείο να πλημμυρίζει και να πληρώνει τον πόνο. Ο ίδιος πατήρ Στάινχαρντ εξηγεί άριστα αυτή την αντινομία:

«Ο χριστιανισμός: συνταγή ευτυχίας (με την πιο πρακτική, „αμερικανική” έννοια) και συνάμα ανυπόφορο βασανιστήριο. Ταυτόχρονα. Αλλά η *ἐξ ὕδατος καὶ Πνεύματος* γέννηση μετατρέπει τον πόνο – χωρίς να τον αναιρεί – σε ευτυχία. Εάν ο Χριστός δεν είχε αναστηθεί, ο συσχετισμός θα ήταν άλλος, αντίθετος. Αλλά ανέστη. Το ξέρουμε.»¹⁵⁰

Η αλήθεια όμως είναι ότι ελάχιστοι ήταν εκείνοι για τους οποίους η ευτυχία είχε γίνει μια διαρκής και σταθερή κατάσταση, εκείνοι που είχαν καταφέρει να πλησιάσουν ή ακόμη και να αγγίξουν την τελειότητα. Και ούτε καν αυτοί απαλλασσόταν τελείως από πτώσεις ή ολισθήματα. Εξάλλου, αυτή είναι η δυναμική της πνευματικής ζωής όπως την περιγράφουν οι φιλοκαλικοί πατέρες – η εναλλαγή και η αλληλοδιείσδυση

¹⁴⁹ N. STEINHARDT, *ἐνθ' ανωτ.*, σ. 33.

¹⁵⁰ *Αυτόθι*, σσ. 274-275.

του φωτός και του σκότους, η ένταση ανάμεσα σε στιγμές θείας ευτυχίας και βαθιάς ψυχικής οδύνης. Οι Πατέρες μάς διευκρινίζουν επίσης ότι όσο καιρό βρισκόμαστε πάνω σ' αυτή τη γη, η νίκη δεν είναι ποτέ οριστική και η ειρήνη και η χαρά δεν μένουν αμετάβλητες¹⁵¹.

Ίσως σε κανέναν άλλον από τους πάσχοντες στις φυλακές δεν λάμπει τόσο ξεκάθαρα και έντονα αυτή η μεταμόρφωση του πόνου σε χαρά, με πνευματική πυράκτωση, όσο στον «άγιο των φυλακών», τον Βαλέριο Γκαφένκου. Πριν ακόμη συμπληρώσει το εικοστό πέμπτο έτος της ηλικίας του, ο Βαλέριος έγραφε στη μητέρα και στις αδελφές του λόγια γεμάτα σαγηνευτικό χριστιανικό βάθος:

«Απέκτησα μια μόνιμη ψυχική γαλήνη και είμαι ευχαριστημένος με τα δώρα που μου δίνει ο Θεός, διότι είναι ανεκτίμητα. Σας εξομολογούμαι πάλι το ίδιο: Ζω την ευτυχία, τη γεύομαι ιδιαίτερα μέσα από τα δάκρυα και τον πόνο, εκεί τη βρίσκω πιο γλυκιά, πιο βαθιά.»¹⁵²

Αυτό το ουσιαστικό μήνυμα διαφαίνεται επανειλημμένα σ' όλες τις επιστολές του Βαλέριου. Ακόμη καλύτερα προκύπτει η ένταση μεταξύ πόνου και ευτυχίας στην περιγραφή του Ιανολίδη για τα τελευταία χρόνια της ζωής του αγαπημένου του φίλου:

«Τα τελευταία χρόνια της ζωής του Βαλέριου ήταν γεμάτα πόνο: φυλακή, πείνα, κρύο, διωγμός, εξευτελισμός, τρόμος, απομόνωση, αρρώστια, κατάρρευση ορισμένων πιστών συγκρατουμένων του και ανάδειξη άλλων, ένα τέλος που ήρθε αργά, συνειδητά, βασανιστικά. Ο σωματικός του πόνος ήταν πελώριος, αλλά τον υπέταξε με την άνωθεν δύναμη και τελικά έφθασε στη νίκη. Η ακτινοβολία των αγίων είναι πραγματική και αυτήν αξιώθηκε ο Βαλέριος στο τέλος της ζωής του. Παρόλο που πέθαινε συνεχώς, ανασταίνονταν διαρκώς εν πνεύματι. Ο θάνατος είχε πεθάνει μέσα στον Βαλέριο. [...] Ο Βαλέριος μπορούσε όμως να είναι ευτυχής μόνο με μεγάλη εσωτερική προσπάθεια και ιδιαίτερα με

---

¹⁵¹«Όσον ἐπὶ πλέον ὑπεραρθῆ ὁ ἄνθρωπος καὶ εἰσέλθῃ εἰς τὸ πνευματικόν, ἀκμὴν χρῆζει φόβου καὶ παραφυλακῆς, καὶ ὠφέλειαν τρυγᾶ ἐκ τῆς ἀπαντήσεως τῶν πειρασμῶν. Τίς ἐστὶν οὗτος ὁ φθάσας εἰς τὴν χώραν τῆς πεποιθήσεως τὴν πεπληρωμένην σκυλευτῶν καὶ ἐδέξατο τὸ μὴ ἐκκλίνειν, ὅπερ τοῖς ἀγίοις Ἀγγέλοις οὐκ ἐδόθη, ἵνα μὴ χωρὶς ἡμῶν τελειωθῶσι, καὶ τοῦτο ἐδέξατο, ὅπερ ἐστὶ πάντων τῶν πνευματικῶν ἐναντίον καὶ τῶν σωματικῶν, καὶ ἀναλλοίωτος εἶναι ἐθέλει ὅλως καὶ μὴ προσεγγίσει αὐτῷ πειρασμὸν τὸν ἐν τοῖς λογισμοῖς;» ΙΣΑΑΚ Ο ΣΥΡΟΣ, *Λόγοι Ασκητικοί*, 50, 8 [ΕΠΕ-Φ 8B, 286-288].

¹⁵² Γράμμα του Βαλέριου Γκαφένκου στις 20 Φεβρουαρίου 1945, εν Ι. ΙΑΝΟΛΙΔΕ, *ἐνθ' ανωτ.*, σ. 226. (ελλ. 218) Βλ. επίσης και V. GAFENCU, *ἐνθ' ανωτ.*, σ. 31.

τη χάρη του Θεού, η οποία ήταν πλήρης και δυνατή μέσα του και τον ενίσχυε να νικήσει τον πόνο με την εν πνεύματι ζωή. [...] Ένα απροσδιόριστο χαμόγελο άνθιζε στα χείλη του. Υπήρχε ευτυχία, αλλά και πόνος στο χαμόγελό του. Όμως και τα δύο εξέπεμπαν φώς, χαρά και εσωτερική δύναμη. Όταν είχε σπασμούς και τον έζωναν δυνατοί πόνοι, το πρόσωπό του αλλοιωνόταν για λίγο, αλλά επικαλούταν μυστικά το όνομα του Χριστού και ξεπερνούσε τη δυσκολία. Έτσι αναγεννιόταν μ' ένα φρέσκο, ζωντανό, λαμπερό, υπερκόσμιο χαμόγελο. Συχνά έλεγε ότι είναι δύσκολο, βασανιστικό, αλλά ουδέποτε είπε ότι ο ίδιος κάνει προσπάθεια για να ελέγξει τον πόνο, αλλά ότι η χάρη και το έλεος του Θεού τον εξυψώνουν πάνω απ' αυτό και τον καθιστούν ευτυχή. Η συνομιλία του με το Θεό ήταν αδιάλειπτη, και γινόταν εντονότερη και εμφανέστερη όσο η αρρώστια τον κατέβαλλε και η ζωή του περνούσε στην αιωνιότητα.»¹⁵³

5.7 Συμπέρασμα – «Η νοσταλγία της φυλακής»

Ο πόνος είναι από τις πιο σημαντικές και αναγκαίες – αλλά ταυτόχρονα δύσκολα κατανοητές και αποδεκτές – εμπειρίες που ο άνθρωπος αντιμετωπίζει στη ζωή του. Αν αυτός δεν κατέχει τα απαραίτητα ψυχικά και πνευματικά κλειδιά, ο πόνος μπορεί να γίνει μια τραυματική, παραμορφωτική και ψυχοφθόρα εμπειρία. Στις κομμουνιστικές φυλακές της Ρουμανίας, ο πόνος βιώθηκε χρόνια ολόκληρα στο έπακρο, πολλές φορές πέρα από τα όρια αντοχής της ανθρώπινης φύσης. Και παρά ταύτα, για όσους κατάφεραν να την αποδεχθούν και να τη βιώσουν κατά χριστιανικό τρόπο, οι θλίψεις μεταμορφώθηκαν σε αφορμή ψυχικού εξαγνισμού, εξαγιασμού και προσέγγισης του Θεού, σε «πηγή χαρισμάτων που είναι άπρόσιτα για τους άλλους». Όταν έγιναν αποδεκτές ως εκούσια θυσία, ως μαρτύριο στο όνομα της πίστης, για την αγάπη του Θεού και του γένους, η δοκιμασία καρποφόρησε πολλαπλά στις ψυχές όσων υπέφεραν στις φυλακές. Ο αγώνας του ανθρώπου για να υπομένει με αξιοπρέπεια και θάρρος τον υπερβολικό και αφόρητο πόνο ευλογήθηκε και υποστηρίχθηκε από τη θεία χάρη, από την παρουσία του Ιδίου του Χριστού στις καρδιές των πασχόντων με πίστη και ελπίδα σ' Αυτόν. Υπήρξε επίσης και ένας «νεκρός» πόνος, μη αποδεκτός, καταστροφικός, και το κοσκίνισμα μεταξύ των

¹⁵³ Αυτόθι, σσ. 222, 136. (ελλ. 213, 131-132)

φυλακισμένων ήταν φρικτό· στις καρδιές όμως πολλών, ο Θεός τελικά νίκησε. Σε ορισμένους, η ψυχική ανάσταση ήταν τόσο εμφανής και η μεταμόρφωση της δοκιμασίας τόσο ριζική, ώστε ο πόνος κατακυριεύθηκε και κατακλύσθηκε από τη παρουσία της θείας χάρις, που έφερε στις καρδιές τους βαθύ, άρρητο φώς και ευτυχία. Έτσι ήταν ικανό να βιωθεί στις φυλακές – με όντως θαυμαστό τρόπο – το παράδοξο της ευτυχίας μέσα στον πόνο. Εξάλλου, το ουσιαστικό χριστιανικό δίδαγμα των ρουμανικών φυλακών έγκειται ακριβώς σ' αυτό: όταν κανείς βιώνει τον πόνο εν Χριστώ και τον αντιμετωπίζει πνευματικά, αυτός όχι μόνο δεν σκοτώνει την ψυχή του ανθρώπου, αλλά αντίθετα, τον ανασταίνει για μία υψηλότερη και τελειότερη ζωή. Και αυτό βιώθηκε πραγματικά και ζωντανά στις φυλακές, όχι ως μια υψηλή και όμορφη, αλλά όμως άψυχη θεωρία.

Το σύνολο όλων αυτών των βιωμάτων γέννησε στις καρδιές των κρατουμένων ένα δυσνόητο και ανέκφραστο, αλλά πολλάκις ομολογούμενο συναίσθημα. Σαν ένας πόθος, σαν μια λαχτάρα για την εμπειρία της φυλακής, για τα πνευματικά ύψη που δεν άγγιξαν πουθενά αλλού, για τη μοναδική μεταξύ τους αγάπη και αλληλεγγύη, για τη διάφανη ευτυχία και τις κρυφές πνευματικές χαρές, τις γεννημένες όχι από σαρκικές απολαύσεις, αλλά από βαθιά οδύνη. Πρόκειται για την αποκαλούμενη «νοσταλγία της φυλακής», που εμψύχωσε πολλούς φυλακισμένους και αποκαλύπτεται πολλάκις στα απομνημονεύματά τους. Αναφερόμενο στον πατέρα Γεώργιο Κάλτσιου, ένα πνευματικό του παιδί σημειώνει:

«Παραμένουν αξέχαστες οι βραδιές στις οποίες ο Πατήρ εξιστορούσε αναμνήσεις και ποιήματα από τη φυλακή μαζί με τους αγαπητούς του φίλους, το Μάρκελλο Πετρισόρ και το Δημοσθένη Αντρονέσκου. Παρατηρούσα πως αυτοί οι άνθρωποι, ό,τι κι αν έκαναν, πάλι στρέφονταν στο Αϊούντ ή στη Ζιλάβα, στο χαμένο τους παράδεισο... Και σαν να λυπόσουν που δεν ήσουν κι εσύ εκεί πέρα...»¹⁵⁴

Χαρακτηριστικά είναι επίσης και τα λόγια του πατρός Ιωάννη Νεγκρούτσιου:

«Στη φυλακή αισθανόμουν πιο σπίτι από το μοναστήρι.»¹⁵⁵

Πράγματι, μαρτυρίες γι' αυτή τη νοσταλγία συναντάμε παντού στα απομνημονεύματα των πρώην φυλακισμένων, τη μια πιο όμορφη και

---

¹⁵⁴ Ζωή Κάλτσιου, σ. 300.

¹⁵⁵ ΙΕΡΟΜ. Ι. ΝΕΓΡΟΥΤΙΟΥ, *ένθ' ανωτ.*, σ. 135.

αποκαλυπτική από την άλλη. Από το πλήθος τους, προσθέτουμε ακόμη μια, εκείνη του πατρός Νικολάου Στάινχαρντ, ο οποίος συνοψίζει τόσο εκφραστικά το μάθημα της ψυχικής τελειοποίησης που αποκόμισε στη φυλακή:

«Μπήκα στη φυλακή τυφλός (με κάποιες ασαφείς αναλαμπές φωτός, όχι όμως προς την πραγματικότητα, αλλά εσωτερικές· αυτογενείς αστραπές του σκοταδιού, που το διασχίζουν χωρίς όμως να το διαλύσουν) και βγαίνω με τα μάτια ανοικτά· μπήκα σαν κακομαθημένο παιδί και βγαίνω θεραπευμένος από νάζια, καπρίτσια, ιδιοτροπίες· μπήκα δυσαρεστημένος, βγαίνω γνωρίζοντας την ευτυχία· μπήκα νευρικός, εύθικτος, ευαίσθητος σε μικροπράγματα, βγαίνω αδιάφορος· ο ήλιος και η ζωή δεν μου έλεγαν πολλά, τώρα ξέρω να γεύομαι και τη μικρότερη φέτα ψωμιού· τώρα που βγαίνω, θαυμάζω πάνω απ' όλα το θάρρος, την αξιοπρέπεια, την τιμή, τον ηρωισμό· βγαίνω συμφιλιωμένος: μ' εκείνους τους οποίους αδίκησα, με τους φίλους και τους εχθρούς μου, ακόμη και με τον εαυτό μου. Γονατίζω λοιπόν και ευχαριστώ Χριστώ τω Θεώ και Του υπόσχομαι να κάνω ό,τι μπορώ για να αντιμετωπίζω στο εξής ψύχραιμα όλα τα εμπόδια, τις αντιξοότητες, τις προκλήσεις – περιχαρής, πάντοτε ευγνώμων για κάθε χαρά, για κάθε μικρή καλή κουβέντα που δεν είναι κατάρα ή βρисиά· και επιθυμώ καλύτερα να πεθάνω από το να διαπράξω κολάσιμες αμαρτίες. [...] Η προοπτική της απελευθέρωσης με μυρμηγκιάζει, αλλά ύστερα με καταλαμβάνει το προαίσθημα ότι θα επιστρέψω στη φυλακή – και κατά κάποιο τρόπο το θέλω. Ίσως εδώ μέσα έπρεπε να μείνουμε όλοι μας, ίσως θα ήταν πιο εύκολα, πιο καλά.»¹⁵⁶

---

¹⁵⁶ N. STEINHARDT, *ένθ' ανωτ.*, σ. 302.

«Χαρίζοντας θα αποκτήσεις»¹ – η χαρά της αγάπης στις κομμουνιστικές φυλακές της Ρουμανίας

6.1 Εισαγωγικό σημείωμα

Η αγάπη είναι η αρχή και το τέλος της χριστιανικής πίστης. Σ' αυτή συμπυκνώνεται όλο το Ευαγγέλιο και η διδασκαλία της Εκκλησίας. Ο ίδιος ο Κύριός μας Ιησούς Χριστός μάς το είπε αυτό:

«Αγαπήσεις Κύριον τον Θεόν σου ἐν ὅλῃ τῇ καρδίᾳ σου καὶ ἐν ὅλῃ τῇ ψυχῇ σου καὶ ἐν ὅλῃ τῇ διανοίᾳ σου· αὕτη ἐστὶν ἡ μεγάλη καὶ πρώτη ἐντολή. Δευτέρα δὲ ὁμοία αὐτῇ· ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν. Ἐν ταύταις ταῖς δυσὶν ἐντολαῖς ὅλος ὁ νόμος κρέμαται καὶ οἱ προφῆται.»²

Και σε άλλο σημείο:

«Ἐντολὴν καινὴν δίδωμι ὑμῖν, ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους, καθὼς ἠγάπησα ὑμᾶς ἵνα καὶ ὑμεῖς ἀγαπᾶτε ἀλλήλους. Ἐν τούτῳ γνώσονται πάντες ὅτι ἐμοὶ μαθηταὶ ἐστε, ἐὰν ἀγάπην ἔχητε ἐν ἀλλήλοις.»³

Ἄλλα επιχειρήματα δεν χρειάζονται πλέον. «Ὁ Θεὸς ἀγάπη ἐστίν»⁴ και ὅποιος θέλει να εἶναι δικός Του, πριν από όλα πρέπει να Του μοιάζει στην αγάπη⁵.

Πόσα δεν θα μπορούσαν να ειπωθούν για τη σημασία της αγάπης, για τον σκοπό της, για τους καρπούς της, για το ἔργο, την ομορφιά και την ευλογία της; Πόσα δεν ἔχουν ἤδη ειπωθεί; Ἴσως μεταξύ των ομορφότερων λόγων εἶναι εκείνος του Αγίου Αποστόλου Παύλου, στον περίφημο ὕμνο της αγάπης από την Α' προς Κορινθίους Επιστολή⁶. Εμείς εδώ θα πούμε ότι

---

¹ Το τίτλο ενός περιήγητου βιβλίου ομιλιών του πατρός Στάινχαρντ, βλ. N. STEINHARDT, *Dăruind veți dobândi [Χαρίζοντας θα αποκτήσεις]*, εκδ. Dacia, Κλουζ-Ναπόκα 1997.

² Ματθ. 22, 37-40.

³ Ἰωάν. 13, 34-35.

⁴ Α' Ἰωάν. 4, 8.

⁵ Α' Ἰωάν. 4, 11: «Αγαπητοί, εἰ οὕτως ὁ Θεὸς ἠγάπησεν ἡμᾶς, καὶ ἡμεῖς ὀφείλομεν ἀλλήλους ἀγαπᾶν.»

⁶ Εἶναι τόσο ὀμορφο που δεν μπορούμε να μην το παραθέσουμε ἐδῶ ολόκληρο, πολὺ δε περισσότερο που το απόσπασμα αὐτό ἦταν ἀπ' τα πιο ἀγαπητά και επαναλαμβανόμενα στις φυλακές: «Ἐὰν ταῖς γλώσσαις τῶν ἀνθρώπων λαλῶ καὶ τῶν ἀγγέλων, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, γέγονα χαλκὸς ἤχων ἢ κύμβαλον ἀλαλάζον. Καὶ ἐὰν ἔχω προφητείαν καὶ εἰδῶ τὰ μυστήρια πάντα καὶ πᾶσαν τὴν γνώσιν καὶ ἐὰν ἔχω πᾶσαν τὴν πίστιν ὥστε ὄρη μεθιστάναί, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐθέν εἰμι. Καὶ ἐὰν ψωμίσω πάντα τὰ ὑπάρχοντά μου, καὶ

η αγάπη μας δεν σημαίνει όφελος ή χάρη σ' εκείνον που αγαπάμε. Εμείς οι ίδιοι, αρχικά, έχουμε ανάγκη να αγαπούμε, εμείς οι ίδιοι έχουμε ανάγκη να χαρίζουμε και να δεχόμαστε αγάπη. Για να ωριμάσει και ν' αναπτυχθεί αρμονικά και υγιεινά, η ψυχή του ανθρώπου έχει ανάγκη ν' αγαπάει. Εμείς οι ίδιοι, αρχικά, έχουμε όφελος όταν αγαπούμε. Κι όταν ο άνθρωπος αγαπάει και χαρίζει αγάπη, αυτή του επιστρέφεται τις περισσότερες φορές πίσω και τον τρέφει, χωρίς να την αναζητά. Ν' αγαπάς και ν' αγαπιέσαι – θεωρούμε εμείς – είναι η ευτυχία⁷. Ο Άγιος Σιλουανός ο Αθωνίτης μας συνιστά να κάνουμε ένα μικρό πείραμα για να δούμε πόσο πολύ έχει ανάγκη η ψυχή μας ν' αγαπάει, να προσφέρει αγάπη.

«Δι' όλων τῶν δυνάμεων ζητεῖτε παρὰ τοῦ Κυρίου ταπεινώσιν καὶ ἀδελφικὴν ἀγάπην, διότι διὰ τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν ἀδελφὸν ὁ Κύριος δωρεὰν δίδει τὴν χάριν Αὐτοῦ. Δοκίμασον: Μίαν ἡμέραν ζητησον παρὰ τοῦ Θεοῦ ἀγάπην πρὸς τὸν ἀδελφόν, μίαν δὲ ἄλλην παράμεινον ἄνευ ἀγάπης. Τότε θὰ ἴδῃς τὴν διαφορὰν. Οἱ πνευματικοὶ καρποὶ τῆς ἀγάπης εἶναι φανεροί: εἰρήνη καὶ χαρὰ ἐν τῇ ψυχῇ, καὶ πάντες θὰ εἶναι εἰς σὲ ἀγαπητοὶ καὶ προσφιλεῖς καὶ θὰ χέῃς πολλὰ δάκρυα διὰ τὸν πλησίον καὶ διὰ πᾶσαν πνοὴν καὶ κτίσιν.»⁸

Γι' αυτό, στις κομμουνιστικές φυλακές – όπου ο αγώνας για επιβίωση (πρώτα ψυχική, και δευτερευόντως σωματική) ήταν πολύ πιο έντονος απ' οποιοσδήποτε άλλες συνθήκες ζωής – έγινε πολύ πιο αισθητή η ανάγκη γι' αγάπη και κοινωνία. Περισσότερο απ' την πίστη, την προσευχή, την ελπίδα, το θάρρος κ.λπ., η αγάπη ήταν ο θεμελιώδης πυλώνας ψυχικής αντοχής στις φοβερές συνθήκες της φυλακής, καθώς και το «όπλο» ενάντια στο μίσος που εξαπέλυαν οι άθεοι κομμουνιστές. Όπως θα δούμε, οι κρατούμενοι έδιναν μάχη με νύχια και με δόντια για να μπορέσουν να διατηρήσουν την μεταξύ τους αγάπη και κοινωνία, ενώ οι δεσμοφύλακες πάλευαν λυσσαλέα για να καταστρέψουν αυτή την αγάπη και να φυτέψουν

ἐὰν παραδῶ τὸ σῶμά μου ἵνα καυθῆσωμαι, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐδὲν ὠφελοῦμαι. Ἡ ἀγάπη μακροθυμεῖ, χρηστεύεται· ἡ ἀγάπη οὐ ζηλοῖ· ἡ ἀγάπη οὐ περπερεύεται, οὐ φυσιοῦται, οὐκ ἀσχημονεῖ, οὐ ζητεῖ τὰ ἑαυτῆς, οὐ παροξύνεται, οὐ λογίζεται τὸ κακόν, οὐ χαίρει ἐπὶ τῇ ἀδικίᾳ, συγχαίρει δὲ τῇ ἀληθείᾳ, πάντα στέγει, πάντα πιστεύει, πάντα ἐλπίζει, πάντα ὑπομένει. Ἡ ἀγάπη οὐδέποτε ἐκπίπτει.» (Α' Κορινθ. 13, 1-8).

⁷ Βεβαίως, η αγάπη δεν επιστρέφει πάντα πίσω σ' εκείνον που την προσφέρει, επειδή η αγάπη προϋποθέτει πριν απ' όλα ελευθερία, κι εδώ ακριβώς είναι τρωτή. Γι' αυτό, το υψηλότερο σκαλοπάτι της αγάπης είναι να προσφέρεις χωρίς να περιμένεις τίποτα ως αντάλλαγμα, ν' αγαπάς δωρεάν, αυτοθυσιαζόμενος, χωρίς να «στρέφεται» προς τον εαυτό σου. Αυτή είναι η αγάπη που ελευθερώνει την ψυχή και φέρνει χαρά.

⁸ ΑΡΧΙΜ. ΣΩΦΡΟΝΙΟΣ ΣΑΚΧΑΡΩΦ, Ο Άγιος Σιλουανός ο Αθωνίτης, ἐνθ' ανωτ., σ. 534.

στη θέση της την καχυποψία, την εχθρότητα, το μίσος, την κακία, οι οποίες αποτελούσαν ισχυρά αίτια ψυχικού και σωματικού αφανισμού. Ωστόσο, το μίσος και η εχθρότητα των δεσμοφυλάκων δεν κατάφεραν τις περισσότερες φορές παρά να αυξήσουν και να ενισχύσουν την αγάπη μεταξύ των κρατουμένων, επειδή ο άνθρωπος έχει την τάση να ενώνεται και να δένεται περισσότερο ψυχικά όταν βρίσκεται μπροστά στην αδικία και τον πόνο.

Πάνω από λόγια, η αγάπη θέλει πράξη. Και ο Απόστολος της αγάπης, ο Άγιος Ιωάννης ο Ευαγγελιστής, μας το επιβεβαιώνει:

«Τεκνία, μὴ ἀγαπῶμεν λόγῳ μὴδὲ τῇ γλώσσῃ, ἀλλὰ ἐν ἔργῳ καὶ ἀληθείᾳ.»⁹

Στις φυλακές, η αγάπη δεν ήταν θεωρία ή μεγάλα λόγια, αλλά πράξεις: πράξεις αυτοθυσίας, που συχνά έφθαναν μέχρι την υπέρτατη θυσία, πράξεις φωτεινές και ευγενικές, οι οποίες εξυψώνουν και γεμίζουν με χαρά την ψυχή. Τέτοιες πράξεις όχι μόνο φώτισαν τη σκοτεινή και οδυνηρή ατμόσφαιρα των φυλακών, αλλά έφεραν χαρά και χάρη σε συνθήκες προορισμένες να καταβάλουν και να εκμηδενίσουν τον άνθρωπο, μετέτρεψαν την κόλαση που σχεδίασαν οι κομμουνιστές σε εσωτερικό παράδεισο, τον οποίον έφθασαν αργότερα ακόμη και να νοσταλγούν.

«Από παντού – όπως τα σύννεφα στο βουνό – δημιουργείται και συμπυκνώνεται στο κελλί 34, εκείνη η άφατη και πέρα από κάθε σύγκριση ατμόσφαιρα, την οποία μόνο η φυλακή μπορεί να δημιουργήσει, ατμόσφαιρα μεγαλείου και ιερατικού μεσαιωνισμού. Κάθε χειρονομία αποκαλύπτει ένα κρυφό donkichovismo, κάτι που προσεγγίζει πολύ αυτά που συνέβαιναν στην αυλή των δουκών της Βουργουνδίας ή του βασιλιά Ρενέ του Άρλ ή ενός *court d'amour* της Προβηγκίας, κάτι πολύ παρόμοιο με τον παράδεισο, κάτι πολύ ιαπωνικό, ιπποτικό, που θα τρέλλαινε τον Ενρί ντε Μονθερλάντ, τον Έρνστ Γιούνγκερ, τον Στέφανο Γεώργιο, τον Μαλρώ, τον Τσέστερτον, τον Σολζενίτσιν, κάτι που αποτελείται από θάρρος, αγάπη για το παράδοξο, πείσμα, ιερή τρέλλα και θέληση να ξεπεράσει με οποιοδήποτε τίμημα την άθλια ανθρώπινη κατάσταση [...]. Στο κελλί 34, το θαύμα αναγνωρίζεται και είναι αποδεκτό ως ένα αναμφισβήτητο γεγονός. Θαύμα είναι και ο τρόπος με τον οποίο φερόμαστε ο ένας στον άλλο· συναγωνιζόμαστε στο ποιός θα προσφέρει περισσότερη βοήθεια, ποιός θα μιλήσει πιο αβρά, ποιός θα κάνει

---

⁹ Α' Ιωάν. 3, 18.

στον άλλο όσο γίνεται πιο ευχάριστη τη ζωή. Σε μια έρευνα μού κατέσχεσαν το μόνο μπουκαλάκι που είχα και στο οποίο κρατούσα το μαύρο ζουμί που – ευτυχώς για μένα – μας δίνουν το πρωί, δήθεν καφές, στη θέση του χυλού. Επειδή δεν τρώω τίποτα απ’ αυτά που μας δίνουν, ο καφές είναι για μένα ένα πολύτιμο απόθεμα. Η κατάσχεση του μπουκαλιού παίρνει διαστάσεις καταστροφικής απώλειας. Η έρευνα έγινε το πρωί και για το μπουκαλάκι που βρήκαν με μάλωσαν και με απείλησαν άγρια. Το βράδυ, λίγο πριν σβήσει το φως, κάνοντας την κουβέρτα στην άκρη, βρίσκω ένα μπουκάλι μεγαλύτερο απ’ το πρώτο. Αυτή η πράξη ευεργεσίας συμφωνεί απόλυτα με τις χριστιανικές αρχές, γιατί δεν ξέρω ποιος έβαλε εκεί το μπουκάλι, δεν μπορώ να ρωτήσω, δεν μπορώ να μάθω. Η ευεργεσία αυτή (και πώς ξέφυγε αυτό το πολύτιμο αντικείμενο από την τόσο εξουχιστική έρευνα;) είναι πράγματι δωρεάν πράξη. Η απόλυτη μυστικότητα που συστήνει ο Κύριος είναι άθικτα παρούσα. Αυτή η χειρονομία με πνίγει, με διαπερνούν ρίγη υπερηφάνειας, ταράζομαι και – πώς αλλιώς; – υγραίνω το δήθεν μαξιλάρι μου με τα θερμά και γλυκά δάκρυα της ευτυχίας.»¹⁰

Επειδή η αγάπη στη φυλακή σήμαινε πριν απ’ όλα τέτοιες θαυμάσιες πράξεις, αυτό το κεφάλαιο θα περιέχει λιγότερο θεωρία και περισσότερα συγκεκριμένα παραδείγματα της μοναδικής και ζωοποιούς αγάπης, της θυσιαστικής αγάπης που βιώθηκε εκεί.

6.2 Η αλληλεγγύη και η κοινωνία στις φυλακές

6.2.1 Η ανθρώπινη αλληλεγγύη

Η αγάπη εκδηλώθηκε στις κομμουνιστικές φυλακές κατ’ αρχάς μέσω του φυσικού ανθρώπινου συναισθήματος της αλληλεγγύης. Ανεξάρτητα απ’ τον πολιτικό τους προσανατολισμό, απ’ τη θρησκεία τους, απ’ την κοινωνική τους κατάσταση, απ’ το διανοητικό επίπεδο, απ’ την ηλικία ή το παρελθόν τους, οι κρατούμενοι ήταν στην πλειοψηφία τους συνδεδεμένοι μ’ ένα κοινό ιδανικό: την αντίσταση στον κομμουνισμό, ως μια κατακτητική, καταστροφική, ολοκληρωτική και αντιχριστιανική ιδεολογία. Αυτό το κοινό ιδανικό, σε συνδυασμό με τον γεμάτο μίσος διωγμό απ’ την πλευρά των

---

¹⁰ N. STEINHARDT, *ένθ’ ανωτ.*, σσ. 32-34.

βασανιστών και με τις άγριες ωμότητες που βίωναν, συντέλεσε έτσι ώστε όλες οι διαφορές μεταξύ των κρατουμένων να αμβλυνθούν σε μεγάλο βαθμό. Σ' αυτές τις οριακές συνθήκες, όλες οι διαφορές τους κατέληγαν να έχουν δευτερεύουσα σημασία. Απέμεναν απλοί άνθρωποι, αδελφωμένοι στον πόνο και στην ανάγκη ν' αντισταθούν με ενότητα και αγάπη μπροστά στην καταδίωξη και το μίσος¹¹. Έτσι, στις φυλακές γεννήθηκε μια ανθρώπινη αλληλεγγύη σπάνιας έντασης, η οποία εκδηλώθηκε σ' όλη τη διάρκεια της κράτησης και έπαιξε ουσιαστικό ρόλο στην ψυχική αντοχή των κρατουμένων.

Ενδεικτικά εδώ είναι τα λόγια του Ραούλ Βολτσίνσκι απ' το Κλουζ, που συνελήφθη το 1958 και φυλακίστηκε στη Γκέρα στο πιο τρομερό κελλί της φυλακής, το κελλί «Σάντορ Ρόζα». Αλυσοδεμένος απ' τα χέρια και τα πόδια και πιασμένος από έναν κρίκο που βρισκόταν στο κέντρο του κελλιού, ο Βολτσίνσκι ανακάλυψε σύντομα ότι σε μια γωνία υπήρχε μια παλιά καμινάδα μιας χαλασμένης σόμπας, διαμέσου της οποίας μπορούσε να επικοινωνήσει μ' εκείνους που βρίσκονταν στους πάνω ορόφους:

«Η πρώτη επαφή με τη φυλακή ήταν συντριπτική, καταστροφική. Αλλά αμέσως ένοιωσα και την ανθρώπινη αλληλεγγύη. Κι αυτό ήταν καταπληκτικό, μια αποκάλυψη για μένα. [...] Μόλις άρχισα να μιλώ με τους νέους συγκρατουμένους, ένοιωσα αμέσως τη θερμότητα [της αλληλεγγύης] – σαν να έρχεται μέσα από τους τοίχους! Μου έδωσαν συμβουλές: Κοίταξε, αυτές είναι οι συνθήκες, μη φοβάσαι τον τάδε, θα προσπαθήσουν να σε τρομοκρατήσουν, να σε αποσυντονίσουν ψυχικά, να σου δημιουργήσουν πανικό, να φοβάσαι κι έτσι ν' αποδεχτείς κάθε αίτημά τους. Με καθοδήγησαν, με ενθάρρυναν, μου είπαν πως θα μου αφήσουν ένα κομμάτι ψωμί κάτω από την τάδε πέτρα όταν θα με βγάλουν βόλτα οι δεσμοφύλακες. Καταπληκτικό! Ήρθα σ' επαφή μ' εκείνους που ήταν αριστερά μου, δεξιά μου, αρχίσαμε να μιλάμε... Ανταλλάσσαμε κάθε είδους είδηση. Εγώ τους ανέφερα την έξω κατάσταση, εκείνοι ήταν εντελώς αποκομμένοι από την πραγματικότητα. Αυτοί από την πλευρά τους, με ενθάρρυναν. Ένοιωσα πως μέσα απ' τους τοίχους κάτι έρχεε που

---

¹¹ Έτσι εξηγείται και η εξαιρετική ανοχή – όλων των ειδών, πολιτική, θρησκευτική κ.λπ. – που εκδηλωνόταν στη φυλακή, η οποία ειδάλλως θα μπορούσε να πληγώσει τις ευαισθησίες ενός ανθρώπου σε κανονικές συνθήκες ζωής. Μιλώντας για διαφορετικές στάσεις «οικουμενικού» ανοίγματος στη φυλακή, όλα πρέπει να κατανοηθούν στο πλαίσιο των απολύτως μοναδικών συνθηκών που επικρατούσαν εκεί μέσα.

με ενθάρρυνε. Δεν ήμουν πια μόνος, δεν ήμουν πια απομονωμένος, αισθανόμουν την ανθρώπινη αλληλεγγύη. Σκεφτόμουν: Ό,τι θέλει, ας γίνει· από δω και πέρα η μοίρα μου είναι δεμένη με τη δική τους. Εκείνοι είναι θαρραλέοι, πρέπει κι εγώ να είμαι θαρραλέος. Εγώ, εκείνη τη στιγμή, αλυσοδεμένος απ' τον κρίκο σαν ζώο, στο σκοτεινό κελλί «Σάντορ Ρόζα», χωρίς να βλέπω τίποτα, ένοιωθα την αλληλεγγύη των άλλων που ήταν μαζί μου. Δεν ήμουν μόνος, ήμασταν ομάδα. Εκείνοι μου έδωσαν μια σειρά από πρακτικές συμβουλές, πολύ χρήσιμες για τη φυλακή, κι εκτός απ' αυτό υπήρχε συνεχής επικοινωνία και ενθάρρυνση. Αυτή ήταν η πρώτη μου επαφή με τη φυλακή, αλλά και με την απροσδόκητη ανθρώπινη αλληλεγγύη που αισθάνθηκα σ' όλη την διάρκεια της φυλάκισης. Πάντα ήμουν παισιωμένος από μια ομάδα ανθρώπων και οπουδήποτε, ακόμη και στη Ζάρκα όπου ήμουν κλεισμένος, εμείς νοιώθαμε σαν αδέρφια, δεμένοι μεταξύ μας. Μια εξαιρετική αδελφότητα δημιουργήθηκε εκεί.»¹²

6.2.2 Η κοινωνία στις φυλακές

Ακόμη και χωρίς έκδηλη χριστιανική διάσταση, η φυσική αυτή ανθρώπινη αρετή της αλληλεγγύης έπαιξε σημαντικό ρόλο στην επιβίωση των κρατουμένων. Σε μεγάλο βαθμό, αυτή ήταν το ισχυρότερο όπλο τους ενάντια στους βασανιστές. Πρόκειται για ένα συναίσθημα αδελφοσύνης που ζωντάνευε και υποστήριζε συνεχώς τους κρατουμένους. Αν εξυψώσουμε αυτό το συναίσθημα ένα σκαλοπάτι και το γεμίσουμε με την αγάπη και τις χριστιανικές αξίες που μοιράζονταν οι περισσότεροι κρατούμενοι, αυτή η αλληλεγγύη ονομάζεται κοινωνία. Απ' αυτή την άποψη, η ενότητα δεν αποτελούσε πλέον αναγκαίο ανθρώπινο συναίσθημα, αλλά ήταν η εκπλήρωση της πιο τέλει χριστιανικής εντολής. Η εκπλήρωση μιας εντολής – όχι ως υποχρέωση ή αναγκαιότητα, αλλά ως ανύψωση ενός φυσικού συναίσθηματος στο επίπεδο μιας πληρέστερης και θυσιαστικής αγάπης. Με τη βίωση της ένωσής τους εν και μέσω και για τον Χριστό, οι κρατούμενοι εξύψωσαν την μεταξύ τους κοινωνία σ' ένα πρωτόγνωρο επίπεδο, σε μια μοναδική αδελφοσύνη και

---

¹² Βίντεο-συνέντευξη με Ραούλ Βολτσίνσκι, προσωπικό αρχείο, 17^ο λεπτό ε.

ψυχική εγγύτητα, που όπως ομολόγησαν οι ίδιοι δεν είχαν βιώσει πουθενά αλλού.

Παρά το ότι η κοινωνία αυτή ήταν ένα συναίσθημα που συναντούσες γενικά στις φυλακές, υπήρξαν μέρη όπου αυτή εκδηλώθηκε εντονότερα, ανάλογα με την πνευματική καλλιέργεια ή την αγιότητα ορισμένων προσώπων που πόλωναν τους γύρω τους. Σε κάποια μέρη η κοινωνία ήταν τόσο υψηλή, ώστε οι κρατούμενοι αποτελούσαν μια πραγματική οικογένεια, που δε διέφερε σε τίποτα απ' τις πρώτες χριστιανικές κοινότητες. Γι' αυτούς, πρώτη προτεραιότητα ήταν η μεταξύ τους αγάπη και η ανιδιοτελής αυτοθυσία για τον συμπάσχοντα αδελφό.

«Κατ' αρχάς ιδρύσαμε μια κοινότητα στην οποία ζούσαμε όπως τα πρώτα χριστιανικά χρόνια», γράφει για παράδειγμα ο Βιογίλιος Μαξίμ, μιλώντας για τη ζωή των νεαρών την ομάδα των *μυστικιστών*. «Όλα τα είχαμε κοινά. Όχι κομμουνισμός, αλλά χριστιανικός κοινοτισμός.»¹³

Ένα άλλο όμορφο παράδειγμα κοινωνίας αποτελεί τη φυλακή του Πιτέστι, την περίοδο που προηγήθηκε της «αναμόρφωσης». Εκμεταλλευόμενοι τις λίγο πιο χαλαρές συνθήκες κράτησης, οι νέοι φοιτητές που μαζεύτηκαν εκεί μπόρεσαν να θεμελιώσουν μια στενότερη αδελφότητα, βασισμένη στις αρχές της χριστιανικής αγάπης και διδασκαλίας. Ο πατήρ Κάλτσιου μας μιλάει γι' ένα σπουδαίο πνευματικό μέσο ενίσχυσης αυτής της αδελφότητας: την κοινή προσευχή ή την «προσευχή σε αλυσίδα», όπως την ονόμαζαν οι κρατούμενοι. Η προσευχή γινόταν με τον εξής τρόπο: κάθε κελλί έπρεπε να λέει μια ορισμένη σειρά προσευχών για κάποιο διάστημα, παραδείγματος χάριν για μια ώρα. Όταν αυτή η ώρα τελείωνε, οι κρατούμενοι χτυπούσαν τον τοίχο του γειτονικού κελλιού, που έπρεπε να συνεχίσει με την σειρά του για άλλη μια ώρα. Και αυτή η διαδικασία επαναλαμβανόταν ώσπου έφθαναν πάλι στο πρώτο κελλί, και ούτω καθεξής. Αυτή η «προσευχή σε αλυσίδα» συνεχίστηκε ασταμάτητα στο Πιτέστι για πολλούς μήνες, κι έτσι η φυλακή έγινε ένα είδος «ακοίμητου μοναστηριού». Αυτό το γεγονός ενίσχυσε πολύ το αίσθημα ενότητας μεταξύ των κρατούμενων, αποτελώντας ένα ουσιαστικό στήριγμα στα άγρια βασανιστήρια που θα ακολουθούσαν. Ο Δημήτριος Μπορντεϊάνου μας διηγείται κι ένα συγκινητικό γεγονός απ' αυτή την περίοδο στο Πιτέστι, που εκφράζει εύγλωττα την εκεί κοινωνία:

---

¹³ V. MAXIM, *ένθ' ανωτ.*, σ. 133.

«Τότε συνέβη ένα γεγονός πολύ ασυνήθιστο, που απέδειξε γι' ακόμη μια φορά την ακλόνητη αγάπη κι ενότητα αυτών των νεαρών, των αποφασισμένων να μην κάνουν κανένα συμβιβασμό στον αγώνα τους εναντίον του κομμουνισμού. Μια ή δυο μέρες πριν το Πάσχα, ένας από μας [...] έλαβε πλαγίως ένα δέμα με τρόφιμα. [...] Απ' αυτό το δέμα πήραν όλοι οι φοιτητές, λεγεωνάριοι και μη, χωρίς διάκριση. Δεν έμεινε κανείς απ' τη φυλακή που να μην πήρε κάτι. Η ποσότητα ήταν συμβολική, αλλά αυτή η χειρονομία τόνωσε πάρα πολύ το ηθικό μας και μας στήριξε στο δράμα που ακολούθησε. Για να έχει ο αναγνώστης μια καθαρή εικόνα του τρόπου με τον οποίον μοιράστηκε το δέμα, θα πω ότι ένα κόκκινο αυγό μοιράστηκε σε 24 κομμάτια, μαζί μ' ένα κομματάκι κόκκινου κελύφους, ως σύμβολο της μεγάλης γιορτής. Αυτή η αξέχαστη χειρονομία σηματοδοτούσε –για την ώρα – την αγάπη, την ένωση και την αδελφσύνη των τότε κρατουμένων στο Πιτέστι.»¹⁴

Αλλά μάλλον πουθενά αλλού δεν βιώθηκε πληρέστερα η κοινωνία της αδελφικής αγάπης όσο στη φυλακή-σανατόριο του Τίργκου-Όκνα, υπό την επίδραση της χαρισματικής προσωπικότητας του Βαλέριου Γκαφένκου. Τα λόγια με τα οποία ο Ιωάννης Ιανολίδη περιγράφει αυτή την πνευματική κατάσταση σχεδόν δεν χρειάζονται σχόλια. Δεν μπορούμε παρά να τα αναφέρουμε όπως γράφθηκαν:

«Λόγω των μεγάλων προσωπικοτήτων που σάπιζαν στη φυλακή, η ατμόσφαιρα στο κρατητήριο-σανατόριο του Τίργκου-Όκνα ήταν υψηλής ποιότητας. Πρώτον, ήταν εμφανής η ειλικρινής ευλάβεια, που εκδηλωνόταν με μια εντυπωσιακή και πηγαία κοινωνία η οποία περιστρεφόταν γύρω από τον Βαλέριο Γκαφένκου, έναν ευφυή και γεμάτο αγάπη άνθρωπο, μέσα στον οποίον κατοικούσε ο Χριστός. Ανακαλυπτόταν ξανά ο Χριστιανισμός στην αρχέτυπη του μορφή. Βιωνόταν η νοερά προσευχή όπως στις εποχές της έντονης πνευματικότητας. Οι ψυχές εξαγνίζονταν με ειλικρινείς και αμοιβαίες φιλικές εξομολογήσεις. Η αγάπη μεταξύ μας ήταν τόσο δυνατή, ώστε δεν μπορούσε να τη διαλύσει ο φοβερός τρόμος μέσα στον οποίο ζούσαμε. Όσο περισσότερο μάς έσφιγγε ο κλοιός του μίσους, τόσο περισσότερο μας ένωνε η μεταξύ μας αγάπη. [...] Υπήρχε μεταξύ μας μεγάλος συναγωνισμός για

---

¹⁴ D. BORDEIANU, *ένθ' ανωτ.*, σσ. 101-102.

αμοιβαία αφοσίωση. Κανείς δεν ανήκε πια στον εαυτό του, αλλά στην κοινότητα. Τα πάντα ήταν κοινά και ο καθένας προσέφερε με χαρά και το πουκάμισο, και το ψωμί, και το φάρμακο, ακόμη και τη ζωή του – ο ένας για τον άλλον, ένας για όλους κι όλοι για έναν. Ήμασταν μια ψυχή, μια θέληση, ένας νους, μια ελπίδα. Ο καθένας ήταν ένας θησαυρός για όλους τους άλλους. Έτσι προοδεύαμε πνευματικά και ενωνόμασταν όλο και περισσότερο με τον Χριστό, τον οποίο νιώθαμε ζωντανό, παρόντα, ενεργό. Αλλά και ο Αντίχριστος ήταν παράφορος, θηριώδης και βασανιστικά αληθινός. Όταν κάποιος από μας βρισκόταν σε ψυχικό κίνδυνο και υπήρχε φόβος να πέσει, όλοι έτρεχαν να τον βοηθήσουν. Εκεί έμαθα πόσο αναγκαία ήταν όχι μόνο η προσευχή του ενός για τον άλλον, αλλά και η αγάπη, η ομολογία, ο λόγος, η προτροπή, το παράδειγμα, το θάρρος και ο κίνδυνος να κουβαλάς το βάρος του άλλου. Επειδή όλοι περνούσαμε από δύσκολες σωματικές και ψυχικές δοκιμασίες και αν δεν υπήρχε η μεταξύ μας ισχυρή πνευματική σχέση, η γενναιόδωρη στήριξη και η πλήρης αφοσίωση, όλοι θα καταρρέαμε σ' εκείνες τις αβάστακτες συνθήκες. Οι δυνάμεις της αντοχής μας εστιάζονταν στον Βαλέριο και απ' αυτόν πήγαζε η ισχύς μας. Σ' αυτόν πηγαίναμε για να πάρουμε κουράγιο όσες φορές γονατίζαμε ψυχικά. Τον νιώθαμε σαν μια πηγή χάρης που μας ένωνε με τον ουρανό και μας λύτρωνε από την κόλαση στην οποία ζούσαμε.»¹⁵

6.2.3 Ο ρόλος των αγίων ανθρώπων στην ενίσχυση της κοινωνίας

Δεν πρέπει όμως να πάψουμε καθόλου να είμαστε ρεαλιστές. Ούτε ο Ιανολίδε το κάνει. Αν και περιγράφει με τόσο συγκινητικά λόγια τον πλούτο και το βάθος της κοινωνίας που βίωναν οι κρατούμενοι στη φυλακή, αυτό δεν σημαίνει ότι η ζωή εκεί ήταν εύκολη ή ειδυλλιακή. Η τρομερή ταλαιπωρία, η εγγύτητα του θανάτου, οι οριακές συνθήκες στις οποίες υποβάλλονταν, οι διαφορές του χαρακτήρα και της νοοτροπίας τους, όλα έβγαιναν πολύ πιο δυνατά και βίαια στην επιφάνεια, καθιστώντας τη συνύπαρξη πολύ δύσκολη υπόθεση. Ακριβώς σ' αυτές τις ανυπόφορες συνθήκες, η σημασία κάποιων αγίων ανθρώπων που κατάφεραν να

---

¹⁵ I. IANOLIDE, *ένθ' ανωτ.*, σσ. 227-228. (ελλ. 262-264)

φέρουν την ειρήνη και την ησυχία γύρω τους αποδείχτηκε αληθινά θεόσταλη. Τέτοιοι άνθρωποι που είχαν αποκτήσει τη χάρη του Θεού, αλλά και μια ευρεία εμπειρία της ανθρωπίνης φύσης στις πιο ποικίλες και ακραίες καταστάσεις, είχαν έναν ουσιαστικό ρόλο στην ενίσχυση της κοινωνίας και της αγάπης μεταξύ των κρατουμένων. Ο Βαλέριος Γκαφένκου ήταν ένας απ' αυτούς, αλλά υπήρξαν και πολλοί άλλοι. Μέσω αυτών, τα λόγια του Αγίου Σεραφείμ του Σαρώφ – «Αποκτήστε πνεύμα ειρήνης, και χιλιάδες άνθρωποι γύρω σας θα σωθούν!» – βρήκαν την πλήρη επιβεβαίωση. Ο πατήρ Κάλτσιου λέει για το ρόλο αυτών των αγίων ανθρώπων τα εξής:

«Όπου πήγαιναν αυτοί, όλο το κελλί γινόταν μια προσευχή! Όχι μόνο μας μετέστρεφαν ή ενίσχυαν την πίστη μας, αλλά κυριολεκτικά πέτυχαν το θαύμα της επιβίωσης, διότι στη φυλακή, χωρίς Θεό, χωρίς προσευχή και χωρίς συγχώρεση δεν μπορούσες να επιβιώσεις! Έκαναν αυτό το θαύμα στο κελλί που έμεναν: άλλαζαν την καρδιά μας, έσβηναν την εχθρότητά μας εναντίον των δεσμοφυλάκων, εναντίον της Ασφάλειας, δηλαδή έστρεφαν την καρδιά μας από την εκδίκηση, ακόμη και απ' το μίσος, προς τον Θεό και την αγάπη. Όλες αυτές οι αλλαγές ενεργούσαν στην ψυχή μας, και ο οργανισμός μας άλλαζε κι εκείνος με τις προσευχές τους ή με τα δώρα που μας έκαναν. Έτσι επιβιώσαμε.»¹⁶

Για τον πατέρα Κάλτσιου, ο άγιος άνθρωπος που του έσωσε τη ζωή ήταν ο Κωνσταντίνος Οπρισάν¹⁷. Ο πατήρ Κάλτσιου (φοιτητής τότε), είχε

---

¹⁶ Ζωή Κάλτσιου, σ. 46.

¹⁷ Ο Κωνσταντίνος Οπρισάν γεννήθηκε το 1921. Παρακολούθησε τη Φιλοσοφική Σχολή, κι επειδή ήταν ιδιοφυία, έγινε σε σύντομο χρονικό διάστημα ένας από τους λαμπρότερους φοιτητές. Ήταν ακροατής στα μαθήματα του Μάρτιν Χάιντεγκερ στη Γερμανία. Όταν επέστρεψε στην πατρίδα έκανε, μετά από παράκληση των καθηγητών, διαλέξεις σε φοιτητές. Χάρη των ικανοτήτων του, αλλά και της βαθιάς του ηθικότητας, διορίστηκε αρχηγός των Αδελφοτήτων του Σταυρού της χώρας. Συνελήφθη το 1948 κι έζησε την «αναμόρφωση» του Πιτέστι από την αρχή μέχρι το τέλος. Εξαιτίας της θέσης που είχε ήταν ίσως ο πιο βασανισμένος και ταλαιπωρημένος από όλους τους νεαρούς φοιτητές. Νά πώς αναφέρεται σ' αυτόν ο Δημήτριος Μπορντεϊάνου: «Ήταν ένας άνθρωπος εξαιρετικά πολύπλοκος, που κατείχε πλήρως διάφορους τομείς, από την μουσική και την τέχνη, μέχρι τα μαθηματικά και τη φιλοσοφία. Από την φύση του ήταν πολύ στοργικός και βίωνε τα πάντα στο μέγιστο βαθμό. Υποβλήθηκε στα μεγαλύτερα μαρτύρια, και δεν υπήρξε άλλος πιο βασανισμένος απ' αυτόν. Έφαγε ξύλο για κάθε νεαρό λεγεωνάριο, με έναν διαρκή και απαράμιλλο ηρωισμό». Βγήκε από την «αναμόρφωση» εξαντλημένος σωματικά και άρρωστος από φυματίωση και φυλακίστηκε στην Κασίμκα της Ζιλάβα μαζί με άλλους

βγει απ' την «αναμόρφωση» του Πιτέστι ψυχικά παραμορφωμένος και κατεστραμμένος. Φυλακίσθηκε στην Κασίμκα της Ζιλάβα, ένα συγκρότημα κτιρίων με ημικυλινδρική μορφή, με τέσσερα κελιά τεσσάρων κρεβατιών, που βρισκόταν εξ ολοκλήρου κάτω απ' τη γη. Εδώ είχαν φέρει πολλούς από εκείνους που θεωρούνταν «επικεφαλής» της «αναμόρφωσης», μετά από μια δίκη-παρωδία, όπου οι φοιτητές είχαν οι ίδιοι κατηγορηθεί για το σχέδιο και την εκτέλεση των δαιμονικών βασανιστηρίων του Πιτέστι. Οι συνθήκες ήταν ολοφάνερα εξοντωτικές: φαγητό σχεδόν ανύπαρκτο, ξυλοδαρμοί σε μόνιμη βάση, παντελής έλλειψη του ηλίου ή του καθαρού αέρα, υπερβολική υγρασία... Για να είναι σίγουροι για την επιτυχία του δολοφονικού τους σχεδίου, οι κομμουνιστές είχαν βάλει σε κάθε κελλί ένα άτομο είτε ετοιμοθάνατο από κάποια μεταδοτική ασθένεια, είτε ψυχοπαθή. Στο κελλί του πατρός Κάλτσιου, ο ετοιμοθάνατος που θα προκαλούσε το θάνατο όλων των κρατουμένων του κελλιού ήταν ο Κωνσταντίνος Οπρισάν. Όμως το σχέδιο των αρχών ματαιώθηκε απ' τον ίδιο τον Θεό και εκείνος που προοριζόταν να φέρει το θάνατο έφερε τελικά ζωή: ζωή πνευματική πρώτα, αλλά – ως συνέπεια αυτού – και σωματική. Φθάνοντας σε υψηλά μέτρα αγιότητας, ο Κωνσταντίνος Οπρισάν είχε μια τεράστια επιρροή πάνω στους συγκρατούμενους του, και κυρίως πάνω στο νεαρό Κάλτσιου, ο οποίος χάρη σ' αυτόν κατάφερε ν' αναγεννηθεί ψυχικά και να επιστρέψει στην πίστη. Δεν ήταν τόσο τα λόγια, όσο το πνεύμα και η δύναμη που μεταδιδόταν απ' τον Κωνσταντίνο αυτό που άγγιζε όλους.

«Είχε μια πίστη τόσο βαθιά και μια γαλήνη τόσο δυνατή», διηγείται ο πατήρ, «ώστε μετέδιδε φως γύρω του όπως οι άγιοι! Ήταν εντελώς αποκομμένος απ' τα επίγεια και ζούσε σε μια σχεδόν μόνιμη προσευχή, που διακοπτόταν μόνο από τις συζητήσεις μαζί μας. Ποτέ δεν παραπονιόταν για την αρρώστια του, ποτέ δεν κατηγορούσε κανέναν για εκείνα που είχε υποστεί. Όλους τους συγχωρούσε και πάντα μας μιλούσε για συγχώρεση και γι' αγάπη.»¹⁸

Με λόγια εξίσου θερμά, ο πατήρ Κάλτσιου αναφέρει τη σπουδαιότητα του Οπρισάν στη διατήρηση της αρμονίας και της ειρήνης στο κελλί. Σ' εκείνες τις εξοντωτικές συνθήκες, όπου οι τέσσερεις κρατούμενοι ήταν αναγκασμένοι να ζήσουν μαζί χρόνια χωρίς να βγουν

«επικεφαλής» της «αναμόρφωσης», για να εξολοθρευτεί. Τα μεγάλα βάσανα που υπέφερε τον οδήγησαν όμως προς την αγιότητα. Πέθανε στη Ζιλάβα τον Ιούνιο του 1958.

¹⁸ Ζωή Κάλτσιου, σ. 60.

έξω ούτε μια φορά, τα νεύρα ήταν τεντωμένα σε μέγιστο βαθμό. Συχνά, οι καυγάδες ξεσπούσαν βίαια δίχως κανέναν απολύτως λόγο ή από εντελώς ασήμαντους. Η απλή παρουσία του Κωνσταντίνου, το να βλέπουν την ψυχική του γαλήνη και ταυτόχρονα τη θλίψη του όταν καυγάδιζαν ή αντάλλασσαν βαριά λόγια, το να καταλαβαίνουν ότι εκείνος προσεύχεται όταν οι ίδιοι δεν μπορούσαν πλέον να υποφέρουν ο ένας τον άλλο, ήταν αρκετά για να ηρεμήσουν τα πνεύματα και να αποκαταστήσουν τη μεταξύ τους αγάπη και κατανόηση. Κι αυτό το πράγμα αποδείχτηκε αποφασιστικό για την ίδια την επιβίωση αυτών των νέων. Στ' άλλα κελλιά, που έλλειπε ένας άνθρωπος σαν τον Κωνσταντίνο και υπήρχε κάποιος ψυχασθενής, όλοι πέθαιναν σε μικρό χρονικό διάστημα. Στο κελλί που ήταν κλεισμένος ο Κωνσταντίνος – εκτός από τον ίδιο, εξαιτίας της σωματικής του αρρώστιας – δεν πέθανε κανείς. Η αγάπη είχε νικήσει και τις εξοντωτικές συνθήκες, και το μίσος των δεσμοφυλάκων, και τον ίδιο τον θάνατο.

«Εκεί όπου υπήρξε ενότητα, βαθιά πίστη και προσευχή, άντεξαν», εξηγεί ο πατήρ Κάλτσιου. «Η Ασφάλεια μας μοίρασε έτσι ώστε σε κάθε κελλί να υπάρχει ένας καταστροφικός άνθρωπος, είτε ηθικά, είτε σωματικά. [...] Εμείς αντέξαμε επειδή προσκολληθήκαμε γύρω από τον Κωνσταντίνο Οπρισάν, ο οποίος ήταν ξεχωριστός άνθρωπος, ένας πραγματικός άγιος! [...] Εκείνος ήταν το στήριγμα απ' το οποίο κρατηθήκαμε όλοι. Ήταν ξαπλωμένος στο κρεβάτι, οριζόντια σωματικά, αλλά πνευματικά πολύ όρθιος και υψωμένος προς τον ουρανό. Κι είμαι πεπεισμένος ότι η παρουσία του εκεί αποτελούσε μια πρόνοια του Θεού για μας. [...] Ο ξυλοδαρμός ήταν καθορισμένος. Σου έδιναν είκοσι πέντε χτυπήματα, αλλά μετά ερχόσουν σπίτι. Και στο σπίτι σε περίμενε ο Κωστάκης, σε περίμενε ο Μάρκελλος, σε περίμενε ο Ιωσήφ... Κι όταν ερχόσουν σπίτι γέμιζες χαρά! Ο καθένας δεν ήξερε τι να σου πρωτοκάνει [για να σε βοηθήσει]. Κι όλα περνούσαν. Εμείς επιβιώσαμε επειδή ήμασταν ενωμένοι. Όπου δεν υπήρξε κατανόηση και αμοιβαία υποστήριξη, πέθαναν.»¹⁹

---

¹⁹ *Αυτόθι*, σσ. 60-63.

6.2.4 Η κοινωνία – παράγοντας πνευματικής και σωματικής επιβίωσης

Σε τέτοιες ακραίες συνθήκες, η αλληλεγγύη και η κοινωνία έκαναν – με φανερό τρόπο – τη διαφορά μεταξύ ζωής και θανάτου. Υπάρχουν πολλά άλλα παραδείγματα. Αναφέρουμε ακόμη ένα παράδειγμα, που διηγείται ο Δημήτριος Μπορντεϊάνου. Κατά τη διάρκεια της «αναμόρφωσης» του Πιτέστι και της δαιμονικής τρομοκρατίας εκεί, ο Ευγένιος Τσουρκάνου (ο επικεφαλής του «πειράματος») επιχειρούσε να εκφοβίσει τους νεαρούς φοιτητές με τη φρικιαστική του παρουσία και την απάνθρωπη επιθετικότητά του. Όλοι έτρεμαν και μόνο στο άκουσμα του ονόματός του, πολύ δε περισσότερο όταν τον έβλεπαν απέναντί τους. Ο Μπορντεϊάνου μας περιγράφει μια από τις επισκέψεις του Τσουρκάνου στο κελλί του:

«Όταν έφθασε μπροστά μου, ένοιωθα το πνεύμα του Σατανά από μέσα του να μου σφίγγει το κεφάλι. Ήταν για πρώτη φορά που ένοιωσα στον Τσουρκάνου το πνεύμα του Σατανά, παρόμοιο με κάτι που σε υπνωτίζει και σου μεταδίδει τη θέλησή του. Τη στιγμή που με κοίταξε, αισθάνθηκα το χέρι του Τζέλου Γεωργίου να σφίγγει το δικό μου. Ο συγκρατούμενός μου προσπαθούσε να με βοηθήσει. Τότε το μυαλό μου φωτίστηκε και ξαναβρήκα το θάρρος να κοιτάξω τον Τσουρκάνου στα μάτια.»²⁰

Σε μία άλλη παρόμοια στιγμή, ο αδελφός του –κινδυνεύοντας να σκοτωθεί – τού ψιθύρισε μερικά λόγια ενθάρρυνσης («Να είσαι δυνατός, αδελφέ!»). Χάρη σ' αυτές και μόνο τις χειρονομίες, τις φαινομενικά ασήμαντες (μια απλή χειραψία και μερικά λόγια ελπίδας), ο Μπορντεϊάνου κατάφερε να μη χαθεί στη σκοτεινή άβυσσο της απελπισίας και της τρέλλας:

«Η στάση του με επανέφερε στην πραγματικότητα και μου έδωσε τη βεβαιότητα ότι, αν ένας από τους συντρόφους είναι κοντά σου, η νίκη δεν μπορεί να είναι παρά με το μέρος μας. Αν η φωνή του Τζέλου Γεωργίου δεν μου ζέσταινε την ψυχή με τη δύναμη της αγάπης και δεν μου έδινε εκείνη την ώθηση και την εμπιστοσύνη ν' αντέξω, δεν ξέρω ποια θα ήταν η στάση μου στη συνέχεια, στα *ξεσκεπάσματα*».²¹

²⁰ D. BORDEIANU, *ένθ' ανωτ.*, σ. 206.

²¹ Βλ. *αυτόθι*, σσ. 223-224.

Όμως εκεί που έλειψαν οι χειρονομίες αυτές, η απώλεια ήταν σχεδόν αναπόφευκτη. Αλλά και μετά το τέλος της «αναμόρφωσης», πάλι η κοινωνία και η αγάπη ήταν εκείνες με τις οποίες οι νεαροί αναμορφωμένοι φοιτητές μπόρεσαν σε μεγάλο βαθμό να συνέλθουν από την άβυσσο που είχαν ριχθεί και να θεραπεύσουν τις ψυχές τους²².

Όχι μόνο σε τέτοιες ακραίες συνθήκες, αλλά σε όλη τη διάρκεια της κράτησης, η αλληλεγγύη και η κοινωνία είχαν τεράστια συμβολή στην πνευματική και σωματική επιβίωση των κρατουμένων. Ο κρίσιμος ρόλος τους δεν μπορεί να υποτιμηθεί καθόλου. Το ότι αισθανόταν μαζί, ενωμένοι από τα ίδια ιδανικά στον αγώνα εναντίον των εχθρών της πίστης και του έθνους, εναντίον εκείνων που τους βασάνιζαν, καθώς και το κουράγιο, η αγάπη και η υποστήριξη που έπαιρναν από την πλευρά των άλλων, οι μικρές ή μεγάλες πράξεις αυτοθυσίας, όλα αυτά έδωσαν στους κρατουμένους τη δύναμη να αντέξουν χρόνια και χρόνια τα πιο φοβερά βάσανα. Τολμούμε ακόμη να πούμε ότι η αγάπη και η κοινωνία ήταν ο κύριος παράγων που επέτρεψε την επιβίωση στις φυλακές, το ισχυρότερο όπλο που οι κρατούμενοι είχαν εναντίον των διωκτών τους. Αυτός είναι και ο λόγος για τον οποίο – όπως είδαμε παραπάνω – η απομόνωση (σωματική και πνευματική) ήταν το δυσκολότερο απ’ όλα τα βασανιστήρια της φυλακής²³. Και οι ασφαλίτες το συνειδητοποιούσαν πολύ καλά. Ο πατήρ Κάλτσιου διηγείται:

«Και γι’ αυτό προσπάθησαν να μας απομονώσουν, να είμαστε μόνοι. Θυμάμαι κάποιους στίχους από τη φυλακή γραμμένους από τον Κωνσταντίνο Οπρισάν: *Να δεις πως ανοίγουν τα αόρατα βάθη / Τους δαίμονες να μένουν μόνοι, ενώ τους αγγέλους ζευγάρια*²⁴. Έτσι ήθελαν να έχουν κι εμάς: απομονωμένα όντα, χωρίς επαφές με τον διπλανό μας, σαν ένα μοναχικό νησί σ’ ωκεανό δυστυχίας.»²⁵

---

²² Βλ. *αυτόθι*, σ. 390.

²³ Βλ. *παραπάνω*, σ. 296 ε.

²⁴ Η απομόνωση είναι στ’ αλήθεια ένα από τα πιο φοβερά βάσανα της κόλασης. Είναι ενδεικτική η σχετική ιστορία του Αγίου Μακαρίου του Μεγάλου, όταν βρίσκει στην έρημο ένα κρανίο που ανήκε σ’ έναν ειδωλολάτρη ιερέα. Στην ερώτηση του Μακαρίου για τις ενδεχόμενες παρηγοριές που νιώθει ο άνθρωπος εκείνος στην κόλαση, παίρνει την απάντηση: «Οὐκ ἔστι πρόσωπον πρὸς πρόσωπον θεάσασθαί τινα, ἀλλὰ τὸ πρόσωπον ἐκάστου, πρὸς τὸν ἑτέρου νότον κεκόλληται. Ὡς οὖν εὐχη ὑπὲρ ἡμῶν, ἐκ μέρους τις θεωρεῖ τὸ πρόσωπον τοῦ ἑτέρου.» Βλ. ****, Αποφθέγματα Γερόντων*, Αββά Μακαρίου του Αιγυπτίου, 38, PG 65, 280 [ΕΠΕ-Φ 1, 440].

²⁵ *Ζωή Κάλτσιου*, σ. 55.

6.2.5 Ο αγώνας των κομμουνιστών ενάντια στην αλληλεγγύη. Η καλλιέργεια της δυσπιστίας

Ακριβώς εξαιτίας της εξαιρετικής σημασίας της αγάπης και της κοινωνίας στην επιβίωση, οι κομμουνιστές προσπάθησαν με όλους τους δυνατούς τρόπους να απομονώσουν τους κρατούμενους – όχι μόνο σωματικά, αλλά κυρίως ψυχικά. Έτσι, μεταξύ των κρατουμένων και των δεσμοφυλάκων έλαβε χώρα ένας φοβερός πόλεμος για τη διατήρηση και την καταστροφή της αγάπης, αντίστοιχα. Κάθε μορφή αλληλεγγύης, κάθε μορφή ενθάρρυνσης, κάθε μορφή αμοιβαίας βοήθειας ή υποστήριξης θεωρούνταν από τους κομμουνιστές ως ανατρεπτική πράξη και τιμωρούνταν πολύ αυστηρά. Μπορεί κανείς να διαπιστώσει κι εδώ τον δαιμονικό χαρακτήρα του κομμουνιστικού ζυγού, που επεδίωκε να ξεριζώσει κάθε μορφή αγάπης και κοινωνίας μεταξύ των ανθρώπων²⁶.

«Αυτός είναι όλος ο αγώνας των δαιμόνων», λέει ένας Γέροντας,
«να μας χωρίσουν τον έναν από τον άλλον.»

Ο αγώνας των ασφαλιτών για να χωρίσουν και να σπείρουν τη διχόνοια μεταξύ των κρατουμένων ήταν πραγματικά εντυπωσιακός. Η σωματική απομόνωση και η αυστηρή απαγόρευση κάθε μορφής επικοινωνίας ήταν μόνο το πρώτο βήμα για την επίτευξη αυτού του σκοπού. Πολύ πιο ύπουλες και καταστροφικές ήταν οι προσπάθειες ψυχικής απομόνωσης, με τη σπορά με κάθε τρόπο της δυσπιστίας, της καχυποψίας, του μίσους ή της εχθρότητας μεταξύ των κρατουμένων. Αυτά τα μέσα φαίνονται εμφανέστατα στη μελέτη των μυστικών αρχείων της Ασφάλειας²⁷, όπου ο κομμουνιστικός δαιμονισμός φαίνεται σε όλη τη φρίκη του.

Μια μέθοδος διχασμού ήταν και η τοποθέτηση στο ίδιο κελλί ανθρώπων με διαφορετικές θρησκευτικές, πολιτικές ή εθνικές συγγένειες, ούτως ώστε να διευκολύνουν την εμφάνιση διαμαχών ή συγκρούσεων, ιδιαίτερος όταν οι άνθρωποι έμεναν μαζί για μεγάλο διάστημα²⁸. Από την

---

²⁶ Βλ. ΠΡΕΣΒ. Ν. GREBENEA, *ένθ' ανωτ.*, σ. 502: «Η Ασφάλεια σ' αυτό υπολόγιζε: στον εκφοβισμό, στο να μην ανθίσει καμμία φιλία μεταξύ μας. Κι αν τυχόν αυτό συνέβαινε, φρόντιζε να τη διαλύσει γρήγορα.»

²⁷ Στο CNSAS.

²⁸ Βλ. Ν. STEINHARDT, *ένθ' ανωτ.*, σ. 166. «Του δείχνω ότι δεν υπάρχει λόγος να έρθουμε σε αντιπαράθεση, γιατί εδώ που βρισκόμαστε, όλοι πιστεύουμε το ίδιο πράγμα. Και θα αφήναμε πολύ εύκολα να πετύχει το σχέδιο της διοίκησης που επιδιώκει να προκαλέσει συζητήσεις και διαφωνίες, τοποθετώντας στο ίδιο κελλί ανθρώπους που έχουν διαφορετικές πολιτικές, κοινωνικές ή εθνικές συγγένειες.» Φαίνεται λοιπόν ότι οι

άλλη, δεν άφηναν για πολύ καιρό τους κρατουμένους στην ίδια ομάδα στο κελλί, για να μην μπορούν να κάνουν μακροχρόνιους και στενούς δεσμούς. Ή, αντίθετα, τους άφηναν μαζί για πάρα πολύ καιρό, κλεισμένους, χωρίς διέξοδο, μέσα σε τέσσερις τοίχους, για να καταλήξουν να μην υποφέρει ο ένας τον άλλον εξαιτίας της αναπόφευκτης νευρικής έντασης που εμφανίζεται σε τέτοιες συνθήκες. Το μεγαλύτερο ίσως κακό για την αγάπη και την κοινωνία μεταξύ των κρατουμένων ήταν η τοποθέτηση των πληροφοριοδοτών ανάμεσά τους. Για διάφορους λόγους (συνήθως μετά από τρομερές πιέσεις, ξυλοδαρμούς, βασανιστήρια, εκβιασμούς κ.λπ.), αυτοί είχαν γίνει όργανα της Ασφάλειας, προδίδοντας τους συγκρατούμενους τους ή διαδίδοντας καχυποψίες και παραπλανητικές πληροφορίες ανάλογα με τα συμφέροντα των κομμουνιστών. Επίσης, τους χρησιμοποιούσαν και για να δημιουργήσουν τεχνητές εντάσεις ή συγκρούσεις στο κελλί. Τους μοίραζαν έτσι ώστε σχεδόν σε κάθε κελλί να υπάρχει πληροφοριοδότης.

Η δυσπιστία που δημιουργούνταν από την παρουσία των πληροφοριοδοτών, ο φόβος, η αδιάκοπη καχυποψία που είχε σχεδόν κάθε κρατούμενος για τον συγκρατούμενό του, έκανε εξαιρετικά δύσκολη τη διατήρηση της αγάπης σ' αυτές τις συνθήκες. Παρόλα αυτά, οι κρατούμενοι είχαν συνήθως πολύ ευαίσθητες κεραίες και εντόπιζαν αρκετά εύκολα τους πληροφοριοδότες, αποφεύγοντάς τους. Μερικές φορές προσπαθούσαν ακόμη και να τους βοηθήσουν να γλυτώσουν από τα νύχια των ασφαλιτών²⁹. Για ν' αγωνιστούν εναντίον της γενικευμένης δυσπιστίας – τον κατεξοχήν σκοπό των κομμουνιστών – οι κρατούμενοι δεν είχαν άλλη λύση απ' το να διατηρήσουν, παρά τις προδοσίες ή τις απογοητεύσεις, την

κρατούμενοι αντιλαμβάνονταν τα σχέδια των κομμουνιστών, και ακριβώς για να μην τους δώσουν τη χαρά της νίκης προσπαθούσαν ν' αποφεύγουν όσο ήταν δυνατόν ο,τιδήποτε θα κατέστρεφε την μεταξύ τους κατανόηση, συνεπώς και την αντοχή τους. Το σχέδιο της Ασφάλειας επεδίωκε ακριβώς να στρέψει τους κρατουμένους τον έναν εναντίον του άλλου, για να ξεχάσουν ποιος είναι ο αληθινός εχθρός κατά του οποίου έπρεπε να ενώσουν τις δυνάμεις τους. Κι εδώ υπάρχει μια ομοιότητα με το έργο του διαβόλου που προσπαθεί να στρέψει τους ανθρώπους τον έναν εναντίον του άλλου, για να ξεχάσουν ότι αυτός και το κακό είναι ο πραγματικός εχθρός.

²⁹ Μια ωραία περίπτωση «διάσωσης» ενός πληροφοριοδότη μας επισημαίνει ο Ι. ΡΑΝΤΑΖΙ, *ένθ' ανωτ.*, σσ. 38, 50-51. Αυτός εξομολογείται ότι, για να μπορέσει να βοηθήσει τον συγκεκριμένο πληροφοριοδότη, έπρεπε πρώτα να ξεπεράσει ο ίδιος την απέχθεια που έτρεφε γι' αυτόν τον τύπο ανθρώπων και την υπερηφάνεια που είχε ως «ακέραιος άνθρωπος». «Προφανώς είμαι κι εγώ το ίδιο αδύναμος, είμαι το ίδιο ανάξιος», λέει αυτός, αναγνωρίζοντας τη δική του αδυναμία. «Ακόμη και μόνο επειδή αναλαμβάνω ο ίδιος το δικαίωμα να κρίνω τους άλλους! Ο άνθρωπος έχει ένα συγκεκριμένο σημείο τήξης, καταστροφής της ηθικής του αντοχής, σε κάποιους συμβαίνει νωρίτερα, άλλοι αντέχουν περισσότερο, αλλά κάποια στιγμή όλοι είμαστε καταδικασμένοι στην πτώση.»

εμπιστοσύνη στη βασική καλοσύνη του ανθρώπου και στη δυνατότητά του να διορθωθεί. Μερικές φορές, μια τέτοια εμπιστοσύνη ήταν ικανή όχι μόνο να διατηρήσει την αγάπη και την κατανόηση, αλλά ακόμη και να λυτρώσει τους ανθρώπους από τον ψυχικό θάνατο. Και εδώ, όπως παντού, το Πιτέστι ξεχωρίζει: η δυσπιστία που κυριάρχησε στις ψυχές εκείνων που πέρασαν απ' αυτό το πείραμα ήταν τόσο τραυματική, ώστε αυτοί κατέληξαν να μην εμπιστεύονται κανέναν και τίποτα, ούτε καν τον εαυτό τους. Νά λοιπόν η δύναμη της εμπιστοσύνης στον άλλον: ο Μπορντεϊάνου διηγείται ότι, κάποια στιγμή, όταν βρισκόταν στη Γκέρλα, μετά την περίοδο της «αναμόρφωσης», κατηγορήθηκε για μια πράξη που δεν είχε κάνει. Πήγε να βρει το δίκαιό του στον πατέρα Κάλτσιου («αναμορφωμένος» τότε φοιτητής και αυτός). Ο Κάλτσιου του απάντησε ότι τον πιστεύει. Αυτό το απλό γεγονός, ότι κάποιος τον πίστεψε, ήταν αρκετό για ν' αναγεννηθεί η ψυχή του Μπορντεϊάνου:

«Λίγο μετά την επιστροφή μου στο θάλαμο, κάτι ασυνήθιστο και ανεξήγητο προβλημάτιζε τη συνείδησή μου: πώς μπορούσε ένας που πέρασε από τα ξεσκεπάσματα να με πιστέψει ότι δεν είμαι ένοχος, όταν όλοι ζούσαμε την τρέλλα της δυσπιστίας για όλους; Η δήλωση του Κάλτσιου πως με πιστεύει ήταν για μένα το σκοινί που μου έδωσε ο Θεός για να βγω στο λιμάνι από το βάλτο της απελπισίας. [...] Δεν ήμασταν εμείς που είχαμε εμπιστοσύνη ο ένας στον άλλον, αλλά η εμπιστοσύνη μάς ήρθε από τον Θεό.»³⁰

Αλλά και ο πατήρ Κάλτσιου, σ' έναν εκπληκτικό παραλληλισμό, γράφει λόγια σχεδόν ίδια για την ανάγκη της εμπιστοσύνης στον άνθρωπο, πολύ πριν ο Μπορντεϊάνου γράψει τα απομνημονεύματά του:

«Αναγνώστη», γράφει αυτός, «δεν θα σε πάω σ' όλο το λαβύρινθο της ψυχής μου, για να σε γλυτώσω. Γιατί εσύ ξέρεις ακόμη λιγότερο από μένα πού και ποια θηρία θα σε πιάσουν στο βάθος της ψυχής σου, για να σε ξεσκίσουν και να σε κατασπαράξουν, έτσι ώστε στο τέλος να φωνάξεις: Δεν πιστεύω πια! Δεν πιστεύω πια στους ανθρώπους! Και να χαθείς. Διότι πρέπει να πιστεύεις στους ανθρώπους. Πρέπει να πιστεύεις σ' εμένα, γιατί τι θα έκανα χωρίς την πίστη σου; Πού θα αγκυροβολούσα πλέον τη δική μου πίστη και πώς θα μπορούσα

---

³⁰ D. BORDEIANU, *ένθ' ανωτ.*, σσ. 333-336.

να υψωθώ στον Θεό χωρίς εσένα, τον φίλο και το πρώτο μου σκαλοπάτι προς τον ουρανό;»³¹

6.2.6 Ο διωγμός των κομμουνιστών – ευκαιρία για την ενίσχυση της κοινωνίας

Κι έτσι, αν και ο πόλεμος που έκαναν οι κομμουνιστές εναντίον της αγάπης ήταν αμείλικτος, τις περισσότερες φορές αυτή όχι μόνο δεν μειώθηκε, αλλά αυξήθηκε κι ενισχύθηκε με το διωγμό. Έτσι συμβαίνει συνήθως: όσο μεγαλύτερος είναι ο διωγμός, όσο εντονότερος είναι ο πόνος, όσο περισσότεροι και αδυσώπητοι είναι οι εχθροί, τόσο ο άνθρωπος έχει την έμφυτη τάση να στέκεται αλληλέγγυα και να ενώνεται ακόμη περισσότερο με τον συμπάσχοντα. Τα δαιμονικά σχέδια των ανθρώπων της ασφάλειας όχι μόνο δεν κατάφεραν να διχάσουν τους κρατούμενους, αλλά συχνά είχαν τα ακριβώς αντίθετα αποτελέσματα. Ο πόνος ένωσε τους φυλακισμένους μεταξύ τους δυνατότερα από κάθε τι άλλο. Τόσο μεγάλη ήταν η αγάπη και η κοινωνία μεταξύ τους, που οι περισσότεροι μαρτυρούν ότι την αδελφοσύνη της φυλακής δεν την συνάντησαν πουθενά αλλού. Μετά την έξοδο στην «ελευθερία», αυτή αναπόφευκτα χάθηκε ή εξασθένησε, και πολλοί το ένοιωθαν αυτό ως μια μεγάλη πτώση.

«Αυτοί οι άνθρωποι θα βγουν στη μεγάλη αρένα της ζωής», γράφει ο πατήρ Λίβυο Μπρίνζας, «όπου σίγουρα θα αισθάνονται πολύ ξένοι και απομονωμένοι. Από την μεγάλη αλληλεγγύη της φυλακής θα βρεθούν μόνοι τους, σαν αετοί που πέφτουν από τις κορυφές σε μια εχθρική περιοχή. Και μερικές φορές δεν θα είναι σίγουροι αν δεν ήταν καλύτερο να μείνουν στη φυλακή, σ' εκείνον τον χώρο του πόνου, όπου όμως ζούσαν εκείνη την αδελφοσύνη που δεν συναντιέται πουθενά αλλού. [...] Που θα ξανασυναντήσουμε εμείς ανθρώπους έτοιμους να πεθάνουν για τη ζωή των άλλων;»³²

---

³¹ Ζωή Κάλτσιου, σ. 143.

³² ΠΡΕΣΒ. Λ. ΒΡÂΝΖΑΣ, *ένθ' ανωτ.*, σσ. 329, 333.

6.2.7 «Η νοσταλγία της φυλακής» ως καρπός της μοναδικής κοινωνίας της κράτησης

Έχουμε, λοιπόν, κι εδώ, την ίδια νοσταλγία της φυλακής που συναντήσαμε στο κεφάλαιο περί πόνου³³, την ίδια παράδοση λαχτάρα, η οποία είναι δύσκολο να κατανοηθεί ή να εξηγηθεί. Αλλά ένας από τους λόγους πρέπει να ήταν η ευτυχία που γεννά η αγάπη στην καρδιά του ανθρώπου, η εκπλήρωση της βαθύτερης ανάγκης της ανθρώπινης ψυχής για κοινωνία. Η μοναδική αγάπη και αδελφσύνη στις φυλακές καρποφόρησε χαρά στις ψυχές των φυλακισμένων, ακόμη και μέσα στον πόνο και τις απάνθρωπες συνθήκες. Κι αυτή η χαρά, με τη σειρά της, οδήγησε πολλούς να ζουν τη λαχτάρα για τη φυλακή, για την ενότητα και αλληλεγγύη που δεν συνάντησαν πουθενά αλλού. Σε μια διάλεξη που εκφώνησε στο Ζαλάου το 2005, ο πατήρ Κάλτσιου μιλάει για τη νοσταλγία της φυλακής, την οποία αν και δεν μπορεί να καταλάβει πλήρως, την προσδιορίζει σαν καρπό της αγάπης και της κοινωνίας μεταξύ των κρατουμένων:

«Στη Ζιλάβα, εμείς ήμασταν το πιο ενωμένο κελλί. Υποστηρίζαμε ο ένας τον άλλον, δίναμε το ψωμί μας όταν ήμασταν άρρωστοι, κρατούσαμε φάρμακα κρυμμένα κάτω από τα στρώματα για την περίπτωση που ένας από μας θα αρρώσταινε... Βοηθούσαμε ο ένας τον άλλον, αλλά το σημαντικό δεν ήταν τόσο αυτό, όσο το γεγονός ότι επικοινωνούσαμε μεταξύ μας, ότι ήμασταν ένα, ότι ήμασταν μια ομάδα ανθρώπων που αγαπιόντουσαν και αλληλοϋποστηρίζονταν. Βγήκαμε από τη φυλακή, συναντηθήκαμε ξανά, μιλούσαμε πολύ, ήμασταν πολύ χαρούμενοι και ευτυχείς, αλλά να ξέρετε ότι νιώθαμε νοσταλγία για τη φυλακή. Κι αναρωτιόμασταν συχνά: γιατί νοσταλγούμε τη φυλακή; Ιδιαίτερω επειδή είχαμε νεαρούς μαζί μας που μας κοίταζαν σαν τρελλούς: πώς μπορείς να νοσταλγείς τη φυλακή; Όμως είναι ένα πραγματικό συναίσθημα. Δηλαδή, δεν είναι κάποια προτέρημά μου ή κάποιου άλλου το γεγονός ότι έχουμε νοσταλγία για τη φυλακή, αλλά απλά εκεί υπήρχε κάτι παραπάνω απ' ότι στη ζωή. Δεν ξέρω τι. Γιατί και στη ζωή αγαπιόμασταν πάντα, δεν εγκαταλείψαμε ο ένας τον άλλον, αλληλοϋποστηριζόμασταν, είχαμε μια σχέση αγάπης, βοήθειας

---

³³ Βλ. σ. 370.

κι ενότητας μεταξύ μας. Αλλά στη φυλακή ήταν κάτι το ιδιαίτερο. Δεν θα μπορούσα να το εξηγήσω. Νομίζω πως ήταν ένας τρόπος ζωής που δεν μπορείς πια να πετύχεις στην ελευθερία, ακόμη κι αν είσαι φίλος κι αγαπιέσαι μέχρι θανάτου. Είναι κάτι που λείπει: μια ένταση, η προοπτική του θανάτου, δεν ξέρω...»³⁴

6.3 Η ελεημοσύνη και η αυτοθυσία στις φυλακές

Το να αναπτύσσει κανείς θεωρίες για την αγάπη, δεν χρειάζεται. Η αγάπη είναι απλή, ζωοδότης, εύκολα αναγνωρίσιμη: διακρίνεται σε μια ζεστή κι ευαίσθητη καρδιά, στη δύναμη να χαρίζει, να συγχωρεί, να αυτοθυσιάζεται, να βάζει το καλό του άλλου πάνω από το δικό της. Αυτή αποδεικνύεται στην πράξη, στη συγκεκριμένη κι άμεση πράξη, διότι η αγάπη μόνο με λόγια – όσο μεγάλα ή γοητευτικά κι αν είναι αυτά – παραμένει στείρα. Ο πατήρ Νικόλαος Στάινχαρντ είναι πολύ εκφραστικός σ' αυτό το θέμα:

«Το καθήκον μας όταν βλέπουμε έναν πόνο, έναν άνθρωπο που πάσχει, τον πλησίον μας πάνω σ' ένα σταυρό, ή στο κίνδυνο μιας σταύρωσης, το καθήκον μας δεν είναι να καταφύγουμε σε αφηρημένες γενικεύσεις περί αγάπης για την ανθρωπότητα ή στη δήλωση της επιθυμίας μας ν' αλλάξουν οι κοινωνικοί νόμοι και τα συστήματα, αλλά είναι να τον βοηθήσουμε και να τον παρηγορήσουμε, και επί τόπου να πλημμυρίσουμε με την αγάπη μας εκείνον τον άνθρωπο και εκείνον τον πόνο. [...] Α! δεν είναι κακό να θέλεις το καλό της ανθρωπότητας και των φτωχών και της εργατικής τάξης, αλλά είναι εύκολο. Πιο δύσκολο είναι να κουβαλάς στα χέρια σου για την τουαλέτα εκείνον τον παράλυτο κρατούμενο (που ίσως υποκρίνεται), να δίνεις την πάπια σ' εκείνον τον εγχειρισμένο που δεν μπορεί να κατεβεί από το κρεβάτι (και ο οποίος ίσως υπερβάλλει λίγο), να υπομένεις το ροχαλητό του στρατηγού Κωνσταντινέσκου-Τσαράνου χωρίς να τον ξυπνήσεις και να του φωνάξεις να γυρίσει απ' την άλλη πλευρά (δεν θα του ήταν και τόσο αδύνατο, ρε παιδί μου), να δένεις τις πληγές αυτού του χοντρόπετσου που ουρεί στην καραβάνα, ν' ακούς τον ενοχλητικό καβγατζή που δεν βρίσκει την ησυχία του παρά φλυαρώντας ασταμάτητα για τις

³⁴ Βλ. την βιντεογραφημένη του ομιλία στο Ζαλάου το 27.09.2005, 17^ο λεπτό.

ταλαιπωρίες, το άχτι, την πίκρα του. [...] Αυτόν να βοηθήσουμε, έμπρακτα, τώρα, με ό,τι μπορούμε, τουλάχιστον μ' έναν καλό λόγο, με μια παρηγοριά, με την προσοχή μας, με κάποιο δώρο, με μια εντριβή, με κάποιο φάρμακο απ' το φαρμακείο, αυτόν, όχι εκείνους που είναι απόντες, όχι αφηρημένες ιδέες ή κατηγορίες [ανθρώπων], που είναι καθαρές, μακρινές, διακριτικές και γεμάτες αρετές, οι οποίες δεν ροχαλίζουν δυνατά κι ούτε ουρούν στις καραβάνες. Να βοηθήσουμε τον συνάνθρωπο που είναι γεμάτος πληγές και αμαρτίες, λεπτολόγος και μανιακός, αγενής, ανικανοποίητος, αγνώμων, βρόμικος, πεισματάρης, απαιτητικός, για τον οποίον τίποτα δεν είναι καλό και στις ευεργεσίες που του κάνουν απαντάει αν όχι με βρισιές, εν πάση περιπτώσει με υπαινιγμούς, ειρωνεία κι αγανάκτηση.»³⁵

6.3.1 Η ελεημοσύνη ως αυτοθυσία

Ακριβώς αυτή η αγάπη βιώθηκε έμπρακτα στη φυλακή – πλούσια κιόλας. Σ' εκείνες της συνθήκης ζωής και θανάτου, κάθε πράξη αγάπης, κάθε μικρή βοήθεια είχε τεράστια αξία, μεγαλύτερη από την πιο γενναιόδωρη βοήθεια σε κανονικές συνθήκες ζωής. Εκεί εκπληρώνονταν πραγματικά τα λόγια του Κυρίου, να δώσεις «έκ τής ύστερήσεώς»³⁶ σου. Γι' αυτό ένας από τους πιο απλούς, πιο φυσικούς και πιο αυτονόητους τρόπους αγάπης στις φυλακές ήταν η ελεημοσύνη, η βοήθεια που έδιναν οι κρατούμενοι ο ένας στον άλλον. Τα πράγματα που προσφέρονταν μπορούσαν να είναι φαινομενικά μικρά: μια φέτα ψωμί, ένα μπουκαλάκι για τον «καφέ», κάλτσες ή οτιδήποτε άλλο. Αλλά σ' εκείνη την κατάσταση – όπου η πείνα κατέτρωγε για χρόνια τα σώματα των φυλακισμένων, όπου το φαγητό ήταν εντελώς ανεπαρκές και οποιαδήποτε πηγή ενέργειας μπορούσε να κάνει κυριολεκτικά τη διαφορά μεταξύ ζωής και θανάτου, όπου και το παραμικρό αντικείμενο φυλασσόταν και κρυβόταν στις διάφορες έρευνες με τίμημα τεράστιες θυσίες και κινδύνους – σ' εκείνη την κατάσταση, λοιπόν, κάθε πράξη ελεημοσύνης σήμαινε πριν από όλα μεγάλη αυτοθυσία.

«Το να δώσεις στον άλλον το ψωμί σου σ' εκείνες τις συνθήκες ήταν σημάδι πλήρους προσφοράς», γράφει ο πατήρ Ιωάννης

³⁵ N. STEINHARDT, *ένθ' ανωτ.*, σσ. 308-309.

³⁶ Βλ. *Μάρκ.* 12, 44.

Νεγκρούτσιου, διηγούμενος μια ιστορία από τη φυλακή, όταν ο σεβασμιότατος Βαρθολομαίος Ανανία του πρόσφερε το ψωμί του³⁷.

Γενικεύοντας, ο πατήρ Ιουστίνος Πίρβου αναφέρεται με παρόμοιες λέξεις σ' αυτή την κατάσταση αυτοθυσίας, δείχνοντας παράλληλα και τους καρπούς της:

«Αυτοί οι άνθρωποι θυσιάστηκαν εκεί, σ' αυτή την ήδη επώδυνη κατάσταση, κι αυτό ξεπέρασε το μέτρο του πόνου. Υπήρχε κάποιος άρρωστος στο κελλί, που αγωνιούσε, δηλαδή βρισκόταν στις τελευταίες στιγμές της ζωής του, και τότε έπαιρνες δυο-τρεις κουταλιές από την καραβάνα σου και τον τσίζες μέχρι να δυναμώσει λίγο. Υπήρξαν επίσης άνθρωποι που δεν έτρωγαν για δυο-τρεις μέρες, επειδή ήταν υγιείς και δυνατοί και μοίραζαν το φαγητό τους· νήστευαν μέρες ολόκληρες. Μ' αυτόν τον τρόπο έσωζαν τη ζωή των άλλων. Γι' αυτό σας λέω ότι είναι πάρα πολλοί αυτοί που απέκτησαν πνεύμα και εικόνα αγιότητας στη φυλακή.»³⁸

Βεβαίως, η φυσική τάση του ανθρώπου σε τέτοιες ακραίες συνθήκες είναι η αυτοσυντήρηση, η οποία βλέπει μόνο το προσωπικό συμφέρον και είναι ικανή ακόμη και να ποδοπατήσει τον άλλον. Υπήρξαν και στις φυλακές τέτοιες περιπτώσεις, όχι σπάνιες. Δεν εξιδανικεύουμε καθόλου την κατάσταση. Ειδικά η πείνα – αλλά και οι άλλες δυσκολίες – έφεραν τον άνθρωπο σε μια κατάσταση φοβερής αποκτήνωσης. Εξίσου όμως αλήθεια είναι ότι οι κρατούμενοι αγωνίστηκαν σκληρά για να ξεπεράσουν τον εαυτό τους, να νικήσουν τις εγωιστικές παρορμήσεις της φύσης· και δεν ήταν λίγοι εκείνοι που το κατάφεραν. Το παράδειγμα των πιο δυνατών και γενναιόδωρων ακολουθήθηκε κι από τους άλλους, δημιουργώντας ένα πραγματικό πρότυπο γενναιοδωρίας και αλτρουισμού. Αυτό κατέστησε τη φυλακή χώρο αυτοθυσίας και αλληλοβοήθειας. Το να βοηθάς τον άλλον, να του δίνεις το περισσότερο μέρος του φαγητού σου, να επιδιώκεις να υποφέρεις στη θέση του, όλα είχαν γίνει κατά κάποιον τρόπο κανόνας ζωής στη φυλακή. Μεταξύ άλλων, ήταν ο τρόπος των κρατουμένων να περιφρονούν εκείνες τις φρικτές συνθήκες, να αψηφούν το μίσος των δεσμοφυλάκων και την ακόρεστη επιθυμία τους να τους καταστρέψουν, ήταν ο τρόπος με τον οποίο αυτοί εξευγένιζαν τη ζωή τους και έφεραν μια

---

³⁷ IEPOM. I. NEGRUȚIU, *ένθ' ανωτ.*, σ. 124.

³⁸ G. LUNGU CONSTANTINEANU, *ένθ' ανωτ.*, σ. 106.

σταγόνα χαράς και παρηγοριάς στον πόνο που τους περιέβαλε. Ήταν μια ιερή περιφρόνηση, στ' όνομα της αγάπης, όλων των δυσκολιών και συμφορών που τους απειλούσαν. Κι αυτό ήταν, θεωρούμε εμείς, ο χαρακτηριστικότερος τρόπος με τον οποίο άντεξαν τη φυλακή, το καθοριστικό γνώρισμα της εκεί δοκιμασίας: η αυτοθυσία κι η βοήθεια προς τον συμπάσχοντα αδελφό. Αναφερόμενος σ' αυτό, ο πατήρ Νικόλαος Γκρεμπένεα αναφωνεί με θαυμασμό:

«Ενδιαφέρον: όπως σε κάποιες μάχες οι εγωισμοί αυξάνονται πέρα από το μέτρο, έτσι λιώνουν κι εξαφανίζονται σ' όσους υποφέρουν έχοντας πίστη στο Θεό κι αιχμαλωτίζονται από ένα όμορφο κι αλτρουιστικό ιδανικό!»³⁹

Και παρόλο που η αυτοθυσία ήταν ένα σύνηθες χαρακτηριστικό της ζωής στη φυλακή, υπήρξαν ορισμένες κατηγορίες ανθρώπων που φαίνεται ότι είχαν μεγαλύτερη προδιάθεση να θυσιαστούν. Έτσι, ο πατήρ Νικόλαος Στάινχαρντ εντοπίζει στους νέους μια μεγαλύτερη δύναμη αυτοθυσίας απ' ό,τι στους γέρους. Ταυτόχρονα προσθέτει ότι και μεταξύ των νέων, οι λεγεωνάριοι διακρίνονταν:

«Πολύ, πολύ καλύτεροι ήταν οι νέοι στις φυλακές απ' τους γέρους. Μήπως επειδή είναι ευκολότερο να παρατάς τη ζωή όταν έχεις πολύ χρόνο να ζήσεις; Μήπως επειδή στα νιάτα τα πάθη είναι πιο φλογερά, αλλά και το πνευματικό σθένος πιο άθικτο; Μήπως επειδή δεν γνώρισαν τη μνησικακία, τις προκαταλήψεις και τις εχθρότητες της παλιότερης γενιάς; Μήπως επειδή είχαν λιγότερες εμμονές για πίκρες και θυμούς, επειδή ήταν λιγότερο φορτωμένοι απ' ό,τι φέρνει το πέρασμα του χρόνου: ασχήμιες, αποτυχίες, απογοητεύσεις, επιβεβαιώνοντας έτσι τη θεωρία του Ρόμπερτ Μπρασιλάχ σύμφωνα με την οποία είναι καλύτερα να πεθάνεις πριν μολυνθείς από τη λασπωμένη διάβα των χρόνων; Δεν ξέρω. Ήταν καλύτεροι. Δεν υπήρξε θάλαμος στον οποίο οι νέοι – και κυρίως οι λεγεωνάριοι – να μη με βοηθήσουν και να μη μου δώσουν τον πρωινό καφέ και δύο φορές την εβδομάδα τη φέτα το ψωμί τους – δώρα ανεκτίμητης αξίας για έναν άρρωστο από εντερικά – σ' αντάλλαγμα τη σούπα από σάπια τουρσιά, τα άψητα φασόλια, τις πατάτες βραστές μαζί με τη φλούδα και το χώμα ή το ωμό λάχανο, τα οποία ακόμη και τα ζώα θα κοιτούσαν με αηδία – τα μόνα τρόφιμα που μπορούσα να τους προσφέρω.

---

³⁹ ΠΡΕΣΒ. Ν. ΓΡΕΒΕΝΕΑ, *ένθ' ανωτ.*, σ. 329.

Μέχρι που – και πέρασαν περισσότερα από τρία χρόνια! – έμαθα να τρώω κριθάρι, αυτοί με κράτησαν ζωντανό. Και χωρίς να το κάνουν θέμα.»⁴⁰

6.3.2 Η δύναμη της αυτοθυσίας – κριτήριο ηθικού κύρους στις φυλακές

Η βοήθεια και η προσφορά μπορούσαν να υλοποιηθούν με μικρές πράξεις – παρόλο που είδαμε ότι κι αυτές είχαν τη σημασία τους – μπορούσαν όμως και με υψηλότερες, φθάνοντας μερικές φορές ακόμη και στην υπέρτατη θυσία. Τέτοιες υψηλές χειρονομίες αυτοθυσίας μπορούσαν να κάνουν οι «επιφανείς προσωπικότητες» της φυλακής – για να το πούμε έτσι – δηλαδή οι άγιοι των φυλακών ή εκείνοι που είχαν υψηλό φρόνημα και αξιοπρεπή στάση. Μπορούσαν όμως να τις κάνουν και ανώνυμοι, άνθρωποι που διαφορετικά θα περνούσαν εντελώς απαρατήρητοι. Στην πραγματικότητα, η δύναμη θυσίας και προσφοράς ήταν εκείνη που παρείχε κύρος στη φυλακή, που κέρδιζε πάνω απ' όλα το σεβασμό και το θαυμασμό των άλλων. Ο πατήρ Λίβυο Μπρίνζας μας περιγράφει ένα σημαντικό σχετικό περιστατικό, σαν να θέλει να ακυρώσει αυτά που είπε ο πατήρ Στάινχαρντ παραπάνω. Ήταν φυλακισμένος στο ορυχείο του Κάβνικ, όπου εργαζόταν μαζί μ' έναν άγνωστο άνθρωπο, μεγαλύτερό του:

«Κοιτάζω αυτόν τον άνθρωπο, φορτωμένο με πολλά χρόνια διωγμού και ταλαιπωρίας, πως δουλεύει μ' ένα πείσμα που δεν ταιριάζει στη φυσική του κατάσταση. [...] Όταν τον κοιτάζω, μού είναι δύσκολο να μείνω αδιάφορος στη σκληρή του εργασία στο ορυχείο. Σκέφτομαι να του ζητήσω να δουλέψω εγώ γι' αυτόν για κάποιον καιρό. Αλλά δεν έχω χρόνο να πραγματοποιήσω τη σκέψη μου, επειδή μου λέει: *Τώρα κάτσε κάτω, να ξεκουραστείς. Θα δουλέψω μόνο εγώ. Εσύ είσαι νέος και δεν είσαι συνηθισμένος στην κακουχία. Πρέπει να φυλάγεις. Προσπαθώ να διαμαρτυρηθώ, αλλά δεν μ' αφήνει μέχρι να με δει να κάθομαι. Είναι τόσο ακλόνητος σ' αυτό, ώστε δεν μου μένει παρά να υπακούσω. Δεν του λέω τίποτα πια για την πρόθεσή μου να δουλέψω εγώ γι' αυτόν. Κάθομαι λοιπόν σ' έναν μολυβένιο βράχο και κοιτάζω μ' αμηχανία πως αυτός ο ηλικιωμένος άνθρωπος δουλεύει στη θέση μου. Η σκηνή που εκτυλίχθηκε στο βάθος του*

⁴⁰ N. STEINHARDT, *ένθ' ανωτ.*, σσ. 132-133.

ορυχείου με ταράζει. Πώς αυτός ο καμπουριασμένος απ' τα χρόνια και τα βάσανα άνθρωπος βρίσκει ακόμα τη δύναμη να ξεπεράσει το ένστικτο αυτοσυντήρησης και να κάνει μια τέτοια χειρονομία; Σ' έναν κόσμο κατακλυσμένο από εγωισμό, απ' τον οποίο λείπει το πνεύμα αυτοθυσίας, τέτοιες πράξεις είναι άγνωστες. Ποιος είναι ο άνθρωπος που μου δίνει τέτοιο μάθημα; Πριν μάθω όμως ποιος είναι, είχα μάθει τι είδους άνθρωπος είναι! Κι αυτό είναι το ουσιαστικό!»⁴¹

Το ότι αυτό ήταν το ουσιαστικό, μού το επιβεβαίωσε και ο πατήρ Ραφαήλ από τη Λακκοσκήτη του Αγίου Όρους (φυλακισμένος στις κομμουνιστικές φυλακές για πολλά χρόνια), σε μια προσωπική συζήτηση μαζί μου. Στην ελεύθερη ζωή, μου έλεγε, υπήρχε συγκεκριμένη κοινωνική ιεραρχία: ορισμένοι άνθρωποι ήταν ανώτεροι, άλλοι κατώτεροι, ανάλογα με την υλική κατάσταση, την πολιτική εξουσία, το πολιτισμικό ή διανοητικό επίπεδο κ.λπ. Όμως στη φυλακή, η ιεραρχία αυτή συχνά ήταν εντελώς αντίστροφη: άνθρωποι που στην ελεύθερη ζωή είχαν γνωρίσει μεγάλη δόξα, στη φυλακή κατάντησαν να θεωρούνται τιποτένιοι, ενώ άνθρωποι που έξω ήταν απλοί και ασήμαντοι – εργάτες, αγρότες κ.λπ. – μπορούσαν στη φυλακή να είναι πιο τιμημένοι και θαυμαστοί απ' τους πρώτους. Κι αυτό οφειλόταν στη δύναμή τους να θυσιάζονται και να υπερβαίνουν τον εαυτό τους, στο χαρακτήρα και στην ηθική στάση τους.

6.3.3 Συγκεκριμένα παραδείγματα και πτυχές της ελεημοσύνης στις φυλακές

Αρκεί όμως η θεωρητική ανάπτυξη. Ας περάσουμε τώρα στην παρουσίαση κάποιων συγκεκριμένων παραδειγμάτων αγάπης, ελεημοσύνης και αυτοθυσίας. Αυτά είναι τόσα πολλά, τόσο συμβολικά και χαρακτηριστικά για την εμπειρία της φυλάκισης στη Ρουμανία, ώστε είναι πολύ δύσκολο να απομονώσουμε μόνο μερικά. Τέτοια παραδείγματα θα μπορούσαν εύκολα να γεμίσουν συγκινητικές σελίδες ενός αληθινού Γερωντικού των φυλακών.

Όπως είπαμε, η ελεημοσύνη στη φυλακή ξεκινούσε από τα πιο στοιχειώδη, αλλά ζωτικά τις περισσότερες φορές για την ίδια την επιβίωση πράγματα. Επειδή το φαγητό ήταν εντελώς ανεπαρκές, ο πιο απλός και φανερός τρόπος να βοηθάς τους άλλους – που ήταν πιο άρρωστοι, πιο

---

⁴¹ ΠΡΕΣΒ. L. BRÂNZAȘ, *ένθ' ανωτ.*, σσ. 108-109.

αδύναμοι, πιο επιλεκτικοί στο φαΐ – ήταν να προσφέρεις από τη μερίδα σου. Στις συνθήκες σκληρής και παρατεταμένης ασιτίας, αυτό μπορούσε να σημαίνει τη σωτηρία της ζωής του άλλου, αλλά και τον κίνδυνο της δικής σου ζωής. Μερικές φορές η προσφορά του φαγητού ήταν μια χειρονομία που γινόταν περιστασιακά, σε εξαιρετική ανάγκη, αλλά άλλες φορές αυτή μπορούσε να διαρκεί μήνες ολόκληρους.

Ένα άλλο βασικό στοιχείο που μπορούσε να κάνει τη διαφορά μεταξύ ζωής και θανάτου ήταν η ενδυμασία. Το να έχεις ένα ρούχο χοντρότερο, ένα παλτό, γερές μπότες ή ακόμη κι ένα ζευγάρι κάλτσες παραπάνω, σήμαινε ότι μπορούσες ν' αντέξεις τους χωρίς θέρμανση παγωμένους χειμώνες. Αν συνέβαινε ένας από τους κρατούμενους να έχει δυο ρούχα ή αν γνώριζε πως θ' απελευθερωθεί σύντομα, συχνά έδινε σε άλλον ό,τι του περίσσευε. Εκείνοι όμως που είχαν μεγαλύτερη δύναμη αυτοθυσίας έδιναν ελεημοσύνη κι απ' το υστέρημά τους: ο πατήρ Ιουστίνος Πίρβου, για παράδειγμα, είχε λάβει από το σπίτι –κατ' εξαίρεση – ένα ζευγάρι καινούριες μπότες. Οι παλιές του είχαν σκισθεί εντελώς και είχε κάνει ειδική αίτηση γι' αυτό στη διοίκηση. Αλλά όταν ήρθαν οι μπότες, ο πατήρ τις προσέφερε σ' έναν συγκρατούμενό του, που είχε πρόσφατα συλληφθεί και δεν είχε ούτε αυτός παπούτσια. Το έκανε για να του ανεβάσει το ηθικό και να του δώσει κουράγιο⁴². Αν και τα ρούχα είχαν μεγαλύτερη σημασία το χειμώνα, μερικές φορές αυτά μπορούσαν να αποδειχθούν σωτήρια και το καλοκαίρι. Ο πατήρ Λίβυο Μπρίνζας μας διηγείται ένα άλλο περιστατικό, αποκαλυπτικό στην απλότητα και το βάθος του. Ήταν ένα καυτό καλοκαίρι στη Ζιλάβα, όπου μερικές εκατοντάδες κρατουμένων ήταν στριμωγμένοι σαν σαρδέλες σ' ένα δωμάτιο κλειστό, χωρίς εξαερισμό. Ο ιδρώτας κυλούσε ποτάμι, έμοιαζε με επίγεια κόλαση⁴³. Δεν μπορούσες να μείνεις παρά μόνο με τα εσώρουχα. Ένας από τους κρατουμένους δεν είχε όμως ούτε καν αυτό πάνω του, κι αναγκαζόταν να κάθεται ντυμένος με χοντρά παντελόνια, έχοντας έτσι διπλή ταλαιπωρία.

«Βλέποντας την κατάσταση του», διηγείται ο πατήρ, «σκέφτομαι να του δώσω ένα βρακί απ' αυτά που είχα λάβει πρόσφατα απ' το σπίτι. Αρχίζει μια μάχη στην ψυχή μου: μια φωνή με προτρέπει να του δώσω, μια άλλη – που προσποιείται σύνεση και μέριμνα για το μέλλον – με προτρέπει να εγκαταλείψω την πρώτη σκέψη.

---

⁴² Βλ. G. CARAZA, *Aiud însângerat [Αιματηρό Αϊούντ]*, εκδ. Vremea XXI, Βουκουρέστι 2004, σ. 357.

⁴³ Για τις συνθήκες στη Ζιλάβα, βλ. παραπάνω, σ. 302.

Μού έρχεται όμως στο νου η στιγμή που αποφάσισα να γίνω άλλος, καινούργιος άνθρωπος. Με μια αποφασιστική κίνηση, ψάχνω στην τσάντα και του δίνω αυτό το ρούχο που εδώ, σ' αυτή την τροπική ατμόσφαιρα του κελλιού, είναι πραγματικά απαραίτητο⁴⁴. Το κοιτάζει με έκδηλη χαρά. Τον ακούω να μουρμουρίζει: *Αυτή η πράξη είναι πραγματικά χριστιανική!* Αυτή η παρατήρηση, σαν να μονολογούσε, μου προκάλεσε θύελλα σκέψεων. Αρχικά θυμώνω για τη στιγμή που δίστασα. Κάθε καλή πράξη είναι πάντα μια νίκη στη φιλαυτία. Αυτή είναι αληθινή όταν προσφέρουμε απ' το υστέρημά μας, όχι από το περίσσειμά μας. Η χειρονομία μου ήταν από τις πρώτες ηθικές εξετάσεις στην κατακόμβη. Είχα ακόμη πολύ δρόμο μέχρι να γνωρίσω την παιδαγωγία των Αγίων Πατέρων, που έλεγαν ότι μόνο το να προσφέρεις τη ζωή σου για κάποιον είναι πραγματική θυσία.»⁴⁵

Πράγματι, αν στη φυλακή οι κρατούμενοι έζησαν με αγάπη και κοινωνία, αν η αυτοθυσία και η προσφορά έγιναν αληθινά πρότυπα συνύπαρξης, αυτό δεν ήταν δυνατό παρά με μια ακατάπαυστη νίκη πάνω στον εγωισμό, μερικές φορές διαμέσου μιας μάχης μέχρις εσχάτων εναντίον του. Αλλά κι η ανταμοιβή γι' αυτή τη νίκη ήταν ανάλογη, όπως θα δούμε. Ας μείνουμε όμως προς το παρόν στην ελεημοσύνη και στις πτυχές της. Επειδή στη φυλακή η αρρώστια ήταν οικεία, μια ξεχωριστή μορφή αυτοθυσίας ήταν η βοήθεια και η εξυπηρέτηση των αρρώστων. Αυτή εκδηλωνόταν παντού, διότι υπήρχαν παντού άρρωστοι, αλλά κυρίως στις φυλακές-νοσοκομεία της χώρας, όπου πέθαιναν πάρα πολλοί. Γνωστότερη φυλακή-σανατόριο ήταν του Τίργκου-Οκνα, όπου υπήρξε καθοριστική η επιρροή του Βαλέριου Γκαφένκου και της ομάδας του. Σ' εκείνον τον τόπο, η ελεημοσύνη πήρε συχνά την ίδια τη μορφή της υπέρτατης αυτοθυσίας. Διότι τα φάρμακα ήταν πάρα πολύ σπάνια, σχεδόν ανύπαρκτα, εκείνοι που – με κάποιο θαύμα – τα παρέλαβαν, προσπάθησαν να τα δώσουν σε άλλους πιο άρρωστους ή πιο αδύνατους απ' αυτούς. Ή, κάποιες φορές, απλά τα προσέφεραν από αγάπη και θυσία. Με τη πράξη αυτή, όμως, έβαζαν την ίδια τη ζωή τους σε κίνδυνο. Τόσο πολύ είχε γίνει κανόνας η αυτοθυσία, τόσο πολύ ενθουσίαζε τους φυλακισμένους – διηγείται ο γιατρός Αριστείδης Λέφα, φυλακισμένος κι αυτός στο Τίργκου-Οκνα εκείνη την περίοδο –

---

⁴⁴ Στα ρουμανικά, λογοπαίγνιο: το βρακί λέγεται «indispensabili», που σημαίνει επίσης «απαραίτητο».

⁴⁵ ΠΡΕΣΒ. L. BRÂNZAȘ, *ένθ' ανωτ.*, σσ. 60-61.

«που αστυνομεύαμε ώστε οι λιγότερο άρρωστοι να μην δίνουν στους πιο σοβαρά αρρώστους το φαγητό ή τα φάρμακά τους, θέτοντας έτσι σε κίνδυνο τη ζωή τους.»⁴⁶

Είναι πλέον γνωστή η στιγμή που ο Βαλέριος Γκαφένκου, αυτός ο μεγάλος άγιος των φυλακών, θυσίασε τη ζωή του προσφέροντας το σωτήριο φάρμακο στον Εβραίο προτεστάντη πάστορα Ρίτσαρντ Βούρμπραντ. Μ' αυτό, σφράγισε όλη του τη ζωή με τη μορφή της πιο τέλει αγάπης και αυτοθυσίας, την θυσία της ζωής του.⁴⁷

Στο Τίγκου-Οκνα έλαβαν χώρα κι άλλα αξιομνημόνευτα παραδείγματα ελεημοσύνης και αυτοθυσίας. Ένα άλλο τέτοιο παράδειγμα σχετικό με τον Βαλέριο Γκαφένκου είναι εκπληκτικό για την ομοιότητά του με περιστατικό του Γεροντικού. Σε μια έρευνα, είχαν κατασχέσει από τον Βαλέριο το μοναδικό του μαξιλάρι, αλλά ένας πιο επιεικής δεσμοφύλακας του το έριξε διακριτικά πίσω.

«Μετά την ολοκλήρωση της έρευνας, ο Βαλέριος θεώρησε καλό να δωρίσει αυτό το μαξιλάρι στον Τ., ο οποίος είχε αγκύλωση κι εσχάρες. Ο Τ. δεν ήθελε να το πάρει και το δώρισε στον Γ.. Αυτός το έδωσε σε κάποιον άλλον, μέχρι που το μαξιλάρι επέστρεψε στο Βαλέριο, στον οποίον το δώρισε κάποιος που δεν ήξερε από πού ξεκίνησε και πώς έφθασε εκεί. Σ' αυτή την περίπτωση, αυτός το δέχθηκε, ως σημάδι ότι του το δώρισε ο Θεός.»⁴⁸

Τέτοιες χειρονομίες εμψύχωναν τη ζωή των φυλακισμένων, τέτοιες χειρονομίες τους βοηθούσαν να προχωρήσουν παρά τα δεινά που υπέφεραν. Τόσο μεγάλη αξία δινόταν στην αυτοθυσία και την αγάπη, ώστε

---

⁴⁶ A. LEFA, *Fericiți cei ce plâng [Μακάριοι οι πενθούντες]*, εκδ. Eminescu, Βουκουρέστι 1998, σ. 111.

⁴⁷ Ένας από τους κρατούμενους, ο οποίος είχε καταφέρει ν' αποκτήσει μερικά χάπια στρεπτομυκίνης, αποφάσισε να τα χαρίσει στο Βαλέριο λόγω του μεγάλου θαυμασμού και της ευγνωμοσύνης που έτρεφε γι' αυτόν. Άλλοι κρατούμενοι τον προέτρεπαν όμως να χαρίσει το φάρμακο στο Ριχάρδο Βούρμπραντ, πρώην κομμουνιστή Εβραίο που είχε ασπασθεί τον προτεσταντισμό κι είχε γίνει πάστορας. Ήταν κι αυτός ετοιμοθάνατος και αν επιβίωνε – έλεγαν αυτοί – θα είχε περισσότερα να πει στον κόσμο από την εμπειρία του. Όμως εκείνος που είχε το φάρμακο έμεινε σταθερός στην απόφασή του. Μετά από πολλές και επίμονες προσπάθειες, ο Βαλέριος δέχθηκε τελικά το φάρμακο. «Καλά, είπε ο Βαλέριος. Δέχομαι τη στρεπτομυκίνη και σ' ευχαριστώ. Είμαι ανάξιος της αγάπης σου. Πήρε λοιπόν τη στρεπτομυκίνη και τη δώρισε, με τη σειρά του, στον Βούρμπραντ. Ήταν τόσο ακλόνητος στη χειρονομία του, ώστε ούτε ο Ρ., ούτε κανείς άλλος μπόρεσε να φέρει αντίρρηση. Εκείνα τα 10 γρ. στρεπτομυκίνης έσωσαν τη ζωή του Βούρμπραντ. Αυτός ζει, ενώ ο Βαλέριος πέθανε.» I. IANOLIDE, *ένθ' ανωτ.*, σσ. 177-178. (ελλ. 168)

⁴⁸ *Αυτόθι*, σ. 136. Βλ. ΠΑΛΛΑΔΙΟΥ, *Η προς Λαύσον ιστορία* 19, PG 34, 1050-1051 [ΕΠΕ-Φ 6, 122-124].

οι κρατούμενοι έφθαναν να συναγωνίζονται μεταξύ τους στη μεγαλοψυχία και το φιλότιμο. Αν κάποιοι απ' αυτούς μοιράζονταν με γενναιοδωρία το λίγο φαγητό που είχαν, άλλοι – από φιλότιμο πάλι – αρνούνταν τη βοήθεια, για να μη δυσκολέψουν και στερήσουν τους πρώτους. Ή, αν δέχονταν τη βοήθεια, το έκαναν μόνο για να μην τους στενοχωρήσουν.

«Σκίζονταν η καρδιά μας από πόνο», διηγείται ο πατήρ Γκρεμπένεα, «όταν βλέπαμε πως λιμοκτονούν αυτοί οι νέοι. Θέλαμε να τους βοηθήσουμε με κάποιο κομμάτι της μπομπότας μας, αλλά δεν δέχονταν. Σκέφτηκα ότι εμείς θα μπορούσαμε να πεθάνουμε και θα έπρεπε να το κάνουμε για να τους σώσουμε. Αλλά αυτοί δεν ήθελαν. Σπάνια δέχονταν μια κόρα μπομπότας. Κάθε εγωισμός είχε εξαφανισθεί εδώ. Κανείς δεν ήθελε να πεθάνει άλλος στη θέση του.»⁴⁹

Γι' αυτό πολλές φορές η ελεημοσύνη γινόταν κρυφά, χωρίς να γίνεται γνωστός ο ευεργέτης. Υπήρχαν περιπτώσεις που οι κρατούμενοι μάλωναν μεταξύ τους για το ποιος θα προσφέρει περισσότερα. Ένα γοητευτικό παράδειγμα έχουμε πάλι από το Τίργκου-Όκνα, που κι αυτό μοιάζει πολύ με παρόμοια περίπτωση από το Γεροντικό. Επειδή όταν μπήκε στη φυλακή ο Βούρμπραντ δεν είχε επαρκή ρουχισμό, οι λεγεωνάριοι αποφάσισαν να κάνουν έρανο γι' αυτόν. Νά τι ακολούθησε:

«Μαζεύτηκαν απ' όλα: ένα κοστούμι, πουκάμισα, λεπτές μάλλινες κάλτσες, εσώρουχα και δυο μάλλινα πουλόβερ.

- Είναι αρκετό ένα! Εσύ λοιπόν να πάρεις πίσω το δικό σου!

- Όχι, εσύ να πάρεις πίσω το δικό σου, διότι εγώ αποφυλακίζομαι σ' έξι μήνες!

- Άσε, βρε, τ' αστεία! Μετά τα πέντε χρόνια φυλάκισης ακολουθούν άλλα, αμέτρητα, καταναγκαστικής δουλειάς! Επομένως εγώ δίνω, επειδή έχω δυο πουλόβερ.

- Έχεις εσύ δυο πουλόβερ, αλλά έχεις και δυο τρύπες στους πνεύμονες, και επιπλέον είκοσι χρόνια καταναγκαστικής εργασίας!

- Εσύ πάντα προλαβαίνεις πρώτος! Όσες φορές είναι να δώσουμε κάτι, να κάνουμε κάτι, εσύ τινάζεσαι σαν ελατήριο. Ηρέμησε πια, γιατί βλέπω την ψυχή σου να βγαίνει από στο στόμα σου!

- Όχι, εγώ θα δώσω!

- Όχι, εγώ!

---

⁴⁹ ΠΡΕΣΒ. Ν. ΓΡΕΒΕΝΕΑ, *ένθ' ανωτ.*, σ. 329.

Μισοαστειευόμενοι, μισοσοβαρολογώντας, παρόλο που αγαπιόντουσαν πολύ, οι φίλοι συγκρούονταν για το ποιος θα δωρίσει περισσότερα.

- Θα δώσουμε και τα δυο πουλόβερ!, κατέληξα εγώ.

Έτσι κι έγινε. Και το δώρο γίνεται ξανά δώρο⁵⁰ κι εκείνο το περίσσιο πουλόβερ ζέστανε τα κουρασμένα κόκαλα πολλών, διότι ο W. το δώρισε, με τη σειρά του, σε άλλους.»⁵¹

6.3.4 Ο αγώνας των κομμουνιστών ενάντια στην ελεημοσύνη και την μεταξύ των κρατουμένων αλληλοβοήθεια

Για τους κομμουνιστές, ακόμη κι αυτή η βοήθεια που πρόσφεραν οι κρατούμενοι ο ένας στον άλλον, αυτές οι μορφές εκδήλωσης της αγάπης αποτελούσαν σοβαρό κίνδυνο, εναντίον του οποίου έπρεπε να αγωνισθούν σθεναρά. Φαίνεται γι' άλλη μια φορά ο δαιμονικός χαρακτήρας του διωγμού στις φυλακές, που επεδίωκε ν' αφανίσει με κάθε μέσο την αγάπη και την κοινωνία μεταξύ των κρατουμένων. Έτσι, η αγάπη και η βοήθεια στους αρρώστους, η φροντίδα των αδυνάτων, η προσφορά φαγητού, ρούχων ή φαρμάκων, όλα αυτά αποτελούσαν στα μάτια των κομμουνιστών μια μορφή «λεγεωναρικής βοήθειας», ένα πολιτικό έγκλημα που έπρεπε να τιμωρηθεί επί τόπου με σκληρότητα. Η στενομυαλιά τους και ειδικά ο φόβος που είχαν για την αλληλεγγύη των κρατουμένων δεν τους άφηνε να βλέπουν πέρα απ' τα πολιτικά πλαίσια και οδηγίες, οπότε απλές χειρονομίες εκδήλωσης αγάπης και ελεημοσύνης έπαιρναν, στο μυαλό τους, τις πιο αλλόκοτες και φανταστικές αποχρώσεις. Για παράδειγμα, αφού ένα μέρος των φυλακισμένων του Τίργκου-Όκνα απελευθερώθηκε το 1953-1954, οι κομμουνιστές τους συνέλαβαν και πάλι το 1958, διότι είχαν διατηρήσει επαφή και συνέχιζαν να συναντιούνται στην «ελεύθερη» ζωή. Μία από τις κύριες κατηγορίες ήταν το ότι, όσο υπήρξαν φυλακισμένοι στο Τίργκου-Όκνα αλληλοβοηθιούνταν και αλληλοφροντίζονταν, γεγονός που στα μάτια των κομμουνιστών αποτελούσε – «ολοφάνερα» – «ανατρεπτική

---

⁵⁰ Ρουμανική παροιμία.

⁵¹ I. IANOLIDE, *ένθ' ανωτ.*, σσ. 156-157. (ελλ. 154) Υπάρχει στο Γερροντικό ένα περιστατικό, με τρία αδέρφια που πήγαν να θερίσουν. Ένας απ' αυτούς αρρώστησε και δεν μπόρεσε να δουλέψει καθόλου, αλλά οι άλλοι δυο ήθελαν να δώσουν και σ' αυτόν μισθό στο τέλος, εξηγώντας ότι αυτοί κατάφεραν να τελειώσουν μ' επιτυχία την εργασία τους χάρη στις προσευχές του αρρώστου. Τόσο πολύ διαφώνησαν σ' αυτό το θέμα, ώστε τελικά πήγαν σ' έναν μεγάλο γέροντα για να κρίνει. «Δεύτε, αδελφοί, ακούσατε σήμερα δικαιοκροσίαν!», ήταν η έκπληκτη αντίδραση του γέροντα. Βλ. ***, *Αποφθέγματα Γερόντων*, SC 498, 26.

οργάνωση με αντεπαναστατικό σκοπό». Ο Ιωάννης Ιανολίδε, διάδοχος και σπουδαιότερος μαθητής του Βαλέριου Γκαφένκου, κατηγορήθηκε ως αρχηγός αυτής της «οργάνωσης» και καταδικάστηκε για ενέργειες κατά του κράτους, παρόλο που ούτε καν είχε βγει από τη φυλακή μαζί με τους άλλους. Νά ένα απόσπασμα από τον διάλογο του με τους ανακριτές:

«- Δεν βοηθούσατε ο ένας τον άλλον;

- Ήταν μια ανθρώπινη βοήθεια μεταξύ δυστυχισμένων και, επιπλέον, επιτρεπόταν από τη διοίκηση.

- Ας τα αυτά, βρε, δεν μας ξεγελάς εσύ μ' αυτά! Έπρεπε να νοσηλεύετε τους ασθενείς του θαλάμου 4, αλλά γιατί διοργανώσατε εράνους; Γιατί μοιράζατε το φαγητό σας; Γιατί δώσατε σ' άλλους συμμορίτες φάρμακα και στρεπτομυκίνη;

- Είναι θλιβερό ν' ακούω ότι κατηγορούμαστε σαν αντεπαναστατική οργάνωση επειδή μοιράσαμε μεταξύ μας, ανάλογα με τις ανάγκες μας, τα κουρέλια και τ' αποφάγια.»⁵²

6.3.5 Η ανοχή προς τον άλλον ως μορφή αυτοθυσίας

Στην πραγματικότητα, στις συνθήκες ζωής στη φυλακή, η ίδια η ανοχή προς τους άλλους, των ελαττωμάτων τους, ακόμη και της ίδιας τους της παρουσίας, προϋπέθετε αδιάκοπη αγάπη και αυτοθυσία. Κι αυτό, εξαιτίας της σκληρότητας της συνύπαρξης σε οριακές καταστάσεις, όταν οι κρατούμενοι αναγκάζονταν να ζουν μαζί σε τέσσερις τοίχους για μήνες και χρόνια ολόκληρα, χωρίς καμμία διέξοδο ή αλλαγή. Σε τέτοιες συνθήκες τα νεύρα τεντώνονταν μέχρις ορίων – συχνά και πέρα απ' αυτά – και χρειάζονταν τεράστια υπομονή και δύναμη κατανόησης των αδυναμιών του άλλου, ώστε να διατηρηθεί η ειρήνη και η αρμονία στο κελλί. Ο,τιδήποτε μπορούσε να σε ενοχλήσει στο διπλανό σου, ακόμη και το πιο ασήμαντο. Οι καυγάδες ξεσπούσαν, σαν καταιγίδες, με το παραμικρό. Γι' αυτό, η δύναμη να βάζεις τον εαυτό σου στη θέση του άλλου, να θυσιάζεις το θέλημά σου και να επιδιώκεις πριν απ' όλα το θέλημα του αδελφού σου – ήταν ουσιαστική. Και να βρίσκεις σ' αυτό χαρά, την καθαρή και ιερή χαρά που φέρνει η εγκατάλειψη του εγωισμού. Ο Βαλέριος Γκαφένκου αναφέρεται με σοφία σ' αυτό. Ως συνήθως, στο κελλί εμφανίζονταν διχογνωμίες για τα πιο στοιχειώδη πράγματα: το άνοιγμα ή το κλείσιμο του παραθύρου, το μοίρασμα του φαγητού, τον τρόπο με τον οποίον γίνονται οι

⁵² I. IANOLIDE, *ένθ' ανωτ.*, σ. 202. (ελλ. 194-195)

βόλτες κ.λπ. Όταν ζητούσαν σ' αυτά τα θέματα την γνώμη του Βαλέριου, εκείνος απαντούσε:

«Εγώ νομίζω ότι είναι καλά όπως θ' αποφασίσετε εσείς. Αν δεν μπορούμε να ζούμε αδελφικά σ' αυτόν το μεγάλο πόνο, πώς μπορούμε να περιμένουμε οι άνθρωποι να μοιράζονται με δικαιοσύνη και αγάπη τα αγαθά ολόκληρης της οικουμένης; Αν εδώ δεν μπορούμε να είμαστε καλοί, πώς θα μπορέσουμε να είμαστε καλοί όταν θα είμαστε δυνατοί και ελεύθεροι; Με λίγη αγάπη θα νοιώσουμε τη χαρά να κάνουμε το θέλημα του αδελφού μας. Χρειαζόμαστε μια ευρεία και βαθιά κατανόηση των ανθρώπων, αν θέλουμε να ζούμε με ειρήνη και ομόνοια.»⁵³

Έχουμε εδώ την ουσία μιας θεμελιώδους χριστιανικής – και κυρίως μοναχικής – αρετής: η αρετή της κοπής του θελήματος ή της υπακοής, το να κάνεις από αγάπη το θέλημα του άλλου, να χαίρεσαι με τη χαρά του, να είσαι ευτυχισμένος που μπορείς να τον ευχαριστήσεις και να τον κάνεις ευτυχισμένο. Οι Φιλοκαλικοί Πατέρες αναλύουν εκτεταμένα αυτή την αρετή. Ο Άγιος Σιλουανός, για παράδειγμα, αφηγείται για έναν γέρο μοναχό που είχε πάντα χαρούμενο και ευτυχισμένο πρόσωπο. Ρωτώντας τον για την αιτία της χαράς του, ο μοναχός απάντησε ότι στα 35 χρόνια της μοναχικής του ζωής είχε κάνει δίχως δισταγμό υπακοή ακόμη και στον νεότερο μοναχό⁵⁴. Ο πατήρ Σωφρόνιος Σακχάρωφ αναλύει από πνευματική άποψη τους καρπούς αυτής της αρετής:

«Μανθάνων ό ύποτακτικός νά ἀποδέχεται ἐν ἑαυτῷ τὰς σκέψεις καί τὸ θέλημα τῶν ἄλλων προσώπων, μανθάνει ταύτοχρόνως νά ζῆ τὰς διαφόρους καταστάσεις οὐχὶ μόνον ὡς ἀτομικάς, ἀλλὰ καί ὡς ἀποκάλυψιν τῶν συμβαινόντων εἰς πάντα ἄνθρωπον ἐν τῷ κόσμῳ. Βιοῖ πᾶν ἄλγος, πᾶσαν βᾶσανον, πᾶσαν ἐπιτυχίαν αὐτοῦ, οὐχὶ μόνον ἐν ἑαυτῷ τῷ ἰδίῳ, ἐγωκεντρικῶς, ἀλλὰ μεταφέρεται ἐν πνεύματι καί εἰς τὸ πάθος ὅλων τῶν ἀνθρώπων [...]. Ἐκ τούτου ἀναδύεται φυσικῶς ἡ ὑπὲρ τοῦ κόσμου προσευχή. [...] Δί' αὐτῆς

---

⁵³ I. IANOLIDE, *ἐνθ' ανωτ.*, σσ. 75-76.(ελλ. 71) Απ' την άλλη πλευρά, όμως, ο πατήρ Νικόλαος Στάινχαρντ μας δίνει μια εντελώς διαφορετική αφήγηση ενός παρόμοιου περιστατικού. Μόλις βαπτισμένος και γεμάτος χάρη, ο πατήρ Νικόλαος – σε μια διχογνωμία των κρατουμένων σχετικά με το άνοιγμα ή το κλείσιμο του παραθύρου – έδειξε απαθής με την απόφαση που πήραν και ικανοποιημένος με οποιαδήποτε από τις εναλλακτικές λύσεις. Η αντίδραση των άλλων ήταν άμεση, όλοι ενώθηκαν ξαφνικά εναντίον του και τον κατέκριναν πως κάνει τον τέλειο και τον αδιάφορο. Βλ. N. STEINHARDT, *ἐνθ' ανωτ.*, σσ. 246-247.

⁵⁴ APXIM. ΣΩΦΡΟΝΙΟΣ ΣΑΚΧΑΡΩΦ, *ἐνθ' ανωτ.*, σ. 527.

τῆς προσευχῆς ὁ ὑποτακτικὸς αἰσθάνεται τὴν ἐνότητα αὐτοῦ μεθ' ὅλης τῆς ἀνθρωπότητος, καὶ ἡ ἀγάπη πρὸς τὸν πλησίον, ἦτοι πρὸς πάντα ἄνθρωπον, ἀποβαίνει φυσικόν τι.»⁵⁵

6.3.6 Ἡ ευτυχία καὶ ἡ θεία χάρη – καρποί τῆς αυτοθυσίας

Με ακούραστη επιμονή, ὁ Ἅγιος Σιλουανὸς προβάλλει ὡς οὐσιαστικὸ κριτήριον τῆς πνευματικῆς ζωῆς τὴν ἀγάπη πρὸς τὸν πλησίον.

«Ἡ χάρις προέρχεται ἐκ παντὸς ἀγαθοῦ, ἀλλ' ὑπεράνω πάντων ἐκ τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν ἀδελφόν.»⁵⁶

«Μακαρία ἡ ψυχὴ, ἣτις ἀγαπᾷ τὸν ἀδελφὸν αὐτῆς, διότι ὁ ἀδελφὸς ἡμῶν εἶναι ἡ ζωὴ ἡμῶν.»⁵⁷

Ἡ ἀγάπη, λοιπόν, ἡ αυτοθυσία εἶναι ἐκείνη που μας φέρει πιο πολὺ τὴ θεία χάρη. Ὁ Γέροντας Παῖσιος ὁ Ἀγιορείτης ἐπιμένει κι αὐτὸς ξανά καὶ ξανά στὴ σημασία που ἔχει ἡ αυτοθυσία γιὰ ἕναν χριστιανό, γιὰ τὸ γεγονὸς ὅτι αὐτὸ εἶναι τὸ βασικὸ γνῶρισμα τοῦ γνήσιου χριστιανοῦ. Ἴσως αὕτη εἶναι ἡ πιο ἀγαπημένη ἀλήθεια γιὰ τὸν πατέρα Παῖσιο, ὅτι μόνον ἐν θυσία μποροῦμε νὰ ζήσουμε καὶ νὰ γευτοῦμε τὴν ἀληθινὴ χαρὰ, ὅτι μόνον με τὴν αυτοθυσιαστικὴ ἀγάπη ἐρχεται ἡ χάρη καὶ ἡ παρηγοριὰ τοῦ Θεοῦ.

«Δὲν ὑπάρχει τίποτε ἄλλο πὺν νὰ συγκινητὸν Θεὸ ὅσο ἡ ἀρχοντιά, δηλαδὴ ἡ θυσία. [...] Τὸ καλὸ εἶναι καλὸ, μόνον ὅταν αὐτὸς πὺν τὸ κάνει θυσιάζῃ κάτι ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ του, τὸν ὕπνο, τὴν ἀνάπαυση κ.λπ. Γί' αὐτὸ εἶπε ὁ Χριστὸς «ἐκ τοῦ ὑστερήματος...». Ὅταν εἶμαι ξεκούραστος καὶ κάνω τὸ καλὸ, αὐτὸ δὲν ἔχει ἀξία. [...] Ἐνῶ, ὅταν εἶμαι κουρασμένος καὶ κάνω μιὰ θυσία, γιὰ νὰ βοηθήσω τὸν ἄλλον, αἰσθάνομαι παραδεισένια χαρὰ. Τότε ἡ εὐλογία τοῦ Θεοῦ μὲ βομβαρδίζει! [...] Νὰ μὴ σκεφτόμαστε τὸν ἑαυτὸ μας, νὰ κοιτᾶμε πάντα τί ἀναπαύει καὶ τὴν ἄλλη ψυχὴ. [...] Στὴν πνευματικὴ ζωὴ ὅλη ἡ βάση εἶναι στο πνεῦμα τῆς θυσίας. Καὶ ξέρεις τί χαρὰ νιώθει ὁ ἄνθρωπος, ὅταν θυσιάζεται; Δὲν μπορεῖ νὰ ἐκφράσῃ τὴν χαρὰ πὺν νιώθει. Ἡ ἀνώτερη χαρὰ βγαίνει ἀπὸ τὴν θυσία. Μόνον ὅταν θυσιάζεται, συγγενεύει μὲ τὸν Χριστό, γιὰτὶ ὁ Χριστὸς εἶναι θυσία.»⁵⁸

⁵⁵ *Αυτόθι*, σσ. 149-150.

⁵⁶ *Αυτόθι*, σσ. 471-472.

⁵⁷ *Αυτόθι*, σ. 468.

⁵⁸ ΓΕΡΟΝΤΑΣ ΠΑΪΣΙΟΣ ΑΓΙΟΡΕΙΤΗΣ, *ἐνθ' ανωτ.*, σσ. 195-196.

Αυτή η βαθιά και υπερκόσμια χαρά εμφύχωσε και τις καρδιές εκείνων που υπέφεραν στις κομμουνιστικές φυλακές, στο μέτρο που οι ίδιοι επέτρεψαν να τους καταλάβει αυτό το πνεύμα της τέλει αυτοθυσίας για τον πλησίον. Έχουμε εδώ μια άλλη εξήγηση για τη νοσταλγία των φυλακών και για την ευτυχία που κάποιοι κατόρθωσαν να ζήσουν μέσα από πόνους και σκληρές καταπίεσεις. Ένα συγκινητικό παράδειγμα της χάρης που η αυτοθυσία καρποφόρησε στις φυλακές μάς το προσφέρει ο πατήρ Νικόλαος Στάινχαρντ. Ενώ βρισκόταν στη Γκέρλα, στο κελλί του έφεραν μερικούς κρατούμενους. Εξαιτίας του συνωστισμού εκεί, οι νεοφερμένοι δεν είχαν που να κοιμηθούν, οπότε αναγκάστηκαν να παραμείνουν στους πάγκους. Ο πατήρ λυπήθηκε έναν εύσωμο και ταλαιπωρημένο απ' αυτούς. Όχι από διαταγή της χριστιανικής του συνείδησης, αλλά απ' τη φωνή της καρδιάς του. Του προσέφερε λοιπόν το κρεβάτι του, και ο ίδιος έμεινε στον πάγκο, χωρίς όμως να καταφέρει να κοιμηθεί πλέον.

«Την επόμενη νύχτα αποκοιμάμαι πολύ κουρασμένος. Και τότε, εκείνη τη νύχτα, έχω ένα θαυμαστό όνειρο, ένα όραμα. Δεν βλέπω τον Κύριο Χριστό ενσαρκωμένο, αλλά μόνο ένα τεράστιο φως – λευκό και λαμπρό – και νιώθω απέραντα ευτυχισμένος. Το φως με περιβάλλει απ' όλες τις πλευρές, είναι μια ολοκληρωτική ευτυχία, που παραμερίζει όλα τα άλλα: είμαι λουσμένος στο εκτυφλωτικό φως, επιπλέω στο φως, είμαι μέσα στο φως και αγάλλομαι. Ξέρω ότι θα διαρκεί αιώνια, είναι ένα «αι-ακίνητον» (perpetuum immobile). *Εγώ είμαι*, μου λέει το φως, όχι με λόγια, αλλά με τη μετάδοση του λογισμού. *Εγώ είμαι*: και κατανοώ με τη διάνοια και τις αισθήσεις – κατανοώ ότι είναι ο Κύριος και ότι είμαι μέσα στο φως του Θαβώρ, ότι όχι μόνο το βλέπω, αλλά και ζω μέσα του. Πάνω απ' όλα είμαι ευτυχισμένος, ευτυχισμένος, ευτυχισμένος. Είμαι, και καταλαβαίνω ότι είμαι, και μου το λέω κιάλας. Και το φως φαίνεται πιο φωτεινό από το φως και σαν αυτό να μου μιλάει και να μου λέει *ποιος είναι*. Το όνειρο μού φαίνεται πως διαρκεί πολύ, πάρα πολύ. Η ευτυχία δεν είναι μόνο διαρκής, αλλά και μεγαλώνει συνεχώς. Αν το κακό δεν έχει βάθος, τότε ούτε το καλό έχει οροφή, ο φωτεινός κύκλος διευρύνεται όλο και περισσότερο, ενώ η ευτυχία, αφού με τύλιξε σαν μετάξι, ξαφνικά αλλάζει τακτική, γίνεται σκληρή, πετάγεται, πέφτει πάνω μου σαν χιονοστιβάδα που – σαν αντιβαρύτητα – με

ανυψώνει. Μετά, πάλι, συμπεριφέρεται με άλλον τρόπο: τρυφερά, με κουνάει – και τελικά, χωρίς περιστροφές, με αντικαθιστά. Δεν είμαι πλέον. Όχι, είμαι, αλλά τόσο δυνατός που δεν με αναγνωρίζω. (Από τότε ντρέπομαι πάρα πολύ. Για ανοησίες, για κακίες, για ασχήμιες. Για λόξες. Για πονηρίες. Ντρέπομαι.)»⁵⁹

6.3.7 Άλλες μορφές αυτοθυσίας στις φυλακές. Η υπέρτατη θυσία

Αν μια τέτοια πράξη αγάπης μπορούσε να φέρει τόση ευτυχία και χάρη, πόση ανταμοιβή από τον Θεό μπορούσαν να φέρουν οι μεγάλες χειρονομίες αυτοθυσίας, χειρονομίες που αποκορυφώθηκαν πολλές φορές με την ίδια την υπέρτατη θυσία; Το να υποφέρεις για τον άλλον και να επιδιώκεις να ελαφρύνεις τον πόνο του είχε γίνει πραγματικό πρότυπο στη φυλακή, ένα ιδανικό που υιοθετήθηκε και ακολουθήθηκε από πολλούς φυλακισμένους. Δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις όπου οι κρατούμενοι αντικαθιστούσαν κυριολεκτικά ο ένας τον άλλον, όταν οι δεσμοφύλακες επέβαλλαν κάποια ποινή – ξυλοδαρμό, απομόνωση κλπ. Αυτό μπορούσε να γίνει διότι τους δεσμοφύλακες δεν τους ένοιαζε πολύ ποιον δέρνουν, το σημαντικό γι' αυτούς ήταν να δώσουν ξύλο. Μια απλή και συνηθισμένη περίπτωση στη φυλακή: σ' ένα κελλί ένας κρατούμενος διηγείται μια ταινία. Ο δεσμοφύλακας μπαίνει αιφνιδιαστικά στο κελλί, ρωτώντας ποιος διηγούνται. Ένας κρατούμενος, αλλά όχι αυτός που μιλούσε, σηκώνεται απότομα και λέει: *Εγώ!* Τον βγάζουν έξω και τον ξυλοκοπούν τόσο άγρια, ώστε τον φέρνουν πίσω πάνω σε μια κουβέρτα. Στην επιστροφή, εκείνος που είχε διηγηθεί την ταινία τον ρωτά για πιο λόγο το έκανε αυτό. *Επειδή ήσουν πιο αδύναμος, απαντάει, επειδή ξυλοκοπήθηκες πρόσφατα, επειδή εμείς σε παρακαλέσαμε να μας διηγηθείς...*⁶⁰ Η τακτική της αντικατάστασης των κρατουμένων μεταξύ τους για να γλιτώσουν ο ένας τον άλλον από βάσανα μπορούσε να πάει ακόμη πιο μακριά. Ο Ιωάννης Γαβριήλ Ογκοράνου αφηγείται την περίπτωση κάποιου που αποφάσισε να μπει στη φυλακή στη θέση του φίλου του, με τον οποίον έμοιαζε πάρα πολύ, διότι εκείνος είχε γυναίκα και παιδί, ενώ αυτός ήταν ελεύθερος⁶¹. Ομοίως, ο Βιργίλιος Μαξίμ προσπάθησε όταν τον συνέλαβαν να αντικαταστήσει τον

⁵⁹ N. STEINHARDT, *ένθ' ανωτ.*, σσ. 93-94.

⁶⁰ Πρβλ. βίντεο-συνέντευξη με τον Ραούλ Volcinschi, 32^ο λεπτό.

⁶¹ Βλ. I. G. OGĂRARU, *Brazii se frâng, dar nu se îndoiesc* [Τα έλατα σπάζουν, αλλά δεν κάμπτον], 3^{ος} τόμος, εκδ. Marineasa, Τιμισοάρα 1999, σ. 174.

Μαρίνο Ναϊντίμ, που ήταν στρατιώτης και κινδύνευε να τιμωρηθεί με θανατική ποινή. Όταν ανακαλύφθηκε, του επεβλήθη, βεβαίως, σκληρή ποινή και πλήθος ειρωνειών και εμπαιγμών από τον ανακριτή.

«Αλλά ο ανακριτής», εξηγεί αμετανόητα ο Βιργίλιος Μαξίμ, «δεν μπορούσε να αντιληφθεί την αξία αυτής της πράξης αγάπης μεταξύ μας: *Να δώσεις τη ζωή για τον αδελφό σου.*»⁶²

Αυτή την αγάπη, την υψηλότερη απ' όλες – «μείζονα ταύτης αγάπην οὐδεις ἔχει, ἵνα τις τὴν ψυχὴν αὐτοῦ θῆ ὑπὲρ τῶν φίλων αὐτοῦ»⁶³ – προσπάθησαν να κάνουν πράξη και οι φυλακισμένοι, και κάποιες φορές το έκαναν μέχρι τέλους. Είδαμε παραπάνω το παράδειγμα του Βαλέριου Γκαφένκου, και τέτοιες περιπτώσεις δεν ήταν μοναδικές. Ο μεγάλος Ρουμάνος φιλόσοφος Μίρτσεα Βουλκανέσκου επισφράγισε κι αυτός τη διδασκαλία και την πίστη του με μια πράξη τέλει αυτοθυσίας, που παρέμεινε συμβολική σ' όλη τη ρουμανική εμπειρία της φυλάκισης. Ήταν φυλακισμένος στη Ζιλάβα και, όπως συνηθιζόταν στη φυλακή, έκανε διαλέξεις πάνω σε διάφορα θέματα. Μια φορά, όμως, τον έπιασαν ενώ μιλούσε και η ποινή ήταν σκληρή: έγδυσαν εντελώς όλους που βρίσκονταν στο θάλαμο και τους έριξαν σ' ένα άδειο τσιμεντένιο κελλί. Ήταν στη μέση του χειμώνα, κι έκανε τσουχτερό κρύο. Ο μόνος τρόπος να επιβιώσεις ήταν να περπατάς συνέχεια μέσα στο κελλί, για να μην παγώσεις. Το να ξαπλώσεις ισοδυναμούσε με θάνατο. Όμως κάποια στιγμή, ένας από τους κρατούμενους – πιο νέος, αλλά και πιο άρρωστος – δεν άντεχε πια κι έπεσε στο πάτωμα. Τότε ο Βουλκανέσκου ξάπλωσε ο ίδιος στο παγωμένο πάτωμα και έβαλε επάνω του τον νεαρό, για να τον προστατεύσει. Ήταν νεότερος, δικαιολογήθηκε ο Βουλκανέσκου, κι είχε όλη τη ζωή μπροστά του, ενώ ο ίδιος ήταν προχωρημένης ηλικίας. Αν και επιβίωσε απ' αυτή την εμπειρία, ο Βουλκανέσκου αρρώστησε έπειτα σοβαρά και πέθανε στο Αϊούντ, ως μάρτυρας της αγάπης για τον αδελφό του⁶⁴.

Εξίσου διάσημη στα απομνημονεύματα της φυλακής είναι και η θυσία του πατρός Κάλτσιου για να σώσει τη ζωή του Κωνσταντίνου Οπρισάν. Όπως είδαμε, ο πατήρ Κάλτσιου είχε φυλακισθεί στην Κασίμκα της Ζιλάβα, κάτω από τη γη, μαζί με τους Κωνσταντίνο Οπρισάν, Μάρκελλο Πετρισόρ και Ιωσήφ Ιωσήφ. Με τη βοήθεια του Κωνσταντίνου Οπρισάν, άρρωστος από φυματίωση σε τελικό στάδιο, ο πατήρ Κάλτσιου

⁶² V. MAXIM, *ένθ' ανωτ.*, σσ. 62-63.

⁶³ *Ιωάν.* 15, 13.

⁶⁴ Βλ. ΠΡΕΣΒ. Ν. GREBENEA, *ένθ' ανωτ.*, σσ. 274-275.

κατάφερε να θεραπευθεί ψυχικά μετά την κόλαση των «αναμορφώσεων». Γι' αυτόν τον λόγο, έκανε τα πάντα για να σώσει ή τουλάχιστον να παρατείνει τη ζωή του ευεργέτη του. Ο πατήρ Κάλτσιου, φοιτητής τότε της ιατρικής, διηγείται με λόγια γεμάτα απλότητα πως για πολλούς μήνες φρόντιζε τον Κωνσταντίνο σαν μικρό παιδί, επειδή ήταν εντελώς ανήμπορος: τον έπλενε, τον τάιζε, τον νοσήλευε, μάλωνε με τους δεσμοφύλακες γι' αυτόν... Όταν όμως ήρθε η ώρα ο Κωνσταντίνος να φύγει για τον ουρανό, ο πατήρ Κάλτσιου έκανε μια πράξη που σοκάρισε ακόμη και τους δυο συγκρατούμενους του: χωρίς κανένα δισταγμό έκοψε τις φλέβες του χεριού του και γέμισε με αίμα μια καραβάνα. Άφησε μετά να κατέβουν τα ερυθρά αιμοσφαίρια, για να δώσει στον Κωνσταντίνο να πει την πολύ θρεπτική λέμφο. Είχε τόσο μεγάλη ανάγκη τη γεμάτη χάρη παρουσία του Κωνσταντίνου, την αγάπη που αυτός σκορπούσε γύρω του, ώστε δεν δίσταζε να προσφέρει ακόμη και το αίμα του για τον φίλο και σωτήρα του. Όμως αυτή του η πράξη δεν ήταν κάτι ξεχωριστό για τον πατέρα Κάλτσιου. Όταν αργότερα ο Μάρκελλος Πετριόρ αρρώστησε σοβαρά από δυσεντερία, ο πατήρ Κάλτσιου έκανε πολλές ημέρες απεργία πείνας, ώστε να πείσει την ηγεσία να στείλουν έναν γιατρό και να του χορηγηθούν μερικά φάρμακα. Επίσης ο ίδιος, αφού κατάφερε να θεραπεύσει τον Μάρκελλο, υπηρετώντας τον με την ίδια αφοσίωση με την οποία υπηρέτησε και τον Κωνσταντίνο, του προσέφερε για μήνες ολόκληρους το καθημερινό του ψωμί, τεράστια θυσία σ' εκείνες τις συνθήκες. Λόγω της θυσίας του, κι ο άλλος συγκρατούμενος αποφάσισε – αν και με μικρότερη θέληση – να προσφέρει στο Μάρκελλο το ψωμί του.

Εδώ πάλι βλέπουμε τον ευεργετικό ρόλο που είχαν τέτοια άτομα με ασυνήθιστη δύναμη αυτοθυσίας και προσφοράς. Διότι παρόλο που η θυσία ήταν σχεδόν καθολική στις φυλακές, ύψιστες χειρονομίες όπως αυτή του πατρός Κάλτσιου ή κάποιων άλλων σαν αυτόν είχαν τη δύναμη να αναθερμάνουν και να εμπνεύσουν κι άλλους, να τους ενθαρρύνουν σ' αυτή τη στάση της τέλει αυτοθυσίας. Όταν έβλεπες, για παράδειγμα, κάποιον όπως τον πρίγκιπα Γκίκα – άνθρωπο αξιοπρεπέστατο και άμεμπτης ηθικής, με μια αρχοντική καλλιέργεια κι ευγένεια – κάθε μέρα να κάνει τις πιο ταπεινωτικές αγγαρείες, να σφουγγαρίζει το πάτωμα ή να πλένει τον κουβά με τα περιττώματα, και να σε ικετεύει – με τρόπο που δεν μπορούσες να αρνηθείς – να του επιτρέψεις να κάνει αυτός τις αγγαρείες στη θέση σου⁶⁵, όταν έβλεπες λοιπόν τέτοια πράγματα καθημερινά, ποια θα

---

⁶⁵ G. CARAZA, *ένθ' ανωτ.*, σ. 150.

μπορούσε να είναι η στάση σου; Πώς θα μπορούσες να μείνεις ασυγκίνητος και αδιάφορος, πώς θα μπορούσες να μην προσπαθήσεις κι εσύ να πράξεις μια τέτοια εντελώς ανιδιοτελή θυσία;

6.3.8 Οι ανάργυροι γιατροί

Κλείνοντας το υποκεφάλαιο το αφιερωμένο στην αυτοθυσία, θα μιλήσουμε για μια ειδική κατηγορία κρατουμένων, που την ονομάσαμε «ανάργυροι γιατροί». Πρόκειται για εκείνους τους κρατουμένους που ήταν γιατροί ή φοιτητές ιατρικής και υπηρέτησαν τους συγκρατούμενους τους με καταπληκτική αφοσίωση, που έφθασε πολλές φορές στην τέλεια θυσία και παραμέληση του εαυτού τους. Μια κλασική και γνωστή περίπτωση είναι εκείνη του γιατρού Δημητρίου Ούτσα, φυλακισμένου στο Αϊούντ από το 1941 (απελευθερώθηκε το 1964). Μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, κατά το 1947, στο Αϊούντ ξέσπασε μια σοβαρή επιδημία τύφου. Οι κρατούμενοι πέθαιναν μαζικά, αλλά είχαν αρρωστήσει και πολλοί δεσμοφύλακες. Επειδή ο γιατρός της φυλακής δεν κατάφερε ν' αντιμετωπίσει την κατάσταση, η διεύθυνση ζήτησε από το γιατρό Ούτσα να παρέμβει και να αναλάβει τη διαχείριση της κρίσης. Οι λόγοι ήταν απλοί: ο Ούτσα ήταν εξειδικευμένος, πλήρως αφοσιωμένος στην υπηρεσία του, έκανε τα πάντα για να βοηθήσει τους αρρώστους, δεν φοβόταν μήπως αρρωστήσει ο ίδιος και, κυρίως, είχε σχέσεις με υψηλά ισταμένους από τους οποίους μπορούσε ν' αποκτήσει αποτελεσματικά φάρμακα κατά του τύφου. Είχε αρρωστήσει ο ίδιος ο υποδιευθυντής της φυλακής, ονόματι Μάρες, και υποσχέθηκε στο γιατρό να του χαρίσει την ελευθερία του, αν τον έσωζε. Ο γιατρός Ούτσα απέρριψε όμως την πρόταση, και ο μόνος όρος που έθεσε ήταν να μπορεί ελεύθερα να θεραπεύει τους κρατουμένους και να παίρνει τα απαραίτητα μέτρα εναντίον της επιδημίας⁶⁶. Η απελπιστική κατάσταση οδήγησε τη διεύθυνση της φυλακής ν' αποδεχθεί τους όρους. Πράγματι, ο γιατρός Ούτσα απέκτησε όλα τ' απαραίτητα φάρμακα επειδή είχε την άδεια να πηγαίνει ελεύθερα σε διάφορα νοσοκομεία του Κλουζ και επιστρέφοντας στο Αϊούντ, πήρε δραστικά μέτρα εναντίον της επιδημίας, την οποία εξαφάνισε μετά από λίγο καιρό. Εκτός από τους κρατούμενους, ο γιατρός θεράπευσε με την ίδια αφοσίωση και αυτοθυσία και τους

---

⁶⁶ Πρβλ. V. MAXIM, *ένθ' ανωτ.*, σσ. 132-133.

δεσμοφύλακες, καθώς και τις οικογένειές τους⁶⁷. Τόσο μεγάλη είχε γίνει η φήμη του και η εμπιστοσύνη που απέκτησε, ώστε σύντομα άρχισαν να τον καλούν σ' όλα τα νοσοκομεία του Αϊούντ και σε πολλά άλλα μέρη. Τα μέτρα που έλαβε αυτός κατά του τύφου ήταν τόσο αποτελεσματικά, ώστε αργότερα, όταν η επιδημία εξαπλώθηκε σ' ολόκληρη τη χώρα, η φυλακή του Αϊούντ είχε γίνει ένα απ' τα ασφαλέστερα μέρη. Γι' αυτό το περιστατικό σώθηκε μια δήλωση του γιατρού Ούτσα προς τη διοίκηση της φυλακής του Αϊούντ το 1962, από την οποία φαίνεται καθαρά η εσωτερική του διάθεση γι' αυτοθυσία. Σταχυολογούμε:

«Ο πρώην διευθυντής της φυλακής, Αλέξανδρος Γκουτσάν, εντυπωσιάσθηκε από το πλήθος των ευχαριστιών που έλαβε απ' όλους όσους υπηρέτησα ως γιατρός, [...] γιατί όλη η δραστηριότητά μου έγινε με βάση την απόλυτη ανιδιοτέλεια. Άσκησα ανάργυρη ιατρική, δεν πήρα ποτέ από κανέναν χρήματα ή κάποια άλλη αμοιβή, ούτε καν μικροπράγματα, σε μια εποχή που οι συνέπειες του πολέμου ήταν τόσο έντονες και φοβερές. [...] Κι όταν ο εγωισμός του ανθρώπου μέσα στη συμφορά μεγάλωσε κι έγινε τερατώδης, κι ενώ οι άνθρωποι ήταν έτοιμοι να φαγωθούν μεταξύ τους, η στάση μου θεωρούνταν κάτι καταπληκτικό. Μερικοί θεωρούσαν ότι δεν ήταν σοφό να προσφέρει κανείς όχι μόνο ιατρικές υπηρεσίες, αλλά ακόμη και φάρμακα στους φτωχότερους και ασθενέστερους. Είναι εύκολο να αντιληφθεί κανείς γιατί ο κόσμος έτρεχε κι έψαχνε έναν τέτοιο άνθρωπο, εκλιπαρώντας τον συνέχεια για βοήθεια. Πρέπει, ωστόσο, να επισημάνω ότι ο πρώην διευθυντής Γκουτσάν κι ο υφιστάμενός του, ο Μάρες, ήθελαν να μ' ανταμείψουν για το έργο της διάσωσης της Φυλακής, καθώς και για τις ευεργεσίες που έκανα έξω απ' αυτήν, με το να με απελευθερώσουν. Με ρώτησαν πριν το κάνουν, αλλά αντιμετώπισαν την άρνησή μου. Μ' αυτή την ευκαιρία δήλωσα πως ό,τι έκανα ως γιατρός πήγαζε απ' τη συνείδησή μου, την αγάπη που είχα να ευεργετώ τους

---

⁶⁷Αξίζει να σημειωθεί εδώ ένα συγκινητικό γεγονός. Ενώ υπέβαλλε σε θεραπεία μια από τις οικογένειες των δεσμοφυλάκων, ο γιατρός Ούτσα γνώρισε μια ανιψιά του, την οποία βοήθησε στα μαθήματα. Αυτή συγκινήθηκε τόσο πολύ από την καλοσύνη του γιατρού, τη φροντίδα και την προσοχή που έδινε στους αρρώστους, ώστε τον ερωτεύθηκε (τότε ο γιατρός ήταν νέος). Τον περίμενε 17 χρόνια για ν' απελευθερωθεί και να παντρευτούν. Ο γιός τους έγινε ιερέας. Βλ. V. UTA, «Am așteptat 17 ani eliberarea soțului meu» [«Περίμενα 17 χρόνια την απελευθέρωση του συζύγου μου»], *Rost*, επιμ. Ioana Alina Dida, έτος X, 106 (Φεβρουάριο 2012), 32-33.

συνανθρώπους μου. [...] Γί' αυτό και ήθελα να παραμείνω στη δύσκολή μου κατάσταση ως κρατούμενος, για να κρατήσω τη χαρά μιας προσωπικής και εκούσιας θυσίας. Ομολογώ όμως ότι, αν απέκτησα αυτή τη χαρά, αυτή καταγράφεται στην ιστορία της ζωής μου, ως μια μεγάλη εθελοντική θυσία που έκανα με τίμημα την απώλεια της υγείας μου. Ήδη στο τέλος εκείνου του έτους αρρώστησα από φυματίωση, ασθένεια που έχω μέχρι σήμερα, ως μια ευχάριστη υπενθύμιση εκείνης της εποχής.»⁶⁸

Τι λόγια, δηλωμένα στους ίδιους τους κομμουνιστές! Βεβαίως, η περίπτωση αυτή, όπου η διεύθυνση της φυλακής επιτρέπει σ' έναν κρατούμενο να θεραπεύει ελεύθερα τόσο μέσα στη φυλακή, όσο κι έξω απ' αυτήν, ήταν μοναδική και εξαιρετική. Αυτό οφείλονταν και στο γεγονός ότι οι κομμουνιστές δεν είχαν ακόμη την πλήρη εξουσία εκείνη την εποχή. Αργότερα, όπως είδαμε, η αλληλοβοήθεια των κρατουμένων θα τιμωρείται αυστηρά ως «λεγεωναρική βοήθεια» και θα θεωρείται ως σοβαρό έγκλημα αποσταθεροποίησης της κρατικής τάξης. Ως εκ τούτου, οι περισσότεροι από τους «ανάργυρους γιατρούς» των φυλακών όχι μόνο δεν πήραν κανένα μισθό για την υπηρεσία τους· αντίθετα, ο μισθός τους ήταν ύβρεις, ξυλοδαρμοί, απομόνωση και όλων των ειδών οι ποινές. Ούτε αυτές όμως ήταν ικανές να εμποδίσουν ή να σταματήσουν αυτούς τους ξεχωριστούς ανθρώπους να εκτελούν το ευλογημένο τους έργο για τους πονεμένους αδελφούς. Κι αν τα φάρμακα, οι επίδεσμοι ή οι ευνοϊκές συνθήκες για μια κατάλληλη θεραπεία έλειπαν, οι γιατροί αυτοί προσπαθούσαν να τ' αντικαταστήσουν μ' έναν καλό λόγο, μ' ένα χαμόγελο, με μια συμβουλή ή μ' οτιδήποτε μπορούσε να προσφέρει παρηγοριά και ν' απαλύνει τον πόνο. Νά ένα άλλο παράδειγμα ανάργυρων γιατρών, που μας διηγείται ο πατήρ Ιουστίνος Πίρβου:

«Εκεί, στη φυλακή, το να κάνεις κάτι για να βοηθήσεις το συγκρατούμενό σου σε έβαζε σε μεγάλο κίνδυνο. Για παράδειγμα, ήταν ένα αγόρι, ο Βασίλης Γκότζεα από τη Ντομπρότζεα. Αυτό το παιδί, λοιπόν, τριτοετής της ιατρικής, μόνο μ' αυτό ασχολούνταν: βοηθούσε τους αρρώστους και τους πονεμένους. Προσπαθούσε να βρει φάρμακα σ' ένα κελλί και να τα μεταφέρει σ' ένα άλλο, όπου τα είχαν περισσότερο ανάγκη. Αν χρειαζόταν, έμπαινε και στο κελλί όπου βρισκόταν ο άρρωστος: πρόφταινε μια στιγμή που ο δεσμοφύλακας απομακρυνόταν

⁶⁸ Βλ. το Φάκελο I 185 008, 1^{ος} τόμος, φύλλα 465-468, στο CNSAS.

μερικά μέτρα. Και για τρία ολόκληρα χρόνια δεν έγινε αντιληπτός για τη δραστηριότητά του. Έκανε όμως πράγματα που μας άφηναν άφωνους. Μόνο ο Θεός τον φύλαγε! Όλοι εμείς ήμασταν με την ψυχή στο στόμα, διότι αν τον έπιανε ο δεσμοφύλακας θα ήταν κακό για όλους, θα ήταν τρομερό. Δεν μπορούσαμε να καταλάβουμε πώς δεν τον έβλεπε κανείς, πώς περνούσε απαρατήρητος. Μέχρι που μια μέρα, κάποιος τον κατέδωσε και τον έβαλαν εφτά μέρες στη *Μαύρη*.»⁶⁹

Δεν μπορούμε να κλείσουμε αυτό το υποκεφάλαιο χωρίς να προσθέτουμε ακόμη ένα ενδεικτικό παράδειγμα «ανάργυρων ιατρών», που δείχνει και πάλι τη δύναμη των ανθρώπων αυτών να υπηρετήσουν τον πλησίον τους μέχρι και την υπέρτατη αυτοθυσία. Αυτό αναφέρεται στα απομνημονεύματα του Ιωάννη Ιανολίδη, υπό τον τίτλο «*Δαμιανός ο Λεπρός*». Θα δούμε αμέσως γιατί:

«Οι περισσότεροι νέοι από το Τίργκου-Όικνα ενδιαφέρονταν για την πίστη και έψαχναν πηγές εσωτερικής ζωής. Ο πόνος είχε λειάνει την ανθρώπινη σκληράδα και τώρα φανέρωναν μια απροσδόκητη ψυχική τρυφερότητα. Εκδηλώνονταν υψηλές πράξεις μεγαλοψυχίας και φιλότιμου. Μεταξύ των κρατούμενων γιατρών υπήρχε ένας που δεν έφευγε από το πλευρό των αρρώστων, αν δεν βεβαιωνόταν ότι είχαν ξεπεράσει την κρίση, ακόμη κι αν ο ίδιος διακινδύνευε την υγεία του. Ορισμένοι προσπάθησαν να μετριάσουν το ζήλο του, αλλά έτσι ήταν εκείνος και δεν μπορούσε ν' αλλάξει. Αυτός ο νεαρός γιατρός είχε μια αγνή ψυχή, μια παιδική ιλαρότητα, αλλά και μια βαθιά ωριμότητα σκέψης. Ήταν πάντα έτοιμος να δώσει και τη ζωή του για το συνάνθρωπο. Και μια μέρα, ακριβώς αφού ο Βαλέριος είχε τελειώσει τη διήγηση του βίου του Αγίου Δαμιανού του Λεπρού (που πήγε, από αγάπη, να φροντίσει τους λεπρούς σ' ένα νησί και αρρώστησε και ο ίδιος από λέπρα), ο γιατρός μας ήρθε να δει τους ασθενείς και με λεπτότητα είπε: *Όσοι έχουμε τρύπες στους πνεύμονες, θα πρέπει να τρεφόμεστε καλύτερα! Επομένως, είχε αποκτήσει κι αυτός τρύπα στους πνεύμονες!*»⁷⁰

---

⁶⁹ G. LUNGU CONSTANTINEANU, *ένθ' ανωτ.*, σ. 121.

⁷⁰ I. IANOLIDE, *ένθ' ανωτ.*, σ. 133. (ελλ. 130)

6.4 Η συγχώρεση και η αγάπη για τους εχθρούς στις φυλακές

Αν η αγάπη για τους πονεμένους αδελφούς, για εκείνους με τους οποίους μοιράζεσαι πιστεύω και ιδανικά, είναι στο κάτω-κάτω φυσιολογική, τα πράγματα είναι εντελώς διαφορετικά όσον αφορά την αγάπη για όσους προκαλούν τον πόνο, τα βάσανα, τους διωγμούς, για τους πιο άγριους και σκληρούς εχθρούς. Τίποτα από τη φύση μας (τουλάχιστον όπως πτώχευσε αυτή μετά το προπατορικό αμάρτημα) δεν μας παρακινεί σ' αυτό. Αντιθέτως. Ωστόσο, η αγάπη για τους εχθρούς είναι μια από τις θεμελιώδεις εντολές του Χριστού, το γνώρισμα που διαφοροποιεί τη χριστιανική μας πίστη απ' όλες τις άλλες θρησκείες. Δεν πρόκειται για συμβουλή, αλλά για εντολή. Περισσότερο δε, η τελειότητα της αγάπης στην οποία καλούμαστε οι χριστιανοί είναι ακριβώς η αγάπη για τους εχθρούς, η αγάπη για εκείνους που θέλουν το κακό μας. Ίσως αυτή η αγάπη θεωρείται κορυφαία γιατί υπερβαίνει το φυσικό του ανθρώπινου είναι (όπως παρουσιάζεται μετά τη πτώση και εκφράζεται στο νόμο της ανταπόδοσης των ίσων), αλλά και γιατί μέσω αυτής γινόμαστε όμοιοι με τον Θεό, ο Οποίος αγαπάει όλους τους ανθρώπους ίδια, καλούς ή κακούς. Μάς το λέει ο Ίδιος ο Χριστός:

«Ἦκούσατε ὅτι ἐρρέθη· ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου καὶ μισήσεις τὸν ἐχθρόν σου. Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν· ἀγαπάτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν καὶ προσεύχεσθε ὑπὲρ τῶν διωκόντων ὑμᾶς, ὅπως γένησθε υἱοὶ τοῦ πατρὸς ὑμῶν τοῦ ἐν οὐρανοῖς, ὅτι τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἀνατέλλει ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς καὶ βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους. [...] Ἔσεσθε οὖν ὑμεῖς τέλειοι ὡς ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος τέλειός ἐστιν.»⁷¹

Ακολουθώντας αυτή την εντολή, αλλά και το παράδειγμα το οποίο ο Ίδιος ο Κύριος έδωσε με την ζωή Του, οι χριστιανοί προσπάθησαν από την αρχή ν' αγαπούν όλους τους ανθρώπους, ακόμη κι εκείνους που τους έκαναν κακό και τους έδιωχναν. Οι Άγιοι Απόστολοι, στις επιστολές τους, και οι Άγιοι Πατέρες αργότερα, μας άφησαν λόγους σπάνιας ομορφιάς και

---

⁷¹ Ματθ. 5, 43-45, 48.

βάθους για την αγάπη των εχθρών. Στη νεότερη εποχή, ίσως πιο ωραία και θερμά έγραψε γι' αυτό ο Άγιος Σιλουανός ο Αθωνίτης⁷². Για παράδειγμα:

«Ο Έλεήμων Κύριος έδίδαξεν έμè δια τής χάριτος Αυτοῦ νὰ ἀγαπῶ τοὺς ἐχθρούς. Ἄνευ δὲ τής χάριτος τοῦ Θεοῦ δὲν δυνάμεθα νὰ ἀγαπῶμεν τοὺς ἐχθρούς, ἀλλὰ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἐμπνέει τὴν ἀγάπην, καὶ τότε ἡ ψυχὴ λυπεῖται εἰσέτι καὶ τοὺς δαίμονας, διότι ἐξέπεσον ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ ἀπώλεσαν τὴν ταπείνωσιν καὶ τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν Θεόν.»⁷³

Λοιπόν, αν η αγάπη για εκείνους που μας κάνουν καλό και μας παρηγορούν είναι στη φύση μας, η αγάπη για εκείνους που μας πληγώνουν προϋποθέτει μια συνειδητή αφοσίωση στη χριστιανική διδασκαλία και είναι καρπός μιας παρατεταμένης προσπάθειας και αγώνα, αδύνατη όμως χωρίς τη βοήθεια και τη χάρη του Θεού. Καθοδόν για την απόκτησή της, όμως, υπάρχουν περισσότερα σκαλοπάτια⁷⁴. Πριν απ' όλα, ουσιαστική είναι η συγχώρεση. Για ν' αγαπάς, πρέπει πρώτα να συγχωρείς. Όπως και την αγάπη, την συγχώρεση την βιώνουμε αρχικά για τον εαυτό μας, και μόνο μετά για εκείνους που συγχωρούμε. Με τη συγχώρεση, δηλαδή, εμείς οι ίδιοι αποκτούμε απελευθέρωση από το κακό και θεραπεύουμε τις πληγές της ψυχής.

Ειδικά στις φυλακές απαιτήθηκε πάρα πολλή συγχώρεση. Αν οι φυλακισμένοι κατάφεραν να βγουν χωρίς ψυχικά τραύματα ή ακρωτηριασμένοι από τα βάσανα που διήρκησαν χρόνια ατελείωτα, αυτό οφειλόταν σε μεγάλο βαθμό στη δύναμή τους να συγχωρούν. Ταυτόχρονα όμως, όλα τα δεινά της φυλακής – η άδικη κράτηση, οι άθλιες συνθήκες ζωής, οι ξυλοδαρμοί, οι ύβρεις, οι διωγμοί κι όλα τα άλλα – αποτέλεσαν μια εξαιρετική ευκαιρία να ωριμάσουν και να τελειοποιηθούν στη συγχώρεση και την αγάπη. Για να επιτευχθεί όμως αυτό χρειάστηκε μεγάλος αγώνας, βαθιά χριστιανική αφοσίωση, καθώς και μια ψυχική διαδικασία που ξετυλίχθηκε στη διάρκεια πολλών ετών (όχι μόνο πριν, αλλά και μετά την

---

⁷² Σύμφωνα και με την άποψη του J.-C. LARCHET, *Despre iubirea creștină* [Περί της χριστιανικής αγάπης], εκδ. Sophia, Βουκουρέστι 2010, σ. 179: «Σε κανέναν άλλον [από τους Αγίους Πατέρες] η αγάπη για τους εχθρούς δεν απέκτησε υψηλότερη θέση, σε κανέναν άλλον δεν αναδείχθηκε το πνευματικό της νόημα όπως στον Άγιο Σιλουανό».

⁷³ ΑΡΧΙΜ. ΣΩΦΡΟΝΙΟΣ ΣΑΚΧΑΡΩΦ, *ένθ' ανωτ.*, σ. 475.

⁷⁴ Για μια αναλυτική παρουσίαση της κλίμακας της αγάπης για τους εχθρούς, όπως εμφανίζεται αυτή στη διδασκαλία των Αγίων Πατέρων, βλ. J.-C. LARCHET, *ένθ' ανωτ.*, σσ. 65-77. Αυτός την εντοπίζει να ανέρχεται σε 26 σκαλοπάτια. Ο Άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος κάνει μια ταξινόμηση της αγάπης για τους εχθρούς σε εννιά σκαλοπάτια. Βλ. ΙΩΑΝΝΗΣ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ, *Εἰς τὸ Ματθαῖον* 18, 4, PG 57, 269-270 [ΕΠΕ 9(36), 634].

αποφυλάκισή τους, συχνά μέχρι και το θάνατο). Σ' αυτόν το δρόμο της συγχώρεσης και της αγάπης για τους εχθρούς, ο καθένας προχώρησε όσο μπόρεσε, ορισμένοι περισσότερο, άλλοι λιγότερο. Ούτως ή άλλως, οι φυλακισμένοι υιοθέτησαν σε μεγάλο βαθμό χριστιανικά την πολιτική τους κράτηση, επομένως η συγχώρεση και η αγάπη για τους εχθρούς ήταν στόχος και ιδανικό πολλών.

6.4.1 Να τιμωρήσεις για να ξεριζώσεις το κακό ή να συγχωρήσεις στ' όνομα του Χριστού;

Όμως τα πράγματα πρέπει να καθορισθούν με σαφήνεια. Το να λέμε ότι δεν ήταν εύκολο να συγχωρείς είναι πολύ λίγο: ήταν φοβερά δύσκολο να συγχωρήσεις, για παράδειγμα, εκείνον που σε βασάνιζε χρόνια ολόκληρα και που επιπλέον ήταν εκπρόσωπος μιας σατανικής ιδεολογίας. Ήταν ακόμη δυσκολότερο να ξεχάσεις όλο τον πόνο, να βρεις στην ψυχή σου γιατρεία. Και να βρεις τη δύναμη ν' αγαπήσεις όλους αυτούς τους ανθρώπους, αυτό νομίζουμε πως ξεπερνάει τα όρια της ανθρώπινης φύσης.

Το σημείο από το οποίο ξεκίνησε ο καθένας εξαρτιόταν σε μεγάλο βαθμό από το πνευματικό επίπεδο στο οποίο βρισκόταν. Οι λεγεωνάριοι, για παράδειγμα, είχαν ως θεμέλιο μια ιδεολογία που έδινε μεγάλη σημασία τόσο στο χριστιανικό στοιχείο, όσο και στην ιδέα της εκδίκησης και τιμωρίας του κακού. Φαινομενικά έχουμε μια αντίφαση, αλλά όχι στο βαθμό που φαίνεται. Όπως ο νόμος της ανταπόδοσης των ίσων στην Παλαιά Διαθήκη («ὄφθαλμὸν ἀντὶ ὄφθαλμοῦ, ὀδόντα ἀντὶ ὀδόντος»⁷⁵) δεν επεδίωκε κατ' ουσία τη νομιμοποίηση της εκδίκησης, αλλά την παύση του κακού με τον φόβο της τιμωρίας⁷⁶, έτσι και η έμφαση που έδιναν οι λεγεωνάριοι στην εκδίκηση είχε ως σκοπό τον περιορισμό και το σταμάτημα του κακού, τον αγώνα – από την σκοπιά του καλού – κατά της εξάπλωσης του κακού στην κοινωνία. Η εφαρμογή κατά γράμμα – τόσο του νόμου της ανταπόδοσης των ίσων, όσο και της ιδεολογίας των λεγεωναρίων περί αυτού – ήταν εκείνη που έφερε αποκλίσεις και υπερβολές που αποδείχτηκαν επιζήμιες για την ίδια τη χριστιανική πίστη. Ούτως ή άλλως, πολλοί από τους λεγεωνάριους ξεκίνησαν από αυτές τις θέσεις όταν μπήκαν φυλακή, και

---

⁷⁵ Δευτ. 19, 21.

⁷⁶ ΙΩΑΝΝΗΣ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ, *Εἰς τὸ Ματθαῖον* 18, 1, PG 57, 265 [EΠΕ 9(36), 622]: «[Ο παλαιὸς νόμος] τοῦτο ἐκέλευσεν, οὐχ ἵνα τοὺς ἀλλήλων ἐκκόπτωμεν ὄφθαλμούς, ἀλλ' ἵνα παρ' ἑαυτοῖς τὰς χεῖρας κατέχωμεν. Ἡ γὰρ ἀπειλή τοῦ παθεῖν τὴν ἐπὶ τὸ δράσαι ὀρμὴν διεκώλυσε.»

ορισμένοι τις κράτησαν μέχρι το τέλος. Με κάποια έννοια και μ' ένα συγκεκριμένο τρόπο εφαρμογής, αυτές οι θέσεις δικαιολογούνται κι από χριστιανικής απόψεως⁷⁷.

Παραθέτουμε παρακάτω ένα παράδειγμα ενός τέτοιου ανθρώπου, ο οποίος διατήρησε την αδιάλλακτη του στάση μέχρι το θάνατο. Δεν πρόδωσε έτσι το χριστιανικό ιδεώδες, αλλά ίσως δεν το κατανόησε στην πνευματική του πληρότητα. Πρόκειται για ένα νεαρό Βλάχο που πέθανε στο Τίργκου-Οκνα, για τον οποίον μας μιλάει ο Ιωάννης Ιανολίδε:

«Αγόρι όμορφο και σκληρό σαν τον γρανίτη. Δεν συμφωνούσε με τον τρόπο ζωής και αντίληψης του Βαλέριου. Όταν ένοιωσε ότι πλησιάζει το τέλος του, είπε: *Να εκδικηθείτε για μας! Να μην ξεχάσετε τίποτα! Να πληρώσετε για όλα όπως πρέπει! Δεν πρέπει να μισείτε, αλλά να είστε δίκαιοι και ανηλεείς! Το θηρίο της Αποκάλυψης πρέπει να καεί, να καταστραφεί, να χαθεί. Αν είστε αδύναμοι στην ψυχή με τους εγκληματίες και τους δήμιούς μας, εσείς και τα παιδιά σας θα πληρώσετε αυτό το λάθος. Έχει συσσωρευθεί στην ατμόσφαιρα τόση αδικία, τόση απιστία, τόση οργή, ώστε πρέπει να καταστραφεί, αν θέλετε να μην προκληθούν άλλα εγκλήματα και παρανομίες. Οι ψυχές μας είναι γεμάτες πληγές. Οι ίδιες να κρίνουν! Αν δεν εκδικηθείτε για την αδικία, το μίσος και τη μοχθηρία με τα οποία μας φέρθηκαν, τότε αυτά θα παραμείνουν αιώνια πάνω από το έθνος μας. Πρέπει να έχετε πολλή ψυχική ισχύ για να νικήσετε, αλλά ακόμη περισσότερη για να τιμωρήσετε. Ο Θεός θα τιμωρήσει χρησιμοποιώντας εσάς, αν είστε δίκαιοι, ακόμη και αν δε δείξετε έλεος. Μη συγχέετε τη συγχώρεση με τη δίκαιη τιμωρία. Εγώ πεθαίνω και σας παρακαλώ να εκδικηθείτε για μένα, αλλιώς δε θα έχω ησυχία στον τάφο. Ο Θεός να σας βοηθήσει! Προσευχηθείτε για μένα και συγχωρέστε με*

---

⁷⁷ «Η αδικία, όταν δεν γίνεται σ' εσένα, αλλά στον άλλον, πρέπει να καταγγεληθεί, να αποκατασταθεί, να διορθωθεί. Ο Γιώργκα: Έχεις το δικαίωμα να συγχωρείς μόνο εκείνους που έκαναν ζημιά σ' εσένα. Ο άνθρωπος, αν σκέφτεται ως χριστιανός και θέλει να συμπεριφέρεται σύμφωνα με το χριστιανικό δόγμα, μπορεί – και πρέπει – να μη λογαριάζει τις αδικίες που διαπράττονται εις βάρος του, τις προσβολές που δέχεται προσωπικά. Αλλά αν κατέχει μια θέση ευθύνης ή αν βρίσκεται σε δημόσιες θέσεις δεν έχει το δικαίωμα να επικαλείται την αρχή της συγχώρεσης για να μένει αδιάφορος και απαθής μπροστά στο κακό και να αφήνει τους αθώους βορά στα καθάρματα. Είναι το τραγικό λάθος [...] πολλών μπερδεμένων ανθρώπων που πιστεύουν πως το μην κρίνεις και ποιος είμαι εγώ να κρίνω; αναφέρονται και στις υποθέσεις της κοινότητας, της ανθρωπότητας. Εκεί είναι αλλιώς, αντίθετα: εγρήγορση; υπεράσπιση του καλού· ο βοσκός αγαπιέται από το κοπάδι του επειδή το φυλάει και θυσιάζει τη ζωή του για αυτό.» N. STEINHARDT, *ένθ' ανωτ.*, σσ. 61-62.

για τις δυσκολίες που χωρίς τη θέλησή μου σας δημιούργησα. Με βοηθήσατε με αγάπη. Αυτός είναι ο αληθινός χριστιανισμός! Μιλούσε απαθώς, χωρίς προκαταλήψεις, χωρίς εγωισμό, από την κρυσταλλένια αγνότητα μιας ψυχής που μισούσε τις παρανομίες, τα εγκλήματα και την αδικία. Έφυγε γαλήνιος.»⁷⁸

Πολλοί από τους κρατούμενους σκέφτονταν και έζησαν έτσι. Όπως είδαμε, ο πατήρ Νικόλαος Στάνχαρντ βρίσκει μια χριστιανική δικαιολογία για τέτοιες απόψεις, όταν πρόκειται για την υπεράσπιση του ποινεμένου συνανθρώπου ή της κοινωνίας γενικά, αλλά όχι κι όταν πρόκειται για την εκδίκηση του κακού που μας έγινε.

Παρόλα αυτά, υπήρξε στις φυλακές κι ένα άλλος τρόπος αντίληψης, μια άλλη πνευματική διάθεση, πολύ πιο βαθιά και πιο κοντά στο γνήσιο πνεύμα της χριστιανικής πίστης. Όπως φάνηκε από το παραπάνω απόσπασμα, και γενικά από το περιεχόμενο της διατριβής μας, ο πιο αξιοσημείωτος εκπρόσωπος αυτής της πνευματικής αντίληψης και προοπτικής ήταν ο Βαλέριος Γκαφένκου. Δεν θα επαναλάβουμε τα παραπάνω, τονίζουμε μόνο ότι ο Βαλέριος κι όσοι είχαν τη νοοτροπία του ενστερνίσθηκαν μέχρι τέλους τα λόγια του Χριστού, σε μια μαρτυρική οδό.

«Εμείς», έλεγε ο Γκαφένκου, «πρέπει να πεθάνουμε όπως οι μάρτυρες, χωρίς να διαμαρτυρηθούμε. Ο τέλειος τρόπος είναι να υποφέρεις μέχρι την τελευταία ρανίδα του αίματός σου χωρίς να χτυπάς, χωρίς να προσβάλεις.»

Όταν ο άνθρωπος, λοιπόν, αποφασίζει μέχρι θανάτου να υπακούει στις εντολές του Χριστού – και ειδικά σ' εκείνη της αγάπης για τους εχθρούς – όταν ο άνθρωπος επιλέγει ο ίδιος την αυτοθυσία, η βίαιη εκδίκηση και αντίσταση δεν έχουν πλέον καμμία θέση.

«Στον πολιτικό αγώνα έδιναν έμφαση στην τιμωρία και την εκδίκηση», γράφει χαρακτηριστικά ο Ιωάννης Ιανολίδε. «Όμως ο Βαλέριος υποστήριζε ότι η εκδίκηση ανήκει στο Θεό. Σε κανέναν δεν επιτρέπεται να επιδιώκει τη δικαίωσή του από μόνος του. Ο χριστιανός συγχωρεί, ο χριστιανός βρίσκεται με το μέρος της αγάπης, της μόνης αρετής που φέρνει την ειρήνη, της μόνης στάσης που νικάει και δε νικιέται. Εναντίον αυτής της άποψης υπήρξε ισχυρός αντίλογος κι ο Βαλέριος, προσπαθώντας να δικαιολογηθεί, έμενε όλο και πιο μόνος. Παρά ταύτα έμεινε

---

⁷⁸ I. IANOLIDE, *ένθ' ανωτ.*, σ. 150.

ακλόνητος στην πεποίθησή του και με τον καιρό πολλοί προσκολλήθηκαν δίπλα του.»⁷⁹

Μπορεί, πράγματι, εδώ να τεθεί η ερώτηση: Τι θα συμβεί αν οι χριστιανοί ανταποκρίνονταν στο κακό με καλό, αγάπη και συγχώρεση; Δεν θα άνοιγε έτσι διάπλατα η πόρτα για την εξάπλωση και την κυριαρχία του κακού στον κόσμο; Θεωρούμε ότι η απάντηση που δίνει ο Άγιος Σιλουανός σ' αυτή την ερώτηση είναι πραγματικά αποκαλυπτική και εμπνευσμένη από το Θεό:

«Ἐάν θεωρῆτε ἐπιζήμιον νὰ ἀπαντήσητε εἰς τὸν κακὸν ἄνθρωπον διὰ τοῦ ἀγαθοῦ», γράφει ο πατήρ Σωφρόνιος Σακχάρωφ εκφράζοντας τη διδασκαλία του πνευματικού του πατρός, «τότε οὗτος ἀπορεῖ πῶς, καλῶν τις ἑαυτὸν χριστιανόν, νομίζει ὅτι πρᾶξις συμφωνοῦσα πρὸς τὴν ἐντολὴν τοῦ Χριστοῦ δύναται νὰ ἐπιφέρῃ ζημίαν τινά. Αἱ ἐντολαὶ τοῦ Χριστοῦ δι' αὐτὸν ἦσαν κανὼν ἀπολύτου τελειότητος καὶ ἡ μόνη ὁδὸς πρὸς ὑπερνίκησιν τοῦ ἐν τῷ κόσμῳ κακοῦ· ὁδὸς πρὸς τὸ αἰώνιον φῶς. Ἡ τήρησις αὐτῶν δὲν δύναται εἰ μὴ νὰ εἶναι μόνον ὠφέλιμος. Ὤφέλιμος καὶ διὰ τὸν ἀκολουθοῦντα αὐτάς, καὶ δι' ἐκεῖνον ἐν σχέσει πρὸς τὸν ὁποῖον ἐκπληροῦνται. [...] Ἰερομόναχος τις εἶπεν εἰς τὸν Γέροντα ὅτι, ἐὰν ἐνεργῆ τις, ὡς οὗτος λέγει, θὰ ἀποβῆ εἰς ὄφελος τῶν ἐχθρῶν, καὶ τὸ κακὸν θὰ θριαμβεύσῃ. Ὁ Γέρον [..] εἶπεν: Πῶς δύναται τὸ πνεῦμα τοῦ Χριστοῦ νὰ λογισθῆ τὸ κακὸν οἰουδήποτε; Ἄρά γε πρὸς τοῦτο ἐκλήθημεν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ;»⁸⁰

Επανελημμένα, ο Άγιος Σιλουανός επιστρέφει στην αγάπη για τους εχθρούς, ως στην πιο αγαπημένη του διδασκαλία. Θα μπορούσαμε να πούμε πως όλο του το βιβλίο είναι ένας πραγματικός ύμνος αφιερωμένος στην αγάπη, και ειδικά στην αγάπη των εχθρών. Γι' αυτόν, η αγάπη των εχθρών είναι το ίδιο

«τὸ κριτήριον τῆς ἀληθοῦς πίστεως, τῆς γνησίας θεοκοινωνίας, τὸ γνώρισμα τῆς ἐνεργείας τῆς χάριτος.»⁸¹

Κι αυτό το βασικό κριτήριο, αυτή την ένδειξη ενέργειας της θείας χάριτος τη συναντούμε και στις ρουμανικές κομμουνιστικές φυλακές, σε μεγάλο βαθμό μάλιστα. Έχουμε εδώ μια ακόμη απόδειξη του γεγονότος ότι εκεί ενήργησε το Πνεῦμα του Θεού, ότι οι κρατούμενοι έζησαν το γνήσιο

⁷⁹ *Αυτόθι*, σ. 46.

⁸⁰ ΑΡΧΙΜ. ΣΩΦΡΟΝΙΟΣ ΣΑΚΧΑΡΩΦ, *ἐνθ' ανωτ.*, σσ. 260-261.

⁸¹ *Αυτόθι*, σ. 153.

πνεύμα του Χριστιανισμού, των Ευαγγελίων και των Αγίων Πατέρων. Κι αυτό όχι κατ' εξαίρεση ή σε μεμονωμένες περιπτώσεις, αλλά ως ένα αληθινό δίδαγμα της ρουμανικής πολιτικής κράτησης. Θα παραθέσουμε παρακάτω μερικά σχετικά παραδείγματα για να απεικονίσουμε τις διαφορετικές πλευρές της συγχώρεσης και της αγάπης για τους εχθρούς στις φυλακές.

6.4.2 Η συγχώρεση και η βοήθεια στους πρώην δικαστές

Μια χαρακτηριστική περίπτωση είναι η συγχώρεση την οποία οι κρατούμενοι έδειξαν προς τους δικαστές που τους είχαν καταδικάσει και, στη συνέχεια, κατέληξαν οι ίδιοι στη φυλακή. Έχουμε πολλές μαρτυρίες σχετικά μ' αυτό, αλλά οι σπουδαιότερες είναι εκείνες του πατρός Νικολάου Γκρεμπένεα και Βιργιλίου Μαξίμ. Όπως είδαμε παραπάνω, μεγάλος αριθμός νεαρών λεγεωνάριων συνελήφθη για πολιτικούς λόγους το 1941-1942. Οι ποινές που τους επέβαλαν ήταν σε μεγάλο βαθμό άδικες, ούτως ή άλλως δυσανάλογες της ενοχής και της ηλικίας τους. Μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και τη σταδιακή άνοδο των κομμουνιστών στην εξουσία, η πρώην πολιτική ηγεσία έπεσε σε δυσμένεια και πολλοί από τους παλιούς δικαστές καταδικάστηκαν και φυλακίστηκαν. Αντιλαμβανόμενοι ότι θα φυλακισθούν με όσους είχαν καταδικάσει άδικα, και μάλιστα με τους λεγεωναρίους που είχαν φήμη ανυποχώρητων εκδικητών, οι περισσότεροι τρώμαζαν. Όμως αυτό που συνέβη τους εξέπληξε όλους.

«Ακούγοντας πως μέσα στα κελιά είμαστε εμείς», γράφει ο πατήρ Γκρεμπένεα, «πανικοβλήθηκαν. Αυτοί μάς είχαν βάλει φυλακή. Περίμεναν εκδικήσεις. Δεν τολμούσαν να βγουν από τα κελιά. Κάθονταν με τις πόρτες κλειστές, για να μην εισβάλλουμε μέσα. Δεν είχαν στρώματα. Ο πρίγκιπας Αλέκου Γκίκας έστειλε στον δικαστή Μάτσιτσι το αχυρένιο στρώμα του, κι ο ίδιος έμεινε να κοιμάται κάτω. Ήταν μια έκπληξη. Δε θυμάμαι τώρα ποιος από μας έστειλε κι αυτός το στρώμα του σ' έναν ηλικιωμένο από εκείνους. Άλλη έκπληξη. Μετά άρχισαν ένας-ένας να ανοίγουν τα κελιά τους και να μας πιάνουν κουβέντα. [...] Τότε ο Μάρες [ο υποδιευθυντής της φυλακής] μάς είπε: *Τους έχετε εδώ, είναι οι εχθροί σας. Δεν σας εμποδίζουμε να τους ζητήσετε λογαριασμό... Αλλά κανένας δεν έκανε κάποιο βήμα εναντίον τους. [...] Κατ' αρχήν, εμείς ήμασταν χριστιανοί και*

πολλοί από μας είχαν προχωρήσει πολύ στην υιοθέτηση του χριστιανισμού. Υπήρχε όμως και κάτι άλλο: με την εκδίκηση, θα δημιουργούνταν μια κατάσταση κόλασης μεταξύ των κρατουμένων. [...] Τώρα υποφέραμε όλοι, είχαμε την ίδια ιδιότητα σαν κρατούμενοι και οι ίδιοι άνθρωποι μάς είχαν όλους φυλακισμένους. Έπρεπε να είμαστε αλληλέγγυοι. [...] Γι' αυτό, δεν τους σκοτώσαμε, ούτε τους διώξαμε, αλλά τους βοηθήσαμε.»⁸²

Ο ίδιος ο πατήρ Γκρεμπένεα μάς διηγείται ότι, μαθαίνοντας πως ο πρώην δικαστής του ήταν φυλακισμένος και άρρωστος, άρχισε να του στέλνει κρυφά την ημερήσια μερίδα γάλακτός του, βοηθώντας τον έτσι να θεραπευθεί. Λόγω της επιμονής του δικαστή να μάθει τον μυστικό του ευεργέτη, ο πατήρ πήγε να τον επισκεφθεί.

«Με αναγνώρισε κι άρχισε να κλαίει με πικρά δάκρυα. Δεν μπορούσε να ηρεμήσει.»⁸³

Το να κάνουμε καλό σ' εκείνους που μας έκαναν κακό είναι ήδη μια υψηλή βαθμίδα αγάπης προς τους εχθρούς, λένε οι Άγιοι Πατέρες⁸⁴.

«Τὸ γὰρ ἐκ διαθέσεως καλῶς ποιεῖν τοῖς μισοῦσι», γράφει ο Άγιος Μάξιμος ο Ομολογητής, «μόνης ἐστὶ τῆς πνευματικῆς τελείας ἀγάπης.»⁸⁵

Ο Άγιος Ισαάκ ο Σύρος συμβουλεύει κατά τον ίδιο τρόπο:

«Ἐπίδειξαι τὸ πλῆθος τῆς ἐλεημοσύνης σου ἐν οἷς ἀγαθοῖς ἀμείβῃ τοὺς ἀδικήσαντάς σε.»⁸⁶

Υπήρξαν όμως περιπτώσεις στις οποίες οι φυλακισμένοι προχώρησαν ακόμη περισσότερο στην αγάπη για τους εχθρούς τους. Έτσι, οι ενδείξεις καλής θέλησης προς τους πρώην εχθρούς δεν περιορίστηκαν μόνο στο να τους βοηθούν ή να τους ευεργετούν με διάφορους τρόπους· κάποτε έφθασαν μέχρι και να τους υπηρετούν με τέλεια αυτοθυσία. Είναι γνωστή η περίπτωση του Νικολάου Τσότσεα, νεαρού δασκάλου που συνελήφθη το 1941 και καταδικάστηκε σε ισόβια φυλάκιση για ένα ανύπαρκτο αδίκημα. Μετά από τα βασανιστήρια που υποβλήθηκε ανακρινόμενος, εμφάνισε νευρικές διαταραχές. Όταν αργότερα ο πρώην δικαστής του κατέληξε στη φυλακή, ο Τσότσεα πήγε σ' αυτόν και του θύμισε ποιος ήταν και για ποιον λόγο είχε καταδικασθεί.

⁸² ΠΡΕΣΒ. Ν. GREBENEA, *ἐνθ' ανωτ.*, σσ. 149-150.

⁸³ *Αυτόθι*, σ. 159.

⁸⁴ Βλ. J.-C. LARCHET, *ἐνθ' ανωτ.*, σ. 79, όπου θεωρείται το εικοστό τρίτο σκαλοπάτι.

⁸⁵ ΜΑΞΙΜΟΣ Ο ΟΜΟΛΟΓΗΤΗΣ, *Κεφάλαια περί αγάπης* 2, 49, PG 90, 1000-1001 [ΕΠΕ-Φ 14, 236].

⁸⁶ ΙΣΑΑΚ Ο ΣΥΡΟΣ, *Λόγοι Ασκητικοί*, 56, 10 [ΕΠΕ-Φ 8B, 336].

«- Μη..., μη..., συγχώρεσέ με..., μη με σκοτώσεις. Ήρθες να με σκοτώσεις..., άρχισε να φωνάζει απεγνωσμένα ο συνταγματάρχης.

- Όχι, δεν ήρθα να σε σκοτώσω, γιατί εσύ είσαι ήδη νεκρός. Ήρθα να σε αναστήσω. Ήρθα να σου δείξω τη διαφορά μεταξύ της δικής σου συνείδησης και της δικής μας, οι οποίοι είμαστε θύματα κατηγορούμενα για εγκλήματα και αδικήματα που ούτε κάναμε, ούτε μπορούσαμε να κάνουμε. Ήρθα να σου δείξω ότι ο σημερινός πόνος είναι ευκαιρία να εξιλεωθείς για τις παρανομίες σου, ευκαιρία που σου προσφέρει ο Θεός, στον Οποίον δεν πίστεψες και τον Οποίον χλεύασες, νομίζοντας ότι είστε παντοδύναμοι σ' αυτό το έθνος.

Κι ο Θεός έδειξε ένα σημάδι. Ο Τσότσεα τού έστειλε σχεδόν καθημερινά ένα κομμάτι ψωμί ή μια μερίδα φαγητό. Όταν ο Μάνεα αρρώστησε, ο Τσότσεα μετακόμισε στο κελλί του για να φροντίζει τις γεμάτες σκουλήκια πληγές του. Επειδή οι δεσμοφύλακες αηδίαζαν, μόνο ο Τσότσεα τον φρόντισε μέχρι που πέθανε, φαγωμένος από σκουλήκια όπως ο Ηρώδης.»⁸⁷

Το ίδιο πράγμα μάς περιγράφει για την περίπτωση του και ο Ιωάννης Ιανολίδε. Τα λόγια του είναι απλά και ανεπιτήδευτα, κρύβουν όμως μια τεράστια δύναμη συγχώρεσης κι ένα εντυπωσιακό ψυχικό μεγαλείο.

«Φρόντισα τον στρατηγό πρόεδρο του στρατιωτικού δικαστηρίου που με καταδίκασε. Αφού είχε υπηρετήσει τα αφεντικά, τον έριξαν κι αυτόν στη φυλακή. Εγώ του έκλεισα τα μάτια.»⁸⁸

Έτσι, κάποιοι αξιώθηκαν όχι μόνο να βοηθήσουν ή να κάνουν καλό σ' εκείνους που τους είχαν κάνει κακό, αλλά ακόμη και να τους υπηρετήσουν πρόθυμα μέχρι το θάνατο, αποδεικνύοντας τις διαστάσεις της πνευματικής τους δύναμης και τη βαθιά χριστιανική τους αφοσίωση. Με όλα αυτά, προκάλεσαν έναν πραγματικό σεισμό στις καρδιές των εχθρών τους, οι οποίοι αρκετές φορές συγκινήθηκαν τόσο πολύ, ώστε άλλαξαν εντελώς ζωή. Η συγχώρεση και η αγάπη των εχθρών αποδείχτηκαν πραγματικά εργαλεία με τα οποία ο Θεός ανέστησε πνευματικά ανθρώπους όχι μόνο ξένους προς την πίστη, αλλά ακόμη και εχθρούς της. Βρίσκουμε εδώ εμφανή παραλληλισμό με τους βίους των παλαιών μαρτύρων, οι οποίοι με το θάρρος, την καλοσύνη και την αγάπη τους

---

⁸⁷ V. MAXIM, *ένθ' ανωτ.*, σ. 121.

⁸⁸ I. IANOLIDE, *ένθ' ανωτ.*, σ. 18.

κατέκτησαν ψυχικά τους βασανιστές τους⁸⁹. Μια τέτοια περίπτωση στις ρουμανικές φυλακές διηγείται ο πατήρ Νικόλαος Στάινχαρντ. Πρόκειται για το θάνατο του Ένε Φιλιπέσκου, σοσιαλιστή πολιτικού που φυλακίσθηκε από τους κομμουνιστές (αφού οι σοσιαλδημοκράτες βοήθησαν τους κομμουνιστές να πάρουν την εξουσία, αυτοί απαλλάχτηκαν από εκείνους ρίχνοντας τους στη φυλακή):

«Στο Τίργκου-Όκνα, φυλακή-σανατόριο φυματικών πολιτικών κρατουμένων μέχρι το 1956, ο Φιλιπέσκου είχε δηλώσει τις σοσιαλιστικές και αθεϊστικές του πεποιθήσεις σ' ένα θάλαμο νεαρών λεγεωνάριων. Χειροτέρευε συνεχώς – η αρρώστια εξελισσόταν γρήγορα – και υπέφερε έντονα μέχρι που πέθανε (η αναπνοή του είχε γίνει φοβερά βασανιστική). Με τόση καλοσύνη, προσοχή και αυταπάρηση του συμπεριφέρθηκαν οι νεαροί λεγεωνάριοι, τόσο σεβασμό έδειξαν στο μεγαλύτερό τους, που τελικά του μαλάκωσαν την καρδιά. Πριν πεθάνει, ο Φιλιπέσκου αγκάλιασε – με μεγάλη δυσκολία, διότι κάθε αναπνοή του ήταν ένας σπασμός – εκείνον που τον υπηρέτησε με ιδιαίτερη αφοσίωση, έπειτα όλους τους άλλους, εξομολογήθηκε στον πατέρα Τόντεα και κοινώνησε.»⁹⁰

6.4.3 Η ευγνωμοσύνη προς τους διώκτες

Στην οδό της χριστιανικής τους τελειοποίησης, ορισμένοι κρατούμενοι έφθασαν στο σημείο όχι μόνο να μην κρατούν κακία στους δικαστές τους, αλλά ακόμη και να τους ευγνωμονούν. Ένωθαν ευγνώμονες για τη δυνατότητα που τους είχαν δώσει να υποφέρουν για την πίστη τους στο Χριστό, ευγνώμονες για την ευκαιρία αγιοποίησης, για όλα τα πνευματικά δώρα που η φυλακή μπορούσε να χαρίσει σ' εκείνους που ήξεραν να επωφεληθούν.

---

⁸⁹ Βλ. για παράδειγμα στο Βίο του Μεγαλομάρτυρα Χαράλαμπου: «Σας ευχαριστώ, παιδιά μου, που μου βασανίζετε το σώμα. Μ' αυτό που κάνετε, μου χαρίζετε την ευτυχία της ψυχής και την ατελείωτη χαρά της Βασιλείας του Θεού. [...] Όλοι όσοι τον βλέπανε[...] δεν μπορούσαν να καταλάβουνε ποιο ήτανε εκείνο που μέσα σ' αυτόν τον μεγάλο πόνο, έδιδε στον Μάρτυρα τόση δύναμι και τόση ευτυχία. Δύο μάλιστα δήμιοι, που τον γδέρνανε, ο Πορφύριος και ο Βάπτως, όταν είδανε την υπομονήν του Μάρτυρος, για να κερδίση την Βασιλεία του Θεού, πιστέψανε. Πετάξανε τα μαχαίρια και φωνάξανε: *Είμαστε και ημείς Χριστιανοί!*» ΑΡΧΙΜ. ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΒΑΣΙΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ο Άγιος Χαράλαμπος*, Βίοι Αγίων 22, εκδ. «Ορθοδόξου Τύπου», Αθήνα 2010, σ. 13.

⁹⁰ N. STEINHARDT, *ένθ' ανωτ.*, σσ. 132-133.

«Δεν είναι πρώτη φορά που έχω την πεποίθηση ότι θα έπρεπε να αγαπήσουμε περισσότερο τους διώκτες μας», γράφει ο πατήρ Λίβνο Μπρίνζας, «επειδή μέσω αυτών ενεργεί το μυστικό θέλημα του Θεού, που μάς δίνει τη δυνατότητα – με το διωγμό που μας επιβάλλεται – να αποδεχθούμε και να υπομείνουμε τις άδικες θλίψεις. Αυτή η ηθική στάση μάς φέρνει πιο κοντά στο Χριστό.»⁹¹

Το ίδιο διδάσκουν και οι Άγιοι Πατέρες, όταν μας προτρέπουν να βλέπουμε τους διώκτες μας σαν αληθινούς ευεργέτες, σαν τους μεγαλύτερους μάλιστα ευεργέτες, διότι μας δίνουν την ευκαιρία να καθαρισθούμε από αμαρτίες, να ασκήσουμε την υπομονή, να αποκτήσουμε συγχώρεση και αγάπη, να υποφέρουμε για τον Χριστό⁹². Για παράδειγμα, ο αββάς Ζωσιμάς συμβουλεύει:

«Ἐὰν λάβεις νόημα θλίψαντός σε ἢ ζημιώσαντος ἢ λαιδορήσαντος ἢ πᾶν ὅτιοῦν κακὸν ποιήσαντος [...] ὀφείλεις μεμνησθαι αὐτοῦ ὡς ἱατροῦ πεμφθέντος σοι ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ· χρεωστεῖς ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ παθεῖν καὶ ὀφείλεις ἔχειν αὐτὸν ὡς εὐεργέτην.»⁹³

Σχετικά μ' αυτό, ενδεικτικός είναι ένας διάλογος που έγινε στην Ασφάλεια μεταξύ του πατρός Γερασίμου Οχάμπα και του ανακριτή του. Ο διάλογος φαίνεται να έρχεται πραγματικά από τα παλιά μαρτυρικά πρακτικά, όπου οι μάρτυρες ευχαριστούσαν εκείνους που τους βασάνιζαν για την ευκαιρία να υποφέρουν για τον Χριστό και ταυτόχρονα προσεύχονταν για τη σωτηρία και τη συγχώρεσή τους. Στην προκειμένη περίπτωση, ο πατήρ Γεράσιμος είχε καταδικασθεί σε θάνατο διότι φιλοξένησε στη μονή του τους αντάρτες που πολεμούσαν στα βουνά. Σ' αυτή την κατηγορία, ο πατήρ απάντησε ότι τους φιλοξένησε σύμφωνα με την εντολή του Χριστού, που μας επιτάσσει να κάνουμε καλό και να

---

⁹¹ ΠΡΕΣΒ. L. BRÂNZAȘ, *ἐνθ' ανωτ.*, σσ. 277-278.

⁹² Βλ. για παράδειγμα τη θαυμάσια Προσευχή για τους εχθρούς του ΑΓΙΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΒΕΛΙΜΠΟΒΙΤΣ, στο βιβλίο του, *Rugăciuni pe malul lacului* [Προσευχές στην όχθη της λίμνης], εκδ. Anestis, Βουκουρέστι 2006, σσ. 160-162. Στα ελληνικά, βλ. <http://impantokratoros.gr/2D3A5CCC.el.aspx>.

⁹³ ΑΒΒΑΣ ΖΩΣΙΜΑΣ, *Κεφάλαια ωφέλιμα*, 3, 1, PG 78, 1684 [ΕΠΕ-Φ 12, 136]. Βλ. και ΓΕΡΟΝΤΑΣ ΠΑΪΣΙΟΣ ΑΓΙΟΡΕΙΤΗΣ, *Λόγοι Α', Με πόνο και αγάπη για τον σύγχρονο άνθρωπο*, Ιερόν Ησυχαστήριον Ευαγγελιστής Ιωάννης ο Θεολόγος, Σουρωτή Θεσσαλονικής 1998, σ.91: «Νὰ βλέπουμε αὐτὸν ποὺ μᾶς ἀδικεῖ ὡς ἕναν μεγάλο εὐεργέτη μας, ποὺ κάνει για μᾶς καταθέσεις στὸ Ταμιευτήριό τοῦ Θεοῦ. Μᾶς κάνει πλούσιους αἰώνια. Μικρὸ πράγμα εἶναι αὐτό; Τὸν εὐεργέτη μας δὲν τὸν ἀγαποῦμε; Δὲν τοῦ ἐκφράζουμε τὴν εὐγνωμοσύνη μας; Ἔτσι καὶ αὐτὸν ποὺ μᾶς ἀδικεῖ νὰ τὸν ἀγαποῦμε καὶ νὰ τὸν εὐγνωμονοῦμε, γιατί μᾶς εὐεργετῆ αἰώνια.»

βοηθούμε όλους τους ανθρώπους, ανεξάρτητα από την πίστη ή την κατάσταση τους, ακόμη και τους εχθρούς μας.

«- Όπα, σιγά-σιγά, οσιότατε!», ήρθε η χλευαστική απάντηση του ανακριτή. «Δε σου αρέσει ούτε καν να μας βλέπεις. Δε χρειάζεται να μας πεις με πόση αγάπη μάς κοιτάζεις. Μας μισείς, παπά! Μας μισείς με όλη την καρδιά σου. Θέλεις να μας πεις πώς σου αρέσει που σε ρίξαμε φυλακή, που έλαβες δίκαια την θανατική ποινή;

- Αυτό δεν είναι αλήθεια, κύριε αξιωματικέ. Δε σας μισώ, αντιθέτως, σας είμαι ευγνώμων. Δε φαντάζεστε πόσο καλό μου κάνατε. Μου δώσατε τη μεγαλύτερη ευχαρίστηση της ζωής μου. Εγώ, ο ανάξιος, ο αμαρτωλός, κλήθηκα να υποφέρω για το Χριστό, να Τον βοηθήσω να κουβαλήσει το Σταυρό Του. Ακόμη μια φορά σας λέω ότι δε σας μισώ κι ότι προσεύχομαι κάθε μέρα να σας μαλακώσει ο Θεός την καρδιά, να σας συγχωρήσει όλες τις αμαρτίες και να κατευθύνει τα βήματά σας στη σωτηρία.»⁹⁴

Ίσως πιο εντυπωσιακό και πιο συγκινητικό όσον αφορά την ευγνωμοσύνη προς τους διώκτες είναι το παράδειγμα του γιατρού Κωνσταντίνου Μπάνου, ο οποίος μετά την αποφυλάκισή του πήγε στο σπίτι του πρώην δικαστή του για να τον ευχαριστήσει για την ποινή που του επέβαλε:

«[Ο γιατρός Μπάνου] είχε κάνει πολλά χρόνια φυλακή, στη διάρκεια των οποίων τα χριστιανικά του συναισθήματα είχαν γίνει βαθύτερα και η εφαρμογή των εντολών του Κυρίου η ίδια η συμπεριφορά του. Κάθε φορά προσευχόταν στο Θεό και για εκείνον που τον είχε δικάσει, γιατί έλεγε ότι χάρη σ' αυτήν την καταδίκη ήταν τώρα ευτυχισμένος. Πλησίαζε το τέλος της φυλάκισής του. Είχε καταφέρει με μεγάλη δυσκολία να μάθει που κατοικεί ο συνταγματάρχης που τον καταδίκασε και [...], όταν βγήκε από τη φυλακή, δεν πήρε πρώτα το δρόμο για το σπίτι του, αλλά πήγε κατευθείαν στο σπίτι του άδικου δικαστή του. Κύριε συνταγματάρχα, απευθύνθηκε στον ηλικιωμένο συνταξιούχο, ήρθα κατευθείαν από τη φυλακή σ' εσάς για να σας ευχαριστήσω. Είμαι εκείνος που καταδικάσατε πριν πολλά χρόνια, και σας είμαι

---

⁹⁴ N. CĂLINESCU, *Preambul pentru camera de tortură* [Προετοιμασία για το θάλαμο βασανιστηρίων], εκδ. Marineasa, Τιμισοάρα 1994, σσ. 35-36. Βλ. παραπάνω υποσ. 89, σσ. 424-425.

ευγνώμων διότι, στη φυλακή που με στείλατε, βρήκα το Θεό! Απλώσε το χέρι στο συνταγματάρχη, παρόλο που εκείνος είχε πανικοβληθεί, και μετά έφυγε για την οικογένειά του. Είμαι σίγουρος ότι με πέρασε για τρελλό, ολοκλήρωσε χαμογελώντας την εντυπωσιακή αφήγησή του ο γιατρός Μπάνου. [...] Αυτός είχε φθάσει σε τέτοιο βαθμό πνευματικής ανόδου, ώστε είχε αποκτήσει το χάρισμα των δακρύων. Όταν άρχισε να προσεύχεται δίπλα σε κάποιον ετοιμοθάνατο στο Τίγκου-Όκνα, ποταμοί δακρύων συνόδευαν την ικεσία του στο Θεό. Δεν ήταν μια παροδική έξαρση της συμπόνιας του για εκείνον που υπέφερε, αλλά, όπως αναφέρεται στη Φιλοκαλία, ένα θείο δώρο, με το οποίο ελάχιστες ψυχές είναι προικισμένες: το χάρισμα των δακρύων.»⁹⁵

6.4.4 Η αγάπη για τους εχθρούς – καρπός και πηγή χάριτος

Τα παραπάνω αποσπάσματα περιέχουν έννοιες μεγάλης σημασίας. Πρώτον, αποδεικνύουν για άλλη μια φορά την αυθεντικότητα και το βάθος της πνευματικής ζωής στις κομμουνιστικές φυλακές. Η βοήθεια σ' εκείνους που σου έκαναν κακό και η προσευχή γι' αυτούς, η δύναμη όχι μόνο να τους συγχωρείς, αλλά και να τους είσαι ευγνώμων, αποτελούν μαρτυρίες μιας σπάνιας πνευματικής τελειότητας. Η αγάπη και η συγχώρεση των εχθρών είναι επιστέγασμα των αρετών, κορυφή στην οποία φθάνει κανείς μόνο με μεγάλη προσπάθεια. Άλλωστε, η αγάπη για τους εχθρούς ξεπερνάει τη δύναμη της «πεπτωκυΐας» ανθρώπινης φύσης, είναι υπερφυσική, αν και τη λάβαμε από τον Χριστό ως εντολή. Ακριβώς γι' αυτό το λόγο αποτελεί το κορυφαίο και ανώτερο σκαλοπάτι της πνευματικής ζωής. Κι επειδή είναι υπερφυσική, η αγάπη για τους εχθρούς είναι πρώτα απ' όλα καρπός της χάριτος του Αγίου Πνεύματος, χωρίς την οποία αυτή είναι αδύνατη. Θα το επιβεβαιώσουμε αυτό με τα λόγια του αγαπημένου μας Αγίου Σιλουανού, τον οποίο αναφέραμε τόσες φορές εδώ και ο οποίος επιστρέφει επανειλημμένα σε μια ουσιαστική αλήθεια: ότι ο άνθρωπος δεν μπορεί να αγαπάει τους εχθρούς του χωρίς τη βοήθεια του Αγίου Πνεύματος και, αντίστροφα, ότι η αγάπη για τους εχθρούς μαρτυρεί μια μεγάλη θεία χάρη.

---

⁹⁵ F. STREJNICU, *ένθ' ανωτ.*, σσ. 69-70.

«Κύριε, Σὺ ἔδωκας εἰς ἡμᾶς ἐντολήν νὰ ἀγαπῶμεν τοὺς ἐχθρούς, ἀλλὰ τοῦτο ὑπερβαίνει ἡμᾶς τοὺς ἁμαρτωλοὺς, ἐὰν δὲν εἶναι μεθ' ἡμῶν ἡ χάρις Σου.»⁹⁶

Ἦ:

«Ἡ πρὸς τοὺς ἐχθρούς ἀγάπη δὲν εἶναι δυνατὴ, εἰ μὴ μόνον διὰ τῆς χάριτος τοῦ Ἁγίου Πνεύματος.»⁹⁷

Και σε ἄλλο σημείο:

«Ὅταν δὲ ἀγαπᾷς τοὺς ἐχθρούς, τότε γινώριζε ὅτι μεγάλη εἶναι ἡ χάρις, ἥτις ζῆ ἐντός σου.»⁹⁸

Επομένως, μέσα σ' αὐτοὺς τοὺς ανθρώπους που συγχωρούσαν, βοηθούσαν και αγαπούσαν τοὺς ἐχθροὺς τοὺς, νιώθοντας ἀκόμη κι ευγνωμοσύνη πρὸς ἐκείνους, κατοικούσε μια μεγάλη θεία χάρις, τὴν ὁποία ἀπέκτησαν με τὴν πλήρη προσήλωση στο Χριστό, με μια ζωὴ ἀφιερωμένη σ' Αὐτόν και σφραγισμένη ἀπὸ ἀμέτρητες μάχες και θλίψεις. Ὅμως ἡ ἀγάπη γιὰ τοὺς ἐχθροὺς δὲν ἦταν μόνο γινώρισμα μεγάλης χάρις, ἀλλὰ ἐγένε και αἰτία πρόσθετης θείας ευλογίας. Κι αὐτό, ἐπειδὴ ἡ ἀγάπη δὲν εἶναι μόνο ἔργο τῆς χάρις, ἀλλὰ προϋποθέτει και τὴ συνεργασία και τὴν προσπάθεια τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ὁποία ανταμείβεται ἀπὸ το Θεό.

«Εἶναι μέγα ἔργον ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ νὰ προσεύχηται τις δι' ἐκείνους, οἵτινες ἀδικοῦν και προσβάλλουν αὐτόν», γράφει ὁ Ἅγιος Σιλουανός. «Ἐνεκα τούτου ὁ Κύριος θὰ δώσῃ εἰς αὐτόν τὴν χάριν και θὰ γνωρίσῃ διὰ Πνεύματος Ἁγίου τὸν Κύριον, και τότε χάριν Αὐτοῦ θὰ ὑπομένῃ μετὰ χαρᾶς πάσας τὰς θλίψεις, και θὰ δώσῃ εἰς αὐτόν ὁ Κύριος ἀγάπην πρὸς ὅλον τὸν κόσμον, και θὰ ἐπιθυμῇ ὀλοψύχως τὸ καλὸν πρὸς πάντας και θὰ προσεύχηται δι' ὅλους, ὡς διὰ τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν.»⁹⁹

Ὁ Ζαν Κλωντ Λαρσέ θεωρεῖ «εντελῶς νέα» τὴ διδασκαλία τοῦ Ἁγίου Σιλουανού ὅτι

«ἐκεῖνος που προσεύχεται γιὰ τοὺς ἐχθροὺς τοῦ λαμβάνει τὴν χάρις τῆς ἀδιάλειπτης προσευχῆς.»¹⁰⁰

Ἡ διδασκαλία τοῦ Ἁγίου μπορεῖ να εἶναι νέα, ἀλλὰ παραπάνω εἶδαμε πως ἐκπληρώθηκε και βιώθηκε και ἀπὸ το γιαιτρό Μπάνου. Χάρις στὴν ἔλλειψη κακίας πρὸς ἐκείνον που τον εἶχε καταδικάσει, χάρις στὴ δύναμή

⁹⁶ ΑΡΧΙΜ. ΣΩΦΡΟΝΙΟΣ ΣΑΚΧΑΡΩΦ, ἐνθ' ανωτ., σ. 357.

⁹⁷ Αὐτόθι, σ. 405.

⁹⁸ Αὐτόθι, σ. 475.

⁹⁹ Αὐτόθι, σ. 405.

¹⁰⁰ J.-C. LARCHET, ἐνθ' ανωτ., σ.196.

του να αγαπάει και να συγχωρεί, ο Θεός του δώρισε – όπως είδαμε – τη χάρη να προσεύχεται με δάκρυα για εκείνους που υπέφεραν. Και δεν πρόκειται για τίποτε άλλο – όπως έγραψε αυτός που τον γνώρισε προσωπικά – παρά για το ίδιο το χάρισμα των δακρύων, στο οποίο αναφέρονται οι Άγιοι Πατέρες της Φιλοκαλίας.

Ένα άλλο ωραίο παράδειγμα από τις φυλακές, στο οποίο η θεία χάρη ξεχειλίζει την ψυχή ως αποτέλεσμα της συγχώρεσης και της αγάπης, το βρίσκουμε στον πατέρα Νικόλαο Στάινχαρντ. Η πράξη που περιγράφει είναι πολύ πιο «ασήμαντη», όμως ο Θεός δεν είναι λιγότερο γενναιοδωρός. Κι αυτό, επειδή ο Θεός δεν μετράει το «μέγεθος» της πράξης, αλλά την πρόθεση με την οποία γίνεται. Πρόκειται για ένα περιστατικό που έλαβε χώρα στην αρχή της κράτησης. Ο πατήρ Νικόλαος Στάινχαρντ, Εβραίος που είχε πρόσφατα κρυφά βαπτισθεί, στριμώχθηκε σ' ένα φορητό δίπλα στο λεγεωνάριο Σάντου Λαζαρέσκου. Μετά τις πρώτες στιγμές έντασης, εφόσον οι λεγεωνάριοι και οι Εβραίοι θεωρούνταν κατ' αρχήν εχθροί, ακολουθεί κάτι όντως σαγηνευτικό:

«Έτσι στριμωγμένοι όπως ήμασταν, [ο Σάντου] μου μίλησε αμέσως. Μου λέει ότι λυπάται ειλικρινά που υπήρξε λεγεωνάριος, μου ζητάει συγγνώμη: μήπως σιχαίνομαι να κάτσω μαζί του, και μάλιστα τόσο στριμωγμένοι που είμαστε; Δεν με πιάνει τρόμος; Πριν καλά-καλά τελειώσει αυτά τα λόγια, η οροφή είχε ανοίξει μαζί της και το γαλάζιο του ουρανού. Του απαντώ ότι δεν καταλαβαίνω γιατί μου μιλάει για συγχώρεση, και αν το θέτει έτσι, του ζητώ κι εγώ συγγνώμη, επειδή είμαι Εβραίος και αναγκάζεται να είναι κολλημένος δίπλα μου· του λέω ότι όσον αφορά την ενοχή, ένοχοι είμαστε όλοι. Του προτείνω, μια που ζητήσαμε αμοιβαία συγγνώμη, να συμφιλιωθούμε, να αγκαλιασθούμε, να μιλάμε στον ενικό. Στο φως της λάμπας του φορητού-φυλακής αλληλοασπαζόμαστε και – θεωρώντας ανύπαρκτο το αίσθημα του γελοίου – βιώνουμε ξαφνικά και άφθονα, κάτω απ' το γαλάζιο ουρανό, εκείνη την ανεκδιήγητη ευτυχία –μπροστά στην οποία κάθε ποτό, κάθε ερωτισμός, κάθε παράσταση, κάθε φαγητό, κάθε ανάγνωσμα, κάθε ταξίδι, κάθε επιτυχία σε εξετάσεις, κάθε επίσημο αξίωμα φαντάζει μηδαμινό, σκόνη και στάχτη, πλάνη, κενό, ερημιά, χαλκός ήχων ή κύμβαλον ἀλαλάζον – ευτυχία που συνεπάγεται με την εκπλήρωση μιας πράξης σύμφωνης με τις θείες επιταγές. Κύματα χαράς μας

κατακλύζουν, μας πλημμυρίζουν, μας κυριεύουν. Ρωτάω τον Σάντου – κι αν αντιγράψω τον Άγιο Σεραφείμ του Σάρωφ στην σκηνή με τον Μοτοβίλωφ στο δάσος, το κάνω ακούσια – αν δεν βλέπει κι αυτός στα χείλη μου το χαμόγελο που διακρίνω εγώ στα δικά του: το χαμόγελο της ησυχίας που προέρχεται από τις άκτιστες ενέργειες. Διότι στη στενή μας γωνία χώρεσαν δίπλα μας κι ο Γρηγόριος ο Παλαμάς, μη συνυπολογιζομένου του Αγίου Σεραφείμ και του Νικολάου Μοτοβίλωφ.»¹⁰¹

6.4.5 Η προσευχή για τους εχθρούς φέρνει αγάπη και είναι καρπός της

Όπως η χάρη προηγείται της αγάπης για τους εχθρούς, αλλά και έπεται αυτής, έτσι συμβαίνει και με την προσευχή: αυτή γεννάει την αγάπη, αλλά και γεννιέται από την αγάπη. Στην αρχή, ο άνθρωπος προσεύχεται για εκείνους που του κάνουν κακό προκειμένου να μην πληγωθεί η καρδιά του, να προστατευθεί από όλα τα αρνητικά συναισθήματα που θέλουν να εισχωρήσουν στην ψυχή του: πόνος, θυμός, κακία, επιθυμία για εκδίκηση, μίσος κ.λπ. Ως εκ τούτου, όταν ο άνθρωπος προσεύχεται για τους εχθρούς του, στην πραγματικότητα προστατεύει τον εαυτό του, αγωνίζεται για την υγεία της ψυχής του, πασχίζει για τη συγχώρηση.

«Διὰ τὴν ψυχικὴν εἰρήνην», γράφει ο Άγιος Σιλουανός, «ὀφείλει ἀγαπᾶ ἐκεῖνον, ὅστις προσέβαλεν αὐτήν, καὶ εὐθύς νὰ προσεύχηται ὑπὲρ αὐτοῦ.»¹⁰²

Χρειάζεται προσπάθεια σ' αυτές τις στιγμές· ο άνθρωπος πρέπει να αναγκάσει την καρδιά του να διαλέξει το καλό και την αγάπη, να μην αφήσει τον εαυτό του να κυριευθεί από το κακό. Και αυτό γίνεται κυρίως με την προσευχή. Προσευχόμενος για εκείνον που του έκανε κακό, ο άνθρωπος δείχνει ότι διαλέγει να παραμείνει στην αγάπη, ότι θέλει να ελέγξει την παρόρμηση της ψυχής του για θυμό και εκδίκηση. Για τον άνθρωπο, αυτό είναι αδύνατο, αλλά ο Θεός απαντάει σε μια τέτοια προσευχή και καλύπτει την ανθρώπινη αδυναμία με τη χάρη Του. Έτσι, σιγά-σιγά γεννιέται στην ψυχή η αγάπη προς τους εχθρούς. Και όσο περισσότερο πληθαίνει αυτή η αγάπη, τόσο η προσευχή πηγάζει πιο θερμή από την ψυχή του ανθρώπου για όσους τον βρίζουν και τον διώκουν. Και

¹⁰¹ N. STEINHARDT, *ἐνθ' ανωτ.*, σσ. 57-58.

¹⁰² ΑΡΧΙΜ. ΣΩΦΡΟΝΙΟΣ ΣΑΚΧΑΡΩΦ, *ἐνθ' ανωτ.*, σσ. 518-519.

όσο η προσευχή πηγάζει πιο θερμή, τόσο και η αγάπη ξεπηδάει πιο φλογερή, αφού δεν έχει τέλος. Τώρα πλέον, η προσευχή πηγάζει από μια παρόρμηση της καρδιάς και ο άνθρωπος δεν την κάνει πια για τον εαυτό του, ως προστασία, αλλά ειδικά για τους εχθρούς, ζητώντας με δάκρυα το έλεος του Θεού για εκείνους, ώστε ο Κύριος να τους φωτίζει, να τους βοηθάει, να τους αποτρέπει από τις οδούς της απώλειας και να τους σώζει από την εξουσία του πονηρού.

Σ' αυτή την πορεία, λοιπόν, η προσευχή είναι συνεχώς συνυφασμένη με την αγάπη – ως μητέρα, αλλά και ως κόρη της – σ' ένα τέτοιο βαθμό που αυτές οι δυο δε μπορούν σχεδόν να διαχωριστούν. Αυτή τη στενή σχέση μεταξύ προσευχής και αγάπης τη συναντούμε σε όλη τη διδασκαλία των Πατέρων. Ο Άγιος Ισαάκ ο Σύρος, για παράδειγμα, γράφει:

«[Ο ἐλεήμων] καὶ ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν τῆς ἀληθείας καὶ ὑπὲρ τῶν βλαπτόντων αὐτὸν ἐν πάσῃ ὥρᾳ εὐχὴν μετὰ δακρῶν προσφέρει, τοῦ φυλαχθῆναι αὐτοὺς καὶ ἰλασθῆναι αὐτοῖς· ὁμοίως καὶ ὑπὲρ τῆς φύσεως τῶν ἐρπετῶν ἐκ τῆς πολλῆς αὐτοῦ ἐλεημοσύνης τῆς κινουμένης ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ ἀμέτρως καθ' ὁμοιότητα τοῦ Θεοῦ.»¹⁰³

Όμως στον Άγιο Σιλουανό βρίσκουμε και πάλι τις πιο εύλωτες μαρτυρίες:

«Ὁ Κύριος εἶναι ἀγάπη καὶ ἔδωκεν ἐπὶ τῆς γῆς Πνεῦμα Ἅγιον, ὅπερ διδάσκει τὴν ψυχὴν νὰ ἀγαπᾷ τοὺς ἐχθροὺς καὶ νὰ εὐχῆται ὑπὲρ αὐτῶν.»¹⁰⁴

Και επειδή η αγάπη για τους εχθρούς είναι πρώτα απ' όλα καρπός της προσευχής, ο Άγιος Σιλουανός ζητούσε συνεχώς από το Θεό τη δύναμη και τη χάρη να αγαπάει όλους τους ανθρώπους, κυρίως τους εχθρούς του:

«Ἐγὼ πάντοτε προσεύχομαι εἰς τὸν Κύριον, ὅπως ἐν τῷ ἐλέει Αὐτοῦ δώσῃ εἰς ἐμὲ νὰ ἀγαπῶ τοὺς ἐχθροὺς [...]. Ἡμέρας καὶ νυκτός ζητῶ τὴν ἀγάπην παρὰ τοῦ Κυρίου.»¹⁰⁵

«Ἐλεῆμον Κύριε, διὰ τοῦ Πνεύματός Σου τοῦ Ἁγίου δίδαξον ἡμᾶς νὰ ἀγαπῶμεν τοὺς ἐχθροὺς καὶ νὰ προσευχώμεθα δι' αὐτοὺς μετὰ δακρῶν.»¹⁰⁶

Πολλές μαρτυρίες από τις φυλακές αναφέρονται στην προσευχή για τους εχθρούς. Άλλωστε, αν υπήρχε κάποιο μέρος όπου δόθηκε η ευκαιρία

¹⁰³ ΙΣΑΑΚ Ο ΣΥΡΟΣ, *Λόγοι Ασκητικοί*, 81, 7 [ΕΠΕ-Φ 8Γ, 174].

¹⁰⁴ ΑΡΧΙΜ. ΣΩΦΡΟΝΙΟΣ ΣΑΚΧΑΡΩΦ, *ἐνθ' ανωτ.*, σσ. 476-477.

¹⁰⁵ *Αυτόθι*, σ. 459.

¹⁰⁶ *Αυτόθι*, σ. 357.

συγχώρεσης ή προσευχής για τους εχθρούς, αυτό ήταν κυρίως η φυλακή. Για κάποιον που ήθελε να εκπληρώσει τις εντολές του Χριστού, όλα εκεί προέτρεπαν σε προσευχή και συγχώρεση: οι βρισιές, οι χλευασμοί, οι ξυλοδαρμοί, τα βασανιστήρια και όλα τα άλλα δεινά από τους δεσμοφύλακες, τους διευθυντές, τους πολιτικούς αξιωματούχους, τους ασφαλίτες, τους πληροφοριοδότες κλπ. Αυτός είναι και ο λόγος για τον οποίο όλα τα παραπάνω αποσπάσματα αναφέρουν την προσευχή των κρατουμένων για τους διώκτες τους. Ανάλογα με το πόσο είχαν ενστερνισθεί τη χριστιανική πίστη, με το πόσο συνειδητοποιούσαν την ανάγκη για συγχώρεση και αγάπη, η προσευχή για τους βασανιστές κατείχε μεγαλύτερη ή μικρότερη θέση στην πνευματική ζωή των κρατουμένων.

Πιο πολύ ίσως προχώρησαν στην οδό της αγάπης και της προσευχής για τους εχθρούς οι νέοι της ομάδας των «μυστικιστών» απ' αυτούς έχουμε τις περισσότερες μαρτυρίες. Θα παραθέσουμε ένα παράδειγμα του Βιργιλίου Μαξίμ. Ενώ βρισκόταν φυλακισμένος στο Αϊούντ, τον επισκέφθηκε ο αδελφός του, που ήταν δεκαεφτά χρονών. Μόλις όμως μπήκε στη φυλακή, τον πήγαν κατευθείαν στο διευθυντή. Εκμεταλλευόμενος το νεαρό της ηλικίας του, εκείνος προσπάθησε να τον πείσει ότι ο αδελφός του είναι εγκληματίας και προδότης, και ότι καλό θα ήταν να αρνηθεί την πίστη του και να αρχίσει να συνεργάζεται με τις αρχές. Ο Βιργίλιος Μαξίμ κατάλαβε όμως τον πνευματικό κίνδυνο στον οποίο βρισκόταν ο μικρότερος αδελφός του και, για να τον πείσει για τα ψέματα του διευθυντή, του φώναξε:

«Αγαπητέ μου αδελφέ! Πήγαινε σπίτι και πες στον πατέρα και στη μητέρα ότι εγώ και οι συγκρατούμενοί μου τρέμουμε με τα χέρια ενωμένα σε στάση προσευχής, ικετεύοντας το Θεό να μας ελεήσει, να ελεήσει την ψυχή του ταγματάρχη Μουντεάνου [του διευθυντή] και όλων των διωκτών μας. Έτσι δραπετεύουμε από το καθεστώς της σωματικής και ψυχικής καταπίεσης στο οποίο με βλέπετε!»

Και αυτά δεν ήταν μόνο λόγια, αλλά πραγματικά βιώματα των νέων. Επιστρέφοντας στο κελλί μετά την επίσκεψη, ο Βιργίλιος Μαξίμ διηγήθηκε στους συγκρατούμενους του όσα συνέβησαν και τους έδωσε δυο ψωμιά που του είχε φέρει ο αδελφός του. Με απρόσμενο τρόπο, ο διευθυντής τού είχε επιτρέψει να τα πάρει (πιθανώς για να δείξει στον αδελφό του την καλή του θέληση). Όμως για τους φυλακισμένους, αυτό αποτέλεσε ένα αληθινό

θαύμα. Αφού φάγανε τα ψωμιά, ένας από τους κρατούμενους ήρθε στον Μαξίμ και του είπε:

«- Βρε, Βιργίλιε, εσύ έχεις ποτέ πάρει μέρος σε κατάσβεση πυρκαγιάς;

- Όχι, βρε, Ιωάννη!

- Δεν ξέρω τι μου συνέβη, αλλά όση ώρα έτρωγα απ' αυτό το ψωμί, είχα την εντύπωση ότι ήμουν σε μια στέγη, πάνω από μια λυσσαλέα φωτιά και με δυσκολία κατάφερα να τη σβήσω... Νομίζω ότι ήταν η εσωτερική μου φωτιά εναντίον αυτού του ταγματάρχη, του Μουντεάνου. Θέλω να μου μάθεις την προσευχή που λες κάθε βράδυ για τους εχθρούς μας.

Όλοι γονατίσαμε και είπαμε τρεις φορές την προσευχή, που μέχρι τώρα αυτός ουδέποτε ψιθύριζε μαζί μας: *Κύριε, Ιησού Χριστέ, Εσύ που υπέφερες για όλο το ανθρώπινο γένος και που όλους όσους μετανόησαν για τις αμαρτίες τους τούς συγχώρεσες, κάνε ώστε κανείς από εκείνους που μας μισούν και μας διώκουν να μην πάθει κανένα κακό εξαιτίας μας, κατά την ώρα της κρίσης Σου. Αλλά κατεύθυνε τις ψυχές τους προς τη γνώση της Αλήθειας και δώσε τους ειλικρινή μετάνοια, ώστε και μέσω αυτών να δοξασθεί το Πανάγιο Ονομά Σου. Και αξιώσέ μας να ομολογούμε Εσένα, τον αληθινό Θεό, τον Πατέρα, τον Υιό και το Άγιο Πνεύμα, προς δόξα του Ονόματός Σου και σωτηρία των ψυχών μας. Αμήν!*

Ο Θεός ενεργούσε με τη χάρη Του στην ψυχή καθενός από μας», καταλήγει ο Μαξίμ, «επιδιώκοντας ο πόνος που υποφέραμε να μας γίνει ευκαιρία εξαγνισμού.»¹⁰⁷

Διαπιστώνουμε σ' αυτά τα ωραία λόγια ότι η προσευχή για τους εχθρούς ενεργούσε πρώτα στις ψυχές των προσευχόμενων, θεραπεύοντας τις αμέτρητες πληγές τους. Πάνω απ' όλα, η προσευχή για τους διώκτες ήταν ένα μέσο επιβίωσης και ψυχικής υγείας, ένα αληθινό πνευματικό φάρμακο. Διαπιστώνουμε όμως και την εξαιρετική δύναμη που είχε το προσωπικό παράδειγμα όσων είχαν αφοσιωθεί μέχρι τέλους στο Χριστό. Όπως με την επιρροή του Μαξίμ, ο άλλος κρατούμενος οδηγήθηκε στην προσευχή, τη συγχώρεση και την αγάπη, το ίδιο έγινε και με πολλούς άλλους στις κομμουνιστικές φυλακές. Αλλωστε, αυτό εξηγεί και το εκπληκτικό ύψος της πνευματικής ζωής στις φυλακές.

---

¹⁰⁷ V. MAXIM, *ένθ' ανωτ.*, σ. 90-93.

Αλλά η προσευχή δεν ενεργούσε μόνο στις καρδιές των προσευχομένων: αρκετές φορές ο Θεός άγγιζε μέσω αυτής και τις καρδιές των ίδιων των διωχτών, όταν υπήρχε από την πλευρά τους έστω και η παραμικρή καλή διάθεση, μεταστρέφοντάς τους έτσι προς την καλοσύνη. Ο Βιργίλιος Μαξίμ μάς διηγείται ότι, μετά από μια προσευχή που έκανε για έναν σκληρό δεσμοφύλακα, εκείνος μαλάκωσε ξαφνικά και άλλαξε τη στάση του προς αυτόν.

«Ο Θεός ίσως είχε προνοήσει μια τέτοια περίπτωση για να σώσει την ψυχή του, διαβεβαιώνοντάς μας έτσι ότι οι προσευχές για τους εχθρούς μας δεν είναι μάταιες.»

Και αφού αναφέρει πάλι την παραπάνω προσευχή, ο Μαξίμ προσθέτει:

«Αυτή ήταν η προσευχή προς τον Θεό για τους διώχτες μας, μαζί με το: *Πάτερ, ἄφες αὐτοῖς· οὐ γάρ οἶδασι τί ποιούσι!*¹⁰⁸ Και δεν ήταν μόνο μια φορά που είδαμε με τα μάτια μας το θαύμα της σωτηρίας, και της δικής μας και της δικής τους.»¹⁰⁹

6.4.6 Η «κατά Πιτέστι» συγχώρεση των εχθρών

Όπως μ' όλες τις πτυχές της ζωής στη φυλακή, έτσι και με τη συγχώρεση των εχθρών, το δαιμονικό πείραμα της «αναμόρφωσης» του Πιτέστι αποτελεί ξεχωριστό κεφάλαιο. Για το Πιτέστι δεν μπορεί να μιλήσει κανείς παρά μόνο με ιδιαίτερο τρόπο. Ουσιαστικά, για το Πιτέστι σχεδόν δεν μπορεί να μιλήσει κανείς, σχεδόν δεν μπορεί να χωρέσει ο νους το «πνεύμα» όσων συνέβησαν εκεί, τόσο πολύ ξεπερνούν τα γεγονότα τα ανθρώπινα όρια. Τόσο μακάβριο, τόσο τραγικό, τόσο σατανικό ήταν αυτό το πείραμα, ώστε σχεδόν τίποτα απ' ό,τι μπορεί να ειπωθεί για τους νόμους της ανθρώπινης ψυχής, εκεί δεν ισχύει. Πώς να μπορέσεις να μιλήσεις για συγχώρεση και αγάπη προς τους εχθρούς, όταν εχθροί γίνονται οι ίδιοι οι συγκρατούμενοί σου, οι καλύτεροί σου φίλοι, οι άνθρωποι που πίστεψες και εμπιστεύθηκες, που αγάπησες και τίμησες και σεβάστηκες περισσότερο; Πώς να μιλήσεις για συγχώρεση και αγάπη προς τους εχθρούς, όταν οι ίδιοι οι όροι «φίλος» και «εχθρός» αλληλοσυγχέονταν σε τέτοιο βαθμό, που δεν μπορούσες να διακρίνεις το καλό από το κακό, την αλήθεια από το ψέμα; Άλλωστε, αυτό ήταν ίσως το πιο μεγάλο βάσανο του Πιτέστι, το γεγονός ότι

---

¹⁰⁸ Λουκ. 23, 34.

¹⁰⁹ *Αυτόθι*, σ. 178.

δεν μπορούσες να εντοπίσεις ως «εχθρούς» μια συγκεκριμένη ομάδα ανθρώπων – στην προκειμένη περίπτωση τους κομμουνιστές, τους δεσμοφύλακες κλπ. – εναντίον της οποίας να προσπαθήσεις να συνασπισθείς και να αντισταθείς με τις χριστιανικές και πατριωτικές σου αξίες. «Εχθροί» γίνονταν πλέον τα πιο κοντινά σου πρόσωπα, οι σύντροφοί σου, εκείνοι πάνω στους οποίους είχες στηρίξει όλες τις ελπίδες επιβίωσής σου. Κι αυτό δημιούργησε μια σύγχυση αξιών συνώνυμη της τρέλλας, αν όχι κυριολεκτική τρέλλα. Πώς, λοιπόν, να μιλήσεις για συγχώρεση και αγάπη προς τους εχθρούς, όταν οι πιο δικοί σου άνθρωποι κατέληγαν να σε βασανίζουν μέρα και νύχτα, μήνες ολόκληρους, με μακάβριους τρόπους, που ξεπερνούσαν ακόμη και την πιο νοσηρή φαντασία: όταν τα βασανιστήρια δε φαίνονταν να έχουν κανένα σκοπό ή τέλος (ήταν «καθαρό» βασανιστήριο, αυτό καθαυτό): όταν σαν μοναδική λύση φάνταζε η πλύση εγκεφάλου, η αποκήρυξη του Θεού και όλων των αξιών και των ιδανικών που σε είχαν εμπνεύσει, η μετάλλαξη σου σε δαιμονισμένο, σε θηρίο, σε μηχανή που δέρνει και σκοτώνει, σε «νέο άνθρωπο» κομμουνιστή; Και ούτε καν αυτό σε απάλλασε από τον πόνο. Πώς, λοιπόν; Πώς;!

Κι όμως... Κι όμως ο Θεός νίκησε κι εκεί, όπως έχουμε δει και μέχρι τώρα στη διατριβή μας. Κι όχι διαφορετικά, παρά μόνο με τη συγχώρεση και την αγάπη, τα ίδια Του «όπλα». Ακόμη και σ' αυτήν την απερίγραπτη κόλαση, ο Θεός ήταν παρόν με τη χάρη Του και έδινε δύναμη σ' εκείνους τους νέους να συγχωρούν και να αγαπούν. Με τη συγχώρεση και την αγάπη θεράπευσε και τις αγιάτρευτες πληγές όσων είχαν πέσει και χάσει τις ψυχές τους: με την αγάπη και την κατανόηση που τους έδειξαν όσοι δεν είχαν περάσει από το Πιτέστι, αφού τελείωσε το πείραμα και οδηγήθηκαν οι αναμορφωμένοι ξανά ανάμεσα στους άλλους κρατούμενους: με τη συγχώρεση και την αγάπη εκείνων που κατάφεραν γρηγορότερα να θεραπευθούν και να απελευθερωθούν από την κυριαρχία του τρόμου και της φρίκης: τελευταίο, αλλά εξίσου σημαντικό, με τη συγχώρεση που οι νέοι έπρεπε να δώσουν στον εαυτό τους για όλες τις πτώσεις τους. Πολλές φορές, αυτό ήταν το δυσκολότερο.

«Ο πόνος, όσο δύσκολος κι αν είναι, έρχεται και παρέρχεται», γράφει κάπου ο πατήρ Γεώργιος Κάλτσιου. «Υπάρχει όμως μια φρικτή ανάμνηση των λαθών μας.»¹¹⁰

---

¹¹⁰ Ζωή Κάλτσιου, σ. 239. Αναφερόμενος στη συγχώρεση του εαυτού μας, ο πατήρ Νικόλαος Στάνχαρντ γράφει: «Συγχωρούμε πιο δύσκολα τον εαυτό μας [παρά εκείνους που μας βλάπτουν]. Και αυτή η ανάμνηση [των λαθών μας] μάς δηλητηριάζει. Για να αποκτήσουμε

Αλλά ας δούμε τώρα μαρτυρίες εκείνων που βίωσαν οι ίδιοι τα τρομερά αυτά γεγονότα. Λέγαμε πιο πάνω ότι ακόμη και στην αδιανόητη κόλαση των βασανιστηρίων, ο Θεός έσπειρε στις καρδιές των βασανισμένων νεαρών τη δύναμη να συγχωρούν και να αγαπούν. Για παράδειγμα, αναφερόμενος σε μια νύχτα που χτυπήθηκε ανελέητα για ώρες ολόκληρες, ο Δημήτριος Μπορντεϊάνου λέει:

«Εξομολογούμαι όμως, με φόβο Θεού, ότι ποτέ μέχρι τότε δεν ένοιωσα πιο κοντά στους ανθρώπους και πιο στοργικός προς αυτούς, όπως εκείνη την αξέχαστη νύχτα. Αντί να αισθάνομαι μίσος και επιθυμία για εκδίκηση, αισθανόμουν – παραδόξως – την ευχαρίστηση και την ικανοποίηση ότι εκείνοι που με χτυπούσαν δεν το έκαναν από μίσος, αλλά επειδή ήταν τρελλαμένοι, βασανισμένοι, εξαναγκασμένοι να το κάνουν. Εκείνη τη στιγμή ήθελα να τους αγκαλιάσω και να φιλήσω τις πληγές και τους αμυχές στο σώμα τους. Δεν κοίταξα, έκλεισα τα μάτια για να μην βλέπω ποιος με χτυπάει, γιατί σε ανάλογες συνθήκες είχα κι εγώ χτυπήσει τον πιο αγαπημένο και τίμιο αδελφό μου, τον Κωστάκη Οπρισιάν, στο θάλαμο 2 του ισόγειου. Αισθανόμουν χαρά διότι πλήρωνα το σφάλμα μου. [...] Και όμως, εκείνες τις στιγμές ήμουν πεπεισμένος ότι κανένας από τους συντρόφους μου δεν με είχε αγγίξει, ούτε καν με το δάκτυλο, αλλά πλάσματα από άλλο κόσμο, γεμάτα μίσος και κυνισμό, με χτυπούσαν με θηριωδία.»¹¹¹

Έχουμε εδώ μια ιδέα μεγάλης σπουδαιότητας, παρούσα και στην διδασκαλία των Αγίων Πατέρων: όταν κάποιος μας κάνει κακό και μας αδικεί, αυτός ο ίδιος υποφέρει και βασανίζεται, αυτός ο ίδιος είναι θύμα, και συνεπώς, αντί να τον μισήσουμε ή να τον εκδικηθούμε, θα έπρεπε να αισθανόμαστε λύπη γι' αυτόν και να προσπαθήσουμε να τον βοηθήσουμε. Ένας άνθρωπος που κάνει το κακό, ένας άνθρωπος γεμάτος μίσος και εχθρότητα γίνεται χωρίς να το θέλει ή να το συνειδητοποιεί εργαλείο του διαβόλου· επομένως, ο αγώνας και οι προσπάθειές μας θα έπρεπε να εστιασθούν κατά του διαβόλου, και όχι του ανθρώπου-εργαλείου¹¹². Ο

την εσωτερική ειρήνη πρέπει να φθάσουμε, μέσω της μετάνοιας, πέρα από την μετάνοια: στο να συγχωρούμε τον εαυτό μας.» N. STEINHARDT, *ένθ' ανωτ.*, σ. 114.

¹¹¹D. BORDEIANU, *ένθ' ανωτ.*, σ. 235.

¹¹² Για να μην πούμε τώρα ότι οι μεγάλοι Άγιοι έφθασαν στο σημείο να έχουν έλεος ακόμη και για τους δαίμονες, βλέποντας κι αυτούς ως αξιολύπητα θύματα της δικής τους κακίας, εξαιτίας της οποίας διαχωρίστηκαν από τον Θεό και παραδόθηκαν μόνοι τους στην κόλαση

πατήρ Πορφύριος παρομοιάζει τον άνθρωπο που κάνει κακό με κάποιον που τού επιτίθεται και τον κατασπαράσσει μια τίγρης. Εμείς όμως, αντί να βοηθήσουμε τον δύστυχο άνθρωπο (με συγχώρεση και συμπόνια), τον χτυπάμε και τον πληγώνουμε ακόμη περισσότερο (με το μίσος και την εκδίκησή μας)¹¹³. Στον Άγιο Σιλουανό συναντάμε την ίδια διδασκαλία:

«Ὁ θυμώδης ἄνθρωπος ὑποφέρει ὁ ἴδιος μέγα μαρτύριον ἐκ πνεύματος πονηροῦ. Ὁ ὑφιστάμενος, ὅστις καὶ ἂν εἶναι, ὀφείλει νὰ κατανοῇ τοῦτο καὶ νὰ προσεύχηται διὰ τὸν ἄρρωστον ψυχικῶς προϊστάμενον αὐτοῦ, καὶ τότε ὁ Κύριος βλέπων τὴν ὑπομονὴν αὐτοῦ θὰ δώσῃ εἰς αὐτὸν ἄφεσιν ἁμαρτιῶν καὶ προσευχὴν ἀδιάλειπτον.»¹¹⁴

Από το Πιτέστι, όμως, έχουμε και άλλες μαρτυρίες σχετικά με τη συγχώρεση και την αγάπη για τους εχθρούς. Ίσως πιο συγκινητική είναι η μαρτυρία του Νταν Λουτσινέσκου, στην οποία μπορούμε να εντοπίσουμε μία άλλη φωτεινή σκέψη με την οποία ο Θεός ενέπνευσε αυτούς τους νέους ακόμη και στα πιο άγρια βασανιστήρια, δίνοντάς τους αφάνταστους τρόπους διαφυγής:

«Εγώ θα σας παρακαλούσα να έχετε την καλή θέληση να πιστεύετε την αλήθεια των λόγων μου. Κάποια στιγμή, μετά το πρώτο ή το δεύτερο χτύπημα, δεν ένοιωθα πλέον πόνο, αλλά μου ήρθε μια πολύ ενδιαφέρουσα σκέψη. Εγώ ήθελα πάρα πολύ να «αναχωρήσω». Ο θάνατός μου θα ήταν μια πολύ καλή λύση, και έλεγα μέσα μου: *Δεν είμαι και τόσο αμαρτωλός, ίσως να γίνω δεκτός στη Βασιλεία των Ουρανών. Ίσως. Όταν μου ήρθε αυτή η σκέψη, κοίταξα ξαφνικά τα πρόσωπα αυτών που με χτυπούσαν και είδα ότι ήταν παραμορφωμένα από την κούραση και τον ιδρώτα που κυλούσε πάνω τους. Εκείνη τη στιγμή, τους κοίταξα κατάματα με μια ανεξήγητη ευγνωμοσύνη. Αυτοί οι άνθρωποι με βοηθούν, μου δίνουν το χέρι για να περάσω «απέναντι», σκέφθηκα.*

και τα βάσανα. Δεν πρόκειται εδώ για μια δήλωση ή αφελή αγάπη – που στην προκειμένη περίπτωση θα ήταν πολύ επικίνδυνη, ένα πραγματικό παιχνίδι με τη φωτιά – αλλά πρόκειται για μια αγάπη που έφθασε στις πιο υψηλές κορυφές της τελειότητας, στις οποίες λίγοι Άγιοι κατάφεραν να φθάσουν. Είδαμε παραπάνω (σσ. 414-415) το σχετικό χωρίο από τον Άγιο Σιλουανό. Όμως το καταλληλότερο απόσπασμα είναι του Αγίου Ισαάκ του Σύρου, ο οποίος λέει ότι η γεμάτη έλεος καρδιά καίει «ὕπὲρ πάσης τῆς κτίσεως, ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν ὀρνέων καὶ τῶν ζώων καὶ τῶν δαιμόνων, καὶ ὑπὲρ παντὸς κτίσματος.» ΙΣΑΑΚ Ο ΣΥΡΟΣ, *Λόγοι Ασκητικοί*, 81, 7 [ΕΠΕ-Φ 8Γ, 174].

¹¹³ Βλ. ΓΕΡΟΝΤΑΣ ΠΟΡΦΥΡΙΟΣ ΚΑΥΣΟΚΑΛΥΠΤΗΣ, *Βίος και Λόγοι*, Ιερά Μονή Χρυσοπηγής, Χάνια 2003, σσ. 375-376.

¹¹⁴ ΑΡΧΙΜ. ΣΩΦΡΟΝΙΟΣ ΣΑΚΧΑΡΩΦ, *ἐνθ' ανωτ.*, σ. 405.

Κι όταν και οι δύο με κοίταξαν στα μάτια και είδαν μέσα τους τόση φιλία και ευγνωμοσύνη, πέταξαν τα ρόπαλα κάτω. Επικράτησε σιωπή σε όλο το δωμάτιο και έτσι η δράση τους απέτυχε.»¹¹⁵

Η συγχώρεση και η αγάπη ήταν επίσης οι τρόποι με τους οποίους ο Θεός θεράπευσε τις πληγές αυτών των εντελώς κατεστραμμένων ψυχικά νέων. Όσοι δεν πέρασαν από το Πιτέστι χρειάστηκαν άπειρη αγάπη και επιείκεια, για να καταλάβουν ότι οι νεαροί μπροστά τους δεν συμπεριφέρονταν σαν ρομπότ ή ζώα από δικό τους φταίξιμο, αλλά εξαιτίας των αδιανόητων βασανιστηρίων που υποβλήθηκαν για ολόκληρους μήνες ή χρόνια. Μόνο εκεί που ίσχυσε αυτή η γεμάτη συμπόνια αγάπη, μπόρεσε να γίνει πραγματική θεραπεία και ανάσταση των αναμορφωμένων. Από πλήθος σχετικών μαρτυριών επιλέγουμε μόνο μία, τη συγκλονιστικότερη. Είναι τόσο άξια λόγου, τόσο παραδειγματική και αποκαλυπτική για όσα συνέβησαν στο Πιτέστι και για τη νίκη του Θεού στην ψυχή των περισσότερων νέων, που θεωρούμε ωφέλιμο να την παραθέσουμε σχεδόν ολόκληρη, παρά το μέγεθός της. Πρόκειται για ένα νεαρό, ονόματι Μ., ο οποίος είχε βασανισθεί για μήνες στο Πιτέστι, μέχρι που η αντίστασή του μηδενίσθηκε και έγινε τελικά ένας από τους αγριότερους βασανιστές.

«Χτυπούσε με λύσσα, ανελέητα, με δύναμη τρελλή», γράφει γι' αυτόν ο Ιωάννης Ιανολίδε. «Το βλέμμα του ήταν τρομακτικό, παραισθητικό, σατανικό. Έβριζε και ξεστομίζε τις χειρότερες βλασφημίες.»

Στο τέλος, άρρωστος από φυματίωση, ο Μ. μεταφέρθηκε στο Τίγκου-Οκνα και οδηγήθηκε στο ίδιο κελλί με τον Βαλέριο Γκαφένκου. Νά πως μας περιγράφει ο Ιανολίδε την αναχώρησή του για την αιωνιότητα και τα γεγονότα που είχαν προηγηθεί:

«Ήρθε όμως η μέρα που ο Μ. μεταφέρθηκε στο θάλαμο 4, των ετοιμοθάνατων, όπου ήταν και ο Βαλέριος· εκεί κυριαρχούσε ένα πνεύμα ειρήνης και χριστιανικής αγάπης. [...] Από την στιγμή που έφθασε εκεί, σταμάτησε οποιαδήποτε άσχημη συμπεριφορά. Σιωπούσε. Τον φρόντιζαν και τους ευχαριστούσε. Με τον καιρό, άρχισε το πρόσωπό του να χαλαρώνει, αν και δεν τον είδα να χαμογελάει. Είχε αρχίσει να απαλλάσσεται από την εμμονή του

---

¹¹⁵ Βίντεο καταγραφή στην ιστοσελίδα http://www.youtube.com/watch?v=nqC7Y_67j78 (ως εκ 12.06.2013). Αυτό το περιστατικό βρίσκεται και στο βιβλίο του D. LUCINESCU, *Jertfa [Η Θυσία]*, εκδ. Siaj, Βουκουρέστι 2008, σσ. 153-154.

τρόμου και να επηρεάζεται από την ευεργετική και καθαρή ατμόσφαιρα που απέπνεε ο Βαλέριος. Δίπλα του υπήρχε ένας άλλος αναμορφωμένος, το ίδιο σοβαρά άρρωστος. Μια μέρα τους έπλυνα τα χέρια και τα πόδια. Χοντρές κρούστες βρωμιάς και αίματος σκέπαζαν το δέρμα τους. Ζέστανα νερό και με υπομονή προσπάθησα να μαλακώσω και να απομακρύνω τις κρούστες. Υπήρχε όμως ο κίνδυνος να τους πληγώσω, και γι' αυτό έκανα πολλά πλυσίματα, μέχρι να φτάσω στο καθαρό δέρμα. Ο Μ. υπέμενε αγόγγυστα. Παρατήρησα ότι το βλέμμα του ήταν λυπημένο και χάρηκα. Μια στιγμή, όταν αισθάνθηκε ότι δεν τον ακούει ο αναμορφωμένος γείτονάς του, μου ψιθύρισε:

- Μου πλένετε τα χέρια και τα πόδια, αλλά πάνω σ' αυτά δεν υπάρχει μόνο βρωμιά, υπάρχει και το αίμα που έχυσα... το αίμα των αδελφών και των φίλων μου!

Σιώπησε για λίγο και πρόσθεσε:

- Ξέρετε ότι σας περίμενα να μπειτε στη σειρά για να σας σκοτώσω μ' αυτά τα χέρια;

Η ψυχή μου σπαρταρούσε από συγκίνηση, από έλεος, από πόνο.

Τι θα μπορούσα να του πω;

- Σώπα, του είπα, όλα πέρασαν! Ο Θεός μάς γλύτωσε! Αν μπορείς, προσευχήσου!

Συγκινημένος, μου έπιασε το χέρι και μου το φίλησε. Θα με καίει σ' όλη τη ζωή μου εκείνο το φανταστικό φιλή. [...] Από αυτό το περιστατικό πέρασαν μερικοί μήνες μέχρι που ο Μ. πέρασε στην αιωνιότητα. [...] Εν τω μεταξύ είδε το τέλος πολλών, που πέθαιναν εκεί όμορφα και εντυπωσιακά. Άκουσε επίσης συνομιλίες υψηλού πνευματικού επιπέδου, αλλά και βαθύτατα τραγικές. Ένας άλλος σημαντικός παράγοντας για την πνευματική του εξέλιξη ήταν το ότι η αναμόρφωση είχε ατονήσει. Ο Μ. λοιπόν πλησίαζε στο θάνατο. Σκεφθήκαμε να κάνουμε ειδικές προσευχές γι' αυτόν, και ο καθένας όπως ήξερε προσπαθούσε να τον πλησιάσει για να ανοίξει την ψυχή του. Στις μεταξύ μας σχέσεις, ο Μ. συμπεριφερόταν φρόνιμα, αλλά τίποτα πάρα πάνω. Κι επειδή μπορούσαμε να εκτιμήσουμε πόσο περίπου θα ζήσει πια ο κάθε άρρωστος, καταλάβαμε ότι κι αυτός έχει λίγες ημέρες ζωής και θέλαμε να σωθεί έστω και την τελευταία στιγμή. Βρήκα λοιπόν την κατάλληλη στιγμή και του είπα:

- Όλοι είμαστε νέοι, αλλά εδώ ζούμε υπό τη σκιά του θανάτου. Μπροστά του, μας δίνεται μια τελευταία ευκαιρία σωτηρίας. Η αιωνιότητα είναι έτοιμη να μας δεχθεί. Πως θα πάμε εκεί; [...]

- Δε θέλω να πεθάνω, είπε αυτός, δεν είμαι έτοιμος για το θάνατο! Φοβάμαι! Βοηθήστε με! Φοβάμαι!

Κάθισα δίπλα του και με δάκρυα στα μάτια έκανα χαμηλόφωνα μια σύντομη προσευχή. Την άκουσε με τα μάτια κλειστά, με το πρόσωπο αυλακωμένο από φώς και σκοτάδι. Η ψυχή του ήταν συγκλονισμένη και αναστατωμένη. [...]

- Σας ευχαριστώ για την αγάπη, ψιθύρισε αυτός. Πόσο καιρό νομίζετε ότι θα ζήσω ακόμη;

- Δεν ξέρω, αλλά είναι λίγο. Μη φοβάσαι! Προσευχήσου! [...]

Ανέπνεε δύσκολα. Ήταν πρησμένος. Προσπάθησα να μείνω κοντά του. Υπέφερε πολύ, αλλά είχε τα λογικά του. Τη δεύτερη μέρα μετά τη συζήτησή μας, με φώναξαν επειγόντως στο κρεβάτι του. Ζούσε τις τελευταίες του ώρες. Έμεινα δίπλα του.

- Σας ευχαριστώ, μου είπε με χαμηλή φωνή. Αν μπορείτε, συγχωρέστε με! Παρακαλώ όλο τον κόσμο να με συγχωρέσει! Σκότωσα ανθρώπους! Είμαι εγκληματίας! Διέπραξα τις πιο φρικτές παλιανθρωπιές. Δεν ξέρω αν μπορώ να συγχωρεθώ. Προσευχηθείτε για μένα...!

Πήρε μερικές ανάσες και συνέχισε:

- Δεν μπορείτε να καταλάβετε πόσο ευγνώμων νιώθω για όλους σας εδώ. Δεν είμαι άξιος της αγάπης σας για μένα. Τρέμω για τις πράξεις μου. Ήμουν τρελλός. Δεν μπορούσα να ελέγξω τον εαυτό μου. Δεν ήθελα να κάνω ό,τι έκανα, αν και το έκανα με διαύγεια, με κακία αλλά... δεν ήμουν εγώ. Φρίττω που σκότωσα, που ήμουν τόσο παλιάνθρωπος! Τώρα ξέρω ότι πεθαίνω. Τι θα πουν οι δικοί μου για μένα; Τι αφήνω πίσω μου; Με τί φεύγω;... Μπορεί κανείς να με συγχωρήσει;!... [...]

Ο αναμορφωμένος γείτονάς τον ένοιωσε να ταράζεται, τον λυπήθηκε και προσπάθησε να τον βοηθήσει. Του άπλωσε λοιπόν το χέρι, τον άγγιξε και του είπε:

- Ηρέμησε, μην ταλαιπωρείσαι πια, τη γλίτωσες!

Όμως ο Μ. δεν κατάλαβε την πρόθεσή του, ίσως θυμήθηκε το Πιτέστι, τρόμαξε, στο μυαλό του επανεμφανίστηκε ο Τσουρκάνου και ο τρόμος της αναμόρφωσης, ώστε επέστρεψε στην κατάσταση

δαιμονικού και τρελλού πανικού. Το πρόσωπό του μελάνιασε, το βλέμμα του έγινε ξανά ανατριχιαστικό, η φυσιολογία του παραμορφώθηκε αποκρουστικά και φώναζε:

- Όχι! Όχι! Ο Τσουρκάνου είναι μια ιδιοφυΐα! Η αναμόρφωση πρέπει να συνεχιστεί και πάνω από τα πτώματα, μέχρι το τέλος! Πρέπει να σκοτωθούν όλοι οι εγκληματίες...! Πρέπει...

Η προσπάθεια τον είχε εξαντλήσει και νομίζαμε ότι θα πέθαινε. Προσευχόμασταν θερμά. Έμεινε κάποιες στιγμές στο μεταίχμιο ζωής και θανάτου, κατόπιν άνοιξε τα μάτια για τελευταία φορά. Ήταν πάλι γαλήνιος, είχε επίγνωση εκείνης της στιγμής και των πάντων. Έκλαιγε. Μίλησε με δυσκολία, αλλά καθαρά:

- Συγχωρήστε με! Πιστεύω στο Θεό και στην αιώνια ζωή. Μη με εγκαταλείπετε! Σας παρακαλώ... σας παρακαλώ...!

Και έτσι ξεψύχησε, ανάλαφρος σαν πουλάκι. Η σιωπή ήταν βαθιά. Κανείς δεν είχε πεθάνει μέχρι τώρα σε τέτοιες συγκλονιστικές συνθήκες. Ο Βαλέριος προσευχόταν συνέχεια, βοηθώντας τον Μ., αλλά κι εμένα. Αν και είχα περάσει μεγάλη ένταση, αν και ένοιωθα αμήχανος από τον παλμό αυτής της ψυχής στις τελευταίες στιγμές της ύπαρξης και της συναίσθησής της, ωστόσο βρήκα τη δύναμη να εκπληρώσω, κατά το πρόπον, όλα τα χριστιανικά έθιμα για το θάνατο. Ο Μ. ήταν όμορφος, γαλήνιος και ζεστός. Έτσι έφυγε από εμάς. Από τότε κουβαλώ μέσα μου την τραγωδία αυτού του παιδιού, με όλες τις συνέπειές της, σε όλα τα επίπεδα. Προσπαθώ να καταλάβω, προσεύχομαι αδιάκοπα και πονάω μέσα στην ψυχή μου. Οι αληθινοί ένοχοι γλεντούν και σχεδιάζουν κι άλλες δολοφονίες εξίσου ανατριχιαστικές, ενώ ο κόσμος κοιμάται αδιάφορος, χωρίς αίσθηση της πραγματικότητας.»¹¹⁶

Όσοι πέρασαν από την αναμόρφωση έπρεπε να συγχωρεθούν και μεταξύ τους για όλα τα δεινά που προκάλεσαν ο ένας στον άλλον. Κάποιοι είχαν «πέσει» περισσότερο, άλλοι λιγότερο· κάποιοι είχαν τυφλωθεί τελείως και είχαν γίνει πολύ άγριοι, ενώ άλλοι κατάφεραν να προσποιηθούν ότι δέρονουν, άλλοι πάλι κατάφεραν ακόμη και να μη δείρουν καθόλου. Ελάχιστοι ήταν εκείνοι που πέρασαν από την αναμόρφωση χωρίς κανένα συμβιβασμό. Η αντίδραση της ανθρώπινης ψυχής σ' εκείνες τις δαιμονικές συνθήκες ήταν τόσο εύθραυστη και απρόβλεπτη, ώστε σχεδόν δε μπορεί να

---

¹¹⁶ I. IANOLIDE, *ένθ' ανωτ.*, σσ. 128-133. (ελλ. 125-129)

εντοπισθεί αποδεικτικό στοιχείο ψυχικής αντοχής. Ούτως ή άλλως, η μετέπειτα διαδρομή των νέων και η ψυχική τους ανάσταση δεν εξαρτήθηκε από το βαθμό της πτώσης τους. Υπήρξαν νέοι που έπεσαν στα πιο μεγάλα ψυχικά βάραιρα και οι οποίοι μετά ανέβηκαν σε απροσδόκητα πνευματικά ύψη, ακόμη και στις κορυφές της αγιότητας. Άλλοι πάλι νέοι δεν έπεσαν τόσο πολύ, αλλά δεν κατάφεραν μετά να προφθάσουν τους πρώτους. Μερικές φορές μάλιστα, δεν συνήλθαν καν πνευματικά. Ουσιαστικότερη όμως ήταν η συγχώρεση· η συγχώρεση, η επιείκεια και η αγάπη. Ακόμη και για την αποδοχή συγχώρεσης χρειάστηκε ψυχικό θάρρος, διότι για να δεχθείς συγχώρεση σημαίνει ότι έχεις τη δύναμη να παραδεχθείς ότι έκανες λάθος¹¹⁷.

Παραδείγματα συγχώρεσης μεταξύ όσων πέρασαν από το Πιτέστι υπάρχουν αναρίθμητα. Παραθέτουμε ένα:

Ο Γεώργιος Σαμουήλα, αδελφός στην πίστη – αλλά και στην βαθιά χριστιανική ζωή – του Βαλέριου Γκαφένκου, ήταν ο ήρωας μιας αποκαλυπτικής ιστορίας. Σε μια ομάδα αρρώστων που ήρθαν από τη Διώρυγα στη φυλακή-σανατόριο του Τίργκου-Όκνα, αντιλήφθηκε τον πρώην βασανιστή του, τον Εμίλ Σομπιέτσκι. Τρέχοντας σ' αυτόν, τον αγκάλιασε, φωνάζοντας του εγκάρδια: *Ο αγαπητός μου φίλος! Άρχισαν να κλαίνε και οι δυο, και από κείνη τη στιγμή έγιναν αχώριστοι. Η χριστιανική τους αγάπη απαίτησε τη συγχώρεση και τη λησμονιά. Ο Σαμουήλα φρόντισε τον Σομπιέτσκι και ξαγρύπνησε δίπλα του μέχρι την τελευταία του πνοή.*»¹¹⁸

Τέτοιες περιπτώσεις συγχώρεσης και συμφιλίωσης – ίσως όχι τόσο συγκλονιστικές και απόλυτες – ήταν κάτι συνηθισμένο στις φυλακές. Αυτές συνέχισαν και μετά την αποφυλάκισή τους, κάποιες φορές πολύ αργότερα. Μας έρχεται στο νου η συνάντηση του Τάκη Ρόδα με τον Θεόδωρο Στανέσκου. Και οι δυο πέρασαν από το Πιτέστι ως φοιτητές: ο Τάκης Ρόδας ήταν ένας από τους ελάχιστους που κατάφεραν να περάσουν την αναμόρφωση χωρίς κανένα συμβιβασμό. Ο Θεόδωρος Στανέσκου, όμως, «έπεσε» και βασάνισε άγρια τον πρώτο. Πολύ αργότερα, μετά από περίπου 50 χρόνια, οι δυο συναντήθηκαν και πάλι. Ο πρώην βασανιστής είχε γίνει τώρα μοναχός. Όταν ξανασυναντήθηκαν, αγκαλιάστηκαν σαν να μην είχε

---

¹¹⁷ N. STEINHARDT, *ένθ' ανωτ.*, σ. 114: «Το πιο δύσκολο είναι να συγχωρήσουμε εκείνους που βλάψαμε. (Αυτός που μπορεί να συγχωρήσει εκείνον τον οποίον έβλαψε καταφέρνει πράγματι ένα δύσκολο πράγμα, αληθινά σπάει ένα ρεκόρ)».

¹¹⁸ F. STREJNICU, *ένθ' ανωτ.*, σ. 70.

συμβεί τίποτα, φιλήθηκαν και μίλησαν σαν δυο παλιοί και καλοί φίλοι. Αυτή η συγκινητική συνάντησή τους καταγράφηκε και σε βίντεο, ως παράδειγμα συγχώρεσης και αγάπης¹¹⁹.

Το να αγαπάς εκείνον που σου έκανε κακό και να του συμπεριφέρεσαι σαν φίλο, δεν είναι μικρή βαθμίδα αγάπης. Αναφερόμενος στην αγάπη προς τους εχθρούς κατά τους Αγίους Πατέρες, ο Ζαν Κλωντ Λαρσέ σημειώνει ότι είναι το εικοστό πέμπτο σκαλοπάτι από τα είκοσι έξι που υπάρχουν¹²⁰. Για παράδειγμα, ο Άγιος Συμεών ο Νέος Θεολόγος λέει ότι εκείνος που αγαπά πραγματικά τους εχθρούς του

«όμοίως τοῖς φίλοις καὶ τούτους ἀνευνοίως τῶν συμβάντων
προσαποδέχεσθαι ἔν τε συνομιλίας, ἔν τε συνεστιάσεσιν.»¹²¹

Για τους νέους που πέρασαν από το Πιτέστι, η συγχώρεση μπόρεσε να φθάσει μέχρι τέλους, δηλαδή να συμπεριλαμβάνει και τους πρωταγωνιστές των άγριων ωμοτήτων της αναμόρφωσης. Πρόκειται εδώ για τον Ευγένιο Τσουρκάνου, τον ηγέτη, κεφαλή και κινητήριο μοχλό όλης της αναμόρφωσης, το «ιδανικό» όργανο που χρησιμοποίησαν οι κομμουνιστές για να εφαρμόσουν τα δαιμονικά σχέδιά τους. Όλοι όσoι τον γνώρισαν ή πέρασαν από το «χέρι του» λένε πως από μέσα του πήγαζε κυριολεκτικά μια δαιμονική δύναμη – όχι τόσο σωματική, όσο πνευματική – μια δύναμη παραλυτική, συντριπτική. Ακόμη και η απλή παρουσία του – για να μην αναφερθούμε στο βλέμμα ή τους ξυλοδαρμούς του – ήταν ικανή να τρελλάνει άνθρωπο. Η εκπληκτική σωματική του δύναμη, η αχόρταγη σκληρότητά του, η έλλειψη ελέους ή ίχνους ανθρώπινου συναίσθηματος, η πανούργα και δόλια ευφυΐα του από την οποία δεν ξέφευγε τίποτα, το αρνητικό του «χάρισμα», η αλαζονεία και η διαίσθηση που διέθετε, όλα συντελούσαν στο να γεμίζει τρόμο κάθε άνθρωπο που βρισκόταν δίπλα του. Το πέρασμά του από τους θαλάμους βασανιστηρίων προκαλούσε ρίγη πανικού στους φοιτητές – είτε βασανιζομένους, είτε βασανιστές. Τόσο, και ακόμα σκληρότερο, μας τον παρουσιάζουν όλες οι μαρτυρίες που έμειναν από την αναμόρφωση.

Παρά την αποτελεσματικότητά του, οι κομμουνιστές κατέστησαν τον Τσουρκάνου αποδιοπομπαίο τράγο όταν αποφάσισαν να σταματήσουν το πείραμα του Πιτέστι. Μαζί με άλλους επικεφαλής της αναμόρφωσης, τον καταδίκασαν σε θάνατο. Λέγεται ότι, καταλαβαίνοντας τις φοβερές του

¹¹⁹ Βλ. το μπόνους στην ταινία «Demascarea» [«Το Ξεσκέπασμα»].

¹²⁰ J.-C. LARCHET, *ένθ' ανωτ.*, σ. 76.

¹²¹ ΣΥΜΕΩΝ Ο ΝΕΟΣ ΘΕΟΛΟΓΟΣ, *Κεφάλαια πρακτικά και θεολογικά εκατόν*, 92 [ΕΠΕ-Φ 19, 450].

πράξεις και την απάτη όλων των υποσχέσεων των κομμουνιστών, ο Ευγένιος Τσουρκάνου έστειλε πριν το θάνατό του μήνυμα όπου ζητούσε συγγνώμη από όλους εκείνους που έκανε κακό. Ελάχιστο, θα μπορούσαμε να πούμε, έχοντας υπόψη τις εκατοντάδες συντετριμμένες ψυχές και όλη την ηθική και πνευματική τραγωδία που προκάλεσε αυτός ο άνθρωπος. Κι όμως, νά πώς σκέφτεται γι' αυτό ο Δημήτριος Μπορντεϊάνου, ο οποίος πέρασε ο ίδιος απ' αυτή την κόλαση:

«Η εμπειρία μου από τα ξεσκεπάσματα και απ' όλα τα χρόνια κράτησης μου επιτρέπουν να ισχυρισθώ ότι και ο πιο ειδεχθής, απαίσιος και αμαρτωλός εγκληματίας, αν αναγνωρίσει το λάθος του, μετανοήσει ειλικρινά και ζητήσει συγγνώμη από το Θεό, μπορεί να σωθεί. *Τὰ ἀδύνατα παρὰ ἀνθρώποις, δυνατὰ παρὰ τῷ Θεῷ ἐστίν*¹²². Αυτό είναι το ασύλληπτο μυστήριο του Χριστιανισμού, της αγάπης και του ελέους του Θεού, καθώς και ο λόγος για τον οποίον Εκείνος έσωσε τον κόσμο. Αν λοιπόν ο Τσουρκάνου ένιωσε τύψεις και οδύνη για τις πράξεις του, αν παραδέχθηκε ότι είναι ο μόνος υπεύθυνος για όσα έγιναν στο Πιτέστι και στη Γκέρλα, αν ζήτησε συγγνώμη από τον Θεό, είναι αδύνατον να μην έχει συγχωρεθεί. Εγώ δεν μπορώ να σκεφτώ παρά μόνο μ' αυτό τον τρόπο. Συμπερασματικά, αν αληθεύουν οι πληροφορίες όσον αφορά τις τελευταίες ημέρες του Τσουρκάνου [...] έχω την ακλόνητη πεποίθηση ότι ο Θεός τον λυπήθηκε και συγχώρησε τις αμαρτίες του. Αν η αλαζονεία του, που έφθανε στα όρια του παθολογικού, μετατράπηκε σε ταπείνωση και μετάνοια, γιατί να μην έσωσε κι αυτός την ψυχή του, την τελευταία στιγμή της ζωής του, όπως ο ληστής στο σταυρό; Κι αυτή η ευσπλαχνία του Θεού μπορεί να χαρίσθηκε και σ' εκείνους που ήταν στην ομάδα του και είχαν κάνει τα ίδια λάθη. [...] Εγώ, ως χριστιανός πεπεισμένος από μυστήρια που δεν μπορούν να κατανοηθούν με το νου, πιστεύω ακράδαντα ότι όλοι οι άνθρωποι μπορούν να σωθούν. [...] Εγώ δεν τον μίσησα, καθώς δεν μίσησα ούτε τους βασανιστές μου, ούτε εκείνους που με δίκασαν και με καταδίκασαν σε 16 χρόνια φυλάκισης. Διότι ο Θεός *ἀφήνει ἡμῖν τὰ ὀφειλήματα ἡμῶν, ὡς καὶ ἡμεῖς ἀφίεμεν τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν.*»¹²³

---

¹²² Λουκ. 18, 27

¹²³ D. BORDEIANU, *ἐνθ' ανωτ.*, σσ. 345-346.

Και ως συμπέρασμα για όλο το πείραμα της αναμόρφωσης του Πιτέστι, ο Δημήτριος Μπορντεϊάνου προσθέτει:

«Πρέπει να υπογραμμίσουμε τη χριστιανική υπόσταση αυτών των νεαρών, που έφθασαν σε τέτοιο πνευματικό βίωμα, ώστε κατάφεραν να συγχωρήσουν όλους εκείνους που τους βασάνισαν, συναδέλφους, συγκρατούμενους ή εχθρούς.»¹²⁴

Κλείνουμε αυτό το κεφάλαιο, το αφιερωμένο στη «κατά Πιτέστι» συγχώρεση των εχθρών μ' ένα απόσπασμα που δεν αναφέρεται κατευθείαν στο Πιτέστι, αλλά γράφτηκε από κάποιον που πέρασε από την αναμόρφωση, τον πατέρα Γεώργιο Κάλτσιου. Θεωρούμε αποκαλυπτικό το υπόδειγμα του πατρός Κάλτσιου όσον αφορά τη συγχώρεση, επειδή αυτός εξύψωσε αυτή την αρετή στα πιο ψηλά πνευματικά σκαλοπάτια: την τέλεια λήθη του κακού. Αυτό διδάσκουν άλλωστε και οι Άγιοι Πατέρες. Ο Άγιος Συμεών την αναφέρει ως το υψηλότερο σκαλοπάτι της συγχώρεσης:

«Ασυγκρίτως δὲ τούτων πάλιν μείζον εἶναι, ὑπολαμβάνω τὸ ἐν λήθῃ παντελεῖ γενέσθαι, ὧν ἂν πάθοι τις καὶ μῆτε ἀπόντων τῶν θλιψάντων αὐτὸν μῆτε παρόντων μεμνήσθαι τινος τῶν γεγονότων.»¹²⁵

Ο πατήρ Κάλτσιου πείστηκε προσωπικά γι' αυτή την αλήθεια και την ανάγκη συγχώρεσης. Αφού αποφυλακίσθηκε και θέλησε να γράψει όσα πέρασε εκεί, σαν μαρτυρία για τους ανθρώπους και την ιστορία, άρχισε να συμβαίνει κάτι στην ψυχή του. Ο ίδιος διηγείται:

«Όσο περισσότερα έγγραφα, τόσο κάτι συνέβαινε μέσα μου. Ήταν σαν μια διέγερση στην καρδιά μου που μου προκαλούσε πόνο, σαν ένα είδος αποστροφής για εκείνους τους ανθρώπους. Σταδιακά συνειδητοποίησα ότι ήταν μια αρχή μίσους. Και τότε είπα: Δε γράφω πια! Δε θέλω να θυμηθώ πια τίποτα! Δεν είχα διαβάσει αυτά που λέει ο Στάινχαρντ, ότι δεν υπάρχει συγχώρεση χωρίς λήθη¹²⁶. Είπα όμως ότι αν δεν ξεχάσω, αυτό θα σημαίνει πως εκείνοι θα είναι πάντα μέσα μου και εγώ θα είμαι πάλι το θύμα τους. Ήταν σαν τα πνεύματά τους να αναστήθηκαν και να ξαναέρχονται να με βασανίσουν, αλλά με άλλον τρόπο. Τώρα μπορώ να πω πως ξέχασα πάρα πολλά. Ίσως επειδή γέγρασα και

---

¹²⁴ *Αυτόθι*, σ. 402.

¹²⁵ ΣΥΜΕΩΝ Ο ΝΕΟΣ ΘΕΟΛΟΓΟΣ, *ἐνθ' ανωτ.*.

¹²⁶ «Η συγχώρεση χωρίς λήθη είναι σαν να μην υπάρχει, αυλή χωρίς σκύλο, στόμα χωρίς δόντια.» N. STEINHARDT, *ἐνθ' ανωτ.*, σ. 114.

Ξεχνάω περισσότερο, αλλά ούτως ή άλλως ξέχασα πολλά ονόματα.»¹²⁷

6.5 Συμπέρασμα

Στην αγάπη βρίσκεται όλο το νόημα της χριστιανικής πίστης, όλη η δύναμή της. Στην αγάπη συμπυκνώνονται όλες οι εντολές του Κυρίου· είναι η ίδια η εντολή, η κατ' εξοχήν εντολή. Οι περισσότεροι από εκείνους που υπέφεραν στις κομμουνιστικές φυλακές αποδέχθηκαν χριστιανικά την κράτηση και τις θλίψεις, από αγάπη προς τον Θεό και τους συνανθρώπους τους. Γι' αυτό και προσπάθησαν να εφαρμόσουν όσο τελειότερα γίνεται τις εντολές του Χριστού, και ειδικά την εντολή της αγάπης. Μπορούμε να πούμε ότι η αγάπη ήταν το πιο σημαντικό μέσο ψυχικής αντοχής στην κόλαση της φυλακής. Αυτή εκδηλώθηκε αρχικά ως ανθρώπινη αλληλεγγύη και κατόπιν, ως χριστιανική κοινωνία. Τόσο δυνατοί ήταν οι ψυχικοί δεσμοί που δημιουργήθηκαν μεταξύ των κρατούμενων, ώστε συχνά διήρκεσαν για όλη τους τη ζωή και αποδείχθηκαν ισχυρότεροι ακόμη και από τις πιο στενές φιλίες. Αυτή η βαθιά κοινωνία αποτέλεσε τον βασικότερο παράγοντα επιβίωσης σε όλα τα χρόνια των βασανισμών και των διωγμών. Επειδή οι κομμουνιστές το είχαν συνειδητοποιήσει, εξαπέλυσαν άγριο πόλεμο κατά της αγάπης και προσπάθησαν με κάθε τρόπο να σπείρουν τη δυσπιστία, την καχυποψία, την εχθρότητα και το μίσος στους φυλακισμένους. Τις περισσότερες φορές, όμως, οι προσπάθειές τους δεν έκαναν τίποτα άλλο παρά να ενισχύουν ακόμη περισσότερο την αλληλεγγύη των κρατούμενων.

Στις φυλακές, η αγάπη εκδηλώθηκε και ως έλεος, αλληλοβοήθεια και αυτοθυσία, που συχνά έφθαναν στις πιο ψηλές πνευματικές κορυφές, ακόμη και στην υπέρτατη θυσία.

Τελευταίο, αλλά όχι λιγότερο σημαντικό, η αγάπη βιώθηκε στις φυλακές και ως συγχώρηση των εχθρών και των διωκτών, είτε ήταν δικαστές, είτε πολιτικοί αξιωματικοί, είτε ασφαλίτες, δεσμοφύλακες, πληροφοριοδότες ή άλλοι βασανιστές. Σε τέτοια ψυχικά ύψη έφθασαν οι φυλακισμένοι, ώστε κάποιοι κατάφεραν να αισθανθούν ακόμη και ευγνωμοσύνη για τους εχθρούς τους, διότι ένοιωσαν οι ίδιοι τα οφέλη που μπορούσε να επιφέρει ο πόνος όταν τον αποδέχεται κανείς πνευματικά.

---

¹²⁷ Ζωή Κάλτσου, σ. 119.

Όλη αυτή η αγάπη – της κοινωνίας, της αυτοθυσίας, της συγχώρεσης των εχθρών – έφερε ευτυχία στις φυλακές. Με την αγάπη, οι κρατούμενοι κέρδισαν τη θεία χάρη, που φώτισε και ύψωσε πολλούς μέχρι την αγιότητα. Τόση αφθονία χάρης μπόρεσαν και βίωσαν σ' εκείνες τις συνθήκες τρόμου, ώστε ορισμένοι δοκίμασαν το λεγόμενο συναίσθημα της «νοσταλγίας των φυλακών», της νοσταλγίας της μοναδικής εσωτερικής χαράς που έφερε η αγάπη και η κοινωνία.

Συμπεράσματα

Στην τραγική και άκρως τρικυμιώδη ιστορία της ανθρωπότητας μετά την πτώση του Αδάμ, οι σύγχρονοι καιροί καταλαμβάνουν μια ιδιαίτερη θέση. Σε καμμία προηγούμενη εποχή, τα αβυσσαλέα βάθη του Κακού δεν εξερευνήθηκαν με τέτοια ένταση και σε τέτοιες διαστάσεις· ποτέ το Καλό δεν επετεύχθη σε τόσο τραγικές συνθήκες, ποτέ οι κορυφές της αγιότητας δεν αγγίχθηκαν παρά τις τόσες συμφορές και με κόστος τέτοιον εσωτερικό αγώνα.

Με τις εκατόμβες που δημιούργησαν οι δυο Παγκόσμιοι Πόλεμοι και τις καταστροφές που προκάλεσαν οι κύριοι ολοκληρωτισμοί του αιώνα – ο κομμουνισμός και ο ναζισμός – δεν νομίζω ότι θα σφάλουμε αν θεωρήσουμε τον 20^ο αιώνα τον κατεξοχήν Αιώνα του πόνου, τον Αιώνα του μαρτυρίου, τη σκηνή της μέγιστης σύγκρουσης μεταξύ Καλού και Κακού. Το επίκεντρο της μάχης ήταν ο χώρος της Ορθόδοξης Ανατολής, ο οποίος βίωσε την κομμουνιστική κόλαση. Εδώ, η μαρξιστική-λενινιστική εγκληματική ιδεολογία έκανε, σε μερικές μόλις δεκαετίες, πολύ περισσότερους μάρτυρες απ' ό,τι οι τρεις πρώτοι αιώνες διωγμών επί Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας.

Η αθεϊστική κομμουνιστική καταστολή, οργανωμένη και εφαρμοσμένη με επιστημονική ακρίβεια, έπληξε έντονα τις χώρες με το μεγαλύτερο αριθμό ορθοδόξων πιστών, τη Ρωσία και τη Ρουμανία. Ενώ στη σοβιετική Ρωσία οι μάρτυρες αριθμήσαν εκατομμύρια και ο διωγμός ήταν φανερότερος, στη Ρουμανία η θρησκεία δεν ενοχοποιήθηκε ποτέ αυτή καθαυτή, και η καταπίεση ασκήθηκε με πολιτικό προσωπείο. Παρά ταύτα, ο κομμουνιστικός διωγμός σήμαινε και για τους Ρουμάνους τρομοκρατία, στρατόπεδα συγκέντρωσης, λοιμό, πιέσεις και ατελείωτους εξευτελισμούς, με αποκορύφωση «το φαινόμενο Πιτέστι», το πιο στυγερό πείραμα εξαθλίωσης του ανθρώπου που εκτυλίχθηκε ποτέ σε φυλακές παγκόσμια.

Με κόστος αφόρητους πόνους και μια μοναδικού βάθους εμπειρία, έχοντας τη βοήθεια και τη φώτιση του Αγίου Πνεύματος, χιλιάδες άνθρωποι διήνυσαν την κόλαση των φυλακών της Ρουμανίας και απέκτησαν μια κατανόηση των πραγμάτων απείρως ανώτερη απ' ό,τι ένας κοινός άνθρωπος. Τους δόθηκε έτσι να καταλάβουν ότι ο συντριπτικός μηχανισμός απανθρωποποίησης της Κόκκινης Τρομοκρατίας δεν ήταν ένα απλό ιστορικό ατύχημα, μια στιγμιαία παραπλάνηση του ανθρώπου. Ότι, στην ουσία του, ο κομμουνισμός ήταν μια συνέχεια και μια κορύφωση του

μηδενιστικού ρεύματος στην ιστορία της ανθρωπότητας, ρεύμα το οποίο έχει ως μεταφυσική πηγή την εξέγερση του Εωσφόρου, αλλά εκδηλώθηκε και αναπτύχθηκε στους κόλπους του δυτικού χριστιανικού κόσμου που έπεσε στην αποστασία.

Παραδόξως, η πηγή του μηδενισμού ήταν η ανικανότητα της δυτικής σχολαστικής θεολογίας να βάλει τον άνθρωπο σε μια προσωπική και ζωντανή σχέση με το Θεό. Δογματικά λάθη όπως το Φιλιόκβε, η απόρριψη της διδασκαλίας περί άκτιστης χάρης και άλλα είχαν αρνητική επίδραση στην πνευματική ζωή. Από μυστήριο και εν Πνεύματι ζωή, από κοινωνία με το Θεό, ο χριστιανισμός έγινε φιλοσοφικό σύστημα· η δυτική θεολογία δεν έθεσε σαν πυρήνα της την εμπειρία, αλλά τη σκέψη, και ισχυρίσθηκε ότι ο Θεός μπορεί να ανακαλυφθεί με τη λογική, με αφηρημένους συλλογισμούς και εικασίες.

Επιπλέον, η νομική περί Θεού αντίληψη, ο περιορισμός της θρησκείας σε μια καταπιεστική ηθική και οι καταχρήσεις του Παπισμού στο όνομα του Εσταυρωμένου, έθρεψαν μια έντονη αγανάκτηση και ένα βαθύ μίσος ενάντια στο Θεό της δυτικής θεολογίας. Η ανικανότητα μιας πραγματικής γνώσης του Δημιουργού και η απογοήτευση για ένα νοθευμένο χριστιανισμό οδήγησαν σε μια σταδιακή αποξένωση από το Θεό. Αποκομμένος από το κέντρο ύπαρξής του, ο δυτικός άνθρωπος κατέληξε να κυριαρχείται όλο και περισσότερο από καταστρεπτικές δυνάμεις, τόσο για τον εαυτό του, όσο και για τον κόσμο. Ο άνθρωπος έγινε το μέτρο όλων των πραγμάτων, ενώ η πεπτωκυῖα λογική του ανακηρύχθηκε θεμέλιο της βεβαιότητας, κριτήριο της αλήθειας και μοναδικός τρόπος γνώσης.

Ολισθαίνοντας στον κατήφορο του ορθολογισμού μέχρι τον αθεϊσμό και το μηδενισμό, με σταθμούς τις εποχές της Αναγέννησης, του Ανθρωπισμού, της Μεταρρύθμισης και του Διαφωτισμού, ο σύγχρονος άνθρωπος δεν σταμάτησε με το να αποκλείει το Θεό από τον κόσμο. Ο ανθρωποκεντρικός ουμανισμός μετατράπηκε σε μια εξέγερση κατά της αληθινής φύσης του ανθρώπου και του Θεού, στην προσπάθεια της καταστροφής της Παλαιάς Τάξης, της βασισμένης στη χριστιανική παράδοση, και της αναδόμησης του ανθρώπου, της κοινωνίας και του κόσμου χωρίς Χριστό. Ο μηδενισμός προσπάθησε έτσι δυναμικά να στερήσει τον άνθρωπο από την εικόνα του Θεού και να τον απομακρύνει από Αυτόν.

Στη σύγχρονη εποχή, η Γαλλική Επανάσταση, ο υλισμός, ο δαρβινισμός και ο ιδεολογικός κομμουνισμός του 19^{ου} αιώνα, οι

επαναστάσεις του 1848 και η Μπολσεβίκικη Επανάσταση του 1917 ήταν τα κύρια στάδια του πολέμου που διεξήγε ο άνθρωπος εναντίον της παλαιάς χριστιανικής παραδοσιακής τάξης της κοινωνίας. Με την εγκατάσταση του κομμουνισμού στην τσαρική Ρωσία και έπειτα στην Ανατολική Ευρώπη, η σύγχρονη ιστορία κατακλύσθηκε από ένα σατανικό, αντίχριστο, αθεϊστικό, υλιστικό, ψεύτικο και τυραννικό πνεύμα.

Σατανικό, λόγω της συστηματικής διακωμώδησης των θείων· ο κομμουνισμός αποδείχθηκε μια αντίστροφη θρησκεία, μια διεστραμμένη μίμηση του χριστιανισμού, η οποία αντικατέστησε την πίστη στο Θεό και στη χάρη Του με την πίστη στον άνθρωπο και στη λογική· μια λαϊκή, πολιτική θρησκεία, η οποία υποσχέθηκε τη σωτηρία σ' αυτή τη γη, με την οικοδόμηση ενός νέου τύπου κοινωνίας και ενός νέου τύπου ανθρώπου, και τους δυο τέλειους.

Αντίχριστο, επειδή η επίθεση στην Εκκλησία έκανε σε μερικά μόλις χρόνια περισσότερους μάρτυρες από όσους είχε ο χριστιανισμός από τη γέννησή του.

Υλιστικο-αθεϊστικό, επειδή στέρησε τον άνθρωπο από την ψυχή, τον έκανε ύλη, τον μηχανοποίησε.

Πεύτικο, επειδή το Κακό πλαστογράφησε το Καλό στο όνομα της καθολικής ευτυχίας, διέπραξε αποτρόπαια εγκλήματα στο όνομα του καλού, υπό την κάλυψη μιας ψεύτικης ηθικής.

Τυραννικό, επειδή ο μαρξιστικός-λενινιστικός αθεϊσμός μετέτρεψε την κοινωνία σε μια τεράστια φυλακή. Ο πνευματικός και κοινωνικός θάνατος εκτελέσθηκαν επιστημονικά και μηχανικά, και μάλιστα σε μαζική κλίμακα. Η παραδοσιακή τάξη της κοινωνίας, η οικογένεια, το χωριό, η νοοτροπία υπονομεύθηκαν με εξαναγκασμό και βία, με την καλλιέργεια ποταπών παθών, εν όψει της συλλογικής αναμόρφωσης και της «γέννησης» του νέου επαναστατικού ανθρώπου, του στερημένου κάθε πνευματικής ταυτότητας, χωρίς ιστορική και πολιτισμική μνήμη.

Αν ο κομμουνισμός υπήρξε μια συσώρευση σατανικών ενεργειών στη σύγχρονη ιστορία, οι φυλακές του «σοσιαλιστικού στρατοπέδου» ήταν η πεμπτουσία αυτού του κομμουνιστικού δαιμονισμού. Τα πιο διαυγή θύματα του κομμουνισμού, συνταραγμένα από το μέγεθος της ανομίας και από τις τερατώδεις διαστάσεις των εγκλημάτων, ένοιωθαν ότι βρίσκονται αντιμέτωποι όχι με ανθρώπους, αλλά με κακόβουλα πνεύματα που εμπνέουν τους ανθρώπους, με μια αρνητική υπερβατικότητα.

Σε στρατόπεδα και φυλακές μακριά από τα μάτια του κόσμου, μοχθηρά μυαλά εφηύραν τα πιο φοβερά μαρτύρια και χρησιμοποίησαν τα πιο ύπουλα ψυχολογικά βασανιστήρια για να σκοτώσουν όχι μόνο τα σώματα, αλλά κυρίως τις ψυχές των χριστιανών. Στο Πιτέστι της Ρουμανίας, το σημείο μέγιστης τρομοκρατίας όλων των κομμουνιστικών στρατοπέδων, «ο Χριστός βρέθηκε πρόσωπο με πρόσωπο με τον Αντίχριστο»¹. Την ισχυρότερη αντοχή επέδειξαν όσοι είχαν καθαρή ψυχή, πίστη, πιστεύω, ιδανικά.

Τα όπλα των αντιπάλων, βέβαια, ήταν εντελώς διαφορετικά. Ενώ οι υπηρέτες του Κακού ξεπέρασαν πολλές φορές τον αρχηγό τους σε εφευρετικότητα και σκληρότητα, παίρνοντας με το μέρος τους πολλούς κρατούμενους, όσοι αγωνίσθηκαν για το Καλό επέλεξαν να απαντήσουν στο μίσος με αγάπη, στο ψέμα με αλήθεια, στην κτηνωδία με πραότητα. Για να φθάσουν όμως εκεί, οι μάρτυρες διήνυσαν μακρινό και ακανθώδη δρόμο. Έπρεπε πρώτα να κατανοήσουν μερικές ουσιαστικές αλήθειες.

Πρώτον, ότι είναι πρωταγωνιστές σ' έναν αόρατο, πνευματικό πόλεμο, που έδινε ο Σατανάς εναντίον του Θεού. Δηλαδή, ότι ο κομμουνισμός, πέρα από τους υλικούς σκοπούς του – οικονομικούς, πολιτικούς ή στρατιωτικούς – επιδιώκει στην πραγματικότητα να υποδουλώσει το μυαλό, να κατεδαφίσει τις εκκλησίες από τις καρδιές των χριστιανών, να καταστρέψει τη βασιλεία του Θεού από τις ψυχές τους.

Δεύτερον, ότι αυτός ο γιγαντιαίος πόλεμος διεξάγεται κυρίως σε ένα πεδίο μάχης, την καρδιά του ανθρώπου. Έτσι, τα κελιά των φυλακών έγιναν ευκαιρία κατανόησης και αποδοχής του νοήματος του πόνου, τόποι πνευματικής καρποφορίας και εξαγιασμού για όσους ανακάλυψαν ότι έχουν να πολεμήσουν όχι μόνο με δαιμονισμένους ανθρώπους, αλλά πολύ περισσότερο με τις προσωπικές τους αδυναμίες, τη δική τους σκληρή καρδιά. Αρχίζοντας από την επίγνωση της αμαρτωλότητάς τους, οι σιδηροδέσμιοι ασκητές εμβάθυναν, βήμα-βήμα, στο έργο της πνευματικής τελειοποίησης, της κάθαρσης των αμαρτιών τους και της απόκτησης της θείας χάρης, με καθοδηγητές τη φλογερή προσευχή, τα εκκλησιαστικά συγγράμματα (Αγία Γραφή, Φιλοκαλία, Γεροντικό κλπ.) και τη φώτιση του Αγίου Πνεύματος.

Και ακριβώς σ' αυτό αποσκοπήσε η διατριβή μας, να παρουσιάσει αυτή την πνευματική πορεία, να αποδείξει ότι ένα σημαντικό μέρος των κρατούμενων στις κομμουνιστικές φυλακές της Ρουμανίας ήξερε να

---

¹ I. IANOLIDE, *Definitul profet* [Ο κρατούμενος-προφήτης], ένθ' ανωτ., σ. 148

αναλαμβάνει χριστιανικά την κράτηση του, ως έναν εν Πνεύματι αγώνα τελειοποίησης. Και ότι στον αγώνα τους αυτόν, οι Άγιοι Πατέρες αποδείχθηκαν δάσκαλοι και σύμβουλοί τους, προσφέροντάς τους τα απαραίτητα πνευματικά κλειδιά για να κατανοήσουν και να μετατρέψουν την κατάσταση τους σε ευκαιρία πνευματικής ανόδου και προσέγγισης του Θεού.

Στην επιχειρηματολογία μας εντοπίσαμε πρώτα τους διαφόρους τρόπους με τους οποίους οι Άγιοι Πατέρες έγιναν γνωστοί στις φυλακές και παραθέσαμε τις συγκεκριμένες αποδείξεις της έκδηλης παρουσίας τους. Άλλωστε, στις συνθήκες της εποχής εκείνης, η ίδια η παρουσία των πατερικών γραπτών και διδασκαλιών στις φυλακές ήταν αληθινό θαύμα της πρόνοιας του Θεού. Αυτό ξεκίνησε από μια μικρή ομάδα νεαρών, τους λεγόμενους «μυστικιστές» του Αϊούντ, που αποδείχθηκαν η «μικρά ζύμη», που ζύμωσε «ὄλον τὸ φύραμα»² της ρουμανικής χριστιανικής κράτησης. Συλληφθέντες το 1941-1942, αυτοί εκμεταλλεύθηκαν τις χαλαρές συνθήκες κράτησης και τη σχετική ελευθερία των ετών πριν την τελική εγκατάσταση του κομμουνισμού (1948) για να διαβάσουν και να αφομοιώσουν όσο το δυνατόν περισσότερο την τότε υπάρχουσα πνευματική και πατερική λογοτεχνία. Ξεκινώντας από την πίστη στο Θεό, αλλά χωρίς να έχουν θεμελιώδη γνώση της, ακολουθώντας ένα δρόμο για τον οποίο ούτε οι ίδιοι ήξεραν που θα τους πήγαινε, οι «μυστικιστές» έφθασαν, καθοδηγούμενοι από τη χάρη, στον ίδιο τρόπο ζωής και στα ίδια βιώματα, στα οποία είχαν φθάσει οι Άγιοι Πατέρες, και επανέλαβαν τις πνευματικές εμπειρίες των μεγάλων αναχωρητών.

Και αυτό ήταν το δεύτερο βασικό σημείο της επιχειρηματολογίας μας, το οποίο προσπαθήσαμε να απεικονίσουμε σε όλη τη διατριβή: το γεγονός ότι μεταξύ της διδασκαλίας των Πατέρων και των εμπειριών των κρατουμένων υπάρχει μια πνευματική ομοιότητα, που εκφράζεται με διαφορετικούς ίσως τρόπους, αλλά ουσιαστικά είναι ενιαία. Και ότι αυτή η πνευματική ενότητα δεν δείχνει μόνο την άμεση επιρροή των Πατέρων στους κρατουμένους, αλλά αποτελεί και την αδιαμφισβήτητη απόδειξη ότι το ίδιο Άγιο Πνεύμα φώτισε και τους πρώτους, και τους δεύτερους. Όλο αυτό εμείς το ονομάσαμε «το πνεύμα των Αγίων Πατέρων στις φυλακές», μια μυστική και απερίγραπτη παρουσία των Πατέρων, την οποία επιδιώξαμε να παρουσιάσουμε με πλήθος αποκαλυπτικών παράλληλων χωρίων, που αντλήσαμε από τις μαρτυρίες των κρατουμένων και την

---

² Γαλ. 5, 9.

πατερική γραμματεία. Για μας, αυτή η πνευματική ομοιότητα ήταν εντυπωσιακή. Η εμπειρία των ρουμανικών φυλακών επαλήθευσε πλήρως τα λόγια του Αγίου Σιλουανού του Αθωνίτου, ο οποίος ισχυριζόταν ότι αν χάνονταν όλα τα έργα των Αγίων Πατέρων, ακόμη και η Αγία Γραφή, αυτό δεν θα αποτελούσε τραγική και ανεπανόρθωτη απώλεια, διότι το Άγιο Πνεύμα που φώτισε τους Πατέρες, θα φωτίσει άλλα «σκεύη εκλογής», για να ξαναγράψουν τις ίδιες διδασκαλίες – με διαφορετικές λέξεις, στην ουσία όμως εκφράζοντας την ίδια πνευματική πραγματικότητα³.

Οι νεαροί «μυστικιστές» έθεσαν λοιπόν μια γραμμή χριστιανικής και πατερικής αντίληψης και αποδοχής της πολιτικής κράτησης, γραμμή που θα ακολουθήσει στη συνέχεια μεγάλο μέρος των κρατουμένων. Οι νεαροί του Αϊούντ αποδείχθηκαν όντως θεόσταλτοι: όταν μετά την έλευση των κομμουνιστών στην εξουσία, οι συνθήκες κράτησης επιδεινώθηκαν πολλαπλάσια και όλα τα μέσα πληροφόρησης (βιβλία, κείμενα κλπ.) απαγορεύθηκαν αυστηρά, οι «μυστικιστές» ήταν εκείνοι που – με την εμπειρία, τις γνώσεις, την αγάπη τους – βοήθησαν τους αναρίθμητους καινούριους κρατουμένους να διαχειρισθούν τη νέα τους δύσκολη κατάσταση και να την αντιμετωπίσουν πνευματικά. Μέσω αυτών, λοιπόν, το πνεύμα των Αγίων Πατέρων όχι απλά διαδόθηκε σε όλες τις ρουμανικές φυλακές, αλλά και καρποφόρησε πλούσια καθ' όλη τη διάρκεια της κράτησης. Εκτός απ' αυτούς, και όλοι οι άλλοι άνθρωποι του Θεού (πνευματικοί πατέρες, ιερείς, μοναχοί, καθηγητές, χριστιανοί διανοούμενοι, απλοί πιστοί) συνέβαλαν στη διάδοση και τη βίωση του πατερικού πνεύματος στις φυλακές.

Έτσι, υπό το φως της διδασκαλίας των Πατέρων και με τη βοήθεια της θείας χάριτος, οι κρατούμενοι συνειδητοποίησαν ότι μόνο σε ακραίες περιστάσεις ο άνθρωπος μπορεί να γνωρίσει πραγματικά τον εαυτό του· κατάλαβαν το πλήθος και το βάθος των δικών τους παθών, είτε επρόκειτο για φόβο, ολιγοπιστία, εγωισμό κλπ.: αντιλήφθηκαν ότι μόνο με ακραίες δοκιμασίες μπορεί κανείς να διεισδύσει στα μύχια της ψυχής του, όπου βρίσκεται η Βασιλεία των Ουρανών· ότι το να ανακαλύπτει τον εαυτό του απόλυτα εξαρτημένο από το Θεό αποτελεί την πιο σημαντική εμπειρία που μπορεί να ζήσει κανείς· ότι ο καθένας μας είναι υπεύθυνος για τον άλλον και ότι σωζόμαστε μόνο στην κοινότητα, στην Εκκλησία του Χριστού.

---

³ Πρβλ. ΑΡΧΙΜ. ΣΩΦΡΟΝΙΟΣ ΣΑΚΧΑΡΩΦ, *Ο Άγιος Σιλουανός ο Αθωνίτης (1866-1938)*, ένθ' ανωτ., σσ. 108-109.

Στις απάνθρωπες συνθήκες της φυλακής, οι νέοι μάρτυρες έμαθαν ότι οι θλίψεις δεν έχουν άλλο σκοπό παρά τον εξαγνισμό της ψυχής που ποθεί τη σωτηρία. Ότι αν κουβαλούν με ταπείνωση και σοφία το φορτίο που θέτει ο Θεός στους ώμους τους, με την πάροδο του χρόνου αυτό καθαρίζει, διαφωτίζει και εξαγιάζει τον άνθρωπο, τον παρακινεί να μην παραμένει στην επιφάνεια των πραγμάτων, τον βοηθάει να ανακαλύπτει το ανώτερο νόημα της ύπαρξης, πέρα από την ανθρώπινη ματαιότητα. Έτσι, ο πόνος δεν είναι τίποτε άλλο παρά ένα θεϊκό νυστέρι, προορισμένο να ανοίξει το σκληρό κέλυφος του εγώ και να αποβάλλει την προσκόλλησή του στα επίγεια, ώστε να κάνει χώρο στην ψυχή για τη χάρη του Θεού.

Αφού αντιλήφθηκαν και ένιωσαν τη θεϊκή οικονομία στις δοκιμασίες της κράτησης, οι νέοι μάρτυρες υπέφεραν με χαρά κάθε βασανιστήριο και αδικία, προκειμένου με τη θυσία τους να εξιλεώσουν τις προσωπικές τους αμαρτίες και τις αμαρτίες του γένους. Με τη θεία χάρη, βρήκαν στις άθλιες συνθήκες της φυλακής το πλέον πρόσφορο έδαφος για να απελευθερωθούν από τα πάθη τους.

Φωτισμένοι από το Άγιο Πνεύμα, οι ασκητές των φυλακών κατανόησαν το μυστήριο του πόνου, το παράδοξο γεγονός ότι το να πίνουν μέχρι τέλους το ποτήρι της θλίψης είναι προνόμιο που δίνει ο Χριστός σε όσους θεωρεί άξιους να είναι φίλοι Του:

«Η εμπειρία των αιώνων έδειξε ότι όλοι όσοι θέλουν να ακολουθούν το Χριστό περνούν από τις θλίψεις που γνώρισε και δοκίμασε ο Ίδιος εδώ στη γη. Είναι μια διαδικασία απολύτως απαραίτητη, χωρίς την οποία δεν μπορούμε να φθάσουμε στο Χριστό, δεν Τον γνωρίζουμε, δεν γινόμαστε κοινωνοί της ζωής Του, δηλαδή δεν αποκτούμε τη σωτηρία.»⁴

Οι μάρτυρες των φυλακών ήταν γνήσιοι αθλητές του Χριστού, Νέοι Θεολόγοι των καιρών μας. Εμπιστεύθηκαν τον Θεό, αφιερώθηκαν σ' Αυτόν, έζησαν εν Αυτόν και συν Αυτόν. Νίκησαν τα πάθη τους, καθάρισαν τις καρδιές τους, κέρδισαν τον αόρατο πόλεμο των λογισμών, έφθασαν να δουν το φως του δικού τους νου και, τελικά, να λουσθούν στο άκτιστο, Θαβώριο φως. Ήταν γιατροί των ψυχών· πρώτα θεράπευσαν τον εαυτό τους, και έτσι έγιναν ικανοί να διαγνώσουν την αρρώστια του ανθρώπου και της κοινωνίας, και να προσφέρουν την καταλληλότερη θεραπεία. Με τη δύναμη της πίστης και της προσευχής, η ζωή τους ήταν μια συνεχής επικράτηση

---

⁴ ΑΡΧΙΜ. ΣΟΦΡΟΝΙΕ ΣΑΗΑΡΟΝ, *Taina vieții creștine* [Το μυστήριο της χριστιανικής ζωής], ένθ' ανωτ., σ. 213.

στον ορατό και αόρατο εχθρό, στο θάνατο, στο κακό, στο σκότος. Νίκησαν το πνεύμα της μαρξιστικής-λενινιστικής ιδεολογίας, και αρκετοί υπήρξαν μάρτυρες της κατάρρευσης του κομμουνισμού στη Ρωσία και την Ανατολική Ευρώπη. Απέδειξαν ότι η γνήσια ελευθερία είναι η πνευματική, που κερδίζεται με αρετές και χάρη· ότι μπορείς να είσαι φυλακισμένος, αλλά πολύ ελεύθερος, διότι την αληθινή ελευθερία την προσφέρει ο Θεός και η Εκκλησία, και όχι οι επίγειοι θεσμοί.

Πάνω απ' όλα, οι φυλακές αποτέλεσαν το υψηλότερο σχολείο αυτοθυσίας και αγάπης. Αντιμέτωποι με την ασταμάτητη επίθεση του κακού, όσοι έζησαν στις φυλακές κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι το φοβερότερο όπλο του κομμουνισμού είναι το μίσος, ότι οι βασανιστές επιδιώκουν να τους δηλητηριάσουν το μυαλό και την ψυχή, ότι όσοι αφήνουν στην καρδιά τους χώρο για έχθρα, τελικά καταστρέφονται οι ίδιοι. Συνειδητοποίησαν ότι σ' αυτόν τον κόσμο, η θεϊκή αγάπη δεν μπορεί να υπάρξει αλλιώς παρά μόνο σταυρωμένη. Νιώθοντας ότι η αγάπη για το Θεό και η αγάπη για τον πλησίον αποτελούν την ίδια εντολή, κατέληξαν στο να αποκτήσουν την υψηλότερη αρετή της χριστιανική ζωής – την αγάπη για τους εχθρούς. Οι μάρτυρες και οι ομολογητές των φυλακών συγχώρεσαν τους δημίους τους, προσευχήθηκαν για τη σωτηρία τους και, τρεφόμενοι από τη χάρη του Αγίου Πνεύματος, εδραιώθηκαν στην αγάπη, τη μόνη αρετή που φέρνει ειρήνη, τη μόνη στάση που πείθει και κερδίζει ψυχές.

Στην απεικόνιση της αντιστοιχίας μεταξύ της διδασκαλίας των Αγίων Πατέρων και της εμπειρίας των φυλακισμένων, εμείς επιλέξαμε κυρίως τα δυο αυτά θεμελιώδη θέματα: τη χριστιανική αποδοχή του πόνου και τη βίωση της αγάπης. Πολλά άλλα θα μπορούσαν να αναπτυχθούν, που θα εξέθεταν ακόμη περισσότερο την πνευματική ζωή στις φυλακές. Ως εκ τούτου, η εργασία μας παραμένει ανοικτή, διότι ο πνευματικός πλούτος της κράτησης δεν έχει καθόλου εξαντληθεί και περιμένει ακόμη τους ερευνητές του.

Προσπαθώντας όμως να συνοψίσουμε, μπορούμε να πούμε ότι στον 20^ο αιώνα, ο Χριστός έζησε περισσότερο από οπουδήποτε αλλού στις κομμουνιστικές φυλακές, επειδή εκεί αναπτύχθηκε μια πιο έντονη και πιο πλούσια πνευματικότητα απ' ό,τι στην ελεύθερη ζωή, ακόμη και από τα μοναστήρια. Υποφέροντας χρόνια ολόκληρα για την πίστη και τα ιδανικά τους, στις πιο αντίξοες και αδιανόητες συνθήκες, οι φυλακισμένοι ανέλαβαν χριστιανικά την εμπειρία της κράτησης, ανεβαίνοντας στις κορυφές της τελειότητας και της αγιότητας. Απέκτησαν το πιο σημαντικό

χάρισμα, την ικανότητα να διακρίνουν τα διάφορα πνεύματα. Έτσι ανέδειξαν έναν αναζωογονημένο και ολοκληρωτικό χριστιανισμό, την αξία και τη σημασία του οποίου ομολόγησαν από χρέος για τις συμφορές αυτού του αιώνα και από αγάπη για τους συνανθρώπους τους.

Μέσα τους έζησε ο Χριστός, και μέσω αυτών ο Χριστός απευθύνεται στην εποχή μας. Ο Θεός έδωσε στους μάρτυρες των φυλακών τη δύναμη να καταγγείλουν το ψέμα και τη διαφθορά του κόσμου, να αντιληφθούν ότι μόνο έτσι είναι δυνατή η μετάνοια, η διόρθωση, η αποκατάσταση, η θεραπεία. Πηγάζοντας από μεγάλες θλίψεις, από μια τεράστια εμπειρία και μια βαθιά κατανόηση των καιρών μας, οι αλήθειες, τα διδάγματα και οι λύσεις που οι μάρτυρες έχουν να μοιραστούν με τους χριστιανούς και τον κόσμο είναι εντυπωσιακές, εκπληκτικές, ολοκληρωτικές, άβολες μερικές φορές, αλλά εξολοκλήρου θεραπευτικές. Τολμούμε ακόμη να υποστηρίξουμε ότι μέσω των αγίων των φυλακών, ο Θεός μάς προσφέρει τη «συνταγή» της σωτηρίας του χριστιανισμού και επομένως τη λύση για τη σωτηρία ολόκληρου του κόσμου. Θεωρούμε ότι αυτοί ενσαρκώνουν τον υποδειγματικό τρόπο ζωής που υπέδειξε ο Χριστός, όταν ζήτησε από τους μαθητές Του να γίνουν «φρόνιμοι ως οί ὄφεις καὶ ἀκέραιοι ὡς αἱ περισσότεραί»⁵.

Επομένως, το σημαντικότερο μήνυμα των αγίων των φυλακών είναι... η επιστροφή στο Χριστό! Μόνο στο Θεάνθρωπο Χριστό βρίσκουν λύση όλα τα προβλήματα του κόσμου. Η τεράστια κρίση του σύγχρονου πολιτισμού, κρίση κυρίως πνευματική, μπορεί να επιλυθεί μόνο από ένα γνήσιο χριστιανισμό, στο πνεύμα των Αγίων Πατέρων!

Οι μάρτυρες των φυλακών ήταν οι καταλληλότεροι να κατανοήσουν, ξεκινώντας από τη διαφωτιστική εμπειρία της επίγνωσης της προσωπικής τους αμαρτίας, ότι τόσο η κρίση του σύγχρονου κόσμου, όσο και η άνοδος του κομμουνισμού, είναι, εν τέλει, ο καρπός της εκκοσμίκευσης του χριστιανισμού, της εγκατάλειψης των ευαγγελικών και πατερικών μας ριζών. Ότι οι αναρίθμητοι συμβιβασμοί με το κοσμικό πνεύμα και την πολιτική εξουσία, η λησμονιά της ουσίας της Αγίας Παράδοσης (η πνευματική θεραπεία του ανθρώπου, με την κάθαρση, το φωτισμό και τη θεοποίησή του), γέννησαν ένα τυπολατρικό, συμβατικό, ευσεβιστικό και ανήμπορο χριστιανισμό. Ότι αυτό δημιούργησε ένα απέραντο κενό στις ψυχές και την κοινωνία, και άφησε τον κόσμο στα χέρια των μη χριστιανικών και αντιχριστιανικών δυνάμεων. Ότι η εξασθένηση της

---

⁵ Ματθ. 10, 16.

δύναμης της Εκκλησίας, εξασθένηση που γέννησε στο μεγαλύτερο βαθμό τη σύγχρονη κρίση, οφείλεται στο γεγονός ότι οι ιεράρχες και οι ιερείς δεν είναι πια η άμεση και αυθεντική έκφραση της Εκκλησίας, του λαού, της κοινότητας, όπως συνέβαινε στην Εκκλησία των πρώτων αιώνων.

Για όλους αυτούς τους λόγους, οι ομολογητές των φυλακών θεώρησαν την κυριαρχία του κομμουνισμού στις περισσότερες ορθόδοξες χώρες ως ένα αυστηρό θεϊκό δίδαγμα. Οι σκληρές εμπειρίες του σύγχρονου αθεϊσμού ήταν απαραίτητες για να αφυπνίσουν τη χριστιανική συνείδηση· όλες αυτές οι θλίψεις σκοπό είχαν να μαστιγώσουν την πνευματική ραθυμία, να καθαρίσουν και να σώσουν τις ψυχές. Προβλέποντας ότι ο κόσμος θα απαλλαγεί από τον κομμουνισμό, οι φυλακισμένοι προειδοποίησαν ταυτόχρονα ότι τα πνεύματα του σκότους δεν θα είχαν πει μ' αυτό την τελευταία τους λέξη στην αποκαλυπτική σύγκρουση μεταξύ Θεού και Σατανά, μεταξύ των δυνάμεων του Χριστού και του Αντίχριστου.

Η προειδοποίηση των μαρτύρων της εποχής μας είναι πολύ ξεκάθαρη: η ανθρωπότητα βρίσκεται στη βαθύτερη κρίση της, υπό την επίθεση του υλισμού, του αθεϊσμού, της ακολασίας, της έλλειψης κάθε ιεραρχίας αξιών. Η καταστροφή είναι επικείμενη εξαιτίας του κακού πνεύματος που κυβερνά τον τρόπο ζωής του σύγχρονου ανθρώπου. Για να σωθούν από τον όλεθρο, οι λαοί πρέπει να επιστρέψουν ολόψυχα στο Θεό. Προκειμένου η νίκη του Χριστού και του χριστιανισμού να είναι πλήρης σε όλους τους τομείς, υπάρχει μόνο μια οδός... Ο χριστιανισμός πρέπει να θέσει μια νέα, πιο καθαρή, πιο αληθινή αρχή· ο εκχριστιανισμός του κόσμου πρέπει να αρχίσει με τον πλήρη επανεκχριστιανισμό της ζωής των χριστιανών, τόσο σε πνευματικό, όσο και σε κοινωνικό επίπεδο, με πρότυπο τον αρχέγονο χριστιανισμό της φλογερής, αδιάλλακτης και μαρτυρικής πίστης, με πρότυπο τους Πατέρες. Οι σύγχρονοι καιροί απαιτούν μια προσωπική και ενσυνείδητη πίστη, που να βασίζεται σε μια συστηματική άσκηση. Ο χριστιανός πρέπει να πολεμήσει με την αμαρτία μέχρι αίματος, να βιώσει μια ζωή εν Πνεύματι, να ενωθεί συνειδητά με το Χριστό, να γίνει φορέας της αγιότητας, της δύναμης, της αγάπης και της αιωνιότητάς Του, να ζει σε δραστήριες, αλληλέγγυες και αδελφικές κοινότητες. Να κατανοεί ότι η χριστιανική διδασκαλία πρέπει να καλύπτει όλη την ανθρώπινη ύπαρξη, ότι χωρίς το Άγιο Πνεύμα ο χριστιανός είναι σκιά του εαυτού του⁶.

---

⁶ Παραθέτουμε εδώ τα λόγια του «Αγίου των φυλακών» της κομμουνιστικής Ρουμανίας, του Βαλέριου Γκαφένκου, ο οποίος μας περιγράφει τη γνήσια χριστιανική ζωή: «Ο αγώνας του καθενός μας πρέπει να συμβάλλει στην πραγματοποίηση μιας αυθεντικής

Θεωρούμε ότι οι σύγχρονοι μάρτυρες είναι η σάλπιγγα του Πνεύματος, που χρησιμοποιεί ο Θεός για να εγείρει από τον πνευματικό ύπνο τους ορθόδοξους χριστιανούς των έσχατων καιρών. Το μήνυμά τους απευθύνεται σε όλη την Εκκλησία, υπογραμμίζοντας ότι μια διωκόμενη αλλά καθαρή Εκκλησία είναι πιο ενεργή και αποτελεσματική από μια λαμπρή, αλλά συμβατική. Ότι μια Εκκλησία που περιορίζεται μόνο σε προσευχές και τυπολατρία, σε τελετές και ιερουργίες είναι ανίκανη να πάει τον κόσμο μπροστά, διότι η χριστιανική διακονία είναι βίωμα, πράξη, δράση, ζωή, ιστορία, επίτευξη. Ότι ένας τυπολατρικός χριστιανισμός, όσο και αν δικαιολογείται παραδοσιακά, τελικά θα υποχωρήσει λόγω της πνευματικής του ανικανότητας.

Πάνω απ' όλα, όμως, η εμπειρία της ρουμανικής κράτησης είναι ένα μήνυμα ελπίδας. Οι μάρτυρες των φυλακών είναι το ζωντανό παράδειγμα ότι τον πόνο – τον κάθε είδους πόνο – μπορούμε όχι μόνο να τον αποδεχόμαστε και να τον υπομένουμε, αλλά ακόμη και να τον ξεπερνούμε και να τον μετατρέπουμε σε ευκαιρία πνευματικής οικοδόμησης. Ότι όλες οι πτώσεις, οι κρίσεις, οι αποτυχίες, οι αδυναμίες μπορούν με τη χάρη του Θεού να μεταμορφωθούν σε νέες αφετηρίες, ότι ο Θεός έβαλε στην ψυχή του ανθρώπου τη δύναμη να ξανανθίζει κάθε φορά που σπαράζει ή συντριβεται. Ότι ο Θεός έχει τελικά τον τελευταίο λόγο, ότι το καλό νικάει, αρκεί να γαντζωθούμε πάνω Του με όλες μας τις δυνάμεις. Ότι εν Χριστώ, όλα μπορούν να αποκτήσουν νόημα, ακόμη και όταν αυτό φαίνεται αδύνατο ή δυσδιάκριτο λόγω του πλήθους των πειρασμών. Αυτό έγινε και με τους ομολογητές των φυλακών: ο καθένας απ' αυτούς είχε τις πτώσεις και τις αποτυχίες του, ενίοτε συντριπτικές και μακρόχρονες. Και παρόλα αυτά, τελικά ο Θεός νίκησε μέσα τους, ακόμη και ανέλπιστα, προσφέροντάς τους όχι μόνο πνευματική ανάσταση, αλλά συχνά και εξύψωση στις υψηλότερες πνευματικές κορυφές. Άλλωστε, αν υπάρχει κάτι που χαρακτηρίζει την εμπειρία των φυλακών, είναι ακριβώς αυτό: η πτώση, η

χριστιανικής τάξης του κόσμου. Δεν είσαι χριστιανός αν απλά βαπτίσθηκες και εκκλησιάζεσαι, αλλά ζεις σύμφωνα με τις αρχές της εγωιστικής, ανήθικης και υλιστικής κοινωνίας στην οποία βρίσκεσαι. Πρέπει να γίνεις χριστιανός σε όλες τις πτυχές της καθημερινής σου ζωής και με αυτό να εκχριστιανίσεις και τον κόσμο γύρω σου. Αλλά δεν μπορείς να φθάσεις εδώ με διανοητικές μελέτες, αλλά με την εν Πνεύματι ζωή, με το να πολεμάς κάθε στιγμή την αμαρτία που έκανες, μετά την αμαρτία που είπες, μετά την αμαρτία που σκέφθηκες. Πριν πολεμήσουμε τις αμαρτίες του κόσμου, πρέπει να μισήσουμε τις αμαρτίες, την ηλιθιότητα και την υπνηλία της ψυχής και του μυαλού μας, διότι ακριβώς η αποκοίμιση της χριστιανικής συνείδησης επέτρεψε την αθεϊστική αυθάδεια.» I. IANOLIDE, *ένθ' ανωτ.*, σ. 79.

αποτυχία – αναρίθμητες φορές και με πολλούς και απροσδόκητους τρόπους· αλλά πάνω από αυτές, η επικράτηση της νίκης του καλού με την ενέργεια της θείας χάρης και τον αγώνα του ανθρώπου. Αυτό το μήνυμα ελπίδας, το οποίο θεωρούμε καθοριστικό γνώρισμα της ρουμανικής κράτησης, είναι ένα μάθημα υψίστης σημασίας για τον καθέναν μας, μια παρηγοριά στις δικές μας θλίψεις, αλλά και στις κρίσεις και τις δοκιμασίες ολόκληρου του κόσμου.

Όμως στον αγώνα μας έχουμε τους αγίους των κομμουνιστικών φυλακών όχι μόνο ως ενδεικτικά και ελπιδοφόρα παραδείγματα, αλλά και ως βοηθούς και προσευχόμενους, διότι η αγάπη τους εκτείνεται και πέρα από το θάνατο. Αυτοί είναι ζωντανοί στον ουρανό και φίλοι του Θεού, για Τον οποίον υπέφεραν χρόνια ολόκληρα πέρα από τις ανθρώπινες δυνάμεις. Έτσι, με την προσευχή, η σχέση μας μαζί τους μπορεί να είναι ζωντανή, πραγματική, θεραπευτική. Επιπλέον, αυτοί δεν ανήκουν μόνο σε μια χώρα, αλλά σ' ολόκληρη την ανθρωπότητα. Για όλους αυτούς τους λόγους, θεωρούμε ότι η Εκκλησία τους χρειάζεται, η ίδια έχει ανάγκη να τους αναγνωρίσει και να τους τιμήσει, για να ανανεώσει το αποδυναμωμένο σώμα της, για να ενισχυθεί στην πνευματική ερήμωση από την οποία απειλείται σήμερα ο κόσμος ολόκληρος.

Γι' αυτό, ακολουθώντας το παράδειγμα των ομολογητών των φυλακών, εμείς επιλέγουμε στην πραγματικότητα τον αληθινό χριστιανισμό, τον χριστιανισμό του Ευαγγελίου και των Πατέρων, τον μόνο ικανό να πηγαίνει την ανθρωπότητα σε σωτήρια λιμάνια. Εκπληρώνουμε έτσι τη διαθήκη των νέων μαρτύρων: δεν υπάρχει αλλού λύτρωση παρά μόνο εν Χριστώ, αλλά αν Τον αντιληφθούμε σωστά και Τον βιώσουμε ειλικρινά. Η μόνη λύση για την έξοδο από την κρίση – της Ρουμανίας, της Ελλάδας, του κόσμου ολόκληρου – είναι η τίμια και ολοκληρωτική επιστροφή στο Θεό και την Εκκλησία Του. Ο Χριστός εν πάσι και πάντα εν Χριστώ!

Βιβλιογραφία

Πηγές

1. *** – *Αγία Γραφή*, ΑΔΕΕ, Αθήνα 2004
2. *** – *Πεντηκοστάριον*, εκδ. Φως, Αθήνα 1991
3. *** – *Τριώδιον*, ΑΔΕΕ, Αθήνα 2001
4. *** – *Εύχολόγιον τὸ Μέγα*, εκδ. ο Φοίνιξ, Βενετία⁶1891

Πατερικά

5. *** – *Αποφθέγματα Γερόντων*, PG 65, 71-438 [ΕΠΕ-Φ 1, SC 387, 474, 498]
6. *** – *Μαρτύριον Αγίου Πολυκάρπου, ἐπισκόπου Σμύρνης*, PG 5, 1029-1046 [ΕΠΕ 119, 354-379]
7. *** – *Τα μαρτύρια των αρχαίων Χριστιανών*, εισαγωγή, κείμενο, μετάφραση, σχόλια Π. Χρήστου, ΕΠΕ 30
8. *** – *Filocalia* [Φιλοκαλία], εισαγωγή, μετάφραση και υποσημειώσεις του πατρός Δημητρίου Στανιλοάε, 12 τόμοι, εκδ. Humanitas, Βουκουρέστι 2004-2009
9. *** – *Sbornicul*, 2 τόμοι, εκδ. Reîntregirea, Άλμπα-Ιούλια 2000
10. ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Ο ΜΕΓΑΣ ΚΑΙ ΙΩΑΝΝΗΣ – *Έρωταποκρίσεις*, ΕΠΕ-Φ 10Α-Γ
11. ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Ο ΜΕΓΑΣ – *Ότι οὐκ ἔστιν αἴτιος τῶν κακῶν ὁ Θεός*, PG 31, 329-353 [ΕΠΕ 7, 86-124]
12. ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Ο ΜΕΓΑΣ – *Εἰς τὴν μάρτυρα Ἰουλίτταν, καὶ εἰς τὰ λειπόμενα τῆς προλεχθείσης ὁμιλίας τῆς περὶ Εὐχαριστίας*, PG 31, 237-261 [ΕΠΕ 7, 202-237]
13. ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Ο ΜΕΓΑΣ – *Εἰς Βαρλαάμ τὸν μάρτυρα*, PG 31, 484-489 [ΕΠΕ 7, 238-247]
14. ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Ο ΜΕΓΑΣ – *Εἰς Γόρδιον τὸν μάρτυρα*, PG 31, 489-508 [ΕΠΕ 7, 248-273]
15. ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Ο ΜΕΓΑΣ – *Εἰς τὸν ἅγιον μάρτυρα Μάμαντα*, PG 31, 589-600 [ΕΠΕ 7, 274-289]
16. ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Ο ΜΕΓΑΣ – *Εἰς τοὺς ἁγίους τεσσαράκοντα μάρτυρας*, PG 31, 508-525 [ΕΠΕ 7, 290-314]
17. ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΘΕΟΛΟΓΟΣ – *Εἰς τὸ Πάσχα*, Λόγος 45, PG 36, 624-664 [ΕΠΕ 27, 152-217]
18. ΑΒΒΑΣ ΖΩΣΙΜΑΣ – *Κεφάλαια ὠφέλιμα*, PG 78, 1679-1702 [ΕΠΕ-Φ 12, 123-197]
19. ΑΒΒΑΣ ΔΩΡΟΘΕΟΣ – *Πραγματεῖαι καὶ ἐπιστολαί*, PG 88, 1611-1846 [ΕΠΕ-Φ 12, 199-649]

20. ΕΥΣΕΒΙΟΣ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ – *Εκκλησιαστική Ιστορία*, PG 20, 45-906 [ΕΠΕ 28-30]
21. ΗΣΥΧΙΟΣ ΣΥΝΑΪΤΗΣ – *Πρός Θεόδουλον, λόγος ψυχωφελής περί νήψεως καὶ ἀρετῆς*, PG 93, 1450-1545 [ΕΠΕ-Φ 13, 454-542]
22. ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΣΤΟΥΔΙΤΗΣ – *Ἐπιστολές*, PG 99, 903-1682 [ΕΠΕ-Φ 18B-Γ]
23. ΙΓΝΑΤΙΟΣ ΑΝΤΙΟΧΕΙΑΣ – *Ἐπιστολές*, PG 5, 643-730 [ΕΠΕ 119, 76-149]
24. ΙΣΑΑΚ Ο ΣΥΡΟΣ – *Λόγοι Ἀσκητικοί*, ΕΠΕ-Φ 8Α-Γ
25. ΙΟΥΣΤΙΝΟΣ Ο ΦΙΛΟΣΟΦΟΣ – *Διάλογος πρὸς Τρύφωνα Ἰουδαῖον*, PG 6, 471-802 [ΕΠΕ 77, 261-657]
26. ΙΩΑΝΝΗΣ ΤΗΣ ΚΛΙΜΑΚΟΣ – *Κλίμαξ*, PG 88, 632-1162 [ΕΠΕ-Φ 16]
27. ΙΩΑΝΝΗΣ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ – *Πρὸς τοὺς σκανδαλισθέντας*, PG 52, 479-528 [ΕΠΕ 33 (78), 478-634]
28. ΙΩΑΝΝΗΣ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ – *Ὁμιλῖαι περὶ μετανοίας*, PG 49, 277-350 [ΕΠΕ 30 (89), 86-320]
29. ΙΩΑΝΝΗΣ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ – *Ὁμιλία ὅτε ἦλθεν ἀπὸ τῆς ἐξορίας*, PG 52, 439-442 [ΕΠΕ 33 (78), 412-417]
30. ΙΩΑΝΝΗΣ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ – *Εἰς τὴν ἐπίλυσιν τῆς Χαναanaίας*, PG 52, 449-460 [ΕΠΕ 33 (78), 437-446]
31. ΙΩΑΝΝΗΣ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ – *Ὅτε ἀπήειν τῆ ἐξορία*, PG 52, 435-438 [ΕΠΕ 33 (78), 401-410]
32. ΙΩΑΝΝΗΣ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ – *Πρὸς Θεόδωρον μοναχόν*, PG 47, 309-316 [ΕΠΕ 28 (35), 718-745]
33. ΙΩΑΝΝΗΣ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ – *Πρὸς Θεόδωρον ἐκπέσοντα*, PG 47, 277-308 [ΕΠΕ 28 (35), 746-861]
34. ΙΩΑΝΝΗΣ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ – *Τὸν ἑαυτὸν μὴ ἀδικοῦντα οὐδεὶς παραβλάψαι δύναται*, PG 52, 459-480 [ΕΠΕ 31 (40), 496-563]
35. ΙΩΑΝΝΗΣ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ – *Εἰς τὸ Ματθαίου, Ὁμιλῖαι 1-90*, PG 57, 13 – 58, 794 [ΕΠΕ 9-12 (36, 38, 39, 42, 42A)]
36. ΙΩΑΝΝΗΣ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ – *Εἰς Ἰώβ*, PG 64, 503-656
37. ΙΩΑΝΝΗΣ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ – *Εἰς τὴν πρὸς Ρωμαίους. Ὁμιλῖαι 1-32*, PG 60, 391-682 [ΕΠΕ 16B (71), 301-647. 17 (75)]
38. ΙΩΑΝΝΗΣ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ – *Εἰς τὸν ἅγιον μάρτυρα Λουκιανόν*, PG 50, 519-526 [ΕΠΕ 37 (96), 36-51]
39. ΙΩΑΝΝΗΣ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ – *Εἰς μάρτυρας ὁμιλία*, PG 50, 661-666 [ΕΠΕ 36 (62), 568-603]
40. ΙΩΑΝΝΗΣ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ – *Ἐγκώμιον εἰς τὴν ἁγίαν μεγαλομάρτυρα Δροσίδα, καὶ εἰς μνημῆσθαι θανάτου*, PG 50, 685-694 [ΕΠΕ 37 (96), 312-341]
41. ΙΩΑΝΝΗΣ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ – *Ἐγκώμιον εἰς τὸν ἅγιον μάρτυρα Βαρλαάμ*, PG 50, 675-682 [ΕΠΕ 37 (96), 244-263]
42. ΙΩΑΝΝΗΣ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ – *Εἰς τὸν ἱερομάρτυρα Βαβύλαν*, 2 *Λόγοι*, PG, 50, 525-578 [ΕΠΕ 37 (96), 52-65]

43. ΙΩΑΝΝΗΣ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ – *Εἰς τὰς μάρτυρας Βερνίκην καὶ Προσδόκην καὶ Δομνίναν*, PG 50, 629-640 [ΕΠΕ 37 (96), 182-217]
44. ΚΛΗΜΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΥΣ – *Ὁ Παιδαγωγός*, PG 8, 247-684 [ΕΠΕ 112-113]
45. ΜΑΚΑΡΙΟΣ Ο ΑΙΓΥΠΤΙΟΣ – *Ὁμιλῖαι πνευματικαί* 50, PG 34, 449-821 [ΕΠΕ-Φ 7]
46. ΜΑΡΚΟΣ ΕΡΗΜΙΤΗΣ – *Ἀποκρίσις πρὸς τοὺς ἀποροῦντας περὶ τοῦ θείου βαπτίσματος*, PG 65, 984-1028 [ΕΠΕ-Φ 13, 122-186]
47. ΜΑΞΙΜΟΣ Ο ΟΜΟΛΟΓΗΤΗΣ – *Κεφάλαια περὶ ἀγάπης* PG 90, 960-1080 [ΕΠΕ-Φ 14, 166-351]
48. ΜΑΞΙΜΟΣ Ο ΟΜΟΛΟΓΗΤΗΣ – *Πρὸς Θαλάσσιον περὶ διαφόρων ἀπόρων τῆς θείας Γραφῆς*, PG 90, 244-785 [ΕΠΕ-Φ 14B-Γ]
49. ΜΑΞΙΜΟΣ Ο ΟΜΟΛΟΓΗΤΗΣ – *Ἑρμηνεία σύντομος εἰς τὴν προσευχὴν τοῦ Πάτερ ἡμῶν*, PG 90, 871-910 [ΕΠΕ-Φ 15Γ, 218-271]
50. ΜΑΞΙΜΟΣ Ο ΟΜΟΛΟΓΗΤΗΣ – *Κεφάλαια θεολογικά καὶ οἰκονομικά*, PG 90, 1083-1462 [ΕΠΕ-Φ 15Δ, 14-319]
51. ΝΙΚΗΤΑΣ ΣΤΗΘΑΤΟΣ, Β' Ἐκατοντάς φυσικῶν κεφαλαίων περὶ τῆς τοῦ νοός καθάρσεως, PG 120, 899-952 [ΕΠΕ-Φ 20, 78-147]
52. ΠΑΛΛΑΔΙΟΣ – *Ἡ πρὸς Λαύσον ἱστορία*, PG 34, 991-1260 [ΕΠΕ-Φ 6]
53. ΠΟΛΥΚΑΡΠΟΣ ΣΜΥΡΝΗΣ – *Πρὸς Φιλιππησίους, Ἐπιστολή*, PG 5, 1005-1016 [ΕΠΕ 119, 340-353]
54. ΣΑΚΧΑΡΩΦ ΣΩΦΡΟΝΙΟΣ, ΑΡΧΙΜ. – *Ὁ Ἅγιος Σιλουανὸς ὁ Ἀθωνίτης (1866-1938), Ἱερά Σταυροπηγιακὴ Μονὴ Τιμίου Προδρόμου, Ἑσσεξ Ἀγγλίας 1995*
55. ΣΥΜΕΩΝ Ο ΝΕΟΣ ΘΕΟΛΟΓΟΣ – *225 Κεφάλαια*, PG 120, 603-688 [ΕΠΕ-Φ 19, 392-539]
56. ΤΕΡΤΥΛΛΙΑΝΟΣ – *Απολογητικός, μετάφραση Ἄλκη Θεοδωράκη, εκδ. Κάκτος, Αθήνα 2004*

Περὶ κομμουνισμοῦ καὶ φυλακῆς (απομνημονεύματα, συνεντεύξεις, συνομιλίες, ἀρχεῖα κ.τ.λ.)

1. Βίντεο ἢ ηχητικὲς-συνεντεύξεις με πρῶν κρατουμένου, τις ὁποῖες ἔχω εἴτε ἀπὸ προσωπικὸ ἀρχεῖο, εἴτε ἀπὸ ἄλλες πηγές
2. Ἀρχεῖα τῆς Μυστικῆς Αστυνομίας (Ασφάλειας), που τα μελέτησα προσωπικά στο CNSAS
3. *** – *Arhivele Totalitarismului* [Τα ἀρχεῖα τοῦ ολοκληρωτισμοῦ], INST, ἔτος I, 1 (1993) εε.
4. *** – *Istoria comunismului din România. Documente perioada Gheorghe Gheorghiu-Dej (1945-1965)* [Ἡ ἱστορία τοῦ κομμουνισμοῦ στη Ρουμανία. Τα ἔγγραφα τῆς περιόδου Gheorghe Gheorghiu-Dej (1945-1965)], εκδοθέν ἀπὸ Mihnea Berindei, Dorin Dobrinicu, Armand Goșu, εκδ. Humanitas, Βουκουρέστι 2009

5. *** – *Lacrima prigoanei. Din lupta legionarelor române* [Το δάκρυ του διωγμού. Από τη μάχη των Ρουμάνων λεγεωναρίων γυναικών], εκδ. Gordian, Τιμισοάρα 1994
6. *** – *Memorialul ororii. Documente ale procesului reeducării din închisorile Pitești, Gherla* [Το μνημείο της ωμότητας. Έγγραφα της δίκης της αναμόρφωσης από τις φυλακές του Πιτέστι και της Γκέρλα], εκδ. Vremea, Βουκουρέστι 1995
7. *** – *Părintele Voicescu. Un duhovnic al cetății* [Ο Πατήρ Βοϊτσέσκου. Ένας πνευματικός πατήρ της πόλης], έκδ. Bizantină, Βουκουρέστι 2002
8. *** – *Poezi dură gratii* [Ποιητές πίσω από τα κάγκελα], εκδ. Elisaváros, Βουκουρέστι 2005
9. *** – *Poezii din închisori* [Ποιήματα από τη φυλακή], συλλογή: Zahu Pană, εκδ. «Cuvântul Românesc», χ.τ., 1982
10. *** – *România. Viața politică în documente. 1945* [Ρουμανία. Η πολιτική ζωή σε έγγραφα. 1945], συντονιστής: Ioan Scurtu, εκδ. Arhivele Statului, Βουκουρέστι 1994
11. *** – *Stenogramele ședințelor Biroului Politic al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român, vol. I, 1948* [Τα στενόγραφα των συνεδριάσεων του Πολιτικού Γραφείου του Εργατικού Κόμματος της Ρουμανίας. 1^{ος} τόμος. 1948], εκδότες: Camelia Moraru, Laura Neagu, Constantin Moraru, Constantin Neagu, Claudiu Dincă, George Mocanu, εκδ. Arhivele Naționale ale României, Βουκουρέστι 2002
12. *** – *Studentul Valeriu Gafencu - „Sfântul închisorilor” din România* [Ο φοιτητής Βαλέριος Γκαφένκου - «Ο Άγιος των φυλακών» της Ρουμανίας], συντονιστής Nicolae Trifoiu, εκδ. Napoca Star, Cluj-Napoca 1998
13. *** – *Teodor M. Popescu. Un martir al Crucii* [Ο Θεόδωρος Μ. Ποπέσκου. Ένας μάρτυρας του Σταυρού], εκδ. Christiana, Βουκουρέστι 2006
14. *** – *Un mare mărturisitor creștin. Preotul Constantin Sârbu* [Ένας μεγάλος χριστιανός ομολογητής. Ο ιερέας Κωνσταντίνος Σίρμπου], εκδ. Bonifaciu, Βουκουρέστι 2000
15. *** – *Un sfânt printre noi. Părintele Constantin Sârbu* [Ένας άγιος μεταξύ μας. Ο πατήρ Κωνσταντίνος Σίρμπου], εκδ. Bunavestire, Γαλάτσι 2002
16. *** – *Viața Părintelui Gheorghe Calciu după mărturiile sale și ale altora* [Η ζωή του Πατρός Γεωργίου Κάλτσιου κατά τις μαρτυρίες του και άλλων], Ιερά Μονή Διακονέστι, εκδ. Christiana, Βουκουρέστι 2007
17. ACTERIAN, ARȘAVIR – *Portrete și trei amintiri de pușcăriaș* [Προσωπογραφίες και τρεις αναμνήσεις φυλακισμένου], εκδ. Ararat, Βουκουρέστι 1996

18. ALUI GHEORGHE, ADRIAN – *Cu părintele Iustin Pârvu despre moarte, jertfă și iubire* [Με τον πατέρα Ιουστίνο Πίρβου περί θανάτου, θυσίας και αγάπης], εκδ. Conta, Πιάτρα-Νεάμτς 2006
19. ANANIA, VALERIU – *Memorii* [Αναμνήσεις], εκδ. Polirom, Ιάσιο 2009
20. ANDREICA, GHEORGHE – «Cu ghiozdanul la închisoare» [Με τη σάκα στη φυλακή], *M. Sighet*, επιμ. R. Rusan, εκδ. Fundația Academia Civică² 2003, 7-106.
21. ANDREICA, GHEORGHE – *Mărturii, mărturii...* [Μαρτυρίες, μαρτυρίες...], χ.ε., Βουκουρέστι 2000
22. ANDREICA, GHEORGHE – *Omul din groapă* [Ο άνθρωπος από τη λακκούβα], εκδ. Printeuro, Πλοϊέστι 2000
23. BACIU, PETRU C. – *Răstigniri ascunse* [Κρυφές σταυρώσεις], 2 τόμοι, εκδ. Fundației Culturale Bunavestire, Βουκουρέστι 2004
24. BACU, DUMITRU – *Pitești. Centru de reeducare studențească* [Το Πιτέστι. Κέντρο αναμόρφωσης φοιτητών], εκδ. Cuvântul Românesc, Χάμιλτον 1989
25. BAGHIU, AUREL – *Printre gratii* [Μέσα από τα κάγκελα], 1^{ος} τόμος, εκδ. Zamolxis, Κλούζ-Ναπόκα 1995
26. BALȘ, DINA – *Drumuri pustiite* [Ερημωμένοι δρόμοι], εκδ. Cartea Românească, Βουκουρέστι 1993
27. BALANESCU, GABRIEL – *Din împărăția morții – pagini din istoria Gărzii de Fier* [Από το βασίλειο του θανάτου – Σελίδες από την ιστορία της Σιδηράς Φρουράς], εκδ. Gordian, Τιμισοάρα χ. χ.
28. BAKUNIN, MIKHAIL – *God and the State*, εκδ. Dover Publications, Νέα Υόρκη 1970
29. BARDAȘ, IOAN, ΠΡΕΣΒ. – *Calvarul Aiudului. Din suferințele unui preot ortodox* [Ο Γολγοθάς του Αϊούντ. Από τις θλίψεις ενός ορθοδόξου ιερέως], εκδ. Anastasia, Βουκουρέστι 1999
30. BAGU, GHEORGHE – *Mărturisiri din întineric* [Εξομολογήσεις από το σκοτάδι], εκδ. Tehnică, Βουκουρέστι 1993
31. BEJAN, DIMITRIE, ΠΡΕΣΒ. – *Bucuriile suferinței* [Οι χαρές της θλίψεως], εκδ. Cartea Moldovei, 1995
32. BEJAN, DIMITRIE, ΠΡΕΣΒ. – *Satul blestemat* [Το καταραμένο χωριό], εκδ. Cartea Moldovei, 1998
33. BEJAN, DIMITRIE, ΠΡΕΣΒ. – *Vifornița cea mare* [Η μεγάλη καταιγίδα], εκδ. Tehnică, Βουκουρέστι 1996
34. BEJAN, DIMITRIE, ΠΡΕΣΒ. – *Oranki. Amintiri din captivitate* [Οράνκι. Αναμνήσεις από την αιχμαλωσία], εκδ. Tehnică, Βουκουρέστι 1995
35. BERZESCU, ATANASIE – *Lacrimi și sânge* [Δάκρυα και αίμα], εκδ. Marineasa, Τιμισοάρα 1999
36. BORDEIANU, DUMITRU – *Mărturisiri din mlaștina disperării* [Εξομολογήσεις από το βάλτο της απελπισίας], εκδ. Scara, Βουκουρέστι 2001

37. BRAZDĂ, AUREL – *Istorie trăită. Volumul II. 1000 de zile în uniformă gulagului communist* [Ιστορία που έζησα. Τόμος Β'. 1000 μέρες με στολή του κομμουνιστικού γκουλάγκ], χ. ε., Οράντσα 2005
38. BRANZAȘ, LIVIU, ΠΡΕΣΒ. – *Raza din catacombă* [Η ακτίνα από την κατακόμβη], εκδ. Scara, Βουκουρέστι 2001
39. BRANZAȘ, LIVIU, ΠΡΕΣΒ. – *Martor într-un proces moral* [Μάρτυρας σε ένα ηθικό δικαστήριο], εκδ. Brad, χ.τ., 2000
40. BUDEANCA, COSMIN (επιμελητής) – *Experiențe carcerale în România comunistă* [Εμπειρίες του εγκλεισμού στην κομμουνιστική Ρουμανία], 6 τόμοι, πρόλογος Lucia Hossu-Longin, εκδ. Polirom, Ιάσιο 2007-2012
41. BUKHARIN, NIKOLAI / PREOBRAZHENSKY, EVGENII – *The ABC of communism*, εκδ. Penguin Books, Harmondsworth 1969
42. BURACU, ΜΙΧΑΙ – *Tăblițele de săpun de la Itset-ip* [Οι πινακίδες σε σαπούνι από Ιτσετ-ιπ], εκδ. MJM, Κραϊόβα 2003
43. BURZO, GAVRIIL, ΑΡΧΙΜ. – *Zile trăite după gratii* [Ημέρες πίσω από τα κάγκελα], χ.τ.ε., 2004
44. CALCIU, GHEORGHE, ΠΡΕΣΒ. – *7 Cuvinte către tineri* [7 Ομιλίες προς νέους], εκδ. Anastasia, Βουκουρέστι 1996
45. CALCIU-DUMITREASA, GHEORGHE, ΠΡΕΣΒ. – *Război întru Cuvânt. Cuvintele către tineri și alte mărturii* [Πόλεμος εν τω λόγω. Οι ομιλίες προς νέους και άλλες μαρτυρίες], εκδ. Nemira, Βουκουρέστι 2001
46. CALCIU, GHEORGHE, ΠΡΕΣΒ. – *Cuvinte vii* [Ζωντανά λόγια], εκδ. Bonifaciu, Βουκουρέστι 2009
47. CALCIU, GHEORGHE, ΠΡΕΣΒ. – «Divine Light in the Devil's Lair», *The Orthodox Word*, 6 (1997), 267-302
48. CALCIU, GHEORGHE, ΠΡΕΣΒ. – «New Martyr Constantine Oprișan», *The Orthodox Word*, 6 (1997), 261-266
49. CARAZA, GRIGORE – *Aiud însângerat* [Αιματηρό Αϊούντ], εκδ. Vremea XXI, Βουκουρέστι 2004
50. CALVARASAN, LUCA – *Istoria în lacrimi* [Ιστορία σε δάκρυα], 2 τόμοι, εκδ. Bucura, Σιμπίου 1998
51. CALINESCU, NICOLAE – *Preambul pentru camera de tortură* [Προετοιμασία για το θάλαμο βασανιστηρίων], εκδ. Marineasa, Τιμισοάρα 1994
52. CESIANU, CONSTANTIN – *Salvat din infern* [Σωσμένος από την κόλαση], εκδ. Humanitas, Βουκουρέστι 1992
53. CHERTIȚIE, IOAN – *Coșmar și mântuire* [Εφιάλτης και σωτηρία], εκδ. Ștefan, Βουκουρέστι 2011
54. CHIOREANU, NISTOR – *Morminte vii* [Ζωντανοί τάφοι], εκδ. Institutul European, Ιάσιο 1992
55. CIOLACU, NICOLAE (ΝΕΚΤΑΡΙΟΣ ΜΟΝΑΧΟΣ) – *Haiducii Dobrogei. Rezistența armată în Munții Babadagului* [Οι Αρματολοί της

- Ντομπρότζεας. Η ένοπλη αντίσταση των Βουνών Μπαμπαδάγκ], συλλογή «Νέος Ανθρωπος», Hallandale [Φλώριδα] 1995
56. CIUCEANU, RADU – *Potcoava fără noroc* [Το άτυχο πέταλο], εκδ. Meridiane, Βουκουρέστι 1994
  57. CIUCEANU, RADU – *Jurnalul unui om liniștit. Nume de cod: Artistul, Volumul I, 1963-1970* [Το ημερολόγιο ενός ήρεμου ανθρώπου. Κωδικό όνομα: Ο καλλιτέχνης. 1^{ος} Τόμος, 1963-1970], INST, Βουκουρέστι 2005
  58. CIUCEANU, RADU – *Jurnalul unui om liniștit. Nume de cod: Cucu, Volumul II, 1970-1989* [Το ημερολόγιο ενός ήρεμου ανθρώπου. Κωδικό όνομα: Κούκου. 2^{ος} Τόμος. 1970-1989], INST, Βουκουρέστι 2006
  59. CIUCEANU, RADU – *Memorii III: Pecetea diavolului* [Αναμνήσεις Γ': Η σφραγίδα του διαβόλου], χ. ε., Βουκουρέστι 2002
  60. CIURUNGA, ANDREI – *Memorii optimiste: evocări și versuri din închisoare* [Αισιόδοξες αναμνήσεις: αναφορές και σίχτοι από τη φυλακή], εκδ. Fundația Culturală Română, Βουκουρέστι 1992
  61. CIURUNGA, ANDREI – *Poemele cumplitului Canal* [Τα ποιήματα της φρικτής Διώρυγας], εκδ. Universalialia, Βουκουρέστι 1993
  62. CNSAS – *Arhivele Securității* [Τα αρχεία της Ασφάλειας], 2^{ος} τόμος, εκδ. Nemira, Βουκουρέστι 2006
  63. CNSAS – *Pseudomemoriile unui general de Securitate* [Οι ψευδοαναμνήσεις ενός στρατηγού Ασφάλειας], εκδ. Humanitas, Βουκουρέστι 2007
  64. CONSTANTE, LENA – *Evadarea imposibilă. Penitenciarul politic de femei de la Miercurea-Ciuc 1957-1961* [Η απίθανη απόδραση. Το γυναικείο πολιτικό σωφρονιστήριο της Μιέρκουρεα-Τσιούκ 1957-1961], εκδ. Fundația Culturală Română, Βουκουρέστι 1993
  65. COPOSU, CORNELIU – *Mărturisiri. Dialoguri cu Doina Alexandru* [Εξομολογήσεις. Διάλογοι με τη Ντόϊνα Αλεξάνδρου], εκδ. Anastasia, Βουκουρέστι 1996
  66. CORNEA, CORNELIU – *Viața așa cum a fost. Însemnări* [Η ζωή όπως ήταν. Σημειώσεις], εκδ. Gutenberg, Αράντ²2003
  67. COȚA, AUREL – *Raze din celulele morții* [Ακτίνες από τα κελλιά του θανάτου], εκδ. Clusium, Κλούζ-Ναπόκα 1993
  68. CRAINIC, NICHIFOR – *Memorii* [Απομνημονεύματα], 2^{ος} τόμος, εκδ. Muzeul Literaturii Române, Βουκουρέστι, (χ.χ.)
  69. CRAINIC, NICHIFOR – *Șoim peste prăpastie. Versuri inedite create în temnițele Aiudului* [Γεράκι πάνω από το φαράγγι. Ανέκδοτοι σίχτοι από τη φυλακή του Αϊούντ], εκδ. Roza Vânturilor, Βουκουρέστι 1990
  70. CRACEA, NICOLAE – *Dezvăluiri legionare* [Λεγεωναρικές αποκαλύψεις], 5 τόμοι, Βουκουρέστι 1994-2001
  71. CRUGA, DINU – *Trepte duhovnicești. Interviu cu Părintele Roman Braga* [Πνευματικά σκαλοπάτια. Συνέντευξη του πατρός Ρωμανού

- Μπράγκα], εκδ. Ορθοδόξου Ρουμανικής Αρχιεπισκοπής της Αλμπα-Ιούλιας, 1998
72. DAVIDESCU, ȘTEFAN IOAN I. – *Călăuză prin infern* [Ξεναγός στην κόλαση], 2^{ος} τόμος, εκδ. Dacia, Κλουζ-Ναπόκα 2003
  73. DORZ, TRAIAN – *Hristos - Mărturia mea* [Ο Χριστός – η μαρτυρία μου], εκδ. „Oastea Domnului”, Σιμπίου 2005
  74. DRAGODAN, CONSTANTIN AUREL – *Itinerare înlanțuri. Poeme 1945-1964* [Πορείες με αλυσίδες. Ποιήματα 1945-1964], εκδ. Ramida, Βουκουρέστι 1992
  75. DUMITRESCU, GRIGORE – *Demascarea* [Το Ξεσκέπασμα], Μόναχο Γερμανίας 1978
  76. FAGEȚEANU, ADRIAN, ΑΡΧΙΜ. – *Viața mea. Mărturia mea* [Η ζωή μου. Η μαρτυρία μου], εκδ. Areopag, Βουκουρέστι 2011
  77. GAFENCU, VALERIU – *Calea spre fericire. Scrisori trimise din închisoare* [Η οδός προς την ευτυχία. Γράμματα από τη φυλακή], εκδ. Agaton, Φαγκαράς 2006
  78. GAFENCU, VALERIU – *Îndreptar la spovedanie* [Οδηγός για εξομολόγηση], εκδ. Asociația Prezent!, Βουκουρέστι 2006
  79. GHEORGHITĂ, VIOREL – *Et Ego. Sărata-Pitești-Gherla-Aiud. Scurtă istorie a devenirii mele* [Et Ego. Σαράτα-Πιτέστι-Γκέρλα-Αϊούντ. Μικρή ιστορία του γίνεσθαί με], εκδ. Marineasa, Τιμισοάρα 1994
  80. GIURESCU, CONSTANTIN C. – *Cinci ani și două luni în penitenciarul de la Sighet (7 Mai 1950-5 Iulie 1955)* [Πέντε χρόνια και δύο μήνες στο σωφρονιστήριο του Σίγκετ (7 Μαΐου 1950-5 Ιουλίου 1955)], εκδ. Fundația Culturală Română, Βουκουρέστι 1994
  81. GOBJILĂ, BLONDINA – *Suferințele mamei Blondina. O martiră a Siberiei* [Οι θλίψεις της μάνας Μπλοντίννας. Μια μάρτυς της Σιβηρίας], Ιερά Μονή Sihăstria, 2010
  82. GREBENEA, NICOLAE, ΠΡΕΣΒ. – *Amintiri din întuneric* [Αναμνήσεις από το σκοτάδι], εκδ. Scara, Βουκουρέστι 2000
  83. GROSSU, NICOLE-VALERY – *Binecuvântată fi, închisoare!* [Να είσαι ευλογημένη, φυλακή!], εκδ. Univers, Βουκουρέστι 1998
  84. GYR, RADU – *Balade* [Μπαλάντα], εκδ. Lucman, Βουκουρέστι 2006
  85. GYR, RADU – *Calendarul meu* [Το ημερολόγιό μου], εκδ. Ex Ponto, Κωνσταντσα 2001
  86. GHEORGHIU-DEJ, GHEORGHE – *Articole și cuvântări* [Αρθρακαιομιλίες], εκδ. pentru Literatură Politică, Βουκουρέστι 1953
  87. GHIBU, ONISIFOR – *Ziar de lașăr. Caracal 1945* [Εφημερίδα Στρατοπέδου. Καρακάλ 1945], εκδ. Albatros, Βουκουρέστι 1991
  88. GOMA, PAUL – *Gherla* [Η Γκέρλα], εκδ. Humanitas, Βουκουρέστι 1990
  89. GOMA, PAUL – *Patimile dură Pitești* [Τα κατά Πιτέστι πάθη], εκδ. Cartea Românească, Βουκουρέστι 1990

90. HENȚEA, TIBERIU – *De la cotul Donului la Aiud* [Από τον κόμβο του Ντον στο Αϊούντ], εκδ. Gordian, Τιμισοάρα 1996
91. HREHOR, CONSTANTIN – *Muntele mărturisitor* [Το βουνό που ομολογεί], εκδ. Timpul, Ιάσιο 2002
92. IANCOVESCU, IOANA/ COSTEA, CONSTANȚA (επιμελητές) – *Părintele Sofian* [Ο πατήρ Σοφιανός], έκδ. Bizantină, Βουκουρέστι 2007
93. IANOLIDE, IOAN – *Întoarcerea la Hristos. Document pentru o lume nouă* [Η Επιστροφή στον Χριστό. Έγγραφο για έναν νέο κόσμο], επιμέλεια: Ιερά Μονή Ντιακονέστι, πρόλογος: πατήρ Γεώργιος Κάλτσιου-Ντουμιτρεάσα, εκδ. Christiana, Βουκουρέστι 2006 [ελληνική μετάφραση: ΙΑΝΟΛΙΔΕ, ΙΩΑΝΝΗΣ – *Συνταρακτικά περιστατικά φυλακισμένων ρουμάνων ομολογητών και μαρτύρων του 20^{ου} Αιώνα*, εκδ. «Ορθόδοξος Κυψέλη», Θεσσαλονίκη 2009]
94. IANOLIDE, IOAN – *Deținutul profet* [Ο κρατούμενος-προφήτης], εκδ. Bonifaciu, Μπακάου 2009
95. IOAN CEL STRAIN – *Din arhiva Rugului Aprins* [Από τα αρχεία της Φλεγόμενης Βάτου], επιμελητής Gheorghe Vasilescu, εκδ. Anastasia, Βουκουρέστι 1999
96. IOANID, ION – *Închisoarea noastră cea de toate zilele* [Η καθημερινή μας φυλακή], 3 τόμοι, εκδ. Albatros, χ.τ., 1991
97. IONIȚOIU, CICERONE – *Nicole Valery-Grossu. O lumină în bezna exilului românesc* [Η Νικόλ-Βαλερί Γκρόσσου. Ένα φως στο σκοτάδι της ρουμανικής διασποράς], εκδ. Fundația culturală Memoria, Βουκουρέστι 1997
98. IONIȚOIU, CICERONE – *Memorii. Volumul I. Din țara sârmelor ghimpate* [Αναμνήσεις. Τόμος Α'. Από τη χώρα των συρματοπλεγμάτων], εκδ. Polirom, Ιάσιο 2009
99. IONIȚOIU, CICERONE – *Memorii. Volumul II. Drama României văzută din exil* [Αναμνήσεις. Τόμος Β'. Το δράμα της Ρουμανίας όπως φαίνεται από την εξορία], εκδ. Polirom, Ιάσιο 2011
100. IOVAN, IOAN, IEPOM. – *A fost frumos la Gherla* [Ήταν ωραία στη Γκέρλα] εκδ. Patmos, Κλουζ-Ναπόκα 2009
101. IOVAN, IOAN, IEPOM. – *Cuvinte împărtășite* [Μοιρασμένα λόγια], εκδ. Reîntregirea, Άλμπα-Ιούλια 2007
102. JIJE, GHEORGHE (εκδότης) – *George Manu - monografie* [Ο Γεώργιος Μάνου - μονογραφία], Fundația Profesor George Manu, εκδ. Elisavros, (χ.χ.)
103. JIJE, GHEORGHE – *Vică Negulescu - monografie* [Ο Βίκας Νεγκουλέσκου - μονογραφία], εκδ. Vicovia, Μπακάου 2009
104. LEAHUL, VICTOR – *Starșun, între temniță și vecie* [Σταρτσούν, μεταξύ φυλακής και αιωνιότητας], εκδ. Mușatinia, Ρώμαν 2006
105. LEFA, ARISTIDE – *Fericiți cei ce plâng* [Μακάριοι οι πενθούντες], εκδ. Eminescu, Βουκουρέστι 1998

106. LENIN, VLADIMIR ILICI – *Opere complete* [Άπαντα τα έργα], 55 τόμοι, έκδ. Politică, Βουκουρέστι 1960-1970
107. LENIN, VLADIMIR ILITCH, *Novaya Zhizn*, 28 (3 Δεκεμβρίου 1905), στο Ιντερνέτ: <http://www.marxists.org/archive/lenin/works/1905/dec/03.htm>
108. LENIN, VLADIMIR ILITCH, *About the attitude of the working party towards the religion*, εν LENIN, VLADIMIR ILITCH, *Collected works*, 17^{ος} τόμος, σ. 41, στο Ιντερνέτ: <http://www.psylib.ukrweb.net/books/maenl01/txt17> (ως εκ 09.09.2006)
109. LUCINESCU, DAN – *Jertfa* [Η θυσία], εκδ. Siaj, Βουκουρέστι 2008
110. LUNGU CONSTANTINEANU, GRAȚIA – *Părintele Iustin Pârnu. Viața și învățăturile unui mărturisitor* [Ο Πατήρ Ιουστίνος Πίρβου. Ο βίος και η διδασκαλία ενός ομολογητή], χ.ε., Ιάσιο 2007
111. MAIER, ALEXANDRU – *Am fost medic la Gherla. Dreptul la adevăr* [Ήμουν γιατρός στη Γκέρλα. Το δικαίωμα για αλήθεια], εκδ. Mentor, Τίργκου-Μούρες 1998
112. MARCU, ΜΟΝΑΧΟΣ – *Mărturisirea unui creștin* [Η ομολογία ενός χριστιανού], Ιερά Μονή Πέτρου-Βόντα, 2007
113. MARIAN, GHEORGHE – *Mărturii și memorii de o viață. 1927-2008* [Μαρτυρίες και αναμνήσεις μιας ζωής. 1927-2008], εκδ. Marineasa, Τιμισοάρα 2009
114. MARIN, ANA-MARIA – *Prin poarta cea strâmtă* [Από τη στενή πόρτα], εκδ. Gordian, Τιμισοάρα 1999
115. MAXIM, VIRGIL – *Imn pentru crucea purtată* [Υμνος εις τον φερόμενο σταυρό], 2 τόμοι, εκδ. Gordian, Τιμισοάρα 1997
116. MAXIM, VIRGIL – *Nuntașul cerului. Poeme creștine cu teme isihaste* [Ο ερωτευμένος του ουρανού. Χριστιανικά ποιήματα με θέματα ησυχαστικά], εκδ. Sălajul, Ζαλάου 1992
117. MAZILU, GHEORGHE – «Ο evadare în Deltă» [Μια δραπέτευση στο Δέλτα], *Memoria* 16 (Μάιος 1996), 50-57
118. MAGIRESCU, EUGEN – „Moara dracilor”. *Amintiri din închisoarea Pitești* [«Ο μύλος των διαβόλων». Αναμνήσεις από την φυλακή του Πιτέστι], εκδ. Fronde, Άλμπα-Ιούλια 1994
119. MARGINEANU, NICOLAE – *Amfiteatre și închisori* [Αμφιθέατρα και φυλακές], εκδ. Dacia, Κλούζ-Ναπόκα 1991
120. MARX KARL / ENGELS, FRIEDERICH – *Manifestul Partidului Comunist* [Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος], έκδ. Politică, Βουκουρέστι 1962 [Για ελληνική έκδοση, βλ. Κ. Μαξ/ Φ. Έγκελς, *Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος*, εκδ. Ερατώ, Αθήνα 1998]
121. MARX, KARL / ENGELS, FRIEDERICH – *Opere alese în două volume* [Εκλεκτά έργα σε δυο τόμους], 3^η έκδοση, έκδ. Politică, Βουκουρέστι 1966

122. MARX KARL/ ENGELS FRIEDRICH – *The Russian Menace to Europe*, εκδ. The Free Press, Glencoe 1952
123. MARX, KARL / ENGELS, FRIEDRICH – *Werke*, 5^{ος} τόμος, εκδ. Dietz Verlag, Βερολίνο 1959
124. MERIȘCA, COSTIN – *Tragedia Pitești. O cronică a „reeducării” din închisorile comuniste* [Η τραγωδία Πιτέστι. Ένα χρονικό της «αναμόρφωσης» στις κομμουνιστικές φυλακές], εκδ. Institutul European, Ιάσιο 1997
125. MERIȘCA, COSTIN – *Tărâmul Gheenei* [Το βασίλειο του Άδη], εκδ. Porto Franco, Γαλάτσι 1993
126. MIHADAȘ, TEOHAR – *Pe muntele Ebal* [Στο βουνό Εμπάλ], εκδ. Clusium, Κλούζ-Ναπόκα 1990
127. MIJA, TEOFIL – *Noi nu am avut tinerețe* [Εμείς δεν είχαμε νιάτα], εκδ. Lux libris, Μπρασώφ 2005
128. MOCANU, SEBASTIAN – *Mântuirea* [Η σωτηρία], εκδ. Clusium, Κλουζ-Ναπόκα 1992
129. MOISE, MONAXOS – *Sfântul închisorilor* [Ο Άγιος των φυλακών], εκδ. Reîntregirea, Άλμπα-Ιούλια 2007
130. MOTRESCU, VASILE/ DOBRE, MIRCEA – *Jurnale din rezistența anticomunistă* [Ημερολόγια από την αντικομμουνιστική αντίσταση], εκδ. Nemira, Βουκουρέστι 2006
131. MUNTEANU, IOAN – *La pas prin „reeducările” de la Pitești, Gherla și Aiud* [Πεζός στις «αναμορφώσεις» του Πιτέστι, της Γκέρλα και του Αϊούντ], εκδ. Majadahonda, Βουκουρέστι 1997
132. NEGRUȚIU, IOAN, ΠΡΕΣΒ. – *Accesul la memorial* [Η πρόσβαση στη μνήμη], εκδ. Sfântul Gheorghe-Vechi, Βουκουρέστι 1999
133. OANCEA, ZOSIM, ΠΡΕΣΒ. – *Închisorile unui preot ortodox* [Οι φυλακίσεις ενός ορθοδόξου ιερέως], εκδ. Christiana, Βουκουρέστι 2004
134. OGARARU, IOAN GAVRILA – *Brazii se frâng, dar nu se îndoiesc* [Τα έλατα σπάζουν, αλλά δεν κάμπτονται], 7 τόμοι, εκδ. Marineasa, Τιμισοάρα 1995-2007
135. OPRIS, GHEORGHE, ΠΡΕΣΒ. – *Drumul Golgotei* [Ο δρόμος προς τον Γολγοθά], εκδ. Vicovia, Μπακάου 2008
136. ORLEA, OANA – *Ia-ți boarfele și mișcă* [Πάρε τα αποφόριά σου και κουνήσου], εκδ. Cartea Românească, Βουκουρέστι 1991
137. OȚEL PETRESCU, ASPAZIA – *Strigat-am către Tine, Doamne* [Εκέκραξα προς Σε, Κύριε], εκδ. Fundației Buna Vestire, Βουκουρέστι 2000
138. PALEOLOGU, ALEXANDRU – *Minunatele amintiri ale unui ambasador al golaniilor* [Οι θαυμαστές αναμνήσεις ενός πρέσβη των τσόγλανων], εκδ. Humanitas, Βουκουρέστι 1991
139. PANDREA, PETRE – *Reeducarea de la Aiud* [Η αναμόρφωση του Αϊούντ], εκδ. Vremea, Βουκουρέστι 2000
140. PANTAZI, ION – *Am trecut prin iad* [Πέρασα από την κόλαση], εκδ. Constant, Σιμπίου² 1992

141. PAVEN, JUSTIN ȘTEFAN – *Dumnezeul meu, de ce m-ai părăsit?* [Θεέ μου, γιατί με έγκατέλιπες;], εκδ. Ramida, Βουκουρέστι 1996
142. PAUN, NICU – *Muntele suferinței* [Το βουνό του πόνου], εκδ. Institutul European, Ιάσιο 1997
143. PETRIȘOR, MARCEL – *Trecute vieți de domni, de robi și de tovarăși* [Περασμένες ζωές κυρίων, δούλων και συντρόφων], εκδ. Vremea, Βουκουρέστι 2008
144. PETRIȘOR, MARCEL – *La capăt de drum* [Στο τέλος του δρόμου], εκδ. Institutul European, Ιάσιο 1997
145. PETRIȘOR, MARCEL – *Fortul 13 Jilava. Convoorbiri din detenție* [Το φρούριο 13 της Ζιλάβα. Συνομιλίες από την κράτηση], εκδ. Meridiane, Βουκουρέστι 1991
146. PETRIȘOR, MARCEL – *Secretul fortului 13* [Το μυστικό του 13^{ου} κάστρου], Ιάσιο 1994
147. PETRIȘOR, MARCEL – «Printul Ghyka, măsură a dârzeniei» [Ο Πρίγκιπας Γκίκας, μέτρο ανδρείας], *Rost IV*, 46 (Δεκέμβριος 2006), 47-48
148. PINTILIE, IACOB – *Băjenie și surghiun* [Ξενιτεμός και εξορία], εκδ. Dacia, Κλούζ-Ναπόκα 2001
149. PLAPȘA, LUCIAN – *Memorii I: Soarele de la nord* [Αναμνήσεις Α': Ο ήλιος από το Βορρά], πρόλογος Paul Caravia, εκδ. Helicon, Τιμισοάρα 1996
150. PLAPȘA, LUCIAN – *Memorii II: Popas în iad* [Αναμνήσεις Β': Σταθμός στον Άδη], πρόλογος Radu Ciuceanu, εκδ. Artpress, Τιμισοάρα 2004
151. POPA, NECULAI – *Coborârea în iad* [Η κάθοδος στον Άδη], εκδ. Vremea, Βουκουρέστι 1999
152. POPESCU-VORKUTA, NICU – *Un legionar dincolo de cercul polar* [Ένας λεγεωνάριος πέρα από τον πολικό κύκλο], εκδ. Gordian, Τιμισοάρα 1994
153. PURCAREA, NICOLAE – *Urlă haita* [Ουρλιάζει η αγέλη], εκδ. Fundația Sfinții Închisorilor, Πιτέστι 2012
154. RĂDULESCU, MIHAI – *La capătul iadului. Mărturii și documente* [Στο βάθος του Άδη. Μαρτυρίες και έγγραφα], εκδ. Vremea XXI, Βουκουρέστι 2005
155. RJAZANOV, DAVID (εκδότης) – *Marx-Engels-Archiv. Zeitschrift des Marx-Engels Instituts in Moskau*, 2 τόμοι, εκδ. Marx-Engels-Archiv Verlagsgesellschaft, Φρανκφούρτη 1925, 1927
156. ROPALA, CATALIN – *Periprava - memorial din gulagul românesc* [Περιπράβα - μνημείο του ρουμανικού γκουλάγκ], εκδ. Majadahonda, Βουκουρέστι 1997
157. SARBU, CONSTANTIN, ΠΡΕΣΒ. – *Lacrimă și har* [Δάκρυ και χάρις], επιμέλεια: Ιερά Μονή Diaconesti, εκδ. Bonifaciu, Βουκουρέστι 2010

158. SCHUYLER, C.V.R. – *Misiune dificilă. Jurnal (28 ianuarie 1945-20 septembrie 1946 [Δύσκολη αποστολή. Ημερολόγιο (28 Ιανουαρίου 1945-20 Σεπτεμβρίου 1946)]*, εκδ. Enciclopedică, Βουκουρέστι 1997
159. STATE, AUREL – *Drumul crucii [Η οδός του Σταυρού]*, 2 τόμοι, εκδ. Litera, Βουκουρέστι 1993
160. STĂNESCU, GABRIEL – *Dumnezeu m-a salvat din Iad! O mărturie cutremurătoare: reeducarea prin tortură. Pitești, Gherla, Canal. Convorbiri cu Traian Popescu [Ο Θεός μ' έσωσε από τον Άδη! Συγκλονιστική μαρτυρία: η αναμόρφωση μέσω βασανιστηρίων. Πιτέστι, Γκέρλα, Διώραγα. Συνομιλίες με τον Τραϊανό Ποπέσκου]*, εκδ. Criterion Publishing, Βουκουρέστι 2008
161. STANESCU, GABRIEL – *Curajul de a sfida moartea - convorbiri cu Mircea Nicolau [Το θάρρος να αψηφάς το θάνατο - συνομιλίες με τον Μίρτσεα Νικολάου]*, εκδ. Criterion Publishing, Βουκουρέστι 2007
162. STEINHARDT, NICOLAE – *Jurnalul fericirii [Το Ημερολόγιο της ευτυχίας]*, εκδ. Dacia, Κλουζ-Ναπόκα 1991
163. TIMARU, MIHAI – *Amintiri de la Gherla [Αναμνήσεις από τη Γκέρλα]*, εκδ. de Vest, Τιμισοάρα 1993
164. TIMARU, MIHAI – *Memorial din cotul Carpaților... [Μνημείο από τον κόμβο των Καρπαθίων...]*, INST, Βουκουρέστι 2005
165. TRIFAN, CONSTANTIN – «La Salcia - colonia morții - am făcut chirurgie cu un cuțit de cizmărie» [«Στο Σάλτσια - το στρατόπεδο του θανάτου - έκανα εγχείρηση με μαχαίρι υποδηματοποιού»], *Memoria*, 18 (Νοέμβριος 1996), 34-4
166. TRIFAN, TRAIAN – *Mărturisesc... Robul 1036 [Ομολογώ... Ο δούλος 1036]*, εκδ. Scara, Βουκουρέστι 1998
167. TUDOR, ILIE – *Mlaștina deznădejdiei [Ο βάλτος της απελπισίας]*, εκδ. Fundația Scrisul Românesc, Βουκουρέστι 2008
168. TUDOR, ILIE – *Un an lângă Căpitan [Ένας χρόνος κοντά στον Καπετάνιο]*, εκδ. Autograf, Βουκουρέστι 2009
169. TUDOR, DANIIL SANDU, ΙΕΡΟΣΧΗΜ.– *Acatiste: Imn-Acatist la Rugul Aprins al Maicii Domnului, Acatistul Sfântului Ioan Bogoslovul, Acatistul Preasfințitului Părintelui nostru Calinic Cernicanul [Ακάθιστοι Ύμνοι: Ακάθιστος Ύμνος της Υπεραγίας Θεοτόκος - Φλεγομένης Βάτου, Ακάθιστος Ύμνος του Αγίου Ιωάννου του Θεολόγου, Ακάθιστος Ύμνος του εν Αγίοις Πατρός ημών Καλλινίκου Τσερνίκας]*, εκδ. Anastasia, Βουκουρέστι, χ.χ.
170. TUDOR, DANIIL SANDU, ΙΕΡΟΣΧΗΜ. – *Scieri [Συγγράμματα]*, 1^{ος} Τόμος, εκδ. Christiana, Βουκουρέστι 1999
171. ȚUȚEA, PETRE – *Între Dumnezeu și neamul meu [Μεταξύ του Θεού και του γένους μου]*, εκδ. Fundația Anastasia, Βουκουρέστι 1992
172. URICARU, EUGEN – «Universul nostru penitenciar» [Ο δικός μας σωφρονιστικός κόσμος], *Memoria* 26 (Μάρτιος 1998), 72-76

173. URSU, DRAGOȘ/ URSU, IOANA – *Aiudule, Aiudule...* [Ω, Αιούντ, Αιούντ...], εκδ. Renașterea, Κλουζ-Ναπόκα 2011
174. UȚĂ, VERONICA – «Am așteptat 17 ani eliberarea soțului meu» [«Περιμένα 17 χρόνια για την απελευθέρωση του συζύγου μου»], *Rost*, επιμ. Ioana Alina Dida, έτος Χ, 106 (Φεβρουάριος 2012), 32-33
175. VERCA, FILON – *Parașutați în România vândută* [Μας έριξαν με αλεξίπτωτο στην προδομένη Ρουμανία], εκδ. Marineasa, Τιμισοάρα 2000
176. VIȘOVAN, AUREL – *Dumnezeul meu. Reeducarea de la Pitești* [Θεέ μου. Η «αναμόρφωση» του Πιτέστι], 2 τόμοι, εκδ. Napoca Star, Κλουζ-Ναπόκα 1999
177. VIZINIUC, GABRIELA – *Chipuri de femei martir* [Εικόνες γυναικών μαρτύρων], εκδ. Anastasia, Βουκουρέστι 1999
178. VOICESCU, CONSTANTIN, ΠΡΕΣΒ. – «Viața religioasă în închisoarea Târgu Ocna (1950-1954)» [«Η θρησκευτική ζωή στη φυλακή του Τίργκου-Όκνα (1950-1954)»], *Memoria ca formă de justiție. Comunicări prezentate la Seminarul de la Sighetu Marmației* [Η μνήμη ως μορφή δικαιοσύνης. Εισηγήσεις που παρουσιάσθηκαν στο Συνέδριο του Σίγκετ της Μαρμάτσια], 1994, 183-190
179. VOINEA, OCTAVIAN – *Masacrarea studențimii române* [Η σφαγή των ρουμάνων φοιτητών], εκδ. Majadahonda, Βουκουρέστι 1996
180. WURMBRAND, RICHARD – *Cu Dumnezeu în subterană* [Με το Θεό στην υπόγεια κρύπτη], εκδ. Casa Școalelor, Βουκουρέστι 1993
181. WURMBRAND, RICHARD – *Dacă zidurile ar putea vorbi* [Αν οι τοίχοι μπορούσαν να μιλήσουν], εκδ. Stephanus, Βουκουρέστι 1995
182. ZELEA CODREANU, CORNELIU – *Pentru legionari* [Για τους λεγεωνάριους], 1^{ος} τόμος, εκδ. Scara, Βουκουρέστι 1999
183. ZELEA CODREANU, CORNELIU – *Doctrina Mișcării Legionare* [Η διδασκαλία του Λεγεωναρικού Κινήματος], χ.χ., Βουκουρέστι 2003
184. ZUGRAVU, CEZAR – «Securitatea m-a programat turnător» [Η Ασφάλεια με προγραμματίσε πληροφοριοδότη], *Memoria* 10 (Απρίλιος 1994), 56-66

Βοηθήματα

Θεολογικά

1. *** - *Οί περιπέτειες ενός προσκνητοῦ*, εκδ. Παπαδημητρίου, Αθήνα, 172000
2. ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ, ΙΩΑΝΝΗΣ – «Εισαγωγικά για τή μελέτη τῶν νεομαρτύρων», ΠΘΣΤΜΝ, Θεσσαλονίκη 1988, 27-38

3. ΑΝΘΩΝΟΠΟΥΛΟΣ, ΝΕΚΤΑΡΙΟΣ, ΑΡΧΙΜ. - *Αρχιεπίσκοπος Λουκάς*, εκδ. Ακρίτας, Αθήνα 1999
4. ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗΣ, ΠΕΤΡΟΣ - «*Νεομάρτυρες καί ή σημασιολογική εξέλιξη τῶν ὄρων μάρτυς καί μαρτυρία*», ΠΘΣΤΜΝ, Θεσσαλονίκη, 1988, 437-448
5. ΒΑΣΙΛΟΠΟΥΛΟΣ, ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ, ΑΡΧΙΜ. - *Ο Άγιος Χαράλαμπος*, Βίοι Αγίων 22, εκδ. «Ορθοδόξου Τύπου», Αθήνα 2010
6. ΓΑΛΑΝΗΣ, ΙΩΑΝΝΗΣ - «*Η έννοια του μάρτυριού στην Αγία Γραφή*», ΠΘΣΤΜΝ, Θεσσαλονίκη, 1988, σσ. 59-71
7. ΓΙΕΦΤΙΣ, ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ - «*Μοναχισμός καί μαρτύριον: Μοναχική ζωή - Μαρτυρική ζωή*», ΑΔΚΜΙ, 21-36
8. ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ, ΙΕΡΟΜ. - *Π. Σεραφείμ Ρόουζ. Η ζωή καί τά έργα του*, 3 τόμοι, εκδ. Μυριόβιβλος, Αθήνα 2008
9. ΕΜΙΛΙΑΝΟΣ, ΑΡΧΙΜ. - «*Τό μαρτύριον ως άφετηριακόν στοιχείον εις τόν ὀρθόδοξον μοναχισμόν*», ΑΔΚΜΙ, 73-86
10. ΖΗΣΗΣ, ΘΕΟΔΩΡΟΣ, ΠΡΩΤΟΠΡ. - *Ηθικά κεφάλαια*, εκδ. Βρυέννιος, Θεσσαλονίκη 2002
11. ΖΗΣΗΣ, ΘΕΟΔΩΡΟΣ, ΠΡΩΤΟΠΡ. - *Επόμενοι τοις θείοις πατράσι*, εκδ. Βρυέννιος, Θεσσαλονίκη 1996
12. ΖΗΣΗΣ, ΘΕΟΔΩΡΟΣ, ΠΡΩΤΟΠΡ. - *Η Σωτηρία του ανθρώπου και του κόσμου κατά τον Άγιον Ιωάννην Χρυσόστομον*, εκδ. Βρυέννιος, Θεσσαλονίκη 1997
13. ΖΗΣΗΣ, ΘΕΟΔΩΡΟΣ, ΠΡΩΤΟΠΡ. - *Κολλυβαδικά*, εκδ. Βρυέννιος, Θεσσαλονίκη 2004
14. ΘΕΟΔΩΡΟΥ, ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ - «*Οί νεομάρτυρες εις τό έργον τής άγωγής*», ΠΘΣΤΜΝ, Θεσσαλονίκη 1988, 311-328
15. ΚΟΤΣΟΝΗΣ, ΙΕΡΩΝΥΜΟΣ - *Η περί έλευθερίας χριστιανική αντίληψις*, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1963
16. ΚΟΤΣΟΝΗΣ, ΙΕΡΩΝΥΜΟΣ - *Η επί τήν νίκην πεποίθησις τῶν πρώτων Χριστιανῶν ως ιεραποστολική δύναμις*, εκδ. Η Δαμασκός, Αθήνα 1958
17. ΚΟΤΣΟΝΗΣ, ΙΕΡΩΝΥΜΟΣ - *Τό ένθουσιαστικόν στοιχείον εις τήν Έκκλησίαν τῶν μαρτύρων*, εκδ. Η Δαμασκός, Αθήνα, 1952
18. ΚΟΥΝΑΒΗ, ΓΕΩΡΓΙΑ - *Ο πόνος. Άγιογραφική καί πατερική προσέγγιση*, ΑΔΕΕ, Αθήνα 1994
19. ΚΟΥΤΣΟΥΡΗΣ, ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ - «*Η παρησία του άγίου καί του μάρτυρα*», ΑΜΖΕ, ΑΔΕΕ, Αθήνα 1994, 133-141
20. ΚΡΑΓΙΟΠΟΥΛΟΣ, ΣΥΜΕΩΝ, ΑΡΧΙΜ. - *Τό μυστήριο του πόνου*, Γυν. Ιερών Ησυχαστήριον «Το Γενέσιον της Θεοτόκου», Πανόραμα Θεσσαλονίκης 32010
21. ΚΡΑΓΙΟΠΟΥΛΟΣ, ΣΥΜΕΩΝ, ΑΡΧΙΜ. - *Άδάμ, ποῦ εἶ*, Γυν. Ιερών Ησυχαστήριον «Το Γενέσιον της Θεοτόκου», Πανόραμα Θεσσαλονίκης 1997

22. ΚΡΙΚΩΝΗΣ, ΧΑΡΗΣ – «Ο χριστοκεντρικός χαρακτήρας του μαρτυρίου των νεομαρτύρων», ΑΜΖΕ, ΑΔΕΕ, Αθήνα, 69-81.
23. ΚΡΙΚΩΝΗΣ, ΧΑΡΗΣ – «Κληρικοί νεομάρτυρες και μάρτυρες», ΠΘΣΤΜΝ, Θεσσαλονίκη, 1988, 239-309
24. ΜΕΤΑΛΛΙΝΟΣ, ΓΕΩΡΓΙΟΣ, ΠΡΩΤΟΠΡ. – «Ο ἅγιος καὶ ὁ μάρτυς ὡς μιμητὴς τοῦ πάθους τοῦ Κυρίου», ΑΜΖΕ, ΑΔΕΕ, Αθήνα, 56-68
25. ΜΕΤΑΛΛΙΝΟΣ, ΓΕΩΡΓΙΟΣ, ΠΡΩΤΟΠΡ. – *Δοκίμια Ορθόδοξης Μαρτυρίας*, εκδ. Ἄθως, Αθήνα χ.χ.
26. ΜΠΑΛΑΝ, ΙΩΑΝΝΙΚΙΟΣ, ΑΡΧΙΜ. – *Ψυχωφελεῖς Διάλογοι με τὸ Γέροντα Ἀρσένιο*, εκδ. «Ορθόδοξος Κυψέλη», Θεσσαλονίκη 2001
27. ΜΠΑΛΟΓΙΑΝΝΗΣ, ΣΤΑΥΡΟΣ – «Ἡ βιολογικὴ διάσταση τῶν βασανισμῶν καὶ τῶν τρόπων θανατώσεως τῶν νεομαρτύρων», ΠΘΣΤΜΝ, Θεσσαλονίκη 1988, 355-364
28. ΜΠΙΛΑΛΗΣ, ΣΠΥΡΙΔΩΝ, ΑΡΧΙΜ. – *Οἱ μάρτυρες τῆς Ορθοδοξίας. Τόμος Α', Ἡ θεολογία τοῦ μαρτυρίου*, εκδ. Ορθοδόξου Τύπου, Αθήνα 1973
29. ΜΠΟΚΑ, ΑΡΣΕΝΙΟΣ, ΓΕΡΟΝΤΑΣ – *Βίος, Λόγοι, Νουθεσίες*, εκδ. «Ορθόδοξος Κυψέλη», Θεσσαλονίκη 2004
30. ΝΙΚΟΔΗΜΟΣ, ΑΓΙΟΡΕΙΤΗΣ, ΑΓΙΟΣ – *Νέον Μαρτυρολόγιον*, εκδ. Ἀστήρ, Αθήνα 1960
31. ΝΟΪΚΑ, ΡΑΦΑΗΛ, ΙΕΡΟΜ. – *Ἡ Ορθοδοξία σήμερα. Ομιλίες με τον π. Ραφαήλ Νόικα και π. Συμεών*, εκδ. Σπηλιώτη, Αθήνα χ.χ.
32. ΝΟΪΚΑ, ΡΑΦΑΗΛ, ΙΕΡΟΜ. – *Ἡ καλλιέργεια του Πνεύματος*, εκδ. «Το Περιβόλι της Παναγίας», Θεσσαλονίκη 2013
33. ΠΑΪΣΙΟΣ ΑΓΙΟΡΕΙΤΗΣ, ΓΕΡΟΝΤΑΣ – *Λόγοι Α', Με πόνο και αγάπη για τον σύγχρονο ἄνθρωπο*, Ιερὸν Ησυχαστήριον Ευαγγελιστῆς Ἰωάννης ο Θεολόγος, Σουρωτὴ Θεσσαλονικῆς 1998
34. ΠΑΪΣΙΟΣ ΑΓΙΟΡΕΙΤΗΣ, ΓΕΡΟΝΤΑΣ – *Λόγοι Β', Πνευματικὴ ἀφύπνιση*, Ιερὸν Ησυχαστήριον Ευαγγελιστῆς Ἰωάννης ο Θεολόγος, Σουρωτὴ Θεσσαλονικῆς 1999
35. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ, ΑΝΤΩΝΙΟΣ – «Θεολογία ἀρχαίων καὶ νέων μαρτυρολογίων», ΠΘΣΤΜΝ, Θεσσαλονίκη, 1988, 105-176
36. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ, ΣΤΥΛΙΑΝΟΣ – *Οἱ νεομάρτυρες καὶ τὸ δοῦλον γένος*, ΑΔΕΕ, Αθήνα 1974
37. ΠΑΣΧΟΣ, Β. ΠΑΝΤΕΛΗΣ – *Ἄγιοι οἱ φίλοι τοῦ Θεοῦ. Εἰσαγωγή στὴν ἀγιολογία τῆς Ὄρθοδόξου Ἐκκλησίας*, εκδ. Ἀρμός, Αθήνα 1995
38. ΠΟΡΦΥΡΙΟΣ ΚΑΥΣΟΚΑΛΥΒΙΤΗΣ, ΓΕΡΟΝΤΑΣ – *Βίος και Λόγοι*, Ιερὰ Μονὴ Χρυσοπηγῆς, Χάνια 2003
39. ΡΟΟΥΖ, ΕΥΓΕΝΙΟΣ (ΙΕΡΟΜ. ΣΕΡΑΦΕΙΜ) – *Μηδενισμός. Ἡ ἀρχὴ τῆς ἀποστασίας στὴ σύγχρονη ἐποχὴ*, εκδ. Μυριόβιβλος, Αθήνα 2007
40. ΡΟΟΥΖ, ΣΕΡΑΦΕΙΜ, ΙΕΡΟΜ. – *Τὸ μέλλον τῆς Ρωσίας και τὸ τέλος τοῦ κόσμου*, εκδ. Εἰκὼν, Κλουζ-Ναπόκα 2003 (στα ελληνικά, βλ.: http://www.imdleio.gr/diaf/files/proph/2_epitomos_parts/15_mellon_Rwsias_epanemfanisi.pdf)

41. ΡΟΥΖ, ΣΕΡΑΦΕΙΜ, ΙΕΡΟΜ. – *Η αποκάλυψη του Θεού στην ανθρώπινη καρδιά*, εκδ. Ἐγρήγορη, Αθήνα 1999
42. ΣΑΧΑΡΩΦ ΣΩΦΡΟΝΙΟΣ, ΑΡΧΙΜ. – *Οικοδομώντας τον ναό του Θεού μέσα μας και στους αδελφούς μας*, τόμος Α', Ἴερα Σταυροπηγιακή Μονή Τιμίου Προδρόμου, Ἔσσεξ Ἀγγλίας 2013
43. ΣΩΤΗΡΟΠΟΥΛΟΥ, ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ – «Ἡ ἄσκησις τοῦ ἁγίου. Τό μαρτύριον τῆς συνειδήσεως», ΑΜΖΕ, ΑΔΕΕ, Αθήνα, 82-96
44. ΤΣΑΜΗΣ, ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ – «Ἡ θεληματική προσέλευση στό μαρτύριο ἁγιορειτῶν νεομαρτύρων», ΠΘΣΤΜΝ, Θεσσαλονίκη 1988, 341-353
45. ΤΣΑΜΗΣ, ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ – *Αγιολογία τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας*, εκδ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1999
46. ΦΑΝΟΥΡΓΑΚΗΣ, Δ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ – «Μάρτυρες-νεομάρτυρες: Τά μαρτύρια τῶν νεομαρτύρων ὡς ἀδιάσπαστη συνέχεια τῶν μαρτυρίων τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας», ΠΘΣΤΜΝ, Θεσσαλονίκη 1988, 177-203
47. ΦΛΩΡΟΦΣΚΥ, ΓΕΩΡΓΙΟΣ, ΠΡΕΣΒ. – «Οἱ μεταφυσικές προϋποθέσεις του ουτοπισμοῦ», *Εποπτεία* 86 (1984), 42-53
48. ΦΥΤΡΑΚΗΣ, ΑΝΔΡΕΑΣ – «Μαρτύριον καί μοναχικόν βίος», *Μοναχισμός καί σύγχρονος κόσμος*, Πνευματικόν Συμπόσιον ἐπί τῇ χιλιετηρίδι τοῦ Ἁγίου Ὁρους, Αδελφότης Θεολόγων «Ἡ Ζωή», Αθήνα 1963, 109-122
49. ΨΕΥΤΟΓΚΑΣ, ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ – «Θεοφάνεια καί θεοπτία στα ἀρχαία καί τά νέα μαρτυρολογία», *Κληρονομία* 24 (1992), 291-310
50. WARE, KALLISTOS – «Τί εἶναι ἕνας μάρτυρας;», *Μαρτυρία ζωῆς*, Αθήνα 1999
51. *** – *Sfânta Elisabeta, Mare Ducesă a Rusiei. Viața și pătimirea [Ἡ Ἁγία Ελισάβετ, ἡ Μεγάλη Δούκισσα τῆς Ρωσίας. Ὁ Βίος καί το μαρτύριό τῆς]*, επιμέλεια Ἱερά Μονή Διακονέστι, εκδ. Bonifaciu, Βουκουρέστι 2010
52. BALAN, ΙΩΑΝΝΙΧΙΕ, ΑΡΧΙΜ. – *Patericul românesc*, Ἱερά Μονή Sihăstria, Νεάμτς, 2005 [Για ἐλληνική μετάφραση: ΜΠΑΛΑΝ, ΙΩΑΝΝΙΚΙΟΣ, ΙΕΡΟΜ. – *Ρουμανικό Γεροντικό*, εκδ. «Ὁρθόδοξος Κυψέλη», Θεσσαλονίκη 1985]
53. BOCA, ARSENIIE, ΙΕΡΟΜ. – *Cărarea împărăției [Ἡ οδός τῆς βασιλείας]*, εκδ. Episcopiei Ortodoxe Române a Aradului, 1995
54. FLOROVSKI, GEORGES – *Ways of Russian Theology*, 2 τόμοι, εκδ. Nordland Publishing Company, Belmont, Massachusetts, 1979, 1987
55. ILARION ΤΡΟΪΤΚΙ, ΑΓΙΟΣ – *Creștinismul sau Biserica? [Χριστιανισμός ἢ Ἐκκλησία;]*, εκδ. Egumenița, Γαλάτσι 2005
56. IGNATIUS LOYOLA – *The spiritual exercise*, εκδ. Doubleday, Νέα Υόρκη 1964
57. LARCHET, JEAN-CLAUDE – *Dumnezeu nu vrea suferința omului [Ὁ Θεός δεν θέλει τον πόνο του ἀνθρώπου]*, εκδ. Sophia, Βουκουρέστι 2008

58. LARCHET, JEAN-CLAUDE – *Despre iubirea creștină* [Περί της χριστιανικής αγάπης], εκδ. Sophia, Βουκουρέστι 2010
59. LUCA AL CRIMEEI, ΑΓΙΟΣ – *Am iubit pătimirea* [Αγάπησα το μαρτύριο], εκδ. Sophia, Βουκουρέστι 2003
60. MALONE, EDWARD – *The monk and the martyr. The monk as the successor of the martyr* [Dissertation submitted to the Faculty of the School of Theology of the Catholic University of America in Partial Fulfilment of the Requirements for the Degree of Doctor of Sacred Theology], Washington 1950
61. NICON AL OPTINEI, ΑΓΙΟΣ – *Jurnalul ultimului preot de la Optina* [Το ημερολόγιο του τελευταίου ιερέως της Όπτινα], εκδ. Sophia, Βουκουρέστι 2005
62. ORLOVSKI, DAMASCHIN – *Жития Новомучеников и Исповедников Российских XX Века* [Βίοι Ρώσων Νεομαρτύρων και Ομολογητών του 20^{ου} Αιώνα], 12 τόμοι, εκδ. Bulat, Τβερ 2006
63. ORLOVSKI, DAMASCHIN – *Noi mărturisitori ai Rusiei* [Νέοι ομολογητές της Ρωσίας], εκδ. Sophia, Βουκουρέστι 2002
64. ORLOVSKI, DAMASCHIN – *Rusia pătimitoare - martiri ai sec. XX* [Η παθούσα Ρωσία - Μάρτυρες του 20^{ου} Αιώνα], εκδ. Egumenița, Γαλάτσι 2005
65. PAISIE DE LA NEAMȚ – *Autobiografia și Viețile unui stareț* [Η αυτοβιογραφία και οι Βίοι ενός στάρετς], εκδ. Deisis, Σιμπίου 2002
66. POLSKI, MIHAIL – *Noi martiri ai pământului rus* [Νέοι μάρτυρες της ρώσικης γης], 2 τόμοι, Ιερά Ρουμανική Σκήτη Τιμίου Προδρόμου, Άγιον Όρος 2002
67. POPOVICI, IUSTIN, APXIM. – *Biserica și Statul. Adevărul despre Biserica Sârbă în Iugoslavia comunistă* [Η Εκκλησία και το κράτος. Η αλήθεια για τη Σέρβικη Εκκλησία στην κομμουνιστική Γιουγκοσλαβία], Ιερά Σκήτη Σεραφείμ του Σάροφ, Γαλάτσι 1999
68. ROSE, SERAPHIM, ΙΕΡΟΜ. – «In defense of Fr. Dimitry Dudko», *The Orthodox Word*, 92 (1980), 115-122, 127-138
69. ROSE, SERAPHIM, ΙΕΡΟΜ. – «The Future of Russia and the End of the World», *The Orthodox Word*, 100-101 (1981), 210-247. Για ελληνικά, βλ.: http://www.imdleo.gr/diaf/files/proph/2_epitomos_parts/5_mellon_Rwsias_epanemfanisi.pdf (ως εκ 12.06.2013)
70. ROSE, SERAPHIM, ΙΕΡΟΜ. – *Genesis, Creation, and Early Man*, εκδ. St. Herman of Alaska Brotherhood, Platina 2011
71. SAHAROV, SOFRONIE, APXIM. – *Nașterea întru Împărăția cea neclătită* [Γέννηση στην Αθάλευτη Βασιλεία], εκδ. Reîntregirea, Άλμπα-Ιούλια 2003 [Για την ελληνική έκδοση βλ. ΣΑΧΑΡΩΦ, ΣΩΦΡΟΝΙΟΣ, ΑΡΧΙΜ. – *Το Μυστήριο της Χριστιανικής Ζωής*, Ίερα Σταυροπηγιακή Μονή Τιμίου Προδρόμου, Έσσεξ Άγγλίας 2010]

72. SOFIAN BRAȘOVEANUL, ΕΠΙΣΚ. – *Martiri, martiriu și mărturie după Sf. Vasile cel Mare* [Μάρτυρες, μαρτύριο και μαρτυρία κατά τον Μέγα Βασίλειο], εκδ. Teognost, Κλουζ-Ναπόκα 2005
73. STANILOAE, DUMITRU, ΠΡΕΣΒ. – *Națiune și creștinism* [Έθνος και χριστιανισμός], εκδ. Elion, Βουκουρέστι 2004
74. STANILOAE, DUMITRU, ΠΡΕΣΒ. – *Viața și învățăturile Sfântului Grigorie Palama* [Ο βίος και οι διδασκαλίες του Αγίου Γρηγορίου του Παλαμά], 2^η έκδοση, εκδ. Scripta, Βουκουρέστι 1993
75. VELIMIROVICI, NICOLAE, ΑΓΙΟΣ – *Rugăciuni pe malul lacului* [Προσευχές στην όχθη της λίμνης], εκδ. Anestis, Βουκουρέστι 2006. Στα ελληνικά, βλ. και <http://impantokratoros.gr/2D3A5CCC.el.aspx> (ως εκ 12.06.2013)

Περί κομμουνισμού και φυλακής

1. *** – *A history of Romania*, εκδότης: Kurt W. Treptow, The Center for Romanian Studies, Ιάσιο 1996
2. *** – *Fericiți cei prigoniți. Martiri ai temnițelor românești (Album)* [Μακάριοι οι δεδιωγμένοι. Μάρτυρες των ρουμανικών φυλακών (Άλμπουμ)], εκδ. Bonifaciu, Βουκουρέστι 2008
3. *** – *Istoria comunismului din România. Documente perioada Gheorghe Gheorghiu-Dej (1945-1965)* [Η ιστορία του κομμουνισμού στη Ρουμανία. Έγγραφα της περιόδου Γεώργιος Γκεοργκίου-Ντεζ (1945-1965)], εκδότες: Mihnea Berindei, Dorin Dobrințu, Armand Goșu, εκδ. Humanitas, Βουκουρέστι 2009
4. *** – *Istoria României în texte* [Η ιστορία της Ρουμανίας σε κείμενα], συντονιστής Bogdan Murgescu, εκδ. Corint, Βουκουρέστι 2001
5. *** – *Istoria Românilor, vol. VIII, România Întregită 1918-1940* [Η Ιστορία των Ρουμάνων. 8^{ος} τόμος. Η ολοκληρωμένη Ρουμανία 1918-1940], συντονιστής: Ioan Scurtu, εκδ. Enciclopedică, Βουκουρέστι 2003
6. *** – *Marele Inchizitor. Dostoievski – lecturi teologice* [Ο μεγάλος ανακριτής. Ο Ντοστογιέφσκι – θεολογικές αναγνώσεις], εκδ. Polirom, Ιάσιο 1997
7. *** – *Martiri pentru Hristos, din România, în perioada regimului comunist* [Μάρτυρες του Χριστού στη Ρουμανία την περίοδο του κομμουνιστικού καθεστώτος], εκδ. IBMBOR, Βουκουρέστι 2007
8. *** – *Nicu Steinhardt în dosarele Securității* [Ο Νίκου Στάινχαρντ στους φακέλους της Ασφάλειας], εκδ. Nemira, Βουκουρέστι 2005
9. *** – [συντονιστής: PETCU, ADRIAN-NICOLAE] – *Partidul, Securitatea și cultele* [Το Κόμμα, η Ασφάλεια και οι θρησκείες], εκδ. Nemira, Βουκουρέστι 2005

10. *** – *Părintele Gheorghe Calciu. O viață de mărturisitor al neamului românesc* [Ο πατήρ Γεώργιος Κάλτσιου. Μια ζωή ομολογητή του ρουμανικού γένους], εκδ. Grigarux, Πιάτρα-Νεάμτς 2006
11. *** – *Taina jertfei. Dosar istoric Moța-Marin* [Το μυστήριο της θυσίας. Ιστορικός φάκελος Μότσα-Μαρίν], εκδ. Puncte cardinale, Σιμπίου 2002
12. AFDPR – *Album Memorial. Monumente închinare jertfei, suferinței și luptei împotriva comunismului* [Αναμνηστικό Άλμπουμ. Μνημεία αφιερωμένα στη θυσία, τον πόνο και τη μάχη εναντίον του κομμουνισμού], εκδ. Ziua, Βουκουρέστι 2004
13. ALBU, ALIN – «Preoți ortodocși din Arhiepiscopia de Alba Iulia care au suferit în detenție în închisorile comuniste» [«Ορθόδοξοι ιερείς της Αρχιεπισκοπής Άλμπα-Ιούλια που υπέφεραν στις κομμουνιστικές φυλακές»], *RT*, έτος XV/87, 1 (2005), 16-37
14. ANDREICA, GHEORGHE – *Reeducările comuniste. Volumul I: Eugen Țurcanu, rușinea speciei umane* [Οι κομμουνιστικές αναμορφώσεις. Τόμος Α': Ευγένιος Τσουρκάνου, η ντροπή του ανθρωπίνου είδους], εκδ. Ex Ponto, Κωνσταντσα 2007
15. ANDREICA, GHEORGHE – *Târșorul Nou. Închisoarea minorilor: 1948-1950* [Τιργκσόρουλ-Νόου. Η φυλακή των ανηλίκων: 1948-1950], εκδ. PRINTEURO, Πλοϊέστι 2000
16. ANDREICUȚ, ANDREL, ΑΡΧΙΕΠ. – *Mărturisitori pentru Hristos* [Ομολογητές για τον Χριστό], 1^{ος} τόμος, εκδ. Reîntregirea, Άλμπα-Ιούλια 2005
17. ANDRONESCU, DEMOSTENE – *Reeducarea de la Aiud. Peisaj lăuntric. Memorii și versuri din închisoare* [Η αναμόρφωση του Αϊούντ. Εσωτερικό τοπίο. Αναμνήσεις και σίχτοι από τη φυλακή], εκδ. Christiana, Βουκουρέστι 2009
18. ANISIMOV, EVGHENI – *Progress through Coercion: The Reforms of Peter the Great*, εκδ. M.E. Sharpe, Νέα Υόρκη 1993
19. ANTOCI, SILUAN, ΠΡΕΣΒ. – *Monahii ortodoxe purtătoare de lumină în întunericul communist* [Φωτεινές ορθόδοξες μοναχές στο κομμουνιστικό σκοτάδι], 2 τόμοι, εκδ. Doxologia, Ιάσιο 2010, 2012
20. ARON, RAYMOND – *The Dawn of Universal History: Selected Essays from a Witness to the Twentieth Century*, εκδ. Basic Books, Νέα Υόρκη 2002
21. BANU, FLORIAN – „Un deceniu de împliniri mărețe”. *Evoluția instituțională a Securității în perioada 1948-1958* [«Μια δεκαετία μεγάλων επιτευγμάτων». Η θεσμική εξέλιξη της Ασφάλειας την περίοδο 1948-1958], εκδ. Tipo Moldova, χ.τ., 2010
22. BAȘA, VALERIU GABRIEL – «Profesori de Teologie, preoți și studenți teologi ortodocși în închisorile comuniste» [Ορθόδοξοι καθηγητές της Θεολογίας, ιερείς και θεολόγοι φοιτητές στις κομμουνιστικές φυλακές], *RT*, έτος XI/83, 3 (2001), 35-51

23. BĂLAN, ION – *Regimul concentraționar din România. 1945-1964* [Το συγκεντρωτικό καθεστώς στη Ρουμανία. 1945-1964], εκδ. Fundația Academia Civică, Βουκουρέστι 2000
24. BENEĂ, GRIGORIE, IEPOM. – *Părintele Florea Mureșan în dosarele Securității* [Ο πατήρ Φλώρεα Μουρεσάν στους φακέλους της Ασφάλειας], *Rost* IX, 97 (Μάρτιος 2011), 28-43
25. BENN, GOTTFRIED – *Lo smalto del nulla*, εκδ. Adelphi, Milano 1992
26. BERDIAEV, NIKOLAI – *Noua conștiință religioasă și societatea* [Η καινούρια θρησκευτική συνείδηση και η κοινωνία], Αγία Πετρούπολη, 1907 (το κεφάλαιο Ο μεγάλος ανακριτής), εν ***, *Marele Inchizitor. Dostoievski – lecturi teologice* [Ο μεγάλος ανακριτής. Ο Ντοστογιέφσκι – θεολογικές αναγνώσεις], εκδ. Polirom, Ιάσιο 1997, σσ. 198-220
27. BESANÇON, ALAIN – *Nenorocirea secolului* [Η συμφορά του αιώνα], εκδ. Humanitas, Βουκουρέστι 1998
28. BESANÇON, ALAIN – *Originile intelectuale ale leninismului* [Οι διανοητικές πηγές του λενινισμού], εκδ. Humanitas, Βουκουρέστι 2007
29. BESANÇON, ALAIN – *Eseuri despre lumea de azi* [Δοκίμια περί του σημερινού κόσμου], εκδ. Humanitas, Βουκουρέστι 2007
30. BETEĂ, LAVINIA – «Evadarea lui Dej» [Η δραπέτευση του Ντεζ], *Jurnalul Național* [ΕθνικόΠεριοδικό], 21 Σεπτέμβριο 2005
31. BETEĂ, LAVINIA / SFETCU, PAUL – «Stalin decide: construiți Canalul» [Ο Στάλιν αποφασίζει: κτίστε τη Διώρυγα], *Magazin istoric* [Ιστορικό περιοδικό], έτος XXXI, 12 (369), Δεκέμβριος 1997, 8-17
32. BOLDUR-LĂȚESCU, GHEORGHE – *Genocidul comunist în România. Volumul I: Dimensiunile genocidului* [Η κομμουνιστική γενοκτονία στη Ρουμανία. Τόμος Α': Οι διαστάσεις της γενοκτονίας], εκδ. Albatros, Βουκουρέστι 1992
33. BOLDUR-LĂȚESCU, GHEORGHE/ IORGA, FILIP-LUCIAN – *Genocidul comunist în România. Volumul IV: Reeducarea prin tortură* [Η κομμουνιστική γενοκτονία στη Ρουμανία. Τόμος Δ': Η αναμόρφωση μέσω βασανιστηρίων], εκδ. Albatros, Βουκουρέστι 2003
34. BUCUR, IOAN-MARIUS – *Din istoria Bisericii Greco-Catolice Române (1918-1953)* [Από την ιστορία της Ουνιτικής Εκκλησίας της Ρουμανίας (1918-1953)], εκδ. Accent, Κλουζ-Ναπόκα 2003
35. BULEI, ION – *O istorie a românilor* [Μια ιστορία των ρουμάνων], εκδ. Meronia, Βουκουρέστι 2004
36. BURLEIGH, MICHAEL – *Sacred Causes: The Clash of Religion and Politics from the Great War to the War on Terror*, εκδ. Harper Collins, Νέα Υόρκη 2007
37. BURUIANA, CLAUDIA – «Prigonitorii comuniști contra poetului creștin» [Οι κομμουνιστές διώκτες κατά του χριστιανού ποιητή], *Rost* III, 30 (Αύγουστος 2005), 24-25

38. BURUIANA, CLAUDIA – «Fenomenul „reeducării” din închisorile comuniste» [Το φαινόμενο της «αναμόρφωσης» στις κομμουνιστικές φυλακές], *Rost* III, 29 (Ιούλιος 2005), 55-57
39. CALCIU, GHEORGHE, ΠΡΕΣΒ.– «Urișul adormit» [Ο κοιμώμενος γίγαντας], *Atitudini* [Στάσεις], έτος V (Δεκέμβριος 2013), 2-14
40. CALCIU, GHEORGHE, ΠΡΕΣΒ.– *Părintele Gheorghe Calciu. Mărturisorul prigonit* [Ο πατήρ Γεώργιος Κάλτσιου, Ο διωκόμενος ομολογητής], εκδ. Grigarux, Πιάτρα-Νεάμτς 2006
41. CARAVIA, PAUL (συντονιστής) – *Biserica întemnițată, România 1944-1989* [Η φυλακισμένη Εκκλησία. Ρουμανία 1944-1989], INST, Βουκουρέστι 1998
42. CARJA, ION – *Canalul morții* [Η Διώρυγα του θανάτου], εκδ. Cartea Românească, Βουκουρέστι 1993
43. CERNÎȘEVSKI, NICOLAI – *Ce-i de făcut?*, εκδ. EPLU, Βουκουρέστι 1963 [Για την ελληνική μετάφραση βλ. ΤΣΕΡΝΙΣΕΦΣΚΙ, ΝΙΚΟΛΑΙ – *Τί να κάνουμε;*, εκδ. Τόπος, Αθήνα 2013]
44. CESERIANU, RUXANDRA (συντ.) – *Comunism și represiune în România. Istoria tematică a unui fratricid național* [Κομμουνισμός και καταστολή στη Ρουμανία. Η θεματική ιστορία μιας εθνικής αδελφοκτονίας], εκδ. Polirom, Ιάσιο 2006
45. CESERIANU, RUXANDRA – *Gulagul în conștiința românească. Memorialistica și literatura închisorilor și lagărelor comuniste. Eșeu de mentalitate* [Το Γκουλάγκ στη ρουμανική συνείδηση. Τα απομνημονεύματα και η λογοτεχνία από τα κομμουνιστικά κρατητήρια και στρατόπεδα. Δοκίμιο νοοτροπίας], εκδ. Polirom, Ιάσιο² 2005
46. CHICINAȘ, NICOLETA – «Epurația comunistă în presa anilor 1945-1946» [Η κομμουνιστική εκκαθάριση στον τύπο κατά το 1945-1946], http://www.procesulcomunismului.com/marturii/fonduri/mart45_64/e_puratie_comunista_45-46.htm (ως εκ 12.06.2013)
47. CLAEYS, GREGORY (εκδότης) – *Encyclopedia of Nineteenth-Century Thought*, εκδ. Routledge, Νέα Υόρκη 2006
48. CODRESCU, RAZVAN – *În căutarea Legiunii pierdute* [Αναζητώντας τη χαμένη Λεγεώνα], εκδ. Christiana, Βουκουρέστι 2012
49. CODRESCU, RAZVAN – «Jertfelnicia ortodoxă în anii comunismului» [Η ορθόδοξη θυσία στα χρόνια του κομμουνισμού], *Rost* V, 52 (Ιούνιος 2007), 11-13
50. CODRESCU, RAZVAN – «Un cruciat al secolului XX: Părintele Gheorghe Calciu» [Ένας σταυροφόρος του 20^{ου} Αιώνα: Ο Πατήρ Γεώργιος Κάλτσιου], *Rost* IV, 38 (Απρίλιος 2006), 8-13
51. CODRESCU, RAZVAN – «Sandu Tudor în pragul canonizării» [Ο Σάντου Τούντορ στο κατώφλι της αγιοποίησης], *Rost* I, 6 (Αύγουστος 2003), 9-10

52. COJOC, MARIAN – *Istoria Dobrogei în secolul XX. Canalul Dunăre-Marea Neagră (1949-1953)* [*Η ιστορία της Ντομπρότζεας στο 20^ο αιώνα. Η Διώρυγα Δούναβη – Μαύρης Θάλασσας (1949-1953)*], εκδ. Mica Valahie, Βουκουρέστι 2001
53. Comisia Prezidențială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România [Προεδρική Επιτροπή Ανάλυσης της Κομμουνιστικής Δικτατορίας στη Ρουμανία] – *Raport final* [Τελικός απολογισμός], εκδ. Humanitas, Βουκουρέστι 2007
54. CONFINO, MICHAEL – *Violence dans la violence, le débat Bakounin-Neceaeu*, εκδ. F. Maspero, Παρίσι 1973
55. COURTOIS, STEPHANE (εκδότης) – *Cartea Neagră a comunismului* [*Το Μαύρο Βιβλίο του κομμουνισμού*], εκδ. Humanitas, Βουκουρέστι 1998
56. CNSAS – „*Bande, bandiți și eroi*”. *Grupurile de rezistență și Securitatea (1948-1968). Documente* [«*Συμμορίες, αρματολοί και ήρωες. Οι ομάδες αντίστασης και η Ασφάλεια (1948-1968). Έγγραφα*], εκδ. Enciclopedică, Βουκουρέστι 2003
57. CNSAS – *Mișcarea armată de rezistență anticomunistă din România, 1944-1962* [*Το ένοπλο κίνημα αντικομμουνιστικής αντίστασης στη Ρουμανία. 1944-1962*], εκδ. Kullusys, Βουκουρέστι 2003
58. CNSAS – *Securitatea. Structuri-cadre. Obiective și metode. Vol. I (1948-1967)* [*Η Ασφάλεια. Οργάνωση και στελέχη. Στόχοι και μέθοδοι. Τόμος Α' (1948-1967)*], συντονιστής: Florica Dobre, συγγραφείς: Florian Banu, Theodor Bărbulescu, Camelia Ivan Duică, Liviu Țăranu, εκδ. Enciclopedică, Βουκουρέστι 2006
59. CNSAS – *Securitatea. Structuri-cadre. Obiective și metode. Vol. II (1967-1989)* [*Η Ασφάλεια. Οργάνωση και στελέχη. Στόχοι και μέθοδοι. Τόμος Β' (1967-1989)*], συντονιστής: Florica Dobre, συγγραφείς: Elis Neagoe-Pleșa, Liviu Pleșa, εκδ. Enciclopedică, Βουκουρέστι 2006
60. CONSTANTINIU, FLORIN – *O istorie sinceră a poporului român* [*Μια ειλικρινής ιστορία του ρουμανικού γένους*], εκδ. Univers Enciclopedic, Βουκουρέστι 2^η1999
61. CRETIA, PETRU – *Luminile și umbrele sufletului* [*Τα φώτα και οι σκιές της ψυχής*], εκδ. Humanitas, Βουκουρέστι 2011
62. CRISTEA, MARIUS – «*Procesul de reeducare în universal concentraționar communist din România. Metoda Aiud*» [*Η διαδικασία Αναμόρφωσης στο κομμουνιστικό σωφρονιστικό κόσμο της Ρουμανίας. Η μέθοδος Αϊούντ*], *Anuarul Institutului de Istorie Orală* [*Ετήσιο Λεύκωμα του Ινστιτούτου της Προφορικής Ιστορίας*], εκδ. Presa Universitară Clujeană și Institutul de Istorie, Κλούζ-Ναπόκα 2003, 237-260
63. DELETANT, DENNIS – *România sub regimul comunist* [*Η Ρουμανία υπό το κομμουνιστικό καθεστώς*], επιμ. Romulus Rusan, εκδ. Fundația Academia Civică, Βουκουρέστι 2^η2006

64. DELETANT, DENNIS – *Teroarea comunistă în România. Gheorghe Gheorghiu-Dej și statul polițienesc, 1948-1955* [Η κομμουνιστική τρομοκρατία στη Ρουμανία. Ο Gheorghe Gheorghiu-Dej και το αστυνομικό κράτος, 1948-1955], εκδ. Polirom, Ιάσιο 2001
65. DE LUBAC, HENRI – *The Un-Marxian Socialist: A Study of Proudhon*, εκδ. Sheed and Ward, Νέα Υόρκη 1948
66. DIMITROV, GEORGI – *The Diary of Georgi Dimitrov, 1943-1949*, εκδ. Ivo Banac, Yale University Press, New Haven, Connecticut, 2003
67. DJILAS, MILOVAN – *Întâlniri cu Stalin* [Συναντήσεις με τον Στάλιν], εκδ. Europa, Κραϊόβα χ.χ
68. DOBEȘ, ANDREEA/ CIUPEA, IOAN – «Decapitarea elitelor. Metode, mijloace, mod de acțiune» [Ο αποκεφαλισμός της ελίτ. Μέθοδοι, μέσα, τρόπος δράσης], *M. Sighet*, επιμ. R. Rusan, εκδ. Fundația Academia Civică, 2003, 159-322
69. DOBRINCU, DORIN (εκδότης) – *Listele morții. Deținuți politici decedați în sistemul carceral din România potrivit documentelor Securității, 1945-1958* [Οι λίστες του θανάτου. Πολιτικοί κρατούμενοι νεκροί στις φυλακές της Ρουμανίας, σύμφωνα με τα έγγραφα της Ασφάλειας. 1945-1958], εκδ. Polirom, Ιάσιο 2008
70. DOBRINCU, DORIN – «Rezistența armată anticomunistă la începutul „republicii populare”» [Η ένοπλη αντίσταση στην αρχή της «λαϊκής δημοκρατίας»], *Analele Sighet* [Τα χρονικά του Σίγκετ], 6^{ος} τόμος, Βουκουρέστι 1998, 230-238
71. DOLGOFF, SAM – *Bakunin on Anarchy*, εκδ. Vintage Books, Νέα Υόρκη 1971
72. DOSTOIEVSKI, FEODOR ΜΙΧΑΙΛΟΒΙΤΣΙ – *Demonii* [Οι δαίμονες], εκδ. Cartea Românească, Βουκουρέστι 1981 [Για την ελληνική μετάφραση, βλ. ΝΤΟΣΤΟΓΙΕΦΣΚΙ, ΦΙΟΝΤΟΡ – *Οι δαιμονισμένοι*, εκδ. Ίνδικτος, Αθήνα 2008]
73. DOSTOIEVSKI, FEODOR ΜΙΧΑΙΛΟΒΙΤΣΙ – *Idiotul* [Ο ηλίθιος], Βουκουρέστι 1969 [Για την ελληνική μετάφραση, βλ. ΝΤΟΣΤΟΓΙΕΦΣΚΙ, ΦΙΟΝΤΟΡ – *Ο ηλίθιος*, εκδ. Ίνδικτος, Αθήνα 2008]
74. DOSTOIEVSKI, FEODOR ΜΙΧΑΙΛΟΒΙΤΣΙ – *Frații Karamazov* [Αδελφοί Καραμάζοφ], 3 τόμοι, εκδ. Rao Clasic, Βουκουρέστι 1997 [Για την ελληνική μετάφραση, βλ. ΝΤΟΣΤΟΓΙΕΦΣΚΙ, ΦΙΟΝΤΟΡ – *Αδελφοί Καραμάζοφ*, εκδ. Ίνδικτος, Αθήνα 2011]
75. DURA, IOAN – «Ierarhi ai Bisericii Ortodoxe Române îndepărtați din scaun și trimiși în reclusiune monastică de către autoritățile comuniste în anii 1944-1981» [Ιεράρχες της Ορθόδοξου Εκκλησίας της Ρουμανίας εκθρονισμένοι και εξόριστοι σε μοναστήρια από τις κομμουνιστικές αρχές τα έτη 1944-1981], *AB XIII* (2002), αρ. 10-12, 34-56

76. ELIADE, MIRCEA – *Memorii. 1907-1960* [Απομνημονεύματα. 1907-1960], εκδ. Humanitas, Βουκουρέστι 1997
77. EMINESCU, MIHAI – *Opere* [Έργα], 10^{ος} τόμος, έκδ. Academiei Române, Βουκουρέστι 1980
78. ENACHE, GEORGE – *Ortodoxie și putere politică în România contemporană* [Ορθοδοξία και πολιτική εξουσία στη σύγχρονη Ρουμανία], εκδ. Nemira, Βουκουρέστι 2005
79. ENACHE, GEORGE – «Iarion Felea» [Ο Ιλαρίων Φέλεα], *Arhivele Securității* [Τα αρχεία της Ασφάλειας], εκδ. Pro Historia, Βουκουρέστι 2002, 97-101
80. ENACHE, GEORGE – «Rugul Aprins» [Η Φλεγόμενη Βάτος], *Dosarele istoriei* [Οι φάκελοι της ιστορίας], έτος VII (2002), 11 (75), σσ. 49-57
81. ENACHE, GEORGE – «Părintele Adrian Făgețeanu, mărturisitorul» [Ο Πατήρ Αδριανός Φατζετσεάνου, ο ομολογητής], *Rost* IV, 42-43 (Αύγουστος-Σεπτέμβριος 2006), 8-16
82. ENACHE, GEORGE – «O martiră: Maica Mihaela Iordache» [Γερόντισσα Μιχαηλία Ιορντάκε - μία μάρτυς], *Rost* IV, 36 (Φεβρουάριος 2006), 40-45
83. ENACHE, GEORGE – «Trecerea prin veac a părintelui Arsenie Papacioc» [Η ζωή του πατρός Αρσενίου Παπατσιόκ], *Rost* III, 28 (Ιούνιος 2005), 10-13
84. ENACHE, GEORGE – «Daniil Sandu Tudor, pagini din dosarul de anchetă 113668 [Ο Δανιήλ Σάντου Τούντορ, σελίδες από το φάκελο ανάκρισης 113668] *CNSAS, Arhivele Securității* [Τα αρχεία της Ασφάλειας], 1^{ος} τόμος, εκδ. Pro Historia, Βουκουρέστι 2002, 169-202
85. ENACHE, GEORGE/ PETCU, ADRIAN NICOLAE – «Biserica Ortodoxă Română și Securitatea. Note delectură» [Η Ορθόδοξη Εκκλησία της Ρουμανίας και η Ασφάλεια. Σχόλια], *Totalitarism și rezistență, teroare și represiune în România comunistă* [Ολοκληρωτισμός και αντίσταση, τρομοκρατία και καταστολή στην κομμουνιστική Ρουμανία], CNSAS, Βουκουρέστι 2001, 89-178
86. FERRARI, ALDO – *A treia Romă. Renașterea naționalismului rus* [Η Τρίτη Ρώμη. Η αναγέννηση του ρώσικου εθνικισμού], εκδ. Anastasia, Βουκουρέστι 1999
87. FRUNZA, VICTOR – *Istoria stalinismului în România* [Η ιστορία του σταλινισμού στη Ρουμανία], εκδ. Humanitas, Βουκουρέστι 1990
88. GIOSANU, COSMA, IEPOM. – *Duhovnicii Sihăstriei sub cenzura comunistă* [Οι γέροντες της Μονής Σιχαστρία υπό την κομμουνιστική λογοκρισία], εκδ. Eikon, Κλουζ-Ναπόκα 2013
89. GIURESCU, DINU C. (συντ.) – *Istoria românilor. Vol. IX: România în anii 1940-1947* [Η ιστορία των ρουμάνων. Τόμος Θ': Η Ρουμανία τα έτη 1940-1947], εκδ. Enciclopedică, Βουκουρέστι 2008

90. GLUCKSMANN, ANDRÉ – *Bucătăreasa și Mâncătorul de oameni. Eseu despre raporturile dintre stat, marxism și lagărele de concentrare* [Η μαγείρισσα και ο Ανθρωποφάγος. Δοκίμιο για τις σχέσεις μεταξύ κράτους, μαρξισμού και στρατοπέδων συγκέντρωσης], εκδ. Humanitas, Βουκουρέστι 1991
91. GROSSU, SERGIU – *Calvarul României creștine* [Ο Γολγοθάς της χριστιανικής Ρουμανίας], εκδ. Vremea, Βουκουρεστι 2006
92. HAUSE, STEPHEN / MALTBY, WILLIAM – *Western Civilisation. A history of European society*, 2^η έκδοση, εκδ. Wadsworth Publishing, Λονδίνο 2004
93. HAVEL, VÁCLAV – *Open Letters: Selected writings, 1965-1990*, εκδ. Vintage Books, Νέα Υόρκη, 1992
94. HELLER, MICHELLE – *La machine et les rouages. La formation de l'homme sovietique*, εκδ. Calmann-Levy, Παρίσι 1985
95. HITCHINS, KEITH – *România. 1866-1947* [Ρουμανία. 1866-1947], εκδ. Humanitas, Βουκουρέστι 2013
96. IERUNCA, VIRGIL – *Fenomenul Pitești* [Το φαινόμενο Πιτέστι], εκδ. Humanitas, Βουκουρέστι 1990
97. IMBRESCU, ILIE, ΠΡΕΣΒ. – *Biserica și Mișcarea legionară* [Η Εκκλησία και το Λεγεωναρικό Κίνημα], εκδ. Cartea Românească, Βουκουρέστι 1940
98. IMPEY, MICHAEL H. – *Mărturii de după gratii. Experiențe române și italiene* [Μαρτυρίες από τα κάγκελα. Ρουμανικές και ιταλικές εμπειρίες], εκδ. Sedan, χ.τ., 2007
99. IONITA, NICU – «Teroarea - psihofiziologie și psihopatologie» [Η τρομοκρατία - ψυχοφυσιολογία και ψυχοπαθολογία], *Analele Sighet. vol. 7. Anii 1949-1953. Mecanisme terorii* [Τα χρονικά του Σίγκετ. 7^{ος} τόμος. Τα χρόνια 1949-1953. Οι μηχανισμοί της τρομοκρατίας], εκδότης: Romulus Rusan, εκδ. Fundația Academia Civică, Βουκουρέστι 1999
100. IONIȚOIU, CICERONE – *Rezistența anticomunistă din munții României, 1946-1958* [Η αντικομμουνιστική αντίσταση στα βουνά της Ρουμανίας], εκδ. Gândirea românească, 1993
101. IONIȚOIU, CICERONE – *Genocidul din România* [Η γενοκτονία της Ρουμανίας], <https://www.semperfidelis.ro/request.php?49> (ως εκ 12.06.2013)
102. IONIȚOIU, CICERONE– *Victimele terorii comuniste. Arestați. Torturați. Întemnițați. Uciși. Dicționar* [Τα θύματα της κομμουνιστικής τρομοκρατίας. Συλληφθέντες. Βασανισμένοι. Φυλακισμένοι. Νεκροί. Λεξικό], 9 τόμοι, εκδ. Mașina de scris, Βουκουρέστι 2000-2007
103. IONITOIU, CICERONE – *Viața politică și procesul lui Iuliu Maniu* [Η πολιτική ζωή και η δίκη του Ιούλιου Μανίου], εκδ. Libra Vox, Βουκουρέστι 2003

104. IUGA, ALEX – «Apostol sub comunism: părintele Nicodim Măndiță» [Ο πατήρ Νικόδημος Μαντίτσα - Απόστολος επί κομμουνισμού], *Rost* V, 51 (Μάιος 2007), 15-19
105. JELA, DOINA – *Lexiconul negru. Unelte ale represiunii comuniste* [Το μαύρο λεξικό. Όργανα της κομμουνιστικής καταστολής], εκδ. Humanitas, Βουκουρέστι 2001
106. JELA, DOINA – *Cazul Nichita Dumitru. Încercare de reconstituire a unui proces comunist (29 august–1 septembrie 1952)* [Το περιστατικό Nichita Dumitru. Δοκιμή αναπαράστασης μίας κομμουνιστικής δίκης (29 Αυγούστου – 1 Σεπτεμβρίου 1952)], εκδ. Humanitas, Βουκουρέστι 1995
107. JINGA, CONSTANTIN – *Ieroschimonahul Daniil Sandu Tudor. Omul și opera* [Ο ιεροσχημόναχος Δανιήλ Σάντου Τούντορ. Ο άνθρωπος και το έργο του], εκδ. Christiana, Βουκουρέστι 2005
108. KENNEDY, EMMET – *Secularism and its opponents from Augustine to Solzhenitsyn*, εκδ. Palgrave Macmillan, Νέα Υόρκη 2006
109. KOLAKOWSKI, LESZEK – *Modernitatea sub un neobosit colimator* [Οι σύγχρονοι καιροί κάτω από ένα ακούραστο στόχαστρο], εκδ. Curtea Veche, Βουκουρέστι 2007
110. KOYRE, ALEXANDRE – *Études sur l'histoire de la pensée philosophique en Russie*, εκδ. Vrin, Παρίσι 1971
111. LĂCĂTUȘU, DUMITRU/ MUREȘAN, ALIN – *Casa terorii. Documente privind penitenciarul Pitești (1947-1977)* [Το σπίτι του τρόμου. Έγγραφα που αφορούν τη φυλακή του Πιτέστι], εκδ. Polirom, Ιάσιο 2010
112. LEU, PAUL – «Arhiepiscopul Victor Leu» [Ο Αρχιεπίσκοπος Βίκτωρ Λέου], *Rost* IV, 46 (Δεκέμβριος 2006), 48-49
113. LONGIN, LUCIA HOSSU – *Memorialul durerii* [Το μνημείο του πόνου], εκδ. Humanitas, Βουκουρέστι 2007
114. LOVINESCU, MONICA – *Jurnal inedit* [Ανέκδοτο ημερολόγιο], εκδ. Humanitas, Βουκουρέστι 2013
115. LOVINESCU, MONICA – *Jurnal esențial* [Ουσιαστικό ημερολόγιο], εκδ. Humanitas, Βουκουρέστι 2010
116. LUKES, STEVEN – «On the Moral Blindness of Communism», *Human Rights Review*, 2^{ος} τόμος, 2 (Ιανουάριος-Μάρτιος 2001), 105-146
117. MANEA, VASILE – *Preoți ortodocși în închisorile comuniste* [Ορθόδοξοι ιερείς στις κομμουνιστικές φυλακές], εκδ. Patmos, Κλουζ-Ναπόκα, 2001
118. MARINA, JUSTINIAN – *Apostolat Social* [Κοινωνική ιεραποστολή], 3^{ος} τόμος, IBMBOR, Βουκουρέστι 1949
119. MARLER, JOHN/ WERMUTH, ANDREW – *Tinerii vremurilor de pe urmă. Ultima și adevărata răzvrătire* [Οι νέοι των τελευταίων καιρών. Η τελευταία και αληθινή ανταρσία], εκδ. Sophia, Βουκουρέστι 2002

120. MAXIMOFF, GREGORY PETROVITCH – *The Political Philosophy of Bakunin*, εκδ. The Free Press, Glencoe, Illinois 1953
121. MADUȚA, SABINA – *Vasile Voiculescu, scriitorul martir și Rugul aprins* [Βασίλειος Βοϊκουλέσκου, ο μάρτυρας συγγραφέας και η Φλεγόμενη Βάτος], εκδ. Florile Dalbe, Βουκουρέστι 2001
122. MATRESCU, FLORIN – *Holocaustul roșu* [Το κόκκινο ολοκαύτωμα], 3 τόμοι, εκδ. Irecson, Βουκουρέστι 2008
123. MATSEINA, ANASTAS – *Taina fărădelegii* [Το μυστήριο της ανομίας], 3^{ος} τομος, εκδ. Mintis, Βίλνιους 1990, εν ***, *Antihristul* [Ο Αντίχριστος], εκδ. Polirom, Ιάσιο 2000, σσ. 101-155
124. MEHRING, FRANZ – *Karl Marx – Geschichte seines Lebens*, εκδ. Dietz-Verlag, Berlin 1964
125. MERIȘCA, COSTIN – *Tragedia Pitești. O cronică a „reeducării” de la Pitești* [Η Πιτέστι Τραγωδία. Ένα χρονικό της «αναμόρφωσης» του Πιτέστι], εκδ. Institutul European, Ιάσιο 1997
126. MILLAR, JAMES R. (εκδότης) – *Encyclopedia of Russian History*, εκδ. Macmillan Reference, Νέα Υόρκη 2004
127. MILITARU, VASILICĂ – *Biserica din temniță. Mărturisire și jertfă creștină în închisorile comuniste din România. 1948-1964* [Η Εκκλησία στη φυλακή. Χριστιανική ομολογία και θυσία στις κομμουνιστικές φυλακές της Ρουμανίας. 1948-1964], εκδ. Vicovia, Μπακάου 2008
128. MIŁOSZ, CZESLAW – *Gândirea captivă* [Η αιχμάλωτη σκέψη], εκδ. Humanitas, Βουκουρέστι 1998
129. MIZGAN, ION ALEXANDRU, ιερ. – «Biserica Ortodoxă și Securitatea» [Η Ορθόδοξος Εκκλησία και η Ασφάλεια], *Rost* IV, 45 (Νοέμβριος 2006), 39-43
130. MURARU, ANDREI (συντ.) – *Dicționarul penitenciarelor din România comunistă (1945-1967)* [Το λεξικό των φυλακών της κομμουνιστικής Ρουμανίας (1945-1967)], εκδ. Polirom, Ιάσιο 2008
131. MUREȘAN, ALIN – *Pitești. Cronica unei sinucideri asistate* [Το Πιτέστι. Το χρονικό μιας υποβοηθούμενης αυτοκτονίας], εκδ. Polirom, Ιάσιο 2009
132. NICODIM, DUMITRU – *Poarta Albă* [Η Λευκή Πύλη], εκδ. Humanitas, Βουκουρέστι 2003
133. NICOLESCU, COSTION – *Credința, nădejdea și iubirea în viața și opera lui Andrei Tarkovski* [Πίστη, ελπίδα και αγάπη στη ζωή και το έργο του Αντρέι Ταρκόφσκι], εκδ. Lumea Credinței, Βουκουρέστι, 2013
134. NIETZSCHE, FRIEDRICH – *The Gay Science*, 125, εκδ. Cambridge University Press, Cambridge 2008
135. ONIȘORU, GHEORGHE – *Operațiunea Tămădău: Desființarea Partidului Național Țărănesc (1947)* [Η επιχείρηση Ταμαντάου. Η κατάργηση του Εθνικού Αγροτικού Κόμματος (1947)], INST, Βουκουρέστι 2008

136. OPREA, MARIUS – *Banalitatea râului. O istorie a Securității în documente. 1949-1989* [Η κοινοτοπία του κακού. Μια ιστορία της Ασφάλειας σε έγγραφα. 1949-1989], εκδ. Polirom, Ιάσιο 2002
137. OPREA, MARIUS – *Bastionul cruzimii. O istorie a Securității (1948-1964)* [Το προπύργιο της αγριότητας. Μια ιστορία της Ασφάλειας (1948-1964)], εκδ. Polirom, Ιάσιο 2008
138. OPREA, MARIUS – *Adevărata călătorie a lui Zahei - Vasile Voiculescu și taina Rugului Aprins* [Η αληθινή πορεία του Ζακχαίου - ο Βασίλειος Βοϊκουλέσκου και το Μυστήριο της Φλεγόμενης Βάτου], εκδ. Humanitas, Βουκουρέστι 2008
139. ΡΑΤΑΡΙΕVICI, HORIA-ROMAN – *Politice* [Πολιτικά], εκδ. Humanitas, Βουκουρέστι 1996
140. ΡΑΤΑΡΙΕVICI, HORIA ROMAN – «Biserica Ortodoxă Română și modernitatea» [Η Ορθόδοξη Εκκλησία της Ρουμανίας και οι σύγχρονοι καιροί], *Dilema* [Το δίλλημα], 332 (18-24 Ιούνιο 1999), 14-43
141. PAVLOVICI, FLORIN CONSTANTIN – *Tortura pe înțelesul tuturor* [Τα βασανιστήρια για το ευρύ κοινό], εκδ. Cartier, Κισινάου 2001
142. PĂIUȘAN, CRISTINA/ CRUCEANU, RADU – *Biserica Ortodoxă Română sub regimul comunist. 1945-1958* [Η Ορθόδοξη Εκκλησία της Ρουμανίας επί κομμουνιστικού καθεστώτος. 1945-1958], 1^{ος} τόμος, INST, Βουκουρέστι 2001
143. PACURARIU, MIRCEA – *Istoria Bisericii Ortodoxe Române* [Η ιστορία της Ορθοδόξου Εκκλησίας της Ρουμανίας], εκδ. Andreiana, Σιμπίου 2007
144. PELIN, MIHAI (συντονιστής) – *Cartea Albă a Securității* [Το Λευκό Βιβλίο της Ασφάλειας], 3^{ος} τόμος, εκδ. SRI, Βουκουρέστι 1994
145. PENCIU, GHEORGHE – «Târgu-Ocna, Bastilia sanitară a României» [Τίργκου-Όκνα, το σανατόριο-Βαστίλη της Ρουμανίας], *Memoria* 34 (Ιανουάριος 2001), 36-41
146. PERIS, DANIEL – *Storming the heavens. The Soviet League of the Militant Godless*, εκδ. Cornell University Press, Ιθάκη, Νέα Υόρκη 1998
147. PETCU, ADRIAN NICOLAE – «Un martir bănățean: părintele Ioja Sinesie» [Ο πατήρ Συνέσιος Ιόζα - Ένας μάρτυρας από το Μπανάτ], *Rost IV*, 46 (Δεκέμβριος 2006), 36-39
148. PETCU, ADRIAN NICOLAE – «Pr. Ion Popescu-Băldescu, martir fără voie» [Πατήρ Ιών Ποπέσκου-Μπαλντέσκου, ακούσιος μάρτυρας], *Rost IV*, 45 (Νοέμβριος 2006), 44-47
149. PETCU, ADRIAN NICOLAE – «Părintele Ion Drăgoi, ucis pentru „banda Arnăuțoiu”» [Πατήρ Ιών Ντραγκόι, θύμα για την «συμμορία Αρναουτσόιου»], *Rost IV*, 44 (Οκτώβριος 2006), 42-45
150. PETCU, ADRIAN NICOLAE – «Un martir muscelean: Părintele Nicolae Mănescu» [Ένας μάρτυρας από το Μουστσέλ: πατήρ Νικόλαος Μανέσκου], *Rost IV*, 42-43 (Αύγουστος-Σεπτέμβριος 2006), 54-56

151. PETCU, ADRIAN NICOLAE – «Un preot între „haiducii Dobrogei”» [Ένας ιερέας μεταξύ των «αρματολών της Ντομπρότζεας», *Rost IV*, 39 (Απρίλιο 2006), 37-40]
152. PETCU, ADRIAN NICOLAE – «Un alt preot ortodox prigunit de comuniști: Pr. Nicolae Adam» [Ένας άλλος ορθόδοξος ιερέας διωκόμενος από τους κομμουνιστές: πατήρ Νικόλαος Αδάμ], *Ros #IV*, 37 (Μάρτιος 2006), 35-37]
153. PETCU, ADRIAN NICOLAE – «Părintele Vasile Stoleru - un martir al Bisericii bucovinene» [Πατήρ Βασίλειος Στολέρου - ένας μάρτυρας της Εκκλησίας της Μπουκοβίνας], *Rost III*, 34 (Δεκέμβριος 2005), 54-56]
154. PETCU, ADRIAN NICOLAE/ VASILESCU, GHEORGHE – «Părintele Constantin Sârbu, un mare slujitor al altarului» [Πατήρ Κωνσταντίνος Σίρμπου, ένας μεγάλος υπηρέτης του θυσιαστηρίου] *Rost III*, 32 (Οκτώβριος 2005), 55-63]
155. PETCU, ADRIAN NICOLAE – «Închisorile lui Vasile Voiculescu» [Οι φυλακίσεις του Βασιλείου Βοϊκουλέσκου], *Rost III*, 30 (Αύγουστος 2005), 20-23]
156. PETCU, ADRIAN NICOLAE – «Aspecte ale represiunii antireligioase în anii '50. Dosarul 15563» [Πτυχές της θρησκευτικής καταστολής στα χρόνια του '50. Ο φάκελος 15563], *Pro memoria* 5 (2006), 223-236]
157. PETCU, ADRIAN NICOLAE/ ENE, IONEL, ΠΡΕΣΒ. – «Părintele Ștefan Marcu, un simbol al rezistenței anticomuniste din Vrancea» [Πατήρ Στέφανος Μάρκου, ένα σύμβολο της αντικομμουνιστικής αντίστασης της Βράντσεα], *Rost III*, 28 (Ιούνιος 2005), 46-51]
158. PETCU, ADRIAN NICOLAE/ VASILESCU, GHEORGHE – «Părintele Ilie Imbrescu, un promotor al României creștine» [Πατήρ Ηλίας Ιμπρέσκου, ένας υπερασπιστής της χριστιανικής Ρουμανίας], *Rost III*, 27 (Μάιος 2005), 39-46]
159. PETCU, ADRIAN NICOLAE – «Cum a murit Părintele Daniil [Sandu Tudor]» [Πώς πέθανε ο πατήρ Δανιήλ Σάντου Τούντορ], *Rost I*, 6 (Αύγουστος 2003), 7-8]
160. PETCU, ADRIAN NICOLAE – «Cazul Nicolae Popovici» [Η περίπτωση Νικόλαος Πόποβιτς], *Teologie și politică. De la Sfinții Părinți la Europa unită* [Θεολογία και πολιτική. Από τους Αγίους Πατέρες στην ενωμένη Ευρώπη], εκδ. Anastasia, Βουκουρέστι 2004, 219-281]
161. PETCU, ADRIAN NICOLAE – «Nume de martir: Teodor M. Popescu» [Όνομα μάρτυρος: Θεόδωρος Μ. Ποπέσκου], *Rost III*, 24 (Φεβρουάριος 2005), 32-41]
162. PETCU, ADRIAN NICOLAE – *Explicarea politicii comuniste de demolare a lăcașurilor de cult în Anii 1973-1989. Cronica unui sfârșit de sistem* [Εξήγηση της κομμουνιστικής πολιτικής για την κατεδάφιση των

- ναών τα έτη 1973-1989. Χρονικό του τέλους ενός συστήματος], εκδ. Fundația Academia Civică, Βουκουρέστι 2003
163. PINTESCU, ALEXANDRU – *Stalin și „holocaustul roșu”* [Ο Στάλιν και το «κόκκινο ολοκαύτωμα»], εκδ. Dacia, Κλουζ-Ναπόκα 2004
  164. PIPES, RICHARD – *Communism: A History*, εκδ. Random House Publishing, Νέα Υόρκη 2001
  165. POPESCU, TRAIAN – *Experimentul Pitești* [Το πείραμα Πιτέστι], εκδ. Crater, Βουκουρέστι 2000
  166. POPESCU, TRAIAN – *File din procesul comunismului* [Φύλλα από τη δίκη του κομμουνισμού], εκδ. Scara, Βουκουρέστι 2004
  167. POSSENTI, VITTORIO – *Filosofia după nihilism* [Η φιλοσοφία κατά το μηδενισμό], εκδ. Galaxia Gutenberg, Târgu-Lăpuș 2006
  168. PREDĂ, RADU – *Comunismul. O modernitate eșuată* [Κομμουνισμός. Ένα αποτυχημένο σύγχρονο πολίτευμα], εκδ. Eikon, Βουκουρέστι 2009
  169. RACOVEANU, GHEORGHE – *Mișcarea Legionară și Biserica* [Το Κίνημα των Λεγεωναρίων και η Εκκλησία], Βουκουρέστι, 2002
  170. RADINA, REMUS – «Testamentul din morgă» [Η διαθήκη από το νεκροτομείο], *Memoria* 16 (Απρίλιος 1996), 45-49
  171. RADULESCU, ANA-MARIA – *Clerici ortodocși în închisorile comuniste* [Ορθόδοξοι κληρικοί στις κομμουνιστικές φυλακές], εκδ. Aius Printed, Κραϊόβα 2006
  172. RADULESCU, MIHAI – «Răstigniții de la Pitești» [Οι σταυρωμένοι του Πιτέστι], *Memoria* 15, 38-45
  173. RĂDULESCU, MIHAI – *Istoria literaturii române de detenție. Memorialistica reeducărilor* [Η ιστορία της ρουμανικής λογοτεχνίας των φυλακών. Τα απομνημονεύματα των αναμορφώσεων], εκδ. Ramida, Βουκουρέστι 1998
  174. RADULESCU, MIHAI – *Întemnițarea Părintelui Nicodim* [Η φυλάκιση του Πατρός Νικοδήμου], εκδ. Agapis, Βουκουρέστι 1995
  175. RADULESCU, MIHAI – *Chemarea lui Dumnezeu în temnițele comuniste* [Η κλήση του Θεού στις κομμουνιστικές φυλακές], 2 τόμοι, εκδ. Agapis, Βουκουρέστι 2002-2004
  176. RADULESCU, MIHAI – *Rugul Aprins. Duhoșnicii Ortodoxiei, sub lespezi, în gherlele comuniste* [Η Φλεγόμενη Βάτος. Γέροντες της Ρουμανίας θαμμένοι στις κομμουνιστικές φυλακές], εκδ. Ramida, Βουκουρέστι 1993
  177. RADULESCU, MIHAI – *Martiriul Bisericii Ortodoxe Române* [Το μαρτύριο της Ορθόδοξης Εκκλησίας της Ρουμανίας], εκδ. Ramida, Βουκουρέστι 1994
  178. RADULESCU, MIHAI/ IRINEU SLATINEANU, ΕΠΙΣΚ. – *Preoți în cătușe* [Ιερείς με χειροπέδες], εκδ. Ramida, Βουκουρέστι 1997

179. REES, EDWARD ARFON – *Political Thought from Machiavelli to Stalin Revolutionary Machiavellism*, εκδ. Palgrave MacMillan, Νέα Υόρκη 2004
180. RICCARDI, ANDREA – *Secolul martiriului. Creștinii în veacul XX* [Ο αιώνας του μαρτυρίου. Οι χριστιανοί του 20^{ου} Αιώνα], εκδ. Enciclopedică, Βουκουρέστι 2004
181. RICCARDI, ANDREA – *Ils sont morts pour leur foi. La persécution des chrétiens au XXe siècle*, εκδ. Plon, Mame, 2002
182. ROSKE, OCTAVIAN (συντ.) – *Mecanisme represive în România: 1945-1948. Dicționar biografic* [Κατασταλτικοί μηχανισμοί στη Ρουμανία: 1945-1948. Βιογραφικό λεξικό], 5 τόμοι, INST, Βουκουρέστι 2001-2006
183. ROȘCA, NUTU – «Regimul de izolare» [Το καθεστώς απομόνωσης], *M. Sighet*, επιμ. R. Rusan, εκδ. Fundația Academia Civică, 2003, 151-158
184. ROȘCA, NUTU – *Închisoarea elitei românești* [Η φυλακή της ρουμανικής ελίτ], χ.χ., Σίγκετ της Μαρμάτια, 2006
185. ROȘU, NICOLAE FLORIN – *Biserica Ortodoxă Română sub regimul comunist în perioada 1945-1964* [Η Ορθόδοξη Εκκλησία της Ρουμανίας επί του κομμουνιστικού καθεστώτος την περίοδο του 1945-1964], ανέκδοτη διπλωματική εργασία, Ορθόδοξη Θεολογική Σχολή της Οράντεα, 2007
186. RUSSO, ALECU – *Scrieri postume* [Μεταθανάτια συγγράμματα], εκδότης P. V. Haneș, Κραϊόβα χ.χ
187. SCRIMA, ANDRE – *Timpul Rugului Aprins. Maestrul spiritual în tradiția răsăriteană* [Ο καιρός της Φλεγομένης Βάτου. Ο πνευματικός ηγέτης στην ανατολική παράδοση], εκδ. Humanitas, Βουκουρέστι 2012
188. SCRIMA, ANDREI – *Ortodoxia și încercarea comunismului* [Η Ορθοδοξία και η δοκιμασία του κομμουνισμού], εκδ. Humanitas, Βουκουρέστι 2008
189. SEICHE, FABIAN – «Preoți din Eparhia Vadului, Feleacului și Clujului arestați în anii 1948-1964» [Ιερείς της Επισκοπής του Βάντ, Φελεάκ και Κλουζ φυλακισμένοι στα χρόνια 1948-1964], *RT 2* (2005), 54-87
190. SEICHE, FABIAN – *Martiri șimărturisitorii români din secolul XX. Închisorile comuniste din România* [Ρουμάνοι μάρτυρες και ομολογητές του 20^{ου} αιώνα. Οι κομμουνιστικές φυλακές της Ρουμανίας], εκδ. Agaton, Φαγκαράς 2010
191. SHUBIN, DANIEL H. – *A History of Russian Christianity*, 4 τόμοι, εκδ. Algora Publishing, Νέα Υόρκη 2006
192. SOLJENIȚÎN, ALEXANDR – *Lettre aux dirigeants de l' Union soviétique*, εκδ. Seuil, Παρίσι 1974
193. SOLJENIȚÎN, ALEXANDR – *Godlessness, the first step to the Gulag*, στο *Ιντερνέτ*: <http://opiniontimes.com/alexandr-solzhenitsyn-godlessness-the-first-step-to-the-gulag/> (ως εκ 12.06.2013)

194. STAN, CONSTANTIN I. – *Crucea reeducării* [Ο σταυρός της αναμόρφωσης], εκδ. Christiana, Βουκουρέστι 2010
195. STĂNESCU, MIRCEA/ PREDESCU, TITICĂ – *Procesele reeducării (1952-1960). Statul și dreptul, instrumente de represiune ale dictaturii comuniste* [Οι δίκες της αναμόρφωσης (1952-1960). Το κράτος και το δίκαιο, όργανα καταστολής της κομμουνιστικής δικτατορίας], συντ. Ilie Popa, εκδ. Fundația Culturală Memoria Argeș, Πιτέστι 2008
196. STĂNESCU, MIRCEA – *Reeducarea în România comunistă (1945-1952). Aiud, Suceava, Pitești, Brașov* [Η αναμόρφωση στη κομμουνιστική Ρουμανία (1945-1952). Αϊούντ, Σουτσεάβα, Πιτέστι, Μπρασάφ], πρόλογος Constantin Ticu Dumitrescu, εκδ. Polirom, Ιάσιο 2010
197. STĂNESCU, MIRCEA – *Organismele politice românești 1948-1965. Documente privind instituțiile și practicile* [Ρουμανικοί πολιτικοί οργανισμοί. 1948-1965. Έγγραφα όσον αφορά τους θεσμούς και τις πρακτικές], εκδ. Vremea, Βουκουρέστι 2003
198. STEINHARDT, NICOLAE – *Dăruind vei dobândi* [Χαρίζοντας θα αποκτάς], εκδ. Dacia, Κλουζ-Ναπόκα 1997
199. STREJNICU, FLOR – *Creștinismul Mișcării Legionare* [Ο Χριστιανισμός του Κινήματος των Λεγεωναρίων], εκδ. Imago, Σιμπίου 2001
200. STROESCU-STANIȘOARA, NICOLAE – «Pentru o corectă înțelegere a Rezistenței anticomuniste» [Για μια σωστή κατανόηση της αντικομμουνιστικής αντίστασης], *Rost* III, 27 (Μάιος 2005), 47-51
201. TARZIU, CLAUDIU – «Biserica de după gratii» [Η Εκκλησία μέσα από τα κάγκελα], *Rost* V, 52 (Ιούνιος 2007), 8-10
202. TEOGNOST, ιερομ. – *Părintele Iustin Pârnu și bogăția unei vieți dăruită lui Hristos* [Ο Πατήρ Ιουστίνος Πίρβου και ο πλούτος μιας ζωής αφιερωμένης στο Χριστό], 2 τόμοι, εκδ. Credința strămoșească, Ιάσιο 2006
203. TISMĂNEANU, VLADIMIR – *Stalinism pentru eternitate. O istorie politică a comunismului românesc* [Σταλινισμός για τη ναιωνιότητα. Μια πολιτική ιστορία του ρουμανικού κομμουνισμού], εκδ. Polirom, Ιάσιο 2005
204. TISMĂNEANU, VLADIMIR – *Diavolul în istorie. Comunism, fascism și câteva lecții ale secolului XX* [Ο διάβολος στην ιστορία. Κομμουνισμός, φασισμός και μερικά διδάγματα του 20^{ου} αιώνα], εκδ. Humanitas, Βουκουρέστι, 2013
205. ȚARAU, VIRGILIU – *Alegeri fără opțiune. Primele scrutinuri parlamentare din Centrul și Estul Europei după cel de-al Doilea Război Mondial* [Εκλογές χωρίς επιλογή. Οι πρώτες βουλευτικές εκλογές στην Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο], εκδ. Eikon, Κλουζ-Ναπόκα 2005
206. URZICA, MIHAI – *Biserica și viermii cei neadormiți sau cum lucrează în lume „taina fărâdelegii”* [Η Εκκλησία και τα ακοίμητα σκουλήκια, ή πώς

- Λειτουργεί το «μυστήριο της ανομίας» στον κόσμο], εκδ. Anastasia, Βουκουρέστι 1998
207. VASILE, CRISTIAN – *Biserica Ortodoxă Română în primul deceniu comunist* [Η Ορθόδοξη Εκκλησία της Ρουμανίας στην πρώτη κομμουνιστική δεκαετία], εκδ. Curtea Veche, Βουκουρέστι 2005
208. VASILE, CRISTIAN – *Istoria Bisericii Greco-Catolice sub regimul comunist* [Η ιστορία της Ουνιτικής Εκκλησίας υπό το κομμουνιστικό καθεστώς], εκδ. Curtea Veche, Βουκουρέστι 2003
209. VASILE, DANION – *Din temnițe spre sinaxare* [Από τις φυλακές στα συναξάρια], εκδ. Egumenița, Γαλάτσι 2008
210. VOICESCU, CONSTANTIN, ΠΡΕΣΒ. – «Oameni ai Bisericii în rezistența anticomunistă din munții și codrii României» [Ανθρωποι της Εκκλησίας στην αντικομμουνιστική αντίσταση στα βουνά και στα δάση της Ρουμανίας], *Analele Sighet* [Τα χρονικά του Σίγκετ], 2^{ος} τόμος, Βουκουρέστι, 1995, 279-294
211. VOICILĂ, CIPRIAN (εκδότης) – *Mărturisitorii din închisorile comuniste. Minuni. Mărturii. Repere* [Ομολογητές από τις κομμουνιστικές φυλακές. Θαύματα. Μαρτυρίες. Σημεία αναφοράς], εκδ. Areopag, Βουκουρέστι 2010
212. VOLKOGONOV, DMITRI – *Lenin. O nouă biografie* [Λένιν. Μια καινούρια βιογραφία], εκδ. Orizonturi, Βουκουρέστι 1994
213. VULCĂNESCU, MIRCEA – *Bunul Dumnezeu cotidian. Scrieri religioase* [Ο καθημερινός Καλός Θεός. Θρησκευτικά συγγράμματα], εκδ. Humanitas, Βουκουρέστι 2004
214. WALICKI, ANDRZEJ – *Marxism and the Leap to the Kingdom of Freedom: The Rise and Fall of the Communist Utopia*, εκδ. Stanford University Press, Stanford, 1995
215. WAT, ALEXANDER – *My Century*, εκδ. New York Review of Books, Νέα Υόρκη 1988
216. WURMBRAND, RICHARD – *Marx și Satan* [Ο Μαρξ και ο Σατανάς], εκδ. Stephanus, Βουκουρέστι 1994
217. ΣΟΛΖΕΝΙΤΣΙΝ, ΑΛΕΞΑΝΔΡ – *Αρχιπέλαγος Γκουλάγκ*, 2 τόμοι, εκδ. Παπύρος, Αθήνα 2009, 2013